

අභිධම්මාවතාර-පුරාණවීකා

1. පඨමො පරිච්ඡෙදො

චිත්තනිද්දෙසවණ්ණනා

8. තත්ථ තෙසු චතුඛ්ඛිධෙසු පරමත්ථෙසු, ජාතිනිද්ධාරණං. චිත්තන්ති චිත්තං නාම. විජානාතීති විජානනං, විසයානං විජානනං විසයවිජානනං. චිත්තසරූපපරිදීපනමිදං වචනං. තස්ස පන චිත්තස්ස කො වචනත්ථො කො සද්දත්ථො. වුවචනෙ ආවරියෙන. සබ්බසම්භාවකවසෙන සබ්බෙසං චිත්තානං සම්භාවකතායවසෙන. ආරම්මණං චිත්තෙති ජානාතීති චිත්තං, තදා සබ්බං චිත්තං අධිජ්ජෙතං. ජවනවිථිවසෙන අත්තසන්තානං විනෝතීති චිත්තං, තදා කුසලාකුසලමහාකිරියාචිත්තං අධිජ්ජෙතං. අඤ්ඤාසං ජවනානං අග්ගභණං කාමාවචරජවනානි එව යෙභුය්‍යාවසෙන සත්තක්ඛත්තුං ජවන්තීති ඤාපනත්ථං.

9. විචිත්තං කරණං යස්ස තං විචිත්තකරණං, තස්ස භාවො විචිත්තකරණා. “ඉමස්ස රූපස්ස උද්ධං ඉදං භොතු, භෙට්ඨා ඉදං භොතු, උභයපස්සෙ ඉද්”න්ති චිත්තෙත්වා යථාචිත්තිතෙන කමෙන සෙසචිත්තරූපනිජ්ජාදනං භොති, එවං යං කිඤ්චි ලොකෙ විචිත්තං සිජ්ජජානං, සබ්බං තං චිත්තෙනෙව කරියති. එවං විචිත්තකරණතාය චිත්තං. තදා කරණතාය චිත්තං කරොතීති චිත්තං. ඉදං තද්ධිතපදං. වා අයං අඤ්ඤා නයො. තං අත්තනො චිත්තතාය අඤ්ඤාදෙව සරාගං චිත්තං, අඤ්ඤං සදොසං, අඤ්ඤං සමොහං. අඤ්ඤං කාමාවචරං, අඤ්ඤං රූපාවචරාදිහෙදං. අඤ්ඤං රූපාරම්මණං, අඤ්ඤං සද්දාදිආරම්මණං. රූපාරම්මණෙසුපි අඤ්ඤං නිලාරම්මණං, අඤ්ඤං පිතාදිආරම්මණං. සද්දාදිආරම්මණෙසුපි එසෙව නයො. සබ්බෙසුපි තෙසු අඤ්ඤං භීතං, අඤ්ඤං මජ්ඣමං, අඤ්ඤං පණීතං. භීතාදිසුපි අඤ්ඤං ඡන්දාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං චිත්තාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීරියාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීර්යාධිපතෙය්‍යං, තස්මා යස්ස ඉමෙසං සම්පයුත්තභූමිආරම්මණභීතමජ්ඣමපණීතාධිපතීනං වසෙන අත්තනො චිත්තතාය චිත්තං. චිත්තො එතස්මිං අත්ථිති චිත්තං. තදා සබ්බං චිත්තං. පඤ්ඤත්තියමපි විඤ්ඤාණෙ විචිත්තෙ චිත්තස්ස කම්මං චිත්තකම්මං, චිත්තකම්මමෙව චිත්තකම්මකං, චිත්තකම්මකෙ විචිත්තෙ ඉධ ඉමස්මිං අධිකාරෙ චිත්තසම්මුති චිත්තසද්දො විඤ්ඤාණෙ චිත්තෙ විඤ්ඤානා දට්ඨබ්බො.

තං පන සබ්බසම්භාවකවසෙන චිත්තෙතීතිආදිනා චුත්තජ්ජකාරං චිත්තං. සාරම්මණතො සාරම්මණභාවෙන එකවිධං. සවිපාකාවිපාකතො සවිපාකාවිපාකවසෙන දූවිධං. තත්ථ තස්මිං දූවිධෙ චිත්තෙ සවිපාකං නාම චිත්තං.

කුසලාකුසලං, අවිපාකං අබ්‍යාකතං, කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතන්ති අත්ථො.
කුසලජාති අකුසලජාති අබ්‍යාකතජාතීති ජාතිභෙදතො තිවිධං.

තත්ථ තස්මිං වචනෙ “කුසල”න්ති එතස්ස සද්දස්ස පන කො වචනත්ථො.

10. කුච්ඡිතානං සලනතො පාපකානං ධම්මානං කම්පනතො විද්ධංසනතො.
කුච්ඡිතෙනාකාරෙන සයන්තීති කුසා, කුසානං අකුසලසංඛාතානං ලවනෙන
ජින්නතො. කුච්ඡිතෙ සාති තනුං කරොතීති කුසං, කුසෙන ඤාණෙන ලාභබ්බත්තා
ගහෙතබ්බත්තා. චා අයං අඤ්ඤො නයො.

11. කුසලසද්දොයං අයං කුසලසද්දො ඡෙකෙ අත්ථෙ ආරොග්‍යත්ථෙ
අනවජ්ජත්ථෙ ඉට්ඨවිපාකෙ අත්ථෙපි දිට්ඨො අම්භෙහි. ඉධ ඉමස්මිං අධිකාරෙ
අනවජ්ජාදිකෙ අත්ථෙ දිට්ඨො. ආදි-සද්දෙන ආරොග්‍යත්ථඉට්ඨවිපාකත්ථා
ගහෙතබ්බා. දිට්ඨො යස්මා, තස්මා අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං කුසලං. නත්ථි
අවජ්ජං කිලෙසාවජ්ජං කිලෙසදොසො කිලෙසදරථො එතස්සාති අනවජ්ජං,
කම්මෙන විපව්වියතෙති විපාකො, ඉට්ඨානිට්ඨාදිආරම්මණානුභවනවසෙන,
අත්තතො සභාවෙන ච ඉට්ඨො විපාකො එතස්සාති ඉට්ඨවිපාකං, අනවජ්ජමෙව
ඉට්ඨවිපාකං, තං ලක්ඛියති අනෙත අවිඤ්ඤාතං ලක්ඛිතබ්බං කුසලන්ති ලක්ඛණං,
අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං ලක්ඛණං එතස්සාති අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං.
අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකමෙව කුසලං. නනු කථං සයමෙව අත්තතො ලක්ඛණං
භවෙය්‍යාති වොදනා භවෙය්‍ය විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතසද්දත්ථභාවෙන
ලක්ඛණලක්ඛිතබ්බභාවයුත්තිතො. කුසලසද්දත්ථවසෙන හි අවිඤ්ඤාතං අපාකට්ඨං
කුසලං ලක්ඛිතබ්බං හොති. අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකසද්දත්ථවසෙන විඤ්ඤාතං පාකට්ඨං
කුසලං ලක්ඛණං හොති. අකුසලවිද්ධංසනරසං අකුසලානං විද්ධංසනං
අකුසලවිද්ධංසනං, තං රසො කිච්චමෙතස්සාති අකුසලවිද්ධංසනරසං,
අකුසලවිද්ධංසනකිච්චං. වොදානභාවෙන පච්චුපට්ඨාතීති වොදානපච්චුපට්ඨානං,
වොදානඋපට්ඨානාකාරං වොදානගය්භාකාරං. චා අයං අඤ්ඤො නයො.
චජ්ජපටිපක්ඛත්තා අනවජ්ජලක්ඛණමෙව කුසලං, චජ්ජපටිපක්ඛලක්ඛණං
කුසලන්ති අත්ථො. වොදානභාවරසං වොදානභාවසම්පත්තිකං.
ඉට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං ඉට්ඨවිපාකඵලං. යොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං පදඤ්ච
තං යානඤ්චාති පදට්ඨානං, උභො කාරණත්ථාධිවචනං, තස්මා ආසන්නකාරණන්ති
අත්ථො, ඉතරථා පුනරුත්තිදොසො සියා, යොනිසොමනසිකාරො පදට්ඨානං
ආසන්නකාරණං එතස්සාති යොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං.

සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකලක්ඛණං අකුසලං. තදුභයවිපරීතං තෙහි උභයෙහි
කුසලාකුසලෙහි විපරීතං අවිපාකලක්ඛණං එතස්සාති තදුභයවිපරීතලක්ඛණං
අබ්‍යාකතං. චා අයං අඤ්ඤො නයො. අවිපාකාරහං විපාකස්ස අනනුවිජ්ජිකං.

සවත්ථුකාවත්ථුකභෙදතොති සවත්ථුකං හදයවත්ථුකං, අවත්ථුකං
හදයවත්ථුවිරහිතං.

12. උද්දානතො සඬ්ඛෙපවසෙන කිලෙසවත්ථුවසෙන දූවෙ කාමා හොන්ති.
ඡන්දරාගොව කිලෙසො, තෙභූමකෙ පවත්තං වට්ටසහිතං වත්ථු, වසති කිලෙසො
එත්ථාති වත්ථු.

13. කිලෙසකාමො වත්ථුං කාමෙති ඉච්ඡති, වත්ථු කිලෙසකාමෙන කාමීයති
ඉච්ඡීයතීති කත්තුකාරකකම්මකාරකද්වයෙ සාධනද්වයෙ එස එසො දූවිධොපි
කාමො සිජ්ඣති.

14-5. සො අයං දූවිධොපි කාමො යස්මිං පදෙසෙ සම්පත්තීනං වසෙන අවචරති,
ඉති තස්මා කාරණා සො පන පදෙසො චතුපායානං ඡන්තං දෙවානං මනුස්සානං
වසෙන එව එකාදසවිධො හොති.

16. කාමොචචරතීති එත්ථ එතස්මිං එකාදසවිධෙ පදෙසෙ කාමො අවචරති, ඉති
තස්මා කාරණා සො පදෙසො අස්ස කාමස්ස අනෙන කාමෙන අභිලක්ඛිතත්තා
කාමාචචරසඤ්ඤිතො. අභිලක්ඛිතසද්දප්පයොගෙ තතියත්ථෙ “අස්සා”ති ඡට්ඨී
හොතීති සද්දසත්ථවිදු පටන්ති. සසත්ථාවචරො පදෙසො විය සත්තෙ සසන්ති
හිංසන්ති තෙහීති සත්ථා, සහ සත්ථෙහීති සසත්ථා, සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති
එත්ථාති සසත්ථාවචරො. යථා හි යස්මිං පදෙසෙ සසත්ථා පුරිසා අවචරන්ති, සො
පදෙසො විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු ද්විපදචතුප්පදෙසු අවචරන්තෙසු තෙසං
උපලක්ඛිතත්තා “සසත්ථාවචරො”ත්ථෙව වුච්චති, එවං විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු
රූපාචචරාදීසු තත්ථ අවචරන්තෙසු තෙසං අභිලක්ඛිතත්තා අයං පදෙසො
“කාමාචචරො”ත්ථෙව වුච්චති.

17. යථා රූපහවො උත්තරපදස්ස ලොපං කත්වා රූපන්ති වුත්තො, එවං තථා
ස්වායං සො අයං එසො කාමාචචරො උත්තරපදස්ස ලොපං කත්වා කාමො ඉති
සඤ්ඤිතො කාමො නාම උදිරිතො පණ්ඩිතෙන කථිතො.

18. තස්මිං කාමෙ ඉදං චිත්තං තස්මිං කාමාචචරෙ සදා අවචරති, ඉති තස්මා
කාරණා කාමාචචරං ඉති එවං කාමසාතිනා කාමානං විනාසකෙන බුද්ධෙන කථිතං.
කිඤ්චාපි එතං රූපාරූපහවෙසුපි අවචරති, යථා පන සඬ්ඛාමෙ යෙභුයොන
අවචරණතො “සඬ්ඛාමාචචරො”ති ලද්ධනාමො නාගො නගරෙ වරන්තොපි
“සඬ්ඛාමාචචරො”ත්ථෙව වුච්චති, ථලවරජලවරා පාණිනො අථලෙ අජලෙ ධීතාපි
“ථලවරජලවරා”ත්ථෙව වුච්චන්ති, එවං ඉදං අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තම්පි
කාමාචචරමෙවාති දට්ඨබ්බං. ආරම්මණකරණවසෙන වා එත්ථ කාමො අවචරතීතිපි
කාමාචචරං. කාමඤ්චෙස රූපාරූපාචචරෙසුපි අවචරති, යථා පන වදතීති වච්ඡො,
මහියං සෙතීති මහිංසොති වුත්තෙ න යත්තකා වදන්ති, මහියං වා සෙන්ති, සබ්බෙසං
තං නාමං හොති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

19. පටිසන්ධිං භවෙ කාමෙ කාමභවසඬ්ඛානෙ කාමෙ පටිසන්ධිං අවචාරයති,
ඉති තස්මා කාමාවචරං. ඉති එවං වා අයං අඤ්ඤා නයො. තත්‍ර තස්මිං කාමාවචරෙ
පරියාපන්නං අන්තොගධං, ඉති තස්මා කාමාවචරං.

20. අට්ඨවිධං චිත්තං කාමාවචරසඤ්ඤිතං ඉදං අට්ඨවිධං චිත්තං.
දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනෙව පුඤ්ඤකිරියා එව තෙසං තෙසං ඵලානිසංසානං
වත්ථුනි කාරණානීති පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි, තෙසං වසො, තෙන පවත්තති.

21. දානං සීලං භාවනා පත්තිදානං වෙය්‍යාවච්චං ධම්මදෙසනා අනුමොදනා
දිට්ඨිජුහාවො සංසුති ධම්මස්සවනඤ්ච අපවායො අපවායනං, එවං ඉමිනා මයා
වුත්තප්පකාරෙන පුඤ්ඤානි එව වත්ථුනි පුඤ්ඤවත්ථුනි, තෙසං පහෙදො
පුඤ්ඤවත්ථුප්පහෙදො ඤෙය්‍යො පණ්ඩිතෙන ජානිතබ්බො.

22-3. ගච්ඡන්ති සඬගහං දානෙ පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති,
වෙය්‍යාවච්චාපවායනා සීලමයෙ පුඤ්ඤෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති, ධම්මදෙසනා
ධම්මස්සවනං දිට්ඨිජුකා භාවනාමයෙ පුඤ්ඤෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති, දස
පුඤ්ඤකිරියාපි ච තිණි එව සම්භොන්ති.

24. සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤඤ්ච පසංසා සරණත්තයං රතනත්තයගුණපසංසා ච
එතෙ දිට්ඨිජුකම්මහි සඬගස්හන්ති, තස්මිං සඬගහපාපුණෙ සංසයො සන්දෙහො
නත්ථි.

25. පුරිමා චෙතනා තතො පුබ්බහාගෙ පවත්තා චෙතනා, මුඤ්චචෙතනා
පච්චුප්පන්නා චෙතනා, පරචෙතනා පච්ඡාකාලෙ පවත්තා චෙතනා, තිස්සොපි
චෙතනා දානමයෙ පුඤ්ඤෙ භොන්ති. එවන්ති යථා තිස්සොපි චෙතනා දානමයෙ
පුඤ්ඤෙ භොන්ති, එවං තථා දානමයපුඤ්ඤතො සෙසෙසුපි සීලමයභාවනාමයෙසු
තිස්සො චෙතනා පණ්ඩිතො දීපයෙ කථෙය්‍ය.

භි සච්චං යදා පන යො පුග්ගලො දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං ආගම්ම
පටිච්ච. පටිග්ගාහකාදිසම්පත්තින්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන
දෙසකාලකල්‍යාණමිත්තාදයො ගහිතා. අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුන්ති අඤ්ඤ-
ග්ගහණෙන
සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධිදිට්ඨිතාකුසලකිරියානිසංසදස්සිතාසොමනස්සපටිසන්ධිකතාදී
නං සඬගහො. අත්ථි දින්නං දානස්ස ඵලං අත්ථි. ආදි-සද්දෙන අත්ථිහුතාදයො
ගහිතා. පුරක්ඛත්ථාති පුරතො කත්ථා. පරෙහි අනුස්සාහිතො අවොදිතො දානාදීනි
පුඤ්ඤානි කරොති. දානාදීනීති වචනෙන දෙය්‍යධම්මං නිස්සාය පවත්තදානචෙතනා
ගහෙතබ්බා. තදා අස්ස පුග්ගලස්ස. සඬබරණං සඬබාරො, නත්ථි සඬබාරො
එතස්සාති අසඬබාරො, තං එව අසඬබාරිකං, අප්පයොගන්ති අත්ථො.
වුත්තනායෙනාති වුත්තනායො නාම ‘දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්ති’න්ති
වචනං. ඉමස්මිං පනත්ථෙ සඬබරොතිති සඬබාරො නාම අත්තතො වා පවත්තස්ස

පුබ්බජ්ජයොගස්ස අධිවචනං, පරස්ස වා පචත්තපුබ්බජ්ජයොගස්ස අධිවචනං.
 අයමස්ස අධිජ්ජායො – යදා යො “දානාදීනි කරිස්සාමී”ති චිත්තං සමුජ්ජාදෙත්වා
 නාකාසී, පච්ඡා අත්තනො පුබ්බචෙනනාය උස්සාහිතො කරොති, තදා සසඬ්ඛාරිකං
 හොති, අත්තනො පුබ්බජ්ජයොගෙන සහ පචත්තනීති අත්ථො. පටිපත්තිදස්සනෙන
 පටිපජ්ජිතබ්බා සීලාදීහි පටිපජ්ජන්ති ජානන්ති ගච්ඡන්ති වා නිබ්බානං එතායාති
 පටිපත්ති, තාය දස්සනං පටිපත්තිදස්සනං, තෙන. ජානො පරිවයො එතෙසන්ති
 ජාතපරිවයා. සහසාති වෙගෙන. චතුසුපි විකජ්ජෙසු දස්සෙය්‍ය.

26. දසපුඤ්ඤක්‍රියාදීනං වසෙන ව බහුනිපි හවන්ති එතාති පන චිත්තාති
 දසපුඤ්ඤකිරියාදීනං වසෙනපි බහුනිපි හවන්ති ඉති එවං පකාසයෙ හගවා
 පකාසෙය්‍ය.

27.
 සත්තරස සහස්සානි, ද්වෙ සතානි අසීති ව;
 කාමාවචරපුඤ්ඤානි, හවන්තිති විනිද්දිසෙති. –

කාමාවචරපුඤ්ඤානි සත්තරස සහස්සානි ව ද්වෙ සතානි ව අසීති ව හවන්ති, ඉති
 වචනං විනිද්දිසෙ ආචරියො කථෙය්‍ය.

දසපුඤ්ඤක්‍රියාවත්ථු, ඡද්ධාරාධිපතීහි ව;
 කායාදීහි ව තිහෙව, භිතාදීහි ව තීහි තු.

ද්වීසු හවෙසු කාමහවරුපහවෙසු. පටිපදාදිහෙදතො දුක්ඛාපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං,
 දුක්ඛාපටිපදං බ්ජ්ජාහිඤ්ඤං, සුඛාපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං, සුඛාපටිපදං බ්ජ්ජාහිඤ්ඤං.
 රූපාවචරභාවනාපුඤ්ඤවසජ්ජවත්තං රූපාවචරෙ පචත්තස්ස භාවනාපුඤ්ඤස්ස
 වසෙන පචත්තං රූපාවචරුපපත්තිනිජ්ජාදකං රූපාවචරෙ උපපත්තියා පටිසන්ධියා
 නිජ්ජාදකං හොති.

සවත්ථුකාවත්ථුකහෙදතොති අරූපාවචරං යදා කාමරූපෙ ජායති, තදා
 හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායති, ඉති තස්මා සවත්ථුකං නාම ජාතං. යදා අරූපෙ ජායති,
 තදා හදයවත්ථුං අනිස්සාය ජායති, ඉති තස්මා අවත්ථුකං නාම ජාතං.

ආකාසානඤ්ඤායතනස්ස කසිණුග්ගාටිමාකාසං ආරම්මණං.
 විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනස්ස තත්ථ පචත්තවිඤ්ඤාණං, තස්මිං කසිණුග්ගාටිමාකාසෙ
 පචත්තං විඤ්ඤාණං චිත්තං ආරම්මණං හොති. ආකිඤ්ඤායතනස්ස තස්ස
 අපගමො තස්ස ආකාසානඤ්ඤායතනස්ස අපගමො අභාවො වොහාරො ආරම්මණං
 හොති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස ආකිඤ්ඤායතනං ආරම්මණං හොති.

රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා. සඤ්ඤාසිසෙන චිත්තමිපි ගහිතං. සමතික්කමා
 කසිණුග්ගාටිමාකාසසමතික්කමනෙන. පටිසෙ ද්ධාරාරම්මණානං සඬ්ඝට්ටනෙ
 පචත්තා සඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා. ද්විපඤ්ඤවිඤ්ඤාණානං අධිවචනං. තාසං

පටිසසඤ්ඤානං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං අත්ථඨගමා අත්ථඨගමෙන. නානා අත්තා සභාවො එතස්සාති නානත්තං, ආරම්මණං, නානත්තෙ නානාසභාවෙ පවත්තා සඤ්ඤා නානත්තසඤ්ඤා, නානා අත්තා සභාවො එතිස්සාති වා නානත්තා, සායෙව සඤ්ඤා නානත්තසඤ්ඤා, කාමාවචරසඤ්ඤාති අත්ථො. තාසං නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා අමනසිකාරෙන.

නියතානියතවත්ථුකභෙදතොති සොතාපත්තිමග්ගො නියතවත්ථුකො. කස්මා? කාමරූපෙසුයෙව හදයවත්ථුං නිස්සාය උප්පජ්ජනතො. ඉතරෙ පන තයො මග්ගා අනියතවත්ථුකා. කස්මා? කාමරූපෙසු හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායන්ති, අරූපෙ හදයවත්ථුං අනිස්සාය ජායන්ති, තස්මා අනියතවත්ථුකා. තීහි විමොක්ඛමුඛෙහීති සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණිහිතසඬාතෙහි තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි.

යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං පුග්ගලං වට්ටස්මිං සංයොජෙන්ති ඛන්ධන්තීති සංයොජනා. සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසායෙව සංයොජනා සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනා, තෙසං පහානං සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනප්පහානං, තං කරොතීති සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනප්පහානකරං, සොතාපත්තිමග්ගවිත්තං. මානොපි එකදෙසතො අපායගාමිකොයෙව පහියාතෙ. සොතාපත්තිමග්ගෙන නිස්සෙසතො න පහියාතෙ. සෙසකිලෙසෙසුපි එසෙව නයො. උද්ධච්චං පන එකදෙසතොපි අපායගාමිකම්පි න පහියාති. සකදාගාමිමග්ගවිත්තං රාගදොසමොහානං තනුත්තකරං. සොතාපත්තිමග්ගෙන නාසිතසංයොජනානං පහානං කස්මා න චුත්තන්ති වෙ? පයමමග්ගතො දුතියමග්ගස්ස මහන්තත්තා පයමමග්ගෙන නාසිතා සංයොජනා දුතියමග්ගෙන නාසිතාති පඤ්ඤායති, ඉති යස්මා, තස්මා න චුත්තං. තතියවතුත්ථමග්ගෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ එතස්මිං ලොකුත්තරවිත්තෙ. එකෙකන්ති විච්ඡාවසෙන චුත්තං. මග්ගානුරූපන්ති වචනං පයමමග්ගස්ස පයමඵලඤ්ච අනුරූපන්ති විඤ්ඤාපනත්ථං.

28. කාමෙ අට්ඨෙව කාමාවචරෙ අට්ඨ එව විත්තාති, රූපෙ රූපභවෙ පඤ්ච විත්තාති, අරූපිසු චත්තාරි විත්තාති, අනුත්තරාති ලොකුත්තරවිත්තාති චත්තාරි, එවං ඉමිනා මයා චුත්තප්පකාරෙන කුසලාති විත්තාති එකච්ඡති හොන්ති.

29. කුසලාකුසලාපගතෙන සතා මුනිනා කුසලතො, අකුසලතො ව අපගතෙන සතා සතිසම්පන්නෙන කුසලෙ කුසලෙන ඡෙකෙන වසිනා පඤ්චවසීති සමන්තාගතෙන යං කුසලවිත්තං චතුභූමිගතං චතුසු භූමිසු පවත්තං සකලං සබ්බං ලපිතං කථිතං, තං කුසලවිත්තං මයාපි බුද්ධදත්තාවරියෙන ලපිතං කථිතං.

නියතානියතවත්ථුවසෙනාති පටිසසම්පයුත්තද්වයං කාමෙයෙව හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායති, අඤ්ඤභූමිසු න ජායති, තස්මා නියතවත්ථුකං හොති. ඉතරාති පන අකුසලාති කාමරූපෙසු උප්පජ්ජනකාලෙ හදයවත්ථුං නිස්සාය ජායන්ති, අරූපෙ හදයවත්ථුං අනිස්සාය ජායන්ති, තස්මා අනියතවත්ථුකාති, තෙන.

පටිසන්ධිජනකාජනකවසෙන වානි උද්ධව්වසහගතං පටිසන්ධිං න ජනෙති. යදි පටිසන්ධිං ජනෙය්‍යා, අපායෙසුයෙව ජනෙය්‍යා. කස්මා? සොතාපත්තිමග්ගෙන එකදෙසතො අපායගාමිකම්පි න ජහිතං, සබ්බං න ජහිතන්ති අත්ථො. සොපි මග්ගො අපායගාමී න හොති. අඤ්ඤෙ පන කිලෙසා එකදෙසවසෙන අපායගාමිකා ජහිතා, තෙන පයමමග්ගෙනාති තස්මා න ජනෙති. එකාදසවිධං පන පටිසන්ධිං ජනෙති, තෙන.

දිට්ඨමඛිගලාදීනීති ආදි-සද්දෙන සුතමඛිගලාදීනි ගහිතානි. සාරතො උත්තමතො පච්චෙති සද්දහති. සභාවතික්ඛෙන සභාවො තික්ඛො එතස්සාති සභාවතික්ඛං, තෙන සභාවතික්ඛෙන.

අස්ස පන පටිසසම්පයුත්තස්ස පාණාතිපාතාදීසු අකුසලකම්මෙසු තික්ඛප්පවත්තිකාලෙ අසඬ්ඛාරිකස්ස උප්පත්ති, මන්දප්පවත්තිකාලෙ සසඬ්ඛාරිකස්ස උප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

තස්ස මොවුහස්ස.

දුක්ඛවිසෙසස්ස දුක්ඛනානත්තස්ස.

30. ලොහමූලවසෙන අට්ඨ විත්තානි, දොසමූලවසා දුවෙ විත්තානි, මොහමූලවසෙන ද්වෙ විත්තානි. එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන අකුසලානි ද්වාදසප්පකාරානි සිද්ධං භවෙය්‍යං.

31. යං පාපමානසං යං අකුසලචිත්තං පාපාපාපෙසු පාපඅපාපෙසු කුසලාකුසලෙසු අපාපෙන අප්පවත්තෙන පාපාපාපප්පහිනෙන වුත්තං ඊරිතං කථිතං, තං පාපමානසං තං අකුසලචිත්තං මයා සමුදාහරං කථිතං.

යථා පනස්ස යථා පන අස්ස විපාකස්ස කුසලං දානාදිවසෙන දානාදීනං දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනං වසෙන ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති, ඉදං විපාකචිත්තං තථා න පවත්තති. හි සච්චං ඉදං විපාකං පටිසන්ධිභවඬ්ඛචුතිතදාරම්මණවසෙන පරිත්තධම්මපරියාපන්තෙසු කාමාවචරධම්මන්තොගධෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච විසෙසෙ අසතිපි කුසලසම්පයුත්තධම්මතො අස්ස විපාකස්ස, සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච නානත්තෙ අසතිපි ඉදං විපාකං ආදාසතලාදීසු ධම්මජාතෙසු මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහං. අයමස්සාධිප්පායො – යථා ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං මුඛෙ වලිතෙ වලති, අවලිතෙ න වලති, මුඛස්ස කාරණං විනා මුඛනිමිත්තස්ස විය කාරණං නත්ථි, එවං කුසලකාරණා විපාකස්ස අඤ්ඤං කාරණං නත්ථි, නිරුස්සාහං විපාකං.

32. කාමාවචරදෙවානං මනුස්සානං ඉමෙ අට්ඨ මහාවිපාකා දුග්ගකතිග්ගකානං කාමාවචරදෙවානං, මනුස්සානඤ්ච පටිසන්ධියො භවන්ති.

33-4. තනො පරං පවත්තියං යාවතායුකං භවඨිගං භුත්වා බලවාරම්මණෙ අතිමහන්තවිභූතාරම්මණෙ තදාරම්මණඤ්ච භුත්වා තනො පරං මරණකාලස්මිං වුති භුත්වා පවත්තන්ති, එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන චතුසු යානෙසු විපච්චන්ති විපාකභාවෙන ඡායන්ති.

35. සභුමිකුසලෙහෙව මහාපාකා සමා විනා මහාපාකා කම්මද්වාරං කම්මකාරණං විනා, කම්මඤ්ච මහාපුඤ්ඤානං කිරියවත්ථුකං විනා වජ්ජෙත්වා සභුමිකුසලෙහෙව අත්තනො භූමියං පවත්තෙහි කුසලෙහි එව සමා සදිසා. කම්මද්වාරං නාම කායවිඤ්ඤත්තිකම්මද්වාරං, වච්චිඤ්ඤත්තිකම්මද්වාරං, භවඨිගසඨිබාතං මනොද්වාරං, ඉති තිවිධං කම්මද්වාරං කම්මකාරණං. කම්මං නාම අට්ඨකාමාවචරකුසලවෙනනා ඉධ අධිජ්ජෙතා.

36. පාකා කුසලවිපාකා අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා ච විඤ්ඤත්ති ච විඤ්ඤත්ති ච විඤ්ඤත්තිවිඤ්ඤත්තියොති වත්තබ්බෙ සරුපෙකසෙසං කත්වා “විඤ්ඤත්ති” ති වුත්තං, තා ජනෙන්නීති විඤ්ඤත්තිජනා, න විඤ්ඤත්තිජනා අවිඤ්ඤත්තිජනා, තෙසං භාවො අවිඤ්ඤත්තිජනත්තං. තස්මා අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා කායවිඤ්ඤත්තිවච්චිඤ්ඤත්තිසඨිබාතානං කම්මද්වාරානං අජනකත්තා මනොද්වාරසඨිබාතස්ස කම්මද්වාරස්ස වසෙන ච අප්පවත්තනතො අවිපාකසභාවතො ච අකම්මභාවතො ච අප්පවත්තනතො වෙච පුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන අප්පවත්තනතො වෙච පුඤ්ඤෙහි නො සමා අසදිසා.

37-9. පරිත්තාරම්මණත්තා හි තෙසමෙකත්තතො තෙසං විපාකානං එකත්තතො පරිත්තාරම්මණත්තා කාමාවචරාරම්මණත්තා තෙසු විපාකෙසු සත්තපඤ්ඤත්තිකාරම්මණා කරුණාමුදිතා කදාචි කිස්මිඤ්චි කාලෙ න ඡායන්ති, තථා එවං තිස්සො පන විරතියො එතෙසු විපාකෙසු න ඡායන්ති, හි කස්මා කාරණා න ඡායන්ති, පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලාති කුසලා නාමාති සත්ථුනා වුත්තා යස්මා කාරණා, තස්මා න ඡායන්ති. තථාධිපතීනොපෙත්ථ තථා එවමෙව චත්තාරො අධිපතීනොපි එතෙසු විපාකෙසු න සන්ති. කස්මා? ඡන්දාදීනි ධම්මජාතානි පුරෙතරං කත්වා අනුප්පජ්ජනතො න සන්ති, ඉති වචනං විනිද්දිසෙ ආචරියො කථෙය්‍ය.

40. අසඨිබාරසසඨිබාරවිධානං පන පුඤ්ඤතො විපාකෙසු අසඨිබාරසසඨිබාරවිධානං පුඤ්ඤතො කුසලතො ආගමනවසෙන ඤෙය්‍යං. තත්ථ එකච්චානං ආචරියානං මතෙන මුබ්බෙ චලිතෙ ආදාසතලෙ මුබ්බනිමිත්තවලනං විය අසඨිබාරස්ස කුසලස්ස විපාකො අසඨිබාරො හොති, සසඨිබාරස්ස කුසලස්ස විපාකො සසඨිබාරො හොති, එවං ආගමනවසෙන ඤෙය්‍යං. පච්චයතො වෙච ඤෙය්‍යං තත්ථ එකච්චානං ආචරියානං මතෙන බලවත්තෙහි විභූතෙහි පච්චයෙහි කම්මාදීහි උප්පන්නො අසඨිබාරො දුබ්බලෙහි සසඨිබාරොති එවං පච්චයවසෙන විඤ්ඤෙය්‍යං ඡානිතබ්බං.

41-2. භීතාදීනං පුඤ්ඤානං විපාකත්තා භීතාදයො විපාකා පුඤ්ඤවාදිනා ජිනෙන පරිදීපිතා භවන්ති, ඉති එවං ඉමිනා වුත්තජ්ජකාරෙන පවත්තං ඉදං අට්ඨවිධං විත්තං එකන්තෙන සවත්ථුකං කාමලොකස්මිං ජායතෙ, අඤ්ඤත්ථ පන අඤ්ඤාසු භූමීසු න ජායතෙ.

විඤ්ඤාණපඤ්චකං නියතාරම්මණන්ති වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස රූපමෙව ආරම්මණං, න සද්දාදයො. සෙසත්තයං යදා වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන ගහිතං ආරම්මණං කරොති, තදාස්ස රූපං ආරම්මණං හොති. යදා සොතවිඤ්ඤාණෙන ගහිතං, තදාස්ස සද්දො ආරම්මණො හොති. යදා සානජිවහාකායවිඤ්ඤාණෙහි ගහිතානි ආරම්මණානි කරොන්ති, තදාස්ස ගන්ධරසථොට්ඨබ්බාරම්මණානි හොන්ති. මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං යදා තදාරම්මණං හොති, තදා ඡආරම්මණං හොති, එවං අනියතාරම්මණං හොති.

රූපාරම්මණාය කිරියාමනොධාතුයා අපගමො පදට්ඨානං ආසන්නකාරණං එතස්සානි අපගමපදට්ඨානං, තාය ආවජ්ජනං කත්වා ධීතාය වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දස්සනකිව්චං කරියතීති අත්ථො. තථාභාවපච්චුපට්ඨානං සම්පට්ච්ඡනභාවෙන ගස්භාකාරං. සන්තීරණාදිරසා සොමනස්සයුත්තා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසන්තීරණතදාරම්මණරසා, උපෙක්ඛායුත්තා පන සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඩගචුතිරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා සන්තීරණාදිභාවෙන ගස්භාකාරං.

43. කාමාවචරපුඤ්ඤස්ස කාමාවචරකුසලස්ස සොළස විපාකා හොන්ති. ඉති යං වචනං වුත්තං, තං වචනං තිහෙතුකපුඤ්ඤස්ස උක්කට්ඨස්ස වසෙන ආවරියො පරිදීපයෙ. අයමෙත්ථ අත්ථො – ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදීනං වසෙන උක්කට්ඨතිහෙතුකකුසලං කාමසුගතියං තිහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ අට්ඨ අහෙතුකකුසලවිපාකානි, අට්ඨ මහාකුසලවිපාකානීති සොළස පාකානි නිජ්ඣාදෙති.

44. කුසලානුගතං කත්වා භාජිතං කිං මහග්ගතං විපාකවිත්තං කුසලානුගතං කුසලං අනුගතං කත්වා මහග්ගතකුසලවිත්තෙන සමානං කත්වා භගවතා භාජිතං දෙසිතං. කිං කෙන කාරණෙන? කාමාවචරපුඤ්ඤංව කාමාවචරකුසලං ඉව අසමානඵලං නත්ථී යතො යස්මා කාරණා, තස්මා විපාකං කුසලානුගතං කත්වා භගවතා භාජිතං දෙසිතං. කාමාවචරපුඤ්ඤංවානි යථා අට්ඨවිධෙසු කාමාවචරකුසලෙසු උක්කට්ඨතිහෙතුකකුසලං කාමසුගතියං තිහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ සොළස කුසලවිපාකානි නිජ්ඣාදෙති, තිහෙතුකඔමකඤ්ච දුහෙතුකඋක්කට්ඨඤ්ච කාමසුගතියං දුහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ තිහෙතුකවිරහිතානි අහෙතුකදුහෙතුකසඩ්ධාතානි විපාකානි නිජ්ඣාදෙති, දුහෙතුකඔමකං පන කාමසුගතියං අහෙතුකපටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ අට්ඨ අහෙතුකවිපාකානි නිජ්ඣාදෙති, එවං කාමාවචරපුඤ්ඤං අසමානඵලංව හොති.

45. ගජාදීනං ඡායා ගජාදිසදිසා හොති යථා, එවං මහග්ගතවිපාකං සබ්බථා සබ්බපකාරෙන අත්තනො කුසලෙහෙව සමානං හොති.

46-7. කාමාවචරපුඤ්ඤංව නාපරාපරියවෙදනං ඉදං මහග්ගතකුසලං කාමාවචරපුඤ්ඤංව අපරාපරියවෙදනං අපරස්මිං හවෙ ඵලදායකං න හොති, ඤානා අපරිහීනස්ස භවගාමීනො පටිසන්ධිගාමීනො සත්තස්ස කුසලානන්තරංයෙව ඵලං උප්පජ්ජති, ඉති ව ඤාපනත්ථං එතස්ස මහග්ගතවිපාකස්ස කුසලානුගතං කුසලානුගමනං භගවතා කතං.

48. එත්ථ එතස්මිං මහග්ගතවිපාකෙ පටිපදාක්කමො තෙසඤ්ච භීනාදීනං හෙදතො ඤානාගමනතො මහග්ගතකුසලඤානස්ස ආගමනවසෙන විභාවිතා පණ්ඩිතෙන වෙදිතබ්බො.

49. එත්ථ විපාකෙ ඡන්දාදිඅධිපතීනං අභාවො, අයමෙව විසෙසතො කුසලතො අයං එව විසෙසො, සෙසං සබ්බපකාරං අවිසෙසෙන කුසලෙන සමං මතං කථිතං භගවතා.

50. සුඤ්ඤතං අනිමිත්තන්ති, තථාපණ්ණිහිතන්තිපි සුඤ්ඤතං අනත්තා, අනිමිත්තං අනිච්චං, අප්පණ්ණිහිතං දුක්ඛං ඉති එතානි තිණි නාමානි මග්ගස්ස අනන්තරෙ චතුබ්බිධස්ස මග්ගස්ස අනන්තරෙ චතුබ්බිධෙ ඵලෙ හොන්ති.

51. ලබ්හන්ති පරභාගස්මිං මග්ගානන්තරෙ පවත්තඵලතො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ චළඤ්ජනඵලෙසු ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනකාලෙසු එතානි තිණි නාමානි න ලබ්හන්තෙ, ඵලෙහි විපස්සනාවසෙනෙව අනත්තඅනිච්චදුක්ඛසඬ්ඛාතානං තිණ්ණං විපස්සනානං වසෙන එව තානි තිණි නාමානි ලබ්හරෙ ඵලෙහි ලබ්හන්තෙ.

52. හොන්ති සාධිපතීනෙව ලොකුත්තරඵලානි තු එකන්තතො සාධිපතීනි එව හොන්ති, ලොකුත්තරඵලානි යපෙත්වා අඤ්ඤස්මිං විපාකෙ අධිපතී නත්ථි.

53. මග්ගො අත්තනො මග්ගභාවෙන මග්ගො නාම වුච්චතෙ භගවතා. ඵලං මග්ගං උපාදාය අට්ඨඨිගිකමග්ගං නිස්සයං කත්වා මග්ගො නාම ඉති වචනං වුච්චතෙ භගවතා.

54. ඉමෙ සත්ත අකුසලවිපාකා. ගාවො වරන්ති එත්ථානි ගොවරො, තස්සදිසත්තා ගොවරො ආරම්මණන්ති අත්ථො, අනිට්ඨො ව අනිට්ඨමජ්ඣක්තො ව අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣක්තා, තෙයෙව ගොවරො අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣක්තගොවරො, තස්මිං අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣක්තගොවරෙ වත්තරෙ වත්තන්ති. සුඛාදිත්තයයුත්තා තෙ තෙ අට්ඨ අභෙතුකකුසලවිපාකා සුඛාදිත්තයයුත්තා සුඛසොමනස්සඋපෙක්ඛාවෙදනාහි සහගතා. දුක්ඛුපෙක්ඛායුතා ඉමෙ ඉමෙ සත්ත අභෙතුකඅකුසලවිපාකා දුක්ඛුපෙක්ඛාවෙදනාහි සහගතා.

55. එවං ඡත්තිංසධා පාකං පාකසාසනපුජිතො සුගතො. කිං විසිට්ඨො? පාකං නාම අසුරං, තං සාසති, පාකෙන අත්තනො පුඤ්ඤඵලෙන දෙවෙ අනුසාසනීති වා පාකසාසනො, කො සො? සක්කො. තෙන පාකසාසනෙන පුජිතො සවිපාකාවිපාකෙසු කුසලවිපාකකිරියෙසු කුසලො ඡෙකො එවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන පාකං චිත්තං ඡත්තිංසජපකාරං අඛර්චි අවොච.

අනුලාරෙසුති බුද්දකෙසු. තථාභාවපච්චුපට්ඨානා ඡලාරම්මණවිජානනගය්භාකාරා. සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස ගති විය ගති එතිස්සාති සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණගතිකා.

56. සොමනස්සයුත්තානට්ඨ, කුසලාකුසලානි ච සොමනස්සයුත්තානි අට්ඨ කුසලාකුසලානි ච, ක්‍රියතො පන පඤ්ච එවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන භාසවිත්තානි තෙරස.

57. පුච්ඡජනා භසත්තෙන්ථ එත්ථ එතෙසු තෙරසවිත්තෙසු පුච්ඡජනා පන අට්ඨහි විත්තෙහි භසන්ති. සෙඛා සත්ත අරියා ඡහි විත්තෙහි භසන්ති. අසෙඛා බිණ්ණසවා පඤ්චහි විත්තෙහි භසන්ති.

කුසලානි පන රූපාරූපකුසලානි සෙඛපුච්ඡජනානං උජ්ජජන්ති. ඉමානි රූපාරූපකිරියානි බිණ්ණසවානං භාවනායෙව කාරො භාවනාකාරො, තස්ස වසො භාවනාකාරවසො, තෙන පවත්තානි. තානි රූපාරූපකුසලානි භාවනාපුඤ්ඤවසජ්ජවත්තානි භාවනාකුසලවසෙන පවත්තානි. ඉමෙසං රූපාරූපකිරියානං තෙසඤ්ච රූපාරූපකුසලානං අයමෙව විසෙසො.

58-9. යා පුච්ඡජනකාලස්මිං, අභිනිබ්බත්තිතා පන පුච්ඡජනකාලස්මිං පුච්ඡජනභාවට්ඨිතෙන යොගිනා අභිනිබ්බත්තිතා යා රූපාරූපසමාපත්ති, සා රූපාරූපසමාපත්ති සො යොගී බිණ්ණසවො භික්ඛු හුත්වා නං රූපාරූපසමාපත්තිං යාව යත්තකං කාලං න සමාපජ්ජතෙ, තාව තත්තකෙන කාලෙන තස්ස බිණ්ණසවහික්ඛුතො කුසලා එව රූපාරූපකුසලා එව භොති. බිණ්ණසවෙන සා රූපාරූපසමාපත්ති සවෙ යදි සමාපන්නා සමාපජ්ජිතා, ක්‍රියා රූපාරූපකිරියා භොති.

60. එකාදසවිධං කාමෙ කාමාවචරෙ කිරියවිත්තං එකාදසවිධං, රූපෙ රූපාවචරෙ පඤ්ච, අරූපෙ චත්තාරි ඉති සබ්බානි ක්‍රියවිත්තානි විසති.

61. ලොකුත්තරක්‍රියවිත්තං, පන කස්මා න විජ්ජති? මග්ගස්ස එකවිත්තක්ඛණිකත්තා න විජ්ජති. අයමෙන්ථ අධිජ්ජායො – චතුමග්ගට්ඨො බිණ්ණසවො නාම න භොති, මග්ගානන්තරමෙව ඵලං උජ්ජජන්ති, මග්ගොපි එකවිත්තක්ඛණිකො යදි විත්තං බහුවිත්තක්ඛණිකං, ඵලසමඬගිතො බිණ්ණසවස්සපි මග්ගවිත්තං භවෙය්‍ය, එවං සති ලොකුත්තරකිරියවිත්තං භවෙය්‍යාති අධිජ්ජායො.

62. ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො කරණං කරියං, ක්‍රියං නාම විනයපරියායෙන අකත්තබ්බස්ස කරණං, න කරණං අක්‍රියං, අක්‍රියං නාම විනයපරියායෙන කත්තබ්බස්ස අකරණං, ආපජ්ජනං ආපත්ති, ක්‍රියාය කරණෙන ආපත්ති ක්‍රියාපත්ති, අක්‍රියාය අකරණෙන ආපත්ති අක්‍රියාපත්ති, ක්‍රියාපත්ති ව අක්‍රියාපත්ති ව ක්‍රියාපත්තාක්‍රියාපත්තියො, එකස්ස ආපත්ති-සද්දස්ස ලොපං කත්වා “ක්‍රියාක්‍රියාපත්තියො” ති වුත්තං, තාසං විභාගො ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගො, දෙසෙතිති දෙසකො, තස්ස දෙසකො ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො. ඡන්ද්‍ර-තු-පච්චයෙසු පරෙසු කම්මත්තං ඡට්ඨි භොතිති වදන්ති. ජනො කිං විසිට්ඨො?

ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො භිතාභිතානං සක්‍රියාක්‍රියාරතො භිතස්ස සක්‍රියාය රතො, අභිතස්ස අක්‍රියාය රතො, යං ක්‍රියාක්‍රියං, ක්‍රියං නාම ක්‍රියවිත්තං, අක්‍රියං නාම කුසලාකුසලවිපාකවිත්තං ඉච්ඡන්ති එකෙ. තං න. කස්මා? කුසලාධිකාරෙ “කුසලං මුනිනා ලපිතං” අකුසලාධිකාරෙ “පාපමානසං පාපාපාපෙස්වපාපෙන වුත්තං” විපාකාධිකාරෙ “පාකං සුගතො අබ්බවී” ති වත්වා පුන ක්‍රියාධිකාරෙ “කුසලාකුසලවිපාකානි අවොවා” ති වචනස්ස වත්තබ්බාභාවතො. තෙන වාස්ස ක්‍රියාක්‍රියං එතස්සාති ක්‍රියාක්‍රියං, ක්‍රියාක්‍රියසභාවන්ති අත්ථො. අයමෙව සාරතො පච්චෙතබ්බො. යං ක්‍රියාක්‍රියං විත්තං ක්‍රියාක්‍රියසභාවං අවොව දෙසෙසි, තං ක්‍රියාක්‍රියං ක්‍රියාක්‍රියසභාවං මයා සමීරිතං, සම්මා පකාරෙන ඊරිතං කමීතං.

64. එකුනනවුති සබ්බෙ, විත්තුජ්ජාදා මහෙසිනා ලොකුත්තරෙ අට්ඨ කත්වා එකුනනවුති සබ්බෙ විත්තුජ්ජාදා මහෙසිනා තථාගතෙන සමාසතො සබ්බෙපතො නිද්දිට්ඨා.

65. පිටකෙ අභිධම්මස්මිං, යෙ භික්ඛු පාටවත්ථිනො අභිධම්මපිටකෙ පටුනො භාවො පාටවං, තෙන අත්ථො පාටවත්ථො, සො එතෙසං අත්ථිති පාටවත්ථිනො, ඡෙකභාවත්ථිකා යෙ භික්ඛු, තෙහි භික්ඛුහි අයං අභිධම්මාවතාරො උග්ගහෙතබ්බො සික්ඛිතබ්බො පුනප්පුනං වින්තිතබ්බො.

66. යෙ ජනා තස්සඬකාසෙන තංසන්තිහෙන අභිධම්මාවතාරෙන අභිධම්මමහොදධිං මහාසාගරසන්නිහං අභිධම්මං තරන්ති, තෙ ඉමං ලොකං පරලොකඤ්ච තරන්ති. ඉතීති පරිසමාපනෙ.

ඉති අභිධම්මාවතාරටිකාය

විත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

2. දුතියො පරිච්ඡෙදො

වෙනසිකනිද්දෙසවණ්ණනා

67. විත්තානන්තරමුද්දිට්ඨා, යෙ ව චෙතසිකා මයා යෙ ව චෙතසිකා විත්තානන්තරං මයා උද්දිට්ඨා, ඉතො පරං ඉදානි තෙසං චෙතසිකානං විභාජනං කරිස්සාමි අහං.

ඉමෙසු පන කරුණාමුදිතාවසෙන භාවනාකාලෙ කරුණාපුබ්බභාගො වා, අප්පනාපත්තාය කරුණාය පුබ්බභාගො, තස්මිං පුබ්බභාගෙ, කරුණාතො පුබ්බභාගෙ කාමාවචරවිත්තෙති අත්ථො. එකා කරුණා උප්පජ්ජති. මුදිතාපුබ්බභාගෙ වා අප්පනාපත්තාය මුදිතාය පුබ්බභාගෙ එකා මුදිතා උප්පජ්ජති. ඉමිනා කාමාවචරවිත්තෙන යොගී ඕච්ඡාකම්මන්තාදිහි ධම්මෙහි විරමති. රමු-ධාතු කීළායං, වි-සද්දො විරමණත්ථො.

68. ආදිනා පුඤ්ඤවිත්තෙන, තෙත්තිංස නියතා මතා ආදිනා පුඤ්ඤවිත්තෙන පයමමභාකුසලවිත්තෙන සහ නියතා තෙත්තිංස චෙතසිකා භගවතා මතාති, අථ වා කරුණාමුදිතා අනියතා එකෙන ධම්මෙන සහ චතුත්තිංස ධම්මා භවන්ති.

69. කස්මා පනෙත්ථ මෙත්තා ව, උපෙක්ඛා ව න උද්ධටා එත්ථ එතෙසු යෙවාපනකධම්මෙසු, නිද්ධාරණං, මෙත්තා ව උපෙක්ඛා ව ධම්මරාජෙන සත්ථුනා න උද්ධටා න වුත්තා කස්මා කාරණා.

70. අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තාපි අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තා ගහිතා, උපෙක්ඛාති තත්ත්වමජ්ඣත්තතාය ව ගහිතා යස්මා කාරණා, තස්මා උභොපෙතා භගවතා න ගහිතා.

71. කස්මා යෙවාපනා ධම්මා, බුද්ධෙනාදිවච්චන්ධුනා සබ්බෙ තෙ යෙවාපනා ධම්මා යෙවාපනනාමකා පාළියං සරූපෙන එව. ඛන්ධති ස්නෙහෙන එතස්මිත්ති ඛන්ධු, ආදිච්චස්ස ඛන්ධු ආදිච්චඛන්ධු, තෙන ආදිච්චඛන්ධුනා බුද්ධෙන න ව උද්ධටා න දෙසිතා.

72. කස්මා කාරණා? යස්මා අනියතා කෙච්ඡි යෙවාපනකා අනියතා, යස්මා කාරණා රාසිං දුකචග්ගාදිරාසිං න භජන්ති න සෙවන්ති, යස්මා කාරණා කෙච්ඡි යෙවාපනකා දුබ්බලා, තස්මා පාළියං භගවතා න වුත්තා.

73. ඡන්දාධිමොක්ඛමුදිතා මනසි ව කාරො,

මජ්ඣත්තතා ව කරුණා විරතිත්තයඤ්ච;
පුඤ්ඤෙසු තෙන නියතානියතා ව සබ්බෙ,
යෙවාපනා මුනිවරෙන න වෙච වුත්තා.

ඡන්දාධිමොක්ඛො මුදිතා මනසිකාරො මජ්ඣත්තතා කරුණා විරතිත්තයඤ්ච පුඤ්ඤෙසුකුසලෙසු නියතා චත්තාරො අනියතා පඤ්ච සබ්බෙ යෙවාපනා න ව එව තෙන මුනිවරෙන වුත්තා.

74-80. කස්මා පනෙන්ථ එස්සොව, පයමං සමුදිරිතො එත්ථ එනෙසු

චෙතසිකෙසු, ජාතිනිද්ධාරණං, එස්සොව පයමං සමුදිරිතො කථිතො. කස්මා කාරණා? කිර මයා සුතං, ආරම්මණෙ චිත්තස්ස පයමං අභිනිපාතත්තා එස්සො පයමං සමුදිරිතො, චුසිත්වා පන එස්සෙන එස්සෙන ආරම්මණං චුසිත්වා යොගිතො වෙදනාය ආරම්මණං වෙදයෙ, සඤ්ඤාය සඤ්ජානාති, චෙතනාය ආරම්මණං චෙතයෙ. සහජානානං චෙතසිකානං එස්සොව ඉධ ඉමස්මි චිත්තෙ මහෙසිනා පයමං වුත්තො. හි කස්මා කාරණා? යස්මා බලවපච්චයත්තා, තස්මා වුත්තො. අකාරණමිදං සබ්බං, චිත්තානං තු සහෙව ච “පයමාභිනිපාතත්තා”ති ච “බලවපච්චයත්තා”ති ච ඉදං සබ්බං වචනං අකාරණං අහෙනුකං අයුත්තං, කස්මා කාරණා? චිත්තජානං චිත්තෙහි සහජ්ජවත්තානං චෙතසිකානං එකුප්පාදාදිභාවෙන සමානුප්පාදසමානනිරොධසමානාලම්මණසමානවත්ථුකභාවෙන පවත්තිතො අකාරණං අයුත්තං. අයං තු පයමුප්පත්තො, අයං පච්ජාති නත්ථිදං අයං ධම්මො පයමුප්පත්තො, අයං ධම්මො පච්ජාකාලෙ උප්පත්තො ඉති ඉදං වචනං නත්ථි. බලවපච්චයත්තෙපි කාරණං න ච දිස්සති. දෙසනාක්කමතො චෙව පයමං සමුදිරිතො ඉච්චෙවං ඉති එවං ඉති ඉමිනා මයා වුත්තජ්ජකාරෙන එස්සස්ස පයමං සමුදිරිතතං විඤ්ඤානා විභාවිනා විඤ්ඤෙය්‍යං, විසෙසතො විසෙසෙන අඤ්ඤා භා විඤ්ඤෙය්‍යං. න ච පරියෙසිතබ්බොයං, තස්මා පුබ්බාපරක්කමො යස්මා කාරණා අයං පුබ්බාපරක්කමො විඤ්ඤානා න ච පරියෙසිතබ්බො න ගවෙසිතබ්බො, ධම්මා එව වචනත්ථලක්ඛණාදිහි විජානතා පණ්ඩිතෙන පරියෙසිතබ්බො.

ඉට්ඨාකාරානුභවනරසා ඉට්ඨාරම්මණානුභවනකිච්චා සුභොජනරසං අනුභවත්තො රාජා විය. චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානා චෙතසිකපස්සද්ධිපදට්ඨානා.

පච්චාහිඤ්ඤාණකරණරසා පටිජානනකිච්චා වඩ්ඪකිස්ස අභිඤ්ඤාණකරණමිව වඩ්ඪකිනො සකිං සඤ්ජානිත්වාපි දාරුහරෙසු සුත්තස්ස පටිපසාරණං වියාති අධිප්පායො. යථාගහිතනිමිත්තවසෙනාති යථාපවත්තිතනිමිත්තස්ස වසෙන. මනසි අභිනිවෙසකරණං ගය්භාකාරා.

ආයුහනරසා පවත්තනකිච්චසාධකා. මහාවඩ්ඪකිආදයො විය යථා මහාවඩ්ඪකි සයම්පි දාරුං තච්ජති, පරෙපි දාරුං තච්ජාපෙති, එවං සයම්පි ආරම්මණෙ සන්දහති, සම්පයුත්තධම්මෙපි අභිසන්දහාපෙති.

ආහනනං භුසො හනනං, පරියාහනනං සමන්තා හනනං, තං රසො එතස්සාති ආහනනපරියාහනනරසො.

ආරම්මණානුමප්පනලක්ඛණො ආරම්මණපරිමද්දනලක්ඛණො.

පිනයතීති පීති, සහජාතධම්මෙ ආරම්මණෙ පිනයතීති අත්ථො. කායචිත්තඵරණරසා. උදග්ගස්ස චිත්තස්ස භාවො ඔදග්ගං, තං පච්චුපට්ඨානං එතස්සාති ඔදග්ගපච්චුපට්ඨානා.

සද්දහන්ති වත්ථුත්තයං සද්දහන්ති. අකාලුසියපච්චපට්ඨානා
අනාවලභාවපච්චපට්ඨානා. සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා
සද්දහිතබ්බවත්ථුත්තයාසන්නකාරණා.

අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය අරඤ්ඤෙ ගතො මග්ගසුදෙසකො විය.

අත්තනා අවිනිබ්භූත්තානං ධම්මානන්ති අවිගතානං චෙතසිකානං. තෙසන්ති
තෙසං චෙතසිකානං ධම්මානං. සන්තෙපි ච තෙසං චෙතසිකානං
අනුපාලනලක්ඛණාදිමිහි විධානෙ අත්ථික්ඛණෙයෙව තං තෙසං පාලෙතබ්බානං
චෙතසිකානං පවත්තක්ඛණෙයෙව තං ජීවිතං තෙ ධම්මෙ පාලෙතබ්බෙ චෙතසිකෙ
අනුපාලෙති. උදකං වියාති යථා උදකං අත්තනි උප්පලාදීනි අනුපාලෙති, තථා
අනුපාලනලක්ඛණාදිමිහි විධානෙ සන්තෙපි තෙසං අත්ථික්ඛණෙයෙව අනුපාලෙති,
විජ්ජමානක්ඛණෙව අනුපාලෙති අධිප්පායො. පච්චයුජ්ජන්තෙපි ච ධම්මෙ
අනුපාලෙති, ධාති විය කුමාරං අඤ්ඤාය ජනිතං කුමාරං රක්ඛන්ති ධාති විය, පරස්ස
පුත්තං අභිකාදිනා ධාරෙතීති ධාති. සයංපවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තති
අත්තනා පවත්තිතෙහි ධම්මෙහි සම්පවත්තති. නියාමකො විය යථා නියාමකො
එකනාවාය චුත්ථෙහි ජනෙහි සහ පවත්තති, භඩ්ගතො උද්ධං තං ජීවිතං න
පවත්තයති, අත්තනො ච අභාවා යපසිතබ්බානං චෙතසිකානඤ්ච අභාවා,
භඩ්ගක්ඛණෙ චෙතසිකෙ න යපෙති සයං හිජ්ජමානත්තා, වට්ටිස්සෙනො ඛියමානො
පදීපසිධං න කරොති යථා.

සොම්මභාවපච්චපට්ඨානොති මුදුභාවපච්චපට්ඨානො, සීතලභාවපච්චපට්ඨානො
වා.

කායොති චෙත්ථ වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො
සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඛ්ඛාරක්ඛන්ධො ඉමෙ ඛන්ධා ගහිතා.

නිම්මද්දනරසාති නිම්මද්දනකිච්චා. කායචිත්තානං
අවුපසමතාඋද්ධච්චාදිකිලෙසපටිපක්ඛ්‍යාතාති ආදිග්ගහණෙන කුක්කුච්චං
ගහෙතබ්බං.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

චෙතසිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. තතියො පරිච්ඡෙදො

චෙතසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා

89. සබ්බෙ චෙතසිකා චූත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධුනා යෙ සබ්බෙ චෙතසිකා ආදිච්චබන්ධුනා බුද්ධෙන චූත්තා, තෙ සබ්බෙ චෙතසිකා නාමසාමඤ්ඤතො නාමසමානභාවෙන ද්වෙපඤ්ඤාසභවන්ති තෙ, අනොත්තජ්ජපරියොසානා ද්විපඤ්ඤාස භවන්ති.

90-92. චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ, රූපෙ පඤ්චදසෙරිතා කාමෙ කාමාවචරෙ චතුපඤ්ඤාස චිත්තානි ඊරිතා. රූපෙ රූපාවචරෙ පඤ්චදස චිත්තානි ඊරිතා භවන්ති. ද්වාදසාරූපෙ අරූපාවචරෙ ද්වාදස චිත්තානි භවන්ති. චත්තාලීස මනාසවා ලොකුත්තරචිත්තානි චත්තාලීස භවන්ති, එකච්ඡසතං සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා සමාසතො සඤ්ඤාපතො එකච්ඡසතං හොති. එතෙසු තෙසමුප්පත්තිං ඉතො පරං එතෙසු මයා චූත්තෙසු චිත්තෙසු තෙසං එස්සාදිතං ධම්මානං උප්පත්තිං එකං එකං උද්ධරිත්වා චිත්තචෙතසිකෙසු භික්ඛූනං පාටචත්ථාය අහං පවක්ඛාමී දෙසිස්සාමී.

93. එකග්ගතා චිත්තෙකග්ගතා මනක්කාරො මනසිකාරො ජීවිතං එස්සපඤ්චකං එතෙ අට්ඨ චෙතසිකා අවිනිබ්බොගා අඤ්ඤමඤ්ඤතො අවිගතා එකුප්පාදා සමානුප්පාදා සභක්ඛයා සභවයා.

94. එස්සො ව වෙදනා සඤ්ඤා, චෙතනා ජීවිතින්ද්‍රියං එකග්ගතා මනක්කාරො ඉමෙ චෙතසිකා සබ්බසාධාරණා සබ්බචිත්තෙහි සාධාරණා, සබ්බචිත්තානං සාධාරණා වා.

95. විතක්කො පඤ්චපඤ්ඤාස-චිත්තෙසු සමුදිරිතො. වාරො ඡසට්ඨිචිත්තෙසු විතක්කො තාව ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරෙසු වෙච එකාදසසු පයමජ්ඣානචිත්තෙසු වාති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු භගවතා සමුදිරිතො. විචාරො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරචිත්තෙසු එකාදසසු පයමජ්ඣානචිත්තෙසු ව එකාදසසු දුතියජ්ඣානචිත්තෙසු වාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු ජායති. එත්ථ එතස්මිං වචනෙ සංසයො නත්ථී.

96. එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු, ජිති තෙසට්ඨියා සුඛං ජිතිදොමනස්සුපෙක්ඛාසභගතකායවිඤ්ඤාණචතුත්ථජ්ඣානවජ්ජිතෙසු එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු ජායති. සුඛං දොමනස්සදුක්ඛපෙක්ඛාසභගතවජ්ජිතෙසු තෙසට්ඨිචිත්තෙසු ජායති. උපෙක්ඛා සොමනස්සසුඛදුක්ඛසභගතවජ්ජිතෙසු පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු ජායති. දුක්ඛං අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණපටිසභගතෙසු තීසු චිත්තෙසු ජායති.

97. හොති ද්වාසට්ඨිචිත්තෙසු, සොමනස්සින්ද්‍රියං පන දොමනස්සදුක්ඛසුඛපෙක්ඛාසභගතවජ්ජිතෙසු ද්වාසට්ඨිචිත්තෙසු ජායති. දුක්ඛින්ද්‍රියං පනෙකස්මිං අකුසලවිපාකෙ කායවිඤ්ඤාණෙ ජායති. තථෙකමිහි සුඛින්ද්‍රියං තථා එකස්මිං පුඤ්ඤපාකෙ කායවිඤ්ඤාණෙ හොති.

98. පඤ්චුත්තරසතෙ චිත්තෙ, වීරියං ආහ නායකො ජිනො
පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවජ්ජිනෙ
පඤ්චුත්තරසතෙ චිත්තෙ වීරියං ආහ කථෙසි. චතුත්තරසතෙ චිත්තෙ,
සමාධිත්ථියමබ්ථි
විචිකිච්ඡාසහගතද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණපඤ්චද්වාරාවජ්ජනවජ්ජි
නෙ චතුත්තරසතෙ චිත්තෙ සමාධිත්ථියං අවොච.

99. සබ්බාහෙතුකචිත්තානි, යපෙත්වා චෙකහෙතුකෙ සබ්බානි අට්ඨාරස
අහෙතුකචිත්තානි එකහෙතුකචිත්තද්වයඤ්ච යපෙත්වා සෙසස්මි. එකුත්තරසතෙ
චිත්තෙ ඡන්දස්ස උජ්ජත්ති. උද්දිසෙ පණ්ඩිතො කථෙය්‍ය.

100. යපෙත්වා දස විඤ්ඤාණෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිකෙ දස විඤ්ඤාණෙ ච
විචිකිච්ඡායුතම්පි චිත්තං යපෙත්වා සෙසස්මි. දසුත්තරසතෙ චිත්තෙ අධිමොක්ඛො
හගචතා උදිරිතො.

101-2. සද්ධා සති හිරි ඔත්තජ්ජං අලොභො අදොසො තත්ත්වමජ්ඣත්තං ඡ යුගලා
ච ඉති ඉමෙ එකුනවිසති ධම්මා නියතා හුත්වා එකනවුතියා චිත්තෙ ඡායන්ති.
එකුනවිසති ධම්මා අහෙතුකෙසු අට්ඨාරසසු අපුඤ්ඤෙසු ද්වාදසසු අකුසලෙසු න
ඡායරෙ න ඡායන්ති.

103. එකුනාසීතියා චිත්තෙ, පඤ්ඤා ඡායති සබ්බදා පඤ්ඤා
ද්වාදසඅකුසලඅට්ඨාරසඅහෙතුකමහාකුසලඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තමහාවිපාකඤ්ඤාණවිජ්ජයු
ත්තමහාකිරියාඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තවජ්ජිනෙ එකුනාසීතියා චිත්තෙ ඡායති. අට්ඨවිසතියා
චිත්තෙ, කරුණාමුදිතා සියුං කරුණාමුදිතා අට්ඨසු මහාකුසලෙසු, අට්ඨසු
මහාකිරියාසු, රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිනෙසු ද්වාදසරූපාවචරෙසු වානි
අට්ඨවිසතියා චිත්තෙසු සියුං හවෙය්‍යුං.

104. කාමාවචරපුඤ්ඤෙසු, සබ්බලොකුත්තරෙසු ච කාමාවචරමහාකුසලෙසු
චිත්තෙසු සබ්බෙසු ලොකුත්තරෙසු වානි සහ අට්ඨකෙ චත්තාලීසවිධෙ චිත්තෙ
විරතිත්තයං ගොති.

105. සද්ධා සති හිරොත්තජ්ජං අලොභාදිත්තයම්පි ච යුගලානි ඡ ච මජ්ඣත්තං
කරුණාමුදිතාපි ච.

106. තථා තිස්සො විරතියො සබ්බෙ තෙ පඤ්චවිසති ධම්මා
මහාකුසලචිත්තසම්පයුත්තඅබ්‍යාකතචිත්තසම්පයුත්තානි කුසලෙන සබ්බෙසුයෙව
ධම්මෙසු ඡෙකෙන විජිතභිගණෙන පකාසිතා.

107. අහිරිකං අනොත්තජ්ජං, මොහො උද්ධච්චමෙව වානි ඉමෙ චත්තාරො
ධම්මා නියතා හුත්වා ද්වාදසාපුඤ්ඤචිත්තෙසුයෙව ද්වාදසඅකුසලචිත්තෙසුයෙව
ඡායරෙ ඡායන්ති.

108-9. ලොහො දොසො ව මොහො ව, මානො දිට්ඨි ව සංසයො විචිකිච්ඡා මිද්ධං උද්ධච්චං කුක්කුච්චං ටීනං මච්ඡරියමිපි ව අහිරිකං අනොත්තප්පං ඉස්සා ව දොමනස්සකං එතෙ ධම්මා අකුසලා අකුසලචිත්තසම්පයුත්තා එකන්තෙන මහෙසිනා විජිතභිගණවිගතමලෙන වුත්තා.

110. ලොහො අට්ඨසු ලොහමුලෙසු චිත්තෙසු භගවතා නිද්දිට්ඨො දස්සිතො. දිට්ඨි චතුසු දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු චිත්තෙසු වුත්තා. මානො දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙසු චතුසු ගාභුපවාදප්පහින්දනෙන වුත්තො. දොසො ද්වීසු එව පටිසසම්පයුත්තෙසු චිත්තෙසු මුනින්දෙන වුත්තො.

111. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චා ද්වීසු දොසමුලෙසු චිත්තෙසු ඡායන්ති, නො සහ සහ නො ඡායන්ති, එකෙකොව ඡායන්තීති අත්ථො. විචිකිච්ඡා පනෙකස්මිං විචිකිච්ඡා පන එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙ ඡායති. ටීනමිද්ධං පඤ්චසු සසඨාරිකඅකුසලචිත්තෙසු ඡායති.

112-3. එස්සො ව වෙදනා සඤ්ඤා, වෙතනා ජීවිතං මනො චිත්තකො ව විචාරො ව පීති වීරියං සමාධි ව ඡන්දො වෙවාධිමොක්ඛො ව මනසිකාරො ව චුද්දස ධම්මා කුසලා ව කුසලචෙතසිකා ව භොන්ති. අකුසලා වෙව අකුසලචෙතසිකා වෙව අඛ්‍යාකතාපි ව අඛ්‍යාකතචෙතසිකා ව භොන්ති.

114. එකුනතිංසචිත්තෙසු, ක්කානං පඤ්චඨගිකං මතං චතුසු සොමනස්සසහගතාකුසලෙසු, ද්වාදසසු සොමනස්සසහගතමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියචිත්තෙසු, සුඛසන්තීරණහසිතුප්පාදචිත්තෙසු, තීසු රූපපඨමජ්ඣානචිත්තෙසු, අට්ඨසු ලොකුත්තරපඨමජ්ඣානචිත්තෙසු වාති එකුනතිංසචිත්තෙසු පඤ්චඨගිකං පඤ්චාවයවක්ඛානායුත්තං ක්කානං සුගතෙන මතං. උපෙක්ඛාසහගතානි චත්තාරි ලොහමුලානි ව ද්වෙ දොසමුලානි ව ද්වෙ මොහමුලානි ව මනොධාතුත්තිකඤ්ච උපෙක්ඛාසහගතා තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූයො ව ද්වාදසුපෙක්ඛාසහගතානි මහාකුසලමහාවිපාකකිරියචිත්තානි තිණි රූපදුතියජ්ඣානචිත්තානි අට්ඨ ලොකුත්තරදුතියජ්ඣානචිත්තානි වාති සත්තතිංස චිත්තානි චතුක්ඛානඨගයුත්තානි චතුක්ඛානාවයවයුත්තානි ඉති එවං නිද්දිසෙ කථෙය්‍ය.

115. එකාදසවිධං චිත්තං, තිවඨගිකමුදිරිතං තිණි රූපාවචරතනියජ්ඣානචිත්තානි, අට්ඨලොකුත්තරතනියජ්ඣානචිත්තානි වාති එකාදසවිධං චිත්තං තිවඨගිකං තිආවයවක්ඛානායුත්තං, ඡ රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානපඤ්චමජ්ඣානචිත්තානි, ද්වාදසාරූපාවචරචිත්තානි, සොළස ලොකුත්තරචතුත්ථජ්ඣානපඤ්චමජ්ඣානචිත්තානි වාති චතුතිංසවිධං චිත්තං දුච්ඡගිකං ද්විආවයවක්ඛානායුත්තං උදිරිතං ජිනෙන ඊරිතං.

116. සභාවෙනාවිතක්කෙසු, ඤානඤානි න උද්ධරෙ සභාවෙන පකතියා අවිතක්කෙසු විතක්කවිරහිතෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඤානඤානි ඤානාවයවානි ජිනො න උද්ධරෙ. අයමෙත්ථාධිජ්ජායො – අඤ්ඤත්ථ විතක්කො ඤානවිත්තෙන විජ්ජහිනො භාසිතො, ඉමෙසු පන නෙව ඤානවිත්තෙන පහිනා, පකතියා විතක්කවිරහිතානි ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි සබ්බාභෙතුකවිත්තෙසු මග්ගඤානි මග්ගාවයවානි ජිනො න උද්ධරෙ න දෙසෙය්‍යා.

117. බුද්ධො ජිනො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු මනොධාතුත්තිකෙ ව තීසු සන්තීරණෙසු වානි සොළසවිත්තෙසු තීණින්ද්‍රියානි වදෙ කට්ඨයා. එකස්මිං පන චත්තාරි එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතවිත්තෙ චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි භොන්ති, එකාදසසු අකුසලවිත්තෙසු විචිකිච්ඡායුත්තවිත්තවජ්ජිතෙසු හසිතුජ්ජාදෙ වෙව වොට්ඨබ්බනවිත්තෙ වානි තෙරසසු විත්තෙසු පඤ්ච ඉන්ද්‍රියානි බුද්ධො හගවා උද්ධරෙ උද්ධරෙය්‍යා.

118. සත්ත ද්වාදසවිත්තෙසු, ඉන්ද්‍රියානි ජිනොබ්ථි ජිනො බුද්ධො ඤාණවිජ්ජයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඤ්ඤානෙසු ද්වාදසවිත්තෙසු සත්ත ඉන්ද්‍රියානි අබ්ථි කට්ඨෙසි, එකෙනුනෙසු අට්ඨෙව, චත්තාරීසමනෙසු ව ජිනො ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඤ්ඤානෙසු ද්වාදසසු විත්තෙසු, පඤ්චදසසු රූපෙසු, ද්වාදසසු අරූපෙසු වානි එකෙනුනෙසු චත්තාරීසමනෙසු අට්ඨෙව ඉන්ද්‍රියානි අබ්ථි.

119. චත්තාරීසාය ලොකුත්තරවිත්තෙසු නවකං ඉන්ද්‍රියනවකං නායකො අබ්ථි කට්ඨෙසි. එවං ඉන්ද්‍රියයොගොපි, වෙදිතබ්බො විභාවිනා එවං ඉමිනා මයා චුත්තජ්ජකාරෙන විත්තෙසු ඉන්ද්‍රියයොගො විභාවිනා විසෙසෙන පඤ්ඤං භාවෙතුං පකාසෙතුං සිලමෙතස්සාති විභාවී, තෙන වෙදිතබ්බො.

120. අමග්ගඤානි නාමෙත්ථ, අට්ඨාරස අභෙතුකා එත්ථ එතෙසු විත්තෙසු අට්ඨාරස අභෙතුකා නත්ථි මග්ගො එතෙසුති අමග්ගඤානි නාම, ඤානඤානි න විජ්ජන්ති, විඤ්ඤාණෙසු ද්විපඤ්චසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඤානඤානිපි න සංවිජ්ජන්ති.

121. එකං විත්තං දුමග්ගඤ්ඤං එකං විචිකිච්ඡාසහගතවිත්තං දුමග්ගඤ්ඤං දුමග්ගාවයවං, චතුසු දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තාකුසලවිත්තෙසු ව ද්විසු පටිසයුත්තෙසු ව උද්ධවචයුත්තෙසු වානි සත්තසු විත්තෙසු ව තිමග්ගඤානි තිමග්ගාවයවානි භොන්ති. චත්තාරීසාය විත්තෙසු, මග්ගො සො චතුරඤ්ඤානො චතුසු දිට්ඨිසම්පයුත්තාකුසලෙසු ඤාණවිජ්ජයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඤ්ඤානෙසු ද්වාදසසු විත්තෙසු ව රූපාවචරදුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානසඤ්ඤානෙසු ද්වාදසසු රූපාවචරෙසු, ද්වාදසසු අරූපාවචරෙසු වානි චත්තාරීසාය විත්තෙසු චතුරඤ්ඤානො මග්ගො චතුරාවයවො මග්ගො භොති.

122. පඤ්චද්දසසු චිත්තෙසු, මග්ගො පඤ්චඩ්භිකො මනො

ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඩ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු, තිසු රූපපට්ඨකානවිත්තෙසු වාති පඤ්චද්දසසු චිත්තෙසු පඤ්චඩ්භිකො පඤ්චාවයවො මග්ගො භගවතා මනො. ද්වත්තිංසචිත්තෙසු මග්ගො සත්තඩ්භිකොපි ව ලොකුත්තරදුතියතනියවතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානසඩ්ඛාතෙසු ද්වත්තිංසචිත්තෙසු මග්ගො සත්තඩ්භිකො සත්තාවයවො හොති.

123. මග්ගො අට්ඨසු චිත්තෙසු මග්ගඵලවසෙන අට්ඨසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු

මග්ගො අට්ඨඩ්භිකො අට්ඨාවයවො හොති. ඉති පරිසමාපනො. තු පදසුරණො. එවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන සබ්බචිත්තෙසු මග්ගඩ්භානි මග්ගාවයවාති ධිරො උද්ධරෙය්‍යා, දෙසෙය්‍යාති අත්ථො.

124. බලානි ද්වෙ ද්විචිත්තෙසු හස්සිකුප්පාදවොට්ඨබ්බනසඩ්ඛාතෙසු ද්විසු

චිත්තෙසු ද්වෙ බලානි හොන්ති. එකස්මිං තිණි දීපයෙ එකස්මිං විචිකිච්ඡායුත්තො තිණි බලානි ධිරො දීපයෙ පකාසෙය්‍යා. විචිකිච්ඡායුත්තො සෙසෙසු එකාදසසු අකුසලෙසු චත්තාරි බලානි හොන්ති. ඡ ද්වාදසසු ඤාණවිප්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඩ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු චිත්තෙසු ඡ බලානි හොන්තිති ධිරො නිද්දිසෙ කථෙය්‍යා.

125. එකුනාසීතියා සත්ත

ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලමහාවිපාකමහාකිරියාසඩ්ඛාතෙසු ද්වාදසසු කාමාවචරචිත්තෙසු, සත්තවිසතියා මහග්ගතචිත්තෙසු, චත්තාලිසලොකුත්තරචිත්තෙසු වාති එකුනාසීතියා චිත්තෙසු සත්ත බලානි හොන්ති. සොළසෙවාබලානි තු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි ව තිස්සො මනොධාතුයො ව තිණි සන්තීරණානි වාති සොළස එව චිත්තානි අබලානි බලවිරහිතානි හොන්ති, එවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන චිත්තං සබලං බලෙන සහගතං අබලමිපි ව බලවිරහිතඤ්චාපි චිත්තං විඤ්ඤෙය්‍යං ධිරෙන විජානිතබ්බං.

126. ඤානඩගමග්ගඩගබලින්ද්‍රියානි, චිත්තෙසු ඡායන්ති හි යෙසු යානි යෙසු

චිත්තෙසු යානි ඤානඩගමග්ගඩගබලින්ද්‍රියානි ඡායන්ති, මයා සමාසෙන සමුද්ධරිත්වා අසංසට්ඨං උද්ධරිත්වා තෙසු චිත්තෙසු සබ්බානිපි තානි ඤානඩගමග්ගඩගබලින්ද්‍රියානි සමාසෙන සඩ්ඛෙපෙන මයා බුද්ධදත්තාවරියෙන චුත්තානි කථිතානි.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

වෙනසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. චතුත්ථො පරිච්ඡේදො

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා

127.

ඉතො පරං පචක්ඛාමි, නයමෙකවිධාදිකං;
ආභිධම්මිකභික්ඛුනං, බුද්ධියා පන වුද්ධියා.

අහං ඉතො පරං ඉතො පරිච්ඡේදතො පරං එකවිධාදිකං නයං
ආභිධම්මිකභික්ඛුනං බුද්ධියා වුද්ධිත්ථාය පචක්ඛාමි දෙසෙස්සාමි.

128. සබ්බමෙකවිධං චිත්තං, විජානනසභාවතො සබ්බං චිත්තං

විජානනසභාවතො එකවිධං, දුට්ඨඤ්ච භවෙ චිත්තං අහෙනුකසහෙනුකතො ඉදං
චිත්තං දුට්ඨං භවෙය්‍යා.

129. පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවිපාකා හි, කාමෙ දස ච පඤ්ච ච හි සච්චං කාමෙ

කාමාවචරෙ කුසලාකුසලවිපාකා දස පඤ්ච ච කිරියා තිස්සො ඉති සබ්බො අට්ඨාරස
චිත්තුප්පාදා අහෙනුකා.

130. අහෙනුකතො චිත්තුප්පාදතො සෙසා එකසත්තති චිත්තුප්පාදා සහෙනුකාති

සහෙනුකා නාමාති මහෙසිනා තාදිනා අවිපරිතසභාවෙන හෙනුවාදිනා පච්චයවාදිනා
නිද්දිට්ඨා.

131. සචත්ථුකාවත්ථුකතො සචත්ථුකඅචත්ථුකවසෙන තථා උභයවසෙන

සචත්ථුකවසෙන, අචත්ථුකවසෙන ච සබ්බං චුත්තප්පකාරෙන ච මානසං තිව්ධං
භොති.

132-4. සබ්බො කාමවිපාකො ච, රූපෙ පඤ්චදසාපි ච චිත්තුප්පාදා ආදිමග්ගො

පට්ඨමග්ගො භසිතුප්පාදො මනොධාතුකිරියාපි ච දොමනස්සද්වයඤ්චාපි
තෙචත්තාලීස මානසා විනා චත්ථුං චත්ථුං චජ්ජේත්වා න උප්පජ්ජන්ති, එකන්තෙන
සචත්ථුකා නාම. අරූපාවචරවිපාකා ච එකන්තෙන අචත්ථුකා, මයා චුත්තතො
චිත්තුප්පාදතො සෙසානි ද්වෙචත්තාලීස විත්තාති උභයථා සචත්ථුකාවත්ථුකවසෙන
සිද්ධං.

135. එකෙකාරම්මණං චිත්තං, පඤ්චාරම්මණමෙව ච චිත්තං

ජළාරම්මණකඤ්චෙති එවං ඉමිනා මයා චුත්තප්පකාරෙනාපි තිව්ධං චිත්තං සියා.

136-8. විඤ්ඤාණානි ච ද්වෙ පඤ්ච, අට්ඨ ලොකුත්තරානි ච අභිඤ්ඤාමානසං

යපෙත්වා සබ්බං මහග්ගකඤ්චෙවාති තෙචත්තාලීස චිත්තුප්පාදා පන
එකෙකාරම්මණා විඤ්ඤෙය්‍යා ධරෙන. තත්ථ චිත්තෙ මනොධාතුත්තයං
පඤ්චාරම්මණං ඊරිතං භගවතා. මයා චුත්තචිත්තතො සෙසානි තෙචත්තාලීස

විත්තානි ජලාරම්මණිකානි මතානි සත්ථුනා, තථා එවං විත්තං කුසලාකුසලාදිතො තිවිධං. ආදි-සද්දෙන අබ්‍යාකතං ගහෙතබ්බං.

139. අහෙතුකං විත්තං එකහෙතුකඤ්ච විත්තං ද්විහෙතුකඤ්ච විත්තං තිහෙතුකඤ්ච විත්තන්ති එවං ඉමිනා පකාරෙන විත්තං චතුබ්බිධං විභාවිනා විඤ්ඤාතබ්බං.

140-2. හෙට්ඨා මයාපි නිද්දිට්ඨා අට්ඨාරස විත්තුප්පාදා අහෙතුකා, විචිකිච්ඡුද්ධච්චසංයුත්තං විත්තං එකහෙතුකං එවං උදිරිතං භගවතා. කාමෙ කාමාවචරෙ පුඤ්ඤවිපාකක්‍රියතො කුසලචසෙන ච විපාකචසෙන ච කිරියාචසෙන ච ද්වාදසධා විත්තුප්පාදා අකුසලා ච දසධා වාති බාවිසති විත්තුප්පාදා දුහෙතුකා. කාමෙ කාමාවචරෙ පුඤ්ඤවිපාකක්‍රියතො පුඤ්ඤචසෙන ච විපාකචසෙන ච කිරියාචසෙන ච ද්වාදසධා විත්තුප්පාදා. සබ්බං මහග්ගතඤ්චෙව අප්පමාණං ලොකුත්තරවිත්තඤ්ච තිහෙතුකං.

143-50. රූපිඨියාපථවිඤ්ඤත්ති-ජනකාජනකාදිතොති රූපඉරියාපථවිඤ්ඤත්තිජනකචසෙන රූපඉරියාපථජනකචසෙන ච රූපජනකචසෙන ච තිකිච්චාජනකචසෙන වාතිආදීහි පකාරෙහි සබ්බං විත්තං චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ තස්මිං විත්තෙ ද්වාදසාකුසලා, කාමධාතුයා කුසලා, තථා කාමෙ දස කිරියා, අභිඤ්ඤාමානසං ද්වයං, ඉමෙ බාත්තිංස මානසා රූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉරියාපථං කප්පෙන්ති, විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති. කුසලා මහග්ගතමානසා කිරියා ච මහග්ගතමානසා, අට්ඨ අනාසවවිත්තානි, ඡබ්බිසති ච මානසා රූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉරියාපථං කප්පෙන්ති. වොපනං න පාපෙන්ති විඤ්ඤත්තිං න ජනයන්ති අත්ථො. ඉමෙ විත්තුප්පාදා දුකිච්චනියතා, දස විඤ්ඤාණෙ යපෙන්වා ද්විසු භූමිසු විපාකා මනොධාතුද්වයසන්තීරණත්තයමභාවිපාකරූපවිපාකානං චසෙන අට්ඨාරස පාකා මනොධාතු කිරියා චෙවාති ඉමානි එකුනවිසති විත්තානි රූපානි සමුට්ඨාපෙන්ති, ඉතරද්වයං න කරොන්ති, පුන ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා පයිමං “දස විඤ්ඤාණෙ”ති චුත්තත්තා “පුනා”ති චුත්තා. අරූපිසු විපාකා ච සබ්බෙසං සත්තානං පටිසන්ධිවිත්තඤ්ච අරහතො චුතිවිත්තඤ්ච ඉමෙ සොළස මානසා තිකිච්චානි න කරොන්ති.

151. එකද්විතිචතුට්ඨාන-පඤ්චට්ඨානප්පහෙදතො එකකිච්චද්විතිචචතිකිච්චචතුකිච්චපඤ්චකිච්චහෙදෙන පඤ්චධා විත්තං පඤ්චපකාරං විත්තං පඤ්චනිම්මලලොචනො බුද්ධො අක්ඛාසි කථෙසි.

152.
කුසලාකුසලා සබ්බෙ, විත්තුප්පාදා මහාක්‍රියා;
මහග්ගතා ක්‍රියා චෙව, චත්තාරො ඵලමානසා.

153. සබ්බෙව පඤ්චපඤ්ඤාස විත්තුප්පාදා ජවනට්ඨානතොයෙව ජවනකිව්වවසෙනෙව එකට්ඨානෙ එකකිව්වෙ නිප්පපඤ්ඤෙව සත්ථුනා තණ්හාමානදිට්ඨිවිරහිතෙන සත්ථුනා නියාමිතා කථිතා.

154. පුන ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා විත්තුප්පාදා දස්සනෙ සවනෙ තථා ඝායනෙ ඝායනට්ඨානෙ චුසනෙ පටිපාටියා සත්ථුනා නියාමිතා.

155. මනොධාතුත්තිකං ආවජ්ජනෙ පටිච්ඡනෙ, එතෙ අට්ඨසට්ඨි විත්තුප්පාදා එකට්ඨානිකතං එකකිව්වභාවං ගතා පත්තා භවන්ති.

156-8. විත්තද්වයං ද්විට්ඨානිකං නාම උදිරිතං භගවතා, සොමනස්සයුතං විත්තං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණං සියා. ඡද්වාරෙ තදාලම්බණඤ්ච බලවාරම්මණෙ අතිමහන්තාරම්මණෙ සති සියා, තථා වොට්ඨබ්බනං පඤ්චද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනං හොති. මනොද්වාරෙසු පන සබ්බෙසං ආරම්මණානං ආවජ්ජනං හොති, ඉදං විත්තද්වයං ද්විට්ඨානිකං නාම හොති.

159. පටිසන්ධියා ඨානතො පටිසන්ධියා කිව්වවසෙන භවභිගස්ස ඨානතො භවභිගස්ස කිව්වවසෙන චුතිසා ඨානතො චුතිසා කිව්වවසෙන තෙ මහග්ගතවිපාකා නව තිට්ඨානිකා තිකිච්චාති මුනිනා මතා.

160-3. අට්ඨ කාමා මහාපාකා, පටිසන්ධිභවභිගතො පටිසන්ධිභවභිගවසෙන තදාරම්මණතො වෙව තදාරම්මණවසෙන ච එව චුතිට්ඨානවසෙන ච අට්ඨ විත්තානි චතුට්ඨානිකවිත්තානි හොන්ති, ඉති වචනං ධිරො නිද්දිසෙ, කුසලාකුසලපාකොපෙක්ඛාසහගතද්වයං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණං භවෙ, ඡද්වාරිකෙසුපි බලවාරම්මණෙ සති තදාරම්මණතා සියා. පටිසන්ධිභවභිගානං ඨානවසෙන ච චුතිට්ඨානවසෙන ච ඉදං විත්තද්වයං පඤ්චට්ඨානිකවිත්තං නාමාති උදිරිතං මුනිනා.

164. පඤ්චකිව්වං ද්වයං විත්තං, අට්ඨකං පන චතුකිව්වං, නවකං තිකිව්වං, ද්වෙ විත්තුප්පාදා ද්විකිව්වා, ඉමෙසං ඉමෙහි විත්තුප්පාදෙහි සෙසං එකකං කිව්වං.

165.

භවභිගාවජ්ජනඤ්චෙව, දස්සනං සම්පට්ච්ඡනං;
සන්තීරණං වොට්ඨබ්බනං, ජවනං භවති සත්තමං.

166. ඡබ්බිධං හොති තං ඡන්තං තං විත්තං ඡන්තං
චක්ඛුසොතඝානජීවහාකායමනොවිඤ්ඤාණානං පහෙදතො ඡබ්බිධං හොති,
චක්ඛුසොතඝානජීවහාකායමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං සත්තන්තං වසෙන විත්තං සත්තධා හොති.

167. එකෙකාරම්මණං ජක්කං, පඤ්චාරම්මණහෙදතො ජළාරම්මණතො වෙව ජළාරම්මණචිත්තවසෙන මනො චිත්තං අට්ඨපිධං හොති.

168. තත්ථ තස්මිං චිත්තෙ ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා එකෙකගොචරා හොන්ති, ද්වෙ චිත්තුප්පාදා රූපාරම්මණිකා, ද්වෙ ද්වෙ චිත්තුප්පාදා සද්දාදිගොචරා.

169. පඤ්චාහිඤ්ඤාවිච්ඡේදනං සබ්බං මහග්ගතං, සබ්බං ලොකුත්තරඤ්ච ඉති ඉදං චිත්තං එකෙකාරම්මණං භවෙ.

170. ඉදං ජක්කං එකෙකාරම්මණං විභාවිතා ඤෙය්‍යං, මනොධාතුත්තයං පඤ්චාරම්මණිකං නාම භවෙ.

171. කාමාවචරචිත්තානි චත්තාලීසං තථා එකෙකං සබ්බානි අභිඤ්ඤානි ච ජළාරම්මණිකානීති ජළාරම්මණිකානි නාම පණ්ඩිතෙන විඤ්ඤෙය්‍යානි.

172. සත්තවිඤ්ඤාණධාතුසු පච්ඡිමං මනොවිඤ්ඤාණධාතුඤ්ච කුසලාකුසලාබ්‍යාකතවසෙන තිධා කත්වා නවපිධං චිත්තං හොති.

173. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා හෙදො පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවසෙනෙව විපාකකිරියහෙදතො ජසත්තතිවිධො හොති.

174. මනොධාතුං විපාකකිරියහෙදතො ද්විධා කත්වා පුබ්බෙ චුත්තෙහි නවධා චිත්තෙහි මානසං දසධා හොති.

175. පච්ඡිමං ධාතුද්වයං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං, මනොධාතුං කුසලවිපාකඅකුසලවිපාකකිරියාවසෙන තිධා කත්වා, මනොවිඤ්ඤාණධාතුඤ්ච කුසලාකුසලාබ්‍යාකතවසෙන තිවිධා කත්වා චක්ඛුසොතසානජිවිහාකායවිඤ්ඤාණෙහි සහ චිත්තං එකාදසපිධං හොති, ඉති ඉදං චචනං පණ්ඩිතො පරිදීපයෙ.

176. මනොවිඤ්ඤාණධාතූමිපි කුසලාකුසලාදිතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියාවසෙන චතුධා විහජිත්වාන තං චිත්තං චක්ඛුසොතසානජිවිහාකායවිඤ්ඤාණෙහි සහ තිස්සකාරාය මනොධාතුයා ච සහ ද්වාදසධාපි ධීරො වදෙ.

177-9. චිත්තං චුද්දසට්ඨානහෙදෙන චුද්දසධා භවෙ, පටිසන්ධියා වසෙන ච භවභිගවසෙන ච චුතියා වසෙන ච ආවජ්ජනස්ස වසෙන ච පඤ්චන්තං දස්සනාදීනං කිච්චානං වසෙන ච සම්පට්ච්ඡනට්ඨකයො වසෙන ච සන්තීරණස්ස වසෙන ච වොට්ඨබ්බිතජවනානං වසෙන ච, යථා එවං තදාරම්මණචිත්තස්ස වසෙන වානි එවං ඉමිතා පකාරෙන යානහෙදතො කිච්චහෙදෙන චුද්දසධා චිත්තං හොති, ඉති ඉදං චචනං ධීරො පරිදීපයෙ පරිදීපෙය්‍ය.

180. භූමිපුග්ගලනානත්තවසෙන භූමිනානත්තවසෙන, පුග්ගලනානත්තවසෙන ව චිත්තානං පචත්තිතො ඉදං චිත්තං බහුධා හොති, ඉති වචනඤ්ච ධීරො විභාවයෙ පකාසෙය්‍ය.

181. ඉධ ඉමස්මිං සාසනෙ යො භික්ඛු මතිමා ඉමස්මිං එකවිධාදිනයෙ කුසලො ඡෙකො හොති, අභිධම්මෙ පචත්තා අත්ථා තස්ස භික්ඛුනො භත්ථගතා භත්ථපච්චියා ආමලකා විය සුද්ධමණිකා විය හොත්ති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො

භූමිපුග්ගලචිත්තූපත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

182.

ඉතො පරං පචක්ඛාමි, බුද්ධිචුද්ධිකරං නයං;
චිත්තානං භූමිසුප්පත්තිං, පුග්ගලානං වසෙන ව.

අහං ඉතො පරං බුද්ධිචුද්ධිකරං නයං මතිවද්ධිකරං නයං පචක්ඛාමි දෙසෙස්සාමි. චිත්තානං භූමිසුප්පත්තිං පුග්ගලානං වසෙන ව භූමිසු චිත්තානං උප්පත්තිං, පුග්ගලානං වසෙන භූමිසු චිත්තානං උප්පත්තිඤ්ච පචක්ඛාමි.

183. දෙවා වෙව මනුස්සා ව, තිස්සො ව අපායභූමියො හොත්ති, ගතියො පඤ්ච තෙසං දෙවමනුස්සතිරච්ඡානපෙතනිරයගතීනං වසෙන පඤ්ච ගතියො නිද්දිට්ඨා සත්ථුනා දස්සිතා භගවතා. තයො භවා පන කාමරූපාරූපභවවසෙන තයො සත්ථුනා නිද්දිට්ඨා දස්සිතා.

184-5. භූමියො තත්ථ තිංසෙව, තාසු තිංසෙව පුග්ගලා තත්ථ තෙසු තිසු භවෙසු තිංස එව භූමියො හොත්ති, තාසු භූමිසු උප්පන්නා පුග්ගලා තිංස එව හොත්ති, එතාසු භූමිසු උප්පන්නා සබ්බෙ ව පන පුග්ගලා පටිසන්ධිකචිත්තානං වසෙන එකුනච්ඡති හොත්ති. පටිසන්ධි ව නාමෙසා එසා පටිසන්ධි ව නාම දුට්ඨා ද්විප්පකාරා සමුදිරිතා සත්ථුනා කථිතා.

186. අචිත්තකා පටිසන්ධි, සචිත්තකා පටිසන්ධි ව ඉති දුට්ඨා පටිසන්ධි හොති, අසඤ්ඤිබ්‍රහ්මානං පටිසන්ධි අචිත්තකා රූපපටිසන්ධි හොති. සෙසා රූපපටිසන්ධිතො සෙසා සචිත්තකා සචිත්තකපටිසන්ධි ඤෙය්‍යා පණ්ඩිතෙන ජානිතබ්බා. සා පන සචිත්තකා පටිසන්ධි එකුනච්ඡති හොති.

187. පටිසන්ධිවසෙනෙව සචිත්තකපටිසන්ධිවසෙන එව වීසති පුග්ගලා
හොන්නි. ඉධ ඉමස්මිං චිත්තාධිකාරෙ චිත්තාධිකාරත්තා අචිත්තකපටිසන්ධි
රූපපටිසන්ධි න ච උද්ධටා න ච කථිතා මයා.

188. අහෙනුද්චිතිහෙනුති, පුග්ගලා තිව්ධා සියුං අහෙනුකද්චිහෙනුකතිහෙනුකා
ඉති තිව්ධා තිප්පකාරා පුග්ගලා සියුං භවෙය්සුං. අරියා පන පුග්ගලා අට්ඨ ඉති එවං
ඉමිතා මයා චුත්තප්පකාරෙන සබ්බෙ පුග්ගලා එකාදස ඊරිතා කථිතා භගවතා.

189. භූමිසු තිංසභූමිසු චිත්තානං උප්පත්තිං එතෙසං පන සබ්බෙසං පුග්ගලානං
පහෙදතො භූමිසු චිත්තානං උප්පත්තිඤ්ච ගණ්හතො ගණ්හන්තස්ස මම වචනං
නිබ්බාදං, තුම්හෙ ජානාං සුඤ්ඤාං.

190. තිසු භූමිසු කති චිත්තානි ජායන්ති? මෙ මය්හං වද තානි චිත්තානි ත්වං
කථෙහි, සබ්බාසු භූමිසු චුද්දස එව චිත්තානි. තං යථා –

වොට්ඨබ්බං කාමපුඤ්ඤඤ්ච, වියුත්තානි ව දිට්ඨියා;
උද්ධච්චසහිතඤ්චෙව, හොන්නි සබ්බත්ථ චුද්දස.

191. සදා වීසති චිත්තානි, කාමෙයෙව භවෙ සියුං වීසති චිත්තානි කාමෙයෙව
භවෙ සදා සබ්බස්මිං කාලෙ සියුං භවෙය්සුන්ති. තං යථා –

කාමෙ අට්ඨ මහාපාකා, දොමනස්සද්වයම්පි ව;
තථා ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං පාකා අපුඤ්ඤජා.

ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයන්ති කුසලවිපාකඝානාදිත්තයං. පාකා අපුඤ්ඤජා
අකුසලතො ජාතා අහෙනුකා සත්ත විපාකා. පඤ්ච රූපභවෙයෙව පඤ්ච චිත්තානි
රූපභවෙයෙව භවන්ති. චත්තාරෙව අරූපිසු චත්තාරි චිත්තානි අරූපිසුයෙව හොන්නි.
තං යථා –

රූපෙව රූපපාකා වාරූප්පපාකා අරූපිසු;
නච මහග්ගතා පාකා, රූපාරූපෙව ජායරෙ.

192. කාමරූපභවෙස්ථෙව අට්ඨාරස චිත්තානි භවන්ති.

තං යථා –

පුඤ්ඤරූපානි පඤ්චෙව, පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨිජනං;
චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං.

පුඤ්ඤපාකං හසිතුප්පාදමනොධාතුක්‍රියාපි ව;
අට්ඨාරසාදිමග්ගෙන, පඤ්ච රූපක්‍රියාපි ව;

කාමරූපභවෙස්වෙව, එතානෙව සදා සිද්ධං.

ද්වෙවත්තාලීස විත්තානි, භොන්ති තිසු භවෙසුපි ද්වෙවත්තාලීස විත්තානි
භොන්ති. තං යථා —

පටිසද්වයවජ්ජිතානි, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;
මහාපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, වොට්ඨබ්බනක්ඛියානි ව.

පුඤ්ඤාරූප්පානි වත්තාරි, ආරූප්පකිරියානි ව;
කනිට්ඨමග්ගවජ්ජානි, සත්ත ලොකුත්තරානි ව;
ද්වෙවත්තාලීස විත්තානි, භොන්ති තිසු භවෙසුපි.

193. යපෙත්වා පන සබ්බෙසං, වතස්සොපායභූමියො වතස්සො අපායභූමියො
යපෙත්වා වජ්ජෙත්වා අපායතො සෙසානං සබ්බෙසං පුග්ගලානං ඡබ්බිසභූමිසු
තෙරස එව විත්තානි භොන්ති. තං යථා —

චතුත්ථාරූපාවචරං, අනාගාමිඵලාදයො;
මහාක්‍රියා ච ජායන්ති, තෙරසාපායවජ්ජිතා.

අනාගාමිඵලාදයොති ආදි-සද්දෙන හි අරහත්තඵලානි ගතිතානි.

194. අපරානි වතස්සොපි, යපෙත්වාරූප්පභූමියො වතස්සො අරූපභූමියො
යපෙත්වා සෙසාසු ඡබ්බිසභූමිසු අපරානි ඡ විත්තානි ජායන්ති. තං යථා —

මනොධාතුක්‍රියඤ්ඤෙව, පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨිජනං;
චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං;
ෂෙව විත්තානි ජායන්ති, තථා උපරිවජ්ජිතෙ.

195. සුද්ධාවාසිකදෙව්‍යානං, යපෙත්වා පඤ්ච භූමියො පඤ්ච භූමියො යපෙත්වා
පඤ්චවිසතිභූමිසු පඤ්ච විත්තානි ජායන්ති. තං යථා —

දිට්ඨියා සම්පයුත්තානං, විචිකිච්ඡායුතං තථා;
පඤ්ච සබ්බත්ථ ජායන්ති, සුද්ධාවාසවිවජ්ජිතෙ.

196.

අපරානි දූවෙ භොන්ති, පඤ්චවිසතිභූමිසු;
යපෙත්වා නෙවසඤ්ඤාදි, වතස්සොපායභූමියො.

වතස්සොපායභූමියො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාදි යපෙත්වායෙව පඤ්චවිසතිභූමිසු
අපරානි දූවෙ විත්තානි භොන්ති. තං යථා —

යපෙත්වා නෙවසඤ්ඤාදි, වතස්සොපායභූමියො;

සෙසාසු තනියාරුප්පචනං ජායති ද්වයං.

197. ද්වෙපි චිත්තානි ජායන්ති, චතුර්විසතිභූමිසු චතස්සොපායභූමියො
ආකිඤ්චඤ්ඤඤච නෙවසඤ්ඤඤච යපෙත්වා සෙසාසු චතුර්විසතිභූමිසු ද්වෙපි
චිත්තානි ජායන්ති. තං යථා —

චතුත්ථතනියාරුප්පං, යපෙත්වාපායභූමියො;
සෙසාසු දුතියාරුප්ප-චනං ජායති ද්වයං.

198. අපායභූමියො හිත්වා චතස්සො අපායභූමියො තිස්සො උපරි අරුපභූමියො
හිත්වා ඡඩ්ඛෙත්වා සෙසාසු තෙව්විසතිභූමිසු ද්වෙයෙව පන චිත්තානි භොන්ති. තං
යථා —

අපායභූමියො හිත්වා, තිස්සොවාරුප්පභූමියො;
සෙසාසු පට්ඨාරුප්පං, ඡවනද්වයං ජායති.

199. අරුපෙ ව අපායෙ ව අට්ඨ භූමියො යපෙත්වා සෙසාසු ඛාවිසතිභූමිසු
එකාදසවිධං චිත්තං භොති. තං යථා —

සබ්බං රූපඤ්ච විපාකං, යපෙත්වා සිත්තමානසං;
එකාදසෙව ජායති, අපායාරුප්පජ්ජිනෙ.

200. සුද්ධාවාසෙ අපායෙ ව නව භූමියො යපෙත්වා සෙසාසු එකවිසාසු භූමිසු
නිව්චම්පි චත්තාරො එව මානසා භොන්ති. තං යථා —

සොතාපත්තිඵලඤ්චෙව, සකදාගාමිඵලම්පි ව;
සකදාගාමිමග්ගො ව, යපෙත්වාපායසුද්ධකෙ;
අනාගාමිමග්ගො චෙව, එකවිසාසු භොන්ති හි.

201. එකං සත්තරසස්චෙව, චිත්තං ජායති භූමිසු සුද්ධාවාසඅපායාරුප්පභූමියො
යපෙත්වා අවසෙසාසු සත්තරසසු භූමිසු එකං චිත්තං ජායති. තං යථා —

සුද්ධාවාසෙ අපායෙ ව, යපෙත්වාරුප්පභූමියො;
ආදිමග්ගො එකො භොති, සත්තරසසු භූමිසු.

202.

ද්වාදසෙව තු ජායන්තෙ, එකාදසසු භූමිසු;
යපෙත්වා පන සබ්බාපි, භූමියො හි මහග්ගතා. —

එකුනව්විසතිභූමියො යපෙත්වා සෙසාසු එකාදසසු භූමිසු ද්වාදස චිත්තානි ජායන්ති. තං
යථා —

දොමනස්සද්වයාපුඤ්ඤපාකා සත්ත ව පුඤ්ඤජං;
සානාදිත්තයං සෙසාසු, හිත්වා සබ්බා මහග්ගතා.

**203. කාමාවචරදෙව්‍යානං වසෙන ව මනුස්සානං වසෙන ව සත්තස්ස
කාමාවචරභූමීසු අට්ඨ විත්තානි සබ්බදා ජායන්ති. තං යථා –**

කාමෙ දෙවමනුස්සානං, මහාපාකානි ජායරෙ;
සදා සත්තස්ස එතානි, හිත්වා තෙව්ස භූමියො.

**204. පඤ්චමජ්ඣානපාකෙකො, ජායතෙ ජස්ස භූමීසු එකො
පඤ්චමජ්ඣානවිපාකො වෙහස්ඵලාදීසු ජස්ස භූමීසු ජායති. චත්තාරි පන
රූපවිපාකවිත්තානි තීසු තීසු භූමීසු ජායන්ති. අයමෙත්ථාධිජ්ජායො – එකො
පඨමරූපවිපාකො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානං තීසු භූමීසු ජායති,
එකො දුතියරූපවිපාකො, එකො තතියරූපවිපාකො ව
පරිත්තාහාඅප්පමාණාහාආහස්සරානං තීසු භූමීසු ජායති, එකො චතුත්ථරූපවිපාකො
පරිත්තස්සහඅප්පමාණස්සහස්සහකිණ්ණානං තීසු භූමීසු ජායති.**

**205. චත්තාරි පන විත්තානි, හොන්ති එකෙකභූමීසු අරූපාවචරවිපාකානං
වසෙන චත්තාරි පන විත්තානි එකෙකභූමීසු එකෙකාසු භූමීසු හොන්ති, ඉති එවං
ඉමිනා මයා චුත්තජ්ජකාරෙන සබ්බාසු භූමීසු විත්තුජ්ජාදං පරිදීපයෙ පණ්ඩිතො
කථෙය්‍යා.**

**206-7. කුසලාකුසලා කාමෙ කාමෙ වීසති කුසලාකුසලා, තෙසං පාකා අහෙතුකා
තෙසං කුසලාකුසලානං අහෙතුකා පඤ්චදස විපාකා ආවජ්ජනද්වයඤ්ච ඉති එවං
ඉමිනා මයා චුත්තජ්ජකාරෙන සත්තතිංස මානසා නරකාදීසු චතුසු අපායෙසුපි
ජායරෙ. අවසෙසානි ද්විපඤ්ඤාස විත්තානි කදාවිපි කිස්මිඤ්ච කාලෙපි
නුජ්ජජන්ති. තං යථා –**

පඤ්චදසානි රූපෙ තු, අරූපෙ ද්වාදසිරිතා;
අට්ඨ ලොකුත්තරානෙව, කාමපාකා සහෙතුකා.

අට්ඨ මහාක්‍රියා වෙව, හසිතුජ්ජාදමානසං;
ද්විපඤ්ඤාසානි විත්තානි, අපායෙසු න ජායරෙ.

**208. කාමෙ දෙවමනුස්සානං කාමාවචරෙ දෙවමනුස්සානං මහග්ගතා නව පාකා
නෙව ජායන්ති, අසීති හදයා මානසා සදා ජායන්ති. තං යථා –**

ද්වාදසාකුසලානෙව, කුසලානෙකවීසති;
සත්තවීසති පාකා ව, මහග්ගතවිචජ්ජිතා.

කාමෙ දෙවමනුස්සානං, ක්‍රියවිත්තානි වීසති;

හොත්ති අසිති විත්තානි, විඤ්ඤෙය්‍යානි විභාවිනා.

209-12. කාමෙ කාමාවචරෙ අට්ඨ මහාවිපාකා දොමනස්සද්වයමපි ච තථා
සානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං කුසලවිපාකං අපුඤ්ඤා ඝාතන පාකා. නත්ථි ආරුප්පපාකා
ච, රූපාවචරභූමියං අරුපපාකා ච චත්තාරො රූපාවචරභූමියං නත්ථි.
අයමෙත්ථාධිජ්ජායො – රූපාවචරභූමියං අට්ඨ මහාවිපාකා කාමසුගතිස්ත්තානං
ද්විත්තං විපාකවිත්තත්තා න හොත්ති, ක්කානෙන වික්ඛම්භිතත්තා
දොමනස්සද්වයමපි නත්ථි, සානජිවිහාකායපසාදවිරහිතත්තා කුසලවිපාකං
සානාදිත්තයං නත්ථි, අනිට්ඨාරම්මණානං අභාවතො සත්ත අකුසලවිපාකා ච නත්ථි,
අරුපපාකා ච නත්ථි. කස්මා? අරුපානං විපාකවිත්තත්තා. ඉමෙහි සහ විත්තෙහි
ඉමෙහි චතුර්විසතිවිත්තෙහි සහ තයො මග්ගා ඵලද්වයං සොනාපත්තිමග්ගො
සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො ච සොනාපත්තිඵලසකදාගාමිඵලානි ච
චත්තාරො දිට්ඨිසංයුත්තා විචිකිච්ඡාසංයුත්තමපි ච චත්තාරො හෙට්ඨිමා පාකා ච
සුද්ධාවාසෙ න ලබ්භරෙ න ලබ්භන්ති. අයමෙත්ථාධිජ්ජායො –
පුට්ඨජ්ජනසොනාපත්තිසකදාගාමිපුග්ගලානං අසාධාරණත්තා සුද්ධො ච ආවාසො,
අථ වා සොරාතික්කමට්ඨිතත්තා අනාගාමිපුග්ගලා සුද්ධා නාම,
චතුරොසතිණ්ණත්තා ඛිණ්ණසවා සුද්ධා නාම, තෙසං සුද්ධානං ද්විත්තං
උත්තමස්ත්තානං ආවාසොතිපි සුද්ධාවාසො, තස්මිං.

අයමෙත්ථාධිජ්ජායො – සුද්ධාවාසෙ පන
සොනාපත්තිමග්ගසොනාපත්තිඵලසකදාගාමිමග්ගසකදාගාමිඵලඅනාගාමිමග්ගා න
විජ්ජන්ති. කස්මාති චෙ? අනාගාමිඵලට්ඨානංයෙව තස්මිං උප්පජ්ජනතො චත්තාරො
දිට්ඨිසංයුත්තා ච විචිකිච්ඡාසංයුත්තස්ස පඤ්ඤා අකුසලවිත්තානං සොනාපත්තෙන
විනාසිතත්තා, ඉති තස්මා කාරණා න ජායන්ති. චත්තාරො හෙට්ඨිමවිපාකා
හෙට්ඨිමානං රූපබ්‍රහ්මානං විපාකවිත්තත්තා නත්ථි. සෙසානි ඵකපඤ්ඤාස විත්තානි
සුද්ධාවාසෙ පන ලබ්භන්ති. තං යථා –

දිට්ඨියා විජ්ජයුත්තානි, උද්ධච්චසහගතං තථා;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨ ච, රූපපුඤ්ඤානි පඤ්ඤ චා.

අරුපකුසලානෙව, මග්ගො ඛිණ්ණසවස්ස ච;
චක්ඛුසොතමනොධාතු, පුඤ්ඤා තීරණා දූවෙ.

පඤ්ඤමජ්ඣානපාකො ච, අනාගාමිඵලාදයො;
සුද්ධාවාසෙසු ලබ්භන්ති, ක්‍රියවිත්තානි විසති.

රූපාවචරිකා සබ්බෙ සබ්බානි රූපාවචරානි පඤ්ඤෙස විත්තානි, කාමධාතුයා
සබ්බෙ තෙව්සති විපාකා.

213. දොමනස්සාදිමග්ගො ච දොමනස්සද්වයස්සද්ව ආදිමග්ගො ච
සොනාපත්තිමග්ගො ච, ක්‍රියා ච ද්වෙ අහෙතුකා පඤ්ඤද්වාරාවජ්ජනහසිතුප්පාදානි

කිරියානි වානි තෙවත්තාලිය විත්තානි අරුපභූමියං නත්ථි. පඤ්ච රූපාවචරවිපාකා රූපිනං විපාකවිත්තත්තා නත්ථි. රූපජවනානි හෙට්ඨිමඤ්ඤානානං විරත්තත්තා නත්ථි. චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානි පුඤ්ඤජානි පසාදරහිතත්තා නත්ථි. සානාදිවිඤ්ඤාණානි පකතියායෙව නත්ථි. කුසලවිපාකා මනොධාතු චක්ඛාදිග්ගහිතපඤ්චාරම්මණත්තා අරුපානං ධම්මාරම්මණත්තා නත්ථි, අසති චක්ඛාදිවිඤ්ඤාණෙසා ච පුඤ්ඤජා මනොධාතු තාය ච අසතියා චක්ඛාදිවිඤ්ඤාණම්පි නත්ථියෙව. කිරියාමනොධාතූපි පඤ්චාරම්මණත්තායෙව නත්ථි, හසිතුප්පාදොපි රූපකායාභාවා සිතස්සාභාවා නත්ථි, පුබ්බෙව දිට්ඨස්ථිවා අරියා රූපභූමිකා, තස්මා ආදිමග්ගොපි නත්ථි.

214. එවං භූමිවසෙනෙව, විත්තුප්පත්තිං විභාවයෙ එවං ඉමිනා මයා
වුත්තප්පකාරෙන භූමිවසෙන විත්තුප්පත්තිං විභාවයෙ ධීරො කථෙය්‍යා. තථා එවං
එකාදසන්තං පුග්ගලානං වසෙන විත්තුප්පත්තිං ධීරො විභාවයෙ කථෙය්‍යා.

215.

කුසලාකුසලා කාමෙ,
තෙසං පාකා අහෙතුකා;
ආවජ්ජනද්වයඤ්ඤාති,
සත්තතිංසෙව මානසාති. –

අයං වුත්තත්ථා.

216. එවං චතුස්ථපායභූමිසු මනුස්සභූමියඤ්ඤාති පඤ්චභූමිසු අහෙතුකස්ස
සත්තස්ස ජායන්තෙ උප්පජ්ජන්ති. ද්වෙපඤ්ඤාසාවසෙසානි, න ජායන්ති කදාවිපි
අවසෙසානි ද්වෙපඤ්ඤාස විත්තානි කදාවිපි න ජායන්ති න උප්පජ්ජන්ති, තානි
සරූපතො වුත්තානෙව.

217. අහෙතුකස්ස සත්තස්ස උප්පජ්ජන්තෙහි සත්තතිංසවිත්තෙහි සහ
දුහෙතුකා, චතුමහාවිපාකා වානි චත්තාලිය විත්තානි තථා එකකං දුහෙතුකස්ස
සත්තස්ස ජායන්ති.

218-23. සබ්බෙ මහග්ගතා වෙව සබ්බෙ සත්තවිසතිවිධා මහග්ගතා වෙව
සබ්බෙපි ච අනාසවා සබ්බෙ අට්ඨ ලොකුත්තරා වෙව චත්තාරො තිහෙතුකවිපාකා ච
කාමෙ හසිතුප්පාදො සහෙතුකමහාකිරියා වානි නව ක්‍රියාපි වෙති චත්තාලියං තථා
අට්ඨ ච දුහෙතුතො සත්තස්ස න ජායන්ති.

අයමෙත්ථාධිප්පායො – දුහෙතුතො රූපාරූපසමාපත්තියා අසමත්ථතාය
සත්තවිස මහග්ගතා න ජායන්ති, මග්ගඵලං අධිගන්තුං අසමත්ථතාය අට්ඨ
ලොකුත්තරා න ජායන්ති, තිහෙතුකවිපාකා තිහෙතුකානං සත්තානං
විපාකවිත්තත්තා න ජායන්ති, නව කිරියානි ඛිණ්ණසවානංයෙව උප්පජ්ජමානත්තා න
ජායන්ති. කාමාවචරසත්තස්ස, තිහෙතුපට්ඨසන්ධිනො පුට්ඨජ්ජනස්ස චතුපඤ්ඤාස
මානසා ජායන්ති. කතමානි තානි? දුහෙතුකස්ස වුත්තානි චත්තාලිය විත්තානි තථා

එකඟත්ව කාමධාතුයං චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තවිපාකා රූපාරූපෙසු නව පුඤ්ඤානි වානි චතුපඤ්ඤාස මානසා ජායන්ති. පුපුච්ඡනස්ස තිහෙතුනො කාමසත්තස්ස පඤ්චතිංස විත්තානි න ජායරෙ න ජායන්ති. තං යථා –

ආවජ්ජනද්වයං හිත්වා, අට්ඨාරස ක්‍රියාපි ව;
නව මහග්ගතා පාකා, අට්ඨ ලොකුත්තරානි ව.

කාමපුපුච්ඡනස්සෙව, තිහෙතුපට්ඨන්ධිනො;
පඤ්චතිංසෙව විත්තානි, න ජායන්ති කදාවිපි.

ජදෙවෙසු මනුස්සෙසු වානි සත්තසු භූමිසු ජාතස්ස සොනාපන්නස්ස දෙහිනො සත්තස්ස පඤ්ඤාස විත්තානි ජායන්ති. ඉති වචනං ධීරො නිද්දිසෙ කට්ඨෙය්‍ය. තං යථා –

දිට්ඨියා විජ්ජයුත්තානි, දොමනස්සද්වයමිපි ව;
උද්ධච්චසහිතඤ්චෙව, කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨ ව.

නව මහග්ගතපුඤ්ඤානි, ආවජ්ජනද්වයමිපි ව;
සබ්බෙ කාමවිපාකා ව, සොනාපන්නිඵලමිපි ව.

අස්ස සොනාපන්නස්ස නවතිංසෙව විත්තානි න උජ්ජජ්ජන්ති. ඉති වචනං ධීරො දීපයෙ දෙසෙය්‍ය. තං යථා –

ආවජ්ජනද්වයං හිත්වා, අට්ඨාරස ක්‍රියාපි ව;
නව මහග්ගතා පාකා, සත්ත ලොකුත්තරානි ව.

දිට්ඨියා සම්පයුත්තානි, විචිකිච්ඡායුතං තථා;
නවතිංස න ජායන්ති, සොනාපන්නස්ස දෙහිනො.

224. පයමං ඵලං යපෙත්වා සොනාපන්නස්ස පුග්ගලස්ස චුත්තානි විත්තානි අත්තනො සකදාගාමිනො ඵලෙන සකදාගාමිඵලෙන සහ සකදාගාමිපුග්ගලස්ස සිග්ගං.

225. සොනාපන්නස්ස චුත්තානි, යපෙත්වා පට්ඨන්ධියං දුතියඤ්ච ඵලං සකදාගාමිඵලඤ්ච හිත්වා අත්තනො අනාගාමිඵලෙන සහ සොනාපන්නස්ස සත්තස්ස චුත්තානි යානි අට්ඨවත්තාලීස විත්තානි අත්ථි, තානි අනාගාමිස්ස සත්තස්ස ජායන්ති. ඉති වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ.

226. කති විත්තානි ජායන්ති, කාමෙ අරහතො පන කාමෙ සත්තසු කාමභූමිසු ජාතස්ස අරහතො ඛිණ්ණසවස්ස කති විත්තානි ජායන්ති? චත්තාරි ව චත්තාරිසඤ්ච විත්තානි කාමෙ සත්තසු කාමභූමිසු ජාතස්ස අරහතො සිග්ගං භවෙය්‍යං. තං යථා –

තෙව්ස කාමපාකානි, ක්‍රියවිත්තානි වීසති;
අරහත්තඵලෙනෙව, කාමෙ අරහතො සිද්ධං.

227. මග්ගට්ඨානං චතුත්තම්පි තෙසං පුග්ගලානං සකං සකං මග්ගවිත්තං සියා
භවෙය්‍ය. එකවිත්තක්ඛණා හි තෙ හි සච්චං තං මයා චුත්තං වචනං. තෙ මග්ගා
එකවිත්තක්ඛණා.

228. පුපුඡ්ඡනස්ස තීස්වෙව, පට්ඨමජ්ඣානභූමිසු තිසු එව පට්ඨමජ්ඣානභූමිසු
ජාතස්ස පුපුඡ්ඡනස්ස බ්‍රහ්මුනො පඤ්චතිංස එව විත්තානි ජායන්ති. ඉති වචනං ධිරො
විනිද්දිසෙ උච්චාරෙය්‍ය. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, නව පුඤ්ඤා මහග්ගතා.

චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං;
ආවජ්ජනද්වයඤ්චෙව, පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨිජනං;
පට්ඨමජ්ඣානපාකො ව, පඤ්චතිංසෙව ජායරෙ.

229-234. සානාදීසු පසාදෙසු පවත්තං කුසලවිපාකං විඤ්ඤාණත්තයං සත්ත
අපුඤ්ඤජා පාකා අට්ඨ මහාපාකා තථා උපරික්ඣානභූමිසු ජාතා පාකා ආරුප්පා
චත්තාරො විපාකාපි ව දොමනස්සද්වයම්පි ව ආවජ්ජනද්වයවජ්ජා අට්ඨාරස ක්‍රියා
වෙව අට්ඨ ලොකුත්තරානි ව එතානි චතුපඤ්ඤාස විත්තානි පට්ඨමජ්ඣානභූමිසු තිසු
නිබ්බත්තස්ස පුපුඡ්ඡනස්ස දෙහිනො සත්තස්ස න ව ලබ්භරෙ න ලබ්භන්ති. තාසු
තිසු භූමිසු නිබ්බත්තස්ස පුපුඡ්ඡනස්ස බ්‍රහ්මුනො චුත්තෙසු විත්තෙසු
අපුඤ්ඤපඤ්චකං හිත්වා තත්ථ තිසු පට්ඨමජ්ඣානභූමිසු නිබ්බත්තස්ස
සොතාපත්තස්ස බ්‍රහ්මුනො පට්ඨමඵලෙන සහ එකතිංස විත්තානි ජායරෙ ජායන්ති.
සකදාගාමිනො තත්ථ තිසු පට්ඨමජ්ඣානභූමිසු ජාතස්ස සකදාගාමිනො බ්‍රහ්මුනො
තෙසු විත්තෙසු පට්ඨමං ඵලං යපෙත්වා සකදාගාමිඵලං පක්ඛිපිත්වා එකතිංසෙව
විත්තානි ජායරෙ. අනාගාමීස්ස තත්ථෙව තිසු පට්ඨමජ්ඣානභූමිසු එව ජාතස්ස
අනාගාමීස්ස දුතියං ඵලං යපෙත්වා අත්තනො ඵලවිත්තෙන සහ එකතිංසෙව
විත්තානි ජායන්ති.

235.

විඤ්ඤාණං චක්ඛුසොතානං, පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨිජනං;
සන්තීරණද්වයඤ්චෙව, ක්‍රියවිත්තානි වීසති.

236-7. අරහත්තඵලං පට්ඨමජ්ඣානතො සම්භවො පාකො සත්තවීසති විත්තානි
අරහත්තස්ස ඛිණාසවස්ස ජායරෙ. පුපුඡ්ඡනස්ස තීස්වෙව තිසු එව දුතියජ්ඣානභූමිසු
ජාතස්ස පුපුඡ්ඡනස්ස බ්‍රහ්මුනො දුතියජ්ඣානතනියජ්ඣානපාකෙන සහ ඡත්තිංස
විත්තානි ජායන්ති. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, නව පුඤ්ඤමහග්ගතා.

චක්ඛුසොතද්වයං පුඤ්ඤපාකං සන්තීරණද්වයං;
ආවජ්ජනද්වයඤ්ඤෙව, පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨන්.

දුතියජ්ඣානපාකෙන, තතියජ්ඣානපාකතො;
ජත්තිංසෙව ච චිත්තානි, දුතියජ්ඣානදෙහිනො.

238-241. පුට්ඨජනස්ස වුත්තෙසු, හිත්වා වාපුඤ්ඤපඤ්චකං අත්තනො ඵලෙන සහ බාත්තිංස චිත්තානි සොතාපන්නස්ස ජායන්ති. සොතාපන්නස්ස වුත්තෙසු, යපෙත්වා පයමං ඵලං සොතාපන්නස්ස වුත්තෙසු පයමං ඵලං යපෙත්වා අත්තනො ඵලචිත්තෙන සහ බාත්තිංස චිත්තානි, සකදාගාමීස්ස වුත්තෙසු දුතියං ඵලං යපෙත්වා අනාගාමිඵලෙන සහ බාත්තිංසෙව චිත්තානි අස්ස අනාගාමිනො භවන්ති. අරහත්තස්ස තීස්ථෙව, අට්ඨවීසති අත්තනො තිසු ඵව දුතියජ්ඣානභූමිසු ජාතස්ස අරහතො අත්තනො ඵලෙන දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානපාකතො පාකෙහි සහ අට්ඨවීසති චිත්තානි භොන්ති. තං යථා –

විඤ්ඤාණං චක්ඛුසොතානං, පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨන්;
සන්තීරණද්වයඤ්ඤෙව, ක්‍රියචිත්තානි වීසති.

අරහත්තඵලං පාකො, දුතියජ්ඣානසම්භවො;
තතියජ්ඣානපාකො ව, අට්ඨවීසති මානසා.

242-6. පරිත්තකසුභාදීනං, දෙවානං තිසු භූමිසු චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන සහ පඤ්චතිංසෙව චිත්තානි ජායන්ති. සොතාපන්නස්ස තත්ථෙක-තිංස චිත්තානි ජායරෙතත්ථ තාසු තිසු පරිත්තකසුභාදීනං භූමිසු සොතාපන්නස්ස ව ඵකතිංස චිත්තානි ජායරෙ. යථා ඵවං සකදාගාමිනො ඵකතිංස චිත්තානි ජායරෙ. තථා අනාගාමිනො ඵකතිංස ජායරෙ. තත්ථෙව තාසු තිසු භූමිසු ඵව ජාතස්ස බිණ්ණසවස්ස සත්තවීසති මානසා භොන්ති, තථා ඵවං වෙහස්ඵලෙ වෙහස්ඵලභූමියං ජාතානං පුට්ඨජනසෙක්ඛානං පඤ්චන්තං සබ්බෙසං පුග්ගලානං මානසා භොන්ති. පඤ්චසු සුද්ධාචාසිකභූමිසු ජාතස්ස අනාගාමිනො සත්තස්ස ඵකතිංසෙව චිත්තානි භොන්ති. ඉති වචනං ධිරො පරිදීපයෙ දෙසෙය්‍ය. තත්ථෙව තාසු සුද්ධාචාසිකභූමිසු ඵව ජාතස්ස අරහතො සත්තවීසති මානසා භොන්ති. ඵවං ඉමිනා මයා වුත්තස්පකාරෙන රූපිසු පඤ්චදසසු රූපිභූමිසු ජාතානං සබ්බෙසං පුග්ගලානං චිත්තානි විභාවිතා ධිරෙන විඤ්ඤෙය්‍යානි ජානිතබ්බානි.

247. චතුර්වීසති චිත්තානි, පයමාරුප්පභූමියං පයමආරුප්පභූමියං ජාතස්ස පුට්ඨජනස්ස චතුර්වීසති චිත්තානි ජායන්ති. ඉති වචනං ධිරො විනිද්දිසෙ. තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;

කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, ආරුප්පකුසලානි ව;
පය්මාරුප්පපාකො ව, ක්‍රියාවොට්ඨබ්බනම්පි ව.

248-251. සොතාපන්නස්ස තත්ථෙව, යපෙත්වාපුඤ්ඤපඤ්චකංතත්ථ තිස්සං
පය්මාරුප්පභූමියං එව සොතාපන්නස්ස පුග්ගලස්ස අපුඤ්ඤපඤ්චකං හිත්වා
අත්තනො එලෙන සහ වීසති චිත්තානි භොන්ති. තථා තත්ථ තිස්සං
පය්මාරුප්පභූමියං සකදාගාමිනො, අනාගාමිනොපි ව පුග්ගලස්ස පුබ්බං පුබ්බං ඵලං
විනා වජ්ජෙත්වා අත්තනො එලෙන සහ වීසති චිත්තානි ජායන්ති. බීණාසවස්ස
තත්ථෙව තත්ථ තිස්සං පය්මාරුප්පභූමියං එව ජාතස්ස බීණාසවස්ස දස පඤ්ච
මානසා ව ජායන්ති. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, චත්ථාරුප්පක්‍රියානි ව;
අරහත්තඵලං පාකො, වොට්ඨබ්බඤ්ඤවාපි මානසං.

දුතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස පුපුජ්ජනස්ස සත්තස්ස තෙවීසති චිත්තානි භොන්ති.
තං යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුපුපරී තයො;
දුතියාරුප්පපාකො ව, වොට්ඨබ්බඤ්ඤවාපි මානසං.

ඉති එවං ඉමිනා පකාරෙන චත්ථා කථෙත්වා ධිරො පණ්ඩිතො විභාවයෙ
දෙසෙය්‍යා. එත්ථ එතිස්සං දුතියාරුප්පභූමියං ජාතානං තිණ්ණන්තං සෙක්ඛානම්පි
එකුනවීසති චිත්තානි භොන්ති. තං යථා –

දිට්ඨියා විජ්ජයුත්තානි, උද්ධච්චසහිතං තථා;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුපුපරී තයො.

දුතියාරුප්පපාකො ව, වොට්ඨබ්බඤ්ඤවාපි මානසං;
සකසකඵලෙනෙව, චිත්තානෙකුනවීසති.

252. චුද්දසෙව තු චිත්තානි දුතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස බීණාසවස්ස
කිරියචිත්තානි ද්වාදස එකො පාකො අරහත්තඵලඤ්ඤවානි චුද්දසෙව චිත්තානි
භොන්ති. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, ක්‍රියාරුපුපරී තයො;
වොට්ඨබ්බඤ්ඤව සකො පාකො, අරහත්තඵලම්පි ව.

253. පුපුජ්ජනස්ස සත්තස්ස, තතියාරුප්පභූමියං තතියඅරුපභූමියං ජාතස්ස
පුපුජ්ජනස්ස සත්තස්ස බාවීසති චිත්තානි භවන්ති. ඉති වචනං ධිරො පකාසයෙ. තං
යථා –

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුපුපරී දුවෙ;
තතියාරුප්පපාකො ව, වොට්ඨබ්බඤ්ඤාපි මානසං.

254-5. අට්ඨාරසෙව චිත්තානි, සොතාපන්නස්ස පුග්ගලස්ස අට්ඨාරස ඵච
චිත්තානි ජායරෙ. තං යථා —

දිට්ඨියා විජ්ජයුත්තානි, උද්ධච්චසහිතං තථා;
මහාපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, පුඤ්ඤාරුපුපරී දුවෙ.

අට්ඨාරසෙව පාකෙන, සොතාපන්නිඵලෙන ව;
වොට්ඨබ්බඤ්ඤාපි මානසං, සොතාපන්නස්ස ජායරෙ.

සකදාගාමිනො පයම් ඵලං යපෙත්වා අත්තනො ඵලෙන තානි අට්ඨාරස
චිත්තානි භොන්ති. සකදාගාමිනො චුත්තෙසු චිත්තෙසු දුතියං ඵලං යපෙත්වා
අත්තනො ඵලෙන සහ අට්ඨාරස චිත්තානි ඵච අනාගාමිස්ස ජායරෙ.

256. තෙරසෙව ච චිත්තානි, තතියාරුප්පභූමියං තතියඅරුපභූමියං ජාතස්ස
බ්බිකාසවස්ස තෙරසෙව චිත්තානි ජායන්ති. ඉති වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ. තං යථා —

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, ක්‍රියාරුපුපරී දුවෙ;
අරහත්තඵලං පාකො, වොට්ඨබ්බඤ්ඤාපි මානසං.

257. එකවිසති චිත්තානි, චතුත්ථාරුප්පභූමියං චතුත්ථඅරුපභූමියං ජාතස්ස
පුට්ඨජ්ජනස්ස සත්තස්ස එකවිසති චිත්තානි ජායන්ති. ඉති ඉදං වචනං ධීරො
විනිද්දිසෙ. තං යථා —

දොමනස්සද්වයං හිත්වා, අපුඤ්ඤානි දසෙව ව;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, වොට්ඨබ්බඤ්ඤාපි මානසං;
චතුත්ථාරුප්පපුඤ්ඤාද්ධව, සපාකෙනෙකවිසති.

258-260. සොතාපන්නස්ස සත්තස්ස, සත්තරස චිත්තානි ධීරො පකාසයෙ. තං
යථා —

දිට්ඨියා විජ්ජයුත්තානි, උද්ධච්චසහිතං තථා;
කාමපුඤ්ඤානි අට්ඨෙව, සොතාපන්නිඵලම්පි ව;
චතුත්ථාරුප්පපුඤ්ඤාද්ධව, සපාකො වොට්ඨබ්බම්පි ව.

සකදාගාමිනො පයම් ඵලං යපෙත්වා තානි ඵච චිත්තානි සඵලෙන භොන්ති.
සකදාගාමිනො චුත්තෙසු චිත්තෙසු දුතියං ඵලං යපෙත්වා අත්තනො ඵලෙන

සත්තරස මානසා අනාගාමිස්ස භොන්ති. ද්වාදසෙව තු විත්තානි,
චතුත්ථාරුප්පභූමියං ජාතස්ස අරහත්තස්ස ද්වාදස ඵව විත්තානි ඡායන්ති. තං යථා –

මහාක්‍රියානි අට්ඨෙව, වොට්ඨබ්බඤ්චාපි මානසං;
චතුත්ථඤ්ච ක්‍රියාරූපං, පාකො අරහතො ඵලං.

ඉති ඵවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පුග්ගලානං වසෙන භූමිසු
විත්තප්පවත්තිං විදුං ධීරො විභාවයෙ.

261-2. හෙට්ඨිමානං අරුපිනං, බ්‍රහ්මානං උපරුපරි ජාතා අරුපකුසලා වෙච
කිරියාපි ච උප්පජ්ජන්ති. උද්ධං උද්ධං භාගෙ ජාතානං අරුපිනං බ්‍රහ්මානං හෙට්ඨිමා
හෙට්ඨිමා ආරුප්පා හෙට්ඨාභාගෙ ජාතා අරුපාවචරා පන නෙව ඡායන්ති. කස්මා
කාරණාති? කිරි මයා සුතං, හෙට්ඨිමඤ්ඤානෙසු දිට්ඨාදීනවතො දිට්ඨදොසභාවතො
නෙව ඡායන්ති.

263-5. යපෙත්වා පයමං මග්ගං සොනාපත්තිමග්ගං යපෙත්වා කුසලානුත්තරා
තයො තයො අනුත්තරා කුසලා තයො මග්ගා, කාමාවචරපුඤ්ඤානි අට්ඨ, තථා දස
අපුඤ්ඤානි විත්තානි, අරුපපුඤ්ඤානි චත්තාරි. සබ්බෙ පාකා අනුත්තරා සබ්බානි
ලොකුත්තරඵලානි, පයමාරුප්පපාකො ච නව කාමකිරියාපි ච, අරුපාපි සබ්බා
කිරියා, ඵතානි පන තෙචත්තාලිස මානසා පයමාරුප්පභූමියං උප්පජ්ජන්ති.

266-7. සබ්බො තෙව්සතිකාමවිපාකො, සබ්බො පන්නරසවිධො මහග්ගතො
රූපො විත්තුප්පාදො, මනොධාතු කිරියාමනොධාතු, දොමනස්සද්වයමිපි ච
ආදිමග්ගො ච තථා උපරි ජාතා තයො අරුපපාකා වාති ඡචත්තාලිස විත්තානි ඵත්ථ
ඵතිස්සං පයමාරුප්පභූමියං නත්ථි.

268-9. වුත්තෙසු පන විත්තෙසු, පයමාරුප්පභූමියං වුත්තෙසු විත්තෙසු
කුසලපාකකිරියාවසෙන පයමාරුප්පත්තයං යපෙත්වා අත්තනො පාකො වාති
චත්තාලිස විත්තානි දුතියාරුප්පභූමියං ඡායන්ති. ඵවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන
සෙසද්වයෙ පයමදුතියාරුප්පතො
සෙසආකිඤ්චඤ්ඤායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමිද්වයෙ
හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමං කුසලවිපාකකිරියාවසෙන හෙට්ඨාභාගෙ ජාතං අරුපත්තයං
හිත්වා අත්තනො අත්තනො පාකා ඵවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පණ්ඩිතෙන
ඤ්ඤායා ඡාතිතබ්බා.

270-3. චත්තාරො ච අනාසවා, විපාකා චත්තාරි ලොකුත්තරඵලවිත්තානි,
සබ්බෙ සබ්බානි ච චතුසු ආරුප්පභූමිසු භොන්ති. වොට්ඨබ්බනෙන විත්තෙන සහ
කාමෙ අට්ඨ මහාකිරියා, චතස්සො අරුපකිරියාපි වාති තෙරස ඵව කිරියා
පයමාරුප්පභූමියං ජාතස්ස බ්‍රිණාසවස්ස ඡායන්ති. දුතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස
බ්‍රිණාසවස්ස පයමාරුප්පකිරියං හිත්වා ද්වාදස ඵව කිරියා භොන්ති.
තතියාරුප්පභූමියං ජාතස්ස බ්‍රිණාසවස්ස පයමදුතියාරුප්පකිරියානි හිත්වා ඵකාදස

කිරියා හොත්ති. චතුත්ථාරුප්පභූමියං ජාතස්ස බිණාසවස්ස
පට්ඨමද්වුතියතතියාරුප්පකිරියානි හිත්වා දසෙව කිරියා ඤෙය්‍යා ජාතිතබ්බා.

274.

අරහතො පන චිත්තානි, හොත්ති එකුනවිසති;
අරහත්තං ක්‍රියා සබ්බා, යපෙත්වාචජ්ජනද්වයං.

ආචජ්ජනද්වයං යපෙත්වා සබ්බා කිරියා, අරහත්තඵලඤ්චානි එකුනවිසති
චිත්තානි අරහතො පන හොත්ති. ආචජ්ජනද්වයං කිඤ්චාපි බිණාසවස්ස හොත්ති,
ඵවම්පි අඤ්ඤෙසං පුටුඡ්ජනසෙක්ඛානම්පි හොත්තියෙව. එකුනවිසති චිත්තානි
බිණාසවස්ස ඵව හොත්ති, න අඤ්ඤෙසන්ති ඤාපනත්ථං “ආචජ්ජනද්වයං
යපෙත්වා”ති වුත්තං.

275-6. චතුත්තං ඵලට්ඨානං පුග්ගලානඤ්ච තිහෙතුකපුටුඡ්ජනෙ ව තෙරසෙව
චිත්තානි භවන්ති. ඉති වචනං ධිරො පකාසයෙ. තං යථා – චත්තාරො
ඤාණසම්පයුත්තා මහාවිපාකානි, නව රූපාරූපපාකා ව ඉමෙ තෙරසෙව චිත්තානි
භවන්ති.

277-9. චතුත්තං ඵලට්ඨානං පුග්ගලානඤ්ච දුහෙතුකපුටුඡ්ජනෙ ව
ඤාණපරිහිනානි චත්තාරි විපාකානි ඵව ජායරෙ. පුටුඡ්ජනානං තිණ්ණම්පි, චතුත්තං
අරියදෙහිනං අරියගතානං සත්තන්තං පුග්ගලානං සත්තරසෙව චිත්තානි භවන්ති. තං
යථා – දුටෙව පඤ්චවිඤ්ඤාණානි, මනොධාතුත්තයසන්තීරණානි, වොට්ඨබ්බනඤ්ච
ඉමෙ සත්තරස ඵව හොත්ති.

280-5. හෙට්ඨා තිණ්ණං ඵලට්ඨානං, තිහෙතුකපුටුඡ්ජනෙ චතුත්තං පුග්ගලානං
මහග්ගතානි ඵව කුසලානි හොත්ති. තිණ්ණං පුටුඡ්ජනානඤ්ච, ආදිතො තිණ්ණං
අරියානං හෙට්ඨා අරියානං තෙරසෙව චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. ඉති වචනං ධිරො
නිද්දිසෙ. අට්ඨෙව කාමපුඤ්ඤානි, අපුඤ්ඤානො අකුසලවසෙන දිට්ඨිහිනා
චත්තාරො චිත්තුප්පාදාපි, උද්ධච්චසම්පයුත්තඤ්චානි තෙරස චිත්තානි හොත්ති.
හෙට්ඨා ද්විත්තං ඵලට්ඨානං සොතාපන්නසකදාගාමිපුග්ගලානං සබ්බපුටුඡ්ජනෙ
අහෙතුකදුහෙතුකතිහෙතුකපුටුඡ්ජනෙ දොමනස්සයුත්තං ද්වයමෙව චිත්තං ජායතෙ.
තිණ්ණං පුටුඡ්ජනානඤ්ච පඤ්ච ඵව ජායරෙ. තං යථා –

චත්තාරි දිට්ඨියුත්තානි, විචිකිච්ඡායුතම්පි ව;
මග්ගට්ඨානං චතුත්තම්පි, මග්ගචිත්තං සකං සකං.

තෙසං චතුත්තං මග්ගට්ඨානං පුග්ගලානං සකං සකං එකමෙව මග්ගචිත්තං
භට්ඨෙ භට්ඨෙය්‍ය. ඉති ඵවං ඉමිනා මයා වුත්තජ්ජකාරොන ධිරො පණ්ඩිතො විභාවයෙ
චිත්තජ්ජවත්තිං පකාසයෙ.

286-9. මයා භවෙසු චිත්තානං, පුග්ගලානං වසෙන ව. භවෙසු සබ්බභවෙසු චිත්තානං, පුග්ගලානං වසෙන ව චිත්තජ්ජවත්ති භික්ඛුනං ආභිධම්මිකභික්ඛුනං පාටචත්ථාය ඡෙකභාවාය මයා පකාසිතා. එවං සබ්බමිදං චිත්තං, භූමිපුග්ගලභෙදතො එවං ඉමිනා මයා චුත්තජ්ජකාරෙන භූමිපුග්ගලභෙදතො ඉදං සබ්බං චිත්තං බහුධාපි ව බහුජ්ජකාරම්පි ව භොති. ඉති ගහණං විභාවිතා විඤ්ඤාතබ්බං. සක්කා චුත්තානුසාරෙන මයා චුත්තස්ස අනුසාරෙන භෙදො චිත්තභෙදො විභාවිතා ඤාතුං විජානිතුං සක්කා. ගන්ථචිත්ථාරභිතෙන මයා ඉදං චිත්තජ්ජවත්තිදීපකවචනං සංඛිත්තං, පුබ්බාපරං විලොකෙත්වා, චිත්තෙත්වා ව පුනජ්ජනං අත්ථං උපපරික්ඛිත්වා විභාවිතා ගහෙතබ්බං.

290. ඉමඤ්චාභිධම්මාවතාරං සුසාරං, වරං සත්තමොහන්ධකාරජ්ජපිපං ඉමඤ්ච අභිධම්මාවතාරජ්ජකරණං සුසාරං සුන්දරසාරභූතං වරං සත්තඅන්ධකාරසදිසෙ මොහෙ පදිපං පජ්ජොතජ්ජපිපං යො නරො සාධුකං චිත්තෙති වාවෙනිපි, තං නරං රාගදොසා වීරං විරකාලං නොපයන්ති න උපගච්ඡන්ති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

භූමිපුග්ගලචිත්තජ්ජවත්තිදීදෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

6. ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො

ආරම්මණවිභාගවණ්ණනා

291.

එතෙසං පන චිත්තානං, ආරම්මණමිතො පරං;
දස්සයිස්සාමහං තෙන, විතා නත්ථි හි සම්භවො.

ඉතො පරං ඉතො පරිච්ඡෙදතො පරං අහං එතෙසං පන චිත්තානං ආරම්මණං දස්සයිස්සාමි. හි කස්මා? තෙන විතා තං ආරම්මණං වජ්ජෙත්වා චිත්තානං සම්භවො නත්ථි යස්මා කාරණා, තස්මා කාරණා දස්සයිස්සාමි.

292.

රූපං සද්දං ගන්ධං රසං, ඵොට්ඨබ්බං ධම්මමෙව ව;
ඡධා ආරම්මණං ආහු, ඡළාරම්මණකොවිදා.

ඡළාරම්මණෙසු ඡෙකා පණ්ඩිතා ආරම්මණං ඡධා ඡජ්ජකාරං ආහු කථෙසුං.

293. තත්ථ භූතෙ උපාදාය. තත්ථ තෙසු ආරම්මණෙසු භූතෙ උපාදාය භූතෙ පටිච්ච වණ්ණො චතුසමුට්ඨිතො කම්මචිත්තඋතුආභාරසඬ්ඛාතෙහි චතුහි පච්චයෙහි

සමුට්ඨිතො නිබ්බන්තො නිදස්සනෙන සහ පවත්තො පටිසෙන සහ පවත්තො රූපාරම්මණසඤ්ඤිතො.

294. දුට්ඨොපි සමුද්දිට්ඨො, සද්දො චිත්තොතුසම්භවො සද්දො දුට්ඨොපි මුනිනා සමුද්දිට්ඨො චිත්තොතුසම්භවො, සවිඤ්ඤාණකසද්දොව චිත්තසමුට්ඨිතො හොති. කථං? වච්චෙදකචිත්තෙන භූතාය ජාතාය භූමියා පථව්ඨාතුයා විකාරතා පථවිලක්ඛණභාවතො අතිථද්ධලක්ඛණතා විකාරතා නාම. සා වච්චිඤ්ඤත්ති විඤ්ඤායතීති විඤ්ඤත්තියා උපාදිණ්ණසට්ඨනස්ස කම්මජපථව්ඨාතුයා සට්ඨනස්ස කාරණං චිත්තජපථව්ඨාතුයා කම්මජපථව්ඨාතුයා සට්ඨනඤ්ච සද්දො ව අපුබ්බං අවර්මං හොති.

295. අවිඤ්ඤාණකසද්දො යො සො අවිඤ්ඤාණකසද්දො උතුසමුට්ඨිතො හොති. අයං දුට්ඨොපි සද්දො සද්දාරම්මණතං ගතො සද්දාරම්මණභාවං පත්තො.

296. ධරියතීති ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තො ජනෙහි ධරියතෙති ගන්ධො. ගමු සප්ප ගතිමිහි, ධර ධාරණෙ. සුවනතො අත්තනො සාධාරණස්ස පුප්ඵාදිනො වත්ථුස්ස පකාසනතොපි වා ගන්ධො නාම. ගන්ධ සුවතෙ. අයං ගන්ධො චතුහි සමුට්ඨානං එතස්සාති චතුසමුට්ඨානො. ගන්ධාරම්මණසම්මතො.

297. රසමානා රසන්තීති, රසොති පරිකිත්තිතො ජනා රසමානා යං ධම්මජාතං රසන්ති අනුභවන්ති, ඉති යස්මා කාරණා, තස්මා කාරණා රසො ඉති රසො නාම පණ්ඩිතෙහි පරිකිත්තිතො, සො රසො චතුසම්භූතො රසාරම්මණනාමකො.

298. පුඨියතීති ථොට්ඨබ්බං යං ධම්මජාතං ජනෙහි පුඨියතීති තස්මා ථොට්ඨබ්බං, පථවිතෙජවායවො. තං ථොට්ඨබ්බං චතුසම්භූතං ථොට්ඨබ්බාරම්මණං මතං.

299. සබ්බං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, භිත්වා රූපාදිපඤ්චකං රූපාදිපඤ්චකං භිත්වා සබ්බං නාමඤ්ච චිත්තචෙතසිකනිබ්බානනාමඤ්ච රූපඤ්ච පඤ්චපසාදසුමුරූපඤ්ච ලක්ඛණාති ව අනිච්චදුක්ඛඅනත්තලක්ඛණාති ව පඤ්ඤත්ති ව ධම්මාරම්මණසඤ්ඤිතං.

300. ඡාරම්මණාති ලබ්භන්ති, කාමාවචරභූමියං කාමාවචරභූමියං ඡාරම්මණාති ලබ්භන්ති. තිණ් රූපාවචරෙ රූපසද්දධම්මාරම්මණවසෙන ලබ්භන්ති. අරූපෙ පන එකෙකං ධම්මාරම්මණං ලබ්භති.

301-3. ඛණවත්ථුපරිත්තත්තා, ආපාථං න වජන්ති යෙ යෙ රූපාදයො පඤ්ච විසයා ඛණවත්ථුපරිත්තත්තා පඤ්චාරම්මණානං ඛණස්ස පරිත්තත්තා මන්දත්තා තෙසං අප්පායුකත්තා වත්ථුපරිත්තත්තා පඤ්චාරම්මණානං අතිවුද්දකවත්ථුකත්තා ආපාථං පඤ්චද්වාරෙසු පාකට්ඨාවං න වජන්ති, පඤ්චපසාදෙසු සට්ඨනකිච්චං න සාධෙත්ති, තෙ රූපාදයො පඤ්ච විසයා ධම්මාරම්මණං හොන්ති. ඉති යෙසං එකච්චානං ආවරියානං මතං හොති. කීරාති අනුස්සවනත්ථෙ නිපාතො. තෙ

පටික්ඛිපිතඛිබාව තෙ එවං වාදිනො එකච්චෙ ආවරියා පටික්ඛිපිතඛිබා, මයා පටිසෙධිතඛිබා. කස්මා? චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණස්ස ගොවරභූතං සද්දං න පටිඅනුභොති, සොතවිඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ගොවරභූතං රූපං න පටිඅනුභොති. ඉති අඤ්ඤාමඤ්ඤස්ස ගොවරං නෙව පච්චනුභොත්තානං තෙසං පඤ්චන්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං විඤ්ඤාණානං තඤ්ච ගොවරං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුසඬ්ඛාතං ජවනං පන පච්චනුභොති. ඉති වචනස්ස භගවතා චුත්තත්තා පටික්ඛිපිතඛිබා. රූපාදයො පන විසයා රූපාදිපඤ්චාරම්මණානි එව භොන්ති.

304-6. දිබ්බවක්ඛාදිඤ්ඤාණානං, රූපාදීනෙව ගොවරා තානි රූපාදීනි එව ගොවරා දිබ්බවක්ඛාදිඤ්ඤාණානං අනාපාඨගතානං එව පාකට්ඨාචං අප්පත්තානෙව. ඉතිපි වචනං චුත්තං න යුජ්ජති. යං ධම්මජාතං රූපාරම්මණං භවන්තං, තං ධම්මජාතං කථං කෙන පකාරෙන ධම්මාරම්මණං භවෙය්‍ය? එවං සති රූපාරම්මණස්ස ධම්මාරම්මණත්තෙ සති එතෙසං රූපාරම්මණධම්මාරම්මණානං නියමොපි කථං භවෙ කෙන පකාරෙන භවෙය්‍ය? සබ්බං ආරම්මණං එතං එතං සබ්බං ආරම්මණං ජබ්බිධං ජප්පකාරං භගවතා සමුදිරිතං. තං පරිත්තත්තිකාදීනං වසෙන ඛහුජ්ජකාරෙහි මතං.

307. සබ්බො කාමච්චාකො ව සබ්බො තෙව්සතිකාමච්චාකො ව ක්‍රියාභෙතුද්වයමිපි ව මනොධාතුභසිතුප්පාදවසෙන කිරියාභෙතුද්වයමිපි වාති පඤ්චවිසති විත්තුප්පාදා එකන්තපරිත්තාරම්මණා එකන්තකාමාවචරාරම්මණා සියුං භවෙය්‍යුං.

308-10. ඉට්ඨාදිභෙදා පඤ්චෙව, රූපසද්දාදයො පන ද්විපඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං පටිපාටියා අනුක්කමෙන ගොවරා භොන්ති. රූපාදිපඤ්චකං සබ්බං, මනොධාතුත්තයස්ස තු මනොධාතුත්තයස්ස පන සබ්බං රූපාදිපඤ්චකං ආරම්මණං භොති, එතෙසං තෙරසන්තං පන විත්තානං රූපක්ඛන්ධොව ගොවරො ආරම්මණං භොති. නාරූපං නාමං ආරම්මණං න කරොන්ති. න ව පඤ්ඤත්තිං පඤ්ඤත්තිං ආරම්මණං න කරොන්ති. නාතීතං අතීතං ආරම්මණං න කරොන්ති. න වනාගතං අනාගතං ආරම්මණං න කරොන්ති එව. හි සච්චං චත්තමානො ගොවරො එතෙසං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, මනොධාතුත්තයස්ස වාති තෙරසන්තං විත්තානං තං ආරම්මණං චත්තමානං එව පච්චුජ්ජන්තං එව.

311. තෙරසෙතානි විත්තානි, ජායන්තෙ කාමධාතුයං එතානි තෙරස විත්තානි කාමධාතුයං ජායන්ති, රූපාවචරෙ පුඤ්ඤජානි චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනානි, කිරියාමනොධාතු වාති චත්තාරි විත්තානි ජායන්ති. අරූපිසු අරූපභූමිසු නෙව කිඤ්චිපි එකමිපි විත්තං නෙව ජායති.

312-3. මහාපාකානමට්ඨන්තං අට්ඨන්තං මහාච්චාකානං පවත්තියං ඡසු ද්වාරෙසු තදාරම්මණකිච්චානං රූපාදිජපරිත්තානි ගොවරා. සන්තීරණත්තයස්සපි

පවත්නය. පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණත්තයකිව්වස්ස, ඡද්වාරෙසු තදාලම්භණකිව්වස්ස
 ච රූපාදිඡපරිත්තානි ගොචරා. රූපාදයො පරිත්තා ඡ, භසිතුප්පාදගොචරා
 භසිතුප්පාදස්ස රූපාදයො ඡ පරිත්තා ගොචරා භොන්ති. පඤ්චද්වාරෙ පටුප්පන්තා
 පඤ්චසු ද්වාරෙසු යෙ ගොචරා පච්චුප්පන්තා, මනොද්වාරෙ තිකාලිකා යෙ ගොචරා
 තිකාලිකා තීසු කාලෙසු නියුත්තා.

314-5. දුතිශාරූපචිත්තඤ්ච, චතුත්ථාරූප්පමානසං කුසලවිපාකකිරියාවසෙන
 ඡබ්බිධං චිත්තං මහග්ගතගොචරං නියතං නියතාරම්මණං භොති, තං ඡබ්බිධං චිත්තං
 මහග්ගතගොචරං පුබ්බෙ අත්තනා
 අධිගතආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලාරම්මණං, තෙසු ද්වෙ
 දුතියචතුත්ථාරූප්පපාකා ‘යස්ස යස්ස කුසලඤ්ඤායතනස්ස යං යං ආරම්මණං ගහෙත්වා
 බ්‍රහ්මලොකෙ පටිසන්ධි භොති’ ති වචනතො සකසකකුසලස්ස ආරම්මණං එව
 තෙසං විපාකානං ආරම්මණං භොති. නිබ්බානාරම්මණත්තා හි, එකන්තෙන
 අනඤ්ඤතො අට්ඨානාසවචිත්තානං අප්පමාණොව නිබ්බානං එව ගොචරං
 ආරම්මණං භොති. හි කස්මා කාරණා? නිබ්බානාරම්මණත්තා, න අඤ්ඤතො
 ආරම්මණතො.

316-320. චත්තාරො ඤාණභීනා ච, කාමාවචරපුඤ්ඤතො
 කාමාවචරකුසලවසෙන චත්තාරො ඤාණභීනා ච ක්‍රියතො කිරියවසෙන චත්තාරො
 ඤාණභීනා ච ද්වාදසාකුසලානි ච තෙ පරිත්තාරම්මණා වෙච මහග්ගතගොචරා ච,
 තෙ න චත්තබ්බා ච භොන්ති. කස්මා? පඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා. චත්තාරො
 ඤාණසංයුත්තා, පුඤ්ඤතො කුසලවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, ක්‍රියතො
 කිරියවසෙන චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා ච තථා අභිඤ්ඤාද්වයඤ්ච
 කිරියාවොට්ඨබ්බතම්පි ච එකාදසන්තං එතෙසං චිත්තානං ගොචරො
 පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන තිවිධො භොති. ඉමෙ එකාදස න චත්තබ්බාපි
 භොන්ති. කස්මා? පඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා. යානි චුත්තාවසෙසානි චුත්තතො
 චිත්තතො සෙසානි යානි චිත්තානි, තානි න චත්තබ්බාරම්මණානීති විභාවිනා
 විඤ්ඤෙය්‍යානි.

පරිත්තාරම්මණත්තිකං සමත්තං.

321.

දුතිශාරූපචිත්තඤ්ච, චතුත්ථාරූප්පමානසං;
 ඡබ්බිධං පන එකන්තඅතීතාරම්මණං සියා.

322-6. විඤ්ඤාණානං ද්විපඤ්චන්තං ද්වින්තං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං,
 මනොධාතුත්තයස්ස ච තෙරසන්තං චිත්තානං ගොචරා රූපාදයො පඤ්ච ධම්මා
 පච්චුප්පන්තාව, අට්ඨ කාමමහාවිපාකා තදාරම්මණකිව්වසෙන
 අතීතානාගතපච්චුප්පන්තගොචරා, චුතිකිව්වසෙන අතීතාරම්මණා,
 පටිසන්ධිභවධිගකිව්වසෙන පච්චුප්පන්තාතීතාරම්මණා. සොමනස්සසන්තීරණං.

සන්තීරණකිව්වසෙන පව්වුප්පන්තාරම්මණං. තදාරම්මණකිව්වසෙන
 පව්වුප්පන්තාරානාගතානිතාරම්මණං. සෙසසන්තීරණද්වයං සන්තීරණකිව්වසෙන
 පව්වුප්පන්තාරම්මණං, තදාරම්මණකිව්වසෙන පව්වුප්පන්තාරානාගතානිතාරම්මණං,
 චුතිකිව්වසෙන අතීතාරම්මණං, පටිසන්ධිභවධිගකිව්වසෙන
 පව්වුප්පන්තාරම්මණං. හසිතුප්පාදවිත්තං ජවනකිව්වසෙන
 පව්වුප්පන්තාරානාගතගොවරං. ඉති එතෙ ද්වාදස මානසා පන සියාතීතාරම්මණා
 අතීතාරම්මණා සියුං. පව්වුප්පන්තාරාගතගොවරා පව්වුප්පන්තාරම්මණා
 අනාගතාරම්මණා සියුං. කාමෙ විසති කුසලාකුසලා ක්‍රියතො කිරියවසෙන කාමෙ
 නව මානසා, වොට්ඨබ්බං වොට්ඨබ්බනකිව්වසෙන පව්වුප්පන්තාරම්මණං,
 ආවජ්ජනකිව්වසෙන තිකාලාරම්මණං. මහාකිරියමානසා ජවනකිව්වසෙන
 තිකාලාරම්මණා, සන්තෙ පඤ්ඤත්තිකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා. ද්වෙ
 අභිඤ්ඤාමානසාපි අභිඤ්ඤාකිව්වසෙන අතීතාදිගොවරා සියුං. ඉමෙ මානසා
 පඤ්ඤත්තිකාලෙපි සන්තෙ නවත්තබ්බා භවන්ති. රූපාරූපභවෙසු මයා චුත්තතො
 සෙසානි සබ්බානි විත්තානි අතීතාරම්මණාදිනා අතීතාරම්මණාදිවසෙන පණ්ඩිතෙන
 න වත්තබ්බානි න කට්ඨබ්බානි හොන්ති එව, පඤ්ඤත්තාරම්මණානි එව හොන්තීති
 අත්ථො.

327. කාමතො ව ක්‍රියා පඤ්ඤා කාමාවචරවසෙන පඤ්ඤා කිරියා, රූපතො
 රූපාවචරවසෙන පඤ්ඤා ක්‍රියා අභිඤ්ඤාවිත්තං, එතෙසං ඡන්තං විත්තානං නත්ථි
 කිඤ්චි එකමපි අගොවරං අනාරම්මණං, සබ්බාරම්මණන්ති අත්ථො. ‘පඤ්ඤා
 ක්‍රියා’ ති වචනං අභිඤ්ඤාවිත්තවසෙන චුත්තං. සුද්ධකුසලස්ස පඤ්ඤාමරූපකිරියස්ස
 පඤ්ඤත්තාරම්මණං එවාති වෙදිතබ්බං.

328. නිබ්බානඤ්ඤා චතුර්විධං ඵලං, මග්ගං රූපඤ්ඤා අරූපං
 විත්තවෙතසිකසඬ්ඛානං නාමඤ්ඤා ගොවරං කාතුං යාති විත්තානි සක්කොන්ති, තානි
 විත්තානි මෙ වද, ආවරිය, තානි මය්භං කපෙහි.

329-30. වත්තාරො ඤාණසංයුත්තා, පුඤ්ඤතො පුඤ්ඤවසෙන වත්තාරො
 ඤාණසම්පයුත්තා, ක්‍රියතො තථා කිරියවසෙන වත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, ද්වෙ
 අභිඤ්ඤාමානසා, කිරියාවොට්ඨබ්බනම්පි වාති එකාදස විත්තානි නිබ්බානඤ්ඤා
 ඵලඤ්ඤා මග්ගඤ්ඤා රූපඤ්ඤා අරූපං නාමඤ්ඤා ගොවරං කාතුං සක්කොන්ති.

331-4. විත්තෙසු පන සබ්බෙසු යාති විත්තානි අරහත්තඵලං අරහත්තමග්ගං
 ගොවරං කාතුං සක්කොන්ති, තානි කති විත්තානි මෙ වද තානි මය්භං ත්වං කපෙහි.
 සබ්බෙසු පන විත්තෙසු, ජ ව විත්තානි මෙ සුණ, හො හද්දමුඛ, ත්වං මය්භං වචනං
 සුණොහි, සබ්බෙසු පන විත්තෙසු ජ විත්තානි අරහත්තඵලං අරහත්තමග්ගං ගොවරං
 කාතුං සක්කොන්ති. වත්තාරො ඤාණසංයුත්තා, කිරියා ව වොට්ඨබ්බනම්පි ව
 කිරියාභිඤ්ඤාමනො වාති ජ ව විත්තානි ගොවරං කාතුං සක්කොන්ති. පුඤ්ඤතො
 පුඤ්ඤවසෙන වත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තා, පුඤ්ඤතො පුඤ්ඤවසෙන
 අභිඤ්ඤාවිත්තඤ්ඤා අරහත්තඵලං මග්ගං ගොවරං කාතුං න සක්කොන්ති.

335-8. අරහතො බිණාසවස්ස මග්ගචිත්තං ඵලමානසං වා පුට්ඨජනා වා සෙක්ඛා වා විජානිතුං න සක්කොන්ති. කස්මා කාරණා? පුට්ඨජනො සොතාපන්නස්ස මානසං න ජානාති, සොතාපන්නො සකදාගාමිස්ස මානසං න ජානාති, සකදාගාමී අනාගාමිස්ස මානසං න ජානාති, අනාගාමී අරහන්තස්ස මානසං න ජානාති. හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො පුග්ගලො උපරුපරි ධීතස්ස පුග්ගලස්ස මානසං නෙව ජානාති, උපරුපරි ධීතො පුග්ගලොපි හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්ස පුග්ගලස්ස මානසං ජානාති.

339-342. යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණං හොති, තං ආරම්මණං එකං එකං උද්ධරිත්වා ඉතො පරං පවක්ඛාමි. කුසලාරම්මණං කාමෙ කාමෙ අට්ඨවිධං කුසලං අට්ඨවිධස්ස කාමාවචරකුසලස්ස ආරම්මණං හොති. කථං? පුබ්බෙව කතං අට්ඨවිධං මහාකුසලං පච්ඡා සොමනස්සසහගතඤ්ඤාණසම්පයුත්තචිත්තද්වයෙන වා සොමනස්සසහගතඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තචිත්තද්වයෙන වා උපෙක්ඛාසහගතඤ්ඤාණසම්පයුත්තද්වයෙන වා උපෙක්ඛාසහගතඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තද්වයෙන වා අනුස්සරණකආලාදීසු තස්ස අට්ඨවිධස්ස කුසලස්ස ජවනකිච්චවසෙන ආරම්මණං හොති, විජ්ජපට්ඨාරකාලාදීසු ද්වාදසවිධස්ස අකුසලස්ස ආරම්මණං හොති, කුසලස්ස අභිඤ්ඤාමානසස්ස ව කිරියස්ස අභිඤ්ඤාමානසස්ස ව ආරම්මණං හොති, එකාදසවිධස්ස කාමාවචරවිපාකස්ස තදාරම්මණවසෙන ආරම්මණං හොති. තථා කාමක්‍රියස්සාති ජවනකිච්චවසෙන හසනස්ස ආවජ්ජනකිච්චවසෙන වොට්ඨබ්බනස්ස ජවනකිච්චවසෙන මහාකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, එතෙසං ඡන්තං රාසිනං ආරම්මණං සියා හවෙය්‍ය. රූපාවචරපුඤ්ඤාති පඤ්ච තතො ඡරාසිතො කාමවිපාකං වජ්ජෙත්වා පඤ්චන්තං රාසිනං ආරම්මණාති හොන්ති. තදා ලොහමූලමොහමූලවසෙන අත්තනා පටිඋද්ධක්ඛානානං අනුස්සරණකාලෙ තස්ස දසවිධස්ස අකුසලස්ස ආරම්මණං හොති, තිහෙතුකපට්ඨන්ධිතො සත්තස්ස ඤානතො පරිහීනස්ස ඤානං පච්චවෙක්ඛිතො ඤානාරම්මණං දොමනස්සයුත්තං හොති, තදා තස්ස පටිසද්ධියස්ස ආරම්මණං හොති. කාමක්‍රියස්සාති එකන්තපරිත්තාරම්මණාති කිරියාමනොධාතුහසනාති වජ්ජෙත්වා ආවජ්ජනකිච්චවසෙන වොට්ඨබ්බනස්ස, ජවනකිච්චවසෙන මහාකිරියස්ස ව ආරම්මණං හොති.

343. ආරුප්පකුසලඤ්ඤාපි, තෙභූමකුසලස්ස ව මහාකුසලස්ස ව අභිඤ්ඤාකිච්චවසෙන පඤ්චමරුපකුසලස්ස ව දුතියවතුත්ථාරුපකුසලස්ස ව තෙභූමකක්‍රියස්සාපි වොට්ඨබ්බනස්ස මහාකිරියස්ස ව අභිඤ්ඤාකිච්චවසෙන පඤ්චමරුපකිරියස්ස ව දුතියවතුත්ථාරුපකිරියස්ස ව ආරම්මණං හොති, දුතියාරුපකිරියස්ස ව පඨමාරුපකිරියාය ආරම්මණෙන හවිතබ්බං, චතුත්ථාරුපකිරියස්ස ව තතියාරුපකිරියාය ආරම්මණෙන හවිතබ්බං, එවඤ්ච සති කථං පඨමාරුපකුසලං දුතියාරුපකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, තතියාරුපකුසලඤ්ඤා චතුත්ථාරුපකිරියස්ස ආරම්මණං හොතිති ටෙ චත්තබ්බං, යදා පුට්ඨජනයොගී වා සෙක්ඛො වා යොගී රූපසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා තතො

වුට්ඨහිත්වා ආකාසානඤ්චායතනසංඛාරානං පට්ඨානප්පසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා විතරාගො භුත්වා අත්තනා අධිගතා සමාපත්තියො ගහෙත්වා පුටුප්පනසෙක්ඛකාලෙ අත්තනා අනධිගතං දුතියං අරුපසමාපත්තිං සමාපජ්ජී, තදා බිණාසවකාලෙ සමාපජ්ජිතං දුතියං අරුපකිරියං පට්ඨානප්පකුසලං ආරම්මණං කරොති, එවං පට්ඨානප්පකුසලං දුතියාරුපකිරියස්ස ආරම්මණං හොති.

යදා යොගී රුපසමාපත්තියො සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨහිත්වා පට්ඨානප්පකුසලං දුතියාරුපකුසලං තතියාරුපකුසලඤ්ච සමාපජ්ජිත්වා බිණාසවො භුත්වා අත්තනා අධිගතා සමාපත්තියො ගහෙත්වා අත්තනා අනධිගතං චතුත්ථං අරුපසමාපත්තිං සමාපජ්ජී, තදා චතුත්ථාරුපකිරියා තතියාරුපකුසලං ආරම්මණං කරොති, එවං චතුත්ථාරුපකිරියස්ස තතියාරුපකුසලං ආරම්මණං හොති, පච්ඡා බිණාසවකාලෙ සමාපජ්ජිතා රුපාරුපසමාපත්තියො හොත්ති. යථා හොති, තථා එව අකුසලස්සපි ආරම්මණං හොති.

344-7. අරුපාවචරපාකානන්ති ජාතිනිද්ධාරණං, චතුත්ථදුතියානං

අරුපපාකානම්පි ආරම්මණං හොති, “චතුත්ථදුතියාන”න්ති චත්තබ්බෙ තියානං-සද්දස්ස ලොපං කත්වා “චතුත්ථදු”ති වුත්තං, තදා ද්විත්තං අරුපපාකානං පට්ඨානප්පතතියාරුපප්පචනාති ආරම්මණාති හොත්ති, “යස්ස කුසලස්ස ඤානස්ස යං ආරම්මණං ගහෙත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ පටිසන්ධි හොති”ති වචනතො සකසකකුසලානං ආරම්මණභූතාති ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනාති තෙසං දුතියචතුත්ථාරුපපාකානං ආරම්මණාති හොත්ති, එවං අරුපකුසලං ඉමෙසං අට්ඨරාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අපරියාපන්තපුඤ්ඤම්පි චතුබ්බිධලොකුත්තරකුසලම්පි කාමාවචරතො කාමාවචරවසෙන කුසලස්ස ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස ච ක්‍රියස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස, ඤාණසම්පයුත්තතො කිරියස්ස ච රුපතො රුපාවචරවසෙන පඤ්චමස්ස රුපකුසලස්ස ච පඤ්චමස්ස රුපකිරියස්ස වාති චතුත්තං රාසීනං ආරම්මණං සදා හොති, අයමෙත්ථ අධිප්පායො – සෙක්ඛානං ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස, වොට්ඨබ්බනස්ස, පඤ්චමස්ස රුපකුසලස්ස ච තිව්ධං ලොකුත්තරපුඤ්ඤං ආරම්මණං හොති. බිණාසවස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස, ඤාණසම්පයුත්තමහාකිරියස්ස, පඤ්චමස්ස රුපකිරියස්ස ච අරහත්තපුඤ්ඤං ආරම්මණං හොති. යථා තථා එව සබ්බං අකුසලං කාමාවචරතො කාමාවචරවසෙන කුසලස්ස මහාකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස භසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච රුපාවචරතො පන රුපාවචරවසෙන පඤ්චමස්ස රුපකුසලස්ස, පඤ්චමස්ස රුපකිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති, යථා තථා එව සබ්බස්ස අකුසලස්ස ච කාමාවචරවිපාකානං තදාරම්මණකිව්චවසෙන එකාදසන්තඤ්චාති ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණං භගවතා ථීරිතං.

348-352. විපාකාරම්මණං කාමෙ සබ්බං විපාකාරම්මණං කාමාවචරතොපි

කාමාවචරවසෙනපි කුසලස්ස මහාකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස භසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච රුපාවචරතො චෙව රුපාවචරවසෙන ච එව පඤ්චමස්ස රුපකුසලස්ස, පඤ්චමස්ස රුපකිරියස්ස ච කාමාවචරපාකානං

කාමාවචරවිපාකානං එකාදසන්තඤ්ච තථෙව අකුසලස්ස ච ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණං හොති. රූපෙ විපාකාරම්මණං කාමාවචරතොපි ච කාමාවචරවසෙනපි ච කුසලස්ස මහාකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස ච වොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච රූපාවචරතො චෙව රූපාවචරවසෙන ච එව කුසලස්ස ච අපුඤ්ඤස්ස වාති පඤ්චන්තං රාසීනං ගොවරො හොති, අරූපාවචරපාකෙසු අයං නයො භගවතා මනො. වට්ඨෙ න පරියාපන්නා නප්පට්ඨාති අපරියාපන්නා, තෙසං පුග්ගලානං පාකාපි කාමතො කාමාවචරවසෙන කුසලස්ස ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස ච වොට්ඨබ්බනඤාණසම්පයුත්තමහාකිරියස්ස ච රූපතොපි රූපාවචරවසෙනපි කුසලස්ස පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස ච පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච එවං ආරම්මණං හොතිති. එත්ථායමධිප්පායො අපරියාපන්නපුඤ්ඤෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

353-6. කාමෙ ඉදං සබ්බකිරියචිත්තං කාමාවචරතොපි ච කාමාවචරවසෙනපි ච කුසලස්ස මහාකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස ච භසනවොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ච රූපාවචරතො චෙව රූපාවචරවසෙන ච එව කුසලස්ස පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස, ක්‍රියස්ස ච පඤ්චමස්ස රූපකිරියස්ස ච එකාදසකාමාවචරපාකස්ස ච තථෙව අකුසලස්ස ච එතෙසං ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණං හොති. යං ක්‍රියාමානසං රූපෙ රූපාවචරෙ යං කිරියාමානසං, කාමපාකං තතො චිතා තතො රාසීතො කාමපාකං චිතා වජ්ජේත්වා පඤ්චන්තං පන රාසීනං ආරම්මණං හොති. කාමාවචරතො කාමාවචරවසෙන කිරියස්ස වොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, භසනං එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා රූපකිරියං ආරම්මණං න කරොති. ක්‍රියාචිත්තං පනාරූපෙ අරූපකිරියාචිත්තං පන තෙසං පඤ්චන්තං එව ච රාසීනං ආරූප්පක්‍රියස්සාපි පධ්මාරූප්පකිරියං දුතියාරූප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොති, තතියාරූප්පකිරියං චතුත්ථාරූප්පකිරියස්ස ආරම්මණං හොති. ඉති ඡන්තං රාසීනං ගොවරො හොතියෙව.

357-8.

රූපං චතුසමුට්ඨානං, රූපාරම්මණසඤ්ඤිතං;
කාමාවචරපුඤ්ඤස්ස, තථෙව කුසලස්ස ච;
අභිඤ්ඤාද්වයචිත්තස්ස, කාමපාකක්‍රියස්ස ච.

ද්විවක්ඛුච්ඤ්ඤාණමනොධාතුද්වයසන්තීරණත්තයමහාපාකස්ස ච කාමකිරියස්ස වාති එකාදසවිධස්ස කාමකිරියස්ස ච ඡන්තං එතෙසං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

359-360. නිබ්බානාරම්මණං කාමරූපාවචරතො කාමරූපාවචරවසෙන සෙක්ඛානං ඤාණසම්පයුත්තමහාකුසලස්ස, රූපාවචරවසෙන පඤ්චමස්ස රූපකුසලස්ස ච කාමරූපකිරියස්ස ච බිණ්ණසවානං වොට්ඨබ්බනඤාණසම්පයුත්තමහාකිරියස්ස ච පඤ්චමරූපකිරියස්ස ච උභයස්සාපි

චිත්තස්ස ආරම්මණං හොති. අපරියාපන්නතො චෙව ලොකුත්තරවසෙන ච එව ඵලස්ස, කුසලස්ස ච එතෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

361-2. නානප්පකාරකං සබ්බං, පඤ්ඤත්තාරම්මණං පන තෙභූමකස්ස පුඤ්ඤස්ස මහාකුසලස්ස, සුද්ධකුසලස්ස පඤ්චවිධස්ස රූපකුසලස්ස, පට්ඨාරුප්පතනියාරුප්පකුසලස්ස ච තථෙව අකුසලස්ස ච රූපාරූපවිපාකස්ස සබ්බස්ස රූපවිපාකස්ස, පට්ඨාරුප්පතනියාරුප්පවිපාකස්ස ච තෙභූමකක්‍රියස්ස ච භසනචොට්ඨබ්බනමහාකිරියස්ස සබ්බස්ස රූපකිරියස්ස, පට්ඨාරුප්පතනියාරුප්පකිරියස්ස චාති නවන්තං පන රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

363-4. රූපාරම්මණිකා ද්වෙ තු ද්වෙ චිත්තුප්පාදා රූපාරම්මණිකා, ද්වෙ ද්වෙ සද්දාදිගොචරා ද්වෙ ද්වෙ චිත්තුප්පාදා සද්දාරම්මණාදිගොචරා, තයො මනොධාතුසඬ්ඛාතා චිත්තුප්පාදා පඤ්චාරම්මණිකා නාම මතා භගවතා. ඉධ ඉමස්මිං කාමාවචරාධිකාරෙ එකචත්තාලීසෙව චිත්තුප්පාදා ඡළාරම්මණිකා මතා. අයං කාමාවචරචිත්තානං ආරම්මණක්කමො.

365-9. පඤ්චාභිඤ්ඤා විචජ්ජේත්වා, රූපාරූපා අනාසවා ඉමෙ සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා ධම්මාරම්මණගොචරා හොන්ති. පට්ඨාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පචෙතසො කුසලස්ස ආරම්මණං හොති, දුතියාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ච ආරම්මණං හොති, දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති. දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස පට්ඨාරුප්පකුසලාරම්මණභාවෙ කාරණං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. පට්ඨාරුප්පපාකොයං, දුතියාරුප්පචෙතසො කුසලස්ස ච දුතියාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ච දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස ච ආරම්මණං න හොති. භි කස්මා? තෙසං දුතියාරුප්පකුසලවිපාකකිරියානං පට්ඨාරුප්පකුසලාරම්මණත්තා. පට්ඨං තු ක්‍රියාවිත්තං පට්ඨං කිරියාවිත්තං පන දුතියාරුප්පචෙතසො පුඤ්ඤස්ස ආරම්මණං න හොති. දුතියාරුප්පචෙතසො විපාකස්ස ආරම්මණං න හොති. රූපාරූපභවෙසු භි බිණාසවා විපාකචිත්තාති චුතිවසෙන සකසකකුසලානං ආරම්මණං කරොන්ති. පට්ඨං තු ක්‍රියාවිත්තං පන දුතියාරුප්පචෙතසො කිරියස්ස ආරම්මණං හොති. ඉති එවං ඉමිනා මයා චුත්තප්පකාරෙන චිත්තානං ආරම්මණුප්පත්ති විභාවිනා ධීරෙන ඤෙය්‍යා.

370-3. පුපුජ්ජනස්ස සෙක්ඛස්ස, අරූපාරම්මණං ද්විධා ද්විප්පකාරං කුසලං කුසලස්ස දුතියාරුප්පකුසලස්ස ආරම්මණං හොති, තං පට්ඨාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පවිපාකස්ස ආරම්මණං සියා භවෙය්‍ය. බිණාසවස්ස භික්ඛුස්ස, පට්ඨාරුප්පමානසං ආරම්මණං තිධා තිප්පකාරං හොති. ඉති චචනං මහෙසිනා චුත්තං. ක්‍රියස්සාපි දුතියාරුප්පකිරියස්සාපි පට්ඨාරුප්පකිරියා ආරම්මණං හොති. කුසලම්පි පට්ඨාරුප්පකුසලම්පි දුතියාරුප්පකිරියස්ස ච ආරම්මණං හොති. කුසලං පට්ඨාරුප්පකුසලං දුතියාරුප්පවිපාකස්ස ආරම්මණං හොති. එවං ඉමිනා මයා චුත්තප්පකාරෙන පට්ඨාරුප්පමානසං ආරම්මණං තිධා හොති. තතියාරුප්පචිත්තම්පි

වතුන්ථාරුප්පවෙනසො කුසලස්ස ආරම්මණං හොති, වතුන්ථාරුප්පවෙනසො විපාකස්ස ච තං ආරම්මණං හොති. එවමෙව යථා පඨමාරුප්පමානසං ආරම්මණං ද්විධා හොති, එවමෙව තථා තතියාරුප්පචිත්තං ආරම්මණං ද්විධා හොති. යථා පඨමාරුප්පමානසං ආරම්මණං තිධා හොති, එවමෙව තථා තතියාරුප්පචිත්තං ආරම්මණං තිධා සියා.

374. යං යං පන ඉධාරඛිහ ඉධ ඉමස්මිං අධිකාරෙ යං යං ගොවරං ආරඛිහ පටිච්ච යෙ යෙ චිත්තුප්පාදා ජායන්ති, සො සො ගොවරො තෙසඤ්ච තෙසඤ්ච චිත්තුප්පාදානං ආරම්මණපටිච්චයො හොති.

375. යො පන නරො ඉමස්ස අභිධම්මාවතාරස්ස කිර පාරං දුත්තරං ඉධ ඉමස්මිං ලොකෙ උත්තරති, සො නරො අභිධම්මමහණ්ණුවෙ පාරං දුත්තරං උත්තරං උත්තරති එව.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

ආරම්මණවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

7. සත්තමො පරිච්ඡෙදො

විපාකචිත්තප්පචත්තිද්දෙසවණ්ණනා

376.

අනන්තඤාණෙන නිරඬගණෙන,
ගුණෙසිනා කාරුණිකෙන තෙන;
චුත්තෙ විපාකෙ මතිපාටචත්ථං,
විපාකචිත්තප්පභවං සුඤාථ.

යෙන ජිනෙන අනන්තඤාණෙන නික්කිලෙසෙන ගුණෙසිනා කාරුණිකෙන තෙන ජිනෙන චුත්තෙ විපාකස්මිං මතිපාටචත්ථං මතිඡෙකභාවත්ථාය විපාකචිත්තප්පභවං මයා භණ්ණානං විපාකචිත්තප්පචත්තිං තුම්හෙ සුඤාථ.

377. එකුනතිංස කම්මානි, පාකා ද්වත්තිංස භගවතා දස්සිතා, කම්මානි තිසු ද්වාරෙසු දිස්සරෙ, විපාකා ඡසු ද්වාරෙසු දිස්සන්ති.

378-9. කුසලං කාමලොකස්මිං කාමලොකමිහි කුසලං පචත්තෙ, පටිසන්ධියඤ්ච තංතංපච්චයමාගමිම තංතංපච්චයං පටිච්ච. සො සො පච්චයො තංතංපච්චයො, “තතපච්චයො”ති වත්තඛිබ්බෙ නිග්ගහිතාගමවසෙන “තංතංපච්චයො”ති චුත්තං. විච්ඡාකම්මධාරයසමාසොයං. විවිධං ඵලං දදාති. එකාය

වෙනනාය එකා පටිසන්ධි භගවතා පකාසිතා. නානාකම්මෙහි නානා පටිසන්ධියො ච භවන්ති.

380-1. තිහෙතුකං තු යං කම්මං තිහෙතුකං යං කම්මං පන කාමාවචරසඤ්ඤිතං තිහෙතුකං විපාකං දුහෙතුඤ්ඤිතං විපාකං අහෙතුඤ්ඤිතං විපාකං දෙනි. දුහෙතුකං තු යං කම්මං දුහෙතුකං යං කම්මං පන, තං කම්මං තිහෙතුකං විපාකං න දෙනි, අත්තනො විපාකං දුහෙතුඤ්ඤිතං අහෙතුඤ්ඤිතං දෙනි.

382-3. තිහෙතුකෙන කම්මෙන, පටිසන්ධි තිහෙතුකා හොති, දුහෙතුකාපි පටිසන්ධි හොතෙව, අහෙතුකා පටිසන්ධි නෙව හොති, උක්කට්ඨතිහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකා පටිසන්ධි, ඔමකතිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි හොතිති අධිජ්ජායො. දුහෙතුකෙන කම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි, අහෙතුකාපි පටිසන්ධි හොතෙව, තිහෙතුකා පටිසන්ධි නෙව හොති. උක්කට්ඨදුහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි, ඔමකදුහෙතුකකම්මෙන අහෙතුකා පටිසන්ධි හොතිති අධිජ්ජායො.

384. අසඬ්ඛාරකම්මං අසඬ්ඛාරවිපාකං දෙනි, සසඬ්ඛාරවිපාකම්පි දෙනි, සසඬ්ඛාරකම්මං සසඬ්ඛාරඵලං, තථා අසඬ්ඛාරඵලං දෙනි.

385. එකාය වෙනනායෙත්ථ එත්ථ එතාසු වෙනනාසු එකාය කුසලාය වෙනනාය සොළසවිධා විපාකවිත්තානි භවන්ති. ඉති වචනං ජිනො පකාසයෙ.

386-92. වෙදනාපරිවත්තනං ආරම්මණෙන හොතෙව, තදාරම්මණවිත්තම්පි ජවනෙන නියාමිතං, සොමනස්සයුත්තෙ කුසලෙ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණම්පි සොමනස්සයුත්තමෙව හොතිති අත්ථො. උපෙක්ඛායුත්තකුසලෙපි එසෙව නයො. කාමාවචරවිත්තෙන කුසලෙනාදිනා පඨමෙන කුසලෙන තුල්යෙන විපාකවිත්තෙන. තතියාවිසෙසනං. යෙන සත්තෙන ගහිතා පටිසන්ධි වෙ යදි, ඉටියෙ බලවාරම්මණෙ මනාපෙ අතිමහත්තාරම්මණෙ තස්ස සත්තස්ස වක්ඛුස්ස වක්ඛුපසාදස්ස ආපාථං පාකට්ඨාවං ආගතෙ සති මනොධාතුයා තාය භවඬ්ගස්මිං ආවට්ටිතෙ භවඬ්ගසොතෙ ඡින්දිතෙ සති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණකාදියු විටිචිත්තෙසු ජාතෙසු පඨමං කුසලං කාමමානසං ජවනං හුත්වා ජායතෙ. සත්තක්ඛත්තුවාරානි ජවිත්වාන පඨමෙ මහාකුසලෙ ගතෙ තදෙව තං එව ඉටියං ආරම්මණං කත්වා තෙනෙව පඨමමහාකුසලෙන සදිසං තදාරම්මණවිපාකවිත්තං. සන්ධියා තුල්යතො පටිසන්ධියා තුල්යභාවෙන මූලභවඬ්ගන්ති මූලභවඬ්ගං නාම භගවතා පවුච්චතෙ. තඤ්ච තදාරම්මණවිත්තං සන්තිරණං සොමනස්සයුත්තං සන්තිරණං දස්සනං සම්පට්ඨිජනං එත්ථ එතස්මිං විටිචිත්තෙ ගණනුපගවිත්තානි ගණනං උපගතානි විත්තානි වත්තාරි එව භවන්ති.

393-4. යදා හි දුතියං චිත්තං, කුසලං ජවනං යදා යස්මිං කාලෙ තස්සෙව සොමනස්සතිහෙතුතො පුග්ගලස්ස දුතියං කුසලං චිත්තං ජවනං හොති, තදා තස්මිං කාලෙ තෙන ජවනෙන තුල්යවිපාකං තදාරම්මණං. තස්ස සන්ධියා අසමානත්තා

තස්ස තදාරම්මණවිත්තස්ස සන්ධියා අසමානත්තා ද්වෙ නාමානි අස්ස විපාකවිත්තස්ස අනෙත විපාකවිත්තෙන ලබ්භරෙ ලබ්භන්ති,
 “ආගන්තුකභවඬග”න්ති නාමං “තදාරම්මණක”න්ති ච නාමං ඉති ද්වෙ නාමානි ලබ්භන්ති.

395-6. යදා තස්සෙව පුග්ගලස්ස තතියං පුඤ්ඤං ජවනං භොති, තදා තෙන ජවනෙන සදිසං තතියං පාකං තදාරම්මණකං සියා. ඉදං විපාකවිත්තං ආගන්තුකභවඬගන්ති ආගන්තුභවඬගං නාම භගවතා වුච්චතෙ, පුරිමානි ච පඤ්ච විපාකවිත්තානි ඉමිනා පන තතියවිපාකෙන පන සද්ධිං ඡ විත්තානි භොන්ති.

397-8. යදා චතුත්ථං කුසලං ජවනං භොති, තදා තෙන ජවනෙන තුල්‍යං චතුත්ථවිපාකං තදාරම්මණභාවං වජෙ ගච්ඡෙය්‍යා. චතුත්ථවිපාකං ආගන්තුකභවඬගං තදාරම්මණනාමකං භොති, පුරිමානි ඡ පාකානි ඉමිනා සහ චතුත්ථපාකෙන සත්ත විත්තානි භොන්ති.

399-403. යදා යස්මිං කාලෙ තස්මිං චක්ඛුද්වාලෙ ඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණං පන තථා ආපාථං ආගච්ඡති ච, තදා චුත්තනයෙන ආවජ්ජනදස්සනසම්පට්ඨිජනවිත්තෙසු ජාතෙසු ඉධ ඉමස්මිං මජ්ඣක්තාරම්මණෙ ආරම්මණවසෙන වෙදනා පරිචත්තති, තස්මා උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණං මනො භොති. උපෙක්ඛාසහගතෙසු එච චතුසුපි ජවනෙසු ජවිතෙසු තෙහි ජවනෙහි තුල්‍යානි චත්තාරි විපාකවිත්තානි ඡායරෙ. අච්චන්තං එකන්තෙන වෙදනාය උපෙක්ඛාවෙදනාය පුරිමෙහි සොමනස්සහගතෙහි විත්තෙහි අසමානත්තා චත්තාරි විත්තානි නාමතො පිට්ඨිභවඬගානි නාම භොන්ති, පිට්ඨිභවඬගානි සොමනස්සවිපාකානං පච්ඡාභාගෙ භවඬගානිති අත්ථො. ඉමානි උපෙක්ඛාසහගතානි පඤ්ච විපාකානි පුරිමෙහි සත්තහි විපාකෙහි සද්ධිං ද්වාදස විපාකානි භවන්ති. ඉති වචනං ධීරො විනිද්දිසෙ.

404-6. යථා චක්ඛුද්වාලෙ ද්වාදස විපාකානි භොන්ති, තථා එවං සොතාදීසු ද්වාලෙසුපි ද්වාදස පාකානි භොන්ති. ඉති වචනං ධීරො නිද්දිසෙ, ඉමෙ මයා චුත්තා විපාකා සමසට්ඨි භවන්ති. එවං ඉමිනා මයා චුත්තජ්ජකාරෙන එකාය වෙනනාය කම්මෙ ආයුහිතෙ පචත්තිතෙ සමසට්ඨි විපාකානි උප්පජ්ජන්ති, ඉමස්මිං වචනෙ සංසයො නත්ථි. ගහිතාග්ගහණෙනෙත්ථ එත්ථ එතෙසු විපාකෙසු ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන චක්ඛුද්වාලෙ ද්වාදස පාකා, සොතවිඤ්ඤාණකාදීනි චත්තාරි වානි සොළස පාකානි භොන්ති.

407-11. එකෙන තිහෙතුකකුසලෙන අසඬ්ඛාරිකෙන කම්මෙන ආයුහිතෙ යථා, එවමෙව සසඬ්ඛාරතිහෙතුකකුසලෙනාපි අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරඋපෙක්ඛාසහගතෙහිපි කුසලෙහි කම්මෙ ආයුහිතෙ පචත්තිතෙ තෙසං තිණ්ණං කුසලානං විපාකෙහි තීහිපි දිත්තාය පටිසන්ධියා එසෙව නයො පණ්ඩිතෙන ඡානිතබ්බො. ඉධ ඉමස්මිං උපෙක්ඛාසහගතද්වයෙ ඉට්ඨමජ්ඣක්තගොචරස්ස වසෙන විපාකවිත්තජ්ජවත්තිං පට්ඨං දස්සෙත්වා දස්සෙතබ්බාථ පච්ඡා තු, ඉට්ඨස්මිං ගොචරෙ ඉධ අථ පච්ඡා මයා

වුත්තච්ඡිත්තප්පවත්තිතො පච්ඡාකාලෙ පන ඉධ ඉමස්මිං ඉට්ඨගොවරෙ එකෙකස්මිං පන ද්වාදස ද්වාදස පාකා පණ්ඩිතෙන දස්සෙතඛිබ්බා. ගහිතාග්ගහණෙනෙත්ථ එත්ථ එතෙසු විපාකෙසු ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන සොළස පාකච්ඡිත්තානි හොන්ති. පුබ්බෙ කාලෙ මයා වුත්තනායෙනෙව සබ්බං වචනං අසෙසතො අසෙසභාවෙන පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යං.

412-4. තිහෙතුකෙන කම්මෙන, පටිසන්ධි තිහෙතුකා හවති, ඉති අයං වාරො එත්තාවතා එත්තකෙන වචනෙන මයා වුත්තො. එකං කම්මං එකස්මිං හවෙ එකං පටිසන්ධිං ජනෙති, තතො පටිසන්ධිතො අපරං අඤ්ඤං දුතියං පටිසන්ධිං න ජනෙති, පවත්තියං අනෙකානි විපාකානි සඤ්ජනෙති. හි සච්චං “එකං කම්ම”න්තිආදිකං වචනං. එකස්මා ඛිජා එකතො ඛිජතො එකං අභිකුරං ජායති, අස්ස ඛිජස්ස බහුති එලානි හෙතුප්පවත්තිතො සලිලාදිහෙතුප්පත්තියා හොන්ති.

415-21. දුහෙතුකෙන කම්මෙන, පටිසන්ධි දුහෙතුකා හොති, ඉති වචනං අයං වාරො අනුපුබ්බෙන අනුපටිපාටියා ආගතො. ඉධ ඉමස්මිං අධිකාරෙ දුහෙතුකෙන පුඤ්ඤෙන සොමනස්සයුත්තෙන අසඬ්ඛාරිකෙන චිත්තෙන කම්මෙ ආයුහිතෙ පන දුහෙතුකෙන සොමනස්සයුත්තකුසලෙන තුල්‍යෙන පාකෙන යෙන සත්තෙන ගහිතා පටිසන්ධි වෙ, ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ තස්ස සත්තස්ස වක්ඛුද්වාරෙ ආපාථං ආගතෙ සොමනස්සයුත්තෙ ඤාණහිතෙ කුසලමානසෙ තස්මිං දුහෙතුකෙ සත්තක්ඛත්තුං ජච්ඡිවාන ගතෙ තං එව ආරම්මණං කත්වා තදනන්තරං තස්ස ජවනස්ස අනන්තරං තංසරික්ඛකං තෙන ජවනෙන සදිසං එකන්තං අසඬ්ඛාරිකමානසං ජායති. තන්ති තං චිත්තං මූලභවඬගන්ති මූලභවඬගං නාම තදාරම්මණමිච්චපි තදාරම්මණං නාම උභයමිපි නාමං තස්සෙව නාමං තස්ස චිත්තස්ස එව නාමං. ඉති එවං ඉමිනා පකාරෙන භගවතා පරිදීපිතං. දුහෙතුකෙ සසඬ්ඛාරෙ කුසලෙ ජවනෙ ජචිතෙපි ව තංසමං තෙන චිත්තෙන සදිසං ආගන්තුකසඬ්ඛාතං තදාරම්මණමානසං හොති.

422-9. තථෙව ව තථා එව ව ඉට්ඨමජ්ඣත්තගොවරෙ දුහෙතුනං ද්විත්තං උපෙක්ඛායුත්තානං ජවනානං අනන්තරං තාදිසානි තෙහි ජවනෙහි සදිසානි ද්වෙ තදාරම්මණමානසානි ජායන්තෙ, තෙසං තදාරම්මණමානසානං “පිට්ඨිභවඬග”න්ති නාමං, “ආගන්තුකභවඬග”න්ති ව නාමං හොති. සන්තීරණද්වයඤ්ඤෙව දස්සනං සම්පට්ච්ඡනං ඉමානි ද්වෙ භවඬගානි වානි අට්ඨ විපාකා වක්ඛුද්වාරෙ හොන්ති. එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන පඤ්චසු ද්වාරෙසුපි ව අට්ඨ අට්ඨ විපාකෙ කත්වා පවත්තියං වත්තාලීස විපාකානි හවන්ති. ගහිතාග්ගහණෙනෙත්ථ, වක්ඛුද්වාරෙ පනට්ඨ ව එත්ථ එතෙසු විපාකෙසු ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන වක්ඛුද්වාරෙ අට්ඨ ව විපාකා සොතසානාදිනා විපාකෙන සද්ධිං ද්වාදස එව විපාකානි හවන්ති. එකාය වෙනනායෙවං එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන එකාය වෙනනාය කම්මෙ ආයුහිතෙ පවත්තිතෙ පන සති ද්වාදසෙව විපාකානි හවන්ති. ඉති වචනං විජිතකුසලයුද්ධසඬ්ඛාමෙන පකාසිතං දෙසිතං. දුහෙතුකත්තයෙනාපි, සෙසෙන සදිසෙන තු මයා වුත්තතො දුහෙතුතො සෙසෙන දුහෙතුකත්තයෙනාපි සදිසෙන පාකෙන ආදින්නසන්ධිතො ගහිතපටිසන්ධිකස්ස සත්තස්ස එවං නයො මතො

කටිතො නිර්භීගණෙන. දුහෙතුකෙන කම්මෙන දුහෙතුකා පටිසන්ධි හොති. ඉති අයං වාරො ච එත්තාවතා එත්තකෙන වචනෙන මයා වුත්තො.

430-8. දුහෙතුකෙන කම්මෙන අහෙතුකා පටිසන්ධි හොති, ඉති අයං වාරො අනුපුබ්බෙන පටිපාටියා ආගතො. තෙසු චතුසුපි දුහෙතුකෙසු කුසලෙසු චිත්තෙසු අඤ්ඤානරොනෙව හෙතුකෙන කම්මෙ ආයුහිතෙ පවත්තිතෙ සති තස්සෙව දුහෙතුකස්ස කුසලජවනස්ස පාකභුතාය උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආදින්නපටිසන්ධිනො සත්තස්ස සා පටිසන්ධි කම්මසදිසා නාම න චත්තබ්බා පණ්ඩිතෙහි. හි සච්චං “පටිසන්ධි න චත්තබ්බා” තිආදිකං වචනං. කම්මං දුහෙතුකං හොති, පටිසන්ධි අහෙතුකා හොති. තස්ස දෙහිතො සත්තස්ස වුඩ්ඪිමුපෙතස්ස වුඩ්ඪිං උපගතස්ස චක්ඛුද්ද්වාරෙ පන ඉට්ඨමජ්ඣක්තගොවරෙ ආපාඨමාගතෙ සති දුහෙතුකානං චතුත්තං පුඤ්ඤානං යස්ස කස්සචි ජවනස්ස අවසානම්හි ඉදං අහෙතුකං මනො තදාරම්මණභාවෙන ජායති. එත්ථ එතස්මිං වචනෙ සංසයො සන්දෙහො නත්ථි, තං අහෙතුකචිත්තං මූලභවඬ්ගඤ්ච තදාරම්මණමෙව ච හොති. චක්ඛුචිඤ්ඤාණකාදිසුපි ටීථිචිත්තෙසු ජාතෙසු උපෙක්ඛාසහගතංයෙව සන්තීරණම්පි ච හොති. තෙසු එකං යපෙත්වාන, ගහිතාග්ගහණෙනිධ තෙසු ද්විසු සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චෙසු විපාකෙසු එකං සන්තීරණකිච්චං තදාරම්මණකිච්චං තං චිත්තං යපෙත්වා ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන ඉධ ඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණෙ ගණනුපගචිත්තානි තීණියෙව භවන්ති.

439-41. ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ චක්ඛු-ද්ද්වාරෙ ආපාඨමාගතෙ තදා සන්තීරණඤ්චෙව සොමනස්සයුත්තංයෙව හොති, තදාරම්මණමානසඤ්ච සොමනස්සයුත්තංයෙව හොති, තෙසු සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චෙසු විපාකෙසු එකෙකං සන්තීරණකිච්චං, තදාරම්මණකිච්චං වා චිත්තං ගහෙත්වා පුරිමානි ච තීණි චත්තාරි එව විපාකානි භවන්ති. එවං ඉමිනා මයා වුත්තස්පකාරෙන පඤ්චසු ද්ද්වාරෙසුපි චත්තාරි චත්තාරි විපාකචිත්තානීති පවත්තියං විපාකානි විසති චත්තානි හොන්ති.

442-8. චක්ඛුද්ද්වාරෙ තු චත්තාරි, ගහිතාග්ගහණෙනිධ ගහිතානං විපාකානං අග්ගහණෙන චක්ඛුද්ද්වාරෙ පන චත්තාරි විපාකානි ඉධ ඉමස්මිං ඉට්ඨාරම්මණෙ සොතසානාදිනා විපාකෙන සද්ධිං අහෙතුකං අට්ඨකං හොති එව. අහෙතුකපටිසන්ධිස්ස සත්තස්ස දුහෙතුකං, තිහෙතුකං වා තදාරම්මණං න භවෙ න භවෙය්‍ය, දුහෙතුපටිසන්ධිනො සත්තස්ස තිහෙතුකං තදාරම්මණං න භවෙ. ජාතා සුගතියං යෙන, පාකෙන පටිසන්ධි තු සුගතියං යෙන පාකෙන පටිසන්ධි ජාතා, තෙන විපාකෙන තුල්‍යම්පි, හීනං වා තෙසං තදාරම්මණං භවෙය්‍ය. මනුස්සලොකං සන්ධාය, වුත්තඤ්චාහෙතුකට්ඨකං සුගතියං අහෙතුකට්ඨකඤ්ච මනුස්සලොකඤ්ච සන්ධාය පටිච්ච කාරණං කත්වා මයා වුත්තං. චතුසුපි අපායෙසු පන අපෙතො අයො පතිට්ඨා එතෙහිති අපායො, තෙසු. පවත්තෙ අහෙතුකං අට්ඨකං ආපායිකෙහි ලබ්භති. ටෙරො තෙරයිකානං තු, ධම්මං දෙසෙති වස්සති ටීරො ටීරකාරධම්මො යස්මිං අත්ථිති ටෙරො, දුතියඅග්ගසාවකභූතො ඉද්ධිමා මොග්ගල්ලානත්ථෙරො

නෙරයිකානං නිරයෙ ජාතානං සත්තානං ධම්මං දෙසෙති වස්සති, “උච්ඡඩ්ගෙ මං නිසීදිත්වා” තිආදිසු විය දෙවං වස්සාපෙතීති අත්ථො. ගන්ධං වායුඤ්ච මාපෙති යදා, තදා පන තෙසං නෙරයිකානං සත්තානං තෙහි නෙරයිකසත්තෙහි ථෙරං දිස්වා, ධම්මඤ්ච සුත්වා, ගන්ධඤ්ච සාගිත්වා ජලං උදකඤ්ච පිවතං පිවත්තානං මුද්ධං වායුඤ්ච තෙහි චූසතං චූසත්තානං තෙසං නෙරයිකසත්තානං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණකාදීනි පඤ්චපි පුඤ්ඤජානි එව කුසලවිපාකානි එව සන්තීරණද්වයං පුඤ්ඤජං එව කුසලවිපාකං එව පුඤ්ඤජා එව එකා මනොධාතු ඉති අට්ඨකං හොති.

449-50. අයං තාව කථා “චක්ඛුච්ඤ්ඤාණකාදීනි පුඤ්ඤජානෙවා” තිආදිකා අයං කථා ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣක්තගොවරෙ කාමාවචරෙ පුඤ්ඤානං ජවනානං වසෙන මයා වුත්තා. තදාරම්මණුවෙතසො තදාරම්මණුවිත්තස්ස යං නියමත්තං “තදාරම්මණමානසං ජවනෙන නියාමිත” තිආදිවචනෙන මයා වුත්තං, තං නියමත්තං කුසලං සන්ධාය වුත්තං. සොමනස්සයුත්තෙ කාමාවචරකුසලෙ ජවිතෙ තදාරම්මණමිපි සොමනස්සයුත්තමෙව හොති, උපෙක්ඛායුත්තෙ කාමාවචරකුසලෙ ජවිතෙ තදාරම්මණමිපි උපෙක්ඛායුත්තමෙව හොති, නෙනං අකුසලෙ උපෙක්ඛායුත්තෙ විචිකිච්ඡාදිකෙ අකුසලෙ ජවනෙ පන ජවිතෙ සොමනස්සයුත්තමිපි තදාරම්මණං හොතීති අධිජ්ජායො. ඉතිපි වචනං ආවරියෙන දීපිතං.

451-7. ඉධ ඉමස්මිං අධිජ්ජායෙ අකුසලවිත්තෙසු සොමනස්සයුත්තෙසු චතුසුපි ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ තෙසු විත්තෙසු ජවිතෙසු සොමනස්සයුත්තා අහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු තදනන්තරං තෙසං අකුසලජවනානං අනන්තරං තදාරම්මණභාවෙන ජායති. උපෙක්ඛායුත්තෙසු ඡසු අකුසලවිත්තෙසු ඉට්ඨමජ්ඣක්තෙ ගොවරෙ ජවිතෙසු පුඤ්ඤජා උපෙක්ඛාසහගතා අහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු එව තදනන්තරං වා තෙසං උපෙක්ඛාසහගතානං ඡන්තං අකුසලජවනානං අනන්තරං තදාරම්මණභාවෙන ජායති. ඉට්ඨාරම්මණයොගස්මිං බුද්ධරූපාදිඉට්ඨාරම්මණයොගස්මිං කඩ්ඛතො “බුද්ධො නු ඛො, නො බුද්ධො” ති කඩ්ඛන්තස්ස සත්තස්ස උද්ධතස්ස වා සත්තස්ස තදාරම්මණමානසං සොමනස්සයුත්තං අහෙතුකං විපාකං හොති පිට්ඨිභවඩ්ඟං. සොමනස්සයුතෙ විත්තෙ, ජවනෙ ජවිතෙ පන සොමනස්සයුත්තා එව පඤ්ච තදාරම්මණමානසා පණ්ඩිතෙන ගවෙසිතබ්බා. උපෙක්ඛාසහගතෙ විත්තෙ ජවනෙ පන ජවිතෙ සති උපෙක්ඛාසහගතා ඡ ව තදාරම්මණමානසා පණ්ඩිතෙන ගවෙසිතබ්බා.

458-63. තිහෙතුසොමනස්සෙන, ආදිත්තපට්ඨසන්ධිනො සත්තස්ස ඤානනො පරිභින්නස්ස විජ්ජපට්ඨාරිනො තං ඤානං පච්චචෙක්ඛතො පච්චචෙක්ඛන්තස්ස දොමනස්සයුත්තං විත්තං හොති. තස්ස දොමනස්සස්ස අනන්තරං කිං මානසං ජායතෙ, ත්වං දොමනස්සයුත්තජවනස්ස අනන්තරමානසං බුහි කථෙහි. පට්ඨානෙ පට්ඨිද්ධා හි දොමනස්සස්සානන්තරං සොමනස්සස්ස උප්පත්ති පට්ඨානෙ පට්ඨිද්ධා පට්ඨානප්පකරණෙ භගවතා නිවාරිතා, අස්ස සොමනස්සස්ස වා අනන්තරං දොමනස්සස්ස උප්පත්ති පට්ඨානෙ පට්ඨානප්පකරණෙ පට්ඨිද්ධා භගවතා නිවාරිතා.

මහග්ගතං පනාරබ්භ මහග්ගතං පටිච්ච ජවනෙ ජවිතෙපි ච තදාරම්මණමානසං තත්ථෙව තස්මිං පටියානෙ එව පටිසිද්ධං භගවතා නිවාරිතං. තස්මා කාරණා භවභිගපානො වා තදාරම්මණමෙව වා න හොති. කිං නු කාතබ්බං තෙසං භවභිගතදාරම්මණානං අභාවෙ කාරණං යං කාතබ්බං, අම්භෙහි තං කාරණං කිං නු පුච්ඡාම, තං තදත්ථං ආභිධම්මිකභාවෙන ආභිධම්මික තං කාරණං වද වදාහි. උපෙක්ඛාසභගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවිපාකා තදාරම්මණිකා සියා භවෙය්‍යා.

464-7. ඉමස්ස තදාරම්මණස්ස ආවජ්ජනං කිං නත්ථී? තං තදාරම්මණමානසං කථං කෙන පකාරෙන ජායතෙ? භවභිගආවජ්ජනානං විත්තානං කිං ආවජ්ජනමත්තං? මහගස්ස අනන්තරස්ස ව ඵලස්සාපි කිං ආවජ්ජනං නත්ථී? නිරොධා ව නිරොධනො වුට්ඨහන්තස්ස හික්ඛුනො ඵලවිත්තස්ස වාති මයා සුතං, එවං ඉමිනා මයා වුත්තප්පකාරෙන ආවජ්ජනං නත්ථී. විනා ආවජ්ජනෙනාපි, හොතු ජායතු මානසං විත්තං ආවජ්ජනෙන විනා ආවජ්ජනං වජ්ජෙත්වා හොතු ජායතු, කිමස්සාරම්මණං අස්ස තදාරම්මණමානසස්ස කිං ආරම්මණං, පණ්ඩිත, ත්වං ආරම්මණං යදි ජානාසි, තං ආරම්මණං බුහි මය්හං කථෙහි. විනා ආරම්මණෙනෙනං එතං මානසං ආරම්මණෙන විනා ආරම්මණං වජ්ජෙත්වා න ජායති. හි සච්චං “විනා ආරම්මණෙනෙන” ත්තිආදිකං වචනං, තදාරම්මණමානසං යදා දොමනස්සයුත්තං ජවනං මහග්ගතාරම්මණං ජවති, තදා තස්මිංයෙව ජවනවිත්තක්ඛණෙ පරිත්තෙසු කාමාවචරාරම්මණෙසු යං කිඤ්චි පරිත්තාරම්මණං ආරබ්භ පටිච්ච ජායති.

468-73. උතුබ්ඡනියාමො ව උතුනියාමො බ්ඡනියාමො ව කම්මධම්මනියාමතා ව කම්මනියාමතා ව සීලාදිපාරමිධම්මනියාමතා ව විත්තස්ස නියාමො වාති පඤ්ච නියාමතා පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. තත්ථ තෙසු පඤ්චසු නියාමෙසු සබ්බෙසං පන රුක්ඛානං එකප්පහාරෙන ඵලපුප්ඵාදිධාරණං උතු, අයං උතුනියාමතා. තෙසං තෙසං තු බ්ඡානං, තංතංතුලාච්ඤාභවො තෙසං තෙසං බ්ඡානං පන තෙහි තෙහි බ්ඡෙහි තුලානම්පි සස්සානං ඵලානං උප්පත්ති, අයං බ්ඡනියාමතා. මත්ථකෙ නාළිකෙරස්ස නාළිකෙරඵලස්ස මත්ථකෙ ඡිද්දත්තං ඡිද්දභාවො, අයං බ්ඡජො බ්ඡතො ජාතො නියාමො. තිහෙතුකකම්මං තිහෙතුකඤ්ච විපාකං දුහෙතුකඤ්ච විපාකං අහෙතුකඤ්ච විපාකං යතො යං කම්මං දෙනි, අයං කම්මනියාමතා. බොධිසත්තස්ස ජාතියං ජිනභිකුරස්ස ජාතික්ඛණෙ මෙදනීකම්පනාදිකං අනෙකවිසෙසත්තං, අයං සීලාදිපාරමිධම්මනියාමතා. තෙන ගොවරෙන පසාදස්මිං සට්ඨිතෙ සති ඉධ ඉමස්මිං විත්තවිට්ඨියං ආවජ්ජනාදිනං විත්තානං උප්පත්ති, අයං විත්තනියාමතා.

474. යො පුග්ගලො ධිරො ධිරසම්පන්නො ගුණසම්පන්නො වික්ඛිත්තපාපො මොහන්ධකාරාපගමං අන්ධකාරමනිස්සාය අවිජ්ජානිස්සරණං යදිච්ඡෙ සචෙ ඉච්ඡෙය්‍යා, යො ධිරො ඉමං අභිධම්මාවතාරප්පකරණං අන්ධජ්ජනානං අන්ධසදිසබාලජනානං හදයන්ධකාරං විද්ධංසනං අන්ධකාරසන්නිස්සිතස්ස යස්ස හදයස්ස විද්ධංසනකරං ජලන්තං දීපං ජලමානං දීපං. පයත්තොති පකාරෙන යතති

වීරියං කරොතීති පයත්තො, සතතං සබ්බදා සික්ඛෙට්ඨ
සජ්ඣායනධාරණචිත්තනවසෙන සික්ඛෙය්‍යා.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

විපාකචිත්තජපවත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

8. අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා

475.

ඉදානි පන සබ්බෙසං, එතෙසං මානසං මයා;
පාටවත්ථාය භික්ඛූනං, කථීයති පකිණ්ණකං.

ඉදානි පන කාලෙ එතෙසං තිහෙතුකද්විහෙතුකඅහෙතුකානං සබ්බෙසං
පුග්ගලානං පකිණ්ණකං මානසං භික්ඛූනං පාටවත්ථාය භික්ඛූනං ඡෙකභාවත්ථාය
මයා කථීයතෙ උච්චතෙ.

476-85. පන්ථමක්කටකො උණ්ණනාහි පන්ථමක්කටකො නාම පඤ්චස්ස දිසාස්ස
තස්ස සුත්තං පසාරෙත්වා ජාලමජ්ඣෙකං නිපජ්ජති. පට්ඨමාය දිසායෙත්ථ එත්ථ එතාස්ස
දිසාස්ස පට්ඨමාය දිසාය පසාරිතෙ සුත්තෙ පාණකෙන පටඬිගෙන වා මක්ඛිකාය වා
සට්ටිතෙ සති සා උණ්ණනාහි කිඤ්චි වලිත්වා එන්දනං කත්වා නිපන්නට්ඨානතො
සුත්තානුසාරෙන සුත්තං අනුසාරෙත්වා තස්ස පාණකස්ස යුසං යුසසඬ්ඛාතං
සොණිතං පිවති. පුනාගන්ත්වා තත්ථෙව තස්මිං ජාලමජ්ඣෙකයෙව යථාසුඛං
නිපජ්ජති, යථා පට්ඨමාය දිසාය වලනාදිකං කිරියං කරොති, එවමෙව දුතියාදීස්ස චතුස්ස
දිසාස්ස වලනාදිකං කිරියං කරොති, එවං පඤ්චස්ස දිසාස්ස සුත්තං විය පඤ්ච පසාදා
පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං, මජ්ඣෙක මක්කටකො විය ච චිත්තං පන පණ්ඩිතෙන
දට්ඨබ්බං. පාණකාදීහි බුද්දකතිරච්ඡානෙහි තස්ස සඬ්ඝට්ටනා විය ආරම්මණෙ පන
පසාදානං සඬ්ඝට්ටනා පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං. ජාලමජ්ඣෙක නිපන්නාය
උණ්ණනාහියා තං වලනං විය පසාදෙ සට්ටෙතීති පසාදසට්ටනං, කිං තං?
ආරම්මණං. තත්ථ තිස්සං වීරියං පසාදසට්ටනං ආරම්මණං ගහෙත්වා
මනොධාතුකිරියාචිත්තං භවඬ්ඛං ආවට්ටෙතීති භවඬ්ඛාවට්ටනං මතං භගවතා. තස්ස
පන්ථමක්කටකස්ස සුත්තානුසාරංව සුත්තං අනුගමනං විය වීරීචිත්තජපවත්තනං
පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං. සීසෙ පන විජ්ඣිත්වා අස්ස මක්කටස්ස යුසපානං විය
ජවනස්ස චිත්තස්ස ආරම්මණෙස්ස පවත්තනං පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං. පුන ආගන්ත්වා
සුත්තජාලමජ්ඣෙක නිපජ්ජනං යථා වත්ථුංයෙව හදයවත්ථුං එව නිස්සාය චිත්තස්ස
පරිවත්තනං පණ්ඩිතෙන දට්ඨබ්බං.

486-93. ඉදං කු පන ඔපම්මං, අත්ථං දීපෙනි කිං කු හි ඉදං ඔපම්මං කං අත්ථං දීපෙනි පකාසෙනි? පයමං පසාදෙ ආරම්මණෙන සට්ඨිතෙ සති පසාදවත්ථුනො පසාදො වත්ථු නිස්සයො එතස්සාති පසාදවත්ථු, විත්තං, තතො පසාදවත්ථුනො, පයමං එව වත්ථුසන්නිස්සිතං භවඩගසඩ්ඛාතං මනො ජායති, ඉතිපි අත්ථො තෙන ඔපම්මෙන දීපිතො. එකෙකාරම්මණං ද්විසු ද්විසු ද්වාරෙසු සබ්බසො සබ්බස්පකාරෙන පන ආපාථං ආගච්ඡති, අයමත්ථොපි තෙන ඔපම්මෙන දීපිතො “ද්විසු ද්විසු ද්වාරෙසු” ති, එකං රුපාරම්මණං එකස්මිංයෙව බණෙ වක්ඛුද්වාරෙ, මනොද්වාරෙ වාති ද්විසු ද්වාරෙසු ආපාථං ආගච්ඡති අත්ථො. සොතද්වාරාදීසුපි එසෙව නයො ඤෙයොයා. රූපං වක්ඛුපසාදමිහි සට්ඨෙත්වා තඩ්බණෙ පන තස්ස බණෙ පන තථා මනොද්වාරෙ පන ආපාථං ආගච්ඡති, භවඩගවලනස්ස පච්චයො හොතිති අත්ථො. න සංසයො එතස්මිං වචනෙ සංසයො නත්ථි. යථා බගො යථා සකුණො. හි සච්චං මයා චුත්තං වචනං. රුක්ඛග්ගෙ රුක්ඛකොටියං නිලියන්තොව සාබිතො සාබං සට්ඨෙති, තස්ස ඡායා භූමියං පථවියං ඵරති පටිභඤ්ඤති. ඉධාති නිපාතො. සාබාය සකුණෙන සට්ඨනං භූමියං ඡායාඵරණාපි ව අපුබ්බං අවරිමං එකක්ඛණස්මිංයෙව ජායරෙ ජායන්ති. එවමෙව පන රූපස්ස, පසාදස්ස ව සට්ඨනං, තථෙව අත්ථනො අත්ථවසෙන භවඩගවලනස්සාපි පච්චයත්තෙන පච්චයභාවෙන මනොද්වාරෙ ආපාථං ආගමනං අපුබ්බං අවරිමං එකක්ඛණෙයෙව හොති.

494-7. තතො පරං භවඩගසොතං ඡිත්තීත්වා වක්ඛුද්වාරෙ වක්ඛුපසාදෙ යථාක්කමං ආවජ්ජනෙ සමුප්පන්නෙ, දස්සනෙ සමුප්පන්නෙ, සම්පට්චිජනෙ සමුප්පන්නෙ, සන්තීරණෙ සමුප්පන්නෙ, තථා වොට්ඨබ්බතෙ ව සමුප්පන්නෙ කුසලං ජවනචිත්තං ජවති, තථා අකුසලමෙව චිත්තං ජවති. සොතද්වාරාදීසුපි සද්දාදීනං ආරම්මණානං සට්ඨතෙ එසෙව නයො අවිසෙසෙන විඤ්ඤානා විඤ්ඤෙයොයා. එතස්ස අත්ථස්ස දීපනෙ දොවාරිකොපමාදීනි වචනානි උද්ධරිත්වා තතො පකරණතො නීහරිත්වා එත්ථ එතස්මිං වීරියාධිකාරෙ විඤ්ඤානා දස්සෙතබ්බාති.

498-9. අසම්භෙදෙන වක්ඛුස්සාති තස්සාපි වක්ඛු අසම්භින්නං හොති. ජීවිතා නිරුද්ධමිපි පිත්තෙන වා සෙම්භෙන වා රුහිරෙන වා පලිබුද්ධං වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො භවිතුං අසක්කොන්තං සම්භින්නං නාම, සක්කොන්තං අසම්භින්නං නාම හොති. තෙන වක්ඛුපසාදස්ස අසම්භින්නෙන රූපාපාථගමනෙන ආලොකසන්නිස්සයෙනාපි. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන සමනක්කාරහෙතුනා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තනෙන. එතෙහි පන චතුහි පච්චයෙහි සං එකතො ඉන්ති පවත්තන්තිති සමෙනා, සමෙනෙහි සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි, තං වක්ඛුවිඤ්ඤාණං වක්ඛුපසාදනිස්සිතං විඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි වෙතසිකෙහි සහ ජායතෙ.

500-1. අසම්භෙදෙන සොතස්ස සොතපසාදස්ස අසම්භින්නෙන සද්දාපාථගමෙන ව සද්දස්ස ආපාථගමනෙන ව. ආකාසනිස්සයෙනාපි පිහිතකණ්ණවිජ්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජති. තෙන තිවිධෙන පච්චයෙන.

සමනක්කාරහෙතුනා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතුහි පච්චයෙහි සමෙතෙහි සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං සොතවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

502-3. අසම්භෙදෙන සානස්ස සානපසාදස්ස අසම්භින්නෙන ගන්ධාපාඨගමෙන ච ගන්ධස්ස ආපාඨගමනෙන ච. වායොසන්නිස්සයෙනාපීති සානබ්ලමිහි පටිසන්තෙන වායුනාති අත්ථො. තෙන තිව්ඨෙන පච්චයෙන. සමනක්කාරහෙතුනා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතුහි පච්චයෙහි සමෙතෙහි සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං සානවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

504-5. අසම්භෙදෙන ජීවිහාය ජීවිහාය අසම්භින්නෙන රසාපාඨගමෙන ච රසස්ස ආපාඨගමනෙන ච. ආපොසන්නිස්සයෙනාපීති ජීවිහාතෙමනං ආපං ලද්ධා ච උප්පජ්ජති, තෙන විනා සුක්ඛබ්බදතීයෙ ජීවිහාය සායිතෙපි ජීවිහාවිඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජති අත්ථො. තෙන තිව්ඨෙන පච්චයෙන. සමනක්කාරහෙතුනා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතුහි පච්චයෙහි සමෙතෙහි සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං ජීවිහාවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

506-7. කායපසාදස්ස අසම්භෙදෙන ථොට්ඨබ්බස්ස ආපාඨගමනෙන ච. පට්ඨිනිස්සයෙනාපීති තෙන විනා කායද්වාරමිපිති බහිද්ධා මහාභුතාරම්මණං අජ්ඣත්තිකං කායපසාදං සට්ඨෙත්වා පසාදපච්චයෙසු මහාභුතෙසු පටිහඤ්ඤති. තෙන තිව්ඨෙන පච්චයෙන. සමනක්කාරහෙතුනා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනපච්චයෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතුහි පච්චයෙහි සමෙතෙහි සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං කායවිඤ්ඤාණං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායති.

508-9. අසම්භෙදා මනස්සාපීති මනන්ති භවඬගචිත්තං. තං නිරුද්ධමිපි ආවජ්ජනචිත්තස්ස පච්චයො භවිතුං අසමත්ථං මන්දනමගතමෙව චත්තමානමිපි සම්භින්නං නාම භොති. ආවජ්ජනස්ස පච්චයො භවිතුං සමත්ථං අසම්භින්නං නාම. මනස්ස අසම්භෙදෙන ධම්මස්ස ආපාඨගමනෙන ච චත්ථුසන්නිස්සයෙන භද්දවත්ථුසන්නිස්සයෙන. තෙන තිව්ඨෙන පච්චයෙන. සමනක්කාරහෙතුනා මනොද්වාරාවජ්ජනෙන සහ පවත්තෙන. එතෙහි පන චතුහි පච්චයෙහි සමෙතෙහි සහගතෙහි සමාගමං එකීභාවං ආගතෙහි තං මනොවිඤ්ඤාණං තං මනොවිඤ්ඤාණසංඛිබ්බාතං ජවනචිත්තං සම්පයුත්තෙහි සහ ජායතෙ.

510-11. මනො භවඬගචිත්තං නාම විභාවිනා වෙදිතබ්බං. ආවජ්ජනක්රියාවිත්තං ආවජ්ජනකිරියාවිත්තද්වයං සමනක්කාරො නාම විභාවිනා සඤ්ඤිතං. චත්ථුසන්නිස්සයෙන ඉති අයං පාඨො සබ්බත්ථ සබ්බෙසු භවෙසු න ගච්ජති. පඤ්චහි බන්ධෙහි වොකාරො වොකිණ්ණොති පඤ්චවොකාරො, පඤ්චවොකාරභවං සන්ධාය කාරණං කත්වා “චත්ථුසන්නිස්සයෙනා” ති අයං පාඨො පන කථිතො මයා,

පඤ්චවොකාරහවො නාම කාමරූපහවො, අරූපහවො චතුර්වොකාරහවො නාම,
අසඤ්ඤිහවො එකවොකාරහවො නාම. අයං පාඨො චතුර්වොකාරඅරූපහවං සන්ධාය
න කථිතොති අත්ථො. චන්ද්‍රස්ස රූපත්තා අරූපහවෙ කථං චන්ද්‍රස්සන්තිස්සයො
හවෙය්‍යාති අත්ථො.

512-4. පටිසන්ධාදිචිත්තානි, සබ්බානෙකුනචීසති භොන්ති, කාමාවචරෙසු දස,
රූපෙසු පඤ්ච, අරූපිසු චත්තාරි, සබ්බානි පටිසන්ධිචිත්තානි එකුනචීසති භොන්ති.
කම්මං නාම කුසලාකුසලවෙනනා. කම්මනිමිත්තං නාම රූපානි පඤ්චාරම්මණානි
පඤ්ඤත්ති ච මහග්ගතචිත්තඤ්ච. තථා ගතිනිමිත්තකං නාම කප්පරුක්ඛාදයො,
අකුසලපක්ඛෙ රූපාදිආරම්මණභූතා ලොභකුම්භාදයො ච. ඉති එවං ඉමිනා මයා
චුත්තප්පකාරෙන තෙසං පටිසන්ධාදිචිත්තානං ආරම්මණං තිවිධං භගවතා උදිරිතං.
කාමාවචරසන්ධිතං පරිත්තාරම්මණං කාමාවචරාරම්මණං භගවතා මතං.
පච්චුප්පන්තං රූපාදිපඤ්චාරම්මණං, ගතිනිමිත්තං පඤ්චාරම්මණඤ්ච
පච්චුප්පන්තඤ්ච භොති. අතීතං වා කම්මං කුසලාකුසලවෙනනා අතීතායෙව, න
පච්චුප්පන්තා. අනාගතං ආරම්මණං නත්ථි.

515-26. අට්ඨෙව ච මහාවිපාකා, තිණි සන්තිරණානි වානි එකාදසවිධං චිත්තං
තදාරම්මණසඤ්ඤිතං. එකාදසවිධෙ චිත්තෙ තදාරම්මණසඤ්ඤිතෙ පුඤ්ඤවිපාකානි
කුසලවිපාකා දස භොන්ති, අපුඤ්ඤප්පං අකුසලවිපාකං පන එකං භොති. මහාවිපාකා
රූපාරූපහවද්වයෙ න ජායන්ති, කාමරූපහවෙ සන්තිරණත්තයං භොති. යානි
තදාරම්මණචිත්තානි සත්ථුනා ජිනෙන චුත්තානි, තෙසු තදාරම්මණචිත්තෙසු එකම්පි
තදාරම්මණචිත්තං රූපාරූපහවද්වයෙ තදාරම්මණං හුත්වා කදාපිපි නප්පවත්තති.
කස්මා කාරණා? තත්ථ තස්මිං රූපාරූපහවද්වයෙ “තදාරම්මණං න භොති” ති
වචනං වොදකො භවෙය්‍යා, ඛිජස්සාභාවතො පන න භොතීති පරිභාරො.
අකාමාවචරාරම්මණෙ අකාමාවචරධම්මෙ ඉදං තදාරම්මණමානසං නෙව
අනුබන්ධති. හි කස්මා කාරණා? පරිත්තාරම්මණත්තා ච එකන්තෙන අවස්සං
තදාරම්මණමානසස්ස කාමාවචරාරම්මණත්තා ච තථා අපරිචිතත්තා ච සබ්බදා
නානුබන්ධති. තඤ්හි යථා පිතරං වා පිතුසදිසං වා ඤාතිං අනුබන්ධන්තොපි
තරුණදාරකො සරද්ධාරන්තරවිථිචතුක්කාදිමිති පරිචිතෙයෙව දෙසෙ අනුබන්ධති, න
අරඤ්ඤං වා යුද්ධභූමිං වා ගච්ඡති, එවං කාමාවචරෙ ධම්මෙ අනුබන්ධන්තම්පි
මහග්ගතලොකුත්තරධම්මමාරබ්භ පවත්තමානෙ ධම්මෙ නානුබන්ධති. යස්මා චස්ස
සබ්බො කාමාවචරපාකො ච කිරියාමනොධාතු කිරියාඅභෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු
සොමනස්සහගතා ඉමෙ ධම්මා පරිත්තාරම්මණානි එවං අච්චන්තං පරිත්තමෙව
ආරම්මණං චුත්තං, තස්මා වෙනං මහග්ගතලොකුත්තරාරම්මණෙ
කාමාවචරධම්මෙපි නානුබන්ධතීති වෙදිතබ්බං.

527-32. කිං තෙන යුත්තිවාදෙන, චුත්තං අට්ඨකථාසු හි “ජනකං තෙන
තුල්‍ය” න්තිආදිකෙන තෙන, යුත්තියා වාදො යුත්තිවාදො, “ජනකං තෙන
තුල්‍ය” න්තිආදිකාය යුත්තිකථාය කිං පයොජනං චුත්තං? අට්ඨකථාසු හි සච්චං “කිං
තෙන යුත්තිවාදෙනා” ති වචනං, “අත්ථකථාසු” ති වත්තබ්බෙ සමාසෙ හි ත්ථ-ස්ස

ටිය-කාරං කත්වා “අටියකථාසු” ති වුත්තං. කාමාවචරෙ ධම්මෙ පටිච්ච
 තදාරම්මණභාවදීපකං වචනං ආචරියෙන වුත්තං. තදාරම්මණචිත්තානි, එකාදසපි
 සබ්බසො සබ්බප්පකාරෙනපි තදාරම්මණචිත්තානි නාමගොත්තං පනාරභිහ
 තිස්සාදිකං නාමපඤ්ඤත්තිං පටිච්ච කච්චායනගොත්තකස්සපගොත්තාදිකං
 ගොත්තපඤ්ඤත්තිං පටිච්ච ජවනෙ ජවිතෙපි ව තදාරම්මණං න ගණ්හන්ති,
 රූපාරූපහවෙසු වා තදාරම්මණං න ගණ්හන්ති. යදා පඤ්ඤත්තිමාරභිහ, ජවනෙ
 ජවිතෙපි වා යදා මයා වුත්තාය පඤ්ඤත්තියා සෙසපඤ්ඤත්තිං පටිච්ච ජවනෙ
 ජවිතෙපි වා තදාරම්මණං න ලබ්හතෙ ආචරියෙන, තථා
 දුක්ඛඅනිච්චඅනත්තලක්ඛණාරම්මණිකාය විපස්සනාය තදාරම්මණං න ලබ්හතෙ
 ආචරියෙන. තදාරම්මණා න ලබ්හන්ති, මිච්ඡත්තනියතෙසුපි මිච්ඡත්තෙ
 මිච්ඡාසභාවෙ “නත්ථි දිත්ත” න්ත්තාදිවසෙන නියතානි චත්තාරි දිට්ඨියුත්තචනානි
 මිච්ඡත්තනියතානි, මිච්ඡත්තනියතෙසුපි තදාරම්මණං න ලබ්හතෙ ආචරියෙන,
 ලොකුත්තරධම්මෙ ආරභිහ ජවනෙ ගතෙපි තදාරම්මණං න ලබ්හතෙ ආචරියෙන.
 තථා මහග්ගතෙ ධම්මෙ ආරභිහ ජවනෙ ජවිතෙපි තදාරම්මණං න ලබ්හතෙ
 ආචරියෙන, පටිසම්භිදාඤාණං ආරභිහ ජවනෙ ජවිතෙපි තදාරම්මණං න ලබ්හතෙ
 ආචරියෙන. මනොද්චාරෙපි සබ්බෙසං ජවනානං අනන්තරං අනුපුබ්බතො
 තදාරම්මණචිත්තානි භවන්ති.

533-4. මනොද්චාරෙ ආරම්මණසට්ඨනා න විජ්ජති. භවධ්ගතො චෙතසො
 විචිචිත්තස්ස වුට්ඨානං කථං කෙන පකාරෙන හොති? මනොද්චාරෙපි සට්ඨනාය
 විනා සට්ඨනං වජ්ජෙත්වා ආපාථං ආගච්ඡන්තෙව යස්මා කාරණා, තස්මා
 විචිචිත්තානං සම්භවො හොති.

535-6. ද්වාදසාපුඤ්ඤචිත්තානං ද්වාදසඅකුසලචිත්තානං විපාකා සත්තසත්තති
 පාපපාකා ද්වාදසපාපචිත්තානං විපාකා චතුරාසීති පවත්තියං හොන්ති. එකස්ස
 සොමනස්සයුත්තදිට්ඨිසම්පයුත්තාකුසලස්ස
 චක්ඛුසොතසානච්චිභාකායවිඤ්ඤාණානි, සම්පට්චින්නං,
 උපෙක්ඛායුත්තසන්තීරණානි වාති සත්ත අකුසලපාකා හොන්ති. තථා සෙසානං
 එකාදසන්තං අකුසලානම්පි සත්ත විපාකා හොන්ති. එකාදසවිධානං තු, හිත්වා
 උද්ධච්චමානසං උද්ධච්චමානසං හිත්වා එකාදසවිධානං පටිසන්ධියො එකාදසවිධා
 වෙව භවන්ති.

537-8. ක්‍රියචිත්තෙසු සබ්බෙසු යං ආවජ්ජනද්වයං ජවනං න ව හොති, තං
 ආවජ්ජනද්වයං කරණමත්තත්තා කිරියාමත්තත්තා වාතපුප්ඵසමං වාතපුප්ඵෙන
 සදිසං මතං භගවතා. අයමෙත්ථාධිප්පායො – බිණ්ණසවෙ උප්පන්නකාලෙ වා තං
 ආවජ්ජනද්වයං කිරියවිත්තං භවිතුං යුත්තං. සබ්බෙසු පුප්ඵජ්ජනෙසු උප්පන්නකාලෙ
 කථං කිරියා හොතිති වෙ? කරණමත්තත්තා අඵලදායකං වාතපුප්ඵං විය අඵලදායකං
 කිරියවිත්තං භවිතුං යුත්තිහාරො කිරියා පන හොති. යං සබ්බං කිරියවිත්තං
 කිච්චසාධනතො ජවනකිච්චසාධනවසෙන ජවනත්තං ජවනභාවං පත්තං.

ඡිත්තමූලස්ස රුක්ඛස්ස පුප්ඵං අඵලං හොති යථා, එවං ඡිත්තාවිජ්ජාතණ්හාමූලස්ස වීතරාගස්ස තං සබ්බං කිරියවිත්තං අඵලං විපාකවිරහිතං සියා භවෙය්‍යා.

539-40. පටිච්ච පන එතස්මා, එලමෙතීති පච්චයො එකං ධම්මං පටිච්ච එතස්මා ධම්මතො එලං එති පවත්තති තස්මා පච්චයො, යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ධීතියා උප්පත්තියාපි උපකාරො නාම හොති, සො ධම්මො තස්ස ධම්මස්ස පච්චයොති පච්චයො නාම පණ්ඩිතෙන පවුච්චතෙ. සම්භවො පභවො හෙතු කාරණං පච්චයො මතො භගවතා. ඉදං වචනං අඤ්ඤාත්ථ දීපනවචනං.

541. ලොභාදි පන යො ධම්මො, මූලට්ඨෙත්ථපකාරකො යො ලොභාදි පන ධම්මො මූලභාවෙන එලධම්මස්ස උපකාරකො, සො ලොභාදිධම්මො එලධම්මස්ස හෙතූති හෙතු නාම විභාවිතා විඤ්ඤාතබ්බො.

542. ලොභො දොසො ච මොහො ච තථා අලොභාදයො තයො හෙතු, තෙ ඡ එව හෙතුයො හොත්ති, ජාතිතො ජාතිවසෙන කුසලජාතිඅකුසලජාතිඅබ්‍යාකතජාතිවසෙන නවධා නවහි කොට්ඨාසෙහි සිද්ධං.

543-4. ධම්මානං කුසලාදීනං, කුසලාදිත්තසාධකො යො ධම්මො කුසලාදීනං ධම්මානං කුසලාදිත්තසාධකො කුසලාදිභාවසාධකො, සො ධම්මො මූලට්ඨො නාම. එවං වචනං එකෙ එකච්චෙ ආවරියා වදන්ති. එවං සන්තෙ කුසලාකුසලාදීනං ධම්මානං කුසලාදිත්තසාධකවසෙන මූලට්ඨෙ සන්තෙ තංසමුට්ඨානරූපිසු තෙහි චිත්තෙහි සමුට්ඨානරූපෙසු තෙහි චිත්තෙහි සමුට්ඨිතෙසු චිත්තජරූපෙසු හෙතුනං ලොභාදිහෙතුනං හෙතුපච්චයතා කදාවිපි නෙව සම්පජ්ජති. අයමෙත්ථාධිජ්ජායො – යදි චිත්තෙසු රූපානි සමුට්ඨාපෙත්තෙසු තෙ ලොභාදයොපි චිත්තානං සම්පයුත්තචිත්තානං එකුප්පාදත්තා ච රූපානි සමුට්ඨාපෙත්තියෙව. තදා තෙසං මතෙ තෙසං චිත්තජරූපානං කුසලාදිත්තං සියා. න ච කදාවි රූපානි කුසලාදිනාමකානි දිස්සන්ති යස්මා, තස්මා චිත්තජරූපානං කුසලාදිභාවඤාපනත්ථං තෙසං චිත්තජරූපානං තෙ ලොභාදයො හෙතුපච්චයා න හොත්ති, ඉති වචනං වත්තබ්බං සියා. එවඤ්ච සති චිත්තජරූපානි නාම කදාවිපි වියුත්තානි වරන්ති, තස්මා කුසලාදිත්තසාධකො මූලට්ඨො න හොති.

545-6. හි සච්චං ‘එවං සන්තෙ තු හෙතුන’ න්තිආදිකං වචනං. තෙ ලොභාදයො හෙතු තෙසං රූපානං කුසලාදීනං කුසලාදිභාවං න සාධෙත්ති න නිජ්ජාදෙත්ති. තෙ හෙතු තෙසං පන රූපානං පච්චයා න ච න හොත්තියෙව, තස්මා කාරණා කුසලාදීනං ධම්මානං කුසලාදිත්තසාධකො යො ධම්මො, සො ධම්මො මූලට්ඨොති මූලසභාවො නාම සමයඤ්ඤානා සමයවිජානනසිලෙන විඤ්ඤානා ගන්තබ්බො ජාතිතබ්බො.

547. සුප්පතිට්ඨිතභාවස්ස, සාධනෙත්ථපකාරකො සුප්පතිට්ඨිතභාවං සාධනෙන උපකාරකො යො අත්ථො, සො අත්ථො හෙතුනං ලොභාදීනං මූලට්ඨො මූලසභාවො ඉති ච ගහණං විභාවිතා විඤ්ඤාතබ්බං.

548-9. කුසලාකුසලා හෙතු කුසලා හෙතු, අකුසලා හෙතු, ක්‍රියාහෙතු සබ්බසො සබ්බජ්ජකාරෙන සබ්බෙ කිරියාහෙතුයො ච සම්පයුත්තානං පඤ්චවොකාරභූමියං සම්පයුත්තානං ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවෙන හෙතුපච්චයනං යාතා ගතා. තංසමුට්ඨානානං චිත්තජරුපානඤ්ච හෙතුපච්චයනං යාතා ගතා, එතෙ හෙතු චතුරවොකාරභූමියං සම්පයුත්තානං එව ධම්මානං හෙතුපච්චයනං යාතා ගතා.

550-1. කාමෙ විපාකහෙතූපි අත්තනා සම්පයුත්තානං හෙතුපච්චයනං යාතා, පටිසන්ධික්ඛණෙපි කටත්තාරුපජානානං කම්මජරුපානං හෙතුපච්චයනං යාතා, තස්මා පටිසන්ධිචිත්තුප්පාදක්ඛණෙයෙව කම්මජරුපානං උප්පාදො හොති, යස්මා කාරණා පවත්තියං චිත්තජානඤ්ච රුපානං හෙතුපච්චයනං ගතා.

552-5. රූපෙ විපාකහෙතු කාමාවචරභූමියං හෙතුයො විය හෙතුපච්චයා හොන්ති, පඤ්චවොකාරෙ ලොකුත්තරවිපාකහෙතවො චිත්තජානං රුපානඤ්ච සම්පයුත්තානඤ්ච පඤ්චවොකාරභූමියං හෙතුපච්චයා හොන්ති. චතුරවොකාරෙ ලොකුත්තරවිපාකජා හෙතවො සම්පයුත්තානං එව චතුරවොකාරභූමියං හෙතුපච්චයා භවන්ති. ඉතරෙ චතුරවොකාරෙ අරුපභවෙ විපාකජා හෙතවො සම්පයුත්තානං එව සභූමියං අත්තනො භූමියං අරුපභූමියං හෙතුපච්චයා හොන්ති. හෙතුත්ථො හෙතූනං අත්ථො හෙතුයො චෙව හෙතුපච්චයො චෙව හෙතුපච්චයසම්භවො හෙතුපච්චයුප්පත්ති, එවමෙව එවං ඉමිනා පකාරෙන. සඤ්ජානො සුඛහෙතු යස්සාති සඤ්ජානසුඛහෙතු, තෙන විඤ්ඤෙයොයා.

556-8. ඡන්දො චිත්තඤ්ච වීරියං වීමංසා වාති චතුරධාමිපතී ලොකාධිපතිනා සත්ථුනා චුත්තා. ඡන්දං ඡෙට්ඨකං කත්වා චිත්තස්ස උප්පත්තිකාලස්මිං යො ඡන්දො, සො ඡන්දාධිපති නාම, ඡන්දං ධුරං කත්වා සමාධිකරණචිත්තස්ස එසෙව නයො සෙසෙසුපි ච තීසු මයා චුත්තතො ඡන්දාධිපතිතො සෙසෙසුපි ච අධිපතීසු. යො ධම්මො ඡෙට්ඨට්ඨෙන උපකාරකො, සො ධම්මො අධිපතීති අධිපති නාම භගවතා නිද්දිට්ඨො.

559.

සුමතිමතිවිබොධනං විචිත්තං,
කුමතිමතින්ධනපාවකං පධානං;
ඉමමතිමධුරං අවෙදි යො යො,
ජීනවචනං සකලං අවෙදි යො යො.

යො යො ජනො ඉමං අභිධම්මාවතාරං සුමතිමතිවිබොධනං සුමතීනං සුන්දරමතීනං පණ්ඩිතානං මතියා විබොධනකරං විචිත්තං කුමතීනං කුච්ඡිතමතීනං බාලානං මතිඉන්ධනෙ පධානං පාවකං අතිමධුරකරං අවෙදි ජාති, යො යො ජනො සකලං ජීනවචනං අවෙදි ජාති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. නවමො පරිච්ඡෙදො

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

560-2.

බාත්තිංසපාකච්ඡිත්තානි, ලොකිකානෙව යානි හි;
එතෙසං පාකච්ඡිත්තානං, පටිසන්ධිපවත්තිසු.

යානි ලොකිකානි එව බාත්තිංස පාකච්ඡිත්තානි භොන්ති, එතෙසං පාකච්ඡිත්තානං පුඤ්ඤාපුඤ්ඤාදිසඬ්ඛාරා භවාදීසු යොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිපවත්තිසු යථා යෙන පකාරෙන පච්චයා භොන්ති එව, ඉමෙසං විපාකච්ඡිත්තානං තෙපි සඬ්ඛාරා භවාදීසු යොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිපවත්තිසු තථා තෙන පකාරෙන විභාවිතා පණ්ඩිතෙන විඤ්ඤාතබ්බා. තයො භවා චතස්සො ච යොනියො කාමභවරූපභවඅරූපභවවසෙන තයො භවා, අණ්ඩජජලාබ්‍රජසංසෙදජඔපපාතිකයොනිවසෙන චතස්සො ච යොනියො, නිරයගතිතිරවිජානගතිපෙතගතිමනුස්සගතිදෙවගතිවසෙන ගතිපඤ්චකං, සන්ධිසඤ්ඤාය පටිසන්ධිසඤ්ඤාය නානත්තා නානාභාවතො, කායස්සාපි ච රූපකායස්සාපි ච නානත්තා නානාභාවතො කාමසුගතියො, නානා අත්තා සභාවො එතස්සාති නානත්තා, නානත්තො රූපකායො එතෙසන්ති නානත්තකායා, නානා සභාවො එතස්සාති නානත්තා, නානත්තායෙව සඤ්ඤා නානත්තසඤ්ඤා, සා එතෙසං අත්ථිති නානත්තසඤ්ඤී නාම, පට්ඨානභූමි ච චතුරාපායභූමියො ච නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤී නාම, දුතියජ්ඣානභූමි එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤී නාම, තතියජ්ඣානභූමිවෙහජ්ජලභූමිසුද්ධාවාසභූමියො එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤී නාම, භෙට්ඨා ඨිතා රූපෙහි සද්ධිං සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො, තිට්ඨන්ති විඤ්ඤාණානි එත්ථාති ඨිතියො, විඤ්ඤාණානං ඨිතියො විඤ්ඤාණට්ඨිතියො, විඤ්ඤාණස්ස අභාවතො අසඤ්ඤීභූමි න ගය්හතෙ, චතුත්ථාරූපභූමි ච පට්ඨවිඤ්ඤාණාභාවතො න ගය්හතෙ. සත්තාවාසවසෙන අසඤ්ඤීභූමිං, චතුත්ථාරූපභූමිඤ්ච පන ගහෙත්වා තෙ සත්තාවාසා නව එව භොන්ති.

563-8. කාමෙ පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරසඤ්ඤීතා අට්ඨ වෙතනා පුරෙන්නි අත්තනො කාරකං පුරෙන්නි ච, අජ්ඣාසයං පුජ්ජඤ්ච භවං නිබ්බත්තෙන්තිති පුඤ්ඤානි, අභිසඬ්ඛරොන්ති විපාකං, කම්මජරූපඤ්චාති අභිසඬ්ඛාරා, පුඤ්ඤානි එව අභිසඬ්ඛාරා පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරා, තෙයෙව සඤ්ඤීතා පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරසඤ්ඤීතා, කාමෙ පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරසඤ්ඤීතා අට්ඨ වෙතනා. නවන්තං පාකච්ඡිත්තානං උපෙක්ඛායුත්තාභෙතුකම්භාවිපාකවසෙන නවන්තං පාකච්ඡිත්තානං කාමසුගතියං පන නානා චත්තමානවෙතනාඛණ්ණො පරං ඛණං එතස්සාති නානාඛණ්ණං, තං එව

නානක්ඛණිකං, තමෙව කම්මං නානක්ඛණිකකම්මං, චත්තමානචෙනනානො පරා අතීතචෙනනාති අත්ථො. බලවා නිස්සයපච්චයො උපනිස්සයපච්චයො, බලවත්ථො චෙත්ථ උප-සද්දො, බලවපච්චයොති අත්ථො, නානක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙන බලවපච්චයවසෙන වාති අත්ථො. ද්වෙධා ද්වීනි පකාරෙහි තෙසං පටිසන්ධියං පච්චයා භවන්ති, තා අට්ඨ කාමාවචරමහාකුසලචෙනනා

උපෙක්ඛාසහිතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා චිතා

උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුං වජ්ජේත්වා පරිත්තපාකානං චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායසම්පට්ඨජනසොමනස්සයුත්තාහෙතුකකුසලවිපාකානං ද්වෙධා නානක්ඛණිකකම්මපනිස්සයපච්චයෙහි පවත්තියං පච්චයා භොන්ති. තායෙව චෙනනා තා එව අට්ඨ කාමාවචරමහාකුසලචෙනනා රූපභවෙ පඤ්චන්තං පාකචිත්තානං කුසලවිපාකචිත්තානං

චක්ඛුසොතසම්පට්ඨජනසොමනස්සයුත්තඋපෙක්ඛායුත්තසන්තීරණානං ද්වෙධා නානක්ඛණිකකම්මපනිස්සයපච්චයෙහි පවත්තියං පච්චයා භොන්ති. අට්ඨන්තං තු පරිත්තානං, කාමෙ දුග්ගතියං තථා අට්ඨන්තං පරිත්තානං කුසලවිපාකානං චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායසම්පට්ඨජනානං, ද්වීන්තං සන්තීරණානඤ්ච පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ පච්චයා භොන්ති, පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පන පච්චයා න භොන්ති. චුත්තජ්ජකාරාව කාමෙ සුගතියං යථාචුත්තජ්ජකාරාව අට්ඨ කාමාවචරමහාකුසලචෙනනා කාමසුගතියං තථා සොළසන්තං කුසලවිපාකානං පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ ද්වෙධා නානක්ඛණිකකම්මපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා භොන්ති, පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ සත්තන්තං කුසලවිපාකානං පච්චයා භොන්ති. පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ නවන්තං කුසලවිපාකචිත්තානං පච්චයා භොන්ති.

569-74. රූපෙ පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරා, රූපාවචරභූමියං පඤ්චන්තං පාකචිත්තානං පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා භොන්තිමාපුඤ්ඤසඬ්ඛාරා, කාමෙ දුග්ගතියං ද්විධා ඉමෙ අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරා, ඉමා කුසලපටිපක්ඛා උද්ධච්චවජ්ජා එකාදස චෙනනා කාමදුග්ගතියං එකස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්විධා නානක්ඛණිකකම්මපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා භොන්ති. ද්වාදස අකුසලචෙනනා පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ එව ජන්තං චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායසම්පට්ඨජනානං අකුසලවිපාකානං පච්චයා භොන්ති, පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා නො භොන්ති. සත්තන්තම්පි භවත්තෙව පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ අකුසලවිපාකානි සත්තන්තං චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායසම්පට්ඨජනසන්තීරණානං පච්චයා භවන්ති. කාමෙ සුගතියං තෙසං, සත්තන්තම්පි තමෙව ච ද්වාදසාකුසලචෙනනා කාමෙ සුගතියං තමෙව ච තෙසං සත්තන්තං අකුසලවිපාකානං පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ පච්චයා භොන්ති, පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා න භොන්ති. විඤ්ඤාණානං චතුත්තම්පි, තෙසං රූපභවෙ තථා තායෙව ද්වාදසාකුසලචෙනනා රූපභවෙ තෙසං චතුත්තං අකුසලවිපාකානං චක්ඛුසොතසම්පට්ඨජනසන්තීරණසඬ්ඛාරානං විඤ්ඤාණානං තථා පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ පච්චයා භොන්ති, පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයා න භොන්ති. සො ච කාමභවෙනිට්ඨරූපාදිඋපලද්ධියං

සො ව අපුඤ්ඤාභිසංඛාරො කාමභවෙ අනිට්ඨරූපාදිඋපලද්ධියං අමනාපරූපාදීනි ආරම්මණානි උපලද්ධියං තෙසං චතුත්තං අපුඤ්ඤාභිසංඛාරො විඤ්ඤාණානං පච්චයො හොති. භි සච්චං ‘‘සො ව කාමභවෙනිට්ඨ-රූපාදිඋපලද්ධිය’’න්තිආදිකං වචනං. අනිට්ඨරූපාදයො නාම විසයා බ්‍රහ්මලොකෙ න විජ්ජරෙ න විජ්ජන්ති.

575-6. තට්ඨවානෙඤ්ජසංඛාරො න ඉඤ්ජති න එන්දති න චලතීති ආනෙඤ්ජං, ආනෙඤ්ජඤ්ච තං සංඛාරො වාති ආනෙඤ්ජසංඛාරො, තථා එව ආනෙඤ්ජසංඛාරො අරූපාවචරභූමියං චතුත්තං පාකචිත්තානං පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ පටිසන්ධියං පටිසන්ධික්ඛණෙ පච්චයො හොති. භවෙස්වෙනෙ භවෙසු එතෙ චුත්තජපකාරා පච්චයා චුත්තජපකාරෙන පටිසන්ධිපවත්තීසු යථා ව යෙන යෙන ව පකාරෙන නානක්ඛණිකකම්මප්‍රතිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති, තෙන පච්චයා තථා තෙන තෙන පකාරෙන විභාවිතා විජානන්තෙන පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා.

577. එසෙව ව නයො ඤෙය්‍යා, යොනිආදීසු යොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු එසෙව ව නයො භවෙසු මයා චුත්තො එව නයො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. තත්‍රිදං තත්‍ර භවෙසු ආදිතො පට්ඨාය චුත්තං ඉදං වචනං මුඛමත්තනිදස්සනං උපායමත්තදීපනං හොති.

578-81. අවිසෙසෙන පුඤ්ඤාභිසංඛාරො ද්විභවෙසුපි කාමපුඤ්ඤාභිසංඛාරවසෙන, රූපපුඤ්ඤාභිසංඛාරවසෙන ව පුඤ්ඤාභිසංඛාරො අවිසෙසෙන සමානභාවෙන ද්විසු භවෙසු කාමරූපභවෙසු පටිසන්ධිං දන්වා සො සංඛාරො සබ්බපාකං ජනෙති නිබ්බන්තෙති. තථා චතුසු විඤ්ඤෙය්‍යා, අණ්ඩජාදීසු යොනිසු ද්විභවෙසු පුඤ්ඤාභිසංඛාරො විය තථා චතුසු අණ්ඩජාදීසු සො පුඤ්ඤාභිසංඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. ‘‘අණ්ඩජාදීසු’’ති වචනං පද්‍රුමපච්චෙකබ්‍රද්ධානං මනුස්සත්තං සන්ධාය චුත්තං. බහුදෙවමනුස්සානං වසෙන ද්විසු ගතීසු එව ව තථා සො පුඤ්ඤාභිසංඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. තථා නානත්තකායාදි-විඤ්ඤාණානං ධීතිසුපි නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීනානත්තකආයඵකත්තසඤ්ඤී ඵකත්තකායනානත්තසඤ්ඤී ඵකත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීනං වසෙන චතුසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු සො පුඤ්ඤාභිසංඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීනානත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීඵකත්තකායනානත්තසඤ්ඤීඵකත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීනං වසෙන චුත්තජපකාරස්මිං චතුබ්බිධෙ සත්තාවාසෙ තථා සො පුඤ්ඤාභිසංඛාරො පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යා. එවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන පුඤ්ඤාභිසංඛාරො භවාදීසු භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු යථාරහං සොළසන්තං කාමකුසලපාකානං, පඤ්චන්තං රූපපාකානඤ්චාති ඵකච්ඡතිපාකානං ද්විධා නානක්ඛණිකකම්මප්‍රතිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති.

582-3. කාමෙ අපුඤ්ඤාභිසංඛාරො කාමහවෙ

අණ්ඩජලාභ්‍රජසංසෙදපඨපජාතිකයොනිවසෙන අණ්ඩජාදීසු යොනීසු
නිරයගතිපෙතගතිතිරච්ඡානගතිවසෙන තීසු ගතීසු
නානත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීවසෙන ඵකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා
නානත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීවසෙන ච ඵකස්මිං පන සත්තාවාසෙ ද්විධා
නානක්ඛණිකකම්මුපනිස්සයපච්චයෙහි පවත්තෙ පවත්තික්ඛණෙ පටිසන්ධියං
පටිසන්ධික්ඛණෙ සො අපුඤ්ඤාභිසංඛාරො පච්චයො හොති.

584-6. තට්ඨවානෙඤ්ජසංඛාරො තථා ඵව ආනෙඤ්ජසංඛාරො, ඵකාරූපහවෙ

ඵකස්මිං අරූපහවෙ ඵකිස්සා ඔපජාතිකයොනියා වෙච ඵකිස්සා දෙවගතියාපි ච
ආකාසානඤ්ජවායනනභූමි විඤ්ඤාණඤ්ජවායනනභූමි ආකිඤ්චඤ්ඤායනනභූමිවසෙන
තීසු ඵව චිත්තට්ඨිතීසු චතුත්තං අරූපභූමීනං වසෙන චතුබ්බිධෙ සත්තාවාසෙ
චතුත්තං අරූපජාකචිත්තානං ද්වෙධා නානක්ඛණිකකම්මොපනිස්සයපච්චයෙහි
සො ආනෙඤ්ජාභිසංඛාරො පච්චයො හොති. පටිසන්ධිපවත්තිනං, වසෙනෙවං
භවාදීසු ඵවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන පටිසන්ධිපවත්තිනං වසෙන භවාදීසු යථා
යෙ සංඛාරා ඵසං පාකචිත්තානං පච්චයා හොන්ති, තථා තෙ සංඛාරා ඵවං ඉමිනා
මයා චුත්තජපකාරෙන පණ්ඩිතෙන විජානිතබ්බා.

587-90. න රූපාරූපධම්මානං, සංඛකන්ති පන විජ්ජති රූපධම්මානං,

චිත්තවෙතසිකසංඛාරානං නාමධම්මානඤ්ච සංඛකන්ති පන සංඛකමනං පන න
විජ්ජති. සංඛකන්තිභාවෙ අසති අතීතභවතො ඉධ ඉමස්මිං භවෙ රූපධම්මානං
සංඛකමනභාවෙ අසති පටිසන්ධිචිත්තං කථං කෙන පකාරෙන සියා භවෙය්? නත්ථී
චිත්තස්ස සංඛකන්ති, අතීතභවතො ඉධ ඉමස්මිං භවෙ චිත්තස්ස සංඛකන්ති
සංඛකමනං නත්ථී, තතො අතීතභවතො අතීතං හෙතුං විනා වජ්ජෙත්වා ඉධ ඉමස්මිං
භවෙ චිත්තස්ස පාතුභාවො න විජ්ජති. සුලද්ධපච්චයං රූපාරූපමත්තං සුට්ඨු
ලද්ධපච්චයං රූපනාමමත්තං ඡායති. ඵවං ඉමිනා මයා චුත්තජපකාරෙන පච්චයං
ලභිත්වා උප්පජ්ජමානං රූපාරූපමත්තං රූපනාමමත්තං ඡායති. ඵවං ඉමිනා මයා
චුත්තජපකාරෙන පච්චයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානං රූපාරූපමත්තං භවත්තරං
අඤ්ඤාභවං පටිසන්ධිං උපෙති උපගච්ඡති. ඉති වචනං සමඤ්ඤාය
ලොකියවොහාරෙන පච්චවතෙ, සත්තො වා නත්ථී, සත්තො ජීවොති වෙචචනං,
අත්තා වාපි න විජ්ජති.

591-9. තස්සිදං පාකටං කත්වා, පටිසන්ධික්කමං පන තස්ස සත්තස්ස ඉදං

පටිසන්ධික්කමං සුදුබ්බුධං අතිදුබ්බිජානං පාකටං කත්වා අහං දස්සයිස්සාමි, තමෙනං
පටිසන්ධික්කමං සාධු සාධුකං නිබ්බාදට්ඨං, සාධු සාධුකං මනසි කරොට්ඨං, විවිධෙසු
ආරම්මණෙසු ලොභවසෙන චිත්තං අනාමෙත්වා වජිරමඤ්ජුසාය අනග්ගමණිරතනං
පක්ඛිපන්තො විය චිත්තෙ යපෙත්වාති අත්ථො. අතීතස්මිං භවෙ තස්ස,
ආසන්නමරණස්ස භිඉතො භවතො අතීතස්මිං භවෙ ආසන්නමරණස්ස තස්ස
සරීරස්මිං ආතපෙ පක්ඛිත්තං හරිතං තාලපණ්ණං විය සුස්සමානෙ සති
චක්ඛුන්ද්‍රියාදිකෙ ඉන්ද්‍රියෙ නට්ඨෙ හදයචත්ථුමත්තස්මිං යිතෙ කායජපසාදිකෙ

විඤ්ඤාණෙ තස්මිං ඛණෙ චත්ථසන්තිස්සිතං හදයචත්ථනිස්සිතං. “චිත්ත”න්ති වචනං භවඬගමනොද්චාරාවජ්ජනජවනං සන්ධාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

පුබ්බානුසෙවිතන්ති ඉතො කාලා පුබ්බකාලෙ තෙන පන අනුසෙවිතං අනුචිණ්ණං පුඤ්ඤං කම්මං වා අපුඤ්ඤං එව වා කම්මං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තං වා කම්මඵලෙන ද්වාරෙසු පච්චුපට්ඨිතං ආලම්බිත්වා මනොද්චාරාවජ්ජනජවනවසෙන සෙවිතචිත්තං පවත්තති. එවං ඉමිනා මයා චුත්තජ්ජකාරෙන පවත්තමානං තං විඤ්ඤාණං තං ජවනචිත්තං ලද්ධපච්චයං ලද්ධාරම්මණපච්චයං. අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්තාදීනවෙ විසයෙති අකුසලජවනෙ ජවිතෙ තස්ස ජවනස්ස අවිජ්ජාය අජ්ජට්ඨිජන්තදොසෙ තස්මිං කම්මාදිකෙ ආරම්මණෙ කුසලජවනෙ ජවිතෙ තතො චිත්තවීරිතො පුබ්බභාගෙ පවත්තාය අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්තදොසෙ තස්මිං කම්මාදිකෙ ආරම්මණෙ. තණ්හාති අකුසලජවනෙන සහජො ලොභො, අකුසලජවනෙ වා ජවිතෙ තතො වීරීචිත්තතො පුබ්බභාගෙ පවත්තො ලොභො තණ්හා. නමෙකීති අඤ්ඤං ආරම්මණං අග්ගාහාපෙත්වා දළ්භග්ගාහවසෙන තං එව කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඬබ්බානං ආරම්මණං ගණ්හාපෙතීති අත්ථො. සහජා සඬබ්බාරා පන තස්ස චිත්තස්ස සහජා එකතො ජාතා වෙනතා පන තස්මිං යෙවාරම්මණෙ බීජන්ති පවත්තන්ති. ඉමස්මිං පච්චුජ්ජන්තහවෙ එකසන්තතිවසා පවත්තාය තණ්හාය නමීයමානං තං විඤ්ඤාණං ඔරිමා තීරමහා රජ්ජුකං ආලම්බිත්වා මාතිකාතික්කමො පුරිසො විය එතං පුරිමං නිස්සයභූතං හදයචත්ථං ජහති ජඩ්ඛෙති, චුතිචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣතිති අත්ථො. අපරං කම්මසම්භූතං නිස්සයං අපරං අඤ්ඤකම්මතො සම්භූතං නිස්සයභූතං හදයචත්ථං ලභිත්වා වා අලභිත්වාපි වා ආරම්මණාදීහි පච්චයෙහි තං පටිසන්ධිසඬබ්බානං මානසං පවත්තති. “ලභිත්වා”ති වචනං කාමරූපහවං සන්ධාය චුත්තං. “අලභිත්වා”ති වචනං අරූපහවං සන්ධාය චුත්තං. එත්ථ එතෙසු චිත්තෙසු පුරිමං “ජහති”ති වචනෙන චුත්තඤ්ඤවෙච චිත්තං, චුතිචිත්තං පච්චිමං “ආරම්මණාදීහි පච්චයෙහි පවත්තති”ති වචනෙන චුත්තඤ්ඤවෙච චිත්තං පටිසන්ධිචිත්තං පණ්ඩිතෙන වෙදිතබ්බං.

600-6. තදෙනං තං එතං පටිසන්ධිචිත්තං පුරිමා භවතො ඉධ ඉමස්මිං.
 පච්චිමහවෙ නාපි ආගතං, කම්මාදිඤ්ඤං හෙතුං විනා වජ්ජෙත්වා පටිසන්ධිචිත්තං පාතුභූතං න වෙච තං එත්ථ එතස්මිං වචනෙ එතස්ස පටිසන්ධිචිත්තස්ස පුරිමා භවතො ඉධ ඉමස්මිං පච්චුජ්ජන්තහවෙ අනාගමනෙ අතීතහවහෙතුහි අතීතහවෙ කම්මාදිපච්චයෙහි එතස්ස පටිසන්ධිචිත්තස්ස සම්භවෙ. පටිසොසදීපමුද්දාදී, භවත්තෙත්ථ නිදස්සනා එත්ථ එතස්මිං. තස්ස පටිසන්ධිචිත්තස්ස අතීතහවතො අනාගමනෙ අතීතහවෙ හෙතුහි සම්භවෙ පටිසොසදීපමුද්දාදීඅත්ථනිදස්සනා උපමා භවත්ති. අඤ්ඤත්තු අඤ්ඤස්මිං පටිසොසාදීනං අත්ථානං පවත්තිට්ඨානෙ ආගන්ත්වා සද්දාදිහෙතුකා සද්දාදයො පච්චයා භොන්ති යථා. ඉදං චුත්තං භොති – ඉමස්මිං යානෙ ජනෙහි පවත්තාපිතා සද්දදීපමුද්දාදයො අත්ථා පබ්බතන්තරාදීසු අඤ්ඤෙසු යානෙසු පවත්තානං පටිසොසදීපමුද්දාදීනං අත්ථානං හෙතුකා භොන්ති. තෙසු සද්දාදීසු පච්චයෙසු සන්තෙසු යෙ තෙ පටිසොසාදයො භොන්ති, අසන්තෙසු න භොන්ති යථා, එවමෙව ව විඤ්ඤාණං අතීතහවතො පච්චුජ්ජන්තහවවිඤ්ඤාණවසෙන පවත්තං විඤ්ඤාණං විභාවිනා වෙදිතබ්බං.

සන්තානබන්ධනො සන්තානබන්ධවසෙන එකතා

අතිතභවපච්චුප්පන්තභවවිඤ්ඤාණවසෙන පවත්තස්ස විඤ්ඤාණස්ස එකීභාවො
නත්ථි, නානතාපි තස්ස විඤ්ඤාණස්ස නානාභාවොපි පච්චෙකභාවො අපි. සති
සන්තානබන්ධෙ තු, එකන්තෙනෙකතා සියා සන්තානබන්ධෙ සති එකන්තෙන
තස්ස විඤ්ඤාණස්ස එකතා එකීභාවො සියා භවෙය්‍ය, බීරසභාවනො
පග්ගරණසභාවනො බීරනො සම්භූතං සනසභාවං කදාවිපි කිස්මිඤ්චිපි කාලෙ න
භවෙය්‍ය, සබ්බදා පග්ගරණසභාවබීරමෙව භවෙය්‍යාති අත්ථො. අථාපි අපරො
නගොපි සා එකන්තනානතා තස්ස විඤ්ඤාණස්ස සො එකන්තනානාභාවො යදි
භවෙය්‍ය, බීරසාමිකො සො පුග්ගලො දධිසාමි න භවෙය්‍ය. බීරකාලෙ බීරස්ස
ඉස්සරභූතො සාමිකො පග්ගරණසභාවං ජහිත්වා දධිස්ස උප්පජ්ජමානකාලෙ තස්ස
දධිස්ස ඉස්සරො න භවෙය්‍ය, තතො බීරසාමිකො අඤ්ඤො පුග්ගලො තස්ස දධිස්ස
අනිස්සරො අසාමිකො භවෙය්‍යාති අත්ථො. යස්මා කාරණා එත්ථ එතස්මි.
පට්ඨසන්ධික්කමචිතිච්ඡයෙ එකන්තඑකතාපි වා එකන්තනානතාපි වා සමයඤ්ඤානා
විඤ්ඤානා න වෙව උපගන්තබ්බා.

607-10. එවං ඉමිනා මයා චූත්තජ්ජකාරෙන අසඬකන්තිපාතුභාවෙ

සඬකන්තිපාතුභාවරහිතෙ භවෙ සති ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ බන්ධාදිසමතා
අභිසම්භූතා යෙ බන්ධා භොන්ති, එතෙසං ඉධ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ
නිරුද්ධත්තා ඉධ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ජනෙහි කතස්ස තස්ස කම්මස්ස
එලභෙතුනො එලස්ස පච්චයභූතස්ස පරත්ථ පරස්මිං ලොකෙ ආගමනො වෙව එවං
අඤ්ඤස්ස සත්තස්ස අඤ්ඤනො කම්මනො හි තතො සත්තනො අඤ්ඤන
සත්තෙන කතතො අඤ්ඤනො වෙව කම්මනො තං එලං සියා භවෙය්‍ය, “අඤ්ඤස්ස
සත්තස්සා” ති වචනෙන තිත්ථියසත්තස්සපි කම්මං අඤ්ඤස්ස ව එලං දදෙය්‍යාති
අත්ථො, තස්මා කාරණා එතං සබ්බං එව ව තුම්හෙහි චූත්තවිධානං න සුන්දරං.
එත්ථාභාති එතස්මිං යානෙ යත්වා වොදකො ආහ – නනු එවං
“අසඬකන්තිපාතුභාවෙ භවෙ සති” තිආදිකං වචනං නියතීති? වුවචනෙ – සන්තානෙ
යං එලං එතං එකස්මිං සන්තානෙ පවත්තමානං යං එතං එලං අඤ්ඤස්ස සත්තස්ස
න භොති, අඤ්ඤනො කම්මනො න ව භොති, බීජානං අභිසඬබ්බාරො එතස්සත්ථස්ස
“එකස්මිං සන්තානෙ” තිආදිකස්ස එතස්ස අත්ථස්ස සාධකො නිජ්ඣාදකො භොති.

611-5. එකස්මිං පන සන්තානෙ, වත්තමානං එලං පන අඤ්ඤස්ස සත්තස්සාපි

වා න භොති, තං එලං අඤ්ඤනො කම්මනො න භොති. බීජානං අභිසඬබ්බාරො
එතස්සත්ථස්ස “එකස්මිං පන සන්තානෙ” තිආදිකස්ස එතස්ස අත්ථස්ස සාධකො
නිජ්ඣාදකො භොති, බීජානං අභිසඬබ්බාරෙ මධුආදිනා වත්ථුනා ජනෙහි කතෙ තස්ස
බීජස්ස සන්තානෙ පයමං ලද්ධපච්චයො පයමං ලද්ධමධුආදිපච්චයො තස්ස බීජස්ස
එලං කාලන්තරෙ මධුආදිනා බීජාභිසඬබ්බරණනො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ මධුරො භොති.
හි සච්චං “බීජානං අභිසඬබ්බාරෙ” තිආදිකං වචනං. තානි හි තානි එව පයමං
මධුආදිනා ජනෙහි රොපිතානි බීජානි අභිසඬබ්බරණනො කාලන්තරෙ මධුරභාවං
එලම්පි වා එලට්ඨං වා න පාපුණන්ති. එවං ඉමිනා පකාරෙන ඉදං මයා චූත්තං
“එකස්මිං පන සන්තානෙ” තිආදිකං වචනං පණ්ඩිතෙන ඤෙය්‍යං. අපි ව අපරො

නයො. බාලකාලෙ තරුණකාලෙ තෙන තරුණෙන පයුත්තෙන
විජ්ජාසිප්පොසධාදිනා කම්මෙනාපි තස්ස වුද්ධකාලස්මිං ඵලදානස්මිලෙන අයං
“එකස්මිං පන සන්තානෙ” තිආදිකො අත්ථො පණ්ඩිතෙන දීපෙනබ්බො.

616-20. වොදකො පුනාහ - එවං සන්තෙපි තං කම්මං එවං ඉමිනා මයා
වුත්තප්පකාරෙන කම්මෙ සන්තෙපි සංවිජ්ජමානෙපි තං කම්මං එතස්මිංයෙව ඛණේ
විජ්ජමානමිපි වා ඵලස්ස පච්චයො හොති. අප්ච වා විජ්ජමානකං පච්චයො න භවෙය්‍ය.
එතස්මිංයෙව ඛණේ අවිජ්ජමානකං කම්මං වා ඵලස්ස පච්චයො හොති. සචෙ යදි
විජ්ජමානං ඵලස්ස පච්චයො හොති, තප්පවත්තික්ඛණෙ පන තස්ස කම්මස්ස
පවත්තික්ඛණෙ තස්ස කම්මස්ස විජ්ජමානකාලෙ පන හෙතුනා කම්මෙනෙව සද්ධිං
පාකෙන භවිතබ්බං. අප්ච වා අපරො නයො. විජ්ජමානං නිරුද්ධං කම්මං විපාකස්ස
පච්චයො යදි භවෙය්‍ය, පවත්තික්ඛණෙනො තස්ස කම්මස්ස පවත්තික්ඛණෙනො
පුබ්බෙ වා කාලෙ, තස්ස කම්මස්ස පවත්තික්ඛණෙනො පච්ඡා වා අවිජ්ජමානකාලෙති
අත්ථො. නිව්චඵලං සියාති සබ්බදා කම්මපච්චයවිරහිතං ඵලං සියාති අත්ථො.
ආචරියෙන වුච්චතෙ - “ලොහං, හික්ඛවෙ, පජහථ, සොනාපත්තිපට්ටලාහාය අහමෙව
පාටිහොගො” තිආදීසු පාඨෙසු පාටිහොගො විය කම්මං දට්ඨබ්බං. සොනාපත්තිඵලං
විය කම්මෙනො සම්භූතං ඵලං දට්ඨබ්බං. කටත්තායෙව ජනෙහි කටත්තායෙව තං
කම්මං ඵලස්ස පච්චයො හොති, අස්ස විජ්ජමානත්තං න ච හොති, තස්ස
අවිජ්ජමානස්ස කම්මස්ස විජ්ජමානතා වා න ච නෙව හොති.

621. අභිධම්මාවතාරොයං අභිධම්මාවතාරො අයං පරමත්ථප්පකාසනො
භූතත්ථදීපනො සොතුනං පුග්ගලානං පිතිබුද්ධිවිච්චිසිනො පණ්ඩිතෙහි විවිධෙසු
ආරම්මණෙසු චිත්තං අනාමෙත්වා සක්කච්චෙන මනසිකාරෙන සොතබ්බො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නවමො පරිච්ඡෙදො.

10. දසමො පරිච්ඡෙදො

රූපවිභාගවණ්ණනා

622. වුත්තමාදිමිහි යං රූපං, චිත්තජානමනත්තරං යං රූපං චිත්තචෙතසිකානං
අනත්තරං ආදිමිහි පකරණාදිමිහි “චිත්තං චෙතසිකං රූප” ත්තිආදිනා වචනෙන
ආචරියෙන වුත්තං, ඉතො පරං ඉදානි තස්ස රූපස්ස විභාවනං සමාසෙන
සඬ්ඛෙපෙන කර්ස්සං.

623. යං රූප්පතීති රූපත්ති යං ධම්මජාතං රූප්පතී සීතාදිනා විරුද්ධපච්චයෙන
විකාරමාපජ්ජති. තථා රූපයතීති රූපං යං ධම්මජාතං චණ්ණවිකාරමාපජ්ජමානං.

හදයඬිගතභාවං අජ්ඣාසයං පකාසෙති, ඉති තස්මා රූපං, කිං තං? වණ්ණායතනං.
රූපාරූපභවතීතො, සුරූපො රූපමඛර්වි භගවා රූපාරූපභවතීතො සුරූපො රූපං
අඛර්වි කථෙසි.

625-6. මහාභූතෙනාති මහන්තො භූතො උප්පත්ති එතස්සාති මහාභූතො, තෙන.
වඤ්චකත්තා මහාභූතසමාති වා.

630. නිරූපාදානමානසොති උපාදානවිරහිතවිත්තො.

633. තස්ස සම්පත්තීති තස්ස කිච්චස්ස සම්පත්ති.

634. උපබ්බහනරසාති වඩ්ඪනකිච්චා.

637. ආසයානුසයෙ ඤාණන්ති එත්ථ ආසයො නාම

සස්සතුවෛදදිට්ඨි ව, ඛන්ති සච්චානුලොමිකං;
යථාභූතඤ්ච යං ඤාණං, එතං ආසයසද්දිතං.

අත්ථිති ඛො, කච්චාන, අයමෙකො අන්තො, අන්තො ඛො, කච්චාන, අත්ථි ඉති
අයං එකො අන්තො කොට්ඨාසො, අයං සස්සතදිට්ඨි. නත්ථිති ඛො, කච්චාන, අයං
දුතියො අන්තො, අයං උච්චෛදදිට්ඨි. ඛන්ති සච්චානුලොමිකන්ති චතුත්තං සච්චානං
අනුලොමිකඤාණං, සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාඤාණන්ති අත්ථො. යථාභූතඤ්ච යං ඤාණන්ති
සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං ඤාණං. එතං ආසයසද්දිතන්ති එතං ආසයං ඉති කථිතං.
එවං චුත්තප්පකාරෙන ආසයෙ ඤාණං නාම. අනුසයො නාම දිට්ඨානුසයාදයො
අනුසයා සත්ත. ඉන්ද්‍රියානං පරොපරෙති පරෙ අධිකභාවෙන ඔපරෙ ව
තික්ඛානුභාවෙන අයං සත්තො තික්ඛසද්ධිත්තියො මුදුසද්ධිත්තියො
භීතසද්ධිත්තියොති අත්ථො. සමාධිත්තියාදීසුපි එසෙව නයො. ඉති සත්තානං
ඉන්ද්‍රියානං පරඔපරෙ ඤාණං.

638. සඛ්ඛඤ්ඤතා ඤාණන්ති තිහෙතුකකාමාවචරක්‍රියාවතුක්කං ගහෙතඛ්ඛං.

641. අක්ඛිකුට්ඨි මත්ථලුඬිගෙන පරිච්ඡින්නො අන්තතො.

645. භාවසම්භවසණ්ඨානාති ඉත්ථිපුමසම්භවභූතවණ්ණායතනං.

647. එතෙ දස චතුසමුට්ඨානා සම්භාරා චතුහි පච්චයෙහි චත්තාලීස භවන්ති.

652. නිච්චයෙති පතිට්ඨිතෙ.

658. උඛ්ඛිඅධිකානං පථවීඅධිකානං.

660-2. විසෙසෙ සතීති නිස්සයභූතානං චතුත්තං විසෙසෙ සති, සබ්බසො සබ්බෙසං විසෙසපරිකප්පනං පභාය එව කම්මවිසෙසෙන පසාදානං විසෙසතා ඥෙය්‍යා.

663. සද්දියතීති උච්චාරියතෙ. රසන්තීති අස්සාදෙන්ති.

668. පරතොති පයමකප්පතො අපරභාගෙ පටිසන්ධියං භාවද්වයං සමුට්ඨාතීති විඤ්ඤෙය්‍යං. “පචත්තෙපි සමුට්ඨායා”තිආදිකං සොණකුමාරාදෙයො සන්ධාය චුත්තං.

672. න තං ඛ්‍යඤ්ජනකාරණන්ති තං ඉන්ද්‍රියද්වයං ඛ්‍යඤ්ජනස්ස කාරණං න සීයා. තස්සාති ඛ්‍යඤ්ජනස්ස.

674. උබ්බාහනන්ති නිභරණං.

676-7. අන්තපාතාදිකං චත්ථු යං කම්මජං අග්ගිං භරති, කෙවලං එකං හුත්වා තං අන්තපාතාදිකං චත්ථු ජීවිතං පන පාලෙතුං න ච සක්කොති. එකතො ජීවිතං පාලෙතුඤ්ච සක්කොන්ති.

කායෙන රූපකායෙන අත්තතො භාවං විඤ්ඤාපෙන්නානං භාවො කායග්ගහණානුසාරෙන කායග්ගහණස්ස අනුචිත්තනෙන ගහිතාය වායොධාතු විකාරසඬ්ඛාතාය එතාය ධම්මජාතියා පණ්ඩිතෙහි විඤ්ඤායතෙ. ඉතිපි තස්මා කායවිඤ්ඤන්ති.

681. එකාවජ්ජනවීථියං හෙට්ඨා ඡහි විත්තෙහි වායොධාතුසමුට්ඨිතං උපත්ථම්භං ලභිත්වා.

684. සහ සද්දෙන වාති සද්දෙන සහෙව.

690-1. එතාසං පන ලහුතාදීනං තිස්සන්තං පචත්තියං නිදස්සනං කමතො ආරොග්‍යං ලහුතා, මද්දිතං ධම්මං මුදුතා, ධන්තහෙමං කම්මඤ්ඤතා හොති. ලහුතාදිත්තයං පන කම්මං කාතුං න සක්කොති, ආභාරාදිත්තයංයෙව ලහුතාදිත්තයං කරොති යස්මා, තතො තං තිජං නාම.

693. චුත්තමාකාරනානත්තාති එත්ථ ආකාරනානත්තා නාම ආවයාකාරඅනුබන්ධතාකාරවසෙන චුත්තං. වෙනෙය්‍යානං වසෙන වාති එකෙ වෙනෙය්‍යා ආවයවසෙන ජාතිරූපං ජානන්ති, එකෙ අනුබන්ධතාවසෙන ජානන්ති. ඉති වෙනෙය්‍යානං ජානනවසෙන ජාතිරූපං ද්විධා චුත්තං.

694. සභාවානපගමෙ අත්තතො සභාවස්ස අනපගමෙ සති.

තෙ මිද්ධරූපවාදාවරියා පටික්ඛිපිතබ්බා. කථං? අද්ධා මුනිසි සම්බුද්ධො, නත්ථි නිවරණා තවාති යො ත්වං අද්ධා එකන්තෙන මුනි අසි සම්බුද්ධො අසි නිවරණා ධම්මා තව තුය්හං නත්ථි, ඉති වචනෙ සචෙ මිද්ධං නිවරණං රූපෙ පට්ඨං සියා. භගවතා රූපකායස්ස විජ්ජමානත්තා “නත්ථි නිවරණා තවා” ති වචනං වත්තබ්බං සියා. ටීනමිද්ධනිවරණං අවිජ්ජානිවරණෙන සහ නිවරණඤ්චෙව හොති, නිවරණසම්පයුත්තඤ්ච හොති. ඉති සම්පයුත්තවචනතො සම්පයුත්තස්ස රූපස්ස අභාවතො තම්පි න වත්තබ්බං සියා. න පුරෙජාතපච්චයාති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති අත්ථො. සචෙ ටීනමිද්ධං රූපං සියා, කථං අරූපෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සියා, න සියාති අත්ථො. අරූපෙපි කාමච්ඡන්දනිවරණං පට්ඨිව ටීනමිද්ධනිවරණං උජ්ජප්පති. ඉති වචනෙන ව න මිද්ධරූපං සියා, අරූපෙ කථං සියාති අත්ථො. අරූපමෙව මිද්ධං ඉති පටික්ඛිපිතබ්බා. අරූපෙපි එතස්ස මිද්ධස්ස උජ්ජත්තියා සාධකච්චනතො නිට්ඨං එත්ථ ව අවගන්තබ්බං “අරූප” ත්ති විඤ්ඤුතා.

705-6. කම්මෙන විසති රූපාති

අට්ඨන්ද්‍රියවත්ථුඅට්ඨාවිනිබ්භොගසන්තතුපචයාකාසා කම්මජා. චෙතසා විඤ්ඤත්තිද්වයසද්දලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගසන්තතුපචයාකාසා විත්තජා. උතුනා සද්දලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගසන්තතුපචයාකාසා උතුජා. ආභාරතො ලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගසන්තතුපචයාකාසා ආභාරජා.

707-17. ඡායෙය්‍යුං යදි තානිපීති තානි ජරතාඅනිච්චතාරූපා යදි ඡායෙය්‍යුං, එවං සන්තෙ තු තෙසං ජරතාඅනිච්චතා හෙදා සිද්ධං. හි සච්චං වචනං පාකො න පච්චති, හෙදො වා න ව හිජ්ජති යස්මා, තස්මා තෙසං පාකහෙදා සිද්ධන්ති, තං වචනං නත්ථි. එතං ජරතාඅනිච්චතාද්වයං ඡාතස්ස නිජ්ජන්තරූපස්ස පාකහෙදත්තා න ඡායති. සියා කස්සචි බුද්ධත්ථාති එත්ථ ජරතාඅනිච්චතාවිනිච්ඡයාධිකාරෙ කස්සචි ජනස්ස බුද්ධි ඤාණං යදි සියා, “රූපස්සුපචයො” ති වචනෙන “ඡාති ඡායති” ති වචනං දීපිතං යථා, එවං තථා පාකොපි පච්චතු, හෙදොපි පරිහිජ්ජතු, එවං බුද්ධි සියා. ඡාති න චෙව ඡායතෙ. ඉති ඉමිනා පකාරෙන විභාවිතා ඤෙය්‍යා. ඡාති ඡායමානස්ස නිජ්ජන්තරූපස්ස නිබ්බත්ති නාම පකාසිතා. තත්ථ යස්ස සියා තත්ථ වචනෙ යස්ස ජනස්ස බුද්ධි සියා. යෙසං නිජ්ජන්තරූපධම්මානං ඡාති අත්ථි, සා ඡාති අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිං තස්සච්චයත්තවොහාරං තෙසං නිජ්ජන්තරූපධම්මානං පච්චයට්ඨෙන ලද්ධවොහාරං කම්මජාදිකං වොහාරං ලහතෙව යථා, තථා තෙසං නිජ්ජන්තරූපධම්මානං තෙ පාකහෙදා අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිං නාම තස්සච්චයත්තවොහාරං ලහන්ති, ඉති බුද්ධි සියා. තස්ස ජනස්ස එවං වත්තබ්බං – ඉදං සන්තතුපචයද්වයං කම්මාදිසම්භවං හොති යථා, එවං පාකහෙදා තං කම්මාදිසම්භවවොහාරං කදාවිපි න ලහන්ති. හි සච්චං වචනං කස්මා කාරණා ජනකානං කම්මාදිපච්චයානං ආනුභාවසංඛාතෙ ඛණ්ණප්පාදෙ තෙසං පාකහෙදානං අභාවතො න ලහන්ති. චුත්තස්සකාරෙන ඛණ්ණප්පාදෙ ඡාතිපරම්පරාභාවතො සා ඡාති ලබ්භතෙ, තස්මා කාරණා ඡාති එව අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිං පච්චයත්තවොහාරං ලහති, ඉතරං ජරතාඅනිච්චතාද්වයං පන න ලහති. තං ජරතාඅනිච්චතාද්වයං ජියාති ඉති

හිඡ්ජති ඉති වා න වත්තබ්බං හොති. කස්මා? කම්මාදිපච්චයානං ආනුභාවක්ඛණෙ තස්ස ජරතාඅනිච්චතාද්වයස්ස පච්චයානං අභාවතො.

718-23. අනිච්චං සඬ්ඛතඤ්ඤෙතං ජරාමරණං අනිච්චසඬ්ඛාතං ඉතිපි වචනස්ස භගවතා චුත්තත්තා ජරතාඅනිච්චතාද්වයං ජායති, එවං ඉති ත්වං වෙ මඤ්ඤස්සි, එවං “ජායති එවා”ති වචනං භගවතා න වත්තබ්බං. හි කස්මා කාරණා? “අනිච්චං සඬ්ඛතඤ්ඤෙතං, ජරාමරණමිච්චපි”තිචුත්තභාවාදිනා ආකාරදෙසනාපරියායෙන ලෙසෙන භගවතා අනිච්චානං නිජ්ජන්තරූපධම්මානං ජරාමරණසඬ්ඛාතං සභාවතො ජරාමරණං අනිච්චං සඬ්ඛතඤ්ඤාපි චිත්තජානං විකාරත්තා විඤ්ඤත්තියො “චිත්තජා”ති චුත්තා විය, තථා එවං භගවතා චුත්තං. යදි එවං අත්ථෙ සති එතං රූප්පනලක්ඛණත්තයං අජාතත්තා ව සබ්බථා සබ්බාකාරෙන බංජුප්ඵංව නත්ථි, අසඬ්ඛතං නිබ්බානං විය නිච්චංවාති ව වොදකො වදෙය්‍ය, නත්ථි නිච්චන්ති ඉදං උභයවචනං තො භගවතා වත්තබ්බං. කස්මා? නිස්සයධම්මානං ආයත්තභාවෙන පවත්තිතො පථවියාදීනං නිස්සයානං භාවෙ සති තස්ස ලක්ඛණත්තයස්ස භාවතො, තස්මා බංජුප්ඵංව තං ලක්ඛණත්තයං න නත්ථි, අත්ථිති අත්ථො. පථවිආදීනං අභාවෙ තං ලක්ඛණත්තයං න ව ලබ්භති යස්මා, තස්මා නිබ්බානං විය, තථා නිච්චං න.

724-5. පරිච්ඡෙදාදයො අනිජ්ජන්තා. තෙසමෙව ව රූපානං තෙසමෙව නිජ්ජන්තරූපධම්මානං විකාරත්තා නිජ්ජන්තා වෙව සඬ්ඛතා සෙසවසෙන චුත්තානං පහෙදකතොති දස්සනතො. සෙසං උත්තානත්ථමෙව.

767.

ගන්තුං පනිච්ඡෙ පිටකෙහිධම්මෙ,
යො ධම්මසෙනාපතිනා සමත්තං;
හිතත්ථිනා තෙන ව හික්ඛුනායං,
සක්කච්ච සම්මා පන සික්ඛිතබ්බො.

යො හික්ඛු අහිධම්මෙ පිටකෙ ධම්මසෙනාපතිනා සමත්තං සභාවං ගන්තුං පාපුණ්ණං ඉච්ඡෙය්‍ය, තෙන ව හික්ඛුනා හිතත්ථිනා සක්කච්චං ආදරෙන සම්මා තීරණචිත්තතසජ්ඣායනෙහි අයං අහිධම්මාවතාරො සික්ඛිතබ්බො.

ඉති අහිධම්මාවතාරටීකාය

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමො පරිච්ඡෙදො.

11. එකාදසමො පරිච්ඡෙදො

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා

769. භවාභවං විනාශකොති බුද්දකං, මහන්තං භවං සිබ්බනකො.
සබ්බසුඛපටිනිස්සග්ගොති සබ්බෙහි සඬ්ඛාරූපධිකිලෙසුපධිබන්ධුපධිහි
පටිනිස්සජ්ජනං. අවිච්ඡිතිරසං අවුත්තිසම්පත්තිකං. නිබ්බානං පුට්ඨොනාති සුගතෙන
නිබ්බානං පුට්ඨොන සාරිපුත්තත්ථෙරෙන. උභින්නං සුත්තානන්ති
ධම්මසෙනාපතිවුත්තානං ද්වින්නං සුත්තානන්ති අත්ථො. බයස්ස උපනිස්සයත්තාති
බයස්ස බලවකාරණත්තා. පුටුනං ධම්මානං අප්පමත්තක්ඛණෙ රාගාදික්ඛයමත්තං
නිබ්බානං භවෙය්‍ය. සබ්බෙ බාලපුටුජ්ජනා සමධිගතනිබ්බානා සවිජ්ඣතනිරොධා
භවෙය්‍යා. කිඤ්ච භිශ්‍යා කිං උත්තරි කාරණඤ්ච අත්ථිති අත්ථො. රාගාදීනං
සඬ්ඛතත්තා තෙසං සඬ්ඛතානං නිබ්බානං සඬ්ඛතලක්ඛණං භවෙය්‍ය. කිං
පනෙත්ථාති එතෙසු බණෙසු කිං පන බණෙ ත්වං වදෙසි. බීණෙස්ථෙවාති භවාදීසු
බීණෙසු එව. නිරුත්තරොති නිප්ඵන්නභාරො.

771. අස්සද්ධොති බාහිරසද්ධාය විරහිතො. චන්තාසොති චන්තා වම්නා ආසා
තණ්හා යෙනාති චන්තාසො.

නිස්සරණියාති නිස්සරණෙ නියුත්තා. යදිදං නෙක්ඛම්මං යං ඉදං කාමානං එතං
නිස්සරණං නිරොධො, තස්ස කිඤ්චිභූතස්ස සඬ්ඛතස්ස
පටිච්චසමුප්පන්නධම්මජාතස්ස නිරොධො නිස්සරණන්ති, එවං ඉම්නා පකාරෙන
වුත්තස්ස තස්ස නිස්සරණනාමකස්ස අභාවප්පත්තිදොසතො නිස්සරණනාමකානං
පට්ඨමජ්ඣානආකාසානඤ්චායතනානම්පි අභාවො භවෙය්‍ය. අත්ථි නිස්සරණන්ති
අත්ථි නිබ්බානං. උප්පාදාදීනන්ති උප්පාදට්ඨිතිභඩ්ගානං. පපඤ්චාභාවකොති
තණ්හාමානදිට්ඨිතං අභාවතො.

772. අපලොකිතන්ති අදස්සනධම්මං.

774. අඛ්‍යාපජ්ඣන්ති නිදුක්ඛං. අක්ඛරන්ති අඛරං.

777. සද්ධාබුද්ධිකරං තථාගතමතෙ ජීනවචනෙ සම්මොභවිද්ධංසනං
පඤ්ඤාසම්භවං පඤ්ඤාකාරණං සම්පසාදනකරං. අත්ථබ්‍යඤ්ජනසාලිනන්ති
අත්ථබ්‍යඤ්ජනසාරවත්තං සුමධුරං සාරඤ්ඤ ජීනසාසනසාරඤ්ඤ විම්භාපනං
අවිජ්ජෙරකරං ඉමං එවං වුත්තප්පකාරං අභිධම්මාවතාරං යො ජානාති, සො ජනො
ගම්භීරෙ නිපුණෙ නිපුණඤ්ඤාණගොවරෙ අභිධම්මපිටකෙ පදං නිට්ඨං
උත්තමසන්තිට්ඨානං යාති පාපුණාති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකාදසමො පරිච්ඡෙදො.

12. ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො

පඤ්ඤාත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

සඬ්ඛායනීති සඬ්ඛා, කථීයනීති අත්ථො. කිත්ති කිං ඉති කථීයති. “අභ”න්ති “මම”න්ති කථීයති.

තප්පාපඤ්ඤාත්තිනි තස්ස චක්ඛුසොතාදිකස්ස අනුරූපවසෙන ජාතා පඤ්ඤාත්තිනි අත්ථො.

එකස්සවාති එකස්ස නාමධම්මස්ස “අවිජො”ති නාමං ගහෙත්වා බහුනං නාමධම්මානං “අවිජො”ති නාමං ගහෙත්වා. සමුහමෙවාති නාමධම්මානං සමුහං එව.

ගහිතො පුබ්බෙ සඬ්ඛෙතො එතෙනාති ගහිතපුබ්බසඬ්ඛෙතං. කිං තං? මනොද්වාරාවජ්ජනජවනවිඤ්ඤාණං. තෙන ගහිතාය පඤ්ඤාත්තියා විඤ්ඤායති “සත්තා”ති “කම්මජා”ති කථීයති.

ඉත්ථි ව පුරිසො ව ඉත්ථිපුරිසා, තෙ ආදයො යෙසං තෙ ඉත්ථිපුරිසාදයො, තෙසං.

778. තතියා කොට්ඨි තතියො කොට්ඨාසො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පඤ්ඤාත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13. තෙරසමො පරිච්ඡෙදො

කාරකපටිවෙධවණ්ණනා

වෙදකස්සාති සුබද්ධක්ඛවෙදකස්ස. තදායත්තචුත්තීනන්ති තෙසං ආයත්තා පටිබද්ධා යෙසං විපාකානං තෙ තදායත්තචුත්තිනො, තෙසං. අනු ඉමස්මිං යානෙ ආචරියෙන පරිභාරො වුච්චතෙ. කුතොයං තව තත්ථානුරොධොති තත්ථ තස්මිං අඤ්ඤස්ස අත්තකාරකස්ස අභාවෙපි සත්තුසඬ්ඛාතස්ස අත්තතො භාවෙපි අයං තව අනුරොධො අනුන යො කුතො කෙන කාරණෙන ඉධ ඉමස්මිං අසති කත්තරි කුසලාදීනං අත්ථිභාවෙ කම්මවිරොධො කුතො කෙන කාරණෙන. අථාපීති අපරො නයොපි. කිඤ්ඤෙත්ථාති එත්ථ එතිස්සං වොදනායං කිඤ්ඤි වත්තබ්බං අත්ථි, අවසිට්ඨං තාව බුහි, අපරිසමත්තා තෙ වොදනා. තස්සාති අත්තතො. කාරකවෙදකත්තාභාවොති කාරකවෙදකත්තස්ස අභාවො සියා.

අප්‍රේමය නිසා භවතීති අත්තනො අනාසෙ වෙනනාපි අනාසො යදි න භවති. පටිඤ්ඤා භීනාති “වෙනනාය අනඤ්ඤො අත්තා”ති පටිඤ්ඤා භීනා. චුත්තජ්ජකාරතොති “අත්තනො අනාසෙ වෙනනාය නාසො න භවති” ඉති චුත්තජ්ජකාරතො. විපරිතන්ති “අත්තනො අනාසෙ වෙනනාය අනාසො” ඉති විපරිතග්ගහණං සියා. අත්තා නස්සතු, වෙනනා තිට්ඨතු, අප්‍රේමය ඵලං න භවතීති අත්තා නස්සතු, වෙනනා තිට්ඨතු, ඵලං ගහණං පන න භවති. අනඤ්ඤත්තපක්ඛං පරිච්චජ පරිච්චජාහි “වෙනනාය අනඤ්ඤො අත්තා”ති. පටිඤ්ඤා භීනා යස්ස සො පටිඤ්ඤාභීනො.

උභින්නං වෙනනත්තානං ඵකදෙසනා ඵකදෙසනාවො නත්ථි. ඵලඤ්ච සතීති ඵලං. උභින්නං ඵකදෙසස්ස අභාවෙ සති කො දොසො ඉති ත්වං වෙ වදෙය්‍යාසි. යං පන තයා චුත්තං යථා රූපරසගන්ධාදීනං ඵකදෙසෙ වත්තමානානම්පි ලක්ඛණතො අඤ්ඤත්තන්ති යං වචනං පන තයා චුත්තං, තං වචනං අයුත්තං, නානුරූපන්ති අත්ථො. තව පටිඤ්ඤා භීනාති “ඵකදෙසෙ වත්තමානානං වෙනනත්තානං ලක්ඛණතො අඤ්ඤත්ත”න්ති පටිඤ්ඤා භීනා.

ඵලඤ්ච සතීති ඵලං වෙනනාය අඤ්ඤභාවෙ සති කො දොසො ඉති වෙ භවං වදෙය්‍යා. “අවෙනනො අත්තා”ති වචනං, පුබ්බෙ චුත්තදොසතොති “පාකාරතරූපාසාණතිණසදිසො සියා”ති පුබ්බෙ චුත්තදොසතො.

780. අත්ථි සත්තොපපාතිකොති ඔපපාතිකා සත්තා අත්ථි.

781. භාරාදානන්ති භාරග්ගහණං. භාරනික්ඛෙපනන්ති භාරොරොපනං.

783. ඵකස්ස පුග්ගලස්ස අට්ඨසඤ්චයො අට්ඨසමුහො ඵකෙන කප්පෙන පබ්බතසමො රාසි සියා.

785. හො මාර, ත්වං සත්තො ඉති පච්චෙසි, කං සද්දහසි, “සත්තො”ති ගහණං තෙ තව දිට්ඨිගතං, සුද්ධසඬ්ඛාරපුඤ්ජො අයං, ඉධ ලොකෙ සත්තො න උපලබ්භති.

787. යො භික්ඛු ඉමං ගන්ථං අච්චන්තං සතතම්පි වින්තෙති, තස්ස භික්ඛුනො පරමා පඤ්ඤා වෙසුලං විපුලභාවං ගච්ඡති.

788. යො භික්ඛු ඉමං අභිධම්මාවතාරං අනිමතිකරං උත්තමං අභිඤ්ඤාණකරං විමතිවිනාසකරං කඬ්ඛවිජේදකරං පියස්සකරං පෙමකරං සදා පයති, සුඤ්ඤාති, තස්ස භික්ඛුනො මති ඉධ සාසනෙ යිතෙ විකසති පටිච්ඡල්ලති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

කාරකපටිච්චෙධවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙරසමො පරිච්චේදො.

14. වුද්දසමො පරිවෛෂදො

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

789-93. භික්ෂායන්ති භික්ෂාවහං. මානසඤ්ච සුගතන්ති සුට්ඨු පවත්තමානසඤ්ච. මධුරා අත්ථවණ්ණනා එතස්සාති මධුරත්ථවණ්ණනං. උත්තරං තු මනුස්සානං, ධම්මතො ඤාණදස්සනන්ති මනුස්සානං ලොකියධම්මතො උත්තරිභූතඤාණදස්සනලොකුත්තරං. සඬකස්සරසමාවාරෙති සඬකාය කඬබාය සරිතබ්බසමාවාරෙ. අවිජ්ජද්දං අක්ඛණ්ඩං අකම්මාසං. අත්ථකාමෙනාති අත්තතො භික්ෂාමෙන.

797. දුට්ඨලක්ඛණං වාරිත්තවාරිත්තලක්ඛණං.

805. තෙසං චරිතානං වොම්ඝ්ඝකනායා.

807. සවණ්ණකසිණාති නිලජිතඔදාතලොභිතවණ්ණකසිණා.

808. තං එකකං ආනාපානං අස්සාසපස්සාසො.

809-10. මරණුපසමායුත්තා සතීති මරණානුස්සති උපසමානුස්සති. ආහාරනිස්සිතසඤ්ඤාති ආහාරෙ පටිකුලසඤ්ඤා. ධාතුච්චත්ථානන්ති චතුර්ධාතුච්චත්ථානං.

811-2. අනුකුලා ඉමෙ සබ්බ-චරිතානන්ති වණ්ණිතාති යං කම්මට්ඨානං සද්ධාවරිතස්ස අනුකුලං, තමෙව පඤ්ඤාවරිතස්ස අනුකුලන්ති අධිප්පායො. ඉදං සබ්බං පන චචනං එකන්තවිපච්චතීකභාවතො එකන්තපටිපක්ඛභාවතො අතිසප්පායතො චුත්තං, ඉති විභාවිතා ඤෙය්‍යාං.

835. විපස්සනාභවසම්පත්ති-සුඛානං පච්චයා සිග්ගං විපස්සනාසම්පත්තිසුඛානං භවසම්පත්තිසුඛානං පච්චයා සිග්ගං.

838. සම්මට්ඨානං මනොභූතොති මනොභූතදයො තස්ස හදයස්ස සම්මට්ඨානං.

844. පත්තුකාමෙන ධිමතා කසිණං කත්තබ්බං.

845. සංහාරිමන්ති ඉතො චිතො ච හරිතබ්බකසිණං. තත්ථවකන්ති තස්මිං යානෙ ධීතං ඉතො චිතො ච අනාහරිතබ්බං කසිණං.

849. විචට්ටං පන මිච්ඡතාති නිබ්බානං ඉච්ඡන්තෙන විදත්ථිචතුරඬගුලං චට්ටං කාතුං තං කසිණං චට්ටති.

851-2. හත්ථපාසප්පමාණස්මිං, තම්භා කසිණමණ්ඩලාති තතො
කසිණමණ්ඩලතො හත්ථපාසප්පමාණස්මිං පදෙසෙ විදන්ථිවතුරඬිගුලෙ උච්චෙ.
පරිමුඛං සතින්ති කම්මට්ඨානාහිමුඛං සතිං.

853-4. තෙක්ඛම්මන්ති ඤානං. ඛෙමතො දට්ඨුං දිස්වා අහං ඉමාය පටිපත්තියා
අද්ධා එකන්තෙන පච්චෙකසුඛස්ස නිබ්බානසුඛස්ස භාගී අස්සං භවෙය්‍යං.

856. සො කසිණස්ස චණ්ණො තෙන යොගිනා න පෙක්ඛිතබ්බො, කසිණස්ස
ලක්ඛණං න පෙක්ඛිතබ්බං උස්සදස්ස චසෙන චණ්ණං අමුඤ්චිත්වා.

860. එවං ඉමිනා චුත්තප්පකාරෙන එකග්ගචෙනසො එකග්ගචිත්තස්ස
යොගිතො නිමිලෙන්වා ආවජ්ජන්තස්ස යථා යෙන පකාරෙන කම්මට්ඨානං භොති
උම්මිලිතෙ කාලෙපි, තථා තෙන පකාරෙන තං කම්මට්ඨානං ආපාථං යාති චෙ යදි
ආගච්ඡති, උග්ගහමෙව උග්ගහනිමිත්තං.

864. පාදානං ධොවනෙ පපඤ්චපරිහාරත්ථං. එකතලිකාති එකතලමත්තා.

865. තං සංභාරිමං කසිණමාදාය.

866. සමන්තාහරිතබ්බන්ති කම්මට්ඨානං සුමනෙන ආහරිතබ්බං,
මනසිකාතබ්බන්ති අත්ථො. තක්කාහටන්ති විතක්කෙන ආහටං ඵ්ඝිතං කරෙ
කරෙය්‍ය.

868. තන්ති තං නිමිත්තං.

871-4. ඉමස්සාති පටිභාගනිමිත්තස්ස. පුරිමස්සාති උග්ගහනිමිත්තස්ස. කො
පන අයං විසෙසො? ථවිකා නිහරිතං ආදාසමණ්ඩලං මජ්ජිතං විය. තොයදෙ
කාලමෙසෙ සෙතබ්බලාකා විය. තදා තං උග්ගහනිමිත්තං පදාලෙන්වාච නිග්ගතං
පටිභාගනිමිත්තං. තකො උග්ගහනිමිත්තතො. තන්ති තං පටිභාගනිමිත්තං.
සණ්ඨානවන්තඤ්ච චණ්ණවන්තඤ්ච න ච උපට්ඨාකාරමත්තං. පඤ්ඤාජන්ති
පඤ්ඤාය ජාතං.

877-8. උපචාරක්ඛණෙ තස්සාති තස්ස සමාධිතො උපචාරක්ඛණෙ.
නිවරණප්පහානෙන සමාධිතො පටිලාභක්ඛණෙ පන අඬිගානං විතක්කාදීනං
පාතුභාවෙන ඉති ද්විහි ආකාරෙහි.

879. ද්විත්තං සමාධිනන්ති උපචාරප්පනාසමාධිනං.

882. චක්කවත්තියගබ්භොව රතනං විය අස්ස අනෙන සුදුල්ලභං.

884. අයන්ති පටිසන්ධිසන්ථාරො.

891-2. සමතං වීරියස්සෙවාති වීරියසමභාවං. ලයං ලීනභාවං ඊසකම්පි යන්තං ගච්ඡන්තං මානසං ආවජ්ජනවිත්තං.

895-9. භවඤ්ඤං පන පච්ඡිද්ධං උච්ඡින්නදිත්වා තදෙව පථවිකසිණං ආරම්මණං කත්වා යොගිනො මනොද්වාරම්භි ජායති. තතොති ආවජ්ජනතො තත්ත්වාරම්මණෙ තස්මිං පථවිකසිණසංඛාතො ආරම්මණෙ තස්ස යොගිනො ජවනානි වත්තාරි වා පඤ්ච වා ජායන්තෙ. අවසානෙ එකං ජවනමානසං රූපාවචරිකං හොති, තස්මිං රූපාවචරිකෙ විතක්කාදයො අඬගා. අඤ්ඤෙති අඤ්ඤෙසං විත්තානං අඤ්ඤෙති විතක්කාදිති බලවතරා හොන්ති. තානි අප්පනාභාවං අප්පත්තානි අප්පනාවෙනසො පරිකම්මොපචාරතො පරිකම්මභාවතො පරිකම්මානීති වුච්චන්තෙ, උපචාරභාවතො උපචාරානීති ච වුච්චන්තෙ. තානි ජවනානි අප්පනායානුලොමත්තා අනුලොමානි එව ච වුච්චන්ති. එත්ථ අනුලොමකෙසු යං සබ්බන්තිමං ජවනං, තං ගොත්‍රභූති පවුච්චති.

901. ගොත්‍රභූ දිට්ඨන්ති ගොත්‍රභූ නාම උද්දිට්ඨං.

904-5. පුරිමෙහි ජවනෙහි යං ආසෙවනං, තං බලවපච්චයං ලද්ධා ලහිත්වා ජට්ඨං ජවනං, සත්තමං වා ජවනං අප්පෙති. ඉති වචනං පවුච්චති, එත්ථ වාදෙ ගොදත්තො නාම ආභිධම්මිකො ආචරියො ආහ. ඡින්නතට්ඨෙ මුඛං යස්ස ඡින්නතට්ඨො.

908. පච්චවෙක්ඛණා හෙතු යස්ස ආවජ්ජනස්සාති පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං.

911-2. කාමච්ඡන්දස්ස නානාවිසයෙ පලුද්ධස්ස. වෙනසො එකස්මිං විසයෙ සමාධානෙන සමාධි.

915. සයඤ්ච අතිසන්තතො සුඛං අවුපසන්තසභාවස්ස උද්ධච්චකුක්කුච්චද්වයස්ස පටිපක්ඛතො වුත්තං.

917. පඤ්චඤ්ඤාච්ඡපයුත්තන්ති පඤ්චනීවරණච්ඡපයුත්තං. පඤ්චඤ්ඤාසංයුතන්ති විතක්කාදිති යුත්තං.

920-1. වෙසුල්ලන්ති කම්මට්ඨානස්ස විපුලභාවං. තඤ්ච පටිභාගනිමිත්තං උපචාරං විචාරෙත්වා වඩ්ඪෙත්තුං වට්ටති.

928-31. පමාදයොගිනොති පමාදවසෙන යොගිසම්පන්නස්ස කාමසහගතා සඤ්ඤාමනක්කාරා මනසිකාරා වෙ වරන්ති, තස්ස යොගිනො තං ඤානං භානභාගියං හොති. සති සන්තිට්ඨතෙ තස්මිං, සන්තා තදනුධම්මතා තස්මිං පයමජ්ඣානෙ තදනුධම්මතා තස්ස පයමජ්ඣානස්ස අනුරූපා සති නිකන්ති සන්තා සංවිජ්ජමානා සන්තිට්ඨතෙ සන්තිට්ඨති, තං ඤානං මන්දස්ස යොගිනො ධීතිභාගියං හොති, ධීතිං භජති. විසෙසභාගියං හොති, විසෙසං දුතියාදිභාවනං පාපුණාතීති අත්ථො. නිබ්බිදාසංයුතා සඤ්ඤා, මනක්කාරානි නිබ්බිදාච්ඡපස්සනාසංයුත්තා

සඤ්ඤාමනක්කාරා. නිබ්බේධභාගියන්ති ලොකුත්තරභාගියං,
ලොකුත්තරමග්ගභාගියන්ති අත්ථො.

933. අයං සමාපත්ති ආසන්නාකුසලාරයො ආසන්නාකුසලාරිකා යස්මා
තක්කවාරානං පුලත්තා ව, තස්මා කාරණා අයං සමාපත්ති අභිගද්ධබ්බලා.

935. නිකන්තින්ති තණ්හං. පරියාදායාති සොසාපෙත්වා.

936. විධිනාති පුබ්බෙ චුත්තවිධිනා. සතස්සාති සතිසම්පත්තස්ස.

938. නිමිත්තං තු තදෙව වාති තමෙව පටිමනිමිත්තං “පථවී පථවී” ඉති එවං
මනසා කරොත්තස්ස.

943. සම්පසාදනන්ති සද්ධා. මජ්ඣන්තන්ති තත්ත්වමජ්ඣන්තතා.

944. දුච්ඡග්ගිනන්ති විතක්කවිචාරගීනං.

948. පිති නාම චෙතසො විත්තස්ස උප්පිලාපනං උප්පිලාපිතත්තං යතො යස්මා
කාරණා.

961-2. ආසන්නපීතිදොසාති පිතියෙව දොසා. එත්ථ එතස්මිං තතියජ්ඣානෙ
යදෙව යං එව සුඛං ඉති එවං සුඛං චෙතසො ආභොගො මනසිකාරො. එවං ඉමිනා
පකාරෙන සුඛස්ස පුලත්තා අයං සමාපත්ති අභිගද්ධබ්බලා හොති.

974-5. සුඛං උපෙක්ඛාය ආසෙවනං පන න හොති යස්මා උපෙක්ඛාය
ආසෙවනං පන න හොති, යස්මා උපෙක්ඛාසහගතාති ජවනාති ජවන්ති, තස්මා
චතුත්ථජ්ඣානං උපෙක්ඛාසහගතං සමුදිරිතං.

976. දුතියජ්ඣානං ද්විධා ද්විහි කොට්ඨාසෙහි යීතං.

979. අයං අභිධම්මාවතාරො සුමධුරවරතරවචනො කං නු ජනං නෙව රඤ්ජයති,
අතිනිසිතවිසදො බුද්ධිප්පචාරො යස්ස සො අතිනිසිතවිසදබුද්ධිප්පචාරො, සො තෙන
ජනෙන වෙදනීයො ජාතිතබ්බො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

15. පන්තරසමො පරිච්ඡෙදො

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

982-3. රූපෙ ඛො විජ්ජමානස්මිත්ති රූපකායෙ විජ්ජමානෙ දණ්ඩාදානාදයො දණ්ඩග්ගහණාදයො. ඉති රූපෙ රූපකායෙ ආදීනවං දිස්වා.

984. සුකරාභිහතොව සාති සුකරං අනුබන්ධිතො සා සුනඛො විය.

985. වසිති යොගී.

988-990. ඵ්ථට්ඨොකාසඤ්ච තෙන තන්ති තෙන විත්තෙන ඵ්ථට්ඨං තමොකාසං “අනන්තො ආකාසො” ඉති ව මනසා කරොන්තො එව උග්ගාටෙති. ඉති වචනං වුව්වතෙ, අයමඤ්ඤො නයො, “ආකාසො” ඉති මනසා කරොන්තො තං කසිණං න සංවෙල්ලෙති.

998. රූපාවචරජ්ඣානමෙව පච්චත්ථිකං රූපාවචරජ්ඣානපච්චත්ථිකං.

1004. ආකාසඵ්ථට්ඨඤ්ඤාණෙන ඵ්ථට්ඨෙව විඤ්ඤාණං ඵ්ථට්ඨඤ්ඤාණං, තස්මිං ආකාසාරම්මණෙ ඵ්ථට්ඨඤ්ඤාණෙ.

1005-6. අයං ආකාසො අනන්තො ඉති එවං තං ආකාසමෙව ඵරිත්වා පචත්තං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්ච ඉති වචනං වුව්වතෙ. විඤ්ඤාණං අනන්තං නාම න භොති, අනන්තාරම්මණත්තා “විඤ්ඤාණං අනන්ත”න්ති වුව්වතෙ, තං විඤ්ඤාණං මනක්කාරවසෙන අපි අනන්තං පරිදිපිතං.

1010. පඨමාරුජ්ජපවිඤ්ඤාණස්ස අභාවො තස්ස එව පඨමාරුජ්ජස්ස සුඤ්ඤතො සුඤ්ඤභාවතො.

1013. සති තිට්ඨති භියොසා බලවා සති තිට්ඨති.

1015. අභාවකෙ නත්ථිභාවෙ.

1017-8. දුතිශාරුජ්ජපවක්ඛුනාති චක්ඛුනා දුතිශාරුජ්ජං “නත්ථි නත්ථි”තිආදිනා ආකාරෙන පරිකම්මවසෙන මනක්කාරෙ. තස්සාපගමමත්තඤ්ච තස්ස පඨමාරුජ්ජස්ස අපගමමත්තඤ්ච.

1029. යා නාම අයං සමාපත්ති අභාවමත්තම්පි ගොචරං කත්වා යස්සති, අයං සමාපත්ති චත එකන්තෙන අභො සන්තාති පදිස්සති.

1033. යාය සඤ්ඤාය නෙවසඤ්ඤී, නාසඤ්ඤී ව භොති, කෙවලං එකන්තෙන අථ ඛො සා සඤ්ඤා එදිසී න භොති.

1035-7. පටුසඤ්ඤාය කිව්වස්ස නෙව කරණනො අයං සමාපත්ති
“නෙවසඤ්ඤා” ති නිද්දිට්ඨාති චතුත්ථආරුප්පතො සම්භවා පවත්තා තෙජොධාතු
සුඛොදකෙ දහනකිව්වං කාතුං න සක්කොති යථා, සා සඬ්ඛාරධම්මානං
අවසෙසත්තා.

1040. පාසාදතලඤ්ච සාටිකා ව.

1041. යො පන භික්ඛු ඉමං රූපාරූපජ්ඣානසමාපත්තිවිධානං සාරතරං ජානාති,
යො රූපාරූපජ්ඣානසමාපත්තිපුරෙක්ඛො සෙක්ඛො භවං කාමභවං අභිභුයා
අභිභවිත්වා රූපාරූපං යාති පාපුණාති.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පන්තරසමො පරිච්ඡෙදො.

16. සොළසමො පරිච්ඡෙදො

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

1045. සතාති සතිසම්පන්නෙන. අනුයොගන්ති වීරියං.

1047. යොගාවචරභික්ඛුනා නිබ්බත්තිතාසු අභිඤ්ඤාසු අස්ස යොගාවචරස්ස
භික්ඛුනො සමාධිභාවනා නිට්ඨං පරියොසානං ගතා සියා.

1050. දන්තෙති දන්තෙ යීතෙ. අවලෙති අවලෙ යීතෙ.

1052-4. අභිඤ්ඤාය පාදකං කාරණං අභිඤ්ඤාපාදකං යොගී සතං වාපි සහස්සං
වාපි යදි සවෙ ඉච්ඡති, අභිඤ්ඤාපාදකං ඥානං සමාපජ්ජිත්වා තතො
අභිඤ්ඤාපාදකඥානතො වුට්ඨාය වුට්ඨහිත්වා “සතං හොමි, සතං හොමි” ඉති එවං
කාමාවචරපරිකම්මමානසං කත්වා අභිඤ්ඤාය පාදකං කාරණභූතං ඥානං
පුනාධිට්ඨාති පුන ආපජ්ජිත්වා තතො ඥානතො වුට්ඨාය පුන අධිට්ඨාති,
සහාධිට්ඨානෙන චෙතසා අධිට්ඨානසඬ්ඛාතෙන චතුත්ථජ්ඣානවිත්තෙන සහ යො
යොගී සතං හොති. ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණං.

1067-8. එසො අධිගතාභිඤ්ඤො යොගී පාදකාරම්මණෙන චතුත්ථජ්ඣානස්ස
පටිභාගනිමිත්තසඬ්ඛාතෙන ආරම්මණෙන ථුට්ඨෙ ධිකාසෙ ගතෙ පවත්තෙ පන
සද්දෙ සුණාති. දිබ්බසොතඤ්ඤාණං.

1069. පරස්ස චිත්තං පරියති පරිච්ඡේදනීති වෙතොපරියං, තමෙව මානසං වෙතොපරියමානසං.

1070. හදයං පන නිස්සායාති හදයවත්ථුං නිස්සාය පවත්තමානලොභිතං, හදයකොසෙ පවත්තං රුහිරන්ති අත්ථො.

1075. කාමාවචරචිත්තඤ්චාති කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරචිත්තඤ්ච.
රූපාරූපෙසු රූපභවාරූපභවෙසු සත්තානං මානසඤ්ච. කිං භූතං? සරාගාදිප්පභෙදකං මානසං සබ්බං වෙතොපරියඤ්ඤාණං ජානාති. වෙතොපරියඤ්ඤාණං.

1077-82. නිසජ්ජා සබ්බපච්ඡිමාති සබ්බෙසං ඉරියාපථානං පච්ඡා ජාතා නිසජ්ජා භික්ඛුනා ආවජ්ජිතබ්බා. තතො පභූති තතො සබ්බපච්ඡිමතො නිසජ්ජාතො පභූති තං සබ්බං පච්ඡිමනිසජ්ජං ආදිං කත්වා පටිලොමක්කමා පටිලොමක්කමෙන සබ්බං අත්තනා කතං ආවජ්ජිතබ්බං. අස්මිං භවෙ යාව යත්තකං කාලං සන්ධි පටිසන්ධි හොති, තාව තත්තකං කාලං කතං කිරියං තෙන භික්ඛුනා ආවජ්ජිතබ්බං. පුරිමස්මිං භවෙපි චුතික්ඛණ්ණෙපි නිබ්බත්තං නාමරූපඤ්ච සාධුකං ආවජ්ජිතබ්බං. චුතික්ඛණ්ණ නිබ්බත්තෙ තස්මිං නාමරූපෙ ඵලං භික්ඛුනා ආවජ්ජිතබ්බෙ යදා තදෙව තමෙව නාමරූපං ආරම්මණං කත්වා චුතික්ඛණ්ණ මනොද්චාරො මනක්කාරො මනොද්චාරාවජ්ජනචිත්තං උප්පජ්ජති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං.

1086-96. අභිඤ්ඤාපාදකං කසිණාරම්මණං ඤානං අභිනිභාරක්ඛමං කත්වා ඉමෙසු තිසු කසිණෙසු කතපුඤ්ඤෙහි. තස්මා තම්හරං වාපීති ආලොකකසිණං වා ඉතරං වාපි කසිණද්වයං යථාක්කමං උප්පාදෙත්වා උපචාරභූමියංයෙව යත්වා තං ආලොකකසිණං යට්ඨෙතබ්බං. අප්පනං පණ්ඩිතො න උප්පාදෙය්‍ය, සචෙ උප්පාදෙති, තං ආලොකකසිණං පාදකජ්ඣානනිස්සිතං පාදකජ්ඣානස්ස ආරම්මණං හොති. වඩ්ඪිතස්ස ඤානස්ස අන්තොගධං රූපං තෙන යොගිනා පස්සිතබ්බං භවෙ භවෙය්‍ය. තං රූපං පස්සතො පස්සන්තස්ස තස්ස යොගිනො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, තාවදෙ තස්මිංයෙව බණ ආලොකොපි තස්ස යොගිනො ආලොකොපි බිප්පං අන්තරධායති. තස්මිං ආලොකෙ අන්තරහිතෙ රූපගතං රූපං න දිස්සති. දිවසම්පි නිසිදිත්වා පස්සතො රූපදස්සනං හොති.

1100-1. තංචිත්තසංයුතන්ති තෙන චතුත්ථජ්ඣානෙන යුත්තං චිත්තං. අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මං, යථාකම්මුපගස්ස ඤ්ඤාණස්ස ව පරිකම්මං. දිබ්බචක්ඛුඤ්ඤාණං.

1103. යො භික්ඛු ඉධ ඉමස්මිං සාසනෙ ඉමං පන ගන්ථං සුඤ්ඤාති, චිත්තෙ කරොති ව, සො භික්ඛු අනෙත තරෙන ඉමිනා ගන්ථොත තරිත්වා අභිධම්මමහණ්ණවපාරං යාති පාපුඤ්ඤාති, ජානාතීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොළසමො පරිච්ඡේදො.

17. සත්තරසමො පරිච්ඡේදො

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා

1104. අනාගතංසඤ්ඤාණඤ්චාති න ආගතො අනාගතො, න තාව සම්පත්තොති අත්ථො, අනාගතෙ අංසා කොට්ඨාසා තෙසං ඤාණං අනාගතංසඤ්ඤාණං. යං යං කම්මං යථාකම්මං, තං උපගච්ඡති ජානාතීති යථාකම්මුපගං, විපාකචේතනාජානනකඤ්ඤාණං.

1107-9. තත්ථ තෙසු ආරම්මණත්තිකෙසු. චිත්තසන්තිස්සිතං කත්වාති තං කායං චිත්තං සන්තිස්සිතං කරිත්වා තමෙව කායචිත්තචේතසිකච්ඡෙත මහග්ගතෙ චිත්තස්මිං සමාරොපෙති ඤාණං ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණං, තතො කායාරම්මණතො කායස්ස පරිත්තත්තා කාමාවචරත්තා පරිත්තාරම්මණං ඤාණං සියා.

1110-3. දිස්සමානෙන කායෙන, ගන්තුකාමො යදා භවෙ යො යොගී දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො යදා භවෙය්‍යා, සො යොගී තදා චිත්තං කායසන්තිස්සිතං කත්වා රූපකායෙ සන්තිස්සිතං කත්වා තං පාදකප්ඤ්ඤානචිත්තං කායච්ඡෙත කායෙ ආරොපෙති, තදා ක්‍යානාරම්මණතො තං ඤාණං මහග්ගතගොචරං හොති, යං ඤාණං යදා අනාගතඤ්ච ධම්මජාතං, අතීතඤ්ච ධම්මජාතං විසයං ආරම්මණං කරොති, තදා තං ඤාණං අතීතාරම්මණං හොති, තදා අනාගතාරම්මණං ආරම්මණකරණකාලෙ අනාගතගොචරං හොති. දිස්සමානෙන කායෙන තස්ස භික්ඛුනො ගමනෙ පන සති තස්ස යොගිනො ඤාණස්ස ගොචරො පච්චුප්පන්නො නාම හොති, ඉති විනිද්දිසෙ.

1114. කායං චිත්තස්ස චසෙන චිත්තෙ ආරොපෙති, චිත්තං කායස්ස චසෙන කායෙ ආරොපෙති, ඉති පරිණාමනකාලස්මිං තස්ස යොගිනො ඤාණං අප්ඤ්ඤාතාරම්මණං සියා. සම්පවත්තති සත්තසුති පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅනාගතපච්චුප්පන්නඅප්ඤ්ඤාතබ්බිද්ධාරම්මණසංඛාතෙසු සත්තසු ආරම්මණෙසු සම්පවත්තති.

1120. ජානනෙ මප්ඤ්ඤානන්ති මහග්ගතානං ජානනෙ.

1122. එතස්ස චේතොපරියඤ්ඤාණස්ස මග්ගාරම්මණතා පරියායෙන එව මතා ඤාතා.

1126-7. තත්ථ තික්ඛණසම්පත්තං, පච්චුප්පන්නං බණාදිකං.

තත්ථ තෙසු පච්චුප්පන්තෙසු යං පච්චුප්පන්නං ඛණාදිකං තික්ඛණසම්පත්තං
 උප්පාදට්ඨිතිහඬගක්ඛණසම්පත්තං ඛණාදිකං ඛණායෙව තං ඛණාවයවං
 පච්චුප්පන්නං නාම. එකද්වෙසන්තතිවාරපරියාපන්නන්ති
 එකචිත්තද්විචිත්තවිට්ඨාරපරියාපන්නං සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාම.
 පච්චුප්පන්නන්ති පච්ඡිමන්ති අද්ධාපච්චුප්පන්නන්ති අත්ථො.

1131-2. යෙන ආවජ්ජනචිත්තෙන ධම්මෙ ආවජ්ජති, යෙන චෙතසා ජානාති,
 තෙසං ද්විත්තං ආවජ්ජනජවනචිත්තානං සහට්ඨානස්ස අභාවා තං “ඛණාදිකත්තයං
 පච්චුප්පන්න”න්තිආදිකං “එකස්ස චිත්තමෙකෙන, අවස්සං පන විජ්ඣති”ඉති
 පරියොසානං වචනං න යුජ්ජති. ආවජ්ජනජවනානං නානාරම්මණභාවං පත්තිතො
 ආපජ්ජනතො ව න යුජ්ජති. අනිට්ඨෙ පන යානෙ තෙසං ආවජ්ජනජවනානං
 එකාරම්මණභාවෙ අනිච්ඡිතෙ තස්මිං යානෙ න යුජ්ජති, අඤ්ඤස්මිං පන යානෙ
 මග්ගවිට්ඨියං ආවජ්ජනපරිකම්මජවනානං කසිණාදිකං ආරම්මණං හොති,
 ගොත්‍රභූලොකුත්තරචිත්තානඤ්ච නිබ්බානං ආරම්මණං හොති, එත්ථ
 ආරම්මණජවනානං එකාරම්මණතා අනිච්ඡතා.

1134-41. “එකඛ්භවපරිච්ඡින්නං, පච්චුප්පන්නන්ති පච්ඡිම”න්ති වත්වා පුන
 අඤ්ඤෙන පරියායෙන තං පච්චුප්පන්නං දස්සෙතුං ඉදං අද්ධාඛ්‍යං අද්ධානාම
 පච්චුප්පන්නං ජවනවාරතො දීපෙතඛ්ඛං. ඉති වචනං නිද්දිට්ඨං. යදා ඉද්ධිමා යොගී
 පරස්ස චිත්තං ඤාතුං ආවජ්ජති, තස්ස ආවජ්ජනමනො පච්චුප්පන්නඛණවහයං
 පච්චුප්පන්නං මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තං ආරම්මණං කත්වා තෙන චිත්තෙන සද්ධිං
 නිරුජ්ඣති, තෙසු නිරුද්ධෙසු තස්ස යොගිතො චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි
 ජායන්ති. එතෙසං චතුත්තං, පඤ්චත්තං ජවනානං යං පච්ඡිමං චිත්තං
 ඉද්ධිචිත්තමුදිරිතං. ඉද්ධිචිත්තතො සෙසානි කාමාවචරචිත්තානි. එතෙසං
 කාමාවචරෙ ඉද්ධිජවනානං තදෙව ව පරචිත්තං ආරම්මණං හොති යස්මා, තස්මා
 සබ්බානි තානි ජවනානි එකාරම්මණතං යන්ති, තෙසං ජවනානං නානාරම්මණතා
 අද්ධාවසා න භවෙය්‍ය, පච්චුප්පන්නාරම්මණතො තෙසං ජවනානං
 එකාරම්මණභාවෙපි ඉද්ධිමානසමෙව ව පරස්ස චිත්තං ජානාති. ඉතරානි
 කාමාවචරානි පන චිත්තානි පරස්ස චිත්තං න ජානන්ති. යථා චක්ඛුද්ධාරෙ තු
 විඤ්ඤාණන්ති චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං රූපං පස්සති, තථා ඉතරං චිත්තං න පස්සති.

1161. අනාගතංසඤ්ඤාණස්සානි අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස අනාගතං ධම්මං අගොචරං,
 ගොචරං න හොතියෙවාති අත්ථො.

1169. විවිධත්ථානි වණ්ණපදානි යස්මිං සො විවිධත්ථවණ්ණපදො, තං
 මධුරත්ථමතිනීහරං උත්තමං සොතුජනස්ස හදයං පීතිකරං සචෙතනො කො නාම
 මනුජො න සුඤ්ඤාය.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො.

18. අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1175. යා සඤ්ජානනමත්තංව, සඤ්ඤා නිලාදිතො පනාති සා සඤ්ඤා නිලාදිවසෙන සඤ්ජානනමත්තංව කරොති. ලක්ඛණප්පට්ඨෙධන්ති අනිච්චාදිලක්ඛණපට්ඨජ්ඣානං.

1177. තං විඤ්ඤාණං උස්සක්කිත්වා උද්ධං සක්කං කත්වා සත්තෙ මග්ගං පාපෙනුං න සක්කොති.

1178-9. සබ්බෙසං පන ධම්මානං සභාවපට්ඨෙධනං අවිපරිතවසෙන පට්ඨජ්ඣානං පඤ්ඤාය ලක්ඛණං.

1180. සමාධි ආසන්නකාරණං එතායාති සමාධාසන්නකාරණා.

1181. ලක්ඛණෙනෙකධාති සබ්බධම්මං පට්ඨජ්ඣානලක්ඛණෙන පඤ්ඤාව එකධා වුත්තා.

1183. භූරිපඤ්ඤෙතාති භූතෙ අත්ථෙ අවිපරිතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරි, භූරි පඤ්ඤා එතස්සාති භූරිපඤ්ඤො, තෙන.

1186-91. තිසු අත්ථධම්මනිරුත්තිසු ව ඤාණෙසු අත්ථධම්මනිරුත්තිසු ජාතෙසු ඤාණෙසු ව ඤාණං. යං කිඤ්චි පච්චයුජ්ජන්තං එලං ධම්මජානං. භාසිතත්ථොති පාළියා අත්ථො. එතෙ පඤ්ච ධම්මා අත්ථසඤ්ඤිතා අත්ථනාමකා. එලනිබ්බත්තකො හෙතුති ජනනකො පච්චයො. භාසිතන්ති පාළි. ධම්මසඤ්ඤිතාති ධම්මනාමකා. සභාවනිරුත්තිති අවිපරිතවොහාරො. පරියත්තීති සික්ඛනං. සවනාධිගමෙහි පුබ්බයොගෙන පුබ්බෙ පවත්තනාය.

1192. භූමිභූතෙසුති විපස්සනාය භූමිභූතෙසු.

1194. ජනනාදිතොති ජාතිආදිතො භීතෙන පඤ්ඤා භාවෙනබ්බා.

1203. එකාසිතියා විත්තෙනාති ලොකුත්තරවිත්තවජ්ජිතෙන විපස්සනාභූමිභූතෙන එකාසිතියා විත්තෙන.

1208. සත්තසම්මොහසාතත්ථන්ති සත්තොති සම්මොහස්ස විනාසිතත්ථං.

1211. නිරිභකන්ති ඊභවිරහිතං බ්‍යාපාරවිරහිතං, දාරුරජ්ජුසමායොගෙ.

1215. උභො භිජ්ජන්ති පච්චයාති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකාරණා.

1225. අත්තද්වයන්ති කාමසුඛල්ලිකානුයොගඅත්තකිලමථානුයොගද්වයං.
භාවයෙති දිට්ඨිවිසුද්ධිං වඩ්ඪෙසියා.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො.

19. එකුනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

කඨිබාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1231. ඉච්චෙවමාදිබාත්තිංසකොට්ඨාසානං පච්චයස්ස හෙතුපච්චයෙ තාව යොගී
මනසා පරිග්ගණ්හාති.

1233. හෙත්ථඛකුරස්ස ඛිජං තු ඛිජං අඛකුරස්ස හෙතුජනකං, පථවාදයො
අඛකුරස්ස පච්චයා.

1234. පඤ්ච ධම්මාති අවිජ්ජාතණ්හුපාදානකම්මාහාරා හෙතුපච්චයා ධම්මා.

1235. කම්මං පුත්තස්ස ජනකො පිතා විය නාමරූපස්ස ජනකං.

1238. පච්චයාති පච්චයෙන.

1240. යා සාති යා සා කඨිබා. පුබ්බන්තෙ පුබ්බකොට්ඨාසෙ.

1241. සබ්බථා සබ්බකොට්ඨාසතො අනවසෙසාව තස්ස යොගිනො සා කඨිබා
පභියාති නාසියතෙ.

1243. අත්ථසාධිකාති කුසලපක්ඛෙ දානාදිඅත්ථසාධිකා, අකුසලපක්ඛෙ
පාණාතිපාතාදිඅත්ථසාධිකා.

තං විපාකන්ති උපසාතකකම්මස්ස තං විපාකං උජ්ජන්තං නාම භොති. එවං
එකො යොගී කම්මවිපාකවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති.

1246. හෙතුඵලස්ස සම්බන්ධවසෙනාති හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන ඉදං නාමරූපං කෙවලං එකන්තෙන පවත්ති, ඉති සම්මා අවිපරිතාකාරෙන සං අනුපස්සති.

1247. පාකප්පවත්තිතො උද්ධං පාකපට්ඨෙදකං න පස්සති න ජානියතෙ.

1250-1. අප්පවත්ති නාම න දිස්සති, උපපන්නං දිස්සති. තිත්ථියා එතමත්ථං අනඤ්ඤාය අජානිත්වා අසයංචසී සත්තසඤ්ඤන්ති ‘සත්තො’ති සඤ්ඤං ගහෙත්වාන සස්සතඋච්ඡෙදදස්සිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විරොධිනො හුත්වා ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිං ගණ්හන්ති.

1254. උභොති උභො කම්මවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤතො සුඤ්ඤා. න ච කම්මං විනා ඵලන්ති කම්මං විනා ඵලං න ච භොති.

1255. සම්භාරෙහිති සුරියාදිසම්භාරෙහි.

1257. සුඤ්ඤං කං නාමරූපධම්මං.

1258. හෙතුසම්භාරපච්චයාති හෙතුනා ච සම්භාරපච්චයෙහි ච.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

කඨිබාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකුනවිසතිමො පරිච්ඡෙදො.

20. විසතිමො පරිච්ඡෙදො

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1264. පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්සාති පච්චුප්පන්තස්ස නාමරූපධම්මස්ස.

1266-8. උප්පජ්ජතො උප්පජ්ජන්තස්ස නාමරූපධම්මස්ස රාසිතො නිවයතො ආගමනඤ්ච නත්ථි. දිසාගමනන්ති දිසාය ගමනං. නිරුද්ධස්සාපි නාමරූපධම්මස්ස එකස්මිං යානෙ නිවයොති ච නත්ථි.

1270-1. අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො, අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො. තණ්හාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හානිරොධා රූපනිරොධො. කම්මසමුදයා රූපසමුදයො, කම්මනිරොධා රූපනිරොධො. ආභාරනිරොධා රූපනිරොධො. ධම්මෙති සඨිබාරධම්මෙ.

1280. සම්පත්තපට්ඨෙධස්සාති සම්පත්තලොකුත්තරසඬ්ඛාතමග්ගඵලස්ස සොතාපන්නාදිපුග්ගලස්ස. විජ්ජපට්ඨපන්නස්සාති පට්ඨපත්තියං අජ්ජපට්ඨපන්නස්ස, විරුද්ධවසෙන පට්ඨපන්නස්ස වා.

1286. කායචිත්තානීති කායාති වෙදනාසඤ්ඤාසඬ්ඛාරා. චිත්තන්ති විඤ්ඤාණං.

1290. යතො යතො පච්චයාදිතො. යං අමතං නිබ්බානං විජානතං විජානන්නානං පිතිපාමොජ්ජං, තෙහි ලහිතබ්බං අමතං, අමතං විය පිතිපාමොජ්ජං වා.

1293. අජ්ජපත්තෙති අත්තනි මග්ගඵලස්මිං අජ්ජපත්තෙ. පත්තසඤ්ඤීති මග්ගඵලෙ අහං පත්තො අස්මි ඉති සඤ්ඤිතො හොති.

1297. සාරවෙදිනොති සාරජානනසීලා. තන්ති තං මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනං. ඉදං ඤාණං මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනන්ති මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනං නාම.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විසතිමො පරිච්ඡෙදො.

21. එකවිසතිමො පරිච්ඡෙදො

පට්ඨපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1299. උපල්ලෙසවිමුත්තං සුවිසදං ඤාණන්ති අට්ඨවිධඤාණං සන්ධායාහ.

1302. සච්චානුලොමඤාණන්ති අයමෙව පච්චවති.

1306. අයං සිඛාපත්තා විපස්සනා එව සච්චානුලොමඤාණං නාම පච්චවති.

1309. භවඬ්ඛානන්තරං සඬ්ඛාරු-පෙක්ඛාගතනයෙනාති භවඬ්ඛානන්තරං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසඬ්ඛාතෙන ඤාණෙන කතනයෙන.

1314-6. බොධිපක්ඛියධම්මානං, උද්ධඤ්ච අනුලොමතොති උද්ධං වත්තමානානං බොධිපක්ඛියධම්මානං අනුලොමතො, ඉදං අනුලොමඤාණං වුට්ඨානගාමිනියා පරියොසානං නාම භාසිතං මහෙසිනා කථිතං. සච්චානුලොමඤාණං ආභච්ච උජ්ජන්නා, සබ්බජ්ජකාරෙන ගොත්‍රභූපරියොසානං.

1318. තත්ථාති විපස්සනාය.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකවිසතිමො පරිච්ඡෙදො.

22. ද්වාවිසතිමො පරිච්ඡෙදො

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1319-22. ආවජ්ජනස්ස භිතං ආවජ්ජනියං, තං යානං එතස්සාති ආවජ්ජනියයානං, ගොත්‍රභුති අත්ථො. තං ගොත්‍රභුතිත්තං මග්ගචිත්තස්ස ආවජ්ජනියයානත්තා. පටිපදාඤාණදස්සනං කුදාවනං න ච භජති, තථෙව ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං කුදාවනං න භජතෙව. උභිත්තං ඤාණානං අන්තරා එකං අබ්බොහාරිකං වොහාරෙ නියුත්තන්ති වොහාරිකං, න වොහාරිකං අබ්බොහාරිකං. විපස්සනාය සොතස්මිං විපස්සනාය සොතෙ පතිත්තා විපස්සනා නාම වොහරිතබ්බා. තතො නිබ්බානතො.

1325. සුරං තික්ඛං විපස්සනන්ති ගොත්‍රභුතිත්තං සන්ධායාහ.

1326-9. විසඬාරන්ති සඬාරෙහි විගතං. පයමාවජ්ජනඤ්චෙවාති පයමාවජ්ජනං විය. පයමාභොගතාපි වාති පයමමනසිකාරා විය. මග්ගස්ස අනන්තරාදීහි පච්චයෙහි. තස්සාති මග්ගස්ස. සිබාපත්තාය තාය විපස්සනාය මුද්ධමිති මත්ථකෙ. අනාවත්තන්ති අනිවත්තං.

1330-3. එකෙන ආවජ්ජනෙන එකිස්සායෙව වීරියා. අනුලොමගොත්‍රභුචෙතසන්ති අනුලොමගොත්‍රභුතිත්තානං නානාරම්මණතා චූත්තා. තං ගොත්‍රභුතිත්තං අනාවජ්ජනමිපි මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ යත්වා. සඤ්ඤං දත්වා වියාති “අහං නිබ්බානං ආරම්මණං කරොමි, ත්වමිපි තමෙවාරම්මණං කරොහි” ඉති සඤ්ඤං දත්වා වියාති අධිප්පායො. සඤ්ඤිතන්ති සඤ්ඤං. කදාවිපි අනිබ්බිද්ධපුබ්බං මග්ගො එස එසො මග්ගො පුබ්බෙ අනිබ්බිද්ධපුබ්බො.

1336. උජ්ඣුතීති ඡින්දති.

1338. අනෙකෙසං ආනිසංසානං දායකෙන ආදිමග්ගෙන සංයුත්තං. පයමමග්ගඤාණං.

1341. එකස්සාසෙවනං නත්ථි එකස්ස චිත්තූප්පාදස්ස ආසෙවනපච්චයො නත්ථි, තස්මා කාරණා ද්වෙ චිත්තූප්පාදා අනුලොමකා. තෙහීති චිත්තූප්පාදෙහි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධා ලභිත්වා තතියං චිත්තං ගොත්‍රභු හොති.

1345-7. මග්ගපෙක්ඛනහෙතු යස්ස ආවජ්ජනමනසො, තං මග්ගපෙක්ඛනහෙතුකං. තස්මිං නිරුද්ධෙති තස්මිං ආවජ්ජනචිත්තෙ නිරුද්ධෙ

මග්ගස්ස පච්චවෙක්ඛණසඤ්ඤිතානි සත්ත ජවනානි පටිපාටියා ඡායන්තෙ.
පච්චවෙක්ඛණඤාණානි එකුනව්සති හොන්ති.

1351. තතො තදා විපස්සනාවීථිං ඔතරති. දුතියමග්ගඤාණං.

1361. මූලසාතන්ති මූලසාතනං. තතියමග්ගඤාණං.

1363. අනාවත්තිසභාවතොති අනිවත්තතො. චතුත්ථමග්ගඤාණං.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාව්සතිමො පරිච්ඡෙදො.

23. තෙව්සතිමො පරිච්ඡෙදො

කිලෙසපහානනිද්දෙසවණ්ණනා

1375. ඉධ පන ඉමස්මිං පනාධිකාරෙ කාරණුපචාරෙන ලාභාදිකාරණස්ස
වොහාරෙන, ලාභො ආදි වත්ථු යස්ස අනුනයස්සාති ලාභාදිවත්ථුකො, තස්ස.

සුබ්බමාති කාමරාගපටිඝා සුබ්බමා.

1376. යෙන යෙන පඨමමග්ගාදිඤාණෙන යො යො සංයොජනාදිකො
පහාතඛිඛො ධම්මො ඝාතං විනාසං යාති, සො සො ධම්මො තෙන තෙන අසෙසෙන
ඤාණෙන එවං සාධු මයා සන්දස්සිතො.

1383. පරිඤ්ඤාභිසමයෙනාති පරිච්ඡින්නදිත්වා ඡානනෙන. දුක්ඛං අභිසමෙතීති
දුක්ඛං පටිවිජ්ඣති.

1394. යො යොගී ඉමං විදිත්වා භික්ඛාවනං වනං වනෙතඛිඛං විදිත්වා ඡානිත්වා
වෙ එකන්තෙන සුඛසංභිතං භිතං උපෙති, විත්තස්ස තමං අනුත්තමං භිතං විධුය
විනාසෙත්වා අවිග්ගහකම්පදං පදං අවිග්ගහකං සරීරරහිතං පදං පටිපජ්ජිතඛිඛං
ඤාතඛිඛං පදං නිබ්බානං උපෙති පාපුණාති ව.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

කිලෙසපහානනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙව්සතිමො පරිච්ඡෙදො.

24. චතුර්විසතිමො පරිච්ඡේදො

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1395. රූපං රූපස්සාති රූපං රූපස්ස. අරූපස්ස නාමස්ස.

1396. මිස්සකස්සාති නාමරූපමිස්සකස්සාති අත්ථො.

1397. තිපඤ්ච වාති පන්තරස ව.

1399. එකොති කම්මපච්චයො. ද්වෙකාලිකොති අතීතපච්චුප්පන්තකාලවසෙන ද්විසු කාලෙසු නියුත්තො. දස්සිතොති භගවතා දෙසිතො.

ඉති අභිධම්මාවතාරටීකාය

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුර්විසතිමො පරිච්ඡේදො.

නිගමනකථාවණ්ණනා

1401. සුමතිමතිවිචාරබොධනොති සුමතීනං සුන්දරපඤ්ඤානං කචීනං මතියා විචාරස්ස බොධනො. විමතිවිමොහවිනාසනොති විමතීනං බාලානං විමොහස්ස විනාසනො. කුමතිමතිමහාතමොනාසොති කුමතීනං බාලානං මහාතමසන්තිභාය මතියා නාසකො. පටුමතිභාසකරොති පටුනං පණ්ඩිතානං තික්ඛපඤ්ඤාය ඔභාසකරො.

1402. සුමතිනාමකො භික්ඛු අසමානතො අසදිසාය පූජාය මම ආයාචිතො යතො යස්මා කාරණා, තතො තස්මා කාරණා අයං අභිධම්මාවතාරො. පදානො පදාති කොට්ඨාසතො කොට්ඨාසතො. භිතවිභාවනා භාවනාති භිතප්පකාසනාය භාවනාය මයා රචිතො. අථ වා අහං සුමතිනා භික්ඛුනා අසමානතො මානතො ආයාචිතො යතො යස්මා, තතො තස්මා.

1405. තිව්ධා බ්‍යප්පථානඤ්චි ගතියොති බ්‍යප්පථානං වචනානං අත්ථගන්ථයුත්තිවසෙන තිව්ධා ගතියො.

1406. නිකායන්තරලද්ධිභීති අඤ්ඤස්මිං නිකායෙ ලද්ධිභි. වාචනාමග්ගනිස්සිතොති වචනප්පබන්ධනිස්සිතො.

1410. අසංකිණ්ණකුලාකුලෙති අසම්මිස්සකුලෙහි ආකිණ්ණො. සුපසන්තසිතොදකෙති මධුරසිතොදකො.

1411. සච්ඡාදන සම්බාධය.

1412. කෙලාසසිඛරාකාරපාසාදපටිමණ්ඩිතෙති රජතපබ්බතමත්ථකනිහෙහි පාසාදෙහි අලඬිකතෙ.

1413. විවිධාකාරවාරුපාකාරගොපුරෙති විවිධසණ්ඨානමනුඤ්ඤපාකාරද්වාරකොට්ඨකෙ.

1414. සල්ලෙඛාති සල්ලෙඛවුත්ති. සාබ්ලොති සබ්ලහාවෙ. සතාති සතිසම්පත්තෙන.

1415. වස්සවලාහකා දෙවාති වස්සවලාහකභූතා දෙවා අමරා.

නිගමනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මාවතාරපුරාණටීකා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මාවතාර-අභිනවටීකා

(පඨමො භාගො)

ගන්ථාරම්භකථා

(ක) විසුද්ධකරුණාඤාණං, බුද්ධං සම්බුද්ධපුජිතං;
ධම්මං සද්ධම්මසම්භූතං, චන්දෙ සංඝං නිර්ඨිගණං.

(ඛ) සාරිපුත්තං මහාථෙරං, පරියත්තිවිසාරදං;
නමාමි සත්තවුත්තිං මෙ, ගුරුං ගාරවභාජනං.

(ග) චන්දන්තෙන මයා ඵලං,
යා ලද්ධා පුඤ්ඤසම්පදා;
හිත්වා තස්සානුභාවෙන,
අන්තරායෙ අසෙසතො.

(ඝ) මහාවිහාරවාසීනං, ථෙරානං ථීරසීලීනං;
චංසාලඬිකාරභූතෙන, භූතානුග්ගහකාරිනා.

(ඞ) ථෙරෙන බුද්ධදත්තෙන, රචිතං යං මනොරමං;
පිටකෙ අභිධම්මස්මිං, ඔතාරුපායභාවතො.

(ච) අභිධම්මාවතාරොති, ලද්ධනාමෙන විස්සුතං;
නානානිපුණගම්භීරනයං පකරණුත්තමං.

(ඡ) අත්ථසංවණ්ණනං තස්ස, ආරභිස්සං යථාබලං;
පාමොජ්ජජනනත්ථාය, ආභිධම්මිකභික්ඛුනත්ති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

1. පරමනිපුණවිචිත්තනයසමන්තාගතං

සකසමයසමයන්තරගහනවිග්ගාහණසමත්ථං

සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනං පකරණමිද්ධාරහන්තොයමාවරියො පයමං
තාව රතනත්තයජ්ජණාමකරණෙන අන්තරායනිවාරණඤ්ඤාවෙව පඤ්ඤාපාටවඤ්ඤව
පත්ථෙති. රතනත්තයජ්ජණාමො හි අත්ථතො පණාමකිරියාහිනිජ්ඣාදිකා
කුසලවෙනනා. සා ව චන්දනෙය්‍යවන්දකානං ඛේතජ්ඣාසයසම්පදාහි
දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස
අනුබලජ්ජදානවසෙන තන්තිබ්බත්තිතවිපාකසන්තතියා අන්තරායකරානි
උපපිළකඋපච්ඡෙදකකම්මානි පටිබාහිත්වා තන්තිදානානං
යථාධිජ්ජෙතසිද්ධිවිබන්ධකානං රොගාදිඅන්තරායානමජ්ජවත්තිං සාධෙති,
රාගාදිමලවික්ඛාලනෙන ව විත්තසන්තානං පරිසොධෙත්වා තන්තිස්සිතාය
පඤ්ඤාය යථාධිජ්ජෙතසිද්ධිසම්පාදකං තික්ඛවිසදභාවමාවහති. කිඤ්චි
ආවිණ්ණමෙතං පණ්ඩිතානං, යදිදං ගන්ථසමාරම්භෙ රතනත්තයජ්ජණාමකරණං,
තස්මා සජ්ජුරිසාවාරානුරක්ඛණත්ථඤ්ඤව ආදිම්භි රතනත්තයවන්දනා ආරද්ධාති
ඵවමාදිනා අඤ්ඤානිපි බහුනි පයොජනානි නිද්ධාරෙතබ්බානි. තානි පන තත්ථ
තත්ථ බහුධා විත්ථාරිතානිති තං පපඤ්චපරිස්සමං යපෙත්වා යථානුජ්ජත්තමෙව තාව
වණ්ණයිස්සාම.

ඵත්ථ ව රතනත්තයජ්ජණාමං කත්තුකාමො තථාගතමූලකත්තා සෙසරතනානං
පයමං තාව තථාගතස්ස ථොමනාපුබ්බධිගමං පණාමමාරහන්තො ආහ
“අනන්තකරුණාපඤ්ඤ”න්තිආදි. ථොමනාපුබ්බධිගමෙන හි පණාමෙන සත්ථු
ගුණාතිසයයොගො, තතො චස්ස අනුත්තරවන්දනීයභාවො, තෙන ව අත්තතො
වන්දනාය ඛේතභිගතභාවො, ඛේතභිගතාය ව වන්දනාය
යථාධිජ්ජෙතනිජ්ජත්තියා හෙතුභාවො ව දස්සිතො හොති.

තත්ථ වන්දිත්වාති පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසො. තස්ස පන ඔසානගාථායං
“පවක්ඛාමි”ති ඉමිනා අපරකාලකිරියාවචනෙන සහ සම්බන්ධො. බුද්ධන්ති
වන්දනකිරියාය කම්මනිද්දෙසො. “අනන්තකරුණාපඤ්ඤ”න්තිආදිකං පන
තබ්බිසෙසනං. තත්ථ කිරිති කරුණා, පරදුක්ඛං වික්ඛිපති අපනෙතිති අත්ථො.
කිරියති දුක්ඛිතෙසු පසාරියතිති වා කරුණා. අථ වා කරොතිති කරුණා, පරදුක්ඛෙ
සති සාධුනං කම්පනං හදයබෙදං ජනයතිති අත්ථො. කිණාතිති වා කරුණා, පරස්ස
දුක්ඛං පච්චයවෙකල්ලකරණතො හිංසතිති අත්ථො. පජානාතිති පඤ්ඤා,

යථාසභාවං පකාරෙහි පටිච්ඡික්ඛතීති අත්ථො. කරුණා ව පඤ්ඤා ව කරුණාපඤ්ඤා,
නත්ථි එතාසං අන්තොති අනන්තා, අනන්තා කරුණාපඤ්ඤා එතස්සාති
අනන්තකරුණාපඤ්ඤො, තං අනන්තකරුණාපඤ්ඤං.

එත්ථ ව උප්පාදවයන්තතාවසෙන චෙව සන්තතිපරියොසානාවසෙන ව සතිපි
භගවතො කරුණාපඤ්ඤානං සපරියන්තභාවෙ අනන්තාරම්මණෙසු පවත්තනතො
අනන්තතා වෙදිතබ්බා. සම්මාසම්බුද්ධස්ස හි සබ්බසත්තානං
දුක්ඛාපනයනාකාරජ්ජවත්තා අනඤ්ඤසාධාරණා මහාකරුණා කඤ්චි සත්තං
අවජ්ජෙත්වා සබ්බෙසු සත්තෙසු නිරවසෙසෙන පවත්තති, තථා
සබ්බම්මසභාවබොධනසමත්ථා සබ්බඤ්ඤාඤාණසංඛාරා පඤ්ඤාපි
සකලඤ්ඤායාධම්මෙසු අනවසෙසතො පවත්තති, තස්මා
අනන්තාරම්මණජ්ජවත්තකරුණාඤාණවත්තතාය අනන්තකරුණාපඤ්ඤො භගවා.
කරුණාපඤ්ඤාග්ගහණෙන චෙත්ථ භගවතො
සබ්බලොකියලොකුත්තරගුණසම්පත්ති දස්සිතා භොති. තථා හි කරුණාග්ගහණෙන
ලොකියෙසු මහග්ගතභාවජ්ජත්තාසාධාරණගුණදීපනතො
සකලලොකියගුණසම්පත්ති දස්සිතා, පඤ්ඤාග්ගහණෙන
සබ්බඤ්ඤාඤාණපදට්ඨානමග්ගඤාණදීපනතො සබ්බලොකුත්තරගුණසම්පත්ති
දස්සිතාති.

අපිව සබ්බබුද්ධගුණානං කරුණා ආදි, පඤ්ඤා පරියොසානං.
මහාකරුණාසඤ්චොදිතමානසො හි භගවා සංසාරපඬ්ඨකතො සත්තානං
සමුද්ධරණත්ථාය කතාහිනීභාරො අනුපුබ්බෙන පාරමියො පුරෙත්වා
අනුත්තරසම්මාසම්බොධියා අධිගමෙන සකලබුද්ධගුණෙ පටිලභි. ඉති
සකලබුද්ධගුණානං තත්තිදානභාවතො කරුණා සබ්බබුද්ධගුණානමාදි,
සබ්බඤ්ඤාඤාණපදට්ඨානස්ස පන මග්ගඤාණස්ස පටිලභනතො
උත්තරිකරණීයාභාවතො පඤ්ඤා පරියොසානං. ආදිපරියොසානදස්සනෙන ව
සකලබුද්ධගුණා නයතො දස්සිතා භොත්ති. නයග්ගාහො එව හි සබ්බබුද්ධගුණානං
දස්සනුපායො, ඉතරථා තාදිසස්ස සබ්බඤ්ඤාබුද්ධස්සපි වචනපථාතීතං තථාගතගුණං
අනුපදං වණ්ණෙත්තො කො නාම පරියොසානමාහරිතුං සක්කුණෙය්‍යාති.

එවං කරුණාපඤ්ඤාමුඛෙන සංඛ්‍යෙපතො සකලබුද්ධගුණෙහි භගවත්තං
ථොමෙත්වාපි පුන අත්තනො බුද්ධගුණසංකිත්තනෙ අතිත්තාභාවෙන චෙව
පරෙසඤ්ච පසාදබාහුල්ලජනනත්ථං තදන්තොගධෙපි විසිට්ඨගුණෙ පධානභාවෙන
නීහරිත්වා දස්සෙත්තො ආහ “තථාගත”න්තිආදි. තත්ථ “තථාගත”න්ති තථා
ආගතතාදීහි අට්ඨහි කාරණෙහි තථාගතං. චුත්තඤ්ඤෙනං (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි.
අට්ඨ. 1.12; බු. වං. අට්ඨ. 1.2 නිදානකථා; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) –

“අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතො, තථා ආගතොති තථාගතො, තථා
ගතොති තථාගතො, තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො, තථධම්මෙ
යාථාවතො අහිසම්බුද්ධොති තථාගතො, තථදස්සිතාය තථාගතො,

තථ්‍යාදිත්‍යාය තථාගතො, තථාකාරිත්‍යාය තථාගතො, අභිභවනටියෙන තථාගතො’ ති.

“කථං භගවා තථා ආගතොති තථාගතො? යථා සබ්බලොකහිත්‍යාය උස්සුක්කමාපන්නා පුරිමකා සම්මාසම්බුද්ධා ආගතා, කිං චුත්තං හොති? මනුස්සත්තාදිඅට්ඨඨගසමන්තාගතෙන යෙන අභිනිභාරෙන තෙ භගවන්තො ආගතා, තෙනෙව ච අභිනිභාරෙන අයම්පි භගවා ආගතො, යථා ච තෙ භගවන්තො සමතිංස පාරමියො පුරෙත්වා පඤ්චමහාපරිච්චාගාදීනි සම්පාදෙත්වා ආගතා, යථා ච තෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මෙ භාවෙත්වා බුහෙත්වා ආගතා, තථා අයම්පි භගවා ආගතොති එවං තාව තථා ආගතො’ ති තථාගතො. (1)

“කථං තථා ගතොති තථාගතො? යථා සම්පතිජාතා තෙ භගවන්තො සත්තපදවිනිභාරෙන ගතා, යථා ච තෙ සමථවිපස්සනාමග්ගෙහි තං තං අකුසලපක්ඛං විධමිත්වා ගතා, තථා අයම්පි භගවා ගතො, එවං තථා ගතොති තථාගතො. (2)

“කථං තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො? යස්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං යං සභාවසරසලක්ඛණං තථං අවිතථං, තඤ්චෙස තථලක්ඛණං ආගතො යාථාවතො අධිගතො, තස්මා තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො ගමනත්ථානං බුජ්ඣනත්ථසම්භවතො. තථා හි වදන්ති ‘යෙ ගතිඅත්ථා, තෙ බුජ්ඣනත්ථා. යෙ බුජ්ඣනත්ථා, තෙ ගතිඅත්ථා’ ති. (3)

“කථං තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො? යස්මා ‘ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙත’ න්තිආදිවචනතො (සං. නි. 5.1090) ‘අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරානං පච්චයටියො සඬ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයසම්භූතසමුදාගතටියො තථො අවිතථො අනඤ්ඤථො’ තිආදිවචනතො ච තථධම්මසඬ්ඛාතෙ සච්චපට්චිවසමුප්පාදෙ යාථාවතො ආගතො අභිසම්බුද්ධො, තස්මා තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො. (4)

“කථං තථදස්සිත්‍යාය තථාගතො? යස්මා අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු අපරිමාණානං සත්තානං ඡද්ධාරග්ගහිතෙ ආරම්මණෙ අවිපරිතමෙව පස්සති ජානාති, ඤත්වා ච පනෙවං ‘කතමං තං රූපායතනං, යං චතුත්තං මහාභූතානං උපාදායා’ තිආදිනා (ධ. ස. 616 ආදයො) තථමෙස අවිපරිතං විහජති දස්සෙති, තස්මා තථං ආගච්ජති පස්සති ජානාති, තං චා ආගමයති දස්සෙති ති තථාගතොති එවං තථදස්සිත්‍යාය තථාගතො. (5)

“කථං තථවාදිත්‍යාය තථාගතො? යස්මා එස අභිසම්බොධිතො යාව පරිනිබ්බානා රාගමදාදිනිම්මට්ඨනවසෙන එකසදිසමෙව ධම්මං තථං අවිතථං

භාසනි, තස්මා තථං ගදති, තථො අවිපරිතො ආගදොවචනමෙතස්සානි වා ද-
කාරස්ස ත-කාරං කත්වා තථාගතොති වුත්තොති එවං තථවාදිතාය
තථාගතො. (6)

“කථං තථාකාරිතාය තථාගතො? භගවා හි ‘යථා වාදී තථා කාරී’ති (අ.
නි. 4.23; වුළුනි. පොසාලමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 83) වචනතො අත්තනො
වාචාය අනුරූපමෙව කරොති, තස්මා යථා වාචා, තථා කායොපි ගතො
පවත්තො ඉමස්සානි තථාගතොති එවං තථාකාරිතාය තථාගතො. (7)

“කථං අභිභවනට්ඨෙත තථාගතො? යස්මා පනෙස අනුපමාය
සකලලොකියලොකුත්තරගුණසම්පදාය සමන්තාගතත්තා සදෙවකං ලොකං
අභිභුයා පවත්තති, තස්මා අභිභවනට්ඨෙත තථාගතොති වුවිචති”ති.

තත්‍රෙවං පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා – අගදො වියාති අගදො, දෙසනාවිලාසො වෙච
පුඤ්ඤස්සයො ව. තෙන භෙස මහානුභාවො භිසක්කො විය දිබ්බාගදෙන සප්පෙ
සබ්බපරප්පවාදිතො, සදෙවකඤ්ච ලොකං අභිභවති. ඉති සබ්බලොකාභිභවතෙ
තථො අවිපරිතො යථාචුත්තො අගදො එතස්සානි ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා
තථාගතොති වුවිචති අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො. විත්ථාරො පන
දීසාගමසංවණ්ණනාදීසු ගහෙතබ්බො. ආහ වෙත්ථ –

“යථෙව ලොකමිති විපස්සිආදයො,
සබ්බඤ්ඤභාවං මුත්තයො ඉධාගතා;
තථා අයං සකායමුතීපි ආගතො,
තථාගතො වුවිචති තෙන චක්ඛුමා. (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.12; අ.
නි. අට්ඨ. 1.1.170; බු. වං. අට්ඨ. 1.2 නිදානකථා);

“පභාය කාමාදිමලෙ යථා ගතා,
සමාධිඤ්ඤාණෙහි විපස්සිආදයො;
මහෙසිතො සකායමුතී ජුතින්ධරො,
තථා ගතො තෙන තථාගතො මතො.

“තථඤ්ච ධාත්වායතනාදිලක්ඛණං,
සභාවසාමඤ්ඤවිභාගහෙදතො;
සයම්භුඤ්ඤාණෙන ජිනොයමාගතො,
තථාගතො වුවිචති සකායපුඬ්ගවො.

“තථානි සච්චානි සමන්තචක්ඛුනා,
තථා ඉදප්පච්චයතා ව සබ්බසො;
අනඤ්ඤදෙසොයන යතො විභාවිතා,
යාථාවතො තෙන ජිනො තථාගතො.

“අනන්තභෙදාසුපි ලොකධාතුසු,
ජීනස්ස රූපායතනාදිගොචරෙ;
විචිත්තභෙදෙ තථමෙව දස්සනං,
තථාගතො තෙන සමන්තලොචනො.

“යතො ව ධම්මං තථමෙව භාසති,
කරොති වාචායනුලොමමත්තනො;
ගුණෙහි ලොකං අභිභුය්‍යිරියති,
තථාගතො තෙනපි ලොකනායකො”ති. (ඉතිවු. අට්ඨ. 38; දී. නි. ටී. 1.7);

කෙනවි ගුණෙන අත්තනො විසිටියස්ස කස්සවි අභාවතො නත්ථි එතස්ස
උත්තරොති අනුත්තරො. භගවතො හි අවිචිතො පටියාය යාව භවග්ගං තිරියං
අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු න කොචි කෙනවි ගුණෙන සමසමොපි අත්ථි, කුතො පන
උත්තරිතරො. යථාහ –

“රූපෙ සීලෙ සමාධිමිහි, පඤ්ඤාය ව අසාදිසො;
විමුත්තියා සමසමො, ධම්මචක්කජ්ජවත්තනෙ”ති.

විත්දිත්වාති තිහි වන්දනාහි තත්තින්තතාදිවසෙන නමස්සිත්වා.
කායචචිමනොද්වාරවසෙන හි තිස්සො වන්දනා. යථාහ “තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ,
වන්දනා කායෙන වන්දති, වචසා වන්දති, මනසා වන්දති”ති. තත්ථ
බුද්ධාදිගුණාරම්මණා කාමාවචරකුසලකිරියානමඤ්ඤතරා චෙතනා කායවිඤ්ඤත්තිං
සමුට්ඨාපෙත්වා කායද්වාරජ්ජවත්තිවසෙන උජ්ජන්තා කායවන්දනාති වුවචති,
සායෙව වචිච්ඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා වචිද්වාරජ්ජවත්තිවසෙන උජ්ජන්තා
වචිවන්දනාති, උභයවිඤ්ඤත්තියො පන අසමුට්ඨාපෙත්වා කෙවලං.
මනොද්වාරජ්ජවත්තිවසෙන උජ්ජන්තා මනොවන්දනාති. සිරසාති උත්තමඤ්ඤෙන
කරණභූතෙන. අබුජ්ඣ්ඣි, බොධෙතීති වා බුද්ධො. අයඤ්ඤි චතුසච්චධම්මෙ සයම්පි
අබුජ්ඣ්ඣි, පරෙපි බොධෙති, තස්මා බුජ්ඣනබොධනට්ඨෙන “බුද්ධො”ති වුවචති.
යථාහ “බුජ්ඣ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො, බොධෙතා පජායාති බුද්ධො”ති (මහානි. 192;
වුළුති. පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙස 97; පටි. ම. 1.162). අථ වා බුධ-සද්දස්ස
ජාගරණවිකසනත්ථෙසුපි පවත්තනතො අබුජ්ඣ්ඣි සවාසනසම්මොහනිද්දාය
අච්චන්තං විගතො, බුද්ධියා විකසිතවාති වා බුද්ධො. භගවා හි
වත්ථුසභාවදස්සනවිබන්ධිකාය අවිජ්ජාසඤ්ඤානාය නිද්දාය අරියමග්ගඤ්ඤාණෙන සහ
වාසනාය සමුවිජින්නත්තා තතො අච්චන්තං විගතො.
පරමරුචිරසිරිසොභග්ගසමාගමෙන විකසිතමිව පදුමං.
අපරිමිතගුණගුණාලඤ්ඤාසම්මාදාසමාගමෙන විකසිතො
විකාසමනුජ්ජන්තො, තස්මා ජාගරණවිකසනත්ථවසෙනපි “බුද්ධො”ති වුවචති.

එත්තාවතා ව ද්විහි ආකාරෙහි භගවතො ථොමනා කතා හොති
අත්තහිතසම්පත්තිතො, පරහිතපටිපත්තිතො ව. තාසු අත්තහිතසම්පත්ති

අනාවරණඤාණාධිගමො සවාසනසකලසංකිලෙසානමච්චන්තජ්ජහානං
 අනුපාදිසෙසනිබ්බානාධිගමො ව, පරහිතපටිපත්ති පන ආසයජ්ජයොගවසෙන දුට්ඨං
 පරහිතසමීහනං. තත්ථ ධම්මදෙසනාය අභාජනෙසු දෙවදත්තාදීසු විරොධිසත්තෙසුපි
 නිච්චං හිතජ්ඣාසයතා අපරිපාකගතින්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකකාලාගමනඤ්ච
 ආසයො නාම. තදඤ්ඤසත්තානං පන ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛන්තස්ස
 යානත්තයමුඛෙන සබ්බදුක්ඛනියානිකධම්මදෙසනා පයොගො නාම. දුට්ඨාසු
 පනෙතාසු පරහිතපටිපත්තිසු, තිව්ධාසු ච අත්තහිතසමිපත්තිසු අනන්තකරුණා-
 වචනෙන, තථා ආගතට්ඨයෙන ච තථාගත-සද්දෙන ආසයවසෙන පරහිතපටිපත්ති
 දස්සිතා, බොධනට්ඨයෙන බුද්ධ-සද්දෙන, තථදස්සනට්ඨයෙන ච තථාගතට්ඨයෙන ච
 තථාගතසද්දෙන පයොගවසෙන, අනන්තපඤ්ඤා-වචනෙන, ඤාණගතිදීපකෙන
 තථාගත-සද්දෙන, බුද්ධිනිසංගරණවිකසනට්ඨයෙන ච බුද්ධ-සද්දෙන තිව්ධාපි
 අත්තහිතසමිපත්ති, අනුත්තරවචනෙන ච අත්තහිතපරහිතසමිපත්ති පකාසිතාති
 වෙදිතබ්බා.

අපිව හෙතුඵලසත්තුපකාරසමිපදාවසෙන තිභාකාරෙහිපි භගවතො ථොමනා
 පවත්තතීති තංවසෙනපෙත්ථ ථොමනා දට්ඨබ්බා. තත්ථ හෙතුසමිපදා නාම
 මහාකරුණාසමායොගො, බොධිසම්භාරසම්භරණඤ්ච තම්මුලකත්තා
 සකලබුද්ධගුණානං. ඵලසමිපදා පන චතුබ්බිධා ඤාණසමිපදා, පහානසමිපදා,
 ආනුභාවසමිපදා, රූපකායසමිපදා වාති. තාසු සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණපදට්ඨානං
 මග්ගඤාණං, මග්ගඤාණපදට්ඨානං සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං, තම්මුලකානි ච
 දසබලාදිඤාණානි ඤාණසමිපදා නාම. අග්ගමග්ගභාවනාය සබ්බකිලෙසානං සහ
 වාසනාහි අනුජ්ජත්තිධම්මතාපාදනං පහානසමිපදා. අවින්තෙය්‍යාපරිමිතානං
 සබ්බලොකහිතානං නිජ්ඣාදනෙ, සදෙවකලොකාහිභවනෙ ච ආධිපථිවං
 ආනුභාවසමිපදා. සකලලොකනයනාහිසෙකභූතා පන
 ලක්ඛණානුබ්‍යඤ්ජනපටිමණ්ඩිතා අත්තභාවසමිපත්ති රූපකායසමිපදා නාම.
 සත්තුපකාරො හෙට්ඨා චූත්තපරහිතපටිපත්තිවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඉමාසු පන
 අනන්තකරුණා-වචනෙන, තථා ආගතට්ඨයෙන ච තථාගත-සද්දෙන හෙතුසමිපදා
 දස්සිතා. ඵලසමිපදාසු ඤාණසමිපදා වෙච පහානසමිපදා ච අනන්තපඤ්ඤා-
 වචනෙන, අභිසමයපරිදීපකෙන තථාගතසද්දෙන, බුද්ධිනිසංගරණවිකසනට්ඨයෙන,
 ච බුද්ධ-සද්දෙන දස්සිතා, ආනුභාවසමිපදාපි අභිභවනට්ඨයෙන තථාගත-සද්දෙන,
 අනුත්තර-වචනෙන ච විභාවිතා, රූපකායසමිපදා පන රූපග්ගජ්ජත්තිදීපකෙන
 අනුත්තර-සද්දෙන දස්සිතාති දට්ඨබ්බං.

ඵචං බුද්ධරත්තස්ස ථොමනාපුබ්බධිගමං පණාමං කත්වා ඉදානි
 සෙසරත්තානම්පි පණාමමාරහන්තො ආහ “ධම්මං සාධුගණම්පි වා”ති. භගවතො
 ථොමනෙන ච ස්වාක්ඛාතතාදයො ධම්මගුණා, සුජ්ජපටිපන්නතාදයො සඨසගුණා ච
 දස්සිතා භොන්ති තජ්ජභවස්ස අනඤ්ඤථාභාවතොති න තෙසං විසුං ථොමනා කතා.
 අධිගතමග්ගෙ සච්ඡිකතනිරොධෙ පුග්ගලෙ යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ ච
 අපායදුක්ඛෙසු වෙච වට්ටදුක්ඛෙසු ච අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති ධම්මො, සො

චතුර්තං අරියමග්ගානං, චතුර්තඤ්ච සාමඤ්ඤඵලානං, නිබ්බානස්ස,
පරියත්තිධම්මස්ස ච වසෙන දසවිධො. චුත්තඤ්ඤෙනං ඡත්තවිමානෙ -

“රාගවිරාගමනෙජමසොකං,
ධම්මමසඬ්ඛතමජ්ජට්ඨකුලං;
මධුරමිමං පගුණං සුචිහත්තං,
ධම්මමිමං සරණත්ථමුපෙහි”ති. (වි. ව. 887);

එත්ථ හි කාමරාගාදිභෙදො සබ්බොපි රාගො විරජ්ජති එතෙනාති
“රාගවිරාගො”ති මග්ගො කථිතො. එජාසඬ්ඛාතාය තණ්හාය,
අන්තොනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස ච සොකස්ස තදුජ්ජත්තියං සබ්බසො පරික්ඛිණත්තා
“අනෙජමසොක”ත්ති ඵලං කථිතං. කෙනචි පච්චයෙන අසඬ්ඛතත්තා
“ධම්මමසඬ්ඛත”ත්ති නිබ්බානං චුත්තං. අවිරොධදීපනතො පන අත්ථබ්බාඤ්ජනස්ස
සම්පන්නතාය, පකට්ඨගුණවිභාවනතො සුට්ඨු විහජිතත්තා ච
“අජ්ජට්ඨකුල”ත්තිආදිනා සබ්බොපි පරියත්තිධම්මො කථිතො. තත්ථ
අරියමග්ගනිබ්බානානි නිජ්ජරියායෙනෙව අපායාදිතො ධාරණතො ධම්මො,
ඵලපරියත්තියො පන පරියායෙන. තථා හෙත්ථ ධාරණං නාම
අපායාදිනිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනං. ඉති අරියමග්ගස්ස කිලෙසසමුච්ඡේදකතාය,
නිබ්බානස්ස ච ආලම්බණභාවෙන තස්ස තදත්ථසිද්ධිභෙතුතායපි උභින්නම්පි
නිජ්ජරියායතො ලබ්භති. ඉතරෙසු පන අරියඵලස්ස මග්ගෙන සමුච්ඡින්නකිලෙසානං
පටිපස්සද්ධකිවචතාය, මග්ගානුකූලජ්ජවත්තිතො පරියත්තිධම්මස්ස ච
තදධිගමභෙතුතායාති උභින්නම්පි පරියායතොව ලබ්භතීති.

අත්තනිකපරහිතං සාධෙත්තීති සාධු, තෙසං ගණො සමුදායොති සාධුගණො,
සාධු වායං ගණො වාති වා සාධුගණො, සාධුනො වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස ආයත්තො
ගණො තස්ස ඔරසපුත්තභාවතොති සාධුගණො. සො පන චතුර්තං
අරියමග්ගසමඬ්භිතං, චතුර්තඤ්ච ඵලසමඬ්භිතං වසෙන අට්ඨවිධො අරියසඬ්ඝො,
තං සාධුගණං. පිචාති නිපාතසමුදායො, එකො වා නිපාතො, තිණ්ණං රතනානං
චන්දනකිරියාය සම්පිණ්ඩනත්ථො. කෙචි “ගණො”ති ඉධ පකරණතොව
අරියගණපුග්ගලොව ලබ්භතීති සාධුති භාවනපුංසකවසෙන “චන්දිත්වා”ති ඉමිනා
සහ යොජෙත්ති, තදා පන සාධුති භයලාභාදිවිරහෙන සක්කච්චං ආදරන්ති අත්ථො.

2. එවං පකරණාරම්භෙ යථාධිජ්ජෙනං රතනත්තයජ්ජණාමං කත්වා ඉදානි යත්ථ
පාටචත්ථාය ඉදං පකරණං පට්ඨපියති, තං සද්ධිං දෙසකදෙසපටිග්ගාහකසම්පත්තීහි
විභාවෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “පණ්ඩුකම්බලනාමායා”තිආදි. තත්ථ දෙවරාජස්ස
පණ්ඩුකම්බලනාමාය සිලාය විමලෙ සීතලෙ තලෙ නිසින්තො අතුලවික්කමො
දෙවදෙවෙහි පූජිතො දෙවදෙවො දෙවපුරක්ඛනො දෙව්වානං දෙවලොකස්මිං යං
ධම්මං දෙසෙසීති සම්බන්ධො.

අයං පනෙත්ථ අත්ථො – පණ්ඩුකම්බලසරික්ඛවණ්ණතාය
 “පණ්ඩුකම්බල” න්ති නාමං සමඤ්ඤා එතිස්සාති පණ්ඩුකම්බලනාමා. සා හි
 සක්කස්ස තාදිසපුඤ්ඤානුභාවෙන නිබ්බත්තා
 පණ්ඩුකම්බලජයසුමනපුප්ඵසමානෙන වණ්ණෙන සබ්බකාලං විරොචති,
 පමාණතො පන සට්ඨියොජනායාමා, පඤ්ඤාසයොජනවිත්ථාරා,
 පන්තරසයොජනුබ්බෙධා ව හොති. සිලායාති අවයවසම්බන්ධෙ සාමිවචනං. තුලාය
 සම්මිතො තුලොයා, න තුලොයා අතුලොයා, අතුලොයා වික්කමො බලං එතස්සාති
 අතුලායවික්කමො. සම්මාසම්බුද්ධස්ස හි පරමපාරමිතානුභාවසංසිද්ධෙන
 හත්ථිගණනාය කොට්ඨසහස්සහත්ථිනං, පුරිසගණනාය දසකොට්ඨසහස්සපුරිසානං
 බලෙහි සමප්පමාණෙන කායබලෙන, අප්පමාණෙන ව ඤාණබලෙන න කස්සචි
 දෙවබ්බුහ්මාදීසු අඤ්ඤතරස්ස බලතුලනාය උපනෙතබ්බං අත්ථි. අථ වා
 අනඤ්ඤසාධාරණත්තා අතුලොයා පරක්කමසඬ්ඛාතො අපරිමාණගුණවිසෙසාවහෙන
 අනඤ්ඤසාධාරණෙන සම්මප්පධානෙන සමන්තාගතත්තා වා අතුලොයා
 සම්මප්පධානසඬ්ඛාතො වික්කමො ඉමස්සාති අතුලායවික්කමො.
 “අතුලායවික්කමො” ති ව චත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධවසෙන ය-කාරලොපං කත්වා
 “අතුලවික්කමො” ති වුත්තං. අථ වා සම්මිතත්ථෙ අ-කාරපච්චයස්සාපි සම්භවතො
 අතුලො වික්කමො අස්සාති “අතුලවික්කමො” ති වුත්තං.

දිබ්බන්තීති දෙවා, පඤ්චකාමගුණාදිහි කීළන්ති, තෙසු වා විහරන්ති,
 විජයසමත්ථතායොගෙන බාහිරබ්බන්තරිකෙ පච්චත්ථිකෙ විජෙතුං ඉච්ඡන්ති,
 ඉස්සරියධනාදිසක්කාරදානග්ගහණං, තංතංඅත්ථානුසාසනඤ්ච කරොන්තා
 වොහරන්ති, පුඤ්ඤඤාණානුභාවප්පත්තාය ජුතියා ජොතෙන්ති, යථාධිප්පෙතඤ්ච
 විසයං අප්පට්ඨානෙන ගච්ඡන්ති, යථිච්ඡිතනිජ්ඣාදනෙ ව සක්කොන්තීති අත්ථො. අථ
 වා දෙවනියා තංතංබාසනනිත්ථරණත්ථිකෙහි “සරණං පරායණං” න්ති ගමනියා,
 අහිත්ථවනියා සොභාවිසෙසයොගෙන කමනියාති වා දෙවා, තෙ තිව්ධා –
 සම්මුතිදෙවා උපපත්තිදෙවා විසුද්ධිදෙවාති. තත්ථ සම්මුතිදෙවා නාම
 මහාසම්මතාදයො බත්තියා. උපපත්තිදෙවා නාම වාතුමහාරාජිකෙ උපාදාය
 තදුත්තරිදෙවා. විසුද්ධිදෙවා නාම බිණ්ණසවා. ඉධ පන උපපත්තිදෙවා දට්ඨබ්බා. නො
 ව බො තෙපි අවිසෙසෙන, යථෙත්වා පන යාමාදිකෙ
 වාතුමහාරාජිකතාවතිංසවාසිනොව අධිප්පෙතා. තෙසං චතුහි සඬ්ඛගභවත්ථුහි
 රඤ්ජනතො රාජා, දෙවානං රාජා ඉස්සරො දෙවරාජා, තස්ස දෙවරාජස්ස,
 “සක්කස්ස දෙවරඤ්ඤො” ති අධිප්පායො. න හි අඤ්ඤෙසං දෙවලොකෙසු
 නිසින්තො භගවා අභිධම්මපිටකං දෙසෙසීති.

3. යන්ති අනියමනිද්දෙසො, තස්ස පන “තත්ථා” ති ඉමිනා නියමනං
 වෙදිතබ්බං. යථාචුත්තානං තිණ්ණමිපි දෙවානං උත්තමො දෙවො තෙහි සබ්බෙහි
 අධිකතරං කීළනාදියොගතොති දෙවදෙවො, භගවා. සො හි නිරතිසයාය
 අභිඤ්ඤාකීළාය උත්තමෙහි දිබ්බබ්බුහ්මඅරියවිභාරෙහි සපරසන්තානසිද්ධාය
 පඤ්චවිධමාරවිජයිච්ඡානිබ්බත්තියා
 විත්තිස්සරියසත්තධනාදිසම්මාපට්ඨත්තිඅවෙච්චප්පසාදසක්කාරදානග්ගහණසඬ්ඛා

තෙන, යථාපරාධයථානුලෝමයථාධම්මානුසාසනසඬ්ඛාතෙන ව වොහාරාතිසයෙන පරමාය පඤ්ඤාය ව සරීරප්පහාසඬ්ඛාතාය ජුතියා අනුපමාය ඤාණසරීරගතියා මාරවිජයසබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණපරහිනනිජ්ඣාදනෙසු අප්පට්ඨතාය සත්තියා ව සමන්තාගතත්තා සදෙවකෙන වා ලොකෙන “සරණ”න්ති ගමනියතො, අහිත්ථවනියතො, හත්තිවසෙන කමනියතො ව සබ්බෙ තෙ දෙවෙ තෙහි තෙහි ගුණෙහි අහිභුයා යීතොති සබ්බදෙවෙහි පූජනියතරො දෙවො, විසුද්ධිදෙවභාවසඬ්ඛාතස්ස වා සබ්බඤ්ඤාගුණාලඬ්ඛකාරස්ස අධිගතත්තා අඤ්ඤෙසඤ්ච දෙව්‍යානං අතිසයෙන දෙවොති දෙවදෙවො. දෙව්‍යානන්ති තදා ධම්මපටිග්ගාහකානං දසසහස්සවක්කවාළාධිවාසීනං මාතුදෙවපුත්තප්පමුඛානං උපපත්තිදෙව්‍යානං. විසුද්ධිදෙව්‍යානම්පෙත්ථ ගහණන්ති වදන්ති. තෙ පන උපපත්තිදෙවෙස්වෙව සඬ්ඛනිතා මනුස්සඅරහන්තානං තත්ථ අභාවතො. දෙවදෙවෙහිති විසුද්ධිදෙවෙහි. විසුද්ධිදෙවො හි චුත්තනයෙන ඉතරදෙවෙහි සාතිසයං කීළනාදියොගතො ඉධ “දෙවදෙවො”ති අධිජ්ජෙතා, තෙහි. පූජිතොති පූජිතබ්බො, පූජිතුං අරහොති අත්ථො. එතෙන විසුද්ධිදෙවෙසුපි හගවතො අග්ගපුග්ගලතං දීපෙති. දෙසෙසීති මධුරකරවිකසද්දසදිසං බ්‍රහ්මස්සරං නිව්ඡාරෙන්නො පකාසෙසි. දෙවලොකස්මිත්ති තාවතිංසදෙවලොකෙ. සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණං ධාරෙතීති ධම්මො, කුසලාදිහෙදො අහිධම්මො, ඉධ පන තප්පකාසකං අහිධම්මපිටකං “ධම්ම”න්ති චුත්තං. තථා හි වක්ඛති “පිටකුත්තමෙ”ති. දෙවපුරක්ඛතොති දසසහස්සවක්කවාළවාසිදිබ්බබ්‍රහ්මෙහි පුරක්ඛතො, පරිවාරිතොති අත්ථො.

නනු ව “දෙව්‍යාන”න්ති වචනෙනෙව දෙවපුරක්ඛතභාවො සිද්ධොති කිං. “දෙවපුරක්ඛතො”ති වචනෙන? නායං දොසො. හගවා හි කදාවි චූළපන්ථකත්ථෙරාදීනං විය පරම්මුඛෙපි නිසීදිත්වා ඔහාසං විස්සජ්ජෙත්වා සත්තානං සම්මුඛෙ නිසින්තං විය දස්සෙන්නො ධම්මං දෙසෙති, කදාවිපි පාරායනිකබ්‍රාහ්මණාදීනං විය සම්මුඛෙපි නිසීදිත්වා අඤ්ඤෙහි ව පරිවුතො අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මං දෙසෙති, ඉධ පන න තථා, දෙවෙහියෙව පරිවුතො දෙව්‍යානං දෙසෙතීති දස්සන්තං “දෙවපුරක්ඛතො”තිපි වත්තබ්බමෙවාති.

4. එවමෙතස්මිං පකරණෙ ගාරවජනනත්ථං තෙන සම්පාදෙතබ්බපාටවචිසයං අහිධම්මපිටකං දෙසකාදිසම්පත්තීහි සහ විභාවෙත්වා ඉදානි යථාධිජ්ජෙතපකරණාරම්භපයොජනාහිධානාහිධෙයාසොතුජනසමුස්සාහනකරණජ්ජ පකාරානි ව විභාවෙතුං “තත්ථාහ”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ “පාටවත්ථායා”ති ඉමිනා පකරණාරම්භපයොජනං චුත්තං. “අහිධම්මාවතාර”න්ති ඉමිනා අහිධානාහිධෙයානි. “මධුර”න්තිආදිහි පකරණං විසෙසෙති. “සමාසෙතා”ති ව ඉමිනා සොතුජනසමුස්සාහනකරණජ්ජපකාරානීති දට්ඨබ්බං. “අහ”න්ති කත්තුභූතං අත්තානං නිද්දිසති. තථා හි යො පරො න හොති, සො නියකජ්ඣත්තසඬ්ඛාතො අත්තා “අහ”න්ති චුච්චති.

පටුතො භාවො පාටවං, තංයෙව අත්ථො පයොජනට්ඨෙතාති පාටවත්ථො, තදත්ථාය. තං සන්ධාය විවිධනයග්ගහණසමත්ථස්ස සුතමයඤාණස්ස

උප්පාදනත්ථත්ති වුත්තං හොති. සංසාරෙ භයං ඉක්ඛන්ති, භින්දන්ති වා පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙති භික්ඛු, තෙසං. පිටකඤ්ච තං උත්තමඤ්චාති පිටකුත්තමං, තස්මිං පිටකුත්තමෙ, අභිධම්මපිටකෙති අධිප්පායො. තඤ්භි පරියත්තිභාජනත්ථතො පිටකං, තිස්ස පිටකෙසු විසිට්ඨභාවතො උත්තමඤ්චාති පිටකුත්තමං. තත්ථ පරියත්තිභාජනත්ථතොති පරියත්තිඅත්ථෙත වෙව භාජනත්ථෙත ව. තථා හි “මා පිටකසම්පදානෙනා” තිආදිසු (අ. නි. 3.66) පරියත්ති පිටකන්ති වුවවති. “අථ පුරිසො ආගච්ඡෙය්‍ය කුදාලපිටක” තිආදිසු (ම. නි. 1.228; අ. නි. 3.70) යං කිඤ්චි භාජනම්පි. තස්මා ඉදම්පි පරියාපුණ්ණිකඛ්ඛට්ඨෙත පරියත්ති, අභිධම්මත්ථානමාධාරණත්ථෙත භාජනඤ්චාති පරියත්තිභාජනත්ථතො පිටකන්ති වුවවති. තෙනෙවාහු –

“පිටකං පිටකත්ථවිදු,
පරියත්තිඛ්භාජනත්ථතො ආහු;
තෙන සමොධානෙත්වා,
තයොපි විනයාදයො ඤෙය්‍යා” ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.පයමමභාසඬගීතිකථා;
පාරා. අට්ඨ. 1.පයමමභාසඬගීතිකථා; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා);

විසිට්ඨභාවො පනස්ස ලොකවොහාරමතික්කම්ම යථාසභාවවසෙන දෙසනතො, විසිට්ඨධම්මක්ඛන්ධවිභාවනතො ව වෙදිතඛ්ඛො. එත්ථ හි “සත්තො පුග්ගලො භික්ඛු” තිආදිකං ලොකවොහාරමතික්කම්ම “ඛන්ධධාතුආයතන” තිආදිනා යථාධම්මවසෙනෙව බාහුල්ලදෙසනා පවත්තා, න ඉතරෙසු විය යථාචුත්තවොහාරවසෙන, යතො ඉදං යථාධම්මසාසනන්ති වුවවති. සබ්බසඬ්ඛතධම්මවිසිට්ඨො වෙත්ථ පඤ්ඤාක්ඛන්ධො විසෙසතො විභාවිතො, තස්මා තිණ්ණම්පි පිටකානං බුද්ධච්චනභාවෙපි යථාසභාවානතික්කමදෙසනාදිතො ඉදමෙව තිස්ස පිටකෙසු විසිට්ඨන්ති යුත්තං. අපිච ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසභාවතො වස්ස විසිට්ඨභාවො වෙදිතඛ්ඛො. අභිධම්මෙ හි නිප්පදෙසතො ඛන්ධායතනාදිධම්මානං විභත්තත්තා ඉතරද්වයතො අතිරෙකතරා, විසිට්ඨා ව පාළි හොති, තස්මා අතිරෙකස්ස, විසිට්ඨස්ස ව පාළිධම්මස්ස වසෙන ඉදමෙව තිස්ස පිටකෙසු උත්තමන්ති වත්තුං වට්ටති. යථාචුත්තවිසිට්ඨභාවයොගතොයෙව වෙතං “අභිධම්මපිටක” තිආදිනා වුවවති අභි-සද්දස්ස විසිට්ඨභාවජොතනතො. අපිච වුඬ්ඪිමන්තාදිධම්මානං එත්ථ චුත්තත්තා වෙතං අභිධම්මපිටකං. යථාහු පොරාණා –

“යං එත්ථ වුඬ්ඪිමන්තො, සලක්ඛණා පුජිතා පරිච්ඡින්නා;
චුත්තාධිකා ව ධම්මා, අභිධම්මො තෙන අක්ඛාතො” ති. (දී. නි. අට්ඨ.
1.පයමමභාසඬගීතිකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.පයමමභාසඬගීතිකථා; ධ. ස. අට්ඨ.
නිදානකථා);

තථා හෙත්ථ “රුප්පපත්තියා මග්ගං භාවෙති, මෙත්තාසභගතෙන වෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති” තිආදිනා (ධ. ස. 160 ආදයො) වුඬ්ඪිමන්තොපි ධම්මා චුත්තා, “රුපාරම්මණං වා සද්දාරම්මණං වා” තිආදිනා (ධ. ස. 1) නයෙන ආරම්මණාදිහි

ලක්ඛිතබ්බත්තා සලක්ඛණාපි “සෙක්ඛා ධම්මා අසෙක්ඛා ධම්මා, ලොකුත්තරා ධම්මා” තිආදිනා නයෙන පුජිතා පුජාරහාපි “එස්සො හොති, වෙදනා හොති” තිආදිනා (ධ. ස. 1) නයෙන සභාවපරිච්ඡින්නත්තා පරිච්ඡින්නාපි “මහග්ගතා ධම්මා අප්පමාණා ධම්මා (ධ. ස. තිකමාතිකා 12, දුකමාතිකා 99), අනුත්තරා ධම්මා” තිආදිනා නයෙන අධිකා විසිට්ඨාපි ධම්මා වුත්තා, තස්මා අභි-සද්දස්ස වුඩ්ඪිආදිඅත්ථෙසුපි පවත්තනතො “වුඩ්ඪිමන්තො ධම්මා එත්ථා” තිආදිනා නිබ්බවනෙන ඉදං පිටකං “අභිධම්ම” න්ති වුවවති. අභිධම්මං ඔතරන්ති අනෙතාති අභිධම්මාවතාරං නාම පකරණං. ඉමිනා පනස්ස අත්ථානුගතමභිධානං දස්සෙති. කු-සද්දො පදපුරණෙ. ආවරියෙන හි ගාථාපදපුරණත්ථං යෙභුයොන තත්ථ තත්ථ නිපාතා වුවුවන්ති. යත්ථ පන තෙසං පයොජනවිසෙසො දිස්සති, තත්ථෙව තමත්ථං වක්ඛාම. මධුරන්ති නිප්පරියායතො මධුර-සද්දොයං ජිව්හාවිඤ්ඤෙයො රසවිසෙසෙ වත්තති, ඉධ පන ඉට්ඨභාවසාමඤ්ඤෙන අත්ථබ්බාසඤ්ජනසම්පත්ති මධුරසද්දෙන වුත්තා. භවති හි තංසදිසස්ස තං-සද්දෙනාහිධානං යථා “අග්ගිමාණුවො” ති. තෙන පන මධුරෙන යොගතො ඉදම්පි මධුරං යථා නීලගුණයොගතො නීලුප්පලන්ති. නිපුණගම්භීරාය බ්බාසඤ්ජනසම්පත්තියා වෙව අත්ථසම්පත්තියා ව අභිධම්මවිසයං මතිං වඩ්ඪෙතිති මතිවඩ්ඪනං. අථ වා බ්බාසඤ්ජනසම්පත්තියා “මධුර” න්ති වුත්තං, අත්ථසම්පත්තියා “මතිවඩ්ඪන” න්ති.

5. තාළන්ති කුඤ්චිකං, කුඤ්චිකාසදිසන්ති අත්ථො. මුය්හන්ති තෙනාති මොහො, අවිජ්ජායෙනං අධිවචනං, මොහොයෙව අභිධම්මමහාපුරං පටිසන්තානං පචෙසනනිවාරණත්තා කවාටභූතොති මොහකවාටං, තස්ස. විසාටෙති, විසාටියති අනෙතාති වා විසාටනං. නනු ව අවිජ්ජාකවාටං පඤ්ඤාය උග්ගාටියති. සා හි තස්සා උජුච්චවචනීකභූතාති? සච්චං, ඉදම්පි තස්සා කාරණභාවෙන “මොහකවාටවිසාටනකර” න්ති වුත්තං. කාරණකාරණම්පි හි කාරණවසෙන වුවුවති යථා “වොරෙහි ගාමො දඩ්ඪො, තිණෙහි හත්තං සිද්ධ” න්ති.

6. සුදුන්තරන්ති
 ධම්මත්ථදෙසනාපටිච්චෙධසඛිඛාතවතුගම්භීරභාවපටිසංයුත්තතාය මන්දබුද්ධිහි තරිතුං අසක්කුණෙය්හත්තා අතිදුත්තරං, තෙනෙව වෙදං මහොදධිසමානත්තා “මහොදධි” ති වුත්තං. මහණ්ණුවොපි හි වතුරාසීතියොජනසහස්සගම්භීරො න සක්කා අඤ්ඤත්ර සිනෙරුපබ්බතරාජතො කෙනවි පතිට්ඨං ලද්ධුං, එවමිදම්පි වතුගම්භීරතාපටිසංයුත්තං අඤ්ඤත්ර තථාගතා න කෙනවි පතිට්ඨං ලද්ධුං සක්කාති. තරන්තානන්ති අත්ථග්ගහණවසෙන උත්තරිතුකාමානං. එත්ථ ව “තරංවා” ති අධිකාරවසෙන වත්තබ්බං, වක්ඛමානං වා ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තරන්තානන්ති පරතීරසම්පාපුණනත්ථං උත්තරන්තානං. තරංවාති උචම්පං විය, තංසමානන්ති අත්ථො. මකරා නාම මච්ඡජාතිකා, තෙසං ආකරො නිවාසභූමීති මකරාකරො, තං.

7. අභිධම්මෙ නියුත්තා ආභිධම්මිකා, තෙසං. හත්ථසාරං වියාති හත්ථසාරං. යථා හි මනුස්සානං බහුසු රතනාදිසු විජ්ජමානෙසුපි ආපදාසු ව සුඛපරිභොගත්ථං හත්ථෙ

කයිරමානං සාරරතනාදිකං “හත්ථසාර”න්ති වුච්චති, එවමිදමිපි සතිපි මහන්තෙ අභිධම්මපිටකෙ තස්ස සබ්බසො විත්තිණ්ණතාය පරිහරිතුං අසක්කුණෙයාත්තා තදත්ථසාරසම්පිණ්ඩනවසෙන කයිරමානං ආභිධම්මිකභික්ඛුනං සුඛපරිහරණත්ථාය සම්පජ්ජතිති හත්ථසාරසදිසත්තා “හත්ථසාර”න්ති වුත්තං. පවක්ඛමිති පකාරෙන කථෙස්සාමි, අනාගතවචනඤ්චෙනං, වත්තමානසම්පත්තා වා අනාගතෙ වත්තමානුපවාරතො වත්තමානවචනං, පටිඤ්ඤානන්තරමෙව චක්ඛතිති. අත්ථවසෙන පකාරෙන කථෙන්නොපි සද්දවසෙන සඬබ්භිත්වා කථෙස්සාමිති දස්සෙන්නො ආහ “සමාසෙනා”ති. සමසනං සංඛිපනං සමාසො, තෙන සමාසෙන, න ඛ්‍යාසවසෙනාති වුත්තං හොති. එත්තාවතා ව පයොජනාභිධානාභිධෙයාසොතුජනසමුස්සාහනකරණජපකාරාති දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා සොතුජනසමුස්සාහනං නාම තෙසං සක්කච්චසවනෙ නියුඤ්ජනං, තස්මා තෙ තත්ථ නියොජෙන්නො ආහ “තං සුණාථ සමාහිතා”ති. සක්කච්චසවනපටිබද්ධා හි සම්මාපටිපත්තිති. තත්ථ තන්ති තං මයා චක්ඛමානං අභිධම්මාවතාරං සුණාථ නිසාමයථ. සමාහිතා සම්මා ආහිතා, අවික්ඛිත්තවිත්තාති අත්ථො.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. පඨමො පරිච්ඡෙදො

චිත්තනිද්දෙසො

කාමාවචරකුසලවණ්ණනා

8. එවං තාව රතනත්තයජපණාමාදිකං දස්සෙත්වා ඉදානි යථාරද්ධජපකරණස්ස අත්ථසරිභුතමභිධම්මං සඬබ්බෙපතො උද්දිසන්නො ආහ “චිත්තං චෙතසික”න්තිආදි. තත්ථ චිත්තසද්දස්ස තාව වචනත්ථං සයමෙව අනන්තරං විපඤ්චෙති. “චෙතසික”න්තිආදීසු පන අවිජ්ජයොගීභාවෙන චෙතසි චිත්තෙ නියුත්තං, තත්ථ වා භවං තදායත්තවුත්තිතායාති චෙතසිකං, චෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙනං අධිවචනං. රුජ්ජති, රුජ්ජතිති වා රුජං, සීතුණ්භාදීහි විකාරමාපජ්ජති, ආපාදීයතිති අත්ථො, චතුත්තං මහාභුතානං, චතුච්ඡිකිථපාදාරුපානඤ්ච වසෙන අට්ඨච්ඡිකිථසස්ස රුපක්ඛන්ධස්සෙනං අධිවචනං. භවාභවං චිත්තතො සංසිඛ්ඛනතො වානං වුච්චති තණ්හා, න විජ්ජති සා එත්ථ, තතො වා නික්ඛන්තං එතන්ති නිබ්බානං, අමතං අසඬ්ඛනං වත්ථු. ඉති-සද්දො නිදස්සෙන. නත්ථි එතස්ස උත්තරිතරොති නිරුත්තරො. අථ වා චතුචෙසාරජ්ජවිහාරත්තා නත්ථි එතස්ස උත්තරං පච්චනිකවචනන්ති නිරුත්තරො. ඤාණජපහානඅන්තරායනියානිකෙසු හි සදෙවකෙ ලොකෙ න කොචි සත්ථු සහධම්මිකං උත්තරං වචනං කථෙතුං සමත්ථො අත්ථිති. තත්‍ර භගවා උත්‍රාසාභාවතො විසාරදොව හොති. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා —

“සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධාති තත්ත චත මං සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා දෙවො වා මාරො වා බ්‍රහ්මා වා කොච්චි වා ලොකස්මිං සහධම්මෙන පටිචොදෙස්සතීති නිමිත්තමෙතං, සාරිපුත්ත, න සමනුපස්සාමි, එතමහං, සාරිපුත්ත, නිමිත්තං අසමනුපස්සන්තො ඛෙමස්පත්තො අභයජ්ජත්තො වෙසාරජ්ජස්පත්තො විහරාමි.

“ඛිණාසවස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ආසවා අපරික්ඛිණාති තත්ත චත මං...පෙ.... විහරාමි.

“යෙ ච බො පන තෙ අන්තරායිකා ධම්මා චුත්තා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායාති තත්ත චත මං...පෙ.... විහරාමි.

“යස්ස බො පන තෙ අත්ථාය ධම්මො දෙසිතො, සො න නියාති තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයායාති තත්ත චත මං...පෙ.... විහරාමි”ති (ම. නි. 1.150).

චත්තාරි අරියසච්චානි පකාසෙතීති චතුසච්චජ්ජකාසනො. දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගවසෙන හි චත්තාරි අරියසච්චානි. යථාහ, “චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, අරියසච්චානි. කතමානි චත්තාරි? දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමීනී පටිපදා අරියසච්ච”න්ති (සං. නි. 5.1083). තත්ථ තෙභූමකා ධම්මා අනෙකුපද්දවාධිට්ඨානතාය ධුවසුභාදිවිරහෙන, කුච්ඡිතතුච්ඡට්ඨෙන ච දුක්ඛං නාම. කම්මාදිවිසෙසපච්චයසමවායෙ දුක්ඛුජ්ජත්තිකාරණභාවෙන තණ්හා සමුදයො නාම “සමෙච්ච උදෙනි දුක්ඛං ඉමස්මා”ති කත්වා. දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා දුක්ඛනිරොධො නිබ්බානං. තං පන දුක්ඛනිරොධං ආලම්බණකරණවසෙන ගමනතො පාපුණනතො, තදධිගමාය පටිපදාභාවතො වාති “දුක්ඛනිරොධගාමීනී පටිපදා”ති ලොකුත්තරමග්ගො චුච්චති. සච්චට්ඨො පන තෙසං තච්ඡාච්චරිතභූතභාවතො වෙදිතබ්බො. චුත්තඤ්ඤි “ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අචිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙත”න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. එත්ථ පන චතුත්තං අරියඵලානං, අරියමග්ගසම්පයුත්තානඤ්ච සච්චවිනිස්සට්ඨාවෙපි ඉධ මග්ගනිබ්බානජ්ජකාසනතාවවනෙනෙව තජ්ජකාසනත්ථමපි චුත්තං හොති, අනාසවභාවෙන එකලක්ඛණත්තා තංතංභෙතුකච්ඡයභාවතො වාති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ ච “නිරුත්තරො චතුසච්චජ්ජකාසනො”ති ඉමෙහි භගවතො විත්තාදිචතුබ්බධම්මදෙසනානුකූලගුණවිසෙසං දස්සෙති අතථාච්චිධස්ස තංදෙසනාසාමත්ථියායොගතො. අථ වා “නිරුත්තරො”ති වචනෙන චතුබ්බධම්මස්ස අනඤ්ඤථත්තං දීපෙති. “චතුසච්චජ්ජකාසනො”ති පන ඉමිනා යෙ තෙ ධම්මා භගවතා විනෙයාපරිපාවනත්ථං දෙසිතා, න තෙ ඉධ අධිජ්ජෙතා. යෙ පන පරිපාවිතෙහි තෙහි අභිසමෙතබ්බවසෙන දුක්ඛාදයො චතුබ්බධා චුත්තා, තෙයෙව උද්දිසිතබ්බත්ථෙන අධිජ්ජෙතාති දස්සෙති.

එවං සඬබෙපතො චත්තාරො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි උද්දෙසො නාම නිද්දෙසත්ථාය හොතීති යථාඋද්දිට්ඨධම්මෙ නිද්දිසිතුං “තත්ථ චිත්ත”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තත්ථාති තෙසු චිත්තාදිසු ධම්මෙසු. විසයවිජානනං චිත්තන්ති යං විසයසඬබාතස්ස ආරම්මණස්ස විජානනං උපලද්ධි, තං චිත්තන්ති අත්ථො. ඉමිනා පන චිත්තස්ස ආරම්මණපටිබද්ධවුත්තිතං, අනිච්චතං, අකාරකතඤ්ච දීපෙති. “විසයවිජානන”න්ති හි ආරම්මණෙන චිත්තං උපලක්ඛෙන්තො තස්ස තදායත්තවුත්තිතං, තංදීපනෙන ච තදහිමුඛකාලෙයෙව උප්පත්තිදීපනතො අනිච්චභාවඤ්ච දීපෙති. භාවනිද්දෙසෙන පන විජානනමත්තදීපනතො අකාරකභාවං. යථාපච්චයඤ්චි පචත්තිමත්තමෙවෙනං, යදිදං සභාවධම්මො නාමාති. එවඤ්ච කත්වා සබ්බෙසම්පි චිත්තචෙතසිකධම්මානං භාවසාධනමෙව නිප්පරියායතො ලබ්භති. යං පන “චිත්තෙතීති චිත්තං, තෙන චිත්තං විචරතීති විචාරො”තිආදිනා කත්තුකරණවසෙන නිබ්බවනං වුව්චති, තං පරියායකථනන්ති වෙදිතබ්බං. සකසකකිච්චෙසු හි ධම්මානං අත්තප්පධානතාසමාරොපනෙන කත්තුභාවො, තදනුකූලභාවෙන තංසම්පයුත්තධම්මසමුහෙ කත්තුභාවසමාරොපනෙන කරණත්තඤ්ච පරියායතොව ලබ්භතීති. තථා නිදස්සනං පන ධම්මසභාවතො අඤ්ඤස්ස කත්තාදිතො අභාවපරිදීපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං.

“විසයවිජානන”න්ති ච එතෙන චිත්තස්ස ආරම්මණුපලද්ධිලක්ඛණතා වුත්තාති ඉදානිස්ස රසාදිනි වුව්චන්ති. පුබ්බඬගමරසඤ්චි චිත්තං සන්ධානපච්චුපට්ඨානං නාමරූපපදට්ඨානං. ද්වාරං පත්ථා තදාරම්මණඤ්චි විභාවනට්ඨෙයන චිත්තං පුබ්බඬගමං පුරෙවාරිකං. තථා හි චක්ඛුද්වාරෙන දට්ඨබ්බං රූපාරම්මණං චිත්තෙනෙව ජානාති...පෙ.... මනොද්වාරෙන විඤ්ඤාතබ්බං ධම්මාරම්මණං චිත්තෙනෙව ජානාති. යථා හි නගරගුත්තිකො නගරමජ්ඣෙ සිඬ්ඝාටකෙ නිසීදිත්වා “අයං නෙවාසිකො, අයං ආගන්තුකො”ති ආගතාගතං ජනං උපධාරෙති, එවං සම්පදම්දං දට්ඨබ්බං, තස්මා ද්වාරං පත්ථා තදාරම්මණං විභාවනට්ඨෙයන පුරෙවාරිකන්ති පුබ්බඬගමරසං. පච්ඡිමං පච්ඡිමං උප්පජ්ජමානං පුරිමං පුරිමං නිරන්තරං කත්වා සන්දහමානම්ච උපට්ඨාති, ගහණභාවං ගච්ඡතීති සන්ධානපච්චුපට්ඨානං. පඤ්චවොකාරෙ පනස්ස නියමතො නාමරූපං, චතුරොකාරභවෙ නාමමෙව පදට්ඨානන්ති නාමරූපපදට්ඨානඤ්ච හොති. නානත්තං පන ලක්ඛණාදිතං උපරි චක්ඛමානනායෙන වෙදිතබ්බං. චක්ඛති හි රූපපරිච්ඡේදෙ –

“සාමඤ්ඤං වා සභාවො වා, ධම්මානං ලක්ඛණං මතං;
කිච්චං වා තස්ස සම්පත්ති, රසොති පරිදීපිතො.

“එලං වා පච්චුපට්ඨානං, උපට්ඨානනායොපි වා;
ආසන්නකාරණං යං තු, තං පදට්ඨානසඤ්ඤිත”න්ති. (අභිධ. 633-634);

යත්ථ යත්ථ පන ලක්ඛණාදිනි වුව්චන්ති, තත්ථ තත්ථ ඉමිනාව නායෙන තෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

වචනත්ථවිජානනෙන විදිතචිත්තසාමඤ්ඤස්ස උත්තරි චිත්තවිභාගො
 වුවවිමානො සොභෙය්‍යාති වචනත්ථවිජානනමෙව තාව ආදිමිහි යුත්තතරන්ති තං
 තාව කථෙතුකම්‍යතාප්‍රවිජාති “තස්ස පන කො වචනත්ථො”ති. පඤ්චවිධා හි
 ප්‍රවිජා – (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.449; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.1; අ. නි. අට්ඨ.
 1.1.170) අදිට්ඨජොතනාප්‍රවිජා දිට්ඨසංසන්දනාප්‍රවිජා විමතිවිෂේදනාප්‍රවිජා
 අනුමතිප්‍රවිජා කථෙතුකම්‍යතාප්‍රවිජාති. තත්ථ යං අඤ්ඤාතං අදිට්ඨං, තස්ස ඤාණාය
 දස්සනාය පඤ්භාකරණං අදිට්ඨජොතනාප්‍රවිජා නාම. යං පන ඤාතං දිට්ඨං, තස්ස
 අඤ්ඤෙහි පණ්ඩිතෙහි සංසන්දනත්ථාය පඤ්භාකරණං දිට්ඨසංසන්දනාප්‍රවිජා නාම.
 පකතියා පන සංසයපක්ඛන්දනස්ස අත්තනො සංසයසමුග්ග්‍යාටනත්ථං පඤ්භාකරණං
 විමතිවිෂේදනාප්‍රවිජා නාම. “තං කිං මඤ්ඤං, භික්ඛවෙ, රූපං නිව්චං වා අනිව්චං
 වාති? අනිව්චං, භන්තෙ. යං පනානිව්චං, දුක්ඛං වා තං සුඛං වා”තිආදිනා (සං. නි.
 3.79; මහාව. 21) අනුමතිග්ගහණත්ථං පඤ්භාකරණං අනුමතිප්‍රවිජා නාම.
 “චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානා. කතමෙ චත්තාරො”තිආදිනා (දී. නි.
 2.373; සං. නි. 5.402-404) පන තංතංධම්මානං දෙසනාධිප්පායෙන පඤ්භාකරණං
 කථෙතුකම්‍යතාප්‍රවිජා නාම.

තාසු පුරිමා තිස්සො ආචරියානං න සම්භවන්ති. න හි තෙ ගන්ථකරණත්ථාය
 ආරහිත්වා ඉදානි අදිට්ඨං ජොතෙන්නි, දිට්ඨං සංසන්දෙන්නි, සංසයං වා
 පක්ඛන්දෙන්නි තඛ්ඛිසොධනපුබ්බකමෙව ගන්ථකරණෙ අභිනිවෙසනතො. ඉතරා
 පන ද්වෙ සම්භවන්ති. තාසු අයං කථෙතුකම්‍යතාප්‍රවිජා. අපිච චොදනං
 සමුට්ඨාපෙන්නා ආචරියා අඤ්ඤං චොදකං පරිකප්පෙත්වා තස්ස වචනවසෙන
 සමුට්ඨාපෙන්නීති තංවසෙනෙත්ථ අදිට්ඨජොතනාවිමතිවිෂේදනාප්‍රවිජාපි
 ලබ්භන්තෙවාති දට්ඨබ්බං. තස්සාති තස්ස චිත්ත-සද්දස්ස. චිත්තෙ හි අධිගතෙ තස්ස
 වාචකො සද්දොපි සභවරියතො අධිගතොව භොතීති තස්ස ඉධ ත-සද්දෙන
 පරිග්ගහො. කෙපි පන “තස්ස චිත්තස්සා”ති අත්ථං වදන්ති, තං “තස්ස කො
 වචනත්ථො”ති ඉමිනා න සමෙති. න හි චිත්තස්ස “කො වචනත්ථො”ති ප්‍රවිජා
 සම්භවතීති.

ඉදානි යථාප්‍රවිජිතමත්ථං විස්සජ්ජෙතුං “වුවවතෙ”ති තාව පටිඤ්ඤං කත්වා
 “සබ්බසඬ්ඨාහකවසෙනා”තිආදිනා විස්සජ්ජනමාරද්ධං. තත්ථ
 සබ්බසඬ්ඨාහකවසෙනාති හෙට්ඨිමන්තතො වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණාදයො උපාදාය
 සබ්බෙසං ආරම්මණවිජානනසභාවත්තා තෙසං සබ්බෙසමෙව සඬ්ඨාහකවසෙන, න
 පන වක්ඛමානනිබ්බවනෙසු විය යථාලාභවසෙනාති අත්ථො. චිත්තෙතීති විජානාති.
 චිත්තෙන්නි තෙන ගොචරන්ති වා චිත්තං. සම්පයුත්තධම්මානං
 කත්තුතාසමාරොපනෙන හිස්ස කරුණභාවො ලබ්භති. සබ්බසඬ්ඨාහකවසෙන තාව
 අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි යථාලාභවසෙනපි දස්සෙතුං “අත්තසන්තානං වා
 විනොතීතිපි”තිආදි වුත්තං. සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා හි චිත්ත-සද්දස්ස යත්ථ යත්ථ
 යථා යථා අත්ථො ලබ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතබ්බො. යස්ස පන
 චිත්තස්ස යථාවුත්තඅත්ථවිසෙසො න ලබ්භති, තං රුළුභිවසෙන චිත්තන්ති
 වෙදිතබ්බං. යථා කිලඤ්ජාදිහි කතම්පි තාලපණ්ණෙහි කතසරික්ඛකතාය

රුළුභීසද්දෙන “තාලවණ්ට” නත්තුවෙව වුවුවතීති. අත්තසන්නානන්ති සකසන්නානං, ජවනසන්නානන්ති අත්තො. අත්ත-සද්දස්ස හි පරපච්චනිකවචනත්තා අත්තනො සන්නානොති සදිසවසෙන උප්පජ්ජමානො ජවනසන්නානො වුවුවති. තං විනොති රාසිං කරොතීති අයමත්තො සාසෙවනකානං ජවනචිත්තානං වසෙන දට්ඨබ්බො. තානි හි පුරෙජාතානි පච්ඡාජාතානං ආසෙවනපච්චයා හුත්වා අත්තනො ජවනසන්නානස්ස පගුණබලවහාවකරණෙන තං චිත්තන්ති නාම. වා-සද්දො අසබ්බසඬගාහකත්ථවිකජ්ජනෙ. පි-සද්දො කිරියාසම්පිණ්ණිකත්තො. අථ වා “සබ්බසඬගාහකවසෙනා” ති ඉමස්ස ඉධාපි සම්බන්ධො භොතීති ඉදම්පි සබ්බසඬගාහකවසෙන චුත්තන්ති ගජ්ජමානෙ අත්තසන්නානන්ති විඤ්ඤාණවචනස්ස අත්ත-සද්දස්ස සකත්ථචුත්තිත්තායෙව තංවසෙන චිත්තසන්නානන්ති අත්තො. අනන්තරාදිපච්චයවසෙන හි චිත්තසන්නානස්ස අබ්බොච්ඡින්නජ්ජවත්තිකරණෙනො සබ්බමෙව චිත්තජාතං චිත්තසන්නානං විනොති නාම. ඉමස්මිං පනත්තො වා-සද්දො කිරියාවිකජ්ජනත්තො. පි-සද්දො “චිත්ත” න්ති ඉමස්ස ආකඬ්ඨනත්තොති දට්ඨබ්බං. පුරිමපක්ඛෙ පන චිත්තන්ති අධිකාරතොව ගහෙතබ්බං.

9. විචිත්තං කරොති, විචිත්තස්ස වා කරණන්ති විචිත්තකරණං, තතො විචිත්තකරණා, විචිත්තචිත්තකම්මාදිනං කරණතොති අත්තො. ලොකස්මිඤ්ඤි යං කිඤ්චි චිත්තකම්මාදිහෙදං විචිත්තං සිජ්ජජාතං, සබ්බං තං චිත්තෙනෙව චිත්තත්තවා කරියතීති. තෙනාහ භගවා – “දිට්ඨං වො, භික්ඛවෙ, වරණං නාම චිත්තන්ති? එවං, භන්තෙ. තම්පි බො, භික්ඛවෙ, වරණං නාම චිත්තං චිත්තෙනෙව චිත්තිත” න්ති (සං. නි. 3.100). ස්වායමත්තො සවිඤ්ඤත්තිකානං බාත්තිංසචිත්තානමුපලබ්භති. සාසවකුසලාකුසලං වා විචිත්තගතිආදිකරණතො වා විචිත්තකරණට්ඨෙයන චිත්තං. නනු ව විචිත්තගතිආදයො කම්මවසෙන නිජ්ජජ්ජන්ති. යථාහ –

“කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං ගතියා නානාකරණං පඤ්ඤායති අපදා ද්විපදා චතුප්පදා බහුප්පදා රුපිනො අරුපිනො සඤ්ඤිනො අසඤ්ඤිනො නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිනො, කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං උපපත්තියා නානාකරණං පඤ්ඤායති උච්චනිවතා භීනපණ්ණිකතා සුගතදුග්ගතතා, කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං අත්තභාවෙ නානාකරණං පඤ්ඤායති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණතා සුජාතදුජ්ජාතතා සුසණ්ඨිතදුස්සණ්ඨිතතා, කම්මනානාකරණං පටිච්ච සත්තානං ලොකධම්මෙ නානාකරණං පඤ්ඤායති ලාභාලාභෙ යසායසෙ නින්දාපසංසායං සුබදුක්ඛෙ” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1).

තස්මා කම්මහෙදනිබ්බත්තත්තා ගතිආදිනං චිත්තතා. කම්මන්ති ව චෙතසිකධම්මභූතා චෙතනා, අභිජ්ඣාදයො ව වුවුවන්ති, න චිත්තන්ති. කථං චිත්තස්ස විචිත්තගතිආදිකරණන්ති? වුවුවනෙ – කම්මස්ස චිත්තසන්නිස්සිතත්තා තන්තිජ්ජාදිතම්පි චිත්තෙනෙව කතං භොති, යථා රාජයොධෙන පරාජිනො සත්තුරඤ්ඤා ජිනොති වුවුවති. විචිත්තං කරණමස්සාති වා විචිත්තකරණං. තතො

එකටියානිකවජ්ජිතඤ්ඤි විත්තං පච්චෙකං පටිසන්ධාදිවිචිත්තකිරියවන්තතාය,
සබ්බමෙව වා විත්තං ආවජ්ජනාදිඅඤ්ඤාමඤ්ඤවිසදිසකිරියවන්තතාය
විචිත්තකරණං යුත්තන්ති. සබ්බවිකප්පෙසුපි “රූපහවො රූප”න්තිආදීසු විය
උත්තරපදලොපො විත්තපරියායෙන ව විචිත්ත-සද්දෙන වා විග්ගහො වි-
සද්දලොපො වා දට්ඨබ්බො. අථ වා “විචිත්තකරණං”ති ඉදං විත්තවිචිත්තභාවස්ස
ඤාපකහෙතුනිදස්සනං. තෙන යස්මා ඉදං විචිත්තකරණං, තස්මා තස්ස විචිත්තස්ස
නිජ්ඣාදකං සයම්පි තට්ඨව විචිත්තන්ති විඤ්ඤාතබ්බන්ති එවං කරණවිචිත්තතාය
විචිත්තත්තා විත්තන්ති අත්ථො. යට්ඨෙත්වා තං කරණවිචිත්තතාය විචිත්තභාවං
අත්තනො එව ජාතිභූමිසම්පයොගාදිවසෙන විචිත්තතාය විත්තන්ති දස්සෙන්නො
ආහ “අත්තනො විත්තතාය වා”ති. තත්ථ යස්මා අඤ්ඤාදෙව කුසලං, අඤ්ඤං
අකුසලං, අඤ්ඤං අබ්‍යාකතං, අඤ්ඤං කාමාවචරං, අඤ්ඤං රූපාවචරාදිහෙදං,
අඤ්ඤං සරාගං, අඤ්ඤං චිතරාගං, අඤ්ඤං සදොසං, අඤ්ඤං චිතදොසං, අඤ්ඤං
සමොහං, අඤ්ඤං චිතමොහං, අඤ්ඤං රූපාරම්මණං, අඤ්ඤං සද්දාදිආරම්මණං,
රූපාරම්මණෙසු ව අඤ්ඤං නීලාරම්මණං, අඤ්ඤං පිතාදිආරම්මණං. එවං
සද්දාරම්මණාදීසුපි යථාසම්භවං. සබ්බෙසු වෙව තෙසු අඤ්ඤං භීතං, අඤ්ඤං
මජ්ඣිමං, අඤ්ඤං පණීතං, භීතාදීසු ව අඤ්ඤං ඡන්දාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං
විත්තාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීරියාධිපතෙය්‍යං, අඤ්ඤං වීර්යාධිපතෙය්‍යන්ති
එවමාදිනා ජාතිභූමිසම්පයුත්තආරම්මණභීතමජ්ඣිමපණීතඅධිපතිආදීනං වසෙන
විචිත්තමනෙකප්පකාරං, තස්මා ඉමාය අත්තවිචිත්තතාය වා විත්තන්ති වුච්චති.

කාමඤ්ඤවෙන්ථ එකමෙව විත්තං එවං විචිත්තං නාම න හොති, විචිත්තානං පන
අන්තොගධත්තා එතෙසු යං කිඤ්චි එකමපි විචිත්තතාය විත්තන්ති වත්තුං වට්ඨති
සමුදායවොහාරෙන අවයවස්සාපි වොහරියමානත්තා යථා
පබ්බතනදීසමුද්දාදීනමෙකදෙසා දිට්ඨා පබ්බතාදෙයො දිට්ඨාති, යථා ව
එකෙකවිත්තසම්පයුත්තාපි වෙදනාදෙයො රාසට්ඨෙත ඛන්ධවොහාරෙන
“වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො”තිආදිනා වුච්චන්ති. අපිචෙන්ථ
විපාකවිඤ්ඤාණං කම්මකිලෙසෙහි විතන්ති විත්තං, තං කිලෙසසභායෙන කම්මුතා
එලභාවෙන නිබ්බත්තිතං තෙහි විතං නාම හොති. හොතු තාවිදං ලොකියවිපාකං
සන්ධාය, ලොකුත්තරං පන පත්වා කථන්ති? වුච්චතෙ – “කතමෙ ධම්මා කුසලා,
යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං කුසලං විත්තං උප්පන්නං හොති...පෙ.... තස්මිං
සමයෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”තිආදිනා අරියමග්ගවෙනනායපි
අවිජ්ජපනිස්සයභාවස්ස පකාසිතත්තා ලොකුත්තරකුසලස්සාපි අනුසයා උපනිස්සයා
හොන්තිති තන්තිබ්බත්තිතස්ස විපාකස්ස කම්මකිලෙසසඤ්චිතතාපරියායො
ලබ්භතිති. විතං තායතිති වා විත්තං. කම්මාදිසඤ්චිතොපි හි අත්තභාවො
විඤ්ඤාණුපරමෙ මතොති වුච්චති. යථාහ –

“ආයු උස්මා ව විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;
අප්පච්චිද්ධො තදා සෙති, නිරත්ථංව කලිඬගර”න්ති. (සං. නි. 3.95);

සො පනායං චිත්ත-සද්දො කිඤ්චාපි අනෙකත්ථෙසු දිස්සති. තථා හෙස “චිත්තො ච ගහපතී” තිආදීසු (අ. නි. 2.133; 4.176) පඤ්ඤාත්තියං ආගතො. “සබ්බො ලොකො පරචිත්තෙන අචිත්තො” තිආදීසු විඤ්ඤාණෙ. “නාහං, හික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකනිකායමපි සමනුපස්සාමි, එවං චිත්ත” තිආදීසු (සං. නි. 3.100) විචිත්තෙ, නානප්පකාරෙති අත්ථො. “චරණං නාම චිත්ත” තිආදීසු චිත්තකම්මකෙ. ඉධ පන චතුබ්බිධම්මෙම නිද්දෙසතො පකරණවසෙන යථාචුත්තවචනත්ථයුත්තො විඤ්ඤාණවචනොව දට්ඨබ්බොති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො ආහ “පඤ්ඤාත්තියමපි” තිආදි. පඤ්ඤාපියති එතායාති පඤ්ඤාත්ති, තස්සං නාමපඤ්ඤාත්තියන්ති අත්ථො. චිත්තොති හි එකස්ස ගහපතීතො නාමං. පි-සද්දො චක්ඛමානසමපිණ්ඩනත්ථො. විඤ්ඤාණෙති සවිපාකාවිපාකහෙදෙ චිත්තෙ. තඤ්ඤි විජානනට්ඨෙත “විඤ්ඤාණ” තිආදි වුවිචති. යථාහ – “විජානාතීති බො, හික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං, තස්මා විඤ්ඤාණන්ති වුවිචති” ති. චිත්තසම්මුතීති චිත්තවොහාරො. දට්ඨබ්බොති විඤ්ඤාතබ්බො. ඉධාති ඉමස්මිං චතුබ්බිධම්මෙනිද්දෙසට්ඨානෙ. විඤ්ඤානාති විජානනා, ආභිධම්මිකෙනාති අත්ථො.

විභාගවත්තානං ධම්මානං සභාවවිභාවනං විභාගෙන චිත්තා න හොතීති චිත්තස්ස විභාගං දස්සෙතුං “සාරම්මණතො” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ආලම්බන්ති තං නිස්සාය පවත්තන්තීති ආරම්මණං, පච්චයො, ගොචරො ච. තථා හි “ලහති මාරො ආරම්මණං, ලහති මාරො ඔතාර” තිආදීසු (දී. නි. 3.80) පච්චයො “ආරම්මණ” තිආදි වුවිචති. “නිමිත්තං අස්සාසපස්සාසා, අනාරම්මණමෙකචිත්තස්සා” තිආදීසු (පටි. ම. 1.159) ගොචරො. ඉධ පන උභයමපි වට්ටති සබ්බස්සෙව චිත්තස්ස සප්පච්චයසගොචරත්තා. සහ ආරම්මණෙන චත්තති තදවිනාභාවතොති සාරම්මණං. භාවජ්ජධානනිද්දෙසවසෙන චෙත්ථ සාරම්මණභාවො සාරම්මණ-සද්දෙන චුත්තො යථා “ඉදමපි බුද්ධෙ රතනං පණිතං (බු. පා. 6.3). චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා” තිආදීසු (සං. නි. 4.85) රතනඅත්තත්තනියාදිභාවො රතනාදිහි සද්දෙහීති, තතො සාරම්මණභාවතොති අත්ථො. එවමඤ්ඤත්ථාපි යථානුරූපං දට්ඨබ්බං. එකවිධන්ති එකප්පකාරං, එකකොට්ඨාසන්ති අත්ථො.

සවිපාකාවිපාකතොති විපාකුප්පාදනසභාවස්ස විජ්ජමානාවිජ්ජමානභාවතො. විපාක-සද්දො හි ද්විසු අත්ථෙසු පවත්තති. කත්ථවි විපක්කභාවමාපන්නෙසු අරූපධම්මෙසු, කත්ථවි විපාකුප්පාදනසභාවෙ. තථා හෙස “විපාකා ධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) විපක්කභාවමාපන්නෙසු අරූපධම්මෙසු පවත්තති. “විපාකධම්මධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) විපාකුප්පාදනසභාවෙ. ඉධ පන විපාකුප්පාදනසභාවො දට්ඨබ්බො. ඉතරථා හි අභිඤ්ඤාකුසලාදීනං සවිපාක-පදෙ අසඬගහිතභාවාපත්ති සියා. තථා හි යදි විපක්කභාවමාපන්නා එව ධම්මා ඉධ ගහිතා සියුං, තෙ යස්ස සන්ති, තං සවිපාකමිතරම්විපාකන්ති අභිඤ්ඤාකුසලස්ස වෙච කදාවි අවිපාකස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනියාදිකම්මස්ස භාවනායපහාතබ්බාකුසලස්ස ච විපාකුප්පත්තියා අභාවතො අවිපාක-පදසඬගහො සියා, එවඤ්ච සති “අවිපාකං අඛ්‍යාකත” තිආදි චක්ඛමානත්තා නෙසං අඛ්‍යාකතභාවො ආපජ්ජති, න චෙතමිට්ඨං.

කුසලාකුසලනිද්දෙසෙයෙව තෙසං නිද්දෙසතො. විපාකුප්පාදනසභාවෙ පන ගහිතෙ තංසභාවො නාම අනුපවිජින්නාවිජ්ජමානතණ්හානුසයස්මිං සන්නානෙ සඛ්‍යාපාරජ්ජවත්ති එවාති තස්සා තෙසුපි අත්ථිතාය අසතිපි විපාකුප්පාදනෙ සවිපාක-පදසඬගහො සිද්ධොති න කොච් ඉට්ඨවිසාතො ආපජ්ජති. යෙන පන කාරණෙන අභිඤ්ඤාකුසලාදිකම්මවිපාකං, යො චෙත්ථ චත්තඛිබ්බො විනිවිජයො, තං සඛිබ්බං තස්ස තස්ස ආගතට්ඨානෙයෙව දස්සයිස්සාම.

කතමං පනෙත්ථ සවිපාකං, කතමම්මවිපාකන්ති වොදනං සන්ධායාහ “තත්ථ සවිපාක”න්තිආදි. අඛ්‍යාකතන්ති විපාකකිරියාවසෙන දුට්ඨමඛ්‍යාකතං. තෙසු විපාකවිත්තං තාව ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහත්තා විපාකුප්පාදනෙ අසමත්ථං. කිරියවිත්තෙසු ව යදෙන ඛිණ්ණසවසන්නානෙයෙව නියතමට්ඨාරසවිධං විඤ්ඤාණං, තං උපවිජින්නහවමුලාය සන්නතියං පවත්තති සමුච්ඡින්නමුලාය ලතාය පුජ්ථං විය ඵලදායී න හොති. ආවජ්ජනද්වයං පන අනුපවිජින්නහවමුලෙපි සන්නානෙ පවත්තමානං අනාසෙවනභාවෙන දුඛිකල්පතා මොසපුජ්ථම්ච ඛිජභාවෙ අසමත්ථං අඵලමෙව. ඉති සඛිබ්බමෙතං අඛ්‍යාකතං විපාකාරහතාභාවතො අවිපාකන්ති චුත්තං “අවිපාකං අඛ්‍යාකත”න්ති. ජායන්ති එත්ථ අසදිසාපි සදිසාකාරාති ජාති, සමානාකාරො, කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතානං ජාති කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතජාති, තස්සා හෙදතො තිවිධං කුසලං අකුසලං අඛ්‍යාකතන්ති. චචනත්ථපුච්ඡාය පයොජනං චුත්තමෙව.

10. “කුච්ඡිතාන”න්තිආදි විස්සජ්ජනං. තත්ථ කුච්ඡිතානන්ති නින්දිතානං, අසුචි විය නාගරිකෙහි විඤ්ඤාහි ගරහිතඛිබ්බානං පාපධම්මානන්ති අත්ථො. සලනතොති හිංසනතො, අපනයනතො වා. කුසලඤ්ඤි යථානුරූපං තදඬිගාදිවසෙන අකුසලධම්මෙ පජහන්තං තෙ හිංසති, අපනයතිති වා චුච්චති. අථ වා සලනතො සංවරණතො, පිදහනතොති අත්ථො. කුසලධම්මවසෙන හි අකුසලජ්ජවත්තිනිවාරණෙන, අජ්ජවත්තිධම්මතාපාදනෙන ච මනච්ඡට්ඨෙසු ද්වාරෙසු අජ්ජවත්තියා සංචුතා පිහිතා හොන්ති. කුසානන්ති රාගාදිඅසුචිසම්පයොගෙන නානාවිධදුක්ඛහෙතුතාය ච කුච්ඡිතෙනාකාරෙන අජ්ජහිතභාවෙන සන්නානෙ සයන්ති පවත්තන්තිති කුසා, පාපධම්මා. අථ වා කුච්ඡිතානං පාණාතිපාතාදීනං සාවජ්ජධම්මානං සානතො නිසානතො තෙජනතො කුසා, දොසලොභාදයො. දොසාදීනඤ්ඤි වසෙන චෙතනාය තික්ඛභාවජ්ජත්තියා පාණාතිපාතාදීනං මහාසාවජ්ජතාති. තෙසං ලවනෙන ඡින්දනෙන යථානුරූපං පජහනෙනාති අත්ථො. කුසෙනාති කුච්ඡිතානං සානතො තනුකරණතො, ඔසානකරණතො වා “කුසා”ති ලද්ධනාමෙන ඤාණෙන. ලාභඛිබ්බන්තාති ආදාතඛිබ්බන්තා, සහජාතඋපනිස්සයභාවෙන සන්නානෙ පවත්තෙතඛිබ්බන්තා. ඤාණඤ්ඤි තිහෙතුකකුසලං සහජාතභාවෙන චෙව උපනිස්සයභාවෙන ව, දුහෙතුකකුසලං උපනිස්සයභාවෙනෙව සන්නානෙ පවත්තෙති. එවඤ්ච කත්වා කොසල්ලසම්භුතට්ඨො කුසලට්ඨොති සඛිබ්බකුසලානං සාධාරණවසෙන අත්ථො චුච්චති. අථ වා කුසෙනාති ජාතිසද්දතාය එකච්චනනිද්දෙසො, කුසෙහිති පන අත්ථො. පුඤ්ඤකිරියාවසෙන හි පවත්තාති සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි යථාචුත්තනයෙන

“කුසානී” නි වුවුවන්ති, තෙහි ලාභබ්බත්තා වුත්තනයෙන පවත්තෙතබ්බත්තා.
අපිවෙත්ථ -

“කුසො විය ලුනාතීති, කුසා විය ලුනාති වා;
කුසලං කුං සලෙතීති, ලුනාති කුසමිච්චපී” ති.

තත්ථ යථා කුසො ගහිතො උභයභාගගතං හත්ථපදෙසං ලුනාති, එවමිදමපි
උප්පන්නානුප්පන්නවසෙන උභයභාගගතං කිලෙසපක්ඛං ලුනාති ඡින්නදති,
සෙය්‍යාපාපි - “අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදාය ඡන්දං
ජනෙති, වායමති, උප්පන්නානං...පෙ.... පභානායා” ති ආගතං සම්මප්පධානං.
තස්මා කුසො විය ලුනාතීති කුසලං. කුසා විය ලුනාතීති එත්ථ “කු” ඉති භූමි වුවුවති,
ධම්මානං අධිට්ඨානභාවෙන තංසදිසතාය ඉධ රූපාරූපක්ඛන්ධො වුත්තො.
අත්තනො නිස්සයභූතස්ස තස්ස එතරහි, ආයතිඤ්ච අනුදහනතො විනාසනතො කුං
සායන්තීති කුසා, රාගාදයො, තෙ විය අත්තනො නිස්සයං ලුනාති ඡින්නදතීති කුසලං.
පයොගසම්පාදිතා හි කුසලධම්මා අවිචන්තමෙව රූපාරූපධම්මෙ
අප්පවත්තිකරණෙන සමුවිඡින්නදන්ති අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතූපාපනතොති.
වුත්තනයෙන පන “කු” න්ති ලද්ධනාමස්ස රූපාරූපක්ඛන්ධස්ස සලනතො
අපනයනතො කුං සලෙතීති කුසලං. කුසං ලුනාතීති පන කුච්ඡිතා එත්ථ සයන්තීති
කුසො, කායො, තං ලුනාති යථාවුත්තවසෙනෙවාති කුසලං.

11. ඉදානි කුසල-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරදස්සනත්ථමාහ “ඡෙකෙ කුසල-
සද්දොය” න්තිආදි. තත්ථ “කුසලො ත්වං රථස්ස අභිගපවිච්චිගානං (ම. නි. 2.87),
කුසලානච්චගීතස්ස, සික්ඛිතා වාතුරිත්ථියො” තිආදීසු (ජා. 2.22.94) ඡෙකෙ දිට්ඨො,
ඡෙකපරියායො පච්ඡන්තොති අත්ථො. “කච්චි නු භොතො කුසලං, කච්චි භොතො
අනාමය” න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129) ආරොග්‍යො. “කතමො පන, හන්තෙ,
කායසමාවාරො කුසලො? යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාවාරො අනවජ්ජො” ති (ම.
නි. 2.361) ව “අපරං පන, හන්තෙ, එතදානුත්තරියං, යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති
කුසලෙසු ධම්මෙසු” ති (දී. නි. 3.145) ව එවමාදීසු අනවජ්ජෙ. “කුසලානං ධම්මානං
සමාදානහෙතු එවමිදං පුඤ්ඤං වඩ්ඪති (දී. නි. 3.80), කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා
උපචිතත්තා” ති (ධ. ස. 431) ව ආදීසු ඉට්ඨවිපාකෙ. අනවජ්ජාදිකෙති
අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකෙ, “අනවජ්ජාදිකෙ” ති ව අත්තනා වක්ඛමානලක්ඛණස්ස
අනුරූපත්තා වුත්තං, න පන ආරොග්‍යත්ථස්ස අසම්භවතො. කිලෙසරොගස්ස හි
අභාවතො කුසලං ආරොග්‍යං භොති.

වජ්ජා රාගාදයො, තෙ යස්ස න සන්ති, තං අනවජ්ජං, ඉට්ඨො විපාකො
වතුක්ඛන්ධසඬ්ඛාතො යස්ස, තං ඉට්ඨවිපාකං, ඉට්ඨවිපාකතා වස්ස
තංසභාවචන්තතාය දට්ඨබ්බා, න තස්ස අවස්සං ඉට්ඨවිපාකසම්භවතොයෙව,
ලක්ඛියති අනෙනාති ලක්ඛණං, අනවජ්ජඤ්ච තං ඉට්ඨවිපාකඤ්චාති
අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං. තං ලක්ඛණමස්සාති අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං.

නනු ව කුසලමෙව අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං, චුත්තනියාමෙන පන
 අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකතො අඤ්ඤං කුසලං සියා. න හි සයමෙව අත්තනො
 ලක්ඛණන්ති සක්කා චත්තුන්ති? නායං දොසො
 පරිඤ්ඤාතාපරිඤ්ඤාතවචනත්ථභාවහෙදෙ එකස්සාපි
 ලක්ඛිතබ්බලක්ඛණභාවපරිකප්පනතො. “අනවජ්ජඉට්ඨවිපාක”න්ති හි
 පරිඤ්ඤාතවචනත්ථං. “කුසල”න්ති අපරිඤ්ඤාතවචනත්ථං. එවඤ්ච යෙන
 සභාවෙන පරිඤ්ඤාතවචනත්ථස්ස සද්දස්ස අත්ථො හොති, යෙන ව
 අපරිඤ්ඤාතවචනත්ථස්ස, තෙසං පරිඤ්ඤාතාපරිඤ්ඤාතවචනත්ථස්සභාවානං
 හෙදෙන තංසමඤ්චිස්ස කුසලස්ස එකස්සාපි හෙදො පරිකප්පියති යථා “පුරෙ භවං
 පටු ආසි, පටුතරො එතරහි”ති ගුණහෙදෙන, චත්ථුහෙදෙන ව පරිකප්පියති, තස්මා
 පරිඤ්ඤාතවචනත්ථභාවෙන ලක්ඛණං, අපරිඤ්ඤාතවචනත්ථභාවෙන
 ලක්ඛිතබ්බන්ති එවං පරිකප්පිතහෙදෙ පරිග්ගස්භමානෙ න කොචි දොසො
 ආපජ්ජති.

අථ වා ලක්ඛියතීති ලක්ඛණං, අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකඤ්ච තං ලක්ඛණඤ්චාති
 අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං, යං අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං හුත්වා ලක්ඛියති, තං
 කුසලන්ති අත්ථො. අථ වා අනවජ්ජ-සද්දෙන අනවජ්ජභාවො චුත්තො,
 ඉට්ඨවිපාකසද්දෙන ඉට්ඨවිපාකභාවො, තස්මා අනවජ්ජො ව ඉට්ඨවිපාකො ව
 අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකං, තං ලක්ඛණමෙතස්සාති කරණත්ථෙ, කම්මත්ථෙ වා
 ලක්ඛණ-සද්දෙන අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණන්ති
 අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකසභාවචන්තං, අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකභාවෙන ලක්ඛිතබ්බං වාති
 අත්ථො. කිං පනෙත්ථ කාරණං පද්ද්වයපරිග්ගහෙන, නනු එකෙනෙව පදෙන
 අධිප්පෙතත්ථසිද්ධි සියා. කිඤ්චාපි හි “අනවජ්ජලක්ඛණ”න්ති චුත්තෙ “අපරං පන,
 හන්තෙ, එතදානුත්තරියං, යථා භගවා ධම්මං දෙසෙති කුසලෙසු ධම්මෙසු”තිආදීසු
 (දී. නි. 3.145) විය වජ්ජරහිතත්තා අබ්‍යාකතස්සාපි පසඤ්චා සියාති ඉට්ඨවිපාක-පදං
 චත්තබ්බමෙව, “ඉට්ඨවිපාකලක්ඛණ”න්ති පන චුත්තෙ ඉතරං න චත්තබ්බං
 අබ්‍යාකතස්ස විපාකාරභාවෙන ඉට්ඨවිපාකතාපසඤ්චාභාවතො? සච්චමෙතං,
 අනවජ්ජ-පදෙන කුසලස්ස පචත්තිසුඛතං, ඉට්ඨවිපාක-පදෙන ව විපාකසුඛතං
 දස්සෙතුං පද්ද්වයං චුත්තං. අනවජ්ජපදඤ්ච අත්තනො පචත්තිසභාවචසෙන
 ලක්ඛණවචනං, ඉතරං කාලන්තරෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතාවසෙනාති. අථ වා
 කුසලස්ස අත්ථවිසුද්ධිං දස්සෙතුං පුරිමපදං චුත්තං, පරිසුද්ධවිපාකතං දස්සෙතුං
 පච්ඡිමං. පුරිමං වා කුසලස්ස අකුසලසභාවතො නිවත්තනං, පච්ඡිමං
 අබ්‍යාකතසභාවතොති අලමතිපපඤ්චෙන. එත්ථ ව “අනවජ්ජ...පෙ....
 ලක්ඛණ”න්ති වචනෙන කුසලස්ස සාමඤ්ඤලක්ඛණං චුත්තං
 අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකසභාවස්ස කුසලජාතියා සාධාරණත්තා.
 අකුසලාදීනමසාධාරණභාවෙන සභාවලක්ඛණං වාති දට්ඨබ්බං.

අකුසලවිද්ධංසනරසන්ති යථානුරූපං අකුසලප්පභනකිච්චං. කුසලඤ්චි
 පරිත්තමභග්ගතලොකුත්තරහෙදහින්තං යථාක්කමං
 තද්ඤ්චිකම්මභනසමුච්ඡෙදප්පභනවසෙන අකුසලපක්ඛං පජ්ජති. අථ

තදඬුගාදිප්පහානානං කිං නානාකරණන්ති? වුවුවතෙ -

දානාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුගතෙන තෙන තෙන කුසලඬුගෙන තස්ස තස්ස මච්ඡෙරාදිඅකුසලඬුගස්ස පහානං තදඬුගප්පහානං, තං දීපාලොකෙන අන්ධකාරවිද්ධංසනං විය දට්ඨබ්බං, කාමාවචරකුසලානං පරිත්තානුභාවතාය තෙහි අත්තනො ධීතික්ඛණෙ විද්ධංසිතානමකුසලානං තදපගමෙ සති පුන ආගමෙන වොත්ථරණතො. තෙසං තෙසං නීවරණධම්මානං වික්ඛම්භනසඬ්ඛානං පවත්තිනිවාරණවසෙන පහානං වික්ඛම්භනප්පහානං, තං සට්ඨපහාරෙන ජලතලෙ සෙවාලවිසුභනං විය දට්ඨබ්බං. යථා හි බලවතා සට්ඨපහාරෙන දුරීකතං සෙවාලං තස්මිං අපනීතෙපි තංපහාරවෙගෙන සහසා න ඔත්ථරති, එවමෙව උපචාරප්පනාහෙදෙන ඤානෙන වික්ඛම්භිතා කාමච්ඡන්දාදයො තදප්පවත්තිකාලෙපි තස්ස බලෙන සහසා න ඔත්ථරන්තිති. අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනසඬ්ඛානං සම්මා උච්ඡෙදවසෙන පහානං සමුච්ඡෙදප්පහානං, තං පන අසනිසම්පාතෙන රුක්ඛාදීනං සමුලවිද්ධංසනං විය දට්ඨබ්බං. න හි අරියමග්ගෙන සමුච්ඡන්තකිලෙසා අනුසයමත්තකෙනාපි සන්තානෙ පවත්තන්ති. යථා පන එකචාරප්පවත්තෙනපි ඉන්ද්‍රගිනා සහ මූලෙහි විද්ධංසිතා රුක්ඛාදයො න පුන විරුහන්ති, එවමෙව. එකචිත්තක්ඛණිකෙනපි තෙන අත්තනො උප්පාදමත්තෙනෙව අනුසයමත්තට්ඨායිනොපි කිලෙසා සබ්බෙන සබ්බං විද්ධංසිතායෙව භොන්ති.

වොදානං විසුද්ධි, සංකිලෙසමලවිමුත්තිති අත්ථො, තථා හුත්වා පච්චුපට්ඨානමස්සාති වොදානපච්චුපට්ඨානං, පරිසුද්ධාකාරෙන යොගිතො ඤාණස්ස උපට්ඨාතීති වුත්තං භොති.

එවං කුසලස්ස වජ්ජරහිතඉට්ඨවිපාකසභාවෙහි ලක්ඛණං, කිච්චඋපට්ඨානාකාරවසෙන ච රසපච්චුපට්ඨානානි වත්වා පුන වජ්ජපටිපක්ඛභාවවසෙන ච ලක්ඛණං, සම්පත්තිඵලවසෙන ච රසාදිකං දස්සෙතුං “වජ්ජපටිපක්ඛත්තා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ වජ්ජානං පටිපක්ඛභාවො වජ්ජපටිපක්ඛත්තං, තතො. එතෙන “අනවජ්ජලක්ඛණ”න්ති එත්ථ අ-කාරො පටිපක්ඛත්ථොති දස්සෙති, තෙන පනස්ස අඛ්‍යාකතතො නිවත්තනං කතං. ඉතරථා හි නාස්ස වජ්ජං, වජ්ජතො අඤ්ඤං වා අනවජ්ජන්ති අඛ්‍යාකතස්සාපි තංලක්ඛණතාපසඬ්ඛො සීයා. “වජ්ජපටිපක්ඛත්තා”ති පන වුත්තෙ යස්මා කුසලාකුසලානමෙව පහායකප්පහාතබ්බභාවෙන ආලොකන්ධකාරානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤං උජුච්චවනීකභාවො, තස්මා කුසලමෙව වජ්ජපටිපක්ඛත්තා අනවජ්ජලක්ඛණං, න අඤ්ඤන්ති අයමත්ථො සිද්ධො භොති. වොදානභාවරසන්ති වොදානභාවසම්පත්තිකං, කිලෙසමලෙහි අසංකිලිට්ඨභාවෙන සම්පජ්ජනකන්ති අත්ථො. පච්චුපට්ඨාපීයති උපනීයති කාරණෙන, අත්තනො වා කාරණං පටිච්ච, තප්පටිබද්ධභාවෙන පටිමුඛං වා උපට්ඨාතීති පච්චුපට්ඨානං, ඉට්ඨො විපාකො පච්චුපට්ඨානමස්සාති ඉට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං.

අසති යොනිසොමනසිකාරො කුසලස්ස අනුප්පජ්ජනතො, සති ව තස්මිං උප්පජ්ජනතො තස්ස සො ආසන්නකාරණන්ති ආහ
 “යොනිසොමනසිකාරපද්ධිතා”න්ති. තත්ථ යොනිසො පථෙන උපායෙන මනසිකාරො යොනිසොමනසිකාරො, අත්ථතො පන සානුසයසන්නානවතො ඡන්තං ද්වාරානමාපාඨගතෙස්චාරම්මණෙසු පතිරුපදෙසවාසාදිසම්පත්තියා කුසලධම්මානං පච්චයභාවෙන භවඤ්ඣං ආවට්ටෙන්වා උප්පන්නමාවජ්ජනං යොනිසොමනසිකාරො නාම. චුත්තපටිපක්ඛවසෙන අයොනිසොමනසිකාරොපි දට්ඨබ්බො. යං පන නිරනුසයසන්නානසම්භිගිස්ස කිරියවිත්තානං පච්චයභාවෙන උප්පන්නං, තං යපෙත්වා නිරවජ්ජධම්මං සාවජ්ජධම්මස්ස කස්සවි පච්චයභාවානුපගමනතො යොනිසොමනසිකාරපක්ඛං වා භජෙය්‍ය. ඛිණ්ණසවසන්නානගතත්තා යොනිසොඅයොනිසොභාවමනපෙක්ඛිත්වා ආපාඨගතාරම්මණෙසු උප්පත්තිමත්තං විනා න කස්සවි කුසලාකුසලභාවස්ස පච්චයො භොතීති තදුභයවසෙන නවත්තබ්බත්තා අධ්‍යාකතමනසිකාරොති වා සඬ්ඛං ගච්ඡෙය්‍යාති.

සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකලක්ඛණමකුසලන්ති එත්ථාපි “වජ්ජා රාගාදයො, තෙ යස්ස සන්නි, තං සාවජ්ජං, අනිට්ඨො විපාකො යස්ස, තං අනිට්ඨවිපාක”න්තිආදිනා චුත්තනසානුසාරෙන පටිපක්ඛයොජනා දට්ඨබ්බො. රසාදිතො පනෙනං අනත්ථජනනරසං, සංකිලෙසපච්චුපට්ඨානං. අථ වා ගාරය්භභාවතො සාවජ්ජලක්ඛණමෙව, සංකිලෙසභාවරසං, අනිට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං, අයොනිසොමනසිකාරපද්ධිතානං. වචනත්ථතො පන න කුසලන්ති අකුසලං, කුසලපටිපක්ඛන්ති අත්ථො. පටිපක්ඛත්ථෙ හි අයං අකාරො, න පන අඤ්ඤත්ථෙ, නාපි අභාවෙ. ඉතරථා හි තිකං න සියා, දුකං, චතුක්කං වා ආපජ්ජෙය්‍ය. තථා හි යදි කුසලතො අඤ්ඤමකුසලං සියා, තදා අධ්‍යාකතස්සාපි තතො අඤ්ඤභාවෙන අකුසල-සද්දසඬ්ඛගොති කුසලාකුසලජාතිභෙදතො දුට්ඨන්ති දුකං වත්තබ්බං. යදි ව කුසලාභාවො අකුසලං, තෙන න කාවි ජාති ගය්හතීති කුසලාධ්‍යාකතජාතිභෙදතො දුකමෙව වත්තබ්බං. අථ සියා “අභාවොපි විසුං ගහෙතබ්බො”ති, එවං සති තස්ස ජාතියා අභාවතො ජාති-සද්දෙන සහ සම්බන්ධො න සියා. විජ්ජමානස්ස හි ජාති නාම භොති. යථෙව වා කුසලස්ස අභාවො, එවං අධ්‍යාකතස්සාපි අභාවො අත්ථීති අනධ්‍යාකතජාතීපි වත්තබ්බාති චතුක්කං ආපජ්ජෙය්‍ය. න චෙතමිට්ඨං කුසලාදිවසෙන තිවිධජාතියා එව ඉච්ඡිතත්තා, පාළියඤ්ච “කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා අධ්‍යාකතා ධම්මා”ති තිකවසෙනෙව චුත්තත්තා “කුසලපටිපක්ඛ”න්ති පන චුච්චමානෙ මිත්තපටිපක්ඛො අමිත්තො විය, ලොභපටිපක්ඛො අලොභො විය ව යං ධම්මජාතං කුසලස්ස උජුච්චවිවතීකභූතං, තං අකුසලන්ති තස්ස වසෙන තිකං උපපන්නං භොති, උජුච්චවිවතීකතා වස්ස සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකත්තා, තෙන පහාතබ්බභාවතො ව වෙදිතබ්බා, න පන කුසලවිනාසනතො. න හි අකුසලෙන කුසලං පහීයති, මහාබලත්තා පන කුසලමෙව තං පජහති. කුසලඤ්චි මහාබලං, අකුසලං දුබ්බලං. තෙනෙවාහ “අබලා නං බලීයන්ති, මද්දන්තෙනං පරිස්සයා”ති (සු. නි. 776), තස්මා කුසලමෙව යථාචුත්තනයෙන අකුසලස්ස පහායකං, නාකුසලං ඉතරස්සාති වෙදිතබ්බං.

තදුහය...පෙ.... අබ්‍යාකතන්ති යං ධම්මජාතං කුසලං විය න
 අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණං, නාපි අකුසලං විය සාවජ්ජානිට්ඨවිපාකලක්ඛණං, අථ
 ඛො අවිපාකත්තා තදුහයවිපරිතලක්ඛණං, තං අබ්‍යාකතන්ති අත්ථො. නනු ච
 “තදුහයවිපරිතලක්ඛණ”න්ති චුත්තෙ සුඛදුක්ඛවෙදනානං විපරිතා උපෙක්ඛාවෙදනා
 විය ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකානං විපරිතො අඤ්ඤො කොචි විපාකො යස්ස අත්ථී, තං
 අබ්‍යාකතන්ති ආපජ්ජති? නාපජ්ජති තථා අසම්භවතො. යථා හි
 ආලෝකන්ධකාරානං විපරිතො අඤ්ඤො කොචි නත්ථී, එවම්ඨිට්ඨානිට්ඨවිපාකානං
 විපරිතො න කොචි විපාකො අත්ථීති. අථ චා තං-සද්දො ඉධ
 ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකනිරූපෙක්ඛං කුසලාකුසලමත්තමෙව පච්චාමසතිති
 කුසලාකුසලානං සවිපාකත්තා තදුහයවිපරිතලක්ඛණං, තං අවිපාකලක්ඛණන්ති
 අත්ථොති අලමෙත්ථ අනුයොගෙන. කුසලාකුසලභාවෙන න බ්‍යාකතන්ති
 අබ්‍යාකතං. කුසලාකුසලඤ්ඤි වත්ථා අබ්‍යාකතස්ස චුත්තත්තා
 කුසලාකුසලභාවෙනෙව අචුත්තත්තාති විඤ්ඤායති, න පකාරන්තරෙන. තථා
 අවචනඤ්ච තස්ස තදුහයවිපරිතලක්ඛණත්තායෙව, න පන
 අවත්තබ්බත්තාමත්තෙනාති දට්ඨබ්බං. අථ චා වි-සද්දො විරොධිවචනො. ආ-සද්දො
 අභිමුඛාවජ්ජකාසනො, තස්මා අත්තනො පච්චයෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤං
 විරොධාභිමුඛං කතං ලක්ඛණවිරොධතො පභායකජ්ජභාතබ්බභාවතො චාති
 බ්‍යාකතං, කුසලාකුසලං. තතො අඤ්ඤං අබ්‍යාකතං. තඤ්ඤි ලක්ඛණතො
 අඤ්ඤමඤ්ඤං කුසලාකුසලං විය න තස්ස විරුද්ධං. න හි අවිපාකතං
 අනිට්ඨවිපාකතා විය, ඉට්ඨවිපාකතාය ඉට්ඨවිපාකතා විය ච අනිට්ඨවිපාකතාය
 ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකතාහි විරුජ්ඣති, න චාපි අබ්‍යාකතං කුසලාකුසලෙසු කිඤ්චි
 පජ්ඣති, න ච කෙනචි පභාතබ්බන්ති. “තදුහයවිපරිතලක්ඛණමබ්‍යාකත”න්ති
 විඤ්ඤායමානෙ අහොසි කම්මං, නාහොසි කම්මවිපාකො, නත්ථී කම්මවිපාකො, න
 භවිස්සති කම්මවිපාකොති ඉමිනා තිකෙන සඬගහිතස්ස
 ගතිඋපධිකාලජ්ජයොගවිපත්තිහි අවිපාකස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදිකම්මස්ස
 භාවනායපභාතබ්බස්ස අකුසලස්ස ච අභිඤ්ඤාකුසලස්ස ච විපාකුජ්ජාදනාභාවතො
 “සියා නු ඛො අබ්‍යාකතභාවො චා”ති කදාචි කොචි චිත්තෙයායාති
 තන්තිචාරණත්ථමාහ “අවිපාකාරහං චා”ති, විපාකං දාතුං නාරහති තත්ථ
 සාමත්ථියාභාවතොති අවිපාකාරහං. ඉදං චුත්තං හොති – දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදියො
 තාව පච්චයවෙකල්ලාදීහි කාරණෙහි අවිපාකා, සවෙ පනෙන තබ්බිදුරා අස්සු, තදා
 විපාකදානෙ සමත්ථතාය විපාකාරභායෙව, තං පන න තථා, අථ ඛො යෙන කෙනචි
 ආකාරෙන විපාකදානෙ අසමත්ථතායෙව විපාකාරහං න හොති, තං අබ්‍යාකතං
 නාමාති.

ඉදානි එවං තිකවසෙන නිද්දිට්ඨෙසු කුසලාදීසු පයමං තාව කුසලචිත්තං
 විභජන්තො “තත්ථ කුසලචිත්ත”න්තිආදිනා තස්ස ගණනපරිච්ඡේදං දස්සෙති.
 එකච්ඡතිවිධන්ති අට්ඨ කාමාවචරානි, පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානි,
 චත්තාරි ලෝකුත්තරානීති එවං සඬබ්බෙපතො එකච්ඡතිවිධං. භූමිතො චතුබ්බිධන්ති
 කාමරූපාරූපලෝකුත්තරභූමිසඬබ්බානානං චතුත්තං භූමිතං වසෙන තත්ථ
 පවත්තමානං චිත්තමිපි චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ භවන්ති එත්ථාති භූමි, යානං,

අවත්ථා ව. අවත්ථාපි හි අවත්ථවත්තානං පවත්තිට්ඨානං විය ගස්හති. එවඤ්ඤි
 නෙසං සුඛග්ගහණං හොති. අවත්ථාති චෙත්ථ ධම්මානං කාමතණ්හාදීහි
 පරිච්ඡින්නාපරිච්ඡින්නභාවො. තත්ථ පුරිමා තිස්සො භූමියො උභයවසෙන
 චෙදිතබ්බා, ඉතරා අවත්ථාවසෙනෙව. න හි ලොකුත්තරධම්මානං කාමභවාදිතො
 අඤ්ඤං යානමුපලබ්භතීති.

අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානස්සාපි චක්ඛමානනයෙන කාමභූමිපරියාපන්නත්තා
 භූමිතො එකවිධන්ති. සවත්ථුකාවත්ථුකහෙදතොති චක්ඛාදීනි පඤ්ච, හදයඤ්චාති ඡ
 වත්ථුනි. කුසලස්ස පන චක්ඛාදිනිස්සිතත්තභාවතො හදයවත්ථු ඉධ වත්ථුනි
 අධිප්පෙන. තෙන සහිතං එකන්තෙන තන්තිස්සිතස්පවත්තිතොති සවත්ථුකං,
 කාමරූපධාතුයං පවත්තමානවිඤ්ඤාණං. තත්ථ හි අරූපස්ස රූපපටිබන්ධස්පවත්ති,
 අරූපධාතුයං පන රූපභාවතො වත්ථුචිරහිතමෙව පවත්තතීති තත්ථ පවත්තමානං
 අවත්ථුකං. භීත...පෙ.... තිවිධන්ති එත්ථ පච්චයතො, එලතො ව මජ්ඣිමපණ්ණෙහි
 නිභීතං, තෙසං වා ගුණෙහි පරිභීතන්ති භීතං, අත්තතො පච්චයෙහි පධානභාවං
 නීතන්ති පණ්ණං, උභින්නං චෙමජ්ඣෙකි භවං මජ්ඣිමං. තත්ථ භීතෙන ඡන්දෙන
 විත්තෙන චිරියෙන විමංසාය වා පවත්තිතං භීතං, මජ්ඣිමෙහි ඡන්දාදීහි පවත්තිතං
 මජ්ඣිමං, පණ්ණෙහි පණ්ණං. ඡන්දාදීනං පන භීතාදිභාවො අධිමුත්තිවසෙන
 දට්ඨබ්බො. භීතාධිමුත්තිවසෙන හි නෙසං භීතතා, පණ්ණාධිමුත්තිවසෙන පණ්ණතා,
 තද්වහයචෙමජ්ඣවසෙන මජ්ඣිමතා. යසකාමතාය වා කතං කුසලං භීතං,
 පුඤ්ඤඵලකාමතාය මජ්ඣිමං, ‘පුඤ්ඤං නාමෙනං සාධුහි කත්තබ්බමෙව’ ති එවං
 අරියභාවං නිස්සාය කතං පණ්ණං. ‘අභමස්මි දානපති, ඉමෙ පනඤ්ඤෙ
 දානදාසාදයො’ තිආදිනා අත්තුක්කංසනපරවම්භනාහි උපක්කිලිට්ඨං පවත්තිතං වා
 භීතං, තථා අනුපක්කිලිට්ඨං මජ්ඣිමං, මග්ගඵලපදට්ඨානං පණ්ණං.
 භවභොගසම්පත්තිනිමිත්තං වා කතං භීතං, සාවකපච්චෙකබ්බොධිපාරමිතාවසෙන
 අත්තතො විමොක්ඛත්ථාය කතං මජ්ඣිමං, සම්මාසම්බොධිපාරමිතාවසෙන
 සබ්බෙසං විමොක්ඛත්ථාය කතං පණ්ණන්ති.

සොමනස්සු...පෙ.... හෙදතොති හෙද-සද්දො පච්චෙකං සම්බන්ධිතබ්බො
 ‘සොමනස්සුපෙක්ඛාහෙදතො ඤාණහෙදතො පයොගහෙදතො’ ති. තත්ථ
 පයොගහෙදතොති සඬ්ඛාරහෙදතොති අත්ථො. නනු ව සොමනස්සුපෙක්ඛාහෙදො
 තාව යුත්තො තෙසං හින්තසභාවත්තා. ඤාණප්පයොගහෙදො පන කථන්ති?
 වුවිචතෙ – ඤාණප්පයොගකතො හෙදො ඤාණප්පයොගහෙදො තෙසං
 භාවාභාවමුපාදාය පවත්තත්තා. ඉදානි තමෙව සොමනස්සුපෙක්ඛාදිහෙදං විභාගෙන
 දස්සෙතුං ‘සෙය්‍යථීද්’න්ති පුච්ඡිත්වා ‘සොමනස්සසහගත’න්තිආදිනා
 විස්සජ්ජෙති. තත්ථ සෙය්‍යථීදන්ති තං කතමං, තං කථන්ති වා අත්ථො.

සොහනං මනො, සොහනං වා මනො එතස්සාති සුමනො, තස්ස භාවො
 සොමනස්සං, මානසිකසුඛචෙදනායෙන අධිවචනං, සොමනස්සෙන උප්පාදතො
 යාව නිරොධා සහගතං පවත්තං සංසට්ඨං සම්පයුත්තන්ති අත්ථො. අථ වා
 සොමනස්සෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතන්ති සොමනස්සසහගතං. ජානාති

යථාසභාවං පටිච්ඡේදානිති ඤාණං, තෙන සමං එකුප්පාදාදිහි පකාරෙහි යුත්තන්ති ඤාණසම්පයුත්තං. නාස්ස සඬබ්බාරො අත්ථිති අසඬබ්බාරං, අසඬබ්බාරමෙව අසඬබ්බාරිකං. සහ සඬබ්බාරෙන පවත්තමානං සසඬබ්බාරං, තදෙව සසඬබ්බාරිකං. සඬබ්බාරොති චෙත්ථ අත්තනො, පරස්ස වා පුබ්බස්පයොගො “සඬබ්බාරොති තික්ඛභාවසඬබ්බාරෙන මණ්ඩනවිසෙසෙන සජ්ජෙති, සඬබ්බරියති වා සජ්ජියති චිත්තං එතෙනා” ති කත්වා. තත්ථ දානාදිපුඤ්ඤකරණකාලෙ මච්ඡෙරමලාපිනමිද්ධාදිහි උපක්කිලෙසෙහි සංසිද්ධානෙ චිත්තෙ උපක්කිලෙසවූපසමවසෙන, චිත්තස්ස ව උස්සාහජනනවසෙන තීසු ද්වාරෙසු පවත්තො සම්මාවායාමො අත්තනො පයොගො නාම. කුසලකරණෙ නිරුප්පාහස්ස පන “අම්මො, සප්පුරිස, කුසලකරණං නාම පණ්ඩිතෙහි ආසෙවිතමග්ගො, තත්ථ තයාපි පටිපජ්ජිතුං වට්ටති, තස්මා දානං දෙහි, සීලං රක්ඛ, තඤ්ඤි තෙ අත්ථාය හිතාය සුඛාය භවිස්සති” තිආදිනා කුසලකරණත්ථාය උස්සාහජනනවසෙන පරෙසං කායචච්ච්චාරෙසු පවත්තා ආණත්ති පරජ්ජයොගො නාම. තෙසු පන පුරිමො පුබ්බභාගජ්ජපවත්තචිත්තසන්තානෙ, පච්ඡිමො පරෙසං චිත්තසන්තානෙයෙව සම්භවතීති තන්තිබ්බත්තිතො චිත්තස්ස තික්ඛභාවසඬබ්බාරො විසෙසො ඉධ උපචාරතො සඬබ්බාරොති චෙදිතබ්බො. තෙනාහු ආචරියා –

“පුබ්බස්පයොගසම්භූතො, විසෙසො චිත්තසම්භවී;
සඬබ්බාරො ඉති සඬබ්බාර-සභාවඤ්ඤාහි කිත්තිතො” ති.

අථ වා “සසඬබ්බාරිකමසඬබ්බාරික”න්ති ව එතං කෙවලං සඬබ්බාරස්ස භාවාභාවමත්තාපෙක්ඛාය වුත්තං, න තස්ස සහජ්ජපවත්තිසබ්බාභාවාභාවතොති හින්තසන්තානජ්ජපවත්තිතොපි සඬබ්බාරස්ස ඉදමත්ථිතාය තංවසෙන නිබ්බත්තං චිත්තං සඬබ්බාරො අස්ස අත්ථිති සසඬබ්බාරිකං සහ-සද්දස්ස විජ්ජමානත්ථපරිදීපනතො “සලොමකො සපක්ඛකො” තිආදීසු විය. තබ්බිපරිතං පන තදභාවතො යථාවුත්තවසෙනෙව අසඬබ්බාරිකං. අථ වා සඬබ්බරණං, සඬබ්බරියති වා එතෙන ආගන්තුකසම්භූතෙන චිත්තසංසිද්ධසභාවාපනයනවසෙනෙව සජ්ජියති, සඬබ්බරොති වා තං යථාවුත්තවසෙනෙවති සඬබ්බාරොති උජුකමෙව පුබ්බස්පයොගජනිතො තික්ඛභාවො වුව්චති, තදභාවතො අසඬබ්බාරිකං, සභාවතික්ඛන්ති අත්ථො. තංසහගතාය සසඬබ්බාරිකං, අථ වා මච්ඡෙරමලාදිහි සඬබ්බරියතීති සඬබ්බාරො, චිත්තස්ස සංසිද්ධසභාවො, සො යස්ස නත්ථිති අසඬබ්බාරිකං, ඉතරං සසඬබ්බාරිකං. පණිතඋතුහොජනාදිකො වා බලවපච්චයො සඬබ්බාරො “සඬබ්බරොති චිත්තං තික්ඛභාවෙන, සඬබ්බරියති වා තං එතෙනා” ති කත්වා. අ-කාරස්ස වුඩ්ඪත්ථවුත්තිතාය වුඩ්ඪිජ්ජපත්තො සඬබ්බාරො අස්සාති අසඬබ්බාරිකං, බලවපච්චයවත්තන්ති අත්ථො. වුඩ්ඪිපරිදීපකෙන පන අ-කාරෙන අවිසෙසිතත්තා සසඬබ්බාරිකං සජ්ජව්චයං දුබ්බලපච්චයන්ති අධිප්පායො. ඤාණෙන විජ්ජයුත්තං විරහිතන්ති ඤාණවිජ්ජයුත්තං.

උපෙක්ඛතීති උපෙක්ඛා, චෙදියමානාපි ආරම්මණං අජ්ඣුපෙක්ඛති, මජ්ඣිමනිකායකාරසණ්ඨිතියාති අත්ථො. අථ වා ඉට්ඨෙය, අනිට්ඨෙය ව ආරම්මණෙ

පක්ඛපාතාභාවෙන උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවතීති උපෙක්ඛා. අථ චා උපෙතා සුඛදුක්ඛානං අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. අවිරුද්ධත්තායෙව හෙසා තෙසං අනන්තරම්පි පවත්ති. සුඛදුක්ඛවෙදනා පන විසුං විසුං විරුද්ධසභාවත්තා නාඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තරං පවත්ති. තෙනෙව හි පටියානෙ සොමනස්සස්ස අනන්තරං දොමනස්සස්ස, දොමනස්සස්ස අනන්තරං සොමනස්සස්ස ච උප්පත්ති පටිසිද්ධා. අයඤ්ච අත්ථො ලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තවෙදනායපි ලබ්භති, පුරිමා පන ද්වෙ න තථා. න හි ලොභසහගතාදීනං මජ්ඣත්තාකාරෙන අජ්ඣුපෙක්ඛනං, උපපත්තිතො ඉක්ඛනං චා අත්ථීති. උපෙක්ඛාසහගතන්ති සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව.

නනු ච අඤ්ඤෙපි එස්සාදයො සම්පයුත්තධම්මා අත්ථීති සොමනස්සාදීනං වසෙනෙව පන අට්ඨවිධතා කස්මා ගහිතාති? හෙදකරභාවතො. එස්සාදීනඤ්ච සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා, සද්ධාදීනඤ්ච සබ්බකුසලසාධාරණත්තා න තෙහි චිත්තස්ස විභාගො, සොමනස්සාදයො පන කත්ථවි චිත්තෙ භොන්ති, කත්ථවි න භොන්තීති පාකටොව තෙහි චිත්තස්ස විභාගාති. කස්මා පනෙතෙ කත්ථවි චිත්තෙ භොන්ති, කත්ථවි න භොන්තීති? කාරණස්ස සන්තිහිතාසන්තිහිතභාවතො. කිං පන තෙසං කාරණන්ති? චූච්චතෙ – තත්ථ සොමනස්සසහගතභාවො තාව ආරම්මණවසෙන භොති. ඉට්ඨාරම්මණස්මිඤ්ච සොමනස්සසහගතචිත්තමුප්පජ්ජති. නනු ච ඉට්ඨාරම්මණං ලොභස්ස වත්ථු රජ්ජනීයත්තාති කථං තත්ථ කුසලං උප්පජ්ජතීති? නයිදමෙකන්තිකං ඉට්ඨෙපි ආරම්මණෙ නියමිතාදිවසෙන කුසලස්ස උප්පජ්ජනතො. යස්ස හි ‘‘කුසලමෙව මයා කත්තබ්බ’’න්ති කුසලකරණෙයෙව චිත්තං නියමිතං භොති, අකුසලජ්ජවත්තිතොව නිවත්තෙත්වා කුසලකරණෙයෙව පරිණාමිතං, අභිණ්භකරණෙන ච කුසලං සමුදාවිණ්ණං, පටිරූපදෙසවාසසද්ධම්මස්සවනසජ්ජුරිසුපනිස්සයපුබ්බෙකතපුඤ්ඤතාසඬ්ඛාතවතුව ක්කුපනිස්සයවසෙන, යොනියො ච ආභොගො පවත්ති, තස්ස ඉට්ඨෙපි ආරම්මණෙ අලොභසම්පයුත්තමෙව චිත්තමුප්පජ්ජති, න ලොභසම්පයුත්තං. භොති චෙත්ථ –

‘‘නියාමපරිණාමෙහි, සමුදාවිණ්ණතාය ච;
ඤාණපුබ්බධිගමාභොගා, ඉට්ඨෙපි කුසලං සියා’’ති.

අපිච සද්ධාබහුලතාදීහි ච කාරණෙහි චිත්තස්ස සොමනස්සසහගතතා වෙදිතබ්බා. අස්සද්ධානං, හි මිච්ඡාදිට්ඨිකානඤ්ච එකන්තමිට්ඨාරම්මණභූතං තථාගතරූපම්පි දිස්වා සොමනස්සං න උප්පජ්ජති. යෙ ච කුසලජ්ජවත්තියං ආනිසංසං න පස්සන්ති, තෙසං පරෙහි උස්සාහිතානං කුසලං කරොන්තානම්පි සොමනස්සං න උප්පජ්ජති, තස්මා සද්ධාබහුලතා විසුද්ධිදිට්ඨිතා ආනිසංසදස්සාවිතාති ඉමෙහිපි කාරණෙහි චිත්තස්ස සොමනස්සසහගතතා භොති.

අපිච යෙ තෙ එකාදස ධම්මා පීතිසම්බොජ්ඣකඨගස්ස උප්පාදාය සංවත්තිති. සෙයාපීදං – බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සංඝානුස්සති සීලානුස්සති වාගානුස්සති

දෙවතානුස්සති උපසමානුස්සති ලුබ්භුග්ගලපරිවජ්ජනං සිනිද්ධපුග්ගලසෙවනා පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණා තදධිමුත්තතානි ඉමෙහිපි කාරණෙහි චිත්තස්ස සොමනස්සසහගතභාවො වෙදිතබ්බො. බුද්ධාදිගුණෙ අනුස්සරන්තස්ස හි යාව උපචාරුප්පාදා සකලසරීරං ඵරමානා පිති උප්පජ්ජති. තථා දීඝරත්තං අක්ඛණ්ඩතාදිවසෙන අත්තනා රක්ඛිතං චතුපාරිසුද්ධිසීලං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, ගිහිනො දසසීලං පඤ්චසීලං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, දුබ්භික්ඛහයාදීසු පණිතං භොජනං සමුග්ගමාරීතං දත්වා “ඵවංනාම දානං අදාසි”න්ති අත්තනොවාගං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, ගිහිනොපි තථාරූපෙ කාලෙ සීලවන්තානං දින්නදානං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, යෙහි ගුණෙහි සමන්තාගතා දෙවා දෙවත්තං ගතා, තථාරූපානං ගුණානං අත්තති අත්ථිතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, සමථවිපස්සනාහි වික්ඛම්භිතකිලෙසෙ සට්ඨිපි සත්තතිපි වස්සානි අසමුදාවරන්තෙ දිස්වා “අභො මය්හං කිලෙසා න සමුදාවරන්ති”ති චිත්තෙන්තස්ස, චෙතියදස්සනථෙරදස්සනෙසු අසක්කච්චකිරියාය සංසුචිතලුබ්භාවෙන බුද්ධාදීසු පසාදසිනෙභාවෙන ගද්දහපිටියෙ රජසදිසෙ ලුබ්භුග්ගලෙ පරිවජ්ජන්තස්ස, බුද්ධාදීසු පසාදබහුලෙ මුදුවිත්තෙ සිනිද්ධපුග්ගලෙ පටිසෙවන්තස්ස, රතන්තයගුණපරිදීපකෙ පසාදනීයසුත්තන්තෙ පච්චවෙක්ඛන්තස්ස, ධානනිසජ්ජාදීසුපි පිතිඋප්පාදනත්ථං තන්තින්තතාදිවසෙන පවත්තෙන්තස්ස යෙහුයොන පිති උප්පජ්ජති. පිතියා ච සොමනස්සෙන සහ අවිනාභාවතො තදුප්පත්තියා තස්සාපි උප්පත්ති නියතානි ඵවං පිතිකාරණානිපි සොමනස්සකාරණානිති දට්ඨබ්බානි. කිඤ්ච – අගම්භීරපකතිතා, සොමනස්සපටිසන්ධිකතානි ඉමෙහි ද්විභි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා භොති. යො හි අගම්භීරපකතිකො භොති, අප්පමත්තකෙපි හිතොපකරණෙ තුස්සති, යො ච සොමනස්සපටිසන්ධිකො අප්පසන්තෙසු ආරම්මණෙසුපි අප්පටික්කුලදස්සාවී, තස්ස යෙහුයොන සොමනස්සසහගතචිත්තං උප්පජ්ජති. යථාචුත්තානං පන සොමනස්සකාරණානමභාවෙන මජ්ඣිමනිකායෙ ච උපෙක්ඛාසහගතතා වෙදිතබ්බො.

ඤාණසම්පයුත්තස්ස පන කම්මතො උපපත්තිතො ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො කිලෙසදුර්භාවතොති ඉමෙහි කාරණෙහි භොති. යො හි පරෙසං හිතජ්ඣාසයෙන ධම්මං දෙසෙති හීනුක්කට්ඨාදීනි ච නළකාරමුද්දාගණනාදීනි සිප්පායතනානි, වඩ්ඪකිකසිවාණ්ප්පාදීනි ච කම්මායතනානි, විසහරණාදීනි ච විජ්ජායතනානිති ඵවං නිරවජ්ජසිප්පායතනාදීනි සික්ඛාපෙති, සයං චා සික්ඛති, ධම්මකථිකස්ස සක්කාරං කත්වා ධම්මං කථාපෙති, “ආයතිං පඤ්ඤවා භවිස්සාමී”ති පත්ථනං පට්ඨපෙත්වා නානප්පකාරං පුඤ්ඤකම්මං කරොති, තස්සෙවං නානප්පකාරං පඤ්ඤාසංවත්තතිකකම්මං සම්පාදෙන්තස්ස තං කම්මං උපනිස්සාය උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං උප්පජ්ජති. තථා අඛ්‍යාපජ්ජෙ ලොකෙ උප්පන්තස්ස උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං භොති. චුත්තඤ්ඤෙනං –

“තස්ස තත්ථ සුඛිනො ධම්මපදානි පිලවන්ති, දන්ධො, හික්ඛවෙ,
සතුප්පාදො, අථ සො සත්තො ඛිජ්ජමෙව විසෙසභාගී භොති”ති (අ. නි.
4.191).

තථා පඤ්ඤාදසකං සම්පත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපටිපාකං නිස්සාය උප්පජ්ජමානං
 කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. යෙන පන සමථවිපස්සනාභාවනාහි කිලෙසා
 වික්ඛම්භිතා, තස්ස කිලෙසදුර්භාවං නිස්සාය උප්පජ්ජමානං චිත්තං
 ඤාණසම්පයුත්තං උප්පජ්ජති. යථාහ –

“යොගා වෙ ජායතෙ භූරි, අයොගා භූරිසඬ්ඛයො” ති. (ධ. ප. 282).

අපිව යෙ තෙ ධම්මා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති.
 සෙය්‍යාටීදං – පරිපුච්ඡකතා වත්ථුච්ඡදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා
 දූප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා පඤ්ඤවත්තපුග්ගලසෙවනා
 ගම්භිරඤාණවරියපච්චවෙක්ඛණා තදධිමුත්තතාහි ඉමෙහි කාරණෙහි
 ඤාණසම්පයුත්තභාවො හොති. තථා හි යො පඤ්ඤවත්තෙ උපසඬ්ඡකම්ම
 ඛන්ධධාතුආයතනඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣකඛිගමග්ගඛිගකානඛිගසමථවිපස්සනාදීනං
 පරිපුච්ඡාබහුලො හොති, තස්ස තංවසෙන උප්පන්නං සුතමයඤාණං ආදිං කත්වා
 උප්පජ්ජමානං චිත්තං ඤාණසහගතං හොති. යෙන පන
 නබ්බෙසව්වරසෙනාසනාදීනි අජ්ඣත්තිකබාහිරවත්ථුනි පුබ්බෙ අවිසදානි
 ඡෙදනමලහරණාදීනා විසදානි කතානි, තස්සෙවං විසදවත්ථුකස්ස උප්පන්නෙනසු
 චිත්තවෙතසිකෙසු විසදං ඤාණං හොති පරිසුද්ධානි දීපකපල්ලකාදීනි නිස්සාය
 උප්පන්නදීපසිඛාය ඔහාසො විය. යස්ස ව සද්ධිත්තියාදීසු අඤ්ඤතරං බලවං හොති,
 ඉතරානි මන්දානි, තතො තානි සකසකකිච්චං කාතුං න සක්කොන්ති, තස්මා සො
 තස්ස බොජ්ඣකඛිගවිභවිගෙ ආගතනයෙන තෙන තෙන ආකාරෙන සමත්තං
 පටිපාදෙති, තස්සෙවං ඉන්ද්‍රියානං සමත්තං පටිපාදෙත්තස්ස විපස්සනාඤාණාදීනං
 වසෙන චිත්තං ඤාණසහගතං හොති. යො පන දූප්පඤ්ඤපුග්ගලෙ පරිවජ්ජෙති,
 පඤ්ඤවත්තපුග්ගලෙ වා පයිරුපාසති, ඛන්ධාදීසු ඔගාල්භං භගවතො
 ගම්භිරඤාණවරියං වා පච්චවෙක්ඛති, යානනිසජ්ජාදීසු තදධිමුත්තචිත්තො වා
 විහරති, ඉමෙසම්පි උප්පජ්ජමානං කුසලං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. අපිව
 බුද්ධාදිගුණානුස්සරණෙනපි චිත්තං ඤාණසහගතං හොති. යථාහ –

“යස්මිං, මහානාම, සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස
 තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොස...පෙ.... න
 මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති
 තථාගතං ආරබ්භ. උජුගතචිත්තො ඛො පන, මහානාම, අරියසාවකො ලහති
 අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙදං, ලහති ධම්මුපසංහිතං පාමොජ්ජං, පමුදිතස්ස
 පීති ජායති, පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති,
 සුඛිතො චිත්තං සමාධියති, සමාහිතො යථාභූතං පජානාති” තිආදි (අ. නි.
 6.10; 11.11).

එවං බුද්ධානුස්සතිආදයොපි රාගාදිමලවිසොධනෙන
 ඤාණුප්පත්තිහෙතුකායෙවාති දට්ඨබ්බං. කිඤ්ච – තිහෙතුකපටිසන්ධිකතා
 ඤාණුප්පත්තිකාරණං. පටිසන්ධිපඤ්ඤා හි ආදිතො පටියාය භවඛිගසන්තතිවසෙන

බහුලං පවත්තමානා සන්තානපරිභාවනෙන ඤාණුප්පත්තියා සවිසෙසඋපනිස්සයො
හොති. අසඬ්ඛාරිකත්තං පන සප්පායඋතුහොජනආවාසාදිපච්චයෙහි හොතීති.
හොත්ති චෙත්ථ –

“ඉට්ඨාරම්මණකා සද්ධාබාහුලාං දිට්ඨිසුද්ධි ව;
ඵලදස්සාවිතා චෙව, පීතීබොජ්ඣකඛිගහෙතුයො.

“ඵකාදස තථා ධම්මා, අගම්භීරසභාවතා;
සොමනස්සයුත්තා සන්ධි, ඉච්චෙනෙ සුඛහෙතුයො.

“අභාවො සුඛහෙතුනං, මජ්ඣන්තාරම්මණන්ති ව;
උපෙක්ඛුප්පත්තිහෙතු ව, ඵචං ඤෙය්‍යා විභාවිතා.

“කම්මුපපත්තිතො චෙව, තථා ඉන්ද්‍රියපාකතො;
කිලෙසුපසමා ධම්ම-විචයස්ස ව හෙතුහි.

“සත්තධම්මෙහි බුද්ධාදි-ගුණානුස්සරණෙන ව;
සප්පඤ්ඤසන්ධිතො චෙව, චිත්තං ඤාණයුතං සියා.

“උතුහොජනආවාස-සප්පායාදීහි හෙතුහි;
අසඬ්ඛාරිකභාවොපි, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිතා” ති.

ඵචං චෙදනාඤාණුප්පයොගහෙදතො අට්ඨවිධං කාමාවචරචිත්තං නිද්දිසිත්වා
ඉදානි තං නිගමෙත්තො ආහ “ඉදං...පෙ.... නාමා” ති.

12. යෙන පනත්ථෙන ඉදං “කාමාවචර”න්ති වුච්චති, තං දානි දස්සෙතුං
“උද්දානතො”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ උද්දානතොති උද්දෙසතො, සඬ්ඛෙපතොති
අත්ථො. කිඤ්චාපි අවසිට්ඨකිලෙසාදයො විය කිලෙසකාමොපි අස්සාදෙනබ්බතාය
වත්ථුකාමෙ සඬ්ගහිතො ඤාණං විය ඤෙය්‍යොති සඬ්ඛෙපතො ඵකොයෙව කාමො
සියා, තථාපි කිලෙසකාමො වත්ථුකාමභාවං ගච්ඡන්තො කාමනීයට්ඨෙන ගච්ඡති, න
කාමනවසෙන. කාමනවසෙන ව පන කිලෙසකාමොව හොති, න පන වත්ථුකාමොති
ආහ “ක්ලෙසවත්ථුචසා”තිආදි. කො පනෙත්ථ වත්ථුකාමො, කො කිලෙසකාමොති
චොදනං මනසි නිධාය “ජන්දො කාමො, රාගො කාමො, ඡන්දරාගො කාමො,
සඬ්කප්පො කාමො, රාගො කාමො, සඬ්කප්පරාගො කාමො” ති (මහානි. 1) ඵචං
නිද්දෙසපාළියං ආගතා නිද්දිට්ඨා කාමතණ්භාව ඉධ කිලෙසකාමො. වත්ථුකාමොති
ව “මනාපිකා රූපා...පෙ.... මනාපිකා ථොට්ඨබ්බා...පෙ.... සබ්බෙපි කාමාවචරා
ධම්මා...පෙ.... සබ්බෙපි රූපාවචරා...පෙ.... සබ්බෙපි අරූපාවචරා...පෙ....
කාමා” ති (මහානි. 1) තත්ථෙව නිද්දිට්ඨා සවිඤ්ඤාණාවිඤ්ඤාණුප්පහෙදා
තෙභුමකධම්මාති දස්සෙත්තො ආහ “ක්ලෙසො...පෙ.... වට්ඨක”න්ති.
“ජන්දරාගොවා”ති අවධාරණෙන කිලෙසභාවෙන නිරුජ්ඣෙසු

ලොහදොසමොහාදීසු දසසු දොසමොහාදයො නව කිලෙසෙ පටික්ඛිපති.
කාමරූපාරූපතණ්හාය වත්ථු පතිට්ඨානං, කාරණභූතන්ති වා වත්ථු.

13. කථං පන කිලෙසකාමො නාම, කථංඤ්ච වත්ථුකාමොති ආහ
“කිලෙසකාමො”තිආදි. කාමෙතීති වත්ථුකාමං පත්ථෙති. කාමීයතීති
කිලෙසකාමෙන පත්ථීයති. ඉති-සද්දො “තස්මා”ති ඉමස්ස අත්ථෙ. ච-සද්දො එව-
කාරත්ථෙ, තෙන යස්මා කිලෙසකාමො කාමෙතීති කාමො, වත්ථුකාමො ච
කාමීයතීති, තස්මා එව කිලෙසකාමො, වත්ථුකාමො වාති දුට්ඨොපි එස කාමො
කාරකද්වයෙ කත්තරි, කම්මති ච සිජ්ඤති, කත්තුභාවං, කම්මභාවඤ්ච
පච්චනුභොතීති අත්ථො. අථ වා දුට්ඨොති ද්විත්තං කාමානං වාචකතො දුට්ඨො.
“කාමො”ති අයං සද්දො කාරකද්වයෙ සිජ්ඤති යථාචුත්තකාරකයුගලෙ
නිජ්චජ්ජති, කත්තරි, කම්මති ච “කාමො”ති පදසම්භවො භොතීති අත්ථො. වො-
කාරො පන නිපාතමත්තං “එවං වො කාලාමා”තිආදීසු (අ. නි. 3.66) විය. අථ වා
වොකාරකද්වයෙති ඛන්ධද්වයෙති අත්ථො. කිලෙසකාමො හි සඬ්ඛාරසභාවත්තා
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ, වත්ථුකාමො ච චක්ඛමානනයෙන පඤ්චකාමගුණභූතො
රූපසභාවත්තා රූපක්ඛන්ධෙති එවං දුට්ඨොපෙස කාමො ඛන්ධද්වයෙ සිජ්ඤති
නිජ්චජ්ජති, අන්තොභාවං ගච්ඡති.

14. සම්පජ්ජනානි සම්පත්තියො, තාසං වසෙන විසයවිසයිභාවෙන
අඤ්ඤමඤ්ඤං සමොසරණවසෙන, සම්පාපුණනවසෙනානි අත්ථො. ඉමිනා පන ඉදං
දීපෙති – යත්ථ දුට්ඨොපි කාමො විසයවිසයිභාවෙන සහිතො පචත්තති, සොයෙව
එකාදසවිධො පදෙසො කාමාවචරසඤ්ඤිතො. යත්ථ පන රූපාරූපධාතුයං කෙවලං
වත්ථුකාමොව පචත්තති, න සො පදෙසො කාමාවචරො නාමාති. නනු ච දුට්ඨොපි
සහිතො රූපාරූපධාතුසු පචත්තති, රූපාරූපාවචරධම්මානං වත්ථුකාමත්තා,
තදාරම්මණභූතානඤ්ච රූපාරූපතණ්හානං තංයොගෙන
කිලෙසකාමභාවසිද්ධිතොති? නයිදමෙවං ධරම්භාගියභූතස්ස ඛහලකිලෙසස්සෙව
කාමරාගස්ස ඉධ කිලෙසකාමභාවෙන අධිජ්ජෙතත්තා. “උද්දානතො දුට්ඨෙ කාමා”ති
සබ්බෙ කාමෙ උද්දිසිත්වාපි හි “පදෙසො චතුපායාන”න්තිආදිනා විසයනියමනෙන
“දුට්ඨොපි අය”න්ති එත්ථ කාමෙකදෙසභූතො නීවරණාවත්ථාය කථිතො
කාමරාගො කිලෙසකාමභාවෙන, තඬ්ඛත්ථුකායෙව ධම්මා වත්ථුකාමභාවෙන
ගහිතා, න රූපාරූපතණ්හා, තඬ්ඛත්ථුකධම්මා වාති ඤාපීයති. එවඤ්ච කත්වා උපරි
චක්ඛමානා සසත්ථාවචරූපමා උපපන්නා භොති, යථාචුත්තානමෙව කාමානං ඉධ
අධිජ්ජෙතත්තා රූපාරූපධාතුසු
විමානකජ්ජරුක්ඛත්ථාලඬ්ඛාරපරිත්තකුසලාදිභෙදෙසු කාමාවචරධම්මෙසු
පචත්තො ඡන්දරාගො කිලෙසකාමො නාම න භොති, න ච තඬ්ඛත්ථුභූතං
විමානකජ්ජරුක්ඛාදිපරිත්තධම්මජාතං වත්ථුකාමො නාමාති සිද්ධං. තෙනෙවාහ
“කාමො වා කාමසඤ්ඤා වා බ්‍රහ්මලොකෙ න විජ්ජති”ති.
කාමාවචරසත්තසත්තානගතතණ්හාය විසයභාවෙ සති පන තංයොගෙන
රූපාරූපධාතුසුපි පචත්තමානො පරිත්තධම්මො වත්ථුකාමොයෙවාති වෙදිතබ්බං.
අථ වා නිද්දෙසෙ ආගතනයෙන නිරවසෙසො කිලෙසකාමො

කාමන ණ්භාහවන ණ්භාවිහවන ණ්භානිරොධන ණ්භාපහෙදො ඉධ පවත්තති.
 වත්ථුකාමෙසුපි අප්පකං රූපාරූපවිපාකමත්තං යපෙත්වා සබ්බොයෙව ඉධ
 පවත්තතිති අනවසෙසප්පවත්තිං සන්ධාය “කාමොයං දුට්ඨොපි චා”ති වුත්තං.
 කිඤ්චාපි එවං වුත්තං, තෙසු පන බහලකිලෙසකාමභූතො බහලකාමරාගො ච
 තබ්බත්ථුකා පඤ්ච කාමගුණා ච ඉධ ගහිතාති දස්සනත්ථං “සම්පත්තීනං
 වසෙනා”ති වුත්තං. සම්පජ්ජනවසෙන, සම්ප්ඤ්ඤනවසෙනාති අත්ථො. අවචරතීති
 පවත්තති. ඉති-සද්දො හෙතුමිහි, යස්මා දුට්ඨොපි අයං කාමො අවචරති, තස්මා
 කාමො එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරසඤ්ඤිතොති අත්ථො.

15. සග්ගමොක්ඛහෙතුභූතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා යෙහුයොන අපෙතාති අපායා.
 නිරයාදිවසෙන වත්තාරො අපායා චතුපායා. ඡන්තන්ති
 චාතුමහාරාජිකතාවතිංසයාමාතුසිතානිම්මානරතිපරනිම්මිතවසවත්තිසඬ්ඛාතානං
 ඡන්තං දෙවලොකානං. මෙරූපාදවාසිනො පන අසුරා තාවතිංසෙසුයෙව
 සඬ්ගග්ගන්තීති න තෙහි සද්ධිං සත්තන්තන්ති වුත්තං. මනසො උස්සන්තතාය
 මනුස්සා, සතිසුරභාවබ්‍රහ්මවරියයොග්ගතාදිගුණවසෙන උපචිතමානසතාය
 උක්කට්ඨගුණචිත්තතායාති අත්ථො, තෙ පන නිප්පරියායතො ජම්බුදීපවාසිනො
 වෙදිතබ්බා. යථාහ –

“තීහි, හික්ඛවෙ, යානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ච
 මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ච තාවතිංසෙ. කතමෙහි තීහි? සුරා
 සතිමත්තො ඉධ බ්‍රහ්මවරියවාසො”ති (අ. නි. 9.21).

තෙහි පන සමානරූපාදිතාය සද්ධිං පරිත්තදීපවාසිහි ඉතරමහාදීපවාසිනොපි
 “මනුස්සා”ඉච්චෙව පඤ්ඤායිංසු. ලොකියා පන මනුනො අපච්චභාවෙනෙව
 “මනුස්සා”ති වදන්ති. එකාදසවිධොති චතුරාපායෙසු තිරච්ඡානපෙත්තිවිසයානං
 විසුං පරිච්ඡින්නස්ස ඔකාසස්ස අභාවෙපි යත්ථ තෙ අරඤ්ඤසමුද්දපබ්බතපාදාදිකෙ
 නිබද්ධවාසං වසන්ති, තාදිසස්ස යානස්ස ගහිතත්තා එකාදසවිධො.

16. නනු චෙත්ථ අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මානං පවත්තිසම්භවතො කාමස්සෙව
 අවචරණවසෙන කථං නාමලාභොති ආහ “අස්සාහිලක්ඛිතත්තා”තිආදි. තත්ථ
 අස්සාති ඉමස්ස දුට්ඨස්ස කාමස්ස. අහිලක්ඛිතත්තාති එකාදසවිධෙ පදෙසෙ
 පාකටත්තා. අථ චා අස්සාති කරණත්ථෙ සාම්චචනං, තස්මා අනෙත දුට්ඨෙන
 කාමෙන එකාදසවිධස්ස පදෙසස්ස අහිලක්ඛිතත්තා, පඤ්ඤාපිතත්තාති අත්ථො. අථ
 චා උපයොගත්ථෙ සාම්චචනවසෙන අස්ස එකාදසවිධස්ස පදෙසස්ස තෙන දුට්ඨෙන
 අහිලක්ඛිතත්තාති අත්ථො. සහ සත්ථෙහිති සසත්ථා, යත්ථ තෙ අවචරන්ති, සො
 සසත්ථාවචරො, පදෙසො. සො විය. යථා හි යස්මිං පදෙසෙ සසත්ථා පුරිසා
 අවචරන්ති, සො විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු ද්විපදචතුප්පදාදීසු අවචරන්තෙසු තෙසං
 තත්ථ පාකටත්තා, තෙහි චා අහිලක්ඛිතත්තා “සසත්ථාවචරො”ත්ථෙව පඤ්ඤායති,
 එවං විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු රූපාවචරාදීසු අවචරන්තෙසු අහිලක්ඛණවසෙන අයං
 පදෙසො “කාමාවචරො”ත්ථෙව සඤ්ඤිතොති. එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු.

17-8. නනු ව චිත්තං කාමාවචරන්ති චුත්තං, යථාචුත්තනසෙන පන පදෙසස්ස ගහිතත්තා කථං තත්ථ අවචරන්තං කාමාවචරං නාමාති ආහ “ස්වාය”න්තිආදි. සො අයං කාමාවචරො “කාමො”ති සඤ්ඤිතොති සම්බන්ධො. රූපහවො රූපන්ති යථා රූපහවො රූපං. අචුත්තොපි හි යථාසද්දො එවං-සද්දසන්නිට්ඨානතො ලබ්හති. යථා “රූපුපපත්තියා මග්ගං භාවෙති”ති එත්ථ “රූපහවුපපත්තියා”ති වත්තබ්බෙ රූපහවො “රූප”න්ති සඤ්ඤිතොති අයමෙත්ථ අත්ථො. කථං පනෙස එවං සඤ්ඤිතොති ආහ “උත්තරස්සා”තිආදි. අථ වා යථා උත්තරස්ස පදස්ස ලොපං කත්වා උදිරිතො එස රූපහවො “රූප”න්ති සඤ්ඤිතො, එවං ස්වායං කාමාවචරො කාමොති සම්බන්ධො. තස්මිං කාමෙති තස්මිං උත්තරපදලොපවසෙන කාමසඤ්ඤිතෙ පදෙසෙ. ඉදන්ති ඉදං අට්ඨවිධං චිත්තං. අධිකාරවසෙන පන තස්ස ගහණෙපි සබ්බෙසමෙව පරිත්තචිත්තානමයමත්ථො ලබ්හති සබ්බෙසමිපි කාමෙ අවචරණතො. සදාති සබ්බකාලං, බාහුලොයනාති අධිප්පායො. ඉමිනා පන ඉදං දීපෙති – යථා සඬගාමෙ යෙභුයොන අවචරන්තො “සඬගාමාවචරො”ති ලද්ධනාමො හත්ථි අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තොපි බාහුල්ලප්පවත්තිවසෙන “සඬගාමාවචරො”ත්වෙව පඤ්ඤායති, එවමිදං අඤ්ඤත්ථ අවචරන්තමිපි කාමලොකෙ බාහුල්ලචුත්තිතො “කාමාවචර”මිච්චෙව චුත්තන්ති. තෙන පන නනු චෙතං රූපාරූපහවෙසුපි අවචරණතො රූපාවචරාදිනාමමිපි ලභෙය්‍යාති ඉදං වොදනං පරිහරති. භොති චෙත්ථ –

“කාමෙවචරතීත්‍යෙතං, කාමාවචරසඤ්ඤිතං;
සෙසෙ අවචරන්තමිපි, සඬගාමාවචරො යථා”ති.

ඉති-සද්දො හෙතුමිහි. ව-සද්දො වත්තබ්බන්තරසමුච්චයෙ. තෙන යස්මා උත්තරපදලොපෙන කාමාවචරො “කාමො”ති සඤ්ඤිතො, යස්මා ව තස්මිං කාමෙ ඉදං චිත්තං සදා අවචරති, තස්මා “කාමාවචර”මිච්චෙව කථිතං, න පන කාමාවචරාවචරං, නාපි රූපාරූපාවචරන්ති වාති අධිප්පායො. කාමසාතිනාති දෙසනාඤ්ඤාණෙන විනෙය්‍යසන්නානගතස්ස කිලෙසකාමස්ස හනනසිලෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන.

19. පටිසන්ධිං ...පෙ.... අවචාරයතීති වාති අථ වා යස්මා යත්ථ කත්ථවි උප්පන්නමිපි කාමෙ භවෙයෙව පටිසන්ධිං අවචාරයති, තස්මා ඉදං කාමෙ අවචාරයතීති “කාමාවචර”න්ති කථිතං වා-සද්දස්ස රස්සත්තං කත්වාති අත්ථො. එවං උත්තරපදලොපවසෙන පදසම්භවං දස්සෙත්වා ඉදාති විනාපි උත්තරපදලොපං කාමාවචර-සද්දස්ස සම්භවං දස්සෙතුං “පරියාපන්නන්ති තත්‍ර වා”ති චුත්තං. තත්‍රාති තස්මිං කාමභවෙ. පරියාපන්නන්ති අන්තොගධං. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො –

“කතමෙ ධම්මා කාමාවචරා? හෙට්ඨතො අවිචිතිරයං පරියන්තං කත්වා උපරිතො පරනිමිත්තවසවත්ති දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධධාතුආයතනා රූපං වෙදනා සඤ්ඤා සඬබාරා විඤ්ඤාණං. ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා”ති (ධ. ස. 1287) –

වුත්තත්තා යථා මනුස්සිත්ථියා කුච්ඡස්මිං නිබ්බත්තොපි තිරච්ඡානගතිකො
 තිරච්ඡානයොනියමෙව පරියාපන්නත්තා “තිරච්ඡානො”ත්වෙව වුවවති, එවමිදං
 රූපාරූපභවෙසු උප්පන්නම්පි කාමභවපරියාපන්නත්තා “කාමාවචර”මිව්වෙව
 කලීතන්ති. තප්පරියාපන්නතා වස්ස අවිච්ඡරනිමිත්තපරිච්ඡින්නොකාසනින්නාය
 කාමතණ්හාය විසයභාවතොති වෙදිතබ්බො. තථා හි වුත්තං
 ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි “එත්ථාවචරා”ති වචනං
 අවිච්ඡරනිමිත්තපරිච්ඡින්නොකාසාය කාමතණ්හාය විසයභාවං සන්ධාය වුත්ත”න්ති.
 පදසම්භවො පනෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බො – කාමතණ්හා කාමො, සො එත්ථ
 ආරම්මණකරණවසෙන අවචරතිති කාමාවචරන්ති. නනු චෙත්ථ කතමා
 කාමතණ්හා, යා කාමාවචරධම්මාරම්මණා තණ්හා. කතමෙ කාමාවචරධම්මා, යෙ
 කාමතණ්හාවිසයාති එවං ඉතරීතරනිස්සයතාදොසො ආපජ්ජති? නාපජ්ජති,
 අවිච්ඡාදිඵකාදසොකාසනින්නාය යංකිඤ්චි තණ්හං කාමතණ්හාභාවෙන ගහෙත්වා
 තංසභාවාය තණ්හාය විසයභාවෙන කාමාවචරධම්මානං උපලක්ඛෙතබ්බභාවතො.
 අථ වා කිලෙසවත්ථුවසෙන දුට්ඨොපි කාමො යථාරහං සහජාතවසෙන එත්ථ
 අවචරතිති කාමාවචරං, ආරම්මණකරණවසෙන වා දුට්ඨොපි කාමෙ එතං අවචරතිති
 කාමාවචරං. අථ වා මඤ්චනිස්සිතකෙසු උක්කුට්ඨිං කරොන්තෙසු
 නිස්සයනිස්සිතානං අහෙදස්ස බුද්ධියා ගහිතත්තා නිස්සිතකෙසු නිස්සයුපචාරවසෙන
 “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති වුවවති, එවමෙනම්පි කාමාවචරභවෙ
 පවත්තනවසෙන තන්නිස්සිතත්තා නිස්සයවොහාරෙන “කාමාවචර”න්ති වුවවති.
 හොති චෙත්ථ –

“කාමොවචරතීත්තොත්ථ, කාමෙවචරතීති වා;
 යානුපචාරතො වාපි, තං කාමාවචරං භවෙ”ති.

20. පුජ්ජප්පලනිබ්බත්තනතො, අත්තසන්නානං පුනනතො ව පුඤ්ඤානි,
 කත්තබ්බතාය කිරියා, තෙසං තෙසං ආනිසංසානං වත්ථුතාය වත්ථුනි වාති
 පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි. ගණනතො දසපරිමාණත්තා දස ව තානි පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි
 වාති දස පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි, තෙසං වසෙනාති දසපුඤ්ඤත්වයවත්ථුවසෙන,
 දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුභාවෙන තංමයං හුත්වාති අත්ථො. එව-කාරෙන පන
 රූපාරූපලොකුත්තරං විය න කෙවලං භාවනාවසෙනෙවාති දස්සෙති. අථ වා
 දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනෙව පවත්තති, න පන පරෙහි
 පරිකප්පිතපරපසංසාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනාති එව-සද්දෙන අවධාරණං. යතො
 වක්ඛති “සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤඤවා”තිආදි.

21. කානි පන තානි දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි, යෙසං වසෙන ඉදං අට්ඨවිධං
 චිත්තං පවත්තතිති වුත්තන්ති ඉමං අනුයොගං සන්ධාය තානි සරූපතො දස්සෙතුං
 “දානං සීල”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ දියාති එතෙනාති දානං, පරිච්චාගචෙතනා. ඉධ
 පන චිත්තාධිකාරවසෙන තංසම්පයුත්තං ගහෙතබ්බං. තථා “සීලා”දීසුපි. සීලනීති
 සීලං, කායච්චිකම්මානි සමාදහනීති අත්ථො. සුසීලාවසෙන හි කායකම්මාදීනි
 අවිජ්ජකිණ්ණානි සම්පති, ආයතිඤ්ච හිතසුඛාවහානි සම්මා යපිතානි සමාහිතානි

හොන්නි, සීලයනි උපධාරෙතීනි වා සීලං. උපධාරණං පනෙත්ථ කුසලානං
අධිට්ඨානභාවො. භාවෙති කුසලධම්මෙ ආසෙවති වඩ්ඪෙති එතායාති භාවනා.
අත්තනො සත්තානෙ නිජ්ජන්තා පත්ති දියාති එතෙතාති පත්තිදානං.
තංතංකිච්චකරණෙ ඛ්‍යාට්ඨස්ස භාවො වෙය්‍යාවච්චං. දෙසෙති එතායාති දෙසනා.
පත්තිං අනුමොදති එතෙතාති පත්තානුමොදො. පුබ්බපදලොපෙන පන
“අනුමොදො”ති වුත්තං. දිට්ඨියා උජුභාවො දිට්ඨිජුත්තං, සම්මාදිට්ඨියා
උජුකරණන්ති අත්ථො. අත්තනො, පරස්ස වා හිතජ්ඣාසයවසෙන සම්මා සුණන්ති
එතායාති සංසුති. පුජාවසෙන අපවායති සාමීචිං කරොති එතෙතාති අපවායො.
පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනං පහෙදො පුඤ්ඤකිරියවත්ථුජ්ජපහෙදො. මජ්ඣපදලොපවසෙන
පන “පුඤ්ඤවත්ථුජ්ජපහෙදො”ති වුත්තං යථා ආජඤ්ඤයුත්තො රථො
“ආජඤ්ඤරථො”ති. අයං තාවෙත්ථ පදවිචාරො.

අයං පන විනිච්ඡයො – තත්ථ සෙබ්බපුපුජ්ජනානං පරං උද්දිස්ස
පුජානුග්ගහකාමතාය අත්තනො විජ්ජමානවත්ථුපරිච්චජනවසෙන පවත්තා චෙතනා
දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. බිණ්ණසවානම්පි තථා පවත්තා දානමෙව, සා පන
පුඤ්ඤකිරියා නාම න හොතීති න ඉධ අධිජ්ජෙතා. පුජ්ජඵලනිබ්බත්තනතො, හි
අත්තසත්තානං පුනනතො ච පුඤ්ඤං, න ච බිණ්ණසවසත්තානෙ පවත්තා
ඵලනිබ්බත්තිකා හොති, න ච තං පුනාති විසුද්ධසත්තානජ්ජපවත්තත්තාති. එවං
සෙසෙසුපි.

යා පන නිච්චසීලඋපොසථසීලාදිවසෙන පඤ්චසීලං අට්ඨසීලං දසසීලං
සමාදියන්තස්ස, අසමාදියන්තස්සපි කුලචාරිත්තවසෙන සම්පත්තකායදුච්චරිතාදීහි
විරමන්තස්ස, උපසම්පදමාළකෙ සංවරං සමාදියන්තස්ස, පාතිමොක්ඛං
පරිපුරෙත්තස්ස, ආපාඨගතවිසයෙසු වක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි ථකෙත්තස්ස, වීචරාදිකෙ
ච පච්චයෙ පච්චචෙක්ඛන්තස්ස, කුහනාදිවත්ථුතො ආජීවං පරිසොධෙත්තස්ස
පවත්තා චෙතනා, අයං සීලමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනාම. එත්ථාහ – “දානං නාමෙතං
මය්හං කුලවංසො කුලචාරිත්ත”න්ති එවං චාරිත්තසීලෙ යත්වා දෙන්තස්ස පවත්තා
දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු කිං, උදාහු සීලමයන්ති? සීලමයමෙව
චාරිත්තසීලභාවතො. දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගවසෙන පවත්තාපි හෙසා
පුබ්බාහිසඬ්ඛාරස්ස අපරභාගෙ චෙතනාය ච තථා පවත්තත්තා සීලමයමෙව
පුඤ්ඤකිරියවත්ථු, න දානමයං. පුජානුග්ගහකාමතාය හි දින්නං දානමයන්ති.

“වක්ඛු අනිච්ච”න්තිආදිනා පන වක්ඛාදිකෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා
සම්මසන්තස්ස පවත්තා ගොත්‍රභූවොදානපරියොසානා විපස්සනාවෙතනා, කසිණාදීසු
ආරම්මණෙසු අජ්ජනං අජ්ජත්තා ගොත්‍රභූපරියොසානා පරිකම්මචෙතනා වාති අයං
භාවනාමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. අජ්ජනාජ්ජත්තාපි භාවනායෙව, සා පන න
කාමාවචරාති ඉධ න ගහිතා. නිරවජ්ජවිජ්ජායතනකම්මායතනසිජ්ජායතනානං
සික්ඛනචෙතනාපි භාවනාමයෙයෙව සමොධානං ගච්ඡතීති ආචරියා. යා චෙත්ථ
දෙය්‍යධම්මං ඛයතො වයතො සම්මිසිත්වා දදතො පවත්තා, සාපි පුබ්බෙ විස

උභයභාගෙ වෙනනානං තථා පවත්තත්තා භාවනාමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුයෙවාති වෙදිතබ්බං.

දානාදිකං යං කිඤ්චි සුවරිතකම්මං කත්වා “අසුකස්ස ච නාම පත්ති හොතු, සබ්බසත්තානං වා හොතු” ති එවං අත්තනා කතස්ස පරෙහි සාධාරණභාවං පච්චාසිසනවසෙන පවත්තා පත්තිදානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. කිං පනෙවං පත්තිං දදතො පුඤ්ඤක්ඛයො හොතීති? න හොති, යථා පන එකං දීපං ජාලෙත්වා තතො දීපසහස්සං ජාලෙන්තස්ස පයමදීපො බිණොති න වත්තබ්බො, පුරිමාලොකෙන පන සද්ධිං පච්ඡිමාලොකස්ස එකීභාවෙ අතිමභාව හොති, එවමෙව පත්තිං දදතො පරිහානි නාම න හොති, වුඩ්ඪියෙව පන හොතීති දට්ඨබ්බො. කථං පනෙසා දින්නා නාම හොතීති? “ඉදං මෙ පුඤ්ඤකම්මං සබ්බසත්තානං, අසුකස්ස වා පරිණමතු” ති එවං පුබ්බභාගෙ, පච්ඡාපි වා වච්ඡෙදං කරොන්තෙන මනසා එව වා වින්තෙන්තෙන දින්නා නාම හොති. කෙච් පන “යං මයා කතං සුවරිතං, තස්ස ඵලං ‘දම්මි’ ති චුත්තෙපි පත්ති දින්නාව හොති” ති වදන්ති. කුසලකම්මාධිකාරත්තා පන පරෙහි ච කම්මස්සෙව අනුමොදිතබ්බත්තා කම්මමෙව දාතබ්බං, අනුමොදෙන්තෙනපි කම්මමෙව අනුමොදිතබ්බත්ති ඉදමෙත්ථ ආචරියානං සන්නිට්ඨානං.

චීවරාදීසු පච්චාසාරහිතස්ස අසංකිලිට්ඨෙන අජ්ඣාසයෙන සමණබ්‍රාහ්මණානං වත්තපටිවත්තකරණවසෙන, ගිලානුපට්ඨානවසෙන ච පවත්තා වෙය්‍යාවච්චමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම.

ආමිසකිඤ්චක්ඛාදිනිරපෙක්ඛවිත්තස්ස අත්තනො පගුණං ධම්මං විමුත්තායතනසීසෙ යත්වා දෙසෙන්තස්ස, තථෙව නිරවජ්ජවිජ්ජායතනාදිකං උපදිසන්තස්ස ච පවත්තා දෙසනාමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. පරෙහි කතං යං කිඤ්චි සුවරිතකම්මං දින්නමදින්නමිති වා ඉස්සාමච්ඡෙරමලං පහාය “සාධු සුට්ඨ” ති අනුමොදන්තස්ස පවත්තා අනුමොදනපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම, “අත්ථි දින්න” ති ආදිනා කම්මස්සකතාඤාණවසෙන දිට්ඨිං උජුං කරොන්තස්ස පවත්තා දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. යදි එවං ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තස්ස දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියතා න ලබ්හතීති? නො න ලබ්හති පුරිමපච්ඡිමවෙනනානමිති තංතංපුඤ්ඤකිරියාස්වෙව සඬගණ්හනතො. තථා හි වක්ඛති –

“පුරිමා මුඤ්චනා වෙව, පරා තිස්සොපි වෙනනා;
හොති දානමයං පුඤ්ඤං, එවං සෙසෙසු දීපයෙ” ති.

තස්මා කිඤ්චාපි උජුකරණවෙලායං ඤාණසම්පයුත්තමෙව විත්තං හොති, පුරිමපච්ඡාභාගෙ පන ඤාණවිජ්ජයුත්තමිති හොතීති තස්සාපි දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියභාවො උප්පජ්ජති.

අපරෙ පනාහු – විඤ්ඤාණපඤ්ඤාණවසෙන දස්සනං දිට්ඨි, විත්තං පඤ්ඤා ව. දිට්ඨියා උජුභාවො දිට්ඨිජුත්තං. කිං තං? කුසලඤ්ච විඤ්ඤාණං.

කම්මස්සකතාඤාණාදි ව සම්මාදස්සනං. තත්ථ කුසලවිඤ්ඤාණෙන ඤාණුප්පාදෙපි අත්තනො සුවරිතානුස්සරණපරගුණපසංසාසරණගමනානං සඬගහො, කම්මස්සකතාඤාණෙන කම්මපථසම්මාදිට්ඨියාති. දානාදිසම්පයුත්තං පන ඤාණං දානාදිස්වෙව අත්තොගධන්ති වෙදිතබ්බං. “එවමිම ධම්මං සුත්වා තත්ථ චුත්තනයෙන පටිපජ්ජන්තො ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසං අධිගමිස්සාමි, බහුස්සුතො වා හුත්වා පරෙ ධම්මදෙසනාය අනුග්ගණ්හිස්සාමි” ති එවං අත්තනො, පරෙසං වා විමුත්තායතනසීසෙන සද්ධම්මං සුණන්තස්ස පවත්තා සවනමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. නිරවජ්ජවිජ්ජායතනාදිසවනවෙනනාපි එත්ථෙව සඬග්ගති. පුජාරහෙ, ගරුට්ඨානියෙ, මහල්ලකෙ ව දිස්වා ආසනා චුට්ඨහන්තස්ස පත්තවීරපටිග්ගහණමග්ගදානඅභිවාදනඅඤ්ජලිකම්මකරණආසනපුජඵගන්ධාදිඅභි භාරං කරොන්තස්ස ව පවත්තා බහුමානවෙනනා අපවිතිසහගතපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම. වෙය්‍යාවච්චාපවායනානඤ්භි අයං විසෙසො – වයසා, ගුණෙන ව ජෙට්ඨානං, ගිලානානඤ්ච තංතංකිච්චකරණං වෙය්‍යාවච්චං, සාමීචිකිරියා අපවායනන්ති.

22-3. එවං අට්ඨකථාය ආගතනයෙන දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුති දස්සෙත්වා ඉදානි සුත්තෙ ආගතනයෙන දානං සීලං භාවනාති තීණියෙව දස්සෙතුං තෙසු ඉතරෙසමිපි සඬගහං දීපෙන්තො ආහ “ගච්ඡන්ති සඬගහ”න්තිආදි. තත්ථ පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති තංසභාවත්තා. දානමිපි හි ඉස්සාමච්ඡෙරානං පටිපක්ඛං, එතෙපි, තස්මා සමානපටිපක්ඛතාය දානෙන සහ එකලක්ඛණත්තා එතෙ දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුමිහි සඬගහං ගච්ඡන්ති. වෙය්‍යාවච්චාපවායනා සීලමයෙ පුඤ්ඤෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති වාරිත්තසීලසභාවත්තා. දෙසනාසවනදිට්ඨිඋජ්ජකා පන කුසලධම්මාසෙවනතො භාවනතො භාවනාමයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති. කෙච් පන “දෙසෙන්තො, සුණන්තො ව දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා ලක්ඛණං පටිච්ඡ්ඤා දෙසෙති, සුණාති ව, තාති ව දෙසනාසවනාති පටිවෙධමෙව ආහරන්තිති දෙසනාසවනං භාවනාමයෙ සඬගහං ගච්ඡති” ති වදන්ති. ධම්මදානභාවතො “දෙසනා දානමයෙ සඬගහං ගච්ඡති” තිපි සක්කා වත්තුං. තථා දිට්ඨිජ්ජකම්මං සබ්බත්ථාපි සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණත්තාති. දානාදිසු හි යං කිඤ්චි “අත්ථි දින්න”න්තිආදිනායජ්ජවත්තාය සම්මාදිට්ඨියාව විසොධිතං මහජ්ඵලං හොති මහානිසංසන්ති. එවඤ්ච කත්වා දීඝනිකායට්ඨකථායං “දිට්ඨිජ්ජකම්මං පන සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණ”න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 3.305) චුත්තං. මහාසංඝියා පන අභයගිරිවාසිනො ව දිට්ඨිජ්ජකම්මං විසුං පුඤ්ඤකිරියභාවෙන න ගණ්හන්ති. තථා හි තෙ දානං සීලං භාවනා සංසුති දෙසනානුස්සතිමොදනං වෙය්‍යාවච්චපුජාසරණස්පත්තිපසංසා වාති අත්තනා කතපුඤ්ඤානුස්සරණං බුද්ධාදිසු සරණගමනං පරගුණපසංසාති ඉමානි තීණි පක්ඛිපිත්වා දිට්ඨිජ්ජකම්මං අග්ගහෙත්වා ද්වාදස පුඤ්ඤකිරියවත්ථුති පඤ්ඤාපෙන්නි. පුන තීණෙවාති පඨමං දසාපි සමානා පුන සඬබ්බෙපතො තීණෙව සම්මොගන්ති.

24. ඉදානි පරෙහි නිද්දිසියමානානං පුඤ්ඤානුස්සරණාදිනං අත්තනා නිද්දිට්ඨෙස්වෙව සමොධානං දස්සෙතුං “සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤඤවා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සබ්බස්සෙව අත්තනා කතසුවරිතස්ස අනුස්සරණං සබ්බානුස්සතිපුඤ්ඤං

නාම. පසංසාති පරෙහි කතාය පුඤ්ඤකිරියාය, සම්මාපටිපත්තියා ව විජ්ජසන්නවිත්තෙන පසංසනං, සන්තුස්සන්නති අත්ථො. සරණත්තයන්ති එත්ථ සරන්ති හිංසන්තිති සරණානි, බුද්ධාදීනි තිණි රත්තානි. තානි හි සරණගතානං තෙනෙව සරණගමනෙන භයං සන්තාසං දුග්ගතිපරික්කිලෙසං හිංසන්ති විනාසෙන්ති. තයො අවයවා අස්සාති තයං, තිහි අවයවෙහි යුත්තසමුදායස්සෙනං අධිවචනං, සරණානං තයං සරණත්තයං, තිණි සරණානීති වුත්තං හොති. න හි අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම කොචි අත්ථීති. ඉධ පන සරණත්තයග්ගහණෙන උපචාරතො, උත්තරපදලොපතො වා සරණගමනං අධිජ්ජෙතං. න හි සරණත්තයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම හොති. අත්ථතො පනෙතං “සම්මාසම්බුද්ධො චත සො භගවා, ස්වාක්ඛාතො ධම්මො, සුජ්ජපටිපන්නො සංඝො”තිආදිනා බුද්ධාදීසු පසාදපටිලාභවසෙන පවත්තා චෙත්තා දිට්ඨිජුකම්මස්මිං සඬගහං යන්ති තංචසෙනෙව තෙසං ඉජ්ඣතො. න හි විපරිතදිට්ඨිකස්ස ඉමානි තිණි සම්භවන්ති, තස්මා තෙ එකන්තෙන දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියවත්ථුස්මිං සඬගහං ගච්ඡන්ති, න විසුං පුඤ්ඤකිරියභාවෙන ගහෙත්ඛිඛාති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “නත්ථී සංසයො”ති. දිට්ඨිජුකම්මස්ස භාවනාමයසඬගහෙපි සඬබ්බෙපනායෙන භාවනාමයෙ සඬගස්භන්ති, විත්ථාරනයෙන පන “කත්ථ තු ඛො”ති සංසයො සියාති ඉමෙසං භාවනාමයසඬගහො න වුත්තො. දිට්ඨිජුකම්මස්ස වා සබ්බෙසං මහජ්ඣලභාවනියාමකත්තෙන මූලභූතත්තා තස්ස පධානභාවං දස්සෙතුං විසුං තත්ථ සඬගස්භන්තිති වුත්තං. අපරෙ පන “සඬගණ්හන්තො සඬගණ්හාති, ගණ්හන්තො ‘මුඤ්චති’ති වචනතො සරණගමනස්ස සීලසමාදානෙ විය ගහණං සම්භවතිති සීලමයෙ සඬගස්භති”ති වදන්ති. “සරණගමනං පණිපාතභාවතො අපචිතිසහගතෙ සඬගස්භති”ති කෙචි.

25. ඉදානි යථාවුත්තපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනං පුරිමපච්ඡිමභාගවසෙන පවත්තමානාපි චෙත්තා තත්ථ තත්ථෙව සඬගහං ගච්ඡන්තිති දස්සෙතුං “පුරිමා මුඤ්චනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ පුරිමානි දානත්ථාය දෙයාධම්මං ධම්මෙන සමෙන උජ්ජාදෙන්තස්ස, උජ්ජන්තං “පරිච්චජ්ජාමි”ති වින්තෙන්තස්ස, දක්ඛිණෙයාං පරියෙසන්තස්ස ච යාව වත්ථුනො පටිග්ගාහකස්ස හත්ථෙ විස්සජ්ජනං, පරිණාමනං වා, තාව පවත්තා පුබ්බභාගචෙත්තා. පටිග්ගාහකස්ස පන හත්ථෙ විස්සජ්ජනචෙත්තා, පරිණාමනචෙත්තා වා මුඤ්චනචෙත්තා නාම. සායෙව නිග්ගහිතලොපෙන “මුචනා”ති වුත්තා. “මුඤ්චනා”ඉතියෙව වා පාඨො. පරාති අත්තනා විස්සට්ඨවත්ථුමිහි ආලයං අකත්වා “සාධු සුට්ඨු අග්ගං දානං මෙ දින්න”න්ති සොමනස්සවිත්තෙන පච්චචෙක්ඛන්තස්ස උජ්ජන්තා අපරභාගචෙත්තා. තිස්සොපි චෙත්තානි ඉති අයඤ්ච පුරිමා චෙත්තා, අයඤ්ච මුඤ්චනචෙත්තා, අයඤ්ච අපරචෙත්තානි තිස්සොපි චෙත්තා එකතො හුත්වා දානමයං පුඤ්ඤං හොති, දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාම හොතිති අත්ථො. “පුඤ්ඤ”න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා “හොති”ති එකවචනානිද්දෙසො. ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං සෙසෙසුපි අතිදිසන්නො ආහ “එවං සෙසෙසු දීපයෙ”ති. සෙසෙසුති සීලාදීසු පුඤ්ඤකිරියවත්ථුසු එවං යථාවුත්තනයෙන “සීලං

‘රක්ඛිස්සාමී’ ති වින්තෙන්තස්ස, ‘පබ්බජිස්සාමී’ ති විහාරං ගච්ඡන්තස්ස පවත්තා පුරිමවෙනනා, සීලං සමාදියන්තස්ස, පබ්බජන්තස්ස, සීලං පරිපුරෙන්තස්ස උප්පන්නා මජ්ඣිමවෙනනා, ‘පුරිතං මෙ’ ති පච්චවෙක්ඛන්තස්ස උප්පන්නා අපරවෙනනාති එවං තිස්සොපි වෙනනා එකතො හුත්වා සීලමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු නාමා’’ තිආදිනා දීපයෙ, පකාසෙය්‍යාති අත්ථො. නනු ච අත්තනා කතපුඤ්ඤානුස්සරණවෙනනා දිට්ඨිජුකම්මසඬගහිතා, අයඤ්ච අපරවෙනනා සායෙවාති කථමස්සා තත්ථ සඬගහොති? නායං දොසො, විසයහෙදෙන උභින්නම්පි විසෙසසබ්භාවතො. පුඤ්ඤානුස්සරණඤ්ඤි අත්තනා කතපුඤ්ඤවිසයමෙව. අයං පන තබ්බත්ථුච්චසයාති පාකටොයෙව ද්වින්නං විසෙසොති.

එත්තාවතා ච යං චුත්තං ‘‘දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනෙව පවත්තති’’ ති, තත්ථ දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි සරුපතො, සඬගහතො ච නිද්දිසිත්වා ඉදානි තථාපවත්තමානස්ස චස්ස පාටෙක්කං පවත්තාකාරවිසයං දස්සෙතුං ‘‘ඉදානී’’ තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අයන්ති චක්ඛමානනිදස්සනං. දාතබ්බො ධම්මො දෙය්‍යධම්මො, අන්තාදිදසවිධං වත්ථු. චුත්තඤ්ඤි –

‘‘අන්නං පානං වත්ථං යානං, මාලාගන්ධවිලෙපනං;
සෙය්‍යාවසථපදීපෙය්‍යං, දානවත්ථු දසාවිමෙ’’ ති.

පටිග්ගාහකො ආදි යෙසං දෙසකාලමිත්තාදීනං තෙ පටිග්ගාහකාදයො, දෙය්‍යධම්මස්ස, පටිග්ගාහකාදීනඤ්ච සම්පත්ති සම්පන්නතා දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්ති. තත්ථ දෙය්‍යධම්මස්ස පණිතමනාපහාවො ධම්මෙන සමෙන උප්පන්නහාවො දෙය්‍යධම්මසම්පත්ති. පටිග්ගාහකානං අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යහාවො පටිග්ගාහකසම්පත්ති. දුල්ලහඅන්තපානාදිකො දෙසො දෙසසම්පත්ති. තාදිසොච කාලො කාලසම්පත්ති. දුල්ලහඅන්තපානාදිකෙ හි දෙසෙ, කාලෙ චා දින්නං අප්ඣාසයස්ස බලවතාය මහප්ඵලං, සොමනස්සහෙතුකඤ්ච හොති, තස්මා තෙ දානස්ස සම්පත්තිවසෙන චුත්තා. මිත්තසම්පත්ති පන කල්‍යාණමිත්තහාවො. කල්‍යාණමිත්තඤ්ඤි නිස්සාය දානාදිසු විත්තං ඔදග්‍යප්පත්තං හොති. පරිවාරිකසම්පත්ති පන අනාණත්තියාපි තංතංකිච්චසම්පාදනෙ අප්පමත්තස්ස පරිවාරිකජනස්ස පටිලාහො. අඤ්ඤං චා සොමනස්සහෙතුන්ති සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධිදිට්ඨිතාදිහෙදං අඤ්ඤං සොමනස්සකාරණං චා. ආගම්මාති උපාගම්ම, පටිච්චාති අත්ථො. හට්ඨපහට්ඨොති සොමනස්සවසෙන හට්ඨො වෙච පහට්ඨො ච. උභයෙනපි අධිකසොමනස්සං චුත්තං. අත්ථී...පෙ.... පවත්තන්ති ‘‘අත්ථී දින්නං, අත්ථී යිට්ඨං, අත්ථී හුතං, අත්ථී සුකතදුක්කටානං කම්මානං ඵලං විපාකො, අත්ථී අයං ලොකො, අත්ථී පරො ලොකො, අත්ථී මාතා, අත්ථී පිතා, අත්ථී සත්තා ඔපපාතිකා, අත්ථී ලොකෙ සමණ්‍යාග්මණා සම්මග්ගතා සම්මාපටිපන්නා, යෙ ඉමඤ්ච ලොකං පරඤ්ච ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සවිජ්ඣන්වා උපසම්පජ්ජ විහරන්ති’’ ති (ම. නි. 1.441) එවං පවත්තං දසවිධං සම්මාදිට්ඨිවත්ථුවසෙන වෙච ධම්මච්චයසම්බොජ්ඣකඬගට්ඨානියාදීනං වසෙන ච පවත්තං. ආදි-සද්දෙන හි න කෙවලං නවත්තංයෙව සම්මාදිට්ඨිවත්ථුනං ගහණං, අථ බො

ධම්මවිවයසම්බෝධාදිසානාමපි සචගහො. සම්මා ඤායෙන පවත්නා දිට්ඨි,
පසත්ථා වා දිට්ඨිති සම්මාදිට්ඨි, තං. පුරක්ඛත්ථාති පුබ්බභිගමං කත්ථා. තඤ්ච බො
සහජාතපුබ්බභිගමවසෙන “මනොපුබ්බභිගමා ධම්මා” තිආදීසු (ධ. ප. 1-2) විය
සම්පයොගස්ස අධිප්පෙතත්තා.

අනුස්සාහිතොති ලොභමච්ඡරියාදිවසෙන පුඤ්ඤකිරියාය සඬකොචං
අනාපජ්ජනතො අත්තනා, පරෙන වා කෙනචි අනුස්සාහිතො හුත්ථා. සභාවතො හි
පුඤ්ඤප්පවත්තිදස්සනමිදං. පරෙහීති පන පරපාකට්ඨස්සාහදස්සනවසෙන වුත්තං.
පයමන්ති දෙසනාක්කමෙන, ඉධ නිද්දිට්ඨක්කමෙන වා පයමං. මහාකුසලචිත්තන්ති
සොමනස්සසහගතතාදිඅභිගපාරිපුරියා මහන්තං කුසලචිත්තං. අථ වා
පච්ඡමහවිකබොධිසත්තානං පටිසන්ධිආකඬ්ඨනතො මහන්තං පූජිතං
කුසලචිත්තන්ති මහාකුසලචිත්තං. සබ්බෙසමිපි හි සබ්බඤ්ඤබොධිසත්තානං
පටිසන්ධි මෙත්තාපුබ්බභිගමස්ස තිහෙතුකසොමනස්සමයස්ස අසඬබාරිකචිත්තස්ස
විපාකොති වුත්තං. එත්ථ “දෙයාධම්ම...පෙ.... හට්ඨපහට්ඨො” ති එත්තාවතා
ඉමස්ස සොමනස්සසහගතභාවමාහ, “සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්ථා” ති
ඤාණසම්පයුත්තභාවං, “අනුස්සාහිතො” ති පන ඉමිනා අසඬබාරිකභාවන්ති
දට්ඨබ්බං.

වුත්තනයෙනෙවති “දෙයාධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං, අඤ්ඤං වා
සොමනස්සකාරණං ආගම්මා” ති එවං වුත්තනයෙන. උස්සාහිතොති දෙය්‍යධම්මෙ
සාපෙක්ඛාදිතාය, සීලසම්පදාදීසු අනධිමුත්තතාදීහි ව පුඤ්ඤකිරියාය
සඬකොචාපජ්ජනතො අත්තනා, පරෙන වා කෙනචි උස්සාහිතො. පරෙහීති පන
වුත්තනයමෙව. කරොති දානාදීති පුඤ්ඤාතීති සම්බන්ධො. තමෙවති
සොමනස්සසහගතාදිනා තංසදිසතාය වුත්තං. හොති හි තංසදිසෙපි තංවොහාරො
යථා ව “සායෙව තිත්තිරී, තානියෙව ඔසධාතී” ති. එත්ථ පන “උස්සාහිතො” ති
ඉමිනා සසඬබාරිකතං දස්සෙති. සෙසං වුත්තනයමෙව. ඉමස්මීං පනත්ථෙති ඉමස්මීං
සසඬබාරිකසද්දාහිධෙයො, උස්සාහිතබ්බචිත්තසඬබාතෙ අත්ථෙ තංවිසයෙති
අත්ථො. පුබ්බප්පයොගස්සාති පුඤ්ඤකිරියාය සඬකොචෙ ජායමානෙ තතො
විවෙචෙත්ථා සමුස්සාහනවසෙන පවත්තස්ස චිත්තප්පයොගස්ස. පුබ්බ-ග්ගහණං
පනෙත්ථ තථාපවත්තපුබ්බාහිසඬබාරවසෙන සො පයොගො හොතීති කත්ථා වුත්තං,
න තස්ස පුබ්බකාලිකතායාති වුත්තොවායමත්ථො.

පටිපත්තිදස්සනෙතාති හික්ඛු දිස්වා
දෙයාධම්මපරිච්ඡනවන්දනාදිපටිපත්තිදස්සනෙන. බලන්ති අනන්තීති බාලා,
අස්සාසිතපස්සාසිතමත්තෙනෙව ජීවන්ති, න පඤ්ඤාජීවිතෙතාති අධිප්පායො.
බාලායෙව බාලකා. තෙ පන ඉධ “අත්ථි දින්න” තිආදිනායප්පවත්තාය
සම්මාදිට්ඨියා අභාවෙන අසඤ්ජාතබුද්ධිනො දාරකා. පාකට්ඨසෙන චෙත්ථ බාලක-
ග්ගහණං. සහසා කරණාදිකාලෙ පන ඉතරෙසමිපි ඤාණවිප්පයුත්තං හොතීති.
සොමනස්සං ජාතං එතෙසන්ති සොමනස්සජාතා, ජාතසොමනස්සාති අත්ථො.
සහසාති සීසං සීසං දාතුකාමතාය උප්පත්තිසමකාලමෙව.

විඤ්ඤාණානි දසන්තං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනං වසෙන පවත්තනතො පච්චෙකං දස දසානි කත්වා අසීති චිත්තානි භොන්ති, තානි ච ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තනතො ඡග්ගුණිකානි සාසීතිකානි චත්තාරි සතානි භොන්ති, තානි චතුන්තං අධිපතීනං සහයොගවසෙන චතුග්ගුණිකානි සහස්සං, වීසාධිකානි ච නව සතානි භොන්ති, තානි ච කායවච්චිමනොසඬ්ඛාතානං තිණ්ණං කම්මානං වසෙන තිගුණිකානි සසට්ඨිසත්තසතාධිකානි පඤ්ච සහස්සානි භොන්ති, තානි ච භීනමජ්ඣිමපණීතහෙදතො තිගුණිකානි සාසීතිකද්විසතාධිකානි සත්තරස සහස්සානි භොන්තිති. නනු ච ඤාණවිජ්ජයුත්තචිත්තානං වීමංසාධිපතිසහයොගාභාවතො අධිපතිවසෙන සහස්සං, සාසීතිකානි ච ඡ සතානි භොන්තිති තානි කම්මාදීනං වසෙන සම්පිණ්ඩිතානි වීසසතාධිකානි පන්තරස සහස්සානි භවන්තිති? සච්චමෙතං, සොතපතිතවසෙන පන තං අනාදිශිත්වා අධිපතිගණනා ගහිතානි න තස්ස වසෙන ගණනභානි කතානි දට්ඨබ්බං.

නනු ච “සච්චාකං කුසල”න්ති චුත්තං, තං පන කථං, කුහිං, කිං ඵලනීති වොදනං සන්ධායාහ “තං පනා”තිආදි. යස්මා තිහෙතුකං කුසලං තිහෙතුකං වා දුහෙතුකං වා පටිසන්ධිං දෙති, නාහෙතුකං පටිසන්ධිං දෙති. යදා ච තිහෙතුකං පටිසන්ධිං ජනෙති, තදා පවත්තෙ සොළස විපාකානි අභිනිජ්ඣාදෙති. යදා ද්විහෙතුකං, තදා ද්වාදස. දුහෙතුකං පන දුහෙතුකමහෙතුකඤ්ච පටිසන්ධිං ජනෙති, න තිහෙතුකං. යදා ච දුහෙතුකං ජනෙති, තදා පචත්තියං ද්වාදස. යදා අහෙතුකං, තදා අට්ඨ. යෙ පන ආගමනතො විපාකස්ස සඬ්ඛාරහෙදමිච්ඡන්ති, තෙසං මනෙන තිහෙතුකං ද්වාදස, දස වා විපච්චති, දුහෙතුකං දස, අට්ඨ වා, තස්මා චුත්තං “යථානුරූප”න්ති. නානාවිධසම්පත්තිට්ඨානභාවතො සොහනා, ගන්තබ්බතො ගති වානි සුගති, කාමාවචරභවොව සුගති කාමාවචරසුගතියං. තස්සං කාමාවචරසුගතියං. භවහොගසම්පත්තින්ති ඵත්ථ ච භවතීති භවො, උපපත්තිභවසඬ්ඛාතානං විපාකක්ඛන්ධකට්ඨකත්තාරූපානමෙතං ගහණං, භුඤ්ජිතබ්බතො භොගො, පවත්තියං පටිලභිතබ්බසම්පත්ති, භවොති වා පටිසන්ධි, භොගො සෙසවිපාකකට්ඨකත්තාරූපෙහි සහ පවත්තියං පටිලභිතබ්බා සම්පත්ති, භවො ච භොගො ච භවහොගො, තෙයෙව සම්පන්නභාවතො සම්පත්ති, තෙසං වා සම්පත්ති භවහොගසම්පත්ති, තං අභිනිජ්ඣාදෙති, ජනකවසෙන ච උපනිස්සයවසෙන ච සාධෙතීති අත්ථො. ඵත්ථ ච භවහොගසම්පත්තීනං නිරවසෙසතො ලබ්භමානට්ඨානං සන්ධාය “කාමාවචරසුගතිය”න්ති චුත්තං. සහෙතුකවිපාකච්ඡං පන පවත්තිවිපාකකට්ඨකත්තාරූපසභාවං භවසම්පත්තිං, ඵකච්චහොගසම්පත්තිඤ්ච, හොගසම්පදමෙව වා අවිසෙසෙන සුගතියං දුග්ගතියම්පි අභිනිජ්ඣාදෙතියෙව. නාගසුපණ්ණාදීනම්පි හිස්ස දෙවසම්පත්තිසදිසං මනුඤ්ඤං භොගජාතං, තබ්බිසයානි ච විපාකචිත්තානි, සුවණ්ණතාසුස්සරතාදි ච තං සබ්බං කාමාවචරකුසලස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨඵලං අත්ථී. චුත්තඤ්ඤෙනං – “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං අකුසලස්ස ඉට්ඨො කන්තො විපාකො සංවිජ්ජති”ති.

කාමාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරකුසලවණ්ණනා

ඉදානි යස්මා කාමාවචරකුසලානන්තරං උද්දිට්ඨස්ස රූපාවචරකුසලස්ස නිද්දෙසාවකාසො අනුප්පත්තො, තස්මා තං දස්සන්තං “ඉතරෙසු” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ඉතරෙසුනි යථාචුත්තකාමාවචරකුසලතො ඉතරෙසු, රූපාවචරාදීසුනි අත්ථො. සවත්ථුකතො එකවිධං එකත්තෙන චත්ථුසන්තිස්සිත්තා. න හි අරූපධාතුයං රූපාවචරධම්මා ලබ්හන්ති රූපවිරාගභාවනාය නිබ්බත්තත්තා පුන රූපාවචරජ්ඣානසමාපත්තියා අභාවතො.

භීනමජ්ඣමපණිතහෙදතොති එත්ථ පුබ්බෙ චිය අධිපතීනං භීනාදිභාවෙහි ඝානස්ස භීනාදිභාවො යොජෙතබ්බො. අථ වා පටිලද්ධමත්තමනාසෙවිතං භීනං පරිදුබ්බලභාවතො, නාතිසුභාවිතං අපරිපුණ්ණවසිභාවං මජ්ඣමං, අතිචිය සුභාවිතං පන සබ්බසො පරිපුණ්ණවසිභාවං පණිතං. තථා උළාරපුඤ්ඤඵලකාමනාවසෙන පවත්තිතං භීනං, ලොකියාහිඤ්ඤත්ථාය පවත්තිතං මජ්ඣමං, විවෙකකාමනාය අරියභාවෙ ධීතෙන පවත්තිතං පණිතං. අත්තහිතාය වා පවත්තිතං භීනං, කෙවලං අලොභජ්ඣාසයෙන පවත්තිතං මජ්ඣමං, පරහිතාය පවත්තිතං පණිතං. චට්ටජ්ඣාසයෙන වා පවත්තිතං භීනං, විවෙකජ්ඣාසයෙන පවත්තිතං මජ්ඣමං, විචට්ටජ්ඣාසයෙන ලොකුත්තරපාදකත්ථං පවත්තිතං පණිතං.

පටිපදාදිහෙදතොති දුක්ඛපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාදීනං පටිපදාහිඤ්ඤානං හෙදෙන. පටිපදාවචනෙනෙව වා තදවිනාභාවතො අහිඤ්ඤාපි ලබ්හති. තථා හෙත්ථ පටිපදාවතුක්කන්ති වොහරන්තීති ආදි-සද්දෙන අධිපතිආදීනං සභිගහො දට්ඨබ්බො, තස්මා පටිපදාදිහෙදතොති පටිපදාහෙදතො, අධිපතිහෙදතො, ආරම්මණහෙදතො, භානභාගියාදිහෙදතොති අත්ථො. තත්ථ පටිපදාහෙදතො තාව දුක්ඛපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං, දුක්ඛපටිපදං බිජ්ජාහිඤ්ඤං, සුඛපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං, සුඛපටිපදං බිජ්ජාහිඤ්ඤන්ති එවං චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ දුක්ඛා පටිපදා අස්සාති දුක්ඛපටිපදං. දන්ධා අහිඤ්ඤා අස්සාති දන්ධාහිඤ්ඤං. එස න යො “දුක්ඛපටිපදං බිජ්ජාහිඤ්ඤ” තිආදීසුපි.

තත්ථ අප්පහීනනීවරණස්ස, අවික්ඛම්භිතඝාතනිකන්තිකස්ස ච ඤාණකිච්චස්ස අපරිබ්බත්තතාය පරිනිට්ඨිතසකලපුබ්බකිච්චස්ස “පථවී පථවී” ති වා “ආපො ආපො” ති වා එවං පවත්තපට්ඨමසමන්තාභාරතො පට්ඨාය යාව තස්ස තස්ස ඝානස්ස උපචාරුප්පත්තියා නීවරණප්පහානං, නිකන්තිවික්ඛම්භනඤ්ච හොති, තාව පවත්තා පුබ්බභාගභාවනා පටිපදා නාම “පටිපජ්ජති ඝානං එතායා” ති කත්වා. පහීනනීවරණස්ස, පන වික්ඛම්භිතඝාතනිකන්තිකස්ස ච ඤාණකිච්චස්ස පරිබ්බත්තභාවතො උපචාරජ්ඣානං ආදිං කත්වා යාව අප්පනාය උප්පත්ති, තාව පවත්තා පඤ්ඤා පුබ්බභාගපඤ්ඤාය විසිට්ඨභාවතො අහිඤ්ඤා නාම, තස්මා යො ආදිතො කිලෙසෙ ඝාතනිකන්තිඤ්ච වික්ඛම්භෙත්තො දුක්ඛෙන සසඨ්ඨාරෙන සප්පයොගෙන කිලමන්තො වික්ඛම්භෙති, වික්ඛම්භිතකිලෙසඝාතනිකන්ති ච අප්පනාපරිවාසං වසන්තො විරෙන අභිගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දුක්ඛපටිපදං,

දන්ධාහිඤ්ඤඤඤඤඤ ඥානං හොති. යො පන සසඨ්ඨාරොන කිලෙසාදිකෙ වික්ඛම්භෙත්වා න විරොන අඨ්ඨගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දුක්ඛපටිපදං, ඛිජ්ජාහිඤ්ඤඤඤඤඤ. යො කිලෙසාදිකෙ වික්ඛම්භෙත්තො සුඛෙන අකිලමන්තො වික්ඛම්භෙති, අජ්ජනාපරිවාසං පන විරායති, තස්ස සුඛපටිපදං, දන්ධාහිඤ්ඤං. යො පන සුඛෙනෙව කිලෙසාදිකෙ වික්ඛම්භෙත්වා සීඝ්‍රමෙව අජ්ජනං පාපුණාති, තස්ස සුඛපටිපදං, ඛිජ්ජාහිඤ්ඤන්ති වෙදිතඛ්ඛං.

සො පනායං පටිපදාහිඤ්ඤානං හෙදො කිලෙසින්ද්‍රියාධිකාරවසෙන වෙදිතඛ්ඛං. යස්ස හි රාගාදයො කිලෙසා තිඛ්ඛා හොන්ති, සද්ධාපඤ්ඤවමකානි ච ඉන්ද්‍රියානි මුදුනි. යො ච සමථවිපස්සනාසු අකතාධිකාරො, තස්ස පවත්තඥානං දුක්ඛපටිපදං, දන්ධාහිඤ්ඤඤඤඤඤ හොති. තස්ස හි කිලෙසසමුදාවාරතිඛ්ඛනය නිවරණවික්ඛම්භනස්ස කිවිජෙන කසිරෙන සම්ප්‍රකාශනො පටිපදා දුක්ඛා අසුඛා, තස්සෙව සද්ධාදිනං ඉන්ද්‍රියානං මුදුනාය අහිඤ්ඤාපි දන්ධා මන්දා අසීඝ්‍රපවත්තිති හොති. භවත්තරෙ වා සමථෙ අකතාධිකාරත්තා පටිපදා දුක්ඛා, විපස්සනාය අකතාධිකාරත්තා අහිඤ්ඤාපි දන්ධා. යො පන චුත්තවිපරිතො හොති, තස්ස කිලෙසානං අතිඛ්ඛසමුදාවාරතාය, ඉන්ද්‍රියානඤ්ඤ තිඛ්ඛණතාය සමථවිපස්සනාසු කතාධිකාරතාය යථාක්කමං සුඛපටිපදා, ඛිජ්ජාහිඤ්ඤා ච හොති. භවත්තරෙ කතපරිවයස්ස හි යථා පගුණං කත්වා විස්සට්ඨගන්තො අජ්ජමත්තකෙන පයොගෙන සුජ්ජවත්ති වාචුග්ගතො ච හොති, එවං භාවනා අජ්ජකසිරෙනෙව ඉජ්ඣති. ස්වායං අකතො, කතො ච අධිකාරො සමථනිස්සිතො පටිපදායං චුත්තො සමාධිජ්ජානත්තා පටිපදාය. විපස්සනානිස්සිතො අහිඤ්ඤාය ඤාණජ්ජානත්තා අජ්ජනායාති දට්ඨඛ්ඛං.

යො පන තිඛ්ඛකිලෙසො තික්ඛින්ද්‍රියො විපස්සනායමෙව වා කතාධිකාරො හොති, තස්ස චුත්තනසෙන දුක්ඛා පටිපදා, ඛිජ්ජා පන අහිඤ්ඤා හොති, තඛ්ඛිපරිතස්ස සුඛපටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤාති. තස්මා කිලෙසානං තිඛ්ඛමන්දභාවතො, ඉන්ද්‍රියානං තිඛ්ඛමුදුභාවතො, පුඛ්ඛපරිවයස්ස ච සම්භවාසම්භවවසෙනානි එවං කිලෙසින්ද්‍රියාධිකාරවසෙන ඉමාසං හෙදො වෙදිතඛ්ඛං.

අපිච යානි පරතො සජ්ජායාසජ්ජායානි, පලිබ්බොධුපච්ඡෙදාදීනි පුඛ්ඛකිච්චානි, අජ්ජනාකොසල්ලානි ච ආගමිස්සන්ති, තෙසු යො උපචාරාධිගමතො පුඛ්ඛෙ, පච්ඡා ච අසජ්ජායසෙවි හොති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා, දන්ධා ච අහිඤ්ඤා හොති. උභයත්ථ සජ්ජායසෙවිතො සුඛා පටිපදා, ඛිජ්ජා ච අහිඤ්ඤා. යො පන තතො පුඛ්ඛභාගෙ අසජ්ජායං සෙවිත්වා අපරභාගෙ සජ්ජායසෙවි හොති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා, ඛිජ්ජා අහිඤ්ඤා. තඛ්ඛිපරිතස්ස සුඛා පටිපදා, දන්ධා අහිඤ්ඤා ච වෙදිතඛ්ඛං.

තථා පලිබ්බොධුපච්ඡෙදාදිපුඛ්ඛකිච්චං අසම්පාදෙත්වා භාවනමනුයුක්ඛන්තස්ස සපරිපන්ථතාය දුක්ඛා පටිපදා, විපරියායෙන අපරිපන්ථතාය සුඛා. අජ්ජනාකොසල්ලානි අසම්පාදෙන්තස්ස ඤාණස්ස අවිසදතාය දන්ධා අහිඤ්ඤා හොති, සම්පාදෙන්තස්ස විපරියායතො ඛිජ්ජා අහිඤ්ඤාති. කිඤ්ඤං -

තණ්හාවිජ්ජාතිභවනවසෙන ඵතාසං හෙදො වෙදිතබ්බො. තණ්හාහිභූතස්ස හි දුක්ඛා පටිපදා හොති තස්සා සමාධිස්ස උජුපටිපක්ඛත්තා සමථපටිපදාය පටිපන්ථකභාවතො, අනභිභූතස්ස තදභාවතො සුඛා. අවිජ්ජාහිභූතස්ස ච තස්සා පඤ්ඤාය උජුපටිපක්ඛභාවතො දන්ධා අභිඤ්ඤා, ඉතරස්ස බිජ්ජා අභිඤ්ඤාති. සො පනායං පටිපදාහෙදො කෙවලං සමථභාවනාවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානස්ස, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානස්ස පන නත්ථි දුක්ඛපටිපදාදිහෙදො. කෙච් පන මග්ගවසෙනෙව තස්ස පටිපදාදිහෙදං වණ්ණෙණන්ති “මග්ගස්ස හි දුක්ඛපටිපදාදිභාවෙ තස්මිං දුක්ඛපටිපදාදික”න්ති.

අධිපතිහෙදාදීසු පන ඡන්දාධිපතෙයාං චිත්තාධිපතෙයාං චීරියාධිපතෙයාං විමංසාධිපතෙයාන්ති ඵවං අධිපතිහෙදතො, පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණන්ති ඵවං ආරම්මණහෙදතො, භානභාගියං ධීතිභාගියං විසෙසභාගියං නිබ්බේධභාගියන්ති ඵවං භානභාගියාදිහෙදතො ච චතුබ්බිධතා වෙදිතබ්බො. තත්ථ “ඡන්දවතො වෙ ඤානං නිබ්බත්තිස්සති, මය්හම්පි නිබ්බත්තිස්සති”ති ඵවං ඡන්දං ධූරං කත්වා උප්පන්නං ඡන්දාධිපතෙයාං. ඵස නයො “චිත්තාධිපතෙයා”දීසුපි. අප්පගුණං පන උපරිඤානස්ස පච්චයො භවිතුං අසක්කොන්තං පරිත්තං, සුප්පසරාවමත්තෙසු අවඩ්ඪිතාරම්මණෙසු නිබ්බත්තං පරිත්තාරම්මණං. චුත්තපටිපක්ඛතො පන යථාක්කමං අප්පමාණාරම්මණාදීනි වෙදිතබ්බාති. භානභාගියාදිවිසෙසං සයමෙව වක්ඛති.

ඤානඤ්ඤායොගහෙදතොති කත්ථවි පඤ්ච ඤානඤ්ඤාති, කත්ථවි චත්තාරි, කත්ථවි තීණි, කත්ථවි ද්වෙ, කත්ථවි අපරානි ද්වෙති ඵවං ඤානඤ්ඤානං සම්පයොගහෙදතො. නනු චෙත්ථ කාමාවචරකුසලෙ විය සඬ්ඛාරහෙදො කස්මා න ගහිතො. ඉදම්පි හි කෙවලං සමථානුයොගවසෙන පටිලද්ධං සසඬ්ඛාරං, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධමසඬ්ඛාරං, තස්මා “ඤානඤ්ඤාසඬ්ඛාරයොගහෙදතො දසවිධ”න්ති චත්තබ්බන්ති? නයිදමෙවං, මග්ගාධිගමවසෙන සත්තිතො පටිලද්ධස්සාපි අපරභාගෙ පරිකම්මවසෙනෙව උප්පජ්ජනතො, තස්මා සබ්බස්සපි ඤානස්ස පරිකම්මසඬ්ඛාතපුබ්බාහිසඬ්ඛාරෙන විනා කෙවලං අධිකාරවසෙන අනුප්පජ්ජනතො “අසඬ්ඛාර”න්තිපි චත්තුං න සක්කා, අධිකාරෙන ච විනා කෙවලං පරිකම්මාහිසඬ්ඛාරෙනෙව අනුප්පජ්ජනතො “සසඬ්ඛාර”න්තිපි චත්තුං න සක්කාති ඤානඤ්ඤායොගහෙදතො පඤ්චවිධතා ච චුත්තාති.

කාමච්ඡන්දො ඛ්‍යාපාදො ටීනමිද්ධං උද්ධච්චකුක්කුච්චං විචිකිච්ජාති ඉමානි පඤ්ච නීවරණානි විජ්ජනානි ඵතස්සාති කාමච්ඡන්ද...පෙ.... විජ්ජනිතං. “අග්‍රාහිතො”ති ඵත්ථ ආහිත-සද්දස්ස විය විජ්ජනිත-සද්දස්සෙත්ථ පරච්චනං දට්ඨබ්බං. කාමච්ඡන්දාදීහි වා විජ්ජනිතං විසංයුත්තං තෙසං පභායකභාවෙනාති කාමච්ඡන්ද...පෙ.... විජ්ජනිතං. තත්ථ කාමෙතිති කාමො, ඡන්දනට්ඨෙන ඡන්දො වාති කාමච්ඡන්දො, බහලකාමරාගස්සෙතං අධිච්චනං. ඛ්‍යාපාදාදීනමත්ථං වක්ඛති. යස්මා කාමච්ඡන්දාදීසු අප්පහීනෙසු ඤානං නුප්පජ්ජති, තස්මා තානිස්ස

පහානඬගානීති වෙදිතබ්බානි. නනු අඤ්ඤෙපි අකුසලා ධම්මා ඉමිනා ඤානෙන පභියන්ති, අථ කස්මා පඤ්ඤෙව පහානඬගවසෙන චුත්තානීති? විසෙසෙන ඤානන්තරායකරත්තා. කාමච්ඡන්දවසෙන හි නානාවිසයපලොභිතං චිත්තං න එකත්තාරම්මණෙ සමාධියති. කාමච්ඡන්දාහිභූතං වා නානාවිසයසමුපබ්බුල්භාය කාමධාතුයා පහානපටිපදං න පටිපජ්ජති, බ්‍යාපාදෙන ව ආරම්මණෙ පටිහඤ්ඤමානං න සමාහිතං පවත්තති, ටිනමිද්ධාහිභූතං අකම්මඤ්ඤං හොති, උද්ධවචකුක්කුච්චපරෙතං අවුපසන්තමෙව හුත්වා පරිබ්භමති, විචිකිච්ඡාඋපහතං ඤානාධිගමපටිපදං නාරොහති “සම්මාසම්බුද්ධො නු ඛො, න නු ඛො, පථවී පථවී” තිආදිනා පවත්තමනසිකාරෙන “ඤානං සියා නු ඛො, න නු ඛො” තිආදිනා විචිකිච්ඡන්තස්ස ඤානාධිගමපටිපදාය අසංසිජ්ඣන්තො. යතො චක්ඛති –

“භාගී අස්සමහං අද්ධා, ඉමාය පටිපත්තියා;
පටිවෙකසුඛස්සාති, කත්වා උස්සාහමුත්තම” ති.

තස්මා සමාධිආදීනං උජුච්චවනීකභාවෙන විසෙසෙන ඤානාධිගමස්ස අන්තරායකරණතො එතානෙව පහානඬගානීති චුත්තානි. හොති චෙත්ථ –

“පට්ඨනීකා යතො පඤ්ඤා, සමාධාදීනමෙත්ථ හි;
ඤානන්තරාසිකා තස්මා, පහානඬගෙ නියාමිතා” ති.

එවමිදං පහානඬගවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගඬගවසෙන දස්සෙතුං “චිතක්ක...පෙ.... සම්පයුත්ත” ති චුත්තං. තත්ථ චිතක්කාදයො වචනත්ථලක්ඛණාදිවසෙන උපරි ආගමිස්සන්ති. යස්මා පන ඉමෙසු උප්පන්නෙසු ඤානං උප්පන්නං නාම හොති, තෙනස්ස ඉමානි සම්පයොගඬගානීති වෙදිතබ්බානි, තස්මා න එතෙහි සමන්තාගතං අඤ්ඤදෙව ඤානං නාම අත්ථිති ගහෙතබ්බං. යථා පන නෙමිආදිඅඬගසමුදායෙ රථාදිවොහාරො හොති, එවං ඤානඬගසමුදායෙ ඤානවොහාරො. චුත්තමිපි හෙතං විභඬගෙ “ඤානන්ති චිතක්කො විචාරො පිති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා” ති (විභ. 569). කස්මා පන අඤ්ඤෙසුපි එස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු ඉමානියෙව පඤ්ඤා ඤානඬගවසෙන චුත්තානීති? චුච්චතෙ – උපනිජ්ඣානකිච්චවත්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛවාතො ව. චිතක්කො හි ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති, විචාරො අනුබන්ධති. එවං ඤානාධිගමස්ස විසෙසපට්ඨයභූතෙහි තෙහි අවික්ඛෙපාය සමාදහිතපයොගස්ස වෙතසො පයොගසම්පත්තිසමුට්ඨානා පිති පිණනං, සුඛඤ්ඤා උපබ්බහනං කරොති. අථ නං සසම්පයුත්තධම්මං එතෙහි අභිනිරොපනානුබන්ධනපිණනඋපබ්බහනෙහි අනුග්ගහිතා එකග්ගතා සමාධානකිච්චෙන අත්තානං අනුචත්තාපෙත්ති එකත්තාරම්මණෙ සමං, සම්මා ව ආධියති, ඉන්ද්‍රියසමතාවසෙන සමං, පටිපක්ඛධම්මානං දුර්භාවෙන ලීනුද්ධවිචාරාවෙන සම්මා ව යපෙතීති එවමෙතෙසමෙව උපනිජ්ඣානකිච්චං ආවෙණිකං. කාමච්ඡන්දාදිපටිපක්ඛවාතො පන සයමෙව චක්ඛති. එවං උපනිජ්ඣානකිච්චවත්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛවාතො ව ඉමෙයෙව පඤ්ඤා ඤානඬගවාතො වචත්ථිතානි. යථාහු –

“උපනිජ්ඣානකිව්වත්තා, කාමාදිපටිපක්ඛතො;
සන්තෙසුපි ච අඤ්ඤාසු, පඤ්චෙව ඥානසඤ්ඤිතා” ති.

දෙසනාක්කමතො, මහග්ගතධම්මෙසු පයමං අධිගන්තබ්බතො ච පයමං, පයමං
සමාපජ්ජිතබ්බන්තිපි පයමන්ති වදන්ති. තං පන න එකන්තලක්ඛණං
ඥානපටිලොමාදිවසෙන සමාපජ්ජනෙ අසම්භවතො.

පුරිමපච්ඡිමචිත්තෙසු උප්පජ්ජමානස්සාපි අප්පනාක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො
විතක්කො විප්පභීනො එතස්ස, තතො වා එතං විප්පභීනන්ති විතක්කවිප්පභීනං.
භාවනාය හි පභීනත්තා විතක්කො ඥානක්ඛණෙ නුප්පජ්ජති. අසංකිලිට්ඨසභාවත්තා
පන උපචාරභාවනාය ච තං පහාතුං අසමත්ථභාවතො පුරිමභාගෙ, පච්ඡාභාගෙ ච
අපච්චනීකචිත්තප්පවත්තිතො උප්පජ්ජතියෙවාති.

නනු ච “අසංකිලිට්ඨසභාවත්තා” ති වුත්තං, අථ කථං ඥානෙන එස පභීයති? න
හි කුසලෙහි අසංකිලිට්ඨධම්මස්ස පහානං අත්ථි රාගාදිසංකිලිට්ඨානං
පාපධම්මානමෙතස්ස උපුප්පිපක්ඛභාවතොති? වුච්චතෙ – අසංකිලිට්ඨසභාවස්සාපි
එතස්ස ඔළාරිකතාය දුබ්බලභාවතො ඥානක්ඛණෙ අනුප්පත්තිසභාවාපාදනත්ථං
තත්ථ නිකන්තිවික්ඛම්භනවසෙන දුතියජ්ඣානභාවනා හොතීති තස්සා බලෙන තං
ඥානක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජන්තං නිකන්තිවික්ඛම්භනවසෙන වා වික්ඛම්භිතං පභීනං
නාම හොති. යදි එවං උපචාරෙතපි නිකන්ති වික්ඛම්භීයතීති තත්ථපිස්ස පහානං
සීයා, යථා පයමජ්ඣානස්ස උපචාරෙ නීවරණානීති? නයිදමෙවං,
නීවරණප්පහානස්ස විය විතක්කාරම්මණිකනිකන්ති වික්ඛම්භනස්ස උපචාරෙන
සාතිසයං අනිප්පජ්ජනතො. සාතිසයඤ්ඤි තත්ථ නිකන්තිප්පහානං අප්පනාය එව
හොති, තස්මා යදවොචුම්භා “උපචාරභාවනාය ච තං පහාතුං අසමත්ථභාවතො” ති,
තං සුට්ඨ උපපරික්ඛිත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “විචාරවිප්පභීන”න්තිආදීසුපි
වුත්තනයානුසාරෙන අත්ථො දට්ඨබ්බො. දුතියජ්ඣානෙයෙව පභීනස්ස විතක්කස්ස
ඉධ අප්පවත්තිමත්තදස්සනත්ථං “විතක්කවිචාරවිප්පභීන”න්ති විතක්ක-ග්ගණං
කතං. එවං “විතක්කවිචාරපිතිවිප්පභීන”න්තිආදීසුපි.

යථාසම්භවන්ති පථවීකසිණාදීසු යං යං ආරම්මණං යස්ස යස්ස සම්භවති,
තදනතික්කමතො. කසිණානාපානෙසු හි පඤ්චෙව ඥානානි පවත්තන්ති,
අසුභකායගතාසතීසු පයමජ්ඣානං, අනුපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරෙසු
පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජානි, උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරෙ පඤ්චමජ්ඣානන්ති.

පථවීකසිණාදීසුති එත්ථ ආදි-ග්ගණණෙන කෙවලං ආපොකසිණාදීනමෙව, අථ
බො අසුභාදීනම්පි අප්පනාවහකම්මට්ඨානානං සඬිගහොති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච
අභිභායතනවිමොක්ඛඥානානි පවත්තාකාරමත්තතො භින්නානි, ආරම්මණතො
පන කසිණායතනානෙව හොන්තීති කසිණායතනඥානෙහෙව තානි සඬිගහිතානි.
“යථාසම්භවං...පෙ.... අනෙකවිධ”න්ති වා වචනෙන රූපාවචරජ්ඣානෙ සබ්බොපි
ලබ්භමානකහෙදො සඬිගහිතොති අභිභායතනවිමොක්ඛඥානානි විසුං න වුත්තානි,
තානි පන සරූපතො එවං වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ ඤාණුත්තරස්ස යොගාවචරස්ස පථවිකසිණාදිආරම්මණං අභිභවිත්වා “න මෙත්ථ අප්පනානිබ්බත්තනෙ භාරො” ති පටිපත්තස්ස නිමිත්තුප්පත්තිතො උද්ධං දුතියතතියවිථියං, චතුත්ථපඤ්චමවිථියං වා පටිලද්ධං ඤානං අභිභායතනං නාම. තඤ්භි ආරම්මණං අභිභවතීති අභිභූ, යොගිතො සුඛවිසෙසානං අධිට්ඨානතාය, මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නතාය වා ආයතනන්ති අභිභායතනං, අභිභවිතබ්බං වා අභිභූ, ආලම්බණං, තං ආයතනමස්සාති අභිභායතනං. අථ වා ආලම්බණාභිභවනතොයෙව අභිභූ, පරිකම්මං, ඤාණං වා, තං ආයතනං කාරණමස්සාති අභිභායතනං. පරිකම්මං, ඤාණං වා ආලම්බණං අභිභවිත්වා පවත්තමානං උපචාරුප්පත්තිතො පඤ්චමවිථිමනතික්කමිත්වා අප්පනං නිබ්බත්තෙති. පඤ්චමවිථිතො පරං නිබ්බත්තං පන අභිභවිතුකාමතාය නිබ්බත්තිතම්පි අභිභායතනං නාම න හොති. සාමඤ්ඤගතියා පන කසිණායතනමෙව හොති. ඉමමෙව හි සීඝ්‍රතරප්පවත්තිං සන්ධාය අට්ඨකථායං “තානි අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති, සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවෙත්ථ අප්පනං නිබ්බත්තෙති” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 204) චුත්තං. නනු ච අට්ඨකථායං යථාරුතවසෙනෙව අත්ථො කස්මා න ගය්හති. “සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවා” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 204) හි චුත්තත්තා නිමිත්තුප්පත්තියා සහුප්පන්නං ඤානමභිභායතනන්ති විඤ්ඤායතීති? නයිදමෙවං, නිමිත්තුප්පාදෙන සහ අප්පනාය අසම්භවතො. නිමිත්තුප්පාදොති හි ඉධ පටිභාගනිමිත්තස්ස උප්පත්ති තදාරම්මණස්ස වා උපචාරුප්පකායස්ස, කිං තාව පටිභාගනිමිත්තුප්පත්තියා සහ අප්පනාය නිබ්බත්ති උපචාරුප්පකානෙ අසති තස්සා අසම්භවතො, නාපි උපචාරුප්පකානෙන සහ එකවිථියං නිබ්බත්ති තස්සා උපචාරභාවනාපබන්ධසෙවිතබ්බහාවෙන තදා අසම්භවතො, තස්මා නාතිවිරායනප්පවත්තිදස්සනත්ථං සම්පිම්භි සම්පකාරියුපචාරෙන අට්ඨකථායං තථා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යදි නිමිත්තුප්පත්තිතො නාතිවිරප්පවත්තමභිභායතනං, කථං තස්ස දන්ධාභිඤ්ඤාඛිප්පාභිඤ්ඤාහෙදො පාළියං චුත්තොති? චුච්චතෙ – චතුත්ථපඤ්චමපවනවිථියං උප්පන්නං විරකාලනිබ්බත්තිතාය දන්ධාභිඤ්ඤං, දුතියතතියවිථියං උප්පන්නං තබ්බිපරිතලක්ඛණතාය ඛිප්පාභිඤ්ඤන්ති. කෙච් පන “අභිභායතනං නාම වසිභාවප්පත්තමෙව, නෙතර” න්ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, වසිභාවප්පත්තියා නිමිත්තුප්පත්තිතො දුරතරභාවෙන “සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙවෙත්ථ අප්පනං නිබ්බත්තෙති” ති අට්ඨකථාවචනෙන සහ විරුප්ඤ්ඤානතො.

අපිච වසිභාවප්පත්තං ඤානං අභිභවනකාරණනිරපෙක්ඛං වසිභාවබලෙනෙව සක්කච්චං සමාපජ්ජිතුං න සක්කාති න තං අභිභායතනං නාම හොති, තස්මා අප්පත්තවසිභවා පයමුප්පන්නායෙව අභිභායතනන්ති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. යදි එවං කථං “අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණං” න්ති (ධ. ස. 212-213) අභිභායතනදෙසනායං චුත්තං. වසිභාවප්පත්තඤ්භි ඤානං අප්පමාණන්ති චුච්චති. ඉදඤ්ච උප්පන්නමත්තත්තා පරිත්තමෙවාති? නායං දොසො. පයමං අභිභායතනවසෙන පටිලද්ධස්ඤ්ඤානං පච්ඡා වසිභාවප්පත්තම්පි අභිභායතනනාමමෙව ලභතීති වසිභාවප්පත්තමභිභායතනං අප්පමාණං, ඉතරං පරිත්තං.

අප් වා වසිභාවස්පත්තං අප්පමාණන්ති උක්කංසගතිපරිග්ගභවසෙන වුවිච්ඡි. තං පන යං බලවතරං, තං අප්පමාණන්ති ඉමස්ස අත්ථස්ස උපලක්ඛණං කත්වා වදන්ති. බලවතාවතිබන්ධනං අප්පමාණන්තං. බලවතාවො ව පයමඅප්පනාවාරතො පච්ඡිමපච්ඡිමඅප්පනාවාරානං බලවතාය අවසිතාපත්තෙපි ඤානෙ සම්භවතීති බලවත්තං අප්පමාණං, ඉතරං පරිත්තන්ති එවං අවසිතාපත්තෙපි ඤානෙ අප්පමාණාදිභාවො වෙදිතබ්බො. අප් වා අප්පනාය බලවතාවො නාම උපචාරස්ස බලවතාය සති හොති. උපචාරඤ්ච තං බලවං, යං සහසා අප්පනං උප්පාදෙතුං සක්කුණෙය්‍ය, තස්මා බිප්පාහිඤ්ඤානං ද්විත්තං අභිභායතනඤානානං උපචාරවිථියා අනන්තරං දුතියවිථියං උප්පන්නං උපචාරස්සානස්ස බලවතාය සයම්භි බලවතරන්ති අප්පමාණං නාම හොති. දුතියවිථිමතික්කම්ත්වා තතියවිථියං උප්පන්නං තදිතරසභාවතාය පරිත්තං. තථා දන්ධාහිඤ්ඤානං චතුත්ථවිථියං උප්පන්නං අප්පමාණං. පඤ්චමවිථියං උප්පන්නං පරිත්තන්ති. අප් වා යත්ථ කත්ථවි අප්පනාවිථියං පඤ්චමං උප්පජ්ජනකඅප්පනාතො චතුත්ථං උප්පජ්ජමානාය බලවතාවොති තංවසෙනාපෙත්ථ පරිත්තඅප්පමාණතා වෙදිතබ්බො.

තං පනෙතං ගණනතො අට්ඨවිධං හොති. යථාහ -

“අප්ඤ්ඤානං අරුපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ ති එවංසඤ්ඤී හොති. අප්ඤ්ඤානං අරුපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි. අප්ඤ්ඤානං අරුපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි. අප්ඤ්ඤානං අරුපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි. නිලානි නිලවණ්ණානි නිලනිදස්සනානි නිලනිභාසානි, තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි. පිතානි පිතවණ්ණානි පිතනිදස්සනානි පිතනිභාසානි. ලොහිතානි ලොහිතවණ්ණානි ලොහිතනිදස්සනානි ලොහිතනිභාසානි. ඔදාතානි ඔදාතවණ්ණානි ඔදාතනිදස්සනානි ඔදාතනිභාසානි, ‘තානි අභිභුයා ජානාමි පස්සාමි’ ති එවංසඤ්ඤී හොති” ති (දී. නි. 2.173; 3.338; ම. නි. 2.249; අ. නි. 1.427-434; 8.65).

තත්ථ අප්ඤ්ඤානං අරුපසඤ්ඤීති අලාභිතාය වා අනත්ථිකතාය වා අප්ඤ්ඤානෙසු කෙසාදීසු පරිකම්මඅප්පනාසඤ්ඤාවිරහිතො. බහිද්ධා රූපානි පස්සතීති බහිද්ධා අට්ඨසු කසිණෙසු, චතුසු භූතකසිණෙසු එව වා කතපරිකම්මකතාය පරිකම්මවසෙන වෙව අප්පනාවසෙන ව තානි බහිද්ධා අට්ඨ, චත්තාරි වා කසිණරූපානි පස්සති. පරිත්තානීති අමහන්තානි. අභිභුයානි යථා මහග්ගසො සම්පන්නගහණිකො පුරිසො කට්ඨපුමත්තං හත්තං ලහිත්වා “කිං එත්ථ භුඤ්ජිතබ්බං හත්තං අත්ථි” ති සඬකඬසීත්වා සබ්බං එකකබලමෙව කරොති, එවමෙව ඤාණුත්තරිකො පුග්ගලො විසදඤාණො “කිං එත්ථ පරිත්තකෙ ආරම්මණෙ සමාපජ්ජිතබ්බං අත්ථි, නායං මම භාරො” ති තානි රූපානි පරිකම්මෙන, ඤාණෙන වා අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සීසං අප්පනං නිබ්බත්තෙති. “ජානාමි පස්සාමි” ති ඉමතා පනස්ස පුබ්බාභොගො කටීතො, තදාගමනතො ව අන්තොසමාපත්තියං විත්තාහිසඬබාරො.

ඉතරථා අනෙක ආහොගමත්තෙ කථිතෙ තෙන සාධිතබ්බං ඤානං න චුත්තං හොති,
අභිභායතනදෙසනාවායං ඤානවිසයාති. ආගමට්ඨකථාසු පන සමාපත්තිතො
චුට්ඨිතස්ස පුබ්බභාගභාවනාවසෙන ඤානක්ඛණෙ පවත්තමභිභවනාකාරං ගහෙත්වා
පවත්තමාහොගං සන්ධාය -

“ඉමිනා පනස්ස ආහොගො කථිතො. සො ච බො සමාපත්තිතො
චුට්ඨිතස්ස, න අන්තොසමාපත්තිය”න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ.
2.249; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) චුත්තං.

දුතියෙ සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානීති පරිසුද්ධාපරිසුද්ධවණ්ණානි. පරිසුද්ධානි හි
නිලාදීනි සුවණ්ණානි, අපරිසුද්ධානි දුබ්බණ්ණානීති ඉධ අධිප්පෙතානි.

තතියෙ අප්පමාණානීති වුද්ධිප්පමාණානි විපුලානි බලමණ්ඩලාදීනි.
වඩ්ඪනවසෙන පනෙත්ථ අප්පමාණතා න ගහිතා කසිණවඩ්ඪනස්ස ඉධ
අසම්භවතො. කසිණස්ස හි ද්වෙ වඩ්ඪනභූමියො උපචාරභූමි, අප්පනාභූමි වා. තත්ථ
න තාව ඉධ උපචාරභූමියං වඩ්ඪනං සම්භවති. නිමිත්තුප්පත්තියා සමකාලං විය
උප්පජ්ජමානෙ ඤානෙ කුතො තස්ස ඔකාසොති, නාපි අප්පනාභූමියං. වඩ්ඪිතස්ස
පයමුප්පන්නඤානාරම්මණතා න යුජ්ජති, තස්මා සභාවමහන්නානෙව ආලම්බණානි
ඉධ අප්පමාණානීති අධිප්පෙතානි. කෙවි පන “වඩ්ඪිතවසෙනෙව අප්පමාණානීති
ගහෙත්වා පයමං අභිභවතිච්ඡාය අභාවෙන වඩ්ඪෙත්වා පච්ඡා අභිභවතිච්ඡාය සති
අභිභවනාකාරෙන පවත්තො තස්මිං අප්පනං නිබ්බත්තෙතීති අප්පනං පටිලභිත්වා
වඩ්ඪිතනිමිත්තෙසු ඉදං අභිභායතනං චුත්තං”න්ති වදන්ති.

චතුත්ථෙ අභිභූය්‍යානි අභිභවිත්වා. යථා නාම සම්පන්නගහණිකො මහග්ගසො
පුරිසො එකං භත්තවඩ්ඪිතකං ලභිත්වා “අඤ්ඤොපි හොතු, අඤ්ඤොපි හොතු”ති
කිං එස මය්හං කරිස්සතී”ති න තං මහන්නතො පස්සති, එවමෙව ඤාණුත්තරො
විසදඤාණො පුග්ගලො “කිං එත්ථ සමාපජ්ජිතබ්බං, නයිදං අප්පමාණ”න්ති මය්හං
චිත්තකග්ගතාකරණෙ භාරො”ති අභිභවිත්වා සමාපජ්ජති. චුත්තනයෙනෙව
අප්පනං නිබ්බත්තෙති.

පඤ්චමෙ නිලානි...පෙ.... නිලනිභාසානීති එතානි පරියායනාමානීති තත්ථ
“නිලානි”ති සබ්බසඬිගාහකවසෙන චුත්තං. එත්තකෙයෙව පන චුත්තෙ
තංයොගතො තබ්බොභාරෙන ගුණයුත්තෙපි පසඬිගො සියාති තත්තිචාරණත්ථං.
“නිලවණ්ණානි”ති වණ්ණවසෙන චුත්තං. එවමිපි හි බහුබ්බිභිවසෙන ගුණොපි
පසඬිගො හොතිති “නිලනිදස්සනානි”ති නිදස්සනවසෙන චුත්තං. නිදස්සිතබ්බඤ්චි
නිදස්සනං, වක්ඛුනා දට්ඨබ්බං රූපං. තතො සෙතාදිතිචාරණත්ථං නිල-සද්දෙන සහ
සමාසො කතොති අපඤ්ඤායමානවිචරානි අසම්භින්නවණ්ණානි එකනිලානෙව
භුත්වා දිස්සමානානීති චුත්තං හොති. “නිලනිභාසානි”ති ඉදං පන ඔභාසවසෙන
චුත්තං, නිලොභාසානි නිලප්පභායුත්තානීති අත්ථො. එතෙන තෙසං සුවිසුද්ධත්තං
දස්සෙති. ‘පිතානි’තිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අට්ඨසු

වෙනෙසු පුරිමං අභිභවනාකාරෙන වණ්ණාභොගරහිතානි අට්ඨපි කසිණානි පරිත්තානි ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නං සන්ධාය චුත්තං. තතියං තථා අප්පමාණානි. දුතියවතුත්ථානියෙව ද්වෙ වණ්ණාභොගසහිතානි ආරබ්භ උප්පන්නං, න පන වණ්ණකසිණවසෙන උප්පන්නං තස්ස විසුං වක්ඛමානත්තා.

පඤ්චමාදීනි පන තෙසු කතාධිකාරෙ සන්ධාය සුවිසුද්ධවණ්ණවසෙනෙව දෙසිතානි. න හි තෙසං අභිභවනස්ස පරිත්තතා, අප්පමාණතා වා කාරණං, අථ ඛො සුවිසුද්ධනිලාදිභාවො. තත්ථ හි තෙ කතාධිකාරානි. නනු ච ආගමට්ඨකථාසු “සුවණ්ණානි වා භොන්තු දුබ්බණ්ණානි වා, පරිත්තඅප්පමාණවසෙනෙව ඉමානි අභිභායතනානි දෙසිතානි”ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ. 2.249; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) චුත්තත්ති? සචචං, තං පන ආගමෙ අභිභායතනානං අඤ්ඤා ආගතත්තා චුත්තං. තත්ථ හි –

“අප්ඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා ඵකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, අප්ඤ්ඤා අරූපසඤ්ඤා ඵකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි, අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි”ති (දී. නි. 2.173; 3.338; ම. නි. 2.249; අ. නි. 1.427-434; 8.65) –

ඵචං වත්තාරියෙව අභිභායතනානි ආගතානි, තස්මා තදට්ඨකථාසු වණ්ණාභොගෙ විජ්ජමානෙ අවිජ්ජමානෙපි පරිත්තඅප්පමාණතාවසෙනෙව ඉමෙසං දෙසිතභාවො චුත්තො. පරිත්තඅප්පමාණතා හි ඉමෙසු චතුසු අභිභවනස්ස කාරණං වණ්ණාභොගෙ විජ්ජමානෙ අවිජ්ජමානෙපිති. නනු ච සබ්බත්ථ “සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි”ති වචනතො වණ්ණාභොගසහිතානියෙව තත්ථ ගහිතානීති? තං න, වණ්ණාභොගරහිතානි, සහිතානි ච සබ්බානි පරිත්තානි ඵකතො කත්වා “පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි”ති චුත්තානි, තථා “අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි”ති. යදි ඵචං කථං විසිට්ඨානං වණ්ණාභොගරහිතානං, සහිතානාඤ්ච ඵකප්ඤ්ඤා මනසිකාරො, න ඵකප්ඤ්ඤා, විසුංයෙව තෙසං මනසිකාරො. යදි ඵචං විසුං කථමෙකත්තත්ති? පරිත්තභාවසාමඤ්ඤතො. යදි ඵචං සුවණ්ණදුබ්බණ්ණ-ග්ගහණමතිරිච්චති අවසිට්ඨොති? නාතිරිච්චති පරියායදෙසනාභාවතො. අත්ථි හි ඵස පරියායො, යදිදං වණ්ණාභොගජනිතාජනිතං විසෙසං අග්ගහෙත්වා පරිත්තභාවසාමඤ්ඤෙන ඵකත්තං නෙත්වා “පරිත්තානි අභිභුය්සා”ති වත්වා පුන තදන්තොගධමෙව පහෙදං විනෙය්සවසෙන දස්සෙතුං තානි ච කදාපි වණ්ණවසෙන ආවජ්ජිතානි භොන්ති, “සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි අභිභුය්සා”ති වත්තබ්බතාය වණ්ණාභොගරහිතානි, සහිතානි ච විසුං මනසි කත්වා උභයත්ථාපි වණ්ණාභොගරහිතපරිත්තාහිභවනෙ, තංසහිතපරිත්තාහිභවනෙ ච පරිත්තාහිභවනසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා ඵකත්තං කතත්ති. අභිධම්මෙ පන නිජපරියායදෙසනත්තා වණ්ණාභොගරහිතානි, සහිතානි ච විසුං චුත්තානි. අත්ථි හි උභයත්ථාහිභවනවිසෙසොති. භොතු තාව, ඵචං සුත්තාහිධම්මපාඨවිසෙසතො අට්ඨකථාය පාඨහෙදෙ පන කො අධිජ්ජායොති? චුච්චතෙ – සුත්තත්තෙ හි

පයමවිමොක්ඛං ද්වෙධා භින්දිත්වා පයමදුතියඅභිභායතනානි චුත්තානි,
පරියායදෙසනත්තා විමොක්ඛානම්පි අභිභවනපරියායො විජ්ජතීති “අජ්ඣක්තං
රූපසඤ්ඤී”ති අභිභායතනද්වයං චුත්තං.

තතියචතුත්ථඅභිභායතනෙසු දුතියවිමොක්ඛො, චණ්ණාභිභායතනෙසු
තතියවිමොක්ඛො ච අභිභවනජ්ජවත්තීතො සඬගභිතො, ඉධ පන
නිජ්ජපරියායදෙසනත්තා විමොක්ඛාභිභායතනානි අසඬකරතො දස්සෙතුං විමොක්ඛෙ
චජ්ජෙත්වා අභිභායතනානි කථිතානි. සබ්බානි ච විමොක්ඛකිච්චානි
විමොක්ඛදෙසනාය චුත්තානි, තදෙනං “අජ්ඣක්තං රූපසඤ්ඤී”ති සුත්තෙ
ආගතස්ස අභිභායතනද්වයස්ස අභිධම්මෙ අවචනතො “රූපි රූපානි
පස්සතී”තිආදීනඤ්ච සබ්බවිමොක්ඛකිච්චසාධාරණචවනභාවතො චචත්ථානං
කතන්ති විඤ්ඤායති. අවස්සඤ්චෙනං එව සම්පට්චජ්ජතබ්බං, න සම්පට්චජන්තෙහි
සුත්තාභිධම්මපාදහෙදෙ අඤ්ඤං කාරණං චත්තබ්බං. අථ කීමෙත්ථ චත්තබ්බං, නනු
අට්ඨකථායමෙව “කස්මා පන යථා සුත්තන්තෙ ‘අජ්ඣක්තං රූපසඤ්ඤී එකො
බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානී’තිආදි චුත්තං, එවං අවත්වා ඉධ චතුසුපි
අභිභායතනෙසු අජ්ඣක්තං අරූපසඤ්ඤිතාව චුත්තා”ති චත්වා “අජ්ඣක්තරූපානං
අනභිභවතීයතො”ති කාරණං චුත්තන්ති? න තං තස්ස කාරණචචනං, අථ ඛො
කත්ථවි “අජ්ඣක්තං රූපානි පස්සතී”ති අවත්වා සබ්බත්ථ යං චුත්තං “බහිද්ධා
රූපානි පස්සතී”ති, තස්ස ච කාරණචචනං. තෙනෙව හි තත්ථ වා ඉධ වා “බහිද්ධා
රූපානියෙව අභිභවිතබ්බානී”ති තත්ථෙව චුත්තං, අනභිභවතීයතා ච
අජ්ඣක්තරූපානං බහිද්ධා රූපානි විය අවිභූතත්තා. න හි සුට්ඨු විභූතභාවමත්තරෙන
ඤාණුත්තරානං ආරම්මණාභිභවනං සම්භවතීති. නනු ච අට්ඨකථායං
පාද්ද්වයවිසෙසස්ස දෙසනාවිලාසො කාරණභාවෙන චුත්තොති? සච්චං චුත්තො,
සො ච යථාචුත්තචචත්ථානවසෙනෙව චෙදිතබ්බො. දෙසනාවිලාසො හි නාම
විනෙයාජ්ඣාසයානුරූපං විජ්ජමානස්සෙව පරියායස්ස විභාවනං, න යස්ස
කස්සථිති. එවං තාව අභිභායතනං චෙදිතබ්බං.

තත්ථ විමොක්ඛොති පටිලද්ධජ්ඣානස්ස ඤානං
සමාපජ්ජතුකාමතාවසජ්ජවත්තජ්ජවනවිජීසමනන්තරමෙව පිතුඅඬකෙ
විස්සට්ඨඅඬගපච්චඬගස්ස විය දාරකස්ස ආරම්මණෙ නිරාසඬකමෙව හුත්වා
පයමකජ්ජනා විය ච ලභුං අවුට්ඨහිත්වා අන්තමසො චතුපඤ්චවිත්තක්ඛණතො
අනොසක්කිත්වා ආරම්මණෙ අභිරතිවසෙන පවත්තස්ස වසිභාවජ්ජත්තස්ස
ඤානස්සෙනං අධිවචනං. තඤ්ඤි කසිණායතනවසෙන වා අභිභායතනවසෙන වා
උජ්ජන්තං පච්චතීකධම්මෙහි සුට්ඨු විමුත්තත්තා, ආරම්මණෙ අධිමුත්තතාය ච
“විමොක්ඛො”ති චුච්චති. චුත්තම්පි චෙනං අට්ඨකථායං –

“කෙනට්ඨෙත පන විමොක්ඛො චෙදිතබ්බොති? අධිමුච්චනට්ඨෙත.
කො අයං අධිමුච්චනට්ඨො නාම? පච්චතීකධම්මෙහි ච සුට්ඨු විමුච්චනට්ඨො,
ආරම්මණෙ ච අභිරතිවසෙන සුට්ඨු අධිමුච්චනට්ඨො”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 248).

යදි වසිභාවජපත්තමෙව විමොක්ඛො, කථමස්ස ආරම්මණවතුක්කෙ පරිත්තතා පාළියං වුත්තා. අවසිතාපත්තඤ්ඤි ඤානං පරිත්තන්ති වුවිවතීති? නායං දොසො, පරිපුණ්ණවසිභාවජපත්තං සන්ධාය අපරිපුණ්ණවසිභාවජපත්තස්ස පරිත්තභාවෙන තත්ථ අධිජ්ජෙතත්තා, තස්මා වසිභාවජපත්තමෙව ඤානං විමොක්ඛො නාම, න ඉතරං. ඉතරං පන යදි කසිණායතනවසෙන උජ්ජන්තං, කසිණායතනං. අථ අභිභායතනවසෙන, අභිභායතනමෙවාති. කෙච් පන “පයමඅජ්ජනානො පච්ඡිමපච්ඡිමාය පටිපක්ඛනො සුට්ඨු විමුත්තත්තා කසිණායතනවසෙන, අභිභායතනවසෙන ච උජ්ජන්තං පයමකජ්ජනං යපෙත්වා සෙසං විමොක්ඛොයෙවා”ති වදන්ති.

තං පනෙතං ගණනතො තිවිධං. යථාහ –

“රුපී රූපානි පස්සති, අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී ඛනිද්ධා රූපානි පස්සති, සුභන්තෙව අධිමුත්තො භොති”ති (දී. නි. 2.174; 3.339; පටි. ම. 1.209).

තත්ථ රුපීති අජ්ඣත්තං කෙසාදිසු උජ්ජාදිතං රූපජ්ඣානං රූපං, තදස්ස අත්ථිති රුපී. රූපානි පස්සතිති ඛනිද්ධාපි නීලකසිණාදිරූපානි ඤානවක්ඛුනා පස්සති. ඉමිනා අජ්ඣත්තඛනිද්ධවත්ථුකෙසු කසිණෙසු ඤානපටිලාභො දස්සිතො. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤීති අජ්ඣත්තං නරූපසඤ්ඤී, අත්තතො කෙසාදිසු අනුජ්ජාදිතරූපාවචරජ්ඣානොති අත්ථො. ඉමිනා ඛනිද්ධා පරිකම්මං කත්වා ඛනිද්ධාව පටිලද්ධජ්ඣානතා දස්සිතා. “සුභ”න්ති ඉමිනා සුවිසුද්ධෙසු නීලාදිසු වණ්ණකසිණෙසු ඤානානි දස්සිතානි. තත්ථ කිඤ්චාපි අන්තොඅජ්ජනායං “සුභ”න්ති ආභොගො නත්ථි, යො පන සුවිසුද්ධං සුභකසිණං ආරම්මණං කත්වා විහරති, සො යස්මා “සුභ”න්ති අධිමුච්චනවසෙන පයමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජිත්වා විහරති, තථා දුතියාදීනි, තස්මා එවං දෙසනා කතාති. පටිසම්භිදාමග්ගෙ පන “ඉධ භික්ඛු මෙත්තාසහගතෙන වෙනසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති”තිආදිනා (පටි. ම. 1.212) බ්‍රහ්මවිහාරවසෙන සුභවිමොක්ඛො වුත්තො. ධම්මසඬගණියං පන බ්‍රහ්මවිහාරානං විසුංයෙව ආගතත්තා තං නායං පටික්ඛිපිත්වා සුනීලකාදිවසෙනෙව සුභවිමොක්ඛො අට්ඨකථායං අනුඤ්ඤාතොති ඉධාපි තත්ථ වුත්තනායෙනෙව වචත්ථානං කතන්ති එවං තාව විමොක්ඛඤානං වෙදිතඛිබ්බං.

යථානුරූපන්ති භීනාදිඅනුරූපං. පයමජ්ඣානඤ්ඤි භීනං කජ්ජස්ස තතියභාගායුකෙ බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙ උපපත්තිං නිජ්ජාදෙති, මජ්ඣිමං උපධිඝ්ඤාතජ්ජායුකෙ බ්‍රහ්මපුරොහිතෙ, පණීතං එකකජ්ජායුකෙ මහාබ්‍රහ්මෙ. තථා දුතියජ්ඣානං, තතියජ්ඣානඤ්ඤි භීනං ද්විකජ්ජායුකෙ පරිත්තාහෙ, මජ්ඣිමං චතුකජ්ජායුකෙ අජ්ජමාණාහෙ, පණීතං අට්ඨකජ්ජායුකෙ ආහස්සරෙ. චතුත්ථජ්ඣානං භීනං සොළසකජ්ජායුකෙ පරිත්තාසුහෙ, මජ්ඣිමං ද්වත්තිංසකජ්ජායුකෙ අජ්ජමාණසුහෙ, පණීතං චතුසට්ඨිකජ්ජායුකෙ සුභකිණ්ණෙ. පඤ්චමජ්ඣානං පන තිවිධම්පි පඤ්චකජ්ජසත්තායුකෙ වෙහජ්ජලෙ උපපත්තිං නිජ්ජාදෙති, තදෙව තිත්ථියෙහි සඤ්ඤාචාරාගවසෙන භාවිතං.

පඤ්චකප්පසතායුකෙයෙව අසඤ්ඤසත්තෙ. අනාගාමීහි පන පුට්ඨජ්ජනාදිකාලෙ පච්ඡාපි භාවිතං සද්ධාදිඉන්ද්‍රියාධිමුත්තතානුක්කමෙන යථාක්කමං සහස්සද්විසහස්සවතුසහස්සඅට්ඨසහස්සසොළසහස්සකප්පායුකෙසු අවිභාඅතප්පාසුදස්සාසුදස්සිඅකනිට්ඨනාමකෙසු පඤ්චසුද්ධාවාසෙසු උපපත්තිං නිජ්ජාදෙතීති එවමෙතං යථානුරූපං සොළසරූපාවචරබ්‍රහ්මලොකූපපත්තිනිජ්ජාදකන්ති ආහ “යථානුරූපං...පෙ.... හොති”ති.

යස්මා පන රූපහවෙපි පවත්තියං ලභිතබ්බා උපහොගසම්පත්ති කාමාවචරස්සෙව එලං, තස්මා ඉධ “භවහොගසම්පත්තිං නිජ්ජාදෙතී”ති අවත්වා උපපත්තිනිජ්ජාදනමෙව චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ව දුතියජ්ඣානභූමිං උපාදාය සබ්බත්ථ පරිපුණ්ණස්ස මහාකප්පස්ස වසෙන පරිච්ඡෙදො දට්ඨබ්බො, පට්ඨජ්ඣානභූමියං පන අසඬ්ඛොයාකප්පවසෙන. න හි තත්ථ ඉතරවසෙන පරිච්ඡෙදො සම්භවති එකකප්පෙපි අවිනාසාභාවෙන මහාකප්පස්ස චතුත්ථභාගෙයෙව තස්ස සණ්ඨහනතො.

රූපාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරකුසලවණ්ණනා

ඉදානි අරූපාවචරකුසලස්ස නිද්දෙසාවකාසො අනුප්පත්තොති තත්තිද්දෙසත්ථමාහ “සෙසෙසු පනා”තිආදි. ආකාසකසිණවජ්ජිතස්ස යස්ස කස්සචි කසිණස්ස උග්ගාටනතො ලද්ධමාකාසං කසිණුග්ගාටිමාකාසං. තත්ථ පවත්තං විඤ්ඤාණන්ති ආකාසානඤ්චායතනමාහ. තඤ්ඤි දුතියාරූපස්ස ආරම්මණං හොති. සබ්බසොති සබ්බාකාරොන, රූපනිමිත්තදණ්ඩාදානසම්භවදස්සනාදිනා සබ්බෙන රූපධම්මෙසු, පථවිකසිණාදිරූපනිමිත්තෙසු තදාරම්මණජ්ඣානෙසු ව දොසදස්සනාකාරොන, තෙසු එව වා රූපනිමිත්තෙසු නිකන්තිජ්ජහානඅසමාපජ්ජිතුකාමතාදිනා ආකාරොනාති අත්ථො. අථ වා සබ්බසොති සබ්බාසං, කුසලාදිහෙදෙන අනවසෙසානන්ති අත්ථො. රූපසඤ්ඤානන්ති සඤ්ඤාසිසෙන චුත්තරූපාවචරජ්ඣානානඤ්චෙව තදාරම්මණානඤ්ච. රූපාවචරජ්ඣානම්පි හි “රූප”න්ති චූච්චති උත්තරපදලොපෙන “රූපි රූපානි පස්සති”තිආදිසු විය. තදාරම්මණම්පි කසිණරූපං පුරිමපදලොපෙන “දෙවෙන දත්තොති, බහිද්ධා රූපානි පස්සති”තිආදිසු විය, තස්මා ඉධ රූපෙ රූපජ්ඣානෙ තංසහගතසඤ්ඤා රූපසඤ්ඤාති ගහිතා, සඤ්ඤාසිසෙන චුත්තරූපාවචරජ්ඣානානමෙතං අධිවචනං. “රූප”න්ති සඤ්ඤා අස්සාති රූපසඤ්ඤා, රූපනාමචත්තන්ති අත්ථො. තංගහිතෙන පථවිකසිණාදිහෙදස්ස තදාරම්මණස්ස වෙතං නාමන්ති දට්ඨබ්බං. “රූපසඤ්ඤාන”න්ති හි සරූපෙකසෙසවසෙන නිද්දෙසො කතො. සමතික්කමාති විරාගා, නිරොධා ව. කිං චුත්තං හොති? එතාසං කුසලවිපාකකිරියාවසෙන පඤ්චදසන්තං ඥානසඬ්ඛාතානං රූපසඤ්ඤානං, එතෙසඤ්ච පථවිකසිණාදිවසෙන නවන්තං ආරම්මණසඬ්ඛාතානං

රූපසඤ්ඤානං අනවසෙසානං සබ්බාකාරෙන ව, තෙසු එව වා නිකන්තිප්පභානඅසමාපජ්ජිතුකාමතාදිනා ආකාරෙන විරාගා, නිරොධා ව ජිග්ච්ඡනතො වෙව තප්පට්ඨන්ධජන්දරාගවික්ඛම්භනතො ව නිබ්බත්තං ආකාසානඤ්චායනසඤ්ඤාය සහගතං අරූපාවචරකුසලවිත්තං. න හි සක්කා සබ්බසො අනතික්කන්තරූපසඤ්ඤෙන තං නිබ්බත්තෙතුන්ති.

න කෙවලං එතාසංයෙව සමතික්කමනතො ඉදං නිබ්බත්තං, අථ ඛො පටිසසඤ්ඤාදිනමත්ථඛගමාදිතොපිති ආහ “පටිසසඤ්ඤාන”න්තිආදි. තත්ථ චක්ඛාදිනං චත්ථුනං, රූපාදිනඤ්ච ආරම්මණානං පටිසානෙන අඤ්ඤමඤ්ඤසමොධානසඛ්ඛානෙන පටිභනනෙන උප්පන්නා සඤ්ඤා පටිසසඤ්ඤා, රූපසඤ්ඤාදිද්විපඤ්චසඤ්ඤානමෙන අධිවචනං. යථාහ –

“තත්ථ කතමා පටිසසඤ්ඤා? රූපසඤ්ඤා සද්දසඤ්ඤා ගන්ධසඤ්ඤා රසසඤ්ඤා ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤා, ඉමා වුව්චන්ති පටිසසඤ්ඤායො”ති (විභ. 603).

තාසං කුසලාකුසලවිපාකභූතානං අත්ථඛගමා පභානා අසමුප්පාදා අප්පවත්තිකරණෙනාති වුත්තං හොති. නනු ව එතා රූපාවචරජ්ඣානසමාපන්නස්සාපි න සන්ති. න හි පයමජ්ඣානාදිසමාපන්නකාලෙ පඤ්චද්වාරවසෙන විත්තං පවත්තති? සච්චමෙන, යථා පන “සුඛස්ස ව පභානා දුක්ඛස්ස ව පභානා අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති”ති එත්ථ පසංසාවසෙන අඤ්ඤත්ථ පහිනානම්පි සුඛදුක්ඛානං චතුත්ථජ්ඣානෙන, “සක්කායදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානං පභානා රාගදොසමොභානං තනුත්තා සකදාගාමිමග්ගං උපසම්පජ්ජ විහරති”ති එත්ථ පයමමග්ගෙයෙව පහිනානං සක්කායදිට්ඨාදිනං දුතියමග්ගෙ ව චචනං, එවමෙව ඉමස්මිං ඥානෙන පටිපජ්ජනකානං උස්සාහජනනත්ථං ඉමස්ස ඥානස්ස පසංසාවසෙන එතාසං එත්ථ චචනන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා කිඤ්චාපි තා රූපාවචරසමාපන්නස්සාපි න සන්ති, න පන පහිනත්තා න සන්ති. කිඤ්චරහි පච්චයාහාවෙන. න හි රූපාවචරභාවනා රූපවිරාගාය සංවත්තති, රූපායත්තා එව තාසං පවත්තිති. අරූපභාවනා පන රූපවිරාගාය සංවත්තති, තස්මා “තා එත්ථ පහිනා”ති චත්තුං වට්ටති. තථා හි එතාසං ඉතො පුබ්බෙ අප්පහිනත්තායෙව “පයමජ්ඣානං සමාපන්නස්ස සද්දො කණ්ටකො”ති වුත්තො භගවතා. ඉධ ව පහිනත්තා එව අරූපසමාපත්තිනං ආනෙඤ්ජාහිසඛ්ඛාරචචනාදිහි, “යෙ තෙ සන්තා විමොක්ඛා අතික්කම්ම රූපෙ අරූපා”තිආදිනා ව ආනෙඤ්ජතා, සන්තවිමොක්ඛතා ව වුත්තා.

නානත්තසඤ්ඤානන්ති නානත්තෙ ගොවරෙ පවත්තානං, නානත්තානං වා සඤ්ඤානං, වුත්තාවසෙසානං චතුචත්තාලීසකාමාවචරසඤ්ඤානන්ති අත්ථො. එතා එව හි –

“තත්ථ කතමා නානත්තසඤ්ඤා? අසමාපන්නස්ස මනොධාතුසමඛිගිස්ස
වා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසමඛිගිස්ස වා සඤ්ඤා සඤ්ජානනා සඤ්ජානිතත්තං,
ඉමා වුච්චන්ති නානත්තසඤ්ඤායො” ති (විභ. 604) –

එවං විභඪගෙ විභජිත්වා වුත්තා. තා පන යස්මා රූපසද්දාදිභෙදෙ නානත්තෙ
නානාසභාවෙ ආරම්මණෙ පවත්තන්ති, යස්මා ච අට්ඨ කාමාවචරකුසලසඤ්ඤා,
ද්වාදස අකුසලසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකුසලවිපාකසඤ්ඤා, ද්වෙ
අකුසලවිපාකසඤ්ඤා, එකාදස කාමාවචරකිරියසඤ්ඤාති එවං
චතුත්තාලීසජ්ජභෙදා නානාසභාවා, අඤ්ඤමඤ්ඤං අසදිසා, තස්මා
“නානත්තසඤ්ඤා” ති වුච්චන්ති. අමනසිකාරාති සබ්බෙසා අනාවජ්ජනා
අසමන්තාභාරා අපච්චවෙක්ඛණහෙතු ජවනපටිපාදකෙන වා භවඪගචිත්තස්ස
අන්තො අකරණා යපෙත්වා කසිණුග්ගාටිමාකාසං නානාරම්මණෙ චිත්තස්ස
අසඬරණතොති වුත්තං හොති. ඉමිනා හි නානත්තසඤ්ඤාමනසිකාරහෙතුනං
රූපධම්මානං සමතික්කමොපි වුත්තො, රූපජ්ඣානෙ පන තදභාවතො
“නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා” ති න වුත්තං. අථ සමතික්කමාදිනං කිං
නානාකරණන්ති? වුච්චතෙ – යස්මා රූපසඤ්ඤා, පටිසසඤ්ඤා ච ඉමිනා ඥානෙන
නිබ්බත්තිතභවෙපි න විජ්ජන්ති, අරූපසඤ්ඤාය භාවනාය අභාවෙ වුත්තො උද්ධං
උජ්ජන්තිරහානං රූපසඤ්ඤාපටිසසඤ්ඤානං යාච අත්තතො විපාකුජ්ජන්ති, තාව
අනුජ්ජන්තිධම්මතං ආපාදියමානත්තා, පගෙව පන ඉමං ඥානං සමාපන්නකාලෙ,
තස්මා “සමතික්කමා, අත්ථඪගමා” ති උභයථාපි තාසං අභාවොයෙව දස්සිතො.
නානත්තසඤ්ඤාසු පන යා තස්මිං භවෙ න උජ්ජජ්ජන්ති එකන්තරූපනිස්සිතත්තා,
තා අනොකාසතාය න උජ්ජජ්ජන්ති, න අරූපභාවනාය නිවාරිතත්තා, අනිවාරිතත්තා
ච කාචි උජ්ජජ්ජන්ති, තස්මා තාසං අමනසිකාරො අනාවජ්ජනං අපච්චවෙක්ඛණං
ජවනපටිපාදකෙන වා භවඪගමනස්ස අන්තො අකරණං අජ්ජවෙසනං වුත්තං. තත්ත්ව
පවත්තමානානම්පි හි ඥානං සමාපන්නස්ස තාසං අමනසිකාරොයෙව ඉතරථා
ඥානසමාපත්තියා අභාවතො. ඉති සඬබ්බෙපතො “රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා” ති
ඉමිනා සබ්බරූපාවචරධම්මානං පභානං වුත්තං, “පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඪගමා
නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා” ති සබ්බෙසං කාමාවචරචිත්තවේතසිකානං
පභානං, අමනසිකාරො ච වුත්තො, තිහි පනෙතෙහි සමාධිස්ස ථීරභාවො කථිතොති.

ආකාසානඤ්ජායතනසඤ්ඤාසභගතන්ති එත්ථ පන නාස්ස අන්තොති අනන්තං,
අනන්තං ආකාසං ආකාසානන්තං, කසිණුග්ගාටිමාකාසං, අනන්තතා පන
උජ්ජාදවයන්තාභාවතො අනන්තමනසිකාරවසෙන වා වෙදිතබ්බං. න හි එතස්ස
උජ්ජාදන්තො, වයන්තො වා පඤ්ඤායති අසභාවධම්මත්තා. සභාවධම්මො හි
අහුත්වා සම්භවනතො, හුත්වා ච විනස්සනතො උජ්ජාදවයන්තපරිච්ඡින්නො,
නෙතරො. න ච පනෙතං මනසි කරොන්තො යොගාවචරො තස්ස
පරිච්ඡේදසඬබ්බාතමන්තං ගණ්හාති, අථ ඛො රූපවිවෙකමත්තස්සෙව ගහණෙන
අනන්තඵරණාකාරෙනෙව මනසිකාරං පවත්තෙති, තස්මා උජ්ජාදවයන්තවිරහතො
මනසිකාරවසෙන වා එතමනන්තන්ති වෙදිතබ්බං. “අනන්තාකාස”න්ති ච
චත්තබ්බෙ අනන්ත-සද්දස්ස පරනිපාතවසෙන “ආකාසානන්ත”න්ති වුච්චති.

ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං සංයොගපරස්ස ත-කාරස්ස ච-කාරං කත්වා,
 තදෙව ආයතනං සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඤානස්ස ආරම්මණභාවතො
 අධිට්ඨානට්ඨේන දෙවායතනං වියාති ආකාසානඤ්චායතනං, තස්මිං අප්පනාපත්තා
 සඤ්ඤා ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤා, තාය සහගතං විඤ්ඤාණං
 ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං. අථ වා ආකාසානඤ්චං ආයතනමස්සා
 සසම්පයුත්තධම්මාය සඤ්ඤායාති ආකාසානඤ්චායතනා, සායෙව සඤ්ඤා, තාය
 ඤානං සහගතන්ති ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං.

විඤ්ඤාණං...පෙ.... සහගතන්ති යදෙනං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං,
 තංසභාවධම්මත්තා උප්පාදාදිඅන්තවන්තම්පි ආරම්මණකරණවසෙන
 අනන්තාකාසෙ ඵරණතො අත්තානං ආරබ්භ අන්තස්ස අග්ගහණවසෙන
 පවත්තමනසිකාරතො වා අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤාණානන්තං,
 “විඤ්ඤාණානඤ්ච”න්ති වත්තබ්බෙ විඤ්ඤාණඤ්ච-සද්දො තදත්තෙ නිරුළ්භො
 ආ-කාර න-කාරලොපොති වා කත්වා “විඤ්ඤාණඤ්ච”මිච්චෙව චුත්තං. එවඤ්ච
 කත්වා වක්ඛති -

“විඤ්ඤාණානන්තමිච්චෙවං, වත්තබ්බං පනිදං සියා”ති.

අථ වා දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන අඤ්චිතබ්බං ආරම්මණවසෙන
 පාපුණිතබ්බන්ති විඤ්ඤාණඤ්චං. සෙසං පුරිමසදිසමෙව.

ආකිඤ්චඤ්ඤා...පෙ.... සහගතන්ති නාස්ස පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස
 කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො භඩ්ගමත්තම්පි අවසිට්ඨං නත්ථීති චුත්තං
 හොති. සති හි භඩ්ගමත්තෙපි තස්ස සකිඤ්චනතා සියා. අකිඤ්චනස්ස භාවො
 ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාභාවස්සෙන අධිවචනං. සෙසං
 චුත්තනයමෙව.

නෙවසඤ්ඤා...පෙ.... සහගතන්ති හෙට්ඨිමඤ්ඤානෙසු විය ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය
 අභාවතො නෙවස්ස සඤ්ඤා අත්ථීති නෙවසඤ්ඤං, සුබ්බමාය ව සඤ්ඤාය අත්ථීතාය
 නාස්ස සඤ්ඤා නත්ථීති නාසඤ්ඤං, නෙවසඤ්ඤඤ්ච තං නාසඤ්ඤඤ්චෙති
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, චතුත්ථාරුප්පජ්ඣානං. යදි එවං
 “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤ”න්ති වත්තබ්බං? සච්චමෙතං. වචනසොහනත්ථං පන දීඝං
 කත්වා චුත්තං. අථ වා නෙවස්ස සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති එවං එකජ්ඣං
 බහුබ්බිහිසමාසවසෙන “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤ”න්ති චුත්තං.
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤඤ්ච තං ආයතනඤ්ච
 මනායතනධම්මායතනපරියාපන්තත්තාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, තෙන
 සම්පයුත්තං සඤ්ඤාසහගතං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං. අථ වා
 සඤ්ඤායෙව පටුසඤ්ඤාකිච්චකරණෙ අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, උණ්හොදකෙ
 තෙජොධාතු විය සඬ්ඛාරාවසෙසසුබ්බමභාවජ්ජත්තියා නාසඤ්ඤාති
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, සා එව සෙසධම්මානං නිස්සයපච්චයතාය,

අධිට්ඨානටියෙන ධම්මායතනපරියාපන්නතාය එව වා ආයතනන්ති
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූතාය සඤ්ඤාය
සහගතන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං.

යථානුරූපං...පෙ.... නිජ්ඣාදකන්ති “පය්මාරුප්පභූමියා පය්මං,
දුතියාරුප්පභූමියා දුතිය”න්තිආදිනා අත්තනො අනුරූපවසෙන චතුසු අරුපභූමීසු
උපපත්තිසාධකං. තාසු පන පය්මා වීසතිසහස්සකප්පායුකා හොති, දුතියා
චත්තාලීසහස්සකප්පායුකා, තතියා සට්ඨිසහස්සකප්පායුකා, චතුත්ථා පන
චතුරාසීතිසහස්සකප්පායුකාති වෙදිතබ්බං.

අරුපාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා

එවං තිව්ධම්පි ලොකියකුසලං නිද්දිසිත්වා ඉදානි ලොකුත්තරකුසලං
නිද්දිසන්තො ආහ “ඉතරං පනා”තිආදි. ලුප්පනපලුප්පනටියෙන ලොකො, සො
තිව්ධො – සඬ්ඛාරලොකො සත්තලොකො භාජනලොකොති. තතො ඉදං
උත්තරතීති ලොකුත්තරං. චත්තාරොපි හි මග්ගා
උපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛාතසඬ්ඛාරලොකතො උත්තරන්ති අනාසවභාවෙන.
සත්තලොකෙසු ව සොතාපත්තිමග්ගො අනාරියලොකතො උත්තරති,
සකදාගාමීමග්ගො සොතාපන්නලොකතො, අනාගාමීමග්ගො සකදාගාමීලොකතො,
අරහත්තමග්ගො අනාගාමීලොකතො උත්තරති. භාජනලොකෙසු පන පය්මමග්ගො
අපායලොකතො උත්තරති, සකදාගාමීමග්ගො කාමලොකෙකදෙසතො,
අනාගාමීමග්ගො සකලකාමලොකතො, අරහත්තමග්ගො රූපාරූපලොකතො
උත්තරති. ඉති චතුබ්බිධම්පි මග්ගචිත්තං තිව්ධලොකතො උත්තරතීති ලොකුත්තරං,
කුච්ඡිතසලනාදිතො පන කුසලං, චිත්තනාදිතො චිත්තඤ්ඤාති
ලොකුත්තරකුසලචිත්තං. එලං පන ලොකතො උත්තිණ්ණත්තා ලොකුත්තරං,
උභයම්පි වා සහ නිබ්බානෙන උපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛාතලොකතො උත්තරං
විසිට්ඨතරන්ති ලොකුත්තරං. යථාහ “යාවතා, භික්ඛවෙ, ධම්මා සඬ්ඛතා වා
අසඬ්ඛතා වා, විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායති”ති (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90).

නියතානියතචත්ථුකභෙදතොති සොතාපත්තිමග්ගස්ස පරතොසොසපච්චයෙන
චිනා අනුප්පජ්ජනතො අරුපභවෙ සම්භවො නත්ථිති තං නියතචත්ථුකං, ඉතරං පන
සත්තවිධම්පි පරතොසොසං චිනාපි විපස්සනාබලෙනෙව නිජ්ඣාදනතො තත්ථාපි
සම්භවතීති අනියතචත්ථුකං.

තීහි...පෙ.... තිව්ධන්ති ලොකුත්තරවිමොක්ඛානං ද්වාරභාවතො
විමොක්ඛමුඛසඬ්ඛාතාහි සුඤ්ඤතානුපස්සනාදීහි තීහි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාහි
පත්තබ්බතො ඉදං ලොකුත්තරකුසලං තිව්ධං සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණ්ණිතන්ති.
කතමෙ පන තෙ ලොකුත්තරවිමොක්ඛාති? නව ලොකුත්තරධම්මා. යථාහ
“චත්තාරො ව අරියමග්ගා චත්තාරි ව සාමඤ්ඤඵලානි නිබ්බානඤ්ඤා, අයං

අනාසවො විමොක්ඛො’’ති (පටි. ම. 1.213). ඉමානි හි සංකිලෙසධම්මෙහි සුට්ඨු විමුත්තත්තා විමොක්ඛා නාම. තානි පන පච්චෙකං සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණ්ණිනො විමොක්ඛොති තිවිධානි. යථාහ “තයොමෙ, හික්ඛවෙ, විමොක්ඛා – සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණ්ණිනො විමොක්ඛො’’ති (පටි. ම. 1.209). ඉධ පන කුසලාධිකාරත්තා චතුමග්ගසංඛිඛාතායෙව ලොකුත්තරධම්මා අධිප්පෙනා.

සුඤ්ඤතාදිනාමලාභො ච නෙසං ආගමනතො, සගුණතො, ආරම්මණතො ච වෙදිතඛිබ්බො. තථා හි ආගච්ඡති මග්ගො, ඵලඤ්ච ඵතෙනාති ආගමනං. තඤ්ඤි දුට්ඨං මග්ගාගමනං, ඵලාගමනඤ්ච. තෙසු චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා මග්ගාගමනං, අරියමග්ගො ඵලාගමනං. තත්ථ මග්ගස්ස ආගතට්ඨානෙ මග්ගාගමනං ගහෙතඛිබ්බං, ඵලස්ස ආගතට්ඨානෙ ඵලාගමනං. ඉධ පන මග්ගස්ස ආගතත්තා මග්ගාගමනං ගහිතත්ති. තතො ආගමනතො. සගුණතොති සභාවතො. ආරම්මණතොති ආරම්මණධම්මතො.

යො හි සබ්බසංඛාරානං අනත්තලක්ඛණපට්ඨෙධවසප්පවත්තාය අනත්තානුපස්සනාය වසෙන මග්ගං පටිලහති, තස්ස සා අනුපස්සනා අසුඤ්ඤත්තකරානං අත්තාහිනිවෙසපච්චයානං දිට්ඨෙකට්ඨකිලෙසානං වික්ඛම්භිතභාවෙන තෙභුමකධම්මානං අත්තසුඤ්ඤතාය යාථාවතො ගහණතො සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම භොති. තාය පන පටිලද්ධමග්ගො සුඤ්ඤතාය ආගතත්තා සුඤ්ඤතො නාම. තෙනාහ “අනත්තතො මනසිකරොත්තො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති’’ති (පටි. ම. 1.227).

යො පන සබ්බසංඛාරානං අනිච්චලක්ඛණපට්ඨෙධවසප්පවත්තාය අනිච්චානුපස්සනාය මග්ගං පටිලහති, තස්ස සා අනුපස්සනා නිච්චනිමිත්තාදිගාහකරානං කිලෙසානං වික්ඛම්භිතත්තා ධුවහාචුපට්ඨානසංඛිඛාතනිච්චනිමිත්තාදිනො අග්ගහණතො අනිමිත්තානුපස්සනා නාම. තාය පන ලද්ධමග්ගො අනිමිත්තාය ආගතත්තා අනිමිත්තො නාම. තෙනාහ “අනිච්චතො මනසිකරොත්තො අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චති’’ති (පටි. ම. 1.227).

යො පන සබ්බසංඛාරානං දුක්ඛලක්ඛණපට්ඨෙධවසප්පවත්තාය දුක්ඛානුපස්සනාය වසෙන මග්ගං පටිලහති, තස්ස සා අනුපස්සනා තණ්හාපණ්ඩානස්ස වික්ඛම්භනෙන පණ්ඩිවිරහිතත්තා අප්පණ්ණිනානුපස්සනා නාම. තාය පන ලද්ධමග්ගො අප්පණ්ණිනාය ආගතත්තා අප්පණ්ණිනො නාම. තෙනාහ “දුක්ඛතො මනසිකරොත්තො අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති’’ති. අයං තාවස්ස ආගමනවසෙන නාමලාභො.

අත්තතො පන රාගාදීහි සුඤ්ඤතත්තා, නිච්චනිමිත්තාදිවිරහිතත්තා, තණ්හාපණ්ඩිඅභාවතො ච සගුණතො, රාගාදිසුඤ්ඤස්සෙව,

නිව්වනිමිත්තාදිවිරහිතස්ස, පණ්ඩිතප්පමුත්තස්ස ච නිබ්බානස්ස
 ආරම්මණකරණතො ආරම්මණතො ච සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛො නාම භොතීති
 එවමස්ස සගුණාරම්මණෙනි නාමලාභො දට්ඨබ්බො. සො ච බො
 සුත්තන්තපරියායෙනෙව, නො අභිධම්මපරියායෙන. සුත්තන්තකථා හි
 පරියායදෙසනා, ඉතරා නිප්පරියායදෙසනා, තස්මා සගුණාරම්මණතො නාමස්ස
 සබ්බසාධාරණභාවෙන අවචන්ථානකරත්තා පරියායභාවතො
 සුත්තන්තපරියායෙනෙව ලාභො, ආගමනතො පන අභිධම්මපරියායෙනපි
 වචන්ථානකරභාවෙන නිප්පරියායත්තා. තෙනෙව හි ආචරියෙන “තීහි
 විමොක්ඛමුඛෙනි පත්තබ්බතො තිව්ධ”න්ති විමොක්ඛමුඛමෙව ධූරං කත්වා චූත්තං,
 න “සුඤ්ඤතාදිනාමතො තිව්ධ”න්ති. අනිමිත්තනාමං පනෙත්ථ ආගමනතොපි
 සුත්තන්තපරියායෙනෙව ලබ්භති අභිධම්මෙ මග්ගං පති අනිමිත්තනාමස්ස
 අනුද්ධත්තං. අනුද්ධටත්තං පන න අනුද්ධරිතබ්බතාමත්තෙන, අථ බො
 නිප්පරියායතො තස්ස මග්ගෙ අලබ්භනතො. කිඤ්චාපි හි අයං විපස්සනා
 නිව්වනිමිත්තං උග්ගාටෙන්ති පවත්තති, සඬ්ඛාරනිමිත්තස්ස පන අනිස්සජ්ජනතො
 න නිප්පරියායතො අනිමිත්තනාමං ලභති. යං පනෙතං සුත්තෙ –

“අනිමිත්තඤ්ච භාවෙහි, මානානුසයමුජ්ජහ;
 තතො මානාහිසමයා, උපසන්තො වරිස්සසී”ති. (සු. නි. 344) –

මග්ගස්ස අනිමිත්තභාවවචනං, තං යථාචූත්තපරියායවසෙන ලබ්භමානං
 ගහෙත්වා චූත්තං. අභිධම්මෙ පන යා සයම්පි නිප්පරියායතො අනිමිත්තනාමං න
 ලභති, සා කථං මග්ගස්ස තං දදෙය්‍යාති මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං න උද්ධටං. යදි
 එවං සුඤ්ඤතනාමෙතපි ඉදං සමානං. අනත්තානුපස්සනාපි හි කිඤ්චාපි
 පුග්ගලසුඤ්ඤතං ගණ්භාති, ධම්මසුඤ්ඤතං පන න ගණ්භාතීති සයං නිප්පරියායෙන
 සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම න භොතීති සුඤ්ඤතනාමම්පි මග්ගස්ස න දදෙය්‍ය. අථ
 පුග්ගලසුඤ්ඤතාග්ගහණමත්තෙන සයං සුඤ්ඤතානුපස්සනා හුත්වා මග්ගස්ස තං
 දදෙය්‍ය, අනිව්වානුපස්සනාපි සඬ්ඛාරනිමිත්තස්ස ගහණෙපි
 නිව්වනිමිත්තාදිඋග්ගාටනතො සයං අනිමිත්තානුපස්සනා හුත්වා මග්ගස්ස
 අනිමිත්තනාමං දදෙය්‍යාති? න ඉදමෙවං, නිව්වාදිනිමිත්තුග්ගාටනෙන
 අනිමිත්තභාවස්ස නිප්පරියායෙන මග්ගෙ අලබ්භනතො
 නිව්වාදිනිමිත්තුග්ගාටනස්සපි පරියායභාවතො. නනු ඉදම්පි සබ්බත්ථ සමානං.
 සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතභාවොපි හි නිප්පරියායෙන අමග්ගෙ න ලබ්භති
 පුග්ගලසුඤ්ඤතග්ගහණස්ස, පණ්ඩිතසොසනස්ස ච උජුකං මග්ගෙනෙව
 නිප්ඵජ්ජනතො, තස්මා සුඤ්ඤතානුපස්සනාපි අප්පණිහිතානුපස්සනාපි
 පරියායෙනෙව තං තං නාමං ලභන්තීති මග්ගස්ස නිප්පරියායතො නාමං න
 දෙත්තීති? න, තතො ලද්ධඅරියමග්ගස්ස නිප්පරියායතො
 සම්පයුත්තධම්මවසෙනෙව සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතනාමසම්භවතො. කථං? යපෙත්වා
 බුද්ධුප්පාදං සරහඬ්ගසත්ථාරාදිකාලෙපි දුබ්බිජානීයභාවෙන සුබ්බමස්ස
 අනත්තලක්ඛණස්ස පඤ්ඤාය එව ගොචරභාවතො අනත්තානුපස්සනාය

අනුපස්සනතො මග්ගක්ඛණෙ පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. යථාහ -
“අනත්තතො මනසිකරොතො පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති”ති (පටි. ම. 1.221).

තඤ්ච පන සයං අත්තාහිනිවෙසසමුග්ගසාධනතො, අරියමග්ගපරියාපන්නත්තා ච
නිජ්ජරියායතොව සුඤ්ඤතනාමං ලභති. දුක්ඛානුපස්සනාය සමාධිවිපච්චනීකස්ස
පණ්ඩිසඬ්ඛාතරාගස්ස සොසනතො තස්සා වසෙන අනුපස්සන්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ
සමාධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. යථාහ - “දුක්ඛතො මනසිකරොතො සමාධින්ද්‍රියං
අධිමත්තං හොති”ති. තඤ්ච පන සයං පණ්ඩිසොසනතො,
අරියමග්ගපරියාපන්නත්තා ච නිජ්ජරියායතොව අප්පණ්ණිතනාමං ලභති.
සබ්බසඬ්ඛාරානං පන අනිච්චභාවං ආගමනතො සුත්වා පච්ඡා සයං පච්චක්ඛතො
පස්සතො “අනිච්චමෙව වත සො භගවා ‘අනිච්ච’න්ති ආහා”ති භගවති
සද්ධාබාහුල්ලපටිලාභතො අනිච්චානුපස්සනාය මනසිකරොතො මග්ගක්ඛණෙ
සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. යථාහ - “අනිච්චතො මනසිකරොතො සද්ධින්ද්‍රියං
අධිමත්තං හොති”ති. තං පන සයං සඬ්ඛාරනිමිත්තතො වුට්ඨහන්තම්පි
අරියමග්ගපරියාපන්නං න හොතීති නිජ්ජරියායතො අනිමිත්තනාමං න ලභති, තස්මා
යථා කායකම්මාධිකං චිත්තං “කායකම්ම”න්ති වුච්චති, එවං
සුඤ්ඤතසඬ්ඛාතපඤ්ඤින්ද්‍රියාධිමත්තො මග්ගො සුඤ්ඤතනාමං ලභති,
අප්පණ්ණිතසඬ්ඛාතසමාධින්ද්‍රියාධිමත්තො අප්පණ්ණිතනාමං, සද්ධින්ද්‍රියාධිමත්තො
පන සද්ධාය අනිමිත්තනාමාලාභතො සයම්පි තං න ලභති. යදි
සම්පයුත්තධම්මවසෙන සුඤ්ඤතාදිනාමාලාභො, අථ කථං “ආගමනතො”ති
වුත්තං? සච්චං, ආගමනතො අධිමත්තස්ස පන ඉන්ද්‍රියස්ස වසෙන ලද්ධනාමම්පි
ආගමනතොව ලද්ධං හොති.

අථ වා අභිධම්මපරියායෙනපි සුඤ්ඤතභාවො නාම පුග්ගලසුඤ්ඤතායෙවාති
පුග්ගලසුඤ්ඤතග්ගාහිතාය අනත්තානුපස්සනාය සුඤ්ඤතනාමං නිජ්ජරියායතොව
ලබ්භති. පණ්ඩි නාම රාගාදිකා එවාති රාගාදිසොසිතාය දුක්ඛානුපස්සනාය
අප්පණ්ණිතනාමම්පි නිජ්ජරියායතොව ලබ්භති.

නිමිත්තන්ති පන යපෙත්වා සුත්තන්තපරියායං අභිධම්මපරියායෙන
සඬ්ඛාරනිමිත්තං හොතීති සඬ්ඛාරනිමිත්තග්ගාහිතාය අනිච්චානුපස්සනාය
අනිමිත්තනාමං නිජ්ජරියායතො න ලබ්භති, තස්මා නිජ්ජරියායතො
සුඤ්ඤතඅප්පණ්ණිතනාමිකානං අනත්තදුක්ඛානුපස්සනානං වසෙන පටිලද්ධමග්ගො
ආගමනතො සුඤ්ඤතඅප්පණ්ණිතනාමං ලභති, අනිමිත්තනාමං පන පරියායතොව
ලභති. තෙන වුත්තං - “අනිමිත්තනාමං පනෙත්ථ ආගමනතොපි
සුත්තන්තපරියායෙනෙව ලබ්භති අභිධම්මෙ මග්ගං පති අනිමිත්තනාමස්ස
අනුද්ධටත්තා”ති. ඉති ඉමෙසං තිණ්ණං විමොක්ඛානං පවෙසනද්වාරභාවතො
සුඤ්ඤතානුපස්සනාදිනාමිකා අනත්තානුපස්සනාදිකා තිස්සො අනුක්කමෙන
බලවභාවං පත්වා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාභූතා තිණ්ණං විමොක්ඛමුඛානීති
වෙදිතබ්බානි. වුත්තඤ්ඤෙනං -

“තීණි බො පනිමානි විමොක්ඛමුබානි ලොකනියායානාය සංවත්තන්ති,
සබ්බසඬ්ඛාරො පරිච්ඡේදපරිවට්ඨමනො සමනුපස්සනතාය අනිමිත්තාය ච
ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බසඬ්ඛාරොසු මනොසමුත්තෙජනතාය
අප්පණ්ණිකාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බධම්මො පරතො
සමනුපස්සනතාය සුඤ්ඤතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, ඉමානි
තීණි විමොක්ඛමුබානි ලොකනියායානාය සංවත්තන්ති” ති (පටි. ම. 1.219).

එත්ථ හි පරිච්ඡේදපරිවට්ඨමනොති උදයබ්බයවසෙන පරිච්ඡේදනො වෙච
පරිවට්ඨමනො ච. අනිච්චානුපස්සනා හි “උදයනො පුබ්බෙ සඬ්ඛාරා නත්ථී” ති
පරිච්ඡින්නදිත්වා තෙසං ගතිං සමන්නෙසමානා වයනො පරං න ගච්ඡන්ති, එත්ථෙච
අන්තරධායන්තීති පරිවට්ඨමනො පරියන්තනො සමනුපස්සති. සමනුපස්සනතායාති
සම්මදෙව අනුපස්සනතාය සංවත්තන්තීති සම්බන්ධො. මනොසමුත්තෙජනතායාති
චිත්තසංවේජනතාය. දුක්ඛානුපස්සනෙන හි සඬ්ඛාරොසු චිත්තං සංවිජ්ජති. පරතො
සමනුපස්සනතායාති “නාහං, න මම”න්ති එවං අනත්තනො සමනුපස්සනතාය. ඉති
ඉමානි තීණි පදානි අනිච්චානුපස්සනාදීනං තිණ්ණං වසෙන චුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.
තෙනෙච ච තදන්තරො පඤ්ඤාචිස්සජ්ජනෙ –

“අනිච්චනො මනසිකරොතො බයනො සඬ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති, දුක්ඛනො
මනසිකරොතො භයනො සඬ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති, අනත්තනො
මනසිකරොතො සුඤ්ඤනො සඬ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති” ති (පටි. ම. 1.219) –

චුත්තං. නනු චෙත්ථ අභිධම්මාවතාරස්ස භාසමානත්තා අභිධම්මපරියායෙනෙච
විමොක්ඛමුබානි ච වචන්ථපෙතුං යුත්තන්ති? සච්චං, අනිච්චානුපස්සනායපි පන
මග්ගවුට්ඨානං හොතීති පකාසනත්ථං සුත්තන්තපරියායෙනපි එකං වචන්ථානං
කතං, තථා වුට්ඨිතො පන මග්ගො අභිධම්මපරියායෙන සුද්ධිකපටිපදායමෙච
සඬ්ගය්හතීති දට්ඨබ්බං.

චතුමග්ගයොගහෙදතොති සොතාපත්තිආදීහි චතුහි අරියමග්ගෙහි
සම්පයොගජ්ජහෙදතො. අරියමග්ගානං පන සම්මාදිට්ඨාදිඅට්ඨකභාචත්තා,
තෙසඤ්ච සබ්බලොකුත්තරො අත්ථිතාය භඬ්ගවසෙන අහෙදෙපි ඉන්ද්‍රියානං
අපාච්චපාච්චතරතමභාවෙන සච්ඡිකිරියාවිසෙසතො කිලෙසානං පහානහෙදො
හොතීති තංවසෙන චතුබ්බිධතා දට්ඨබ්බා. තෙනෙචාහ
“සක්කායදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡා” තිආදි. සති විජ්ජමානෙ පඤ්චක්ඛන්ධසඬ්ඛාතෙ කායෙ
දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි, සයං වා තත්ථ සති දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි, පඤ්චසු බන්ධෙසු
අත්තත්තනියාහිනිවෙසවසෙන පචත්තාය මිච්ඡාදිට්ඨියා එතං අධිවචනං. සා පන
එකෙකස්මිං බන්ධෙ චතුධා අහිනිවෙසනවසෙන විසතිවිධා හොති. තථා හි කොචි
රූපං අත්තතො සමනුපස්සති “යං රූපං, සො අත්තා, යො අත්තා, තං රූපං, යථා
දීපස්ස වණ්ණොයෙව අචචි, අචචියෙව වණ්ණො” ති. රූපචන්තං වා අත්තානං
සමනුපස්සති, ඡායාචන්තං විය රුක්ඛං. අත්තති වා රූපං, පුප්ඵෙච විය ගන්ධං.
රූපස්මිං වා අත්තානං, සමුග්ගෙ විය මණි. එවං වෙදනාදීසුපි “වෙදනං අත්තතො

සමනුපස්සති'' තිආදිනා යොජෙතබ්බං. තත්ථ යො පඤ්චවිධො
අබ්බාතිරිත්තඅත්තාහිනිවෙසො, සා උච්ඡෙදදිට්ඨි. යො පන පන්තරසවිධො
බ්බාතිරිත්තඅත්තාහිනිවෙසො, සා සස්සතදිට්ඨිනි වෙදිතබ්බං.

සභාවං විචින්නො තාය කිච්ඡති කිලමතිති විචිකිච්ඡා, තිකිච්ඡතුං දුක්කරතාය
වා විගතා විකිච්ඡා ඤාණපතිකාරො ඉමිස්සාති විචිකිච්ඡා. සා පන –

“සත්ථරි කඬබති විචිකිච්ඡති, ධම්මෙ, සඬ්ඝෙ, සික්ඛාය, පුබ්බන්තෙ,
අපරන්තෙ, පුබ්බන්තාපරන්තෙ, ඉදස්ථව්වයනාපට්ඨවසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු
කඬබති විචිකිච්ඡති” ති (ධ. ස. 1008 ටොකං. විසදිසං) –

එවං බුද්ධාදීසු කඬබාවසෙන අට්ඨවත්ථුකා,

“අභොසිං නු බො අභමතීතමද්ධානං, න නු බො අභොසිං, කිං නු බො අභොසිං,
කථං නු බො අභොසිං, කිං හුත්වා කිං අභොසිං නු බො අභමතීතමද්ධානං, භවිස්සාමි
නු බො අභමනාගතමද්ධානං, න නු බො භවිස්සාමි, කිං නු බො භවිස්සාමි, කථං නු
බො භවිස්සාමි, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු බො අභමනාගතමද්ධානං, එතරහි වා
පන පච්චුප්පන්නමද්ධානං අජ්ඣත්තං කථංකථී හොති, අභං නු බොස්මි, නො නු
බොස්මි, කිං නු බොස්මි, කථං නු බොස්මි, අයං නු බො සත්තො කුතො ආගතො,
සො කුහිං ගාමී භවිස්සති” ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) –

එවං පුබ්බන්තාදයො ආරබ්භ පවත්තිවසෙන සොළසවත්ථුකා ව නිද්දිට්ඨා.

තත්ථ සත්ථරි කඬබන්තො තස්ස රූපකායධම්මකායානං විජ්ජමානතං,
අවිජ්ජමානතඤ්ච කඬබති, ධම්මෙ කඬබන්තො තස්ස ස්වාක්ඛාතද්වාක්ඛාතභාවෙ
කඬබති, සඬ්ඝෙ කඬබන්තො තස්ස සුප්පට්ඨපන්නවිජ්ජපට්ඨපන්නතාදිභාවෙ කඬබති,
සික්ඛාය කඬබන්තො තස්සා සුපඤ්ඤත්තදුප්පඤ්ඤත්තභාවං කඬබති, පුබ්බන්තෙ
කඬබන්තො සස්සතාකාරං, අධිච්චසමුප්පත්තිආකාරඤ්ච නිස්සාය අතීතෙ අත්තනො
විජ්ජමානතං, අවිජ්ජමානතඤ්ච කඬබති, අපරන්තෙ කඬබන්තො සස්සතාකාරං,
උච්ඡෙදාකාරඤ්ච නිස්සාය අනාගතෙ අත්තනො උප්පත්තිං, අනුප්පත්තිඤ්ච
කඬබති, පුබ්බන්තාපරන්තෙ කඬබන්තො පච්චුප්පන්නෙ අත්තනො අත්ථිභාවං,
නත්ථිභාවඤ්ච කඬබති. පච්චුප්පන්නො හි අද්ධා
පුබ්බභාගාපරභාගකොට්ඨාසවත්තතාය “පුබ්බන්තාපරන්තො” ති වුවවති, යුත්තං
පන තං ආරබ්භ කඬබාජනනන්ති? යුත්තං, අයුත්තන්ති කා එත්ථ වින්තා.
උම්මත්තකො විය හි බාලපුපුජ්ජනො. තස්මා සො යං කිඤ්චි කඬබතියෙව. තෙනෙව
ව සොළසවත්ථුකවිචිකිච්ඡානිද්දෙසෙ “එතරහි වා පනා” තිආදි වුත්තං. ආචරියා පන
“පුබ්බන්තාපරන්තොති අතීතානාගතෙ එකජ්ඣං ගහෙත්වා තදුභයමාරබ්භ
කඬබන්තො පුබ්බන්තාපරන්තෙ කඬබති” තිපි වදන්ති.
ඉදස්ථව්වයනාපට්ඨවසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු කඬබන්තො පන අවිජ්ජාදීනං

පව්වයානං, සඬ්ඛාරාදීනඤ්ච පව්වසුඡ්ඡන්තානං හෙතුහෙතුසමුඡ්ඡන්තභාවස්ස සඬ්භාවාසඬ්භාවං කඬ්ඛතීති එවං තාව අට්ඨවත්ථුකකඬ්ඛාය පවත්ති වෙදිතඬ්ඛා.

සොළසවත්ථුකා පන ‘අහොසිං නු ඛො...පෙ.... න නු ඛො අහොසි’න්ති කඬ්ඛන්තො චුත්තනගෙනෙව අතීතෙ අත්තනො විජ්ජමානාවිජ්ජමානතං කඬ්ඛති. කිං නු ඛො අහොසින්ති ජාතිලිඬ්භූපපත්තියො නිස්සාය ‘ඛත්තියො නු ඛො අහොසිං, බ්‍රාහ්මණාදීසු ගහට්ඨාදීසු දෙවාදීසු අඤ්ඤතරො නු ඛො’ති කඬ්ඛති. කථං නු ඛොති සණ්ඨානාකාරං නිස්සාය ‘දීඝො නු ඛො අහොසිං, රස්සඛදාතකාලාදීනඤ්ච අඤ්ඤතරො’ති කඬ්ඛති. ඉස්සරනිම්මානාදීනි නිස්සාය ‘කෙන නු ඛො පකාරෙන අහොසි’න්ති නිබ්බත්තනාකාරතො කඬ්ඛතීති වදන්ති. කිං හුත්වා කිං අහොසින්ති ජාතිආදීනි නිස්සාය ‘ඛත්තියො හුත්වා නු ඛො බ්‍රාහ්මණො අහොසිං...පෙ.... දෙවො හුත්වා නු ඛො මනුස්සො අහොසි’න්ති අත්තනො අපරාපරං පවත්තිං කඬ්ඛති. භවිස්සාමි නු ඛො, න නු ඛොති හෙට්ඨා චුත්තනගෙනෙව අනාගතෙ අත්තනො විජ්ජමානාවිජ්ජමානතං කඬ්ඛති. ‘කිං නු ඛො භවිස්සාමි’තිආදි චුත්තනගෙනෙව. අහං නු ඛොස්මි, න නු ඛොස්මිති ඉදානි අත්තනො අත්ථිභාවං, නත්ථිභාවඤ්ච කඬ්ඛති. තත්ථ කාරණං චුත්තමෙව. කිං නු ඛොස්මිති ඛත්තියාදිකොව සමානො අත්තනො ඛත්තියාදිභාවං කඬ්ඛති. එසෙව නගො සෙසෙසුපි. කථං නු ඛොස්මිති ‘අබ්භන්තරෙ ජීවො නාම අත්ථි’ති ගහෙත්වා තස්ස දීඝාදිභාවං කඬ්ඛති. පව්වුඡ්ඡන්තං පන අත්තනො සරීරසණ්ඨානං අජානන්තො නාම නත්ථි. කුතො ආගතො, කුභිං ගාමී භවිස්සතීති අත්තභාවස්ස ආගතගතට්ඨානානි කඬ්ඛතීති වෙදිතඬ්ඛා.

සීලඤ්ච වතඤ්ච සීලඬ්ඛනං, තත්ථ ගොසීලාදිඅසුද්ධිමග්ගො සමාදානවසෙන සීලං, අවිතික්කමවසෙන වතං. උභයථාපි වා සීලං, තපොකම්මභාවෙන ගතිතත්තා වතං. ගවාදිපකතිභාවතො අත්තනො වා ගවාදිභාවාධිට්ඨානං සීලං, ‘ගච්ඡන්තො භක්ඛෙති, තිට්ඨන්තො මුත්තෙති’තිආදීනා ගවාදිකිරියාය කරණං වතං. තංතංඅකිච්චසම්මසතො වා නිවත්ති සීලං, තංසමාදානවතො වෙසභොජනකිච්චවරණාදිවිසෙසපටිපත්ති වතං. සභාවං අතික්කම්ම පරතො ආමසනං ගහණන්ති පරාමාසො, සීලඬ්ඛතස්ස පරාමාසො සීලඬ්ඛතපරාමාසො. ඉතො ඛනිද්ධා සමණබ්‍රාහ්මණානං සීලෙන සුද්ධි, වතෙන සුද්ධි, සීලඬ්ඛතෙන සුද්ධිති එවං අසුද්ධිමග්ගෙ ‘සුද්ධිමග්ගො’ති පවත්තස්ස මිච්ඡාහිනිවෙසස්සෙන අධිවචනං. සක්කායදිට්ඨි ව විචිකිච්ඡා ව සීලඬ්ඛතපරාමාසො වාති සක්කාය...පෙ.... පරාමාසො, තෙයෙව කම්මවිපාකෙසු, වට්ටස්මිං වා සත්තෙ සංයොජෙන්ති ඛන්ධන්තීති සංයොජනානි, තෙසං දිට්ඨිවිසුද්ධිආදීනි තදඬ්ඛගවසෙන පහිනානං අනුඡ්ඡන්තිධම්මතාපාදනෙන අවිචන්තසමුච්ඡෙදඡ්ඡහානං කරොතීති සක්කා...පෙ....ඡ්ඡහානකරං.

නිබ්බානං පති සවනතො සන්දනතො සොතො චූච්චති අරියො අට්ඨඬ්ඛිකමග්ගො, තස්ස ආදිතො පඡ්ජනං සොනාපත්ති, නිබ්බානං මග්ගති, නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගියති, කිලෙසෙ මාරෙන්නො ගච්ඡතීති වා මග්ගො,

සොනාපත්ති එව මග්ගො සොනාපත්තිමග්ගො. අථ වා සොනං ආදිතො පජ්ජති අධිගච්ඡති සොනාපත්ති, පයමො අරියපුග්ගලො, තස්ස මග්ගො සොනාපත්තිමග්ගො, සම්මාදිට්ඨිආදීනි අට්ඨංඝිනානි, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං සොනාපත්තිමග්ගචිත්තං.

රජ්ජති අභිසජ්ජතිති රාගො, සො ඉධ පඤ්චකාමච්ඡයා, කාමභවච්ඡයා ච තණ්හා. දුස්සතීති දොසො, දසවිධආසාතචත්ථුපදට්ඨානො ඛ්‍යාපාදො. මුය්හතීති මොහො, දුක්ඛාදීසු අට්ඨස්ස අඤ්ඤාණං. එතෙසං කිලෙසානං තනුත්තං තනුභාවං කරොතීති රාග...පෙ.... තනුත්තකරං. තත්ථ ද්විභි කාරණෙහි තනුත්තං අභිණ්හානුප්පත්තිතො, පරියුට්ඨානමන්දතාය වාති. සකදාගාමිස්ස හි වට්ටානුසාරිමභාජනස්ස විය කිලෙසා අභිණ්හං න උප්පජ්ජන්ති, කදාවි විරළාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති, තථා උප්පජ්ජන්තාපි මද්දන්තා ඡාදෙන්තා අන්ධකාරං කරොන්තා නුප්පජ්ජන්ති. ද්විභි පන මග්ගෙහි පහිනත්තා මන්දමන්දා තනුකතනුකා උප්පජ්ජන්ති. කෙච් පන සකදාගාමිස්ස කිලෙසා චිරෙන උප්පජ්ජන්තාපි බහලාව උප්පජ්ජන්ති. තථා හිස්ස පුත්තධිතරො දිස්සන්තීති වදන්ති. තං අකාරණං, වත්ථුපට්ටසෙවනෙන චිත්තාපි ගබ්භග්ගභණ්ඩසබ්භාවතො, තස්මා චුත්තනායෙනෙව ද්විභි කාරණෙහි නෙසං තනුභාවො වෙදිතබ්බො. කස්මා පනෙත්ථ මොහස්ස තනුභාවො චුත්තො, නනු තතියමග්ගවජ්ඣානමෙව ඉමිනා තනුත්තකරණං වත්තබ්බං, ඉතරථා හෙට්ඨා තීහිපි මග්ගෙහි උපරිමග්ගවජ්ඣාකිලෙසානං බහලාබහලාවත්ථාය පහියමානත්තා ඉධ සබ්බෙසමෙව උද්ධම්භාගියසංයොජනානං තනුභාවො වත්තබ්බො, තෙනෙව ච පාළියම්පි “කාමරාගඛ්‍යාපාදානං තනුභාවාය දුතියාය භූමියා පත්තියා”ති චුත්තන්ති. සච්චමෙතං, සුත්තෙ පන උපරිමග්ගවජ්ඣානං තනුභාවපරියායං ගහෙත්වා “රාගදොසමොහානං තනුත්තා සකදාගාමී භොතී”ති හෙතුත්තයතනුභාවස්ස ආගතත්තා ඉධාපි තදනුලොමෙන චුත්තං. “කාමරාගඛ්‍යාපාදාන”මිච්චෙව වා පාඨො. තථා හි එත්ථෙව උපරි දුතියමග්ගඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ “ඛ්‍යාපාදකාමරාගානං, තනුභාවං තු සාධය”න්ති (අභිධ. 1353) චුත්තං. පටිසන්ධිවසෙන සකිදෙව ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතිති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො සකදාගාමිමග්ගො. කිඤ්චාපි හි මග්ගට්ඨස්ස පටිසන්ධිවසෙන ආගමනාසම්භවතො එලට්ඨොයෙව සකදාගාමී නාම භොති, තස්ස පන ආගමනභූතො මග්ගො මග්ගන්තරාවච්ඡෙදනත්ථං තදායත්තභාවුපනයනෙන සකදාගාමිමග්ගොති චුච්චති, තංසම්පයුත්තං චිත්තං සකදාගාමිමග්ගචිත්තං.

පඤ්චසු කාමගුණෙසු, කාමභවෙ ව රාගො කාමරාගො. ඛ්‍යාපජ්ජති තෙන චිත්තන්ති ඛ්‍යාපාදො. පටිසන්ධිවසෙන ඉමං කාමධාතුං න ආගච්ඡතිති අනාගාමී. රූපභවෙ ඡන්දරාගො රූපරාගො. අරූපභවෙ ඡන්දරාගො අරූපරාගො. මානො ඉධ අරහත්තාධිගමං පටිච්ච උණ්ණතිමත්තං. උද්ධච්චම්පි “කො මෙ භාරො කිලෙසසමුච්ඡෙදනෙ”ති එවමාකාරප්පවත්තං චිත්තස්ස අවුපසමමත්තං. අච්ඡාපි අසුබෙ සුබසඤ්ඤාවිපල්ලාසො. ආරකත්තා කිලෙසෙහි, මිච්ඡාපටිපන්නෙහි වා, රාගාදිඅරීනං, සංසාරවක්කස්ස අරානඤ්ච හතත්තා, පච්චයාදීනං අරහත්තා, රහොපි පාපාකරණෙන පාපකරණෙ රහස්ස අභාවා, රහිතබ්බතො ජහිතබ්බතො “රහා”ති

ලද්ධනාමානං වා පාපධම්මානං අභාවතො, සාධුහි අරහිතබ්බතො
 අපරිච්චජිතබ්බතො, රහසඬ්ඛාතස්ස වා ගමනස්ස සංසාරෙ අභාවතො අරහා,
 අට්ඨමො අරියපුග්ගලො, තස්ස භාවො අරහත්තං, අග්ගඵලස්සෙතං අධිවචනං.
 තඤ්ඤි “අරහා”ති අභිධානස්ස, බුද්ධියා ව පවත්තිතිබන්ධනත්තා අරහතො භාවොති
 කත්වා “අරහත්ත”න්ති වුච්චති, තස්ස ආගමනභූතො මග්ගො අරහත්තමග්ගො,
 තංසම්පයුත්තං චිත්තං අරහත්තමග්ගචිත්තං.

කුමාරදාසගුණදත්තොති රූපාවචරං විය පඤ්චහි කුමාරදාසගුණි
 සම්පයොගහෙදතො. කථං පනස්ස හෙදොති? එත්ථ තාව අට්ඨකථාවාදො, තයො ව
 ථෙරවාදාති චත්තාරො වාදා භොන්ති. තථා හි අට්ඨකථායං තාව
 “සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්වා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාමග්ගස්ස කුමාරදාස-
 නියමෙති”ති වුත්තං. තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරො පන “මග්ගාසන්නවිපස්සනාය
 පදට්ඨානභූතං පාදකජ්ඣානං නියමෙති”ති ආහ. මොරවාපිවාසිමභාදත්තත්ථෙරො
 “විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙත්ති. යඤ්ඤි කුමාරං සම්මසිත්වා
 වුට්ඨාති, තංසදිසොව භොති”ති ආහ. තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරො පන
 “පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙති, ‘අහො වත පඤ්චඬ්ඛිකං, චතුරඬ්ඛිකං වා මග්ගං
 පාපුණ්ණයා’න්තිආදිනා යථා යථාස්ස අජ්ඣාසයො භොති, තථා තථා මග්ගො
 භොති”ති ආහ.

යස්මා පන අට්ඨකථාවාදො පමාණං, තයො ව ථෙරා පණ්ඩිතා බ්‍යත්තා, තස්මා
 චත්තාරොපි වාදා අඤ්ඤමඤ්ඤං අජ්ජට්ඨානනවසෙන එවං වෙදිතබ්බා. කථං?
 කාමාවචරධම්මෙ තාව සම්මසිත්වා සුක්ඛවිපස්සකස්ස උජ්ජන්තමග්ගොපි
 සමාපත්තිලාභිතො කුමාරං පාදකං අකත්වා උජ්ජාදිතමග්ගොපි විපස්සනානියාමෙන
 පයමජ්ඣානිකාව භොන්ති. සථෙ පන කිඤ්චි කුමාරං පාදකං කත්වා උජ්ජාදිතො
 භොති, තස්ස වසෙන අඬ්ගපරිණාමො භොතිති තංතංකුමාරසදිසො භොති. යස්මා
 පනෙත්ථ කාමාවචරක්ඛන්ධෙ ආරබ්භ පවත්තා විපස්සනා කාමාවචරධම්මෙසු ව
 මහග්ගතධම්මෙසු විය භාවනාවිසෙසතො කුමාරදාසවිසෙසො නත්ථි, තස්මා
 “විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙත්ති”ති එවං පවත්තො
 දුතියත්ථෙරවාදො ඉමං වාදං න පවිසති. කුමාරධම්මෙ සම්මසිත්වා උජ්ජාදිතමග්ගො
 සථෙ පාදකජ්ඣානං නත්ථි, සම්මසිතජ්ඣානනියාමෙන තංතංකුමාරිකො භොති.
 සථෙ පයමජ්ඣානතො වුට්ඨාය දුතියාදිකුමාරෙ සම්මසිත්වා උජ්ජාදිතො,
 පුග්ගලජ්ඣාසයනියාමෙන ද්විසු අඤ්ඤතරජ්ඣානසදිසො භොති. සථෙ පන
 පුග්ගලස්ස තථාවිධො අජ්ඣාසයො නත්ථි, තදා කථන්ති? එත්ථ තාව කෙච්චි
 “නානාවජ්ජනවිටීයමෙව නිවත්තමානපාදකජ්ඣානතො එකාවජ්ජනවිටීයං
 ගොත්‍රභූතාවං පත්වා නිවත්තමානාය විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධායෙව
 බලවත්තො, තස්මා සම්මසිතක්ඛන්ධනියාමෙන තංසදිසො මග්ගො භොති”ති
 වදන්ති. එවඤ්ච සති “පාදකජ්ඣානනියාමෙන භොති”ති එවං පවත්තො
 පයමත්ථෙරවාදො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය කාමාවචරක්ඛන්ධෙ සම්මසිත්වා
 උජ්ජාදිතමග්ගමෙව සන්ධාය තිට්ඨන්ති.

අපරෙ පන “පාදකප්ඤ්ඤානං මග්ගස්ස මූලකාරණවසෙන පච්චයො හොති ආසන්නකාරණවසෙනපි, සම්මසිතක්ඛන්ධා පන මූලකාරණවසෙනෙව පච්චයා හොන්ති, තස්මා සම්මසිතක්ඛන්ධතො පාදකප්ඤ්ඤානමෙව බලවතරන්ති පාදකප්ඤ්ඤානසදිසො මග්ගො හොති” ති වදන්ති. එවං සන්නෙ පන “සම්මසිතක්ඛන්ධනියාමෙනා” ති එවං පවත්තො දුතියත්ථෙරවාදො සමාපත්තිං පාදකං අකත්වා කෙවලං ඤානධම්මෙයෙව සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගමෙව සන්ධාය තිට්ඨති. යස්මා පන හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමප්ඤ්ඤානතො උපරුපරිඤ්ඤානං බලප්පත්තං හොති, තස්මා හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමප්ඤ්ඤානතො වුට්ඨාය උපරුපරිඤ්ඤානධම්මෙ විපස්සනො උප්පන්නමග්ගො පාදකප්ඤ්ඤානං අනපෙක්ඛිත්වා සම්මසිතප්ඤ්ඤානවසෙන තංතංඤානිකො හොති. උපරුපරිඤ්ඤානතො පන වුට්ඨාය හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමප්ඤ්ඤානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො සම්මසිතප්ඤ්ඤානං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකප්ඤ්ඤානසදිසො හොතිති ඉදමෙත්ථ සාරතරං. එවඤ්ඤි සති ද්විත්තම්පි ථෙරානං වාදා නිප්පදෙසවිසයා සමඵලා හොන්ති.

තතියත්ථෙරවාදො චෙත්ථ පාදකප්ඤ්ඤානං, සම්මසිතප්ඤ්ඤානං වා විනා අප්ඤ්ඤාසයමත්තෙනෙව න ඉප්ඤ්ඤාති. තීසුපි වාදෙසු යථෙත්වා සෙසඤ්ඤානඤ්ඤාපරිණාමං වෙදනාපරිණාමො විපස්සනානියාමෙනෙව හොති. තයොපි ථෙරවාදා විපස්සනානියාමෙන විනා න හොන්තිති දට්ඨබ්බං. නනු ච වෙදනාපි ඤානඤ්ඤානමෙව, තස්මා තායපි පාදකප්ඤ්ඤානනියාමෙනෙව භවිතබ්බන්ති? තං න, වෙදනායපි පාදකප්ඤ්ඤානනියාමෙන පරිණාමෙ සති විපස්සනානියාමං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකප්ඤ්ඤානනියාමෙනෙව මග්ගක්ඛණෙ සෙසඤ්ඤානඤ්ඤානානි පරිණාමට්ඨානෙයෙව වෙදනායපි පරිණාමො භවෙයා, තථා පන අභුත්වා එකාවජ්ජනවිටීයා ආදිතොව පරිණාමනතො මග්ගවුට්ඨානවිටීයා ආසන්නතරප්පවත්තාය විපස්සනාය වසෙන වෙදනානියාමො හොති.

අථ වා පාදකප්ඤ්ඤානසම්මසිතප්ඤ්ඤානානං සම්භවෙ තෙසු අනුප්පන්නා වෙදනා විපස්සනාය න හොතිති පාදකප්ඤ්ඤානසම්මසිතප්ඤ්ඤානනියාමෙන පරිණාමතීතිපි න සක්කා වත්තුං. එත්ථ සියා – යත්ථ තාව පාදකප්ඤ්ඤානං අත්ථි, තත්ථ තං නියමෙති. යත්ථ පන තිකචතුක්කපාදකප්ඤ්ඤානං නත්ථි, තස්මිං අරුපභවෙ කිං නියමෙති? තත්ථාපි පාදකප්ඤ්ඤානමෙව නියමෙති. යො හි භික්ඛු අට්ඨසමාපත්තිලාභී පට්ඨමප්ඤ්ඤානං පාදකං කත්වා සොතාපත්තිමග්ගඵලානි නිබ්බත්තෙත්වා අපරිභීනප්ඤ්ඤානො කාලං කත්වා අරුපභවෙ නිබ්බත්තො පට්ඨමප්ඤ්ඤානිකාය සොතාපත්තිඵලසමාපත්තියා වුට්ඨාය විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා උපරි තීණි මග්ගඵලානි නිබ්බත්තෙති, තස්ස තානි පට්ඨමප්ඤ්ඤානිකානෙව හොන්ති. දුතියප්ඤ්ඤානිකාදීසුපි එසෙව නයො. අරුපෙපි හි ලොකුත්තරං තිකචතුක්කප්ඤ්ඤානං උප්පජ්ජතිති එවමෙත්ථ එකෙකස්ස ලොකුත්තරකුසලස්ස ඤානඤ්ඤානයොගහෙදො වෙදිතබ්බොති.

මග්ගා...පෙ.... නිප්ඵාදෙතීති තෙභූමකකුසලං විය පටිසන්ධිප්පවත්තිසු අවිපච්චවන්තම්පි අත්තනො අත්තනො අනුරුපස්ස ඵලස්ස නිප්ඵාදෙනන

තංතංඵලප්පත්තෙ සොතාපත්තො සකදාගාමී අනාගාමී අරහාති සාමඤ්ඤතො
චත්තාරො අරියපුග්ගලෙ අභිනිජ්ඣාදෙනීති. විසෙසතො පන
සත්තක්ඛත්තුපරමතාදිකෙ අනෙකෙපි සොතාපත්තාදයො නිජ්ඣාදෙනි.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුහුමකකුසලවණ්ණනා

28. එවං චතුහුමකකුසලවිත්තං සරූපතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි තං නිගමෙන්නො
ආහ “කාමෙ අට්ඨෙවා”ති ආදි. තත්ථ කාමෙති කාමහවෙ. තථා “රූපෙ”ති ආදීසු.

29. කුසලාකුසලාපගතෙනාති කුසලාකුසලකම්මතො අපගතෙන. අග්ගමග්ගස්ස
හි උප්පන්නකාලතො පටියාය අරහතො සබ්බානි කුසලාකුසලකම්මානි පහීනානි
නාම භොන්ති පච්චයවෙකල්ලෙන පටිසන්ධිදානෙ අසමත්ථභාවතො. යතො ච
අරියමග්ගඤ්ඤාණං “කම්මක්ඛයකර”න්ති වුච්චති. අථ වා
අහෙනුඅපච්චයවිසුඡ්ඤානස්ස අභාවතො කිලෙසසමුච්ඡේදකෙන මග්ගකුසලෙන
අකුසලෙහි අපගතෙන. කුසලෙ කුසලෙනාති කුච්ඡිතානං සලනාදීහි කුසලසංඛාතාය
පටිපත්තියං දෙසනුප්පාදනාදීසු ඡේදකෙන. මුනිනාති උභයලොකමුනනකෙන
අග්ගඵලඤ්ඤාණෙන, සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණෙන වා සමන්තාගතත්තා මුනිනා. තෙනාහ

—
“යො මුනාති උභො ලොකෙ, මුනි තෙන පචුච්චති”ති.

වසිනාති ඡළහිඤ්ඤාය පරමෙන විත්තවසිභාවෙන සමන්තාගතත්තා,
කුසලාදීසු පඤ්චවිධවසිසංඛාවතො ච වසිභූතෙන වසිභාවුපගතින්ද්‍රියෙන.

චතුහුමකකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවණ්ණනා

එත්තාවතා ව යං “කුසලාකුසලාබ්‍යාකතජාතිහෙදතො තිවිධ”න්ති එත්ථ චුත්තං
කුසලං, තං සරූපතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි තදනන්තරුද්දිට්ඨං අකුසලං නිද්දිසන්තො
ආහ “අකුසලං පනා”ති ආදි. “භූමිතො එකවිධ”න්ති චුත්තමත්ථං නියමෙත්වා
දස්සෙන්නො ආහ “කාමාවචරමෙවා”ති. නිකායන්තරිකා පන රූපාරූපාවචරමිපි
අකුසලං ඉච්ඡන්තීති තෙසං මනිනිසෙධනත්ථං අවධාරණං කතං. මහග්ගහභූමියං
උප්පජ්ජන්තමිපි හෙතං තත්ථ රූපධාතුයං පවත්තිවිපාකං දෙන්තමිපි එකන්තෙන
කාමාවචරමෙවාති. කුතො පනෙස නියමොති? කාමතණ්හාවිසයභාවතො.
කාමතණ්හාවිසයතා හි කාමාවචරභාවස්ස කාරණං යථා රූපාරූපතණ්හාවිසයතා
රූපාරූපභාවස්ස. එකංසෙන වෙතං එවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. ඉතරථා බ්‍යාපිතලක්ඛණං
න සියා. යදි හි ආලම්බිතබ්බධම්මවසෙන භූමිච්චත්ථානං කරෙය්‍ය, එවං සති
අනාරම්මණානං සංඛිග්ගො න සියා. අථ විපාකදානවසෙන, එවමිපි අවිපාකානං

සඬගහො න සියා, තස්මා ආලම්බණධම්මවසෙනෙව පරියාපන්නානං සා කාතබ්බා.
අපරියාපන්නානං පන ලොකතො උත්තිණ්ණතාය ලොකුත්තරතා,
උත්තරිතරාභාවතො අනුත්තරතා ච වෙදිතබ්බාති.

දොමනස්සස්ස අනිවරණාවත්ථාය අභාවෙන තංසහගතචිත්තුප්පාදො
කාමභූමියංයෙව පවත්තනීති සො නියතවත්ථුකො, ඉතරෙ අරුපභූමියමිපි
පවත්තනතො අනියතවත්ථුකාති ආහ “නියතා...පෙ.... දුච්ඨ”න්ති.
විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතානං මොහෙකහෙතුකත්තා, ඉතරෙසමිපි
ලොහමොහදොසමොහවසෙන ද්විහෙතුකත්තා ආහ “එකහෙතුකදුහෙතුකතො”ති.
ආදිතො එකාදසන්නං අකුසලචිත්තානං පටිසන්ධිජනනතො, උද්ධච්චසහගතස්ස
තදභාවතො ආහ “පටිසන්ධිජනකාජනකතො”ති. උද්ධච්චසහගතඤ්ඨි
පවත්තිවිපාකං දෙන්තමිපි පටිසන්ධිං නාකඬ්ඨති. යතො වක්ඛති –

“එකාදසවිධානං තු, හිත්වා උද්ධච්චමානසං;
එකාදසවිධා වෙච, භවන්ති පටිසන්ධියො”ති. (අභිධ. 536);

යෙන පන කාරණෙන තං පටිසන්ධිං නාකඬ්ඨති, තං පටිසන්ධිවිනිච්ඡයකථාහි
ඉමිස්සා ගාථාය වණ්ණනාපදෙසෙයෙව වක්ඛාම. තිහි වෙදනාහීති
සුඛදුක්ඛොපෙක්ඛාසඬ්ඛාතාහි තිහි වෙදනාහි. යථාහ – “තිස්සො ඉමා, හික්ඛවෙ,
වෙදනා. කතමා තිස්සො? සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා”ති (සං. නි. 4.249). යං පන
කත්ථවි සුත්තෙ “ද්වෙමා, හික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා”ති (සං. නි. 4.267) වචනං,
තං කුසලපක්ඛිකං උපෙක්ඛං සුඛෙ, අකුසලපක්ඛිකඤ්ච දුක්ඛෙ පක්ඛිපිත්වා
පරියායෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සුප්පතිට්ඨිතභාවකාරණත්තා මූලමිවාති මූලං,
ලොහො මූලං එතස්සාති ලොහමූලං. කිඤ්චාපි හි මොහොපි ලොහමූලෙසු අත්ථි,
සො පන සබ්බාකුසලසාධාරණත්තා වචත්ථානකරො න හොතීති
අසාධාරණධම්මවසෙන “ලොහමූල”න්ත්වෙච චුත්තං යථා “හෙරිසද්දො
යචඬ්ඤරො”ති. තථා “දොසමූල”න්ති එත්ථාපි. මූලන්තරවිරහතො මොහො එව
මූලං ඉමස්ස, නාඤ්ඤන්ති මොහමූලං.

මිච්ඡාවසෙන දස්සනං දිට්ඨි, දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං යථා “ආකාසගතං
ථාමගත”න්ති. අථ වා විපරියෙසග්ගාහිකාය දිට්ඨියා ගතමෙව, න එත්ථ
ගන්තබ්බවත්ථු තථාසභාවන්ති දිට්ඨිගතං, ද්වාසට්ඨියා වා දිට්ඨිසු අන්තොගධන්ති
දිට්ඨිගතං, තෙන සමං පකාරෙහි යුත්තන්ති දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං.

“යදා හී”තිආදි ලොහමූලචිත්තානං පවත්තිආකාරදස්සනං. මිච්ඡාදිට්ඨිත්ති
උච්ඡෙදදිට්ඨිආදිං මිච්ඡාදිට්ඨිං. තාය හි විපල්ලන්තචිත්තා තාව කොධවිසයො, යාව
ඉන්ද්‍රියගොචරොති පරලොකං පටික්ඛිපිත්වා “නත්ථි කාමෙසු ආදිනවො”ති
ගණ්හන්ති. ආදි-සද්දෙන –

“එස පන්ථොචිතථො දෙවයානෙ,

යෙන යන්නි පුත්තවන්නො විසොකා;
තං පස්සන්ති පසවො පක්ඛිනො ව,
තෙන තෙ මාතරිපි මිථුනං වරන්ති” ති. —

ආදිනා නයෙන පුත්තමුඛදස්සනං සග්ගමොක්ඛමග්ගොති එවමාදිකං මිච්ඡාදිට්ඨිං සඬගණ්භාති. කාමෙ වාති එත්ථ වා-සද්දෙන අනියමත්ථො. තෙන “බ්‍රාහ්මණානං සුවණ්ණහරණමෙව අදින්නාදානෙ සාවජ්ජං, ඉතරං අනවජ්ජං, ගුරුනං, ගුන්තං, අත්තනො ජීවිතස්ස, විවාහස්ස ව අත්ථාය මුසාවාදො අනවජ්ජො, ඉතරො සාවජ්ජො, ගුරුආදීනං අත්ථාය පෙසුඤ්ඤකරණං අනවජ්ජං, ඉතරං සාවජ්ජං, භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිකථා පාපවූපසමාය හොති” ති එවමාදිකෙ මිච්ඡාගාහෙ සඬගණ්භාති. දිට්ඨමඛිගලාදීනීති දිට්ඨසුත්තමඬිගලානි. සාරතො පච්චෙතීති වුඬ්ඨියා පුබ්බනිමිත්තභාවෙන අග්ගහෙත්වා “ඉදමෙව වුඬ්ඨිකාරණ” න්ති එවං සාරවසෙන ගණ්භාති. සභාවතික්ඛෙනෙවාති ලොහස්ස, මිච්ඡාහිනිවෙසස්ස වා වසෙන සරසෙනෙව තිබ්බෙන කුරුරෙන. මන්දෙනාති දන්ධෙන අතිබ්බෙන. තාදිසං පන අත්තනො, පරස්ස වා සමුස්සාහනෙන පවත්තතීති ආහ “සමුස්සාහිතෙනා” ති. පරස්ස හණ්ඩං වා හරතීති වා-සද්දෙන තථාපවත්තනකමුසාවාදාදීනමපි සඬගහො වෙදිතඛිබ්බො. කාමානං වාති අනුභුයාමානානං කාමගුණානං. වා-සද්දෙන පරසන්තකස්ස අයථාධිප්පෙතතාය යං ලද්ධං, තං ගහෙතඛිබ්බන්ති ගහණාදිකං සඬගණ්භාති.

සම්පයුත්තධම්මවසෙන හෙදාභාවතො දොසමූලං අසඬබාරිකසසඬබාරිකහෙදතො දුට්ඨං. යදි එවං කස්මා “දොමනස්සසහගතං පටිසසම්පයුත්ත” න්ති චුත්තං? අසාධාරණධම්මෙහි තස්ස චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං. පාණස්ස අතීව, අතික්කමිත්වා වා පාතනං පාණාතිපාතො. ආදි-සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසසම්ඵජ්ජලාපබ්‍යාපාදෙ සඬගණ්භාති. දසඅකුසලකම්මපටෙසු හි කාමෙසුමිච්ඡාවාරඅහිජ්ඣාමිච්ඡාදිට්ඨිසඬබාතා තයොව කම්මපථා ඉමිනා න සිජ්ඣන්ති. සභාවතික්ඛං හුත්වා පවත්තමානං චිත්තං අසඬබාරමෙව හොති, ඉතරං සසඬබාරන්ති අධිජ්ජායෙනාහ “තික්ඛමන්දජ්ජවත්තිකාලෙ” ති. මන්දං පන හුත්වා පවත්තමානං එකංසෙන සසඬබාරමෙවාති න සක්කාව විඤ්ඤාතුං. යං සසඬබාරෙන සජ්ජයොගෙන පවත්තති, තං මන්දමෙව හොතීති කත්වා තථා චුත්තන්ති දට්ඨඛිබ්බං.

මොහමූලං චිත්තං මූලන්තරවිරහතො අතිමූල්භං විච්චිච්ඡුද්ධච්චයොගතො වඤ්චලඤ්චාති උපෙක්ඛාසහගතමෙව හොති, න තස්ස කදාවිපි සභාවතික්ඛතා අත්ථි. ආරම්මණෙ හි සංසජ්ජනවසෙන, වික්ඛිපනවසෙන ව පවත්තමානස්ස චිත්තද්වයස්ස කිං තාදිසෙ කිච්චෙ සභාවතික්ඛතාය, උස්සාහෙතඛිබ්බතාය වා හවිතඛිබ්බං, තස්මා න තත්ථ සඬබාරහෙදො අත්ථි. නනු ව උද්ධච්චං සඬබාකුසලසාධාරණං, කස්මා පන එතමෙව තෙන විසෙසෙත්වා චුත්තං “උද්ධච්චසහගත” න්ති. විසෙසතො බලවභාවතො. ඉදඤ්චි එතස්මිං චිත්තෙ බලවං, තස්මා සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා පවත්තතීති ඉදමෙව තෙන විසෙසිතඛිබ්බං.

තෙතෙව හි පාළියං සෙසාකුසලෙසු උද්ධවිචං යෙවාපනකවසෙන ආගතං, ඉධ පන සරුපතොයෙව නිද්දිට්ඨං. එවං අසාධාරණජප්පධානධම්මවසෙන මොහමුලං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං උද්ධවිචසම්පයුත්තන්ති දුට්ඨං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අසන්නිට්ඨානං සංසයො, වික්ඛෙපො අවුපසමො, හත්තතාති අත්ථො. තත්ථ විචිකිච්ඡාසහගතස්ස අසන්නිට්ඨානකාලෙ, උද්ධවිචසහගතස්ස වික්ඛෙපකාලෙ ච පවත්ති වෙදිතබ්බො.

යථානුරූපන්ති පටිසන්ධිජනකාපනකස්ස, කම්මපට්ඨාචජ්ජත්තාපත්තස්ස ච අනුරූපතො. අථ වා යථානුරූපන්ති යො යස්ස හෙතු, තදනුරූපතො. යෙහුයොන හි ලොහමුලකෙන බුජ්ජිපාසාදිනිරන්තරපෙතවිසයෙ උජ්ජජ්ජන්ති, දොසමුලකෙන දොසො විය චණ්ඩජාතතාය තංසරික්ඛකෙ නිරයෙ, මොහමුලකෙන නිච්චසම්මුල්භාය තිරච්ඡානයොනියං, තස්මා ලොහාදිහෙතුඅනුරූපතො තත්ථ තත්ථ අපායෙ උපපත්තිං නිජ්ථාදෙතීති ආහ “යථානුරූපං...පෙ.... උපපත්තියා”ති. අකුසලවිපාකානං දුක්ඛජ්ජපධානතාය “දුක්ඛවිසෙසස්සා”ති වුත්තං.

31. අපාපෙන අලාමකෙන පාපාපාපජ්ජහීනෙන පාපාපාපෙසු මානසෙසු යං පාපමානසං වුත්තං, පාපාපාපෙසු පුග්ගලෙසු අපාපෙන පාපාපාපජ්ජහීනෙන යං පාපමානසං වුත්තන්ති වා සම්බන්ධො. අථ වා පාපාපාපෙසු මානසෙසු පාපෙන පාපමානසෙන පාපවසෙන පාපාපාපජ්ජහීනෙන යං පාපමානසං වුත්තන්ති යොජනා. අයං පනෙත්ථ අධිජ්ජායො – අසම්මාසම්බුද්ධෙන තාව ධම්මසභාවස්ස දුබ්බිජානීයත්තා කුසලම්පි අකුසලතො, අකුසලම්පි කුසලතො වුවිචෙය්‍ය, හගවතො පන සහ වාසනාහි විද්ධංසිතාකුසලස්ස කම්මක්ඛයකරඤාණෙන පච්චයවෙකල්ලතො විද්ධංසිතකුසලකම්මස්ස ච සම්මාසම්බුද්ධභාවතො එකන්තෙතෙව අකුසලදෙසනා අකුසලධම්මවසෙනෙවාති.

අකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතවණ්ණනා

අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨානං කුසලාකුසලානං පාකන්ති විපාකං, විපක්කභාවමාපන්නානමරුපධම්මානමෙතමධිවචනං. යථා හි ලොකෙ සාලිබ්භිජාදීනං එලානි තංසදිසානි නිබ්බත්තානි විපක්කානි නාම භොන්ති, විපාකනිරුත්තිඤ්ච ලහන්ති, න මූලඤ්ඤරූපත්තදණ්ඩනළාදීනි, එවං කුසලාකුසලානං එලානි අරුපධම්මභාවෙන, සාරම්මණභාවෙන ච තංසදිසානි විපක්කභාවමාපන්නානීති විපාකනිරුත්තිං ලහන්ති, න පන කම්මාහිනිබ්බත්තාපි රුපධම්මා කම්මවිසදිසත්තා. විපාකමෙව චිත්තං විපාකචිත්තං. කරණමත්තං කිරියා ඵලදානාසම්භවතො. යෙන පන කාරණෙන තස්ස ඵලදානං න සම්භවති, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. කිරියා ඵව චිත්තං කිරියචිත්තං. විපාකස්ස කාමාවචරාදිභාවො කුසලෙ වුත්තනායෙන යථාසම්භවං වෙදිතබ්බො. අලොහාදිසම්පයුත්තහෙතූහි සහ වත්තනතො සහෙතුකං. තදභාවතො අහෙතුකං. නිබ්බත්තකහෙතූවසෙන සිජ්ඣමානම්පි හෙතං.

සම්පයුත්තභෙතුවසෙනෙව “සභෙතූකමභෙතූක” න්ති වුවුවනි, ඉතරථා වචන්ථානාභාවතො.

සකකුසලං වියාති අත්තනො ජනකං කාමාවචරකුසලං විය.
ජනකජනිතබ්බසම්බන්ධවසෙන හි තං තං කුසලං තස්ස තස්ස විපාකස්ස සකං නාමං හොති.

“සකකුසලං වියා” ති වුත්තත්තා පවත්තාකාරආරම්මණාදිතො වස්ස තංසදිසතා ආපජ්ජෙය්‍යාති තංනිවාරණත්ථමාහ “යථා පනා” තිආදි. ඡසු ආරම්මණෙසුති පරිත්තාදිඅතීතාදිඅජ්ඣන්තාදිභෙදෙසු ඡසු රූපාදිආරම්මණෙසු. හවන්තරපටිසන්ධානතො පටිසන්ධි. අවිච්ඡෙදජ්ජපවත්තිභෙතූභාවෙන හවස්ස අඬගන්ති හවඩ්ගං. නිබ්බන්තිතහවතො පරිගඤ්ඤතාය වුතිභෙතූතාය වුති. පරිත්තධම්මපරියාපන්තෙසුති කාමාවචරධම්මපරියාපන්තෙසු. කාමාවචරධම්මා හි කිලෙසවික්ඛම්භනාදිසු අසමත්ථභාවෙන පරිත්තානුභාවතාය, ඔළාරිකාහි වා කාමතණ්හාදිහි පරිතො ගහිතත්තා “පරිත්තා” ති වුවුවන්ති. විපාකස්ස සඬකජ්ජෙත්වා ආරම්මණග්ගහණාභාවතො කම්මානුරූපමෙව පවත්තතීති පරිත්තකම්මවිපාකො පරිත්තාරම්මණෙයෙව පවත්තිතුමරහති, න මහග්ගතඅජ්ජමාණාරම්මණෙති වුත්තං “පරිත්තධම්මපරියාපන්තෙසු” ති. යදි ඵලං මහග්ගතවිපාකොපි මහග්ගතාරම්මණෙයෙව ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, සඤ්ඤායත්තාරම්මණස්ස සමාධිජ්ජධානස්ස කම්මස්ස අජ්ජනාපත්තස්ස තාදිසෙනෙව විපාකෙන හවිතබ්බන්තා. වණ්ණලක්ඛණාදිකඤ්ඤි අග්ගහෙත්වා ලොකසඤ්ඤානුරොධෙනෙව ගහිතෙ පථවාදිකෙ පරිකම්මසඤ්ඤාය සමුප්පාදිතං පටිභාගනිමිත්තසඬබ්බාතමාරම්මණං සඤ්ඤාවසං සඤ්ඤායත්තං හොති, තස්මා තදාරම්මණස්ස සමාධිජ්ජධානස්ස අජ්ජනාපත්තස්ස කම්මස්ස විපාකෙන සමාධිජ්ජධානඅජ්ජනාපත්තෙහි විය සඤ්ඤායත්තාරම්මණතාය නිබ්බිසෙසෙනෙව හවිතබ්බං. පරිත්තවිපාකො පන මහග්ගතඅජ්ජමාණපඤ්ඤත්තාරම්මණකම්මනිබ්බන්තොපි හොති, සො පරතො ආගමිස්සති.

මුඛනිමිත්තං වියාති මුඛං පටිච්ච උජ්ජන්තනිමිත්තං විය. යථා හි තං නිරිභං අපරං මුඛනිමිත්තං උජ්ජාදෙතුං, අඤ්ඤං වා කිඤ්චි අත්තනො බලෙන කාතුං න සක්කොති, ඵලමෙතම්පි විපාකූප්පාදනාදිසු න උස්සහති. තෙනාහ “නිරුස්සාහ” න්ති. උස්සාහොති චෙත්ථ අනුපවිජින්නාවිජ්ජාතණ්හාමානානුසයස්මිං සන්තානෙ විපාකූප්පාදනසමත්ථතාසඬබ්බාතො, ආසෙවනපච්චයභාවසඬබ්බාතො, විඤ්ඤත්තිජනකතාසඬබ්බාතො ව ඛ්‍යාපාරො. සො විපාකෙ නත්ථි කම්මවෙගුක්ඛිත්තත්තා පතිතං විය හුත්වා පවත්තමානස්ස තස්ස ඵකන්තෙන දුබ්බලභාවතොති තං නිරුස්සාහං.

විපච්චනට්ඨානන්ති විපච්චනවසෙන පවත්තනට්ඨානං,
පටිසන්ධිහවඩ්ගවුත්තිතදාරම්මණවසෙන චතුකිච්චානමෙතෙසං පවත්තිඔකාසොති

අත්ථො. තත්ථ චුතිභවභිගානං අන්තරාලං පටිසන්ධිකිච්චානං යානං,
 පටිසන්ධිආවජ්ජනානං, තදාරම්මණාවජ්ජනානං, ජවනාවජ්ජනානං,
 වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානං අන්තරාලං භවභිගකිච්චානං යානං,
 තදාරම්මණපටිසන්ධිනං, ජවනපටිසන්ධිනං, භවභිගපටිසන්ධිනං වා අන්තරාලං
 චුතිකිච්චානං යානං, ජවනභවභිගානං අන්තරාලං තදාරම්මණකිච්චානං යානන්ති
 දට්ඨබ්බං. යස්මා පනෙනං යානං ධම්මානං තංතංකිච්චවසෙන පාකටං හොති, තස්මා
 යානං වෙදිතබ්බන්ති යානං උද්ධරිත්වා පාකටකිච්චවසෙනෙව තං පකාසෙතුං
 “ඉමානි භී”තිආදි චුත්තං. අථ වා කිච්චමපි කිච්චවන්තානං පවත්තිට්ඨානභාවෙන
 ගස්හතීති යානන්තිපි කිච්චමෙව උද්ධටන්ති තං සරූපතො දස්සෙතුං “ඉමානි
 භී”තිආදි චුත්තං.

32. අණ්ඩප්පලාබ්බප්පයොනිසම්භවානං මනුස්සානං, විනිපාතිකාසුරානං අභෙතුකපටිසන්ධියාපි සබ්භාවතො ආහ “දුභෙතුකතිභෙතුන”න්ති.
 පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා ද්වෙ අලොභාදයො භෙතු යෙසං තෙ දුභෙතුකා. එස
 නයො තිභෙතුකෙසුපි. තත්ථ දුභෙතුකානං ඤාණවිජ්ජයුත්තානි වත්තාරි,
 තිභෙතුකානං ඤාණසම්පයුත්තානි වත්තාරි පටිසන්ධියො හොන්ති, තථා
 භවභිගචුතියොපි. යෙන යෙන භි විත්තෙන පටිසන්ධි හොති, තං තදෙව
 භවභිගචුතිවසෙනපි පවත්තති. තදාරම්මණං පන අවිසෙසෙන දට්ඨබ්බං
 දුභෙතුකානම්පි තිභෙතුකතදාරම්මණස්ස ඉච්ඡිත්තං. නනු වෙතං
 අසම්පෙක්ඛිතාහිධානං ආවරියෙනෙව ඉමස්ස පටිසිද්ධත්තං. තථා හි වක්ඛති –

“අභෙතුපටිසන්ධිස්ස, න තදාරම්මණං භවෙ;
 දුභෙතුකං තිභෙතුං වා, දුභෙතුපටිසන්ධිනො”ති. (අභිධ. 443);

නයිදමසමපෙක්ඛිතාහිධානං පටිසන්ධිජනකකම්මං සන්ධාය තත්ථ
 පටිසිද්ධත්තං. යෙන භි කම්මෙන යා පටිසන්ධි ආදින්නා, න තං තතො අධිකතරං
 තදාරම්මණං පවත්තෙ අභිනිජ්ජාදෙති. යං පන අඤ්ඤම්පි කිඤ්චි කම්මං
 තදාලද්ධාවකාසං සියා, න තං තත්ථ තතො අධිකතරම්පි විපාකං න නිබ්බත්තෙතීති
 අත්ථි. “සභෙතුකං භවභිගං අභෙතුකස්ස භවභිගස්ස අනන්තරපච්චයෙන
 පච්චයො”ති (පටියා. 3.1.102) හි පටියානවවනෙන අභෙතුකස්සාපි නානාකම්මෙන
 සුගතියං සභෙතුකතදාරම්මණමනුඤ්ඤාතං. තෙනාහු ආවරියා –

“හොති අඤ්ඤෙන කම්මෙන, සභෙතුකං අභෙතුන”න්ති.

යථා ව අභෙතුකස්ස සභෙතුකං, එවං දුභෙතුකස්ස තිභෙතුකම්පි ඉච්ඡන්ති.
 ආවරියජොතිපාලත්ථෙරො පන “සභෙතුක”න්ති අවිසෙසෙන චුත්තත්තං
 අභෙතුකානම්පි තිභෙතුකතදාරම්මණං ඉච්ඡති. චුත්තඤ්ඤි තෙන “සභෙතුක”න්ති
 අවිසෙසොපදෙසෙන දුභෙතුකං, තිභෙතුකඤ්ඤි ගහෙතබ්බං. තථා හි අට්ඨකථායං
 “අභෙතුකස්සාපි තිභෙතුකතදාරම්මණමහිනිතං, යඤ්චරහි අත්ථසමාසෙ
 අභෙතුකානං තිභෙතුකඵලානි දෙතී”ති චුත්තං, තං කථං? සො එව පුච්ඡිතබ්බො,

යො තස්ස කත්තාති. අපරෙ පන “මූලසන්ධියා ජලත්තා තස්ස තිහෙතුකතදාලම්බණං න ලබ්හතියෙවා” ති වදන්ති.

33-4. තතොති පටිසන්ධිතො පරං, දුතියචිත්තතො පටියාය. සතිපි අන්තරන්තරා විචිචිත්තුප්පාදෙ තදවසානෙ උප්පජ්ජමානස්ස යාවතායුකං අනිචත්තනතො චුත්තං “යාවතායුක”න්ති. බලවාරම්මණෙති අනිමහන්තවිභූතාරම්මණෙ. පඤ්චද්වාරෙ හි අනිමහන්තාරම්මණෙ මනොද්වාරෙ විභූතාරම්මණෙ තදාරම්මණමුප්පජ්ජති, න අඤ්ඤෙසු. එකාරම්මණප්පචත්තියා පටිසන්ධාදීනං තිණ්ණම්පි එකටියානෙ දස්සනත්ථං උද්දෙසෙ තදාරම්මණස්ස අවසානකරණං, ඉධ පන පචත්තික්කමවසෙන චුතියා අවසානකරණන්ති දට්ඨබ්බං.

35-6. කම්මද්වාරන්ති කායචිකම්මද්වාරස්ස ජනකවසෙන න පචත්තන්තීති චුත්තං හොති. තත්ථ කායොති කායවිඤ්ඤත්ති. කම්මන්ති තංසමුට්ඨාපිකා චෙතනා, කායෙන කතං කම්මං කායකම්මං. කිඤ්චාපි හි කායො කම්මස්ස චතුර්විසතියා පච්චයෙසු න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොති, තථාපි තංසමුට්ඨානස්ස තස්ස සබ්භාවෙයෙව කායකම්මාදිවොභාරොති තං තෙන කතන්ති චුච්චති. කායකම්මස්ස පචත්තිටියානභූතං ද්වාරං කායකම්මද්වාරං. යදි එවං කම්මද්වාරචත්ථානං න සියා. කායද්වාරෙන හි සිද්ධං කම්මං “කායකම්ම”න්ති චුච්චති. තං පන “ද්වාරෙ චරන්ති කම්මානී”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 කායකම්මද්වාර) චචනතො චචිද්වාරෙපි සිජ්ඣකීති ද්වාරෙන කම්මචචත්ථානං න සියා, තථා චචිකම්මං කායද්වාරෙපි සිජ්ඣකීති කම්මෙන ද්වාරචචත්ථානම්පි න සියාති? තං න, තබ්බහුලචුත්තියා චෙව යෙභුයොන චුත්තියා ච චචත්ථිතත්තා. කායකම්මඤ්ඤි කායද්වාරෙයෙව බහුලං පචත්තති, අප්පං චචිද්වාරෙ, තස්මා කායද්වාරෙ බහුලප්පචත්තනතො එතස්ස කායකම්මභාවො සිද්ධො චනචරකාදීනං චනචරකාදිභාවො විය. තථා කායකම්මමෙව යෙභුයොන කායද්වාරෙ පචත්තති, න ඉතරං, තස්මා කායකම්මස්ස යෙභුයොන එත්ථෙව පචත්තිතො අස්ස කායකම්මද්වාරභාවො සිද්ධො බ්‍රාහ්මණගාමාදීනං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො වියාති තෙත්ථ කම්මද්වාරචචත්ථානෙ කොචි විබන්ධොති. චචිකම්මද්වාරෙපි එස පබන්ධො යථාසම්භවං දට්ඨබ්බං.

මනොකම්මද්වාරං පන සයං මනොයෙව සමානං අත්තනා සහගතචෙතනාඅනභිජ්ඣාදිකම්මානං පචත්තිද්වාරභාවෙන මනොද්වාරසංඛිං ලහතීති න තං චිත්තස්ස උප්පත්තිද්වාරවසෙන ගණ්හාති. න හි සයං අත්තතොව පචත්තති. යදි පන චිත්තසම්පයුත්තා කම්මද්වාරභාවෙන අධිප්පෙතා, තදා තෙසං කම්මද්වාරභාවො මනස්මිං න උප්පාරියතීති සම්පයුත්තධම්මානං චිත්තාධිපතිභාවො චිත්තෙ වියාති චිත්තං “මනොකම්මද්වාර”න්ති චුච්චති. සභාවතො පන කම්මද්වාරං නාම සම්පයුත්තධම්මායෙවාති චිත්තං තතො පචත්තනතො මනොකම්මද්වාරවසෙන පචත්තති. අනන්තරපච්චයභූතස්ස පන මනොකම්මද්වාරභාවෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි. ඉධ පන “අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා”ති චචනෙන කායචිකම්මද්වාරවසෙනෙව අප්පචත්තියා සාධිතත්තා මනොකම්මද්වාරං න ගහිතමෙව. න හි “අවිඤ්ඤත්තිජනත්තා”ති කාරණං

මනොකම්මද්වාරවසෙනපි අප්පචත්තිං සාධෙති. අථ චා “අවිපාකසභාවතො”ති වචනෙන මනොකම්මද්වාරවසෙනපි අප්පචත්ති සාධිතා හොති. “කම්මද්වාර”න්ති එත්ථ කම්මග්ගහනෙන නානක්ඛණිකකම්මස්ස අධිජ්ජෙනත්තා තස්සාපි ගහණං දට්ඨබ්බං. ඉති ඉමෙසු කායචරිකම්මද්වාරසංඛ්‍යාතෙසු ද්වීසු ද්වාරෙසු, මනොකම්මද්වාරෙන සහ තීසු එව චා යථා කුසලං පවත්තති, න එවං විපාකො, යථා ච කුසලං කායචරිමනොකම්මස්ස ආයුහනවසෙන දානාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන පවත්තති, න එවමයං. අයං පන නෙව කායචරිකම්මද්වාරෙසු පවත්තති විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවතො, න කම්මවසෙන, මනොකම්මද්වාරවසෙනාපි ච පවත්තති විපාකුප්පාදනභාවාභාවතො, න පුඤ්ඤකිරියවසෙන පවත්තති දානාදිවසෙන අප්පචත්තනතොති දස්සෙතුං “කම්මද්වාරඤ්ච...පෙ.... නො සමා”ති වුත්තං. එවන්ති දානාදිවසෙන.

37. “පරිත්තාරම්මණත්තා”තිආදි සම්පයුත්තධම්මවසෙන විසෙසදස්සනං. යස්මා එතෙ පරිත්තාරම්මණා, කරුණාමුදිතා ච පඤ්ඤත්තාරම්මණා සත්තපඤ්ඤත්තියං පවත්තනතො, තස්මා ද්විත්තමාලම්බණානං එකචිත්තස්ස විසයභාවානනුගමනතො න තෙසු කරුණාමුදිතා කදාවිපි ජායන්තීති අයමෙත්ථ පටිමගාථාය අධිජ්ජායො.

38. දුතියගාථාය පන භි-සද්දො යස්මාති ඉමස්ස අත්ථො. යස්මා “පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලා”ති (විභ. 715) වුත්තා, තස්මාති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – භගවතා භි සික්ඛාපදවිභවිතො “පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලා”ති (විභ. 715) එවං “පාණාතිපාතා චෙරමණි”තිආදීනං පඤ්චන්තං සික්ඛාපදානං කුසලභාවො වුත්තො, තෙ ච විරතිසභාවා එව ආදිතො තිණ්ණං සික්ඛාපදානං, පච්ඡිමස්ස ච සම්මාකම්මන්තෙ, ඉතරස්ස සම්මාවාචායං, පඤ්චන්තමිපි මිච්ඡාජීවහෙතුකපඤ්චද්විවර්තනො විරමණවසෙන පවත්තානං සම්මාආජීවෙ ච අන්තොභාවතො, තස්මා තා එකන්තකුසලභූතානං කදාවි අබ්‍යාකතෙ ලහන්ති, ඉතරථා සද්ධාසතිආදයො විය “සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා”ති වුච්චෙය්‍යන්ති. යදි එවං ලොකුත්තරඵලෙසු අට්ඨ, සත්ත චා මග්ගඛිගා න ලබ්භන්තීති? නො න ලබ්භන්ති ලොකියවිරතීනමෙව තත්ථ එකන්තකුසලභාවස්ස වුත්තත්තා, ලොකුත්තරවිරතියො පන ඵලස්ස මග්ගපටිබ්බිභූතත්තා මග්ගසදිසතො අට්ඨඛිගිකතාය, සත්තඛිගිකතාය ච භවිතබ්බන්ති න ච එකන්තකුසලභාවෙන වචත්ථාපෙතුං යුත්තා. එවඤ්ච කත්ථා උපරි ලොකුත්තරඵලෙසුපි අට්ඨඛිගිකතාදිහෙදො මග්ගො උද්ධට්ඨාති.

39. “තථාධිපතීනො”තිආදි අධිපතිවසෙන විසෙසදස්සනං. සබ්බෙසමිපි භි තෙභූමකකුසලානං අඤ්ඤො ආයුහනකාලො, අඤ්ඤො විපච්චනකාලො, තස්මා න තාති අත්තතො විපාකෙහි අධිපතිං ගාභාපෙතුං සක්කොන්තීති න තෙ ඡන්දාදීනි ධුරං කත්ථා පවත්තන්ති. ලොකුත්තරකුසලානි ච පන ආයුහනකාලස්ස, විපච්චනකාලස්ස ච අන්තරාභාවතො අත්තතො ඡන්දාදීනං බලස්ස අවුපසන්තකාලෙයෙව විපාකං

නිබ්බන්තෙන්තීති අනන්තරපච්චයා හුත්වා විපාකෙහි අධිපතිං ගාභාපෙතං සක්කොන්තීති. එවඤ්ච කත්වා උපරි ලොකුත්තරවිපාකානං අධිපතියොගං වක්ඛති.

40. යස්මා මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරෙන විපාකානං ආගමනතො අසඬ්ඛාරිකසසඬ්ඛාරිකභාවො ඉච්ඡිතො, තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරෙන පච්චයතො, තස්මා උභින්නම්පි මතිදස්සනත්ථමාහ “අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරවිධාන”න්තිආදි. පුරිමත්ථෙරො හි යථා මුඛෙ වලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං වලති, එවං අසඬ්ඛාරිකස්ස කුසලස්ස විපාකො අසඬ්ඛාරිකො, සසඬ්ඛාරිකස්ස විපාකො සසඬ්ඛාරිකොති ආහ, තස්මා තස්ස මතිදස්සනත්ථං “අසඬ්ඛාර...පෙ.... පුඤ්ඤතො”ති වුත්තං. දුතියත්ථෙරො පන අසඬ්ඛාරිකාදීසු යෙන කෙනවිපි විත්තෙන කම්මෙ ආයුහිතෙ ආසන්නමරණස්ස අත්තනො, පරෙසං වා පයොගෙන විනා අසඬ්ඛාරෙන අප්පයොගෙන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තපච්චුපට්ඨානෙ පටිසන්ධි උප්පජ්ජමානා අසඬ්ඛාරිකා. යස්ස කස්සචි සසඬ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කම්මාදිපච්චුපට්ඨානෙ සසඬ්ඛාරිකා. තථා භවඬ්ගවුතියොපි. තදාරම්මණඤ්ච පණ්ණාපණ්ණිකුභොජනාදිපච්චයවසෙන, අනන්තරනිරුද්ධකුසලාකුසලස්ස වසෙන වා අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරන්ති එවං පච්චයතො අසඬ්ඛාරිකාදිවිධානතමාහ, තස්මා තස්ස මතිදස්සනත්ථං “ඤ්ඤායං පච්චයතො වෙවා”ති වුත්තං. ඉදමෙව ව පන ආචරියා පසංසන්ති.

41-2. භීනාදීනං විපාකත්තාති අධිපතියොගාභාවෙපි භීනමජ්ඣිමපණ්ණානං කුසලානං විපාකත්තා. එතෙන ආගමනතො භීනාදිභාවං විභාවෙති. විනෙයාසන්නාගතකිලෙසමලවිධමනෙන තස්ස පුනනතො පුඤ්ඤො වාදො වවිසොසො එතස්ස, වුත්තනයෙනෙව පුඤ්ඤං වදන්ති වා පුඤ්ඤවාදී, තෙන පුඤ්ඤවාදිනා. “එකත්තෙන සවත්ථුක”න්ති වුත්තෙපි රූපලොකෙ පවත්ති අනිවාරිතාති ආහ “කාමලොකස්මි”න්ති. “න පනඤ්ඤත්ථ ජායතෙ”ති ඉමිනා පන ඛ්‍යතිරෙකතො ලද්ධමත්ථං දස්සෙතිති.

එවං තාව සහෙතුකවිපාකෙ නිද්දිසිත්වා ඉදානි අහෙතුකෙ නිද්දිසිතුං “අහෙතුකවිපාකචිත්තං පනා”තිආදි වුත්තං. කස්මා පන සහෙතුකස්ස කම්මස්ස අහෙතුකවිපාකො හොතීති? වුවිචතෙ – වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං තාව පඤ්චන්තං ආරම්මණාහිනිපාතමත්තත්තා අලොභාදිසම්පයොගො න සම්භවති, තථා මන්දතරකිච්චෙසු සම්පට්ච්ඡනසන්තීරණෙසුති එවං හෙතුනං උප්පත්තියා අසම්භවතො ව නෙසං අහෙතුකතා දට්ඨබ්බා. උපෙක්ඛාදියොගෙ පන වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං තාව චතුන්තං ඉට්ඨාරම්මණෙපි පවත්තමානානං වත්ථාරම්මණසඬ්ඝට්ටනාය දුබ්බලභාවතො උපෙක්ඛාසහගතතා, කායච්ඤ්ඤාණස්ස ව තාය බලවභාවතො සුඛසහගතතා හොති. සම්පට්ච්ඡනං පන ආරම්මණසට්ටනයොග්‍යභාවෙන ඔළාරිකත්තා, චතුචිත්තක්ඛණාතීතවසෙන විරජාතත්තා ව දුබ්බලමත්තතො නිස්සයෙන සහ අසමානජාතිකඤ්ච වක්ඛාදිවත්ථුං නිස්සාය උප්පන්නෙහි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීහි ලද්ධානන්තරපච්චයනාය, අපුබ්බනිස්සයනාය ව ආරම්මණරසස්සාදෙ දුබ්බලන්ති ඉට්ඨාදීසු ආරම්මණෙසු

උපෙක්ඛාසහගතමෙව. සන්තීරණං පන චුත්තවිපරීතතො ඉට්ඨාරම්මණෙ
 සුඛසහගතං, ඉට්ඨමජ්ඣක්තෙ ච උපෙක්ඛාසහගතන්ති දට්ඨබ්බං.
 මනොවිඤ්ඤාණධාතු විය විසිට්ඨමනනකිච්චාභාවතො මනොමත්තා
 නිස්සත්තනිජ්ජීවාදිඅත්ථෙහි ධාතු වාති මනොධාතු. සා හි සතිපි විඤ්ඤාණභාවෙ
 මනොවිඤ්ඤාණතො සම්භවස්ස විසිට්ඨමනනකිච්චස්ස අකරණතො
 මනනමත්තායෙව භොති. චුත්තලක්ඛණවිපරීතතො පන මනො ච තං
 විඤ්ඤාණඤ්චාති මනොවිඤ්ඤාණං, තදෙව යථාචුත්තට්ඨෙන ධාතුති
 මනොවිඤ්ඤාණධාතු.

විඤ්ඤාණපඤ්චකං නියතාරම්මණං යථාක්කමං රූපාදිඵකෙකස්සෙව
 ආරම්මණකරණතො. සෙසත්තයමනියතාරම්මණං
 පඤ්චාරම්මණිකජ්ජාරම්මණිකභාවතො.

දට්ඨබ්බතාය දිට්ඨං, රූපායතනං. සොතබ්බතාය සුතං, සද්දායතනං.
 මුනිතබ්බතාය මුතං, සම්පත්තස්සෙව ගහෙතබ්බතායාති අත්ථො,
 ගන්ධාදිත්තයස්සෙතං නාමං. චක්ඛාදීහි විනා කෙවලං මනසා ඵච විජානිතබ්බතාය
 විඤ්ඤාණං, ධම්මායතනං. අනාමට්ඨකාලවිසෙසවචනත්තා ච නෙසං අතීතානාගතාපි
 රූපාදයො දිට්ඨාදිසද්දෙහි වුව්චන්ති. තෙනෙව හි “දට්ඨබ්බතායා” තිආදිනා
 කාලසාමඤ්ඤෙන නෙසං නිබ්බවනං චුත්තං. දිට්ඨං ආරම්මණං යස්ස තං
 දිට්ඨාරම්මණං. ඵචං සුතාරම්මණාදීසු.

චක්ඛුතො පචත්තන්ති චක්ඛුද්වාරතොව පචත්තං සබ්බවාක්‍යානං
 අවධාරණඵලත්තා. තෙන මනොධාතුආදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණභාවො නිවාරිතො
 භොති තෙසං ද්වාරන්තරතොපි පචත්තිසම්භවතො. අථ වා “චක්ඛුතො
 පචත්ත”න්ති ඉදං සඤ්ජාතිජ්ජපචත්තිං සන්ධාය චුත්තං, න සඤ්චරණජ්ජපචත්තිං,
 තස්මා යථා කුණ්ඩමුඛතො උදකං සඤ්චරණවසෙන පචත්තති, න ඵචං පචත්තමිධ
 ගහිතං. යථා පන චන්දකන්තපාසාණතො උදකං සඤ්ජාතිවසෙන පචත්තති, ඵචං
 පචත්තමෙව චක්ඛුතො පචත්තන්ති ගහිතං. යථා ච කිං? යථා කුච්ඡිතො සමුට්ඨිතං
 පිත්තසෙම්භරුහිරාදි මුඛතො සන්දන්තමිපි “මුඛස්සවො” ති න වුව්චති,
 මුඛතොයෙව පන සමුට්ඨහිත්වා තතො සවන්තං බෙළං “මුඛස්සවො” ති වුව්චති,
 ඵචං හදයවත්ථුසන්තිස්සයතො සමුට්ඨහිත්වා චක්ඛුතො පචත්තමානං
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නාම න භොති. චක්ඛුතොයෙව පන සමුට්ඨහිත්වා තතො
 පචත්තමානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නාමාති. යො පන ඉමමත්ථං අසල්ලක්ඛෙන්වා
 බ්‍යඤ්ජනමත්තස්සෙව අභිනිවිසිත්වා තංද්වාරජ්ජපචත්තානං සෙසානමිපි
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණභාවං මඤ්ඤෙය්‍ය, තං නිවාරෙතුං පකාරන්තරෙතපි විග්ගහං
 දස්සෙන්තො ආහ “චක්ඛුමිහි සන්තිස්සිත”න්ති. යථා චක්ඛුතො පචත්තං,
 චක්ඛුසන්තිස්සිතං වා විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, ඵචං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි
 “සොතතො පචත්තං, සොතස්මිං සන්තිස්සිතං වා විඤ්ඤාණං
 සොතවිඤ්ඤාණං”න්තිආදිනා යොජනං අතිදිසන්තො ආහ “තථා
 සොතවිඤ්ඤාණාදීනි”ති.

වක්ඛුසන්නිස්සිතං හුත්වා රූපස්ස විජානනලක්ඛණමෙතස්සාති
 වක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං. තත්ථ වක්ඛුසන්නිස්සිතවචනෙන
 දිබ්බවක්ඛාදිකං අඤ්ඤං රූපාරම්මණං විඤ්ඤාණං නිවත්තෙති. විජානන-
 ග්ගහණෙන වක්ඛුසන්නිස්සිතෙ එස්සාදිධම්මෙ නිවත්තෙති. වක්ඛුරූප-ග්ගහණෙන
 නිස්සයතො, ආරම්මණතො ච චිත්තං විභාවෙති උභයාධිනවුත්තිකත්තා. යදි හි වක්ඛු
 නාම න සියා, අන්ධාපි රූපං පස්සෙය්‍යං, න ච පස්සන්ති. යදි ච නිලාදිරූපං නාම න
 සියා, දෙසාදිනියමෙන න භවිතබ්බං, අත්ථෙව ච නියමො. එකන්තසාරම්මණතා ච
 චිත්තස්ස වුත්තාති ආරම්මණෙන විනා නිලාදිආභාසං චිත්තං පවත්තතීති එවං
 පවත්තො වාදො මිච්ඡාවාදොති ගහෙතබ්බො. තෙනාහ භගවා “වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච
 රූපෙ ච උප්පජ්ජති වක්ඛුවිඤ්ඤාණං”න්තිආදි (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං.
 නි. 4.60; කථා. 465). එත්ථ සියා – කිං පනෙතං වක්ඛු, රූපඤ්ච විඤ්ඤාණස්ස
 පච්චයො හොන්තං එකමෙව පච්චයො හොති, උදාහු අනෙකන්ති? වක්ඛු තාව
 එකමිපි, රූපං පන අනෙකමෙව සඬිගතං. කිං කාරණං? පච්චයභාවවිසෙසතො.
 වක්ඛු හි වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයපුරෙජානඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො
 හොන්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො.
 යතො තං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයොති වුත්තං, ස්වායං පච්චයභාවො න
 එකස්මිං න සම්භවතීති එකමිපි වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති. රූපං පන යදිපි
 වක්ඛු විය පුරෙජානඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති පුරෙතරං උප්පන්නං
 හුත්වා විප්පමානක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා, තථාපි අනෙකමෙව සඬිගතං හුත්වා
 පච්චයො හොති ආරම්මණභාවතො. යඤ්චි තං ආරම්මණං තස්ස යථා තථා
 උපලබ්භනීයවසෙනෙව ආරම්මණපච්චයභාවො, විඤ්ඤාණස්ස ච
 ඉන්ද්‍රියාධිනවුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවුපලද්ධි න එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙන
 හොති, නාපි කතිපයකලාපගතවණ්ණවසෙන, අථ බො ආහොගානුරූපං
 ආපාඨගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංභවිචකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස
 පච්චයො හොතීති. අමුමෙව හි විසෙසං විභාවෙතුං “වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ වා”ති
 (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි. 4.60; කථා. 465) පාළියං වචනභෙදො
 කතොති. එවං සොතවිඤ්ඤාණෙපි යථාරහං වත්තබ්බං. සානවිඤ්ඤාණාදීනං පන
 සම්පත්තග්ගාහතාය අත්තතො නිස්සයෙන සහ අල්ලීනස්සෙව ගහණතො
 එකකලාපගතමිපි ගන්ධාදිකං තෙසං උප්පත්තියා පච්චයො හොති.

රූපමත්තාරම්මණරසන්ති රූපායතනමත්තස්සෙව ආරම්මණකරණරසං. මත්ත-
 සද්දෙන යථා ආරම්මණන්තරං නිවත්තෙති, එවං රූපායතනෙපි ලබ්භමානෙ
 එකච්චෙ විසෙසෙ නිවත්තෙති. න හි වක්ඛුවිඤ්ඤාණං වණ්ණමත්තතො අඤ්ඤං
 කිඤ්චි නිලාදිවිසෙසං තත්ථ ගහෙතුං සක්කොති. තෙනාහ භගවා – “පඤ්චහි
 විඤ්ඤාණෙහි න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා”ති.
 වක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජමානං රූපාරම්මණෙ එව උප්පජ්ජනතො තදභිමුඛභාවෙන
 ගණ්භාතීති වුත්තං “රූපාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨාන”න්ති. අත්තතො අනන්තරං
 උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං සමනන්තරවිගතා අරූපධම්මා
 පවත්තිඔකාසදානෙන අනන්තරසමනන්තරන්තර්විගතපච්චයෙහි උපකාරකා,
 නිස්සයාරම්මණා ධම්මා විය ආසන්නකාරණාති දස්සෙන්තො ආහ “රූපාරම්මණාය

කිරියාමනොධාතුයා අපගමපදටියාන”න්ති. සොතවිඤ්ඤාණාදිසූපි චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. කිරියාමනොධාතුයා ආරම්මණහෙදතො හිත්තසභාවත්තා ආහ “කිරියාමනොධාතුන”න්ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහි ගහිතං රූපාදිආරම්මණං තදනන්තරමෙව අපරිපතන්තං කත්වා සම්පට්ච්ඡන්තං ගණ්හන්තං විය හොතිති චුත්තං “රූපාදිසම්පට්ච්ඡන්තරස”න්ති. තථාභාවෙන සම්පට්ච්ඡන්තභාවෙන පච්චුපටියාතීති තථාභාවපච්චුපටියානං.

ඡස්ස ආරම්මණෙසු කදාවි පඤ්චන්තං ජච්චන්ධාදිවසෙන තතොපි ඌනානං, බ්‍රහ්මලොකෙ ව ද්විත්තමෙව විජානනසභාවාපි ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා චුත්තා තංසභාවානතිවත්තනතො, ඡස්වෙව වා ඉතරෙසං ආරම්මණානං අන්තොගධත්තා. සන්තීරණාදිරසාති යථාසම්භවං සන්තීරණතදාරම්මණාදිකිච්චා, සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවභිගචුතිකිච්චාති අධිප්පායො. “හදයවත්ථුපදටියානා”ති ඉදං ඉමාසං ද්විත්තං මනොවිඤ්ඤාණධාතුනං අනිඛද්ධටියානතාය නිඛද්ධකාරණං දස්සෙතුං චුත්තං. චුත්තනයෙන පන “තංතංඅනන්තරාතීතවිඤ්ඤාණාපගමපදටියාන”න්තිපි චත්තුං වට්ටතියෙව. අහෙතුකචිත්තානං විසුං විසුං ලක්ඛණාදිකස්ස දස්සිතත්තා පරිසෙසතො සහෙතුකචිත්තානං එකසදිසමෙව ලක්ඛණාදිකන්ති විඤ්ඤායති. තං පන හෙටියා විභාවිතමෙව.

ඉදානි ඉමාසං ආරම්මණාදිතො හෙදං දස්සෙතුං “තත්ථ පයමා”තිආදි චුත්තං. එකන්තම්ථියාරම්මණෙති එකන්තෙනෙව ඉටියාරම්මණෙ, අනිඉටියාරම්මණෙති අත්ථො. පඤ්චස්ස යානෙසුති සහෙතුකචිපාකානං චුත්තෙසු චතුසු, සම්පට්ච්ඡන්තවොට්ඨබ්බනානං අන්තරාලසඛිධාතසන්තීරණටියානෙ වාති පඤ්චස්ස යානෙසු, පඤ්චස්ස කිච්චෙසුති වා අත්ථො. කිඤ්චාපි සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස දොමනස්සජවනාවසානෙ තදාරම්මණසම්භවෙ අසති යං කිඤ්චි පරිචිතපුබ්බං පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණමුප්පජ්ජතීති ඉව්ඡිතං, තථා පන උප්පජ්ජමානස්ස කදාවියෙව සම්භවතො යෙභුයාප්පවත්තිං ගහෙත්වා ඡ යානානි අවත්වා පඤ්චෙව චුත්තානි. අථ වා තං උප්පජ්ජමානං තදාරම්මණටියානෙයෙව නිබ්බත්තතීති තංවසෙනෙව තස්සාපි යානං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. අවක්ඛුසංවත්තනිකකම්මනිබ්බත්තතාය ජාතියා අන්ධො ජච්චන්ධො. කිඤ්චාපි හි ජාතික්ඛණෙ අණ්ඩප්පලාබ්‍රජානං සබ්බෙසම්චි වක්ඛු නත්ථි, යස්ස භාවාභාවතො අන්ධානන්ධවිචාරණා භවෙය්‍ය, තථාපි වක්ඛුස්ස උප්පජ්ජමානාරහකාලෙපි වක්ඛුවිපත්තිවිබන්ධකෙන කම්මුනා පටිහතසාමත්ථියෙන පටිසන්ධිදායකෙන ඉතරෙතාපි වා කම්මෙන තස්ස අනුපාදියමානත්තා සත්තො “ජච්චන්ධො”ති චුච්චති. අථ වා ජච්චන්ධොති පසුතියංයෙව අන්ධො, මාතුකුච්ඡියංයෙව අන්ධො හුත්වා නික්ඛන්තොති අත්ථො. තෙන දුහෙතුකතිහෙතුකානං මාතුකුච්ඡිගතකාලෙපි වක්ඛුස්ස අවිපජ්ජනං සිද්ධං හොති, එවං ජාතිබ්බරාදිසූපි යථාරහං චත්තබ්බං. ජච්චජලොති ජාතියා අඤ්ඤාණකො. කිඤ්චාපි දුහෙතුකපටිසන්ධිකොපි ජාතියං අඤ්ඤාණකො, තස්ස පන පවත්තියං පඤ්ඤා සම්භවතීති චුත්තනයෙන යෙභුයානො පවත්තියම්චි පඤ්ඤායාසම්භවතො ජච්චජලො වෙදිතබ්බො.

ජවිවුම්මත්තකො සුරාමෙරයපානාදිඋම්මත්තකභාවසංවත්තනිකකම්මපරිභාවිතෙන කම්මෙන ගතිතපට්ඨන්ධිකො. පණ්ඩකොති පරදාරගමනාදිකම්මපරිභාවිතෙන කම්මුනා ගතිතපට්ඨන්ධිකො. සො පඤ්චවිට්ඨො ආසිත්තපණ්ඩකො උසුයපණ්ඩකො පක්ඛපණ්ඩකො ඔපක්කමිකපණ්ඩකො නපුංසකපණ්ඩකොති. ඉධ පන ඔපක්කමිකපණ්ඩකස්ස සහෙතුකස්සාපි භාවතො, නපුංසකස්ස ච විසුං ගහණතො තයො පණ්ඩකා අධිජ්ජෙතො. ආදි-සද්දෙන ජාතිමුගජාතිපඬගුලමම්මනාදීනං සඬගහො. කෙච් පන “එකච්චෙ අහෙතුකපට්ඨන්ධිකා අවිකලින්ද්‍රියා හුත්වා ටොකං විචාරණපකතිකාපි හොත්ති, තස්මා තාදිසානම්පි ඉධ ආදි-සද්දෙන සඬගහො” ති වදන්ති. එත්ථ ච ජවිවන්ධාදීනමෙව අයං පට්ඨන්ධිති න ගහෙතඛ්ඛො. ජවිවන්ධාදියො පන ඉමිනා පට්ඨන්ධිං ගණ්හන්තිති ගහෙතඛ්ඛො.

43. තිහෙතුකපුඤ්ඤස්සාති තිහෙතුකස්සපි උක්කට්ඨපුඤ්ඤස්ස.
දුහෙතුකම්මස්ස පන සබ්බථාපි සොළසන්තං විපාකානං අසම්භවතො තජ්ජට්ඨිකෙපපරත්තා චෙතනාය “තිහෙතුකපුඤ්ඤස්සා” ති අවිසෙසතො වුත්තං.

කාමාවචරවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකවණ්ණනා

මහග්ගහවිපාකානං තංතංකුසලාගමනවසෙනෙව ඤානඬගහානි, න පන භාවනාවිසෙසෙනාති තෙසං පභානඬගානි අනුද්ධටානි. උපපත්තියන්ති උපපත්තිහවෙ.

අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි වුච්චන්තිති සම්බන්ධො.

44. කුසලානුගතං කත්ථාති කුසලානුරූපං කුසලසදිසං කත්ථා. යථා කාමාවචරවිපාකං කුසලතො විසදිසම්පි කත්ථා විහත්තං, එවමකත්ථා කුසලසදිසමෙව කත්ථාති අත්ථං වදන්ති. අට්ඨකථායං පන කුසලානන්තරං කත්ථා මහග්ගහවිපාකානං භාජිතපාළිං සන්ධාය “කුසලානුගතං කත්ථා භාජිත” න්ති වුත්තං. පාළියඤ්ඨි –

“කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උජ්ජන්තං හොති” තිආදිනා (ධ. ස. 431) –

කාමාවචරවිපාකං විහජිත්ථා මහග්ගහවිපාකං විහජන්තෙන –

“කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? යස්මිං සමයෙ රූපපත්තියා මග්ගං භාවෙති, විචිච්චෙව කාමෙහි...පෙ.... පඨමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති පථවීකසිණං, තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ ධම්මා කුසලා, තස්සෙව රූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා

විපාකං විචිච්චෙව කාමෙහි...පෙ.... පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති
පථවිකසිණං...පෙ.... ඉමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා’’ති (ධ. ස. 498).

එවං කුසලං උද්දිසිත්වා තදන්තරං කත්වා මහග්ගතං විපාකං විහත්තං, තස්මා
යථා කාමාවචරවිපාකං, එවං අවිහජිත්වා ඉදං කුසලාන්තරං කත්වා විහත්තන්ති
ඉමමත්ථං ජොතෙතුං අට්ඨකථායං ‘‘කුසලානුගතං කත්වා’’ති වුත්තං. ඉමිනාපි ච
ආචරියෙන පරිහාරමුඛෙන චක්ඛමානඅත්ථවිසෙසවචනිච්ඡාය තත්ථ
වුත්තනායෙනෙව චොදනා කතා. එවඤ්ඤි සති කුසලාන්තරංයෙව ඵලං උප්පජ්ජතිති
ඤාපනං සුට්ඨපපන්නං හොතිති අයමෙත්ථ අම්භාකං ආචරියස්ස මග්ගො.

මහග්ගතන්ති මහග්ගතවිපාකං. තඤ්ඤි ඉධ අධිගතං. කාමා...පෙ.... යතොති
යස්මා කාමාවචරකුසලං අසමානඵලං හොති තිහෙතුකස්ස
දුහෙතුකාහෙතුකවිපාකානං, දුහෙතුකස්ස ච අහෙතුකවිපාකානම්පි ජනනතො, න
එවමීදං, ඉදං පන එකන්තෙනෙව සදිසවිපාකජනනතො සමානඵලමෙව, තස්මාති
අත්ථො. එත්ථ ච ‘‘කුසල’’න්ති අවුත්තෙපි කාමාවචරපුඤ්ඤංවාති උපමිතන්තා
උපමෙයාස්සපි කුසලභාවො විඤ්ඤායති. කස්මා පනෙතං සදිසවිපාකං, න
කාමාවචරං විය විසදිසවිපාකම්පිති? වුවචනෙ – කාමාවචරපුඤ්ඤංඤ්ඤි ආචිනන්තො
රූපතණ්හාදිනානාවත්ථුකකාමතණ්හපනිස්සයතො ආචිනති, තස්මා
තදුපනිස්සයකුසලං තදනුරූපතො නානාවත්ථුකං විපාකං ජනෙති. මහග්ගතං පන
ආචිනන්තො එකචත්ථුකායෙව භවතණ්හාය වසෙන ආචිනතිති තදනුරූපතො තං
නානාවත්ථුං අජනෙත්වා එකචත්ථුමෙව ජනෙතිති.

45-6. සබ්බථාති ධම්මතො ආරම්මණතො පටිපදාදිතො ච. තථා හි යෙ
එස්සාදයො කුසලෙ ච ලබ්භන්ති, තෙ විපාකෙපි ලබ්භන්ති, යස්මිඤ්ච ආරම්මණෙ
කුසලං පවත්ති, තත්ථෙව ඉදං විපාකම්පි. යාච පටිපදාදයො කුසලස්ස ලබ්භන්ති,
තාච ඉමස්ස විපාකස්සපිති. කාමං යස්ස කස්සචි ඡායා තංතංවත්ථුසදිසාච,
මහන්තස්ස පන කුසලවිපාකස්ස මහන්තාහියෙව උපමාහි භවිතබ්බන්ති
‘‘ගජාදීන’’න්තිආදි වුත්තං. අපරෙ අපරෙ අත්තභාවෙ භවං වෙදනමස්සාති
අපරාපරියවෙදනං. යදි අපරාපරියවෙදනං න හොති, කථඤ්චරහි ඉමස්ස
ඵලුප්පත්තිති ආහ ‘‘ඤානා අපරිභීනස්සා’’තිආදි.

47. කුසලාන්තරන්ති කුසලභවාන්තරං. යස්මිඤ්ඤි භවෙ තං කුසලං කතං,
සො ඉධ කුසල-සද්දෙන උපචාරතො ගහිතො කම්මාන්තරංයෙව ඵලස්ස
අසම්භවතො. න හි තං ලොකුත්තරකුසලං විය අන්තර්ඵලනිප්ථාදකං, අථ ඛො
එකච්චකාමාවචරකුසලං විය අපරාපරියවෙදනං අහුත්වා සතිපි අනෙකෙයෙව
කාමාවචරකම්මෙ මහොසො විය පරිත්තං උදකං තමජ්ඣොත්ථරිත්වා
අත්තනොයෙව විපාකදානෙන එකන්තෙන අන්තර්භවෙයෙව ඵලං නිබ්බත්තෙති.
නනු ච අපරිභීනජ්ඣානස්සෙව කස්සචි නිකන්තිවසෙන කාමභවෙ පටිසන්ධි හොති.
තථා හි තිස්සමහාබ්‍රහ්මා උපරිබ්‍රහ්මලොකුපපත්තියා භාවිතමග්ගො හික්ඛුහි යාවිතො
තතො චචිත්වා මොග්ගලිබ්‍රාහ්මණස්ස ගෙහෙ පටිසන්ධිං අග්ගහෙසිති වුත්තන්ති තං

කථන්ති? නිකන්තිබලෙනෙව ඥානං පරිභායතීති තතො පරිභීනජ්ඣානො නිබ්බන්තතීති වදන්ති. අපරෙ පන ආවරියා “අනීවරණාවත්ථාය නිකන්තියා ඥානස්ස පරිභානි වීමංසිත්වා ගහෙනබ්බා”ති වත්වා “සතිපි මහග්ගතකම්මුනො විපාකං පටිබාහනසමත්ථස්සෙව පරිත්තකම්මස්ස අභාවෙ ‘ඉජ්ඣති, හික්ඛවෙ, සීලවතො වෙතොපණ්ඩි විසුද්ධත්තා’ති (අ. නි. 8.35) වචනතො කාමහවෙ වෙතොපණ්ඩි මහග්ගතකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා පරිත්තකම්මුනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොති”ති වදන්ති, තං යුත්තං. එතස්සාති ඉමස්සත්ථස්ස ඤාපනත්ථන්ති සම්බන්ධො.

48-9. එවං අවිසෙසෙන කුසලසදිසතං අතිදිසිත්වා ඉදානි විසෙසං දස්සෙතුං “පටිපදාක්කමො වෙවා”තිආදි වුත්තං. යථා හි දුක්ඛපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං ඥානං උප්පාදෙත්වා පුනස්පුනං සමාපජ්ජන්තස්ස තං ඥානං තංපටිපදමෙව හොති, එවං තස්මිං තස්මිං අපරිභීනෙ තස්ස තස්ස විපාකො නිබ්බන්තමානො තංතංපටිපදොව භවිතුං අරහති. ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදිභාවො පන තස්මිං බණ්ණ විජ්ජමානානං ඡන්දාදීනං අධිපතිපච්චයභාවෙන හොති, න ආගමනවසෙන. තථා හි එකමෙව ඥානං නානක්ඛණෙසු නානාධිපතෙය්‍යං හොති, තස්මා විපාකස්ස ආගමනවසෙන ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදිතා න ගහිතා. තෙනාහ “අභාවොධිපතීන”න්ති. තදභාවතොව සරසතො තස්ස භීනාදිතා න සම්භවතීති සාපි ඥානාගමනතොව වුත්තා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිපාකවණ්ණනා

මග්ගවිත්තස්ස විය ඵලවිත්තස්ස මග්ගයොගතො හෙදාභාවෙන “චතුමග්ගයොගතො”ති අවත්වා “චතුමග්ගසම්පයුත්තවිත්තඵලත්තා”ති වුත්තං, චතුහි අරියමග්ගෙහි සම්පයුත්තකුසලවිත්තස්ස ඵලත්තා චතුබ්බිධසාමඤ්ඤඵලසම්පයුත්තවිත්තභාවතොති අත්ථො. සොතාපත්තිමග්ගස්ස ඵලං විත්තං සොතාපත්තිමග්ගඵලවිත්තං. එවං සෙසෙසු. මග්ගවීරියං ද්වික්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුං වා ඵලසමාපත්තියා අපරිච්ඡින්නපරිමාණං පවත්තමානමිපි ද්විස්වෙව යානෙසු පවත්තියා දුට්ඨමෙව හොතීති ආහ “මග්ගවීරීඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තිතො දුට්ඨ”න්ති.

50-1. මග්ගස්සානන්තරෙ ඵලෙ ලබ්භන්ති මග්ගාගමනතොති අධිප්පායො. මග්ගො හි ආගමනතො “සුඤ්ඤතො”ති ලද්ධනාමො සගුණාලම්භවසෙන අනිමිත්තඅප්පණ්ණිනනාමමිපි ලහතීති ඵලස්ස නාමත්තයමිපි දෙති, තථා ආගමනතො අප්පණ්ණිනො මග්ගො සගුණාරම්මණවසෙන අනිමිත්තසුඤ්ඤතඅප්පණ්ණිනනාමකොති ඵලස්ස නාමත්තයමිපි දෙති. එවඤ්ඤා කත්වා අභිධම්මෙ එකෙකස්ස ඵලස්ස තිණි තිණි නාමානි වුත්තානි. නනු ච අභිධම්මෙ “සගුණාරම්මණතො නාමං අනධිප්පෙන”න්ති වුත්තං? සච්චං වුත්තං, තං පන නාමලාභං සන්ධාය, න නාමදානං. තත්ථ හි වචත්ථානකරත්තභාවතො තථා

අනධිප්පෙතං, න අලබ්භනතො. ඉධ පන එකෙකස්ස ඵලං නාමත්තයම්පි ලභතීති වචන්ථානප්පයොජනාභාවතො සගුණාරම්මණෙනි ලද්ධනාමදානස්ස අධිප්පෙතත්තා තිව්ධම්පි නාමං දෙනි. එකන්තෙන චෙතං ඵවං සම්පට්ඨිතබ්බං, ඉතරථා විපස්සනාපි විපස්සනො ලද්ධනාමමග්ගස්ස තං න දදෙය්‍යාති. පරභාගස්මිත්ති අපරභාගෙ. වළඤ්ජනඵලෙසුති සමාපජ්ජනවසෙන අනුභවිතබ්බඵලෙසු. “වළඤ්ජනඵලෙසු නා”ති මග්ගාගමනං සන්ධාය පටික්ඛිත්තන්ති ආහ “විපස්සනාවසෙනොවා”තිආදි. වළඤ්ජනඵලඤ්ඡි විසුං විපස්සනාවසෙනොව නිබ්බත්තතීති තස්ස තංවසෙන නාමලාභො. යදි ඵවං මග්ගස්ස විය අනිමිත්තනාමලාභො න සියා? තං න, යථා මග්ගානන්තරස්ස ඵලස්ස විය වළඤ්ජනකඵලසමාපත්තියාපි මග්ගාගමනතො ව ඤානපටිපදාහෙදො හොති, ඵවං අනිමිත්තනාමම්පි ලබ්භතීති.

52-3. හොත්ති සාධිපතීනෙවාති එත්ථ කාරණං වුත්තමෙව. මග්ගභාවෙනාති සොළසහි ආකාරෙහි චතුසච්චපට්ඨෙධකමග්ගභාවෙන, කිලෙසමාරණවසෙන ගමනසඬ්ඛාතෙන, නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගිතබ්බභාවසඬ්ඛාතෙන වා මග්ගභාවෙන. ඵලං...පෙ.... වුවිච්ඡිති සයං ඵලභාවම්පි මග්ගස්ස ඵලත්තා, තංසදිසතාය වා තමුපාදාය මග්ගොති වුවිච්ඡිති “මග්ගඬ්ඛං මග්ගපරියාපන්ත”න්තිආදීසුති අධිප්පායො.

ලොකුත්තරවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවිපාකවණ්ණනා

යථා අතිඉට්ඨෙය් ඉට්ඨමජ්ඣක්තෙ ව ආරම්මණෙ වෙදනාහෙදසම්භවතො කුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු දුට්ඨා හොති සොමනස්සසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතාති, ඵවං අතිඅනිට්ඨෙය් අනිට්ඨමජ්ඣක්තෙ ව ආරම්මණෙ වෙදනාහෙදො නත්ථිති අකුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු එකවිධාවාති “සත්තාකුසලවිපාකානි”ති වුත්තං. සති හි තත්ථ වෙදනාහෙදෙ අතිඅනිට්ඨෙය් දොමනස්සෙන භවිතබ්බං, න ව පටිසෙන විනා දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති. කායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛසහගතා කුසලවිපාකෙ වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බා. එත්ථ ව අකුසලවිපාකෙසු ලබ්භමානදුක්ඛං විය නාතිකටුකාපි උපෙක්ඛා එකන්තනිහිතස්ස අකුසලස්ස විපාකභාවතො දුක්ඛසභාවත්තා හීනා ඵව. න හි අකුසලස්ස විපාකො අදුක්ඛො හොති, උපෙක්ඛාභාවො පනස්ස බලවතා බාධියමානස්ස පටිපහරිතුං අසක්කොන්තස්ස දුබ්බලපුරිසස්ස තෙන කරියමානබාධස්ස උපෙක්ඛනා වියාති දුට්ඨබ්බං. ඉමානි...පෙ.... විත්තානිති ඉමානි සත්ත එකෙකස්ස අකුසලස්ස විපාකවිත්තානි, න පන කුසලවිපාකෙ විය තිහෙතුකාදිපුඤ්ඤවිසෙසෙන. උද්ධච්චසහගතස්සපි හි පවත්තියං සත්තෙව විපාකා ලබ්භන්ති. කස්මා පනෙත්ථ යථා කුසලවිපාකං සහෙතුකම්පි උද්ධට්ඨං, න ඵවං අකුසලවිපාකන්ති? හෙතුනං අසම්භවතො. ලොභාදීනඤ්ඡි එකන්තසාවජ්ජතාය අයොනිසොමනසිකාරහෙතුකානං නත්ථි විපාකභාවො, අලොභාදීනම්පි එකන්තමනවජ්ජසභාවානං වා කාරණස්ස තබ්බිදුරතාය නත්ථෙව

අකුසලවිපාකභාවො. න හි අලොභාදීනං පටිපක්ඛලොභාදයො තෙ
අභිනිජ්ඣාදෙන්ති, තස්මා ඉදං සබ්බං සහෙතුජ්ජවත්තියා අසම්භවතො
අහෙතුකමෙවාති.

කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තෙසුති එත්ථ අතීතභවෙ ආයුහිතං
අපරාපරියවෙදනීයං, උපපජ්ජවෙදනීයං වා කම්මං කම්මං නාම. කම්මකරණකාලෙ
වෙනනාය ගහිතමාරම්මණං කම්මනිමිත්තං නාම. උපපජ්ජිතබ්බභවපරියාපන්නො
නරකාදීසු අග්ගිජාලාදිවණ්ණො ගතිනිමිත්තං නාම.

54. ඉමෙති අකුසලවිපාකා. තෙසං අනිට්ඨානිට්ඨමජ්ඣක්තවිසයෙසු
පවත්තිවවනෙන තබ්බිපරියායෙන කුසලවිපාකානං ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣක්තවිසයෙසු
පවත්ති අත්ථතො ආපන්නාති සා විසුං න චුත්තා. සුඛාදිත්තයයුත්තාති
සුඛසොමනස්සුපෙක්ඛායුත්තා.

“එව”න්තිආදි යථාචුත්තවිපාකානං නිගමනං.

අකුසලවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපාකචිත්තවණ්ණනා

55. පාකස්ස අසුරකඤ්ඤානං ගබ්භපරිපාකස්ස සාසනතො විනාසනතො,
පාකසඬ්ඛාතස්ස වා අසුරස්ස විනාසනතො පාකසාසනො චුච්චති සක්කො දෙවරාජා,
තෙන පුජිතො පාකසාසනපුජිතො. පාකං වා පරිපක්කං සාසනමෙතෙසුති
පාකසාසනා, බිණ්ණාසවා, තෙහි පුජිතොති පාකසාසනපුජිතො.

විපාකචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දානාදිවසෙනාති පවත්තාකාරමත්තතො දානාදිවසෙන, න පන
පුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන බිණ්ණාසවසන්නානගතස්ස පුඤ්ඤකිරියභාවාභාවතොති
චුත්තොවායමත්ථො.

ආවජ්ජතිති ආවජ්ජනං, ආභුඤ්ජති ඔණොපෙති පරිණාමෙති වාරෙතිති වා
අත්ථො. තඤ්ඤි ආපාඨගතං ආරම්මණං පයමමාභුඤ්ජති, චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි
විථිචිත්තාති ආපාඨගතාරම්මණාහිමුඛං ඔණොපෙති, චිත්තසන්නානං වා
පුරිමාකාරතො අඤ්ඤා පරිණාමෙති, අනුජ්ජන්තො පවත්තනකං
භවඬ්ගචිත්තසන්නානං පරතො පවත්තිතුං අදත්වා ආපාඨගතං වා ආරම්මණං
අඤ්ඤත්ථ ගන්තුං අදත්වා වාරෙති. හසිතං උජ්ජජ්ජති, උජ්ජාදියති වා එතෙනාති
හසිතුජ්ජාදං, තදෙව චිත්තන්ති හසිතුජ්ජාදචිත්තං. වොට්ඨපෙතිති වොට්ඨබ්බනං.
කස්මා පනෙත්ථ ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනාති උපෙක්ඛාසහගතාති, හසිතුජ්ජාදඤ්ඤ
සොමනස්සහගතන්ති? චුච්චතෙ – ආවජ්ජනං තාව අපුබ්බාරම්මණෙ සකිදෙව ව
පවත්තමානසන්නතිවිච්ඡෙදවසෙන පවත්තනතො, දුබ්බලභවඬ්ගපච්චයං වා සබ්බං

විසයරසමනුභවිතුං න සක්කොතිති ඉට්ඨාදීසු සබ්බත්ථ උපෙක්ඛායුත්තමෙව හොති.
 වොට්ඨබ්බනඤ්ච චුත්තවිපරියායෙන වෙදනාභෙදාරහම්පි සමානං විපාකප්පබන්ධං
 විච්ඡන්දිත්වා විසදිසවිත්තප්පබන්ධස්ස නිබ්බත්තනතො සන්තතිපරිණාමනෙයෙව
 කිච්චන්තරෙ ඛ්‍යාවටත්තා විපාකං විය ආරම්මණරසස්සාදෙ අසමත්ථමෙවාති
 සබ්බත්ථ උපෙක්ඛාසහගතමෙව. හසිතුප්පාදං පන චුත්තවිපරිතතො
 පරිහීනවිපල්ලාසානං බීණාසවානං සන්තානෙ ඉට්ඨාරම්මණෙයෙව උප්පජ්ජනතො
 සබ්බථා සොමනස්සසහගතමෙවාති.

ලක්ඛණාදිතො පනෙතාසු පුරිමං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං පුරෙවරං
 රූපාදිවිජානනලක්ඛණං, ආවජ්ජනරසං, තථාභාවපච්චුපට්ඨානං,
 භවඬගවිච්ඡෙදපදට්ඨානං. දුතියං ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණං, අරහතං
 අනොලාරිකෙසු වත්ථුසු හසිතුප්පාදරසං, තථාභාවපච්චුපට්ඨානං, එකන්තතො
 හදයවත්ථුපදට්ඨානං. තතියම්පි ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණං,
 පඤ්චද්වාරමනොද්වාලෙසු වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනරසං, තථාභාවපච්චුපට්ඨානං,
 අභෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුභවඬගානං අඤ්ඤතරාපගමපදට්ඨානන්ති.

භවඬගං ආවට්ටයමානාති භවඬගසන්තානං ආවට්ටයන්ති විය. සාධාරණාති
 සෙක්ඛාසෙක්ඛපුපුජ්ජනානං සාධාරණා. අසාධාරණාති අසෙක්ඛානංයෙව
 ආවෙණිකා. තෙනාහ “බීණාසවස්සා”ති. ඡසු ද්වාලෙසු...පෙ.... ආරම්මණෙසුති
 චක්ඛාදීසු ඡසු ද්වාලෙසු, පධානසාරූප්පට්ඨානාදිගතෙසු ඡසු රූපාදිආරම්මණෙසු.
 පධානසාරූප්පඤ්ඤි යානං දිස්වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථාය “සාරූප්පමිදං යානං මයා
 ලද්ධ”න්ති තුසන්තස්ස චක්ඛුද්වාලෙ රූපාරම්මණෙ, හණ්ඩභාජනට්ඨානෙ
 මහාසද්දං සුත්වා “එවරූපා ලොලුප්පතණ්හා මෙ පහීනා”ති තුසන්තස්ස
 සොතද්වාලෙ සද්දාරම්මණෙ, ගන්ධෙහි වා පුප්පෙහි වා වෙනියපුජනකාලෙ
 “එවරූපෙන වත සුගන්ධෙන භගවන්තං පුප්පෙමි”ති තුසන්තස්ස සානද්වාලෙ
 ගන්ධාරම්මණෙ, රසසම්පන්නං පිණ්ඩපාතං සබ්බත්ථවාරිහි සහ භාජනත්වා
 පරිභුඤ්ජනකාලෙ “සාරණියධම්මො වත මෙ පුරිතො”ති තුසන්තස්ස ජීවිහාද්වාලෙ
 රසාරම්මණෙ, ආභිසමාවාරිකවත්තපුරණකාලෙ “කායෙන වත්තපට්චත්තං
 පුරෙමි”ති තුසන්තස්ස කායද්වාලෙ චොට්ඨබ්බාරම්මණෙති එවං පඤ්චද්වාලෙසු
 පඤ්චාරම්මණෙසු පවත්තති.

මනොද්වාලෙ පන යථාචුත්තෙස්සෙව පඤ්චසු පච්චුප්පන්තාරම්මණෙසු
 සට්ඨකාරසුත්තාදීසු (ම. නි. 2.282 ආදයො) විය භගවතො පුබ්බෙතිවාසඤාණෙන
 පරිඤ්ඤානෙ අතීතාරම්මණෙ, “අට්ඨස්සරො නාම පච්චෙකඛුද්ධො භවිස්සති”ති
 (ධ. ප. අට්ඨ. 1.16 දෙවදත්තවත්ථු) ආගතට්ඨානාදීසු විය අනාගතංසඤාණෙන
 පරිච්ඡින්නෙ අනාගතාරම්මණෙ වාති එවං ඡස්වෙවාරම්මණෙසු හසිතං උප්පාදෙතීති
 වෙදිතබ්බං. නනු ච අතීතංසාදීසු අප්පට්ඨනාදීසු අප්පට්ඨනඤාණං වත්වා “ඉමෙහි
 තීහි ධම්මෙහි සමන්තාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං
 ඤාණපුබ්බධගමං ඤාණානුපරිවත්ත”න්ති වචනතො විවාරණපඤ්ඤාරහිතාය එතාය
 කථං භගවතො උප්පත්ති යුජ්ජෙය්‍යාති? හසිතුප්පාදවිත්තෙන පවත්තියමානම්පි

හගවතො සිතකරණං පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසසබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණානං
 අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙව, එවං පන ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙ සති න
 කොචි පාළිවිරොධො. එවඤ්ඤා කත්වා අට්ඨකථායං “තෙසං ඤාණානං
 විණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං උප්පජ්ජති”ති වුත්තං. අවස්සඤ්ඤෙතං එවං
 ඉච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා අඤ්ඤස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස අහෙතුකචිත්තස්ස
 හගවතො උප්පත්ති න යුජ්ජෙය්‍ය. න හි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස තංසමුට්ඨිතාය
 විඤ්ඤත්තියා කායකම්මාදිභාවං ආපජ්ජනභාවො විබන්ධතීති. එවඤ්ඤා කත්වා
 පඤ්චද්ථ්වාරෙ ඉමිනා චිත්තෙන සොමනස්සුප්පාදනමත්තං දට්ඨබ්බං, න භාසුප්පාදනං
 පඤ්චද්ථ්වාරිකචිත්තානං අවිඤ්ඤත්තිජනකත්තා. මනොද්ථ්වාරෙ පන භාසුප්පාදනං.
 තෙනෙව හි අට්ඨකථායං පඤ්චද්ථ්වාරෙ “සොමනස්සිතො භොති”ති (ධ. ස. අට්ඨ.
 568) එත්තකමෙව වුත්තං, මනොද්ථ්වාරෙ ව “භාසයමාන”න්ති. ඉධ පන
 “හසිතුප්පාදකිච්චා”ති අවිසෙසවචනං පඤ්චද්ථ්වාරෙ සොමනස්සකරණවසෙන
 පවත්තස්සපි මනොද්ථ්වාරෙ භාසජනනස්ස පච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති
 චෙදිතබ්බං. හසිතුප්පාදකිච්චාති හසිතස්සෙව උප්පාදනකිච්චා. තෙනෙව හි තං
 “හසිතුප්පාද”න්ති වුච්චති, න පන අඤ්ඤෙසං හසිතුප්පාදචිත්තානං අභාවතො. තථා
 හි වක්ඛති “කුසලතො චතුභි”තිආදි.

ඡ අසාධාරණඤාණානීති ආසයානුසයඤාණං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියඤාණං,
 යමකපාටිභාරියඤාණං, මහාකරුණාසමාපත්තිඤාණං, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං,
 අනාවරණඤාණන්ති ඉමානි ඡ පච්චෙකඛුද්ධාදීහි අසාධාරණානි ඤාණානි. නනු ව
 සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණමෙව අනාවරණඤාණං, ඉතරථා
 සබ්බඤ්ඤානාවරණඤාණානං අසබ්බඤ්ඤාසාවරණඤාණානා ව ආපජ්ජෙය්‍ය,
 තථා හි යදි සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණතො අඤ්ඤමනාවරණඤාණං සියා, තස්ස
 සාවරණත්තා සාවරණෙ ව විසයෙ සභාවපට්ඨෙධාභාවතො සබ්බඤ්ඤාභාවං න
 සිජ්ඣෙය්‍ය, අනාවරණඤාණස්ස ව අසබ්බධම්මාරම්මණභාවෙන යත්ථ තං න
 පවත්ති, තත්ථාවරණසම්භවතො අනාවරණභාවොපි න සියාති? සච්චමෙතං,
 එකමෙව තං ඤාණං අනවසෙසසඬ්ඛිතාසඬ්ඛිතසම්මුතිධම්මවිසයත්තා
 සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං, තත්ථ ව ආවරණභාවතො නිස්සඬ්ඛිතවාරමුපාදාය
 අනාවරණඤාණන්ති එවං විසයපවත්තිහෙදෙන අඤ්ඤෙහි
 අසාධාරණභාවදස්සනත්ථං ද්වෙධා වුත්තන්ති. යථාහ –

“සබ්බං සඬ්ඛිතමසඬ්ඛිතං අනවසෙසං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං,
 තත්ථ ආවරණං නත්ථීති අනාවරණඤාණ”න්තිආදි (පටි. ම. 1.119).

ඉධ යත්ථාති හසිතස්ස උප්පාදනතො හසිතස්ස උප්පාදනන්ති වුත්තචිත්තස්ස
 ආගතට්ඨානෙ යත්ථා. පරිශ්ශණ්හිතබ්බානීති පරිච්ඡින්නදිත්ථා ගණ්හිතබ්බානි.
 කිඤ්ථාපි රූපාවචරකිරියානං ඤානඬ්ඛිතප්පභානං විපාකෙ විය ආගමනතො අහුත්ථා
 කුසලෙ විය භාවනාවිසෙසෙන පවත්තාකාරමත්තංව භොති, පයමජ්ඣානස්ස පන
 පහානඬ්ඛිතසම්භවාභාවතො එකස්ස වසෙනෙව නිද්දිසිතුං සෙසානම්පි පහානඬ්ඛිතං
 අවත්ථා සම්පයොගඬ්ඛිතමෙව තෙසු දස්සිතන්ති.

57. යස්මා පන භාවනාවසෙන පවත්නාකාරමත්තං විනා භාවනාය කාතබ්බස්ස නිවරණප්පභානාදිකිව්වස්ස අභාවතො උජුකං භාවනා නාම න හොති, තස්මා “භාවනාකාරවසප්පවත්තානී”ති ආකාර-ග්ගහණං කතන්ති.

58-9. නන්ති තං යථාචුත්තරුපාරුපසමාපත්තිං. සමාපන්නා සචෙ ක්‍රියාති එත්ථ කිඤ්චාපි සා එව සමාපත්ති සමාපජ්ජිතුං න සක්කා, නිරුද්ධානං අනුප්පන්නතො, පටිලද්ධසමාපත්තිකස්සෙව සමාපජ්ජිතුකාමතාය සද්ධිංයෙව සමාපජ්ජනතො, පයමජ්ඣානාදිකමෙව පටිලභිත්වා දුතියජ්ඣානාදිකං සමාපජ්ජිතුං අසක්කුණෙයාභාවතො ව, පුබ්බෙ පටිලද්ධසමාපත්තිසදිසං පුන සමාපජ්ජනතො පුපුජ්ජනකාලස්මිං අභිනිබ්බත්තිතසමාපත්තිසදිසා එත්ථ සා එව තථා වුත්තා.

61. එකච්ඡත්තක්ඛණත්තාති එකච්ඡත්තක්ඛණෙයෙව පවත්නනතො. යදි හි සො පුනප්පුනං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තදාස්ස අරහතො උප්පත්තියා කිරියභාවො ඉච්ඡිතබ්බො සියා. සකිංයෙව පන පවත්තති චතුසච්චපට්ඨෙධකිව්වස්ස එකචාරොතෙව පරිනිට්ඨානතො, තක්කිච්චෙන ව විනා තස්ස අනුපලබ්භනීයත්තා. තෙනාහ – “න පාරං දිගුණං යන්තී”ති (සු. නි. 719), තස්මා නත්ථි ලොකුත්තරං කිරියච්ඡත්තති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

62. ක්‍රියා...පෙ.... දෙසකොති යා ආපත්තියො කායවාචාහි අකාතබ්බං කත්වා ආපජ්ජති, තා කිරියා, යා පන ආපත්තියො කායවාචාහි කාතබ්බං අකරොත්තො ආපජ්ජති, තා අකිරියා, කිරියා ව අකිරියා වාති කිරියාකිරියා, කිරියාකිරියා ව තා ආපජ්ජිතබ්බතො ආපත්තියො වාති කිරියාකිරියාපත්තියො, තාසං විභාගං දෙසෙතීති කිරියා...පෙ.... දෙසකො. අථ වා කිරියාඤ්ඤානභූතා සමාපත්තියො කිරියාපත්තියො, කුසලභූතා පන සමාපත්තියො අකිරියාපත්තියො, තාසං විභාගං දෙසෙතීති ක්‍රියා...පෙ.... දෙසකො. යං කිරියාකිරියං චිත්තන්ති සම්බන්ධො. පඤ්චන්තං මාරානං ජිත්තතා ජිනො. භිතාභිතානන්ති අත්ථානත්ථානං. සාති සො ජිනො. ක්‍රියාක්‍රියාරතොති සබ්බසත්තානං භිතස්ස කරණෙ, අභිතස්ස ව අකරණෙ නිරතො. අථ වා එකන්තමිට්ඨවිපාකත්තා භිතාති කුසලානමෙතං අධිවචනං. තප්පටිපක්ඛත්තා අභිතාති අකුසලානමෙතං අධිවචනං. යථාක්කමං තෙසං කිරියායං, අකිරියායඤ්ඤ වරතොති භිතාභිතානං...පෙ.... රතො. අථ වා භිතාභිතාති කුසලාකුසලා එව, තෙසං කිරියාකිරියාමත්තමවිපාකභාවං කාතුං ඉච්ඡතීති භිතාභිතානං...පෙ.... රතො. අථ වා භිතාභිතානං පුග්ගලානං සකිරියාකිරියාය අත්තතො අත්තතො කිව්වස්ස ඉධලොකපරලොකනිප්පාදනස්ස කරණෙ රතො අභිරතොති භිතාභිතානං...පෙ.... රතො.

64-6. සබ්බෙ ලොකුත්තරෙ අට්ඨ කත්වා යෙ එකුනනවුති චිත්තූප්පාදා වුත්තා, තාති චිත්තාති මයා නිද්දිට්ඨානීති සම්බන්ධො. පාටවං අත්ථෙත්ති පත්ථෙත්ති, පාටවසඬ්ඛාතො වා අත්ථො එතෙසන්ති පාටවත්ථිනො. උග්ගහෙතබ්බොති සවනපටිපුච්ඡාවසෙන උග්ගභිතබ්බො, උග්ගණ්භිත්වා පන න කෙවලං උග්ගහණමත්තෙයෙව යාතබ්බන්ති දස්සෙන්නො ආහ “චිත්තෙතබ්බො

සුනඡ්ඡුන''න්ති, න හි සක්කා උග්ගහණමත්තෙනවෙත්ථ සබ්බථා සන්තිට්ඨානං ගන්තුන්ති අධිප්පායො. අභිධම්මමහොදධිත්ති
 ධම්මසඬගණිආදිසත්තප්පකරණවසෙන ධීතමහිධම්මපිටකමහණ්ණවං,
 බන්ධායතනාදිවසෙන ධීතං පරමත්ථමහණ්ණවං වා. තරන්තීති අත්ථග්ගහණවසෙන
 උත්තරන්ති, සුතමයඤාණමූලකෙන වා භාවනාඤාණෙන ඔතරන්තීති අත්ථො. ඉමං
 ලොකන්ති පච්චුප්පන්තහවං. පරං ලොකන්ති අනාගතහවං. තරන්තීති
 අතික්කමන්ති. ඉධ ලොකස්මිඤ්ඤි ඡන්දරාගප්පභානවසෙන ඉමං ලොකං තරන්ති,
 ආයතිං හවුපපාදකස්ස කම්මස්ස කම්මක්ඛයකරඤාණෙන විනාසනතො පරලොකං
 තරන්ති, අනුපාදාපරිනිබ්බානවසෙන පරිනිබ්බායන්තීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

චිත්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියො පරිච්ඡෙදො

වෙතසිකනිද්දෙසවණ්ණනා

67. එත්තාවතා ව චිත්තං වෙතසිකං රූපං නිබ්බානන්ති එවං උද්දිට්ඨෙසු චතුසු
 ධම්මෙසු චිත්තං තාව ජාතිභූමිසම්පයොගප්පවත්තාකාරාදිවසෙන විභාගෙන
 නිද්දිසිත්වා ඉදානි තදනන්තරං උද්දිට්ඨෙ වෙතසිකධම්මෙ නිද්දිසිතුං.
 “චිත්තානන්තරමුද්දිට්ඨා”තිආදි ආරද්ධං. විභාජනන්ති ජාතිභූමිආදිවසෙන විභාගං,
 තෙසු තෙසු චිත්තෙසු යථාරහං සම්පයොගවසෙන විසුං විසුං භාජනඤ්ච.

කතමෙ පන වෙතසිකා, යෙසං විභාජනං චුච්චතීති තෙ සහ නිබ්බවනෙන
 සරූපතො දස්සෙතුං. “තත්ථ චිත්තසම්පයුත්තා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ
 “චිත්තසම්පයුත්තා”ති ඉදං වෙතසිකලක්ඛණදස්සනං. තෙන යෙ චිත්තෙන සහ
 සම්පයොගලක්ඛණෙන යුත්තා, තෙයෙව වෙතසිකාති දස්සෙති. කිං පන තං
 සම්පයොගලක්ඛණන්ති? එකුප්පාදඑකනිරොධඑකවත්ථුකඑකාරම්මණසඬබ්බාතා
 පකාරා. සමං පකාරෙහි යුත්තාති හි සම්පයුත්තා. තත්ථ යදි එකුප්පාදතාමත්තෙනව
 ව සම්පයුත්තතා අධිප්පෙතා, සහුප්පත්තිකානං රූපාරූපධම්මානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකනිරොධ-ග්ගහණං. එවම්පි
 අවිනිබ්බොගරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකවත්ථුක-
 ග්ගහණං. එවම්පි “අවිනිබ්බොගරූපෙසු එකං මහාභූතං සෙසමහාභූතොපාදාරූපානං
 නිස්සයපච්චයො භොතීති තස්මා තාති එකවත්ථුකානීති, වක්ඛාදීනං නිස්සයභූතානි
 වා භූතානි එකං වත්ථු එතෙසු නිස්සිතන්ති එකවත්ථුකානී”ති කප්පෙත්තස්ස තෙසං
 සම්පයුත්තතාපත්ති සියාති තන්තිවාරණත්ථං එකාරම්මණ-ග්ගහණං.

පටිලොමතො වා “එකාරම්මණා”ති වුත්තෙ එකවිටියං.
 පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනාදීනං, නානාවිටියං පරසන්තානෙ ව එකස්මිං.
 ආරම්මණෙ උප්පජ්ජමානානං භින්නවත්ථුකානං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති
 එකවත්ථුක-ග්ගහණං. එවම්පි මරණාසන්නවිටියං සම්පට්ඨිජනසන්නිරණාදීනං
 සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකනිරොධ-ග්ගහණං. කිං පන නානුප්පාදාපි එවං
 තිවිධලක්ඛණා හොන්ති, අප එකුප්පාදා එවාති විචාරණාය එකුප්පාදා එව එවං
 තිවිධලක්ඛණා හොන්තිති දස්සන්තං. “එකුප්පාදා”ති වුත්තං. ඉති ඉමෙහි චතුභි
 සම්පයොගලක්ඛණෙහි යෙ චිත්තසම්පයුත්තා, තෙ චෙතසිකා නාමාති එවං
 චෙතසිකලක්ඛණං යජිතං හොති. කථං පනෙතෙ චෙතසිකා නාමාති ආහ “චිත්තෙ
 භවා”ති. “චෙතසි භවා චෙතසිකා”ති චත්තබ්බෙ චිත්ත-සද්දස්සපි චෙතො-සද්දෙන
 සහ සමානත්ථතාය අත්ථමත්තං දස්සෙතුං “චිත්තෙ භවා චෙතසිකා”ති වුත්තං.

නියතාති නියතුප්පත්තිකා, කරුණාමුදිතාදයො විය කදාවි අනුප්පජ්ජිත්වා යදා
 යදා තං චිත්තං උප්පජ්ජති, තදා තදාව තෙන අවිනිභුත්තා හුත්වා ජායමානාති
 අත්ථො. සරුපෙන ආගතාති ඡන්දාදයො විය “යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි
 අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරුපිනො ධම්මා”ති එවං යෙවාපනකවසෙන
 අනාගන්ත්වා “එස්සො හොති, වෙදනා හොති”තිආදිනා (ධ. ස. 1) සරුපෙනෙව
 පාළියං ආගතා. යෙවාපනාති එවං දෙසනා එතෙසන්ති යෙවාපනකා. එකුනතිංස
 ධම්මාති කිච්චහෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං අසම්භින්නධම්මවසෙනෙව එකෙනුනා
 තිංස ධම්මා. පාළියං පන චිත්තෙන සහ තිංස ධම්මෙ ගහෙත්වා තෙසං කිච්චහෙදතො
 ගහණෙන ඡප්පඤ්ඤාස ධම්මා වුත්තා. සෙය්‍යාදීන්ති සරුපප්පච්ඡා. එස්සො...පෙ....
 චිත්තුප්පකතාති යථාප්පච්ඡිතානං සරුපදස්සනං. ඉති-සද්දො පරිසමාපනෙ, නිදස්සනෙ
 වා. පුන තෙත්තිංස හොන්තිති සම්බන්ධො. තෙත්තිංස හොන්තිති තෙයෙව
 එකුනතිංස ධම්මාති අධිප්පායො.

“කදාවි උප්පජ්ජන්ති”ති වුත්තං, තං කථං දට්ඨබ්බන්ති ආහ “ඉමෙසු”තිආදි.
 කරුණාමුදිතාවසෙනාති පයමසමන්තාභාරතො පටියාය
 ගොත්‍රභූපරියොසානප්පවත්තිතකරුණාමුදිතාපරිකම්මවසෙන. කරුණාපුබ්බභාගොති
 කරුණාය පුබ්බභාගො, පරිකම්මප්පනාවසෙන පවත්තකරුණාභාවනාය
 අප්පනාකොටියාසතො පුරිමකොටියාසො, පයමසමන්තාභාරතො පටියාය
 ගොත්‍රභූපරියොසානප්පවත්තපරිකම්මකොටියාසො හුත්වාති අත්ථො. එවං
 “මුදිතාපුබ්බභාගො”ති එත්ථාපි. භාග-සද්දස්ස දුබ්බවුත්තිතාය තප්පුරිසස්ස ව
 උත්තරපදත්ථප්පධානතාය “කරුණාපුබ්බභාගො”තිආදිනා පුල්ලිඬගෙන වුත්තං.
 එත-සද්දස්ස පන ගුණවුත්තිතාය ගුණවිසෙසවති චත්තමානො තස්ස ලිඬගවසෙන
 පරිණමතිති කරුණාමුදිතාපෙක්ඛාය “එතා”ති ඉත්ථිලිඬගවසෙන වුත්තන්ති. න
 පනෙකතො උප්පජ්ජන්ති, කිඤ්චරහි විසුං විසුංයෙවාති අත්ථො. තෙනෙව හි
 “කරුණාපුබ්බභාගො වා මුදිතාපුබ්බභාගො වා”ති විකප්පො වුත්තොති. කස්මා
 පනෙතා ද්වෙ එකතො නුප්පජ්ජන්තිති? භින්නාරම්මණත්තා. කරුණා හි
 දුක්ඛිතසත්තෙ ආරබ්භ තෙසං දුක්ඛාපනයනකාමතාවසෙන පවත්ති, මුදිතා
 සුඛිතසත්තෙ ආරබ්භ තෙසං සුඛානුමොදනාවසෙන, තස්මා උභින්නම්පි

හින්තවිසයත්තා න ඵකස්මිං චිත්තෙ උප්පත්ති සම්භවතීති. මිච්ඡාකම්මන්තාදීහීති ආදි-සද්දෙන මිච්ඡාවාචාමිච්ඡාජීවානං ගහණං. සම්මාකම්මන්තාදීනි පරිපුරෙන්තිති සම්මාකම්මන්තසම්මාවාසම්මාආජීවානි පරිපුරෙන්ති. කො විරතීති තිසු ඵකා විරති උප්පජ්ජති, සම්මාකම්මන්තං පුරෙන්ති පයමා, සම්මාවාවං පුරෙන්ති දුතියා, සම්මාආජීවං පුරෙන්ති තතියා විරති උප්පජ්ජතිති අත්ථො. කරුණාමුදිතාහි සහ න උප්පජ්ජන්ති තාසං පඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා, විරතියා ව ඵකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා. අඤ්ඤමඤ්ඤෙන ව න උප්පජ්ජන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤස්සපි හින්තවිසයත්තා. මිච්ඡාකම්මන්තාදීනඤ්ඤි ආරම්මණානෙව යථාක්කමං සම්මාකම්මන්තාදීනං ආරම්මණානි තතො විරතිභාවතො. ඵතෙසුති ඉමෙසු පඤ්චසු.

68. විරතීනම්පි සඬගහණත්ථං “කරුණාමුදිතාදීසු”ති වත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධසුබන්ධං ආදි-සද්දලොපවසෙන “කරුණාමුදිතාසු”ති වුත්තං. ඵවඤ්ච කත්වා වුත්තං “ඵකෙනා”ති, ඉතරථා “ඵකායා”ති වත්තබ්බන්ති.

69-71. කිං පනෙත්ථ කාරණං, චතුසු බ්‍රහ්මවිහාරෙසු ද්වෙ ඉධ නිද්දිට්ඨා, න ඉතරාති වොදෙන්තො ආහ “කස්මා පනා”තිආදි. උපෙක්ඛා ව න උද්ධටාති සම්බන්ධො. නවහි ලොකුත්තරධම්මෙහි ජනං රඤ්ජෙතීති ධම්මරාජා. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙහි සදෙවකං ලොකං අනුසාසතීති සත්ථා. අඛ්‍යාපාදෙන මෙත්තා ගහිතා තස්සෙව හිතාකාරජ්ජවත්තිකාලෙ මෙත්තාභාවුපගමනතො. තෙනෙව හෙස “මෙත්තා මෙත්තායනා”තිආදිනා නිද්දිට්ඨො. තත්‍රමජ්ඣක්තතාය උපෙක්ඛා ගහිතා තායෙව සත්තෙසු මජ්ඣක්තාකාරජ්ජවත්තාය උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරභාවතො. ආදිච්චෙන සහ සමානගොත්තතාය, අරියසාවකභාවෙන වා තස්ස භගවතො පුත්තතාය ආදිච්චො බන්ධු ඉමස්ස, ආදිච්චස්ස වා බන්ධුති ආදිච්චබන්ධු.

72. රාසින්ති ඵස්සපඤ්චකාදිසත්තරසරාසිං. පයමමභාවිත්තුප්පාදවසෙන හි –

“ඵස්සො හොති, වෙදනා හොති, සඤ්ඤා හොති, චෙතනා හොති, චිත්තං හොති, චිත්තකො හොති, විචාරො හොති, පීති හොති, සුඛං හොති, චිත්තස්සෙකග්ගතා හොති, සද්ධිත්ථියං හොති, වීරිධිත්ථියං හොති, සතිත්ථියං හොති, සමාධිත්ථියං හොති, පඤ්ඤිත්ථියං හොති, මනිත්ථියං හොති, සොමනස්සිත්ථියං හොති, ජීවිතිත්ථියං හොති, සම්මාදිට්ඨි හොති, සම්මාසඬකප්පො හොති, සම්මාවායාමො හොති, සම්මාසති හොති, සම්මාසමාධි හොති, සද්ධාබලං හොති, වීරියබලං හොති, සතිබලං හොති, සමාධිබලං හොති, පඤ්ඤාබලං හොති, හිරිබලං හොති, ඔත්තප්පබලං හොති, අලොභො හොති, අදොසො හොති, අමොහො හොති, අනභිජ්ඣා හොති, අඛ්‍යාපාදො හොති, සම්මාදිට්ඨි හොති, හිරි හොති, ඔත්තප්පං හොති, කායපස්සද්ධි හොති, චිත්තපස්සද්ධි හොති, කායලභ්‍යතා හොති, චිත්තලභ්‍යතා හොති, කායමුද්‍රතා හොති, චිත්තමුද්‍රතා හොති, කායකම්මඤ්ඤතා හොති,

චිත්තකම්මඤ්ඤතා හොති, කායපාගුඤ්ඤතා හොති, චිත්තපාගුඤ්ඤතා හොති, කායුජ්ජකතා හොති, චිත්තුජ්ජකතා හොති, සති හොති, සම්පජ්ඤ්ඤං හොති, සමථො හොති, විපස්සනා හොති, පග්ගාහො හොති, අවික්ඛෙපො හොති”ති (ධ. ස. 1) –

එවං ධම්මුද්ධාරං කරොන්තෙන භගවතා එස්සාදයො තිංස ධම්මෙ ඡජ්පඤ්ඤාස කත්වා එස්සපඤ්චකරාසි ඤානපඤ්චකරාසි ඉන්ද්‍රියට්ඨකරාසි මග්ගපඤ්චකරාසි බලසත්තකරාසි හෙතුත්තිකරාසි කම්මපට්තිකරාසි ලොකපාලදුකරාසි ඡයුගළදුකරාසි උපකාරදුකරාසි යුගනන්ධදුකරාසි වීරියසමට්ඨකරාසිති සත්තරසන්නං රාසීනං වසෙන විභාගො කතො.

කථං? එතෙසුපි චිත්තං තාව එස්සපඤ්චකං පත්වා “චිත්තං හොති”ති වුත්තං, ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “මනින්ද්‍රිය”න්ති. විතක්කො ඤානඤානානි පත්වා “විතක්කො හොති”ති වුත්තො, මග්ගඤානානි පත්වා “සම්මාසඤ්ඤාපො”ති. සද්ධා ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “සද්ධින්ද්‍රියං හොති”ති වුත්තා, බලානි පත්වා “සද්ධාබල”න්ති. හිරි බලානි පත්වා “හිරිබලං හොති”ති වුත්තා, ලොකපාලදුකං පත්වා “හිරි”ති. ඔත්තජ්ජෙපි එසෙව නයො. අලොහො මූලං පත්වා “අලොහො හොති”ති වුත්තො, කම්මපටං පත්වා “අනභිජ්ඣා”ති. අදොසො මූලං පත්වා “අදොසො හොති”ති වුත්තො, කම්මපටං පත්වා “අඛ්‍යාපාදො”ති. ඉමෙ සත්ත ද්විසු යානෙසු විභත්තා. වෙදනා පන එස්සපඤ්චකං පත්වා “වෙදනා හොති”ති වුත්තා, ඤානඤානානි පත්වා “සුඛ”න්ති, ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “සොමනස්සින්ද්‍රිය”න්ති. එවමයං එකො ධම්මො තිසු යානෙසු විභත්තො. වීරියං පන ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “වීරියින්ද්‍රියං හොති”ති වුත්තං, මග්ගඤානානි පත්වා “සම්මාචාරායාමො”ති, බලානි පත්වා “වීරියබල”න්ති, වීරියසමථං පත්වා “පග්ගාහො”ති. සතිපි ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “සතින්ද්‍රියං හොති”ති වුත්තා, මග්ගඤානානි පත්වා “සම්මාසති”ති, බලානි පත්වා “සතිබල”න්ති, උපකාරදුකං පත්වා “සති හොති”ති. එවං ඉමෙ ද්වෙ ධම්මා චතුසු යානෙසු විභත්තා. සමාධි පන ඤානඤානානි පත්වා “චිත්තස්සෙකග්ගතා හොති”ති වුත්තො, ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “සමාධින්ද්‍රිය”න්ති, මග්ගඤානානි පත්වා “සම්මාසමාධි”ති, බලානි පත්වා “සමාධිබල”න්ති, යුගනන්ධදුකං පත්වා “සමථො”ති, වීරියසමථං පත්වා “අවික්ඛෙපො හොති”ති. එවමයං එකො ධම්මො ඡයු යානෙසු විභත්තො. පඤ්ඤා පන ඉන්ද්‍රියානි පත්වා “පඤ්ඤින්ද්‍රියං හොති”ති වුත්තා, මග්ගඤානානි පත්වා “සම්මාදිට්ඨි”ති, බලානි පත්වා “පඤ්ඤාබල”න්ති, මූලානි පත්වා “අමොහො”ති, කම්මපටං පත්වා “සම්මාදිට්ඨි”ති, උපකාරදුකං පත්වා “සම්පජ්ඤ්ඤ”න්ති, යුගනන්ධදුකං පත්වා “විපස්සනා”ති. එවමයං එකො ධම්මො සත්තසු යානෙසු විභත්තොති එවමෙනෙ ද්වාදස ධම්මා ඉන්ද්‍රියාදිතංතංකිච්චවත්තතාය ද්විට්ඨානිකාදිහෙදෙන සත්තරසසු රාසීසු විභත්තා. ඉතරෙ අට්ඨාරස කිච්චවසෙන හෙදාභාවතො එකට්ඨානිකායෙවාති ඉමෙසු සත්තරසසු රාසීසු යෙවාපනකධම්මා එකරාසිමිපි න භජන්ති තංතංකිච්චභාවතොති කත්වා වුත්තං “රාසිං භජන්ති නා”ති.

නනු වෙන කිසිදු වාසි සෙසරාසයෝ න හජන්ති තෙසං සදිසකිව්වසඬගහවසෙන
 ධීතත්තා. එස්සපඤ්චකරාසි පන ඛන්ධසඬගහවසෙනෙව යපිතොති වෙනනාය විය
 නෙසං සඬබාරක්ඛන්ධසඬගහතො තත්ථ සමවරොධො යුත්තොති? තං න,
 ඛන්ධසඬගහවසෙන යපිතොති හි එස්සපඤ්චකරාසි සබ්බවිත්තසාධාරණධම්මෙ
 සඬගහෙත්වා යපිතොති ඡන්දාදීනං තිණ්ණං පකිණ්ණකවසෙන උප්පජ්ජමානානං
 සබ්බවිත්තසාධාරණතාය අභාවතො, මනසිකාරස්ස ච සතිපි
 සබ්බවිත්තසාධාරණත්තෙ නිප්පරියායතො සඬබාරක්ඛන්ධසඬගහාවතො න
 එතෙසං එස්සපඤ්චකරාසිහජනම්පි යුත්තන්ති. කස්මා පන මනසිකාරස්ස
 නිප්පරියායතො සඬබාරක්ඛන්ධසඬගහාවොති? වුවුවතෙ – යපෙත්වා වෙනනං
 සෙසධම්මානං සකසකකිව්වෙසුපි පරාධීනභාවෙන පවත්තනතො
 අභිසඬබරණලක්ඛණං නිප්පරියායතො න ලබ්භති. යදි ලභෙය්‍යා,
 විත්තෙකග්ගතාජීවිතින්ද්‍රියානං සබ්බවිත්තසාධාරණත්තා වෙදනාවිඤ්ඤාණානි විය
 තානි එස්සපඤ්චකෙ වත්තබ්බානි සිද්ධං, න පනෙවං වුත්තා, තස්මා යපෙත්වා
 වෙනනං සෙසධම්මානං අභිසඬබරණලක්ඛණං නිප්පරියායතො න ලබ්භතීති න
 තෙසං නිප්පරියායතො ඛන්ධසඬගහො ලබ්භති. වෙනනායයෙව පන
 සකිව්වපරකිව්වසාධනවසෙන පවත්තනතො නිප්පරියායතො
 අභිසඬබරණලක්ඛණස්ස අත්ථිතාය ඛන්ධසඬගහො ලබ්භතීති. යදි එවං කථං
 එස්සො එස්සපඤ්චකෙ වුත්තොති? “එස්සපච්චයා වෙදනා (විභ. 225), චුට්ඨො
 වෙදෙති, චුට්ඨො සඤ්ජානාති” තිආදිවචනතො (සං. නි. 4.93) වෙදනා සඤ්ඤා
 වෙනනා විඤ්ඤාණන්ති ඉමෙසං අරුපක්ඛන්ධානං උද්දෙසට්ඨානෙ යත්වා තෙසං
 පච්චයස්සපි උද්දිසිතුකාමතාය එස්සො තත්ථ වුත්තො. දුබ්බලාති සකච්ඡයෙපි
 පරායත්තභාවෙනෙව පවත්තනතො දුබ්බලා. අධිමොක්ඛො හි සමාධිස්ස
 පරිබ්‍යත්තභාවෙ පරිබ්‍යත්තභාවතො සමාධායත්තවුත්ති, මනසිකාරොපි වෙනනාය
 පරිබ්‍යත්තභාවතො වෙනනායත්තවුත්තීති පරායත්තාව තෙ භොන්ති.

73. මනසි ච කාරොති මනසිකාරො ච. මනසිකාරසද්දස්ස හි
 අත්ථමත්තසන්දස්සනවසෙන ගාථාඛන්ධසුඛත්ථං අසමාසනිද්දෙසො, දීසකරණං,
 මජ්ඣිකෙ ච ච-සද්දවචනන්ති. තෙන මුනිවරෙතානි සම්බන්ධො.

74-80. පයමාහිනිපාතත්තාති ආරම්මණෙ ඵුසනවසෙන පයමමෙව
 අහිනිපතනතො. සබ්බෙපි වෙනසිකා විත්තායත්තා විත්තකිරියභාවෙන වුව්වන්තීති
 “විත්තස්සා”ති වුත්තං. කීරාති අරුචිසුචනං. එවං මහාසංඝිකමතං දස්සෙත්වා ඉදානි
 තමෙව විත්ථාරෙතුං “ඵුසිත්වා පනා”තිආදි වුත්තං. මහාසංඝිකා හි “පයමං එස්සො
 ආරම්මණං ඵුසති, අථ තෙන ඵුට්ඨං දුතියං වෙදනා වෙදියති, එවං එතෙහි
 ඵුට්ඨවෙදිතං තතියං සඤ්ඤා සඤ්ජානාති, තෙහි පන ඵුට්ඨවෙදිතසඤ්ඤාතෙ
 චතුත්ථං වෙනනාය සම්පයුත්තධම්මෙ අභිසන්දහති” තිආදිනා වදන්ති.
 බලවපච්චයත්තාති යථා පාසාදං පත්වා ථම්මා සෙසදබ්බසම්භාරානං බලවපච්චයා,
 එවමෙස යස්මා සෙසසම්පයුත්තානං බලවපච්චයො, තස්මාති අත්ථො. තස්මාති
 හෙතුනිගමනං.

සහෙව වානි ව-සද්දො අට්ඨානප්පයුත්තො, සො “චිත්තජාන”න්ති ඉමස්ස අනන්තරං දට්ඨබ්බො. කස්මා? චිත්තානං, චිත්තජානඤ්ච එකුප්පාදාදිභාවෙන සහෙව පවත්තිතොති එවමෙන්ථ පදසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. ඉදන්ති ඉදං යථාචුත්තවිධානං, එවං “පයමාහිනිපාතත්තා”ති කාරණං පරිහරිත්වා ඉදානි “බලවපච්චයත්තා”ති ඉදං පරිහරන්තො ආහ “බලව...පෙ.... දිස්සති”ති. ව-සද්දො අවධාරණෙ, නෙව දිස්සතීති අත්ථො. සෙසධම්මානම්පි හි සහජාතපච්චයභාවස්ස සාධාරණත්තා තස්සෙව බලවපච්චයභාවෙ න කිඤ්චි කාරණං දිස්සතීති. යදි සබ්බමිදමකාරණං, කථඤ්චරහි එස්සො පයමං චුත්තොති ආහ “දෙසනාක්කමකො”තිආදි. “වෙදනා හොති, එස්සො හොති, සඤ්ඤා හොති, එස්සො හොති, චෙතනා හොති, එස්සො හොති, චිත්තං හොති, එස්සො හොති, වෙදනා හොති, සඤ්ඤා හොති, චෙතනා හොති, විතක්කො හොති”තිආදීහි ආහරිතුම්පි වට්ටෙය්, දෙසනාවාරෙන පන එස්සොව පයමං චුත්තොති වෙදිතබ්බො. යථා චෙන්ථ, එවං සෙසධම්මෙසුපි පුබ්බාපරක්කමො නාම න පරියෙසිතබ්බො. වචනත්ථලක්ඛණාදීහිති වචනත්ථතො ව ලක්ඛණාදිතො ව.

චුසතීති කත්තුනිද්දෙසො. තත්ථ කාරණං හෙට්ඨා චුත්තමෙව, චුසන්ති එතෙන වානි එස්සො. සම්පයුත්තධම්මා හි ආරම්මණෙ පවත්තමානා තං චුසනලක්ඛණෙන එස්සෙන චුසන්තා විය හොන්ති, ආරම්මණචුසනමත්තං වා එස්සොතිපි සාධනත්තයම්පි යුජ්ජතෙව. චුසනං ලක්ඛණමෙතස්සාති චුසනලක්ඛණො, වෙදනාය පච්චයභාවට්ඨෙන ආරම්මණචුසනලක්ඛණොති අත්ථො. සංඝට්ඨනරසොති මනොද්චාරෙ චිත්තාරම්මණානං සංඝට්ඨනතො සංඝට්ඨනකිච්චො. අයඤ්චි ආරම්මණෙ අනල්ලියමානොපි රූපං විය වක්ඛුං, සද්දො විය ව සොතං. චිත්තමාරම්මණඤ්ච සට්ටෙති. පඤ්චද්චාරෙසු වා වත්ථාරම්මණසංඝට්ඨනෙන සම්පජ්ජතීති සංඝට්ඨනසම්පත්තිකො එස්සො “සංඝට්ඨනරසො”ති චුත්තො. යථා “ද්වෙ පාණි වජ්ජෙය්”න්තිආදීසු පාණිමහි සට්ටනං තබ්බිසෙසභූතා රූපධම්මා, එවං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ සංඝට්ඨනං තබ්බිසෙසභූතො එකො චෙතසිකධම්මො දට්ඨබ්බො. තිණ්ණං සන්තිපාතසඬ්ඛාතස්ස අත්තතො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා සන්තිපාතපච්චුපට්ඨානො. “වක්ඛුඤ්ච පට්චිව රූපෙ ව උජ්ජජ්ජති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඬ්ඛති එස්සො”ති (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි 2.4.60; කථා. 465) හි වචනතො වක්ඛුරූපච්ඤ්ඤාණාදීනං තිණ්ණං සන්තිපාතවසෙන ගහෙතබ්බතාය උපට්ඨානතො සන්තිපාතසඬ්ඛාතස්ස කාරණස්ස වසෙන උපට්ඨානමස්සාති උපට්ඨානට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන සන්තිපාතපච්චුපට්ඨානතා චුත්තා. “එස්සපච්චයා වෙදනා”ති (විහ. 225) වචනතො වෙදනා ඵලමස්සාති වෙදනාපච්චුපට්ඨානො. තජ්ජසමන්තාභාරෙන වෙව ඉන්ද්‍රියෙන ව පරික්ඛතෙ විසයෙ අනන්තරායෙනෙව උජ්ජජ්ජනතො ආපාඨගතවිසයපදට්ඨානො. අයඤ්චි තස්ස එස්සස්ස කාරණභූතො තදනුරූපභූතො සමන්තාභාරොති තජ්ජසමන්තාභාරසඬ්ඛාතෙන ආවජ්ජනෙන වෙව වක්ඛාදිඉන්ද්‍රියෙන ව යථාක්කමං ආරම්මණකරණතද්විමුඛභාවවසෙන පරික්ඛතෙ අභිසඬ්ඛාතෙ ආපාඨගතෙයෙව විසයෙ එකන්තෙන උජ්ජජ්ජනතො ආපාඨගතො විසයො පදට්ඨානං ආසන්නකාරණං ඉමස්සාති ආපාඨගතවිසයපදට්ඨානො.

නනු වායං ධම්මො චෙතසිකො, ස්වායං අරුපධම්මො සමානො කථං
 ඵ්ඝනලක්ඛණො හොතීති අන්තොලීනවොදනං මනසි කත්වා තස්සා සොධනත්ථං
 “අරුපධම්මොපි සමානො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ “ඵ්ඝනාකාරෙනෙව පවත්තති”ති
 ඉමිනා අරුපස්සාපි සතො තස්ස ධම්මස්ස අයං සභාවොති දස්සෙති. සා ච තස්ස
 ඵ්ඝනාකාරජ්ජවත්ති අම්බිලං අම්බපක්කාදිං බාදන්තං පස්සන්තස්ස පරස්ස
 ඛෙළුප්පත්තිපරං බාධියමානං දිස්වා දයාලුකස්ස සරීරකම්පනං, රුක්ඛසාඛග්ගෙ
 දුට්ඨිතං පුරිසං දිස්වා භූමියං ධීතස්ස පුරිසස්ස ජඩ්ඝවලනං, පිසාවාදිභාගිතබ්බං දිස්වා
 උග්ගුපත්ථම්මහොති එවමාදි විය දට්ඨබ්බා. සොති සො යථාචුත්තලක්ඛණාදිකො
 එස්සො.

සුන්දරන්ති සුඛවෙදනාසම්පයුත්තත්තා පසත්ථං. මනොති විඤ්ඤාණං. සුමනස්ස
 භාවොති සුමනසඛිබ්බාතස්ස විඤ්ඤාණස්ස භාවො. ය්වායං සද්දජ්ජවත්තිනිබන්ධනො
 අත්ථො, සො සොමනස්සං. සොමනස්සවෙදනාසම්පයුත්තත්තා හි සුමන-සද්දො
 තස්මිං විඤ්ඤාණෙ පවත්තති. වෙදෙන අනුභවනාකාරෙන අයිතං පවත්තං වෙදයිතං,
 තං ලක්ඛණමස්සාති වෙදයිතලක්ඛණො. ඉට්ඨස්ස ඉට්ඨාකාරතොව අනුභවනං
 කිච්චමස්සාති ඉට්ඨාකාරානුභවනරසා. සා හි සභාවතො ඉට්ඨමාරම්මණං
 ඉට්ඨවසෙන, ඉතරඤ්ච ඉට්ඨාකාරෙනෙව අනුභවති, තත්ථ ඉට්ඨාකාරානුභවනං
 කුසලාකුසලවිත්තසම්පයුත්තවෙදනාය ලබ්භති තස්සා අනිට්ඨස්සපි කප්පනාවසෙන
 ඉට්ඨාකාරෙන ගහණතො, සභාවතො පන ඉට්ඨානුභවනං
 අබ්බාකතවිත්තසම්පයුත්තායපි ලබ්භති තස්සා විපල්ලාසග්ගාභාවතො. “රාජා විය
 සුභොජනරස”න්ති ඉමිනා ඉමං දිපෙති – එස්සස්ස ඵ්ඝනමත්තමෙව හොති,
 සඤ්ඤාය සඤ්ජානනමත්තමෙව, චෙතනාය සඤ්චෙතනාමත්තමෙව, විඤ්ඤාණස්ස
 විජානනමත්තමෙව, එකංසතො පන ඉස්සරවතාය සාමීභාවෙන වෙදනාව
 ආරම්මණරසං අනුභවති, රාජා විය සුදකාරෙන සම්පාදිතසුභොජනරසන්ති.
 අස්සාදීයතීති අස්සාදො, සුඛවෙදනා. තෙනාහ භගවා – “යං, භික්ඛවෙ,
 පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං චූච්චති, භික්ඛවෙ,
 පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදො”ති. වෙනොසන්තිස්සිතත්තා චෙතසි භවො
 අස්සාදොති චෙතසිකඅස්සාදො, තථා පච්චුපට්ඨාතීති චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානා.
 පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදියතීති ආහ “පස්සද්ධිපදට්ඨානා”ති. ඉදං පන
 නිරාමිසසොමනස්සවසෙන වෙදිතබ්බං.

නිලාදිහෙදස්ස ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං තමෙව සඤ්ඤං කත්වා ජානනං
 ලක්ඛණං එතස්සාති සඤ්ජානනලක්ඛණො. පච්චාභිඤ්ඤාණකරණරසාති පති
 අභිඤ්ඤායති එතෙනාති පච්චාභිඤ්ඤාණං, තදෙවෙනන්ති පුන
 පච්චාභිඤ්ඤාණනිමිත්තං සණ්ඨානාදිකො ආකාරො, තස්ස කරණරසො
 කිච්චමස්සාති පච්චාභිඤ්ඤාණකරණරසා. සා හි උප්පජ්ජමානා පච්ඡා සඤ්ජානනස්ස
 කරණභූතං සණ්ඨානාදිකං ආකාරං ගහෙන්වා උප්පජ්ජතීති. ඉදඤ්ච
 නිමිත්තකාරිකාය නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තියා ච සබ්බාය සමානසඤ්ඤාය
 යොජෙතබ්බං. නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තීපි හි පුන අපරාය සඤ්ඤාය ච
 සඤ්ජානනස්ස නිමිත්තං කරොතීති. තඤ්ච කුසලාකුසලකිරියාජවනසඤ්ඤං ධුරං

කත්වා වෙදිතබ්බං. තං පනෙනං අභිඤ්ඤාණකරණං කථං දට්ඨබ්බන්ති ආහ
 “වඩ්ඪකීස්ස අභිඤ්ඤාණකරණමිවා”ති. යථා වඩ්ඪකීස්ස දාරුසු “ඉදං උද්ධං, ඉදං
 අධො”ති එවං පච්ඡා සඤ්ජානනපච්චයභූතස්ස සඤ්ඤාණස්ස කරණං, එවමස්සා
 පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණන්ති වුත්තං හොති. හත්ථිදස්සකඅන්ධො විය
 “ඉදමෙව සච්ච”න්ති සඤ්ඤාය යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අහිනිවෙසකරණතො
 යථා...පෙ.... පච්චුපට්ඨානා. එතෙන සඤ්ඤාය ආකාරග්ගහණං කත්වා ධීතස්ස
 දිට්ඨිආදීනං උප්පජ්ජනතො අකුසලසඤ්ඤාය අනුරූපවසෙන ඵලපච්චුපට්ඨානං
 දස්සිතං හොති. අථ වා අහිනිවෙසකරණන්ති “ඉදමෙව සච්ච”න්ති
 සඤ්ඤාහිනිවෙසමත්තමෙව, තස්මා උපපරික්ඛාභාවෙන යථාගහිතනිමිත්තවසෙන
 අහිනිවෙසාකාරෙන උපට්ඨානතො ආකාරපච්චුපට්ඨානං වුත්තං. තිණපුරිසකෙසු
 මිගපොතකානං “පුරිසා”ති උප්පන්නසඤ්ඤා විය අවිකප්පසභාවත්තා
 යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා. එත්ථ ව ඤාණවිප්පයුත්තසඤ්ඤාය
 ආකාරග්ගහණවසෙන උප්පජ්ජනකාලෙ චිත්තං අබ්බොහාරිකං සඤ්ඤානුගතිකං
 හොති. ඤාණසම්පයුත්තෙ චිත්තෙ පන සසම්භාරපට්ඨියා අනුගතා සෙසධාතුයො විය
 සඤ්ඤාවිත්තඤ්ඤා අබ්බොහාරිකං ඤාණානුගතිකං හොති.

අභිසන්දහතීති පබන්ධති පවත්තෙති, “ගණ්හථ ගණ්හථා”ති වදන්තී විය
 සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ පයොපේති, සකසකකිච්චෙ ව පට්ඨපෙතීති අත්ථො.
 වෙනසිතලක්ඛණාති නිද්දොක්කන්තස්ස පබුද්ධක්ඛණෙ සම්භමප්පවත්ති විය
 වෙනසො උස්සාහතාව ලක්ඛණා. අථ වා “අභිසන්දහතී”ති වුත්තත්තා
 පයොජනලක්ඛණාත්ථෙව අත්ථො. ආයුහනරසාති වෙනසිකඉරියනරසා,
 පයොගරසාති වුත්තං හොති. කුසලාකුසලකිරියාජවනසම්පයුත්තායයෙව පනෙනං
 ලබ්භති. සංවිදහනපච්චුපට්ඨානාති “ත්ථං ඉදං කරොහී”ති විචාරෙන්ති විය හොතීති
 විචාරණපච්චුපට්ඨානා. එතාය හි පවත්තමානාය සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා යථා
 සකිච්චපසුතා හොන්ති, තෙනෙව හෙසා සකිච්චපරකිච්චසාධිකා වුත්තා.
 ජෙට්ඨසිස්සො පරෙ සජ්ඣායනෙ උයොපෙන්නො සයම්පි සජ්ඣායති. තස්මිඤ්භි
 සජ්ඣායිතුං ආරද්ධෙ සෙසසිස්සාපි සජ්ඣායන්ති. මහාවඩ්ඪකීස්මිම්පි වඩ්ඪකීකම්මං
 කාතුං ආරද්ධෙ ඉතරෙපි කරොන්ති යෙවාති ආහ “ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකීආදයො
 වියා”ති. ආදි-සද්දෙන ජෙට්ඨන්තෙවාසිකාදීනං ගහණං.

යථාපච්චයං පවත්තමානානං ධම්මානං නත්ථි කාවි වසවත්තිතාති
 වසවත්තිභාවනිවාරණත්ථං “චිතක්කනං චිතක්කො”ති වුත්තං. ඌහනං
 ආරම්මණස්ස පරිකප්පනං, තස්මිං අහිනිරොපනන්ති වා වුත්තං හොති. යස්මා චිත්තං
 චිතක්කබලෙන ආරම්මණං අහිරුල්භං විය හොති, තස්මා වුත්තං “ආරම්මණ
 චිත්තස්ස අහිනිරොපනලක්ඛණො”ති. යථා හි කොචි ගාමවාසී පුරිසො රාජවල්ලභං,
 තංසම්බන්ධිතං මිත්තං වා නිස්සාය රාජගෙහං ආරොහති අනුපවිසති, එවං චිතක්කං
 නිස්සාය චිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. යදි එවං කථං අචිතක්කචිත්තං ආරම්මණං
 ආරොහති, න හි ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණදුතියජ්ඣානාදිකෙ චිතක්කො උපලබ්භති, යස්ස
 බලෙන තං ආරම්මණං ආරොහති, තස්මා සභාවතො භාවනාබලෙන තත්ථ
 අනුප්පජ්ජනකො? සච්චං, තම්පි චිතක්කබලෙන ආරොහති. යථා හි සො පුරිසො

පරිවයෙන තෙන විනාපි නිරාසඬකො රාජගෙන. පවිසති, එවං පරිවයෙන විතක්කෙන විනාපි අවිතක්කචිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. පරිවයොති චෙත්ථ සන්තානෙ අභිණ්භං පවත්තචිත්තභාවනාසඬකො පරිවයො. විතක්කස්ස හි සන්තානෙ අභිණ්භං පවත්තස්ස වසෙන චිත්තස්ස ආරම්මණාභිරොහනං චිරපරිචිතං, තෙන තං චිත්තං කදාවි විතක්කෙන විනාපි තත්ථ වත්තතෙව. යථා තං ඤාණසහිතං හුත්වා සම්මසනවසෙන චිරපරිචිතං කදාවි ඤාණරහිතමපි සම්මසනවසෙන පවත්තති, යථා වා කිලෙසසහිතං හුත්වා පවත්තං සබ්බසො කිලෙසරහිතමපි පරිවයෙන කිලෙසවාසනාවසෙන පවත්තති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

අථ වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණං අවිතක්කමපි වත්ථාරම්මණසට්ඨන්තස්ස බලවතාය, දුතියජ්ඣානාදීනි ච හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමභාවනාය බලවතාය ආරම්මණං ආරොහතීති. ආදිතො, අභිමුඛං වා භනනං පහරණමත්තං ආභනනං, පරිතො, පරිවත්තෙත්වා වා භනනං විසෙසෙන පහරණං පරියාභනනං, තං කිච්චමස්සාති ආභනනපරියාභනනරසො. තථා හි තෙන යොගාවචරො ආරම්මණං විතක්කාභනං විතක්කපරියාභනං කරොතීති වුවිචති. ආනයනං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ උපනයනං, ආකඬ්ඨනං වා, තථා හුත්වා පච්චුපට්ඨානමස්සාති ආනයනපච්චුපට්ඨානො.

තෙනාති තෙන විචාරෙන කරණභූතෙන, හෙතුභූතෙන වා චිත්තං ආරම්මණෙ විචරති අනුවචරති, අවිචාරචිත්තස්ස පන අවිතක්කචිත්තෙ චුත්තානුසාරෙන පවත්ති චෙදිතබ්බං. විචරණං අනුසඤ්චරණං අනුපරිගමනං. ස්වායං විසෙසො සන්තානමහි ලබ්භමානො ජවනසන්තානෙ පාකටො භොතීති දට්ඨබ්බො. එස නයො සෙසෙසුපි. ආරම්මණස්ස අනුමජ්ජනං අනුමසනං පරිමජ්ජනමස්ස ලක්ඛණන්ති ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො. තථා හි විචාරො පරිමජ්ජනභත්ථො විය, සංසරණභත්ථො වියාති වුවිචති. තත්ථාති ආරම්මණෙ. සහජාතානං අනුයොජනං ආරම්මණෙ අනුවචරණසඬකානඅනුමජ්ජනවසෙන චෙදිතබ්බං. ධම්මානඤ්ඤි සභාවචිතිමුත්තා කාවි කිරියා නාම නත්ථී. තථාගහෙනබ්බාකාරො බොධනෙයාජනානුරොධෙන පරමත්ථතො එකසභාවොපි සභාවධම්මො පරියායවචනෙහි විසයසමාරොපිතරූපෙහි බහුහි පකාරෙහි පකාසියති. එවඤ්ඤි සො සුට්ඨු පකාසිතො භොතීති. අනුපබන්ධපච්චුපට්ඨානොති ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අවිච්ඡින්නස්ස විය පවත්තිපච්චුපට්ඨානො. තථා හි සො අනුසන්ධානතාති නිද්දිට්ඨො.

එත්ථ ච විචාරතො ඔළාරිකට්ඨයෙන තස්සෙව පුබ්බඬගමට්ඨයෙන පඨමසංඝට්ඨාහිරවො විය චෙතසො පඨමාහිනිපාතො විතක්කො, අනුරවො විය අනුසඤ්චරණං විචාරො. යථා හි සංඝට්ඨාහිසාතපො පඨමාහිරවො අනුරවතො ඔළාරිකො, පුබ්බඬගමො ච භොති, එවං ආරම්මණාභිරොපනට්ඨයෙන විතක්කො ඔළාරිකො, පුබ්බඬගමො විය ච භොති. තතො සුමුට්ඨයෙන අනුමජ්ජනසභාවෙන ච සංඝට්ඨානුරවො විය අනුපබන්ධො විචාරො. විජ්ජාරවා චෙත්ථ විතක්කො චිත්තස්ස පඨමුජ්ජත්තිකාලෙ චිත්තස්ස පරිජ්ජන්දනභූතො ආකාසෙ උජ්ජතිතුකාමස්ස සකුණස්ස පක්ඛවික්ඛෙපො විය, පදුමාහිමුඛපාතො විය ච ගන්ධානුබන්ධචෙතසො

හමරස්ස. සන්තවුන්ති විවාරො චිත්තස්ස නාතිපරිප්ඵන්දනභාවො, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස සක්කුණස්ස පක්ඛප්පසාරණං විය, පදුමස්ස උපරිභාගෙ පරිබ්භමනං විය ව පදුමාභිමුඛපතිතස්ස හමරස්ස. ආගමට්ඨකථායං පන විපරියායෙන ආගතං. තථා ච වුත්තං දුක්ඛනිපාතට්ඨකථායං -

“ආකාසෙ ගච්ඡතො මහාසක්කුණස්ස උභොහි පක්ඛෙහි වාතං ගහෙත්වා පක්ඛෙ සන්තිසීදාපෙත්වා ගමනං විය ආරම්මණෙ චෙතසො අභිනිරොපනභාවෙන පවත්තො විතක්කො, වාතග්ගහණත්ථං පක්ඛෙ ඵන්දාපයමානස්ස ගමනං විය අනුමප්පනභාවෙන පවත්තො විවාරො” ති.

තම්පි අනුපබන්ධෙන පවත්තියං යුජ්ජති. තථා හි උපවාරෙ, අප්පනායං වා සන්තානෙන පවත්තියං විතක්කො නිව්වලො හුත්වා ආරම්මණං අනුපවිසිත්වා විය පවත්තති, න පඨමාභිනිපාතෙ විය පාකටො භොතිති.

පිනයතීති කායචිත්තං අප්පෙති, වඛ්ඨෙට්ඨි වා. සම්පියායනලක්ඛණාති ආරම්මණං කල්ලතො ගහණලක්ඛණා. පිණනරසාති කායචිත්තානං පරිබුහනකිව්වා. ඵරණරසාති පණිතරුපෙහි කායස්ස ඛ්‍යාපනරසා, අත්තනා සම්පයුත්තචිත්තසමුට්ඨානෙහි රුපෙහි සකලරුපකායඛ්‍යාපනං කරොතීති වුත්තං භොති. න හි අඤ්ඤථා ඉමිස්සා ඵරණං භොති, ධම්මානං අඛ්‍යාපාරතාය කෙසග්ගමත්තම්පි සඬකමනාභාවතො. උදග්ගභාවො ඔදග්ගං.

ඵකං ආරම්මණං අග්ගමෙතස්සාති ඵකග්ගං, චිත්තං, යෙන පන ධම්මෙන යොගතො තං ඵකග්ගං නාම භොති, සො ඵකග්ගභාවො. සො පන චිත්තස්සෙව භොති, න යස්ස කස්සචිති ආහ “චිත්තස්ස ඵකග්ගභාවො” ති, නිවාතෙ දීපසිඛාය ධීති විය චිත්තස්ස ධීතිති වුත්තං භොති. විසාරස්ස ඛ්‍යග්ගභාවස්ස පටිපක්ඛො සභාවො අවිසාරො, න විසාරාභාවමත්තං, තං ඉමස්ස ලක්ඛණන්ති ආහ “අවිසාරලක්ඛණො” ති. අචික්ඛෙපො සම්පයුත්තධම්මානං අචික්ඛිත්තතා, අවිසාරාචික්ඛෙපානං සමාධානභාවතො අත්ථතො විසෙසාභාවෙපි සමුඛෙන, සම්පයුත්තමුඛෙන ව උභයං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අවුපසමලක්ඛණස්ස චික්ඛෙපස්ස පටිපක්ඛතාය චිත්තස්ස උපසමනාකාරෙන පච්චුපට්ඨාතීති උපසමපච්චුපට්ඨානො. විසෙසතොති යෙභුයොන. සුඛවිරහිතොපි හි අත්ථි සමාධිති සො යෙභුයොන සුඛපදට්ඨානො භොති. අථ වා විසෙසතොති අතිසයෙන. “සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී” ති (අ. නි. 11.11) වචනතො හි සුඛං සමාධිස්ස විසෙසකාරණං සුඛවිරහිතස්සපි තදුපනිස්සයෙනෙව සම්ප්ඤ්ඤානො.

සද්දහන්ති ඵතායාති කම්මඵලාදිසද්දහනකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සද්ධාය පච්චයනං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථා පච්චයභාවෙ සති තංසමඬ්ඨිපුග්ගලො “සද්දහති” ති වොහරීයති. සද්දහනං සද්ධෙයාවත්ථුනො පත්තියායනං, තං ලක්ඛණමෙතිස්සාති සද්දහනලක්ඛණා. කාලුසියමලං විධමෙත්වා සම්පයුත්තානං, පුග්ගලස්සෙව වා පසාදං

අනාවිලභාවකාරණං කිව්වමෙතිස්සාති පසාදනරසා. යථා කථං වියාති ආහ
 “උදකප්පසාදකමණි වියා”ති. අකාලුසියපච්චුපට්ඨානාති අනාවිලභාවපච්චුපට්ඨානා.
 රතනත්තයං කම්මං කම්මඵලඤ්ච සද්ධෙය්‍යවත්ථු, තං ඉමිස්සා ආසන්නකාරණන්ති
 සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා. න හි සද්ධාය අවත්ථුභූතෙසු තිත්ථියාදීසු සා උප්පජ්ජති.
 සා පනායං කුසලධම්මානං ආදානෙ හත්ථො විය, සබ්බසම්පත්තිසම්පදානෙ චිත්තං
 විය, අමතකසිඵලඵලනෙ ඛිජං විය ච දට්ඨබ්බා. “සද්ධාහත්ථො, මහානාම,
 අරියසාවකො, සද්ධිං චිත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨං (සං. නි. 1.246; සු. නි. 184), සද්ධා
 ඛිජං තපො වුට්ඨි”තිආදිවචනඤ්ඤානේථ (සං. නි. 1.197; සු. නි. 77) සාධකං.

සරත්ති 237 එතායාති සරණකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ
 ආධිපච්චභාවෙන සතියා පච්චයතං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථා පච්චයභාවෙ
 සති තංසමඛිගිපුග්ගලො “සරති”ති වොහරියති. උදකෙ අලාබ්‍භ විය පිලචිත්වා ගන්තුං
 අදත්ථා පාසාණස්ස විය නිව්වලස්ස ආරම්මණස්ස යපනං අසම්මුට්ඨතාකරණං
 අපිලාපනං, තං ලක්ඛණමස්සාති අපිලාපනලක්ඛණා. සා හි ආරම්මණෙ දළ්භං
 පතිට්ඨිතත්තා එසිකා විය වුච්චති. සම්මොසපච්චනීකකිච්චං අසම්මොසරසො, න
 සම්මොසාභාවමත්තං. “සතාරක්ඛෙන චෙතසා විහරති”ති (අ. නි. 10.20) චුත්තත්තා
 චෙතොගුණරතනභාරකානං කිලෙසවොරානං නිවාරණතො ආහ
 “ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා”ති. තථා හෙසා චක්ඛුද්චාරාදිරක්ඛනතො දොචාරිකො
 වියාති වුච්චති. පයමං සඤ්ඤාය ථීරුප්පන්නභාවෙ පච්ඡා සතියා පතිට්ඨානභාවතො
 ආහ “ථීරසඤ්ඤාපදට්ඨානා”ති. අථ සතිසඤ්ඤානං කිං නානාකරණන්ති? සඤ්ඤා
 තාව පයමං අග්ගහිතනිමිත්තං සඤ්ජානාති, ගහිතනිමිත්තෙ පුන
 පච්චාහිඤ්ඤාණපච්චයනිමිත්තං කරොති, පයමං අග්ගහිතෙ පන සඤ්ඤාකිච්චං
 අප්පධානං හොති, සති පන පයමං අග්ගහිතනිමිත්තමිපි සරති ගහිතනිමිත්තමිපි,
 ගහිතනිමිත්තෙ පන සතිකිච්චං ගුණභූතං හොතීති ඉදමෙව තාසං නානත්තං.

වීරභාවොති යෙන වීරියෙන වීරො නාම හොති, සො ධම්මො. වීරානං වා
 කම්මන්ති යෙන කම්මෙන වීරො නාම හොති, තං වීරානං කම්මං නාම. වීරියං
 පනස්ස සාධකභාවතො තථා චුත්තං. ධම්මචිතිචුත්තං වා කිඤ්චි කම්මං නත්ථීති
 වීරියමෙව කම්මභාවෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විධිනා ථීරෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති
 වා වීරියං. උස්සාහො තං තං කිච්චං සමාරම්භො, පරක්කමො වා. උපත්ථම්භනං පන
 සම්පයුත්තධම්මානං කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්ථා ධාරණං අනුබලප්පදානං.
 සම්පයුත්තධම්මානං සංසිද්ධනභාවනිවාරකො ධම්මො, න සංසිද්ධනභාවමත්තං,
 අසංසිද්ධනභාවෙන පච්චුපට්ඨාතීති අසංසිද්ධනභාවපච්චුපට්ඨානං. “සංවිග්ගො
 යොනියො පදහති”ති (අ. නි. 4.113) වචනතො සංවෙගපදට්ඨානං. සංවෙගොති
 චෙත්ථ සංවෙගමයං ඤාණං. අසංවෙගපුබ්බිකාය පන කුසලකිරියාය
 වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං. තත්ථ වීරියාරම්භවත්ථුනි නාම –

“මග්ගො ගන්තබ්බො හොති, මග්ගො ගතො. කම්මං කාතබ්බං හොති,
 කම්මං කතං. අප්පමත්තකො ආබාධො උප්පන්නො හොති, ගිලානා වුට්ඨිතො
 හොති, අවිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා. ගාමං වා නිගමං වා පිණ්ඩාය වරන්තො න

ලහනි, ලුබ්‍ධස්ස වා පණ්ණස්ස වා භොජනස්ස යාවදන්ථං පාරිසුරිං
ලහනි...පෙ.... පාරිසුරි''න්ති -

එවං චූත්තානි එතානි අනුරූපපච්චවෙක්ඛණසහිතානි අට්ඨ විරියාරම්භවත්ථුනි,
තම්මුලකානි වා පච්චවෙක්ඛණානි. එත්ථ ච විතක්කො සම්පයුත්තධම්මෙ
ආරම්මණං ආරොපෙති. චෙතනා තෙ තංතංකිච්චෙසු නියොජෙති. වීරියං පන තෙ
සංසිදිතුං අදත්වා උස්සාහෙතීති අයං විතක්කචෙතනාවීරියානං විසෙසො.

විජානනලක්ඛණානි විසෙසෙන ජානනලක්ඛණා, යථාසභාවපට්ඨෙධලක්ඛණානි
අත්ථො. විසයස්ස ආරම්මණස්ස ඔභාසනං පකාසනං
තප්පට්ඨිජාදකසම්මොහන්ධකාරස්ස විධමනතොති විසයොභාසනං, තං
කිච්චමස්සාති විසයොභාසනරසා. කත්ථවි විසයෙ අසම්මුශ්භනාකාරෙන
සම්මොහපට්ඨස්සත්තාය වා පච්චුපට්ඨානතො සම්මොහාභාවස්ස පච්චුපට්ඨානතො
වා අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා.

අත්තනා අනුපාලෙතබ්බානං සහජාතධම්මානං අනුපාලනං ජීවිතස්ස බියාපාරො,
තඤ්ථ තෙසං ජීවනන්ති තං තස්ස කාරණභාවං පුරක්ඛත්වා චූත්තං “ජීවන්ති
තෙනා”ති. රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස අනුරූපතො ලක්ඛණාදිකං දස්සෙතුං “අත්තනා
අවිනිභුත්තාන”න්ති චූත්තං. ‘සම්පයුත්තාන’න්ති හි චූච්චමානෙ රූපධම්මානං
සම්පයොගාභාවතො රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස සඬගභො න සියා. ‘අවිනිභුත්තාන’න්ති
පන චූත්තත්තා යානි අවිනිබ්භොගරූපානි රූපජීවිතින්ද්‍රියෙන සද්ධිං අවිනිභුත්තානි
අවිසංසට්ඨානි. යෙ ච අරූපධම්මා අරූපජීවිතින්ද්‍රියෙන සම්පයුත්තා, තෙසං
සබ්බෙසං සඬගභො භොතීති. පචත්තනරසන්ති උප්පාදතො යාව භඩ්ගා
අනුපාලනතො අත්තරා අනිවත්තනසභාවසාධනෙන තෙසං පචත්තනකිච්චං. කෙච්චි
පන “රූපජීවිතින්ද්‍රියං තෙසං ධීතික්ඛණතො පට්ඨාය, අරූපජීවිතින්ද්‍රියං උප්පාදතො
පට්ඨාය පචත්තියා පච්චයො”ති වදන්ති, තං න යුත්තං. පට්ඨානෙ හි “අබ්‍යාකතං
ධම්මං පට්ඨව අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පට්ඨව ඉන්ද්‍රියපච්චයං
කම්මපච්චයසදිස”න්ති අසඤ්ඤසත්තානං ඉන්ද්‍රියපච්චයො කම්මපච්චයසදිසං
කත්වා චූත්තො, තස්මා රූපජීවිතින්ද්‍රියමිපි උප්පාදතො පට්ඨාය පච්චයො භොතීති
දට්ඨබ්බං. උප්පාදතො යාව භඩ්ගා යපනතො යපනපච්චුපට්ඨානං. අනුපාලනවසෙන
යාපයිතබ්බා පචත්තෙතබ්බා ධම්මා පදට්ඨානමස්සාති යාපයිතබ්බධම්මපදට්ඨානං.
යදි එවං තෙසං අනුපාලනාදිසාධකං, කථං තෙසං නිරොධො භොති. එවඤ්චි
සබ්බකාලං යාතබ්බන්ති ආහ “සන්තෙපි වා”තිආදි. අනුපාලනලක්ඛණාදිමිහීති
ආදි-සද්දෙන පචත්තනරසාදිමෙව සඬගණ්හාති. අත්ථික්ඛණෙයෙවාති අත්තනා
අනුපාලෙතබ්බානං, අත්තනො වා අත්ථික්ඛණෙයෙව. උදකන්ති තළාකගතජලං,
දණ්ඩගතජලං වා. තත්ථ තළාකගතඋදකස්ස ගහණෙ අත්තනා
අනුපාලෙතබ්බධම්මානං අත්ථික්ඛණෙ අනුපාලනං සාධිතං භොති, දණ්ඩගතජලස්ස
පන ගහණෙ අත්තනො අත්ථික්ඛණෙ අනුපාලනං. අත්තනා අනුප්පාදිතධම්මෙ කථං
පාලෙතීති ආහ “ධාති විය කුමාර”න්ති. යදි සෙසධම්මානං පචත්තිකාරණෙන
කෙනචි භවිතබ්බං, ජීවිතස්ස පන කිං පචත්තිකාරණන්ති ආහ “සයං...පෙ....

පවත්නති”ති. යථා කථං වියාති ආහ “නියාමකො වියා”ති. සොපි අත්තනා පවත්තිතනාවාසම්බන්ධෙන පවත්නති. යදි ධම්මානං පවත්ති ජීවිතින්ද්‍රියපට්ඨද්ධං, භඩ්ගතො උද්ධමිපි කිං පන පවත්තෙතීති ආහ “න භඩ්ගතො උද්ධ”න්ති. කස්මාති ආහ “අත්තනො ච පවත්තෙතබ්බානඤ්ච අභාවා”ති. භඩ්ගක්ඛණෙ පන කථන්ති ආහ “න භඩ්ගක්ඛණෙ යපෙතී”ති.

යස්මා පන ලොභපට්ඨකම්බො අලොභො හොති, යෙ ධම්මා තෙන සම්පයුත්තා, තංසමඬ්භිතො වා සත්තා, තෙ න ලුඛ්භන්ති, සයම්පි කදාචි න ලුඛ්භතෙව, අත්ථතො වා අලුඛ්භනාකාරො එව ච සො හොති, තස්මා චුත්තං “න ලුඛ්භන්ති තෙනා”තිආදි. එස නයො “න දුස්සන්ති තෙනා”තිආදීසුපි. අලග්ගභාවො ආරම්මණං නිස්සාය පවත්තත්තස්සපි තත්ථ අනාසත්තතා. තෙනාහ “කමලදලෙ ජලබ්න්දු වියා”ති. අපරිග්ගහො කස්සචි වත්ථුනො මමත්තවසෙන අසඩ්ගහො. මුත්තභික්ඛු වියාති බිණ්ණාසවභික්ඛු විය. සො හි මුත්තරාගත්තා කත්ථචි මමායනරහිතො හොති. අනල්ලිතො භාවො අධිජ්ජායො එතස්සාති අනල්ලිතභාවො. එවඤ්ඤි “අසුචිම්භි පතිතසුරිසො වියා”ති උපමාය සමෙති. යථා හි තස්ස පුරිසස්ස සතිපි කායෙන අල්ලියෙන භාවො අනල්ලිතො, එවං අලොභොපි ආරම්මණකරණවසෙන ගහිතෙපි ආරම්මණෙ අලග්ගභාවෙන අනල්ලිතභාවො අනල්ලිතාකාරොයෙව පවත්නති. එවංසභාවො හි සො ධම්මොති.

චණ්ඩිකස්ස භාවො චණ්ඩික්කං, ඵරුසභාවො, අත්ථතො පන කොපොයෙව, තප්පට්ඨකම්බො අඵරුසභාවො අචණ්ඩික්කං. අවිරොධො අවිග්ගහො අප්පට්ඨකම්බො සභාවො. ආසාතවිනයනරසොති එත්ථ ආසාතො නාම පරස්ස අත්තානං, අත්තනො පරං උද්දිස්ස, පරස්සෙව ච පරං උද්දිස්ස පවත්තො උපනාහො බලවකොපො. තස්ස විනයනරසො අපනයනරසො. සොම්මභාවො මජ්ජනවසෙන හිලාදනියතා සීතලභාවො. තෙනාහ “පුණ්ණවන්දො වියා”ති.

කායදුච්චරිතාදීහිති හෙතුම්භි කරණවචනං. හිරියති ලජ්ජනාකාරෙන ජිගුච්ඡියති. තෙහියෙවාති කායදුච්චරිතාදීහියෙව. ඔත්තප්පතීති උබ්බිජ්ජති. හිරි පාපෙ ගුලෙ විය පස්සන්ති ජිගුච්ඡතීති ආහ “පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරි”ති. ඔත්තප්පං තෙ උණ්හං විය පස්සන්තං තතො උත්තසතීති චුත්තං “උත්තසලක්ඛණං ඔත්තප්ප”න්ති. උභොපි පාපානං අකරණරසාති ලජ්ජනාකාරෙන පාපානං අකරණරසා හිරි, උත්තසාකාරෙන ඔත්තප්පං. පාපතො සඬකොචනපච්චුපට්ඨානාති චුත්තප්පකාරෙනෙව පාපතො සඬකොචනාකාරෙන පච්චුපට්ඨානා. අත්තගාරවපරගාරවපදට්ඨානාති අත්තගාරවපදට්ඨානා හිරි අජ්ඣත්තසමුට්ඨානතාය, අත්තාධිපතිතාය ව. පරගාරවපදට්ඨානං ඔත්තප්පං බහිද්ධාසමුට්ඨානතාය, ලොකාධිපතිතාය ව. අත්තානඤ්ඤි ගරුං කත්වා හිරියා පාපං පජහති කුලවඩු විය. පරං ගරුං කත්වා ඔත්තප්පෙන පාපං පජහති වෙසියා විය. අජ්ඣත්තසමුට්ඨානාදිතා ච තෙසං තත්ථ තත්ථ පාකට්ඨාවෙන වෙදිතබ්බා, න පන තෙසං කදාචි අඤ්ඤමඤ්ඤවියොගතො. න හි ලජ්ජනං නිබ්භයං වා පාපභයං වා අලජ්ජනං අත්ථීති. හිරියා බලවභාවෙ පන ඔත්තප්පං අබ්බොහාරිකං හොති, ඔත්තප්පස්ස

බලවහාවෙ හිරි අබ්බොහාරිකා. ඉමෙ ව ද්වෙ ධම්මා “ලොකපාලා”ති වුවිවන්ති.
යථාහ -

“ද්වෙමෙ, හික්ඛවෙ, සුක්කා ධම්මා ලොකං පාලෙන්ති. කතමෙ ද්වෙ?
හිරි ව ඔත්තප්පඤ්ච, ඉමෙ බො, හික්ඛවෙ, ද්වෙ සුක්කා ධම්මා ලොකං න
පාලෙය්‍යං, නයිධ පඤ්ඤායෙප ‘මාතා’ති වා ‘මාතුච්ඡා’ති වා ‘මාතුලානී’ති
වා”තිආදි (අ. නි. 2.9).

පස්සම්භනං දරථවුපසමො, කාය-සද්දො සමුහවචනො. සො වෙත්ථ
වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං. වත්තිච්ඡාවසෙන හි සද්දො විසිටියවුත්ති හොතීති ආහ
“කායොති වෙත්ථා”තිආදි. වෙදනාදයොති වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො
සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොති තයො ඛන්ධා. තථා ව චුත්තං තත්ථ “කතමා තස්මිං සමයෙ
කායපස්සද්ධිං හොති, යා තස්මිං සමයෙ වෙදනාක්ඛන්ධස්සා”තිආදි (ධ. ස. 40).
දරථො සාරම්භො දොමනස්සපච්චයානං උද්ධච්චාදීනං කිලෙසානං, තථා
පවත්තානං වා චතුත්තං ඛන්ධානමෙතං අධිවචනං. තස්ස වුපසමං ලක්ඛණමස්සාති
කායචිත්තදරථවුපසමලක්ඛණං. කායචිත්ත...පෙ.... රසාති යථාචුත්තානමෙව
පටිපක්ඛධම්මානං අභිභවනරසා. දරථනිම්මද්දනෙන පරිලාභපරිප්පන්දනවිරහිනො
සිතිහාවො අපරිප්පන්දනසිතිහාවො. අවුපසමො පරිප්පන්දනං අසන්තවුත්තිතා.
උද්ධච්චාදිකිලෙසාති උද්ධච්චප්පධානා උද්ධච්චාධිකචිත්තුප්පාදසම්පයුත්තා
කිලෙසා. තෙපි හි උද්ධච්චවසෙන අවුපසමකරා. උද්ධච්චං වා ආදිං කත්වා
සබ්බෙයෙව කිලෙසා උද්ධච්චාදිකිලෙසා. එවං සෙසෙසුපි.

ගරුහාවො දන්ධතා, ටීනමිද්ධාධිකානං තථා පවත්තානං වා චතුත්තං
ඛන්ධානමෙතං අධිවචනං. දන්ධතාය පටිපක්ඛො අදන්ධතා අගරුහාවො.

ථද්ධහාවො ථම්මො. දිට්ඨිමානාධිකානං, තප්පධානානං වා චතුත්තං ඛන්ධානං
එතං නාමං. ථද්ධහාවනිම්මද්දනනොයෙව කත්ථවි ආරම්මණෙ අප්පටිහතාකාරෙන
පච්චුපටියන්ති, සම්පයුත්තානං වා තත්ථ අප්පටිසාතං පච්චුපටියාපෙන්නීති
අප්පටිසාතපච්චුපටියානා.

කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, න කම්මඤ්ඤං අකම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො
අකම්මඤ්ඤහාවො, දානසීලාදිපුඤ්ඤකිරියාය අසමත්ථතා. අත්ථනො
කාමච්ඡන්දාදිසංකිලෙසධම්මා, තප්පධානා වා චත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා.
අකම්මඤ්ඤහාවනිම්මද්දනෙනෙව සම්පන්නාකාරෙන ආරම්මණස්ස ගහණං
ආරම්මණකරණසම්පත්ති. චුත්තාවසෙසා කාමච්ඡන්දාදයො, තදෙකට්ඨා ව
සංකිලෙසධම්මා සෙසනීරණාදයො. ඉමා පන ද්වෙ විනිඛන්ධනිම්මද්දනෙන
පසාදනීයවත්ථුසු පසාදාවහා, හිතකිරියාසු විනියොගක්ඛමභාවාවහා සුවණ්ණවිසුද්ධි
වියාති දට්ඨබ්බා.

ගෙලඤ්ඤං අස්සද්ධියාදයො, තදෙකට්ඨා ව පාපධම්මා, තප්පට්ඨකං
 අගෙලඤ්ඤභාවො ලක්ඛණං එතාසන්ති අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා.
 ගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනෙනෙව නත්ථි එතාසං ආදීනවො දොසො උපද්දවො වා, න වා
 එතා ආදීනං කපණං වන්ති පවත්තන්ති නිරාදීනවා, තෙනාකාරෙන පච්චුපට්ඨන්ති,
 තං වා සම්පයුත්තෙසු පච්චුපට්ඨාපෙන්ති නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා.

කායසම්බන්ධී, චිත්තසම්බන්ධී ව උජුභාවොති ලක්ඛිතඛිතාය කායචිත්තානං
 අප්පචලක්ඛණා. කායචිත්තානං
 නඛිගලසිසවන්දකොට්ගොමුත්තවඛිකතාසඛිධාතානං කුට්ඨභාවානං අත්ථනො
 මායාසායෙය්‍යාදිභූතානං නිම්මද්දනතො කායචිත්තානං කුට්ඨභාවනිම්මද්දනරසා.
 තතොයෙව සබ්බථාපි අප්පිභභාවෙන පච්චුපට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා අප්පිභභං
 පච්චුපට්ඨාපෙන්ති අප්පිභතාපච්චුපට්ඨානා.

නනු ව කායපස්සද්ධිආදීනං ද්විත්තං ද්විත්තං ධම්මානං එකෙකපට්ඨකත්තා
 දරථනිම්මද්දනාදිකිව්වං එකෙකමෙව කරොති. කස්මා පන ද්වෙ ද්වෙ ධම්මා
 චුත්තාති? න ඛො පනෙවං චිත්තිතඛිතං හගවතාපි තථෙව දෙසිතත්තා. කස්මා පන
 හගවතා තථා දෙසිතා? සභාවධම්මභාවතො. න හි හගවතා පුබ්බෙ අවිජ්ජමානා එතෙ
 ධම්මා දෙසනාවසෙන උප්පාදිතා, අථ ඛො සභාවතො විජ්ජමානායෙව
 සයම්භුඤාණෙන සම්මා සවිජ්ජකත්වා යථාසභාවා දෙසිතා, තස්මා කථමෙත්ථ
 හගවතා සභාවතො විජ්ජමානස්ස භාපනං කාතුං සක්කා. සභාවතො විජ්ජමානාය
 චෙත්ථ හගවතො වචනමෙව පමාණං. න හි හගවා යථාධම්මසාසනාධිකාර
 අයථාධම්මං කථෙය්‍යාති, යස්ස පන විජ්ජමානස්සාපි අකථනං, තං අඤ්ඤභෙතුකං.
 න චෙත්ථ තාදිසො භෙතු උපලබ්භති, යෙන ඉමෙසු එකෙකධම්මස්ස අකථනන්ති.
 යථා පන ද්විත්තං පුරිසානං එකොයෙව චෙරිකො හොති, තස්ස තෙ පුරිසා ඕතාරං
 දිස්වා එකතො හුත්වා වහන්ති, එවමෙව ද්වෙ ද්වෙ ධම්මා එකතො හුත්වා එකං
 පට්ඨකං භනන්ති, යථා ව පනෙන විසුං දිස්වාපි තං චෙරිං භනන්ති, න
 එවමෙනෙ තං විසුං භනන්ති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනාභාවතොති, තස්මා එතෙ
 පට්ඨකධම්මානං එකෙකභාවෙපි ද්වෙ ද්වෙයෙව චුත්තාති, අපි ව
 චිත්තපස්සද්ධිආදීනි චිත්තමෙව පස්සද්ධි ලභු මුදු කම්මඤ්ඤං පගුණං උජුඤ්ච
 හොති. කායපස්සද්ධිආදීනි පන රූපකායොපිති තදත්ථදස්සනත්ථං හගවතා එත්ථෙව
 දුට්ඨතා චුත්තා, න සමාධිආදීසු.

ජන්දනං ඡන්දො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතා. “ඡන්දො කාමො” තිආදීසු (මහානි.
 1) පන තණ්හාපි ඡන්දොති වුවවති. “ඡන්දං ජනෙති වායමති” තිආදීසු වීරියමිති
 තතො නිවත්තනත්ථං චුත්තං “කත්තුකම්‍යතායෙතං අධිවචන” ති. කත්තුකම්‍යතා
 වුවවති කරණිච්ඡා. චෙතසිකස්ස ධම්මස්ස සාරම්මණත්තා කරණිච්ඡා නාම
 ආරම්මණස්ස ආලම්බිතුකාමතාමුඛෙනෙව හොතිති ආරම්මණකරණිච්ඡාලක්ඛණො
 ඡන්දො “කත්තුකම්‍යතාලක්ඛණො” ති චුත්තො. තෙනෙවාහ
 “ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො” ති ව.
 යදග්ගෙන පනායං අත්තනො ආරම්මණපරියෙසනරසො, තදග්ගෙන

සම්පයුත්තධම්මානම්පි හොතියෙව එකාරම්මණතාය. තෙන තෙසං
 ආරම්මණග්ගහණෙ වෙනසො හත්ථප්පසාරණං වියාති වුවිවති. කථං පන
 දානවත්ථුච්ඡස්සජ්ජනවසෙන පවත්තමානවෙනනාසම්පයුත්තො ඡන්දො
 ආරම්මණෙන අත්ථිකො හොතීති? නනු අවොවුමිහා
 “ආරම්මණකරණිච්ඡාලක්ඛණො”ති, තස්මා සඬගාමගතඉස්සාසස්ස
 බ්විතබ්බඋසුනං ගහණෙ අත්ථිකතා විය දානවත්ථුච්ඡස්සජ්ජනවසෙන
 පවත්තච්ඡන්දොපි ච්ඡස්සජ්ජිතබ්බෙන තෙන අත්ථිකොයෙවාවති. ස්වායං කුසලෙසු
 උප්පන්නො කුසලච්ඡන්දො නාම හොති යොනිසොමනසිකාරසමුට්ඨානත්තා.
 තබ්බිපරිතතො පන අකුසලෙසු උප්පන්නො අකුසලච්ඡන්දො.

අධිමුවිචනං ආරම්මණෙ සන්තිට්ඨානවසෙන වෙදිතබ්බං, න පසාදනවසෙන.
 තෙනාහ “සන්තිට්ඨානලක්ඛණො”ති. යථා තථා හි ආරම්මණෙ නිච්ඡයනං
 අධිමුවිචනං අනධිමුවිචන්තස්ස පාණාතිපාතාදීසු, දාතාදීසු වා පවත්ති යා අභාවතො,
 සද්ධා පන පසාදනියෙසු පසාදාධිමොක්ඛොති අයමෙනෙසං විසෙසො.
 වොට්ඨබ්බනං පන යථා සන්තිරිතෙ අත්ථෙ නිච්ඡයනාකාරෙන පවත්තිත්වා පරතො
 පවත්තමානානං තථා පවත්ති යා පච්චයො හොති. යදි එවං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙසු
 ධම්මෙසු කථන්ති? තෙසම්පි එකංසෙනෙව සංසප්පනාකාරස්ස පච්චයතාය
 දට්ඨබ්බං, දාරකස්ස විය ඉතො චිතො ව සංසප්පනස්ස “කරිස්සාමි, න කරිස්සාමි”ති
 අනිච්ඡයස්ස පටිපක්ඛකිරියා අසංසප්පනං. යෙසු චිත්තුප්පාදෙසු අයං
 සන්තිට්ඨානලක්ඛණො අධිමොක්ඛො, තෙසං ආරම්මණධම්මොයෙව
 සන්තිට්ඨානබ්බත්තා සන්තිට්ඨෙය්‍යධම්මො. සො පදට්ඨානමස්සාති
 සන්තිට්ඨෙය්‍යධම්මපදට්ඨානො. ඉන්දබ්බිලොති එසිකාථම්හො වුවිවති.

තෙසු තෙසු ධම්මෙසුති යෙසු ධම්මෙසු සයං උප්පන්නා, තෙසු අත්තනා
 සම්පයුත්තෙසු චිත්තවෙනසිකධම්මෙසු. අනාරම්මණත්තෙපි හි තෙසු
 සම්ප්පවත්තෙසු උදාසීනභාවො “තත්ත්වජ්ඣක්තතා”ති වුවිවති. සමං අවිසමං වාහිතං
 අත්තනා පවත්තිතසම්පයුත්තානං වා යථාසකකිච්චෙසු පවත්තනං
 ලක්ඛණමෙතිස්සාති සමවාහිතලක්ඛණො. තත්ථ සමං හුත්වා පවත්තනලක්ඛණාති
 අත්ථෙ අපක්ඛපතිතභාවො වුත්තො හොති, අවිසමං කත්වා පවත්තනලක්ඛණාති
 අත්ථෙ ඌනාධිකතානිවාරණං. උදාසීනභාවෙන පවත්තමානාපි හි එසා
 සම්පයුත්තධම්මෙ සමං කත්වා යථාසකකිච්චෙසු පවත්තෙති, යථා රාජා තුණ්හි
 නිසින්නොපි අධිකරණධම්මට්ඨෙ යථාසකකිච්චෙසු සමං අප්පමත්තෙ පවත්තෙති.
 අලීනානුද්ධතප්පවත්තිපච්චයානං ධම්මානං ඌනාධිකතාය ලීනුද්ධතභාවස්ස
 නිවාරණකිච්චාවාති වුත්තං “ඌනාධිකතානිවාරණරසා”ති. යදි එවං කථං
 සහජාතාධිපතීනං අධිපතිභාවො. ආධිපච්චිඤ්ඤි තෙසං කිච්චතො අධිකභාවොති?
 නායං දොසො. තම්පි තස්ස කිච්චමෙව, යං සහජාතධම්මානං අධිපතිභාවෙ
 පවත්තාපනං. යථා හි රඬගමණ්ඩලං ගතො නටකාවරියො තෙ තෙ නටකෙ
 යථාසකං අනුරූපං භූමියං යොජෙති, එවමෙසාපි අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙසු
 අධිපතිභාවෙ ධීතෙ අධිපතිභාවෙ යොජෙති, ඉන්ද්‍රියත්තෙ ධීතෙ ඉන්ද්‍රියත්තෙ, න පන
 සකසකකිච්චතො ඌනතං, අධිකතං වා පත්තුං දෙතීති. “ඉදං නිහීනකිච්චං හොතු,

ඉදං අතිරෙකකිව්ව''න්ති එවං පක්ඛපාතවසෙන විය පවත්ති පක්ඛපාතො. තං උපවිජිත්දන්ති විය භොතීති පක්ඛපාතූපවිජේදනරසා. සා චිත්තවෙතසිකානං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනෙන සමප්පවත්තෙසු ආජානීයෙසු සාරථී විය දට්ඨබ්බො.

කිරියා කාරොති කාර-සද්දස්ස භාවසාධනතං ආහ. තෙන කාරොති නාඤ්ඤං, කිරියායෙවාති දීපිතං භොති. මනස්මිං කාරොති මනසි ආරම්මණස්ස කරණං. යෙන හි මනො ආරම්මණෙ කරියති ආරම්මණෙනස්ස සංයොජනතො, තතො එව තෙන ආරම්මණමිපි මනසි කරියතීති. මනසිකාරොති වෙන්ථ අලුත්තසමාසො දට්ඨබ්බො. පූරිමමනතොති භවභිගමනතො. විසදිසං මනන්ති වීථිපවනමනං, තං කරොතීති මනසිකාරො, මනසිකාරසාමඤ්ඤෙන වීථිපවනපටිපාදකෙ දස්සෙති. එත්ථ පන උපයොගත්ථභූමිමවචනෙ සමාසො දට්ඨබ්බො. සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණාහිමුඛං සාරෙන්නො පයොජෙන්නො විය භොතීති මනසිකාරො සාරණලක්ඛණොති වුත්තො. සංයොජනරසොති පයොජනරසො. විතක්කො සම්පයුත්තානං ආරම්මණෙ අභිනිරොපනසභාවත්තා ආරම්මණෙ චිත්තං පක්ඛිපන්නො විය භොති. වෙනනා අත්තනො ආරම්මණං ගණ්හන්ති සම්පයුත්තෙපි සකසකකිව්වං කාරෙතීති අත්තනා කරණෙන බලං නියොජෙන්නො බලනායකො විය භොති. මනසිකාරො සම්පයුත්තෙ ආරම්මණෙ පයොජෙතීති ආජානීයප්පයොජනකසාරථී වියාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

ආරම්මණාහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානොති ආරම්මණෙ සංයොජනවසෙන තදහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානො. එත්ථ සතියා අප්පමුස්සනච්ඡන්දනා විසයාහිමුඛපච්චුපට්ඨානතා, මනසිකාරස්ස පන සංයොජනවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ආරම්මණපටිපාදකස්ස සඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්නතාවචනං ඉතරමනසිකාරානං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධපරියාපන්නතං දස්සෙති. මහිසාසකා පන “ආවජ්ජනස්ස විඤ්ඤාණභාවෙ සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස සබ්බවිසයතා පරිභායෙය්, තස්මා තං ජවනසම්පයුත්තසඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්නමෙවා” ති වදන්ති. තෙසඤ්ඤි අයමධිප්පායො – යදි තං විසුං චිත්තසභාවං සියා, පච්චුප්පන්නචිත්තං ආරම්මණං කත්වා පවත්තස්ස තස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජමානජවනානං පච්චුප්පන්නාරම්මණතා න භවෙය්, අඤ්ඤදත්ථු අතීතාරම්මණතාව සියා, එවඤ්ච සති සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්සාපි පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණතාය අභාවතො අසබ්බවිසයතා ආපජ්ජෙය්, යදග්ගෙන ච තං අසබ්බවිසයං, තදග්ගෙන සාවරණමිපි භොති යත්ථ න පවත්තති, තත්ථ ආවරණසම්භවතො, තස්මාස්ස සකලලොකසිද්ධො සබ්බඤ්ඤාභාවො, අනාවරණභාවො ච පරිභායෙථ, ජවනසම්පයුත්තභාවෙ පන සති ආවජ්ජනස්ස නායං ඉට්ඨවිසාතො ආපජ්ජතීති. තයිදං තෙසමහිනිවෙසමත්තං “ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං, අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” ති (පට්ඨා. 1.1.417) වචනෙන තස්සානන්තරං කුසලාකුසලප්පත්තියා දීපිතත්තා. සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස පන පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණභාවො එවං වෙදිතබ්බො – අතීතාදිවසෙන හි විභාගමකත්වා “ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී” ති පවත්තස්ස ආවජ්ජනං සාමඤ්ඤෙන යං කිඤ්චි අහිමුඛිභූතං චිත්තමාවජ්ජති, තතො ජවනානිපි අත්තනො

අත්තනො අහිමුබ්බුතං චිත්තමාරම්මණං කත්වා පවත්තන්ති, න චෙත්ථ ජවනානං හිත්තාරම්මණතා ආසඩ්ධිකිතබ්බා චිත්තසාමඤ්ඤෙන ආරම්මණස්ස අහිත්තන්තා, තස්මා සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණතං පටිච්ච න කාවි විහෙසා අනුභවිතබ්බාති. කිං වා එතෙන යුක්තිවාදෙන, නනු චුත්තං භගවතා –

“අචිත්තෙය්‍යො බුද්ධවිසයො”ති (අ. නි. 4.77), තස්මා

අපරිමිතපුඤ්ඤසම්භාරකඵලස්ස අචිත්තෙය්‍යසභාවත්තා ආවජ්ජනෙන විනාපි විසයග්ගහණෙ විබන්ධනාභාවතො යත්ථ කත්ථවි පවත්ති අප්පටිභතායෙවාති. කෙච්චි පනෙත්ථ “ආවජ්ජනං අනාගතචිත්තමාරම්මණං කත්වා නිරුජ්ඣති, ජවනමෙව පන පච්චුප්පන්නමාරම්මණං ගණ්හාති”ති වදන්ති. යස්මා පන “අනාගතාරම්මණා ආවජ්ජනා පච්චුප්පන්නාරම්මණානං බන්ධනං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති පාළි නත්ථි, තස්මා තං අප්පමාණං.

කරොතිති කරුණා. කිං කරොති, කෙසං කිං නිමිත්තන්ති ආහ “පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං හදයකම්පන”න්ති. කම්පනන්ති ච පරෙසං දුක්ඛං දිස්වා තස්ස අසභනාකාරෙන චිත්තස්ස අඤ්ඤාභාවතං, තදිදං සප්පුරිසානංයෙව භොතිති ආහ “සාධුන”න්ති. සප්පුරිසා හි අත්තනිතපරනිතසාධනෙන “සාධු”ති වුවුවන්ති. “කිණාති”ති ඉමස්ස අත්ථමාහ “විනාසෙති”ති, අදස්සනං ගමෙති අපනෙතිති අත්ථො. තෙනාහ “පරදුක්ඛාපනයනාකාරජ්ජවත්තිලක්ඛණා”ති. පරෙසං දුක්ඛස්ස අපනයනං භොතු වා, මා වා, සො පරදුක්ඛාපනයනාකාරො, තථාපවත්තිලක්ඛණාති පර...පෙ.... ලක්ඛණා. අපනෙතුකාමතාය පරෙසං දුක්ඛස්ස අසභනං අනධිවාසනං පරදුක්ඛාසභනං. න විහිංසා අවිහිංසා, සත්තානං අවිහෙයනං, තං පච්චුප්පට්ඨාපෙති, විහිංසාය වා පටිපක්ඛනාවෙන පච්චුප්පට්ඨාතිති අවිහිංසාපච්චුප්පට්ඨානා.

පමොදනලක්ඛණාති පරසම්පත්තියා පමොදනලක්ඛණා. අනිස්සායනරසාති ඉස්සායනස්ස උසුයනස්ස පටිපක්ඛනාවකිච්චා. පන්තසෙනාසනෙසු, අධිකුසලධම්මෙසු ච අරමණං අරති. සා අත්ථතො ඉස්සාධිකං දොමනස්සසභගතං, ටීනමිද්ධාධිකඤ්ච උද්ධච්චං. තත්ථ පුරිමං පරසම්පත්තිවිසයං, දුතියං පන්තසෙනාසනාදිවිසයන්ති දට්ඨබ්බං. අරතියා විභනනාකාරෙන පච්චුප්පට්ඨාති, තස්සා විසාතං වා වූපසමං පච්චුප්පට්ඨාපෙතිති අරතිවිසාතපච්චුප්පට්ඨානා. “අනියතෙ ඉච්ඡන්ති”ති ඉමිනා චෙතසිකන්තරභාවෙන ඉච්ඡන්තිති දස්සෙති.

කායදුච්චරිතතොති වත්ථුච්චිත්තකමසඩ්ධාතදුච්චරිතතො. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුනන්ති පරපාණපරධනපරඉත්ථිආදීනං කායදුච්චරිතාදීනමාලම්බණභූතානමෙව වත්ථුනං. අච්චිත්තකමලක්ඛණාති අමද්දනලක්ඛණා. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුතො සඬකොචනකිරියාපදෙසෙන කායදුච්චරිතාදිතොයෙව සඬකොචනකිරියා චුත්තාති දට්ඨබ්බං. න හි වීරතියො දුච්චරිතවත්ථුතො අකිරියපච්චුප්පට්ඨානා යුජ්ජන්ති, අථ බො දුච්චරිතස්සෙව, වීරතීඤ්ච සොරච්චවසෙන සඬකොචනං, අකිරියා ච හිරොත්තජ්ජානං ජිගුච්ඡාදිවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. සද්ධා...පෙ.... පදට්ඨානාති එත්ථ සද්ධාදයො සබ්බෙව ධම්මා කායසුච්චරිතාදීනං පදට්ඨානාති එකෙ. අපරෙ පන

“කම්මං කම්මඵලං සද්දහන්තස්ස කායදුච්චරිතාදිඅකරණතො,
 හිරොත්තජපසම්පන්නස්ස මුසාවාදාදිඅකථනතො,
 අප්පිච්ඡසන්තුට්ඨිසල්ලෙඛගුණසමන්නාගතස්ස මිච්ඡාජීවවිච්ඡ්ඡනතො ච
 සද්ධාදයො තිණ්ණං ධම්මානං යථාක්කමෙන පදට්ඨානා”ති වදන්ති. කෙච්ඡි
 අභයගිරිවාසීනො. ඉමාසුති ඉමාසු තිසු විරතීසු. එකෙකං නියතං විරතීම්ච්ඡන්තිති
 අඤ්ඤං එකං චතුත්ථනියතවිරතීම්ච්ඡන්ති. අථ චා නිද්ධාරණත්ථෙ භුම්මවසෙන
 ඉමාසං අන්තරෙ එකං නියතං විරතීම්ච්ඡන්තිති අත්ථො. උභයථාපි පන තෙසං ඉච්ඡා
 න යුජ්ජති අපරාය විරතියා ධම්මසෙනාපනිනාපි අදෙසිතත්තා, විසයස්ස ච සදා
 සන්නිහිතත්තාභාවෙන නියතාය එව එකිස්සා අභාවතො. තෙනෙව හි
 අභයගිරිවාසීනොයෙව ච කෙචි ඉමාසං තිවිධත්තං අනියතත්තමෙව ච ඉච්ඡන්ති.
 චුත්තඤ්ඤි තෙහි –

“කරුණාමුදිතා සම්මාවාචාකම්මන්තආජීවා;
 යෙභුයාතො අනියතා, භොන්ති ගොචරභෙදතො”ති. –

එත්ථ පන “යෙභුයාතො”ති වචනං ලොකුත්තරචිත්තෙසු සබ්බදා එකතොයෙව ච
 ලබ්භමානතං සන්ධාය චුත්තං.

දුතියචිත්තෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තිති සම්බන්ධො. යථා චිත්තං, එවං
 තංසම්පයුත්තධම්මාපීති දුතියෙ සසඬ්ඛාරා එවාති ආහ “සසඬ්ඛාරභාවමත්තමෙව
 භෙත්ථ විසෙසො”ති. තථාති යථා තතියෙ, තථා චතුත්ථෙපි පිතියා
 සුඛපදට්ඨානත්තා. සුඛස්ස චෙත්ථ අභාවතො ආහ “යපෙත්වා පීති”න්ති. නනු ච
 “කරුණාමුදිතා උපෙක්ඛාසහගතෙ න සම්භවන්ති”ති වදන්ති, තස්මා යථා පිතියා,
 එවං තාසම්පි පටික්ඛෙපො කාතබ්බොති? න කාතබ්බො, අප්පනාපත්තිතො පුබ්බෙ
 කරුණාමුදිතානං උපෙක්ඛාසහගතානම්පි සම්භවතො. කරුණාමුදිතාභාවනාකාලෙ
 හි අප්පනාවිථිතො පුබ්බෙ උපෙක්ඛාසහගතචිත්තෙනාපි පටිකම්මං භොති,
 අප්පනාවිථියං පන සොමනස්සසහගතචිත්තෙනෙව එකාවජ්ජනවිථියා
 වෙදනාපරිවත්තනාභාවතො, තස්මා පුබ්බභාගවසෙනෙව කරුණාමුදිතානම්පි
 උපෙක්ඛාසහගතෙසු සම්භවො භොතීති ආවරියා. අපරෙ පන සබ්බදාපි තාසං
 උපෙක්ඛාසහගතෙසු සම්භවං න ඉච්ඡන්ති. “අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං
 ගච්ඡන්ති”ති අවිසෙසෙන චුත්තත්තා ඉදානි විසෙසදස්සනත්ථමාහ
 “සොමනස්සට්ඨානෙ වා”තිආදි.

**81. කරුණාමුදිතාදයොති කරුණාමුදිතා වෙව විරතිත්තයඤ්ච. තෙනාහ
 “පඤ්චා”ති.**

එවං කාමාවචරකුසලචිත්තසම්පයුත්තෙ දස්සෙත්වා ඉදානි
 රූපාවචරකුසලචිත්තසම්පයුත්තධම්මෙ දස්සෙතුං “අවසෙසෙසු පනා”තිආදිමාහ.
 තත්ථ යපෙත්වා විරතිත්තයන්ති විරතිත්තයං වජ්ජෙත්වා. කස්මා පනෙත්ථ
 විරතිත්තයං පරිච්චන්තන්ති? චුච්චතෙ – සුචිසුද්ධකායකම්මාදිකස්ස

චිත්තසමාධානවසෙන රූපාරූපාවචරකුසලජ්ජවත්ති, න කායකම්මාදීනං
සොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාජීවානං සමුච්ඡින්නදනවසෙන. තථා හි
නීවරණාදිධම්මානං අවත්ථත්තයං හොති චිතික්කමාවත්ථා පරියුට්ඨානාවත්ථා
අනුසයාවත්ථාති. තත්ථ චිතික්කමාවත්ථාය පටිපක්ඛං කාමාවචරකුසලං
පරියුට්ඨානාවත්ථාය රූපාරූපාවචරං, අනුසයාවත්ථාය ලොකුත්තරකුසලං.
දුච්චරිතදුරාජීවානං පන යපෙත්වා චිතික්කමාවත්ථං, අනුසයාවත්ථස්ථ
චිතික්කමාවත්ථාය විසුං පරියුට්ඨානාවත්ථා න උපලබ්භති. යස්සා විපච්චනීකං
රූපාරූපාවචරකුසලං සියා, තස්මා තං නෙව කාමාවචරකුසලං විය තෙසං
චිතික්කමාවත්ථං සොධෙති, න ච ලොකුත්තරං විය අනුසයාවත්ථං සමුච්ඡින්නදති,
පටිපස්සම්හෙති වා. සීලවිසුද්ධියං සීලසොධනවසෙන කාමාවචරකුසලෙනෙව
විගතචිතික්කමස්ස පරිසුද්ධකායකම්මාදිකස්ස යොගිනො චිත්තසමාධානවසෙන
පවත්තනීති මහග්ගතචිත්තුප්පාදෙ විරතීනං අසම්භවොයෙව. ඉමමෙව හි අත්ථං
සාධෙතුං “විරතියො පනා”තිආදි ආරද්ධං. තෙත්තිංස වා කරුණාදික්ඛානවසෙන
පවත්තනකාලෙ. තතොති තතො තතියෙ චුත්තචෙතසිකතො. කරුණාමුදිතානං
අප්පනාපත්තානමෙකන්තසොමනස්සසහගතත්තා ආහ “පඤ්චමෙන...පෙ....
කරුණාමුදිතාවජ්ජා”ති.

රූපාවචරපඤ්චමෙ චුත්තනයෙනාති තිංසෙවාති අධිප්පායො. යදි ඵචං
රූපාවචරතො කො විසෙසොති ආහ “අරූපාවචරභාවොචෙත්ථ විසෙසො”ති,
පඤ්චමෙ රූපසඤ්ඤාභාවතො රූපාවචරභාවො, ඉධ පන
රූපසඤ්ඤාසමතික්කමෙන පත්තබ්බත්තා අරූපාවචරභාවොති අයමෙවස්ස තතො
විසෙසොති අත්ථො.

පයමජ්ඣානිකෙති පයමජ්ඣානවති. මග්ගචිත්තෙති චතුබ්බිධෙපි මග්ගඤ්ඤාණෙ.
දුතියජ්ඣානිකාදිහෙදෙති දුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙ. චුත්තනයෙනාති
“දුතියෙන චිත්තකවජ්ජා”තිආදිනා චුත්තනයෙන. කිං අවිසෙසෙනාති වෙ, නොති
ආහ “කරුණාමුදිතාන”න්තිආදි. මග්ගධම්මෙසු පාදකජ්ඣානාදිවසෙන කදාපි
සම්මාසඬකප්පවිරහො සියා, න පන විරතිවිරහො, කායදුච්චරිතාදීනං
සමුච්ඡින්නවසෙනෙව අරියමග්ගස්ස පවත්තනතොති ආහ “නියතවිරතිභාවො”ති.
ලොකුත්තරභාවොති ඡබ්බිසුද්ධිපරම්පරාය පත්තබ්බත්තා ලොකතො
උත්තරණභාවො.

ඵචං කුසලචෙතසිකානං සම්පයොගවචනත්ථලක්ඛණාදීනි දස්සෙත්වා ඉදාහි
අකුසලචෙතසිකානි දස්සෙතුං “අකුසලා පනා”තිආදි ආරද්ධං. ඡ යෙවාපනකාති
කිඤ්චාපි පයමෙ අනියතයෙවාපනකා න ලබ්භන්ති, අකුසලෙසු පන
ලබ්භමානකයෙවාපනධම්මෙ ඵකත්ථ දස්සෙතුං තෙසම්පි ඉධෙව වචනං දට්ඨබ්බං.
ඵචඤ්ච කත්වා උපරි ධම්මානං උද්දෙසානන්තරං “ඵචං යෙවාපනා”තිආදි චුත්තං.
විචිකිච්ඡාසහගතෙ ඡන්දාධිමොක්ඛානං, උද්ධච්චසහගතෙ ඡන්දස්ස ව අභාවතො
චුත්තං “පටිපාටියා දසසු චිත්තෙසු”ති.

82. නිද්දිට්ඨානි නිස්සෙසෙන දස්සිතා. හතා විහතා විද්ධස්සතා පාපා අපායාදිදුක්ඛපාපනතො “පාපා”ති සඬ්ඛාතා අකුසලධම්මා යෙන සො භගවා භතපාපො, තෙන. ලාභො අලාභො, යසො අයසො, නින්දා පසංසා, සුඛං දුක්ඛන්ති ඉමෙසු අට්ඨසු ලොකධම්මෙසු අකම්පනට්ඨෙන තාදිනා සම්මාසම්බුද්ධෙන. සො හි ලාභාදිසු යාදිසො, අලාභාදිසුපි තාදිසොයෙවාති “තාදී”ති වුච්චති.

න හිරියතීති න ලජ්ජති. අහිරිකොති පුග්ගලො ධම්මසමුහො වා. “අහිරික්ක”න්ති වත්තබ්බෙ එකස්ස ක-කාරස්ස ලොපං කත්වා “අහිරික”න්ති වුත්තං. න ඔත්තප්පන්ති ඔත්තප්පස්ස පටිපක්ඛන්තං ධම්මමාහ. අජිගුච්ඡනං අහිළනං. අලජ්ජනං අවිලා. අජිගුච්ඡනලක්ඛණන්ති සභාවවසෙන වුත්තං, අලජ්ජනලක්ඛණන්ති කුසලාඛ්‍යාකතස්ස සාධාරණාය හිරියා පටිපක්ඛවසෙන. තෙහෙවාති කායදුච්චරිතාදීහි එව. අසාරජ්ජනං නිබ්භයතා. අනුත්තාසො අසම්භමො. රසාදිති හිරිඔත්තප්පෙසු වුත්තපටිපක්ඛවසෙන ගහෙනබ්බානීති න තානි ඉධ වුත්තානි. තෙසු හි අලජ්ජනාකාරෙන පාපානං කරණරසං අහිරිකං. අනුත්තාසාකාරෙන අනොත්තප්පං. වුත්තප්පකාරෙනෙව පාපතො අසඬ්ඛකොවනපච්චුපට්ඨානානි. අත්තනි, පරෙසු ච අගාරවපදට්ඨානානි. ගාමසුකරස්ස විය අසුචිතො කිලෙසාසුචිතො අජිගුච්ඡනං අහිරිකෙන හොති. සලභස්ස විය අග්ගිතො පාපතො අනුත්තාසො අනොත්තප්පෙන හොති. යථාහු පොරාණා –

“ජිගුච්ඡති නාහිරිකො, පාපා ගුඨාව සුකරො;
න භායති අනොත්තප්පො, සලභො විය පාවකා”ති.

එත්ථ ච යථා හිරියා බලවහාවෙ ඔත්තප්පං අබ්බොහාරිකං හොති, ඔත්තප්පස්ස බලවහාවෙ හිරි අබ්බොහාරිකා, එවං අහිරිකස්ස බලවහාවෙ අනොත්තප්පං අබ්බොහාරිකං, අනොත්තප්පස්ස බලවහාවෙ අහිරිකං අබ්බොහාරිකං හොතීති කෙච්චි, තං න යුජ්ජති. යථා හි අසුචිනා අත්තානං මක්ඛෙන්තො, සප්පමුඛෙ හත්ථං පවෙසෙන්තො බාලදාරකො තත්ථ පටික්කුලභාවස්ස, ආදීනවස්ස ච අනුපපරික්ඛනතො නෙව ජිගුච්ඡති, න ච උත්තසති, එවමෙවං ධම්මසභාවස්ස අඤ්ඤාණතො මොහො පාපතො නෙව ජිගුච්ඡති, න උත්තසති, තස්මා තංසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදෙ උභයමිපි බලවතරං හොතීති.

ලුඛහන්තීති අභිගිජ්ඣන්ති, අල්ලියන්තීති වුත්තං හොති. ආරම්මණග්ගණලක්ඛණොති එත්ථ ආරම්මණග්ගණං නාම “මම ඉද”න්ති තණ්හාහිනිවෙසවසෙන අහිනිවිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අවිස්සජ්ජනං, න ආරම්මණකරණමත්තං. අභිසඬ්ගො අතිසයවතාය ආසත්තියා දුම්මොවනීයභාවො. අපරිච්චාගො අවිජ්ඣනං. තෙලඤ්ජනරාගො වියාති ධොවිත්වාපි පරිච්චජිතුං අසක්කුණෙය්‍යා තෙලමක්ඛිතඅඤ්ජනරාගො විය. “අස්සාදානුපස්සිතො තණ්හා පවඬ්ඨති”ති වචනතො වුත්තං “අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො”ති. තත්ථ අස්සාදවසෙන දස්සනං අස්සාදදස්සනං. නනු ච අස්සාදදස්සනම්පි අත්ථතො ලොභොයෙවාති කථං සයං අත්තතො පදට්ඨානං හොතීති? සච්චං, පඨමං.

නාතිබලවලොභවසෙන අස්සාදදස්සනො පච්ඡා බලවලොභො හොතීති තස්ස තංපදට්ඨානතා චුත්තා. තෙනෙව ච “තණ්හා පවඬ්ඨතී”ති චුත්තං. අපරෙ පන “අස්සාදො නාම සුඛවෙදනා, අස්සාදදස්සනන්ති අස්සාදදිට්ඨි”ති වදන්ති. සුඛවෙදනාය වා කාරණභූතං සුභනිමිත්තං අස්සාදො නාම, අසුභෙ “සුභ”න්ති පවත්තා තයො විපල්ලාසා අස්සාදදස්සනං නාමාති කෙවි.

මුය්හන්තීති න බුජ්ඣන්ති. ධම්මසභාවස්ස යාථාවතො අදස්සනං චිත්තස්ස අන්ධභාවො. අඤ්ඤාණං ඤාණපටිපක්ඛො ධම්මො. තත්ථ පුරිමලක්ඛණං සභාවවසෙන චුත්තං, ඉතරං පටිපක්ඛවසෙන. අථ වා අඤ්ඤාණලක්ඛණොති කිච්චවසෙන චුත්තං. සො හි අසම්පට්ඨෙධරසොති චුත්තො. ධම්මසභාවං පටිච්ඡ්ඤානං අසමත්ථතා අසම්පට්ඨෙධො. ආරම්මණසභාවච්ඡාදනරසොති යථා අඤ්ඤාණං, මොහස්සමඬ්ඟිපුග්ගලො වා ආරම්මණසභාවං පටිච්ඡ්ඤානං න ලභති, මොහස්ස තථා පවත්ති ආරම්මණසභාවච්ඡාදනං. එත්ථ ච ඤාණං ආරම්මණං යථාසභාවතො ඡානාති, දිට්ඨි යථාසභාවං විජහිත්වා අයාථාවතො ගණ්හාති, මොහො පන න කථස්ථි විජානාති. යදි එවං ආරම්මණග්ගණකාලො කථං තදා සො ආරම්මණං ඡානාතෙවාති? තදාපි න ඡානාති. යථා පන එස්සාදයො චූසනාකාරාදිමත්තවසෙනෙව ආරම්මණං ගණ්හන්ති, න ඡානනවසෙන, එවමයං ආරම්මණං ගහෙත්වා උප්පජ්ජමානො පටිච්ඡාදනාකාරෙතෙව ගණ්හාති, න පන ඡානනාකාරෙතාති. යස්ස උප්පජ්ජති, තස්ස අන්ධකරණං අන්ධකාරො, තථා පච්චුපට්ඨාති, තං වා පච්චුපට්ඨාපෙතීති අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො.

මිච්ඡා පස්සන්තීති ධම්මසභාවස්ස විපරිතවසෙන අනිච්චාදිං නිච්චාදිවසෙන පස්සන්ති. අයොනියො අහිනිවෙසො උප්පථාහිනිවෙසො. ධම්මසභාවං අතික්කමිත්වා පරතො නිච්චාදිතො වා පරප්පච්චයතො වා ආමසනං පරාමාසො, විපරිතග්ගාභවසෙන “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති අහිනිවෙසනං මිච්ඡාහිනිවෙසො. අරියානං අදස්සනකාමතාදීති ආදි-සද්දෙන සද්ධම්මඅසොතුකාමතාදිං සඬිගණ්හාති.

යස්ස ධම්මස්ස වසෙන උද්ධතං හොති චිත්තං, තංසම්පයුත්තධම්මො වා, සො ධම්මො උද්ධච්චං. තෙනාහ “උද්ධතභාවො”ති. අවුපසමොති අසන්තිසින්නභාවො. වාතා...පෙ.... පටාකා වියාති යථා පටාකා යොත්තබ්බලෙන ධජයට්ඨිං අමුඤ්ඤන්තීපි වාතාහිසාතෙන එත්ථ අවට්ඨාතුං න සක්කොති, එවමිදමිපි අධිමොක්ඛබ්බලෙන ආරම්මණං අමුඤ්ඤන්තමිපි අයොනියොමනසිකාරබ්බලෙන ආරම්මණෙ අවලං අවට්ඨාතුං න සක්කොතිති වාතප්පභාරෙතෙව වලධජපටාකා විය අනවට්ඨානකිච්චං. හන්තත්තං පරිබ්භමනාකාරො. උද්ධච්චස්ස සබ්බාකුසලසාධාරණත්තා, අඤ්ඤෙසඤ්ච අකුසලසාධාරණානං විසුං පදට්ඨානස්ස ලබ්භමානත්තා චුත්තං “අයොනියො...පෙ.... පදට්ඨාන”න්ති. යෙනාකාරෙන වා මනසිකරොතො උද්ධච්චං උප්පජ්ජති, තෙනාකාරෙන මනසිකරණං ඉධ අයොනියොමනසිකාරො. අථ වා උද්ධච්චනිමිත්තස්ස ආරම්මණස්ස මනසිකරණං ඉධ අයොනියොමනසිකාරො.

මඤ්ඤතීති අභිමඤ්ඤතී, අභංකාරං කරොතීති අත්ථො. සෙය්‍යාදිවසෙන උච්චතො නමනං උණ්ණතී. සම්පග්ගහරසොති උණ්ණතිවසෙනෙව අත්තනො, සම්පයුත්තධම්මානං වා සම්පග්ගණ්හනකිච්චො, න වීරියං විය තංතංකිච්චසාධනෙන. අභිභුස්සහනවසෙන භීතස්ස අත්තානං නීවං කත්වා ගහණම්පි පග්ගණ්හනවසෙනෙවාති වෙදිතබ්බං. කෙතු...පෙ.... පච්චුපට්ඨානොති එත්ථ කෙතු චුච්චති අච්චුග්ගතධජො, ඉධ පන කෙතු වියාති කෙතු, උළාරතමාදිභාවො, තං කෙතුභාවසඬ්ඛාතං කෙතුං කමාතීති කෙතුකමාසං, යස්ස ධම්මස්ස වසෙන තං කෙතුකමාසං, සො කෙතුකමාසකා. ‘අභ’න්ති පචත්තනනො මානස්ස දිට්ඨිසදිසි පචත්තතීති දිට්ඨිමානා එකචිත්තුප්පාදෙ න පචත්තතීති, ද්වෙ කෙසරසිභා විය එකගුභායං, තස්මා මානො දිට්ඨිවිප්පයුත්තචිත්තෙ සබ්බදා අනුප්පජ්ජමානොපි දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙ නියමෙන අනුප්පජ්ජනනො දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභපදට්ඨානො. මානො ධම්මසමුහග්ගහණෙ බලවං හුත්වා අත්තුක්කංසනභාවෙන පචත්තතී, දිට්ඨි එකෙකධම්මම්පි නිච්චාදිආකාරෙන ගණ්හන්ති පචත්තතී. අත්තසිනෙහසන්තිස්සයො වා මානො, අත්තකිලමොනුයොගසන්තිස්සයා දිට්ඨිති අයමෙනෙසං විසෙසො.

ඉස්සතීති උසුයතී. තත්ථෙව්වාති පරසම්පත්තීසුයෙව. ඉස්සාවසෙන පරසම්පත්තීසු අතුස්සනනො චුත්තං ‘අනභිරතිරසා’ති. තෙනෙනෙවතං චුච්චති –

‘ඉස්සානලසිඛා යෙසං, හදයෙ ජලතීධ තෙ;
නෙව චින්දන්ති පාමොජ්ජං, සම්බුද්ධාදිහි සෙවිත’න්ති.

මච්ඡරයොගෙන මච්ඡරීති පචත්තං මච්ඡර-සද්දං ගහෙත්වා ආහ ‘මච්ඡරභාවො මච්ඡරිය’න්ති. නිරුත්තිනයෙන පන ‘මා ඉදං අච්ඡරියං අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හංව හොතු’ති මච්ඡරියන්ති පොරාණා. නිගුහණං අත්තනො සම්පත්තියා පරෙසං අදස්සනං. සඬ්ඛකොවනං අත්තසම්පත්තීනං පරෙහි සාධාරණභාවකරණස්ස අරුච්චනාකාරෙන පටිකුට්ඨං. ‘මා ඉදං පරස්ස හොතු’ති පරෙසු පටිහනනවසෙන අත්තසන්තකස්ස ආරම්මණකරණනො මච්ඡෙරං පටිසචිත්තෙස්වෙව ලබ්හතීති වදන්ති, තං න යුත්තං එකස්සෙව ධම්මස්ස අඤ්ඤත්ථ පටිහඤ්ඤත්වා අඤ්ඤාරම්මණභාවප්පසඬ්ගතො. පරෙහි සාධාරණභාවෙ පටිහනනවසෙන පන තං ආරබ්භ පචත්තනනො මච්ඡෙරං පටිසචිත්තෙසු උප්පජ්ජතීති යුත්තං. අත්තසම්පත්තීති ආවාසාදිසම්පත්ති.

කුච්ඡිතං කතන්ති එත්ථ කතම්පි අකතම්පි ගරහිතබ්බත්තා කුච්ඡිතං කතං නාම හොති. එවඤ්ඤි වත්තාරො හොන්ති ‘යං මයා න කතං, තං කුකත’න්ති. තථා හි වක්ඛති ‘කතාකතානුසොචනරස’න්ති. එවං කතාකතං දුච්චරිතං සුචරිතම්පි කුච්ඡිතං කතං නාම. සුචරිතම්පි හි ගරහන්තස්ස කුච්ඡිතං කතන්ති හොති. යථා පන පඨවිකසිණාරම්මණං ඤානං පඨවිකසිණං, එවං කුකතං ආරබ්භ විප්පට්ඨාරවසෙන පචත්තං චිත්තං තංසහචරිතතාය ඉධ කුකතන්ති ගහෙතබ්බං. අථ වා කතාකතං ආරබ්භ උප්පජ්ජනකච්ඡපට්ඨාරචිත්තංයෙව ගරහිතබ්බතො ‘කුච්ඡිතං කතං

කුකත'න්ති වුවවති. යස්ස ධම්මස්ස වසෙන තං චිත්තං කුකතං නාම හොති, සො ධම්මො කුක්කුච්චං. තෙනාහ “කුකතං, තස්ස භාවො”ති. පච්ඡා අනුතප්පනං විහෙය්නං පච්ඡානුතාපො. කතාකතානුසොචනං කතාකතස්ස සුවරිතද්වවරිතස්ස අනුසොචනං, “අකතං වත මෙ කල්‍යාණ”න්තිආදිනා අනුතප්පනං, “අකතං මයා පුබ්බෙ කල්‍යාණකම්මං, ඉතො දානි පට්ඨාය කරොමී”ති පවත්තං පන කුසලපක්ඛිකං වීරියමෙව, න කතාකතානුසොචනං, කතාකතාකාරවිසිට්ඨස්ස සුවරිතද්වවරිතස්ස අනුසොචනවසෙන විරූපං පටිසරණං විජ්ජට්ඨාරො. කතාකතානුසොචනඤ්ඤි අවධිසීසම්පාදනතො විරූපං පටිසරණං, තං පරායත්තතාහෙතුතාය දාසඛ්‍යං විය දට්ඨබ්බං. යථා හි දාසඛ්‍යෙ සති දාසො පරායත්තො හොති, එවං කුක්කුච්චෙ සති තංසමඬගීපුග්ගලො. න හි සො අත්තනො ධම්මතාය කුසලෙ පවත්තිතුං සක්කොති. අථ චා කතාකතකුසලාකුසලානුසොචනවසෙන ආයත්තතාය තද්වහයවසෙන කුක්කුච්චෙන තංසමඬගී හොතීති තං දාසඛ්‍යං විය හොති.

අනුස්සාහනාවසීදනවසෙන සංහතභාවො ටීනං, තෙන යොගතො චිත්තං ටීනං, තස්ස භාවො ටීනතා. තෙනාහ “අනුස්සාහසංහතනතා”ති. අසමත්ථතාවිසාතවසෙන අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධං. තෙනාහ “අසත්තිවිසාතො”ති. යස්මා මිද්ධවසෙනෙව තෙන සම්පයුත්තධම්මා මෙධිතා විහතසාමත්ථියා හොන්ති, තස්මා “මිද්ධතා මිද්ධ”න්ති වුත්තං. න විජ්ජති උස්සාහො අස්සාති අනුස්සාහං, තබ්බාවොපි අනුස්සාහං. අනුස්සාහසඬ්ඛාතො සංහතනභාවො අනුස්සාහසංසීදනතා, කුසිතභාවොති වුත්තං හොති. අසත්තිවිසාතොති යස්මා තං මිද්ධං උප්පජ්ජමානමෙව සත්තිවිනාසවසෙන උප්පජ්ජති, තස්මා නත්ථි එතස්ස සත්තිති තං සම්පයුත්තචිත්තං අසත්ති, තස්ස භාවොපි, අසත්තියෙව විසාතොති අසත්තිවිසාතො.

අනුස්සාහනලක්ඛණන්ති උස්සාහපටිපක්ඛලක්ඛණං. වීරියස්ස විනොදනං ඛෙපනං වීරියවිනොදනං. සම්පයුත්තධම්මානං සංසීදනාකාරෙන පච්චුපට්ඨාති, තෙසං චා සංසීදනං පච්චුපට්ඨාපෙතීති සංසීදනපච්චුපට්ඨානං. අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණන්ති එත්ථ කාමං ටීනමපි අකම්මඤ්ඤතාසභාවමෙව, තං පන චිත්තස්ස අකම්මඤ්ඤං, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සාති අයමෙත්ථ විසෙසො. තථා හි පාළියං “තත්ථ කතමං ටීනං? යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා”ති (ධ. ස. 1162) ව ආදිනා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. ඔණහනං විඤ්ඤාණද්වාරානං පිදහනං, සම්පයුත්තානං ඛන්ධනං චා. ලීනතා ලීනාකාරො, ආරම්මණග්ගහණෙ සඬ්ඛොවො. යස්මා ටීනෙන චිත්තස්සෙව සංහතනං හොති, මිද්ධෙන පන වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්ස විය රූපකායස්සපි, තස්මා තං පචලායිකානිද්දං පච්චුපට්ඨාපෙතීති පචලායිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානන්තිපි වට්ටති. පොත්ථරූපපටිච්ඡාදකපටො විය ආරම්මණසභාවාවච්ඡාදකො මොහො. මුඛෙ ඛන්ධපටො විය සම්පයුත්තධම්මෙ පත්ථරිතුං අදෙන්තං මිද්ධන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො.

සෙසාති ඉඳි ලක්ඛණාදිවසෙන චුත්තාවසෙසා එස්සාදයො. කුසලෙසු චුත්තනසෙනාති ලක්ඛණාදිතො චුත්තනසෙන. න කොචි එත්ථ විසෙසො අත්ථිති වෙ, නො නත්ථිති ආහ “එත්ථ පනා”තිආදි, විතක්කාදිනං තිණ්ණං යථාක්කමං මිච්ඡාසඬකප්පාදිනාමමත්තමෙව විසෙසොති අත්ථො. එකුනවිසතිති යපෙත්වා මානාදයො ඡ අනියතයෙවාපනකො සෙසා සරුපෙනාගතා පන්තරස ඡන්දාදයො ච චත්තාරො නියතයෙවාපනකාති ඉමෙ එකෙන උභතා විසති වෙනසිකා. අනියතයෙවාපනකානං පන ඉඳි අලහන්තානම්පි එත්ථ වචනෙ කාරණං චුත්තමෙව.

ථිනමිද්ධස්ස අනියතභාවොති ථිනමිද්ධස්ස අනියතස්ස ඉඳි උප්පජ්ජනකභාවමාහ, න පන පයමෙ නියතභාවං තත්ථ සබ්බසොච අනුප්පජ්ජනතො. න හි සභාවතිබ්ණං චිත්තං ථිනමිද්ධයොගි භොතිති. තතියෙ මානස්ස අනියතස්ස සම්භවෙපි නියතධම්මෙ සන්ධාය “අට්ඨාරසා”ති චුත්තං. තෙනාහ “මානො පනෙත්ථ අනියතො”ති. දිට්ඨියා සහ න උප්පජ්ජතිති එත්ථ කාරණං චුත්තමෙව. චතුත්ථෙ අවසෙසාති අට්ඨාරසෙව, පඤ්චමෙ යපෙත්වා පිති. දිට්ඨියා සහ අට්ඨාරසෙව, තථා ඡට්ඨෙපි. සත්තමෙ පිතියා, දිට්ඨියා ච අභාවතො සත්තරස, තථා අට්ඨමෙපි.

එතෙපි තයොති න කෙවලං කරුණාමුදිතා එව, එතෙපි තයො එකතො න උප්පජ්ජන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං විසයභෙදතොයෙව. තථා හි ඉස්සා පරසම්පත්තිවිසයා, මච්ඡරියං අත්තසම්පත්තියා පරෙහි සාධාරණාභාවවිසයං, කුක්කුච්චං කතාකතවිසයන්ති, තස්මා යං අභයගිරිවාසිනො වදන්ති “ඉස්සාමච්ඡරං යදිච්ඡාවසෙන එකතොපි උප්පජ්ජති”ති, න තං ගහෙතබ්බං.

සභාවතො, පරිකප්පනතො වා අනිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අනිට්ඨාකාරං වා ආරම්මණස්ස අනුභවනං සම්භුඤ්ජනං අනිට්ඨාරම්මණානුභවනං, තං ලක්ඛණමස්සාති අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං. තෙනාහ “අනිට්ඨාකාරසම්භොගරස”න්ති, යථාභූතෙන වා අයථාභූතෙන වා අනිට්ඨාකාරෙන ආරම්මණස්ස සම්භුඤ්ජනරසං, පච්චානුභවනකිච්චන්ති අත්ථො. තිත්ථියාදිනඤ්චි සභාවතො ඉට්ඨෙ බුද්ධාදිආරම්මණෙපි අනිට්ඨාකාරතො ගහණවසෙන දොමනස්සං උප්පජ්ජති. දොමනස්සස්ස එකන්තෙන කාමධාතුයංයෙව පචත්තනතො ආහ “හදයවත්ථුපදට්ඨාන”න්ති. තස්ස හි අනිවරණාවත්ථාය අභාවතො රූපාරූපධාතුයං අසම්භවො.

අත්තතො පචත්තිආකාරවසෙන අනිට්ඨරූපසමුට්ඨාපනවසෙන වා විරූපං සප්පනං විසප්පනං, අනිට්ඨරූපසමුට්ඨාපනවසෙනෙව වා විසප්පනං සරීරකම්පනං, තං රසො කිච්චං, සම්පත්ති වා අස්සාති විසප්පනරසො, නිස්සයස්ස හදයවත්ථුනො, සකලස්සෙව වා කායස්ස විජ්ඣන්තභාවාපාදනතො ආහ “අත්තතො නිස්සයදහනරසො වා”ති, විජ්ඣන්තභාවාපාදනතොති ව මිලානභාවාපාදනතොති අත්ථො. යථා කථං වියාති ආහ “දාවග්ගි වියා”ති. සො හි වනසට්ඨෙයෙව උප්පන්නො තමෙව දහති. දුස්සනපච්චුපට්ඨානොති අත්තතො, පරස්ස ව

දූෂනාකාරණ පව්වුපට්ඨානො. සො හි යස්ස සන්තානෙ උප්පන්නො, තං එකන්තෙන අන්තමසො විරූපභාවාපාදනෙනපි දුසෙති, පරං පන දුසෙතු වා, මා වා හත්ථෙන ගහිතඅසුචි විය. “අනත්ථං මෙ අවරි” තිආදීනි නව ආසාතවත්ථුනි පදට්ඨානමස්සාති ආසාතවත්ථුපදට්ඨානො. සො උපයොගඵලකාලෙසු අනිට්ඨත්තා විසසංසට්ඨනිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො. අට්ඨාරස වාති ඉස්සාදීසු අනියතෙසු එකෙන සද්ධිං අට්ඨාරස වා.

පවත්තිට්ඨිතිමත්තාති වෙනසො පවත්තිසඬ්ඛාතා යීතිමත්තා, මග්ගඬ්ඛාදිභාවං න ගච්ඡති අධිමොක්ඛවිරහතොති අත්ථො. අථ වා පවත්තිට්ඨිතිමත්තාති බණ්ට්ඨිතිමත්තා. “නිවානෙ දීපවිචිතං යීති වියා” ති හි වුත්තං. විත්තට්ඨිති විය සන්තානට්ඨිතියා පච්චයො හවිතුං අසමත්ථත්තා නිව්ඡයාභාවෙන අසණ්ඨහනතො වෙනසො පවත්තිපච්චයමත්තතාය පවත්තිට්ඨිතිමත්තා බණ්ට්ඨිතිමත්තා පවත්තිපච්චයමත්තා යීති පවත්තිට්ඨිතිති කත්වා. විගතා විකිච්ඡාති නිස්සක්කෙ පච්චත්තවචනං “පිසුණා වාචා පටිවිරතො” තිආදීසු විය, විගතා තිකිච්ඡායාති අත්ථො. අයමෙව වා පායො. “විගතා විකිච්ඡා” ති විකිච්ඡිතුං දුක්කරතාය වෙනං වුත්තං, න සබ්බථා විකිච්ඡාය අභාවතො. “එවං නු බො, න නු බො” තිආදීනා සංසප්පනවසෙන සෙති, සමන්තතො වා සෙතීති සංසයො. කම්පනරසාති විත්තස්ස කම්පනකිච්චා. උද්ධච්චඤ්ඤි අත්තනා ගහිතාකාරයෙව යත්වා හමතීති එකාරම්මණස්මිං එව විප්ඵන්දනවසෙන පවත්තති, විචිකිච්ඡා පන යදිපි එකස්මිං ආරම්මණෙ උප්පජ්ජති, තථාපි “එවං නු බො, න නු බො” ති අඤ්ඤං ගහෙතබ්බාකාරං අපෙක්ඛතීති නානාරම්මණෙ කම්පනං හොති. අනිව්ඡයාකාරණ ද්වෙළ්භකාකාරණ පව්වුපට්ඨාති, අනිව්ඡයං වා පව්වුපට්ඨාපෙතීති අනිව්ඡයපව්වුපට්ඨානා.

අධිමොක්ඛවිචිකිච්ඡානං අඤ්ඤමඤ්ඤං විපරීතකිච්චතාය ආහ “විචිකිච්ඡාය අභාවෙනා” ති. සමායීති විත්තෙකග්ගතා. සා හි ආරම්මණෙ විත්තස්ස සම්මා ආධානතො “සමායී” ති වුච්චති. බලවා හොතීති බලවමිත්තෙන දින්නපිට්ඨිබලො පුරිසො විය බලවා හොති, බලාදිභාවං ගච්ඡතීති අධිප්පායො.

සත්තාරම්මණත්තාති සත්තපඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා. නනු පඤ්ඤත්තාරම්මණාපි විපාකා හොන්තීති වොදනං සන්ධායාහ “කාමාවචරවිපාකානං එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා” ති. කුතො පන විරතීනං කුසලත්තමෙවාති වාරිතන්ති ආහ “පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලාති (විහ. 715) හි වුත්ත” ති. යදි එවං ලොකුත්තරවිපාකෙසු විරතියො න ලබ්භන්තීති? තො න ලබ්භන්ති සික්ඛාපදවිහඬිගෙ ලොකියවිරතියොයෙව සන්ධාය වුත්තත්තා. තෙන ලොකියවිපාකෙසුයෙව විරතියො න සම්භවන්තීති ගහෙතබ්බං.

කායපසාදසන්නිස්සිතත්තා කායෙ හවො සාතභාවො ලක්ඛණමස්සාති කායිකසාතලක්ඛණා. වෙනසිකසුබ්බෙ වුත්තනයෙන පව්වුපට්ඨානාදයො නෙතබ්බාති ආහ “සෙසා වුත්තනායා එවා” ති.

84-6. නනු ව ඉටියේ ආරම්භණ සුබවේදනා උප්පජ්ජති, අනිටියේ දුක්ඛවේදනා, ඉටියානිටියමජ්ඣක්තෙ උපෙක්ඛාවේදනා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො ව කුසලවිපාකා ඉටියේ, ඉටියමජ්ඣක්තෙ වා ආරම්භණ උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ යුත්තො තාව ඉටියමජ්ඣක්තෙ උපෙක්ඛාවේදනායොගො, න පන ඉටියාරම්භණ, න වාපි එතං සක්කා වත්තුං පරිකප්පනාවසෙන ඉටියාරම්භණමපි ඉටියමජ්ඣක්තතො ගණ්හන්ති යථා “කම්මවිඤ්ඤාණ”න්ති විපාකානං අවඤ්චනීයභාවතො, තස්මා කථං ඉටියේ, ඉටියමජ්ඣක්තෙ ව උප්පජ්ජමානෙසු චක්ඛුසොතසානජීවිභාවිඤ්ඤාණෙසු උපෙක්ඛාවේදනායෙව සම්භවති, න සුබවේදනා, යතො තෙසු උපෙක්ඛාවේදනා චුත්තාති ඉමං වොදනං සඬබ්භෙපතො දස්සෙතුං “ඉටියාරම්භණයොගස්මි”න්තිආදිං වත්වා පුන තස්සා සොධනත්ථං “උපාදාය ව රූපෙනා”තිආදි චුත්තං. භූතරූපං උපාදාය නිස්සාය පවත්තං රූපං උපාදායරූපං. “උපාදාය ව රූපෙනා”ති පන “මනසි ව කාරො”ති එත්ථ චුත්තනයමෙව. “උපාදායකරූපෙනා”ති වා පාඨො, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභූතෙන චක්ඛුපසාදෙන, තථා සොතවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථුභූතෙන සොතපසාදාදීනා ව උපාදායරූපෙනාති අත්ථො. උපාදාරූපකෙ පනාති ය-කාරලොපං කත්වා නිද්දෙසො “පටිසඬ්ඛා යොනියො”තිආදියු විය, යථාක්කමං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්භණභූතෙ රූපසද්දාදිකෙ උපාදායරූපෙති අත්ථො. සංඝට්ඨනානිසංසස්සාති සංඝට්ඨනාසඬ්ඛාතස්ස නිසංසස්ස. සංඝට්ඨනායෙව අඤ්ඤමඤ්ඤවිසයවිසඬ්ඛාවස්ස අනුරූපදෙසුප්පත්තිසඬ්ඛාතනිසංසො වියාති නිසංසොති වුවවති. අථ වා සම්පත්තාසම්පත්තග්ගහණවසෙන සංඝට්ඨනාය නිසංසස්ස වාති අත්ථො. චක්ඛුරූපසොතසද්දා හි අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්පත්තායෙව අනුරූපදෙසුප්පත්තියා අඤ්ඤමඤ්ඤං ඝට්ඨන්ති නාම. තතො තෙසං වසෙන ඝට්ඨනාකාරභූතො අඤ්ඤමඤ්ඤාහිමුඛභාවො “සංඝට්ඨනා”ති චුත්තො. ඝාතගන්ධා, පන ජීවිභාරසා ව අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පත්තායෙව ආසන්නතරදෙසෙ උප්පන්නා අඤ්ඤමඤ්ඤං නිසංසෙන්ති ආභවිව තිට්ඨන්ති. තතො තෙසං වසෙන නිසංසො චුත්තොති. දුබ්බලත්තාති අධිකරණිමත්ථකෙ පිචුපිණ්ඩකං යපෙත්වා පිචුපිණ්ඩෙනෙව පහතකාලෙ විය චුට්ඨමත්තභාවෙන දුබ්බලත්තා. දීපයෙති එවං සංඝට්ඨනානිසංසස්ස දුබ්බලත්තා වේදනා මජ්ඣක්තට්ඨානෙ තිට්ඨන්ති උපෙක්ඛායොගං පකාසෙය්‍ය. යදි එවං කායවිඤ්ඤාණෙපි ඉදං සමානන්ති, නොති ආහ “පසාදං පනා”තිආදි. යථා හි අධිකරණිමත්ථකෙ කප්පාසපිචුපිණ්ඩං යපෙත්වා කූටෙන පහරන්තස්ස කූටං පිචුපිණ්ඩමතික්කම්ම අධිකරණං ගණ්හාති, එවමෙවං කායද්වාරෙ ඛනිද්ධා මහාභූතාරම්භණං අජ්ඣක්තිකකායපසාදං ඝට්ඨෙත්වා තං අතික්කම්ම පසාදපච්චයෙසු මහාභූතෙසු පටිභඤ්ඤති, නිසංසො බලවා හොති, තස්මා ඉටියාරම්භණ කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා සුබවේදනා හොති, අනිටියාරම්භණ පන චුත්තනයෙන දුක්ඛවේදනාති චුත්තං හොති.

මනොධාතුනාති එත්ථ කිඤ්චාපි ධාතු-සද්දො ඉධ ඉත්ථිලිඬිගෙයෙව දිස්සති, ඉමිනායෙව පන ආවරියස්ස වචනෙන පුල්ලිඬිගො අත්ථිති සිද්ධං. කෙච්ච පන “සක්කට්ඨොභාරෙන චුත්ත”න්ති වදන්ති. සම්පයුත්තා දස ධම්මාති සම්බන්ධො. තස්මාවෙත්ථාති එත්ථ ව-කාරො පදසන්ධිමත්තකරො.

කායවිඤ්ඤාණෙ දුක්ඛවෙදනාති කිඤ්චාපි සුඛාදිකන්ති ආදි-සද්දෙන අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛවෙදනාසම්පයොගො චුත්තො, ඉධ පනස්සා ලක්ඛණාදිදස්සනත්ථං පුන “කායවිඤ්ඤාණෙ දුක්ඛවෙදනා”ති උපඤ්ඤාසො කතො, රසාදයො පනස්ස කුසලවිපාකෙ සුඛවෙදනාය චුත්තවිපරියායෙන යොජෙතඛිබාති ඉධ න චුත්තා. සෙසාති සෙසවෙනසිකා.

බලප්පත්තොති සෙසාහෙතුකචිත්තසම්පයුත්තසමාධිතො අයං විරියින්ද්‍රියයොගෙන බලවභාවප්පත්තො, න පන බලරාසිප්පත්තොති අත්ථො. යදි එවං කස්මා වෙනසිකවිභාගනිද්දෙසෙ “බලානි ද්වෙ ද්විවිත්තෙසු”ති චුත්තං? තත්ථ හි කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණයුගලං සන්ධාය තථා චුත්තං. සඛිං සෙසාහෙතුකචිත්තෙසු විත්තකග්ගතාය විභඩ්ගෙ –

“කතමා තස්මිං සමයෙ විත්තස්ස එකග්ගතා හොති? යා තස්මිං සමයෙ විත්තස්ස ධීති”ති (ධ. ස. 11) –

එත්තකමෙව චත්ථා කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තාය එකග්ගතාය විභඩ්ගෙ –

“කතමා තස්මිං සමයෙ විත්තස්ස එකග්ගතා හොති? යා තස්මිං සමයෙ විත්තස්ස ධීති සංඝධීති අවට්ඨිති අවිසාහාරො අවික්ඛෙපො අවිසාහට්ඨානසතා සමථො සමාධින්ද්‍රියං සමාධිබල”න්ති (ධ. ස. 11) –

බලපරියොසානං කත්ථා විභජිතත්තා විරියවිභඩ්ගෙ ච –

“කතමං තස්මිං සමයෙ විරියින්ද්‍රියං හොති? යො තස්මිං සමයෙ වෙනසිකො විරියාරම්භො නික්කමො පරක්කමො උය්‍යාමො වායාමො උස්සාහො උස්සොළ්භී ථාමො ධිති අසිලීපරක්කමතා අනික්ඛිත්තජන්දතා අනික්ඛිත්තධුරතා ධුරසම්පග්ගාහො විරියං විරියින්ද්‍රියං විරියබල”න්ති (ධ. ස. 13) –

බලපරියොසානං කත්ථා විභජිතත්තා විභඩ්ගවාගර ආගතං සමාධිබලං, විරියබලඤ්ච සන්ධාය “බලානි ද්වෙ ද්විවිත්තෙසු”ති චුත්තං, න පන ධම්මුද්දෙසවාගර බලරාසියං ආගතබලං සන්ධාය සඛිබාහෙතුකචිත්තෙසු ධම්මුද්දෙසස්ස මග්ගරාසිතො පට්ඨාය පරිභිතත්තා.

87. විපාකකිරියාහදයෙහීති විපාකකිරියචිත්තෙහි. හදයං මනො මානසං චිත්තන්ති හි පරියායවචනං. සොහනං ගතං ගමනමස්සාති සුගතො. හගවතො හි විනෙයාජනුපසඬිකමනං එකන්තෙන තෙසං හිතසුඛනිප්ථාදනතො සොහනං, තථා ලක්ඛණානුඛ්‍යාඤ්ජනපටිමණ්ඩිතරූපකායතාය ධුතවිලම්ඛිතාදිදොසරහිතං අවහසිතරාජහංසවසභවාරණම්ගරාජගමනං කායගමනං, ඤාණගමනඤ්ච නිම්මලවිපුලකරුණාසතිවිරියාදිගුණවිසෙසසමඬිගීභූතමහිනීභාරතො යාව

මහාබෝධිං අනවජ්ජනාය සොහනමෙවාති. අප්ථ වා සකලමිපි ලොකං පරිඤ්ඤාභිසමයවසෙන සයම්භුඤ්ඤාණෙන පරිජානන්තො සම්මා ගතො අවගතොති සුගතො, තථා ලොකසමුදයං පහානාභිසමයවසෙන පජහන්තො අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තො සම්මා ගතො අතීතොති සුගතො, ලොකනිරොධසඬ්ඛාතං නිබ්බාතං සච්ඡිකිරියාභිසමයවසෙන සම්මා ගතො අධිගතොති සුගතො, ලොකනිරොධගාමිනිපටිපදාසඬ්ඛාතං මග්ගං භාවනාභිසමයවසෙන සම්මා ගතො පත්තොති සුගතො. අප්ථ වා සම්මා ගදතීති සුගතො. භගවා හි භූතං තච්ඡං අත්ථසංහිතං විනෙය්‍යානං යථාරහං කාලයුත්තමෙව ධම්මං භාසති, තස්මා සම්මා ගදතීති ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා ‘සුගතො’ති චුත්තො. අප්ථ වා සුන්දරං යානං සම්මාසම්බෝධිං, නිබ්බානමෙව වා ගතොති සුගතො, තෙන සුගතෙන.

88. “අවගච්ඡති”තිආදීසු යො භික්ඛු අනුනං අත්ථතො වා බ්‍යඤ්ජනතො වා අනුනං සුපරිපුණ්ණං තතොයෙව පරමං විසිට්ඨං ඉමං අභිධම්මාවතාරං නාම පකරණං අවගච්ඡති අවබුද්ධාති, සම්මාඋග්ගභණ්ඩාරණාදිසම්පාදනවසෙන ඔගාහිත්වා ජානාති. අප්ථ වා පරමනයදීපනතො පරමං ඉමං පකරණං යො අනුනං කත්වා අවගච්ඡති ජානාති, තස්සෙවං අවගච්ඡතො යථාසභාවං මනනතො මතිසඬ්ඛාතා පඤ්ඤා දුරාසදෙ මංසවක්ඛුනා පරමාණු විය ලොකියඤ්ඤාණෙන දුරාසදෙ දුරාධිගන්තබ්බෙ අධිගන්තුං දුක්කරතරෙ, අතිගම්භීරට්ඨානෙ යපෙත්වා සිතෙරුපබ්බතරාජානං රාහුආදීහි මහාකායෙහිපි සබ්බෙන සබ්බං අප්ප්කොගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යාතාය මහාසමුද්දෙ විය යපෙත්වා සම්මාසම්බුද්ධං සාරිපුත්තාදීහිපි මහාඤ්ඤාණෙහි සාවකෙහි සබ්බෙන සබ්බං අප්ප්කොගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යාරූපෙ අභිධම්මනයෙ විජම්භතෙ හෙමන්තසාලපන්ති විය පත්ථරති, අභිමුඛාහිමුඛෙයෙව ධම්මෙ පවත්තතීති වා අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

වෙනසිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියො පරිච්ඡෙදො

වෙනසිකවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා

89. නාමසාමඤ්ඤතොයෙව ද්වෙපඤ්ඤාසාති එස්සාදිනාමසාමඤ්ඤෙන ද්විති අධිකා පණ්ණාස හොන්ති, සම්පයුත්තධම්මහෙදතො පන එකුනනචුතිචිත්තසම්පයුත්තො එස්සො එකුනනචුතිවිධොති එවමාදිනා බහුවිධාපි හොන්තීති අත්ථො.

නනු ව එස්සාදයො හෙට්ඨා පාළික්කමෙන දස්සිතා, ඉධ පන කස්මා න තථා චුත්තාති? එකෙකසභාවවන්තානං තංතංසාමඤ්ඤාපෙක්ඛාය එකස්මිං යානෙ

නිද්දිසිතුකාමත්තා. එස්සාදයො හි මනක්කාරාවසානා තෙරස
කුසලාකුසලාබ්‍යාකතසාමඤ්ඤතො එකතො චුත්තා, මජ්ඣන්තාදයො මුදිතාවසානා
පඤ්චවිසති කුසලාබ්‍යාකතසාමඤ්ඤතො, ලොභාදයො පන අනොත්තජ්ජාවසානා
අකුසලභාවසාමඤ්ඤතොති එවං තංතංසාමඤ්ඤාපෙක්ඛාය සමානසභාවා ධම්මා
එකතො චුත්තාති.

90. එවං එස්සාදයො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි “එත්තකෙසු අයං ධම්මො
සමුපලබ්භති”ති විත්තුජ්ජාදෙසු තෙසං පයොගං දස්සෙතුං පටිමං තාව විත්තගණනං
දස්සෙන්නො ආහ “චතුපඤ්ඤාසධා”තිආදි. කාමෙති කාමාවචරෙති චුත්තං හොති.
එවං “රූපෙ අරූපෙ”ති එත්ථාපි. ආසව්විසයත්තාභාවතො න විජ්ජන්ති එතෙසු
ආසවාති අනාසවා.

91-2. සමාසතොති විත්ථාරාපෙක්ඛාය චුත්තං, න ඉතොපි සමාසස්ස අභාවතො.
අතිසඛිබ්බෙපතො පන එකුනනචුති විත්තුජ්ජාදා හොත්ති. එතෙසුති ඉමෙසු
විත්තුජ්ජාදෙසු. තෙසං එස්සාදීනං ධම්මානං උප්පත්තිං එකෙකං උද්ධරිත්වා
විත්තවෙනසිකෙසු භික්ඛූනං පාටවත්ථාය පවක්ඛාමීති සම්බන්ධො. එකකන්ති
එකෙකං, ගාථාබන්ධවසෙන එ-කාරලොපො.

93. වෙනසිකවිභාගං වත්තුකාමොපි අවිනිබ්භොගධම්මෙ දස්සෙතුං විත්තෙන
සහ එකතො කත්වා ආහ “එස්සපඤ්චක”න්ති. එකතො උප්පාදො එතෙසන්ති
එකුජ්ජාදා, සහ ඛියන්තීති සහක්ඛයා, එකතො උප්පජ්ජිත්වා එකතො
නිරුජ්ඣනකාති අත්ථො.

94. සබ්බෙස්වෙව එකවිසසතෙසු විත්තෙසු සමුපලබ්භනතො සබ්බසාධාරණා.
කිඤ්චාපි අනන්තරගාථාය විත්තෙන සහ එකුජ්ජාදාදිභාවකථනෙනෙව ඉමෙසං
සබ්බසාධාරණතා චුත්තා, තත්ථ පන එකුජ්ජාදාදිමත්තකථනමෙව ඉච්ඡිතං, න
සබ්බසාධාරණතා. චුත්තොපි වායමත්ථො තත්ථ අපාකටත්තා පුන පාකටං කත්වා
ඉධ චුත්තොති.

95-100. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතවතුවත්තාලිසකාමාවචරවිත්තෙසු,
ලොකියලොකුත්තරවසෙන එකාදසසු පටිමජ්ඣානිකවිත්තෙසු වාති
පඤ්චපඤ්ඤාසවිත්තෙසු විතක්කස්ස දෙසිතත්තා ආහ “විතක්කො...පෙ....
සමුදිරිතො”ති. විචාරො පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කවිත්තෙසු වෙව එකාදසසු
දුතියජ්ඣානිකවිත්තෙසු වාති ඡසට්ඨිවිත්තෙසු උප්පජ්ජිති ආහ “චාරො...පෙ....
ජායතෙ”ති.

එකපඤ්ඤාසවිත්තෙසු පීතීති කායවිඤ්ඤාණවජ්ජිතෙසු අට්ඨාරසසු
සොමනස්සහගතකාමාවචරවිත්තෙසු වෙව
චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතතෙත්තිංසරූපජ්ඣානිකවිත්තෙසු වාති
එකපඤ්ඤාසවිත්තෙසු පීති ජායති. තෙසට්ඨියා සුඛන්ති
එකපණ්ණාසසප්පිතිකවිත්තෙසු වෙව එකාදසසු චතුත්ථජ්ඣානිකවිත්තෙසු,

කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණෙ වාති තෙසට්ඨියා චිත්තෙසු සුඛං ඡායති.
 තෙසට්ඨිසුඛසහගතචිත්තානි චෙව තීණි ව දුක්ඛසහගතානීති ඡසට්ඨිචිත්තෙ
 වජ්ජේත්වා අවසෙසපඤ්චපණ්ණාසචිත්තෙසු උපෙක්ඛා උප්පජ්ජතිති ආහ
 “උපෙක්ඛා පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු”ති. දුක්ඛං තීසුති ද්විසු පටිසචිත්තෙසු චෙව
 අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණෙ වාති තීසු චිත්තෙසු දුක්ඛං ඡායති. හොති...පෙ....
 සොමනස්සිත්තියන්ති තෙසට්ඨියා සුඛසහගතචිත්තෙසු එකමෙව කායවිඤ්ඤාණං
 අපනෙත්වා අවසෙසෙසු සොමනස්සිත්තියං හොති.
 අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණවසෙන එකමෙව දුක්ඛිත්තියසහගතං, තථා
 කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණමෙව සුඛිත්තියසම්පයුත්තන්ති ආහ
 “දුක්ඛිත්තියං...පෙ.... සුඛිත්තිය”න්ති.

අහෙතුකවිපාකකිරියාමනොධාතුවජ්ජිතෙසු මජ්ඣිමගණනාය
 පඤ්චාධිකසතපරිමිතෙසු කුසලාකුසලවිපාකකිරියාචිත්තෙසු වීරියං දෙසිතන්ති ආහ
 “පඤ්චුත්තර...පෙ.... ආහා”ති. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙසු සත්තෙ විනෙති,
 විගතො වා නායකො ඉමස්ස, විසිට්ඨො වා සබ්බලොකස්ස නායකො සාමි,
 විසෙසෙන වා විනෙය්‍යසත්තෙ නිබ්බානපුරං නෙතීති විනායකො. සමාධිත්තියං
 විචිකිච්ඡාවජ්ජිතවීරියසහගතචිත්තෙසු චුත්තන්ති ආහ “චතුත්තරසතෙ”තිආදි.

අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තානි, ද්වෙව එකහෙතුකචිත්තානි ව වජ්ජේත්වා
 අවසෙසඵකුත්තරසතෙ චිත්තෙ ඡන්දො උප්පජ්ජතිති දස්සෙතුං
 “සබ්බාහෙතුකචිත්තානි”තිආදි චුත්තං. දස විඤ්ඤාණෙති
 කුසලාකුසලවිපාකවසෙන ද්විගුණිතෙ වක්ඛාදිකෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණෙ.

102-6. නියතා න යෙවාපනකා විය කදාචිති අත්ථො. කථං පනෙතෙ
 එකනචුතියා චිත්තෙස්ථෙව ඡායන්තීති ආහ “අහෙතුකෙසු”තිආදි. එකුනාසීතියාති
 ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරානි, පඤ්චදස රූපාවචරානි, ද්වාදස
 අරූපාවචරානි, සමවත්තාලීස ලොකුත්තරචිත්තානීති එවං එකුනාසීතියා
 තිහෙතුකචිත්තෙසු. අට්ඨවිසතියා චිත්තෙති සොළසසු කාමාවචරකුසලමහාකිරියාසු,
 ද්වාදසසු ව ලොකියචතුත්ථජ්ඣානචිත්තෙසු වාති අට්ඨවිසතිචිත්තෙසු. සාට්ඨකෙ
 වත්තාලීසවිධෙති අට්ඨසහිතෙ වත්තාලීසවිධෙ, අට්ඨවත්තාලීසවිධෙති චුත්තං හොති.
 ඡ යුගලානීති කායපස්සද්ධිචිත්තපස්සද්ධාදීනි ඡ යුගලානි. කුසලාඛ්‍යාකතා වාති
 කුසලචිත්තසම්පයොගතො කුසලා, අඛ්‍යාකතචිත්තසම්පයොගතො අඛ්‍යාකතාති
 කුසලෙනපකාසනවිධානෙසු ඡෙකෙන සත්ථුනා පකාසිතා දෙසිතාති අත්ථො.

108-111. සංසයොති විචිකිච්ඡා. සා හි සංසෙති සමන්තතො සෙති, “එවං නු
 බො, නො නු බො”ති පරිසප්පතීති සංසයො. මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදිකෙ එසති
 ගවෙසතීති මහෙසී. තෙන මහෙසිනා සම්මාසම්බුද්ධෙන. අට්ඨසුති
 අට්ඨලොභසහගතචිත්තෙසු. චතුසුති තෙස්ථෙව දිට්ඨිසහගතචිත්තෙසු.
 දිට්ඨිවිසුත්තෙසු චතුසුති සම්බන්ධො. ද්විස්ථෙවොති ද්විසු දොසමූලකචිත්තෙසු. ද්විසු
 ඡායන්ති නො සහාති දොසමූලෙස්ථෙව ද්විසු ඡායන්ති, සහ පන න උප්පජ්ජන්ති,

උසුයනකාලෙ ඉස්සා, මච්ඡරණකාලෙ මච්ඡෙරන්තිආදිනා නානා හුන්වාව
උප්පජ්ජන්ති. පඤ්චස්සති පඤ්චස්ස සසඬ්ඛාරිකචිත්තෙස්ස.

112. චිත්තස්ස චෙතසිකත්තභාවෙපි කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතධම්මානං
ගණනට්ඨානතො “මනො”ති චිත්තමිපි වුත්තං.

114-5. එත්තාවතා චෙතසිකචිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි එකෙකස්මිං චිත්තූප්පාදෙ
ලබ්භමානරාසිස්ස අඬගචිභාගදස්සනත්ථං “එකුන්තිංසචිත්තෙස්ස”තිආදි වුත්තං. නනු
ච එස්සපඤ්චමකරාසි සබ්බපඨමං ආගතා, සා කස්මා න වුත්තාති?
සබ්බසාධාරණභාවතො. න හි සො චිත්තූප්පාදො අත්ථි, යො
එස්සපඤ්චමකචිතිමුත්තොති. එකාදස පඨමජ්ඣානිකානි සොමනස්සසහගතානි,
ද්වාදස සහෙතුකකාමාවචරානි, තථා චත්තාරි අකුසලානි,
සුඛසන්තිරණහසිතූප්පාදානි ද්වෙති එකුන්තිංසචිත්තෙස්ස පඤ්චඬ්ඛිකං ඝානං
පඤ්චකරාසිසඬ්ඛානං මතං. චතු...පෙ.... නිද්දිසෙති එකාදස දුතියජ්ඣානිකානි,
කුසලචිපාකකිරියාවසෙන ද්වාදස උපෙක්ඛාසහගතසහෙතුකකාමාවචරානි,
උපෙක්ඛාදොමනස්සසහගතානි අට්ඨ අකුසලානි,
ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතඋපෙක්ඛාසහගතානි ඡ අහෙතුකචිත්තානි වාති ඉමානි
සත්තතිංස චිත්තානි යථායොගං චතුහි ඝානඬ්ඛිගෙහි යුත්තානි. එත්ථ හි එකාදස
දුතියජ්ඣානිකානි විචාරජිතිසුඛසමාධිති සහගතානි, ඉතරානි යථායොගං
උපෙක්ඛාදොමනස්සෙස්ස එකෙකෙන විතක්කවිචාරසමාධිහිති චතුහි සම්පයුත්තානි.

එකාදසවිධන්ති එකාදසවිධං තතියජ්ඣානිකචිත්තං
ජිතිසුඛචිත්තෙකග්ගතායොගතො තිවඬ්ඛිකමුදිරිතං. චතුත්තිංස...පෙ.... මුදිරිතන්ති
ද්වාදස අරූපාවචරචිත්තානි, ද්වාචිසති චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකානි
සාසවානාසවානීති චතුත්තිංස චිත්තානි යථායොගං උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගතො,
සුඛෙකග්ගතායොගතො ච දුචඬ්ඛිකමුදිරිතං. චතුත්ථජ්ඣානිකානි හි එකාදස
සුඛෙකග්ගතාසහිතානි, සෙසානි තෙච්ඡති උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතානි.

116. සභාවෙනාවිතක්කෙස්සති දුතියජ්ඣානාදයො විය භාවනාබලෙන විනා
සභාවෙනෙව අවිතක්කෙස්ස ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙස්ස. තෙස්ස හි විජ්ජමානානිපි
සෙසඝානඬ්ඛිගානි විතක්කවිරහෙන උපනිජ්ඣානකිච්චෙස්ස අසමත්ථානි. තෙනෙව හි
අට්ඨකථායමිපි “විතක්කපච්ඡිමකඤ්ඤි ඝානඬ්ඛිගං නාමා”ති වුත්තං. භාවනාය
අවිතක්කභාවජ්ජත්තානි පන භාවනාබලෙනෙව උපනිජ්ඣානකිච්චෙස්ස පටුතරා,
තස්මා සභාවෙනාවිතක්කෙස්ස ඝානඬ්ඛිගානි න උද්ධරෙය්‍ය. “න උද්ධට්ඨා”ති වා
පාඨො, න උද්ධට්ඨානීති අත්ථො.

යදි එවං කස්මා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙස්ස සරූපෙනෙව චිත්තෙකග්ගතා වුත්තා,
නනු තස්සා විතක්කවිරහෙන ඝානඬ්ඛිගකිච්චෙ අසමත්ථතාය රාසිහජනාභාවතො
යෙවාපනකවසෙන වචනං යුත්තන්ති? වුවවතෙ – කුසලාකුසලෙස්ස
අවිජ්ජමානධම්මස්ස විපාකෙස්සපි අනුපලබ්භනතො ඝානඬ්ඛිගකිච්චස්ස අකරණෙපි

කුසලාකුසලෙසු දෙසිතනියාමෙනෙව සරූපෙන ඉධාපි වුත්තා. හොතු තාව එතං,
 කුමාරාසියං වෙදනා කස්මා වුත්තා. සා හි සබ්බවිත්තසාධාරණභාවතො
 එස්සපඤ්චකරාසිමිහි වෙව, උපෙක්ඛාදිඉන්ද්‍රියභාවතො ඉන්ද්‍රියරාසිමිහියෙව
 වත්තබ්බා, න ඉතරත්ථ තදභාවතොති? සච්චං, වෙදනා පන සබ්බවෙදනානං
 සාමඤ්ඤසභාවෙන එස්සපඤ්චකෙ ආගතවෙදනා ව අපරෙන විසෙසවචනෙන තත්ථ
 නිද්දිට්ඨා, න තත්ථ අන්තොකරණත්ථං. තෙනෙව හි ධම්මසඬගණියං
 ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු සඬගභවාරෙ කුමාරසිගරාසි න උද්ධටාති රූපධාතුයං
 තිණ්ණං මහාභූතානං අප්පට්ඨසභාවෙපි කාමධාතුයං සප්පට්ඨමහාභූතෙහි
 සමානභාවතො තත්ථාපි සප්පට්ඨසභාවො විය ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු
 වෙදනාවත්තෙකග්ගතානං විතක්කවියොගෙන කුමාරකිව්වාකරණෙපි
 සවිතක්කවත්තෙසු කුමාරවිත්තසමඬග්ගිවෙදනාදිහි සමානත්තා කුමාරසිගභාවෙන
 වචනං නාම යුත්තං. තෙනෙව ව නාමරූපසමාසෙ
 “එස්සපඤ්චකරාසිකුමාරසිඉන්ද්‍රියත්තිකරාසි” ති වුත්තන්ති. අථ වා කිං එතාය
 යුත්තිවිත්තාය, ධම්මසභාවවෙදිනා තථාගතෙන ධම්මසභාවං අවිරජ්ඣිත්වා
 දෙසිතන්ති න එත්ථ අනුයොගො කාතබ්බොති. අහෙතුකවිත්තානං ආරම්මණ
 සුප්පතිට්ඨිතභාවෙන අනියානිකත්තා වුත්තං “සබ්බා...පෙ.... න උද්ධරෙ” ති.
 වුත්තඤ්ඤෙනං අට්ඨකථායමිපි “හෙතුපච්ඡිමකො මග්ගො” ති.

117. තිණ්ණ සොළසවිත්තෙසුති පන්තරසසු අහෙතුකවිපාකවිත්තෙසු වෙව
 කිරියාමනොධාතුමිහි වාති සොළසසු විත්තෙසු. මනින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං
 වෙදනින්ද්‍රියෙසු ලබ්භමානමෙකන්ති තිණ්ණන්ද්‍රියානි හොන්ති. ඉමෙසුපි
 කුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණධාතුයං මනින්ද්‍රියසුඛින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියවසෙන
 තිණ්ණන්ද්‍රියානි, අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණධාතුයං දුක්ඛින්ද්‍රියෙන සහ තිණ්ණ,
 සුඛසන්තීරණෙ සොමනස්සින්ද්‍රියෙන සහ තිණ්ණ, අවසෙසතෙරසවිත්තෙසු
 උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සහ තිණ්ණි. එත්ථ විත්තන්ති සසම්පයුත්තධම්මස්ස
 විත්තූප්පාදස්ස අධිප්පෙතත්තා මනින්ද්‍රියස්සාපි ආධාරභාවො යුජ්ජෙය්‍ය. ඉතරථා හි
 මනින්ද්‍රියන්ති විත්තස්සෙව ගහණෙ තස්ස අත්තනො ව ආධාරභාවො න යුජ්ජතිති.
 එකස්මිං පන වත්තාරීති එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතෙ
 විරිසින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියවසෙන වත්තාරි. පඤ්ච තෙරසසුති
 ධ්වපෙත්වා විචිකිච්ඡාසහගතං අවසෙසානි එකාදස අකුසලවිත්තානි,
 කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයන්ති තෙරසසු විත්තෙසු විරිසින්ද්‍රියාදිනි
 තිණ්ණ, සමාධින්ද්‍රියං, වෙදනින්ද්‍රියෙසු ලබ්භමානං එකන්ති පඤ්චින්ද්‍රියානි. එත්ථ හි
 ද්විසු දොසමුලෙසු
 විරිසින්ද්‍රියසමාධින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියදොමනස්සින්ද්‍රියවසෙන පඤ්ච, පඤ්චසු
 සොමනස්සසහගතෙසු පුරිමානි වත්තාරි සොමනස්සින්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්ච,
 සෙසෙසු උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්ච හොන්ති.

118. සත්ත ද්වාදසවිත්තෙසුති ද්වාදසසු ඤාණවිප්පයුත්තවිත්තෙසු
 සද්ධාසතිසමාධිවිරියජීවිතමනින්ද්‍රියානි ව වෙදනින්ද්‍රියෙසු ලබ්භමානමෙකන්ති සත්ත
 ඉන්ද්‍රියානි. තත්ථ හි ඡසු සොමනස්සසහගතෙසු සද්ධින්ද්‍රියාදිනි ඡ

සොමනස්සින්ද්‍රියෙන සද්ධිං සත්ත, ඉතරෙසු ඡසු උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සද්ධිං සත්ත
 හොන්ති. එකෙනුනෙසු...පෙ.... මනෙසු වාති ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තාති
 කාමාවචරාති, සත්තවිසති ලොකියජ්ඣානවත්තාති වාති එකුනවත්තාලීසවිධෙසු
 ලොකියවිත්තෙසු පුරිමාති සත්ත, පඤ්ඤින්ද්‍රියඤ්චාති අට්ඨෙව ඉන්ද්‍රියාති. එත්ථ හි
 සොමනස්සහගතෙසු ඡසු කාමාවචරෙසු, ද්වාදසසු රූපාවචරවතුක්කජ්ඣානෙසු
 වාති අට්ඨාරසවිත්තෙසු සොමනස්සින්ද්‍රියෙන, සෙසෙසු ව උපෙක්ඛින්ද්‍රියෙන සද්ධිං
 යොජෙත්වා අට්ඨින්ද්‍රියාති වෙදිතඛිබාති.

119. වත්තාලීසාය විත්තෙසු නවකන්ති සමවත්තාලීසවිධෙසු

ලොකුත්තරවිත්තෙසු පුරිමාති අට්ඨඉන්ද්‍රියාති, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං
 අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති ඉමෙසු ලබ්භමානමෙකන්ති ඉන්ද්‍රියානං නවකා.
 සොතාපත්තිමග්ගෙසු හි අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං ලබ්භති.
 සොතාපත්තිඵලතො පට්ඨාය අරහත්තමග්ගපරියොසානෙසු තං න ලබ්භති. තස්ස
 යානෙ අඤ්ඤින්ද්‍රියං. අරහත්තඵලෙ තම්පි න ලබ්භති. තස්ස යානෙ
 අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං තිට්ඨති. එවන්ති ඡහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තස්ස අභාවතො
 කත්ථවි තීණි, කත්ථවි වත්තාරි, කත්ථවි පඤ්ච, කත්ථවි සත්ත, කත්ථවි අට්ඨ,
 කත්ථවි නවින්ද්‍රියාතීති එවං ඡහි ආකාරෙහි ඉන්ද්‍රියයොගොපි, න කෙවලං
 ඥානභිගයොගොව, අථ ඛො ඉන්ද්‍රියෙහි සහ විත්තුප්පාදානං සම්පයොගොපි
 වෙදිතඛිබොති.

120-3. ඉදානි මග්ගභිගසම්පයොගං දස්සෙත්තො පට්ඨං තාව යෙසු විත්තෙසු

මග්ගභිගාති න ලබ්භන්ති, තාති දස්සෙත්වා පච්ඡා මග්ගභිගයොගවිත්තුප්පාදෙ
 දස්සෙතුං “අමග්ගභිගානි”තිආදිමාහ. එත්ථාති එතස්මිං එකවිසසතප්පහෙදෙ
 විත්තස්මිං, ඉමස්මිං මග්ගභිගාධිකාරෙ වා. විඤ්ඤාණෙසු ද්විපඤ්චසුති
 සභාවාවිතක්කෙසු වක්ඛාදීසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු. කිඤ්චාපි හෙට්ඨා
 ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඥානභිගාභාවො, අහෙතුකෙසු ව මග්ගභිගාභාවො
 චුත්තොව, අඥානභිගාති පන තත්ථ අධිකාරවසෙන චුත්තාති, ඉධ
 පසභිගාගතවසෙන. අමග්ගභිගාති තත්ථ පසභිගාගතවසෙන, ඉධ අධිකාරවසෙනාති
 න කොචි පුනරුත්තිදොසො.

එකන්ති විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං විත්තං. තඤ්ඤි

මිච්ඡාසකිකප්පමිච්ඡාවායාමයොගතො ද්වෙ මග්ගභිගාති එත්ථාති දුමග්ගභිගං.
 තිමග්ගභිගාති සත්තසුති වත්තාරි දිට්ඨිවිප්පයුත්තාති, ද්වෙ දොසමුලාති,
 උද්ධව්චසහගතවිත්තන්ති සත්තසු
 මිච්ඡාසකිකප්පමිච්ඡාවායාමමිච්ඡාසමාධියොගතො තිමග්ගභිගාති.
 වත්තාලීස...පෙ.... චතුරභිගිකොති ද්වාදස ඤාණවිප්පයුත්තාති, වත්තාරි
 දිට්ඨිසම්පයුත්තාති, පට්ඨමජ්ඣානිකවජ්ජාති චතුර්විසති මහග්ගතවිත්තාතීති
 වත්තාලීසවිත්තෙසු යො මග්ගො ලබ්භති, සො යථායොගං
 සම්මාසකිකප්පසම්මාවායාමසම්මාසතිසම්මාසමාධියොගතො,
 මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසකිකප්පමිච්ඡාවායාමමිච්ඡාසමාධියොගතො,

සම්මාදිට්ඨිසම්මාවායාමසම්මාසතිසම්මාසමාධියොගතො ච චතුරඤ්චිකො මනො.
තත්ථ ඤාණවිජ්ජයුත්තෙසු ද්වාදසසු පට්ඨානානි චත්තාරි, දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු
මජ්ඣිමානි, සෙසෙසු පච්ඡිමානි ලබ්භන්ති.

පඤ්චද්දසසු...පෙ.... පඤ්චඤ්චිකොති ද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරෙසු
වෙච තීසු ලොකීයපට්ඨානානිකෙසු වාති පන්තරසසු විත්තෙසු
සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඤ්චපසම්මාවායාමසම්මාසතිසම්මාසමාධිවසෙන පඤ්චඤ්චිකො
මග්ගො. නනු ච සම්මාවාදයො කාමාවචරෙසු ලබ්භන්ති? සච්චං ලබ්භන්ති,
පාඨෙ පන අනාගතත්තා ඉධ පරිච්චන්තාති. ද්වන්තිංසවිත්තෙසුති
පට්ඨානානිකවජ්ජෙසු ද්වන්තිංසලොකුත්තරවිත්තෙසු. සත්තඤ්චිකොති
අවිතක්කත්තා සම්මාසඤ්චපො න ලබ්භන්ති තං පරිච්චන්තා
අවසෙසසත්තමග්ගඤ්චගවසෙන සත්තඤ්චිකො වුත්තො.

යත්ථ පන සම්මාසඤ්චපො ලබ්භති, තත්ථ තෙන සහ අට්ඨඤ්චිකොති ආහ
“මග්ගො අට්ඨසු”තිආදි. තත්ථ අට්ඨසු විත්තෙසුති පට්ඨානානිකෙසු අට්ඨසු
ලොකුත්තරවිත්තෙසු. එවන්ති ඡහි මග්ගඤ්චගෙහි සම්පයුත්තස්ස අභාවතො කත්ථවි
ද්වෙ මග්ගඤ්චගාති, කත්ථවි තීණි, කත්ථවි චත්තාරි, කත්ථවි පඤ්ච, කත්ථවි සත්ත,
කත්ථවි අට්ඨානි එවං ඡහි පකාරෙහි.

124-6. ඉදානි බලසම්පයොගං දස්සෙන්නො ආහ “බලානි ද්වෙ”තිආදි. තත්ථ
වීරියබලසමාධිබලවසෙන ද්වෙ බලානි කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙ
විභඤ්චාරෙ ආගතානි වීරියබලසමාධිබලානි පච්චෙකං ලබ්භන්තිති “ද්වෙ
ද්විවිත්තෙසු”ති වුත්තං. එකස්මිං තීණිති එකස්මිං විචිකිච්ඡාසහගතෙ
වීරියබලඅහිරිකබලඅනොත්තප්පබලවසෙන තීණි බලානි. එකාදසසු චත්තාරීති
විචිකිච්ඡාසහගතවජ්ජෙසු එකාදසසු අකුසලවිත්තෙසු සමාධිබලඤ්චෙච පුබ්බෙ
වුත්තානි තීණිති චත්තාරිබලානි. ඡ ද්වාදසසුති ද්වාදසසු ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙසු
සද්ධාවීරියසතිසමාධිහිරිමත්තප්පවසෙන ඡ බලානි.

එකුනාසීතිසා සත්තාති ද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරවිත්තෙසු වෙච
සත්තවිසතිමහග්ගතවිත්තෙසු ච චත්තාලීසාය ලොකුත්තරවිත්තෙසු වාති
එකුනාසීතිවිධෙසු විත්තෙසු සද්ධාවීරියසතිසමාධිපඤ්ඤාහිරිමත්තප්පවසෙන සත්ත
බලානි. සොළසෙවාබලානීති පඤ්චදස අහෙතුකවිපාකානි,
කිරියාමනොධාතුආවජ්ජනඤ්චාති සොළස බලවිජ්ජයොගතො අබලවිත්තානි.
එවන්ති පඤ්චහි බලෙහි සම්පයුත්තස්ස අභාවතො කත්ථවි ද්වෙ, කත්ථවි තීණි,
කත්ථවි චත්තාරි, කත්ථවි ඡ, කත්ථවි සත්තාති පඤ්චහි ආකාරෙහි සබලං, ඉමෙසු
එකස්සාපි අභාවතො අබලමපි ච විඤ්ඤෙය්‍යං, විජානිතබ්බන්ති අත්ථො.
හෙතුරාසිආදයො විනිච්ඡයභාවතො න වුත්තානි වෙදිතබ්බං. යෙසු විත්තෙසු යානි
ඤානඤ්චග්ගඤ්චගලිත්ථියානි ජායන්තිති සම්බන්ධො. ගාථාබන්ධසුබන්ධං
ඉන්ද්‍රියානං ඔසානකරණං.

ඉති අහිධම්මත්ථවිකාසීතිසා නාම

4. චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා

128-30. විජානනසභාවතොති ආරම්මණවිජානනසභාවත්තා. නනු ච හෙට්ඨා සාරම්මණතො එකවිධභාවො චුත්තොති? සච්චං චුත්තො, සො පන වෙනසිකානඤ්ච සාධාරණොති ඉධ තබ්බිවජ්ජනත්ථං විජානනලක්ඛණතාව චුත්තා. සඬ්ඛෙපගණනවසෙන ච සහෙතුකානං එකසත්තතිවිධතා චුත්තා. හෙතුචාදිනාති කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතහෙතුනං ඛ්‍යාකරණකුසලෙන. අථ චා “යෙ ධම්මා හෙතුජ්ජහවා, තෙසං හෙතුං තථාගතො ආහා”ති (අප. ථෙර 1.1.286; මහාව. 60) වචනතො තංතංපච්චයුජ්ජන්තධම්මානං තංතංපච්චයවාදිනා.

131-4. සචත්ථුකාවත්ථුකතොති එකන්තෙන සබ්බවත්ථුනිස්සිතභාවතො වෙච තදභාවතො ච. කෙච් පන හදයවත්ථුවසෙන සචත්ථුකාවත්ථුකතං වණ්ණෙන්නි, තං න යුජ්ජති සචත්ථුකනිද්දෙසෙ “සබ්බො කාමච්චාකො”ති පසාදනිස්සිතානම්පි සඬ්ගහිත්තා. උභයවසෙනාති සචත්ථුකාවත්ථුකවසෙන. කානිච්චි චිත්තානි එකන්තෙන සචත්ථුකානි, කානිච්චි අචත්ථුකානෙච, කානිච්චි උභයසභාවානි. තථා වෙච නිද්දිසති “සබ්බො කාමච්චාකො චා”තිආදි.

සබ්බො කාමච්චාකො චාති සහෙතුකාහෙතුකහින්තො සබ්බො තෙච්ඤ්චිධො කාමාවචරච්චාකො ච. ආදිමග්ගොති සොතාපත්තිමග්ගො. සො හි සබ්බලොකුත්තරෙසු ආදිතො උජ්ජජනතො, අට්ඨසු අරියපුග්ගලෙසු ආදිපුග්ගලස්ස සම්බන්ධිති චා “ආදිමග්ගො”ති වුච්චති. චිතා වත්ථුන්ති සකසකවත්ථුං චිතා නුජ්ජජනති. තෙනෙච හෙතානි අරූපහවෙ නුජ්ජජනති තත්ථ වත්ථුනං අභාවතො. “නුජ්ජජනති චිතා වත්ථු”න්ති ච ඉදං අන්තොභාවිතකාරණත්ථං කත්වා චුත්තං. තෙන යස්මා වත්ථුං චිතා නුජ්ජජනති, තස්මා එකන්තෙන සචත්ථුකාති චුත්තං හොති.

එකන්තෙන අචත්ථුකා අරූපහවෙයෙව පටිසන්ධාදිවසෙන පචත්තනතො. කථං පන රූපසන්තිස්සයෙන චිතා තත්ථ අරූපං පචත්තති, කස්මා න පචත්තති පඤ්චවොකාරෙති? තථා අදස්සනතො. යදි ඵලං කබ්බිකාරාභාරෙනපි චිතා රූපධාතුයං රූපෙන පචත්තිතබ්බං, කිං කාරණා? කාමධාතුයං තථා අදස්සනතො. අපි තු යස්ස චිත්තසන්තානස්ස පචත්තිකාරණං රූපෙ අවිගතතණ්හං, තස්ස සහ රූපෙන පචත්ති. යස්ස පන නිබ්බත්තිකාරණං රූපෙ විගතතණ්හං, තස්ස චිතා රූපෙන පචත්ති කාරණස්ස තංවිමුඛතායාති රූපසන්තිස්සයෙන චිතා තත්ථ අරූපං පචත්තති. ද්වෙචත්තාලීස සෙසානීති මනොද්චාරාවජ්ජනං කුසලකිරියාවසෙන සොළස

කාමාවචරානි, තථෙව අට්ඨ අරූපාවචරානි, පයමමග්ගවජ්ජානි සත්ත
ලොකුත්තරානි, පටිසද්වයවජ්ජිතදසඅකුසලානි චෙති ද්වෙවත්තාලීස
වුත්තාවසෙසවිත්තානි.

135-7. රූපාදීසු එකෙකමෙව ආරම්මණං ඉමස්සාති එකෙකාරම්මණං. තස්ස
තස්ස ආරම්මණස්ස ආපාඨගතකාලෙ තංතංචිජානනවසෙන පඤ්චපි ආරම්මණානි
ඉමස්සාති පඤ්චාරම්මණං. එවම්පිති න කෙවලං සවත්ථුකාදිවසෙනෙව, අථ ඛො
එකෙකාරම්මණාදිතොපි. අභිඤ්ඤාවජ්ජිතානං සබ්බමහග්ගතානම්පි
ධම්මාරම්මණභාවෙන එකාරම්මණත්තා ආහ “සබ්බං මහග්ගත”න්ති.
පණ්ණත්තාරම්මණතො එකාරම්මණන්ති කෙවි. තං
අරූපාවචරදුතියවතුත්ථජ්ඣානානි පත්වා න යුජ්ජති තෙසං මහග්ගතාරම්මණත්තා.
අභිඤ්ඤාද්වයස්ස ඡළාරම්මණිකභාවෙන, තස්ස ච රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානතො
අභින්නත්තා තං පභාය “තෙවත්තාලීසා”ති වුත්තං.

141. පුඤ්ඤවිපාකකිරියතො කාමෙ ද්වාදසාති සම්බන්ධො. ධාති නිපාතමත්තං.
පුඤ්ඤවිපාකක්‍රියතොති ඤාණවිජ්ජයුත්තකුසලවිපාකකිරියතො.

143-9. ඉරියාය කායිකාය කිරියාය පවත්තිපඨභාවතො ඉරියාපථො, ගමනාදි.
අත්ථතො තදවත්ථා රූපජ්ජවත්ති. කාමඤ්ඤෙත්ථ රූපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො,
විඤ්ඤත්ති වා නත්ථී, තථාපි සබ්බං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තං ඉරියාපථපත්ථම්භකං,
විඤ්ඤත්තිවිකාරූප්පාදනඤ්ච භොති. යං පන චිත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං, තං
එකංසතො ඉතරද්වයස්ස ජනකං අවිනාභාවතො, තථා ඉරියාපථපත්ථම්භකං
රූපස්සාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං “රූපිරියාපථවිඤ්ඤත්ති-
ජනකාජනකාදිතො”ති ඉරියාපථවිඤ්ඤත්තිනං විසුං ගහණං. ජනකාජනකාදිතොති
තිණ්ණම්පි ජනකතො, කස්සපිපි අජනකතො, ද්විත්තං එකස්ස ච ජනකතො.
කානිචි හි චිත්තානි රූපං සමුට්ඨාපෙත්ති, ඉරියාපථං කප්පෙත්ති, විඤ්ඤත්තිං
ජනයන්ති. කානිචි රූපං සමුට්ඨාපෙත්ති, ඉරියාපථං කප්පෙත්ති, විඤ්ඤත්තිං න
ජනයන්ති. කානිචි රූපමෙව සමුට්ඨාපෙත්ති, ඉතරද්වයං න කරොන්ති. කානිචි තිණ්ණ
න කරොන්තෙව. තථා චෙව දස්සෙති “ද්වාදසාකුසලා”තිආදි. එවඤ්ඤාපි හි තං
චිත්තන්ති න කෙවලං අභෙතුකාදිතොව, එවං රූපාදිජනකාදිතොපි තං චතුබ්බිධං.
“එවඤ්ඤාදිම්හි ත”න්තිපි ලිබන්ති. තස්ස පන ආදිම්හි නික්ඛිත්තං චිත්තං එවඤ්ඤ
චතුබ්බිධන්ති අත්ථං වදන්ති. තත්ථානි තෙසු රූපජනකාදීසු. දස කිරියානි
මනොධාතුවජ්ජා දස කිරියා.

සමුට්ඨාපෙත්ති රූපානිති අත්තතො උප්පාදක්ඛණෙයෙව අත්තනා
ජනෙතබ්බරූපානි සමුට්ඨාපෙත්ති. කප්පෙත්තිති සන්තාමෙත්ති. යථාපවත්තං
ඉරියාපථං උපත්ථම්භෙත්ති. යථා හි අත්තරත්තරා උප්පජ්ජමානෙහි වීථිචිත්තෙහි
අබ්බොකිණ්ණෙ හවඬිගෙ පවත්තමානෙ අඬිගානි ඔසිදන්ති, පට්ඨෙත්තා විය
භොන්ති, න එවං ද්වන්තිංසවිධෙසු වක්ඛමානෙසු ච ඡබ්බිසතිවිධෙසු
ජාගරණචිත්තෙසු පවත්තමානෙසු. තදා පන අඬිගානි උපත්ථද්ධානි

යථාපවත්තඉරියාපථභාවෙනෙව පවත්තන්ති. ජනයන්ති ච විඤ්ඤත්තින්ති
මනොද්වාරෙ පවත්තා එව විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති, න පන පඤ්චද්වාරෙ පවත්තාති
දට්ඨබ්බං.

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං කුමාරකම්මයොගාභාවෙන රූපාජනකත්තා ආහ
“ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණා”ති. කුමාරකම්මානි හි චිත්තෙන සහ රූපසමුට්ඨාපකානි,
තෙසං අනුබලප්පදායකානි මග්ගකම්මාදීනි තෙසු විජ්ජමානෙසු සවිසෙසං
රූපප්පවත්තිදස්සනතො. අරූපවිපාකා පන රූපවිරාගභාවනාය නිබ්බත්තත්තා
හෙතුනො තංවිමුක්තාය රූපං න සමුට්ඨාපෙන්නීති ආහ “විපාකා ච අරූපිසු”ති.

150. සබ්බෙසං සන්ධිචිත්තන්ති සබ්බෙසං සත්තානං පටිසන්ධිචිත්තං. තඤ්ඤි
චත්ථදුබ්බලතාය, අප්පතිට්ඨිතතාය, පච්චයවෙකල්ලතො, ආගන්තුකතාය ච රූපං න
සමුට්ඨාපෙති. තථා හි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහජාතං චත්ථ
පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං, ආහාරාදීහි ච අනුපත්ථද්ධං දුබ්බලං, තස්ස ච දුබ්බලත්තා
තන්තිස්සිතවිඤ්ඤාණමිපි දුබ්බලන්ති. යථා ච පපාතෙ පතීතො අඤ්ඤස්ස නිස්සයො
හවිතුං න සක්කොති, එවං තමිපි හින්තසන්තතියං කම්මක්ඛිත්තතාය පපාතෙ පතීතං
විය අප්පතිට්ඨිතං න රූපසමුට්ඨාපෙන උස්සහති ච චත්ථනො ච අත්තතා සහ
අපච්ඡා අපුරෙ උප්පජ්ජමානත්තා පුරෙජාතපච්චයස්ස අලාභතො. යථා පන
ආගන්තුකො පුරිසො අගතපුබ්බං දෙසං ගතො අඤ්ඤෙසං “එථ හො අන්තොගාමෙ
වො අන්තපානගන්ධමාලාදීනි දස්සාමි”ති චත්තුං න සක්කොති අත්තතො
අවිසයතාය, අප්පහුතාය ච, එවමෙවං පටිසන්ධිචිත්තමිපි ආගන්තුකන්ති. එවං
චත්ථදුබ්බලතාදීහි කාරණෙහි රූපං න සමුට්ඨාපෙති. අපිච ආහාරින්ද්‍රියාදිවසෙන
යෙහාකාරෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං චිත්තවෙතසිකා පච්චයා හොන්ති, තෙහි
සබ්බෙහි පටිසන්ධියං චිත්තවෙතසිකා සමතිංසකම්මජරූපානං යථායොගං පච්චයා
හොන්ති. චුත්තඤ්ඤෙනං පට්ඨානෙ –

“පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තානං බන්ධානං
කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි (පට්ඨා. 1.1.429).

තස්මා සමතිංසකම්මජරූපානි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං යානං ගහෙත්වා ධිතානීති
පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති වෙදිතබ්බං.

චුතිචිත්තඤ්ඤවාරහතොති එත්ථ ඛිණාසවස්ස චුතිචිත්තං උපසන්තවට්ටමුලස්මි.
සන්තානෙ සාතිසයං සන්තචුත්තිතාය රූපං න සමුට්ඨාපෙති, අනාගාමිආදීනං
තදභාවතොති වදන්ති. ටිකාකාරො පන ආනන්දාවරියො භණති –

“කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යස්ස චිත්තස්ස
අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාවචරෙ,
අරූපාවචරෙ පච්ඡිමභවිකානං, යෙ ච රූපාවචරං, අරූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා
පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චචන්තානං, තෙසං වට්ඨසඤ්ඤාරො නිරුජ්ඣස්සති,

නො ව තෙසං කායසඤ්චාරො නිරුජ්ඣස්සතීති වචනතො අඤ්ඤෙසමිති
චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙනී”ති.

ආවරියස්ස හි අයමධිජ්ජායො – “කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්සා”ති එතෙන
අවිසෙසෙන කාමාවචරසත්තානං චුතිචිත්තස්ස, “යෙ ව රූපාවචරං...පෙ....
නිරුජ්ඣස්සතී”ති ඉමිනා කාමභවතො වචිත්වා රූපාරූපභවූපජ්ජනකානං
කාමාවචරචුතිචිත්තස්සාපි උජ්ජාදක්ඛණතො උද්ධං වට්ඨසඤ්චාරස්ස නිරොධං වත්වා
කායසඤ්චාරස්ස තදභාවවචනතො චුතිචිත්තස්ස කායසඤ්චාරාසමුට්ඨාපනං සිද්ධං.
යදග්ගෙන ව තං කායසඤ්චාරං න සමුට්ඨාපෙනී, තදග්ගෙන තං සෙසරූපමිති න
ජනෙති. න හි රූපසමුට්ඨාපකස්ස ගබ්භගතතාදිචිත්තධාතාවෙ
කායසඤ්චාරාසමුට්ඨාපනෙ කාරණං අත්ථි. න ච යුත්තං චුතිතො උද්ධං
චිත්තසමුට්ඨානඤ්චස්ස රූපං පචිත්තතීති, නාපි “චුතිචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙනී”ති
පාළි අත්ථි, න වාපි වට්ටමුලානුපසමො චුතිචිත්තස්ස රූපජ්ජාදනෙ කාරණං
චුතිචිත්තෙන න උජ්ජන්තානාමිති තතො පුරිමතරෙහි උජ්ජන්තානං විය භවත්තරෙ
අනුප්පජ්ජනතො, තස්මා සබ්බෙසමිති චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙනීති. යදි
කායසඤ්චාරසමුට්ඨාපනමෙව රූපජනනාරභභාවං සාධෙති, තදා චතුත්ථජ්ඣානෙන
කථන්ති? නායං දොසො, තස්ස භාවනාබලෙන සාතිසයං සන්තචුත්තිතාය
කායසඤ්චාරාසමුට්ඨාපනෙපි මරණාසන්නචිත්තානං විය පරිද්ධබලත්තාභාවතො
රූපසමුට්ඨාපනෙ චිත්තධො නත්ථිති. කුතො පන පට්ඨාය චිත්තජරූපං
නුප්පජ්ජතීති? යතො පට්ඨාය කායසඤ්චාරෙ නුප්පජ්ජති. කදා ච කායසඤ්චාරො
නුප්පජ්ජතීති? චුතිතො පුබ්බෙ ද්වත්තිංසමචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය නුප්පජ්ජති,
තෙත්තිංසමචිත්තක්ඛණ උජ්ජන්තං පච්ඡිමසොළසකතො පුරෙතරමෙව
නිරුජ්ඣතීති වදන්ති. “යස්ස කායසඤ්චාරො න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඤ්චාරො
න නිරුජ්ඣස්සතී”ති (යම. 2.සඤ්චාරයමක.113) පඤ්ඤෙ “පච්ඡිමචිත්තස්ස
භඤ්ඤාබලෙන තෙසං කායසඤ්චාරො ච න නිරුජ්ඣති, චිත්තසඤ්චාරො ච න
නිරුජ්ඣස්සතී”ති පච්ඡිමචිත්තස්සෙව වජ්ජිතත්තා චුතිතො දුතියතතියචිත්තෙනාපි
සහ නිරුජ්ඣතීති අපරෙ. යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං
උජ්ජජ්ජතීති එත්ථ “යස්සා”ති කාමාවචරචුතිචිත්තස්ස අනන්තරපච්චයභූතං චිත්තං
සන්ධාය චුත්තන්ති තස්ස උජ්ජාදනොපි උද්ධං කායසඤ්චාරාභාවවචනෙන
භෙට්ඨිමකොට්ඨා චුතිතො තතියචිත්තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති. දුතියචිත්තං න
පාපුණාතීති එකෙ.

151-7. එකං ද්වෙ තිණි වත්තාරි යානානි ඉමස්සාති එකද්විතිවතුට්ඨානං,
එකද්විතිවතුට්ඨානත්තාති අත්ථො. යානන්ති ච ඉධ කිච්චමධිජ්ජෙතං. තඤ්ඤි
තිට්ඨන්ති එත්ථ ධම්මා අවට්ඨිතා විය භොන්තීති “යාන”න්ති චුච්චති.
මංසවක්ඛුද්ධිබ්බක්ඛුඤ්ඤාභවක්ඛුඛුද්ධිබ්බක්ඛුසමන්තවක්ඛුචසෙන පඤ්ඤා නිමමලානි
ලොචනානි ඉමස්සාති පඤ්ඤානිමමලලොචනො.

නිජ්ජපඤ්ඤෙතාති රාගාදිපපඤ්ඤවරහිතෙන. රාගාදියො හි සංසාරෙ පපඤ්ඤනතො
“පපඤ්ඤා”ති චුච්චන්ති.

ආවජ්ජනෙ පටිච්ඡනෙ යානෙ මනොධාතුත්තිකන්ති සම්බන්ධො,
කිරියාමනොධාතු ආවජ්ජනට්ඨානෙ, විපාකද්වයං සම්පට්ච්ඡනට්ඨානෙති අත්ථො.

“සොමනස්සයුත්තසන්තීරණං පඤ්චද්ද්වාරෙ සන්තීරණං සියා”ති වත්තබ්බෙ
“සන්තීරණ”න්ති අධිකාරතොව ලබ්භතීති ගාථාබන්ධසුබන්ධං
“සොමනස්සයුත්ත”න්ති එත්තකමෙව වුත්තං.

බලවාරම්මණෙ සතීති තදාරම්මණකිව්වස්ස බලවාරම්මණෙයෙව ලබ්භනතො
වුත්තං, න ඉමස්සෙව ආවේණිකභාවෙන සබ්බෙසම්පි තදාරම්මණානං
බලවාරම්මණෙයෙව උප්පජ්ජනතො. වොට්ඨබ්බනන්ති
කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුසංඛ්ඛාතං වොට්ඨබ්බනකිව්වං විත්තං.

158-9. සබ්බෙසන්ති සබ්බෙසං කාමරූපාරූපහවිකසත්තානං. ඉමිනා ඉදං
දස්සෙති – පඤ්චද්ද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනකිව්වං කෙසඤ්චිදෙව සත්තානං අරූපහවෙ
සබ්බෙසො පඤ්චද්ද්වාරිකචිත්තජ්ජවත්තියා, රූපහවෙ ච ද්වාරත්තයජ්ජවත්තියා
අභාවතො. මනොද්ද්වාරෙ ආවජ්ජනකිව්වං පන සබ්බෙසමෙව සවිත්තකසත්තානං
කරොතිති. ද්විට්ඨානිකං නාම භොතීති යථාචුත්තට්ඨානද්වයවත්තතාය
ද්විට්ඨානිකචිත්තං නාම භොති. කෙච් පන “සොමනස්සසහගතසන්තීරණං
කාමසුගතියං පටිසන්ධිං ආකඨස්සති, තස්මා තං පඤ්චට්ඨානික”න්ති වදන්ති, තං
තෙසං මතිමත්තං පට්ඨානෙ තථා අදීපිතත්තා. තත්ථ හි –

“උපෙක්ඛාසහගතං ධම්මං පටිච්ච උපෙක්ඛාසහගතො ධම්මො
උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා”ති එත්ථ (පට්ඨා. 2.7.8) “අහෙතුකං
උපෙක්ඛාසහගතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා, තයො බන්ධෙ පටිච්ච
එකො බන්ධො, ද්වෙ බන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ බන්ධා,
අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ උපෙක්ඛාසහගතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො
බන්ධා, තයො බන්ධෙ පටිච්ච එකො බන්ධො, ද්වෙ බන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ
බන්ධා”ති (පට්ඨා. 2.7.8) –

එවං උපෙක්ඛාසහගත-පදස්ස පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන පටිච්චනයො උද්ධට්ඨො.
පීතිසහගතසුඛසහගත-පදානං පන –

“පීතිසහගතං ධම්මං පටිච්ච පීතිසහගතො ධම්මො උප්පජ්ජති
නහෙතුපච්චයා. අහෙතුකං පීතිසහගතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා,
තයො බන්ධෙ පටිච්ච එකො බන්ධො, ද්වෙ බන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ බන්ධා.
සුඛසහගතං ධම්මං පටිච්ච සුඛසහගතො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා.
අහෙතුකං සුඛසහගතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා, තයො බන්ධෙ
පටිච්ච එකො බන්ධො, ද්වෙ බන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ බන්ධා”ති (පට්ඨා. 2.7.6)

එවං පවත්තිවසෙනෙව උද්ධටො, න “අහෙනුකපටිසන්ධික්ඛණේ” තිආදිනා පටිසන්ධිවසෙන, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙතීති න තස්ස පටිසන්ධිදානං අත්ථිති ද්විට්ඨානිකතාව චුත්තාති. තෙ මහග්ගතවිපාකා නවාති සම්බන්ධො.

162. ඡද්වාරා එව ඡද්වාරිකා. අථ වා ඡද්වාරිකෙසුති ඡද්වාරිකචිත්තෙසුති අත්ථො.

164-6. “පඤ්චකිච්ච” න්තිආදි යථාචුත්තානමෙව නිගමනං. සෙසන්ති අට්ඨසට්ඨිවිධං චිත්තං. එකකිච්චයොගතො, එකං කිච්චමස්සාති වා එකං, එකමෙව එකකං. සබ්බචිත්තානං කිච්චවසෙන නිද්දෙසට්ඨානෙයෙව කිච්චානං පටිපාටිම්පි දස්සෙතුං “භවච්චගාවජ්ජන” න්තිආදි චුත්තං. යදි එවං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය චුතිපරියොසානං වත්තබ්බන්ති? සච්චං, චුතිපටිසන්ධිනං පන පාකටත්තා තථා න චුත්තං. භවස්ස හි පටිසන්ධි ආදි, චුති පරියොසානන්ති පාකටමෙව, තස්මා පාකටට්ඨානං පභාය අපාකටට්ඨානතො පට්ඨාය දස්සෙතුං භවච්චගමෙව ආදිතො චුත්තං. තදාරම්මණං පන කිඤ්චාපි අපාකටං, අථ ඛො අනෙකන්තිකං කිස්මිඤ්චි භවෙ කත්ථචි ජවනවීථියං අලබ්භනතොති එකන්තලබ්භමානපරිදීපනත්ථං තං න චුත්තං. අථ වා තදාරම්මණචිත්තම්පි යෙභුයොන භවච්චගනාමං ලබ්භතීති පුරිමජවනවීථියං තදාරම්මණං පච්ඡිමජවනවීථියා ආවජ්ජනස්ස පුරෙවරහුතං භවච්චග-ග්ගහණෙනෙව සඬග්ගිතන්ති විසුං න චුත්තං. කෙචි පන “පඤ්චද්වාරෙරසු පවත්තිවසෙන පඤ්චවිධතාය දස්සනත්ථං ‘භවච්චගාවජ්ජන’ න්තිආදි චුත්ත” න්ති වදන්ති, තත්ථ පන අප්පවත්තමානානං කෙසඤ්චි සබ්භාවතො තං න යුජ්ජති, ඡද්වාරජ්ජවත්තිවසෙන ඡබ්බිධත්තනයදස්සනත්ථන්ති වත්තුං වට්ටති. යථා චෙත්ථ “භවච්චගාවජ්ජන” න්තිආදිනා වක්ඛුද්වාරෙ චුත්තං, එවං සොතද්වාරාදීසුපි දස්සනාදිං අපනෙත්වා සවනාදිං පක්ඛිපිත්වා කිච්චජ්ජවත්ති යොජෙතබ්බා. මනොද්වාරෙ පන

“භවච්චගං පයමං හොති, තතො ආවජ්ජනං මනං;
දුතියං තමතික්කම්ම, ජවනං තතියං සියා” ති. —

යොජනා දට්ඨබ්බා. ඡන්තං විඤ්ඤාණානන්ති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං පඤ්චන්තං, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ව. සත්තවිඤ්ඤාණධාතුනන්ති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතාදීනං පඤ්චන්තං, මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයස්සාති සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතූනං.

169-71. පඤ්චාභිඤ්ඤාව්චජ්ජිතන්ති —

“ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතො, පරචිත්තවිජානනා;
පුබ්බෙතිවාසානුස්සති, දිබ්බවක්ඛුති පඤ්චධා” ති. —

එවමාගතාහි පඤ්චහි අභිඤ්ඤාහි යුත්තෙන රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානවිත්තෙන වජ්ජිතං. දිබ්බසොතාදීනං එකෙකාරම්මණිකත්තෙපි පඤ්චන්තම්පි අභිඤ්ඤානං එකස්සෙව විත්තස්ස අවත්ථාහෙදභාවතො වුත්තං. “පඤ්චාහිඤ්ඤාවචජ්ජිත”න්ති. කෙච් පන “ඉධ එකන්තෙන ධම්මාරම්මණිකවිත්තානමෙව වචනතො පරවිත්තවිජානනං වජ්ජෙත්වා අනාගතංසඤාණෙන සහ පඤ්චාහිඤ්ඤානං පටික්ඛෙපො”ති වදන්ති.

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, මනොධාතුත්තයස්ස ව පරිච්චාගෙන එකවත්තාලීස භොන්තිති ආහ “වත්තාලීසං තථෙකක”න්ති. අභිඤ්ඤානි වානි ව-සද්දො අට්ඨානජපයුත්තො, සො “වත්තාලීසං තථෙකක”න්ති ඉමස්සානන්තරං දට්ඨබ්බො, තෙන පන අභිඤ්ඤාවිත්තද්වයං සඬගණ්හානි. අප්ථ වා අභිඤ්ඤා නාම හෙට්ඨා එකෙකාරම්මණිකෙසු වුත්තස්ස පඤ්චමජ්ඣානස්සෙව අවත්ථාවිසෙසොති අභිඤ්ඤාවිත්තානං ඡළාරම්මණිකෙසු අග්ගහණන්ති දට්ඨබ්බං.

172-3. තිධා කත්ථාති තිධා කරණහෙනු. හෙත්ථත්ථො හි අයං ත්වා-සද්දො යථා “සිහං දිස්වා හයං ඡම්භිතත්තං උජ්ජජ්ජති, පඤ්ඤාය වස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛිණා භොන්ති”ති. “පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවසෙනා”තිආදිනා ජාතිභූමිහෙනුවෙදනාදිවසෙන යාව ඡසත්තතිවිධො හෙදො, තාව මනොවිඤ්ඤාණධාතුං හින්දිත්ථා තංවසෙන විත්තවිභාගදස්සනත්ථං නයදානං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

175. තිධා කත්ථාති පයමං විපාකද්වයකිරියාහෙදතො, දුතියං කුසලාකුසලාදිතොති එවං ධාතුද්වයං පච්චෙකං තිධා කත්ථා.

180. භූමි...පෙ.... විභාවයෙති තිංසභූමීනං නානත්තවසෙන පවත්තිතො තිංසවිධං, තත්ථෙව තිංසපුග්ගලානං නානත්තවසෙන පවත්තිතො ව තිංසවිධන්තිආදිනා ඉදං යථානිද්දිට්ඨවිත්තං බහුධා භොතීති ව විභාවෙය්‍යාති අත්ථො.

181. ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. හත්ථගතාමලකා විය භොන්තිති යථා හත්ථගතං ආමලකං වක්ඛුමතො සුපාකටං භොති, එවම්මස්ස මතිමතො හික්ඛුතො අහිධම්මපිටකගතා අත්ථා සුපාකටා භොන්ති, ආවජ්ජිතාවජ්ජිතක්ඛණෙ සුවිසදාව පඤ්ඤායන්තිති අත්ථො.

ඉති අහිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අහිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

එකවිධාදිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො

භූමිපුත්‍රගලවිත්තුපත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

182-8. බුද්ධියා වුද්ධිං විරුළ්භිං කරොතිති බුද්ධිවුද්ධිකරං. යස්ස යස්ස නයස්ස කථනං පටිඤ්ඤානං, තං තං දස්සෙන්තො ආහ “විත්තානං භූමිසුප්පත්ති”න්ති. තං වත්වා භූමිනං ආධාරවසෙන පසඬගාගතං ගතිහෙදං, භවහෙදඤ්ච දස්සෙතුං “දෙවා වෙවා”තිආදි වුත්තං. “වතස්සොපායභූමියො”ති වත්වා අසුරගතියා පෙතගතියංයෙව සඬගහිතත්තා “ගතියො පඤ්චා”ති වුත්තන්ති වදන්ති. මයං පන “තිස්සොවාපායභූමියො”ති පාඨෙන භවිතබ්බන්ති මඤ්ඤාම. න හි එස අනාකුලවචනො ආචරියො ඊදිසං පුබ්බාපරවිරුද්ධං විය සම්මොහජනකං වචනං භාසති. පාළියමිපි හි –

“පඤ්ච ඛො ඉමා, සාරිපුත්ත, ගතියො. කතමා පඤ්ච? නිරයො නිරවිජානයොති පෙත්තිවිසයො මනුස්සා දෙවා”ති (අ. නි. 9.68) –

එවං තිණ්ණමෙව අපායානං වසෙන වුත්තං. කාමරූපාරූපවසෙන තයො භවා. තත්ථාති තෙසු තිසු භවෙසු. තිංසෙවාති වතස්සො අපායභූමියො, සත්තවිධා කාමසුගතිභූමි, සොළස රූපිබ්‍රහ්මලොකා, වතස්සො අරූපභූමියොති එකතිංසභූමිනමන්තරෙ විත්තජ්ජවත්තිඅධිකාරත්තා අසඤ්ඤභූමිං අපනෙත්වා අවසෙසා තිංසෙව භූමියොති අත්ථො. තාසු තිංසෙව පුත්‍රගලාති තාසු භූමිසු උප්පන්නා පුත්‍රගලා භූමිගණනවසෙන තිංසෙව භොන්ති. භූමිවසෙන තිංසවිධාපි පන පටිසන්ධිවිත්තගණනාය එකුනවිසති භොන්තිති දස්සෙන්තො ආහ “භූමිස්වෙතාසු”තිආදි.

පටිසන්ධිකවිත්තානන්ති දස කාමාවචරපටිසන්ධිවිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරපටිසන්ධිවිත්තානි, වත්තාරි අරූපාවචරපටිසන්ධිවිත්තානීති ඉමෙසං එකුනවිසතිපටිසන්ධිවිත්තානං වසෙන. අසඤ්ඤීනමවිත්තකාති අසඤ්ඤසත්තානං අවිත්තකා පටිසන්ධි. වුත්තඤ්ඤෙනං –

“අසඤ්ඤසත්තා දෙවා අහෙතුකා අනාභාරකා අඵස්සකා අවෙදනකා අසඤ්ඤකා අවෙනනකා අවිත්තකා පාතුභවන්ති”ති.

යදි පටිසන්ධිවසෙන විසති පුත්‍රගලා, කථං භූමිවසෙන තිංසාති වුත්තා. එකතිංසාති හි වත්තබ්බන්ති ආහ “ඉධා”තිආදි.

න විජ්ජති හෙතු ඉමෙසන්ති අහෙතු, දූවෙ, තිණ්ණ ව හෙතු ඉමෙසන්ති ද්විතිහෙතු, පටිසන්ධිවසෙන අහෙතුකා, දුහෙතුකා, තිහෙතුකා වාති අත්ථො. තත්ථ අහෙතුකා ආපායිකා ව, එකච්චෙ භූමදෙවා, මනුස්සෙසු ජච්චන්ධජච්චබ්බිරජච්චමත්තකනපුංසකඋභතොඛාඤ්ජනකාදයො ව. වුත්තාවසෙසා කාමසුගතිවාසිනොව දුහෙතුකා. තිහෙතුකා පන කාමසුගතිවාසිනොව. අරියා පන අට්ඨාති වතුන්නං අරියමග්ගසමඬගීනං, චතුන්නඤ්ච අරියඵලසමඬගීනං.

වසෙන අටිය අරියපුග්ගලා. නනු ව අරියාපි තිහෙතුකායෙව්නි? සච්චං, චිත්තුප්පාදං පන පත්වා තෙසං විසෙසසබ්බාවතො විසුංයෙව උද්ධටාති දට්ඨබ්බං.

189-92. “භූමිසුප්පත්තිං භණතො මෙ නිබ්බාධටා”ති සුත්වා වොදකො “තිංසභූමිසු”තිආදිනා සබ්බෙසං භූමිනං සාධාරණචිත්තානි පුච්ඡති, ඉතරො “චුද්දසෙව”ති විස්සජ්ජෙති. තත්ථ අටිය පරිත්තකුසලානි, චත්තාරි දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි, උද්ධට්ඨසහගතං, මනොද්චාරාවජ්ජනඤ්චාති චුද්දසෙව, න ඌනානි නාධිකානි, සබ්බාසු තිංසභූමිසු භොන්ති, සබ්බභූමිනං සාධාරණානීති අත්ථො.

සදා...පෙ.... සියුන්ති ද්වෙ දොසමුලානි,
කුසලවිපාකවක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණද්වයවජ්ජිතානි අටියාරස කාමාවචරවිපාකචිත්තානීති විසති චිත්තානි සදා කාමෙයෙව භවෙ සියුං, න කදාපි අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්තිති අත්ථො. නනු ව බ්‍රහ්මුනම්පි අකුසලවිපාකානි උප්පජ්ජන්තිති? සච්චං උප්පජ්ජන්ති, තානි කාමභවෙ අනිට්ඨරූපාදයො ආරබ්භ උප්පජ්ජන්ති බ්‍රහ්මලොකෙ තෙසං අභාවතොති කාමභවෙයෙව නියමිතානි. රූපාවචරවිපාකචිත්තානි පඤ්ච රූපාවචරභවෙයෙව සියුං, චත්තාරො ව අරූපාවචරවිපාකා අරූපිසුති ආහ “පඤ්ච රූපභවෙ”තිආදි.

කාම ...පෙ.... භවන්තිති රූපාවචරකුසලකිරියචිත්තානි වෙව කුසලවිපාකානි ව වක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණානි වොට්ඨබ්බනවජ්ජානි ව ද්වෙ අහෙතුකකිරියචිත්තානි පයමමග්ගවිඤ්ඤාණන්ති අටියාරස චිත්තානි කාමරූපභවෙයෙව භවන්ති, න අරූපභවෙ. තත්ථ හි සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කන්තත්තා රූපාවචරකුසලකිරියා නුප්පජ්ජන්ති. වක්ඛුසොතාදීනි වත්ථුද්චාරවිරහතො, භසිතුප්පාදො එකන්තවත්ථුනිස්සයත්තා, සොතාපත්තිමග්ගො පරතොසොසපච්චයායෙව නිබ්බන්තනතො න උප්පජ්ජති. ද්වෙචත්තාලීසාති අටිය පරිත්තකුසලානි, චත්තාරි අරූපකුසලානි, පයමමග්ගවජ්ජානි සත්ත ලොකුත්තරචිත්තානි, පටිසද්වයවජ්ජිතානි ව දස අකුසලචිත්තානි, පුබ්බෙ චුත්තඅහෙතුකකිරියාද්වයවජ්ජිතානි නව කාමාවචරකිරියචිත්තානි, චත්තාරි අරූපාවචරකිරියචිත්තානීති එවං ද්වෙචත්තාලීස චිත්තානි තීසු භවෙසු භොන්ති.

193-204. එවං භවවසෙන චිත්තුප්පත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි කාලවසෙන දස්සෙත්තො ආහ “යපෙත්වා පනා”තිආදි. සබ්බාසන්ති නිද්ධාරණත්ථෙ සාම්ච්චනං. අටිය මහාකිරියා, අරහත්තමග්ගඵලචිත්තානි, අනාගාමීඵලං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලකිරියාති තෙරසෙව චිත්තානි අපායරහිතාසු ජබ්බිසභූමිසු භොන්ති අපායෙසු විපාකාවරණසබ්බාවෙ එතෙසං අනුප්පජ්ජනතො. අපරානි ඡ චිත්තානීති සම්බන්ධො. තානි පන රූපභවසාධාරණානං පඤ්චපරිත්තවිපාකානං, කිරියමනොධාතුයා ව වසෙන වෙදිතබ්බානි.

පඤ්ච විත්තානීති දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාවසෙන පඤ්ච විත්තානි. තානි හි පඤ්චසු සුද්ධාවාසභූමීසු න ලබින්නි. තත්ථ අනාගාමිඛිණාසවානාමෙව අධිවුත්ථත්තා, තෙසඤ්ච පට්මග්ගෙනෙව ඉමෙසං පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං අනුප්පාදමම්මතං ආපාදිතත්තා.

අපරානි දූවෙති තතියාරුප්පකුසලකිරියවිත්තානි. තානි හි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙසු අතික්කන්තාරම්මණත්තා, අපායෙසු ච අහෙතුකපට්ඨසන්ධිකත්තා නුප්පජ්ජන්ති. චතුර්විසතිභූමීසු ද්වෙ වානි විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලකිරියාවසෙන ද්වෙ විත්තානි. තෙව්විසභූමීසු ද්වෙයෙවානි ආකාසානඤ්චායතනකුසලකිරියවිත්තානි.

එකාදසවිධන්ති රූපාවචරකුසලකිරියා හසිතුප්පාදොති එකාදසං. සොතාපත්තිඵලං යාව අනාගාමිග්ගො චත්තාරි ච විත්තානි සුද්ධාවාසඅපායවජ්ජාසු එකවිසතිභූමීසු භවන්ති. එකං සොතාපත්තිග්ගවිත්තං සුද්ධාවාසඅපායඅරුපභූමිවජ්ජෙසු සත්තරසසු භූමීසු ජායති. ද්වෙ දොසමූලානි, කුසලවිපාකඝානජ්චිහාකායවිඤ්ඤාණානි, සත්ත අකුසලවිපාකානි ද්වාදස විත්තානි මහග්ගහභූමිවජ්ජාසු එකාදසසු කාමභූමීසු ජායන්ති. අට්ඨ මහාවිපාකවිත්තානි කාමාවචරදෙවමනුස්සවසෙන සත්තභූමීසු ජායන්ති. ඡසු භූමීසුති වෙහජ්ඵලසුද්ධාවාසසංඛාරාසු ඡසු පඤ්චමජ්ඣානභූමීසු.

චත්තාරි...පෙ.... භූමීසුති චතුත්ථජ්ඣානවිපාකො පරිත්තසුහඅප්පමාණසුහසුහකිණ්ඨවසෙන තීසු භූමීසු ජායති, දුතියජ්ඣානවිපාකො, තතියජ්ඣානවිපාකො ච පරිත්තාහාඅප්පමාණාහාආහස්සරවසෙන තීසු භූමීසු, පට්මජ්ඣානවිපාකො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මාවසෙන තීසු භූමීසු හොතීති එවං චත්තාරි විත්තානි එකෙකවසෙන තීසු තීසු භූමීසු ජායන්ති.

206-9. එවං එත්තකානෙව විත්තානි එත්තකාසු භූමීසු උප්පජ්ජන්තිති විත්තනියමවසෙන උප්පත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි එත්තකාසු එව භූමීසු එත්තකානෙව විත්තානි උප්පජ්ජන්තිති භූමිනියමවසෙන දස්සෙතුං “කුසලාකුසලා කාමෙ”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කාමෙ කුසලාකුසලා වීසති, තෙසං පන්තරස අහෙතුකා පාකා, ආවජ්ජනද්වයඤ්චානි සත්තතිංසෙව මානසා නරකාදීසු චතුසුපි අපායෙසු ජායරෙ. අවසෙසානි පන සත්තරස කාමාවචරවිපාකකිරියවිත්තානි, පඤ්චතිංස මහග්ගලොකුත්තරානීති ද්වෙපඤ්ඤාස මානසා කදාවිපි තෙසු නුප්පජ්ජන්ති අභූමිභාවතොති අත්ථො.

අසීති හදයානි වුත්තාවසෙසානි අසීති විත්තානි. ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයන්ති කුසලවිපාකඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං. “අපුඤ්ඤජා පාකා”ති අකුසලවිපාකානං සබ්බෙසමෙව ගහිතත්තා ඝානාදිවිඤ්ඤාණත්තයං අග්ගහිතවිසෙසම්පි පාරිසෙසඤ්ඤායෙන කුසලවිපාකමෙව විඤ්ඤායති.

213. දොමනස්සන්ති දොමනස්සසහගතං. ක්‍රියා ව ද්වෙති වොට්ඨබ්බනවජ්ජිතා ද්වෙ අහෙතුකකිරියා.

214. භූමිවසෙනෙවාති පුග්ගලෙ අනාමසිත්වා කෙවලං භූමිවසෙන. පුග්ගලානං වසෙන ව භූමිවසෙන ව චිත්තුප්පත්තිං විභාවයෙති සම්බන්ධො.

216-8. පඤ්චභූමිසුති චතුරාපායමනුස්සවසෙන පඤ්චභූමිසු. අහෙතුකානං පටිසන්ධිසදිසතදාරම්මණවසෙන ‘සත්තතිංසෙවා’ති වුත්තං, අඤ්ඤකම්මෙන පන ද්විහෙතුකතදාරම්මණස්සාපි සම්භවතො එකචත්තාලිය භොන්ති. ආවරියජොතිපාලත්ථෙරස්ස අධිප්පායෙන තිහෙතුකවිපාකෙහිපි සද්ධිං පඤ්චචත්තාලියෙවාති දට්ඨබ්බං. අහෙතුකස්ස වුත්තෙහීති අහෙතුකසත්තස්ස වුත්තෙහි සත්තතිංසමානසෙහි සහ. නව ක්‍රියාති අට්ඨ මහාකිරියා, හසිතුප්පාදො වාති ඉමාති අසාධාරණකිරියචිත්තාති නව.

220-1. ‘චතුපඤ්ඤාස මානසා’ති වත්වා තෙසං සරූපතො දස්සනත්ථං ආහ ‘ද්විහෙතුකස්සා’තිආදි. පුන ‘චතුපඤ්ඤාසා’තිආදි පන නිගමනං.

223-4. පඤ්ඤාසෙවස්ස චිත්තාතීති තිහෙතුකස්ස පුපුජ්ජනස්ස වුත්තචතුපඤ්ඤාසචිත්තෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසහගතවජ්ජාති එකුනපඤ්ඤාස, සොතාපත්තිඵලන්ති ඉමාති පඤ්ඤාසෙව චිත්තාති අස්ස කාමාවචරස්ස සොතාපන්නදෙහිතො ජායන්තෙ. නවතිංසෙවාති එකුනචත්තාලියචිත්තාති. පයමං ඵලන්ති සොතාපත්තිඵලං.

225-8. දුතියඤ්ච ඵලං හිත්වාති සකදාගාමිඵලං හිත්වා. ව-සද්දෙන සොතාපත්තිඵලඤ්ච හිත්වාති අත්ථො. අත්තතො ඵලෙන සහ යාති අට්ඨචත්තාලිය චිත්තාති, තාති අනාගාමිස්ස සත්තස්ස ජායන්ති. චත්තාලියඤ්ච චත්තාරීති තෙව්සති කාමාවචරවිපාකචිත්තාති, ව්සති කිරියචිත්තාති, අරහත්තඵලඤ්චාති චතුචත්තාලිය චිත්තාති. සකං සකන්ති ‘සොතාපන්නස්ස සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සකදාගාමිතො සකදාගාමිමග්ගචිත්ත’න්තිආදිනා අත්තතො අත්තතො මග්ගචිත්තං. කස්මා පන තෙසං එකෙකමෙව චිත්තං භොතීති ආහ ‘එකචිත්තක්ඛණාහි තෙ’ති. පඤ්චතිංසෙවාති සත්තරස කාමරූපාරූපකුසලචිත්තාති, පටිසද්වයවජ්ජාති දස අකුසලාති, රූපහවෙ ලබ්භමානකාති පඤ්ච අහෙතුකවිපාකාති, ආවජ්ජනද්වයං, පයමජ්ඣානවිපාකො වාති පඤ්චතිංස චිත්තාති තිසු පයමජ්ඣානභූමිසු පුපුජ්ජනස්ස ජායන්ති.

232-5. හිත්වා වාති එත්ථ ව-සද්දෙන පයමඵලස්ස ගහණං දස්සෙති. තෙන අපුඤ්ඤපඤ්චකං හිත්වා පයමං ඵලං ගහෙත්වා වාති අත්ථො. අපුඤ්ඤපඤ්චකන්ති දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාසහගතවසෙන පඤ්ච අකුසලචිත්තාති. තත්ථාති තෙසු සොතාපන්නස්ස වුත්තෙසු. තත්ථෙව්වාති සකදාගාමිස්ස වුත්තෙසු. පුඤ්ඤජං සම්පට්ඨිජනං සන්තිරණද්වයඤ්චෙවාති සම්බන්ධො.

237. එවං පයමජ්ඣානභූමියං පුපුජ්ජනසොතාපන්නාදිවසෙන චිත්තසම්භවං දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසමෙව වසෙන දුතියජ්ඣානභූමියං දස්සෙතුං
 “පුපුජ්ජනස්ස”තිආදි ආරද්ධං. දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානවිපාකානං
 එකසත්තස්සෙව අසම්භවෙපි දුතියජ්ඣානතලෙ නිබ්බත්තෙ පුපුජ්ජනාදයො
 පුපුජ්ජනාදිභාවසාමඤ්ඤෙන එකතො ගහෙත්වා
 “දුතියජ්ඣානතතියජ්ඣානපාකතො”ති වුත්තං.

242. පරිත්තසුභාදිතො පට්ඨාය යාව අකනිට්ඨා තතියචතුත්ථජ්ඣානභූමීසු පයමජ්ඣානභූමියං වුත්තගණනාය චිත්තජ්ජවත්ති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ
 “පරිත්තකසුභාදීන”න්තිආදි.

247. චතුච්ඡති චිත්තානීති අට්ඨපරිත්තකුසලානි, චත්තාරි අරුපකුසලානි, පටිසද්දවයචජ්ජිතානි දස අකුසලචිත්තානි, පයමාරුප්පවිපාකො, මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්ඤානි චතුච්ඡති චිත්තානි පයමාරුප්පභූමියං පුපුජ්ජනස්ස ජායන්ති.

250-3. දස පඤ්චානි අට්ඨ මහාකිරියා, චතස්සො අරුපකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනං, පයමාරුප්පවිපාකො, අරහත්තඵලඤ්ඤානි පන්නරස චිත්තානි පයමාරුප්පභූමියං අරහතො භොන්ති.

තෙච්ඡාති පයමාරුප්පභූමියං පුපුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු චතුච්ඡතිචිත්තෙසු ආකාසානඤ්ඤායතනකුසලවිපාකචජ්ජා බාවිසති ව දුතියාරුප්පවිපාකො වානි තෙච්ඡති දුතියාරුප්පභූමියං පුපුජ්ජනස්ස භොන්ති. තත්ථෙව තිණ්ණං ඵලට්ඨසෙබ්බානං පුපුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු අකුසලපඤ්චකචජ්ජානි අට්ඨාරස, තංතංඵලඤ්ඤානි එකුනච්ඡති චිත්තානි භොන්ති.

ක්‍රියා ද්වාදසානි අට්ඨ මහාකිරියා, ආකාසානඤ්ඤායතනචජ්ජිතා තිස්සො අරුපකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනන්ති ද්වාදස කිරියචිත්තානි. පාකෙකොති එකො අරුපවිපාකො.

දුතියාරුප්පභූමියං පුපුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනකුසලවිපාකචජ්ජානි එකච්ඡති, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකො වානි බාවිසති චිත්තානි තතියාරුප්පභූමියං පුපුජ්ජනස්ස උප්පජ්ජන්ති.

254-60. පුපුජ්ජනස්ස වුත්තෙසු අපුඤ්ඤපඤ්චකචජ්ජානි සත්තරස, පයමඵලඤ්ඤානි අට්ඨාරස තතියාරුප්පභූමියං සොතාපන්නස්ස උප්පජ්ජන්ති. තානීති තානෙව අට්ඨාරස චිත්තානි. “යපෙත්වා පයමං ඵල”න්ති හි වචනතො දුතියඵලං පක්ඛිපිත්වාති අයමත්ථො අවුත්තසිද්ධො. න හි සකදාගාමිනො සකදාගාමිඵලඤ්ච නුප්පජ්ජති. ඵලඤ්ච කත්වා වුත්තං “යපෙත්වා දුතියං ඵල”න්ති. එත්ථාපි අනාගාමිඵලං පකරණසිද්ධමෙවාති දට්ඨබ්බං. අට්ඨ මහාකිරියා, ද්වෙ තතියචතුත්ථාරුප්පකිරියා, මනොද්වාරාවජ්ජනං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකො,

අරහත්තඵලන්ති තෙරස චිත්තානි තනියාරුප්පභූමියං ඛිණ්ණාසවස්ස ඡායන්ති.
 තනියාරුප්පභූමියං පුට්ඨජනස්ස චුත්තෙසු ද්වාවිසතිචිත්තෙසු
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලවිපාකවජ්ජානි වීසති,
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකොති එකවීසති චිත්තානි චතුත්ථාරුප්පභූමියං
 පුට්ඨජනස්ස ඡායන්ති. පුට්ඨජනස්ස චුත්තෙසු අපුඤ්ඤපඤ්චකවජ්ජානි සොළස,
 සොනාපත්තිඵලඤ්චාති සත්තරස තත්ථෙව සොනාපන්නස්ස භොන්ති. අට්ඨ
 මහාකිරියා, ද්වෙ ව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකකිරියා,
 මනොද්වාරාවජ්ජනං, අරහත්තඵලඤ්චාති ද්වාදස චිත්තානි තත්ථෙව අරහතො
 උප්පජ්ජන්ති.

261-3. අරුපකුසලා වෙව කිරියාපි ව උප්පජ්ජන්ති, න පන විපාකානි
 අධිප්පායො. උද්ධමුද්ධමරුපීනන්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීසු අරුපීනං. හෙට්ඨිමාති
 විඤ්ඤාණඤ්චායතනිකානං ආකාසානඤ්චායතනකුසලවිපාකා නුප්පජ්ජන්ති,
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනිකානං
 ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලවිපාකානි එවමාදිනා හෙට්ඨිමා
 හෙට්ඨිමා අරුපා නුප්පජ්ජන්ති. කස්මාති ආහ “දිට්ඨාදීනවතො කිරා”ති. කිරාති
 අනුස්සුතියං. දිට්ඨාදීනවතොති ආරම්මණෙ, ඤානෙ ව දිට්ඨදොසත්තා.
 කුසලානුත්තරාති ලොකුත්තරකුසලා.

266. සබ්බො රූපො මහග්ගතොති සබ්බො රූපාවචරමහග්ගතචිත්තුප්පාදො.
 මනොධාතුති කිරියාමනොධාතුවිපාකමනොධාතුනං කාමවිපාක-ග්ගහණෙන
 ගහිතත්තා.

269-73. එවං...පෙ.... හෙට්ඨිමන්ති දුතියාරුප්පභූමියං චුත්තෙසු
 දුතියාරුප්පත්තයං යපෙත්වා අත්තනො පාකෙන සහ තනියාරුප්පභූමියං
 එකුනවත්තාලීස චිත්තානි තත්ථචුත්තෙසු තනියාරුප්පත්තයං යපෙත්වා අත්තනො
 පාකෙන සහ සත්තතිංසාති එවං සෙසද්වයෙපි හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමං හිත්වා
 චිත්තගණනා ඤෙය්‍යා. අත්තනො අත්තනොති පට්ඨාරුප්පභූමියං
 පට්ඨාරුප්පවිපාකො, දුතියාරුප්පභූමියං දුතියාරුප්පවිපාකොති එවං අත්තනො
 අත්තනො විපාකා චත්තාරො ව අනාසවා ලොකුත්තරවිපාකානි එවං චතුසු
 අරුපභූමීසු එකෙකාය භූමියා පඤ්ච පඤ්ච විපාකා ඡායන්ති. යා කිරියා තෙරසෙව
 සිද්ධං, තා සබ්බපට්ඨාරුප්පභූමියං ඛිණ්ණාසවස්ස ඡායන්තෙති සම්බන්ධො.
 දුතියාරුප්පභූමියං ඛිණ්ණාසවස්ස පට්ඨාරුප්පකිරියචිත්තං වජ්ජෙත්වා ද්වාදසෙව ක්‍රියා
 භොන්ති. තනියාරුප්පභූමියං දුතියාරුප්පකිරියචිත්තං වජ්ජෙත්වා එකාදස.
 චතුත්ථාරුප්පභූමියං තනියාරුප්පකිරියචිත්තං වජ්ජෙත්වා දසෙව විඤ්ඤෙය්‍යා.

274-5. ඉදානි කෙවලං පුග්ගලවසෙන තෙසමෙව පුග්ගලානං ආවෙණිකචිත්තං
 දස්සෙතුං “අරහතො පනා”තිආදිනා අරහතොයෙව උප්පජ්ජනකචිත්තං දස්සෙත්වා
 අනාගාමිආදීනං පාටිපුග්ගලිකං සකසකඵලචිත්තං පාකට්ඨෙවාති සංඛිත්තං.
 අරහතොති ඛිණ්ණාසවස්ස. අරහතො භාවො අරහත්තං, අරහත්තඵලන්ති අත්ථො.

තඤ්ඤි “අරීතං භතත්තා අරහා” තිආදිනා අරහන්ත-සද්දස්ස පවත්තිනිමිත්තභාවෙන “අරහත්ත” න්ති වුවිති. ඉදානි තෙසං තෙසං පුග්ගලානං සාධාරණවිත්තානි දස්සෙතුං “චතුත්තඤ්ඤ ඵලට්ඨාන” න්තිආදි වුත්තං.

290. සුසාරන්ති අත්ථබ්‍යඤ්ජනවසෙන පරිච්චජිතබ්බස්ස ඵෙග්ගුස්ස අභාවතො සුට්ඨු සාරං, සබ්බසො සාරන්ති අත්ථො. පරන්ති සුසාරත්තා ඵව පරං. සත්තානං ඉධලොකපරලොකහිතපට්ච්ඡාදකස්ස අවිජ්ජන්ධකාරස්ස විධමනතො මොහන්ධකාරජපදීපං. චිත්තෙතීති අත්ථවසෙන චිත්තෙති. වාවෙතීති බ්‍යඤ්ජනවසෙන සජ්ඣායාති. රාගදොසානං මොහෙන සහ අවිනාභාවතො තස්ස අනුපගමනං අත්ථසිද්ධමෙවාති “මොහන්ධකාරජපදීප” න්ති වත්වාසි “නරං...පෙ.... නොපයන්ති” ති රාගදොසානුපගමනමෙව වුත්තං. “මොහන්ධකාරජපදීප” න්ති වා වචනෙනෙව මොහස්ස අනුපගමො වුත්තො භොතීති රාගදොසානමෙව අනුපගමනං වුත්තං. මූලභූතානං පන තිණ්ණං අනුපගමනවචනෙන සෙසකිලෙසානම්පි අනුපගමනං වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

භූමිපුග්ගලචිත්තුප්පත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඨමො භාගො නිට්ඨිතො.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මාවතාර-අභිනවටීකා

(දුතියො භාගො)

6. ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො

ආරම්මණවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා

291-3. ඵතෙසන්ති යථාවුත්තජ්ජහෙදානං. නනු ව “චිත්තං චෙතසික” න්තිආදිනා චිත්තාදීනියෙව උද්දිට්ඨානීති තානෙව නිද්දිසිතබ්බානි, ආරම්මණං පන අජ්ජකතං, තං කස්මා ඉධ වුවිච්ඡිති වොදනං මනසි කරිත්වා ආහ “තෙන විනා නත්ථි හි සම්භවො” ති. යස්මා ආරම්මණෙන විනා චිත්තසම්භවො නත්ථි, න හි අනාරම්මණං චිත්තං නාම අත්ථි, තස්මා “තයිදං චිත්තං කං ආරබ්භ උජ්ජජ්ජති” ති ආසඬකානිවාරණත්ථං ඉතො පරං ආරම්මණං දස්සයිස්සාමිති අත්ථො. කතිවිධං පන තං ආරම්මණං, කිං සරූපඤ්ඤාති ආහ “රූපං සද්ද” න්තිආදි.

වචනත්ථං පන නෙසං සයමෙව වක්ඛති. ජළාරම්මණකොව්දාති ඡන්තං
ආරම්මණානං බ්‍යාකරණකුසලා බුද්ධාදයො.

භූතෙති වත්තාරො මහාභූතෙ. උපාදායාති නිස්සාය. චතුසමුට්ඨිතොති කම්මාදීහි
චතුහි පච්චයෙහි සමුට්ඨිතො. නිදස්සිතබ්බං නිදස්සනං. කිං තං? දට්ඨබ්බහාවො
චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ගොචරහාවො, සහ නිදස්සනෙනාති සනිදස්සනො. පටිභඤ්ඤති,
පටිහනනන්ති වා පටිඝො, යෙන බ්‍යාපාරාදිවිකාරපච්චයන්තරසහිතෙසු චක්ඛාදීනං
නිස්සයෙසු විකාරුප්පන්ති, සො සයං නිස්සයවසෙන ව සම්පත්තානං,
අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛහාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපතනං පටිඝොති අත්ථො. තත්ථ
සයං සම්පත්තිං ථොට්ඨබ්බස්ස නිස්සයවසෙන සම්පත්ති
ගන්ධරසභානජිවහාකායානං. ඉතරෙසං උභයථාපි අසම්පත්ති, තස්මා ඉධ
අසම්පත්තානං පටිමුඛහාවො “පටිඝො”ති වුච්චති. සහ පටිඝෙනාති සප්පටිඝො,
සනිදස්සනො ව සො සප්පටිඝො වාති සනිදස්සනසප්පටිඝො. එත්ථාහ – යස්ස
දට්ඨබ්බහාවො අත්ථි, සො සනිදස්සනො, චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරහාවොච
දට්ඨබ්බහාවො. තස්ස ව රූපායතනතො අනඤ්ඤත්තා කථං සහ නිදස්සනෙන
සනිදස්සනොති යුජ්ජතිති? වුච්චතෙ – අනඤ්ඤත්තෙපි තස්ස අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි
රූපායතනං විසෙසෙතො අඤ්ඤං විය කත්වා වුත්තං “සහ නිදස්සනෙන
සනිදස්සන”න්ති. ධම්මසභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකීභූතෙසු ධම්මෙසු යො
නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤං විය කත්වා උපචාරිතො යුත්තො. එවඤ්ඤි
අත්ථවිසෙසාවබ්බොධො හොති. රූපාරම්මණසඤ්ඤිතොති අයං එවරූපො වණ්ණො
රූපාරම්මණන්ති සඤ්ඤිතො. ඉදං වුත්තං හොති – වත්තාරො මහාභූතෙ උපාදාය
තෙ අමුඤ්චිත්වා පචත්තමානො කම්මසමුට්ඨානො චිත්තසමුට්ඨානො
උතුසමුට්ඨානො ආහාරසමුට්ඨානො ව නිලාදිවසෙන දිස්සමානො ඉන්ද්‍රියෙහි
සට්ඨන්තො ව වණ්ණො රූපාරම්මණං නාමාති.

294-7. චිත්තඤ්ච උතු ව චිත්තොතු, තෙහි සම්භවති, තෙ වා සම්භවා පච්චයා
ඉමස්සාති චිත්තොතුසම්භවො. සහ විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකවිඤ්ඤාණෙන පචත්තො
සද්දො සවිඤ්ඤාණකසද්දො, සවිඤ්ඤාණකසද්දො පන න කෙවලං
සවිඤ්ඤාණකසන්තානප්පචත්තොව කුච්ඡිසද්දාදිවසෙන තස්ස උතුසමුට්ඨිතස්සාපි
සම්භවතො.

ධරියතීති කලාපපරම්පරාය සන්ධාරියති. සුවනතොති අත්තනො වත්ථුස්ස
සුපාකට්ඨකරණතො. ගන්ධො හි “ඉදං සුගන්ධං, ඉදං දුග්ගන්ධ”න්ති පකාසෙති,
පටිච්ඡන්තපුප්ඵළාදීති “ඉදමෙත්ථ අත්ථි”ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතිති.

රසමානාති අස්සාදවසෙන තුස්සමානා. රසන්තීති අසන්ති, අනුභවන්තීති
අත්ථො. එත්ථ ර-කාරො පදසන්ධිකරො. එවඤ්ඤි “රසමානා නං අසන්තීති
රසො”ති නිරුත්තිතයො සුන්දරො හොති. ඉතරථා “රසන්ති අස්සාදෙන්ති”ති
වුච්චමානෙ “රසමානා”ති ඉදං නිරත්ථකමෙව සියා. අථ වා “රසමානා”ති ඉතො ර-

කාරං, “රසන්ති” ති ඉතො ස-කාරඤ්ච ගහෙන්වා “රසො” ති නිරුත්තිනයො දට්ඨබ්බො.

298. චුසියතීති සට්ඨියති. කිං තං ඵොට්ඨබ්බං නාමාති ආහ
“පට්ඨිතෙජ්ජවායවො” ති. ඉමිනා ධාතුත්තයමෙව
කායවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායාභාවසඨ්ඨාතඵොට්ඨබ්බං නාම, න අඤ්ඤන්ති දස්සෙති.
කස්මා පනෙත්ථ ආපොධාතු න ගහිතා, නනු සීතතා චුසිත්වා ගය්හති, සා ච
ආපොධාතු ඵවාති? සච්චං ගය්හති, න පන ආපොධාතු, කිඤ්චරහි තෙජොධාතු ඵව.
මන්දෙ හි උණ්භභාවෙ සීතවුද්ධි, න සීතතා නාම කොචි ගුණො අත්ථි. කෙවලං පන
උණ්භභාවස්ස මන්දතාය සීතතාහිමානො. කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බන්ති වෙ?
සීතවුද්ධියා අනවට්ඨිතභාවතො පාරාපාරෙ විය. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ යත්වා
ජායං පට්ඨියානං සීතවුද්ධි හොති, තත්ථෙව පට්ඨිගබ්හතො උට්ඨිතානං උණ්භවුද්ධි
ව. කිඤ්චරහි හිමපාතසමයාදිසු සීතස්ස පරිපාවකත්තදස්සනතො ව තෙජොධාතු ඵව
සීතතාති දට්ඨබ්බං. යදි ව සීතතා ආපොධාතු සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්භභාවෙන
සද්ධිං උපලබ්භෙයා ද්විත්තං ධාතුනං අවිනිබ්භොගජ්ජවත්තිතො, න ච පනෙවං
උපලබ්භති, තස්මා ඤායති “න ආපොධාතු සීතතා” ති. ඉදං චතුමභාභුතානං
අවිනිබ්භොගවුත්තිතං ඉච්ඡන්තානං උත්තරං, අනිච්ඡන්තානම්පි පන චතුත්තං
මභාභුතානං එකස්මිං කලාපෙ කිච්චදස්සනෙන සභාගවුත්තිතාය සාධිතාය ඉදමෙව
උත්තරං. කෙචි පන “වායොධාතු සීතතා” ති වදන්ති, තෙසම්පි ඉදමෙව උත්තරං. යදි
වායොධාතු සීතතා සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්භභාවෙන සද්ධිං උපලබ්භෙයා, න ච
පනෙවං උපලබ්භති, තස්මා විඤ්ඤායති “න වායොධාතු සීතතා” ති. යෙ පන වදන්ති
“ද්‍රවතා ආපොධාතු, සා ච චුසිත්වා ගය්හති” ති, තෙ වත්තබ්බා “ද්‍රවභාවොපි නාම
චුසියතීති ඉදං ආයස්මන්තානං අධිමානමත්තං සණ්ඨානෙ වියා” ති. වුත්තඤ්ඤෙන
පොරාණෙනි –

“ද්‍රවභාසහවුත්තිති, තිණි භූතාති සම්චුසං;
ද්‍රවතං සම්චුසාමීති, ලොකොයමහිමඤ්ඤති.

“භූතෙ චුසිත්වා සණ්ඨානං, මනසා ගය්හතෙ යථා;
පච්චක්ඛතො චුසාමීති, ඤාතබ්බා ද්‍රවතා තථා” ති.

299. සබ්බං නාමන්ති සබ්බං චිත්තචෙතසිකනිබ්බානසම්මතං නාමං.
චිත්තචෙතසිකඤ්ඤි ආරම්මණං පති නමනතො නාමං. නිබ්බානං පන
චිත්තචෙතසිකස්ස අත්තානං පති නාමනතො නාමං. රූපන්ති නිජ්ජන්තරූපං. කිං
අවිසෙසෙනාති වෙ, නොති ආහ “හිත්වා රූපාදිපඤ්චක”න්ති. ලක්ඛණානීති
අනිච්චාදිලක්ඛණාති. පඤ්ඤන්තිති නාමුපාදායවසෙන දුට්ඨා පඤ්ඤන්ති.

300. ඉමාති පන ඡබ්බිධාති ආරම්මණාති සබ්බාති සබ්බත්ථ ලබ්භන්ති, උදාහු
කත්ථවි කානිච්ඡි ආහ “ඡළාරම්මණාති” තිආදි. තිණි රූපෙති රූපාවචරභූමියං
රූපසද්දධම්මවසෙන තිණි ආරම්මණාති ලබ්භන්ති. සානාදිත්තයස්ස පන තත්ථ

අභාවතො ගන්ධාරම්මණාදීනි ධම්මාරම්මණතො විසුං න ලබ්භන්ති. අරූපභවෙ පන සබ්බසො රූපානං අභාවතො එකං ධම්මාරම්මණමෙව ලබ්භති, න අඤ්ඤන්ති ආහ “අරූපෙ ධම්මාරම්මණමෙකක”න්ති. නනු ච අරූපභවතො චචිත්වා කාමභවෙ නිබ්බත්තන්තානං අරූපභවෙයෙව ගතිනිමිත්තවසෙන රූපාරම්මණං උපට්ඨාතීති? සච්චං උපට්ඨාති, තං පන කාමභවෙයෙව ආරම්මණං. උපපජ්ජිතබ්බභවස්මිඤ්ඤි වණ්ණො ගතිනිමිත්තවසෙන උපට්ඨාති.

301-2. එවං ඡ ආරම්මණානි සරූපතො, පවත්තිජපහෙදතො ච දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසු අභයගිරිවාසීනං කිඤ්චි විජපට්ඨත්තිං දස්සෙත්වා තං පටික්ඛිපිතුං “ඛණවත්ථුපරිත්තත්තා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඛණවත්ථුපරිත්තත්තාති ඛණස්ස වෙච වත්ථුතො ච පරිත්තත්තා. යෙ රූපාදයොති සම්බන්ධො. යෙසන්ති යෙසං ආවරියානං ලද්ධි. යෙසන්ති චා ධම්මාරම්මණෙන සහ සම්බන්ධිභාවතො, චුත්තං චචත්ථාපකත්තා ච. තෙ හි ධම්මාරම්මණං චචත්ථාපෙත්තො අත්තනා සහ තං සම්බන්ධෙන්ති, තස්මා ධම්මාරම්මණෙන සහ සම්බන්ධිභාවාපෙක්ඛාය “යෙස”න්ති සාම්ච්චනන්ති. ඉමිනා පන ඉදං චුත්තං හොති – යෙ රූපාදයො පඤ්ච ආරම්මණා සන්තත්තඅයොගුලෙ පතිතජලබිත්ථු විය පරිත්තක්ඛණිකා, දිබ්බචක්ඛුනා අසක්කුණෙයාග්ගහණා පරමාණු විය පරිත්තචත්ථුකා, තතො ච සකසකච්ඤ්ඤාණානං ආපාථං න ගච්ඡන්ති, කෙවලං පන මනොවිඤ්ඤාණස්සෙව ගොචරා, තෙ ධම්මාරම්මණං නාමාති යෙසං ලද්ධි, තෙ යෙසං චා ධම්මාරම්මණං නාමාති. එතෙනෙව ච අතීතානාගතභාවෙන අතීද්ධරආච්චාසන්නභාවෙන, කුට්ටාදිඅත්තරිතභාවෙන ච ආපාථං අනාගච්ඡන්තානම්පි රූපාදීනං සඬගහො කතො හොතීති. එවංලද්ධිකා පන තෙ –

“ඉමෙසං බො, ආචුසො, පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං නානාවිසයානං නානාගොචරානං න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුහොත්තානං මනො පටිස්සරණං, මනො ච නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුහොතී”ති (ම. නි. 1.455) –

ඉදං සුත්තං ආහරිත්වා පටික්ඛිපිතබ්බාති දස්සෙත්තො ආහ “තෙ පටික්ඛිපිතබ්බාවා”තිආදි. තත්ථ පටික්ඛිපිතබ්බාවාති න අනුචත්තිතබ්බා. අඤ්ඤමඤ්ඤ...පෙ.... හොත්තානන්ති චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියස්ස ගොචරං න පච්චනුහොති, තථා “සොතින්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියස්සා”තිආදිනා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ආරම්මණං නෙව පච්චනුහොත්තානං නානුභවන්තානං න ගණ්භන්තානං. තෙසන්ති තෙසං පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං.

303. තඤ්ච ගොචරං මනො පච්චනුහොතීති සම්බන්ධො. තං රූපාදිපඤ්චවිධං ආරම්මණං ච-සද්දෙන ධම්මාරම්මණඤ්ච මනො පච්චනුහොති, චිත්තං ආරම්මණං කරොතීති අත්ථො. අයං පනෙත්ථ අධිජ්ජායො – යදි චක්ඛාදීනමාපාථගතානි විනා අවසෙසා ධම්මාරම්මණා හොන්ති, තදා තංවිසයං චිත්තං පඤ්චන්ද්‍රියානං විසයං පච්චනුහොත්තං නාම න හොති, අත්තනොයෙව පන විසයං පච්චනුහොත්තං නාම

හොති. එවැනිව සති මනෝව තෙසං ගොවරවිසයං පව්වනුහොතිති දුප්පරිහාරියං
 භවෙය්‍ය, න ච තං සුත්තවචනං සක්කා අතික්කමෙතුං, තස්මා වුත්තනයෙන
 චක්ඛාදීනං අනාපාඨගතාපි මනෝගොවරා රූපාදයො රූපාදිආරම්මණානෙව
 හොන්ති, න ධම්මාරම්මණාති. යදි රූපාරම්මණං චිත්තං අත්තනො විසයං
 නානුහොති, පරවිසයමෙව අනුහොති, කථං දස්සනාදිකිච්චං න කරොති?
 තංතංකිච්චානං නිස්සයභූතස්ස වත්ථුනො අනිස්සිතත්තා. කථංකථෙව
 පඤ්චන්ද්‍රියානං විසයං පව්වනුහොති නාම? දස්සනාදිකිච්චස්ස අකරණෙපි
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහි දිට්ඨාදිආකාරස්සෙව ගහණෙනො පඤ්චන්ද්‍රියානං විසයං
 පව්වනුහොති නාම. යදි හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහි දිට්ඨාදිආකාරං න ගණ්හාති,
 රූපාදීනං නීලත්තාදිවසෙන ජානනං මනෝවිඤ්ඤාණමෙව කරොති, න
 පඤ්චවිඤ්ඤාණානීති තථා ජානනමෙව න හොති. තස්ස පන අත්ථිතායෙවෙනං
 විඤ්ඤාතබ්බං – අනාපාඨගතරූපාදාරම්මණං චිත්තං අත්තනො විසයං න
 පව්වනුහොති නාම. අථ ඛො පඤ්චන්ද්‍රියානං විසයමෙව පව්වනුහොතිති. අථ සියා,
 න මයං චිත්තස්ස පඤ්චන්ද්‍රියවිසයානුභවනං පටික්ඛිපාම, තස්ස පන අනුභවනං
 දස්සනාදිකිච්චවිරහෙන ධම්මාරම්මණවසෙනෙවාවාති වෙ? තම්පි න, සුත්තෙ තථා
 ආගතට්ඨානස්ස අභාවතො. යදි හි චිත්තං දස්සනාදිකිච්චවිරහෙන පඤ්චන්ද්‍රියවිසයං
 ධම්මාරම්මණවසෙනෙව පව්වනුහොති, පඤ්චන්ද්‍රියානං විසයං පව්වනුභවමානා
 මනෝධාතුමනෝවිඤ්ඤාණධාතූපි ධම්මාරම්මණායෙව සියා, එවැනිව සති
 “ධම්මායතනං මනෝධාතූයා ච මනෝවිඤ්ඤාණධාතූයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච
 ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති පට්ඨානෙ වත්තබ්බං සියා, තථා පන
 අවත්වා –

“රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං
 මනෝධාතූයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන
 පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.2),

“රූපායතනං...පෙ.... ධම්මායතනං මනෝවිඤ්ඤාණධාතූයා
 තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති ච
 (පට්ඨා. 1.1.2) –

වුත්තත්තා පඤ්චන්ද්‍රියානං විසයං පව්වනුහොන්ති මනෝධාතුමනෝවිඤ්ඤාණධාතු
 තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති ච
 නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

304-5. එවං එකෙනාකාරෙන පටික්ඛෙපවිධිං දස්සෙත්වා පුන අපරෙනපි
 කාරණෙන දස්සෙත්තො ආහ “දිබ්බචක්ඛාදී”තිආදි. ආදි-ග්ගහණෙන
 දිබ්බසොතඤ්ඤාණග්ගහණං. ඉතිපි න යුජ්ජනීති න කෙවලං පුබ්බෙ වුත්තෙනෙව
 කාරණෙන, අථ ඛො ඉමිනාපි කාරණෙන න යුජ්ජනීති වුත්තං හොති. යදිපි
 චක්ඛාදීනං අනාපාඨගතරූපාදීනි ධම්මාරම්මණා නාම හොන්ති, තදා දිබ්බචක්ඛාදීනි
 රූපාදිආරම්මණානි න සියුං තෙසං පසාදවිසයානං රූපසද්දානං පරිග්ගණ්හනතො,

එවකදීව සති සුත්තෙසු දිබ්බවක්ඛුදිබ්බසොත්තනං ධම්මාරම්මණතාව චත්තබ්බා, න රූපාදිආරම්මණතා, චුත්තා ච සා, තස්මා චක්ඛාදීනං අවිසයා රූපාදයො රූපාදාරම්මණානෙව, න ධම්මාරම්මණාති. තෙනෙව ච ධම්මසඬගහෙපි –

“යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා සද්දාරම්මණං වා ගන්ධාරම්මණං වා රසාරම්මණං වා ථොට්ඨබ්බාරම්මණං වා ධම්මාරම්මණං වා, යං යං වා පනාරබ්භ, තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති”ති (ධ. ස. 1) –

චුත්තං. කිසිදු අනාපාඨගතානං ධම්මාරම්මණත්තෙ සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං රූපාදිආරම්මණං න හොතීති ආපජ්ජතීති. එවං සතීති යදි කදාචි රූපාදිආරම්මණං හුත්වා කදාචි ධම්මාරම්මණං හොති, කදාචි ධම්මාරම්මණං හුත්වා කදාචි රූපාදිආරම්මණං හොති, තදා තෙසං රූපාදිආරම්මණානං නියමොපි කථං භවෙ “ඉදං රූපාදිආරම්මණං, ඉදං ධම්මාරම්මණං”න්ති නියමො න භවෙය්‍යා, ආරම්මණසඬකරො භවෙය්‍යාති අත්ථො.

306. එවං ඡබ්බිධං ආරම්මණං දස්සෙත්වා ඉදානිස්ස අනන්තරහෙදං පරිත්තාරම්මණාදිත්තිකවසෙන දස්සෙත්තො ආහ “සබ්බං ආරම්මණං”න්තිආදි. ඡබ්බිධං පරිත්තත්තිකාදිකං තං එතං සබ්බං ආරම්මණන්ති සම්බන්ධො. පරිත්තත්තිකාදීනන්ති පරිත්තාරම්මණත්තිකාදීනං. පරිත්තාරම්මණත්තිකො හි ඉධ “පරිත්තත්තිකො”ති චුත්තො මජ්ඣපදලොපවසෙන. ආදි-ග්ගහණෙන මග්ගාරම්මණත්තිකො අතීතාරම්මණත්තිකො අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති ඉමෙසං තිණ්ණං තිකානං සඬගහො. තත්ථ “පරිත්තාරම්මණා ධම්මා, මහග්ගතාරම්මණා ධම්මා, අප්පමාණාරම්මණා ධම්මා”ති එවමාගතො පරිත්තාරම්මණත්තිකො. ආදිපදවසෙන “මග්ගාරම්මණා ධම්මා, මග්ගහෙතුකා ධම්මා, මග්ගාධිපතීනො ධම්මා”ති එවමාගතො මග්ගාරම්මණත්තිකො. “අතීතාරම්මණා ධම්මා, අනාගතාරම්මණා ධම්මා, පච්චුප්පන්තාරම්මණා ධම්මා”ති එවමාගතො අතීතාරම්මණත්තිකො. “අජ්ඣත්තාරම්මණා ධම්මා, බහිද්ධාරම්මණා ධම්මා, අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාරම්මණා ධම්මා”ති එවමාගතො අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති වෙදිතබ්බං.

307-9. ත්‍රියාහෙතුද්වයන්ති අහෙතුකකිරියද්වයං හසිතුප්පාදමනොධාතු ඉතරස්ස මහග්ගතාදිආරම්මණතාවසෙනාපි චක්ඛමානත්තා. “ඉට්ඨාදිහෙදා”තිආදි පරිත්තාරම්මණභාවවිභාවනං. ඉට්ඨාදිහෙදාති ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තහෙදා. පටිපාටියාති “රූපං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස, සද්දො සොතච්ඤ්ඤාණස්සා”තිආදීනා අනුක්කමතො. රූපාදි...පෙ.... ත්තයස්ස තූති කිරියාමනොධාතුයා වෙව කුසලාකුසලවිපාකවිභාවසෙන ද්වින්නං මනොධාතුනඤ්ඤා සබ්බං.

රූපාදිපඤ්චකගොවරං. තා හි හදයවත්ථුං නිස්සාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං
පුරිමපච්ඡිමා හුත්වා නියතා රූපාදීනෙව ආරබ්භ පවත්තන්ති.

311. කාමධාතුයන්ති කාමහවෙ. තත්ථ හි නෙසං සබ්බෙසං චත්ථාරම්මණානි
උපලබ්භන්ති. චත්තාරීති තෙස්සෙව කිරියාමනොධාතු,
කුසලවිපාකචක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානි, තථා සම්පට්ඨිතන්ති ඉමානි චත්තාරී
චිත්තානි. සෙසානි පන චත්ථාරම්මණාභාවෙන තත්ථ නුප්පජ්ජන්ති. නෙව කිඤ්චිති
චත්ථාරම්මණානං සබ්බෙසා අභාවතො එතෙසු කිඤ්චි න ජායති.

312-3. “මහාපාකාන”න්තිආදි පඨමපරිච්ඡෙදෙ චුත්තත්ථමෙව. පටුප්පන්තානි
පච්චුප්පන්තා.

314. එවං පරිත්තාරම්මණෙ දස්සෙත්වා ඉදානි මහග්ගතාරම්මණෙ
අප්පමාණාරම්මණෙ ච දස්සෙතුං “දුතියාරුප්පචිත්තඤ්චා”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ
දුතියාරුප්පචිත්තං පඨමාරුප්පාරම්මණතො, චතුත්ථාරුප්පං
තතියාරුප්පාරම්මණතො මහග්ගතාරම්මණං. ඡබ්බිධන්ති කුසලවිපාකකිරියාවසෙන
පච්චෙකං තිව්ධතාය ඡප්පකාරං.

316-20. ඤාණං පරිහීනං එතෙසං, ඤාණතො පරිහීනානි වා ඤාණහීනා.
පරිත්තාරම්මණා...පෙ.... හොන්ති තෙති අට්ඨ ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තුප්පාදා
සෙබ්පුප්ප්ජනඛිණාසවානං කදාචි නිරුප්පුක්කභාවෙන ආදරාකරණවසෙන
අකම්මඤ්ඤසරීරතාඅඤ්ඤවිහිතතාහි වා
අසක්කච්චදානපච්චෙක්ඛණධම්මස්සවනාදීසු අතිපගුණවිපස්සනාය ච
කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ පරිත්තාරම්මණා. අතිපගුණානං
පඨමජ්ඣානාදීනං පච්චෙක්ඛණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා.
කසිණනිමිත්තාදිපඤ්ඤත්තිපච්චෙක්ඛණකාලෙ පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන
නචත්තබ්බා. අකුසලෙසු චත්තාරො දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා
චතුපඤ්ඤාසකාමාවචරධම්මානං, රූපස්ස ච “අත්තා සත්තො”ති
පරාමසනඅස්සාදනාහිනන්දනකාලෙ පරිත්තාරම්මණා. තෙනෙවාකාරෙන
සත්තවිසතිමහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා.
පණණත්තිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තනකාලෙ සීයා නචත්තබ්බා
පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන. දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි තෙයෙව ධම්මෙ ආරබ්භ විනා
පරාමාසෙන අස්සාදනාහිනන්දනවසෙන පවත්තියං, පටිසසම්පයුත්තානි
දොමනස්සවසෙන පවත්තියං, විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං ද්වෙළ්භකභාවෙන,
උද්ධච්චසහගතං වික්ඛිපනවසෙන, අවුපසමවසෙන ච පවත්තියං
පරිත්තමහග්ගතනචත්තබ්බාරම්මණානි වෙදිතබ්බා. ක්‍රියතොපි ච තථානි
කිරියචිත්තතොපි ඤාණසම්පයුත්තා චත්තාරොති අත්ථො. ක්‍රියාවොට්ඨබ්බනන්ති
සරූපකථනමෙතං, න පන කුසලාකුසලවිපාකවොට්ඨබ්බනස්ස විජ්ජමානන්තා.

තිව්ධො හොති ගොවරොති පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන තිව්ධොපි
ගොවරො හොති. කථං? කුසලකිරියාවසෙන අට්ඨ ඤාණසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා

සෙබපුථුප්පනඛිණාසවානං සක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනවිපස්සනාදිසු
 කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තකාලෙ කාමාවචරාරම්මණිකඅභිඤ්ඤාය
 පරිකම්මානුලොමකාලෙ ච පරිත්තාරම්මණා. පයමජ්ඣානාදිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ
 මහග්ගතාරම්මණකානාදිනං පරිකම්මකාලෙ මහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ
 සම්මසනකාලෙ ච මහග්ගතාරම්මණා භොන්ති. යථාලාභං ගොත්‍රභූවොදානකාලෙ
 පන ලොකුත්තරං ධම්මං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ ච නිබ්බානාරම්මණාභිඤ්ඤාය
 පරිකම්මකාලෙ ච අප්පමාණාරම්මණා. පණ්ණත්තිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ
 පණ්ණත්තාරම්මණිකකානාභිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ ච නවත්තබ්බා.
 අභිඤ්ඤාද්වයස්ස පරිත්තාදිආරම්මණනං සත්තරසමපරිවිජෙදෙ වක්ඛති.
 කිරියාවොට්ඨබ්බනම්පි යථාචුත්තධම්මානං තංතංආරම්මණෙ පවත්තමානානං
 පුරෙවරං හුත්වා තං තදෙව ආවජ්ජන්තං පවත්තති පරිත්තාදිආරම්මණං.
 පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනවසෙන පවත්තියං පරිත්තාරම්මණමෙව.

චුත්තාවසෙසානීති යථාචුත්තෙහි අවසිට්ඨානි පන්තරස රූපාවචරානි
 පයමතතියානි, ඡ අරූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානීති එකවිසති චිත්තානි.
 නවත්තබ්බාරම්මණානීති පරිත්තාදිවසෙන නවත්තබ්බස්ස
 කසිණාදිනිමිත්තසත්තපඤ්ඤත්තිආකාසවිඤ්ඤාණාභාවස්ස ආරම්මණකරණතො
 නවත්තබ්බාරම්මණානි.

පරිත්තාරම්මණත්තිකං සමත්තං.

321-2. එවං පරිත්තාරම්මණත්තිකවසෙන විසයිවිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා
 අප්පමාණාරම්මණනිද්දෙසෙනෙව මග්ගාරම්මණත්තිකසඬගහිතොපි විසයිවිභාගො
 නිද්දිට්ඨො භොති, තස්මා තං පභාය අතීතාරම්මණත්තිකවසෙන දස්සෙතුං
 “දුතියාරූපචිත්තඤ්චා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ දුතියාරූපචිත්තං අතීතස්ස
 පයමාරූපවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණකරණතො, චතුත්ථාරූපං තතියාරූපස්ස
 ආරම්මණකරණතො එකත්තඅතීතාරම්මණං. පච්චුප්පන්තාව ගොවරානි රූපාදිමි
 ධරමානෙයෙව පඤ්චද්වාරිකචිත්තානං උප්පජ්ජන්තො. අනාගතාරම්මණං පන
 නියතං කිඤ්චි නත්ථි අනාගතංසඤ්ඤාණස්සපි පඤ්චමජ්ඣානතො අභින්නත්තා.

324-6. සියා...පෙ.... නාගතගොවරානි අට්ඨ තාව මභාවිපාකා දෙවමනුස්සානං
 පටිසන්ධිග්ගහණකාලෙ කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ පවත්තියං
 අතීතාරම්මණා. භවඬගචුතිකාලෙපි එසෙව නයො. ගතීනිමිත්තං පන කදාපි
 කම්මනිමිත්තඤ්ච ආරබ්භ පටිසන්ධිග්ගහණකාලෙ, තදනන්තරං භවඬගකාලෙ ච
 පච්චුප්පන්තාරම්මණා, තථා පඤ්චද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන පවත්තියං.
 මනොද්වාරෙ පන අතීතානාගතපච්චුප්පන්තාරම්මණානං ජවනානං ආරම්මණං
 ගහෙත්වා පවත්තියං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තාරම්මණා.
 කුසලාකුසලවිපාකාහෙතුකඋපෙක්ඛාසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙපි එසෙව
 නයො. කෙවලඤ්චි තා යථාක්කමං මනුස්සෙසු පච්චන්ධාදීනං, අපායෙසු ව
 සබ්බෙසං පටිසන්ධි භොන්ති. පඤ්චද්වාරෙ ව සන්තීරණකාලෙ
 පච්චුප්පන්තාරම්මණාව භොන්තීති අයමෙතෙසං විසෙසො. සොමනස්සසහගතා පන

පඤ්චද්වාරෙ සන්තිරණවසෙන, තදාරම්මණවසෙන ච පවත්තිකාලෙ
පච්චුප්පන්තාරම්මණා, මනොද්වාරෙ ච තදාරම්මණකාලෙ
අතිතානාගතපච්චුප්පන්තාරම්මණානි වෙදිතබ්බා. භසිතුප්පාදවිත්තං පන
බ්ණාසවානං පඤ්චද්වාරෙ භට්ඨපභට්ඨාකාරං කුරුමානානං පච්චුප්පන්තාරම්මණං
හොති, මනොද්වාරෙ අතිතාදිහෙදෙ ධම්මෙ ආරබ්භ භසිතුප්පාදවසෙන පවත්තියං
අතිතානාගතපච්චුප්පන්තාරම්මණං. “කුසලාකුසලා”තිආදියු කුසලෙසු තාව
චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදා සෙබ්පුථුප්පනානං, අතිතාදිහෙදානි
බන්ධාකුආයතනානි සම්මසනකාලෙ, පච්චවෙක්ඛණකාලෙ,
අතිතාදිආරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ ච
අතිතානාගතපච්චුප්පන්තාරම්මණා. පඤ්ඤත්තිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණකාලෙ,
ගොත්‍රභූවොදානකාලෙ, පඤ්ඤත්තිනිබ්බානාරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං
පරිකම්මාදිකාලෙ ච නවත්තබ්බාරම්මණා. පඤ්ඤත්තිනිබ්බානානි හි ඉධ
අතිතාදිකාලවසෙන නවත්තබ්බානීති තදාරම්මණානි අතිතාරම්මණාදිවසෙන
නවත්තබ්බානි. තෙනාහ “සන්තපඤ්ඤත්තිකාලෙපී”ති, යථාසම්භවං සන්තස්ස
නිබ්බානස්ස, පඤ්ඤත්තියා ච ආරම්මණකරණකාලෙති අත්ථො. පොත්ථකෙසු පන
“සන්තෙ පඤ්ඤත්තිකාලෙසු”ති ලිබන්ති, සො අපායො. තස්ස පන අපායභාවං
අජානන්තා අත්ථභානිමිපි අසල්ලක්ඛෙන්වා වචනවිපල්ලාසවසෙන
පඤ්ඤත්තිකාලස්මිං සතීති අත්ථං ලිබන්ති. ඤාණවිප්පයුත්තානිපි චුත්තනසෙනෙව
වෙදිතබ්බානි. කෙවලඤ්ඤි තෙසං මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණානි නත්ථී.
ඤාණවිරහෙන ලොකුත්තරධම්මාරම්මණෙ අසමත්ථභාවතොති අයමෙව විසෙසො.

අකුසලෙසු චත්තාරො දිට්ඨිසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදා අතිතාදිහෙදානං
තෙභූමකධම්මානං අස්සාදනාහිනන්දනපරාමසනකාලෙ අතිතාදිආරම්මණා. තථෙව
පඤ්ඤත්තිං ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා. දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසුපි
ඵසෙව නයො. කෙවලඤ්ඤි තත්ථ පරාමාසග්ගහණං නත්ථී. ද්වෙ
පටිසසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදා අතිතාදිහෙදෙ ධම්මෙ ආරබ්භ දුස්සනකාලෙ
අතිතාදිආරම්මණා, පණ්ණත්තිං ආරබ්භ දුස්සනකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා.
විචිකිච්ඡුද්ධවිචිකිච්ඡුත්තා තෙසු ධම්මෙසු අනිට්ඨගතභාවෙන ච
අවුපසම්චික්ඛෙපවසෙන ච පවත්තියං
අතිතානාගතපච්චුප්පන්තනවත්තබ්බාරම්මණා. කිරියාසු අට්ඨ සහෙතුකවිත්තුප්පාදා
කුසලවිත්තුප්පාදගතිකා ඵව. තත්ථ හි ඤාණසම්පයුත්තා කුසලෙසු
ඤාණසම්පයුත්තෙහි, ඤාණවිප්පයුත්තා ඤාණවිප්පයුත්තෙහි සමානා. කෙවලං පන
තෙ සෙබ්පුථුප්පනානං උප්පජ්ජන්ති, ඉමෙ බ්ණාසවානන්ති අයමෙවෙන්ථ විසෙසො.
කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්චද්වාරෙ
වොට්ඨබ්බනවසෙන පවත්තියං පච්චුප්පන්තාරම්මණා, මනොද්වාරෙ
අතිතානාගතපච්චුප්පන්තාරම්මණානඤ්චෙව පඤ්ඤත්තිනිබ්බානාරම්මණානඤ්ච
ප්චනානං පුරෙවාරිකකාලෙ අතිතානාගතපච්චුප්පන්තනවත්තබ්බාරම්මණා.
අභිඤ්ඤාද්වයස්ස අතිතාදිආරම්මණතං වක්ඛති. නවත්තබ්බා...පෙ.... ආදිනාති
කසිණනිමිත්තාදිපඤ්ඤත්තාරම්මණත්තා අතිතාරම්මණාදිනා නවත්තබ්බා.

327. ක්‍රියා පඤ්චාති ඤාණසම්පයුත්තා චතස්සො,

අහෙනුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උපෙක්ඛාසහගතාති ඉමා පඤ්ච කිරියා. රූපතො පඤ්චමී ක්‍රියාති රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානසඬ්ඛාතා කිරියාහිඤ්ඤා ව. නත්ථී කිඤ්චි අගොචරන්ති අතීතාදිහෙදෙසු, කාලවිමුත්තෙසු ච අගොචරං නාම කිඤ්චි නත්ථී, සබ්බමෙව නෙසං ගොචරං භොතීති අත්ථො.

අතීතාරම්මණත්තිකං.

චුත්තනායානුසාරෙනෙව අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකසඬ්ඛිතොපි විසයිවිභාගො සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති සො විසුං න උද්ධටො. සරූපතො පනෙස ඵලං වෙදිතබ්බො – විඤ්ඤාණඤ්චායනනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනන්ති ඉමෙ තාව කුසලවිපාකකිරියාවසෙන ඡ විත්තුප්පාදා අත්තනො සන්තානසම්බන්ධං හෙට්ඨිමං සමාපත්තිං ආරබ්භ පචත්තනතො අජ්ඣත්තාරම්මණා. රූපාවචරචතුක්කජ්ඣානාති, පඨමතනියාරූප්පාති, ලොකුත්තරකුසලවිපාකාති ච නියකජ්ඣත්තනො බහිභාවෙන බහිද්ධාභූතාති පථවිකසිණාදීති ආරබ්භ පචත්තිතො බහිද්ධාරම්මණාති. සබ්බෙව කාමාවචරකුසලාකුසලාඛ්‍යාකතා ධම්මා රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානඤ්ච අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණාති. තත්ථ කාමාවචරකුසලතො චත්තාරො ඤාණසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදා අත්තනො බන්ධාදීති පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරෙසං බන්ධාදිපච්චවෙක්ඛණෙ, පණ්ණත්තිතිබ්බානපච්චවෙක්ඛණෙ ච බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. ඤාණවිජ්ජයුත්තෙසුපි ඵසෙව නයො. කෙවලඤ්චි තෙසං නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණා නත්ථී. අකුසලාපි අත්තනො බන්ධාදීනං අස්සාදනාහිනන්දනපරාමාසාදිකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරස්ස බන්ධාදීසු වෙව අනින්ද්‍රියබද්ධරූපකසිණාදීසු ච තථෙව පචත්තිකාලෙ බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණාති, තිස්සො ච මනොධාතුයොති ඉමෙ තෙරස විත්තුප්පාදා අත්තනො රූපාදීති ආරබ්භ පචත්තියං අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරස්ස රූපාදීසු පචත්තා බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා, සොමනස්සසහගතං සන්තීරණං පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන අත්තනො පඤ්චරූපාදිධම්මෙ මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන අඤ්ඤෙපි අජ්ඣත්තිකෙ කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පචත්තියං අජ්ඣත්තාරම්මණා, පරෙසං ධම්මෙසු පචත්තමානා බහිද්ධාරම්මණා, තදුභයවසෙන අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණද්වයෙපි ඵසෙව නයො.

කෙවලං පන තං සුගතිදුග්ගනීසු පටිසන්ධිභවඬ්ගචුතිවසෙනාපි අජ්ඣත්තාදිහෙදෙසු කම්මාදීසු පචත්තති. අට්ඨ මහාවිපාකාති පටිසන්ධිභවඬ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන අජ්ඣත්තාදිහෙදෙසු ධම්මෙසු පචත්තනතො අජ්ඣත්තාදිආලම්බණාති. භසිතුප්පාදම්පි අත්තනො රූපාදීති ආරබ්භ පහට්ඨාකාරකරණවසෙන පචත්තියං අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස රූපාදීසු පචත්තං බහිද්ධාරම්මණං. මනොද්වාරෙපි අත්තනො කතකිරියපච්චවෙක්ඛණෙන භසිතුප්පාදනෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරෙසං කතකිරියපච්චවෙක්ඛණෙන

බහිද්ධාරම්මණං, තදුභයවසෙන අප්ඤ්ඤාත්තබහිද්ධාරම්මණං. මනොද්වාරාවජ්ජනං පන මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනවසෙන, පඤ්ඤාද්වාරෙ ච වොට්ඨබ්බනවසෙන පවත්තියං අප්ඤ්ඤාත්තාදිආරම්මණං. අට්ඨ මහාකිරියා කුසලගතිකායෙව. කෙවලඤ්ඤි තා ඛිණාසවානං උප්පජ්ජන්ති, කුසලානි සෙබ්බපුප්පජ්ජනානන්ති එත්තකමෙව නානත්තං. රූපාවචරපඤ්ඤමජ්ඣානස්ස අප්ඤ්ඤාත්තාදිආරම්මණතං වක්ඛති.

329. “එලං, මග්ග”න්ති ච සාමඤ්ඤෙන පුච්ඡිතත්තා ආහ
 “චත්තාරො...පෙ.... පුඤ්ඤතො”ති.

332-4. අරහත්තමග්ගඵලානි පන තෙ ජානිතුං න සක්කොන්ති, තථා කුසලාභිඤ්ඤා ච. තෙනාහ “සබ්බෙසු පනා”තිආදි. වොට්ඨබ්බනස්ස ආවජ්ජනකිච්චසමයං සන්ධාය ගාථාබන්ධසුබන්ථං “වොට්ඨබ්බනම්පි චා”ති වුත්තං. “චත්තාරො...පෙ.... පුඤ්ඤතො”ති ඉදං ඤාණසම්පයුත්තස්සාපි සෙබ්බපුප්පජ්ජනසන්නාප්පවත්තස්ස අග්ගමග්ගඵලජානනෙ අසමත්ථතාය නිදස්සනමත්තං. කුසලාභිඤ්ඤාවිත්තම්පි පන තං ගොචරං කාතුමසමත්ථමෙව. එවඤ්ඤා කත්වා හෙට්ඨා “ක්රියාභිඤ්ඤා මනොධාතු”ති වුත්තං.

335-8. කස්මාති කාරණපුච්ඡා. “අරහතො”තිආදි විස්සජ්ජනං. නි-සද්දො “යස්මා”ති ඉමස්ස අත්ථෙ. යස්මා පුප්පජ්ජනා චා සෙබ්බා චා අරහතො මග්ගචිත්තං, ඵලමානසඤ්ඤා ජානිතුං න සක්කොන්ති, තස්මාති අත්ථො. අයඤ්ඤා නෙසං අසමත්ථතා අනධිගතත්තා අනධිගතෙ ච විසයෙ සබ්බෙසම්පි මොහො අත්ථෙවාති දස්සෙතුං “පුප්පජ්ජනො න ජානාති”තිආදි වුත්තං. සොතාපන්නස්ස මානසන්ති සොතාපන්නස්ස පාටිපුග්ගලිකං මග්ගඵලසංඛිතාලොකුත්තරමානසං. එවං “සකදාගාමිස්ස මානස”න්තිආදිසුපි. ලොකියමානසං පන අරහත්තස්සාපි ජානාති. තථා හි වුත්තං “අථ බො මාරො පාපිමා හගවතො චෙතසා චෙතොපරිචිතක්කමඤ්ඤායා”ති. වුත්තමෙවත්ථං සංඛිතිත්වා දස්සෙන්නො ආහ “හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො”තිආදි. යථෙව හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො පුග්ගලො උපරුපරි චිත්තං න ජානාති, එවං උපරිමො උපරිමොපි හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්ස චිත්තං න ජානාතිති චෙ? නො න ජානාති, සො පන අත්තනා අධිගතවිසයත්තා ජානාතියෙවාති දස්සෙන්නො ආහ “උපරුපරි”තිආදි. යථා “උපරුපරි”ති වුත්තං, එවං “හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්සා”ති වත්තබ්බෙ එකං හෙට්ඨිම-සද්දං ච-සද්දෙන සංඛිගහෙත්වා “හෙට්ඨිමස්ස ච මානස”න්ති වුත්තං.

339-41. එවම්පි විසයිපධානවසෙන විභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි විසයස්පධානවසෙන දස්සෙතුං “යො ධම්මො”තිආදි වුත්තං. කුසලමෙව ආරම්මණන්ති කුසලාරම්මණං. කාමෙති පදං උභයත්ථ සම්බන්ධිතබ්බං “කාමෙ කුසලාරම්මණං කාමෙ කුසලාකුසලස්සා”ති. කිඤ්චාපි හි අකුසලස්ස එකන්තකාමාවචරත්තා න එතස්ස විසෙසිතබ්බතා අත්ථි, කුසලං පන විසෙසිතබ්බමෙවාති තං අපෙක්ඛාය “කාමෙ”ති උපරිපදෙන සම්බන්ධිතබ්බමෙව.

අථ වා අකුසලසහවරියතො කුසලමිපි කාමාවචරමෙව ගය්හතීති “කාමෙ” ති ඉදං පුරිමපදස්සෙව විසෙසනං දට්ඨබ්බං.

කාමාවචරපාකස්සාති පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනානං එකන්තෙන රූපක්ඛන්ධාරම්මණත්තා තදවසෙසස්ස එකාදසවිධස්ස කාමාවචරවිපාකස්ස. කාමක්‍රියස්සාති චුත්තනයෙනෙව මනොධාතුවජ්ජිතස්ස දසවිධකාමාවචරකිරියවිත්තස්ස. එතෙසං...පෙ.... ආරම්මණං සියාති එත්ථ කුසලස්ස තාව අත්තනා කතස්ස දානාදිකාමාවචරකුසලස්ස පසන්නවිත්තෙන අනුස්සරණකාලෙ, තථෙව පරෙහි කතස්ස අනුමොදනකාලෙ, තස්සෙව දුට්ඨස්සාපි අනිච්චතාදිවසෙන පච්චවෙක්ඛණකාලෙ, වෙනොපරියඤාණාදීනං පරිත්තකුසලාරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ ව ආරම්මණං හොති. අකුසලෙසු ව චතුත්තං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තානං කාමාවචරකුසලං ආරබ්භ අස්සාදනාහිනන්දනපරාමසනකාලෙ, දිට්ඨිවිජ්ජපයුත්තානං කෙවලං අස්සාදනාදිකාලෙ ව ද්විත්තං පටිසසම්පයුත්තානං අත්තනා, පරෙහි ව කතකුසලාරබ්භ විජ්ජපටිසාරදුස්සනකාලෙ, විචිකිච්ඡාවිත්තස්ස අසන්නිට්ඨානකාලෙ, උද්ධව්වසහගතස්ස අවුපසම්චික්ඛෙපකාලෙ ව ආරම්මණං හොති. අභිඤ්ඤාවිත්තද්වයෙ කුසලස්ස සෙබ්බපුපුජ්ජනානං අත්තනා, පරෙහි වා කතකුසලස්ස අනුස්සරණකාලෙ, පරවිත්තවිජානනකාලෙ, “ඉමිනා පුඤ්ඤකම්මෙන මනුස්සෙසු, කාමාවචරදෙවෙසු ව නිබ්බත්තති” ති ජානනකාලෙ, “අනාගතෙ දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොමි, කරිස්සති” ති ජානනකාලෙ ව කිරියවිත්තස්සාපි බිණාසවානං අත්තනා, පරෙහි වා කතකම්මානුස්සරණකාලාදීසු ආරම්මණං හොති. කාමාවචරවිපාකෙසු නවත්තං සුගතිපටිසන්ධිනං කම්මකම්මනිමිත්තාරම්මණිකපටිසන්ධිකාලෙ, සබ්බෙසම්පි තදාරම්මණානං කාමාවචරකුසලාරම්මණිකජවනානන්තරං තදාරම්මණකාලෙ ව ආරම්මණං හොතීති. දසවිධකාමාවචරකිරියාසු ව අට්ඨන්තං මහාකිරියවිත්තානං බිණාසවානං කාමාවචරකුසලපච්චවෙක්ඛණසම්මසනකාලෙ, පරිත්තාරම්මණිකකිරියාභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ, භසිතුප්පාදස්ස දානාදිං පච්චවෙක්ඛිත්වා තුස්සනකාලෙ, මනොද්චාරාවජ්ජනස්ස පන කාමාවචරකුසලාරම්මණිකජවනානං පුරොචාරිකකාලෙ ව ආරම්මණං හොතීති එවං කාමාවචරකුසලං ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණං හොති.

342. තතොති යථාචුත්තරාසීතො. තෙනාහ “පඤ්චන්තං පන රාසීන” ත්ති. එත්ථ ව කිරියවිත්තෙසු භසිතුප්පාදො න සම්භවති එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා. තත්ථ කාමාවචරකුසලස්ස තාව සෙබ්බපුපුජ්ජනානං ඤානපච්චවෙක්ඛණසම්මසනකාලෙ, රූපාවචරකුසලාරම්මණිකඅභිඤ්ඤානං පරිකම්මාදිකාලෙ, අකුසලස්ස චුත්තනයෙන පරාමසනාදිකාලෙ, අභිඤ්ඤාසු කුසලාභිඤ්ඤාය සෙබ්බපුපුජ්ජනානං අත්තනා, පරෙහි වා අතීතභවෙ උප්පාදිතඤානානුස්සරණකාලෙ, පරෙසං රූපාවචරවිත්තපරිච්ඡින්නදනකාලෙ, “ඉමිනා කම්මෙන ඉමස්මිං බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තිස්සති” ති ජානනකාලෙ ව “අනාගතෙ ඤානං භාවෙස්සති” ති වා ජානනකාලෙ, කිරියාභිඤ්ඤාය ව බිණාසවානං යථාචුත්තවසෙන පවත්තිකාලෙ ව නවවිධස්ස පන කිරියවිත්තස්ස

බිණාසවානං හෙට්ඨා චුත්තනයෙන රූපාවචරකුසලපච්චවේක්ඛණකාලෙති එවං රූපාවචරකුසලං පඤ්චන්තං රාසීනං ආරම්මණං හොති.

343-7. ආරූප්පකුසලඤ්චාපි ආරම්මණපච්චයො හොතීති සම්බන්ධො.
තෙභූමකකුසලස්සාති සබ්බස්ස කාමාවචරකුසලස්ස, රූපාවචරකුසලෙසු
කුසලාභිඤ්ඤාය, අරූපාවචරකුසලෙසු දුතියචතුත්ථකුසලස්ස වාති ඉමස්ස
තෙභූමකකුසලස්ස. එස නයො “තෙභූමකක්‍රියස්සා”ති එත්ථාපි. “චතුත්ථදුන”න්ති
වා “චතුත්ථදුතියාන”න්ති වා චත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධවසෙන විහත්තියා,
සවිහත්තියස්ස වා තිය-සද්දස්ස ලොපං කත්වා “චතුත්ථදු”ති චුත්තං.
ඉමෙසං...පෙ.... පච්චයොති කාමාවචරකුසලස්ස, තාව අභිඤ්ඤාකුසලස්ස ච
රූපාවචරාරම්මණෙසු චුත්තනයෙන දුතියචතුත්ථාරූප්පස්ස පයමතතියවසෙනාති
එවං තෙභූමකකුසලස්ස තථා සෙබ්බපුච්ඡ්ජනකාලෙ අත්තනො සන්තානගතස්ස,
පරසන්තානගතස්ස වා ආරූප්පකුසලස්ස පජානනකාලෙ
කාමාවචරරූපාවචරකිරියචිත්තස්ස සෙබ්බපුච්ඡ්ජනකාලෙයෙව අත්තනා නිබ්බත්තිතං
පයමතතියාරූපං ආරබ්භ බිණාසවකාලෙ දුතියචතුත්ථාරූප්පනිබ්බත්තනෙ
අරූපකිරියචිත්තස්සාති එවං තෙභූමකකිරියස්ස හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව
අකුසලස්ස, චතුත්ථදුතියානඤ්ච අරූපාවචරවිපාකානන්ති එවමෙනෙසං අට්ඨන්තං
රාසීනං අරූපකුසලමාරම්මණං හොති.

පරිච්ඡිද්ධ ගාහිකාය තණ්හාය ආපන්නන්ති පරියාපන්නං, තෙභූමකධම්මජාතං,
න පරියාපන්නන්ති අපරියාපන්නං, තදෙව පුඤ්ඤඤ්චාති අපරියාපන්නපුඤ්ඤං.
කාමාවචරතොපි කුසලස්ස කිරියස්සාති සම්බන්ධො. රූපතොති රූපාවචරතො.
චතුත්තං...පෙ.... සදාති සෙබ්බානං මග්ගපච්චවේක්ඛණකාලෙ
මග්ගාරම්මණිකකුසලාභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ ඤාණසම්පයුත්තකුසලස්ස,
බිණාසවානං මග්ගපච්චවේක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණිකකිරියාභිඤ්ඤාය ච
පරිකම්මකාලෙ ඤාණසම්පයුත්තකිරියචිත්තස්ස, තෙසං තෙසං ජවනානං
පුරෙවරවසෙන පවත්තිකාලෙ මනොද්චාරාවජ්ජනස්ස, සෙබ්බානං අත්තනො, පරෙසං
වා මග්ගජානනකාලෙ අභිඤ්ඤාද්වයස්සාති එවමෙනෙසං චතුත්තං රාසීනං
අපරියාපන්නකුසලමාරම්මණං හොති.

තට්ඨවාකුසලං...පෙ.... ඊරිතන්ති සෙබ්බානං
පභිනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවේක්ඛණකාලෙ, සෙබ්බපුච්ඡ්ජනානං අත්තනො, පරෙසං
වා සන්තානජ්ජවත්තාකුසලසම්මසනකාලෙ, අකුසලාරම්මණිකකුසලාභිඤ්ඤාය
පරිකම්මාදිකාලෙ කාමාවචරකුසලස්ස, අත්තනො, පරෙසං වා
පවත්තඅකුසලානුස්සරණාදීසු රූපාවචරකුසලස්ස, බිණාසවානං
පභිනකිලෙසපච්චවේක්ඛණඅඤ්ඤසන්තානගතඅකුසලසම්මසනාදිකාලෙ,
පභිනකිලෙසපච්චවේක්ඛණෙන තුස්සනකාලෙ, සබ්බෙසම්පි තංතංජවනානං
පුරෙවරකාලෙ ච කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස, කුසලාභිඤ්ඤාය චුත්තනයෙන
රූපාවචරකිරියචිත්තස්ස, පරාමාසඅස්සාදනාහිනන්දනාදිවසෙන පවත්තියං
අකුසලස්ස, උද්ධච්චරහිතකම්මාරම්මණවසෙන අකුසලවිපාකසන්තීරණස්ස,

කාමාවචරජවනානං අනුස්සරණකාලෙ සබ්බමිපි එකාදසතදාරම්මණවිපාකස්සාති එවං කාමාවචරවිපාකානන්ති එවමෙනෙසං ඡන්තං රාසීනං අකුසලමාරම්මණං හොති.

348-56. විපාකාරම්මණං...පෙ.... පච්චයොති සෙබ්බපුථුජ්ජනානං

විපාකසම්මසනාදිකාලෙ කාමාවචරකුසලස්ස, විපාකක්ඛන්ධානුස්සරණාදීසු රූපාවචරකුසලස්ස, චුත්තනයෙනෙව ඛිණාසවානං විපාකසම්මසනාදිකාලෙ, පුථුජ්ජනකාලෙ අනිට්ඨවිපාකාභාවං ආරබ්භ තුස්සනකාලෙ, යථාචුත්තජවනානං පුරෙවරකාලෙ කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස, කුසලෙසු චුත්තනයෙනෙව රූපාවචරකිරියචිත්තස්ස, විපාකං ආරබ්භ තදාරම්මණජ්ජවත්තියං විපාකාරම්මණිකකම්මුතා පටිසන්ධිං ගණ්හන්තස්ස කම්මනිමිත්තවසෙන පවත්තියඤ්ච කාමාවචරවිපාකස්ස, අස්සාදනාහිනන්දනපරාමාසාදිවසෙන පවත්තියං අකුසලස්සාති එවමෙනෙසං ඡන්තං රාසීනං කාමාවචරවිපාකමාරම්මණපච්චයො හොතිති. රූපාවචරවිපාකාරම්මණෙපි ඉමිනාව නයෙන යොජනා කාතබ්බා. කෙවලඤ්චි තං කාමාවචරවිපාකානං කිරියචිත්තෙසු ච භසිතුප්පාදස්සාරම්මණං න හොතිති අයමෙත්ථ විසෙසො. ලොකුත්තරවිපාකස්ස කාමාවචරකුසලකිරියානමාරම්මණක්කමො අප්පමාණාරම්මණනිද්දෙසෙ චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස කාමාවචරකුසලාදීනං ඡන්තං රාසීනමාරම්මණක්කමො කුසලාරම්මණෙ චුත්තසදිසොව. කෙවලඤ්චි එත්ථ යදෙනං ඛිණාසවසන්තානස්සෙව නියතං නවවිධං කිරියචිත්තං, තං පරසන්තානජ්ජවත්තකුසලාකුසලස්ස, සසන්තානෙව සෙබ්බපුථුජ්ජනකාලෙ අනාගතාරම්මණිකඅභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිවසජ්ජවත්තකුසලස්ස ආරම්මණං හොති. විපාකෙසු ච පටිසන්ධිභවභිග්ගචුතිසඬ්ඛාතානං විපාකානං කම්මාරම්මණවසෙන ආරම්මණං න හොතිති අයමෙව විසෙසො.

රූපාවචරකිරියචිත්තස්ස පඤ්චන්තං රාසීනං ආරම්මණක්කමො කුසලාරම්මණෙ චුත්තසදිසොව. විසෙසොපි කාමාවචරකිරියාරම්මණෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ආරූප්පකිරියචිත්තස්සාපි තෙසං පඤ්චන්තං රාසීනං ගොචරභාවො චුත්තසදිසොව. ආරූප්පකිරියස්ස පන පයමතතියං දුතියවතුත්ථස්සෙව ගොචරො හොති.

357-8. එවං රූපනිබ්බානවජ්ජිතමාරම්මණං දස්සෙත්වා ඉදාති රූපාරම්මණං, නිබ්බානාරම්මණඤ්ච දස්සෙතුං “රූපං චතුසමුට්ඨාන”න්තිආදි ආරද්ධං. රූපන්ති අට්ඨවිසතිවිධො භූතොපාදායහෙදහින්තො රූපක්ඛන්ධො. කිඤ්චාපි න සබ්බමෙව රූපං පච්චෙකං චතුසමුට්ඨානං, සමුදිතො පන රූපක්ඛන්ධො චතුහි එව සමුට්ඨානෙහි සමුට්ඨාතිති කත්වා චුත්තං “චතුසමුට්ඨාන”න්ති. කාමපාකකිරියස්සාති කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරකිරියචිත්තස්ස ච, තත්ථ ච කාමාවචරකුසලස්ස තාව චණ්ණදානාදිපුඤ්ඤකිරියකාලෙ, චණ්ණාදීනං අනිච්චාදිවසෙන සම්මසනකාලෙ, අභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ, අකුසලස්ස

අස්සාදනානිනන්දනපරාමාසාදිකාලෙ, අභිඤ්ඤාද්වයස්ස ඉද්ධිවිධභූතස්ස සුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිරූපනිමිමානකාලෙ, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිභූතස්ස “පුරිමභවෙ එවංවණ්ණො අහොසි” න්තිආදිනා අනුස්සරණකාලෙ, දිබ්බවක්ඛුභූතස්ස වචමානඋපපජ්ජමානසත්තානං වණ්ණදස්සනකාලෙ, දිබ්බසොතභූතස්ස සද්දසවනකාලෙ, අනාගතංසඤ්ඤාණභූතස්ස “අනාගතෙ එවංවණ්ණො භවිස්සාමි” න්තිආදිනා ජානනකාලෙ, කාමාවචරවිපාකෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනද්වයස්ස යථායොගං රූපාදිවිජානනකාලෙ, සුඛසන්තීරණස්ස සන්තීරණතදාරම්මණකාලෙ, උපෙක්ඛාසන්තීරණද්වයස්ස සන්තීරණතදාරම්මණකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තාරම්මණකාලෙ, සහෙතුකවිපාකස්ස කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තාරම්මණකාලෙ, තදාරම්මණකාලෙ ච, කාමාවචරකිරියාසු පන කුසලෙ චුත්තනසානුසාරෙන අට්ඨමභාකිරියචිත්තස්ස, “එවරූපං වණ්ණාදිමදාසි” න්ති තුස්සනකාලෙ භසිතුප්පාදස්ස, පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බතාවජ්ජනකාලෙ මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස, පඤ්චද්වාරෙ ආවජ්ජනකාලෙ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්ස ච ආරම්මණං හොතීති එවං චතුසමුට්ඨානිකං රූපං ඡන්තං රාසීනමාරම්මණං හොති.

359-60. නිබ්බානං පන ගොත්‍රභුවොදානකාලෙ, නිබ්බානාරම්මණිකඅභිඤ්ඤාය පරිකම්මාදිකාලෙ ච කාමාවචරතිහෙතුකකුසලස්ස, අතීතභවෙ සච්ඡිකතනිරොධානුස්සරණකආලාදීසු රූපාවචරකුසලස්ස, චුත්තනයෙනෙව කාමරූපාවචරකිරියචිත්තස්ස, මග්ගට්ඨානං තදනන්තරඵලවළඤ්ජනඵලකාලෙසු අපරියාපන්නකුසලවිපාකස්ස වාති එවං ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණං හොතීති දස්සෙතුං “නිබ්බානාරම්මණ” න්තිආදි චුත්තං. උභයස්සාති කාමාවචරරූපාවචරවසෙන දුට්ඨස්ස.

361-2. නානප්පකාරකන්ති ද්වාදසමපරිච්ඡෙදෙ වක්ඛමානනයෙන නානාවිධප්පකාරං. නවන්තං...පෙ.... පච්චයොති කාමාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, භසිතුප්පාදමනොධාතුවජ්ජිතකාමාවචරකිරියචිත්තානඤ්චෙව ද්වින්තං. අභිඤ්ඤාචිත්තානඤ්ච සබ්බාපි පඤ්ඤත්ති, රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියානං කසිණනිමිත්තාදිකා, පය්මාරූප්පකුසලවිපාකකිරියානං ආකාසපඤ්ඤත්ති, තතියාරූප්පකුසලාදීනං තිණ්ණං අභාවපඤ්ඤත්තීති එවං පඤ්ඤත්ති නවන්තං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොතීති.

363-5. එවං යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණං හොති, තං එකෙකුද්ධාරවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි සබ්බෙ චතුභුමකචිත්තුප්පාදෙ ඡහි ආරම්මණෙහි යොජෙත්වා දස්සෙතුං “රූපාරම්මණිකා ද්වෙ” න්තිආදි ගාථාත්තයං චුත්තං. තං හෙට්ඨා චුත්තත්ථමෙව.

366-9. “පය්මාරූප්පකුසල” න්තිආදි පන හෙට්ඨා චුත්තනයම්භි අරූපාවචරාරම්මණෙසු අරූපාවචරධම්මානං සෙඛාසෙඛවසෙන නානප්පකාරතො පවත්තිආකාරං පකාසෙතුං චුත්තං. කුසලස්සාති සෙඛපුටුප්පනානං

දුනියාරුප්පකුසලස්ස. විපාකස්ස පන බිණාසවානං පවත්තමානස්සාපි ආරම්මණං
 හොති තස්ස පුරිමහවෙ කම්මනිමිත්තාරම්මණත්තා. අරුපහවෙ අතිසන්තහාවෙන
 පවත්තමානං භවභිගවිත්තං න භාවනාය පරිසුද්ධං උපට්ඨාතීති ආහ
 “පට්ඨාරුප්පපාකො”ති ආදි. පට්ඨං තු කිරියවිත්තං පුඤ්ඤස්ස දුනියාරුප්පවෙනසො
 ආරම්මණං න හොති, විපාකස්ස දුනියාරුප්පවෙනසො ආරම්මණං න හොතීති
 සම්බන්ධො. තත්ථ බිණාසවකාලෙ කස්සචි කුසලස්ස අභාවතො “න
 පුඤ්ඤස්සා”ති වුත්තං. ආකාසානඤ්චායතනකිරියාසමඬ්ඛිස්ස
 විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකවිත්තං න පවත්තතීති “න පාකස්සා”ති වුත්තං.
 බිණාසවස්ස දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං, නිරොධසමාපජ්ජනත්ථඤ්ච සමාපත්තියො
 සමාපජ්ජන්තස්ස පට්ඨාරුප්පකිරියවිත්තං දුතියස්ස ආරම්මණං හොතීති ආහ “පට්ඨං
 තු ක්‍රියාවිත්ත”න්ති ආදි.

370-3. “ද්විධා”ති ච වත්වා තමෙව දුට්ඨතං, තිව්ධතඤ්ච දස්සෙතුං “කුසලං
 කුසලස්සා”ති, “ක්‍රියස්සාපි ක්‍රියා හොතී”ති ච ආදි වුත්තං. තං වුත්තනයමෙව.
 එවමෙව ...පෙ.... සියාති පට්ඨාරුප්පවිත්තෙ වුත්තනයෙන සෙඛපුටුජ්ජනානං
 ද්විධා, බිණාසවානඤ්ච තිධා ආරම්මණං භවතීති අත්ථො.

374-5. යං යං ගොවරං ආරබ්භාති රූපාරූපනිබ්බානපඤ්ඤත්තීසු යං යං ගොවරං
 ආරබ්භ. යෙ යෙති අරුපධම්මා. යො නරොති යො ගහට්ඨො, පබ්බජිතො වා
 මාණවො. කීරාති අනුමතියං. තස්ස “උත්තරතෙව”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. පාරන්ති
 අවසානං. තං ඉමස්ස පරමනිපුණගම්භීරනයසමඬ්ඛිතාය යාථාවතො ඔතරන්තෙහි
 අකසිරෙන තරිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා දුප්පාපුණෙය්‍යන්ති කත්වා ආහ
 “දුත්තර”න්ති. උත්තරන්ති උත්තමං. අභිධම්මාවතාරස්ස හි උත්තමතාය
 තදෙකදෙසභූතපාරම්පි උත්තමමෙව හොති. සොති සො
 සමුත්තිණ්ණාභිධම්මාවතාරපාරො නරො. උත්තරතෙව, න පන න සක්කොති තං
 උත්තරිතුන්ති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

ආරම්මණවිභාගනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමො පරිච්ඡෙදො

විපාකවිත්තජ්ජවත්තීතිද්දෙසවණ්ණනා

376. අනන්තඤ්ඤාණෙනාති අනන්තාරම්මණෙ පවත්තඤ්ඤාණෙන.
 නිරඬ්භණෙනාති එත්ථ රාගාදයො අකුසලා අඬ්භන්ති එතෙහි තංසමඬ්ඛිතො
 පුග්ගලා නිහීනභාවං ගච්ඡන්තීති අඬ්භණාති වුව්චන්ති. යථාහ —

“රාගො අඬගණං, දොසො අඬගණං, මොහො අඬගණං, පාපකානං බො, ආවුසො, අකුසලානං ඉච්ඡාවචරානං අධිවචනං යදිදං අඬගණං” න්ති ව ආදි (විභ. 924).

අත්තනො සන්තානෙ සිලාදිගුණෙ එසි ගවෙසිති ගුණෙසි, තෙන ගුණෙසිනා. කරුණායං නියුත්තො, සා අස්ස අත්ථිති වා කරුණිකො, තෙන කරුණිකෙන. එත්ථ ව “අනන්තඤ්ඤාණෙනා” ති ඉමිනා භගවතො සබ්බඤ්ඤාභාවමාහ, “නිරඬගණෙනා” ති බිණාසවභාවං, “ගුණෙසිනා” ති පුබ්බවරියං, “කරුණිකෙනා” ති මහාකරුණාසමඬගිභාවං. එත්තකෙන පන ථොමනෙන භගවතො විපාකදෙසනාය නියායානිකාදිභාවං දිපෙති. අසබ්බඤ්ඤානා හි දෙසිතං අනියායානිකං හොති, අබිණාසවෙන දෙසිතං න පාකටං, අපුඤ්ඤවතා දෙසිතං නප්පතිට්ඨාති, අකාරුණිකෙන වුත්තං සුඛදායකං න හොති. භගවතො පන සබ්බඤ්ඤාභාවතො තෙන දෙසිතං නියායානිකං, බිණාසවත්තා පාකටං, පුඤ්ඤවත්තතාය පතිට්ඨාති, මහාකරුණාසමඬගිතාය සුඛදායකන්ති. විත්තප්පභවන්ති විපාකවිත්තානං උප්පත්තිං.

377-86. ඉදානි විපාකකථාය මානිකාවසෙන අට්ඨකථාය යපිතෙ දස්සපකාරෙ දස්සෙතුං “එකුනතිංස කම්මානී” ති ආදි වුත්තං. තත්ථ යථාරද්ධාය විපාකකථාය මූලකාරණභාවතො “එකුනතිංස කම්මානී” ති පයමං කම්මවචන්ථානං කතං. කම්මෙ පන කථිතෙ විපාකකථාය අධිට්ඨානභූතා විපාකාපි කථෙතබ්බාති “පාකා ද්වත්තිංස දස්සිතා” ති දුතියං විපාකවචන්ථානං කතං. කම්මවිපාකානඤ්ච අද්වාරෙසු අදිස්සනතො “කිසු...පෙ.... දිස්සරෙ” ති තතියං කම්මද්වාරවිපාකද්වාරා වුත්තා. කම්මවිපාකානං වචනප්පසඬගෙයෙව එකස්සෙව කම්මස්ස තං තං පච්චයමාගම්ම අනෙකඵලනිප්ථාදනං දස්සෙතුං “කුසලං...පෙ.... විවිධං ඵල” න්ති චතුත්ථං කාමාවචරකුසලස්ස පවත්තිපට්ඨන්ධිසු නානාඵලනිප්ථාදනං වුත්තං. ඵච වුත්තෙ පන පවත්තිපට්ඨන්ධිනං ලබ්භමානවිපාකවසෙන වුත්තභාවං අජානන්තා –

“තස්සෙව කම්මස්ස විපාකාවසෙසෙනා” ති;
 “එකං පුප්ඵං චජිත්ථාන, අසිතිකප්පකොට්ඨො;
 දුග්ගතිං නාහිජානාමී” ති. ව –

ඵචමාදිවචනස්ස බ්‍යඤ්ජනවිජායාය අත්ථං ගහෙත්වා දින්නපට්ඨන්ධිකායපි චෙතනාය පුන පට්ඨන්ධිදානං මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති “එකාය...පෙ.... පකාසිතා” ති පඤ්චමං එකෙන කම්මෙන එකිස්සායෙව පට්ඨන්ධියා නිබ්බත්තනං වුත්තං. එකස්මිං භවෙ නානාකම්මස්ස විපාකප්පවත්තිං සුණන්තා “දිස්වා කුමාරං සතපුඤ්ඤලක්ඛණං” න්ති ආදිවචනස්ස අත්ථං අජානන්තා “නානාකම්මෙන එකාව පට්ඨන්ධි හොති” ති වින්තෙය්‍යුන්ති “නානා...පෙ.... පට්ඨන්ධිසො” ති ඡට්ඨං නානාකම්මස්ස නානාපට්ඨන්ධිදානං වුත්තං. තථා විපච්චන්තස්ස ව එකස්ස කම්මස්ස සොළස විපාකානි ද්වාදසමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පිති අයං විපාකවිභාගො හෙතුහෙදවසෙන හොතිති දස්සනත්ථං “කිහෙතුකං...පෙ.... න ව

හොති තිහෙතුකා”ති සත්තමං අට්ඨකථාය ආගතහෙතුකිත්තනං දස්සිතං. තං පන හෙතුකිත්තනං එකෙකස්ස කම්මස්ස විපාකවිභාගදස්සනත්ථන්ති. ඉදානි තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරස්ස, මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරස්ස, තිපිටකමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරස්සාති තිණ්ණං ථෙරානං වාදෙසු “එකාය චෙතනාය ද්වාදස විපාකානි එත්ථෙව දසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පී”ති ආගතස්ස දුතියත්ථෙරවාදස්ස, “එකාය චෙතනාය දස විපාකානි එත්ථෙව අහෙතුකට්ඨකම්පී”ති ආගතස්ස තතියත්ථෙරස්ස වාදස්ස ව න සම්මාපතිට්ඨිතත්තා සුප්පතිට්ඨිතස්ස පට්ඨන්තොරවාදස්ස වසෙන දස්සෙතුං විපාකෙසු අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරවිධානං පච්චයබ්බෙන හොති, නො කම්මබ්බෙනාති දීපනත්ථං අට්ඨමං, “අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාර”න්තිආදිනා කම්මෙන සහ අසමානම්පි කත්වා සඬ්ඛාරහෙදො වුත්තො. කම්මස්ස සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතභාවෙපි ආරම්මණවසෙනෙව විපාකවෙදනාය පරිවත්තනං දස්සෙතුං “ආරම්මණෙන...පෙ.... පරිවත්තන”න්ති නවමං ආරම්මණෙන වෙදනාපරිවත්තනං වුත්තං. කම්මවසෙන වෙව ආරම්මණවසෙන ව අනියතස්ස තදාරම්මණස්ස ජවනවසෙන නියමදස්සනත්ථං “තදාරම්මණ...පෙ.... නියාමිත”න්ති දසමං ජවනෙන තදාරම්මණනියමො වුත්තොති.

එකුනතිංස කම්මානීති කුසලාකුසලවසෙන වීසති පරිත්තානි, නව මහග්ගතානීති එකුනතිංස කම්මානි. යස්මා පනෙසා වට්ටවසෙන විපාකකථා, තස්මා ලොකුත්තරකුසලං වජ්ජෙත්වා එකුනතිංසෙව කම්මානි වුත්තානි. එවං “පාකා ද්වත්තිංසා”ති එත්ථාපි තෙවීසති පරිත්තා, නව මහග්ගතානි පාකා ද්වත්තිංස. තීසු ද්වාරෙසුති කායවච්ඡිමනොද්වාරවසෙන තීසු කම්මද්වාරෙසු. කම්මද්වාරවත්ථානං හෙට්ඨා සඬ්ඛෙපනො දස්සිතමෙව. විත්ථාරනො පනෙතං අට්ඨසාලිනියා ධම්මසඬ්ඛගහට්ඨකථාය (ධ. ස. අට්ඨ. 1 කායකම්මද්වාර), තංසංවණ්ණනාදිනො ව ගහෙතබ්බං. කාමං කම්මානිපි ඡසු ද්වාරෙසු පවත්තන්ති, පඤ්චද්වාරප්පවත්තානි පන අවිපාකානි, මනොද්වාරද්වාරත්තයවසෙන භින්නානං විපාකදායකානමෙව සඬ්ඛණ්භනත්ථං “තීසු ද්වාරෙසු”ති වුත්තං. ඡසුති චක්ඛුද්වාරාදීනි පඤ්ච, මනොද්වාරඤ්චාති ඡසු විපාකද්වාරෙසු.

තං තං පච්චයමාගම්මාති කාලසම්පදාදිකං තං තං පච්චයමාගම්ම. තෙනාහු පොරාණා –

“කාලොපධිප්පයොගානං, ගතියා ව යථාරහං;
සම්පත්තිඤ්ච විපත්තිඤ්ච, කම්මමාගම්ම පච්චතී”ති.

අථ වා තං තං පච්චයන්ති සොමනස්සාදිහෙතුභූතං තං තං සහකාරිපච්චයං. විවිධං ඵලන්ති සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතසහෙතුකාහෙතුකඅසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරවසෙන නානප්පකාරඵලං. එකාය චෙතනායාති උපපජ්ජවෙදනීයභූතාය,

අපරාපරියවෙදනීයභූතාය වා එකාය වෙනනාය. දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා පන පවත්තිවිපාකමෙව නිබ්බත්තෙති, නො පටිසන්ධිං.

කිඤ්චාපි “තිහෙතුක”න්ති අවිසෙසෙන චුත්තං, උක්කට්ඨමෙව පන තිහෙතුකකම්මං තිහෙතුකවිපාකං දෙති, තථා දුහෙතුකම්පි උක්කට්ඨමෙව දුහෙතුකවිපාකං දෙති. ඔමකං පන තිහෙතුකකම්මං දුහෙතුකුක්කට්ඨසදිසං, දුහෙතුකාහෙතුකමෙව විපාකං දෙති. තථා දුහෙතුකම්පි අහෙතුකමෙව විපාකං දෙති. උක්කට්ඨොමකවිභාගො ව පනෙස කුසලාකුසලපරිවාරලාභනො, ආසෙවනවිජ්ජපිසාරජ්ජපවත්තියා වා දට්ඨබ්බො. යඤ්භි කම්මං අත්තනො පවත්තිකාලෙ පුරිමපච්ඡාභාගජ්ජපවත්තෙහි කුසලධම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා ආසෙවනලාභෙන සමුදාවිණ්ණං, තං උක්කට්ඨං. යං පන කරණකාලෙ අකුසලධම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා “දුක්කට්ඨං මයා”ති විජ්ජපිසාරුජ්ජාදනෙන පරිභාවිතං, තං ඔමකං නාම හොති.

අටෙත්ථ යථාචුත්තවිධානං කිං පටිසන්ධිපවත්තීනං අවිසෙසෙන, උදාහු පවත්තිවසෙනෙවාති වෙ? පවත්තිවසෙනෙව, පටිසන්ධියං පන අයං විසෙසොති දස්සෙන්තො ආහ “තිහෙතුකෙනා”තිආදි. එත්ථාපි තිහෙතුකුක්කට්ඨකම්මෙනෙව තිහෙතුකපටිසන්ධි හොති, ඔමකෙන පන දුහෙතුකුක්කට්ඨයෙන ව දුහෙතුකා පටිසන්ධි, දුහෙතුකොමකෙන පන අහෙතුකාවාති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. යස්මා පනෙත්ථ ඤාණං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තස්ස මොහස්ස, සබ්බාකුසලස්ස වා පටිපක්ඛං, තස්මා තංසම්පයුත්තං කම්මං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිපච්චයං න හොතීති තිහෙතුකං අතිදුබ්බලම්පි සමානං දුහෙතුකපටිසන්ධිමෙව ආකඨ්ඨති, නාහෙතුකන්ති ආහ “න ව හොති අහෙතුකා”ති. යස්මා පටිසම්භිදාමග්ගෙ සුගතියං ජච්චන්ධබ්බිරාදිවිපත්තියා අහෙතුකුපපත්තිං වජ්ජෙත්වා ගතිසම්පත්තියා අහෙතුකුපපත්තිං දස්සෙන්තෙන ධම්මසෙනාපතිනා –

“ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති, ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතු කුසලා තස්මිං බණෙ ජාතවෙනනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුව්චති කුසලමූලපච්චයාපි සඨ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අකුසලා තස්මිං බණෙ ජාතවෙනනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුව්චති අකුසලමූලපච්චයාපි සඨ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතු අබ්‍යාකතා තස්මිං බණෙ ජාතවෙනනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන වුව්චති නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයාපි නාමරූප”න්ති (පටි. ම. 1.231-232) –

එවං ජවනක්ඛණෙ තිණ්ණං හෙතුනං පච්චයා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකුජ්ජපත්ති චුත්තා, න පන “ජවනක්ඛණෙ ද්වින්තං හෙතුනං පච්චයා”ති, තස්මා තිහෙතුකකම්මෙනෙව තිහෙතුකපටිසන්ධි හොති, න දුහෙතුකෙනාති ආහ “දුහෙතුකෙන...පෙ.... න ව

හොඳි තිහෙතුකා”ති. යදි හි දුහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකපටිසන්ධි සියා, යථා
 “අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති”ති වත්වා තස්ස විහඬිගො කතො,
 එවං “ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති
 හොති. ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා
 උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු කුසලා තස්මිං
 ඛණෙ...පෙ.... සඬ්ඛාරා, නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අකුසලා තස්මිං
 ඛණෙ...පෙ.... සඬ්ඛාරා, පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතු අබ්‍යාකතා තස්මිං
 ඛණෙ...පෙ.... නාමරූප”න්ති සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා
 ඤාණසම්පයුත්තප්පත්තිං වත්වා තස්ස විහඬිගො කාතබ්බො සියා, න ච පනෙවං
 අත්ථි, තස්මා විඤ්ඤායති “දුහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකපටිසන්ධි න හොති”ති.

යදි එවං -

“ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ ඡන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති
 හොති. ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ කතමෙසං...පෙ.... හොති?
 කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු කුසලා තස්මිං ඛණෙ...පෙ....
 සඬ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අකුසලා තස්මිං ඛණෙ...පෙ....
 සඬ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ...පෙ....
 නාමරූප”න්ති -

එවං දුහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකප්පත්තිං උද්ධරිත්වා “ගතිසම්පත්තියා
 ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති. ගතිසම්පත්තියා
 ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ කතමෙසං සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති?
 කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතු කුසලා තස්මිං ඛණෙ...පෙ....
 සඬ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අකුසලා තස්මිං ඛණෙ...පෙ.... සඬ්ඛාරා.
 පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ...පෙ.... නාමරූප”න්ති එවං
 තිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකපටිසන්ධියාපි අනුද්ධටත්තා සාපි න හොතීති වෙ? නො
 න හොති, දුහෙතුකොමකකම්මෙන අහෙතුකපටිසන්ධියා විය තිහෙතුකොමකෙන
 දුහෙතුකපටිසන්ධියාව දාතබ්බත්තා, කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සන්තං පන
 මහාථෙරෙන පාඨො සාවසෙසො කතො.

යදි එවං පුරිමවුත්තෙහි ඉදං සමානං කම්මසරික්ඛකතාභාවතොති
 දුහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකපටිසන්ධි න උද්ධටා, න පන අලබ්භනතොති? තං න,
 අකුසලකම්මස්ස අලොභසම්පයොගාභාවතො, අලොභඵලුප්පාදනෙ විය
 ඤාණවිජ්ජයුත්තස්ස ඤාණඵලුප්පාදනෙ අසමත්ථභාවතො.
 පඤ්ඤාබලසම්පයොගතො හි තංඤාණඵලුප්පාදනෙ සමත්ථං හොති.

එත්ථාහ - කිං පනෙතං කම්මමෙව පටිසන්ධිං දෙන්තං අත්තනා
 සදිසවෙදනමෙව දෙති, උදාහු විසදිසවෙදනමිපිති? දුහෙතුකොමකමෙව

විසදිසවෙදනං දෙනි, ඉතරං පන සදිසවෙදනමෙව. තථා හි පපඤ්චසුදනියා
මජ්ඣිමට්ඨකථාය මහාකම්මවිහඬගසුත්තෙ සුඛවෙදනියාදිකම්මවණ්ණනාය –

“කාමාවචරකුසලතො සොමනස්සසහගතචිත්තසම්පයුත්තා චතස්සො
චෙතනා, රූපාවචරකුසලතො චතුක්කජ්ඣානචෙතනාති එවං.
පටිසන්ධිපචත්තෙසු සුඛවෙදනාය ජනනතො සුඛවෙදනීයං කම්මං නාම.
කාමාවචරඤ්චෙත්ථ පටිසන්ධියංයෙව එකන්තෙන සුඛං ජනෙති, පචත්තෙ
පන ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ අදුක්ඛමසුඛමිපි.

“අකුසලචෙතනා පචත්තෙ කායද්වාරජපචත්තදුක්ඛස්ස ජනනතො
දුක්ඛවෙදනීයං කම්මං නාම.

“කාමාවචරකුසලතො පන උපෙක්ඛාසහගතචිත්තසම්පයුත්තා චතස්සො
චෙතනා, රූපාවචරකුසලතො චතුත්ථජ්ඣානචෙතනාති එවං.
පටිසන්ධිපචත්තෙසු තතියවෙදනාය ජනනතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනීයං කම්මං
නාම. එත්ථ ච “කාමාවචරං පටිසන්ධියංයෙව එකන්තෙන අදුක්ඛමසුඛං
ජනෙති, පචත්තෙ ඉට්ඨාරම්මණෙ සුඛමිපි”ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.300) –

චුත්තං. නනු ච “ආරම්මණෙන හොතෙව, වෙදනාපරිචත්තන” ත්ති වචනතො
ආරම්මණවසෙන වෙදනානියමො හොති, න ච සොමනස්සසහගතකම්මෙන
පටිසන්ධිං ගණ්හන්තස්ස ඉට්ඨාරම්මණමෙව කම්මනිමිත්තාදිකමාපාඨමාගච්ඡති
නියමො අත්ථි, උපෙක්ඛාසහගතකම්මෙන චා ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණන්ති න
සක්කා චත්තුං, තස්මා කථං කම්මවසෙනෙව වෙදනානියමොති? චුච්චතෙ –
ඉට්ඨාදිආරම්මණමිපි ආපාඨමාගච්ඡන්තං කම්මබලෙනෙව ආගච්ඡති
සොමනස්සසහගතකම්මෙන පටිසන්ධිග්ගහණකාලෙ තස්ස බලෙන
ඉට්ඨාරම්මණමාපාඨමාගච්ඡති, උපෙක්ඛාසහගතකම්මෙන
ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණන්ති න න සක්කා චත්තුං, තස්මා කම්මවසෙන පටිසන්ධියා
ආරම්මණනියමො, ආරම්මණවසෙන වෙදනානියමොති. අපිච “ආරම්මණෙන
හොතෙව, වෙදනාපරිචත්තන” ත්ති ඉදං තදාරම්මණං සන්ධාය චුත්තන්ති න තෙන
පටිසන්ධියා කම්මසරික්ඛකවෙදනාභාවො පටික්ඛිපිතුං සක්කා, දුහෙතුකොමකං පන
සොමනස්සසහගතමිපි අත්තතො නිහිනතාය දුහෙතුකඵලුප්පාදතෙ අසමත්ථත්තා,
අහෙතුකාය ච අත්තතා සදිසවෙදනාය පටිසන්ධියා අසම්භවතො
උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධියා අනුරූපතො ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණමුපට්ඨපෙත්වා
තදාරම්මණං උපෙක්ඛාසහගතමෙව පටිසන්ධිං දෙනි.

නනු ච “පච්ඡිමභවිකමහාබොධිසත්තානං මෙත්තාපුබ්බහාගං
සොමනස්සකම්මං පටිසන්ධිං දෙනි” ති අට්ඨකථාසු චුත්තං, මහාසිවත්ථෙරො ච
උපෙක්ඛාසහගතඤ්ඤාණසම්පයුත්තඅසඬබාරිකවිපාකචිත්තෙන පටිසන්ධිං ඉච්ඡති.
චුත්තඤ්ඤි තෙන “සොමනස්සසහගතතො උපෙක්ඛාසහගතං බලචතරං, තෙන
පටිසන්ධිං ගණ්හන්ති, තෙන ගහිතපටිසන්ධිකා හි මහජ්ඣාසයා හොන්ති

තිපිටකවූළුනාගත්තේදේවයා' ති, තස්මා සොමනස්සසහගතකුසලතො
 උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධිපි ලබ්භති යථා ව, එවං තථා උපෙක්ඛාසහගතතො
 සොමනස්සසහගතාපීති කථං කම්මසදිසවෙදනා පටිසන්ධිති? එත්ථාපි ච කම්මම්පි
 උපෙක්ඛාසහගතමෙවාති ථෙරස්ස අධිප්පායො සියාති සක්කා චත්තුං. අපිවායං
 වාදො මහාඅට්ඨකථායං පටික්ඛිත්තොව. තථා හි චුත්තං සඬගහකාරෙහි
 ‘අට්ඨකථායං පන අයං ථෙරස්ස මනොරථො, නත්ථි එත’ ත්ති පටික්ඛිපිත්වා
 සබ්බඤ්ඤාබොධිසත්තානං හිතුපවායො බලවා හොති, තස්මා
 මෙත්තාපුබ්බහාගකාමාවචරකුසලවිපාකසොමනස්සසහගතතිහෙතුකඅසඬාරිකචිත්
 තෙන පටිසන්ධිං ගණ්හන්තීති චුත්තන්ති, තස්මා පටික්ඛිත්තවාදං ගහෙත්වා න
 සක්කා අට්ඨකථාවචනං වාලොකුන්ති සම්පට්ඨිතබ්බමෙවෙනං කම්මසදිසවෙදනා
 පටිසන්ධිති. අසම්පට්ඨිතතෙහි වා අට්ඨකථාය අධිප්පායො සාධුකං
 කථෙතබ්බොති.

අසඬාරන්ති අසඬාරිකකම්මං. අසඬාරං සසඬාරම්පි එලං දෙතිති
 සම්බන්ධො.

ආරම්මණෙනාති ඉට්ඨාදිආරම්මණෙන. වෙදනාපරිවත්තනන්ති තස්ස තස්ස
 ආරම්මණස්ස අනුරූපතො සොමනස්සාදිවෙදනාය පරිවත්තනං,
 කුසලවිපාකසන්තීරණතදාරම්මණාති සන්ධාය වෙනං චුත්තං. තාති හි
 ඉට්ඨාරම්මණෙ සොමනස්සසහගතාති, ඉට්ඨමජ්ඣන්තෙ උපෙක්ඛාසහගතාති.
 අකුසලවිපාකං පන සන්තීරණතදාරම්මණං අනිට්ඨෙ, අනිට්ඨමජ්ඣන්තෙ ච
 ආරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතමෙව. න හි තස්ස ආරම්මණවසෙන වෙදනාහෙදො
 අත්ථි, හෙට්ඨා චුත්තනයෙන ද්විසුපි උපෙක්ඛාසහගතමෙව.
 ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිතෙනෙසු ච යපෙත්වා කායවිඤ්ඤාණද්වයං සෙසාති
 ඉට්ඨාදීසු සබ්බත්ථ හෙට්ඨා චුත්තකාරණවසෙනෙව උපෙක්ඛාසහගතාති, තථා
 කායවිඤ්ඤාණං ඉට්ඨාදීසු සුබසහගතං, අනිට්ඨාදීසු දුක්ඛසහගතන්ති. ජවනෙන
 නියමිතං අට්ඨකථායන්ති අධිප්පායො. හෙතුනියමනමෙව චෙත්ථ ජවනවසෙන
 හොති වෙදනාහෙදස්ස ආරම්මණෙනෙව, සඬාරහෙදස්ස ච පච්චයවසෙනෙව
 නියමිතන්තා. එත්ථ ච අකුසලවිපාකානං විභාගාභාවතො
 කුසලවිපාකතදාරම්මණානමෙව ආරම්මණජවනපච්චයවසෙන නියමනං හොති. තං
 පන සරූපතො එවං වෙදිතබ්බං – තිහෙතුකුක්කට්ඨකම්මෙන හි තදාරම්මණං
 පවත්තමානං කම්මවසෙන නියමාභාවතො සබ්බෙසුපි කුසලවිපාකතදාරම්මණෙසු
 සම්පත්තෙසු ආරම්මණජවනපච්චයවසෙන, ආරම්මණජවනවසෙනෙව වා නියතං
 එකමෙව උප්පජ්ජති. කථං? තදාරම්මණෙසු හි ආරම්මණවසෙන වෙදනානියමො
 හොති, ජවනවසෙන හෙතුනියමො, පච්චයවසෙන සඬාරනියමො. අහෙතුකෙසු
 පන සඬාරහෙදාභාවතො පච්චයවසෙන නියමනං නත්ථි. තත්ථ ආරම්මණෙන
 වෙදනානියමනං හෙට්ඨා චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. ජවනවසෙන හෙතුනියමනෙ
 පන කම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන තිහෙතුකාති දුහෙතුකාති අහෙතුකාතීති තිණි
 ජවනාති වෙදිතබ්බාති. තත්ථ කම්මසරික්ඛකහෙතුවසෙන තිහෙතුකජවනාති නාම
 කාමාවචරකුසලකිරියාසු ඤාණසම්පයුත්තජවනාති, දුහෙතුකජවනාති නාම

ඤාණවිජ්ජාත්තජවනානි, අභෙතුකානි නාම අකුසලජවනානි වෙව
කිරියාභෙතුකජවනඤ්ච. අකුසලජවනානිපි හි කුසලකම්මසරික්ඛභෙතුවසෙන
අභෙතුකානි කුසලභෙතුනං තෙසු අභාවතො.

තත්ථ කම්මස්ස ජවනසදිසතදාරම්මණාහිනිජ්ජාදනසාමත්ථියෙ සති
තිභෙතුකජවනෙ ජවිතෙ තිභෙතුකතදාරම්මණං හොති, දුභෙතුකජවනෙ ජවිතෙ
දුභෙතුකතදාරම්මණං, අභෙතුකජවනෙ ජවිතෙ අභෙතුකතදාරම්මණං හොතීති. එවං
ජවනවසෙන භෙතුනියමනං දට්ඨබ්බං. කථං පච්චයවසෙන සඬ්ඛාරනියමොති?
කාලසම්පදාදීනං, උතුසම්පදාදීනඤ්ච පච්චයානං බලවහාවෙ සති
අසඬ්ඛාරිකතදාරම්මණං හොති, දුබ්බලහාවෙ සසඬ්ඛාරිකං. අභෙතුකතදාරම්මණස්ස
පන පච්චයවසෙන නියමො නත්ථි, තස්මා යදි ඉට්ඨාරම්මණං හොති, තදා
උපෙක්ඛාසහගතං තදාරම්මණං පටිබාහිත්වා සොමනස්සසහගතතදාරම්මණමෙව
හොති. සොමනස්සසහගතතදාරම්මණෙසුපි අනියමෙන ආරම්මණවසෙන සබ්බෙසු
සම්පත්තෙසු ජවනස්ස තිභෙතුකභාවෙ දුභෙතුකාභෙතුකෙ පටිබාහිත්වා
තිභෙතුකමෙව තදාරම්මණං හොති. තිභෙතුකතදාරම්මණෙසුපි අනියමෙන
ජවනවසෙන සබ්බෙසු සම්පත්තෙසු පච්චයස්ස බලවහාවෙ සති
සසඬ්ඛාරිකතදාරම්මණං පටිබාහිත්වා අසඬ්ඛාරිකමෙව තදාරම්මණං හොති.
එතෙනෙව නයෙන සෙසං තදාරම්මණමිපි තංතංජවනානුරූපතො නියමනං
දට්ඨබ්බං.

අභෙතුකතදාරම්මණං පන පච්චයං අනපෙක්ඛිත්වා ආරම්මණවසෙන වෙව
ජවනවසෙන ච නියමනං හොති. ඉදමෙත්ථ යෙභුය්‍යජ්ජවත්තිවසෙන නියමනං.
කදාපි පන ආරම්මණවසෙන, පච්චයවසෙන, පරිචිතවසෙන ච තදාරම්මණනියමො
හොති. තත්ථ ආරම්මණවසෙන වෙව පච්චයවසෙන ච නියමනං හෙට්ඨා
චුත්තනයමෙව. පරිචිතවසෙන පන නියමනෙ යෙභුය්‍යන
තිභෙතුකකුසලජ්ජවත්තියා තෙසු පරිචිතස්ස කදාපි දුභෙතුකෙ, අභෙතුකෙ වා
ජවනෙ ජවිතෙ පරිචයවසෙන තිභෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. යෙභුය්‍යන ච
දුභෙතුකජවනජ්ජවත්තියා තත්ථ පරිචිතස්ස කදාපි තිභෙතුකෙ, අභෙතුකෙ වා
ජවනෙ ජවිතෙ පරිචයවසෙන දුභෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. තථෙව අකුසලෙසු
පරිචිතස්ස කදාපි තිභෙතුකදුභෙතුකෙසුපි ජවනෙසු ජවිතෙසු පරිචයවසෙන
අභෙතුකතදාරම්මණමෙව හොතීති. එවඤ්ච කත්වා පට්ඨානෙ -

“කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සභෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා
උජ්ජජ්ජති, සභෙතුකෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති,
කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ අභෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උජ්ජජ්ජති” ති

අවිසෙසෙන අකුසලජවනානන්තරම්පි සභෙතුකතදාරම්මණං,
තිභෙතුකජවනානන්තරඤ්ච අභෙතුකතදාරම්මණං චුත්තං. තිභෙතුකොමකෙන, පන
දුභෙතුකක්කට්ඨෙන ච කම්මෙන තදාරම්මණජ්ජවත්තියං කම්මස්ස
තිභෙතුකවිපාකදානෙ අසමත්ථතාය තිභෙතුකජවනෙපි ජවිතෙ

දුහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. සෙසං චුත්තනයමෙව. දුහෙතුකොමකෙන පන කම්මෙන තදාරම්මණප්පවත්තියං කම්මස්ස සහෙතුකතදාරම්මණනිබ්බත්තෙන අසමත්ථනය සහෙතුකප්පවෙනපි ජවිතෙ අහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති. සෙසං චුත්තනයමෙව.

387-91. තුලොන පාකච්ඡෙන්නාති

සොමනස්සහගතඤ්ඤාණසම්පයුත්තඅසඬ්ඛාරිකෙන මහාවිපාකච්ඡිත්තෙන. බලවාරම්මණෙනි අතිමහන්තාරම්මණෙ. චතුබ්බිධඤ්ඤි ආරම්මණං අතිමහන්තං මහන්තං පරිත්තං අතිපරිත්තන්ති. චුත්තඤ්ඤිව -

“තථා හි විසයං ආහු, චතුධා එත්ථ පණ්ඩිතා;
මහන්තාතිමහන්තතො, පරිත්තාතිපරිත්තතො” ති.

අතිමහන්තාදිභාවො වස්ස ආපාඨගතකාලෙ උප්පජ්ජනකච්ඡිත්තක්ඛණවසෙන වෙදිතබ්බො. තථා හි ආපාඨගතක්ඛණතො පටිධාය යාව සොළසච්ඡිත්තක්ඛණා, තාව විජ්ජමානායුකආරම්මණං අතිමහන්තං නාම. පන්තරසවුද්දසච්ඡිත්තක්ඛණායුකං මහන්තං නාම. තෙරසච්ඡිත්තක්ඛණතො පටිධාය අට්ඨච්ඡිත්තක්ඛණායුකං පරිත්තං නාම. තතො පරං අතිපරිත්තං නාම. තත්ථ අතිමහන්තාරම්මණෙ තදාරම්මණපරියොසානාති විට්ඨිත්තාති උප්පජ්ජන්ති. මහන්තෙ ජවනපරියොසානාති, නත්ථි තදාරම්මණප්පාදො. පරිත්තෙ ජවනමපි න උප්පජ්ජති, සන්තීරණානන්තරං වොට්ඨබ්බතමෙව ද්වත්තික්ඛත්තුං පවත්තති. අතිපරිත්තෙ භවඬගවලනමත්තමෙව. කථං? අතිමහන්තෙ හි ආරම්මණෙ පඤ්චද්වාරෙසු යථානුරූපං අඤ්ඤතරස්මිං ද්වාරෙ ආපාඨගතෙ පසාදසට්ටනානුභාවෙන භදයවත්ථුසන්තිස්සිතා භවඬගසන්තති වොච්ඡිජ්ජති, වොච්ඡිජ්ජමානා ච සහසා න ඔච්ඡිජ්ජති. යථා පන වෙගෙන ධාවන්තො පුරිසො අන්තරා යාතුකාමොපි එකද්වෙපදවාරෙ අතික්කමිත්වාච යාතුං සක්කොති, න පන යාතුකාමනය සද්ධිංයෙව, එවමෙව දීපසිඛා විය, ගඬිගාසොතො විය, වෙගෙන ජවමානා භවඬගසන්තති අන්තරා ඔච්ඡිජ්ජමානාපි පසාදසට්ටනතො පරං ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වාච ඔච්ඡිජ්ජති. තත්ථ පට්ඨමච්ඡිත්තං භවඬගසන්තතියා වලනාකාරෙන උප්පජ්ජනතො භවඬගවලනං නාම, දුතියං උපච්ඡිජ්ජනවසෙන උප්පජ්ජනතො භවඬගුපච්ඡෙදො නාම. වලනඤ්ඤිවෙත්ථ විසදිසච්ඡිත්තස්ස උපනිස්සයභාවගමනං. චුත්තඤ්ඤිව -

“ආරම්මණන්තරාපාඨෙ, ද්වික්ඛත්තුං වලිතෙ මනො;
චිත්තන්තරස්ස හෙතුත්තං, යානං වලනමිරිත්” ති.

යදි එවං දුතියස්සපි තං අත්ථිති තමපි භවඬගවලනමිච්චෙව වත්තබ්බන්ති? සච්චං, භවඬගස්ස පන උපච්ඡිජ්ජනවසෙන පවත්තිවිසෙසං ගහෙත්වා පුරිමස්ස නාමතො විසදිසනාමං කාතුං “භවඬගුපච්ඡෙදො” ති වුවවතීති. නනු ච රූපාදීහි පසාදෙ සට්ටිතෙ පසාදනිස්සිතස්සෙව වලනං යුත්තං, කථං පන

හදයවත්ථුසන්තිස්සිතාය භවඛගසන්තිතියා වලනන්ති? සන්තිවසෙන
 එකාබද්ධත්තා. යථා හි හෙරියා එකස්මිං තලෙ ධීතසක්ඛරාය මක්ඛිකාය නිපන්තාය
 අපරස්මිං තලෙ දණ්ඩාදිනා පහටෙ අනුක්කමෙන හෙරිවම්මවරත්තාදීනං වලනෙන
 සක්ඛරාය වලිතාය මක්ඛිකාය පලායනං හොති, එවමෙව රූපාදිමිහි පසාදෙ සට්ඨිතෙ
 තන්තිස්සයෙසු මහාභූතෙසු වලිතෙසු අනුක්කමෙන තංසම්බන්ධානං
 සෙසරූපානම්පි වලනෙන හදයවත්ථුමිහි වලිතෙ තන්තිස්සිතස්ස භවඛගස්ස
 වලනාකාරෙන පවත්ති හොති. චූත්තඤ්ච –

“සට්ඨිතෙ අඤ්ඤවත්ථුමිහි, අඤ්ඤනිස්සිතකම්පනං;
 එකාබද්ධෙන හොතීති, සක්ඛරොපමයා වදෙ”ති. (ස. ස. 176);

එවං භවඛගවලනභවඛගුප්ඵභෙදෙසු උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙසු “කිං
 නාමෙත”න්ති වදන්ති විය වීථිචිත්තානි ආරම්මණාහිමුඛං පටිපාදෙන්ති
 කිරියාමනොධාතු උප්පජ්ජති, තස්සානන්තරං යථාරහං දස්සනාදිකිච්චං සාධයමානා
 පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුසු අඤ්ඤතරා උප්පජ්ජති, තදනන්තරං තාය
 ගහිතමෙවාරම්මණං සම්පට්ඨිතමානා විපාකාහෙතුකමනොධාතු උප්පජ්ජති,
 තදනන්තරං තදෙවාරම්මණං සන්තීරියමානා විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු
 උප්පජ්ජති, තදනන්තරං තමෙවාරම්මණං වචන්ථාපයමානා
 කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජති, තදනන්තරං
 කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියජවනෙසු යං කිඤ්චි ලද්ධපච්චයං තදෙවාරම්මණං
 ආරබ්භ ජවනං හුත්වා යෙභුයොන සත්තක්ඛත්තුං ජවති, තදනන්තරං
 එකාදසතදාරම්මණචිත්තෙසු අඤ්ඤතරං කම්මං ආරම්මණං ජවනං පච්චයො
 පරිචිතතාති ඉමෙසං අනුරූපවසෙන ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජති, තදනන්තරං
 භවඛගපාතො හොති.

ඉධ යත්වා ඉමිස්සා චිත්තපරම්පරාය සුඛග්ගණත්ථං අම්බොපමා වෙදිතබ්බා.
 කථං? එකො කිර පුරිසො ඵලිතම්බරුක්ඛස්ස හෙට්ඨා සසීසං පාරුපිත්වා නිපන්තො
 නිද්දායති, අටෙකං අම්බපක්කං වණ්ටතො මුච්චිත්වා තස්ස කණ්ණසක්ඛලිං
 පුඤ්ජමානං විය “ය”න්ති භූමියං පතති, සො තස්ස සද්දෙන පබ්බජ්ඣිත්වා සීසතො
 වත්ථං අපනෙත්වා වක්ඛුං උම්මීලෙන්වා ඔලොකෙසි, තතො හත්ථං පසාරෙත්වා
 එලං ගහෙත්වා මද්දිත්වා උපසිඬ්ඝිත්වා පක්කභාවං ඤත්වා පරිභුඤ්ජිත්වා මුඛගතං
 සහ සෙම්භෙන අස්සාදෙන්වා පුන තටෙව නිද්දායති. තත්ථ තස්ස පුරිසස්ස
 අම්බරුක්ඛමුලෙ නිද්දායනකාලො විය භවඛගසමඬ්ඝිකාලො, අම්බපක්කස්ස
 පතිතකාලො විය ආරම්මණස්ස පසාදසට්ඨනකාලො, පතනසද්දෙන පබ්බද්ධකාලො
 විය මනොධාතුයා භවඛගස්ස ආවට්ඨිතකාලො, උම්මීලෙන්වා ඔලොකිතකාලො විය
 වක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස දස්සනකිච්චං සාධනකාලො, හත්ථං පසාරෙත්වා ගහිතකාලො
 විය විපාකමනොධාතුයා ආරම්මණසම්පට්ඨිතකාලො, ගහෙත්වා මද්දිතකාලො විය
 විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස සන්තීරිතකාලො, උපසිඬ්ඝිතකාලො
 විය කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා වචන්ථාපිතකාලො, පරිභුත්තකාලො විය
 ජවනස්ස ආරම්මණරසඅනුභවිතකාලො, මුඛගතං සහ සෙම්භෙන අස්සාදිතකාලො

විය තදාරම්මණස්ස ජවනෙන අනුභූතාරම්මණඅනුභවනකාලො, පුන නිද්දායනං විය පුන භවභිගකාලොති එවමෙත්ථ උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

අයං පන උපමා කිං දීපෙති? ආරම්මණස්ස පසාදසට්ටනමෙව කිව්වං, කිරියාමනොධාතුයා භවභිගාවට්ටනමෙව කිව්වං, පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුනං දස්සනාදිකමෙව කිව්වං, විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පට්ච්ඡනමෙව කිව්වං, විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සන්තීරණමෙව කිව්වං, කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා වචන්ථාපනමෙව කිව්වං, ජවනස්සෙව පන ආරම්මණරසානුභවනං තදාරම්මණස්ස එතෙන අනුභූතස්සෙව අනුභවනන්ති එවං කිව්වෙසෙන ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤාසංකිණ්ණතං දීපෙති, එවං පවත්තමානං පන චිත්තං “ත්වං ආවජ්ජනං නාම හොහි, ත්වං දස්සනාදියු අඤ්ඤතරං, ත්වං සම්පට්ච්ඡනං නාමා” තිආදිනා නියුඤ්ජකෙ කාරකෙ අසතිපි චිත්තනියාමවසෙනෙව පවත්තතිති වෙදිතබ්බං. තං පන චිත්තනියාමං සද්ධිං උතුනියාමාදිහි පරිච්ඡෙදාවසානෙ වක්ඛති. අයං තාව අනිමගන්තාරම්මණෙ චිත්තජ්ජවත්තිවිභාවනා.

මහන්තාරම්මණෙ පන තදාරම්මණුප්පාදස්ස අභාවතො තස්මිං ආපාඨගතෙ චුත්තනයෙන ජවනපරියොසානෙසු වීරීචිත්තෙසු උප්පන්නෙසු භවභිගපාතොව හොති, ආරම්මණස්ස පන පරික්ඛිණායුකත්තා එකචිත්තක්ඛණිකජ්ජමාණෙපි වා ආයුම්හි සති සමාසන්නමරණො විය පුරියො දුබ්බලභාවතො තදාරම්මණං නුප්පජ්ජති. අපිව තදාරම්මණමුප්පජ්ජන්තං නියමතො ද්වික්ඛත්තුමෙව උප්පජ්ජති, න එකචාරං. එකචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨෙ ව ආරම්මණෙ එකස්මිං තදාරම්මණෙ උප්පන්නෙසු දුතියස්ස උප්පජ්ජනකාලෙ තස්ස නිරුද්ධත්තා නුප්පජ්ජති. න හි ද්වියු තදාරම්මණෙසු එකං පච්චුප්පන්නාරම්මණං, එකං අතීතාරම්මණං හොති, තස්මා දුතියස්ස අනුප්පත්තියා පයමම්පි නුප්පජ්ජති. මජ්ඣිමට්ඨකථායං පන සකිම්පි තදාරම්මණස්ස පවත්ති චුත්තා. පරමත්ථචිතිච්ඡයෙපි ව තමෙව වාදං සම්පට්ච්ඡිත්වා “සකිං ද්වෙ වා තදාලම්බ”න්ති (පරම. වී. 116) චුත්තං. අභිධම්මට්ඨකථායං පන “චිත්තජ්ජවත්තිගණනායං සබ්බවාරෙසු ද්වෙ එව චිත්තචාරානි ආගතානී”ති වත්වා තං න සම්පට්ච්ඡිතං, තස්මා මහන්තාරම්මණෙ ජවනාවසානෙ භවභිගපාතොව හොති, නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදො, අයඤ්ච තදාරම්මණෙහි තුව්ඡතාය “මොසවාරො”ති චුච්චති.

පරිත්තාරම්මණෙ ජවනුප්පාදස්සපි අභාවතො සන්තීරණාවසානෙසු වීරීචිත්තෙසු උප්පන්නෙසු තදනන්තරං වොට්ඨබ්බනමෙව ආසෙවනං ලහිත්වා ජවනට්ඨානෙ යත්වා ද්වික්ඛත්තුං පවත්තති, තතො භවභිගපාතො හොති. වොට්ඨබ්බනං පන අප්පත්වා අන්තරා වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිකං පත්වා නිවත්තිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති. ජවනං පන ආරම්මණස්ස අප්පායුකභාවෙන පරිදුබ්බලත්තා නුප්පජ්ජති. තඤ්ඤි උප්පජ්ජමානං සත්තචිත්තක්ඛණායුකෙයෙව උප්පජ්ජති, කතිපයචිත්තක්ඛණායුකෙ පන පයමජ්ජනමෙව නුප්පජ්ජති. තදනුප්පත්තියඤ්ඤි ඉතරානිපි නුප්පජ්ජන්ති, තස්මා පරිත්තාරම්මණෙ නත්ථි ජවනුප්පාදොති අයං දුතියො මොසවාරො අට්ඨකථාය චුත්තො. ටිකාකාරො පන තථා අසම්පට්ච්ඡිත්වා

අක්කුඳුඳු දුතියමොසවාරං පකප්පෙනි. චුත්තක්කුඳු තෙන තීසු මොසවාරෙසු
දුතියමොසවාරො උපපරික්ඛිත්වා ගහෙනබ්බො.

යදි හි අනුලොමෙ වෙදනාත්තිකෙ පටිච්චවාරාදීසු “ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ
ද්වෙ, නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ”ති ව චුත්තං සියා, සොපි මොසවාරො
ලබ්භෙය්‍යා. යදි ව වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, කුසලාකුසලානම්පි
සියා. න හි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධං යුත්තස්ස ආසෙවනපච්චයභාවී ධම්මො
ආසෙවනපච්චයො භොතීති අවුත්තො අත්ථි. වොට්ඨබ්බනස්ස පන කුසලාකුසලානං
ආසෙවනපච්චයභාවො න චුත්තො. “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජති නාසෙවනපච්චයා. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති
නාසෙවනපච්චයා”ති වචනතො පටික්ඛිත්තොව. අපාපි සියා “අසමානවෙදනානං
වසෙනෙවං චුත්ත”න්ති, එවම්පි යථා “ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං, අකුසලානං
ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.417) චුත්තං, එවං
“ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිපි වත්තබ්බං සියා. ජාතිභෙදා න චුත්තන්ති වෙ,
“භූමිහින්නස්ස කාමාවචරස්ස රූපාවචරාදීනං ආසෙවනපච්චයභාවො විය
ජාතිහින්නස්සපි භවෙය්‍යා”ති වත්තබ්බො එව සියා, අහින්නජාතිකස්ස ව වසෙන
යථා “ආවජ්ජනා සහෙතුකානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති චුත්තං,
එවං “ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිපි වත්තබ්බං සියා, න තු චුත්තං, තස්මා
වෙදනාත්තිකෙපි සංඛිත්තාය ගණනාය “ආසෙවනපච්චයා නමග්ගෙ එකං,
නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක”න්ති එවං ගණනාය නිද්ධාරියමානාය
වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයත්තභාවා යථාචුත්තප්පකාරො දුතියො
මොසවාරො වීමංසිත්වා ගහෙනබ්බො. වොට්ඨබ්බනං පන වීථිවිපාකසන්නතියා
ආවට්ටනතො “ආවජ්ජනා”ඉච්චෙව චුත්තං. තතො විසදිසස්ස ජවනස්ස කරණතො
මනසිකාරො ව. එවක්ඛිත්තො පටියානෙ “වොට්ඨබ්බනං කුසලානං ඛන්ධානං
අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි න චුත්තං, “ආවජ්ජනා”ඉච්චෙව චුත්තං,
තස්මා වොට්ඨබ්බනතො චතුත්තං වා පඤ්චත්තං වා ජවනානං ආරම්මණපුරෙජානං
භවිතුං අසක්කොන්තං රූපාදිආවජ්ජනාදීනං පච්චයො භවිතුං න සක්කොති,
අයමෙතස්ස සභාවොති ජවනාපාරිසුරියා දුතියො මොසවාරො දස්සෙතුං යුත්තො
සියාති.

අයක්කුඳුඳු ආවරියස්ස අධිප්පායො – යදි වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා,
යථා “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො
ධම්මො උප්පජ්ජති ආසෙවනපච්චයා නමග්ගපච්චයා”ති අනුලොමපච්චනියෙ,
පච්චනියානුලොමෙ ව “සුඛා...පෙ.... නමග්ගපච්චයා ආසෙවනපච්චයා”ති ව
චුත්තං හසිතුප්පාදචිත්තවසෙන, එවම්පි වොට්ඨබ්බනවසෙන “අදුක්ඛමසුඛාය
වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්චා”තිආදිනා පුබ්බෙ චුත්තනායෙන පාඨො සියා.
තථා ව සති වාරද්වයවසෙන ගණනාය “ආසෙවනපච්චයා නමග්ගෙ ද්වෙ,
නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ”ති ව වත්තබ්බං සියා, න පන චුත්තං,
“ආසෙවනපච්චයා නමග්ගෙ එකං, නමග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක”න්තිච්චෙව
චුත්තං. අපි ව යදි හි වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, දුතියමොසවාරො විය

පුරිමවාරෙසුපි සියා. තථා ච සති අත්තනො විය කුසලාකුසලානම්පි සියා. න හි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධං යුත්තස්ස ආසෙවනපච්චයභාවී ධම්මො ආසෙවනපච්චයො හොතීති අවුත්තො අත්ථි “පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා”තිආදිනා අනවසෙසනො චුත්තත්තා, වොට්ඨබ්බනස්ස පන අවුත්තො “අබ්‍යාකනො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිවචනස්ස අභාවනො. න කෙවලං අවුත්තොව, අථ ඛො “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති, අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති”ති එස්සාදිකුසලාකුසලධම්මෙ පටිච්ච සහජාතාදිපච්චයවසෙන කුසලාකුසලස්ස උප්පත්තිං වත්වා පයමජ්චනස්ස වොට්ඨබ්බනනො ආසෙවනපච්චයාලාභං සන්ධාය “නාසෙවනපච්චයා”ති පටික්ඛිත්තොව.

අථාපෙත්ථ සමොධානං සියා, සමානවෙදනානං එව ආසෙවනපච්චයභාවස්ස දස්සනනො වොට්ඨබ්බනෙන අසමානවෙදනානං කුසලාකුසලානං වසෙනායං පටික්ඛෙපො කතොති. එවම්පි සති යථා “ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති චුත්තං, එවං සමානවෙදනාවසෙන “ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිපි වත්තබ්බං සියා. අථ වොට්ඨබ්බනස්ස කුසලාකුසලෙහි භින්නජාතිකත්තා තස්ස තෙසං ආසෙවනපච්චයභාවො න චුත්තොති වෙ. යථා භූමිවසෙන භින්නස්ස ගොත්‍රභූවොදානවසෙන ධීතස්ස කාමාවචරස්ස රූපාවචරාදීනං ආසෙවනභාවො දිස්සති, එවං ජාතිවසෙන භින්නස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයභාවො න කොචි විබන්ධො, අපිච අභින්නවෙදනස්ස, අභින්නජාතිකස්ස ච උපෙක්ඛාසහගතමහාකිරියචිත්තස්ස වසෙන යථා “ආවජ්ජනා සහෙතුකානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති චුත්තං, එවං “ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිපි වත්තබ්බං සියා, න තු චුත්තං, තස්මා වෙදනාත්තිකෙපි වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයත්තස්ස අභාවා වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනභාවදස්සනවසෙන චුත්තො දුතියො මොසවාරො වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බො. වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානං පන අනන්තරපච්චයභාවනො ආවජ්ජනාය ච කුසලාකුසලානං අනන්තරපච්චයභාවස්ස චුත්තත්තා සති උප්පත්තියං වොට්ඨබ්බනං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියාජවනානං එකත්තනො අනන්තරපච්චයභාවෙනෙව වත්තෙය්‍ය, න පන අඤ්ඤාපාති මුඤ්ජාමරණාසන්නවෙලාදීසු ජවනාපාරිපූරියා මන්දිභූතවෙගතාය අයං දස්සෙතබ්බොති.

ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පනෙත්ථ ඉදං චුත්තං – “යං ජවනභාවජ්ජත්තං, තං ඡින්නමූලරුක්ඛපුප්ඵං වියා”ති වක්ඛමානත්තා අනුපච්ඡින්නභවමූලානං පවත්තස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස කිරියභාවො න සියා, චුත්තො ච “යස්මිං සමයෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා කිරියා නෙවකුසලා, නාකුසලා, න ච කම්මවිපාකා උපෙක්ඛාසහගතා”ති, තස්මා අට්ඨකථායං “ජවනට්ඨානෙ යත්වා”ති වචනං ජවනස්ස උප්පජ්ජනට්ඨානෙ ද්වික්ඛත්තුං පවත්තිත්වා න ජවනභාවෙනාති අධිජ්ජායෙන චුත්තං, “ආසෙවනං ලභිත්වා”ති ච “ආසෙවනං විය ආසෙවන”න්ති චුත්තෙ න කොචි විරොධොති. විජ්ජාරිකස්ස පන සතො ද්වික්ඛත්තුං

පවත්නියෙවෙත්ථ ආසෙවනසදිසතා. විජ්ජාරිකතාය හි
 විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තඤ්ඤවස්ස වුවිච්ඡි. විජ්ජාරිකමිපි ජවනං විය
 අනෙකක්ඛන්තුං අප්පවත්තියා දුබ්බලත්තා න නිප්පරියායතො
 ආසෙවනපච්චයභාවෙන පවත්තෙය්‍යාති න ඉමස්ස පාඨෙ ආසෙවනත්තං වුත්තං.
 අට්ඨකථායං පන පරියායතො වුත්තං, යථා ඵලවිත්තෙසු මග්ගඬගං
 මග්ගපරියාපන්නන්ති. යදිපි ‘‘ජවනාපාරිපුරියා...පෙ.... යුත්තො’’ති වුත්තං,
 ‘‘ආවජ්ජනාදීනං පච්චයො භවිතුං න සක්කොති’’ති පන වුත්තත්තා
 විත්තප්පවත්තිවසෙන පඨමමොසචාරතො එතස්ස න කොචි විසෙසොති.

වක්ඛුස්සාපාටමාගතෙනි වක්ඛුද්වාරස්ස යොග්‍යදෙසාවට්ඨානවසෙන
 ආපාටමාගතෙ. තායාති මනොධාතුයා භවඬගාවට්ඨනෙ පාකටතාය
 කිරියාමනොධාතුං පච්චාමසති. ආවට්ඨිතෙති සන්නතිවසෙන පවත්තිතුං අදත්ථා
 නිවත්තිතෙ, පරිණාමිතෙ වා. ජාතෙසු ජායතෙති සම්බන්ධො. ගතෙති නිරුද්ධො.
 තදෙව්‍යාති ජවනානුභූතමෙව ඉට්ඨාරම්මණං. තෙනෙව්‍යාති ජවනං හුත්ථා නිරුද්ධෙන
 තෙන කාමාවචරකුසලවිත්තෙන. තදාරම්මණසඤ්ඤිතන්ති ජවනග්ගහිතෙයෙව
 ආරම්මණෙ පවත්තනතො ‘‘බුභ්මස්සරො’’තිආදීසු විය තස්ස ආරම්මණං
 ආරම්මණමස්සාති මජ්ඣිමනිකායෙය්‍යෙ තදාරම්මණන්ති සඤ්ඤිතං. තුල්‍යතොති
 ආරම්මණතො විසදිසභාවෙපි සොමනස්සසහගතාදිනා සදිසත්තා. මූලසදිසං භවඬගං
 මූලභවඬගං. තදාරම්මණමිපි භවඬගසභාවත්තා ‘‘භවඬග’’න්ති වුවිච්ඡි යථා
 ‘‘සහෙතුකං භවඬගං අහෙතුකස්ස භවඬගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති
 (පට්ඨා. 3.1.102). එත්ථ හි පටිසන්ධිවිත්තෙ ඵෙව පවත්තියං ‘‘භවඬග’’න්ති
 වුවිච්ඡානෙ න තස්ස හෙතුවසෙන හෙදොති ‘‘සහෙතුකං භවඬගං අහෙතුකස්ස
 භවඬගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති න සක්කා වත්තුං. නාපි චෙන
 ‘‘සහෙතුකං වුතිං අහෙතුකපටිසන්ධිඤ්ඤව සන්ධාය වුත්ත’’න්ති සක්කා විඤ්ඤාතුං.
 භවස්ස අඬගභාවාභාවතො වුතිවිත්තස්ස භවඬගවොභාරාලාභතොති ‘‘සහෙතුකං
 භවඬග’’න්ති තදාරම්මණං වුත්තන්ති විඤ්ඤායති. ‘‘තදාරම්මණසඤ්ඤිත’’න්ති
 වත්ථා ‘‘මූලභවඬගන්ති වුවිච්ඡි’’ති වුත්තත්තා නාමද්වයමිපි ඉමස්ස ලබ්හතීති දීපිතං
 හොති.

392. තඤ්ඤාති තදාරම්මණඤ්ඤව. එත්ථාති ඉමෙසු වීරීවිත්තෙසු.
 ගණනුපගචිත්තානීති විපාකගණනුපගචිත්තානි.

394. අසමානත්තාති අසඬබාරිකභාවෙන අසමානත්තා.

396. පුරිමානි පඤ්ඤව විපාකචිත්තානි ඉමිනා සද්ධිං ඡ හොන්තීති සම්බන්ධො.
 එත්ථ ව යෙභුය්‍යතො ඉට්ඨාරම්මණෙ සොමනස්සප්පවත්තිවසෙන
 සොමනස්සසහගතජවනානන්තරමෙව සොමනස්සතදාරම්මණං වුත්තං. ජවනස්ස
 පන පකප්පෙත්ථා ආරම්මණග්ගහණසබ්භාවතො, විපාකස්ස ව තදභාවතො
 ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතජවනෙසුපි ජවිතෙසු සොමනස්සසහගතමෙව
 තදාරම්මණං හොති.

399-403. තස්මිං ද්වාරෙති තස්මිංයෙව චක්ඛුද්වාරෙ. වෙදනා පරිවත්තනීති කම්මස්ස සොමනස්සසහගතභාවෙපි ආරම්මණස්ස ඉට්ඨමජ්ඣක්තතාය සොමනස්සවෙදනා පරිවත්තීත්වා උපෙක්ඛාවෙදනා හොති. අථ වා හෙට්ඨා විපාකවෙදනාය සොමනස්සභාවෙපි ඉට්ඨාරම්මණස්ස මජ්ඣක්තභාවෙන තංවසෙන වෙදනා පරිවත්තනීති අත්ථො.

ජවනෙසු ජවිතෙසුති සම්බන්ධො. ‘ජවිතෙසු චතුස්චෛ’ති වා පාඨො. ජායරෙති තදාරම්මණවසෙන ජායන්ති. වෙදනායාති වෙදනාය කරණභූතාය. අසමානත්තාති පටිසන්ධියා සහ අසමානත්තා. පුරිමෙහීති හෙට්ඨා චුත්තතදාරම්මණචතුක්කතො. අථ වා ‘පුරිමෙහි අසමානත්තා’ ඉච්චෙව යොජනා. පුරිමෙහි සහ අසමානභාවෙ චුත්ත තෙසං සන්ධියා සහ අසමානභාවොපි චුත්තොව හොතීති චත්තාරි නාමතො පිට්ඨිභවඬිගාති ච හොත්තීති යොජනා. ච-සද්දෙන ආගන්තුකභවඬිගාති, තදාරම්මණාති ච හොත්තීති දස්සෙති. එත්ථාපි ච යෙභුයොන ඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතජවනස්ස උප්පජ්ජනතො උපෙක්ඛාසහගතජවනානන්තරමෙව උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණං චුත්තං, හෙට්ඨා චුත්තනයෙන පන උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණං හොති. ඤාණසම්පයුත්තාදීසු ජවිතෙසු ඤාණවිප්පයුත්තතදාරම්මණානං සම්භවො හෙට්ඨා චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. කිඤ්චාපි අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරවිධානං ජවනවසෙන චුත්තං, තථාපි උතුහොජනාදිපච්චයානං දුබ්බලභාවෙ ජවනස්සෙව අසඬ්ඛාරිකත්තභාවතො අසඬ්ඛාරජවනාවසානෙ අසඬ්ඛාරමෙව තදාරම්මණං හොති, න සසඬ්ඛාරන්ති නියමො. පච්චයස්ස පන බලවභාවෙ සතිපි පරෙසං උස්සාහබලෙන සසඬ්ඛාරස්ස ජවනස්ස සම්භවතො සසඬ්ඛාරජවනාවසානෙ සසඬ්ඛාරමෙව තදාරම්මණං හොති, සසඬ්ඛාරිකත්තභාවතො අසඬ්ඛාරජවනාවසානෙ අසඬ්ඛාරමෙවති නියමො නත්ථීති අසඬ්ඛාරජවනාවසානෙ අසඬ්ඛාරම්පි සසඬ්ඛාරම්පි තදාරම්මණං හොති, සසඬ්ඛාරජවනාවසානෙ සසඬ්ඛාරම්පි අසඬ්ඛාරම්පි තදාරම්මණං හොති.

පඤ්චමානීති ඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණෙ චුත්තානි උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණාදීනි පඤ්ච විපාකානි. පුරිමෙහි සත්තනීති ඉට්ඨාරම්මණෙ චුත්තෙහි චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනි සත්තනි විනිද්දිසෙ චක්ඛුද්වාරස්මිත්ති අධිප්පායො.

405-6. එකාය වෙනනායාති එකාය තිහෙතුකසොමනස්සසහගතඅසඬ්ඛාරිකවෙනනාය. එවං සමසට්ඨි විපාකානි උප්පජ්ජන්තීති සම්බන්ධො. යස්මා පන චක්ඛුද්වාරාදීසු අනුප්පජ්ජන්ත්වා සොතද්වාරාදීසුයෙව උප්පජ්ජමානා සොතචිඤ්ඤාණාදයො විය පඤ්චසු ද්වාරෙසු අනුප්පජ්ජන්ත්වා මනොද්වාරෙයෙව උප්පජ්ජමානො කාමාවචරවිපාකො නත්ථී, තස්මා මනොද්වාරෙ විපාකප්පවත්ති න චුත්තා. අථ වා චක්ඛුද්වාරෙ ගහිතානමෙව මනොධාතුමනොචිඤ්ඤාණධාතුනං සොතද්වාරාදීසුපි ගහණෙන පඤ්චද්වාරෙසු ගහිතාය මනොචිඤ්ඤාණධාතුයා මනොද්වාරෙපි ගහණනයදස්සනං කතං හොති, එවං සති ඡසු ද්වාරෙසුපි සමසත්තති විපාකානි හොත්ති. අථ වා මනොද්වාරෙ ලබ්භමානායපි පඤ්චද්වාරප්පවත්තාය මනොචිඤ්ඤාණධාතුයා මනොද්වාරෙ

අග්ගභණෙන සොතද්වාරාදීසු ලබ්භමානානම්පි චක්ඛුද්වාරෙ
ගහිතමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං සොතද්වාරාදීසු අග්ගභණස්ස නයදස්සනං
කතං හොති, එවං සති පඤ්චද්වාරෙසු සොළස විපාකානි හොන්ති. එවඤ්ච කත්වා
චුත්තං “ගහිතාග්ගභණෙනා”තිආදි.

408-9. තීහි විපාකෙහීති තෙහි තීහි කුසලචිත්තෙහි සමානෙහි තීහි විපාකෙහි
දිත්තාය පටිසන්ධියාති සම්බන්ධො. උපෙක්ඛාසහිතද්වයෙති
උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධියුගලෙ. ඉධ යත්වා නාළියන්තුපමා වෙදිතබ්බං. කථං?
උච්ඡුපිළනසමයෙ කිර එකස්මා ගාමා එකාදස යන්තවාහා නික්ඛමිත්වා එකං
උච්ඡුවාටං දිස්වා තස්ස පරිපක්කභාවං ඤත්වා උච්ඡුසාමිකං උපසඬකමිත්වා
“යන්තවාහා මය”න්ති ආරොවෙසුං. සො “අහං තුම්භෙයෙව පරියෙසිස්සාමි”ති
උච්ඡුසාලං ගහෙත්වා අගමාසි. තෙ තත්ථ නාළියන්තං යොජෙත්වා “මයං එකාදස
ජනා අපරම්පි එකං ලද්ධං වට්ටති, වත්තනෙන ගණ්හවා”ති ආහංසු. උච්ඡුසාමිකො
“අහමෙව සභායො හවිස්සාමි”ති උච්ඡුසාලං පුරාපෙත්වා තෙසං සභායො අහොසි.
තෙ අත්තනො අත්තනො කිච්චානි කත්වා එකිනෙකපාවකෙන උච්ඡුරසෙ පක්කෙ
ගුලෙ බද්ධෙ උච්ඡුසාමිකෙන තුලයිත්වා භාගෙසු දිත්තෙසු අත්තනො අත්තනො
භාගං ආදාය සාලං සාලසාමිකං පටිච්ඡාපෙත්වා එතෙනෙව උපායෙන අපරාසුපි
චතුසු සාලාසු කම්මං කත්වා පක්කමිංසු. තත්ථ පඤ්ච යන්තසාලා විය පඤ්ච පසාදා
දට්ඨබ්බං, පඤ්ච උච්ඡුවාටා විය පඤ්ච ආරම්මණානි, එකාදස විවරණකයන්තවාහා
විය එකාදස විපාකචිත්තානි, පඤ්ච උච්ඡුසාලසාමිකො විය පඤ්ච විඤ්ඤාණානි,
පට්ඨකසාලාය සාලසාමිකෙන සද්ධිං ද්වාදසන්තං ජනානං එකතො හුත්වා
කතකම්මානං භාගග්ගභණකාලො විය එකාදසන්තං විපාකචිත්තානං
චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන සද්ධිං එකතො හුත්වා චක්ඛුද්වාරෙ රූපාරම්මණෙ
සකසකකිච්චකරණකාලො, සාලසාමිකස්ස සාලාය සම්පට්ච්ඡිතකාලො විය
චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ද්වාරසඬකන්තිඅකරණං, දුතියතතියචතුත්ථපඤ්චමසාලාය
ද්වාදසන්තං එකතො හුත්වා කතකම්මානං භාගග්ගභණකාලො විය එකාදසන්තං
විපාකචිත්තානං කායවිඤ්ඤාණෙන සද්ධිං එකතො හුත්වා කායද්වාරෙ
ථොට්ඨබ්බාරම්මණෙ සකසකකිච්චකරණකාලො, සාමිකස්ස සම්පට්ච්ඡිතකාලො
විය කායවිඤ්ඤාණස්ස ද්වාරසඬකන්තිඅකරණං වෙදිතබ්බං.

414. අස්සාති ඉමස්ස බීජස්ස. හෙතුපචත්තිකොති පච්චයජ්ජවත්තිතො.

415. ඉදානි තිහෙතුකොමකකම්මෙන ගහිතදුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස
විපාකජ්ජවත්ති දුහෙතුකුක්කට්ඨෙන ගහිතදුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස
විපාකජ්ජවත්තියා සමානාති තං යපෙත්වා දුහෙතුකකම්මෙන
ගහිතදුහෙතුකපටිසන්ධිකස්සෙව විපාකජ්ජවත්තිං දස්සෙතුං “දුහෙතුකෙන
කම්මෙනා”තිආදි චුත්තං.

418-9. දුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස කාමාවචරතිහෙතුකජවනානං සම්භවෙපි
කම්මසරික්ඛකානෙව ජවනානි දස්සෙතුං “සොමනස්ස...පෙ.... දුහෙතුකෙ”ති

වුත්තං. තිහෙතුකප්පනාවසානෙපි පනස්ස පටිසන්ධිදායකකම්මං
තිහෙතුකවිපාකදානෙ අසමත්ථන්ති තිහෙතුකතදාරම්මණාභාවතො, ජවනස්ස ව
කම්මසරික්ඛකහෙතුචසෙන දුහෙතුකභාවතො දුහෙතුකතදාරම්මණමෙව හොති.

424. ඉමානි ව භවඬගානීති ඉමානි චත්තාරි මුලාගන්තුකපිට්ඨිභවඬගානි. අට්ඨ
භීති අට්ඨෙව.

426. සොතසානාදිනාති සොතසානාදිවිඤ්ඤාණෙහි. එත්ථාපි අම්බොපමා
පාකට්ඨකාව. යන්තවාහොපමාය පනෙත්ථ සත්ත යන්තවාහා තෙහි භත්ථයන්තෙ
නාම සජ්ජිතෙ සාලසාමිකං අට්ඨමං කත්වා වුත්තනායානුසාරෙනෙව යොජනා
වෙදිතඛිබ්බා.

434-6. වුද්ධිමුපෙතස්සාති මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමිත්වා සංවරාසංවරෙ
පට්ඨපෙතුං සමත්ථභාවෙන වුඩ්ඪිජ්ජත්තස්ස. කිඤ්චාපි අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස
කම්මසරික්ඛකප්පනමෙව දස්සෙතුං “දුහෙතුනං...පෙ.... වසානස්මි”න්ති වුත්තං.
තිහෙතුකප්පනම්පි පන තෙසං ජවති, ජවනස්ස දුහෙතුකභාවෙපි කම්මස්ස
දුහෙතුකවිපාකදානෙ අසමත්ථතාය “අහෙතුක...පෙ.... ජායතෙ”ති වුත්තං.

443-8. “අහෙතුපටිසන්ධිස්සා”තිආදීසු අධිජ්ජායො හෙට්ඨා ආගතොව.
අපායෙසු පටිසන්ධිදායකකම්මෙන පටිසන්ධිතො භීතතදාරම්මණස්ස
අනිජ්ජන්තතො තස්ස ලඛිතමානට්ඨානමෙව දස්සෙතුං “සුගතිය”න්ති වුත්තං,
කාමාවචරසුගතියන්ති අත්ථො. තෙනාති තෙන ජාතපටිසන්ධිවිපාකෙන. “චතුසු
අපායෙසු ලඛිතී”ති වත්වා තස්ස විසයදස්සනත්ථං “ථෙරො තෙරයිකාන”න්තිආදි
වුත්තං. ථෙරොති නිරයචාරිකාය පාකට්ඨතා මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරමාහ. නිරයෙ
හවා තෙරයිකා. ධම්මං දෙසෙතීති නිරයෙ පදුමං මාපෙත්වා පදුමකණ්ණිකාය
නිසින්තො ධම්මං දෙසෙති. වස්සතීති අන්තොහෙත්ථත්ථං කත්වා වුත්තං,
වස්සාපෙතීති අත්ථො. ථෙරං දිස්වාති ථෙරස්ස දස්සනහෙතු. ඉමිනා
ඉන්ද්‍රිලපට්ඨාවණ්ණස්ස ථෙරස්ස ඉට්ඨාරම්මණභාවෙන
කුසලවිපාකචක්ඛුච්ඤ්ඤාණුජ්ජත්තියා කාරණං දස්සෙති. එස නයො “ධම්මං
සුත්වා”තිආදීසුපි. ගන්ධන්ති තෙන මාපිතගන්ධං. අට්ඨකථායං පන “චන්දනවනෙ
දිවාචිහාරං නිසින්තස්ස විවරගන්ධ”න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා)
වුත්තං. සායතන්ති සායන්තානං. සන්තීරණද්වයන්ති අතිඉට්ඨමජ්ඣත්තස්ස
ගන්ධාදිතො වසෙන සන්තීරණද්වයං. කුසලවිපාකානං, ඉට්ඨාරම්මණස්ස ව නිරයෙ
සම්භවදීපනෙන සෙසාපායත්තයෙපි සම්භවො දස්සිතොව හොති.

450. නියමොයෙව නියමත්තං, තදාරම්මණවිත්තම්පි ජවනෙන නියාමිතන්ති
වුත්තනියමොති අත්ථො. කුසලං පන සන්ධායාති කුසලජවනං සන්ධාය දීපිතං
අට්ඨකථායං, කුසලස්ස විය අකුසලස්ස සදිසවිපාකාභාවතොති අධිජ්ජායො. එත්ථ ව
කුසලජවනානන්තරං සහෙතුකතදාරම්මණස්සෙව වචනං. ජවනස්ස
කම්මසරික්ඛකහෙතුචසෙන සහෙතුකත්තා ජවනානුරූපතො වුත්තං. පරිචිතවසෙන

පන අඤ්ඤකම්මෙනාපි තං අහෙතුකතදාරම්මණං න භොතීති න චත්තබ්බං. න හි පටිසන්ධිජනකමෙව කම්මං තදාරම්මණං ජනෙති, අථ ඛො අඤ්ඤකම්මපි පටිසන්ධිදායකකම්මෙන නිබ්බන්තෙතබ්බතදාරම්මණතො විසදිසම්පි නිබ්බන්තෙතීති. අකුසලජවනානන්තරඤ්ච අහෙතුකතදාරම්මණමපි ජවනස්ස කම්මසරික්ඛකහෙතුකත්තා තදනුරූපතො චුත්තං. යථාචුත්තනයෙන පන සහෙතුකතදාරම්මණමපි න භොතීති නත්ථි.

456-7. එත්තාවතා තිපිටකචූළනාගත්ථෙරවාදෙ සොළස විපාකචිත්තානි සද්ධිං ද්වාදසකමග්ගෙන චෙව අහෙතුකට්ඨකෙන ච විභාවෙත්වා මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරවාදෙ විසෙසාභාවතො තං අනාමසිත්වා මහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරවාදෙ කුසලාකුසලකිරියවසෙන පිණ්ඩිත්වා දස්සිතානං පිණ්ඩජවනානං වසෙන තදාරම්මණං දස්සෙතුං “සොමනස්සයුතෙ චිත්තෙ” තිආදි චුත්තං. සොමනස්ස...පෙ.... ජවිතෙති ඉට්ඨාරම්මණෙ කුසලාකුසලකිරියාබ්‍යාකතවසෙන සොමනස්සයුතෙසු තෙරසසු ජවනචිත්තෙසු ජවිතෙසු. ගවෙසිතබ්බං...පෙ.... මානසාති හෙට්ඨා චුත්තනයෙන සොමනස්සසහගතානි පඤ්චෙව තදාරම්මණචිත්තානි ගවෙසිතබ්බානි. උපෙක්ඛා...පෙ.... ජවිතෙසුති කුසලාකුසලකිරියවසෙන චුද්දසසු උපෙක්ඛාසහගතජවනචිත්තෙසු ජවිතෙසු. ඡ ගවෙසිතබ්බානීති උපෙක්ඛාසහගතානි ඡ එව ගවෙසිතබ්බානි. බිණ්ණසවානං පභීනවිපල්ලාසතාය කිරියාජවනං ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතං න භොතීති සොමනස්සසහගතකිරියාජවනෙසු ජවිතෙසු සොමනස්සසහගතතදාරම්මණමෙව භොති. ඉට්ඨමජ්ඣන්තෙ, අනිට්ඨාදීසු ච සොමනස්සභාවතො උපෙක්ඛාසහගතකිරියාජවනෙසු ජවිතෙසු උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණමෙවාති ඉදමෙත්ථ සන්තිට්ඨානං. සෙබ්බපුථුජ්ජනානං පන අප්පභීනවිපල්ලාසතාය ඉට්ඨමජ්ඣන්තෙ, අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣන්තාරම්මණෙ ච සොමනස්සසහගතජවනං උප්පජ්ජතීති සොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ සොමනස්සසහගතතදාරම්මණමෙව භොති, නත්ථි උපෙක්ඛාසහගතත්ති නායං නියමො. ඉට්ඨාරම්මණෙපි චුත්තනයානුසාරෙන යොජෙතබ්බං. තෙනෙතං චුවිචති –

“පරිත්තකුසලාදොස-පාපසාතක්‍රියාජවා;
පඤ්චස්ථෙකං තදාලම්බං, සුබ්බිතෙසු යථාරහං.

“පාපා කාමසුභා චෙව, සොපෙක්ඛා ච ක්‍රියාජවා;
සොපෙක්ඛෙසු තදාලම්බං, ඡස්ථෙකමනුරූපතො” ති.

458-62. දුහෙතුකාහෙතුකානං විපාකාවරණෙහි සමන්තාගතත්තා ඤානුප්පාදොයෙව නත්ථිති ආහ “තිහෙතුසොමනස්සෙනා” ති. ඤානතො පරිභීනස්සාති උප්පාදිතලොකියජ්ඣානතො පරිභීනස්ස. විජ්ජපිසාරිතොති “මහන්තෙන වායාමෙන උප්පාදිතො මෙ පණිතධම්මො නට්ඨො” ති උප්පන්තවිජ්ජපිසාරවත්තස්ස. කිං...පෙ.... මානසන්ති අයං අනුමතිප්‍රච්ඡා, තදාරම්මණමානසං ජායතෙ කිං, න වාති අයඤ්ඤත්ථ අත්ථො. හව්ඨගපාතො වා

හොතු තදාරම්මණං වා, කො එත්ථ විබන්ධොති ආහ “පට්ඨානෙ පටිසිද්ධා”ති ආදි. අවචනමෙව පටිසෙධොති කත්වා ආහ “පටිසිද්ධා”ති. යදි සොමනස්සානන්තරං දොමනස්සං, දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං වා උප්පජ්ජෙය්‍යා, තදා “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති ආදි (පට්ඨා. 1.2.45) විය “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො, දුක්ඛාය වෙදනාය...පෙ.... සුඛාය වෙදනාය...පෙ.... පච්චයො”ති වත්තබ්බං සියා, තථා ගණනවාරෙ එකෙකවෙදනාසම්පයුත්තස්ස අත්තනා සමානවෙදනාසම්පයුත්තස්ස, ඉතරවෙදනාද්වයසමඛිගිස්ස ව පච්චයභාවං සන්ධාය “අනන්තරෙ නවා”ති වත්තබ්බං සියා, න ව පනෙවං පාළි ආගතා. දොමනස්සසොමනස්සවෙදනාය සම්පයුත්තානං පන අඤ්ඤමඤ්ඤඅනන්තරපච්චයවසෙන ගණනද්වයං පරිභාපෙත්වා “අනන්තරෙ සත්තා”ති වුත්තං, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි පටිසෙධසදිසං අභාවස්සෙව දීපනතොති වුත්තං “පටිසිද්ධා”ති. අස්ස වා අනන්තරං දොමනස්සස්ස උප්පත්තීති සම්බන්ධො. අස්සාති සොමනස්සස්ස.

එවං භවඛිගපාතාභාවෙ කාරණං වත්වා පුන තදාරම්මණාභාවං දස්සෙන්නො ආහ “මහග්ගත”න්ති ආදි. තත්ථෙව පටිසිද්ධන්ති “පරිත්තාරම්මණො ධම්මො මහග්ගතාරම්මණස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති වචනාභාවතො තත්ථෙව පට්ඨානෙ පටිසිද්ධං. කිං නු කාතබ්බන්ති කිං කාතබ්බං. න හි සක්කා එත්තකෙන “අවිත්තකො”ති වත්තුන්ති අධිප්පායො. එත්ථ ව මහග්ගතාරම්මණමෙව දොමනස්සජවනං නිදස්සනවසෙන වුත්තං. ඉට්ඨාරම්මණභූතෙ පන බුද්ධාදිආරම්මණෙපි දොමනස්සජවනෙ ජට්ඨිතෙ සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස තදාරම්මණසම්භවො, භවඛිගපාතො වා නත්ථි.

464-5. ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණස්ස

දොමනස්සානන්තරඤ්ච සොමනස්සස්ස අභාවතො “උපෙක්ඛාසහිතා හෙතු”ති ආදිනා ආවරියෙන වුත්තෙ පුන වොදකො අනුබන්ධන්තො ආහ “ආවජ්ජනං කිමස්සා”ති. ආවරියො පන කිමෙත්ථ ආවජ්ජනගවෙසනෙන, තෙන විනාව ඉදං විත්තං උප්පජ්ජති දිපෙන්නො ආහ “නත්ථි ත්”න්ති. පුන වොදකො ආවජ්ජනෙන විනා විත්තජ්ජවත්තිං අවිසහන්නො ආහ “තං ජායතෙ කථ”න්ති. එවං පන වුත්තෙ ආවරියො කිමෙත්ථ ආවජ්ජනෙන, කිඤ්ච ආවජ්ජනෙන විනා විත්තජ්ජවත්ති නත්ථි ඉදං න එකන්තිකන්ති දිපෙතුං නිරාවජ්ජනවිත්තානං සම්භවං දස්සෙන්නො ආහ “භවඛිගාවජ්ජනාන”න්ති ආදි, භවඛිගාවජ්ජනානං කිං ආවජ්ජනං, නනු තත්ථෙවති අධිප්පායො. නනු ව භවඛිගාවජ්ජනානි තාව සකසකච්චසයෙසු නින්තත්තා ආවජ්ජනෙන විනා උප්පත්තියං බහුලං විණ්ණත්තාව උප්පජ්ජන්ති, අයං පන කථං උප්පජ්ජති ඉදං අනුයොගං සන්ධාය පුන නිරාවජ්ජනවිත්තානි දස්සෙන්නො ආහ “මග්ගස්සා”ති ආදි. මග්ගස්ස ලොකුත්තරමග්ගස්ස විත්තස්ස. අනන්තරස්ස ඵලස්ස වාති මග්ගානන්තරස්ස ඵලස්ස ව අත්ථාය කිං ආවජ්ජනන්ති සම්බන්ධො. එවං නත්ථිති යථා එතෙසං, එවමෙතස්සාපි නත්ථි.

ආනන්දාවරියෝ පනෙන්ට් අරියමග්ගවිත්තං, මග්ගානන්තරානි ඵලානි ච පරිකම්මාවජ්ජනෙන සාවජ්ජනානි සමානානි අසතිපි නිරාවජ්ජනුප්පත්තියං නින්නාදිභාවෙ උප්පත්තියා නිදස්සනමත්තවසෙන චුත්තානීති වණ්ණෙනි. අයං භික්ඛු අධිප්පායො – යදි හි නිබ්බානාරම්මණාවජ්ජනාභාවං සන්ධාය චුත්තානි සිද්ධං, ගොත්‍රභූවොදානානි දස්සිතබ්බානි සිද්ධං තෙහෙව එතෙසං නිරාවජ්ජනතාසිද්ධිතො, ඵලසමාපත්තිකාලෙ ච “පරිත්තාරම්මණං මහග්ගතාරම්මණං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” ති වචනතො සමානාරම්මණාවජ්ජනරහිතත්තා මග්ගානන්තරානි ඵලවිත්තානීති ඵවං සමාපත්තිඵලවිත්තානි න වජ්ජෙතබ්බානි සිද්ධං, ගොත්‍රභූවොදානානි පන යදිපි නිබ්බානෙ විණ්ණානි, සමුදාවිතානි ච න භොන්ති, ආරම්මණන්තරෙ විණ්ණසමුදාවිතානෙව. ඵලසමාපත්තිවිත්තානි ච මග්ගවීරීතො උද්ධං තදත්ථං පරිකම්මසබ්භාවානි තෙසං ගහණං න කතං. අනුලොමානන්තරස්ථ ඵලසමාපත්තිවිත්තං විණ්ණසමුදාවිතං, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤානන්තරං මග්ගානන්තරස්ස විය තදත්ථං පරිකම්මාභාවානි “නිරොධා වුට්ඨහන්තස්සා” ති තස්ථ නිදස්සිතන්ති.

467. “කිමස්සාරම්මණං” න්ති වත්වා නිරාවජ්ජනභාවං විය අනාරම්මණභාවම්පි වදෙය්‍යාති තබ්භාවදස්සනෙන අත්තතො වචනං සාධෙන්නො ආහ “විනා ආරම්මණෙනා” තිආදි. යං කිඤ්චීති යං කිඤ්චි පරිචිතපුබ්බං ආරම්මණං ආරබ්භ. නනු ච තදාරම්මණිකං සියාති චුත්තං, තදාරම්මණස්ථ ජවනාරම්මණමෙව ගණ්හාති ඉතරථා තදාරම්මණභාවායොගතොති කථමස්සා පරිත්තාරම්මණන්ති? සච්චං, කාමාවචරවිපාකවිත්තානං එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා නාස්සා මහග්ගතාරම්මණභාවො යුත්තො, “තදාරම්මණං” න්ති ච තදාරම්මණට්ඨානෙ උප්පත්තිං ගහෙත්වා චුත්තං, න තස්සා තදාරම්මණකිච්චසම්භවතො. කෙන චරහි කිච්චෙනායං උප්පජ්ජතීති? තදාරම්මණකිච්චං තාව යථාචුත්තකාරණතොව නත්ථි, නාපි සන්තීරණකිච්චං තථා අප්පචත්තනතො. පටිසන්ධිචුත්තීසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. පාරිසෙසතො පන භවස්ස අභිගභාවතො භවභිගකිච්චන්ති යුත්තං සියා, පටිසන්ධිභූතමෙව විත්තං භවභිගන්ති ඉදං යෙභුය්‍යාවසෙන වුච්චතීති. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙනාපි හි අයමත්ථො දස්සිතොව.

468-73. අවිජ්ජමානෙ කාරකෙ කථං කස්සචි නිරාවජ්ජනප්පවත්තිකස්ස සාවජ්ජනභාවෙනානි වොදනං සන්ධාය විත්තනියාමනිබ්බත්තමෙතන්ති දස්සෙතුං “උතුබ්ජනියාමො වා” තිආදි චුත්තං. උතුබ්ජනියාමො වාති උතුනියාමො වෙච බ්ජනියාමො ච, උතුසභාවනියාමො බ්ජසභාවනියාමොති චුත්තං භොති. කම්මධම්මානං නියාමො ඵව කම්මධම්මනියාමතා. එකප්පභාරෙනානි තං තං උතුසමයමනතික්කමිත්වා එකස්මිංයෙව කාලෙ. ඵලපුප්ඵාදීනි ආදි-සද්දෙන පල්ලවාදීනං සභිගහො. සබ්බෙසන්ති තස්මිං සමයෙ ඵලාදිනිබ්බත්තනකානං සබ්බෙසං. තංතංතුලාප්පුබ්භවොති තෙහි තෙහි බිජෙහි සදිසානං ඵලානං නිබ්බත්ති, තෙසං තෙසං බිජානං අනුරූපඵලනිබ්බත්තීති අත්ථො. “කුලත්ථගච්ඡස්ස උත්තරග්ගභාවො, දක්ඛිණවල්ලියා දක්ඛිණරුක්ඛපරිහරණං, සූරියාවත්තපුප්ඵානං

සූරියාහිමුබහාවො, මාලුවලතාය රුක්කාහිමුබගමන''න්ති එවමාදීනිපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡන්ති. ඡිද්දත්තන්ති ඡිද්දවන්තහාවො, ඡිද්දංයෙව වා. ඛිජජොති ඛිජසම්භවො නියාමො. යතො දෙතීති යතො යතො පච්චයභාවනියාමතො දෙති. අයන්ති අයං අත්තතො අනුරූපස්ස, සදිසස්ස, විසදිසස්ස ව ඵලස්ස නිබ්බත්තන නියාමො. අපිව –

“න අන්තලික්ඛෙ න සමුද්දමජ්ඣෙ,
න පබ්බතානං විවරං පටිස්ස;
න විජ්ජති සො ජගතිජ්ජදෙසො,
යත්ථට්ඨිතො මුච්චෙය්‍ය පාපකම්මා”ති. (ධ. ප. 127) –

ඉමිස්සා ගාථාය අට්ඨුප්පත්තියං ආගතං තිණ්‍යකලාපස්ස ගහිතඅග්ගිතො උට්ඨහිත්වා ආකාසෙ ගච්ඡතො කාකස්ස ගීවාය පටිමුච්චනං, නාවිකස්ස හරියාය වාලුකසංකණ්ඨෙ ඛන්ධිත්වා සමුද්දුදකෙ පක්ඛිපනං, පබ්බතකුටස්ස පතිත්වා ලෙණෙ වසන්තානං හික්ඛුනං ද්වාරපිදහනන්ති තංතංකම්මසරික්ඛකවිපාකනිබ්බත්තනම්පි කම්මනියාමොයෙවාති වෙදිතබ්බං. ජාතියන්ති පටිසන්ධිග්ගහණෙ වෙව මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනෙ ව, නිදස්සනමත්තඤ්චෙනං අභිසම්බොධිමමවක්කප්පවත්තනාදීසුපි මෙදනීකම්පනාදිකස්ස සම්භවතො. බොධිසත්තස්සාති පච්ඡිමභවිකබොධිසත්තස්ස. මෙදනීකම්පනාදිකන්ති පථවීකම්පනාදිකං ද්වත්තිංසපුබ්බනිමිත්තං. විසෙසත්තමනෙකම්පිති පුබ්බනිමිත්තතො අඤ්ඤං තදා පාතුභූතං සබ්බං අච්ඡරියං. උප්පත්තාවජ්ජනාදීනන්ති “ත්වං ආවජ්ජනං හොහි, ත්වං දස්සන”න්තිආදීනා නියුඤ්ජකස්ස අභාවෙපි තංතංකිච්චවසෙන තෙසං තෙසං උප්පත්ති.

474. හදයෙ අන්ධකාරො වියාති හදයන්ධකාරො, සම්මොහොති අත්ථො, තස්ස විද්ධංසනං පහානකරණන්ති හදයන්ධකාරවිද්ධංසනං. පයුත්තොති අනුපාදාපරිනිබ්බානං අප්පත්වා අනොසක්කමානෙන වීරියෙන වීරියවා. මොහන්ධකාරාපගමන්ති අරහත්තමාහ.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

විපාකචිත්තප්පවත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා

475-6. ඉදානි යථාචුත්තානං සබ්බෙසම්පි විත්තානං පාකට්ඨාවත්ථං –

“සුත්තං දොවාරිකො වෙව,
ගාමිල්ලො අම්බගොළියො;
ජව්වන්ධො පියසප්පි ව,

උපනිස්සයමත්ථසො”ති. (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) –

අට්ඨකථාය ආගතමාතිකාය වසෙන පකිණ්ණකනයං දස්සෙතුං “ඉදානි පනා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ මනසන්ති චිත්තානං. “මානස”න්තිපි පටන්ති, තං න සුන්දරං. පන්ථමක්කටකොති පාණකපටඬගාදීනං සඤ්චරණට්ඨානෙන ජාලං පසාරෙත්වා තෙසං මග්ගරක්ඛණතො “පන්ථමක්කටකො”ති ලද්ධනාමො උණ්ණනාහි. දිසාසු පන පඤ්චසුති උපමෙතබ්බානං පඤ්චපසාදානං වසෙන චුත්තං. තත්ථාති මග්ගෙ, තත්ථ ජාලමජ්ඣෙති වා සම්බන්ධො. සුත්තං පසාරෙත්වාති ජාලබන්ධනමාහ.

478-80. න්ති රුධිරමාහ. දිසාසු දුතියාදියු සුත්තෙ...පෙ.... සට්ටිතෙති සම්බන්ධො. “පසාදා පඤ්ච දට්ඨබ්බා”තිආදි උපමාසංසන්දනං. චිත්තං...පෙ.... වියාති හදයවත්ථුං නිස්සාය පවත්තමානචිත්තං ජාලමජ්ඣෙති නිපන්තමක්කටකො විය දට්ඨබ්බං.

482-5. පසාදසට්ටනන්ති පසාදෙ සට්ටිතං. හවඬගාවට්ටනන්ති හවඬගං ආවට්ටෙන්තං. ධම්මතො අඤ්ඤා කාවි කිරියා නාම නත්ථීති ධම්මමෙව වලනෙන සහ උපමෙති. සුත්තානුසාරංවාති සුත්තානුසාරෙන ගමනං විය. ජවනස්ස ආරම්මණරසානුභවනතො තස්ස පවත්ති යුසපානෙන සද්ධිං උපමෙත්වා චුත්තා. වත්ථුංයෙවාති යථා පුරිමචිත්තාති හදයවත්ථුනිස්සිතාති පසාදවත්ථුං අනුගතාති අඤ්ඤාරම්මණාති ව භොන්ති, න එවං හවඬගං. තං පන වත්ථාරම්මණන්තරරහිතං කෙවලං හදයවත්ථුමෙව නිස්සාය පවත්තතිති දීපෙති. පරිවත්තනන්ති පුන හවඬගභාවෙන පරිවත්තනං. හවඬගාවජ්ජනාදීනං ධම්මතො භෙදෙපි සන්තතිවසෙන එකත්තං ගහෙත්වා එකෙනෙව මක්කටකෙන උපමාසංසන්දනං චුත්තං.

486-90. උපමා එව ඔපම්මං. තතො පසාදවත්ථුතො චිත්තාති සම්බන්ධො. දීපිතං ඉමිනා ඔපම්මෙන. එකෙකාරම්මණන්ති රූපාදියු පඤ්චසු එකෙකං ආරම්මණං. සබ්බසොති සබ්බෙසු වක්ඛාදියු යත්ථ කත්ථවීති අත්ථො. ඉදානි එකෙකාරම්මණස්ස ද්වියු ද්වියු ආපාටගමනං පකාසෙතුං “රූපං වක්ඛුපසාදමහි”තිආදි චුත්තං. ඛෙ ආකාසෙ ගච්ඡතිති බගො, පක්ඛි. සාබ්බිනොති රුක්ඛස්ස.

492-3. රූපස්සාති සම්බන්ධෙ සාම්චවනං, තස්ස පන සට්ටනං, ආපාටගමනමපි වාති ද්විහි සහ සම්බන්ධො. පසාදස්සාති කම්මත්ථෙ සාම්චවනං, අත්ථතො ආපාටගමනමපි වාති සම්බන්ධො. ආරම්මණවසෙන, ආපාටං ආගච්ඡන්තස්සපි පසාදසට්ටනෙන ව හවඬගවලනස්ස පච්චයභාවෙන ආපාටං විය උපගමනන්ති අත්ථො.

494-5. තතොති භවඛගවලනතො පරං, කුසලං ජවනං චිත්තන්ති

කාමාවචරකුසලජවනචිත්තං. අකුසලමෙව වානි වා-සද්දෙන කිරියාබ්‍යාකතචිත්තමපි සඛගණ්හාති. එත්ථ සියා – කො පනෙනං ජවනං කුසලතාය වා අකුසලතාය වා නියමෙතීති? යොනිසොමනසිකාරො වෙව අයොනිසොමනසිකාරො ව. යස්ස හි චතුරුක්කසම්පදාවසෙන යොනිසොමනසිකාරො පවත්ති, ආවජ්ජනං, වොට්ඨබ්බනඤ්ච යොනිසොව ආවට්ටෙති, වචන්ථාපෙති ච, තස්ස අකුසලප්පත්ති නත්ථි. යස්ස පන චුත්තවිපරියායෙන අයොනිසොමනසිකාරො ච හොති, ආවජ්ජනං, වොට්ඨබ්බනඤ්ච අයොනිසො ච ආවට්ටෙති, වචන්ථාපෙති ච, තස්ස කුසලජවනුප්පත්ති නත්ථි, තස්මා යොනිසොමනසිකාරො කුසලතාය, අයොනිසොමනසිකාරො අකුසලතාය ච නියමෙතීති දට්ඨබ්බං. කිරියාජවනං පන අරහත්තමෙව නියමෙති. කෙච් පන “කිරියාජවනං පන මනසිකාරො ච නියමෙති. යථා හි ආවජ්ජනං කුසලාකුසලානං විසුං විසුං පච්චයො හොති, එවං කිරියාජවනස්සාපි” ති වදන්ති.

497. දොචාරිකොපමාදීනීති එත්ථ එකො රාජා සයනගතො නිද්දායති, තස්ස

පරිවාරකො පාදෙ පරිමජ්ජන්තො නිසීදි, ඛධිරදොචාරිකො ද්වාරෙ යීතො, තයො පටිහාරා සයනස්ස, ද්වාරස්ස ච මජ්ඣෙ පටිපාටියා යීතා. අටෙකො පච්චන්තවාසී මනුස්සො පණ්ණාකාරං ආදාය ද්වාරං ආකොටෙසී, ඛධිරදොචාරිකො සද්දං න සුණාති, පාදපරිමජ්ජකො සඤ්ඤං අකාසී, තාය සඤ්ඤාය ද්වාරං විවරිත්වා පස්සී, පඨමපටිහාරො පණ්ණාකාරං ගහෙත්වා දුතියස්ස අදාසී, දුතියො තතියස්ස, තතියො රඤ්ඤො, රාජා පරිභුඤ්ජී. තත්ථ රාජා විය ජවනං දට්ඨබ්බං, පාදපරිමජ්ජකො විය ආවජ්ජනං, ඛධිරදොචාරිකො විය චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තයො පටිහාරා විය සම්පටිච්ඡනාදීනි තිණි වීථිචිත්තානි, පච්චන්තවාසීනො පණ්ණාකාරං ආදාය ද්වාරාකොටනං විය ආරම්මණස්ස පසාදසට්ටනං, පාදපරිමජ්ජකො සඤ්ඤාය දින්නකාලො විය කිරියාමනොධාතුයා භවඛගස්ස ආවට්ටිතකාලො, තෙන දින්නසඤ්ඤාය ඛධිරදොචාරිකස්ස ද්වාරවිවරකාලො විය චක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණෙ දස්සනකිච්චසාධනකාලො, පඨමපටිහාරෙන පණ්ණාකාරස්ස ගහිතකාලො විය විපාකමනොධාතුයා ආරම්මණස්ස සම්පටිච්ඡිතකාලො, පඨමෙන දුතියස්ස දින්නකාලො විය විපාකමනොච්ඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස සන්තිරිතකාලො, දුතියෙන තතියස්ස දින්නකාලො විය කිරියාමනොච්ඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස වචන්ථාපිතකාලො, තතියෙන රඤ්ඤො දින්නකාලො විය වොට්ඨබ්බනෙන ජවනස්ස නියානිතකාලො, රඤ්ඤො පරිහොගකාලො විය ජවනස්ස ආරම්මණරසානුභවනකාලොති අයං දොචාරිකොපමා.

“ඉදං පන ඔපම්මං කිං දීපෙති” තිආදි උච්ඡ්‍රයන්තුපමාය චුත්තනයෙන

වෙදිතබ්බා. සම්බහුලා ගාමදාරකා අන්තරවීරියං පංසුං කීළන්ති, තත්ථෙකස්ස හත්ථෙ කභාපණො පටිහඤ්ඤි. සො “මය්හං හත්ථෙ පටිහතං, කිං නු බො එත” න්ති ආහ. අටෙකො “පණ්ඩරං එත” න්ති ආහ. අපරො සහ පංසුනා ගාළ්හං ගණ්හි. අඤ්ඤො “පුපුලං චතුරස්සං එත” න්ති ආහ. අපරො “කභාපණො එසො” ති ආහ.

අථ ආහරිත්වා මාතු අදංසු, සා කම්මෙ උපනෙසි. තත්ථ සම්බහුලානං දාරකානං
 අන්තරවිථියං කීළන්තානං සන්නිසින්නකාලො විය විත්තප්පවත්ති දට්ඨබ්බා,
 කභාපණස්ස හත්ථෙ පටිහතකාලො විය ආරම්මණෙන පසාදස්ස සට්ඨිතකාලො,
 “කිං නු බො එත”න්ති චුත්තකාලො විය තං ආරම්මණං ගහෙත්වා
 කිරියාමනොධාතුයා හවඬගස්ස ආවට්ඨිතකාලො, “පණ්ඩරං එත”න්ති චුත්තකාලො
 විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දස්සනකිව්චස්ස සාධිතකාලො, සහ පංසුනා ගාළ්භං
 ගහිතකාලො විය විපාකමනොධාතුයා ආරම්මණස්ස සම්පට්ඨිතකාලො, “පුටුලං
 චතුරස්සං එත”න්ති චුත්තකාලො විය විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස
 සන්නිරිතකාලො, “කභාපණො එසො”ති චුත්තකාලො විය
 කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණස්ස වචන්ථාපිතකාලො, මාතරා කම්මෙ
 උපනීතකාලො විය ජවනස්ස ආරම්මණරසානුභවනං වෙදිතබ්බන්ති අයං
 ගාමදාරකොපමා.

ඉදං ඔපම්මං කිං දීපෙති? කිරියාමනොධාතු අදිස්වාච හවඬගං ආවට්ඨෙති,
 විපාකමනොධාතු අදිස්වාච සම්පට්ඨිතකාලො, විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු අදිස්වාච
 සන්නිරිතකාලො, කිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතු අදිස්වාච වචන්ථාපෙති, ජවනං අදිස්වාච
 ආරම්මණරසං අනුභවති, එකන්තෙන පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව දස්සනකිව්චං
 සාධෙතිති දීපෙති. ජව්චන්ධපීඨසප්පිඋපමා උපරි ආගමිස්සති.

498-509. එත්තකා උපමා සඬගහෙත්වා “දොචාරිකොපමාදීති”ති වත්වා
 “උපනිස්සයමත්ථසො”ති එත්ථ උපනිස්සයභාවං පකාසෙතුං
 “අසම්භෙදෙනා”තිආදිමාහ. අසම්භෙදෙනාති අවිනට්ඨභාවෙන, වාතපිත්තාදීහි
 අනුපහතභාවෙන ව. වාතපිත්තාදිඋපහතමිති හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස
 පච්චයභාවානුපගමනතො සම්භින්නමෙව නාම භොති, පඤ්චිත්ථියානං
 අත්ථික්ඛණෙයෙව නිස්සයභාවුපගමනතො බණවසෙන අසම්භෙදොපි යුජ්ජති. එස
 නයො සොතපසාදාදිසුපි. රූපාපාඨගමෙනාති දුරෙ යීතස්ස ඵලිකාදීහි අන්තරිතස්ස
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තියා පච්චයො භවිතුං යොග්‍යදෙසෙ අවට්ඨිතවසෙන රූපස්ස
 ආපාඨගමනෙන. එවඤ්ච කත්වා දුරෙ යීතං, පරම්මුඛෙ යීතමිති දිබ්බචක්ඛුස්ස
 ආපාඨගමනමෙව නාම භොති. ආලොකනිස්සයෙනාපිති
 රූපාවභාසනසමත්ථආලොකසඬබ්බාතනිස්සයෙන. ආලොකෙ සති සම්භවො චෙත්ථ
 ආලොකනිස්සයනා, න ආලොකස්ස නිස්සයපච්චයත්තා. මනක්කාරොච හෙතු
 මනක්කාරහෙතු, තෙන සහ වත්තතීති සමනක්කාරහෙතු. තෙන ආලොකනිස්සිතං
 දස්සෙති. සමෙනෙහීති සංයුත්තෙහි එකිභූතෙහි, න එකස්සපි විරහෙනාති අත්ථො.

ආකාසනිස්සයෙනාති කණ්ණවිජ්ජද්දසඬබ්බාතආකාසනිස්සයෙන. තෙනෙව හි
 අට්ඨකථායං “න හි පිහිතකණ්ණවිජ්ජද්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණං පවත්තති”ති චුත්තං.
 බාහිරාකාසමිති පන ඉච්ඡිතමෙව. තථා හි අවිචරෙ ගෙහෙ නිසිදිත්වා වුව්චමානානං
 බහි යීතා න සුණන්ති. වායොසන්නිස්සයෙනාති නාසිකවිජ්ජද්දං
 පච්චයනවායුසන්නිස්සයෙන. ආපොසන්නිස්සයෙනාති

බෙළසඬුබාතආපොසන්තිස්සයෙන. පඨවීසන්තිස්සයෙනාති කායපසාදවත්ථුස්ස පඨවීබාතසන්තිස්සයෙන. මනොවිඤ්ඤාණන්ති ජවනමනොවිඤ්ඤාණං.

510-11. මනො...පෙ.... වෙදිතබ්බන්ති ‘අසම්භෙදා මනස්සා’ති එත්ථ චුත්තං මනො භවඬ්ඨගචිත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තං පන චුතිවසෙන නිරුද්ධම්පි කිරියාමයචිත්තස්ස පච්චයභාවං අනුපගන්ත්වා කෙවලං භවඬ්ඨගජ්ජවත්තිවසෙන මන්දලාමගතං හුත්වා පවත්තනම්පි සම්භින්නමෙවාති දට්ඨබ්බං. නායං සබ්බත්ථ ගච්ඡතිති වතුචොකාරො අලබ්භනතො. තෙනාහ ‘භවං තු පඤ්චචොකාර’න්තිආදි. තත්ථ පඤ්චන්තං බන්ධානං චොකාරො එත්ථාති පඤ්චචොකාරො. හොති හි භින්නාධිකරණම්පි අඤ්ඤපදන්ථසමාසො යථා ‘උරසිලොමො’ති. අථ වා යථාපච්චයං පඤ්චහි බන්ධෙහි චොකරියතිති පඤ්චචොකාරො. ‘අත්ථතො’ති එවමාදිකං පදං වක්ඛාදිති දස්සනාදිකිව්වානිති එත්තකමෙව සන්ධාය චුත්තං, න අඤ්ඤං කිඤ්චි විසෙසනන්ති න තත්ථ විනිව්ඡයො චුත්තො.

512-4. සබ්බානීති කාමාවචරාදිභෙදං අනාමසිත්වා සබ්බානි. කම්මන්ති පටිසන්ධිනිබ්බත්තකා උපපජ්ජවෙදනීයභූතා, අපරාපරියවෙදනීයභූතා වා චෙතනා. කම්මනිමිත්තන්ති යං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා ආයුහනකාලෙ කම්මං ආයුහති, තං දානුපකරණාදිකං, පාණසාතොපකරණාදිකඤ්ච. ගතිනිමිත්තන්ති භවත්තරමුපපජ්ජිතබ්බභවපරියාපන්නවණ්ණායතනං, තං පන සුගතියං මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තන්තස්ස රත්තකම්බලසදිසමාතුකුච්ඡිවණ්ණවසෙන, දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්තස්ස උය්‍යානකජ්ජරුක්ඛවණ්ණවසෙන, දුග්ගතියං නිබ්බත්තන්තස්ස අග්ගිජාලාදිවණ්ණවසෙන, පෙතතිරව්ජානයොනීසු පෙතතිරව්ජානානං නිබද්ධසඤ්චරණට්ඨානපරියාපන්නතාවණ්ණවසෙන ව දට්ඨබ්බං. ‘තිවිධ’න්ති ඉදං යථාසම්භවවසෙන චුත්තං, රූපාරූපසම්බන්ධීනං පන කම්මනිමිත්තමෙව ආරම්මණං හොති. තථා හි මහග්ගතවිපාකානි එකන්තෙන කම්මසදිසාරම්මණානි චුත්තානි.

පච්චුප්පන්නමතීතං වාති බණ්ණවසෙන පච්චුප්පන්නමතීතං වා. තත්ථ ගතිනිමිත්තං එකන්තෙන පච්චුප්පන්නමෙව, කම්මනිමිත්තං පච්චුප්පන්නමතීතං වා, කම්මං පන අතීතමෙව. අනාගතාරම්මණං පන පච්චුප්පන්නකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තං විය අනාපාඨගතත්තා, අතීතකම්මකම්මනිමිත්තං විය අනනුභූතත්තා ව විභූතං හුත්වා නොපතිට්ඨාතීති අතිසන්තභාවෙන පවත්තමානා පටිසන්ධි තං ආරබ්භ පවත්තිතුං න සක්කොතීති චුත්තං ‘නත්ථි අනාගත’න්ති. මහග්ගතපටිසන්ධීනං එකන්තෙන කම්මසදිසාරම්මණභාවෙන කම්මස්ස විය අතීතනවත්තබ්බාරම්මණත්තා න තාසං විසුං ආරම්මණං උද්ධට්ඨං. තත්ථ දුතියවතුත්ථාරූපපටිසන්ධීනං අතීතමෙව ආරම්මණං ඉතරාසං නවත්තබ්බන්ති දට්ඨබ්බං.

517-20. මහාවිපාකානං පටිසන්ධාදිවතුකිව්වවසෙනෙව පවත්තනතො රූපාරූපභවෙ පටිසන්ධිභවඬ්ඨගචුතිවසෙන තංතංවිපාකස්සෙව පවත්තිතො,

තදාරම්මණස්ස ච අභාවෙන තත්ථ න ලබ්හතීති ආහ “මහාපාකා...පෙ.... ද්වයෙ”ති. අනිට්ඨරූපානං බ්‍රහ්මලොකෙ අසම්භවෙපි තත්ථ යත්වා ඉධ අනිට්ඨාරම්මණං පස්සන්තානං අකුසලවිපාකානි න උප්පජ්ජන්තීති න වත්තබ්බන්ති රූපභවෙපි සන්තීරණත්තයං වුත්තං. අභිධම්මත්ථසඬග්ගසච්චසඬබ්බෙපාදිසුපි හි ඉමිනාව අධිප්පායෙන රූපලොකෙ අකුසලවිපාකප්පවත්ති දස්සිතා. අපරෙ පන “කාමභවෙ සන්තීරණත්තයං, රූපභවෙ සන්තීරණද්වයන්ති යථාලාභවසෙන යොජෙතබ්බ”න්ති වදන්ති.

කදාවිජිති පරිත්තාරම්මණෙසු පරිත්තජවනානං උප්පාදෙපි.
 “බීජස්සාභාවතො”ති රූපාරූපභවද්වයෙ තදාරම්මණාභාවස්ස කාරණං වත්වා තමෙව පකාසෙත්‍වං “පටිසන්ධිබීජ”න්තිආදි වුත්තං. පටිසන්ධියෙව බීජභූතන්ති පටිසන්ධිබීජං. තස්සාති තදාරම්මණස්ස.

521. යදි එවං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනම්පි කාමාවචරපටිසන්ධිබීජත්තා තත්ථ අභාවො ආපජ්ජන්ති වොදෙන්තො ආහ “වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීන”න්තිආදි.
 ඉන්ද්‍රියානන්ති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං වත්ථුද්වාරභූතානං වක්ඛාදීනම්න්ද්‍රියානං. පවත්තානුභාවතොති තෙසං තත්ථ අත්ථිතානුභාවතො. අයඤ්ඤෙන්ථ අධිප්පායො – වක්ඛුසොතව්ඤ්ඤාණානං වත්ථුභූතානි වක්ඛුසොතින්ද්‍රියානි තත්ථ පවත්තන්තීති තෙසං පවත්තිආනුභාවතො වක්ඛුසොතව්ඤ්ඤාණානි පවත්තන්ති. සති ච තෙසං පවත්තියං විථිචිත්තුප්පාදො නියතොති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං විය සම්පටිච්ඡන්තසන්තීරණානම්පි තත්ථ සම්භවො සිද්ධොති.

523-4. අකාමාවචරධම්මෙති කාමාවචරධම්මතො අඤ්ඤෙ මහග්ගහලොකුත්තරධම්මෙ. නානුබන්ධතීති නානුවත්තති. ජනකං...පෙ.... අනුබන්ධතීති යථා නාම ගෙහතො නික්ඛමිත්වා බහි ගන්තුකාමො තරුණදාරකො අත්තතො ජනකං පිතරං වා අඤ්ඤං වා පිතුසදිසං හිතකාමං ඤාතිං අඬගුලියං ගහෙන්වා අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං රාජපුරිසාදිං, තථා එතම්පි භවඬගාරම්මණතො බහි නික්ඛමිතුකාමසභාගතාය අත්තතො ජනකං පයමකුසලාදිකං සදිසං වා දුතියකුසලාදිකාමාවචරජවනමෙව අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං මහග්ගහලොකුත්තරන්ති අයමෙන්ථ අත්ථො. කුසලාකුසලාදීන්ති ආදි-ග්ගහණෙන කිරියාබ්‍යාකතං සඬගණ්හාති. ආනන්දාවරියො පන පට්ඨානෙ “කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජන්ති”ති (පට්ඨා. 3.1.98) විපාකධම්මධම්මානමෙවානන්තරං තදාරම්මණං වුත්තං. විජ්චාරවත්තඤ්ඤි ජවනං නාවං විය නදිසොතො භවඬගං අනුබන්ධති, න පන ජලඬගුපෙක්ඛාවතො සන්තවුත්තිං කිරියාජවනං පණ්ණසුටං විය නදිසොතොති කිරියාජවනානන්තරං තදාරම්මණං න ඉච්ඡති, ආවරියජොතිපාලත්ථෙරාදයො පන “ලබ්හමානස්සපි කෙනචි අධිප්පායෙන කත්ථචි අවචනං දිස්සති, යථා තං ධම්මසඬග්ගෙ අකුසලනිද්දෙසෙ ලබ්හමානොපි අධිපති න වුත්තො, තස්මා යදි අබ්‍යාකතානන්තරම්පි තදාරම්මණං වුච්චෙය්‍ය, තදා වොට්ඨබ්බනානන්තරම්පි තස්ස පවත්තිං මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති කිරියාජවනානන්තරං තදාරම්මණං න වුත්තං, න පන

අලබ්‍යනතො. යඤ්චෙන්ථ පණ්ණාසුටං නිදස්සිතං, තං නිදස්සිතබ්බෙන සමානං න හොති, නාවාපණ්ණාසුටානඤ්ඤි නදීසොතස්ස ආවට්ටනං ගති ව විසදිසිති නාවායං නදීසොතස්ස අනුබන්ධනං, පණ්ණාසුටස්ස අනනුබන්ධනඤ්ඤව යුජ්ජති, ඉධ පන කිරියාජවනෙතරජවනානං භවභිගසොතස්ස ආවට්ටනං ගති ව සදිසිති එතස්ස අනනුබන්ධනං, ඉතරස්ස අනුබන්ධනඤ්ඤව න යුජ්ජති, තස්මා විචාරෙතබ්බමෙව ත''න්ති වදන්ති.

525-6. යථා චෙතං මහග්ගතලොකුත්තරධම්මෙ නානුවත්තති, තථා යදා එතෙ කාමාවචරධම්මාපි මහග්ගතානුත්තරධම්මාරම්මණා හුත්වා පවත්තන්ති, තදා තෙපි නානුබන්ධනීති ආහ “කාමාවචරධම්මාපි”ති ආදි. මහග්ගතා-ග්ගහණෙන චෙන්ථ ලොකුත්තරානම්පි සඬිගහො දට්ඨබ්බො. තෙ වාපීති ව-සද්දෙන ලොකුත්තරාරම්මණානං ගහණං. කස්මා නානුබන්ධනීති ආහ “පරිත්තාරම්මණත්තා”ති ආදි. පරිත්තාරම්මණත්තාති හෙට්ඨා චුත්තනයෙන කාමාවචරවිපාකානං එකත්තෙන පරිත්තාරම්මණත්තා. තථාපරිචිතත්තාති යථා ජවනං, එවං අපරිචිතත්තා. ඉදං චුත්තං හොති – යථා හි සො පිතරං, පිතුසදිසං වා කඤ්චි අනුබන්ධන්තො තරුණදාරකො සරද්චාරන්තරවිචිතකුක්කාදිමිහි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ අනුගච්ඡති, න අරඤ්ඤං වා රක්ඛසභූමිං වා ගච්ඡන්තං, එවං කාමාවචරධම්මෙ අනුබන්ධන්තම්පි පරිත්තම්හි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ පවත්තමානෙ තෙ ධම්මෙ අනුබන්ධති, න මහග්ගතලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තමානෙපි.

527-32. ඉදානි කිං ඉමාය යුත්තිකථාය, අට්ඨකථාපමාණතො චෙතං ගහෙතබ්බන්ති දස්සෙන්තො ආහ “කිං තෙනා”ති ආදි. ජවනෙති කාමාවචරජවනෙ. තදාරම්මණචිත්තාති “තදාරම්මණ”න්ති ලද්ධනාමානි චිත්තානි තදාරම්මණභාවං න ගණ්හන්ති, තදාරම්මණභාවෙන න පවත්තන්තිති අත්ථො. අථ වා නාමගොත්තං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං න ගණ්හන්ති න ලබ්භන්තිති අත්ථො. රූපාරූපභවෙසු වානි වා-සද්දෙන “ජවනෙ ජවිතෙපි තදාරම්මණං න ගණ්හන්ති”ති ආකඩ්ඪති. පණ්ණාත්තිං ආරබ්භාති කාමභවෙපි පණ්ණාත්තිං ආරබ්භ. ලක්ඛණාරම්මණායාති අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයාරම්මණාය, බලවච්ඡස්සනායාති අත්ථො. “තිණි ලක්ඛණානි, තිස්සො ව පඤ්ඤත්තියො කුසලත්තිකෙ න ලබ්භන්ති”ති අට්ඨකථාය චුත්තත්තා තිණ්ණං ලක්ඛණානං ධම්මතො අභාවෙන තං ආරබ්භ පවත්තාය විපස්සනාය තදාරම්මණානි න ලබ්භන්ති. පට්ඨානෙ පන “සෙබ්බා වා පුට්ඨජ්ජනා වා කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණො උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.406) වචනතො බන්ධාරම්මණිකවිපස්සනාය තදාරම්මණං ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. මිච්ඡත්තනියතෙසුති “කතමෙ ධම්මා මිච්ඡත්තනියතා? චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා”ති (ධ. ස. 1426) එවමාගතෙසු මිච්ඡාගාභවසෙන පවත්තෙසු ධම්මෙසු ජවනං හුත්වා ජවිතෙසු. කස්මා පන තෙසු ජවිතෙසු තදාරම්මණං න ලබ්භතීති? කාමාවචරවිපාකානඤ්ඤි නියතමිච්ඡාදිට්ඨි විය “අත්තා ඔච්ඡිජ්ජති”ති ආදිනා අත්තපරිකප්පනාවසෙන අප්පවත්තනතො නියතමිච්ඡාදිට්ඨිවසප්පවත්තෙසු තෙසු ජවිතෙසු තදනන්තරං තදාරම්මණානි න

උප්පජ්ජන්ති, අනියතමිච්ඡාදිට්ඨිවසජ්ජවත්තෙසු පන ජවිතෙසු තදාරම්මණං
 නුප්පජ්ජන්ති නත්ථි. අප්ථ වා මිච්ඡත්තනියතෙසුති මිච්ඡාභාවනියතසභාවෙසු
 තංවිසයෙසුති අත්ථො. මිච්ඡත්තනියතධම්මානං ධම්මසභාවං අග්ගහෙත්වා
 මිච්ඡත්තනියතසභාවස්සෙව ගහණතො, තස්ස ච විපාකානං අවිභූතත්තා
 මිච්ඡත්තනියතසභාවෙ ආරබ්භ තදාරම්මණා න ලබ්භන්ති. පි-සද්දෙන
 සම්මත්තනියතෙසුපිති සම්පිණ්ඨෙති, “ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භා”ති වා එතෙන
 සිද්ධත්තා න තෙසං විසුං උද්ධරණං කතං. අට්ඨකථායං පන
 මිච්ඡත්තනියතසම්මත්තනියතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛභාවෙන බලවභාවතො
 තදාරම්මණස්ස අවත්ථුභාවදස්සනත්ථං මිච්ඡත්තනියතානත්තරං සම්මත්තනියතාපි
 උද්ධටා. මිච්ඡත්තනියතසභාවස්ස විය පටිසම්භිදාසභාවස්සපි කාමාවචරවිපාකානං
 අවිභූතභාවෙන පටිසම්භිදාඤ්ඤාණානි ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න
 ලබ්භන්ති ආහ “පටිසම්භිදාඤ්ඤාණානි”තිආදි. මනොද්චාරෙපිති න කෙවලං
 පඤ්චද්චාරෙසුයෙව, අප්ථ ඛො මනොද්චාරෙපි. සබ්බෙසන්ති අහෙනුකදුහෙනුකාදීනං
 සබ්බෙසං. අනුපුබ්බතොති හෙට්ඨා වුත්තඅනුක්කමතො.

533. න විජ්ජන්ති මනොද්චාරස්ස අප්පටිසභාවෙන න විජ්ජති. භවඬගතොති
 භවඬගසන්තානතො, තස්ස ආරම්මණතො වා. වුට්ඨානන්ති භවඬගසන්තානෙ,
 තස්සාරම්මණෙ වා සති තස්ස වුට්ඨානං.

535-6. සත්ත සත්තාති එකෙකස්ස සත්ත සත්තාති කත්වා. පාපපාකාති
 අකුසලවිපාකා. “ද්වාදසාපුඤ්ඤවිත්තාන”න්ති වත්වා “පාපපාකා”ති වචනං.
 “තත්ත්වං සුගතස්ස සුගතච්චරජ්ජමාණ”න්තිආදීසු විය සඤ්ඤාසද්දවසෙන වුත්තං.
 එවං පවත්තියං අකුසලවිපාකානං පවත්ති. දස්සෙත්වා ඉදානි පටිසන්ධියං දස්සෙතුං
 “එකාදසවිධාන”න්තිආදි වුත්තං. උද්ධව්චවෙනනාය පවත්තිවිපාකදානමත්තං විනා
 පටිසන්ධිදානාභාවතො ආහ “භිත්වා උද්ධව්චමානස”න්ති. කිං පනෙත්ථ කාරණං,
 අධිමොක්ඛචරහෙන සබ්බදුබ්බලමිපි විචිකිච්ඡාසහගතං පටිසන්ධිං ආකඬ්ඪති,
 අධිමොක්ඛසභාවතො තතො බලවතරමිපි උද්ධව්චසහගතං නාකඬ්ඪතිති?
 පටිසන්ධිදානසභාවාභාවතො. “බලවං ආකඬ්ඪති, දුබ්බලං නාකඬ්ඪති”ති හි අයං
 විචාරණා පටිසන්ධිදානසභාවෙසුයෙව. යස්ස පන පටිසන්ධිදානසභාවො එව නත්ථි,
 න තස්ස බලවභාවො පටිසන්ධිආකඬ්ඪතො කාරණන්ති.

කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං “උද්ධව්චසහගතස්ස පටිසන්ධිදානසභාවො
 නත්ථි”ති? දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අනාගතත්තා. තිව්ධා හි අකුසලා
 දස්සනෙනපහාතබ්බා, භාවනායපහාතබ්බා, සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා
 භාවනායපහාතබ්බාති. තත්ථ දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාසහගතචිත්තුප්පාදා
 දස්සනෙනපහාතබ්බා නාම. යථාහ “කතමෙ ධම්මා දස්සනෙනපහාතබ්බා?
 චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා විචිකිච්ඡාසහගතො චිත්තුප්පාදො”ති (ධ.
 ස. 1408). තෙ හි පඨමං නිබ්බානදස්සනතො “දස්සන”න්ති ලද්ධනාමෙන
 සොතාපත්තිමග්ගෙනෙව පහාතබ්බත්තා “දස්සනෙනපහාතබ්බා”ති වුච්චන්ති.
 උද්ධව්චසහගතචිත්තුප්පාදො භාවනායපහාතබ්බො නාම. යථාහ “කතමෙ ධම්මා

භාවනායපහාතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො” ති. සො හි අග්ගමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා “භාවනායපහාතබ්බො” ති චුත්තො. උපරිමග්ගත්තයඤ්චි පයමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, න අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, තස්මා “භාවනා” ති චුච්චති. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තදොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා පන සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බා නාම. යථාහ “චත්තාරො දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තා ලොභසහගතචිත්තුප්පාදා ද්වෙ දොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා. ඉමෙ ධම්මා සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බා” ති (ධ. ස. 1409). තෙ හි අපායනිබ්බත්තකාවත්ථාය පයමමග්ගෙන, සෙසාවත්ථාය උපරිමග්ගෙහි පහියමානත්තා සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා භාවනායපහාතබ්බා නාම. තත්ථ සියා දස්සනෙනපහාතබ්බමිපි දස්සනෙනපහාතබ්බසාමඤ්ඤෙන ඉධ “දස්සනෙනපහාතබ්බා” ත්වෙව වොහරන්ති. යදි ච උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං දදෙය්‍ය, තදා අකුසලපටිසන්ධියා සුගතියං අසම්භවතො අපායෙස්වෙව දදෙය්‍ය, අපායගමනීයඤ්ච ඵකන්තෙන දස්සනෙනපහාතබ්බා සියා, ඉතරථා අපායගමනීයස්ස අප්පභීතත්තා සෙබ්බානං අපායුප්පත්ති ආපජ්ජති, න ච පනෙනං යුත්තං, “චතුහපායෙහි ච විජ්ජමුත්තො (බු. පා. 6.11; සු. නි. 234), අවිනිපාතධම්මො” තිආදිවචනෙහි සහ විරුජ්ඣනතො, සති ච පනෙනස්ස දස්සනෙනපහාතබ්බභාවෙ “සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා” ති ඉමස්ස විභඩ්ගෙ වත්තබ්බං සියා, න ච පනෙනං චුත්තන්ති. අථ සියා “අපායගමනීයො රාගො දොසො මොහො තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා” ති ඵචං දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු චුත්තත්තා උද්ධච්චසහගතස්සාපි තත්ථ සඩ්ගහො සක්කා කාතුන්ති? තං න, තස්ස නියාමතො භාවනායපහාතබ්බභාවෙන චුත්තත්තාති තස්මා දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අවචනමෙව පටිසන්ධිදානාභාවං සාධෙතීති.

නනු ච පටිසම්භිදාවිභඩ්ගෙ –

“යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තං, රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා යං යං වා පනාරබ්භ, තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ ධම්මා අකුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා” ති (විභ. 731) –

ඵචං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදං උද්ධරිත්වා තස්ස විපාකොපි උද්ධටොති කථමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවො සම්පට්ච්ඡිතබ්බොති? න ඉදං පටිසන්ධිදානං සන්ධාය උද්ධටං, අථ බො පවත්තිවිපාකං සන්ධාය. පට්ඨානෙ පන –

“සහජාතා දස්සනෙනපහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානක්ඛණිකා දස්සනෙනපහාතබ්බා චෙතනා විපාකානං බන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො” ති (පට්ඨා. 2.8.89) –

දස්සනෙනපහාතඛිඛවෙනනාය එව සහජාතනානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවං
 උද්ධරිත්වා “සහජාතා භාවනායපහාතඛිඛා වෙනනා විත්තසමුට්ඨානානං රූපානං
 කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති භාවනායපහාතඛිඛවෙනනාය
 සහජාතකම්මපච්චයභාවොව උද්ධටො, න පන නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො.
 තථා පච්චනීයනයෙපි –

“දස්සනෙනපහාතඛිඛො ධම්මො
 නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිඛස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන
 පච්චයො, සහජාත... උපනිස්සය...පෙ.... පච්ජාජාත... කම්මපච්චයෙන
 පච්චයො”ති (පටියා. 2.8.98) –

දස්සනෙනපහාතඛිඛස්සෙව කම්මපච්චයභාවං උද්ධරිත්වා –

“භාවනායපහාතඛිඛො ධම්මො නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතඛිඛස්ස
 ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාත... උපනිස්සය...
 පච්ජාජාතපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.8.99) –

භාවනායපහාතඛිඛස්ස ධම්මස්ස සහජාතාදිපච්චයභාවොව චුත්තො, න පන
 කම්මපච්චයභාවො, න ච නානක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා පටිසන්ධිආකඬ්ඨනං
 අත්ථි, තස්මා නත්ථි තස්ස සබ්බථාපි පටිසන්ධිදානං. පවත්තිවිපාකං පනස්ස න
 සක්කා නිවාරණං පටිසම්භිදාවිහඬිගෙ උද්ධච්චසහගතානම්පි විපාකස්ස
 උද්ධටත්තා, නානක්ඛණිකකම්මපච්චයස්ස ච පටිසන්ධිවිපාකමෙව සන්ධාය
 අනුද්ධටත්තා. එවඤ්ච පන කත්වා යදෙකෙ ආචරියා වදන්ති “උද්ධච්චවෙනනා
 උභයවිපාකම්පි න දෙති පටියානෙ නානක්ඛණිකකම්මපච්චයස්ස අනුද්ධටත්තා”ති,
 තං තෙසං අභිනිවෙසමත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

යදි ච තෙ වදෙය්‍යං – යථා “විපාකධම්මධම්මා”ති එත්ථ විපාක-සද්දෙන
 විපාකාරහතා වුච්චති, එවං ඉධාපි උද්ධච්චසහගතානං විපාකාරහතං සන්ධාය
 “තෙසං විපාකෙ ඤාණ”න්ති චුත්තං. යථා සද්ධිත්ථියවිනිමුත්තස්ස
 අධිමුච්චනට්ඨස්ස අභාවෙපි සද්ධිත්ථියස්ස අධිමුච්චනසත්තිවිසෙසං ගහෙත්වා
 සද්ධිත්ථියධම්මො අධිමුච්චනට්ඨො අත්ථොති වුච්චති, එවම්ධාපි ධම්මවිනිමුත්තස්ස
 විපාකාරහභාවස්ස අභාවෙපි ධම්මානමෙව විපාකාරහසාමත්ථියං ගහෙත්වා තස්ස
 අත්ථිභාවො චුත්තො. යදි ච තෙ පවත්තිවිපාකං දදෙය්‍යං, යථා –

“සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො දුක්ඛාය වෙදනාය
 සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානක්ඛණිකා”ති
 (පටියා. 1.2.57) –

පවත්තිවිපාකස්සපි වසෙන නානක්ඛණිකකම්මපච්චයො චුත්තො, එවමෙත්ථාපි
 නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වත්තබ්බො සියා. න හි ලබ්භමානස්ස අවචනෙ
 කාරණං අත්ථිති තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙති. අපිව යදි

උද්ධව්වසහගතස්ස පවත්තිවිපාකදානං අධිජපෙනං සියා, තදා
 “අනුපාදිත්තුපාදානියො ධම්මො උපාදිත්තුපාදානියස්ස ධම්මස්ස න
 කම්මපච්චයෙන පච්චයො” ති පටිසෙධො න කාතබ්බො සියා. න හි ධජෙත්වා
 උද්ධව්වං අඤ්ඤො කොචි අනුපාදිත්තුපාදානියො ධම්මො උපාදිත්තුපාදානියස්ස
 ධම්මස්ස පච්චයො භවිතුං අසමත්ථො අත්ථිති, තයිදමෙනෙසං අභිලාපමත්තං. තථා
 හි යං තාව චුත්තං “විපාකාරහභාවං ගහෙත්වා තෙසං විපාකෙති චුත්ත” ති, තදෙව
 තස්ස විපාකසබ්භාවං දිපෙති. න හි විපාකාරහභාවෙ සති අභිඤ්ඤාදීනං විය තස්ස
 අවිපාකතාය කාරණං අත්ථිති. යම්පි චුත්තං “නානක්ඛණිකකම්මපච්චයස්ස අවචනං
 විපාකභාවං දිපෙති” ති, තම්පි න සුන්දරං, ලබ්භමානස්සාපි කත්ථවි කෙනවි
 අධිජපායෙන අවචනතො. තථා හි ධම්මසඬගණියං ලබ්භමානම්පි හදයවත්ථු න
 චුත්තං. තස්මා යදි පවත්තිවිපාකං සන්ධාය නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො
 වුව්වෙය්, තදා පටිසන්ධිවිපාකදානම්පිස්ස මඤ්ඤෙය්, අනුපාදිත්තුපාදානියස්ස
 උපාදිත්තුපාදානියං පති කම්මපච්චයපටික්ඛෙපච්චනං, තං
 අභිඤ්ඤාකුසලාදිකෙ සන්ධායාති න එත්තාවතා උද්ධව්වසහගතස්ස
 පවත්තිවිපාකදානං සබ්බථාපි පටික්ඛිපිතුං සක්කාති. යම්පි අට්ඨකථායං “යථා ච
 අභිඤ්ඤාවෙනනා, එවමුද්ධව්වචෙනනාපි ‘සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’ ති එත්ථ
 අපනෙතබ්බා” ති චුත්තං, තම්පි උද්ධව්වචෙනනාය තත්ථ නිද්දිසියමානාය යථා
 ඉතරා පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුට්ඨස්සපි විපාකවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො,
 එවමුද්ධව්වචෙනනාපිති ගණ්ඨෙය්, අනුපාදිත්තුපාදානියස්ස චුත්තං, න තස්ස පවත්තිවිපාකාභාවතොති.

ආවරියමුද්ධමිත්තාදයො පන උද්ධව්වසහගතං ද්විධා විභජිත්වා එකස්ස
 උභයවිපාකදානං, එකස්ස සබ්බථාපි විපාකාභාවං චණ්ණෙත්ති. තෙසඤ්ඤි අයං
 විනිච්ඡයො – අත්ථි උද්ධව්වං භාවනායපහාතබ්බම්පි, අත්ථි
 නභාවනායපහාතබ්බම්පි. තෙසු භාවනායපහාතබ්බං සෙබ්බන්තානප්පවත්තං, ඉතරං
 පුට්ඨජනසන්තානප්පවත්තං. එලදානඤ්ච පුට්ඨජනසන්තානෙ පවත්තස්සෙව,
 නෙතරස්ස. තථා හි දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුට්ඨජනානං, සෙබ්බානඤ්ච
 දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තාහි පහාතුං සක්කුණෙය්
 අකුසලා “දස්සනෙතපහාතබ්බා, භාවනායපහාතබ්බා” ති ච වුව්වන්ති. පුට්ඨජනානං
 පන භාවනාය අභාවතො භාවනායපහාතබ්බවිත්තා නත්ථි, තෙන තෙසං
 පවත්තමානා තෙ දස්සනෙත පහාතුං අසක්කුණෙය්, “භාවනායපහාතබ්බා” ති න
 වුව්වන්ති. යදි වුව්වෙය්, දස්සනෙතපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙසඤ්චි
 කෙචි කදාචි ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයා භවෙය්.
 සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනඤ්චි කෙසඤ්චි සක්කායදිට්ඨාදයො කෙචි අතීතාදීසු
 කිස්මිඤ්චි කාලෙ ආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයෙහි පච්චයා භොන්තිති නත්ථි, න ච
 පට්ඨානෙ “දස්සනෙතපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනවි පච්චයෙන
 පච්චයො” ති චුත්තා, තස්මා නත්ථි පුට්ඨජනෙසු පවත්තමානානමකුසලානං
 භාවනායපහාතබ්බපට්ඨායො. යදි තත්ථ අවචනමෙව පමාණං, එවං සති
 සෙබ්බන්තානපවත්තානම්පි අකුසලානං භාවනායපහාතබ්බපට්ඨායො නත්ථිති
 ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, සෙබ්බන්තානප්පවත්තානං භාවනාය පහාතුං

සක්කුණෙයාත්තා. තෙනෙව ව කිඤ්චි කත්වා සෙබ්බානං දස්සනෙනපහාතබ්බානං අකුසලානං පහීනභාවෙන අස්සාදනාහිනන්දනානං වත්ථුනි න භොන්ති. පහීනතාය එව සොමනස්සස්ස හෙතුභූතා, අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ව න දොමනස්සං, උද්ධව්වඤ්ච උප්පාදෙන්තිති න තෙසං ආරම්මණාරම්මණාධිපතිපකතූපනිස්සයභාවං ගච්ඡන්ති. න හි පහීනකිලෙසෙ උපනිස්සාය අරියා රාගදොසවික්ඛෙපෙ උප්පාදෙන්ති. චුත්තඤ්ච “සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති, න පච්චෙති, න පච්චාගච්ඡතිති සුගතො, සකදාගාමී...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන...පෙ.... සුගතො”ති. පුට්ඨජනානං පන දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙයා දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙයානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයා න භොන්තිති න සක්කා වත්තුං, “දිට්ඨිං අස්සාදෙති අහිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති, විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, උද්ධව්වං උප්පජ්ජති, විචිකිච්ඡා ආරබ්භ විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති, උද්ධව්වං උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.407) දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධව්වාරම්මණභාවස්ස චුත්තත්තා. එත්ථ හි උද්ධව්වන්ති උද්ධව්වසහගතං චිත්තූප්පාදං සන්ධාය චුත්තං, න දස්සනෙනපහාතබ්බෙසුපි ලබ්භමානවෙතසිකං උද්ධව්වං. එවඤ්ච කත්වා අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ “දිට්ඨිං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අහිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.415) එත්තකමෙව චුත්තං, න චුත්තං “උද්ධව්වං උප්පජ්ජති”ති, තස්මා සෙබ්බන්තානප්පවත්තානමකුසලානං දස්සනෙනපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයත්තභාවතො පුට්ඨජනානං සන්තානෙව දස්සනෙනපහාතබ්බානමකුසලානං පච්චයා න භොන්තිති න සක්කා වත්තුන්ති පට්ඨානෙ දස්සනෙනපහාතබ්බානං භාවනායපහාතබ්බස්ස ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයත්තානුද්ධරණං සෙබ්බන්තානප්පවත්තානං භාවනායපහාතබ්බපරියායභාවං සාධෙති, පුට්ඨජනසන්තානෙයෙව නදස්සනෙනපහාතබ්බානමකුසලානං භාවනායපහාතබ්බපරියායභාවං න සාධෙති, තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බා, තෙ පුට්ඨජනෙසු පවත්තමානා දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙයා දස්සනමග්ගාපෙක්ඛාය තදප්පවත්තියම්පි දස්සනෙනපහාතබ්බා නාම. සෙබ්බෙසු පවත්තමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙයා තදප්පවත්තියම්පි තදපෙක්ඛාය භාවනායපහාතබ්බා නාම. දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙයා පන පුට්ඨජනෙසු පවත්තමානා හෙට්ඨා චුත්තනයෙන තෙවදස්සනෙනපහාතබ්බා නභාවනායපහාතබ්බා, තෙසු භාවනායපහාතබ්බා සහායවිරහතො විපාකං න ජනෙන්නි. තථා හි තෙසං දස්සනෙනපහාතබ්බසඬ්ඛානං සහකාරිකාරණං සහායභූතං නත්ථිති භාවනායපහාතබ්බවෙතනාය නානක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න චුත්තො. අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුට්ඨජනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං, උද්ධව්වසහගතචිත්තූප්පාදස්ස ව සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛිණසහායානං විපාකූප්පාදනං න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති උද්ධව්වසහගතධම්මානං විපාකො විහඬිගෙ චුත්තොති.

යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං
 “නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා”ති වත්තබ්බතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති,
 අප්පහාතබ්බසභාවානං කුසලාදීනං “නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා”ති
 චුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ව අකුසලානං. යදි එවං තෙ ඉමස්මිං
 තිකෙ නවත්තබ්බාති වත්තබ්බා ආපජ්ජන්ති? නාපජ්ජන්ති, විත්තුප්පාදකණ්ඩෙ
 දස්සිතානං ද්වාදසාකුසලවිත්තුප්පාදානං ද්විහි පදෙහි සඬගහිතත්තා. යථා හි
 උප්පන්නත්තිකෙ ධම්මවසෙන සබ්බෙසං සඬබ්බධම්මානං සඬගහිතත්තා
 කාලවසෙන අසඬගහිතාපි අතීතා “නවත්තබ්බා”ති න චුත්තා විත්තුප්පාදානුරූපෙන
 සඬගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවං ඉධාපි විත්තුප්පාදභාවෙන සඬගහිතෙසු
 නවත්තබ්බස්ස අභාවා “නවත්තබ්බා”ති න චුත්තා. සබ්බෙන සබ්බඤ්ඤි
 ධම්මවසෙන අසඬගහිතස්ස තිකදුකෙසු නවත්තබ්බතාපත්ති. යත්ථ හි විත්තුප්පාදො
 කොචි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො
 අත්ථිති යථාචුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි හින්දිත්වා භාෂෙතබ්බෙ විත්තුප්පාදෙ
 හින්දිත්වා භාෂෙති “සියා නවත්තබ්බාපරිත්තාරම්මණා”තිආදිනා, තදභාවා
 උප්පන්නත්තිකෙ, ඉධ ව තථා න චුත්තත්ති.

අථ වා යථා සප්පට්ඨෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං “තයො මහාභූතා
 සප්පට්ඨා”ති චුත්තා, යථාහ “අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පට්ඨං එකං
 මහාභූත”න්ති, එවං පුපුජ්ජනානං පවත්තමානා භාවනායපහාතබ්බසමානසභාවා
 “භාවනායපහාතබ්බා”ති චුච්චෙය්‍යුන්ති නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඬගො. එවඤ්ච සති
 පුපුජ්ජනානං පවත්තමානාපි භාවනායපහාතබ්බා සකහණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො
 පරහණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ව රාගදිට්ඨිනං
 අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. තෙනෙව හි –

“භාවනායපහාතබ්බො ධම්මො දස්සනෙනපහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස
 උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, ආරම්මණුපනිස්සයො, පකතුපනිස්සයො”ති
 (පට්ඨා. 2.8.84) –

ඉමිස්සා නිද්දෙසෙ දස්සනෙනපහාතබ්බානං උපනිස්සයපච්චයභාවිධම්මෙ
 නිද්දිසන්තෙන භගවතා –

“පකතුපනිස්සයො – පත්ථනං උපනිස්සාය පාණං හනති...පෙ.... සඬසං
 හින්දති, භාවනායපහාතබ්බො රාගො දොසො මොහො මානො පත්ථනා
 දස්සනෙනපහාතබ්බස්ස රාගස්ස දොසස්ස මොහස්ස මානස්ස දිට්ඨියා
 පත්ථනාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. සකහණ්ඩෙ ඡන්දරාගො
 පරහණ්ඩෙ ඡන්දරාගස්ස උප...පෙ.... සකපරිග්ගහෙ ඡන්දරාගො
 පරපරිග්ගහෙ ඡන්දරාගස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා.
 2.8.84) –

පුපුජ්ජනසත්තානෙ පත්ථනාදයො නිද්දිට්ඨා.

එවමිපි යථා අපොච්ඡිකතා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පට්ඨා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුට්ඨප්පනෙසු පවත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පන පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බාති භාවනායපහාතබ්බානං නානක්ඛණ්ණකම්මපච්චයනා න චුත්තා, න ච ‘දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො’ති චුත්තා. යෙ හි දස්සනෙනපහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්ති. දස්සනෙනපහාතබ්බපච්චයස්සාපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සභායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොචි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතොති තස්ස එකන්තභාවනායපහාතබ්බතා චුත්තා, තස්මා උද්ධච්චභාවෙන එකසභාවස්සෙව තස්ස සති සභායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ච විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුජ්ඣති. තයිදං සබ්බමෙනෙසං ආවරියානං අභොජුරිසිකාරමත්තං. කස්මා? උද්ධච්චසහගතස්ස එකන්තභාවනායපහාතබ්බභාවෙන චුත්තත්තා. එවඤ්චි චුත්තං හගවතා ‘කතමෙ ධම්මා භාවනායපහාතබ්බා. උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො’ති (ධ. ස. 1406). යදි ච උද්ධච්චසහගතං නභාවනායපහාතබ්බං අභවිස්ස, යථා අතීතාරම්මණත්තිකෙ ‘නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථි’ති (ධ. ස. 1433) වත්වා විහජ්ජ චුත්තං, එවමිධාපි ‘නියොගා භාවනායපහාතබ්බා නත්ථි’ති වත්වා ‘උද්ධච්චසහගතො සීයා භාවනායපහාතබ්බො සීයා නවත්තබ්බො ‘දස්සනෙනපහාතබ්බො’තිපි ‘භාවනායපහාතබ්බො’තිපි’තිආදි වත්තබ්බං සීයා, න ච තථා චුත්තං. යා ච ‘තමත්ථං පටිපාදෙන්තෙහි යදි චුච්චෙය්‍යු’න්තිආදිනා යුත්ති චුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? දස්සනෙනපහාතබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිකිච්ඡාඋද්ධච්චානං තෙන තෙන පහාතබ්බභාවවසෙන ඉච්ඡිතත්තා. යඤ්ච ‘උද්ධච්චං උප්පජ්ජති’ති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො චුත්තොති දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධච්චස්ස අනුද්ධරණං කාරණවසෙන චුත්තං, තමිපි අකාරණං අඤ්ඤත්ථාපි සාවසෙසපාඨානං දස්සනතො. තථා හි ‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’ති එතෙසං විහඬිගෙ වෙතොපරියඤ්ඤාණග්ගහණං කත්වා ‘පච්චුප්පන්තො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්සා’ති ඉමස්ස විහඬිගෙ ලබ්භමානමිපි වෙතොපරියඤ්ඤාණං න ගහිතං. යමිපි භාවනායපහාතබ්බස්ස විපාකදානමිහි දස්සනෙනපහාතබ්බස්ස සභායභාවුපගමනං චුත්තං, තමිපි විචාරෙතබ්බං – කිං අවිජ්ජාදි විය දානසීලාදීනං උපපත්තියංයෙව විපාකදානසාමත්ථියා ධානවසෙන දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං සහකාරිකාරණං හොති, උදාහු කිලෙසො විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානමිහිති? කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව පුරිමො නයො, සෙබසන්තානෙ භාවනායපහාතබ්බස්ස අකිරියාභාවො ආපජ්ජති, පහිනාවිජ්ජාමානතණ්භානුසයස්මිං සන්තානෙ දානාදි විය සභායවෙකල්ලෙන අවිපාකසභාවතං ආපන්තත්තා. අථ දුතියො, භාවනායපහාතබ්බත්තෙන අභිමතස්සාපි දස්සනෙනපහාතබ්බභාවො ආපජ්ජති, පටිසන්ධිදානෙ සති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො, තස්මා අමිහෙහි හෙට්ඨා චුත්තනෙයෙනෙව උද්ධච්චසහගතස්ස විපාකදානං සම්පට්ඨිතබ්බං, න යෙසං කෙසඤ්චි වචනං. පටිඨානානුසාරිහි හවිතබ්බත්ති.

537-8. යන්නි යං ආවජ්ජනද්වයං. කරුණමත්තත්තාති කරුණමත්තමෙව
 යපෙත්වා ඵලදානාභාවතො. වාතපුප්ඵසමත්ති මොසපුප්ඵසමං, යථා තං
 පයමසඤ්ජාතං අවිජින්නමුලෙපි රුක්ඛෙ නිබ්බත්තං පුරිමෙහි අදින්නඵලත්තා
 ඵලනිබ්බත්තකං න හොති, එවමිදං අනුපවිජින්නභවමුලෙපි සන්නානෙ නිබ්බත්තං
 අනාසෙවනභාවෙන ඵලදායකං න හොතීති අධිප්පායො. ජවනත්තං තු සම්පත්තන්ති
 අට්ඨාරසවිධං ඛිණ්ණසවාචෙණිකං විඤ්ඤාණමාහ. කිච්චසාධනතොති
 භවතණ්හාමුලස්ස අවොචිජින්නභාවෙ සති කුසලාකුසලකම්මකිච්චස්ස සාධනතො,
 දානාදිතංතංකිච්චසාධනවසෙන වා. ඉදං වුත්තං හොති – යථා හි ජින්නමුලස්ස
 රුක්ඛස්ස පුප්ඵං පුප්ඵනමත්තං යපෙත්වා අඵලමෙව හොති, එවමෙතමිපි
 තංතංකිච්චසාධනමත්තං යපෙත්වා සමුචිජින්නභවතණ්හාමුලෙ සන්නානෙ
 පවත්තනතො අඵලමෙවති.

539-40. පට්ඨවාති හෙතුධම්මස්ස පටිමුඛං ගන්ත්වා තං අපච්චක්ඛාය. එතීති
 පවත්තති, තිට්ඨති උප්පජ්ජති වාති වුත්තං හොති. “එතී”ති හි ඉදං උප්පත්තිට්ඨිතීනං
 සාධාරණවසෙන පවත්තිපරිදීපකං. තෙනෙවාහ “ධීතිසුප්පත්තියාපි වා”ති. එකච්චො
 හි පච්චයො ධීතියා එව උපකාරකො හොති යථා පච්ඡාජාතපච්චයො, එකච්චො
 උප්පත්තියා එව යථා අනන්තරාදිකො, එකච්චො උභයස්ස යථා හෙතුආදයො. එවං
 පච්චය-සද්දස්ස වචනත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි පච්චයලක්ඛණං දස්සෙන්නො ආහ
 “යො ධම්මො”තිආදි. යොති හෙතුධම්මො. යස්සාති යස්ස ඵලධම්මස්ස.
 ධීතිසුප්පත්තියාපි වාති ධීතිත්ථං, උප්පත්තිත්ථං වා. ධීතියාති වා ධීතික්ඛණෙ,
 උප්පත්තියාති උප්පාදක්ඛණෙ. යස්ස ධම්මස්ස උපකාරො, යස්ස ධම්මස්ස
 ධීතිසුප්පත්තියාති වා සම්බන්ධො. “උපකාරො”ති ඉමිනා ධම්මෙන
 ධම්මසත්තිඋපකාරකං දස්සෙති. “සම්භවො”තිආදි පච්චයස්සෙව පරියායදස්සනං.
 සම්භවති එතස්මාති සම්භවො. තථා පභවො. හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති හෙතු.
 අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූල-සද්දො විය පතිට්ඨත්ථො
 වෙදිතබ්බො. හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිභරන්නෙන
 මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ජති, වුද්ධිං විරුල්භිං ආපජ්ජතීති හෙතු.
 අත්තනො ඵලං කරොතීති කරුණං. පච්චයො මතොති පච්චයොව
 “සම්භවො”තිආදිතො මතො. අත්ථතො එතෙ සමානා, බ්‍යඤ්ජනමත්තංයෙව
 නෙසං නානත්තන්ති වුත්තං හොති.

541-5. එවං පට්ඨානෙ ආගතසබ්බපච්චයානං සාධාරණවසෙන අත්ථං වත්වා
 ඉධාධිප්පෙතස්ස හෙතුපච්චයස්සෙව සරූපං දස්සෙතුං “ලොභාදි පන යො
 ධම්මො”තිආදි වුත්තං. මූලට්ඨෙනාති සම්පයුත්තානං
 සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසංඛ්‍යාතමූලට්ඨෙන. ඡළෙවාති මූලට්ඨෙනූපකාරකභාවස්ස
 තෙසමෙව ආචෙණිකභාවෙන එතෙ ඡළෙව. ජාතීතොති
 කුසලාකුසලාබ්‍යාකතජාතීතො. නවධාති තයො කුසලහෙතු, තයො අකුසලහෙතු,
 තයො අබ්‍යාකතහෙතුති නවධා. ධම්මානං...පෙ.... සාධකොති යථා සාලිව්හිබ්බිජාදීනි
 සාලිව්හිආදිභාවස්ස සාධකාති, මණිආදිපභාවත්ථූනඤ්ච නීලාදිවණ්ණානි
 නීලාදිමණිපභාය සාධකාති, එවං හෙතුපච්චයො යථාරහං අත්තනො සම්පයුත්තානං

කුසලාදිත්තසාධකොති කුසලාකුසලාබ්‍යාකතධම්මානං යථාක්කමං.
 කුසලාකුසලාබ්‍යාකතභාවසාධකො මූලට්ඨොති අයමෙත්ථ අත්ථො. එකෙ
 ආචරියාති රෙවතාවරියං, තස්ස සිස්සානුසිස්සෙ ච සන්ධායාහ. අථ චා ගරුම්හි
 බහුවචනම්පි යුජ්ජතීති රෙවතාවරියමෙව සන්ධාය “එකෙ ආචරියා”ති වුත්තං.

එවං සන්තෙති යදි මූලට්ඨො කුසලාදිභාවසාධකො, එවං සති. යථා චිත්තං
 චිත්තජරුපානං පච්චයො හොති, එවං තංසම්පයුත්තධම්මාපීති ආහ
 “තංසමුට්ඨානරුපිසු”ති, හෙතුසමුට්ඨානරුපෙසුති අත්ථො. නෙව සම්පජ්ජතීති න
 සිජ්ඣති, “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං
 හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති වුත්තො හෙතුපච්චයභාවො න සම්පජ්ජතීති වුත්තං
 හොති. යථා කුසලාකුසලා හෙතු තංසමුට්ඨානරුපස්ස කුසලාදිභාවාය න පරියත්තා,
 එවං අබ්‍යාකතොපි හෙතු තංසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස අබ්‍යාකතභාවාය න පරියත්තො.
 සභාවෙන හි තං අබ්‍යාකතන්ති ආහ “න හී”තිආදි. යදි කුසලාදිභාවං න සාධෙත්ති,
 පච්චයාපි න හොන්තීති වදෙය්‍යාති ආහ “න තෙස”න්තිආදි. “හෙතු
 හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන
 පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.1) වචනතො තෙ අලොභාදයො තෙසං රූපානං පච්චයා න
 න හොන්ති, භවන්තෙවාති අත්ථො.

546-7. න ගන්තබ්බොති න පච්චෙතබ්බො. ඉදං වුත්තං හොති – යදි
 කුසලාදිහෙතුයො අත්තනො විය අත්තහෙතුකානං ධම්මානං කුසලාදිභාවං
 සාධෙත්ති, කුසලාකුසලහෙතුපච්චයසම්භූතා රූපධම්මාපි තෙ විය කුසලාදයො සියුං,
 හෙතුයො චා රූපානං පච්චයා න සියුං, න ච පනෙතං උභයම්පි අත්ථි, තස්මා
 කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකො මූලට්ඨොති න විඤ්ඤාතබ්බන්ති. අපිච යදි
 හෙතුපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො, තදා අබ්‍යාකතභාවොපි තජ්ජට්ඨද්ධො සියා,
 අහෙතුකානං අබ්‍යාකතභාවො න සිජ්ඣති. යදි ච හෙතුපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො,
 හෙතූනම්පි කුසලාදිභාවො අජ්ජට්ඨද්ධො සියා. අථ තෙසම්පි සෙසහෙතුපට්ඨද්ධො,
 එවම්පි මොමුහචිත්තසම්පයුත්තස්ස හෙතුනො අකුසලභාවො න සිජ්ඣෙය්‍යා. අථ
 තස්ස සො අඤ්ඤහෙතුකො සියා, එවං සති සෙසහෙතුනම්පි තංහෙතුකොව සියා.
 යථා ච සෙසහෙතුනං, එවං අචසෙසසම්පයුත්තධම්මානම්පි තංහෙතුකොව සියා. අථ
 සියා හෙතුනං සභාවතොව කුසලාදිභාවො, සම්පයුත්තානං පන හෙතුපට්ඨද්ධොති,
 එවං සති අලොභො කුසලො චා සියා අබ්‍යාකතො චා. යදි හි සො සභාවතො
 කුසලො, තංසභාවත්තා අබ්‍යාකතො න සියා. අථ අබ්‍යාකතො, තංසභාවත්තා
 කුසලො න සියා අලොභසභාවස්ස අදොසත්තභාවො විය. යස්මා පන උභයථාපි
 හොති, තස්මා යථා උභයථා හොන්තෙසු සද්ධාදීසු සම්පයුත්තෙසු හෙතුපට්ඨද්ධං
 කුසලාදිභාවං පරියෙසථ, න සභාවතො, එවං හෙතුසුපි කුසලාදිතා අඤ්ඤපට්ඨද්ධා
 පරියෙසිතබ්බා, න සභාවතො. සා පන පරියෙසියමානා
 යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධා හොතීති හෙතුසු විය හෙතුසම්පයුත්තධම්මෙසුපි
 යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො, න හෙතුපට්ඨද්ධොති.
 තෙනෙවාහ –

“යොනියො, හික්බවෙ, මනසි කරොතො අනුප්පන්නා වෙව කුසලා
ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති” තිආදි (අ. නි.
1.67).

සමයඤ්ඤානාති ආභිධම්මිකමතවෙදිනා. සුප්පතිට්ඨිතභාවස්ස සාධනෙනාති
අත්තහෙතුකානං ධම්මානං සම්මා පතිට්ඨිතභාවස්ස ථීරභාවස්ස සාධනෙන.
ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරුජ්ඣමුලා විය පාදපා ථීරා භොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා,
අහෙතුකා තිලඛිජාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතාති.

548. සබ්බසොති කාමාවචරාදිසබ්බභාගෙන.

550-1. පටිසන්ධික්ඛණෙ චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං අභාවතො අත්තනා
සම්පයුත්තානං, කටත්තාරූපානමෙව ච පච්චයභාවොති ආහ “අත්තනා...පෙ....
ජාතාන”න්ති. කම්මස්ස කතත්තා එව ච උපචිතත්තා ච න ඉස්සරාදිහෙතුතො
සම්භූතාති රූපාති කටත්තාරූපාති, කම්මසමුට්ඨානාරූපාතීති අත්ථො,
කටත්තාරූපානෙව ජාතාති භූතාති නිබ්බත්තාතීති කටත්තාරූපජාතාති. තථෙචාති
යථා පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, එවන්ති අත්ථො. චිත්තජානඤ්ඤාති ච-සද්දෙන
“අත්තනා සම්පයුත්තාන”න්ති ආකඩ්ඪති.

553. ලොකුත්තරවිපාකානං පටිසන්ධිවසෙන අප්පචත්තනතො නත්ථි
කම්මසමුට්ඨානස්ස පච්චයභාවොති ආහ “චිත්තජාන”න්තිආදි.

555. හෙතුපච්චයසම්භවොති හෙතුපච්චයසම්භූතධම්මො, හෙතුපච්චයතො
පච්චයුප්පන්නධම්මානං සම්භවාකාරො වා. සඤ්ජාතසුඛහෙතුනාති
සඤ්ජාතඤාණෙන, සම්පජ්ඤ්ඤානාති අත්ථො. ඤාණඤ්ඤි “සුඛිනො චිත්තං
සමාධියති, සමාහිතො යථාභූතං පජානාති” තිආදිවචනතො සුඛං හෙතු එතස්සාති,

“දිට්ඨෙය් ධම්මෙ ච යො අත්ථො,
යො චත්ථො සම්පරායිකො;
අත්ථාහිසමයා ධීරො,
පණ්ඩිතොති පවුච්චති” ති. (සං. නි. 1.129) –

ආදිවචනතො සුඛස්ස හෙතුති වා “සුඛහෙතු” ති වුච්චති.

556. ලොකස්ස අධිපති ලොකාධිපති, සකලලොකනායකෙනාති අත්ථො.
අත්තාධීනානං පතීනොති අධිපති. ඡන්දං තු ජෙට්ඨකං කත්වාති “ඡන්දවතො කිං
නාම න සිජ්ඣති” තිආදිකං පුරිමාහිසඛිබාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානො
චිත්තජපාදෙ ඡන්දො ජෙට්ඨකභූතො සම්පයුත්තධම්මෙ වසෙ වත්තමානො හුත්වා
පචත්තති, සම්පයුත්තධම්මා ච තස්ස වසෙ පචත්තන්ති භීනාදිභාවෙන
තදනුචත්තනතොති ආහ “ඡන්දං තු ජෙට්ඨකං කත්වා” තිආදි. කත්වා ධුරන්ති
සහජාතපුබ්බභිගමවසෙන පුබ්බභිගමං කත්වා. ඡන්දාධිපති නාම සො වා

විත්තුප්පාදො ඡන්දාධිපති නාම “ඡන්දො අධිපති ඉමස්සා” ති කත්වා. එසෙවාති “විත්තං ධුරං කත්වා...පෙ.... කාලස්මිං විත්තාධිපති නාමා” තිආදිනා යථාච්ඡත්තොව නයො. සෙසෙසුති විත්තාදීසු. එත්ථ ච “ඡන්දං...පෙ.... කාලස්මි” තිආදිනා කාලස්ස නියමිතත්තා චත්තාරොපෙන එකක්ඛණෙ අධිපති න භොන්තිති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා පට්ඨානෙ “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො” තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.3) චතුත්තමිපි අධිපතීනං පච්චයභාවො විසුං විසුංයෙව උද්ධටො. යදි හි තෙ එකක්ඛණෙයෙව අධිපතිපච්චයා සියුං, තදා යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං” තිආදිනා අවිසෙසෙන චුත්තං මූලට්ඨෙන උපකාරකභාවස්ස විජ්ජමානෙන ද්විත්තං, තිණ්ණමිපි හෙතූනං එකක්ඛණෙ පච්චයභාවූපගමනතො, එවං එකක්ඛණෙයෙව බහුතං ජෙට්ඨකභාවෙ සති අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙපි “අධිපති අධිපතිසම්පයුත්තකානං” තිආදිනා චත්තබ්බං සියා. යස්මා පන එවං අචත්වා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං” තිආදිනා චත්තාරොව විසෙසෙත්වා චුත්තා, තස්මා එකෙකධම්මොයෙව එකක්ඛණෙ අධිපතිපච්චයො භොතිති දට්ඨබ්බං. ජෙට්ඨට්ඨෙනාති පමුඛභාවෙන.

සොභනා මති, සොභනං වා මතං එතෙසං අත්ථිති සුමතිනො, සම්මාදිට්ඨිකාති අත්ථො, තෙසං මතිං විබොධෙති පබොධෙතිති සුමතිමතිවිබොධනං. කුච්ඡිතා මති, කුච්ඡිතං වා මතං එතෙසන්ති කුමතිනො, මිච්ඡාදිට්ඨිකා, තෙසං මතිභූතා මතිභාවෙන පරිකප්පිතත්තාති කුමතිමති, මිච්ඡාදිට්ඨි, සායෙව ඉන්ධනසදිසතාය ඉන්ධනං තස්ස පාවකං අග්ගි වියාති කුමති...පෙ.... පාවකං. අතිමධුරන්ති නිපුණගම්භීරෙන අත්ථරසෙන චෙව සුවිමලසබ්බලෙන බාඤ්ජනරසෙන ච මධුරං. අවෙදීති ඔගාහෙත්වා ජානාති. යො යොති ථෙරනවමජ්ඣිමෙසු යො කොචි. ජීනවචනං සකලං අවෙදීති තෙපිටකස්සපි සකලජීනවචනස්ස ගහණසමත්ථතාපට්ඨාහෙන තං අවගච්ඡති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පකිණ්ණකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමො පරිච්ඡෙදො

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

560-1. වට්ටකථාය ලොකුත්තරවිපාකානං අලබ්භනතො “ලොකියානෙවා” ති චුත්තං. පුඤ්ඤාපුඤ්ඤාදිසඬ්ඛාරාති පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරොති තයො සඬ්ඛාරා. තත්ථ පුනාති අත්තනො සන්තානං අපුඤ්ඤඵලතො, දුක්ඛසංකිලෙසතො ච සොධෙති, පුජ්ජං භවඵලං නිබ්බත්තෙතිති වා පුඤ්ඤං, අත්තනො ඵලස්ස අභිසඬ්ඛරණට්ඨෙන අභිසඬ්ඛාරො වාති

පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො, පුඤ්ඤපටිපක්ඛතො අපුඤ්ඤං, චුත්තනයෙන අභිසඬ්ඛාරො
 වාති අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො. සමාධිපච්චනීකානං අතිදුරතාය න ඉඤ්ජති න කම්පතීති
 ආනෙඤ්ජං, තං අභිසඬ්ඛරොතීති ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරො. තත්ථ දානසීලාදිවසෙන
 පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලවෙනනා, භාවනාවසෙනෙව පවත්තා
 රූපාවචරකුසලවෙනනා වාති තෙරස වෙනනා පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො නාම.
 පාණාතිපාතාදිවසෙන පවත්තා ද්වාදස අකුසලවෙනනා අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො නාම.
 භාවනාවසෙනෙව පවත්තා චතස්සො අරූපාවචරකුසලවෙනනා
 ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරො නාම. භවාදීප්ප යථා පච්චයා, තථා යෙසඤ්ච විපාකානං
 පච්චයා, තෙපි විඤ්ඤාතබ්බාති සම්බන්ධො. කෙචි පන “තෙපීති සඬ්ඛාරානං
 ගහණ” ත්ති වදන්ති, තං න යුත්තං, එවං සති “යෙස” ත්ති අනියමනිද්දෙසස්ස
 නියමකච්චනාභාවතො.

562. කතමෙ පන තෙ භවාදයොති ආහ “තයො භවා” තිආදි. තත්ථ
 කාමරූපාරූපවසෙන තයො භවා.
 සඤ්ඤිභවඅසඤ්ඤිභවනෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිභවවසෙන, පන
 එකචොකාරභවචතුචොකාරභවපඤ්චචොකාරභවවසෙන ච තයො භවා එත්ථෙච
 සමොධානං ගච්ජන්ති. චතස්සො යොනියොති
 අණ්ඩජජලාබ්‍රජසංසෙදජඔපපාතිකවසෙන චත්තාරො සත්තනිකායා. තත්ථ
 ඛිජකපාලෙ නිබ්බන්තො සත්තනිකායො අණ්ඩජයොති නාම. මාතුගබ්භෙ ජලාබ්‍රජෙ
 නිබ්බන්තසත්තනිකායො ජලාබ්‍රජයොති නාම.
 පද්මගබ්භමාත්‍රසකගබ්භමලාදිසංසෙදපනිස්සයෙන උජ්ජජනකසත්තනිකායො
 සංසෙදජයොති නාම. කුතොචි අනුජ්ජජිත්වා කෙවලං තත්ථ තත්ථ
 පටිපුණ්ණධගපච්චඬ්ගො හුත්වා උජ්ජජනකසත්තනිකායො ඔපපාතිකයොති නාම.
 ගතිපඤ්චකං හෙට්ඨා විභාවිතමෙව. පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභූතා ච
 විඤ්ඤාණක්ඛන්ධා ඡ විඤ්ඤාණට්ඨිතියො නාම. තා පන නානත්තකායාදිවසෙන
 සත්තවිධාති ආහ “විඤ්ඤාණට්ඨිතියො සත්තා” ති. චුත්තඤ්ඤෙනං –

“සත්තිමා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණට්ඨිතියො. කතමා සත්ත? සන්ති,
 භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි මනුස්සා
 එකච්චෙ ව දෙවා එකච්චෙ ව විනිපාතිකා, අයං පඨමා විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති,
 භික්ඛවෙ, සත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා
 බ්‍රහ්මකායිකා පඨමාභිනිබ්බන්තා, අයං දුතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති,
 භික්ඛවෙ, සත්තා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා
 ආහස්සරා, අයං තතියා විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා
 එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිනො. සෙය්‍යථාපි දෙවා සුභකිණ්භා, අයං චතුත්ථී
 විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං
 සමතික්කමා පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඬ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා
 ‘අනන්තො ආකාසො’ ති ආකාසානඤ්චායතනුපගා, අයං පඤ්චමී
 විඤ්ඤාණට්ඨිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං
 සමතික්කමම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණං’ ත්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනුපගා, අයං

ඡට්ඨි විඤ්ඤාණං ධර්මිති. සන්ති, භික්ඛවෙ, සත්තා සබ්බසො
 විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ‘නත්ථි කිඤ්චි’ති
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනුපගා, අයං සත්තම් විඤ්ඤාණං ධර්මිති’ති (දී. නි. 3.332; අ.
 නි. 7.44).

එත්ථ භි අපරිමාණවක්කවාලවාසිනො මනුස්සා කාමාවචරදෙවා
 පුනබ්බසුමාතුපියඤ්ඤාමානාදයො විනිපාතිකාසුරා ච කුසලවිපාකපටිසන්ධිකා
 වෙමානිකපෙනා වෙති ඉමෙ දීඝරස්සකිසපුලකාලඔදානාදිවණ්ණසණ්ඨානවසෙන
 රූපකායස්ස, අහෙතුදුහෙතුනිහෙතුවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච නානාභාවතො
 නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤිතො නාම, අයං පඨමා විඤ්ඤාණං ධර්මිති.
 පඨමජ්ඣානතලවාසිනො පන තයො දෙවා උපරුපරිවාසිනං
 වණ්ණාදිකම්මපෙක්ඛිත්වා අත්තනො වණ්ණාදීනං නිහීනතාය රූපකායස්ස
 නානාභාවතො, පඨමජ්ඣානවිපාකවිඤ්ඤාණවසෙන සමානසඤ්ඤිතාය ච
 නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිතො නාම, අයං දුතියා විඤ්ඤාණං ධර්මිති,
 චතුරාපායවාසිනොපි වණ්ණසණ්ඨානවසෙන රූපකායස්ස නානාසභාවත්තා,
 අකුසලවිපාකසඤ්ඤාවසෙන සඤ්ඤාය එකසභාවත්තා ච
 දුතියවිඤ්ඤාණං ධර්මිතියං යෙව සමොධානං ගච්ඡන්තිති වෙදිතබ්බං.
 දුතියජ්ඣානතලවාසිනො තයො දෙවා වණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන සමානත්තා
 රූපකායස්ස විසෙසාභාවතො පඤ්චකනයෙ දුතියතතියජ්ඣානසඤ්ඤාවසෙන
 පටිසන්ධිසඤ්ඤාය නානාභාවතො එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤිතො නාම, අයං
 තතියා විඤ්ඤාණං ධර්මිති. තතියජ්ඣානතලවාසිනො පන තයො දෙවා
 රූපකායවසෙන සමානත්තා, පඤ්චකනයෙ චතුත්ථජ්ඣානවිපාකසඤ්ඤාවසෙන
 පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච එකත්තා එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිතො නාම, අයං චතුත්ථි
 විඤ්ඤාණං ධර්මිති. වෙහස්ඵලවාසිනො වෙව පඤ්ච සුද්ධාවාසවාසිනො ච
 වණ්ණසණ්ඨානවසෙන රූපකායස්ස, පඤ්චමජ්ඣානවිපාකසඤ්ඤාවසෙන
 පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච සමානත්තා චතුත්ථවිඤ්ඤාණං ධර්මිතිමෙව භජන්ති.
 ආකාසානඤ්චායතනාදයො තිස්සො විඤ්ඤාණං ධර්මිතියො පාළිවසෙනෙව පාකටා.
 අසඤ්ඤසත්තා පන විඤ්ඤාණාභාවෙන තෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවාසිනො ච
 සඤ්ඤාය විය විඤ්ඤාණස්ස සුමුමභාවෙනෙව විඤ්ඤාණං ධර්මිතීසු න ගහිතා,
 සත්තානං නිවාසතාය පන “සත්තවාසා”ති වුව්චන්ති. එවඤ්ච කත්වා තෙහි සත්ත
 විඤ්ඤාණං ධර්මිතියො සමොධානෙන්වා නව සත්තවාසා වුත්තා.

563-4. ඉදානි එවං වුත්තෙසු භවාදීසු ද්වත්තිංසවිපාකානං තිණ්ණං
 අභිසංඛාරානං පච්චයභාවං දස්සෙතුං “කාමෙ පුඤ්ඤාභිසංඛාරසඤ්ඤිතා”ති ආදි
 ආරද්ධං. නවත්තං පාකචිත්තානන්ති සහෙතුකාහෙතුකවසෙන නවත්තං
 සුගතිපටිසන්ධිවිපාකචිත්තානං. නානක්ඛණික...පෙ.... පච්චයෙහි වාති
 කුසලාකුසලකම්මස්ස අතීතස්සෙව අත්තතා ජනෙතබ්බවිපාකානං පච්චයභාවතො
 නානක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන, තෙසමෙව බලවකාරණභාවතො
 උපනිස්සයපච්චයෙන ච. වුත්තඤ්චි තස්ස උපනිස්සයත්තං “කුසලාකුසලං කම්මං
 විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.423). සබ්බත්ථ

උපනිස්සයභාවො බලවකම්මවසෙන යොජෙතබ්බො. දුබ්බඤ්ඤි කම්මං.
උපනිස්සයො න භොතීති පටිඨානවණ්ණනායං දස්සිතමෙනං.

566-8. පඤ්චන්තන්ති

කුසලවිපාකවක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිතසන්තිරණද්වයවසෙන පඤ්චන්තං.
දුග්ගතියං කුසලවිපාකපටිසන්ධියා අභාවතො ආහ “න භොන්ති පටිසන්ධිය”න්ති.
එවං පටිසන්ධිපවත්තීතං අසඬිකරවසෙන පච්චයවිධිං දස්සෙත්වා ඉදානි
සමොධානෙත්වා දස්සෙතුං “භොන්ති”ති ආදි වුත්තං. සොළසන්තං පවත්තෙ,
පටිසන්ධියං නවත්තන්ති යථාලාභවසෙන යොජෙතබ්බං.

569-74. රූපෙ පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාති අභිඤ්ඤාවජ්ජිතා පඤ්ච

රූපාවචරපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරා. කස්මා පන අභිඤ්ඤාය පරිවජ්ජනන්ති?
විපාකදානාභාවතො, තඤ්ච ඛො පනස්සා විපාකස්ස අසම්භවතො, න පන
විපාකුප්පාදනසභාවාභාවතො. යදි හි අභිඤ්ඤාවෙතනා විපාකං උප්පාදෙය්‍ය,
අඤ්ඤභූමිකකම්මස්ස අඤ්ඤභූමිකවිපාකුප්පාදනායොගතො සභූමිකමෙව
උප්පාදෙය්‍ය. තං පන කිං නවත්තබ්බාරම්මණං වා උප්පාදෙය්‍ය පරිත්තාදිආරම්මණං
වා? කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව නවත්තබ්බාරම්මණං උප්පාදෙති, තං න යුත්තං
රූපාවචරවිපාකානං එකන්තෙන කම්මසමානාරම්මණනාය දස්සිතත්තා,
අභිඤ්ඤාවෙතනාය ව සයං පරිත්තාදිආරම්මණත්තා. අථ පරිත්තාදිආරම්මණං
උප්පාදෙති, තම්පි න යුජ්ජති රූපාවචරවිපාකානං එකන්තෙනෙව
නවත්තබ්බාරම්මණභාවතො. තථා හි වුත්තං විත්තුප්පාදකණ්ඩෙ –

“රූපාවචරතිකචතුක්කජ්ඣානා කුසලතො ව විපාකතො ව කිරියතො ව
චතුත්ථස්ස ඥානස්ස විපාකො ආකාසානඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං.
ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා ‘පරිත්තාරම්මණා’තිපි ‘මහග්ගතාරම්මණා’තිපි
‘අප්පමාණාරම්මණා’තිපි”ති (ධ. ස. 1422).

අපිව සමාධිවිජ්ජාසම්භාරභූතා අභිඤ්ඤා සමාධිස්ස ආනිසංසමත්තං
සමාධිඵලසදිසා. තස්ස තස්ස හි අධිට්ඨානවිකුබ්බනදිබ්බසද්දසවනාදිකස්ස
යථිච්ඡිතස්ස කිව්චස්ස නිප්පාදනමත්තඵලා අභිඤ්ඤාවෙතනා. තෙනාහ “සො එවං
සමාහිතෙ විත්තෙ”ති ආදි (පාරා. 12-13) තස්මා සමාධිස්ස ඵලසදිසා
අභිඤ්ඤාවෙතනා න ව ඵලං දෙති, දානසීලානිසංසභූතො තස්මිං භවෙ පච්චයලාභො
විස නත්ථි තස්ස විපාකුප්පාදනන්ති. කෙවි පන “සමානභූමිකතො ආසෙවනලාභෙන
බලවත්තානි ඥානානි විපාකං උප්පාදෙන්ති සමාපත්තිභාවතො, අභිඤ්ඤා පන
සතිපි ඥානභාවෙ තදභාවතො තස්මිං තස්මිං ආරම්මණෙ ආගන්තුකායෙවානි
දුබ්බලා, තස්මා විපාකං න දෙති”ති වදන්ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං
අනුරුද්ධාවරියෙන –

“සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙ, විජ්ජමානෙ මහබ්බලෙ;
අලද්ධා තාදිසං හෙතුං, අභිඤ්ඤා න විපච්චති”ති. (නාම. පරි. 474);

තයිදමකාරණං, පරිත්තකානස්ස අවිසෙසෙන බ්‍රහ්මපාරිසස්ථාදීසු විපාකදානවචනතො. න හි පරිත්තං ලද්ධාසෙවනමෙව තත්ථ විපාකං දෙතීති අට්ඨකථායං වුත්තං, තස්මා සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙයෙව කානස්ස විපාකදානං න සක්කා වත්තුං. අපිච පුනස්පුනං පරිකම්මවසෙන අභිඤ්ඤායපි වසිභාවසබ්භාවා තස්සාපි ච බලවභාවො අත්ථෙවාති විපාකං උප්පාදෙයා.

පඤ්චන්තං පාකචිත්තානන්ති පඤ්චන්තං රූපාවචරවිපාකචිත්තානං. මාපුඤ්ඤාසඬ්ඛාරාති අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරා. “ඉමෙ අපුඤ්ඤාසඬ්ඛාරා”ති වා පදවිජෙදො. එකස්සාති එකස්ස අකුසලවිපාකසන්තීරණස්ස. ඡන්තන්ති සන්තීරණවස්ථානං ඡන්තං අකුසලවිපාකානං. පවත්තෙ පච්චයා භොන්ති අනිට්ඨරූපාදිආපාඨාගතෙති අධිප්පායො. සුගතියං අකුසලවිපාකපටිසන්ධියා අභාවතො ආහ “න භොන්ති පටිසන්ධිය”න්ති. චතුත්තන්ති අකුසලවිපාකවක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවසෙන චතුත්තං. තාති පන එකන්තතො අනිට්ඨාරම්මණාති. රූපභවෙ ච කථං අනිට්ඨාරම්මණසමායොගොති ආහ “සො වා”තිආදි. සොති සො පච්චයභාවො. “කාමභවෙ”ති ඉදං අනිට්ඨරූපාදීනං විසෙසනං, න පන “උපලද්ධිය”න්ති ඉමස්ස. තෙනාහ “අනිට්ඨ...පෙ.... න විජ්ජරෙ”ති. කෙවි පන “උපලද්ධියන්ති ඉමස්සෙව විසෙසනභාවෙන ගහෙත්වා බ්‍රහ්මුතං කාමභවං ආගතක්ඛණෙ රූපාදිඋපලද්ධිය”න්ති වදන්ති. අනිට්ඨ...පෙ.... න විජ්ජරෙ එකන්තසුඛවත්ථුභූතෙ තත්ථ වොකිණ්ණසුඛදුක්ඛකාරණස්ස අභාවතො.

576. “ඵවං තාවා”තිආදි යථාචුත්තස්සෙවත්ථස්ස අප්පනං. යථා වාති ව-සද්දෙන “යෙසඤ්චා”ති සඬිගණ්භාති. තථාති එත්ථාපි “තෙ”ති සඬිගණ්භිතබ්බං.

577-81. යත්ථ චිත්ථාරප්පකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං කාතුකාමො ආහ “තත්ථිද”න්තිආදි. තත්‍රාති තෙසු භවාදීසු. ඉදන්ති නිදස්සිතබ්බභාවෙන ආසන්තපච්චක්ඛමාහ. ආදිතො පන පට්ඨායාති භවතො පට්ඨාය. අවිසෙසෙනාති කාමාවචරරූපාවචරවසෙන විසෙසාභාවෙන තෙරස පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරා. ද්විභවෙසුති කාමරූපභවෙසු. කෙසඤ්චි මනුස්සානං, භූමිමදෙවානඤ්ච අණ්ඩප්පලාබ්‍රජානම්පි සම්භවතො තදපෙක්ඛාය “චතුසු...පෙ.... යොනිසු”ති වුත්තං. නානත්ත...පෙ.... ධීතීසුපිති අලුත්තසමාසවසෙන වුත්තං, නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤාදීසු චතුසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසුති අත්ථො. වුත්තප්පකාරස්මිත්ති නානත්තකායාදිකෙ, පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරස්ස භවාදීසු එකච්ඡතිවිපාකානං එකාවත්ථාය පච්චයො අහුත්වා දුග්ගතිපරියාපන්තෙසු භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතීසත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිං අදත්වා පවත්තෙයෙව අට්ඨන්තං විපාකානං පච්චයභාවතො, කාමාවචරසුගතිපරියාපන්තෙසු පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ සොළසන්තං විපාකානං පච්චයභාවතො, රූපාවචරභූමිපරියාපන්තෙසු පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ දසන්තං විපාකානං පච්චයභාවතො වුත්තං “යථාරහ”න්ති.

582-3. කාමෙ භවෙ, රූපෙ භවෙති සම්බන්ධො. තීසු ගතීසුති

දෙවමනුස්සවජ්ජෙසු තීසු ගතීසු. එකිස්සාති නානත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීසඬ්ඛාතාය
එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා. එකස්මිත්ති
නානත්තකායඵකත්තසඤ්ඤීසඬ්ඛාතෙයෙව එකස්මිං සත්තාවාසෙ.

584-6. එකාරූපභවෙති එකස්මිං අරූපභවෙ. එකිස්සා යොනියාති එකිස්සායෙව

ඔපපාතිකයොනියා. තීසු චිත්තට්ඨිතීසුති ආකාසානඤ්චායතනාදීසු තීසු
විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු. සත්තාවාසෙ චතුබ්බිධෙති ආකාසානඤ්චායතනාදිකෙයෙව
චතුබ්බිධෙ සත්තාවාසෙ. විජානිතබ්බා...පෙ.... පච්චයාති සඬ්ඛාරා යථා පච්චයා
යෙසඤ්ච පච්චයා, තථා තෙපි විඤ්ඤාතබ්බාති අත්ථො.

587-90. නනු ව සඬ්ඛාරානං පටිසන්ධිපචත්තීසුපි විපාකානං පච්චයභාවො

චුත්තො. තත්ථ පටිසන්ධියෙව තාව න සක්කා විඤ්ඤාතුං. යදි හි පුරිමභවතො
පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං ඉධාගච්ඡතිති චුච්චෙය්‍ය, තං න යුත්තං, රූපාරූපධම්මානං
කෙසග්ගමත්තම්පි දෙසන්තරසඬ්ඛිකමනාභාවතො. අථ
අතීතභවතිබ්බත්තසඬ්ඛාරතො න නිබ්බත්තති, තම්පි න යුජ්ජති
අහෙතුකදොසාපත්තිතොති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන වොදෙන්තො ආහ “න
රූපාරූපධම්මාන”න්තිආදි. ආචරියො තස්සාධිජ්ජායං සම්පට්ච්ඡිත්වා තං
සඤ්ඤාපෙතුකාමො ආහ “නත්ථි චිත්තස්සා”තිආදි. තතො හෙතුං විනාති තත්ථ
හෙතුං විනා, අතීතභවතිබ්බත්තකම්මසඬ්ඛාරනිකත්තිආරම්මණං විනාති අත්ථො.
සුලද්ධපච්චයන්ති අවිජ්ජාදිසහකාරිකාරණසහිතස්ස සඬ්ඛාරස්ස වසෙන සුට්ඨු
අවෙකල්ලතො පටිලද්ධපච්චයං. රූපාරූපමත්තන්ති බාහිරකපරිකප්පිතස්ස
අධිතිට්ඨනකස්ස සත්තජීවාදිතො අභාවතො රූපාරූපධම්මමත්තං. තෙනාහ “න ව
සත්තො”තිආදි. භවත්තර...පෙ.... පචුච්චතීති වොහාරමත්තෙන භවත්තරමුපෙතීති
පචුච්චති. අත්ථතො පන පච්චයසාමග්ගියා භවත්තරභාවෙන උජ්ජප්පනමත්තන්ති
අධිජ්ජායො.

591. ඉදානි තං පටිසන්ධික්කමං පාකටාය මනුස්සපටිසන්ධියා වසෙන

පකාසෙතුං සමාරභන්තො ආහ “තයිද්”න්තිආදි. සුදුබ්බුධන්ති අතිදුබ්බිජානියං.
තෙනාහු පොරාණා –

“සච්චං සත්තො පටිසන්ධි, පච්චයාකාරමෙව ව;
දුද්දසා චතුරො ධම්මා, දෙසෙතුඤ්ච සුදුක්කරා”ති.

592-3. ආසන්නමරණස්සාති පරුපක්කමෙන වා ආයුක්ඛයාදිවසෙන වා

සමාසන්නමරණස්ස. සුස්සමානෙති අනුක්කමෙන උපසුස්සමානෙ.
ගබ්භසෙය්‍යකස්ස ආයතනානං අනුපුබ්බුජ්ජත්ති විය නිරොධොපි අනුපුබ්බතො
හොතීති චුත්තං “නට්ඨෙව චක්ඛන්ද්‍රියාදිකෙ”ති. කෙච්ච පන
“නානාකම්මසමුට්ඨිතෙසු චක්ඛන්ද්‍රියාදීසු නට්ඨෙසු”ති වදන්ති. “භදය...පෙ....
කෙ”ති ඉමිනා සෙසකායෙ කායින්ද්‍රියස්ස නිරුද්ධභාවො චුත්තොති

එකකම්මසමුට්ඨිතම්පි නස්සතෙවාති අපරෙ. ආනන්දාවරියො පන “යමකෙ” යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣති. ආමන්තා. යස්ස චා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සවත්තකානං අචක්ඛුකානං චචන්තානං තෙසං මනායතනං නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සචක්ඛුකානං චචන්තානං තෙසං මනායතනාඤ්ච නිරුජ්ඣති, චක්ඛායතනාඤ්ච නිරුජ්ඣති’තිආදිනා (යම. 1.ආයතනයමක.120) චක්ඛායතනාදිනං චුතිචිත්තෙන සහ නිරොධො චුත්තොති චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි චුතිතො පුබ්බෙ න නස්සන්ති. අතිමන්දභාවූපගමනං පන සන්ධාය අට්ඨකථාය ‘නිරුද්ධෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු’ති චුත්තං, න අනවසෙසනිරොධං සන්ධාය. පඤ්චද්වාරිකජවනානන්තරම්පි චුති අට්ඨකථායං දස්සිතා’ති වදති. හදයචත්ථුමත්තස්මිත්ති හදයචත්ථුපදෙසමත්තෙ. න හි හදයචත්ථුං නිස්සාය කායින්ද්‍රියං පවත්ති.

594-7. චත්ථුසන්තිස්සිතන්ති සෙසින්ද්‍රියානං නිරුද්ධත්තා විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවූපගමනසාමත්ථියායොගෙන මන්දභාවතො චා හදයචත්ථුමත්තසන්තිස්සිතං. චිත්තන්ති තදා කම්මකම්මනිමිත්තාදීනි ආරබ්භ පවත්තජවනවිඤ්ඤාණං. තං පන සුගතියං නිබ්බත්තමානස්ස කුසලං හොති, දුග්ගතියං නිබ්බත්තමානස්ස අකුසලං. තෙනාහ භගවා –

“නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා, තස්මිං වෙ සමයෙ කාලං කරොති, ධානමෙතං විජ්ජති, යං ද්විත්තං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානෙයොතිං වා”තිආදි (සං. නි. 4.235).

යදි එවං –

“ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති, කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතු කුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතවේතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන චුච්චති කුසලමූලපච්චයාපි සඬ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතු අකුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතවේතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන චුච්චති අකුසලමූලපච්චයාපි සඬ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතු අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ ජාතවේතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති, තෙන චුච්චති නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයාපි නාමරූප’න්ති (පටි. ම. 1.232) –

නිකන්තික්ඛණෙ හෙතුද්වයපච්චයාපි සුගතිපටිසන්ධිකස්ස කථං දස්සිතාති? නයිදං මරණාසන්නජවනසම්පයුත්තහෙතුයො සන්ධාය චුත්තං, අථ ඛො කතකම්මස්ස තං කම්මං ආරබ්භ අස්සාදවසෙන පවත්තජවනසම්පයුත්තහෙතුයො සන්ධාය. කතුපචිතම්පි හි කම්මං තණ්හාය අස්සාදිතං විපාකාහිනිජ්ඣාදනෙ සමත්ථන්ති. කෙවි

පන “කම්මකරණකාලෙ අප්පභීතාවත්ථාය සන්තානෙ අනුසයිතභෙතුයො සන්ධාය නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ භෙතුයොති වුත්ත” න්ති වදන්ති, තං න යුජ්ජති, තෙසං සහජාතපච්චයත්තායොගතො. පුබ්බානුසෙවිතං පුඤ්ඤං වා අපුඤ්ඤමෙව වා කම්මං, කම්මනිමිත්තං වා ආලම්බිත්වා චිත්තං පවත්තති සම්බන්ධො. පුබ්බානුසෙවිතන්ති පුබ්බෙ ආසෙවිතං. “කතත්තා උපචිතත්තා” ති හි වුත්තං. තණ්හාය අනුසෙවිතභාවං සන්ධාය වා “පුබ්බානුසෙවිත” න්ති වුත්තං. “අනුපුබ්බසෙවිත” න්තිපි පාඨං වදන්ති, පටිසන්ධිවසෙන පුබ්බෙ ආසෙවිතං, පුබ්බෙ දින්නපටිසන්ධිකන්ති අත්ථො. දින්නපටිසන්ධිකම්පි පන අපරජාතිසු පවත්තිවිපාකං න නිබ්බත්තෙති නත්ථි. පුඤ්ඤාපුඤ්ඤග්ගභණෙන යථාකම්මං සුගතිදුගතිපටිසන්ධිනං ආරම්මණං දස්සෙති. කම්මං කම්මනිමිත්තං වාති වා-සද්දෙන ගතිනිමිත්තං සඬගණ්හාති. තත්ථ කම්මං, ගතිනිමිත්තඤ්ච මනොද්චාරෙයෙව ආපාඨමාගච්ඡති, කම්මනිමිත්තං පන පඤ්චද්චාරෙපි. එවඤ්ච කත්වා පඤ්චද්චාරග්ගහිතෙපි ආරම්මණෙ පටිසන්ධි භොති. අපරෙ පන ගතිනිමිත්තම්පි ඡද්චාරෙසු ලබ්හති වණ්ණෙණන්ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං සච්චසඬබ්බෙපෙ –

“පඤ්චද්චාරෙ සියා සන්ධි, විනා කම්මං ද්විගොචරෙ” ති. (ස. ස. 173).

අට්ඨකථායං පන “ගතිනිමිත්තං මනොද්චාරෙ ආපාඨමාගච්ඡති” ති වුත්තත්තා, තදාරම්මණාය ව පඤ්චද්චාරිකපටිසන්ධියා අදස්සිතත්තා, මූලටීකාදීසු ව “කම්මබලෙන උපට්ඨාපිතං වණ්ණායතනං සුපිනං පස්සන්තස්ස විය, දිබ්බවක්ඛකස්ස විය ව මනොද්චාරෙ එව ගොචරභාවං ගච්ඡති” ති නියමෙත්වා වුත්තත්තා තෙසං වචනං න සම්පට්ච්ඡන්ති ආචරියා. කම්මනිමිත්තඤ්ච පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නං පඤ්චද්චාරෙ ආපාඨමාගච්ඡන්තං වුත්තිකාලාසන්නෙ කතකම්මස්ස ආරම්මණසන්තානෙ උජ්ජන්නං තංසදිසන්ති දට්ඨබ්බං, ඉතරථා තදෙව පටිසන්ධියා ආරම්මණපට්ඨාපකං තදෙව පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය, න ව පටිසන්ධියා උපචාරභූතාති විය, “එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බ” න්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණං අනුජ්ජදෙන්තාති විය ව පවත්තාති වුත්තිආසන්නජවනාති පටිසන්ධිජනකාති භවෙය්‍යං. “කතත්තා උපචිතත්තා” ති හි වුත්තං. තදා ව පටිසන්ධියා එකවීරියං විය පවත්තමානාති කථං කතුපවිතාති සියුං, අස්සාදනභූතාය තණ්හාය අපරාමට්ඨාති කථං පටිසන්ධිනිබ්බත්තකාති, න ව ලොකියාති ලොකුත්තරාති විය සමානවීරීඵලාති භොන්තිති. තං විඤ්ඤාණන්ති තං ජවනවිඤ්ඤාණං. එකත්තනයෙන පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. වුත්තිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානඤ්ච සන්තතිවසෙන විඤ්ඤාණන්ති උපනීතෙකත්තං ඉධ තං විඤ්ඤාණන්ති අධිප්පෙතං.

අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්තාදීනවෙති අනුසයවසෙන පවත්තාය භවතණ්හාය, විත්තසම්පයුත්තාය වා අවිජ්ජාය ඡාදිතදුක්ඛාදීනවෙ. තථාභූතෙ පන කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙන උජ්ජන්තිට්ඨානභූතෙ. තණ්හාය අප්පභීතත්තා එව පුරිමුප්පන්නාය ව සන්තතියා තථාපරිණතත්තා පටිසන්ධිට්ඨානාහිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්තපොණපබ්භාරං හුත්වා පවත්තති ආහ

“තණ්හා නමෙති” ති. සහජා පන සඬබාරාති

වුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතවෙනනා, සබ්බෙපි වා එස්සාදයො. බිපන්තීති බිපන්තා විය තස්මිං විසයෙ පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්ති. තන්ති තං විඤ්ඤාණං. “සන්තතිවසා” ති වදන්තො තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති, න අඤ්ඤන්ති ඉමඤ්ච මිච්ඡාවාදං පටික්ඛිපති. සති හි නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො භොතීති.

599. ආරම්මණාදිහි...පෙ.... පවත්තන්ති ආරම්මණනිස්සයපච්චයාදිහි පවත්තති. කථං? ආසන්නමරණස්ස හි කම්මබලෙන මනොද්චාරෙ උපට්ඨාපිතං අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්තාදීනවං කම්මාදිවිසයං ආරබ්භ මනොද්චාරාවජ්ජනං උජ්ජජ්ජති, තතො මරණාසන්නවිට්ඨො වත්ථුදුබ්බලභාවෙන මන්දජ්ජවත්තියා වත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනාති පවත්තන්ති, තදනන්තරං තදාරම්මණෙ සති, අසති වා භවඬගවිසයමාලම්බිත්වා වුතිචිත්තං උජ්ජජ්ජති. භවඬගානන්තරම්පි වුති භොතීති වදන්ති. වුතිචිත්තෙ පන නිරුද්ධෙ තදෙව ආපාඨගතං කම්මකම්මනිමිත්තාදිං ආරබ්භ අනුපවිජින්නකිලෙසබලවනිමිත්තං සහජාතසඬබාරෙහි කම්මාදිආරම්මණෙ බිපියමානං ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබන්ධං රජ්ජුං ආලම්බිත්වා මාතිකාතික්කාමකො විය පුරිමඤ්ච නිස්සයං ජහති, අපරඤ්ච කම්මසමුට්ඨිතං නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනස්සාදයමානං වා ආරම්මණාදිහි පච්චයෙහි පවත්තති. එත්ථ ව ඔරිමතීරං විය පුරිමභවො දට්ඨබ්බො, තත්ථ ඨිතරුක්ඛො විය පුරිමභවෙ පවත්තමානක්ඛන්ධා, රජ්ජු විය කම්මාදිආරම්මණං. කෙච් පන “රජ්ජු විය හදයවත්ථු” ති වදන්ති, “රජ්ජු විය තණ්හා” තිපි අපරෙ. පුරිසො විය විඤ්ඤාණං, තස්ස රජ්ජුග්ගහණං විය තණ්හාය ආරම්මණාහිමුඛතමනං, පයොගො විය බිපනකසඬබාරා, මාතිකා විය වුතිචිත්තං, පරතීරං විය පරලොකො.

600. යථා පුරිසො පරතීරෙ පතිට්ඨහමානො පරතීරරුක්ඛවිනිබන්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො වා අනස්සාදයමානො වා කෙවලං පථවියං සකබලජ්ජයොගෙහෙව පතිට්ඨාති, එවමිදම්පි භවන්තරත්තභාවවිනිබන්ධහදයවත්ථුසඬබාතං නිස්සයං පඤ්චවොකාරහවෙ අස්සාදයමානං වා චතුරොකාරහවෙ අනස්සාදයමානං වා කෙවලං ආරම්මණනිස්සයසම්පයුත්තධම්මෙහෙව පවත්තන්ති තං විඤ්ඤාණං නාපි ඉධාගතං ඉමස්මිංයෙව හවෙ නිබ්බත්තන්තා. කම්මාදින්ති අතීතභවනිබ්බත්තකම්මාදිං. ආදි-සද්දෙන බිපනකසඬබාරානං, නමනවසෙන පවත්තතණ්හාය, කම්මාදිවිසයාය ආදීනවපටිච්ඡාදිකාය ව අවිජ්ජාය, දළ්භග්ගාහාදිකරානං උපාදානාදීනඤ්ච ගහණං දට්ඨබ්බං. තත්ථ කම්මං නාම උපපජ්ජවෙදනීයභූතං, අපරාපරියවෙදනීයභූතං වා පටිසන්ධිනිබ්බත්තකකම්මං. බිපනකසඬබාරා නාම වුතිආසන්නජවනසහජාතසඬබාරා, පටිසන්ධිජනකකම්මසහගතසඬබාරා වා, තතො පුරිමජවනසහගතසඬබාරාති වා කෙච්. නමනවසෙන පවත්තතණ්හා නාම අනුසයාවත්ථාය පවත්තතණ්හා. එස නයො ආදීනවපටිච්ඡාදකඅවිජ්ජායපි. කම්මාදිවිසයා පුබ්බෙ වුත්තායෙව. දළ්භග්ගාහකරඋපාදානා නාම මණ්ඩුකං පන්නගො විය උපපත්තිභවස්ස දළ්භග්ගහණවසෙන පවත්තා කාමුපාදානාදයො.

601-5. සද්දපටිසොසාදීනං සතිපි පච්චයපච්චයුප්පත්තභාවෙ සන්තානබන්ධො න පාකටොති තෙසං එකත්තනානත්තභාවං අනාමසිත්වා අනාගතමතීතහෙතුසමුප්පාදමෙව දස්සෙන්නො “එත්ථ වා”තිආදිමාහ. එත්ථාති ඉමස්මිං වුත්තිපටිසන්ධාධිකාරෙ. පටිසොසදීපමුද්දාදීති ආදි-සද්දෙන ආදාසතලගතමුඛනිමිත්තාදීනං ගහණං. අඤ්ඤත්ථ අගන්ත්වාති සද්දාදිපච්චයදෙසං අනුපගන්ත්වා. ඉදං වුත්තං හොති – යථා සද්දාදීනං උප්පත්තිපදෙසං අනුපගන්ත්වා පටිසොසො සද්දහෙතුකො, පදීපො පදීපන්තරාදිහෙතුකො, මුද්දා ලඤ්ජනහෙතුකො, මුඛනිමිත්තාදිකං ආදාසාදිඅභිමුඛාදිහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, එවමිදමපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං ගන්ත්වා තංහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො පුරිමභවතො ඉධාගතං පටිසොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තතො හෙතුං විනා උප්පත්තං සද්දාදිභි විනා පටිසොසාදයො වියාති. අථ වා අඤ්ඤත්ථ අගන්ත්වාති පුබ්බෙ පච්චයපදෙසෙ සන්තිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා තප්පච්චයා න හොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා න හොන්ති, එවං ඉදමිති වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. සන්තානබන්ධතො නත්ථීති සන්තානප්පබන්ධතො නත්ථී එකතා සන්තානෙකත්තෙපි අඤ්ඤස්සෙව විඤ්ඤාණස්ස පාතුභවනතො, නාපි නානතා අපුබ්බානං අපුබ්බානං උප්පාදෙපි පඨමුප්පත්තං ධම්මං විනා පච්ඡිමස්ස අනුප්පජ්ජනතො, පදීපස්ස විය නානතා න සියා. බණ්කාපි හි පදීපජාලා සන්තානෙකත්තං උපාදාය සා එවාති වුව්වති, අත්තකිච්චඤ්ච සාධෙති. “සති සන්තානබන්ධෙ”තිආදිනා සන්තානබන්ධෙ එකත්තං එකත්තාය ව නානත්තාය ව අග්ගහෙතබ්බතං, ගහණෙ ව දොසං දස්සෙති. ඉදං වුත්තං හොති – සන්තානබන්ධෙ සති යදි එකත්තෙන එකතා සියා, බීරදධිනමපි අනඤ්ඤභාවතො, අත්තතොයෙව ව සයං අනුප්පජ්ජනතො බීරතො දධිසම්භූතං න භවෙය්‍ය. අථාපි සන්තානබන්ධෙ සති එකත්තං නානතා භවෙය්‍ය, බීරදධිනමපි නානත්තා, අඤ්ඤස්ස ව සාම්භාවමත්තෙන අපරස්ස සාම්භාවායොගතො බීරසාම් නරො දධිසාම් න භවෙය්‍ය, න ව පනෙවං ලොකෙ දිස්සතීති.

606. තස්මාති යස්මා එවං ලොකවොහාරපරිච්ඡෙදො හොති, තස්මා එකත්තං එකතා, නානතාපි වා න වෙව උපගන්තබ්බා. එකත්තෙ පන අධිප්පෙතෙ ධම්මතො අග්ගහෙත්වා සන්තානතොව ගහෙතබ්බං, නානත්තෙ අධිප්පෙතෙ සන්තානවසෙන අග්ගහෙත්වා ධම්මතොව ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො. තෙනාහු පොරාණා –

“දිට්ඨසන්තානබන්ධස්මිං, එකඤ්ඤත්තවිචාරණෙ;
සභාගුප්පත්තියෙකත්ත-මඤ්ඤත්තං බණ්හෙදතො”ති.

එත්ථ ව එකත්තං එකතාපටිසෙධෙන “සයංකතං සුබදුක්ඛ”න්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකත්තං නානතාපටිසෙධෙන “පරංකතං සුබදුක්ඛ”න්ති.

607-9. නනු න සුන්දරං, නනු සියාති වා සම්බන්ධො. අසඬකන්තිපාතුභාවෙති සඬකන්තිපාතුභාවරහිතෙ, අසඬකන්තිවසෙන වා පාතුභාවෙ, අසඬකමිත්ථාව

පාත්‍රභාවෙහි අත්ථො. බන්ධාභිසම්භවාති අභිසම්භූතක්ඛන්ධා, අථ වා අභිසම්භවති කම්මං ඵතෙසුති අභිසම්භවා, බන්ධා, ඵචං අභිසම්භවා කම්මාධිට්ඨානභූතා බන්ධාති අත්ථො. ඉධ නිරුද්ධත්තාති ඵලාධිට්ඨානභූතං පරලොකං අගන්ත්වා ඉධෙව නිරුද්ධත්තා. පරත්ථාගමනොති පරලොකං අගමනතො. තස්සාති කම්මස්ස. අඤ්ඤස්සාති යෙන තං කම්මං කතං, තතො අඤ්ඤස්ස. අඤ්ඤතොති යං තං කම්මං නිබ්බත්තං, තතො අඤ්ඤතො. ඵතං විධානන්ති ඉධලොකතො පරලොකං ගන්ත්වා නත්ථි, තත්ථ “අඤ්ඤෙව බන්ධා නිබ්බත්තන්ති”ති ඉදං සබ්බං යථාචුත්තවිධානං.

611-4. “සන්තානෙ...පෙ.... සාධකො”ති සඨබ්බෙපතො චුත්තමත්ථං පකාසෙතුං “ඵකස්මිං පනා”තිආදි චුත්තං. ඵකස්මිං සන්තානෙති යස්මිං ධම්මපුඤ්ජෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තස්සෙව සන්තානෙති අත්ථො. අඤ්ඤස්සාතිපි වා...පෙ.... හොති. තත්ථ ඵකන්තං ඵකත්තනානත්තානං පටිසිද්ධත්තාති අධිප්පායො. ඵතස්සත්ථස්සාති හෙතුඵලානං අත්ථතො අඤ්ඤත්තෙපි තෙනෙව හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධත්තා තං ඵලං අඤ්ඤස්ස, අඤ්ඤතොති වා න චත්තබ්බන්ති ඵතස්ස අත්ථස්ස. බ්‍රිජානන්ති අම්බමාතුලුඬගබ්ජානං. අභිසඬ්ඛාරොති මධුආදිපරිභාවනං. මධුආදිනාති මධුවතුමධුරඅලත්තකරසාදිනා. තස්සාති තස්ස පරිභාවිතබ්ජස්ස. පයමං ලද්ධපච්චයොති මධුරභාවුපගමනතො පයමමෙව ලද්ධපච්චයො. කාලන්තරෙති ඵලකාලෙ. ඵචං ඤෙය්‍යමිදම්පි වාති යථා ඵතං, ඵචං ඉදම්පි ඤාතබ්බං. ඉදං චුත්තං හොති – යථා හි අම්බබ්ජාදීසු මධුනා, චතුමධුරෙන වා යොජෙත්වා රොපිතෙසු ඵලරසො මධුරො හොති, මාතුලුඬගබ්ජෙ ව අලත්තකරසෙන රජිත්වා රොපිතෙ අම්බිලභණ්ඩො රත්තො හොති, න ච තං බ්ජං අභිසඬ්ඛරණං වා ඵලට්ඨානං පාපුණාති, ඵචං සන්තෙපි කාලන්තරෙ ඵලවිසෙසො න අඤ්ඤබ්ජසන්තානෙ හොති, න ච අඤ්ඤස්මිං බ්ජෙ අභිසඬ්ඛාරපච්චයතො හොති, ඵචමෙව යෙ ඉධ ලොකෙ නිබ්බත්තක්ඛන්ධා, තෙසු නිප්ඵන්තං කම්මං වා පරලොකං න ගච්ඡන්ති. ඵචම්පි කාලන්තරෙ විපාකක්ඛන්ධා අඤ්ඤස්මිං සන්තානෙ න නිබ්බත්තන්ති, න ච අඤ්ඤකම්මපච්චයතො හොන්තිති.

ඵත්ථ හි අභිසඬ්ඛතං බ්ජං විය කම්මං වා සත්තො, අභිසඬ්ඛාරො විය කම්මං, බ්ජස්ස අඬ්ඤාදිප්පබන්ධො විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිප්පබන්ධො. තත්ථුප්පන්තස්ස මධුරරසස්ස අම්බිලභණ්ඩෙ රත්තස්ස ව තස්සෙව බ්ජස්ස තතො ඵච ච අභිසඬ්ඛාරතො භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස තතො ඵච ච අභිසඬ්ඛරණතො භාවො වෙදිතබ්බො.

615. බාලකාලෙ...පෙ.... ඵලදායිනාති බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාපුණනං, සිප්පසික්ඛනං, ඔසධුපයොගො ව න වුඬ්ඬසරීරං ගච්ඡති, අථ ච තන්තිමිත්තං විජ්ජාපාටවං, සිප්පජානනං, අනාමයතාදි ව වුඬ්ඬසරීරෙ හොන්ති, න ච තාති අඤ්ඤස්ස හොන්ති තංසන්තතිපරියාපන්තෙ ඵච සදිසෙ උප්පජ්ජනතො. න ච යථා පයුත්තෙන විජ්ජාපරියාපුණනාදිනා විනා තාති අඤ්ඤතො හොන්ති තදභාවෙ අභාවතො, ඵචං ඉධාපි සන්තානෙ යං ඵලං, ඵතං නාඤ්ඤස්ස, න ච අඤ්ඤතොති

යොජෙතබ්බං. එතෙන ච සඬ්ඛාරාභාවෙ ඵලාභාවමෙව දස්සෙති, න
අඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

616-8. එවං සන්තෙපීති අසඬ්ඛකන්තිපාතුභාවෙ. තත්ථ ච
යථාචුත්තදොසපරිහරණෙ සති සිද්ධෙපීති අත්ථො. විජ්ජමානන්ති පදීපස්ස
වට්ටිකාස්නෙහො විය විජ්ජමානං අනිරුද්ධන්ති අත්ථො. අවිජ්ජමානන්ති
වට්ටදුක්ඛාභාවස්ස අරහතො චුතිවිත්තං විය අවිජ්ජමානං නිරුද්ධන්ති අත්ථො.
තප්පවත්තික්ඛණෙනි කම්මස්ස පවත්තමානක්ඛණෙයෙව. තෙනාහ “සද්ධිමෙව ච
හෙතුනා”ති. අවිජ්ජමානන්ති පවත්තික්ඛණතො පුබ්බෙ විජ්ජමානතං අසම්පත්තං.
නිරුද්ධන්ති ඛණත්තයං පත්වා නිරුද්ධං. තෙනාහ –

“පවත්තික්ඛණතො පුබ්බෙ, පච්ඡා නිව්වඵලං සියා”ති.

පුබ්බෙති කම්මායුහනතො පුබ්බෙ. අවිජ්ජමානතාසාමඤ්ඤෙන හෙතං චුත්තං.
පච්ඡාති විපාකප්පවත්තිතො පච්ඡා ච.

619-20. කටත්තාපච්චයොති කටත්තා එව පච්චයො, න විජ්ජමානතාය
අවිජ්ජමානතාය වාති අත්ථො. තෙනාහ “කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස
කතත්තා උපවිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති”තිආදි (ධ. ස.
431). යදි එවං අරහතා කතකම්මමිති කටත්තාපච්චයො සියාති? නයිදමෙවං. යථා හි
අවිජ්ජන්තමූලස්මිං රුක්ඛෙ පුප්ඵිතං බීජසමත්ථමිති කුසුමං මූලෙ ඡින්නමත්තෙ
ඵලදායකං න හොති, එවං අරහතොපි කිලෙසමූලස්ස අබ්බොවිජ්ජන්තකාලෙ
සන්තාතො පවත්තමිති කම්මං කිලෙසමූලවිජ්ජන්තමත්තෙයෙව ඵලදාතො
අසමත්ථභාවං ආපන්නන්ති. තෙනාහු පොරාණා –

“බාලජනජ්ඣාරුළ්භො,
ජාතිරථො කම්මකිලෙසවක්කොයං;
කිලෙසවක්කවිධමනො,
න යාති කම්මෙකවක්කෙපී”ති.

කටත්තා වෙ පච්චයො, නිව්වඵලදායකො විබන්ධොති ආහ
“පාටිභොගාදික”න්තිආදි. පාටිභොගාදිකන්ති මූලභාවූපගමනාදිකං. ආදි-
ග්ගහණෙන “පච්ඡා මූලං දස්සාමී”ති භණ්ඩග්ගහණං, ඉණග්ගහණඤ්ච
සඬ්ගණ්භාති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – පාටිභොගකිරියාදීතං විජ්ජමානතා,
අවිජ්ජමානතා වා නිය්‍යාතනො, පටිභණ්ඩදාතො, ඉණදාතො ච පච්චයො න හොති,
අථ බො කරණමත්තං, න ච තං නිය්‍යාතනාදීතං නිව්වමෙව පච්චයො හොති
නිය්‍යාතනාදිමිති කතෙ පච්චයත්තාභාවතො, එවමෙව විපාකුප්පාදනෙපි කම්මස්ස
විජ්ජමානතා, අවිජ්ජමානතා වා පච්චයො න හොති, අථ බො කරණමත්තමෙව,
කරණමත්තෙ ච සති විපක්කවිපාකානං පච්චයො න හොතීති.

621. පරමස්ස උත්තමස්ස අත්ථස්ස පකාසනතො පරමත්ථප්පකාසනො.
පීතිබුද්ධිවිවච්ඡිදනොති පීතියා, ඤාණස්ස ව, පීතිසහගතස්ස වා ඤාණස්ස
විවච්ඡිදනො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පුඤ්ඤවිපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමො පරිවෘෂදො

රූපවිභාගවණ්ණනා

622. ආදිමභීති උද්දෙසගාථායං. ඉදානීති චිත්තවෛතසිකවිභාවනානන්තරං.
විභාවනන්ති නිද්දෙසපටිනිද්දෙසවසෙන සරූපතො පකාසනං.

623. රූප්පතීති සිතුණ්හාදිහි විකාරමාපජ්ජති, ආපාදියතීති වා අත්ථො.
විකාරාපත්ති ව සිතාදිවිරොධිපච්චයසන්නිධානෙ විසදිසුප්පත්තියෙව. න හි යථාසකං
පච්චයෙහි උප්පජ්ජිත්වා යිතධම්මානං අඤ්ඤෙත කෙනචි විකාරාපාදනං සක්කා
කාතුං, තස්මා පුරිමුප්පන්නරූපසන්නති විය අහුත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං
විසභාගපච්චයසමවායෙන විසදිසුප්පත්තියෙව ඉධ “රූප්පන”න්ති දට්ඨබ්බං.
එවඤ්ච කත්වා සච්ඡිසානං විපරිණාමවාදො පච්චක්ඛතො හොති. නනු ව
අරූපධම්මානම්පි විරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්ති ලබ්භතීති? සච්චං ලබ්භති,
න පන විභූතතරා. විභූතතරා හෙත්ථ විසදිසුප්පත්ති අධිප්පෙතා උක්කට්ඨගතිවසෙන
යථා “අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බා”ති (සං. නි. 3.78).

කුතො එතං විඤ්ඤායතීති චෙ? සිතාදිග්ගහණතො. තථා හි වුත්තං –

“කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, රූපං වදෙථ, රූප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා
රූපන්ති වුච්චති. කෙන රූප්පති? සිතෙනපි රූප්පති, උණ්හෙනපි රූප්පති,
ජිහ්විඡායපි රූප්පති, පිපාසායපි රූප්පති,
ඛංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සෙනපි රූප්පති, රූප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ,
තස්මා රූපන්ති වුච්චති”ති (සං. නි. 3.79).

එත්ථ හි සිතාදිග්ගහණං සිතාදිනා පුට්ඨස්ස රූප්පනං විභූතතරං, තස්මා
තදෙවෙත්ථ ගහිතන්ති ඤාපනත්ථං. ඉතරථා රූප්පතීති සාමඤ්ඤවචනෙනෙව
සිද්ධෙ සිතාදිග්ගහණං නිරත්ථකං සියාති.

යදි එවං, කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපසමඤ්ඤා? න හි තත්ථ උපසාතකො
සිතාදිඵස්සවිසෙසො ලබ්භතීති? සච්චං, තත්ථාපි තංසභාවානතිවත්තනතො.

අරුප්පනස්සාපි හි රුප්පනසභාවානතිවත්තනතො රුපසමඤ්ඤා හොති. යථා අදුද්ධම්පි බීරං තංසභාවානතිවත්තනතො “දුද්ධ”න්ති වුවිච්ඡිති. අථ වා කිඤ්චාපි තත්ථ උපසාතකො සිතාදිඵස්සවිසෙසො නත්ථී, අනුග්ගාහකො පන අත්ථී. තථා හි බ්‍රහ්මානං උතුප්පරුපං අත්ථී, තස්මා අත්ථෙව තත්ථ රුප්පනන්ති න කොචි තත්ථ රුපසමඤ්ඤාය විබන්ධොති.

රුපයතීති වාති සයං විජ්ජමානමෙව අත්තනො සන්තානං විකාරමාපාදයතීති අත්ථො. ඉති පුරිමවිග්ගහෙන විකාරරුප්පත්ති “රුප්පන”න්ති දීපිතං. ඉමිනා පන විරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ විජ්ජමානස්සෙව යො අත්තනො සන්තානෙ විසදිසුප්පත්තිහෙතුභාවො, තං රුප්පනන්ති දීපිතං හොති. ඉමස්මිං පක්කෙ අරුපස්ස රුපසමඤ්ඤාපසඬගො එව නත්ථී. නිරුද්ධමෙව හි තං අනන්තරාදිපච්චයෙහි අරුපං උප්පාදෙති, න විජ්ජමානන්ති. සට්ඨන්තෙ විකාරාපත්තියං රුප-සද්දස්ස රුජ්භී, තස්මා අරුපධම්මානං සට්ඨන්තාභාවතො න තෙසු රුපසමඤ්ඤාති කෙචි. පටිසානො රුප්පනන්ති අපරෙ, තෙසං මතෙන කිඤ්චාපි සප්පටිසරුපානමෙව රුපසමඤ්ඤාපසඬගො, අථ ඛො අවයවවොහාරෙන සමුදායොපි වොහරීයතීති සබ්බමෙව රුපං රුපසමඤ්ඤං ලහති. කෙචි පනෙත්ථ “රුපයතීති වණ්ණායතනවසෙන වුත්ත”න්ති වදන්ති. තඤ්චි වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රුපයති, හදයඬගතභාවං පකාසෙතීති. තයිදං උපරි වණ්ණායතනනිද්දෙසෙ විසුංයෙව වුවිච්ඡිති න තස්ස ඉධ සංවණ්ණනෙ පයොජනං අත්ථී. සුරූපොති ද්වන්තිංසමභාපුරිසලක්ඛණඅසීතිඅනුඛ්‍යාඤ්ජනඛ්‍යාමප්පහාකෙතුමාලාදීහි අලඬකතත්තා සොහනරුපකායො, සභාවත්ථො වා රුප-සද්දො “යං ලොකෙ පියරුපං සාතරුප”න්තිආදීසු (පටි. ම. 1.114) විය, තස්මා සුරූපොති සොහනසභාවො, තෙන දසබලවතුචෙසාරජ්ජාදිඅසාධාරණගුණවිසෙසසමායොගදීපනතො සත්ථු ධම්මකායසම්පත්තියාපි සොහනතා දස්සිතා හොති.

624. භූතොපාදායහෙදතොති එත්ථ තදධීනවුත්තිතාය භවති එත්ථ උපාදාරුපන්ති භූතං. අථ වා මහාභූතායෙව ඉධ පුරිමපදලොපවසෙන භූත-සද්දෙන වුත්තා. තෙනාහ “චතුබ්බිධා මහාභූතා”ති. භූතාති උපාදියතෙව, න පන සයං තෙහි අඤ්ඤෙහි වා උපාදියතීති උපාදායං. එවඤ්ච කත්වා චතුත්තං මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය පවත්තමානානම්පි උපාදායරුපතාපසඬගො නත්ථී. න හි තෙ කෙවලං අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදියන්තෙව, අථ ඛො සයං උපාදායරුපෙහි උපාදියන්ති, තස්මා උපාදාය-සද්දග්ගහණසාමත්ථීයතො න මහාභූතානං උපාදායරුපතාපසඬගොති. අථ වා “චතුත්තං මහාභූතානං උපාදායරුප”න්ති (ධ. ස. 584) වචනතො චතුමහාභූතසන්නිස්සිතතාව උපාදායරුපලක්ඛණං, න භූතත්තයාදිසන්නිස්සිතතාපීති න තෙසං උපාදායරුපතාති. භූතඤ්ච උපාදායඤ්ච භූතොපාදායං, තෙසං වසෙන හෙදතොති භූතොපාදායහෙදතො. භූතසද්දස්ස උභයලිඬගත්තා ආහ “මහාභූතා”ති. උපාදාති උපාදායරුපාති “පටිසඬගා යොනියො”තිආදීසු විය එත්ථ ය-කාරලොපො දට්ඨබ්බො.

625. කතමෙ පන චත්තාරො මහාභූතා, කථස්ථෙ තෙ මහාභූතසඤ්ඤිතා, කානි ච උපාදායරූපානි, කථස්ථෙ තානි “උපාදායරූපානි”ති වුච්චන්තිති ඉදං වොදනං හදයෙ කත්වා කමෙන සොධෙත්තො ආහ “පථව්ඨාතු”තිආදි. චත්තාරොමෙති චත්තාරො ඉමෙ. මහා ච සො භූතො චාති මහාභූතො, තෙන මහාභූතෙන සදෙවකෙ ලොකෙ මහන්තභාවෙන පාතුභූතෙන සම්මාසම්බුද්ධෙතාති අත්ථො. අථ චා –

“කාලො සසති භූතානි,
සබ්බානෙව සහත්තනා;
යො ච කාලසසො භූතො,
ස භූතපචනිං පථි”ති. (ජා. 1.2.190) –

ආදීසු විය භූත-සද්දස්ස සත්තෙසු, බිණාසවෙසු ච පචත්තනතො මහාභූතෙනාති මහතා සත්තෙන, මහාබිණාසවෙනාති චා අත්ථො. බිණාසවොපි හි පරික්ඛිණපටිසන්ධිකත්තා භූතොයෙව න භවති, න ච භවිස්සතීති භූතොති වුච්චති.

626. මහන්තා පාතුභූතාති උපාදින්නකසන්තානෙපි අනුපාදින්නකසන්තානෙපි සසම්භාරධාතුවසෙන මහන්තා හුත්වා භූතා ජාතා නිබ්බත්තාති අත්ථො. තෙසං අනුපාදින්නකසන්තානෙ –

“දූවෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ච;
එත්තකං බහලත්තෙන, සම්බාතායං වසුන්ධරා”ති. (ධ. ස. අට්ඨ. 584) –

ආදිනා නයෙන මහන්තපාතුභූතතා වුත්තා. උපාදින්නකසන්තානෙපි අනෙකයොජනසතිකමච්ඡකච්ඡපතිගාවුතජ්ජමාණදෙවදානවාදිසර්වසෙන දට්ඨබ්බා. වුත්තමපි හෙතං “සන්ති, හික්ඛවෙ, මහාසමුද්දෙ යොජනසතිකාපි අත්තභාවා”තිආදි (අ. නි. 8.20; වුළුව. 385; උදා. 45).

මහාභූතසමාති අනෙකබ්භූතවිසෙසදස්සනෙන, අනෙකභූතදස්සනෙන ච මහන්තා භූතා, මහන්තාති අබ්භූතාති චා එතෙසුති මහාභූතා, මායාකාරා, යක්ඛාදයො චා ජාතිවසෙනෙව මහන්තා භූතාති මහාභූතා, තෙහි එතෙ සමාති මහාභූතසමා. එතෙ හි යථා මායාකාරා අමණිං එව උදකං මණිං කත්වා දස්සෙන්ති, අසුවණ්ණංයෙව ලෙඩ්චුආදිකං සුවණ්ණං කත්වා දස්සෙන්ති, යථා ච සයං නෙව යක්ඛා න පක්ඛිනො සමානා යක්ඛාදිභාවමිපි දස්සෙන්ති, එවමෙවං සයං අනීලානෙව හුත්වා නීලං උපාදායරූපං දස්සෙන්ති, සයං අපිතායෙව...පෙ.... සයං අනොදාතායෙව හුත්වා ඔදානං උපාදායරූපං දස්සෙන්තිති මායාකාරමහාභූතසාමඤ්ඤතො මහාභූතා.

යථා ච යක්ඛා මහාභූතා යං ගණ්හන්ති, නෙවස්ස අන්තොසර්වරෙ යානං උපලබ්භති, න සර්වතො බහි, න ච තස්ස අභිගමභිගං නිස්සාය න තිට්ඨන්ති. යදි හි සර්වස්ස අන්තො යීතා, සකලසර්වරෙ බ්‍යාපනං න සියා. අථ බහි යීතා, යක්ඛග්ගහිතකෙන කතකුසලාකුසලං යක්ඛස්ස න සියා. යදි වස්ස අභිගමභිගං නිස්සාය න යීතා, යක්ඛග්ගහිතකෙ පහටෙ යක්ඛස්ස දුක්ඛවෙදනුජ්ජන්ති න සියා, න

ව සර්ව රාජ්‍ය උපයානං භවෙය්‍යා. යස්මා පනෙනං සබ්බං අත්ථී, තස්මා තෙ
 අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානා, එවමෙනෙපි න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අන්තො න බහි ධීතා
 උපලබ්භන්ති, න ව අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය න තිට්ඨන්ති. යදි හි තෙ
 අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අන්තො ධීතා, න සකසකකිච්චකරා සිද්ධං අඤ්ඤමඤ්ඤං
 අනුපවෙසනතො. අථ අඤ්ඤමඤ්ඤතො බහි ධීතා, විනිබ්භුත්තා සිද්ධං, තථා ව සති
 අවිනිබ්භුත්තවාදො පරිභායෙය්‍යා, තස්මා අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානාති.
 යක්ඛමහාභූතසමානතාය මහාභූතසමා. අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානාපි වෙන
 පතිට්ඨානාදිනා යථාසකකිච්චවිසෙසෙන සෙසානං තිණ්ණං උපකාරකා භොන්තා
 සහජාතාදිනා පච්චයෙන පච්චයො හුත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සායෙව තිට්ඨන්ති.

වඤ්චකත්තා අභූතෙනාති යක්ඛනීආදයො විය අභූතෙන අතච්ඡෙන
 මනාපවණ්ණසණ්ඨානාදිනා සත්තානං වඤ්චකත්තා මහන්තාති අභූතාති එතෙසුති
 මහාභූතාති සම්මතා. යථා හි යක්ඛනීආදයො මනාපෙහි කාළසාමාදිවණ්ණෙහි,
 පුටුලපීචරකිසාදිසණ්ඨානෙහි, හත්ථහමුආදිවික්ඛෙපෙහි ව අත්තතො භයානකභාවං
 පටිච්ඡාදෙන්වා සත්තෙ වඤ්චෙන්ති, අත්තතො වසං නෙන්නි, එවමෙනෙපි
 ඉත්ථිපුරිසාදීසු මනාපෙන ඡවිවණ්ණෙන, මනාපෙන අභිගපච්චභිගසණ්ඨානෙන,
 මනාපෙන ව හත්ථපාදඅභිගුලිහමුකවික්ඛෙපෙන අත්තතො
 කක්ඛලත්තාදිසර්වලක්ඛණං පටිච්ඡාදෙන්වා බාලජනං වඤ්චෙන්ති, අත්තතො
 සභාවං දට්ඨුං න දෙන්තා තං අත්තතො වසං නෙන්නි.

627-30. වක්ඛුසොතන්තිආදීසු රූපමෙව රූපතා. හදයඤ්ච තං වත්ථු ව
 මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනන්ති හදයවත්ථු, හදයස්ස වා විඤ්ඤාණස්ස
 වත්ථුති හදයවත්ථු, පුරිමපදලොපෙන පන “වත්ථු”න්ති චුත්තං. කබලීකාරො
 ආභාරොයෙව ආභාරතා. කිඤ්චාපි ධම්මසඛිගණියං රූපනිද්දෙසෙ කබලීකාරො
 ආභාරො ඔසානෙ උද්දිට්ඨො, ඉධ පන නිජ්චන්තරූපානං එකට්ඨානෙ දස්සනත්ථං
 හදයවත්ථුඅනන්තරං උද්දිට්ඨොති. ලහුතා ආදි යාසං මුදුතාකම්මඤ්ඤතානන්ති
 ලහුතාදයො, තාසං තයං ලහුතාදිත්තයං, තත්ථ ලහුභාවො ලහුතා, තථා මුදුතාපි.
 කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො කම්මඤ්ඤතා. ලහුතාදිනං සයං
 අනිජ්චන්තත්තා නිජ්චන්තරූපවිකාරභාවං දස්සෙතුං “රූපස්සා”ති විසෙසනං කතං.
 චතුච්ඡිකිති ගණනපරිච්ඡේදො, බලවරූපාදිනං නිසෙධනත්ථො. තත්ථ යං වත්තබ්බං,
 තං පරතො ආවි හවිස්සති. නිස්සායාති නිස්සාය එව, න පන නිස්සයවසෙනපි. චතුහි
 උපාදානෙහි නිමුත්තතාය නික්ඛන්තං උපාදානතො මානසං එතස්සාති
 නිරූපාදානමානසො.

631-2. පත්ථටත්තාති පුටුත්තා, තෙන පුටුභාවතො පුථවී, පුථවී එව පථවීති
 නිරුත්තිතයෙන සද්දසිද්ධි දීපිතා භොති. අයං පන සම්භාරපථවියා වසෙන යුජ්ජති.
 සා හි පුටුභූතා පත්ථටාති. ලක්ඛණපථවියා වසෙන පන පථනට්ඨෙන පථවී,
 සහජරූපානං පතිට්ඨාභාවෙන පක්ඛායති උපට්ඨාතීති අත්ථො. පුරිමොපි වා අත්ථො
 ලක්ඛණපථවියා වසෙන ලබ්භති. වායනතොති සමුදිරණතො,
 දෙසන්තරූප්පත්තිහෙතුභාවෙන භූතසඛිසාටස්ස පාපනතොති අත්ථො. තෙජෙති

පරිපාටෙති, නිසෙති වා, තික්ඛහාවෙන සෙසභුතත්තයං උස්මාපෙතීති අත්ථො.
ගාථාබන්ධවසෙන චෙත්ථ ඉති-සද්දලොපතො “තෙජෙති”චිචෙව චුත්තං. එවං
“ආපෙති”ති එත්ථාපි. තස්මා තෙජෙතීති තෙජො, ආපෙතීති ආපොති චුත්තං හොති.
ආපෙති පාලනාති අනුපාලෙනබ්බරූපපරියොසානං ආපෙති පත්ථරති. තථා හෙතං
“ආබන්ධනකිච්ච”න්ති චුච්චති. ආපියතීති ආපො. සොසියති පිටියතීති අත්ථොති
කෙචි. අයං පනත්ථො සසම්භාරාපෙ යුජ්ජතීති වදන්ති, ලක්ඛණාපෙපි යුජ්ජතෙව.
සොපි හි ඵරුසපාවනවිසොසනාකාරෙන සෙසභුතත්තයෙන පියමානො විය
පවත්තතීති. ආපායතීති වා ආපො, බ්‍රහෙති වඩ්ඪෙතීති අත්ථො. තථා හෙස
පරිබ්‍රහනරසො. තෙසන්ති යථාචුත්තානං භූතොපාදායහෙදානං රූපානං. වක්ඛාමීති
කථෙස්සාමි. කිං කාරණාති ආහ “ලක්ඛණාදීසු”තිආදි. හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො.
යස්මා ලක්ඛණාදීසු ඤාතෙසු ධම්මා ආවි භවිස්සන්ති, තස්මා තෙසං පරතො
ආවිභාවහෙතුති අත්ථො.

633-4. කාති පන තාති ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානාති නාම, යෙසු
ඤාතෙසු ධම්මා ආවි භවිස්සන්තිති ඉමං වොදනං සොධෙතුං
ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානාති සරූපතො කථෙන්නො ආහ “සාමඤ්ඤං
වා”තිආදි. සාමඤ්ඤං සාධාරණො අනිච්චාදිකො. සභාවො කක්ඛලාදිචුසනාදිකො
අසාධාරණභාවො. කිච්චන්ති සන්ධාරණාදිකිච්චං. සම්පත්තීති සම්පන්නභාවො.
“සුරසො ගන්ධබ්බො”තිආදීසු හි ගන්ධබ්බසම්පත්තියා රස-සද්දෙන චුච්චමානත්තා
සම්පත්ති රසොති. එලන්ති සහජාතනාතක්ඛණිකවසෙන යීතං එලං.
උපට්ඨානනයොති ගහෙනබ්බහාවෙන ඤාණස්ස උපට්ඨානාකාරො.
ආසන්නකාරණන්ති පධානකාරණං.

ලක්ඛියති එතෙනාති ලක්ඛණං, කක්ඛලත්තං ලක්ඛණමෙතිස්සාති
කක්ඛලත්තලක්ඛණං. නනු ච කක්ඛලත්තමෙව පථවීධාතුති? සච්චමෙතං. තථා හි
විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතසද්දත්ථතාවසෙන අසම්භින්නෙපි ධම්මෙ කප්පනාසිද්ධෙන
හෙදෙන එවං නිද්දෙසො කතො. එවඤ්ඤි අත්ථවිසෙසාවබ්බොධො හොතීති. අථ වා
ලක්ඛියතීති ලක්ඛණං, කක්ඛලා හුත්වා ලක්ඛියමානා ධාතු කක්ඛලත්තලක්ඛණාති
එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසාසුපි එසෙව නයො. පතිට්ඨානරසාති
සහජාතධම්මානං පතිට්ඨානභාවකිච්චා. අසහජාතානම්පි සන්තතිවසෙන
පතිට්ඨානභාවො හොතෙව. තතො එව තෙසං සම්පට්ඨිජනාකාරෙන ඤාණස්ස
පච්චුපට්ඨාතීති සම්පට්ඨිජනපච්චුපට්ඨානා. ඉමිනා කිච්චවසෙනෙචෙත්ථ
“පච්චුපට්ඨාන”න්ති දස්සෙති. පදට්ඨානං පනෙත්ථ චතුන්නම්පි එකතො කත්වා
වක්ඛති.

පඟ්ගරණලක්ඛණාති ද්‍රවතාභාවතො විස්සන්දනලක්ඛණං. බ්‍රහනරසාති
සහජාතධම්මානං මිලාතභාවූපගමනං අදත්ථා වඩ්ඪනකිච්චා. තථා හි සා තෙසං
පිණිතභාවං දස්සෙතීති චුච්චති. සඬගහපච්චුපට්ඨානාති බාහිරකඋදකං විය
නභානියවුණ්ණස්ස සහජාතධම්මානං විජ්ජකිරිතුං අදත්ථා සම්පිණ්ඩනවසෙන
සඬගණ්හනපච්චුපට්ඨානා. පරිපාවනරසාති පරිණතභාවකරණරසා.

මද්දවානුප්පදානපච්චපට්ඨානාති බාහිරග්ගි විය ජතුලොභාදීනං සහජාතධම්මානං
මුදුභවානුප්පදානපච්චපට්ඨානා. විත්ථම්භනලක්ඛණාති පුරණලක්ඛණා.
සමුදිරණරසාති කම්පනරසා. අභිනිභාරො භූතත්තයස්ස
දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවො, නිහරණං වා බීජතො අභිකුරාදිකස්ස විය.
එකෙකා...පෙ.... තඛ්ඛාති පට්ඨිධාතු ආපාදිභූතත්තයපදට්ඨානා, ආපොධාතු
පට්ඨිතෙජාදිභූතත්තයපදට්ඨානාති එවං එකෙකා ධාතු අවසිට්ඨභූතත්තයපදට්ඨානා.

ආරොහපරිණාහවසෙන හි මජ්ඣිමෙ ඉමස්මිං සරීරෙ පරිග්ගය්හමානා
පරමාණුහෙදසඤ්චුණ්ණා සුබ්බමරජභූතා පට්ඨිධාතු දොණමත්තා සියා. සා ව තතො
උපඨිසප්පමාණාය ආපොධාතුයා යථා න විකිරති, එවං ආබන්ධනවසෙන සඬගහිතා.
යථා පන පග්ගරණසභාවාය ආපොධාතුයා වසෙන කිලින්තභාවං පිච්ඡලභාවං
නාපජ්ජති, එවං තෙජොධාතුයා අනුපාලිතා. යථා පන තස්සා වසෙන න විකිරියති,
එවං වායොධාතුයා විත්ථම්භිතා සඬසාතභාවං පාපිතා. එවං සුබ්බමරජභූතාපි
ආබන්ධනපරිපාවනසමුදිරණකිව්වාහි ආපොතෙජොවායොධාතූහි ලද්ධපච්චයා
සිනෙහෙන තෙමිතා, තෙජසා පරිපක්කා, වායුනා විත්ථම්භිතා පිට්ඨචුණ්ණාති විය න
ඉතො විතො ව විකිරියති විද්ධංසියති, අවිකිරියමානා අවිද්ධංසියමානා
නානාප්පකාරකං ඉත්ථිපුරිසලිඬගාදිභාවවිභාගං උපගච්ඡති,
අණුපුලදීසරස්සථිරකථිනාදිභාවඤ්ච පකාසෙති.

යුසගතා ආබන්ධනාකාරභූතා පනෙත්ථ ආපොධාතු පට්ඨිපතිට්ඨිතා
තෙජානුපාලිතා වායොවිත්ථම්භිතා න ගලුති, න පග්ගරති, න පරිස්සවති. එවං තීහි
ධාතූහි අනුපාලිතා අපග්ගරමානා අපරිස්සවමානා පිණ්ඩිතභාවං දස්සෙති. එසා හි
අනුබ්බහනරසා.

අසිතපිතාදිපරිපාවිතා චෙත්ථ උසුමාකාරභූතා උණ්භත්තලක්ඛණා තෙජොධාතු
පට්ඨිපතිට්ඨිතා ආපොසඬගහිතා වායොවිත්ථම්භිතා ඉමං කායං පරිපාවෙති,
චණ්ණසම්පත්තිඤ්චස්ස ආවහති. සා හි යථානුභූත්තස්ස ආහාරස්ස සම්මා
පරිණාමනෙන රසාදිසම්පත්තියා හෙතුභාවං ගච්ඡන්ති ඉමං කායං පරිපාවෙති,
චණ්ණසම්පත්තිඤ්ච ආවහති. කම්මුපනිස්සයාය හි විත්තපසාදහෙතුකාය ව සරීරෙ
චණ්ණසම්පදාය තෙජොධාතු විසෙසපච්චයො, පගෙව උතුආහාරසමුට්ඨානාය
රූපසම්පත්තියාති. තාය ව පන පරිපාවිතො අයං කායො න පුතිභාවං ගච්ඡති.

අඬගමඬගානුසටා චෙත්ථ සමුදිරණවිත්ථම්භනලක්ඛණා වායොධාතු
පට්ඨිධාතුයා අත්තනි පතිට්ඨාපියති. යථා සහජාතධම්මෙහි විසුං න ගොති, එවං
ආපොධාතුයා සඬගය්හති. යථා සහජාතධම්මා න පරිස්සවන්ති, එවං තෙජොධාතුයා
අනුපාලියති. සා එවං තීහි ධාතූහි යථාරහං අනුපාලියමානා ඉමං කායං විත්ථම්භෙති.
තාය පන විත්ථම්භිතො අයං කායො න පරිපතති, උජුකං තිට්ඨති, ඉච්චෙව.
එකෙකාය ධාතුයා තිස්සන්තං ධාතූනං වසෙනෙව පවත්තනතො චුත්තං “එකෙකා
චෙත්ථ සෙසභූතත්තයපදට්ඨානාති වෙදිතඛ්ඛා” ති.

එවං භූතරූපානං සද්ධිං වචනත්ථෙහි ලක්ඛණාදයො දස්සෙත්වා ඉදානි
 උපාදායරූපානි දස්සෙත්තො ආහ “වක්ඛති”තිආදි. අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං
 වක්ඛති-සද්දස්ස විභාවනත්ථතාපි සම්භවතීති කත්වා චුත්තං “විභාවෙතීති
 අත්ථො”ති. වක්ඛතීති පන විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආවික්ඛන්තං විය,
 අභිබ්බන්තං වදන්තං විය හොතීති අත්ථො. අථ වා වක්ඛතීති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං
 රූපං අස්සාදෙන්තං විය හොතීති අත්ථො. වක්ඛතීති හි අයං සද්දො “මධුං වක්ඛති,
 බ්‍යඤ්ජනං වක්ඛති”තිආදියු විය අස්සාදත්ථො. චුත්තඤ්ඤෙතං – “වක්ඛුං බො,
 මාගණ්ඨිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසමුදින”න්ති (ම. නි. 2.209). වක්ඛති ව “රූපෙසු
 ආවිඤ්ජනරස”න්ති. යදි එවං “සොතං බො, මාගණ්ඨිය,
 සද්දාරාම”න්තිආදිවචනතො (ම. නි. 2.209) සොතාදිනම්පි සද්දාදිඅස්සාදකභාවො
 අත්ථිති තෙසම්පි වක්ඛුසද්දාහිධෙය්‍යතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති නිරුළ්භත්තා.
 නිරුළ්භො හි එස වක්ඛු-සද්දො ලොචනෙයෙව පදුමාදියු පඬිකජාදිසද්දා වියාති.

635-6. වක්ඛුරූපස්ස නිද්දෙසප්පකරණෙපි වක්ඛු-සද්දසාමඤ්ඤතො ආගතං
 සබ්බම්පි වක්ඛුං පහෙදතො දස්සෙතුං “තත්ථ වක්ඛු”තිආදි චුත්තං. තත්ථාති තස්මිං
 වක්ඛුනිද්දෙසෙ. පඤ්ඤාමංසප්පහෙදතොති පඤ්ඤාවක්ඛු මංසවක්ඛුති එවං
 පඤ්ඤාමංසානං වසෙන පහෙදතො. තත්ථාති තස්මිං දුට්ඨෙ වක්ඛුම්හි. පඤ්ඤායෙව
 පඤ්ඤාමයං. නාමතොති නාමෙහි පඤ්චවිධන්ති සම්බන්ධො. කතමෙහි නාමෙහිති
 ආහ “බුද්ධධම්මා”තිආදි. තත්ථ බුද්ධධම්මසමන්තෙහිති බුද්ධවක්ඛු ධම්මවක්ඛු
 සමන්තවක්ඛුති ඉමෙහි නාමෙහි. ඤාණදිබ්බෙහිති ඤාණවක්ඛු දිබ්බවක්ඛුති ව
 නාමෙහි. යථානුක්කමතොති යථාචුත්තඅනුක්කමතො. නානත්තන්ති හෙදං. මෙති
 මය්‍හං සන්තිකා, මය්‍හං වචනතොති වා අත්ථො. නිබ්බොධං ජානාම.

637. තත්ථ “අද්දසං බො අහං, භික්ඛවෙ, බුද්ධවක්ඛුනා ලොකං
 වොලොකෙත්තො සත්තෙ අප්පරජක්ඛෙ මහාරජක්ඛෙ තික්ඛිත්ථියෙ”තිආදිනා (ම.
 නි. 1.283) ආගතං බුද්ධවක්ඛු නාමාති දස්සෙත්තො ආහ “ආසයානුසයෙ”තිආදි.
 තත්ථ ආසයානුසයෙති සත්තානං ආසයෙ වෙව අනුසයෙ ව, තස්මිං පවත්තන්ති
 අත්ථො. තත්ථ ආගන්ත්වා සෙති විත්තං එත්ථාති ආසයො. බ්‍යග්ඝාසයො විය. යථා
 හි බ්‍යග්ඝො ගොචරත්ථාය පක්කන්තොපි පුත ආගන්ත්වා වනගහනෙයෙව සයති,
 තෙනෙව ව තං තස්ස ආසයොති චුච්චති, එවං අඤ්ඤත්ථාපි පවත්තං විත්තං
 ආගන්ත්වා යත්ථ සයති, තං තස්ස ආසයොති වෙදිතබ්බං. සො පන
 සස්සතදස්සනාදිවසෙන චතුබ්බිධො හොති. චුත්තඤ්ඤෙතං –

“සස්සතුවුඡෙදදිට්ඨි ව, බන්ති වෙවානුලොමිකා;
 යථාභූතඤ්ච යං ඤාණං, එතං ආසයසඤ්ඤිත”න්ති. (විසුද්ධි. මහා. 1.136;
 දී. නි. ටී. 1.පට්ඨමහාසඬ්ඨිතිකථාවණ්ණනා; සාරත්ථ. ටී. 1.
 පට්ඨමහාසඬ්ඨිතිවණ්ණනා; වි. වි. ටී. 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා)

අනුසයකථා උපරි ආගමිස්සති. ඉන්ද්‍රියානං පරොපරෙති සද්ධාපඤ්චමකානං
 ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුහාවෙ. තික්ඛඤ්ඤි ඉන්ද්‍රියං උක්කට්ඨගතත්තා පරං, මුදු අපරං

අනුක්‍රමිකව ගතවන්නා. ඉදං පන බුද්ධවක්ඛු ඡසු අසාධාරණඤාණෙසු පුරිමද්වයන්ති දට්ඨබ්බං.

638. හෙට්ඨා...පෙ.... සඤ්ඤිතන්ති “තස්මිංයෙව ආසනෙ විරජං විතමලං ධම්මවක්ඛුං උදපාදී”ති එවං චුත්තං හෙට්ඨා තිස්ස මග්ගෙසු ඤාණං ධම්මවක්ඛුන්ති සඤ්ඤිතං. ඤාණං සබ්බඤ්ඤානා පනාති සබ්බඤ්ඤාභාවසංඛාතං ඤාණං. තඤ්ඤි සබ්බඤ්ඤාති අභිධානස්ස, බුද්ධියා ච පවත්තිතිමිත්තතාය සබ්බඤ්ඤාභාවො නාම හොති. ඤෙය්‍යං සමන්තවක්ඛුන්ති ඛන්ධාදිවසෙන සමන්තතො සබ්බසො දස්සනට්ඨෙන සමන්තවක්ඛුන්ති ඤෙය්‍යං. තෙනෙවාහ –

“න තස්ස අද්දිට්ඨමිධන්ති කිඤ්චි,
අථො අවිඤ්ඤාතමජානිතබ්බං;
සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යදන්ති ඤෙය්‍යං,
තථාගතො තෙන සමන්තවක්ඛු”ති. (චූළති. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85);

639. යං වක්ඛුං උදපාදිති ආගතන්ති යං ඤාණං “ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු වක්ඛුං උදපාදි, ඤාණං උදපාදී”ති (මහාව. 15) එවං තත්ථ තත්ථ සුත්තෙසු ආගතං, චතුසු සච්චෙසු තෙපරිවට්ටවසෙන “දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍යං පරිඤ්ඤාත”න්ති එවමාදිනා ද්වාදසවිධෙන ආකාරෙන පවත්තං, ඉදං ඤාණවක්ඛු. යා පන “අද්දසං ඛො අහං, භික්ඛවෙ, දිබ්බෙන වක්ඛුනා විසුද්ධතා”ති ආදිනා (ම. නි. 1.284) ආගතා පඤ්චමජ්ඣානසංඛාතඅභිඤ්ඤාචිත්තසම්පයුත්තා පඤ්ඤා, අයං දිබ්බවක්ඛුති දස්සෙතුං “අභිඤ්ඤාචිත්තජා”ති ආදි චුත්තං. එත්ථ ච පට්ඨානාදිසංඝාතානි කාමාවචරානියෙව. චතුත්ථමිපි පන පුරිමද්වයමිව කාමාවචරන්ති ආනන්දාවරියෙන චුත්තං. ඤාණවක්ඛුං සහ අරියමග්ගවිපස්සනාඤාණන්තිපි යුජ්ජන්ති අපරෙ. අග්ගමග්ගෙන සහ විපස්සනාපච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති පන යුත්තං විය දිස්සති.

640-4. එවං පඤ්ඤාවක්ඛුස්ස පහෙදං දස්සෙත්වා පුන මංසවක්ඛුස්සාපි පහෙදං දස්සෙතුං “මංසවක්ඛුපි”ති ආදි චුත්තං. සසම්භාරපසාදකොති සසම්භාරවක්ඛු පසාදවක්ඛුති ඉමෙසං ද්විත්තං වසෙන සම්භරියති එතෙහිති සම්භාරා, අවයවා. තෙ පන උපත්ථමහකභූතා චතුසමුට්ඨානිකරූපසන්තතියො දට්ඨබ්බා. සහ සම්භාරෙහිති සසම්භාරං. සසම්භාරඤ්ච නාම මංසපිණ්ඩො පච්චිවතිති සම්බන්ධො. අක්ඛිකුපට්ඨිනා හෙට්ඨාති හෙට්ඨාගතඅක්ඛිකුපස්ස අට්ඨිනා පරිච්ඡින්නොති සම්බන්ධො. උද්ධන්ති අක්ඛිකුපතො උද්ධං. උභතො අක්ඛිකොට්ඨිති අක්ඛිකුපස්ස උභයභාගෙ අක්ඛිකොට්ඨි. මත්ථලුඬිගෙන අත්තතොති අක්ඛිකුපස්ස අඛිහන්තරෙ ධීතෙන මත්ථලුඬිගෙන. න්හාරුසුත්තෙන ආබන්ධොති නහාරුරජ්ජුහි අත්තො මත්ථලුඬිගෙන සහ ආබන්ධො. සකලොපි ව ලොකොති සකලොපි බාලපුපුජ්ජනලොකො. යන්ති යං මංසපිණ්ඩං. කමලස්ස දලං වියාති පුපුලවිපුලනීලතාය නීලුජ්ජලදලං විය. ජානාතීති ගණ්හාති. වක්ඛු නාම න තං

හොඳින් තථා ගස්හමානං තං චක්ඛු නාම න හොති. කිඤ්චරහි තත්ති ආහ “චක්ඛු තස්සාති වුච්චති”ති. තස්සාති තස්ස යථාධිප්පෙතස්ස පරමත්ථචක්ඛුනො. ඉදං පනාති නිගමනං.

645-7. තං පන සසම්භාරචක්ඛු යෙහි සම්භාරෙහි සම්භරියති, තෙ සරූපතො, ගණනතො ච දස්සෙතුං “චණ්ණො ගන්ධො”තිආදි වුත්තං. භාවොති ඉත්ථියා ඉත්ථිභාවො, පුරිස්ස්ස පුම්භාවොති ලබ්භමානකභාවො. සම්භවොති ආපොධාතුමෙව සම්භවභූතමාහ. සණ්ඨානන්ති ච තෙන තෙනාකාරෙන සන්නිවිට්ඨෙසු මහාභූතෙසු තංතංසණ්ඨානවසෙන විඤ්ඤායමානං චණ්ණායතනමාහ. ආපොධාතුවණ්ණායතනෙහි ච අනත්ථන්තරභූතානම්පි සම්භවසණ්ඨානානං විසුං වචනං තථාභූතානං, අතථාභූතානඤ්ච ආපාදිනං යථාවුත්තමංසපිණ්ඩෙ විජ්ජමානත්තා. ආපොධාතුවණ්ණායතනානඤ්ච සන්නානවසෙන පවත්තමානානං අවත්ථාවිසෙසො සම්භවො සණ්ඨානඤ්චාති. දසෙතෙති වතස්සො ධාතුයො, තන්තිස්සිතා වණ්ණාදයො වාති ඉමෙ දස. චතුසමුට්ඨානාති අත්තොගතහෙත්වත්ථමිදං විසෙසනං, චතුසමුට්ඨානිකත්තාති වුත්තං හොති.

648. චක්ඛු...පෙ.... ජීවිතමෙව වාති ඉමානි එකන්තකම්මසමුට්ඨානානි, පුරිමානි ච චතුසමුට්ඨානානිති වත්තාලිසඤ්ච වත්තාරි ච රූපානි භවන්ති, චතුචත්තාලිස රූපානි හොන්තිති අත්ථො.

649-52. ඉමෙසං පන රූපානං වසෙනාති යථාවුත්තානං සඬ්ඛෙපතො වුද්දසන්නං, විත්ථාරතො චතුචත්තාලිසානඤ්ච රූපානං වසෙන. පරිපිණ්ඩිතන්ති සමන්තතො පිණ්ඩිතං. යත්ථ සෙනම්පි අත්ථි, කණ්හම්පි ලොහිතම්පි පථවිපි ආපොපි තෙජොපි වායොපි, ඉදං පන සෙම්භුස්සදත්තා සෙනං හොති, පිත්තුස්සදත්තා කණ්හං, රුහිරුස්සදත්තා ලොහිතකං, පථවුස්සදත්තා පත්ථිනං හොති, ආපුස්සදත්තා පග්ගරති, තෙජුස්සදත්තා පරිධියිහති, වායුස්සදත්තා සම්භමති. ඉදං සම්භාරවත්තතාය සම්භාරචක්ඛුති පණ්ඩිතෙහි බුද්ධාදීහි පකාසිතං පරිදීපිතං. එත්ථ සිතොති එතං සසම්භාරචක්ඛුං නිස්සිතො තදායත්තභූතො. තෙනාහ “එත්ථ පට්ඨෙද්ධො”ති. චතුත්තං පන භූතානං පසාදොති චතුත්තං භූතානං පසන්නතාසභාවො පසාදො, “සෙනෙන මණ්ඩලෙනස්සා”ති පාඨො යුජ්ජති. පොත්ථකෙසු පන “සෙනෙ තු මණ්ඩලෙ තස්සා”ති ලිඛන්ති. කණ්හමණ්ඩලමජ්ඣෙති ඉධාපි “කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ”ති වත්තබ්බෙ “චතුත්ථං”තිආදීසු විය ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං විහත්තිලොපං කත්වා “කණ්හමණ්ඩලමජ්ඣෙ”ති වුත්තං. එවඤ්ච අත්ථො ච යොජනා ච සුට්ඨු උපපන්නා හොන්ති. අට්ඨකථායම්පි හි “සෙනමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 596) වුත්තං. අපරෙ පන යථාධීතවසෙනෙව පාඨං ගහෙත්වා “සබ්බසො පරික්ඛිත්තස්ස තස්ස සසම්භාරස්ස චක්ඛුනො මජ්ඣෙ සෙනමණ්ඩලෙ කණ්හමණ්ඩලෙ මජ්ඣෙ”ති යොජෙන්නි. දිට්ඨමණ්ඩලෙති අභිමුඛෙ යිතානං සරිරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසභූතෙ දිට්ඨමණ්ඩලෙ.

653-5. සන්ධාරණා...පෙ.... හුත්වානාති

සන්ධාරණනභාපනමණ්ඩනබීජනකිව්වාහි චතුහි ධාතීහි බත්තියකුමාරො විය සන්ධාරණාබන්ධනපරිපාවනසමුදිරණකිව්වාහි අත්තනිස්සයභුතාහි චතුහි ධාතුහි කතුපකාරං හුත්වා. උතුචිත්තාදිනාති තීහි සන්තනිසමුට්ඨාපකෙහි උතුචිත්තාභාරෙහි. එත්ථ ච කලාපන්තරගතා උතුභාහාරා අධිජ්ජෙතාති වදන්ති. ආයුනා කතපාලනන්ති චතුධාතුනිස්සිතෙනෙව ජීවිතින්ද්‍රියෙන රක්ඛියමානං. තථා හෙතං කම්මජරුපපරිපාලනලක්ඛණං. වණ්ණණගන්ධරසාදීහිති ආදි-ග්ගහණෙන ඔජං සඬගණ්භාති, ‘‘වණ්ණණගන්ධරසොජාහි’’ති වා පායො. වත්ථුද්ද්වාරඤ්ච සාධයන්ති යථායොගං වත්ථුද්ද්වාරභාවං සාධයමානං. වක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස හි නිස්සයභාවතො වත්ථුභාවං, පචත්තිමුඛභාවතො ද්වාරභාවඤ්ච සාධෙති. සම්පට්ච්ඡනාදීනං පන තදාරම්මණාවසානානං අඤ්ඤනිස්සිතත්තා ද්වාරභාවමෙව සාධෙති, න වත්ථුභාවං. ඌකාසිරසමානෙන පමාණෙනාති ඌකාසිරසමානෙන පදෙසජ්ජමාණෙන ලක්ඛිතං හුත්වා ඌකාසිරසමානජ්ජමාණෙ යානෙති වා අත්ථො. තිට්ඨතීති සත්ත අක්ඛිපට්ඨානි බ්‍යාපෙත්වා සත්තසු පිටුපට්ඨෙසු ආසිත්තතෙලං විය තිට්ඨති. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛුස්ස අනෙකකලාපගතතා සිද්ධා හොති. උපද්දවානං පට්ඨනිරාකරණෙපි හි වක්ඛු විජ්ජතෙවාති. යථා ච වක්ඛු, එවමිමස්ස නිස්සයභුතා චතස්සො ධාතුයො, ආයුචණ්ණාදීනි ච සත්ත අක්ඛිපට්ඨානි බ්‍යාපෙත්වා ධීතානෙව අවිනිබ්භොගවුත්තිත්තාති ගහෙතබ්බං.

656. වුත්තන්ති ධම්මසෙනාපතිනා වුත්තං. රූපානි මනුපස්සතීති ම-කාරො

පදසන්ධිකරො ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤං සමණමචලො’’තිආදීසු විය. අථ වා මනුති මච්චොති අත්ථො. කිඤ්චාපි වක්ඛු රූපං න පස්සති, කිඤ්චරහි තන්තිස්සිතං විඤ්ඤාණමෙව. තථා හි ‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති’’තිආදීසු විය නිස්සිතකිරියා නිස්සයෙ විය කත්වා වොහාරසම්භවතො ‘‘වක්ඛුපසාදෙන පස්සති’’ති වුත්තං. ආචරියජොතිපාලත්ථෙරෙතාපි හි ඉමිනාව අධිජ්ජායෙන ඉදං වුත්තං. ඉදමෙත්ථ සන්තිට්ඨානං, කිං වක්ඛු රූපං පස්සති, උදාහු විඤ්ඤාණන්ති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි වක්ඛු පස්සෙය්‍ය, අඤ්ඤවිඤ්ඤාණසමඬිගිතොපි වක්ඛු පස්සෙය්‍ය. අථ විඤ්ඤාණං, කුට්ඨාදිඅන්තරිතමිපි පස්සෙය්‍ය තස්ස අජ්ජපට්ඨාතත්තා? නායං දොසො. යස්ස ‘‘වක්ඛු පස්සති’’ති මතං, තස්සාපි න සබ්බං වක්ඛු පස්සති, අථ බො විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතමෙව. යස්ස පන විඤ්ඤාණං පස්සතීති මතං, තස්සාපි න සබ්බං විඤ්ඤාණං පස්සති, අථ බො වක්ඛුනිස්සිතමෙව, තඤ්ච අන්තරිතෙ නුජ්ජජ්ජති. යත්ථ ආලොකස්ස කුට්ඨාදීහි විනිබන්ධො, යත්ථ පන සො නත්ථි ඵලිකඅබ්භපට්ඨාදිමිති, තත්ථ අන්තරිතෙපි උජ්ජජ්ජති ඵව, තස්මා තං අනුජ්ජන්තත්තා අන්තරිතං න පස්සති. ඉදමෙව ච සන්තිට්ඨානං, යං බො වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං පස්සතීති. තඤ්ච දස්සනකිව්වං. යදි ඵවං කථං වක්ඛුනා රූපං දිස්වාති. තෙන ද්වාරෙන කරණභූතෙනාති අයමෙත්ථ අභිසන්ධි. අථ වා නිස්සිතකිරියා නිස්සයස්ස පවුච්චති යථා ‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති’’ති. ඌකාසිරසමුපමන්ති ඌකාසිරසමානුපමං, ඌකාසිරජ්ජමාණන්ති වුත්තං හොති. ඉදඤ්චස්ස පතිට්ඨානොකාසවසෙන වුත්තං, න පන අත්තනො පමාණවසෙන. තඤ්චි පරමාණුපරියන්තෙන පමාණෙන අභිසුබ්බමමෙවාති. ඌකාසිරජ්ජමාණෙ පන

පදෙසෙ ඉදං පවත්තති. න කෙවලඤ්ච ඉදමෙව, සබ්බානිපි සබ්බට්ඨානිකරූපානි තත්ථ පවත්තන්තෙව. ඉදඤ්ච තත්ථ නිබ්බත්තන්තං තං පදෙසං පුරෙත්වා එව නිබ්බත්තති. එකුනපණ්ණාසකලාපවසෙන ච සහෙව පවත්තති, සත්තරසවිත්තක්ඛණායුකත්තා රූපානං, එකෙකස්ස ච විත්තස්ස තීසු තීසු බණෙසු කම්මජරූපානං උප්පජ්ජමානත්තා.

657. සුභාතීති සොතන්ති එත්ථ කිං සොතං සුභාතී, උදාහු විඤ්ඤාණන්තිආදිනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යථාසම්භවං යොජෙනබ්බං. තනුතම්බලොමාවිතෙති සසම්භාරසොතබ්බිලස්ස අන්තො සුබ්බමෙහි තම්බවණ්ණලොමෙහි සඤ්චිතෙ. අභිගුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙති අභිගුලිමුද්දිකාසණ්ඨානමංසයුත්තෙ පදෙසෙ. වුත්තජ්ජකාරාහීති සන්ධාරණාදිකිච්චාහි. ආයුනා පරිපාලියමානන්ති එත්ථ වණ්ණාදිහි පරිවාරිතන්ති සම්බන්ධිතබ්බං. තිට්ඨතීති පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තං පදෙසං පුරෙත්වා තිට්ඨති. සෙසං වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. සායතීති ගන්ධොපාදානං කරොති. සායතීති රසං වින්දති. ජීවිතමව්භායතීති එත්ථ රසග්ගහණමූලකත්තා අජ්ඣොහරණස්ස ජීවිතනිමිත්තං අජ්ඣොහරණරසො ජීවිතං, තං අව්භායති තස්මිං නින්තතාය අව්භායන්තම්ච හොති. උප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙති මජ්ඣෙ ඡින්නස්ස උප්පලදලස්ස අග්ගහාගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ. මලානන්ති කිලෙසාදිමලානඤ්චෙව මලවිසයානඤ්ච සාසවධම්මානං අනුත්තරියභාවං ගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු ඝානජීව්භාකායෙසු කායස්ස විසෙසතො සාසවපච්චයන්තා සොයෙව තෙසං ආයොති වුච්චති. තෙන හි ඵොට්ඨබ්බසුඛං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙටුනම්පි සෙවන්ති. අථ වා කායින්ද්‍රියවත්ථුකා චත්තාරො බන්ධා බලවකාමරාගාදිහෙතුභාවතො විසෙසතො මලා, තෙසමයං ආයො හෙතුති කායොති වුත්තො. ඉමස්මිං කායෙති ඉමස්මිං සසම්භාරකායෙ. සොපි හි කුච්ඡිතානං කෙසාදිමලානං ආයභාවතො කායොති වුච්චති. යාවතා උපාදින්නකං අත්ථීති ඉමිනා කෙසග්ගනබග්ගාදීසු කායපසාදස්ස අභාවමාහ. කප්පාසපටලෙ ස්නෙහො වියාති ඉමිනාස්ස නිරන්තරභාවං. ඉමෙ ච පන චක්ඛාදයො රූපාදිගොචරනින්තතාය වම්මිකඋදකආකාසගාමසිවථිකාසඬ්ඛාතගොචරනින්තතාය අහිසුංසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිගාලා විය දට්ඨබ්බා. විසමජ්ඣාසයතාය හි චක්ඛු වම්මිකච්ඡිද්දාහිරතසජ්ජො විය, බ්බලජ්ඣාසයතාය සොතං උදකබ්බිලාහිරතසුංසුමාරො විය, ආකාසජ්ඣාසයතාය ඝාතං අජ්ඣාකාසාහිරතපක්ඛි විය, ගාමජ්ඣාසයතාය ජීව්භා ගාමාහිරතකුක්කුරො විය, උපාදින්නකජ්ඣාසයතාය කායො ආමකසුසානාහිරතසිගාලො වියාති. විසමජ්ඣාසයතායාති චක්ඛුස්ස විසමජ්ඣාසයං විය හොතීති කත්වා වුත්තා. චක්ඛුමතො වා පුග්ගලස්ස අජ්ඣාසයවසෙන චක්ඛු විසමජ්ඣාසයං. එස නයො සෙසෙසුපි.

දට්ඨු...පෙ.... ලක්ඛණන්ති එත්ථ දට්ඨුං කාමෙතීති දට්ඨුකාමො තස්ස භාවො දට්ඨුකාමතා, රූපතණ්හායෙනං අධිවචනං. සා පන අනාගතෙ චක්ඛාදීසු ආදීනවපට්ඨිජාදිකාවිජ්ජාමූලපත්ථනාසභාවා පාකටා අපාකටාති දුට්ඨා. තත්ථ යා

අයං “ඊදිසං ඊදිසඤ්ච සුබ්බමතමවිසයග්ගහණසමත්ථං චක්ඛු භොතු” ති එවං කම්මායුහනතො පුබ්බෙ, පච්ඡා වා උප්පන්නා පාකටා. ඉන්ද්‍රියවිසෙසං පන අනාමසිත්වා අවිසෙසෙන පරිපුණ්ණායතනභවසම්පත්තිං පත්ථෙත්වා, අපත්ථෙත්වා වා තත්ථ අවිගතතණ්භාවසෙන කම්මං කරොන්තස්ස අප්පභීතභාවෙන අනුසයිතා අපි කම්මසාමත්ථියවිචිත්තහෙතුභූතා අපාකටා. සා දුට්ඨාපි නිදානං උපනිස්සයො යස්ස තං දට්ඨකාමතානිදානං, තදෙව කම්මං, තං සමුට්ඨානමෙතෙසන්ති දට්ඨකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානානි, එවංවිධානං භූතානං පසාදො දට්ඨකාමතා...පෙ.... පසාදො, තං ලක්ඛණමස්ස, තථා හුත්වා ලක්ඛියතීති වා දට්ඨකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතපසාදලක්ඛණං.

එත්ථ ව ගබ්හසෙය්‍යාකානං දින්නපටිසන්ධිකං, අඤ්ඤං වා කම්මං චක්ඛාදීනි නිබ්බත්තෙති. ඔපපාතිකානං පන පටිසන්ධික්ඛණෙව පරිපුණ්ණායතනානං නිබ්බත්තමානානං පටිසන්ධිජනකමෙව කම්මං පරිපුණ්ණසකලමත්තභාවං නිබ්බත්තෙතිති ගහෙතබ්බං. කථං පන එකකම්මුතා නිබ්බත්තමානානං චක්ඛාදීනං විසෙසොති? කාරණස්ස භින්නත්තා. තංතංභවපත්ථනාභූතා හි තණ්භා තංතංභවපරියාපන්නායතනාහිලාසතාය සයං විචිත්තරූපා උපනිස්සයභාවෙන තංතංභවනිබ්බත්තකකම්මස්සපි විචිත්තහෙදතං විදහති. යතො තදාහිතවිසෙසං තථාවිධසමත්ථතායොගෙන අනෙකරූපාපන්නං විය අනෙකවිසිට්ඨසභාවං එලං නිබ්බත්තෙති, න චෙත්ථ සමත්ථතාසමත්ථතාසභාවතො අඤ්ඤා චෙදිතබ්බා. කාරණවිසෙසෙන ආහිතවිසෙසස්ස විසිට්ඨඵලනිජ්ඣාදනසමත්ථතාභාවතො එකස්සෙව කම්මස්ස සොළසාදිවිපාකනිබ්බත්තනහෙතුභාවෙන ව අයමත්ථො සම්පටිච්ඡිතබ්බො. ලොකෙපි එකස්සෙව සාලිඛිජස්ස පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතණ්ඩුලඵලනිබ්බත්තිහෙතුතා දිස්සතෙව. කිං වා එතාය යුත්තිචිත්තාය, න චිත්තිතබ්බමෙවෙතං. යතො කම්මඵලං චක්ඛාදීනි, කම්මවිපාකො ව සබ්බසො බුද්ධානංයෙව ඤාණස්ස විසයො, න අඤ්ඤෙසං අතක්කාවචරත්තා. තෙනෙව භගවතා “කම්මවිපාකො අචිත්තෙය්‍යො, න චිත්තෙතබ්බො, යො චිත්තෙය්‍ය, උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා” තිආදීනවං (අ. නි. 4.77) දස්සෙත්වා පටික්ඛිත්තං.

රූපෙසු ආවිඤ්ජනරසන්ති ආවිඤ්ජනං පුග්ගලස්ස, ආවජ්ජනාදිවිඤ්ඤාණස්ස වා තන්තින්නභාවජ්ජත්තියා හෙතුභාවො. ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානන්ති නිස්සයපච්චයභාවතො. ආලොකාදිසන්නිස්සයෙන කදාවි උප්පජ්ජමානානම්පි හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජනකාලෙ චක්ඛුං නිස්සාය එව උප්පජ්ජතිති. එත්ථාහ – චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තිසමයෙ සම්භවත්තෙසු මන්දාමන්දමජ්ඣිමායුකෙසු එකුනපණ්ණාසවක්ඛුසු කතමං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවං පච්චනුභොතීති? චුච්චතෙ –

“පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං යානජ්ජත්තං පුරෙජාතං චත්ථුං නිස්සාය දුතියභවධ්ගං උප්පජ්ජති, තෙන සද්ධිං උප්පන්නං

යානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය තතියභවඬගං උප්පජ්ජති, ඉමිනා
නායෙන යාවතායුකං චිත්තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා”ති (විසුද්ධි. 2.700) –

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනායෙන එකචිත්තක්ඛණානිතං වක්ඛු රූපෙ
සට්ඨිත්වා විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයො හොති, තස්මා ද්විසු භවඬගවලනෙසු පුරිමස්ස
අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඬගචිත්තෙන සහ උප්පන්නන්ති අයමත්ථො ඉධ
සීහළසංවණ්ණනායං, විසුද්ධිමග්ගස්ස සීහළසංවණ්ණනායඤ්ඤව වුත්තො.

තළාකගාමමූලවාසිදායානාගත්ථෙරෙන පන “ආවජ්ජනෙන, තස්ස
අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඬගෙන වා සහ උප්පන්නං වක්ඛු”න්ති වුත්තං, තං
දුචුත්තං. එවඤ්ඤි සති අඤ්ඤස්මිං සට්ඨිතෙ අඤ්ඤං වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයො
හොතිති වුත්තං හොති, එවඤ්ඤ භවඬගවලනතො හෙට්ඨා තතියවතුත්ථෙහි යාව
තෙරසමචිත්තෙන සහ උප්පන්නම්පි නිස්සයො හොතිති ආපජ්ජෙය්‍ය, න වෙනං
වත්තබ්බං, තතියවතුත්ථිත්තතො පට්ඨාය උප්පන්නං කෙසඤ්චි වීථිචිත්තානං
ද්වාරභාවං න ගච්ඡති නිරුද්ධත්තා, මනොද්වාරස්ස නිරුද්ධස්සෙව ද්වාරභාවස්ස
දස්සනතො. යදි සියා “පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං වත්ථුං
නිස්සාය දුතියභවඬගං උප්පජ්ජති”ති ආදිවචනතො “එකචිත්තක්ඛණානිතමෙව
නිස්සයොති අධිප්පෙන”න්ති ඉදම්පි එකචිත්තක්ඛණානිතං නිස්සයොති යුජ්ජතිති,
එවං සති “තස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඬගෙන වා”ති වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, තෙන
හි “චිත්තක්ඛණද්වයාතිතම්පි නිස්සයො”ති පටිඤ්ඤාතං සියා, තස්මා නායං
ථෙරස්ස අධිප්පායොති දිස්සති. “එකචිත්තක්ඛණාතික්කමො”ති ව
අනතීතෙකචිත්තක්ඛණස්ස දුබ්බලතාය එකචිත්තක්ඛණාතික්කමෙන තස්ස
බලවභාවදීපනත්ථං වුච්චති, න පන ද්විතිවතුචිත්තක්ඛණානිතානං
නිස්සයභාවාභාවතො. එවඤ්ඤ කත්වා වුත්තං ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන
“සම්පට්ඨිජනාදීනි වුතිආසන්නානි තදුද්ධං කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො
එකස්මිංයෙව භද්‍යවත්ථුස්මිං වත්තන්ති”ති, තස්මා තං ථෙරස්ස මනොරථමෙවාති
න සාරතො පච්චෙතබ්බං.

සහජාතෙසු බහුසු පසාදෙසු කිං එකො නිස්සයො හොති, උදාහු සබ්බෙයෙවාති?
නනු වුත්තං “පුබ්බෙ එකම්පි වක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති”ති, කතමං පන
තන්ති? යං තත්ථ විසදං හුත්වා රූපාභිසට්ටනාරහං.

විසුද්ධිමග්ගසීහළසංවණ්ණනායං පන “සබ්බෙයෙව නිස්සයා හොන්ති”ති වත්වා
“යදි එවං ‘වක්ඛුඤ්ඤ පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති වක්ඛුවිඤ්ඤාණ’න්ති එත්ථ ‘රූපෙ
වා’ති වචනං විය ‘වක්ඛුනී’තිපි බහුවචනං කත්තබ්බන්ති අනුයොගං කත්වා
තංවිසොධනත්ථං ‘සසම්භාරවක්ඛුද්වයනිස්සිතං පසාදද්වයං නිස්සාය එකමෙව
විඤ්ඤාණං උප්පජ්ජතිති ගණ්භෙය්‍යු’න්ති ඉමං විප්පට්ඨන්ති. නිරාකරොන්තෙන
භගවතා බහුවචනමකත්වා ‘රූපායතනං වක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා
තංසම්පයුත්තකානඤ්ඤව ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’ති ආදීසු (පට්ඨා.
1.1.2) විය සාමඤ්ඤවසෙන එකවචනං කත”න්ති වුත්තං.

ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන තදෙව සීහළසංවණ්ණනාවචනං අනිච්ඡන්තෙන

“එකමිනි වක්බු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙව පච්චයභාවවිසෙසතො” ති වුත්තං. තථා චෙව අමිහෙහිපි හෙට්ඨා විභාවිතන්ති. යෙසං භූතානමයං පසාදො, තෙයෙව ඉමස්ස ආසන්නකාරණන්ති වුත්තං “දට්ඨු...පෙ.... පදට්ඨාන”න්ති. සොතපසාදාදිනමිනි ලක්ඛණාදිනිද්දෙසෙ වුත්තනායානුසාරෙන අත්ථො යොජෙතබ්බො.

658. කෙවීති මහාසඬ්ඨියෙසු එකච්චෙ. වක්ඛාදීසු තෙජාදිඅධිකතා නාම තන්තිස්සයභූතානං තදධිකතායාති දස්සෙන්නො “තෙජාධිකාන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ තෙජාධිකානන්ති පමාණවසෙන චතුත්තං ධාතුනං සමානභාවෙපි කිච්චවසෙන තෙජොධාතුඅධිකානං. එවං සෙසෙසුපි. ආකාස ...පෙ.... සෙසකාති ආකාසාධිකානං භූතානං පසාදො සොතං, වායුඅධිකානං සානං, තොයාධිකානං ජිව්හා, ථොට්ඨබ්බසඬ්ඛාතපථවාධිකානං කායොති අත්ථො.

659. එවං පන වදන්තානං කිං උත්තරන්ති ආහ “තෙ පනා”තිආදි. සුත්තං ආහරථාති න තුම්භාකං වචනමත්තෙනෙව අයමත්ථො සක්කා සද්ධාතුං, තස්ස පන පරිදීපකං සුත්තමාහරථ. සුත්තෙ හි ආහටෙ තස්ස නෙය්‍යත්ථතං නීතත්ථතං විචාරෙත්වා යදි තස්ස වසෙන අයමත්ථො පඤ්ඤායෙථ, ගණ්භෙය්‍යාම නන්ති අධිජ්ජායො. සුත්තමෙව...පෙ.... කිඤ්චිපිති ඉතො චිතො ච සුත්තං ගවෙසමානාපි අද්ධා එකන්තෙන කිඤ්චිපි එකගාථාපදමත්තමිනි තදත්ථපරිදීපකං සුත්තං න දක්ඛිස්සන්තෙව තෙපිටකෙ බුද්ධච්චනෙ තාදිසස්සෙව සුත්තන්තස්ස අභාවතො.

660. කිඤ්චාපි සුත්තන්තවසෙන අයමත්ථො න දිස්සති, යුත්තිතො පන දිස්සතිති චෙ, තමිනි නත්ථිති දස්සෙන්නො ආහ “විසෙසෙ සති”තිආදි. භූතානඤ්චි විසෙසෙ සති පසාදො කථං භවෙ, නෙව භවෙය්‍ය, න ච භවෙය්‍ය, කිං කාරණන්ති ආහ “සමානානඤ්චි භූතානං, පසාදො පරිදීපිතො”ති. යස්මා සමානානමෙව භූතානං පසාදො පොරාණෙහි පරිදීපිතො, න විසමානානං. පථවිධාතුඅධිකකලාපස්ස හි කක්ඛලන්තා, ආපොධාතුඅධිකකලාපස්ස විස්සන්දනතො, තෙජොධාතුඅධිකකලාපස්ස පරිග්ගස්භමානන්තා, වායොධාතුඅධිකකලාපස්ස ච විස්සරණතො න තෙසු පසාදො පතිට්ඨාතුං සක්කොති, තස්මා තෙසං කිච්චතො සමානානංයෙව පසාදො උජ්ජ්ජෙය්‍ය, න විසමානානන්ති.

661-2. යදි එවං කථං පසාදානං විසෙසතාති ආහ “තස්මා”තිආදි. යස්මා වුත්තජ්ජකාරෙන පසාදවත්ථුකානං භූතානං විසෙසෙන න භවිතබ්බං, තස්මා එතෙසං පසාදනිස්සයභූතානං ඉදමුත්තං, ඉදමධිකන්ති එතං විසෙසපරිකප්පනං සබ්බසො සබ්බාකාරෙන පභාය ඤෙය්‍යා කම්මවිසෙසෙන පසාදානං විසෙසතා. යථා අවිසෙසෙපි භූතානං රූපානං රසාදයො අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසා හොන්ති, එවං වක්ඛාදයොපි භූතවිසෙසාභාවෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසා හොන්ති. සො පනායං විසිට්ඨභාවො කම්මවිසෙසෙන විඤ්ඤාතබ්බො. එකමිනි හි කම්මං පඤ්චායනනිකත්තභාවපත්ථනානිජ්ජන්තං වක්ඛාදිවිසෙසහෙතුතාය අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණවිසිට්ඨං සාමත්ථියවිසෙසතො. න හි යෙන විසෙසෙන

වක්ඛුස්ස පච්චයො, තෙනෙව සොතස්ස හොති ඉන්ද්‍රියන්තරභාවජ්ජත්තිතො.
 “පටිසන්ධික්ඛණෙ මහග්ගතා චෙතනා කටත්තාරූපානං කම්මපච්චයෙන
 පච්චයො”ති වචනතො පටිසන්ධික්ඛණෙ විජ්ජමානානං සබ්බෙසංයෙව
 කටත්තාරූපානං එකා චෙතනා කම්මපච්චයො හොතීති විඤ්ඤායති.
 නානාචෙතනාය හි තදා ඉන්ද්‍රියූප්පත්තියං සති පරිත්තෙන ව මහග්ගතෙන ව
 කම්මෙන කටත්තාරූපං ආපජ්ජෙය්‍ය, න චෙකා පටිසන්ධි අනෙකකම්මනිබ්බත්තා
 හොතීති සිද්ධමෙකෙන කම්මෙන අනෙකින්ද්‍රියූප්පත්ති හොතීති. “න හි
 භූතවිසෙසෙන, හොති තෙසං විසෙසතා”ති ඉදං නිගමනවසෙන චුත්තං.

663. එවං කම්මවිසෙසතො විසිටියෙසු ව එතෙසු ආරම්මණග්ගහණෙපි අයං
 විසෙසොති දස්සෙතුං “එවමෙනෙසු”තිආදි චුත්තං. අප්පත්තගාහකන්ති
 අසම්පත්තග්ගාහකං අත්තතො නිස්සයෙන සහ අනල්ලියනනිස්සයෙ එව
 රූපාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණූප්පත්තිහෙතුභාවතො. කෙච්ච පන තම්පි
 “සම්පත්තග්ගාහකමෙවා”ති වදන්ති, තං න සුන්දරං සාන්තරෙ අධිකෙ ව විසයෙ
 විඤ්ඤාණූප්පත්තිහෙතුභාවතො. යදි හි වක්ඛුසොතානි සම්පත්තවිසයමෙව
 ගණ්හන්ති, වක්ඛුපසාදතො විච්ඡින්නදෙසෙ ධීතෙසු තාරකාදීසු නිස්සයවසෙන ව
 පමාණතො අධිකෙසු වන්දමණ්ඩලාදීසු රූපායතනෙසු සොතපසාදතො ව
 විච්ඡින්නදෙසසම්භූතෙසු උදරවම්මසන්ධිවම්මාදිඅන්තරිතෙසු
 කුච්ඡිසද්දසන්ධිසද්දාදීසු පුචුලෙසු ව සමුද්දසද්දාදීසු සද්දායතනෙසු
 විඤ්ඤාණූප්පත්ති න සියා සම්පත්තග්ගාහකානං කායින්ද්‍රියාදීනං තථා අදස්සනතො.

එත්ථ ව වදෙය්‍ය – අධිට්ඨානතො ඛනින්ද්‍රියස්ස පචත්ති හොතීති
 සම්පත්තවිසයමෙව යත්තකං විසයං, තත්තකං විසයං ගහණාකාරං ඵරිත්වා
 ගණ්හාති, තස්මා අසිද්ධමෙන “සාන්තරෙ අධිකෙ ව විසයෙ
 විඤ්ඤාණූප්පත්තිහෙතුභාවතො”ති? තං න, අධිට්ඨානතො ඛහි ඉන්ද්‍රියූප්පත්තියා
 එව අභාවා. අධිට්ඨානදෙසෙ එව හි ඉන්ද්‍රියං පචත්තති තත්ථ
 කිච්චාදිජ්ජයොගදස්සනතො. සති ව එතස්ස ඛහි පචත්තියං අධිට්ඨානෙ පිහිතෙපි
 විසයග්ගහණං සියා, තස්මා අධිට්ඨානදෙසෙ ධීතානංයෙව වක්ඛුසොතානං
 අසම්පත්තවිසයස්සෙව ගහණතො නාසිද්ධමෙන “සාන්තරෙ අධිකෙ ව
 විඤ්ඤාණූප්පත්තිහෙතුභාවතො”ති. තෙනාහු පොරාණා –

“සබ්බගොචරයොගෙපි, දිට්ඨං රූපරචෙසු යං;
 විච්ඡින්නපුචුච්ඤ්ඤාණං, සම්පත්තග්ගාහබාධක”න්ති.

තස්සත්ථො – සබ්බෙසං වක්ඛාදීනං ගොචරෙන රූපාදීනා යොගෙ
 එකකාරියසාධකත්තා සම්බන්ධෙ සට්ඨතෙ වා සමානෙ සති රූපරචෙසු
 රූපසද්දායතනෙසු විසයභූතෙසු වක්ඛාදීතො දුරභාවෙන චෙව කෙනචි
 අනන්තරිතභාවෙන ව විච්ඡින්නෙසු පමාණතො පුචුලෙසු ව විසයෙසු උප්පජ්ජමානං
 යං විඤ්ඤාණං, තං වක්ඛුසොතානං සම්පත්තග්ගාහස්ස සම්පත්තග්ගහණස්ස
 බාධකන්ති.

අපිව යදි වක්බු සම්පත්තග්ගාහකං සියා, අත්තනො මණ්ඩලෙ යීතං වණ්ණමිපි පස්සෙය්‍යා. තථා අක්ඛිපුටෙ අඤ්ජනං පබ්බමමුලෙ අක්ඛිවණ්ණං පබ්බමමුලෙ සට්ඨියමානං අඤ්ජනසලාකම්පි පස්සෙය්‍යා, න ච පනෙනං දිස්සති, තස්මා තත්තිස්සයෙ දෙසෙ යීතමෙව විසයං ගණ්හාති. සොනායතනම්පි යදි සම්පත්තග්ගාහකං අභවිස්ස, චිත්තසමුට්ඨානං සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණස්ස කදාවිපි ආරම්මණපච්චයො න සියා. න හි ඛහිද්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං උප්පත්ති අත්ථි. පට්ඨානෙ ච “සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.2) අවිසෙසෙනෙව සද්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණාරම්මණභාවො චුත්තො. කිඤ්ච යදි සොතං සම්පත්තග්ගාහකං සියා, අත්තනො විසයපදෙසෙයෙව ගහෙතඛිබ්බතො ගන්ධස්ස විය සද්දස්සාපි දිසාදෙසවචත්ථානං න සියා. එවඤ්ච සද්දානුසාරෙන කණ්ඩං පාතෙත්තස්ස සද්දෙවධිතො අත්තනො කණ්ණබ්බලෙයෙව සරපාතනං සියා, තස්මා යත්ථ උප්පත්තො සද්දො, තත්ථෙව යීතො සොතපථෙ ආපාට්ඨාගච්ඡති.

යදි එවං කථං දුරෙ යීතෙහි රජකාදිසද්දා විරෙන සුය්‍යන්ති. අසම්පත්තග්ගාහකත්තෙ හි දුරාසන්නදෙසවත්තීතං සමකමෙව සවනෙන භවිතඛිබ්බත්ති? නයිදමෙවං දුරාසන්නානං යථාපාකටෙ සද්දෙ ගහණවිසෙසතො. යථා හි දුරාසන්නානං වචනසද්දෙ යථාපාකටෙව ගහණවිසෙසතො අක්ඛරවිසෙසනං ගහණං, අග්ගහණඤ්ච හොති, එවං රජකාදිසද්දෙපි ආසන්නස්ස ආදිතො පභුති යාව අවසානා කමෙන පාකට්ඨිතෙ, දුරස්ස ච අවසානෙ, මජ්ඣෙ වා පිණ්ඩවසෙන පවත්තිපාකට්ඨිතෙ යථාපාකටං නිව්ජයග්ගාහකානං සොතවිඤ්ඤාණවිථියා පරතො පවත්තානං මනොද්වාරිකජවනානං ගහණවිසෙසතො ලභුකං සුතො, විරෙන සුතොති අභිමානො හොති. සොතවිඤ්ඤාණප්පවත්ති පන උභයත්ථ සමානා සද්දස්ස උප්පන්නදෙසෙ යීතස්ස අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව සොනාපාට්ඨාගමනතො. යදි සද්දස්ස භූතපරම්පරාය සමන්තතො පවත්ති නත්ථි, කථං පටිසොසුප්පත්තිති? දුරෙ යීතොපි සද්දො අඤ්ඤත්ථ පටිසොසුප්පත්තියා, භාජනාදිවලනස්ස ච පච්චයො හොති අයොකන්තො විය අයොවලනස්සාති දට්ඨබ්බං.

සෙසං....පෙ.... ගාහකන්ති යං පන අවසෙසං සානජීවිහාකායසඬ්ඛානං පසාදත්තයං, තං සම්පත්තග්ගාහකං හොති නිස්සයවසෙන වෙව සයඤ්ච අත්තනො නිස්සයෙ අල්ලිතෙයෙව විසයෙ විඤ්ඤාණප්පත්තිහෙතුභාවතො. ගන්ධරසානං නිස්සයෙසු සානජීවිහානිස්සයෙහි සහ අල්ලිතායෙව ගන්ධරසා විඤ්ඤායන්ති. ථොට්ඨබ්බඤ්ච භූතත්තයරූපං කායනිස්සයෙන අල්ලිතමෙව විඤ්ඤායතිති.

වණ්ණවිකාරමාපජ්ජමානන්ති දොසාදිහි කාරණෙහි අමනාපවණ්ණස්ස උප්පත්තිවසෙන වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං. භද්‍යඬ්ඛනභාවන්ති චිත්තගතං අජ්ඣාසයං. පකාසෙතිති රූපමිව පකාසං කරොති, සවිග්ගහමිව දස්සෙතිති අත්ථො. අනෙකත්ථත්තා හි ධාතුනං පකාසනත්ථො එව රූප-සද්දො දට්ඨබ්බො. තං පන රූපන්ති සම්බන්ධො. වක්ඛුමිහි, වක්ඛුස්ස වා පටිභනනං ලක්ඛණමෙතස්සාති

වක්ඛුපටිභනනලක්ඛණං. එවං සොතපටිභනනලක්ඛණන්තිආදීසුපි.

පටිභනනඤ්චෙන්ථ විසයවිසයිනං අඤ්ඤාමඤ්ඤාහිමුඛභාවො යොග්‍යදෙසාවට්ඨානං පටිසානො වියාති කත්වා. යථා පටිසානෙ සති දුබ්බලස්ස වලනං හොති, එවං විසයාහිමුඛභාවෙ සති විසයිනො තංසම්බන්ධස්ස ච වත්ථුරුපස්ස, තන්තිස්සිතස්ස ච භවභිගස්ස වලනං හොති. සො රුපස්ස වක්ඛුමිහි, වක්ඛුස්ස වා රුපෙ හොති. තෙනාහ “යමිහි වක්ඛුමිහි අනිදස්සනමිහි සප්පටිසමිහි රුපං සනිදස්සනං සප්පටිසං පටිභඤ්ඤි වා, යං වක්ඛු අනිදස්සනං සප්පටිසං රුපමිහි සනිදස්සනමිහි සප්පටිසමිහි පටිභඤ්ඤි වා”ති (ධ. ස. 597) ච ආදි. විසයභාවො ආරම්මණපච්චයනා. ගොචරභාවපච්චුපට්ඨානන්ති එත්ථ අනඤ්ඤාභාවො විසයනා, තබ්බහුලතා ගොචරභාවොති අයං විසයගොචරානං විසෙසො. සද්දායනීති උදාහරියති, සකෙහි වා පච්චයෙහි සොතවිඤ්ඤායාභාවං උපනියතීති අත්ථො. අත්තානං ගන්ධයනීති සුගන්ධං, දුග්ගන්ධන්ති වා අත්තානං පකාසෙති. තෙනාහ “සුවයනී”ති.

664. ඉත්ථියා එව ඉන්ද්‍රියං ඉත්ථීන්ද්‍රියං. යථා වක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි පුරිසස්සපි හොන්ති, නයිදං තථා. ඉදං පන නියමෙන ඉත්ථියා එව හොති, තස්මා “ඉත්ථීන්ද්‍රිය”න්ති වුච්චති. එවං පුරිසින්ද්‍රියෙපි. ඉත්ථියා භාවො, ඉත්ථීති භවති එතෙන චිත්තං, අභිධානං වාති ඉත්ථීභාවො. පටිසන්ධිසමුට්ඨිතොති පටිසන්ධියංයෙව සමුට්ඨිතො, පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ එකක්ඛණෙ සමුට්ඨිතො. එතෙන යපෙත්වා ලිභිගපරිවත්තනං වක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි විස ඉමස්ස අපාතුභාවමාහ. යඤ්චෙනං ඉත්ථිලිඛිගාදීනි යං පනෙනං ඉන්ද්‍රියඵලභූතං ඉත්ථිලිඛිගාදි. ආදි-ග්ගහණෙන ඉත්ථිනිමිත්තඉත්ථිකුත්තඉත්ථාකප්පානං සභිගහො. තත්ථ විසදඅවිසදහත්ථපාදාදිනා සණ්ඨානං ඉත්ථිලිඛිගං. ඉත්ථීනඤ්ඤි හත්ථපාදගිවාඋරආදිසණ්ඨානං න පුරිසානං විස හොති. තථා හි තාසං හෙට්ඨිමකායො විසදො, උපරිමකායො අවිසදො, හත්ථපාදා බුද්දකා, මුඛං බුද්දකං, ථනමංසා අවිසදා, තා නිම්මස්සදායීකා. කෙසඛන්ධවත්ථග්ගහණඤ්ච ඉත්ථිනිමිත්තං. දහරකාලෙපි සුප්පකමුසලකාදීහි කීළා මකච්චාකෙන සුත්තකන්තනන්ති ච එවමාදි ඉත්ථිකුත්තං, ඉත්ථිකිරියාති අත්ථො. අවිසදට්ඨානගමනාදිආකාරො ඉත්ථාකප්පො. පුරිසමිපි හි අවිසදං දිස්වා මාතුගාමො විස තිට්ඨති නිපජ්ජති නිසීදති බාදති භුඤ්ජතීති වදන්ති. ඉදං පන ඉත්ථිලිඛිගාදිපරිදීපනං අකුසලන්ති වත්ථා අඤ්ඤාභාවි වණ්ණෙන්නි ආචරියා. කථං? යොනිපදෙසො ඉත්ථිලිඛිගං, සරාධිජ්ජායා ඉත්ථිනිමිත්තං, අවිසදට්ඨානගමනාදයො ඉත්ථිකුත්තං, ඉත්ථිසණ්ඨානං ඉත්ථාකප්පොති. එත්ථ ච අධිජ්ජායො නාම පුරිසස්මිං මෙථුනතණ්භා. සා හි තාසං නිච්චං බලවතරා පවත්තති, අතො සාපි ඉත්ථීති සඤ්ජානනස්ස නිමිත්තතාය “ඉත්ථිනිමිත්ත”න්ති වුච්චති. කිඤ්චාපි ඉත්ථීති සඤ්ඤාණස්ස නිමිත්තතාය කුත්තාකප්පානමිපි නිමිත්තෙයෙව අත්තොගධතා, තථාපි තෙසං විසුං ගහණතො සරාධිජ්ජායා එව නිමිත්තභාවෙන අධිජ්ජෙතා.

665. කිං පනෙනං ඉත්ථිලිඛිගාදි ඉත්ථීන්ද්‍රියං විස පටිසන්ධිසමුට්ඨිතං හොතීති ආහ “ඉත්ථීන්ද්‍රියං පට්ඨවෙවා”තිආදි. කිඤ්චාපි හි ඉත්ථිලිඛිගාදීනි යථාසකං කම්මාදිනා පච්චයෙන සමුට්ඨහන්ති, යෙභුයොන පන ඉත්ථීන්ද්‍රියසහිතෙයෙව

සන්නාමයෙන් තංතදාකාරා හුත්වා සම්භවන්ති, ඉතරත්ථ ව න භවන්තිති තෙසං තබ්භාවභාවිතං උපාදාය “ඉත්ථිත්ථියං පටිච්චෙව ජායන්ති”ති වුත්තාති. එවඤ්ච කත්වා චක්ඛති “ඉත්ථි...පෙ.... කාරණභාවපච්චුපට්ඨාන”න්ති. ඊදිසෙනෙව කාරණභාවසංඛ්ඛාතෙන අධිපතිභාවෙන තස්ස ඉත්ථියතා වුත්තා ඉත්ථියසහිතෙ සන්නාමයෙන් ඉත්ථිලිඛිගාදිආකාරරූපපච්චයානං අඤ්ඤාදා අනුප්පාදනතො, න පන ඉත්ථියාදිපච්චයසම්භවතො. තථා හෙතං ජීවිතිත්ථියං විය එකකලාපගතානං ආභාරො විය කලාපන්තරරූපානං උපත්ථම්භකමනුපාලකං වා න හොති. එවඤ්ච කත්වා ජීවිතිත්ථියආභාරානං විය ඉමස්ස ඉත්ථියපච්චයතා, අත්ථිඅවිගතපච්චයතා ව පාළියං න වුත්තා. යස්මා පච්චයන්තරාධිනාති ඉත්ථිලිඛිගාදීනි, තස්මා යත්ථස්ස ආධිපච්චං, තංසදිසෙසු මතචිත්තකතරූපෙසුපි තංසංස්ඨානතා දිස්සති. යස්මා පනෙතෙ ඉත්ථිත්ථියං පටිච්ච ජායන්තාපි ගබ්භසෙය්‍යාකානං පටිසන්ධියං න සමුට්ඨහන්ති, පවත්තෙයෙව සමුට්ඨහන්ති, තස්මා ආහ “පවත්තෙ...පෙ.... පටිසන්ධිය”න්ති.

666-7. සංසෙදජඨපපාතිකානං පන කිඤ්ච ඉත්ථිත්ථියෙන සහ පටිසන්ධියමෙව නිබ්බන්තති. න චාති ච-කාරො චචනියන්තරසමුච්චයෙ. “කිඤ්චා”ති ඉමස්ස අත්ථෙ දට්ඨබ්බො. යස්මා ලිඛිගාදිආකාරෙසු රූපෙසු රූපායතනං චක්ඛුච්ඤ්ඤෙය්‍යං, තස්මා ආහ “ඉත්ථිලිඛිගාදෙයො චක්ඛුච්ඤ්ඤෙය්‍යා හොන්ති”ති. යස්මා පන තතො අඤ්ඤාති යථායොගං සොතච්ඤ්ඤෙය්‍යාති වෙව මනොච්ඤ්ඤෙය්‍යාති ච, තස්මා වුත්තං “න චා”ති. යථාවුත්තො පපඤ්චො පුරිසිත්ථියෙපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති අතිදෙසං කරොන්තො ආහ “එසෙවා”තිආදි. සෙසෙපීති එත්තකෙයෙව වුත්තෙ ඉතො සෙසෙසු සබ්බෙසුපීති කදාචි කොචි චිත්තෙය්‍යාති ආහ “පුරිසිත්ථියෙ”ති. පඨමකප්පානන්ති පඨමකප්පිකනරානං. තෙසඤ්ච ආහස්සරලොකතො චචිත්වා ඉධුපපන්නානං දීඝස්ස කාලස්ස අච්චයෙන ඔළාරිකං ආහාරං ආහරතං මුත්තකරීසෙසු සඤ්ජාතෙසු තෙසං නික්ඛමනත්ථාය චණුබ්බාති හිජ්ජන්ති, පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියා ච ඉත්ථිභාවො පාතුරහොසි. තථා හි පුරිමත්තභාවෙසු පවත්තඋපචාරක්ඛානානුභාවෙන යාව සත්තසන්නාමෙ කාමරාගචික්ඛම්භනවෙගො න පටිපස්සම්භති, න තාව බලවකාමරාගූපනිස්සයාති ඉත්ථිපුරිසිත්ථියාති පාතුරහෙසු. යදා පනස්ස විච්ඡින්නතාය බලවකාමරාගො ලද්ධාවසරො අහොසි, තදා තදුපනිස්සයාති තාති සත්තානං සන්නාමෙ සඤ්ජායන්ති.

668. පරතොති පඨමකප්පතො අපරභාගෙ. පවත්තෙ...පෙ.... පරිවත්තතීති යථා තං සොරෙය්‍යකසෙට්ඨිපුත්තස්ස වියාති අධිප්පායො. අපි-සද්දෙන පඨමපාරාජිකායං විනිතචත්ථුපාළියං ආගතහික්ඛස්ස, හික්ඛනියා විය ච පටිසන්ධියං සමුට්ඨිතස්සපි පවත්තෙ පරිවත්තනං දිපෙති. යථාහ –

“තෙන බො පන සමයෙන අඤ්ඤතරස්ස හික්ඛුනො ඉත්ථිලිඛිගං පාතුභුතං හොති. තෙන බො පන සමයෙන අඤ්ඤතරිස්සා හික්ඛනියා පුරිසලිඛිගං පාතුභුතං හොති”ති (පාරා. 69).

යස්ස පන පටිසන්ධියං ද්විසු ඵකම්පි න සමුට්ඨිතං, සො අභාවකො නාම, තස්ස පවත්තියම්පි ඉන්ද්‍රියූප්පත්ති න භොතීති දට්ඨබ්බං.

669. කිං පනෙතස්ස උභයස්සපි නිබ්බත්තියා, විනාසනස්ස ච කාරණං, යතො ඉදං සමුට්ඨාති, පරිවත්තති ච වුව්චති ඉමං අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ “මහතා පාපකම්මෙනා” තිආදි. තත්ථ මහතාති පරදාරිකකම්මාදිනා මහාබලෙන. පාපකම්මෙන උපනිස්සයභූතෙන. මහතා කුසලෙනෙවාති ඉදං සුගතිං සන්ධාය වුත්තං. දුග්ගතියං පන උභයම්පි අකුසලකම්මෙනෙව ජායති.

670. ඉන්ද්‍රියෙ විනට්ඨෙ ඵකන්තෙනෙව ලිඬගම්පි විනස්සෙනෙවාති ආහ “ඉත්ථිලිඬගං විනස්සති” ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො දට්ඨබ්බො – ඉමෙසු ද්විසු පුරිසින්ද්‍රියං උත්තමං, ඉත්ථින්ද්‍රියං භීතං, පුරිසින්ද්‍රියස්ස අන්තරධානං මහන්තෙන අකුසලෙන කම්මෙන භොති, සමුට්ඨානං මහන්තෙන කුසලකම්මෙන, ඉත්ථින්ද්‍රියස්ස අන්තරධානං දුබ්බලාකුසලෙන, සමුට්ඨානම්පි දුබ්බලකුසලෙන, දුග්ගතියං පන උභයස්සාපි අන්තරධානං, සමුට්ඨානඤ්ච අකුසලෙනෙව භොතීති. යදි සුගතියං ඉත්ථින්ද්‍රියම්පි කුසලෙනෙව නිබ්බත්තති, කථඤ්චරහි “පරදාරිකකම්මං කත්වා නිරයෙ පච්චිත්වා තෙනෙව පාපකම්මෙන පඤ්චසතක්ඛන්තුං මනුස්සලොකෙ ඉත්ථි හුත්වා නිබ්බත්තති” තිආදිවචනන්ති? නායං විරොධො නිස්සන්දථලවසෙන වුත්තත්තා. තථා හි පටිසන්ධියං තාව පුරිසින්ද්‍රියනිබ්බත්තනාරහම්පි කම්මං කදාචි පරදාරිකාදිනා බලවපාපකම්මෙන පටිබාහිතසාමත්ථියං අස්ස, තදා අත්තනො පුරිසින්ද්‍රියනිබ්බත්තෙන අසමත්ථතාය ඉත්ථින්ද්‍රියමෙව නිබ්බත්තෙති. පවත්තියං පන අත්තනො බලවභාවෙන ඉත්ථින්ද්‍රියූපනිස්සයං පරදාරිකමකුසලකම්මං පටිබාහිත්වා පටිසන්ධිතො පට්ඨාය පුරිසින්ද්‍රියං සමුට්ඨාපෙන්නං කදාචි ලද්ධසාමග්ගිතාසඤ්ජාතබලවිසෙසෙන පරදාරිකාදිනා කම්මෙන පටිබාහිතසාමත්ථියං භවෙය්‍ය, තදා අත්තනො දුබ්බලතාය පුරිසින්ද්‍රියං න නිබ්බත්තෙති, ඉත්ථින්ද්‍රියමෙව නිබ්බත්තෙති. එවං පරදාරිකාදිකම්මූපනිස්සයෙන ඉත්ථින්ද්‍රියස්ස නිබ්බත්තනතො තං තෙන නිබ්බත්තිතං කත්වා වුව්චති.

671-2. යදා පන තං කම්මං පුන සාමග්ගිපට්ඨාහතො, පරික්ඛිණපාපකම්මතාය වා බලවජ්ජත්තං අභවිස්ස, තදා දින්නවෙධං විය රුක්ඛං තදපගමෙ අත්තනො බලානුරූපං පුරිසින්ද්‍රියං නිබ්බත්තෙති, ඉත්ථින්ද්‍රියං පන අත්තනො කාරණාභාවතො නුප්පජ්ජති. උභයස්ස පන නිබ්බත්තියම්පි විසදිසින්ද්‍රියනිබ්බත්තනතො පුරෙ සත්තරසමචිත්තස්ස ධීතිකාලමුපාදාය තංතංසමුට්ඨාපකකම්මං තං තං ඉන්ද්‍රියං න ජනෙති. සත්තරසමචිත්තෙන සහ උප්පන්නං විසදිසින්ද්‍රියූප්පත්තිතො පුරිමචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣති. යදි හි සත්තරසමචිත්තුප්පාදතො පරම්පි උප්පජ්ජෙය්‍ය, ඉතරං නුප්පජ්ජති එකස්මිං සන්තානෙ ද්වින්තං සහුප්පත්තියා අනිච්ඡිත්තා. තෙනෙව හි “යස්ස වා පන පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති” ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) ඉමස්මිං පඤ්ඤෙ “නො” ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) පටික්ඛෙපො කතොති. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති “උභතොබ්‍යඤ්ජනස්සාපි” තිආදි.

එකස්මිඤ්ච නිරුද්ධෙ තප්පට්ඨධානි ලිඛිගාදිනි කතිපයදිවසෙහි නිරුජ්ඣන්ති,
 තෙසු නිරුද්ධෙසු ඉතරානි අනුක්කමෙන ජායන්තිති ආවරියා.
 ඉත්ථිනිමිත්තුප්පාදකකම්මතො, පුරිසනිමිත්තුප්පාදකකම්මතො වානි උභතො දුට්ඨං
 බ්‍යඤ්ජනමස්සානි උභතොබ්‍යඤ්ජනො. තස්සාපිති යස්ස දුට්ඨං බ්‍යඤ්ජනමත්ථි,
 තස්සාපි එකමෙව ඉන්ද්‍රියං සියා, කිං පන ඉතරස්සානි දස්සෙති.

නනු ව දුට්ඨෙ බ්‍යඤ්ජනෙ සති ඉන්ද්‍රියද්වයෙනාපි භවිතබ්බං, බ්‍යඤ්ජනඤ්චි තං
 තං ඉන්ද්‍රියං පටිච්ච ජායන්ති? සච්චං ජායති, එත්ථාපි ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස
 ඉත්ථිනිද්‍රියං පටිච්ච ඉත්ථිනිමිත්තමෙව යාවජීවං පවත්තති,
 පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස පුරිසින්ද්‍රියං පටිච්ච පුරිසනිමිත්තමෙව, ඉතරං පන න
 තස්ස ඉත්ථිනිද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියහෙතුතො ජායති. තං පන යෙන කාරණෙන හොති, තං
 දස්සෙතුං “එවං සන්තෙ”ති අනුයොගං කත්වා “න වාභාවො”තිආදිනා සොධනං තු
 වුත්තං. එවං සන්තෙති එකස්මිංයෙව ඉන්ද්‍රියෙ සති. අභාවො වානි යං පටිච්ච ජායති,
 තස්ස අභාවතො පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනාභාවො,
 ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස පුරිසබ්‍යඤ්ජනාභාවොති අත්ථො. න වාභාවො සියාති
 නෙව දුතියබ්‍යඤ්ජනස්ස අභාවො සියා. න තං බ්‍යඤ්ජනකාරණන්ති තං ඉන්ද්‍රියං
 දුතියබ්‍යඤ්ජනකාරණං න හොති. කස්මා? සදා අභාවතො.
 ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනස්ස හි යදා ඉත්ථියා රාගචිත්තං උප්පජ්ජති, තදා
 පුරිසබ්‍යඤ්ජනං පාකටං හොති, ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනං පටිච්ජන්තං ගුල්භං හොති, තථා
 ඉතරස්ස ඉතරං. යදි ව තෙසං ඉන්ද්‍රියං දුතියබ්‍යඤ්ජනකාරණං භවෙය්‍යා, සදාපි
 බ්‍යඤ්ජනද්වයං තිට්ඨෙය්‍යා, න පන තිට්ඨති, තස්මා වෙදිතබ්බමෙතං “න තස්ස තං
 බ්‍යඤ්ජනකාරණං”න්ති. කිඤ්චරහි කාරණන්ති වෙ? ආහ “තස්සා...පෙ....
 කාරණං”න්ති. තත්ථ කම්මසභායන්ති පුරිමභවසිද්ධස්ස ඉන්ද්‍රියනිබ්බත්තකකම්මස්ස
 සභායං. රාගචිත්තන්ති ඉත්ථියා පුරිසස්මිං, පුරිසස්ස ඉත්ථියං වා උප්පන්තං
 මෙටුනරාගචිත්තං. තස්මිඤ්ච උප්පන්නෙ තං පාකටං හොති, තස්මිං පටිප්පස්සද්ධෙ
 පටිච්ජන්තං හොති. යස්මා පනිමස්ස එකමෙව ඉන්ද්‍රියං හොති, තස්මා
 ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනකො සයම්පි පරං උද්දිස්ස ගබ්භං ගණ්හාති, අත්තානං
 උද්දිස්ස පරම්පි ගණ්හාපෙති. සො හි ඉත්ථිනිද්‍රියවත්තතාය සයං ගණ්හාති, පරෙසු
 උපක්කමකරණතො පරං ගණ්හාපෙති. පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනකො පරෙසු
 උපක්කමකරණතො පරං ගබ්භං ගණ්හාපෙති, සයං පන පුරිසින්ද්‍රියවත්තතාය ගබ්භං
 න ගණ්හාති.

යස්මා ඉත්ථිනිද්‍රියෙ සති ඉත්ථිලිඛිගාදයො හොන්ති, තෙසු ව සන්තෙසු ඉත්ථිනි
 පකාසො හොති, තස්මා තං තස්ස පකාසනකාරණන්ති ආහ “ඉත්ථිනි
 පකාසනරස්”න්ති. දුට්ඨම්පි පනෙතං ඉන්ද්‍රියං කායපසාදො විය
 සකලසරිරධ්‍යාපකමෙව, න වස්ස කායපසාදෙන සඬකරො ලක්ඛණහෙදතො,
 නිස්සයහෙදතො ව.

673. සහජරූපපරිපාලනලක්ඛණන්ති යථා අත්තනා සහජාතරූපානි තීසු බණෙසු
 පවත්තන්ති, එවං අනුපාලනලක්ඛණං. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස එකන්තකම්මජත්තා

සහජග්ගහණෙනෙව අනුපාලෙනබ්බානම්පි කම්මජභාවොව සිද්ධොති
 කම්මජග්ගහණං න කතං. යථාසකං ඛණත්තයමත්තට්ඨායීනම්පි කම්මජරූපානං
 පවත්තිහෙතුභාවෙනෙව තං අනුපාලකං. තෙනාහ “තෙසං පවත්තනරස”න්ති.
 පවත්තනඤ්චෙත්ථ චුත්තනයෙන තෙසං යාපනං යපනං ධීතිහෙතුකතා. න හි
 කම්මජානං කම්මමෙව ධීතිහෙතු භවිතුං සක්කොති ආභාරජාදීනං ආභාරාදි විය. කිං
 කාරණං? තඬ්ඛණාභාවතො. කම්මඤ්ඤි නිරුද්ධං රූපස්ස පච්චයො භොති, තතො
 තංසමුට්ඨානරූපානි මතපිතිකා විය පුත්තා චුළපිතුආදිනිස්සයෙන
 අඤ්ඤනිස්සයෙනෙව පවත්තන්ති, අඤ්ඤඤ්ච තෙසං යාපනසමත්ථං නත්ථි
 අඤ්ඤත්‍ර ජීවිතින්ද්‍රියෙනාති තදෙව තෙසං පවත්තනරසං. ආභාරජාදයො පන
 ධරමානකපිතිකා විය පුත්තා අඤ්ඤතිරපෙක්ඛා සකසකපච්චයවසෙනෙව
 පවත්තන්ති. ආභාරාදයො හි අත්තතො අත්ථික්ඛණෙයෙව රූපානි සමුට්ඨාපෙත්වා
 තෙසං ධීතිපවත්තියාව තිට්ඨන්ති, තතො තංසමුට්ඨානාති ජීවිතින්ද්‍රියතිරපෙක්ඛාති.
 සෙසානිපි තංතංපච්චයවසෙනෙව තිට්ඨන්තිති න අඤ්ඤං යපනකාරණං
 පච්චාසිසන්ති. කම්මසමුට්ඨානම්පි චෙතං උප්පාදතො පට්ඨායෙව අනුපාලකං.
 යාපෙනබ්බාති පවත්තෙනබ්බාති සහජාතභූතානි පදට්ඨානමෙතස්සාති
 යාපෙනබ්බභූතපදට්ඨානං.

674. මනොවිඤ්ඤාණධාතුති යපෙත්වා අරූපාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුං
 අවසෙසා මනොවිඤ්ඤාණධාතු. තෙනාහ “පඤ්චවොකාරො”ති. පඤ්චවොකාරො
 මනොධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො ච යං රූපං නිස්සාය පවත්තන්ති, තං
 “චත්ථු”ති පචුච්චතිති සම්බන්ධො. පඤ්චවොකාරොති ච විසෙසනං
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන කතං, මනොධාතු පන චතුර්වොකාරභවෙ නත්ථෙව.
 පාළියං අනාගතස්සාපි හදයචත්ථුනො ආගමතො, යුත්තිතො ච අත්ථිභාවො
 විඤ්ඤාතබ්බො. තත්ථ ආගමො තාව –

“යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච පවත්තන්ති,
 තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච
 ධම්මානං නිස්සායපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.8) –

ඵවමාදි පට්ඨානවචනං. යුත්ති පන ඵවං වෙදිතබ්බා – නිජ්ඵන්තඋපාදායරූපනිස්සයං
 ධාතුද්වයං පඤ්චවොකාරභවෙ රූපපට්ඨෙද්ධචුත්තිත්තා. යං යඤ්ඤි රූපපට්ඨෙද්ධචුත්ති,
 තං තං නිජ්ඵන්තඋපාදායරූපනිස්සයං දිස්සති යථා චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තත්ථ න
 තාව රූපායතනාදීනං, ඕජාය ච තත්තනිස්සයතා යුජ්ජති ඉන්ද්‍රියපට්ඨෙද්ධතො බහිපි
 තෙසං පවත්තිදස්සනතො, නාපි ඉන්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානං තදුභයවිරහිතෙ
 අභාවකසන්තානෙපි ධාතුද්වයදස්සනතො. ජීවිතින්ද්‍රියස්සාපි
 සහජපරිපාලනලක්ඛණකිච්චන්තරං විජ්ජතිති න තත්තනිස්සයතා යුජ්ජති. තඤ්ඤි
 කිච්චන්තරෙ පසුතං න ඉමාසං නිස්සයො භවිතුං සක්කොති, තස්මා පාරිසෙසතො
 තෙසං නිස්සයො හදයචත්ථු නාම අත්ථිති විඤ්ඤාතබ්බං. භොතු තාව
 ධාතුද්වයනිස්සයො චත්ථු, උපාදායරූපඤ්ච, තං පනෙතං කම්මසමුට්ඨානං
 පටිනියතකිච්චං හදයජ්ජදෙසෙ ධීතමෙකන්ති දට්ඨබ්බං. කථමෙතං විඤ්ඤායතිති?

වුවුවනෙ - වත්ථුරුපභාවතො කම්මසමුට්ඨානං වක්ඛු විය. යඤ්භි විඤ්ඤාණස්ස වත්ථුභූතං රූපං, තං කම්මසමුට්ඨානං යථා වක්ඛුපසාදො, තතො එව පටිතියතකිච්චං අට්ඨං කත්වා මනසි කත්වා සබ්බං චෙතසා සමන්තාහරිත්වා කිඤ්චි වින්තෙන්තස්ස හදයප්පදෙසස්ස බිජ්ජනතො තත්ථෙදං තිට්ඨතීති විඤ්ඤායති. යථාහු ආවරියා -

“කම්මජං වත්ථුභාවා තං, වක්ඛුංව නියතත්‍රියං;
වින්තාය ව උරොබෙදා, තත්‍ර තිට්ඨන්ති විජානිය”න්ති.

යදි මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නිස්සයභූතං හදයවත්ථු නාම අත්ථි, කස්මා පනෙතං රූපකණ්ඨෙව න වුත්තං. න හි ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං අත්ථිති? නො නත්ථි කාරණන්තරසම්භවතො. කිං පන තං කාරණං? දෙසනාභෙදො. යථා හි වක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි එකන්තතො වක්ඛාදිනිස්සයානි, න එව මනොවිඤ්ඤාණං එකන්තෙන හදයවත්ථුනිස්සිතං පඤ්චවොකාරභවෙයෙව තන්නිස්සයත්තා, එකන්තෙන නිස්සිතවසෙනෙව ව වත්ථුදෙසනා පවත්තා. “අත්ථි රූපං වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු, අත්ථි රූපං වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස න වත්ථු”තිආදිනා (ධ. ස. 584) වක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි නිස්සිතෙන විසෙසිතත්තා. යම්පි එකන්තෙන හදයවත්ථුනිස්සයං තස්ස වසෙන “අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු”තිආදිනා දුකාදිසු වුවචමානෙසු න තදනුගුණා ආරම්මණදුකාදයො සම්භවන්ති. න හි “අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, අත්ථි රූපං න මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං”න්ති සක්කා වත්තුන්ති වත්ථාරම්මණදුකා හින්තගතිකා සියුං, න එකරසා දෙසනා භවෙයා, එකරසඤ්ච දෙසනං දෙසෙතුං තත්ථ භගවතො අජ්ඣාසයො, තස්මා තත්ථ හදයවත්ථු න වුත්තං, න අලබ්භමානත්තා. එසා හි භගවතො පකති, යං එකරසෙනෙව දෙසනං දෙසෙතුං ලබ්භමානස්සාපි කස්සචි අග්ගහණං. තථා හි නික්ඛෙපකණ්ඨෙපි චිත්තුප්පාදවිභාගෙන අවුවචමානත්තා අවිතක්කාවිචාරපදවිසජ්ජනෙ විතක්කො විචාරො වානි වත්තුං න සක්කාති අවිතක්කවිචාරමත්තපදවිසජ්ජනෙ ලබ්භමානොපි විතක්කො න උද්ධට්ඨො, අඤ්ඤථා “විතක්කො වා”ති වත්තබ්බං සියාති. නිස්සයභාවතො උපරි ආරොපෙත්වා වහන්තං විය පච්චුපට්ඨාතීති උබ්බාහනපච්චුපට්ඨානං.

675. චතුසු ආභාරෙසු ඉධ රූපාධිකාරතො කබ්ලිකාරො ආභාරො ගහෙතබ්බොති ආහ “ආභාරතාති කබ්ලිකාරො ආභාරො”ති. තත්ථ කබ්ලං කරියතීති කබ්ලිකාරො. ආහරියතීති ආභාරො, කබ්ලං කත්වා අජ්ඣාසරියතීති අත්ථො. ඉදඤ්ච සවත්ථුකං කත්වා ආභාරං දස්සෙතුං වුත්තං. කබ්ලිකාරාභාරස්ස පන ඔජා ඉධ ආභාරො නාම. තෙනාහ “යාය ඔජායා”තිආදි. සො ව රූපාහරණසභාවො උපත්ථම්භනබ්ලකරො අභිගමභිගානුසාරීරසාහරණභූතො භූතනිස්සිතො එකො විසෙසො. බාහිරාභාරපච්චයං පටිලභිත්වා එව අජ්ඣාත්තිකාභාරො රූපං උප්පාදෙතීති අයං අජ්ඣාත්තිකාභාරස්ස උපනිස්සයභාවෙනාපි රූපං ආහරතීති ආහ “ඔපට්ඨමකං රූපං ආහරතී”ති. ඔජා අට්ඨමී යස්ස තං ඔපට්ඨමකං. යාය ඔජායාති අත්තතො උදයානන්තරං රූපජනනතො ඔජාසඬ්ඛාතාය ඔදනකුම්මාසාදිවත්ථුගතාය යාය ඵරණඔජාය. යත්ථ

යත්ථානි යම්හි යම්හි ජනපදෙ, නගරාදීසු ව. “කබ්ලිකාරො ආභාරො”ති පවුච්චති තබ්බත්ථුකත්තාති අධිප්පායො.

676. කිං පන වත්ථුනො කිච්චං, කිං ඔජායාති වෙ? පරිස්සයහරණං වත්ථුස්ස කිච්චං, පාලනං ඔජායාති දස්සෙත්තො ආහ “අන්තපානාදික”න්තිආදි. අග්ගිං හරති කම්මජන්ති කම්මජතෙජං ගණ්හාති. අන්තොකුච්ඡියඤ්ඤි ඔදනාදිවත්ථුස්මිං අසති කම්මජතෙජො උට්ඨහිත්වා උදරපටලසඬ්ඛාතමුපාදින්නරූපං ගණ්හාති, “ජානොම්හි, ආහාරං මෙ දෙථා”ති වදාපෙනි, භුත්තකාලෙ උදරපටලං මුඤ්ඤිත්වා අනුපාදින්නකවත්ථුං ගණ්හාති, අථ සත්තො එකග්ගො භොති. යථා හි ජායාරක්ඛසො ජායාපවිට්ඨං දිස්වා ගහෙත්වා දෙවසඬ්ඛලිකාය බන්ධිත්වා අත්තනො භවනෙ මොදන්තො ජාතකාලෙ ආගන්ත්වා සීසෙ දංසති, සො දට්ඨත්තා විරවති, තං විරවං සුත්වා සවෙ අඤ්ඤෙපි මනුස්සා ආගච්ඡන්ති, සො ආගතාගතෙ ගහෙත්වා බාදිත්වා සකභවනෙ මොදති, එවං යං යං අන්තපානාදිකං වත්ථු, තං තං කම්මජතෙජො ගහෙත්වා ජීරාපෙත්වා පුන උදරපටලං ගණ්හාති, තස්මා අන්තපානාදිකං වත්ථු අත්තනො උදරපටලං පවිට්ඨකාලෙ උපාදින්නකායං ගහෙත්වා යීතං තනො මොවෙත්වා අත්තනං ගණ්හාපනවසෙන තං අත්තනො සන්තිකං හරති. කෙවලන්ති ඔජාවියුත්තං වත්ථු ජීවිතං කම්මජභූතං තං පාලෙතුං න සක්කොති.

677. ඔජා...පෙ.... පාවකන්ති ඔජා ජීවිතං පාලෙතුං සක්කොති, කම්මජං තෙජං හරිතුං න සක්කොති ආමාසයස්ස අපුණ්ණතොති අධිප්පායො. උපත්ථම්භනපච්චුපට්ඨානොති ඔජට්ඨමකරූපහරණවසෙනෙව ඉමස්ස කායස්ස උපත්ථම්භනවසෙන පච්චුපට්ඨාති. කායෙනාති රූපකායෙන. අත්තනො භාවන්ති අත්තනො අධිප්පායං. විඤ්ඤාපෙන්නානන්ති පරෙසං සඤ්ඤාපෙන්නානං. කායග්ගහණානුසාරෙනාති එන්ද්‍රියානකායගතවණ්ණස්ස ගහණභූතානං වක්ඛුද්ද්වාරිකජවනානන්තරජ්ජවත්තානං නිව්ඡයග්ගහණසඬ්ඛාතානං මනොද්ද්වාරිකජවනානං අනුස්සරණෙන තෙසං අනන්තරන්ති අත්ථො. පඤ්චද්ද්වාරො හි රූපාදිආරම්මණෙ ආපාඨගතෙ යථාපච්චයං කුසලාකුසලජවනෙ උප්පජ්ජිත්වා භවඬ්ගං ඔතිණ්ණෙ මනොද්ද්වාරිකජවනං තදෙවාරම්මණං කත්වා භවඬ්ගං ඔතරති, පුන තස්මිංයෙව ද්ද්වාරෙ විසයං වචන්ථාපෙත්වා ජවනං භවඬ්ගං ඔතරති, තස්මා වක්ඛුද්ද්වාරිකජවනානන්තරජ්ජවත්තානං ද්වින්නං ජවනවාරාතමනන්තරං තතියවාරෙ පවත්තාය මනොද්ද්වාරජවනවිටීයා එව ගහිතාය එතාය කරණභූතාය චතුත්ථවාරෙ මනොද්ද්වාරෙ ජවනෙනෙව භාවො විඤ්ඤායති. එතෙන විඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස කරණසාධනතා වුත්තා. සයං වාතිආදිනා පන කම්මසාධනත්තමාහ.

එවං විඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස කාරකද්වයෙ සම්භවං දස්සෙත්වා ඉදානි කාය-සද්දෙන සහ කම්මධාරයසමාසං දස්සෙතුං, “කායො”ති වොභාරස්ස විඤ්ඤත්තියම්පි ව පවත්ති. දස්සෙත්තො “කායෙන සංවරො”තිආදියුත්තමාහ. කායවිජ්ජන්දනෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තාති විජ්ජන්ද්‍රියානකායෙන කරණභූතෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුභාවතො කායෙන විඤ්ඤත්තිති

කායවිඤ්ඤත්තීති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – විඤ්ඤත්තියා කායවිජ්චන්දනස්ස හෙතුභාවතො තංහෙතුකං කායවිජ්චන්දනසංඛාතං කායං ගහෙත්වා අධිජ්ජායජානනතො විඤ්ඤත්ති අධිජ්ජායවිඤ්ඤාපනස්ස කාරණභාවෙන ගස්හතීති කායෙන අධිජ්ජායං විඤ්ඤාපෙතීති. තථා කායවිජ්චන්දනං ගහෙත්වා තස්ස කාරණමෙත්ථ අත්ථීති විඤ්ඤත්තියා ගස්හමානත්තා සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤායති, තස්මා කායෙන විඤ්ඤත්තීතිපි කායවිඤ්ඤත්තීති.

678. චිත්තජානිලධාතුයාති අභික්කමාදිපචත්තකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා. ආකාරවිකාරතාති ආකාරභූතො විකාරො. කස්ස පන සා ආකාරවිකාරතාති? සාමන්තීයතො වායොධාතුඅධිකානං චිත්තජමභාභූතානං. කිං තං සාමන්තීයං? චලනහෙතුතා, චිත්තජතා, උපාදායරූපතා ව. අථ වා චිත්තජානිලධාතුයා එකා ආකාරවිකාරතාති සම්බන්ධො. න කෙවලඤ්ඨි සාමිවචනං චලනසම්බන්ධාපෙක්ඛාය එව, අථ ඛො ආකාරවිකාරසම්බන්ධාපෙක්ඛායපීති.

යදි එවං, කථං විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපත්තං. “චිත්තජානිලධාතුයා” ති භි වචනෙන වායොධාතුයාව ආකාරවිකාරතා විඤ්ඤත්ති ආපජ්ජති, න ව එකභූතනිස්සිතං උපාදායරූපං නාම අත්ථී “චතුත්තං මභාභූතානං උපාදායරූප” ත්ති (ධ. ස. 584) වචනතොති? නායං දොසො, චතුත්තං විකාරතා චතුසු එකස්සපි හොති චතුසාධාරණධනං විය. අනිලධාතුඅධිකකලාපො වා ඉධ “අනිලධාතු” ති වූවචති, තදධිකෙ තංවොහාරතො යථා සම්භාරධාතුයා අධිකභාවෙන පථවිවොහාරො, තස්මා වායොධාතුඅධිකානං චිත්තජමභාභූතානං එකා ආකාරවිකාරතා කායවිඤ්ඤත්තීති න කොචි විරොධො. අධිකතා වස්සා සාමන්තීයතො දට්ඨබ්බා, න පමාණතො. ඉතරථා භි තෙසං අවිනිබ්බොගචුත්තිතා න යුජ්ජෙය්‍යා. අධිකතා භි අත්තතො අධිකවසෙන ඉතරෙහි විනිබ්බොගජ්ජවත්තිතො හොති. සාමන්තීයාධිකඤ්ච කාරණානුකාරිතාය. කාරණඤ්ඨි අභික්කමාදිපචත්තකං චිත්තං, තං චලනාධිජ්ජායසභාවං තතො සමුට්ඨිතෙ කලාපෙ අනුකරොත්තෙ වායොධාතුයා එව අධිකත්තං යුත්තත්ති. කෙචි පන “වායොධාතුයා එව ආකාරවිකාරතා” ති ගණ්හන්ති, තෙසං මතෙන උපාදාරූපත්තං දුරූපපන්තං. න භි එකස්ස විකාරො චතුත්තං උපාදාරූපත්ති සක්කා වත්තුං.

කිදිසි පනායං විකාරතාති ආහ “සහජාතස්ස රූපස්ස චලනෙ හෙතු” ති. තත්ථ සහජාතස්සාති අත්තතා සහජාතස්ස. යස්මා උතුචිත්තාභාරජානං චලනං චිත්තජරූපසම්බන්ධෙනෙව හොති, නදීසොතචලනෙන තත්ථ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩාදීනං විය. විඤ්ඤත්තිවසෙන පන චිත්තජානමෙව චලනං, තස්මා චුත්තං “සහජාතස්සා” ති. රූපස්සාති රූපකායස්ස. චලනෙති සන්ථම්භනසන්ධාරණචලනසංඛාතෙ චලිතභාවෙ. සන්ථම්භනාදිකම්පි භි චලනාභිමුඛතාය චලනත්ති යුජ්ජති. හෙතුති හෙතුභූතා සහකාරිකාරණභූතා. එත්තාවතා ව කිං චුත්තං හොති? කායවිඤ්ඤත්ති නාම නෙව එන්ද්‍රමානරූපකායො, න ව එන්ද්‍රමානා වායොධාතු, අථ ඛො මහන්තං පාසාණං උක්ඛිපන්තස්ස සබ්බථාමෙන ගහණකාලෙ සරීරස්ස උස්සාහනවිකාරො විය රූපකායස්ස

පරිප්පන්දනපව්වයහාවෙන ලබ්‍හමානො එකො ආකාරවිකාරො කායවිඤ්ඤත්ති
නාමාති වුත්තං හොති.

නනු ව එන්දමානවණ්ණාදිවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි, තස්ස
වණ්ණග්ගහණානන්තරං ගහණං හොතිති කථමෙනං විඤ්ඤායතිති?
අධිප්පායග්ගහණතො. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛවලනාදීසු
අධිප්පායග්ගහණං දිට්ඨං, හත්ථවලනාදීසු පන දිට්ඨං, තස්මා
එන්දමානවණ්ණාදිවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි අධිප්පායස්ස විඤ්ඤාපකොති
සම්පට්ඨිතබ්බමෙනං එකන්තෙන. ඤාපකො ව හෙනු සයං ගහිතොයෙව අත්තනො
ඤාපෙනබ්බමත්ථං ඤාපෙනි, න විජ්ජමානමත්තෙනාති.
ඤාපෙනබ්බවණ්ණග්ගහණානන්තරං විකාරග්ගහණමපි අනුමානතො සිද්ධං. තථා හි
වදන්ති -

“විසයත්තමනාපන්නා,
සද්දා නෙවත්ථබ්බොධකා;
න සත්තාමත්තතො අත්ථෙ,
තෙ අඤ්ඤාතා පකාසකා”ති.

යදි විකාරග්ගහණමෙව කාරණමධිප්පායග්ගහණස්ස, කස්මා
අග්ගහිතසඬකෙතානං අධිප්පායග්ගහණං න හොතිති? න කෙවලං
විකාරග්ගහණමෙව අධිප්පායස්ස ගහණස්ස කාරණං, අථ ඛො
පුරිමසිද්ධසම්බන්ධග්ගහණඤ්ච ඉමස්ස උපනිස්සයොති දිට්ඨබ්බං. යථා හි අරඤ්ඤ
උදකතිත්ථෙ උස්සාපෙත්වා යපිතගොසීසාදීනි උදකතිමිත්තානි දිස්වා
තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරප්පවනවිටීයා
ගොසීසාදීනං උදකසහවාරිපකාරසඤ්ඤාණාකාරං ගහෙත්වා “උදකමෙත්ථ
අත්ථි”ති ජානනං, එවං එන්දමානවණ්ණං ගහෙත්වා තදනන්තරප්පවත්තාය
අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවිටීයා පුරිමග්ගහිතසම්බන්ධුපනිස්සයසහිතාය
සාධිප්පායවිකාරග්ගහණං හොතිති.

681-2. සහජරූපවලනස්ස විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාය වායොධාතුයා හෙනුභාවො
යුත්තො, කිං සබ්බා එව වායොධාතු සහජරූපං වාලෙතීති ඉමං වොදනං සොධෙතුං
“ලහිත්වා පනුපත්ථම්හ”න්තිආදි වුත්තං. උපත්ථම්හෙතීති උපත්ථම්හං,
උපත්ථම්හකපව්වයන්ති අත්ථො. එකාවජ්ජනවිටීයන්ති මනොද්වාරිකප්පවනවිටී.
සන්ධායාහ පඤ්චද්වාරිකවිටීයා විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවතො. හෙට්ඨාහි ඡහි
ව චිත්තෙහිති සත්තසු ඡවනෙසු හෙට්ඨිමෙහි ඡහි ඡවනෙහි සමුට්ඨිතං වායොධාතුං
උපත්ථම්හං ලහිත්වාති සම්බන්ධො. කෙචි පන පොත්ථකෙසු
“වායොධාතුසමුට්ඨිත”න්ති පාඨං දිස්වා උපත්ථම්හන්ති භාවසාධනවසෙන
ගහෙත්වා හෙට්ඨා ඡහි චිත්තෙහි උප්පන්නවායොධාතුසමුට්ඨිතං උපත්ථම්හං
ලහිත්වාති යොජෙත්ති. විඤ්ඤත්තිසහිතත්තනාති සයං විඤ්ඤත්තිසහිතා අත්තනා
සහජාතං චිත්තජරූපං දෙසන්තරූපත්තිහෙනුභාවෙන වලයති, න ඉතරාති අත්ථො.

අයං පනෙත්ථාධිප්පායො – යථා නාම සත්තභි යුගෙහි ආකඨසීතබ්බසකට්ඨෙ සත්තමයුගයුත්තා එව ගොණා හෙට්ඨා ඡසු යුගෙසු යුත්තගොණෙහි ලද්දුපත්ථමිහා සකටං වාලෙන්ති, පයමයුගාදියුත්තා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තමෙව සාධෙත්තා තෙසං උපත්ථම්භකා හොන්ති, එවමෙවං සත්තමඡවනසමුට්ඨිතා වායොධාතු හෙට්ඨා ඡහි ඡවනෙහි සමුට්ඨිතවායොධාතූතො ලද්දුපත්ථමිහා විත්තජරූපං වාලෙන්ති. පයමඡවනාදියමුට්ඨිතා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තං සාධෙත්තා තස්ස උපත්ථම්භකා හොන්ති, දෙසන්තරුප්පත්තියෙව චෙත්ථ චලනං උප්පන්නදෙසතො කෙසග්ගමත්තමිපි ධම්මානං චලනාභාවතො, ඉතරථා ධම්මානං අඛ්‍යාපාරතා, බණ්කතා ච න සියා. කථං පනස්ස සහජරූපානං දෙසන්තරුප්පත්තියා හෙතුභාවොති? යථා අත්තනා සහජරූපානි හෙට්ඨිමඡවනාදියමුට්ඨිතරූපෙහි පතිට්ඨිතට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්ති, එවං තෙහි සහ තත්ථ උප්පත්තියෙවස්ස දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවොති දට්ඨබ්බං.

අථ එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං විඤ්ඤත්තිග්ගහණස්ස චුත්තත්තා විඤ්ඤත්තිසහිතාති සත්තමඡවනසමුට්ඨිතාය එව ච විසෙසිතත්තා චලනාකාරසහිතායෙව වායොධාතු විකාරසහිතාති? නයිදමෙවං දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චලයිතුමසක්කොන්තියොපි සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තකරණෙන පයමඡවනාදියමුට්ඨානවායොධාතූයොපි විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතා එව. යෙන දිසාභාගෙන ගන්ත්වා අභික්කමාදීති පවත්තෙතුකාමො තදභිමුඛභාවවිකාරසම්භවතො. අධිප්පායසහභාවිතඤ්ඤි විකාරං විඤ්ඤත්තිමාවික්ඛන්ති. තෙනෙව හි භගවතා “කතමං තං රූපං කායවිඤ්ඤත්ති? යා කුසලචිත්තස්ස වා...පෙ.... අඛ්‍යාකතචිත්තස්ස වා අභික්කමන්තස්ස වා...පෙ.... පසාරෙන්තස්ස වා කායස්ස ථම්භනා සන්ථම්භනා සන්ථම්භිතත්තං විඤ්ඤත්ති විඤ්ඤාපනා විඤ්ඤාපිතත්තං. ඉදං තං රූපං කායවිඤ්ඤත්ති” ති (ධ. ස. 720) සන්ථම්භනසන්ධාරණානම්පි පච්චයභාවාකාරො කායවිඤ්ඤත්තීති චුත්තො. එවඤ්ඤ කත්වා මනොද්චාරාවජ්ජනස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකතාවචනං සුට්ඨු උපපන්නං හොති.

683-4. විත්තජාතාය පථව්ඨාතුයා උපාදින්නකසට්ටනෙ පච්චයො යො ආකාරවිකාරො, අයං වච්චිඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යාති සම්බන්ධො. තත්ථ විත්තජාතායාති වච්චිහෙදප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානාය. උපාදින්නකසට්ටනෙහි උපාදින්නකකලාපසඨ්ඛාතස්ස අක්ඛරුප්පත්තිට්ඨානස්ස සට්ටනසඤ්ඤිතෙ කිච්චෙ සට්ටනස්සාති අත්ථො. පච්චයොති තස්ස සහකාරිකාරණභූතො. එකො ආකාරවිකාරොති සට්ටියමානඋපාදින්නරූපතො, සට්ටන්ති යා පථව්ඨාතුතො ච විනිවට්ටො පථව්ඨාතුයා උපාදින්නසට්ටනපච්චයසභාවරූපො එකො ආකාරවිකාරවිසෙසොති අත්ථො. පථව්ඨාතුයාති සාම්චවනං “උභයසම්බන්ධාපෙක්ඛ”න්තිආදි කායවිඤ්ඤත්තියං චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං ගය්හති, එවමිධ සුය්‍යමානසද්දසවනානන්තරන්ති දට්ඨබ්බං. ඉදඤ්ඤ සන්ථම්භනාදීනං අභාවෙන සට්ටනෙන සද්ධිංයෙව සද්දස්ස උප්පජ්ජනතො “ලභිත්වා

පනුපත්ථම්භ” න්තිආදිනායො න ලබ්භති. සට්ඨනඤ්ඡි පට්ඨමචනාදීසුපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ “සද්දවසා”ති. අථ සට්ඨනවලනානං කො විසෙසොති? සට්ඨනං පච්චයවිසෙසෙන භූතකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසන්නතරුප්පාදනා, වලනං එකස්සාපි දෙසන්තරුප්පාදනපරම්පරතාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ගොසීසාදිඋපමාපෙත්ථ යථාසම්භවං යොජෙතබ්බා. සාවාති සා එව සහසද්දා විඤ්ඤන්ති. සත්ත්වකුලීන්ද්‍රනාති සුපරිසුද්ධගගනතලස්ස සක්කරාජකුලස්ස අවභාසකට්ඨෙන තස්ස නිසාකරභූතෙන. අථ වා ඉන්ද්‍රිති පරමිස්සරියං කරොතීති ඉන්ද්‍ර. ඉන්ද්‍ර-සද්දස්ස උත්තමවාචකත්තා සක්කකුලුත්තමෙනාති අත්ථො.

686-7. විඤ්ඤාපනතොති වචිසොසෙන අධිජ්ජායවිඤ්ඤාපනගෙතුත්තා. සයං විඤ්ඤායාසතොති ගහණානුසාරෙන වචිසොසෙන වා ගෙතුනා සයං විඤ්ඤායාත්තා. තස්සාති විඤ්ඤත්තිසද්දස්ස. සම්භවො කාරකද්වයෙති විඤ්ඤාපයතිති විඤ්ඤත්ති, විඤ්ඤායතිති විඤ්ඤත්තිති එවං ගෙතුම්හි, කම්මනි වා තස්ස සම්භවො නිබ්බත්ති හොතිති අත්ථො. කිං පනෙනං විඤ්ඤත්තිද්වයං. චිත්තසමුට්ඨානං, උදාහු කම්මාදිසමුට්ඨානාන්ති ආහ “න විඤ්ඤත්තිද්වය”න්තිආදි. අට්ඨ රූපානි වියානි සකසකකලාපගතඅට්ඨරූපානි විය, විඤ්ඤත්තිද්වයස්ස එකතො වුවචමානත්තා කායවිඤ්ඤත්තිසහජකලාපෙ සද්දො න ලබ්භතිති වචිවිඤ්ඤත්තිකලාපෙ ලබ්භමානම්පි තං හින්වා “අට්ඨ”ඉවචෙව වුත්තං.

හෙතුභාවාකාරෙන පච්චුපට්ඨානන්ති වුත්තං “කාය...පෙ.... පච්චුපට්ඨානා”ති.
 වායොධාතුයා කිච්චාධිකතාය ආහ “චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානා”ති.
 වච්චිසොසස්ස හෙතුභාවපච්චුපට්ඨානාති වුත්තනායෙනෙව වච්චිසොසසඬ්ඛාතස්ස
 චිත්තපසද්දස්ස හෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා.

කෙච් පනෙත්ථ “සට්ඨනෙ පච්චයොති වුත්තත්තා සට්ඨනානන්තරං සද්දස්ස
 උප්පත්ති හොතීති ගහෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානපට්ඨිධාතු උපාදින්නසට්ඨනමත්තං
 කරොති, සට්ඨිතක්ඛණෙ උතුසමුට්ඨානොව සද්දො උප්පජ්ජති, සො පන
 චිත්තපච්චයත්තා පරියායෙන චිත්තසමුට්ඨානොති වුච්චති”ති වදන්ති. තෙසං
 මනෙන චිත්තපසද්දොයෙව න ලබ්භති, තස්මා එවං අග්ගහෙත්වා උදකතාපනකාලෙ
 අන්තොඋදකෙයෙව උප්පජ්ජනකසද්දො විය උපාදින්නෙ සට්ඨෙත්වා
 උප්පජ්ජමානචිත්තසමුට්ඨානපට්ඨිධාතුයා උප්පත්තිසමකාලමෙව තස්මිං කලාපෙ
 නවමං හුත්වා අන්තොයෙව භූතිකසද්දො උප්පජ්ජතීති ගහෙතඬ්ඛං, තස්මා
 චිත්තසමුට්ඨානසද්දොපි වච්චිඤ්ඤත්තිවසෙනෙව උප්පජ්ජති,
 අච්ඡරාපහරණාදිසද්දො පන වච්චිඤ්ඤත්තියා අභාවතො
 චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානොයෙවාති.

688. විග්ගහාභාවතො න කස්සති, කසිතුං ඡිත්දිතුං න සක්කොතීති අකාසො,
 සොයෙව ආකාසොති ආහ “න කස්සතීති ආකාසො”ති, කො පනෙසොති ආහ
 “රූපානං විවරො”ති, කණ්ණච්ඡිද්දාදිරූපානං අන්තරන්ති අත්ථො. අනෙන
 අජටාකාසමාහ. යො...පෙ.... පරිච්ඡේදොති පන ඉමිනා ඉධාධිප්පෙතමාකාසං, සො
 පන රුළුභීවසෙන ආකාසොති පවුච්චති.

රූපානි පරිච්ඡින්නදති, සයං වා තෙහි පරිච්ඡිජ්ජති, තෙසං වා පරිච්ඡේදමත්තන්ති
 රූපපරිච්ඡේදො, තං ලක්ඛණමෙතස්සාති රූපපරිච්ඡේදලක්ඛණො. අයඤ්ඤි තං තං
 රූපකලාපං පරිච්ඡින්නන්තො විය හොති. තෙනාහ
 “රූපපරියන්තජ්ජකාසනරසො”ති. “අයං රූපානං හෙට්ඨිමො පරියන්තො, අයං
 උපරිමො”ති එවං විභාවනාකිච්චොති අත්ථො. අත්ථතො පන යස්මා රූපානං
 පරිච්ඡේදමත්තං හුත්වා ගය්හති, තස්මා වුත්තං “රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානො”ති.
 එත්ථාහ – කිං පනෙස රූපෙ පරිච්ඡින්නන්තො චතුසමුට්ඨානකලාපතො පරිච්ඡින්නදති,
 අථ එකසමුට්ඨානඛුකලාපතො, උදාහු එකෙකසමුට්ඨානඑකෙකකලාපතො,
 එකෙකරූපතො වාති? එකෙකසමුට්ඨානඑකෙකකලාපතොති දට්ඨබ්බං.

යදි හි චතුසමුට්ඨානකලාපතො, එකසමුට්ඨානඛුකලාපතො වා පරිච්ඡින්නදති,
 එවං සති සම්ඵුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානො වා පරිච්ඡින්නදෙය්‍ය, එකකලාපගතරූපානං විය
 නානාකලාපගතරූපානම්පි අවිනිබ්භොගවුත්තිතා වා ආපජ්ජෙය්‍ය. අථ වා
 එකෙකරූපතො පරිච්ඡින්නදති, එවං සති එකෙකකලාපගතරූපානම්පි
 නානාකලාපගතරූපානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගවුත්තිතාපසඬ්ගො සියා,
 උභයම්පි පනෙතං අනිට්ඨං, තස්මා එකෙකසමුට්ඨානඑකෙකකලාපතො
 පරිච්ඡින්නදතීති දට්ඨබ්බං.

අසම්ප්‍රධානවෘත්තීයවිවර්තවපවිච්ඡපටියානො වානි අසම්ප්‍රධානවපවිච්ඡපටියානො වා ඡිද්දවිවර්තවපවිච්ඡපටියානො වානි වුත්තං හොති. තත්ථ යස්මිං කලාපෙ භූතානං පරිච්ඡෙදො, තෙනෙව අසම්ප්‍රධානවෙන පවිච්ඡපටියානො අසම්ප්‍රධානවපවිච්ඡපටියානො. කිඤ්චාපි හි කලාපන්තරභූතා කලාපන්තරභූතෙහි සම්ප්‍රධාන ඵකසනපිණ්ඩභාවෙන පවත්තත්තා, තථාපි ධම්මනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විචිත්තත්තා අසංකිණ්ණො ඵව. තෙසං යා විචිත්තත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණතා, අයං පරිච්ඡෙදො. භූතන්තරෙහි විය තෙහි සො අසම්ප්‍රධානො, ඉතරථා පරිච්ඡින්නතා න සියා තෙසං භූතානං ඛ්‍යාපිභාවාපත්තිනො. අඛ්‍යාපිභාවො හි අසම්ප්‍රධානො. තෙනාහ භගවා ඉමස්ස නිද්දෙසෙ “අසම්ප්‍රධානං චතුහි මහාභූතෙහි”ති (ධ. ස. 637).

අථ වා කලාපන්තරභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණභාවෙන පවිච්ඡපටියානො අසම්ප්‍රධානවපවිච්ඡපටියානො වුත්තො, කණ්ණච්ඡිද්දමුඛවිවරාදිවසෙන ඡිද්දවිවර්තවස්ස පවිච්ඡපටියානො ඡිද්දවිවර්තවපවිච්ඡපටියානො වුත්තො. රූපපරිච්ඡෙදෙ හි සති ඡිද්දවිවර්තවො හොති. යෙසං රූපානං පරිච්ඡෙදො, තත්ථෙව තෙසං පරිච්ඡෙදභාවෙන ලබ්භතිති වුත්තං “පරිච්ඡින්නරූපපටියානො”ති.

689-91. රූපස්සලභ්‍යතාදිත්තයනිද්දෙසෙති රූපස්සලභ්‍යතා රූපස්සමුද්‍යතා රූපස්සකම්මඤ්ඤතානි ඉමස්ස රූපලභ්‍යතාදිත්තයස්ස නිද්දෙසෙ සම්පත්තෙ ඉදං වුවච්ඡිති අධිප්පායො. හෙට්ඨා වුත්තනසෙනෙවති අරූපස්ස ලභ්‍යතාදීසු “කායලභ්‍යභාවො කායලභ්‍යතා”තිආදිනා වුත්තනසානුසාරෙනෙව “රූපස්ස ලභ්‍යභාවො ලභ්‍යතා”තිආදිනා රූපසම්බන්ධිභාවෙන රූපවිකාරාපි විඤ්ඤාතබ්බො. රූපස්ස ලභ්‍යභාවො ලභ්‍යතා, සා රූපස්ස ගරුභාවවූපසමලක්ඛණා, ගරුභාවනිම්මද්දනරසා, අදන්ධතාපවිච්ඡපටියානා, ලභ්‍යරූපපටියානා. රූපස්ස මුද්‍යභාවො මුද්‍යතා, සා රූපස්ස ථද්ධිභාවවූපසමලක්ඛණා, ථද්ධිභාවනිම්මද්දනරසා, සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතාපවිච්ඡපටියානා, මුද්‍යරූපපටියානා. රූපස්ස කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා, සා රූපස්ස අකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා, අකම්මඤ්ඤභාවනිම්මද්දනරසා, සරීරකිරියාසු අනුකූලභාවපවිච්ඡපටියානා, කම්මඤ්ඤරූපපටියානානි. අත්ථො පනෙත්ථ තත්ථ තත්ථ අම්හෙහි වුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බො. ඉමා පන තිස්සො රූපානං විකාරභාවතො “රූපවිකාරා”ති වුවච්ඡිති දස්සෙතුං “තිස්සො...පෙ.... විභාවිනා”ති වුත්තං.

යථාක්කමං පනෙතා රූපස්ස දන්ධත්තකරධාතුක්ඛොහපටිපක්ඛපච්චයසමුටියානා, ථද්ධත්තකරධාතුක්ඛොහපටිපක්ඛපච්චයසමුටියානා, රූපානං සරීරකිරියාසු අනුකූලභාවකරධාතුක්ඛොහපටිපක්ඛපච්චයසමුටියානානි වෙදිතබ්බං. තත්ථ ධාතුක්ඛොහොති වාතපිත්තසෙම්භපකොපො, රසාදිධාතුනං වා විකාරාවත්ථා, ද්විධා වුත්තාපි අත්ථතො පථවිධාතුආදීනංයෙව විකාරොති දට්ඨබ්බං. පටිපක්ඛපච්චයා සප්පායඋතුආභාරාවික්ඛිත්තචිත්තතා, සා ච තංතංවිකාරස්ස විසෙසපච්චයභාවතො වුත්තා, අවිසෙසෙන පන සබ්බෙසං පච්චයා, තථා හි තෙ කදාවපි අඤ්ඤමඤ්ඤං න

විජහන්ති. තථා අවිජහන්තානං පන දුබ්බිජානීයං නානත්තන්ති තංපකාසනත්ථං “එතාස”න්තිආදී වුත්තං. කමතොව නිදස්සනන්ති සම්බන්ධො. ලහුතාය හි අරොගී නිදස්සනං, මුදුතාය මද්දිතවම්මං, කම්මඤ්ඤතාය සුධන්තසුවණ්ණං.

නනු චෙත්ථ අරොගිනො තාව නිදස්සනං යුත්තං තස්ස ඉන්ද්‍රියබද්ධසන්තානත්තා, සුපරිමද්දිතවම්මසුධන්තසුවණ්ණානං පන කථං. න හි අනිත්ද්‍රියබද්ධරූපසන්තානො ලහුතාදීනි සම්භවන්ති තථා ධාතුක්ඛොහපටිපක්ඛපච්චයාභාවතො? සච්චං, මුදුකම්මඤ්ඤසදිසරූපනිදස්සනමත්තමෙතං, න පන තත්ථ ඉධාධිජ්ජෙතමුදුතාකම්මඤ්ඤතාසභාවතො. යදි එවං, කථං තුලපිචුආදීසු ලහුභාවාදිකන්ති? න තත්ථ පරමත්ථතො ලහුභාවාදිකං අත්ථී, ගරුභාවාදිහෙතුනං පන අභාවතො තත්ථ ලහුභාවාදිවොභාරො.

කම්මං කාතුං න සක්කොති එකන්තෙන තාසං පච්චුප්පන්තපච්චයාපෙක්ඛන්තා, ඉතරථා සබ්බදාභාවිනීහි ලහුතාදීහි භවිතබ්බං සියාති. අදන්ධතාලක්ඛණාති අගරුභාවලක්ඛණා. ගරුභාවස්ස විනොදනං බීජනං අපනයනං කිච්චමෙතිස්සාති ගරුභාවවිනොදනරසා. කිඤ්චාපි හි අයං රූපානං ගරුභාවං විනොදෙතුං න සක්කොති, ගරුරූපපටිපක්ඛානං පන අදන්ධරූපානං විකාරත්තා “ජාති නං උප්පාදෙතී”න්තිආදීසු විය පරියායෙන ගරුභාවං විනොදෙති නාම. තස්සඤ්ඤි විජ්ජමානායං උප්පන්තරූපානං අගරුභාවොයෙවාවති. එස නයො මුදුතාකම්මඤ්ඤතාසු. චෙතසිකලහුතාදයො පන අත්තනො අත්තනො පච්චනීකානං තංතංඅකුසලධම්මානං විද්ධංසකභාවෙන පවත්තන්තීති විකාරමත්තභාවතො නිජ්ජපරියායෙනෙව තාසං තංකිච්චතා ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. ලහුපරිවත්තිතපච්චුප්පට්ඨානාති අදන්ධස්ස අරොගීපුරිසස්ස අපරාපරං සඬකන්ති පරිවත්තනං විය අදන්ධපරිවත්තනං හුත්වා පච්චුප්පට්ඨානාති අත්ථො. යස්ස රූපස්ස ලහුතා, තත්ථෙව විකාරභාවෙන උපලබ්භනතො ලහුරූපපදට්ඨානා. එවම්තරාසුපි. අථද්ධතාති අකථිතතා. අත්තනො මුදුභාවෙනෙව සබ්බකිරියාසු අවිරුද්ධා හුත්වා පච්චුප්පට්ඨාතීති අවිරොධිතාපච්චුප්පට්ඨානා. මුදු හි කත්ථවි න විරුජ්ඣති. තීසුපි යානෙසු පටිපක්ඛත්ථෙ අ-කාරො. දන්ධතාදිහෙතුනං පටිපක්ඛසමුට්ඨානත්තා ලහුතාදීනන්ති කෙවි. අපරෙ පන සත්තාපටිසෙධෙති වදන්ති. සරීරෙන කත්තබ්බකිරියානං අනුකූලතාසඬාතො කම්මඤ්ඤභාවො ලක්ඛණමෙතිස්සාති සරීරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා. අකම්මඤ්ඤං දුබ්බලං නාම හොතීති කම්මඤ්ඤතා අදුබ්බලභාවපච්චුප්පට්ඨානා වුත්තා.

692. රූපානමාවයො යොතිආදීසු යො නිජ්ජන්තරූපානං ආදිතො වයො, යථාපච්චයං තතො තතො ආගතස්ස විය වයොති වා ආවයසඬාතො රූපානං පඨමුප්පාදො වඩ්ඪී ව, සො උපවයොති උද්දෙසෙ වුත්තො “උපඤ්ඤත්තං උපසිත්ත”න්තිආදීසු විය උප-සද්දස්ස පඨමුප්පරිඅත්ථදස්සනතො. යා පන තෙසංයෙව රූපානං අනුප්පබන්ධතා අනුප්පබන්ධවසෙන පවත්ති, සා සත්තතීති පවුච්චති. පටිසන්ධික්ඛණෙ හි රූපුප්පත්තිආදිවයභාවතො ආවයො නාම, තතො පරං යාව

සත්තරසමවිත්තුප්පාදා වඩිසීභාවතො උපවයො නාම. තදා හි රූපස්ස කම්මවිත්තඋතුහි වයොයෙව, න භානි. අථ වා යාව ආභාරසමුට්ඨාන රූප්ප්පාදො, වක්ඛාදිඋප්පාදො වා, තාව උපවයො නාම, තතො පරං පන චුතිපරියොසානං සන්තති නාම. එවඤ්ච කත්වා –

“යො ආයතනානං ආවයො, සො රූපස්ස උපවයො. යො රූපස්ස උපවයො, සා රූපස්ස සන්තති”ති (ධ. ස. 641-642) –

එවං උපවයසන්තතිනං අත්ථතො නානත්තාභාවදීපනත්ථං චුත්තාය පාළියා අට්ඨකථායං –

“ආවයො නාම නිබ්බත්ති, උපවයො නාම වඩිසී, සන්තති නාම පවත්ති”ති වත්වා “නදිතීරෙ බතකූපස්මිඤ්ඤි උදකුග්ගමනකාලො විය ආවයො නිබ්බත්ති, පරිපුණ්ණකාලො විය උපවයො වඩිසී, අජ්ඣොත්ථරිත්වා ගමනකාලො විය සන්තති පවත්ති”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 641; විසුද්ධි. 2.444) –

උපමා චුත්තා. “රූපානමාවයො”ති වෙන්ථ බහුවචනනිද්දෙසෙන උප්පාදො නාම උප්පජ්ජමානානං විකාරො. විකාරත්තෙ ව සති අත්තනො විකාරවත්තධම්මහෙදහින්නත්තා එකක්ඛණෙපි උප්පජ්ජමානානං බහුනම්පි රූපානං විසුං විසුංයෙව උප්පාදවිකාරභාවො, න පිණ්ඩස්සෙවාති දීපිතං භොති. න කෙවලඤ්ච රූපානමෙව උප්පත්ති ඊදිසී, අථ ඛො අරූපධම්මානම්පි උප්පාදො රූපාරූපධම්මානං ජරතා, අනිච්චතා, රූපස්ස ලහුමුදුකම්මඤ්ඤතා වාති දට්ඨබ්බං.

693. ජාතිරූපන්ති දීපිතං අට්ඨකථාසු උභයස්සපි රූප්ප්පාදසභාවත්තාති අධිප්පායො. යදි එවං, කස්මා විහජ්ජ චුත්තං? භගවතා තථෙව දෙසිතත්තා. භගවතාපි කස්මා තථා දෙසිතන්ති ආහ “චුත්තමාකාරනානත්තා”තිආදි. ආකාරනානත්තං හෙට්ඨා විභාවිතමෙව. අක්ඛරස්ස පට්මුප්පත්ති උපවයො, පුනජ්ජනං උප්පත්ති සන්තති. එවං තිසමුට්ඨානරූපානම්පි දට්ඨබ්බත්ති එවං තෙසං ආකාරනානත්තං වණ්ණෙත්ති. වෙනෙය්‍යානං වසෙන වාති තදා කිර සොතුනං එවං චිත්තං උප්පන්නං, අයං ජාති සබ්බෙසං ධම්මානං පභවො, සයං පන න කුතොපි ජායති, යථා තං “පකතිවාදිනං පකති”ති. තෙසං මිච්ඡාගාහං විධමෙන්නො “ජාති නාම න අඤ්ඤා, උපවයසන්තතිවසෙන යිතා රූප්ප්පත්තියෙව පන තථා චුච්චති, සා ව යස්ස උප්පාදො, තස්ස පච්චයෙහෙව ජාතපරියායං ලබ්භති”ති දස්සනත්ථං උපවයො සන්තතිති ද්විධා හින්දිත්වා දෙසෙතිති ආවරියා.

පුබ්බත්තතො පුබ්බකොට්ඨාසතො, අනාගතභාවතොති අත්ථො. උප්පජ්ජමානො රූපධම්මෙ උප්පාදො අනාගතක්ඛණතො උම්මුප්පාපෙන්නො විය භොතීති චුත්තං “උම්මුප්පාපනරසො”ති. “ඉමෙ රූපධම්මා සම්පට්ඨස්ථ නෙ”ති නිය්‍යාතෙන්නො විය ගජ්ඣතීති චුත්තං “නිය්‍යාතනපච්චුපට්ඨානො”ති. පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානතා උපරි වයො උපවයොති ඉමස්ස අත්ථස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා. යථා

උප්පාදක්ඛණපත්තං උප්පන්නං නාම හොති ආදිකම්මෙ තප්පච්චයවසෙන, එවං උප්පාදක්ඛණගතං උපචිතං නාම හොතීති වුත්තං “උපචිතරූපපද්ධිනා”ති.

පවත්තිලක්ඛණාති අනුප්පබන්ධනො උප්පත්තිවසෙන පවත්තමානරූපානං පවත්තනන්ති ලක්ඛිතබ්බා. අනුප්පබන්ධනරසාති පුබ්බාපරවසෙන අනුප්පබන්ධනකිච්චා. අසති හි උප්පාදෙ පුබ්බාපරවසෙන අනුප්පබන්ධො න සියා. අනුප්පබන්ධරසත්තායෙව අනුපච්ඡෙදවසෙන ගහෙතබ්බතො ආහ “අනුපච්ඡෙදපච්චුප්පට්ඨානා”ති. පුබ්බාපරවසෙන සට්ඨරූපෙසු උපලබ්භනතො වුත්තං “අනුප්පබන්ධරූපපද්ධිනා”ති.

694. ජීරණන්ති ජීණ්ණභාවො, අභිනවභාවභානීති අත්ථො.

පාකටා රූපධම්මෙසු ඛණ්ඩිච්චාදිභාවෙන දන්තාදීසු විකාරදස්සනතො, ඉතරා තදභාවතො අපාකටා. කාමං රූපධම්මානම්පි ඛණිකජරා පටිච්ඡන්තා එව, යා “අච්චිජරා”ති වා වුච්චති. අරූපධම්මානං පන ජරාය සුට්ඨු පටිච්ඡන්තභාවදස්සනත්ථං “පාකටා රූපධම්මෙසු”ති අවිසෙසෙන වුත්තං. ඛණ්ඩිච්චාදිවිකාරො පන ඛණිකජරාය නත්ථී. රූපපරිපාකො රූපධම්මානං ජීණ්ණතා, ජරං පත්තස්ස භඩ්ගො අවස්සංභාවීති වුත්තං “උපනයනරසා”ති, භඩ්ගුපනයනකිච්චාති අත්ථො. සභාවානපගමෙපීතිකක්ඛලත්තාදිසභාවානපගමෙපි, ධීතික්ඛණෙ හි ජරා නාම, න ච තදා ධම්මසභාවං විජහති. නවභාවො උප්පාදාවත්ථා, තස්සා අපගමභාවෙන ගය්හතීති ආහ “නවභාවාපගමපච්චුප්පට්ඨානා”ති. විහිපුරාණභාවො වියාති විහිභාවානපගමෙපි අභිනවභාවාපගමනකරො විහිපුරාණභාවො විය. විහිපුරාණභාවො සබ්බාවත්ථානි අපනෙති, අයං පන කෙවලං උප්පාදාවත්ථමෙව අපනෙති. පරිතො සබ්බතො හිජ්ජනන්ති ලක්ඛිතබ්බාති පරිහෙදලක්ඛණා. නිච්චං නාම ධූවං, රූපං පන ඛණභඩ්ගිතාය න නිච්චන්ති අනිච්චං, තස්ස භාවො අනිච්චතා. සා පන ධීතිජ්ජත්තරූපං ධීතියමෙව විනාසනභාවෙන සංසිද්දන්ති විය හොතීති සංසිද්දනරසා. යස්මා ච සා භඩ්ගභාවතො බයවයාකාරරතෙව ගය්හති, තස්මා වුත්තං “බයවයභාවපච්චුප්පට්ඨානා”ති. අනුක්කමෙන විනාසො බයො නාම, දීපවට්ටිකාය සහ තෙලස්ස විය සහ නිරොධො වයොති වදන්ති.

696-7. සමොධානතොති රාසිතො. කෙවීති අභයගිරිවාසිතො. මිද්ධරූපස්ස වදනසීලා, මිද්ධවාදො වා එතෙසන්ති මිද්ධවාදිතො. මිද්ධරූපං නාමාති උතුචිත්තාභාරවසෙන තිසමුට්ඨානං මිද්ධං නාම රූපං. තෙ පටික්ඛිපිතබ්බාති සම්බන්ධො. කථං පටික්ඛිපිතබ්බාති ආහ “මුනිසී”තිආදි. නත්ථී නිවරණාති සොතාපත්තිමග්ගෙන විචිකිච්ඡානිවරණස්ස, අනාගාමිමග්ගෙන කාමච්ඡන්ද්‍රියාපාදකුක්කුච්චනිවරණානං, අරහත්තමග්ගෙන ථීනමිද්ධනිවරණානඤ්ච පහීනත්තා. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො – යදි මිද්ධං රූපං සියා, අප්පභාතබ්බං භවෙය්‍ය. රූපක්ඛන්ධො අභිඤ්ඤෙය්‍යා පරිඤ්ඤෙය්‍යා න පභාතබ්බො න භාවෙතබ්බො න සච්ඡිකාතබ්බො. “කතමෙ ධම්මා

නෙවදස්සනෙනනභාවනායපභාතබ්බං. චතුසු භූමිසු කුසලං, චතුසු භූමිසු විපාකො,
 තිසු භූමිසු කිරියාබ්බාකතං, රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච, ඉමෙ ධම්මා
 නෙවදස්සනෙනනභාවනායපභාතබ්බං”ති (ධ. ස. 1407) වචනෙන රූපධම්මානං
 පභානාභාවතො. එවඤ්ච සති තස්ස නිවරණභාවො විරුජ්ඣෙය්‍යා නිවරණානං
 පභාතබ්බත්තා. න හි නිවරණානං අප්පභාතබ්බත්තෙ –

“යා මෙ කඬ්ඛා පුරෙ ආසි, තං මෙ අක්ඛාසි චක්ඛුමා;
 අද්ධා මුනිසි සම්බුද්ධො, නත්ථි නිවරණා තවා”ති. (සු. නි. 546) –

නිවරණප්පභානෙන හගවතො ථොමනං යුජ්ජෙය්‍යා. යදි සියා, “රූපං, භික්ඛවෙ, න
 තුම්භාකං, තං පජ්ඣාතිආදිවචනතො (ම. නි. 1.247; සං. නි. 3.33-34) රූපස්ස
 පභාතබ්බතාපි පඤ්ඤායතීති? තං න, තබ්බිසයජන්දරාගප්පභානස්ස තත්ථ
 අධිජ්ජෙතත්තා. තෙනාහ හගවා “යො, භික්ඛවෙ, රූපෙ ජන්දරාගචිතයො, තං තත්ථ
 පභාන”ත්ති. න ච පනෙතං න සක්කා චත්තුං එත්ථාපි
 “තබ්බිසයජන්දරාගප්පභානවසෙනෙව චුත්ත”ත්ති සාධකවචනභාවතො,
 කාමච්ජන්දාදීනං තත්ථ පභානස්ස අනධිජ්ජෙතත්තා ච, තස්මා “නත්ථි නිවරණා
 තවා”තිආදිවචනෙහි විරුජ්ඣනතො න මිද්ධං රූපන්ති.

යදි පන පරො දළ්භමුල්භග්ගාහිතාය තංවිසයජන්දරාගප්පභානවසෙනෙව
 නිවරණප්පභානං අධිජ්ජෙතත්ති සකවාදං ඔඩ්ඛෙය්‍යා, තස්ස තත්තිසෙධනත්ථං පුන
 ටීනමිද්ධනිවරණස්ස අවිජ්ජානිවරණෙන සහ සම්පයොගවචනඤ්ච ආහරන්තො ආහ
 “ටීනමිද්ධනිවරණ”ත්තිආදි. ටීනමිද්ධනිවරණඤ්චෙව අවිජ්ජානිවරණඤ්ච
 නිවරණෙන සම්පයුත්තත්ති සම්බන්ධො. ඉදං චුත්තං හොති – “චතුහි
 සම්පයොගො”ති (ධාතු. 3) වචනතො අරූපධම්මානමෙව අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස
 සම්පයොගො ලබ්භති, න රූපධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අරූපෙන වා, තස්මා යදි
 මිද්ධං රූපං සියා, න තං සම්පයොගවචනමරහතීති. අථ සියා – යථාලාභවචනමෙත්ථ
 සක්කා විඤ්ඤාතුං, “සක්ඛරකථලම්පි මච්ඡගුම්ඛම්පි වරන්තම්පි
 තිට්ඨන්තම්පි”තිආදීසු (දී. නි. 1.249) විය. යථා හි “සක්ඛරකථලිකං මච්ඡගුම්ඛම්පි
 වරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පි”තිආදීසු සක්ඛරකථලිකස්ස වරණායොගතො
 මච්ඡගුම්ඛාපෙක්ඛාය වරණං, උභයාපෙක්ඛාය ධානන්ති එවං යථාලාභො යොජ්ජිති,
 එවමිධාපි ටීනාපෙක්ඛාය සම්පයොගවචනං, උභයාපෙක්ඛාය නිවරණවචනන්ති?
 තම්පි න, රූපභාවස්සෙව අසිද්ධත්තා. සිද්ධෙ හි රූපභාවෙ අසම්භවතො
 යථාලාභයොජනා යුජ්ජෙය්‍යාති. එත්තකෙනෙව මිද්ධස්ස අරූපභාවෙ සිද්ධෙපි යථා
 ද්වික්ඛත්තුං බන්ධං සුබන්ධං හොති, එවමනෙකසුත්තසාධිතං අප්පධංසියං හොතීති
 පට්ඨානප්පකරණෙ “නිවරණං ධම්මං පට්ඨිව...පෙ.... පට්ඨියා”ති (පට්ඨා. 3.8.8)
 ඉමස්ස විහඬිගෙ “අරූපෙ...පෙ.... උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 3.8.8) චුත්තං
 අරූපහවුජ්ජත්තිමිපි ආහරන්තො ආහ “මහාපකරණපට්ඨානෙ”තිආදි.
 ඤානනිකන්තිආදීනම්පි ධම්මතො ලොභාදිභාවතො කාමච්ජන්දනිවරණාදීහි
 අභින්නත්තා චුත්තං “කාමච්ජන්දනිවරණ”ත්තිආදි.

එත්ථ සියා – “පඤ්චමෙ, භික්ඛවෙ, ආවරණා නිවරණා” තිආදීසු (අ. නි. 5.51) ටීනමිද්ධස්ස නිවරණභාවෙන එකතො ආගතත්තා ඉධාපි “ටීනමිද්ධනිවරණ” න්ති එකතො චුත්තං, ටීනමෙව ව පන අරුපභවෙ උප්පජ්ජති ටීනමිද්ධන්ති? තයිදමසාරං, කුක්කුච්චස්ස න ගහිතත්තා. යදි හි එකතො ගහිතමත්තෙනෙව ඉධාපි එකතො ගහණං සියා, කුක්කුච්චස්සපි තත්ථ එකතො චුත්තස්ස ඉධ ගහණං සම්භවෙය්‍යා, න ව පනෙවං අත්ථි උද්ධච්චනිවරණන්ත්වෙව චුත්තත්තා, තස්මා න තස්ස අරුපභවුප්පත්තිං සක්කා පටිබාහිතුන්ති. ආදි-සද්දෙන “කෙවලො භායං, භික්ඛවෙ, අකුසලරාසි, යදිදං පඤ්ච නිවරණා (අ. නි. 5.52), ඉමෙ පඤ්ච නිවරණෙ පභාය, විගතටීනමිද්ධොති තස්ස ටීනමිද්ධස්ස චත්තත්තා චත්තත්තා මුත්තත්තා පහීනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා, තෙන චුච්චති විගතටීනමිද්ධොති, ඉදං චිත්තං ඉමම්භා ටීනමිද්ධම්භා සොධෙති විසොධෙති පරිසොධෙති මොවෙති විමොවෙති පරිමොවෙති වා” ති (විහ. 551) එවමාදිං පාළිං සඬගණ්භාති.

යදිපි සියා දුට්ඨං මිද්ධං රූපං, අරුපඤ්ච. තත්ථ යං අරුපං, තං නිවරණෙසු දෙසිතං, න රූපන්ති? තම්පි න, විසෙසවචනාභාවතො. න හි විසෙසෙත්වා මිද්ධං නිවරණෙසු දෙසිතං “යදිපි, භික්ඛවෙ, ටීනං, තදපි නිවරණං, යදිපි මිද්ධං, තදපි නිවරණං, ටීනමිද්ධං නිවරණන්ති ඉති හිදං උද්දෙසං ආගච්ජති” ති අවිසෙසෙන චුත්තත්තා, තස්මා මිද්ධස්ස දුට්ඨතං පරිකප්පෙත්වාපි න සක්කා නිවරණභාවං නිවත්තෙතුං. සක්කා හි චත්තුං යං තං අරුපතො අඤ්ඤං මිද්ධං පරිකප්පිතං, තම්පි නිවරණං මිද්ධසභාවත්තා ඉතරං නිවරණං වියාති. යදි මිද්ධස්ස රූපභාවං න සම්පට්චිජ්ඨ, කථං භගවතො නිද්දා හොති, නනු මිද්ධස්ස “නිද්දා පචලායිකා” තිආදිනා විහඬගෙ චුත්තත්තා නිද්දාභාවො සිද්ධොති? තයිදමෙවං, ඉන්ටීලිඬගාදීසු විය නිද්දාහෙතුතො මිද්ධස්ස නිද්දාභාවෙන විහත්තත්තා. එවම්පි නිද්දාහෙතුතො මිද්ධස්ස අභාවතො කථං භගවතො නිද්දාති වෙ? සා භගවතො නත්ථිති න සක්කා චත්තුං “අභිජානාමි බො පනාහං අග්ගිවෙස්සන...පෙ.... දිවා සුපිතා” තිආදිවචනතො (ම. නි. 1.387) න නිද්දා භගවතො මිද්ධෙන, අථ බො සරීරගෙලඤ්ඤෙන, තඤ්ච භගවතො නත්ථිති න සක්කා චත්තුං “පිට්ඨි මෙ ආගිලායති, තමහං ආයමිස්සාමි” ති (ම. නි. 2.22; සං. නි. 4.243) වචනතො. න චෙත්ථ එවමවධාරණං දට්ඨබ්බං “මිද්ධමෙව නිද්දාහෙතු” ති, තස්මා අඤ්ඤාපි අත්ථි නිද්දාහෙතු. කො පන සොති? සරීරගෙලඤ්ඤං, තස්මා න භගවතො නිද්දා මිද්ධහෙතුකාති දට්ඨබ්බං.

698. විසුං විසුං අභාවං දස්සෙත්වාති වායොධාතුආදිතො විසුං විසුං නත්ථිභාවං දස්සෙත්වා. කථං පන සො දස්සිතබ්බොති ආහ “වායොධාතුයා” තිආදි. තත්ථ කායබලං නාම අත්ථතො වායොධාතුයා පචත්තිආකාරවිසෙසො තස්සා විජ්චාරභාවතො. යතො බාලානං බලන්ති වදන්තීති චුත්තං “වායොධාතුයා ගහිතාය බලරූපං ගහිතමෙවා” ති. සම්භවො කාමධාතුයං එකච්චසත්තානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකපච්චයො ආපොධාතුයා පචත්තිආකාරවිසෙසොති ආහ “ආපොධාතුයා සම්භවරූප” න්ති. ගහිතාය ගහිතමෙවාති සම්බන්ධො. උපවයසන්තතිවිනිමුත්තො රූපුප්පාදො නත්ථි, උප්පාදාවත්ථාය ව අඤ්ඤා ජාති

නාම නත්ථෙව්වාති වුත්තං “උපවයසන්තතිහි ජාතිරූප”න්ති. කම්මසමුට්ඨානස්සපි රොගස්ස විසභාගපච්චයසමුප්පන්නො ධාතුක්ඛොභො ආසන්නකාරණං, පගෙව ඉතරස්ස. සො අත්ථතො රූපධම්මානං පාකාවත්ථා ධීතිහඬගක්ඛණෙසු එව සියාති වුත්තං “ජරතාඅනිච්චතාදීහි රොගරූපං ගහිත”න්ති.

699-704. රූපානි සමුට්ඨහන්ති ජායන්ති එතෙහිති රූපසමුට්ඨානානි. කානි පන තානිති ආහ “උතුචිත්තාභාරකම්මානී”ති.

ආභාරො රූපහෙතුයොති එත්ථ ඉති-සද්දො පක්ඛිපිතබ්බො, කම්මං, උතු ව චිත්තඤ්ච ආභාරොති ඉමෙ රූපහෙතුයොති. රූපහෙතුයොති ව රූපස්ස ජනකපච්චයාති අත්ථො. තෙනාහ “එතෙහෙවා”තිආදි. එකමෙකංයෙව සමුට්ඨානං එතෙසන්ති එකසමුට්ඨානා. නනු එකතො එව පච්චයතො පච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්ති නත්ථීති? සච්චං නත්ථී, රූපජනකපච්චයෙසු එකතොති අයමෙත්ථ අභිසන්ධි. අට්ඨන්ද්‍රියානීති වක්ඛාදීති පඤ්ච, ඉත්ථිපුරිසින්නද්‍රියද්වයං, ජීවිතඤ්චාති අට්ඨන්ද්‍රියානි. කායච්චිඤ්ඤත්තිවසෙන විඤ්ඤත්තිද්වයං.

ද්විතීති කොචි චිත්තෙන, කොචි උතුනා වාති එවං ද්විතී. න හි එකස්සෙව ද්වෙ එකක්ඛණෙ පච්චයා භොන්ති. එවං සෙසෙසුපි. උතුආහාර...පෙ.... කතන්ති එකෙකං උතුනා, ආභාරෙන, චිත්තෙන වාති තීහි කතං. වතස්සො වාපි ධාතුයොති වත්තාරි මහාභූතානි. තානි හි නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨොන ධාතුනි වුච්චන්ති. කම්මාදීහි චතුහි භවන්තීති වතුබ්භවා. ද්වෙති ජරතා අනිච්චතා.

705-6. ඉදානි මිස්සකසමුට්ඨානානිපි ගහෙත්වා තංතංපච්චයජාතානං ගණනපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං “කම්මෙනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අට්ඨන්ද්‍රියානි වත්ථු සුද්ධට්ඨකං සන්තත්තප්පවයාකාසාති වීසති කම්මජා. විඤ්ඤත්තිද්වයං සද්දො ලුහුතාදිත්තයං සුද්ධට්ඨකාදයො එකාදසාති සත්තරස්ස වෙනසා ජායරෙ, චිත්තජාති අත්ථො. සද්දො ලුහුතාදිත්තයං සුද්ධට්ඨකාදයො එකාදසාති දසපඤ්චෙව පන්නරස්ස උතුනා ජායරෙ. ලුහුතාදිත්තයං සුද්ධට්ඨකාදයො එකාදසාති වුද්දස ආභාරතො. ජරතාඅනිච්චතාහි තෙ අට්ඨසට්ඨි ව භොන්තෙවාති සම්බන්ධො.

707-8. “ජරතා...පෙ.... සමුට්ඨිතා”ති වත්ථා පුන තත්ථ කාරණං දස්සෙතුං “ජාතස්සා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ජාතස්ස පාකහෙදත්තාති ජරතාය ජාතධම්මස්ස පාකත්තා, අනිච්චතාය ව හෙදත්තාති අත්ථො. ඉදං වුත්තං භොති – ජරතාඅනිච්චතා නාම උප්පන්නධම්මස්ස භොන්ති, නො උප්පජ්ජමානස්ස. යදි හි උප්පජ්ජමානස්ස සිග්ගං, තදා තාසම්පි ජායමානත්තපරියායො යුජ්ජෙය්‍ය. උප්පන්නධම්මස්ස පන ජාතිතො පරං ඉමාසං සම්භවතො න ජායන්තීති වත්තුං වට්ටතීති. යදි පන කොචි තෙසම්පි ජාතභාවෙ කො විරොධොති පටිපජ්ජෙය්‍ය, තස්ස තං දුග්ගාහං විධමෙන්නො ආහ “ජායෙය්‍ය”න්තිආදි. භොන්තු නාම තෙසම්පි පාකහෙදා, තදාපි කො විරොධොති ආහ “න හී”තිආදි. පාකො න පරිපච්චතීති සම්බන්ධො, එතෙන න හිජ්ජතීති දීපිතං භොති. පක්කස්ස හි හඬගො නියතො. හෙදො වා න ව හිජ්ජතීති

එත්ථාපි පාකභාවොපි වුත්තොව. න හි අපක්කං හිජ්ජතීති, අඤ්ඤථා
උප්පාදහඬිගානං අනඤ්ඤත්තප්පසඬිගතො. නත්ථී තත්ති පාකභෙදානං පච්චනං
හිජ්ජනං නත්ථීති වුත්තමෙවත්ථං සඬ්ඛිපිත්වා ආහ.

එත්තාවතා ව කිං වුත්තං හොති? යදි ජරතාඅනිච්චතා කෙනවි පච්චයෙන
ජායෙය්‍යං, තදා උප්පන්නස්ස නාම ජරාය, හඬිගෙන ව හච්ඡිකම්බන්ති තෙසං
ජරතාඅනිච්චතාපි සිග්ගං, න ව පනෙනා උපලබ්භන්ති. කස්මා? යස්මා න ජරතා
අඤ්ඤජරාය ජීරති, හිජ්ජති වා, න ව හඬිගො අඤ්ඤෙන හඬිගෙන හිජ්ජති, ජීරති වා,
ඉතරථා සාපි ජරා අපරාය ජරාය, හඬිගෙන ව ජීරති, හිජ්ජති, සො ව හඬිගො
අඤ්ඤාය ජරාය, අඤ්ඤෙන හඬිගෙන ජීරති, හිජ්ජතීති අනවට්ඨානප්පසඬිගතොති
වුත්තං හොති.

709-10. “ජාතස්සා”තිආදි නිගමනං. අථ වා උත්තරි වත්තබ්බවොදනාය
ඵලධපනං. “සියා කත්ථවී”තිආදි පරමතාසඬිකනං. එත්ථාති එතස්මි.
“ජරතාඅනිච්චතාද්වයං න පච්චති, න හිජ්ජති වා”ති අධිකාරෙ. රූපස්සුපවයොතීති
ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන “රූපස්ස උපවයො සන්තති”ති වචනෙනාති
අත්ථො. ඵචං පාකොපි පච්චතු, හෙදොපි පරිහිජ්ජතුති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථ
අධිජ්ජායො – යථා කම්මාදිහි උප්පජ්ජනකරූපනිද්දෙසෙ “කතමං තං රූපං
උපාදින්නං? චක්ඛායතනං...පෙ.... කායායතනං ඉත්ථීන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං
ජීවිතීන්ද්‍රියං, යං වා පනඤ්ඤමිපි අත්ථී රූපං කම්මස්ස කතත්තා
රූපායතනං...පෙ.... ඵොට්ඨබ්බායතනං ආකාසධාතු රූපස්ස උපවයො රූපස්ස
සන්තති කබ්බිකාරො ආහාරො”තිආදිනා (ධ. ස. 652) උපවයසන්තතීනං
නිද්දිට්ඨත්තා ජාති ජායතීති දීපිතං හොති තස්සා අපරජාතියා අභාවෙපි. ඵචං
ජරාහඬිගානං අපරජරාහඬිගාභාවෙපි ජීරණං, හිජ්ජනඤ්ච සම්පට්ඨිජ්ජිකම්බං, ඉතරථා
ජාතියාපි හෙදනා තදවත්ථායෙවාති.

711. “න චෙවා”තිආදි යථාසඬිකිතපරමතස්ස පටික්ඛිපනං. යදි ජායතීති න
විඤ්ඤාතම්බං, ඵචඤ්ච සති නිද්දෙසෙ කස්මා වුත්තන්ති ආහ
“ජායමානස්සා”තිආදි. ඉදං වුත්තං හොති – අසතිපි ජාතියා ජායමානත්තෙ
ජායමානානං ධම්මානං අභිනිබ්බත්තිභාවතො තස්සා තප්පච්චයභාවවොභාරො
අනුමතොති තත්ථ වුත්තා, න පන පරමත්ථතො ජායමානත්තා. ජායමානස්ස හි
අභිනිබ්බත්තිමත්තං ජාති, තස්මා අසිද්ධෙන අසිද්ධසාධනමෙතන්ති.

712-7. “තත්ථා”තිආදිනා පුනපි පරමතාසඬිකං කත්ථා පටික්ඛිපති. තත්ථං
යෙසං ධම්මානං යා ජාති, සා තප්පච්චයත්තවොභාරං, අභිනිබ්බත්තිසම්මුතිඤ්ච
ලභතෙවාති සම්බන්ධො. තථාති යථා ලභතෙව, තථා. යංතං-සද්දා හි
අබ්‍යභිචාරිතසම්බන්ධා. තෙසං ධම්මානං පච්චයා එතිස්සාති තප්පච්චයා, තස්සා
භාවො තප්පච්චයත්තං, තප්පච්චයත්තෙන පවත්තො වොභාරො
තප්පච්චයත්තවොභාරො, තං කම්මපච්චයභාවාදිවොභාරන්ති අත්ථො.
අභිනිබ්බත්තිසම්මුතින්ති අභිනිබ්බත්ති ජායතීති ඵචං අභිනිබ්බත්තිවසෙන

පවත්නසම්මුති. කම්මාදිසම්භවන්ති කම්මාදිවතුපව්වයසමුට්ඨානං. ජනකානං පව්වයානං ආනුභාවක්ඛණ්ණප්පාදෙ අභාවතොති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – යෙ තෙ රූපානං ජනකපව්වයා, තෙසං තදුප්පාදනං පති අනුපරතබ්බාපාරානං යො සො පව්වයුපලක්ඛණියො කිච්චානුභාවක්ඛණො, තදා ජායමානානං ධම්මානං විකාරභාවෙන ලබ්භමානතං සන්ධාය විනෙයාපුග්ගලවසෙන ජාතීයා පව්වයතො ජාතත්තං අනුඤ්ඤාතං තතො පුරෙ, පව්ඡා ව අනුපලබ්භමානත්තා, එවඤ්ච කත්වා වුත්තං “ජාතීයා පන ලබ්භති”ති. ජරාහඬිගානං පන පව්වයානුභාවක්ඛණතො උත්තරි යිතිහඬිගක්ඛණසු ලබ්භමානත්තා න එවං අනුඤ්ඤාතුං සක්කාති, ජාතීයා පන ලබ්භති සො වොභාරොති අධිප්පායො. තප්පව්වයත්තවොභාරන්තිආදිගාලාද්වයං නිගමනවසෙන වුත්තං.

718-9. අථ කිං ඉමාය ගීවාකණ්ඩුයාය, නනු වුත්තං භගවතා සුත්තන්තෙ “ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න”න්ති (සං. නි. 2.20), තස්මා කථමෙතං වුච්චති, ජරතා අනිච්චතා වෙච න කෙහිවි සමුට්ඨිතාති යො වදෙයා, තස්ස විතක්කං දස්සෙත්වා පටික්ඛිපිතුං “අනිච්ච”න්තිආදි වුත්තං. කස්මා න වත්තබ්බන්ති ආහ “සා හි පරියායදෙසනා”ති. පරියායදෙසනත්තමෙව විභාවෙතුං “අනිච්චාන”න්තිආදි වුත්තං. තථා-සද්දෙන “සඬ්ඛතාන”න්ති සඬ්ගණ්භාති.

720-3. අනිච්චං සඬ්ඛතඤ්චාති ව-සද්දෙන “පටිච්චසමුප්පන්න”න්ති සඬ්ගණ්භාති. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිප්පායො – අනිච්චසඬ්ඛතධම්මානං ජරාමරණත්තා තෙසු සන්තෙසු භොති, අසන්තෙසු න භොති. න හි අජාතං පරිපච්චති, හිජ්ජති වා, තස්මා තං ජාතිපව්වයතං සන්ධාය “ජරාමරණං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං, තතොයෙව ව අනිච්ච”න්ති පරියායෙන සුත්තෙ ආගතං. යථා විඤ්ඤත්තිආදීනං නිජ්පරියායතො විත්තසමුට්ඨානතාභාවෙපි විත්තජානං විකාරත්තා විත්තසමුට්ඨානභාවොති. විඤ්ඤත්තියො වියාති ව නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං ලහුතාදීනම්පි විත්තජාදිභාවස්ස පරියායෙනෙව ඉච්ඡිතත්තා. නිජ්පරියායෙන අට්ඨාරසෙව නිජ්ඵන්තරූපානි කම්මාදිසමුට්ඨානානීති. තයන්ති ජාතිජරාහඬිගසඬ්ඛාතානං ලක්ඛණරූපත්තයං.

බංසුප්ඵංවාති ආකාසකුසුමං විය. යථා ආකාසකුසුමං සබ්බසො අජාතත්තා නත්ථි, එවම්දම්පි නත්ථිති අත්ථො. නිච්චං වාසඬ්ඛතං වියාති යථා අසඬ්ඛතං නිබ්බානං කෙනවි අසඬ්ඛතත්තා නිච්චං ධූවං, එවම්දම්පි කෙනවි අසඬ්ඛතත්තා නිච්චං සස්සතං වාති අත්ථො. නොභයං පනිදන්ති ඉදං පන උභයම්පි බංසුප්ඵං විය නො නත්ථි, න ව නිබ්බානං විය අසඬ්ඛතං වාති අත්ථො. නිස්සයායත්තවුත්තිතොති ජායමානපරිපච්චමානහිජ්ජමානානං ජාතිආදිමත්තභාවෙන ජායමානාදිනිස්සයපටිබ්බවුත්තිත්තා. තමෙව නිස්සයායත්තවුත්තිතං සමත්ථෙතුං “භාවෙ පට්ඨයාදීන”න්තිආදි වුත්තං. අයං පනෙත්ථ සඬ්ඛෙපත්ථො – පට්ඨිආදීනං නිස්සයානං භාවෙ ජාතිආදිත්තයං පඤ්ඤායති, තස්මා නො නත්ථි, යස්මා ව තෙසං අභාවෙ න පඤ්ඤායති, තස්මා න නිච්චන්ති ඉමමෙව ව අභිනිවෙසං නිසෙධෙතුං.

හගවතා ජාතියා චතුෂ්ත්තං, ජරාමරණස්ස ච අනිච්චාදිපරියායො චුත්තොති දට්ඨබ්බං.

724-5. නිජ්ජන්තානි නාමානි “රූපස්ස පරිච්ඡෙදො, රූපස්ස විකාරො, රූපස්ස ලක්ඛණ” ත්තිආදිනා පරිච්ඡෙදාදිභාවං අතික්කමිත්වා අත්තනො කක්ඛ්ඤත්තාදිනා සභාවෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙතබ්බත්තා, අපරියායෙනෙව කම්මාදිපච්චයෙහි නිජ්ජන්තත්තා වා නිජ්ජන්තානි නාම. තබ්බිපරීතනො අනිජ්ජන්තා.

සෙසකා අනිජ්ජන්තානි සුත්වා පරො අනිට්ඨං ආපාදෙන්තො ආහ “යදි හොන්ති” ත්තිආදි. “තෙසමෙවා” ත්තිආදිනා පන තං පටික්ඛිපති. කායවිකාරො කායවිඤ්ඤත්ති නාම, වච්චිකාරො වච්චිඤ්ඤත්ති නාම, ඡිද්දං විවරං ආකාසධාතු නාම, ලහුභාවො ලහුතා නාම, මුදුභාවො මුදුතා නාම, කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා නාම, නිබ්බත්ති උපවයො නාම, පචත්ති සන්තති නාම, ජීරණාකාරො ජරතා නාම, හුත්වා අභාවාකාරො අනිච්චතා නාමානි එවං තෙසංයෙව අට්ඨාරසන්තං නිජ්ජන්තරූපානං විකාරභූතත්තා නිජ්ජන්තා වෙව සඬ්ඛතා ව, තෙසංයෙව ව රූපානං විකාරත්තා තෙ අසඬ්ඛතා නාම කථං භවෙය්‍යුං, නිජ්ජන්තා වෙව සඬ්ඛතානි සම්බන්ධං කත්වා යදි අනිජ්ජන්තරූපානං නිස්සයභූතා නිජ්ජන්තරූපා සඬ්ඛතා, තෙසං පන විකාරභූතා කථං අසඬ්ඛතා නාම හොන්තීති අත්ථං වණ්ණෙත්ති. තෙසං අධිජ්ජායෙන නිජ්ජන්තා වෙවාති ව-කාරො ආගමසිද්ධොති දට්ඨබ්බං.

726-7. ඉත්ථිභාවො...පෙ.... වණ්ණිකානි ඵලට්ඨපනං. “එවං සන්තෙ” ත්තිආදි වොදනා. “අඤ්ඤං පනා” ත්තිආදි පරිභාරො. තත්ථ වක්ඛුකායපසාදානං, එකත්තං උපපජ්ජතීති වක්ඛුපසාදෙ කායපසාදභාවස්ස, කායපසාදෙ වක්ඛුපසාදභාවස්ස සබ්භාවතො පුරිමස්ස ඵොට්ඨබ්බාවභාසනං, ඉතරස්ස ච රූපාවභාසනං හොතීති වක්ඛුකායපසාදානං එකිභාවො භවෙය්‍යාති අත්ථො. නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙවතං. සොතකායපසාදාදීනම්පි හි චුත්තනයෙන එකත්තංයෙවාති.

728-30. අඤ්ඤං පන අඤ්ඤස්මිං න වත්ථිති යපෙත්වා
අඤ්ඤමඤ්ඤාවිනිබ්භොගවසෙන පචත්තිං අඤ්ඤං රූපං අඤ්ඤස්මිං රූපෙ පරමත්ථතො නෙවත්ථි හින්තනිස්සයභාවෙන කලාපන්තරගතත්තා. වක්ඛුපසාදො හි දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨිතභූතනිස්සිතො, කායපසාදො චුසිතුකාමතානිදානකම්මජභූතනිස්සිතො. අසඬ්ඛරන්ති අසංකිණ්ණං. යදි එවං, න සබ්බත්ථ කායායතනාදිකත්ති? තම්පි නත්ථි පරමත්ථතො. විනිබ්භුජිත්වා හි නෙසං නානාකරණං පඤ්ඤාපෙතුං න සක්කා, තං දස්සෙතුං.

“අඤ්ඤමඤ්ඤාවිනිබ්භොගවසෙනා” ත්තිආදි චුත්තං. අඤ්ඤමඤ්ඤා...පෙ.... පචත්තිතොති අඤ්ඤමඤ්ඤං සන්තානතො අවිනිබ්භුජ්ජනවසෙන අවිසංසට්ඨවසෙන පචත්තනතො. අවිනිබ්භොගරූපවසෙනාති පන අත්ථො න හොති. න හි වක්ඛුකායපසාදානං එකකලාපගතඅවිනිබ්භොගරූපා යානන්තරං වත්තුං සක්කාති. යථා රූපරසාදීනං විවෙචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යානාය අඤ්ඤමඤ්ඤධ්‍යාපිතා චුච්චති, න ව පරමත්ථතො රූපෙ රසො අත්ථි. යදි සියා,

රූපග්‍රහණෙනෙව රසග්‍රහණං ගච්ඡෙය්‍ය. එවං කායායතනාදීනම්පි පරමත්ථතො
න සබ්බත්ථ අත්ථිතා, “ඉදං එත්ථ, ඉදං එත්ථා”ති යානන්තරං පන සමයඤ්ඤානා
කෙනවි න සක්කා වත්තුන්ති. අත්ථි කායපසාදොතිති ඉතිසද්දො “තස්මා”ති ඉමස්ස
අත්ථො. තෙනාහ “තස්මා”ති. එවමුදිරිතන්ති සබ්බට්ඨානිකන්ති එවමුදිරිතං.

731-2. ලක්ඛණාදිවසෙනාපිති

යථාචුත්තලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවසෙනාපි. ධජානං ...පෙ.... ගතාති
පඤ්චවණ්ණානං නිලාදිපඤ්චවණ්ණසුත්තමයානං එකමෙකස්ස වා
එකෙකවණ්ණවසෙන ධජානං ඡායා තෙසං උපමතං උපමාභාවං ගතා සම්පත්තාති
අත්ථො. කෙවි පන “ඡායා උපමා එතෙසන්ති ඡායාඋපමා, ඡායාඋපමානං භාවො
ඡායාඋපමතා, තං ගතා එතෙ ධම්මා”ති වදන්ති. තං පන තෙහි “ඡායාඋපමතං
ගතා”ති එත්ථ බහුබ්බිභිවසෙනෙව රස්සත්තන්ති මඤ්ඤමානෙහි චුත්තං භවෙය්‍ය.
ගාථාබන්ධන්ථං පන රස්සත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “චතුත්ථද්ධ”තිආදීසු හි
විහත්තිලොපම්පි කත්වා දස්සෙත්තො ආවරියො න ඊදිසෙසු යානෙසු බ්‍යඤ්ජනෙ
ආදරං ජනෙති. යං පන “තෙස”න්ති හෙට්ඨාපදං, “ධම්මාන”න්ති උපරිපදං වා
සම්බන්ධිතුං අනිච්ඡන්තෙහි චුච්චති තත්ථ “නානත්තං සමුපාගත”න්ති. තං එත්ථ
අකාමාපි සම්බන්ධිතබ්බමෙව. න හි නානත්තං සමුපාගතං තෙසන්ති නාපෙක්ඛතිති.
අථාපි තත්ථ “නානත්තං සමුපාගතා”ති පාඨං පරිකප්පෙය්‍යං, හොතු තාව
පොත්ථකෙසු අදිස්සමානම්පි පාඨං පරිකප්පෙත්වා තෙසං තුට්ඨි. අයං පනෙත්ථ
අධිජ්ජායො – යථා පඤ්චවණ්ණානං ධජානං එකතො කත්වා උස්සාපිතානං
කිඤ්චාපි ඡායා එකාබද්ධා විය හොති, අඤ්ඤමඤ්ඤං පන අසම්මිස්සාව, එවමෙව
ඉමෙ සබ්බට්ඨානිකරූපා කිඤ්චාපි එකාබද්ධා විය හොන්ති, ලක්ඛණතො පන
අඤ්ඤමඤ්ඤං හින්තසභාවා අසම්මිස්සායෙව. එකකලාපට්ඨාපි හි ලක්ඛණතො
හින්තසභාවා, කිං පන නානාකලාපට්ඨාති.

733. අත්තතො පච්චයෙහි ලොකෙ නියුත්තං, විදිතන්ති වා ලොකිකං, තස්ස
භාවො ලොකිකත්තං. හිනොති පතිට්ඨහති සම්පයුත්තධම්මරාසි එතෙනාති හෙතු,
මූලට්ඨෙන උපකාරකො ලොභාදිකො ව අලොභාදිකො ව, තාදිසො හෙතු න
හොතිති නහෙතු. අත්තතො පච්චයෙහි සඬ්ඛතං අභිසඬ්ඛතන්ති සඬ්ඛතං. ආභවග්ගා,
ආගොත්‍රභු වා සවන්තිති ආසවා, සහ ආසවෙහිති සාසවං, ආසවෙහි ආලම්බිතබ්බන්ති
අත්ථො. පච්චයායත්තචුත්තිතොති අත්තතො අත්තතො පච්චයාධිනජ්ජවත්තිතාය
සජ්ජවචයත්තාති චුත්තං හොති. නිදස්සනමත්තමෙතං. කාමාවචරත්තා
අහෙතුකත්තා හෙතුවිජ්ජයුත්තත්තා සංයොජනියත්තා ගන්ථනියත්තා
උපාදානියත්තා ඔසනියත්තා යොගනියත්තා නීවරණියත්තා සංකිලෙසිකත්තා
පරාමට්ඨත්තා අවෙතසිකත්තා විත්තවිජ්ජයුත්තත්තා න රූපාවචරත්තා න
අරූපාවචරත්තා න අපරියාපන්නත්තා අනිය්‍යානිකත්තා අනිච්චත්තාති එවමාදිනාපි
කාරණෙන එකවිධමෙවාති.

734-8. එවං එකවිධනයං දස්සෙත්වා ඉදානි ආදි-සද්දෙන සඬ්ඛනිතදුට්ඨතාදිනයං
දස්සෙතුං “අජ්ඣත්තිකබ්බිද්ධා”තිආදිනා අජ්ඣත්තිකදුකාදයො ආරද්ධා. තත්ථ

අප්‍රකාශිතකූලක තාව ආභිතො අහං මානො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො, තං
 අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තත්තා අප්‍රකාශිතා, ඉන්ද්‍රියබද්ධමිමා, තෙසු
 භවාති, අත්තති චා භවාති අප්‍රකාශිතාති. කාමං අඤ්ඤාපි අප්‍රකාශිතසම්භූතා
 අත්ථි, රුළුභිවසෙන පන චක්ඛාදිතෙව “අප්‍රකාශිතාති” ති වුවුවන්ති. අථ චා “යදි
 මයං න භොම, ත්වං කට්ඨකලිඬගරුපමො භවිස්සසී” ති වදන්තා විය අත්තභාවස්ස
 සාතිසයං උපකාරකානීති තානෙව විසෙසතො අප්‍රකාශිතානාමං ලභන්ති.
 ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියාති ආධිපච්චට්ඨෙයන ඉන්ද්‍රියාති, සෙසං තදභාවතො අනින්ද්‍රියං. තත්ථ
 චක්ඛාදිතං පඤ්චන්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු අධිපතෙය්‍යං තෙසං
 පටුමන්දභාවාදිඅනුවත්තනතො, ඉන්ද්‍රියන්ද්‍රියපුරිස්සන්ද්‍රියද්වයස්ස
 ඉන්ද්‍රියලිඬගාදිභෙතුභාවෙ, ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ච සහජරුපානුපාලනෙති දට්ඨබ්බං.
 විසයවිසයිභාවතො සට්ඨන්තවසෙන ගහෙතබ්බත්තා ඔළාරිකං, තබ්බපරිත්තා
 සුමුමං. උපාදිත්තන්ති කම්මුනා ගහිතං. කම්මනිබ්බත්තඤ්ඤි “මමෙතං ඵල” න්ති
 තෙන කම්මුනා ගහිතං විය භොති.

එකාදස...පෙ.... සප්පට්ඨන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා
 සතිදස්සන්තභාවතො අනිදස්සනං, අඤ්ඤාමඤ්ඤං පතනවසෙන පන
 පට්ඨසබ්භාවතො සප්පට්ඨං, උභයපට්ඨකේවපෙන අනිදස්සනඅප්පට්ඨං. කම්මතො
 ජාතන්ති එත්ථ යං එකත්තතො කම්මසමුට්ඨානං අට්ඨින්ද්‍රියාති, වත්ථු වාති නවවිධං
 රූපං. යඤ්ච එකාදසවිධෙ චතුසමුට්ඨානෙ කම්මසමුට්ඨානං එකාදසවිධමෙව
 රූපන්ති ඵලං. විසතිවිධමිති කම්මතො උප්පජ්ජනතො කම්මජං. යඤ්චි ජාතං, යඤ්ච
 ජායති, යඤ්ච ජායස්සති, තං සබ්බමිති “කම්මජ” න්ති වුවුවති යථා “දුද්ධ” න්ති.
 කම්මතො අඤ්ඤං අකම්මං, අකම්මතො ජාතං අකම්මජං. අඤ්ඤත්ථෙ හි අයං අ-
 කාරො. තෙනාහ “තදඤ්ඤපච්චයාජාත” න්ති. කම්මතො අඤ්ඤපච්චයතො ජාතං,
 උතුට්ඨත්තාහාරජන්ති අත්ථො. විත්තජන්තිකාදීති වුත්තානුසාරෙන යොජෙතුං
 සක්කාති න දස්සිතාති.

දිට්ඨවතුක්කෙ දට්ඨබ්බන්ති දිට්ඨං. යං රූපායතනං අදක්ඛි, යඤ්ච දක්ඛිස්සති,
 යඤ්ච දක්ඛති, යඤ්ච පස්සෙය්‍ය, තං සබ්බං දිට්ඨං නාම තංසභාවානතිවත්තනතො
 යථා “ඉට්ඨ” න්ති. එස නයො සුතාදීසුපි. දිට්ඨං නාම රූපායතනං
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණාවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. සුතං නාම සද්දායතනං
 සොතවිඤ්ඤාණාවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. මුතං නාම ගන්ධරසථොට්ඨබ්බායතනත්තයං
 මුත්ථා පත්ථා ගහෙතබ්බතො, පසාදෙන සහ සම්බන්ධනතො චා. තථා භෙතං
 සම්පත්තග්ගාහකවිසයං වුත්තං. විඤ්ඤාතං නාම අවසෙසං කෙවලං
 මනොවිඤ්ඤාණාවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා.

ද්වාරඤ්චෙව වත්ථු වාති අත්තනිස්සිතානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං,
 අඤ්ඤනිස්සිතානං සම්පට්ඨිජනාදීනඤ්ච පවත්තිමුඛභාවතො ද්වාරඤ්චෙව
 අත්තනිස්සිතානං ආධාරභාවතො වත්ථු ව. ද්වාරමෙව හුත්ථා න වත්ථුති කෙවලං
 කම්මද්වාරභාවතො ද්වාරමෙව, තන්තිස්සිතස්ස විත්තුජ්ජාදස්ස අභාවතො න වත්ථු.
 වත්ථුමෙව හුත්ථා න ද්වාරන්ති මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නිස්සයභාවතො

වත්පුමෙව, වක්ඛාදයෝ විය සපරනිස්සිතානං පවත්තිද්වාරාභාවතො න ද්වාරං.
සෙසං එකවිසතිවිධං රූපං චුත්තවිපරියායතො නෙව ද්වාරං න වත්පු ව.
චතුත්ථවතුක්කෙති වත්පුවතුක්කෙ. තතියපදන්ති “වත්පුමෙව භුත්වා
නෙවින්දිය”න්ති පදං.

739-40. පුන පඤ්චවිධන්ති සම්බන්ධො. චතුෂන්ති පකාසිතං චතුභියෙව
සමුට්ඨානතො.

වක්ඛුචිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායං රූපායතනං තෙන ගහෙතබ්බතො, න පන
වක්ඛුචිඤ්ඤාණෙනෙව විඤ්ඤායතො. තථා හෙතං ආවජ්ජනාදීහි වෙව
මනොද්වාරිකජවනෙහි ව විඤ්ඤායතීති. එස නයො සොතවිඤ්ඤායාදීසුපි.
මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායං පන කෙවලං මනොවිඤ්ඤාණෙනෙව විඤ්ඤාතබ්බං.
න හි රූපාදිතො අඤ්ඤත්ථ වක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනි පවත්තන්ති.

ජවත්පුඅවත්පුහෙදතොති ඡන්තං වත්පුනං, අවත්පුස්ස ව හෙදතො.
මනොධාතුචිඤ්ඤායං රූපාදිපඤ්චකං.

මනායතනස්ස අරූපත්තා, ධම්මායතනස්ස ව එකදෙසතො රූපත්තා ආහ
“ආයතනහෙදතො එකාදසවිධ”න්ති.

743-5. අරූපහවෙ රූපුප්පත්තියා අභාවතො, අසඤ්ඤිභවස්ස ව
රූපභවපරියාපන්නත්තා චුත්තං “කාමරූපභවද්වයෙ”ති. භුම්මවජ්ජෙසුති
භුම්මදෙවානං වජ්ජනං යොනිවිභාගං පත්වා තෙසං මනුස්සසදිසත්තා. පුරිමා
තිස්සොති අණ්ඩජජලාබුජසංසෙදජයොනියො. තා හි යථාචුත්තජ්ජහෙදෙසු න
ලබ්හන්ති, තාසඤ්ච පටික්ඛෙපෙන පච්ඡිමා ඔපපාතිකයොනි අනුඤ්ඤාතාති
අත්ථතො ආපන්නමෙව හොතීති. තත්ථ නිරයෙති උස්සදානම්පි ගහණතො
අවිච්චිමහානිරයෙ කීටපාණකානම්පි සරීරං පච්ඡා වඩ්ඪනකං භුත්වා ව නිබ්බත්තති,
නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතානං නිව්වාතුරතාය කාමස්ස අභාවතො ගබ්හග්ගහණං න
හොති, තස්මා අණ්ඩජජලාබුජයොනියො තත්ථ න සන්ති, ආදිත්තත්තා කුච්ඡියං
ගබ්හං න පතිට්ඨාතීති කෙවි. නිබ්බත්තමානානඤ්ච පාපකම්මානුභාවෙන
මහාදුක්ඛස්ස පත්තබ්බතාය මහන්තෙනෙව සරීරෙන භවිතබ්බන්ති සංසෙදජයොනිපි
තෙසං න හොති, අග්ගිජාලාය සන්තජ්ජමානසරීරත්තා තෙසං නිබ්බත්තකාලෙ
අල්ලට්ඨානෙ පුජ්ථාදීසු සම්භවාභාවතො සංසෙදජතා නත්ථෙවාතිපි වදන්ති. තෙන
තෙසං ඔපපාතිකාව යොනිති ආහ “නිජ්ඣාමතණ්හිකෙ”ති. අථ
සංසෙදජඔපපාතිකයොනීනං කො විසෙසොති? සංසෙදජො තාව බුද්දකසරීරො
භුත්වා පදුමගබ්භාදිං නිස්සාය නිබ්බත්තො කමෙන වඩ්ඪති. ඉතරො පන යත්ථ යත්ථ
නිබ්බත්තති, තත්ථ තත්ථ පරිච්ඡින්නජ්ජමාණසරීරොව සොළසවස්සුද්දෙසිකො විය
පරිපුණ්ණධගපච්චධගො පාතුරහොසි.

සෙසෙ ගතිත්තයෙති යථෙත්වා දෙවගතිං, නිරයගතිඤ්ච
අවසෙසමනුස්සපෙතතිරච්ඡානසඤ්ඤිතෙ ගතිත්තයෙ. මනුස්සෙසු හි කෙවි

අණ්ඩජාපි හොන්නි කුන්තපුත්තද්වෙහාතිකත්ථෙරා විය, කෙවි සංසෙදජාපි හොන්නි පදුමගබ්භෙ නිබ්බත්තපොක්ඛරසාතිබ්බාග්මණාදයො විය, කෙවි ඔපපාතිකාපි හොන්නි අම්බපාලිගණිකාදයො විය. නිජ්ඣාමතණ්හිකාවසෙසපෙතා පන සබ්බචතුප්පදපක්ඛිජාතිදීසජාතිආදයො සබ්බෙපි තිරච්ඡානා ව චතුයොනිකාවාති.

746-7. ගබ්භෙ මාතුකුච්ඡියං සෙතීති ගබ්භසෙය්‍යකො, සොයෙව රූපාදීසු සත්තතාය ගබ්භසෙය්‍යකසත්තො. තස්ස ගබ්භසෙය්‍යකසත්තස්ස. තිංස රූපානීති කායභාවචන්ද්‍රදසකවසෙන සමතිංස කම්මජරූපානියෙව. තදා හි නෙව විත්තජරූපමත්ථි පටිසන්ධිවිත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපකත්තාභාවතො, නාපි උතුජං පුරිමුප්පන්තඋතුතො අභාවා. උතු හි යානප්පත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙති, න ව ආභාරජං තස්මිං කායෙ අජ්ඣොභට්ඨස්ස අභාවතො, තස්මා කම්මසමුට්ඨානානියෙව තිංස රූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙ නිබ්බත්තන්ති, යානී “කලලරූප”න්ති පවුච්චන්ති, පරිපිණ්ඩිතානි ව තානි ජාතිඋණ්ණාය එකස්ස අංසුනො පසන්තතිලතෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධට්ඨස්ස පග්ගරිත්වා අග්ගෙ ධීතබ්න්දුමත්තානි අච්ඡානි විජ්ජසන්තානි පසන්තතෙලබ්න්දුසමානානි හොන්නි. යථාහු –

“තිලතෙලස්ස යථා බින්නු,
සජ්ජිමණ්ඩො අනාවිලො;
එවං වණ්ණපටිභාගං,
කලලන්ති පවුච්චති”ති. (විභ. අට්ඨ. 26);

සභාවස්සෙවාති අවධාරණෙන අභාවකස්ස භාවදසකාභාවතො තිංසරූපානං අසම්භවං දීපෙති. තෙනාහ “අභාව...පෙ.... කායචන්ද්‍රවසෙන තු”ති. අභාවගබ්භසෙය්‍යානන්ති ඉමිනා අභාවඔපපාතිකානං න එවන්ති දස්සෙතීති කෙවි. පුබ්බෙ සභාවකගබ්භසෙය්‍යකස්ස පන වත්වා තතො නිවත්තනත්ථං. “අභාවගබ්භසෙය්‍යකසත්තාන”න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පුබ්බෙ ගබ්භසෙය්‍යක-ග්ගහණෙන අණ්ඩජානම්පි ගහණෙ ඉධ විසුං වචනං ගොඛලීඛද්දඤායවසෙනානි දට්ඨබ්බං, න පන තෙසං අභාවකභාවනිවත්තනත්ථන්ති. ඉතරථා හි වීසතිරූපානං වචනං විරුජ්ඣති. අභාවකභාවො පනෙත්ථ අණ්ඩජානං පකරණතො දට්ඨබ්බො. න හි ගබ්භසෙය්‍යක-සද්දෙන සමාසභූතං අභාව-සද්දං ඉධ ආනෙතුං සක්කාති.

748. ගහිතාගහණෙනෙත්ථ, එකාදස භවන්ති තෙති එකස්මිං කලාපෙ ගහිතරූපානං අපරකලාපෙ අග්ගහණවසෙන සුද්ධට්ඨකං, ජීවිතං, කායපසාදො, චන්ද්‍රරූපන්ති අභාවකස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ එකාදස රූපානි භවන්ති, සභාවකස්ස පන ද්වීසු භාවෙසු එකෙන සහ ද්වාදස රූපානි හොන්නි. එසෙව ව නයොති වුත්තෙසු, වක්ඛමානෙසු ව පටිසන්ධික්ඛණිකකලාපෙසු අග්ගහිතග්ගහණෙන රූපග්ගහණෙන නයො එසෙව ඤෙය්‍යො.

749. නනු ව “සබ්බෙසු දසකෙසු”ති වුත්තං, කථං පන තෙ දසකා ජානිතබ්බාති ආහ “ජීවිතෙනා”තිආදි. සුද්ධකමට්ඨකන්ති වත්තාරි මහාභූතානි, තන්තිස්සිතා ව

වණ්ණගන්ධරසඔජාති ඉදං ජීවිතාදිනා අසම්මිස්සං සුද්ධට්ඨකං. ඉමානියෙව හි අට්ඨ කත්ථවි අවිනිබ්භොගවසෙනපි පවත්තිතො අවිනිබ්භොගරූපානි අවකංසතො එකො කලාපොති ව වුවුවති. ආවරියජොතිපාලත්ථෙරෙන පන “නිජ්ජන්නානිජ්ජන්නවසෙන දස රූපානි අවිනිබ්භොගවුත්තිකානි එකො කලාපො”ති වත්වා පුන තංසමත්ථනත්ථං ඉදං වුත්තං –

“අවිනිබ්භොගවුත්තිනි, වතුජානෙකලක්ඛණා;
නිජ්ජන්නානට්ඨ වා තෙසු, හිත්වාන කායලක්ඛණෙ”ති.

750. කායදසකත්ති කායො දසමො එත්ථාති කායදසකං, අසාධාරණෙන වා කායෙන ලක්ඛිතං දසකං කායදසකං. එස නයො චක්ඛුදසකාදීසු. පරියාපුටං ඤාතං, කථිතන්ති වා අත්ථො.

752-3. කාමාවචරදෙවෙසු සබ්බකාලං පටිසන්ධිපවත්තිසු සත්තතියා රූපානං ලබ්භනතො වුත්තං “නිව්චං රූපානි සත්තති”ති. න හි තෙ කදාවිපි විකලින්දියා, අභාවකා වා භොන්ති. “මනුස්සෙසු ඔපපාතිකසත්තාන”න්ති අවිසෙසෙන වුත්තෙපි ආදිකප්පිකානං භාවදසකස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ අභාවතො තෙසං සට්ඨි රූපානීති වෙදිතබ්බං. ජීවිතනවකම්පි ඔපපාතිකානං, සංසෙදජානඤ්ච කාමාවචරසත්තානං පවත්තෙයෙව භොති තස්ස පාවකග්ගිනා සහවුත්තිත්තා, තස්ස ව අජ්ඣෙකාහටාහාරසන්තිස්සයෙන සම්භවතො. සංසෙදජානම්පි පරිපුණ්ණාදිගපච්චඨගානං නිබ්බත්තනතො ඔපපාතිකෙහි විසෙසො නත්ථිති තෙසං විසුං අග්ගහණං. විභඩ්ගෙපි හි –

“කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සවි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති,
කස්සවි දසායතනානි, කස්සවි අපරානි දසායතනානි, කස්සවි නවායතනානි,
කස්සවි සත්තායතනානි පාතුභවන්ති”ති (විභ. 1009) –

ඉමස්ස නිද්දෙසෙ “ඔපපාතිකසත්තාන”න්තිආදිනා ඔපපාතික-ග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජ-ග්ගහණං. තඤ්ච පරිපුණ්ණායතනානං සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඨගණ්භනතො. තථා හි වුත්තං අට්ඨකථායං “සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඨගහං කත්වා වුත්තා”ති. පධානාය වා යොනියා සබ්බපරිපුණ්ණායතනායොනිං දස්සෙතුං “ඔපපාතිකසත්තාන”න්ති වුත්තං.

754-5. චක්ඛුසොතවත්ථුපසාති චක්ඛුදසකසොතදසකවත්ථුදසකවසා. ආනන්දාවරියො පනෙත්ථ “රූපධාතුයං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකානං ජීවිතජක්කස්සාති වතුන්තං කලාපානං වසෙන සත්තචීසති රූපානි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා”ති වත්වා පුන තං සමත්ථෙන්නො “පාළියඤ්ඤි ‘රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ යපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො

පාතුහවන්ති'ති (විහ. 1015) වුත්තං. තථා 'රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි නව ධාතුයෝ'ති (විහ. 994) සබ්බසඬ්භාහකවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං වුත්තං. කථාවත්ථුම්භි ව සානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො 'අත්ථි තත්ථ සානායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බො'තිආදීනා (කථා. 520). න ච අචොට්ඨබ්බායතනානං පථව්ඨාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා වත්තුං ඵුසිතුං සක්කුණෙය්‍යතාවිනිමුත්තස්ස පථව්ඨාදිසභාවස්ස විය ගන්ධරසායතනභාවවිනිමුත්තස්ස ගන්ධරසභාවස්ස අභාවා. යදි ව සානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථිති තානි ආයතනානිති න වුච්චෙය්‍යං, ධාතුසද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවිභාවකොති ගන්ධධාතුරසධාතූති අවචනෙ කාරණං නත්ථි. ධම්මසභාවො ච නෙසං එකන්තෙන ඉවජිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා. ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තතො යමකෙ වුත්තො 'ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා'ති (යම. 1.ආයතනයමක.13), තස්මා තෙසං ගන්ධරසායතනභාවාහාවෙපි කොචි ආයතනභාවො වත්තබ්බො. යදි ව චොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථව්ඨාදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනසඬ්භගහො. ගන්ධරසභාවෙ, පන ආයතනභාවෙ ව සති ගන්ධො ව සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතනන්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායතනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං, 'තයො ආභාරා'ති (විහ. 1015) වචනතො කබ්බිකාරාභාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා ගන්ධරසොජා භිත්වා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්භි ධම්මතා න විලොමතා හොති''ති වදති.

ආවරියජොතිපාලධම්මපාලත්ථෙරා පන තං පටික්ඛිපන්ති. තථා ච වුත්තං තෙහි "රූපාවචරසත්තානං සානජිවිහායතනභාවතො විජ්ජමානාපි ගන්ධරසා ආයතනකිව්චං න කරොන්ති"ති, තෙ අනාමසිත්වා පාළියං "පඤ්චායතනානි පාතුහවන්ති"ති "ඡ ආයතනානි"ති (විහ. 993-994) ච ආදි වුත්තං. "තයො ආභාරා"ති ච අජ්ඣොහරිතබ්බස්ස ආභාරස්ස අභාවෙන ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසඬ්භාතස්ස ආභාරකිව්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං, ඔජාය ච අභාවතො. ඉති විසයිනො කිව්චස්ස අභාවෙන විසයො කිව්චභාවධම්මො න වුත්තො. යස්මිඤ්භි භවෙ විසයි නත්ථි, තස්මි. තංහෙතුකො නිජ්ජරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථිති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං, යථා තත්ථෙව රූපභවෙ පථව්ඨනෙජොවායොධාතුනං චොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ වචනං, තස්ස තත්ථ විසයිසබ්භාවහෙතුකො නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො වුත්තො, යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස. යදි විසයිසබ්භාවහෙතුකො විසයස්ස නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො, කථමසඤ්ඤසත්තානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුහවන්ති. අසඤ්ඤසත්තානඤ්භි චක්ඛායතනං නත්ථි. අථ තදභාවෙන රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිජ්ජායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන න රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං න වත්තබ්බං.

යථාසකඤ්ඤා ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථි, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤානං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අවත්වා ධම්මසභාවානතිවත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච විසයභාවුපගමනතො ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්වා “පඤ්චායතනානි”ති පාළියං වුත්තං. එතදත්ථඤ්ඤා ධම්මායතනන්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං පිට්ඨිවට්ටකානි වා තානි කත්වා “පඤ්චායතනානි”ති වුත්තං. යෙන ච පන අධිජ්ජායෙන අසඤ්ඤානං රූපායතනං වුත්තං, තෙන සඤ්ඤානං, අසඤ්ඤානම්පි ගන්ධායතනාදීනං විසුං ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං “අසඤ්ඤාසත්තානං දෙව්‍යානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුහවන්ති”ති (විහ. 1017) වුත්තං.

අසතිපි හි තත්ථ අත්තතො ඉන්ද්‍රියෙසු රූපස්ස වණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙව්‍යාති තං රූපායතනන්ත්වෙව වුච්චති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තිණි පක්ඛිපිත්වා සඤ්ඤානං අට්ඨ ආයතනානි, අසඤ්ඤානං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො භොති. එවඤ්ඤෙතං සම්පට්ඨිජ්ජිතබ්බං, අඤ්ඤා රූපලොකෙ ඵ්ඨිතුං අසක්කුණෙය්‍යානාය පථවීආදීනං බ්‍රහ්මුතං වට්ඨෙසායො එව ච න සියා. න හි පටිසට්ටනනිසංසනමන්තරෙන සද්දජ්ජවත්ති අත්ථි, න ච ඵ්ඨසනසභාවානං කත්ථවි අඵ්ඨසනසභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං, ථොට්ඨබ්බායතනස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපහවෙ රූපායතනාදීනම්පි සම්භවො එව න සියා, තස්මා ඵ්ඨිතුං සක්කුණෙය්‍යානාය පථවීආදීනං තත්ථ කායින්ද්‍රියාභාවෙන තෙසං ථොට්ඨබ්බභාවො න වුත්තො. එවඤ්ඤා කත්වා රූපධාතුයං තෙසං සජ්ජට්ඨිතාවචනඤ්ඤා සමත්ථිතං භොති. වුත්තඤ්ඤා “අසඤ්ඤාසත්තානං අනිදස්සනසජ්ජට්ඨිතං එකං මහාභූතං පට්ඨිව...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතා”තිආදි.

පටිසො ච නාම භූතත්තයස්ස කායපසාදං පති තන්තිස්සයභූතසට්ටනං ද්වාරෙන අභිමුඛභාවො, ඉධ පන තංසභාවතා, යො ච ඵ්ඨිතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවො සට්ටනාය අභාවතො නත්ථි. යදි තත්ථ අසතිපි විසයිමිති රූපායතනම්පි ගහෙත්වා “ද්වෙ ආයතනානි”ති වුත්තං, අථ කස්මා ගන්ධායතනාදීනි ගහෙත්වා “පඤ්චායතනානි”ති න වුත්තන්ති? නයදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තානි වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ රූපායතනස්සෙව චචනං කදාපි අඤ්ඤාභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න පන ඉතරෙසං අභාවතො, නාපි පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං ආයතනභාවාභාවතො.

අසඤ්ඤානඤ්ඤා රූපායතනං සමානතලවාසිතං වෙහජ්ජලානං, උපරිභූමිකානඤ්ඤා සුද්ධාවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථ අචචනං යුත්තං. කථාවත්ථුමිති ච නිජ්ජරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පරිජානන්තං සන්ධාය පටිසෙධො කතො. යදිපි වෙතං චචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවචිභාවනං න භොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන අඤ්ඤාවචනං නත්ථෙව්‍යාති? නයිදමෙවං අට්ඨකථාසු තත්ථ තෙසං අත්ථිභාවස්ස නිද්ධාරෙත්වා වුත්තත්තා. යඤ්ඤා අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි විස පමාණභූතං අවිගරහිතාය ආචරියපරම්පරාය යාවජ්ජතනා ආගත්තා. තත්ථ

සියා “යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං, ඉදං පන විරුජ්ඣති” ති? නයිදමෙවං, යථා න විරුජ්ඣති, තථා පටිපාදිතත්තා. චක්ඛාදීනං ආයතනානං, තන්තිස්සයානඤ්ච විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථං භගවතො ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන චුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි තෙසං අවචනං යුජ්ජති එව, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො භොති, තථා චක්ඛුදසකාදිවසෙන ඉධ රූපගණනා කතාති න එත්ථ ධම්මතාවිලෝමනාසඬකාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බන්ති.

756. ජචචන්ධබ්බිරාති ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං දීඝකරණං. න හි ජචචන්ධබ්බිරඅඝානරහිතෙ නපුංසකෙ චත්ථුකායජීවිහාදසකවසෙන ඉධ තිංසාති යුජ්ජති, ඉදඤ්ච “ඔපපාතිකස්ස ජචචන්ධබ්බිරඝානරහිතෙ නපුංසකෙ ජීවිහාකායචත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපාති උජ්ජජ්ජන්ති” ති අට්ඨකථාවාදං ගහෙත්වා චුත්තං. ආනන්දාවරියො පන තං “පාළියා න සමෙති” ති වත්වා පටික්ඛිපති. තථා වාහ “නෙතං පාළියා සමෙති” ති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අඝානකානං උජ්ජන්ති චුත්තා.

ධම්මහදයවිහඬගෙ හි –

“කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනාති පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනාති, කස්සචි අපරාති දසායතනාති, කස්සචි නවායතනාති, කස්සචි සත්තායතනාති පාතුභවන්ති” ති (විහ. 1009) –

චුත්තං, න චුත්තං “අට්ඨායතනාති පාතුභවන්ති” ති. යදි හි අඝානකස්සාපි උපපත්ති සියා, තික්ඛන්තුං “දසායතනාති පාතුභවන්ති” ති වත්තබ්බං සියා, තික්ඛන්තුඤ්ච “නවායතනාති පාතුභවන්ති” ති, න වෙනං චුත්තං. යමකෙ ව ඝානජීවිහානං සහජ්ජවත්ති චුත්තාති තං උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බන්ති. අයඤ්ඤෙන්ථ ආවරියස්ස අධිජ්ජායො – ධම්මහදයවිහඬගපාළියඤ්ච “එකාදසා” ති පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජාති එකාදසායතනාති චුත්තාති, “කස්සචි දසායතනාති” ති අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජාති, “අපරාති දසායතනාති” ති බ්බිරස්ස සොතායතනවජ්ජාති, “නවායතනාති” ති අන්ධබ්බිරස්ස චක්ඛුසොතවජ්ජාති, “සත්තායතනාති” ති ගබ්භසෙයාකස්ස රූපගන්ධරසකායථොට්ඨබ්බමනධම්මායතනවසෙන චුත්තං. යදි චක්ඛුසොතඝානවිකලොපි උජ්ජජ්ජෙයා, තස්ස අට්ඨෙවායතනාති වත්තබ්බාති සියුං, න ව චුත්තං “අට්ඨායතනාති පාතුභවන්ති” ති, තස්මා නත්ථෙව චක්ඛුසොතඝානවිකලො. සති අඝානකඋපපත්තියං පුනපි “කස්සචි අපරාති දසායතනාති පාතුභවන්ති” ති වත්තබ්බං සියා. තථා ව සති යථා අන්ධබ්බිරස්ස වසෙන “කස්සචි නවායතනාති පාතුභවන්ති” ති එකවාරං චුත්තං, එවං අන්ධාඝානකස්ස, බ්බිරාඝානකස්ස ව වසෙන “කස්සචි අපරාති නවායතනාති, කස්සචි අපරාති නවායතනාති” ති වත්තබ්බං සියා. කාමභවෙ අජීවිහස්ස සත්තස්සාභාවතො, ඝානජීවිහායතනානං සහජ්ජවත්තිවචනතො ව තත්ථෙව කාමධාතුයං අඝානකස්සාසම්භවොති.

ජොතිපාලත්ථෙරාදයෝ පන “සංසෙදජස්ස ජච්චන්ධබ්බිරඅසානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංසරුපානි උප්පජ්ජන්තිති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්ස. ධම්මහදයවිහඬගපාළියඤ්ච ‘උපපත්තික්ඛණේ’ති වුත්තත්තා ඔපපාතිකස්සෙව වසෙන නයො නීතො. යමකට්ඨකථායඤ්ච වුත්තං ‘කාමධාතුයං අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුහවන්තිති වදෙය්‍යා’ති, යම්පි ධම්මහදයවිහඬගෙ ‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණේ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුහවන්ති’තිආදීනං නිද්දෙසෙ ‘ඔපපාතිකානං පෙතාන’න්තිආදීනා ඔපපාතික-ග්ගහණමෙව කතං, න පන සංසෙදජ-ග්ගහණං, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඬගහවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං අට්ඨකථායං ‘සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬගහං කත්වා වුත්තා’ති, පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනං යොනිං සඬගහෙත්වා දස්සෙතුං ‘ඔපපාතිකාන’න්ති වුත්තන්ති ව, තස්මා න කොචි පාළිවිරොධො”ති වදන්ති.

අපරෙ පනාහු – “කාමධාතුයං අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුහවන්තිති වදෙය්‍යාති ඉදං මනුස්සෙසු සංසෙදජොපපාතිකානං වසෙන වුත්තං, තෙ පරිපුණ්ණායතනාව. කෙසඤ්චි පන අසානකකීටානං අත්ථිභාවතො අපායෙසු සංසෙදජොපපාතිකෙ සන්ධායෙනං වුත්ත”න්ති වදන්ති. තං ආනන්දාවරියාදීනං මතෙන පටික්ඛෙපාරහමෙවාති.

757-8. උක්කංසස්සාවකංසස්ස අන්තරෙති “සත්තති”ති වුත්තඋක්කංසපරිච්ඡෙදස්ස, “තිංසා”ති වුත්තඅවකංසපරිච්ඡෙදස්ස ව මජ්ඣිමනිකායෙ. අනුරූපතො...පෙ.... විභාවිතාති ජාතිඅන්ධස්ස සට්ඨි රුපානි චක්ඛුදසකාභාවතො, තථා බ්බිරස්ස සොතදසකාභාවතො, අන්ධබ්බිරස්ස පන පණ්ණාස චක්ඛුසොතදසකාභාවතොතිආදීනා නයෙන අඤ්ඤාමඤ්ඤාපෙක්ඛාය පරිපුණ්ණා පරිපුණ්ණානං රුපානං පාණීනං වසෙන රුපානං සමුප්පත්ති විඤ්ඤාතබ්බාති අත්ථො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං වුත්තමෙවාති.

759-60. එවං තිසු භවෙසු පටිසන්ධියං රූපජ්ජවත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි පවත්තියං දස්සෙතුං “සත්තවිසති රුපානි”තිආදි වුත්තං. කාමාවචරසත්තස්ස හි පරිපුණ්ණායතනස්ස අසති අන්ධබ්බිරාදිපසාදවිසාතෙ යාව මරණචිත්තස්ස හෙට්ඨා සත්තරසමචිත්තං, තාව සත්තවිසති රුපානි පවත්තන්ති. අපරිපුණ්ණායතනස්ස පන ජච්චන්ධාදිකස්ස හෙට්ඨා වුත්තනායෙන රුපානං භායනවඬ්ඪනානි වෙදිතබ්බාති. නනු අට්ඨවිසතියෙව රුපානි කාමහවෙ පවත්තන්තිති ආහ “අප්පවත්තනතො”තිආදි.

සානං...පෙ.... න විජ්ජරෙති කාමවිරාගභාවනාවසෙන ගන්ධාදිග්ගාහකෙසු පසාදෙසු විරත්තා භොන්තිති සානාදිත්තයං නත්ථි. චක්ඛුසොතෙසු පන අනුත්තරදස්සනාදිඅත්ථං විරත්තා න භොන්තිති තානි තෙසං උප්පජ්ජන්ති. භාවද්වයං කාමරාගූපනිස්සයත්තා න උප්පජ්ජති. කෙචි පන “ලභ්‍යතාදිත්තයම්පි

රූපහවෙ නත්ථි දන්ධත්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො. සති හි තාදිසෙ
 ධාතුක්ඛොභෙ තප්පට්ඨකත්ථෙහි ලුහුතාදීහි භවිතබ්බෝ න්ති වදන්ති, තං අකාරණං. න
 හි වූපසමෙතබ්බපච්චනීකාපෙක්ඛො තබ්බිරොධධම්මුප්පාදො. තථා සති
 සහෙතුකකිරියවිත්තුප්පාදෙසු කායලුහුතාදීනං අභාවො එව සියා, තස්මා පඤ්චෙව
 රූපානි සඤ්ඤිබ්බන්මානං න උප්පජ්ජන්ති, අවසෙසානි තෙව්සති රූපානි උප්පජ්ජන්ති.
 අසඤ්ඤිබ්බන්මානං පන පඤ්ච පසාදරූපානි, භාවද්වයං, හදයවත්ථු, විඤ්ඤත්තිද්වයං,
 ලුහුතාදිත්තයන්ති තෙරස රූපානි වජ්ජෙත්වා අවසෙසානි පන්තරස උප්පජ්ජන්ති.

761. චතුසන්තතිච්චතූන්තං පච්චයානං වසෙන චතුසන්තතිරූපානි. රූපෙ
 භොන්ති තිසන්තතිච්චතූන්තං අනාභාරභාවෙන ආභාරජරූපානං අභාවතො
 තිස්සො සන්තතියො. ද්විසන්තතිච්චතූන්තං විත්තජාභාරජානං අභාවතො ද්වෙ සන්තතියො.
 බහිද්ධා එකසන්තතිච්චතූන්තං කම්මජාදීනං තිස්සන්තම්පි අභාවතො උතුප්පන්තතියෙව.

762-4. එවං පටිසන්ධිපචත්තිසු රූපානං ගණනපරිච්ඡේදං වත්වා ඉදානි තත්ථ
 නෙසං උප්පත්තික්කමං දස්සෙතුං “රූපං නිබ්බත්තමාන”න්තිආදි වුත්තං.
 සබ්බෙසන්ති කාමරූපහවිකානං සබ්බෙසන්තානං. පටිසන්ධික්ඛණෙ පනාති එත්ථ
 දසකත්තයං භොතීති පාඨසෙසො. තෙනාහ “යථෙවා”තිආදි. පටිසන්ධික්ඛණෙ
 දසකත්තයං හෙට්ඨා වුත්තම්පි “තඤ්ච ඛො සන්ධිවිත්තස්සා”තිආදිකං විසෙසං
 දස්සෙතුං පුන වුත්තං. විත්තස්ස තිසු ඛණෙසු කම්මජරූපානං සමුප්පත්තිතො ආහ
 “තථෙවා”තිආදි. තිංස තිංසෙවාති තිංස තිංසෙව කම්මජරූපානි.

ආනන්දාවරියො පන “විත්තස්ස ධීතික්ඛණමෙව නත්ථි, හඬගක්ඛණෙ ව
 රූපුප්පාදො නත්ථිච්චතූසමුට්ඨානිකානිපි රූපානි විත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව
 භොන්ති”ති ආහ. වුත්තඤ්ඤි තෙන – යො චෙත්ථ විත්තස්ස ධීතික්ඛණො වුත්තො,
 සො ච අත්ථි නත්ථිච්චතූවාරොතබ්බො. විත්තයමකෙ හි “උප්පන්නං
 උප්පජ්ජමාන”න්ති (යම. 2.විත්තයමක.81) එතස්ස විභවිගෙ “හඬගක්ඛණෙ
 උප්පන්නං නො ච උප්පජ්ජමාන”න්ති (යම. 2.විත්තයමක.81) එත්තකමෙව වුත්තං,
 න වුත්තං “ධීතික්ඛණෙ හඬගක්ඛණෙ වා”ති. තථා”න උප්පජ්ජමානං න
 උප්පන්න”න්ති එත්ථ “හඬගක්ඛණෙ න උප්පජ්ජමානං නො ච න උප්පන්න”න්ති
 එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං “ධීතික්ඛණෙ හඬගක්ඛණෙ වා”ති. එවං “න
 නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමාන”න්ති එතෙසං පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙ “උප්පාදක්ඛණෙ
 අනාගතඤ්ඤා”ති වත්වා “ධීතික්ඛණෙ”ති අවචනං, අතික්කන්තකාලවාරෙ ව
 “හඬගක්ඛණෙ විත්තං උප්පාදක්ඛණං විතික්කන්ත”න්ති (යම. 2.විත්තයමක.83)
 වත්වා “ධීතික්ඛණෙ”ති අවචනං ධීතික්ඛණාභාවං විත්තස්ස දීපෙති. සුත්තෙපි හි
 “ධීතස්ස අඤ්ඤාපත්තං පඤ්ඤායතී”ති (අ. නි. 3.47) තස්සෙව එකස්ස
 අඤ්ඤාපත්තාභාවතො යස්සා අඤ්ඤාපත්තං පඤ්ඤායති, සා සන්තතිට්ඨතීති න න
 සක්කා වත්තුං. විජ්ජමානං තංඤ්ඤාද්වයසමඬගී ධීතන්ති. යො චෙත්ථ විත්තස්ස
 නිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, සො ච විවාරොතබ්බො. කස්මා? “යස්ස වා
 පන සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති? නො”ති (යම.

1.සච්චයමක.136) චුත්තන්ති, න ච චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය පටික්ඛෙපො කතොති සක්කා විඤ්ඤාතුං චිත්තසමුට්ඨානරූපාධිකාරස්ස අභාවාති.

ආචරියස්ස හි අයමධිජ්ජායො – උජ්ජන්තඋජ්ජජ්ජමානවාරාදීසු “ධීතික්ඛණ්ණො”ති අවචනං “චිත්තස්ස ධීතික්ඛණ්ණං නාම නත්ථි”ති ඉමමත්ථං දීපෙති. න හි යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං දිස්සති. න කෙවලං අභිධම්මෙ අවචනමෙව චිත්තස්ස ධීතික්ඛණ්ණභාවජොතකං, අපිච ඛො “ධීතස්ස අඤ්ඤාථත්තං පඤ්ඤායති”ති එවමාගතා සුත්තන්තපාළිපි. අඤ්ඤාථත්තං නාම පුබ්බාපරවිසෙසො. අපිච යථා භූතො ධම්මො උජ්ජජ්ජති, කිං තථා භූතොව හිජ්ජති, උදාහු අඤ්ඤාථා භූතො. යදි තථා භූතොව හිජ්ජති, න ජරතාය සම්භවො. අඤ්ඤාථා භූතො, අඤ්ඤො එව සොති සබ්බථාපි ධීතික්ඛණ්ණස්ස අභාවොයෙව. යදි ච චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණ්ණ රූපං උජ්ජජ්ජෙය්‍ය, තං දුක්ඛසච්චන්ති කත්වා “නො”ති වත්තුං න සක්කා, චුත්තඤ්ච, තස්මා විඤ්ඤායති “චිත්තස්ස නිරොධක්ඛණ්ණ රූපුජ්ජාදො නත්ථි”ති.

ආචරියජොතිපාලධම්මපාලත්ථෙරානං පනෙතං නක්ඛමති. තෙහි “එකධම්මාධාරභාවෙපි උජ්ජාදනිරොධානං අඤ්ඤො උජ්ජාදක්ඛණ්ණො, අඤ්ඤො නිරොධක්ඛණ්ණො. උජ්ජාදාවත්ථඤ්චි උපාදාය උජ්ජාදක්ඛණ්ණො, නිරොධාවත්ථං උපාදාය නිරොධක්ඛණ්ණො. උජ්ජාදාවත්ථාය ච හින්තා නිරොධාවත්ථාති එකස්මිංයෙව ච සභාවධම්මෙ යථා ඉච්ඡිතබ්බො, අඤ්ඤාථා අඤ්ඤොයෙව ධම්මො උජ්ජජ්ජති, අඤ්ඤො නිරුජ්ඣතිති ආපජ්ජෙය්‍ය, එවං නිරොධාවත්ථාය විය නිරොධාහිමුඛාවත්ථායපි භවිතබ්බං, සා ධීති ජරතා වා”ති සම්පට්චිජ්ජිතබ්බමෙතං.

යදි එවං, කස්මා පාළියං ධීතික්ඛණ්ණො න චුත්තොති? විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන නයදස්සනවසෙන පාළිගතීති වෙදිතබ්බාති. අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාවි විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන පවත්තති, යථා රූපස්ස උජ්ජාදො “උපවයො සන්තති”ති හින්දිත්වා දෙසිතො. භෙතුසම්පයුත්තදුකාදිදෙසනා චෙත්ථ නිදස්සිතබ්බො. “යස්ස වා පනා”තිආදිපුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ ච අරූපලොකං චිත්තසමුට්ඨානරූපං වා සන්ධාය “නො”ති සක්කා වත්තුං. අයඤ්චි යමකදෙසනාය පකති, යදිදං යථාසම්භවයොජනාති. අථ වා පච්චාසත්තිඤ්ඤායෙන යං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තෙන යං දුක්ඛසච්චං උජ්ජාදෙතබ්බං චිත්තචෙතසිකතජ්ජට්ඨරූපසඬානං, තස්ස තදා උජ්ජන්ති නත්ථිති “නො”ති විස්සජ්ජනං, න සබ්බස්ස වචනතො, තස්මා න සක්කා චිත්තස්ස ධීතික්ඛණ්ණො, භඩ්ගක්ඛණ්ණො ච රූපුජ්ජාදනං පටික්ඛිපිතුන්ති වදන්ති.

උතුජරූපානි පන පටිසන්ධිචිත්තස්ස ධීතික්ඛණ්ණො පට්ඨාය අට්ඨකනවකවසෙන උජ්ජජ්ජන්ති. පටිසන්ධික්ඛණ්ණො හි උජ්ජන්තානං කම්මජරූපානං අබ්භන්තරෙ සහුජ්ජාදඑකනිරොධතෙජොධාතු යානං පත්වා තස්ස ධීතික්ඛණ්ණො අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති, තත්ථ උජ්ජන්තා තෙජොධාතු පටිසන්ධිචිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණ්ණො, තත්ථ උජ්ජන්තා පඨමභවඩ්ගස්ස

උප්පාදක්ඛණෙනි ඵ්වමාදිනා අට්ඨකං, කදාවි සද්දපාතුභාවකාලෙ තෙන සහ
සද්දනවකඤ්ච උප්පජ්ජති. චිත්තජරුපානි ව පටිසන්ධිතො අනන්තරං
පට්ඨමහවඨගතො පට්ඨාය රූපජනකචිත්තානං උප්පාදක්ඛණෙ අට්ඨකවසෙන,
සද්දපාතුභාවාදිකාලෙ සද්දනවකාදිවසෙන ව පවත්තන්ති. ආභාරජානි පන ඵකස්ස,
ද්විත්තං වා සත්තාභානං අතික්කමෙන නිබ්බත්තන්ති. නනු ව
අජ්ඣොභටාභාරපච්චයෙන ආභාරො රූපං සමුට්ඨාපෙනි, ගබ්භෙ සයන්තස්ස ව
කුතො අජ්ඣොභරණාභාරොති? සමාතිතො. මාතරා හි භුත්තං කුච්ඡගතස්ස සරීරෙ
අබ්භඤ්ජනං විය ආභාරකිච්චං කරොති. තෙනාහු පොරාණා –

“යඤ්චස්ස භුඤ්ජති මාතා,
අන්තං පානඤ්ච භොජනං;
තෙන සො තත්ථ යාපෙනි,
මාතුකුච්ඡගතො නරො”ති. (සං. නි. 1.235);

තස්මා මාතරා අජ්ඣොභටාභාරෙන අනුග්ගහිතෙ සරීරෙ අබ්භන්තරිකා ඔජා
ලද්ධප්පච්චයා රූපං සමුට්ඨාපෙනි, චක්ඛුසොතසානජීවිභාදසකා පන
පඤ්චපසාදාවත්ථං අතික්කම්ම පච්ජා සත්තමෙ සත්තාහෙ උප්පජ්ජන්ති,
“ඵකාදසමෙ සත්තාහෙ”ති (යම. මූලටී. ආයතනයමක 22-254) ආනන්දාවරියො
අවොච. අයමෙත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකානං රූපප්පවත්තිනයො.

ඔපපාතිකානම්පි පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ කම්මසමුට්ඨානානි සත්තති
රූපානි උප්පජ්ජන්ති, තට්ඨවස්ස ධීතික්ඛණෙ, හඨගක්ඛණෙ ව සත්තති
සත්තතිතිආදිනා චුත්තනයෙන උක්කංසාවකංසතො කාමහවිකසත්තානං,
රූපිබ්බන්මානඤ්ච යථාචුත්තනයෙනෙව යථානුරූපං කම්මසමුට්ඨානානං,
උතුසමුට්ඨානානඤ්ච පවත්ති වෙදිතබ්බා. ආභාරජරූපං පන කාමාවචරානං
සබ්බපට්ඨං අත්තතො මුඛගතබ්බෙ. අජ්ඣොභරණකාලෙ උප්පජ්ජති.
සඤ්ඤීබ්බන්මානං තං සබ්බෙන සබ්බං නත්ථී. අසඤ්ඤීනඤ්ච චිත්තජාභාරජානි
නත්ථෙචාති අයං විසෙසො. ඵ්වං උප්පජ්ජමානෙසු ව පනෙතෙසු රූපෙසු යං
චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්තං, තං අත්තතා සහුප්පන්තචිත්තං ආදිං කත්වා
සත්තරසමචිත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති, ධීතික්ඛණෙ උප්පන්තං
අට්ඨාරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති, හඨගක්ඛණෙ උප්පන්තං ඉමස්ස
ධීතික්ඛණෙ නිරුජ්ඣතිති ඵ්වං උප්පජ්ජන්තං, නිරුජ්ඣන්තඤ්ච යාව
මරණචිත්තස්ස හෙට්ඨා සත්තරසමචිත්තං, තාව යථාරහං චතුසන්තතිආදිවසෙන
පවත්තතිති. ආසන්තමරණස්ස පන චුතිතො සත්තරසමචිත්තස්ස ධීතික්ඛණමාදිං
කත්වා කම්මජරූපං න සමුට්ඨාති. යදි සමුට්ඨාති, මරණං න සියා අනුපච්ඡින්නත්තා
කම්මජරූපානං. කම්මජරූපසමුච්ඡෙදෙ හි “මතො”ති චුච්චති. චුත්තඤ්ඤි –

“ආයු උස්මා ව විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;
අපච්ඤ්ඤො තදා සෙති, නිරත්ථංව කලිඨගර”න්ති. (සං. නි. 3.95);

සත්තරසමෙන සහ උප්පන්නඤ්ච තං චුතිචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣති, අපරඤ්ච න උප්පජ්ජති. ආයුක්ඛයා, කම්මක්ඛයා, උභයක්ඛයා, උපක්කමෙන වා කස්සපිති එවං කම්මජරුපස්සෙව හි මරණං හොති සතිපි ආභාරපෙ, අට්ඨකථාමතෙන චිත්තපෙ ව. තම්පි අපගතජීවස්ස න උප්පජ්ජති. උතුජරුපං පන පවත්තති එව. තථා සංසෙදජානං, ඔපපාතිකානං පන සරිරනික්ඛෙපාභාවතො තම්පි න පවත්තති.

765-6. උප්පාදවයවත්තතාය නිච්චො ධූවො න හොතීති අනිච්චො, නිච්චබ්භිකතාය වා න ඉච්චො සස්සතාදිවසෙන අනුපගන්තබ්බොති අනිච්චො. අයඤ්භි විනාසො ජනකපච්චයතො අඤ්ඤාභෙතුනිරපෙක්ඛතාය නිච්චබ්භිකොව හොති. ධූවසාරවිරහිතත්තා අද්ධූවො. අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තා. උදයවයපටිපිළනෙන, දුක්ඛවත්ථුතාය ව දුක්ඛානං ඛන්ධො සමුහොති දුක්ඛක්ඛන්ධො. එවංචිධො පන සුඛෙහි අසම්මිස්සොයෙවාති ආහ “කෙවලො”ති. කස්සපිති වා රුපස්ස සුඛසභාවස්ස අභාවතො සකලොපි දුක්ඛක්ඛන්ධොති චුත්තං “දුක්ඛක්ඛන්ධො ව කෙවලො”ති. පච්චයයාපනියතාය ව රොගමූලතාය ව රොගතො. සො හි යථාරහං පච්චයෙහි යාපෙතබ්බතාය යාපාරොගො වියාති රොගතො දට්ඨබ්බො. යාපාරොගො හි රොගො, ඉතරො ආබාධො, මූලඛාධි විය වෙස අනුබද්ධඛාධිතං කිලෙසරොගාදීනං මූලභාවතො රොගතො දට්ඨබ්බො. දුක්ඛතාසුලයොගිතාය, කිලෙසාසුචිපග්ගරුණතාය, උප්පාදජරාහභිගෙහි උද්ධුමාතපරිපක්කපහින්තතාය ව ගණ්ඩතො. සො හි දුක්ඛදුක්ඛතා සඛ්ඛාරදුක්ඛතා විපරිණාමදුක්ඛතාති තිවිධදුක්ඛතාසඛ්ඛාතෙන රුජ්ජනෙන යුත්තතාය, යථාරහමාරම්මණවසෙන ව සමන්තාගමවසෙන ව රාගාදිකිලෙසාසුචිවිස්සන්දනතො, අහුත්වා සම්භවනතො, උප්පත්තියා උද්ධුමාතත්තා ජරාහභිගෙහි ව යථාක්කමං පරිපක්කපහින්තභාවතො ගණ්ඩසදිසොති ගණ්ඩතො දට්ඨබ්බො. අවසවත්තනතාය, අවිධෙය්‍යතාය ව පරතො. යථා හි පරො පතන්තො පරස්ස වසං න ගච්ඡති, එවමෙනං සුභසුඛාදිභාවෙන වසෙ වත්තෙනුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අවසවත්තනතො “මා ජීරථ, මා මරථා”තිආදිනා විධාතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අවිධෙය්‍යභාවතො පරතො දට්ඨබ්බං. ඛාධිජරාමරණෙහි පලුජ්ජනතො, ආඛ්‍යාසනතො ව පලොකතො. ඉදං ඛාධිආදීහි පකාරෙහි හිජ්ජනතො, විනස්සනතො, එතෙහි එව වා ආඛ්‍යාසනතො ඛාසනත්ථස්ස ලොක-සද්දස්ස පටිසිට්ඨස්ස ආඛ්‍යාසනත්ථතාය පලොකතො දට්ඨබ්බං. ඡන්දන්ති රජ්ජනවසෙන පවත්තං ඡන්දං.

767. ධම්මසෙනාපතිනාති ධම්මසෙනාය පති නායකොති ධම්මසෙනාපති, සාරිපුත්තත්ථෙරො, තෙන. හිතසඛ්ඛාතො අත්ථො එතස්සාති හිතත්ථී, තෙන. සක්කච්චාති උග්ගහණධාරණාදීසු අතන්දිතො භුත්වා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

11. එකාදසමො පරිවෘෂදො

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා

768-9. ආදිතො රූපානන්තරමුද්දිට්ඨං යං නිබ්බානන්ති සම්බන්ධො. තස්ස විභාවනං යථාබලං පවක්ඛාමීති සම්බන්ධො.

භවාභවන්ති භවතො භවං, බුද්දකං, මහන්තං වා භවං. විනානතොති සංසිඛිතතො. තණ්හා හි සංසාරනායිකභාවෙන භවතො භවං, සුගතිදුග්ගතිවසෙන බුද්දකමහන්තං භවං වා අපරාපරභාවාය සංසිඛිති, තුන්තකරණං විය කරොති. නික්ඛන්තත්තාති විසංයොගවසෙන නිස්සට්ඨතා. මරණපටිපක්ඛතාය, අමතසදිසතාය වා අමතං. සබ්බදුක්ඛනිස්සට්ඨතා පරමං සුඛං. සබ්බෙපි සඬබ්බාරා සමන්ති උපසමන්ති අනුප්පත්තිධම්මතං ආපජ්ජන්ති එතෙනාති සබ්බසඬබ්බාරසමපො. ඛන්ධුපධිආදයො සබ්බෙපි උපධි උපද්දවා පටිනිස්සජ්ජියන්ති එතෙනාති සබ්බුපධිපටිනිස්සග්ගො. යස්මා තං ආගම්ම කාමතණ්හාදිභෙදා තණ්හා සබ්බසො බයං ගච්ඡති, විරජ්ජති, නිරුජ්ඣති ව, තස්මා තණ්හාක්ඛයො විරාගො නිරොධොති ව චුච්චති. අපිච රුජ්ඣන්ති එත්ථ සත්තා කිලෙසනිගළබන්ධාති රොධො, සංසාරස්සෙතං අධිවචනං, තතො නික්ඛන්තොති නිරොධො.

770. අධිගමාති තදනුරූපාය පටිපත්තියා අරියමග්ගෙන පටිවිජ්ඣනෙන.

රාගක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තියා පච්චයතාය, කිලෙසසන්තාපාභාවෙන ව සන්තිලක්ඛණං. අච්චුතිරසන්ති සභාවාපරිවිච්ඡනතො අවචනසම්පත්තිකං. අස්සාසකරණරසන්ති අස්සාසකරණකිච්චං. තඤ්ඤි පානභොජනාදිසුඤ්ඤ සභයකන්තාතර පරිබ්භමනෙන පරිස්සන්තස්ස අද්ධිකපුරිසස්ස අස්සාසජනකභාවෙන උපට්ඨිතං වනන්තොදකං විය සබ්බඤ්ඤබුද්ධානම්පි වචනපථාතික්කන්තමහාදුක්ඛභෙරවෙ සංසාරකන්තාතර පරිබ්භමනෙන පරිස්සන්තස්ස යථානුරූපං පටිපත්තිමග්ගං පටිපත්තස්ස යොගාවචරස්ස අනාදිමති සංසාරෙ සුපිනන්තෙනපි අදිට්ඨපුබ්බතාය දස්සනසමකාලමෙව පරමස්සාසං ජනෙති. ඛන්ධනිමිත්තවිචිත්තතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. සබ්බසඬබ්බනිස්සරණුපායභාවතො නිස්සරණං පච්චුපට්ඨාපෙතීති නිස්සරණපච්චුපට්ඨානං.

එවං නිබ්බානස්ස ලක්ඛණාදිකං දස්සෙත්වා ඉදානි විතණ්ඩවාදිපක්ඛං දස්සෙත්වා පරිහරන්තො ආහ “එත්ථාහා”තිආදි, න පරමත්ථතො අත්ථි අඤ්ඤානු පඤ්ඤත්තිමත්තතොති අධිප්පායො. කුතො පනායමහිනිවෙසොති ආහ “තිත්ථියානං...පෙ.... නියතො”ති. යථානුරූපාය පටිපත්තියාති සීලසමාධිපඤ්ඤාසඬබ්බාතං සම්මාපටිපත්තියා. යථා හි වෙතොඤ්ඤාණලාභිනො එව

අරියා පරෙසං ලොකුත්තරචිත්තං ජානන්ති, තත්ථාපි ච අරහා එව සබ්බෙසං චිත්තං ජානාති, එවං නිබ්බානම්පි සීලාදිසම්මාපටිපත්තිභූතෙන උපායෙනෙව උපලබ්භතීති “නත්ථී”ති න වත්තබ්බං අරියෙහි උපලබ්භතීයතො. යථා හි ජච්චන්ධනෙමිරිකාදීනං අදස්සනෙන “සුරියාදයො නත්ථී”ති න වත්තබ්බා චක්ඛුමන්තානං ගොචරභාවෙන අත්ථෙචාති සිද්ධත්තා, එවමෙතම්පි බාලපුටුප්පනස්ස අදස්සනමත්තෙන “නත්ථී”ති න වත්තබ්බං. අරියානං පන පඤ්ඤාචක්ඛුනො පදෙසෙනෙව උපට්ඨානතො එකන්තෙන සම්පට්චිඡිතබ්බං “අත්ථී නිබ්බාන”න්ති. අයමෙත්ථ අධිප්පායො. අථ රාගාදීනං ඛයමත්තමෙව නිබ්බානන්ති චෙති සම්බන්ධො. ආයස්මතා...පෙ.... ථෙරෙන දස්සිතොති සම්බන්ධො. රාගක්ඛයාදිදීපකං සුත්තං නෙය්‍යත්ථන්ති අධිප්පායෙන “තං න”ඉති පටික්ඛෙපං කත්වා එකංසෙන චෙතං සම්පට්චිඡිතබ්බං, ඉතරථා යථාරුචවසෙන පාළියා අත්ථෙ ගස්භමානෙ බහුදොසා ආපජ්ජන්තිති තෙ දස්සෙතුං “අරහත්තස්සාපි”තිආදි වුත්තං. අරහත්තං පුට්ඨෙන තෙනෙවායස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙනාති අධිප්පායො. තච මනෙනාති සාසනායුත්තිං අවිචාරෙත්වා පාළිදස්සනමත්තෙනෙව විප්පලපතො තචජ්ඣාසයෙන. න ච පනෙතං යුත්තං, තථාපිති අධිප්පායො. ලොකුත්තරච්චිත්තස්ස රාගාදීනං ඛයමත්තතාපජ්ජනං න යුත්තං තස්ස අග්ගඵලස්ස චතුක්ඛන්ධභාවෙන පාළියං ආගතත්තා. තස්මාති යුත්තිං අවිචාරෙත්වා පාළිදස්සනමත්තෙනෙව වොහරන්තස්ස අනිට්ඨප්පසඬගතො. බ්‍යඤ්ජනච්ඡායායාති විමද්දාසභභූතාය සද්දත්ථමත්තච්ඡායාය. උභින්නන්ති නිබ්බානවසෙන, අරහත්තවසෙන ච ආගතානං උභින්නං සුත්තානං. අත්ථොති අධිප්පායත්ථො.

කො පන සො අත්ථොති ආහ “යස්ස පනා”තිආදි. රාගාදීනං ඛයොති රාගාදීනං අනුප්පාදනිරොධො. සො ධම්මො අක්ඛයොපි සමානො රාගාදීනං ඛයස්ස උපනිස්සයත්තා ඛයොපචාරෙන “රාගාදීනං ඛයො නිබ්බාන”න්ති වුත්තො “තිපුසං ජරො, ගුළො සෙම්භො”තිආදීසු එලූපචාරෙන වුත්තං වියාති සම්බන්ධො. කිලෙසානං අනුප්පත්තිනිරොධක්ඛයස්ස මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං අත්ථතො “ඛයස්ස උපනිස්සයො”ති වත්තබ්බතං ලබ්භතීති ආහ “ඛයස්ස උපනිස්සයත්තා”ති. ඛයොපචාරෙනාති අත්තතො කාරියභූතස්ස ඛයස්ස අත්තති උපචාරෙන තස්ස නාමවසෙනාති වුත්තං හොති. ජරකාරණං තිපුසං ජරොති වුත්තො, සෙම්භකාරණං ගුළො සෙම්භොති වුත්තො. ඛයන්තෙති රාගාදීනං පරික්ඛයාවසානෙ. ඛයොති වා මග්ගො වුච්චති “ඛයෙ ඤාණ”න්තිආදීසු (ධ. ස. දුකමානිකා 142) විය, තස්ස අත්තෙ නිරොධාවසානෙ උප්පන්නත්තා ඛයොති වුත්තං එලූපචාරෙන, සම්පුපචාරෙන වා.

සබ්බෙ බාලපුටුප්පනාපීති සොණසිගාලාදයො සබ්බෙපි බාලපුටුප්පනා සමධිගත...පෙ.... භවෙය්‍යුං ඛණ්ඩසෙන රාගාදීනං ඛයස්ස තෙසම්පි අත්ථිතාය. තථා ච සති පටිපත්තියා නිරත්ථකභාවො ආපජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො. රාගාදික්ඛයානං බහුභාවකොති රාගාදීනං විය තෙසං ඛයානම්පි තබ්බිකාරභාවෙන බහුභාවතො. එවඤ්චි සති රාගස්ස ඛයො රාගක්ඛයො, න දොසාදීනං, තථා

දොසක්බයොපීති අඤ්ඤා රාගක්බයො, අඤ්ඤා දොසක්බයො, අඤ්ඤා මොහක්බයොති තිණ්ණං අකුසලමූලානං බයභූතානි තිණ්ණි නිබ්බානානි, චතුත්තං උපාදානානං බයභූතානි චත්තාරීතිආදීනා බහුනි නිබ්බානානි නාම භොන්ති. ඉදානි ආදි-සද්දසඬගහිතෙ දොසෙ දස්සෙතුං “සඬ්ඛතලක්ඛණ”න්තිආදි වුත්තං. “තිණ්ණමානි, භික්ඛවෙ, සඬ්ඛතස්ස සඬ්ඛතලක්ඛණානි, උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ධීතස්ස අඤ්ඤාථත්තං පඤ්ඤායති”ති (අ. නි. 3.47) වචනතො වයසඬ්ඛාතො බයො සඬ්ඛතලක්ඛණං භොතීති වුත්තං “සඬ්ඛතලක්ඛණඤ්ච නිබ්බානං භවෙය්‍යා”ති. “ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න”න්ති (සං. නි. 2.20) වචනතො ආහ “සඬ්ඛතපරියාපන්න”න්ති. යං පන සඬ්ඛතපරියාපන්නං, තං ඉතරසඬ්ඛතධම්මො විය අනිච්චං භොති පටිච්චයාධීනවුත්තිතොති ආහ “සඬ්ඛතපරියාපන්නත්තා අනිච්ච”න්ති. “අනිච්චා චත සඬ්ඛාරා”ති (දී. නි. 2.221) හි වුත්තං. එත්තාවතා ච කිං වුත්තං භොති? යදි භවතො මනොරූපරිපූරණත්ථං බයං නිබ්බානන්ති වදාම, අසඬ්ඛතස්ස සඬ්ඛතලක්ඛණත්තා, සඬ්ඛතපටිපක්ඛස්ස සඬ්ඛතපරියාපන්නත්තා සබ්බකාලිකභාවෙන නිච්චස්ස අනිච්චතා, තතො ච පරමසුඛස්ස දුක්ඛතා ච ආපජ්ජෙය්‍යාති වුත්තං භොති.

එත්තාවතා භඬ්ගක්බයස්ස නිබ්බානදොසං දස්සෙත්වා ඉදානි අනුප්පාදක්බයස්ස තබ්භාවං නිසෙධෙතුං “යදි බයො නිබ්බානං භවෙය්‍යා”තිආදි වුත්තං. පඨමමග්ගස්ස අනන්තරපච්චයභූතං ඤාණං ගොත්‍රභූ නාම. සෙසමග්ගපුරෙවරං වොදානං නාම. එලසමාපත්තිපුරෙවරං අනුලොමං නාම. තං පන සඬ්ඛාරාරම්මණමෙවාති ඉධ න ගහිතං. භද්‍රමුඛාති පරස්ස අනුනයවචනං. “බියන්ති”ති වත්තමානනිද්දෙසෙන ඉදානි බියමානතං පුච්ඡති. එස නයො සෙසෙසුපි. උපධාරෙත්වාති උපපරික්ඛිත්වා. “ගොත්‍රභූ...පෙ.... මුඛා”ති පුච්ඡාය “රාගාදීනං බයමෙව වදාමී”ති තයා දිත්තපටිච්චනස්ස අවිරුජ්ඣනවසෙන සතිපුරෙක්ඛාරං කට්ඨිති අධිජ්ජායො. ගොත්‍රභූචිත්තාදීනං ගොත්‍රභූවොදානමග්ගානං. ගොත්‍රභූක්ඛණෙ කිලෙසානං අනුප්පාදනිරොධස්ස අභාවතො ආහ “රාගාදයො බියස්සන්ති”ති. එලමෙවාති කිලෙසානං බිණකාලෙ උප්පජ්ජමානං එලචිත්තමෙව. ආරම්මණං අපස්සන්තොති ගොත්‍රභූආදීනං වත්තබ්බාරම්මණං අපස්සන්තො. අථ වා ඉතරෙසං ආරම්මණභාවෙ සති ගහෙතබ්බපච්චයං අපස්සන්තො.

“අපිචා”තිආදි පරියායන්තරෙනපි අනුප්පාදනිරොධස්ස නිබ්බානභාවනිසෙධනං. “උප්පාදියතීති අත්ථො”ති පන මග්ගස්ස උප්පත්තියා කිලෙසක්බයොපි උප්පාදිතො නාම භොතීති කත්වා වුත්තං. න හි ඉතරථා බයස්ස උප්පාදො නාම අත්ථී. අථ වා “අද්ධා සො...පෙ.... නිරුත්තරො භවිස්සති”ති එත්තකෙන ගන්ථෙත බණනිරොධස්ස වෙව අනුප්පාදනිරොධස්ස ච නිබ්බානභාවෙ දොසං දස්සෙත්වා ඉදානි “බයෙ ඤාණ”න්තිආදීසු (ධ. ස. දුක්ඛාතිකා 142) විය මග්ගස්සාපි බයපරියායත්තා “රාගක්බයො”තිආදිවචනමත්තෙයෙව සමානභාවෙන ගහිතෙ මග්ගස්සාපි නිබ්බානභාවජ්ජසඬ්ගං, තථා ච සති අනිට්ඨාපත්ති. සම්භාවෙන්තො ආහ “අපිචා”තිආදි. එවඤ්ඤි සති “උප්පාදියතී”ති මග්ගමෙව සන්ධාය නිට්ඨති. යදි මග්ගස්ස නිබ්බානභාවජ්ජසඬ්ගො ඉධ සම්භාවිතො, එවං සති

ගොනුහුස්ස මග්ගාරම්මණතාදිදොසා වත්තබ්බාති? සච්චං වත්තබ්බා, එත්තකෙනාපි පන පරස්ස වචනපටිබාහනං සක්කා කාතුන්ති පරිභාරන්තරදස්සනෙ ඛ්‍යාපාරො කතොති. යථානුරූපාය පටිපත්තියාති ඡවිසුද්ධිපරම්පරාසඬ්ඛාතාය යථානුලොමපටිපත්තියා.

771. අස්සද්ධොති පබ්බද්ධසද්ධො, මග්ගාගතාය අවලසද්ධාය සමන්තාගතො, මග්ගාගතසද්ධාය හි සමන්තාගතො ආකාසෙ බුද්ධවෙසං මාපෙත්වාපි “නිච්චං සුඛං අත්තා”ති වදන්තස්ස න සද්දහති සෙය්‍යථාපි සුරම්බට්ඨොති (අ. නි. 1.255). අකතඤ්ඤාති අකතං නිබ්බානං ජානාතීති අකතඤ්ඤා සන්ධිවිජෙදොති භවසන්ධානකරස්ස තණ්හාපාපස්ස ඡින්දනෙන පුන භවපටිසන්ධියාපි ඡින්තතාය පටිසන්ධිං ඛෙපෙත්වා යීතො. භතාවකාසොති ඛිණපටිසන්ධිකත්තායෙව ආයතිං කත්ථවි ඔකාසලොකෙ අදිස්සමානත්තා විභතාවකාසො. වත්තාසොති කත්ථවි අභිසඬ්ඛාභාවතො ඡඩ්ඨිතතණ්හොති අත්ථො. උත්තමපොරිසොති සදෙවලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යතාය විසිට්ඨො පොරිසො.

දුප්පටිවිද්ධාති පටිවිජ්ඣිතුං, පටිලහිතුඤ්ච දුක්කරා. කාමාදීනං නිස්සරණීයතාය නිස්සරණීයා, යදිදං නෙක්ඛම්මං, එතං කාමානං නිස්සරණන්ති සම්බන්ධො. තත්ථ කාමානං නිස්සරණන්ති කාමෙහි නිග්ගමනං, අථ වා නිස්සරන්ති නිග්ගවිජන්ති එත්ථ එතෙනාති වා නිස්සරණං, කාමානං නිස්සරණට්ඨානං, නිස්සරණුපායන්ති අත්ථො. නෙක්ඛම්මන්ති පයමජ්ඣානං. තඤ්ඤි කාමෙහි නික්ඛන්තන්ති “නෙක්ඛම්ම”න්ති ඉධ ගහිතං, අඤ්ඤත්ථ පන පබ්බජ්ජාදයොපි “නෙක්ඛම්ම”න්ති පවුච්චන්ති. වුත්තඤ්ඤි –

“පබ්බජ්ජා පයමං ඤානං, නිබ්බානඤ්ච විපස්සනා; සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා, ‘නෙක්ඛම්ම’න්ති පවුච්චරෙ”ති. (ඉතිවු. අට්ඨ. 109; දී. නි. ටී. 2.360; අ. නි. ටී. 2.3.66; විසුද්ධි. මහා. 1.56; නෙත්ති. ටී. 76 මිස්සකභාරසම්පාතවණ්ණනා);

අරූපං ආකාසානඤ්චායතනං. භූතන්ති විජ්ජමානං, බන්ධපඤ්චකන්ති අත්ථො. “භූතමිදන්ති, සාරිපුත්ත, සමනුපස්සාමි”තිආදීසු බන්ධපඤ්චකං “භූත”න්ති වුච්චති. අත්තතො කාරණං පටිච්ච සමං, සම්මා ව උජ්ජන්තන්ති පටිච්චසමුප්පන්නං. පයම...පෙ.... භවෙය්‍යාති සඬ්ඛතනිස්සරණභාවෙන වුත්තස්ස නිබ්බානස්ස අභාවජ්ජන්තියා ව තදෙකයොගනිද්දිට්ඨානං යථාක්කමං කාමරූපනිස්සරණානං පයමජ්ඣානාකාසානඤ්චායතනානම්පි අභාවොයෙව ආපජ්ජෙය්‍ය. ඉදානි යථාධිජ්ජෙතමත්ථං ආගමෙන දස්සෙතුං “න තු බයො”තිආදි වුත්තං.

“අත්ථී...පෙ.... සුච්ඡිකන්ති වා”ති නත්ථී නිස්සරණං ලොකෙ, කිං විචෙකෙන කාමාපිති එවං මාරෙන පටිබාහිතෙ. “අත්ථී...පෙ.... සුච්ඡික”න්ති නිබ්බානං පතිට්ඨපෙන්නෙන ආලවකත්ථෙරෙන වුත්තං. සුච්ඡිකන්ති සුට්ඨු ච්ඡිකං, සච්ඡිකතන්ති වුත්තං හොති. අජාතන්තිආදීනි වත්තාරි පදානි

අඤ්ඤමඤ්ඤවෙච්චනානි. අථ වා වෙදනාදයො විය හෙතුපච්චයසමවායසඬ්ඛාතාය කාරණසාමග්ගියා න ජාතං න නිබ්බත්තන්ති අජාතං. කාරණෙන විනා සයමෙව ච න භූතං න පාතුභූතං න උප්පන්නන්ති අභූතං. එවං අජාතත්තා අභූතත්තා යෙන කෙනවි කාරණෙන න කතන්ති අකතං. ජාතභූතකතභාවො ච නාම රූපාදීනං සඬ්ඛතධම්මානං හොති, න අසඬ්ඛතසභාවස්ස නිබ්බානස්සාති දස්සනත්ථං අසඬ්ඛතන්ති චූත්තං. පටිලොමතො වා සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති සඬ්ඛතං, න තථා සඬ්ඛතං, සඬ්ඛතලක්ඛණරහිතන්ති ච අසඬ්ඛතන්ති. එවං අනෙකෙහි කාරණෙහි නිබ්බත්තිතභාවෙ පටිසිද්ධෙ පකතිවාදීනං පකති විය සියා නූ බො, එකෙනෙව කාරණෙන එතං කතන්ති ආසඬ්ඛකාය න කෙනවි කතන්ති දස්සනත්ථං “අකත”න්ති චූත්තං. එවං අපච්චයම්පි සමානං සයමෙව නූ බො ඉදං භූතං පාතුභූතන්ති ආසඬ්ඛකාය තන්තිවත්තනත්ථං “අභූත”න්ති චූත්තං. අයඤ්ඤවෙතස්ස අසඬ්ඛතාකතාභූතභාවො සබ්බෙන සබ්බං අජාතධම්මත්තාති දස්සෙතුං “අජාත”න්ති චූත්තං.

අසඬ්ඛතන්ති ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන -

“නො වෙතං, හික්ඛවෙ, අභවිස්ස අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛතං. නයිධ ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායෙථ. යස්මා ච බො, හික්ඛවෙ, අත්ථි අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛතං, තස්මා ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායති”ති (උදා. 73) -

එවමාදිසුත්තපදං සඬ්ඛණ්හාති. තෙනාහ “අනෙකෙසු සුත්තන්තෙසු”ති. ධම්මෙන සදෙවකස්ස ලොකස්ස සාමී, ධම්මස්ස වා යථිච්ඡිතං දෙසනතො සාමී ඉස්සරොති ධම්මසාමී. තථාගත-සද්දස්ස අත්ථො හෙට්ඨා කථිතොව. සම්මා සාමං සබ්බධම්මෙ අභිසම්බුද්ධො, සම්මා සයමෙව සම්මොහනිද්දාවිගමෙන පටිබුද්ධො, බුද්ධියා විකසිතවාති වා සම්මාසම්බුද්ධො.

පරිත්තත්තිකෙති “පරිත්තා ධම්මා, මහග්ගතා ධම්මා, අප්පමාණා ධම්මා”ති (ධ. ස. නිකමාතිකා 12) එවං පරිත්තාදිධම්මවසෙන ආගතෙ පරිත්තත්තිකෙ.

නවත්තබ්බාරම්මණත්තාති නවත්තබ්බාරම්මණත්තප්පසඬ්ඛතො. තෙනාහ “නවත්තබ්බාරම්මණපක්ඛං භජෙය්‍ය”න්ති. රූපාවචරත්තිකචතුක්කජ්ඣානාති චතුක්කනායෙන තිකජ්ඣානා, පඤ්චකනායෙන චතුක්කජ්ඣානා. කුසලකිරියානං අභිඤ්ඤාභාවප්පත්තියා පරිත්තාදිකෙපි ආරබ්භ පවත්තනතො “චතුත්ථස්ස ඤානස්ස විපාකො”ති ආහ. තස්මාති යථාචූත්තයුත්තිතො වෙච පාළිතො ව. කිඤ්ච හියොයා - සඬ්ඛතධම්මාරම්මණං විපස්සනාඤාණං, අපිච අනුලොමභාවප්පත්තං කිලෙසෙ තදඬ්ඛවසෙන පජහති, සමුච්ඡෙදවසෙන පජහිතුං න සක්කොති, තථා සම්මුතිසච්චාරම්මණං පඨමජ්ඣානාදිකුසලඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන. ඉති සඬ්ඛතධම්මාරම්මණස්ස, සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡෙදප්පහානෙ අසමත්ථභාවතො තෙසං.

සමුච්ඡේදප්පභානකරස්ස අරියමග්ගඤ්ඤාණස්ස තදුභයවිපරීතභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, තඤ්ච නිබ්බානමෙව. තෙනාහු පොරාණා -

“ඤ්ඤාණං යං සඬබ්බතාලම්බං, පඤ්ඤත්තාලම්බමෙව වා;
පාපෙ හන්ති න තං වත්ථුං, තදඤ්ඤං සම්පට්ඨිතිය” ත්ති.

රූපසභාවාභාවතොති එතෙන යථා රූපධම්මානං රූප්පනසභාවො,
පටිඝාතවන්තතා කලාපතො චූත්තියා පදෙසසම්බන්ධො සභාවො, එවං නිබ්බානස්ස
කත්ථවි පටිඝාතො, සප්පදෙසතා ව නත්ථිති දස්සෙති. න හි නිබ්බානං “අසුකදිසාය,
අසුකපදෙසෙ” ති වා නිද්දිසියති. පපඤ්චාභාවතොති තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චෙහි
සහ අවට්ඨානවසෙන අභාවතො, තෙසං අභාවපච්චයතාය ව. තණ්හාදිට්ඨිමානා හි
සංසාරෙ සත්තෙ පපඤ්චෙන්තිති පපඤ්චා නාම.

772-5. එවං නිබ්බානං යුත්තිතො, සුත්තතො ව සාධෙත්වා ඉදානි තස්ස
පරියායසන්දස්සනත්ථං “අවචන්තමනන්ත” ත්තිආදි චූත්තං. තත්ථ
සංසාරප්පවත්තියා පරියොසානභූතත්තා අන්තං. ඉමිනා අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු
කථිතාති වදන්ති, සොපාදිසෙසනිබ්බානධාතුපි වට්ටති, අකතන්තිපි පදන්ති. සො
හෙට්ඨා චූත්තත්ථොව. සඋප්පාදවයන්තාභාවෙන අනන්තං.
කිලෙසපරිලාභාභාවෙන, කිලෙසක්ඛොභාභාවෙන ව සන්තං. පලොකිතාභාවෙන
අපලොකිතං. අතිත්තිකරභාවෙන පණිතං. සබ්බදුක්ඛහනනතො සරණං.
කිලෙසවොරෙහි අනුපද්දුතත්තා නිබ්භයතාය ඛෙමං. සබ්බුපද්දවනිවාරණතො
තාණං. ජාතිආදිදුක්ඛෙහි අනුබන්ධස්ස අල්ලිගිතුං යුත්තට්ඨානතාය ලෙණං.
යථාපටිපන්නස්ස සන්තිදායකත්තෙන පරං පතිට්ඨාභාවතො පරායණං.

සබ්බපිළාවිමුත්තතාය සිවං. උපනිස්සයහීනානං සබ්බඤ්ඤාමුඛතො සුත්වාපි
යථෙත්වා ගුණවසෙන සභාවතො පටිච්ඡ්ඤාතුං දුක්කරතාය නිපුණං. අවිපරීතතාය
සච්චං. සබ්බදුක්ඛපරික්ඛයකරත්තා දුක්ඛක්ඛයං. තෙජ්ජස්සදතාය
සන්තත්තඅයොගුලෙ මක්ඛිකාහි විය වතුහි ආසවෙහි ආරම්මණකරණවසෙන
පවත්තිතුං අසක්කුණෙයාතාය අනාසවං. මහාකාරුණිකස්සාපි ධම්මදෙසනාය
අප්පොස්සුක්කභාවාපාදනෙන පටිච්ඡ්ඤාතුං දුක්කරතාය සුදුද්දසං.
ලොකුත්තරධම්මෙසුපි අසඬබ්බතගුණෙන විසිට්ඨතාය පරං. සංසාරමහාසමුද්දස්ස
තීරභූතත්තා පාරං. මංසවක්ඛුනො, දිබ්බවක්ඛුනො වා අගොචරතාය අනිදස්සනං.
නිදස්සනසඬබ්බතාය උපමාය අභාවතො වා අනිදස්සනං.

අවිපරිණාමධම්මත්තා ධූවං. තතොයෙව පරමපතිට්ඨාභාවතො දීපං.
රොගාදිපිළාභාවතො අබ්‍යාපජ්ඣං. තතොයෙව අනීතිකං. තණ්හාලයාභාවතො
අනාලයං. සඬබ්බතාසඬබ්බතෙසු අසඬබ්බතකොට්ඨාසභූතත්තා, පරමපතිට්ඨාභාවතො වා
පදං. අවිනාසභාවෙන අවිචුතං. අක්ඛරණතො අවිනස්සනතො අක්ඛරං.

සඬබ්බතනිස්සටත්තා විමුත්ති. භවබන්ධනවිමුත්තිහෙතුතාය මොක්ඛං.

776-7. එවන්ති යථාච්ඡත්තනසෙන. විඤ්ඤායාති උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ජානිත්වා. අධිගමුපායොති පටිවිජ්ඣානුපායභූතා තිස්සො සික්ඛා. කාතබ්බොති පටිපජ්ජිතබ්බො.

සද්ධං, බුද්ධිඤ්ඤා කරොති වඩ්ඪෙතිති සද්ධාබුද්ධිකරං. තථාගතමතෙති තිපිටකබුද්ධවචනෙ, චතුසු සච්චෙසු වා. පඤ්ඤාය සම්භූතං, පඤ්ඤාය වා සම්භවො එතස්සාති පඤ්ඤාසම්භවං, තදෙව සම්පසාදනං බුද්ධාදීසු අධිමුච්චනං, තං කරොතිති පඤ්ඤාසම්භවසම්පසාදනකරං. අත්ථබ්‍යාඤ්ජනසාලිනන්ති අතිමධුරෙහි අත්ථබ්‍යාඤ්ජනෙහි සමන්තාගතං, අත්ථබ්‍යාඤ්ජනසාරවන්තන්ති වා අත්ථො ර-කාරස්ස ල-කාරං කත්වා. සාරං ජානන්තිති සාරඤ්ඤා, තෙ විම්භාපෙතිති සාරඤ්ඤාවිම්භාපනං. නිට්ඨන්ති පරියොසානං, සුතමයමූලකං අනුපාදාපරිනිබ්බානන්ති අධිප්පායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

නිබ්බානනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො

පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා

එත්ථාති යථාඋද්දිට්ඨධම්මානං නිද්දෙසපරියොසානෙන. එත්තකමෙවාති විත්තචෙතසිකරුපනිබ්බානමත්තමෙව. පඤ්ඤාපෙතබ්බතොති පරමත්ථධම්මා විය සකසකසභාවවසෙන අපඤ්ඤායමානා හුත්වා ලොකසඨකෙතවසෙන පඤ්ඤාපියමානත්තා. පඤ්ඤාපනතොති පරමත්ථවසෙන විජ්ජමානාවිජ්ජමානධම්මානං පකාසනවසෙන පඤ්ඤාපනතො. තත්ථ “පඤ්ඤාපෙතබ්බතො”ති ඉමිනා පඤ්ඤාපියති පකාරෙන ඤාපියතිති පඤ්ඤත්තිති එවං කම්මසාධනවසෙන අත්ථපඤ්ඤත්තිභූතා උපාදාපඤ්ඤත්ති වුත්තා. “පඤ්ඤාපනතො”ති ඉමිනා පඤ්ඤාපෙති පකාරෙන ඤාපෙතිති පඤ්ඤත්තිති එවං කත්තුසාධනවසෙන තස්සා අභිධායකභූතා නාමපඤ්ඤත්තිති වෙදිතබ්බං. පණ්ණත්තිදුකනිද්දෙසෙ “සඬ්ඛා...පෙ.... වොභාරො”ති (ධ. ස. 1313-1314) චතුර්ථි පදෙහි උපාදාපඤ්ඤත්ති වුත්තා. “නාමං...පෙ.... අභිලාපො”ති (ධ. ස. 1313-1314) ඡහි පදෙහි නාමපඤ්ඤත්ති කථිතාති ආවරියානං ඉච්ඡිතත්තා වුත්තං. “තෙනෙවාහා”තිආදි. තෙසං තෙසං ධම්මානන්ති හෙට්ඨා අභිධම්මමාතිකාය වුත්තානං කුසලාකුසලාදිධම්මානං. සඬ්ඛාති “අභං මමා”තිආදිනා සඬ්ඛායමානතා. සමඤ්ඤාති සඬ්ඛකෙතවසෙන ඤායමානතා. පඤ්ඤත්තිති අසඬ්ඛකරවසෙන අනෙකධා විහජිත්වා පඤ්ඤාපියමානතා. වොභාරොති පාකටං කත්වා වුච්චමානතා, කථනවසෙන උපයුජ්ජමානතා වා. අත්ථාහිමුඛං නමතිති නාමං. තං පන

අන්වත්ථරුළුභීවසෙන දුට්ඨං, සාමඤ්ඤගුණකිත්තිමඔපපාතිකනාමවසෙන
චතුබ්බිධං. නාමකම්මන්ති නාමකරණං. නාමධෙය්‍යන්ති නාමයපනං,
නාමධෙය්‍යන්ති වා සෙට්ඨානං නාමං. අක්ඛරද්වාරෙන අත්ථං නීහරිත්වා උත්ති
කථනං නිරුත්ති. බ්‍යඤ්ජනන්ති පාකටකරණං. අභිලාපොති අභිලාපනං.

අහන්ති රූපාදිවිනිමුත්තං අහංකාරබුද්ධිවිසයභූතං අත්තනො
බන්ධසමුහසන්තානමුපාදාය පඤ්ඤත්තං තදඤ්ඤානඤ්ඤභාවෙන අනිබ්බවනීයං
උපාදාපඤ්ඤත්තිං වදති. තෙනාහ “අහන්ති භී”තිආදි. “අහන්ති...පෙ....
කත්වා”ති උපාදාපඤ්ඤත්තියා උප්පත්තිං දස්සෙත්වා යථාතිආදිනා තං පකාසෙති.

යස්මා “සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වොභාරො”ති “ඵවං සඬ්ඛා”ති ඉමස්සෙව
වෙච්චනං, තස්මා චුත්තං “ඉදානි පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති”න්තිආදි.

තදනුරූපා ජාතාති තජ්ජා, අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති විය කෙවලං
ලොකසඬ්ඛකෙතවසෙනෙව අහුත්වා ධම්මසභාවස්ස අනුරූපවසෙන පචත්තා
පඤ්ඤත්තිති අත්ථො. නාමපඤ්ඤත්තිපි වචනත්ථසඬ්ඛාතකාරණං උපාදාය පටිච්ච
පචත්තනතො උපාදාපඤ්ඤත්තිවොභාරං ලහතිති තස්සාපි
උපාදාපඤ්ඤත්තිපරියායො චුත්තො. ගණ්ඨිපදකාරෙනාපි හි ඉමිනාව අධිජ්ජායෙන
උපාදාපඤ්ඤත්තිති උපාදානවති පඤ්ඤත්ති කාරණවති. කාරණභූතමත්ථමුපාදාය
ගහෙත්වා තන්තිස්සයෙන පඤ්ඤාපියති, සබ්බොපි පඤ්ඤත්තිහෙදො අනෙත
ලක්ඛණෙන උපාදාපඤ්ඤත්තිමෙව හජති. අනුපාදාය හි පඤ්ඤත්ති නත්ථීති චුත්තං.
උපනිධාපඤ්ඤත්තිති පටිපක්ඛභූතං එකපඤ්ඤත්තිං උපනිධාය අපෙක්ඛිත්වා
පචත්තා පඤ්ඤත්ති. චක්ඛුසොත-ග්ගහණෙන අජ්ඣත්තිකායතනානි දස්සෙති,
රූපසද්ද-ග්ගහණෙන බාහිරායතනානි. පට්ඨිතෙජොවායු-ග්ගහණෙන
ඵොට්ඨබ්බායතනං පහෙදතො දස්සෙති. ඵතෙනෙව ධම්මායතනෙපි
ලබ්භමානහෙදො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං.

යස්මා පථවාදිකා පඤ්ඤත්ති සසම්භාරපථවියං එකස්ස නාමං ගහෙත්වා
සමුහමෙවොපාදාය පඤ්ඤාපියති, ස්වාදිකා ව පඤ්ඤත්ති ධම්මසමුහෙසු
සබ්බෙසමෙව නාමං ගහෙත්වා සමුහමෙවොපාදාය පඤ්ඤාපියති, තස්මා චුත්තං
“එකස්ස වා”තිආදි. තත්ථ එකස්ස නාමං ගහෙත්වා සමුහමුපාදාය
පඤ්ඤාපියමානාය පථවාදිවසෙන පාකටභාවතො තං යපෙත්වා ඉතරං දස්සෙතුං
“කථ”න්තිආදි චුත්තං. අයං සමුහපඤ්ඤත්ති නාම සමුහස්ස පඤ්ඤාපනතො.
දිසාකාසාදිසු දිසා-ග්ගහණෙන වන්දසුරියාවත්තනමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානං
පුරත්ථිමාදිදිසාපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. ආකාස-ග්ගහණෙන අසම්ඵුට්ඨධම්මෙ උපාදාය
පඤ්ඤාපියමානං කූපගුහාදිආකාසපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති. කාල-ග්ගහණෙන
චන්දාවත්තනාදිකමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානං පුබ්බණ්ඩාදිකාලපඤ්ඤත්තිං දස්සෙති.
නිමිත්ත-ග්ගහණෙන බහිද්ධා පට්ඨිමණ්ඩලාදිකං, අජ්ඣත්තිකඤ්ච භාවනාවිසෙසං
උපාදාය පඤ්ඤාපියමානං කසිණනිමිත්තාදිකං දස්සෙති. අභාව-ග්ගහණෙන
භාවනාබලෙන අජ්ජවත්තනසභාවං ආකාසානඤ්චායතනකාමානං උපාදාය පචත්තං

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකොට්ඨකං අභාවපඤ්ඤාත්තිං දස්සෙති. නිරොධ-
ග්ගහණෙන භාවනාබලෙන නිරුද්ධං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිස්සාය
පඤ්ඤාත්තං නිරොධපඤ්ඤාත්තිං දස්සෙති. ආදි-ග්ගහණෙන ඛයාදිසභාවං තං තං
ධම්මමුපාදාය පඤ්ඤාපියමානං අනිච්චලක්ඛණාදිකං සඛගණ්භාති. සාපි හි
දිසාකාසාදිකා විය ධම්මසමුහමුපාදාය අපඤ්ඤාත්තභාවතො
අසමුහපඤ්ඤාත්තියෙවාති.

සාති අයං ද්විධා උපාදාපඤ්ඤාත්ති. තඡ්ජාපඤ්ඤාත්ති වචනත්ථං අමුඤ්චිත්වා
පවත්තිතො උපාදාපඤ්ඤාත්තියංයෙව සඛගය්හතීති චුත්තං “විජ්ජමානං පරමත්ථං
ජොතයතී”ති. එවඤ්ච කත්වා උපරි “ඡ පඤ්ඤාත්තියොපි එත්ථෙව සඛගහං
ගච්ජන්ති”ති චුත්තං. විජ්ජමානන්ති සභාවෙන උපලබ්භමානං. අවිජ්ජමානන්ති
ධ්වංසෙත්වා ලොකසඛකෙන සභාවවසෙන අනුපලබ්භමානං. නාමමත්තන්ති
නාමමත්තවත්තං. සොතද්වාරජවනානන්තරන්ති පච්චුප්පන්තසද්දාරම්මණාය
සොතද්වාරජවනවිටීයා, තදනුසාරජපවත්තාය අතීතසද්දාරම්මණාය
මනොද්වාරජවනවිටීයා ච අනන්තරජපවත්තෙන. මනොද්වාරජවනවිටීපි හි
සොතද්වාරජවනානන්තරජපවත්තා තග්ගහණෙනෙව ඉධ ගහිතා.
ගහිතපුබ්බසඛකෙනෙතාති “අයං ඉමස්ස අත්ථො, ඉදම්මස්ස වාචක”න්ති එවං
වචනවචනත්ථසම්බන්ධග්ගහණවසෙන ගහිතපුබ්බභාවසඛකෙනෙතා. යායාති යාය
නාමපඤ්ඤාත්තියා කරණභූතාය. මනොද්වාරජවනවිඤ්ඤාණෙන කත්තුභූතෙන.
මනොද්වාරජවනවිඤ්ඤාණෙන වා කරණභූතෙන, යාය නාමපඤ්ඤාත්තියා
කත්තුභූතායාති අත්ථො. පඤ්ඤාපියතීති සම්මුතිපරමත්ථවසෙන පන දුට්ඨං
අත්ථජාතං පඤ්ඤාපියති විඤ්ඤාපියතීති චුත්තං හොති. තෙනාහු පොරාණා –

“අත්ථා යස්සානුසාරෙන, විඤ්ඤායන්ති තතො පරං;
සායං පඤ්ඤාත්ති විඤ්ඤෙය්සා, ලොකසඛකෙනනිම්මිතා”ති.

කතරජවනවිටීයං පනායං විඤ්ඤායතීති? “සට්ඨං”තිආදිසද්දං සුණන්තස්ස
එකමෙකං සද්දං ආරබ්භ පච්චුප්පන්තාතීතාරම්මණවසෙන ද්වෙ ද්වෙ ජවනවාරා
හොන්ති, තතො සද්දසමුදායමාරබ්භ එකො, තතො නාමපඤ්ඤාත්තිමාරබ්භ එකොති
එවං සද්දසමුදායාරම්මණාය ජවනවිටීයා අනන්තරං නාමපඤ්ඤාත්ති පාකටා හොති,
තතො පරං අත්ථාවබ්බොධොති ආවරියා.

යං සන්ධාය ඡක්කනයො චුත්තොති සම්බන්ධො. තථා අවිජ්ජමානානන්ති
පරමත්ථතො අවිජ්ජමානානං. කෙනචි ආකාරෙනාති පරමත්ථතො,
ලොකසඛකෙනතො වා කෙනචි පකාරෙන. අනුපලබ්භමානානං
පඤ්චමසච්චාදීනන්ති ආකාසාදිපඤ්චමසච්චාදීනං. ආදි-ග්ගහණෙන
අට්ඨමබ්බොජ්ඣාදිකෙ සඛගණ්භාති. පකතිපුරිසාදීනන්ති සත්වරජතමානං
සමානාවත්ථා පකතිඅභිගුට්ඨාදිපරිමාණො කාරකො වෙදකො අත්තා
පුරිසොතිආදිනා පරිකප්පිතානං පකතිපුරිසාදීනං. ආදි-ග්ගහණෙන ආකාසකුසුමාදිං
සඛගණ්භාති. විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤාත්ති පරමත්ථතො විජ්ජමානාහි

විජ්ජාදීහි අවිජ්ජමානස්ස පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්තත්තා. සෙසෙසුපි ඉමිනාව
නායානුසාරෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථෙවාති උපාදාපඤ්ඤත්තියමෙව.

“කුසග්ගෙනුදකමාදාය, සමුද්දෙ උදකං මිනෙ;
එවං මානුසකා කාමා, දිබ්බකාමාන සන්තිකෙ”ති. (ජා. 2.21.389) –

වචනතො මනුස්සලොකෙ චක්කවත්තිසම්පත්තිදිබ්බසම්පත්තිං උපනිධාය
නිහිනායෙවාති චුත්තං “කපණං...පෙ.... නිධායා”ති. මානුසකන්ති මනුස්සලොකෙ
භවං. පරමත්ථො ච විජ්ජතිති පාඨසෙසො.

**778. තතියා කොටි න විජ්ජති අනුපලබ්භමානත්තා. චුත්තඤ්ඤෙනං
මහාඅට්ඨකථායං –**

“දුච්චෙ සච්චාති අක්ඛාසි, සම්බුද්ධො වදනං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නොපලබ්භති”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.439-443);

පරවාදෙසු න කම්පතීති පකතිපුරිසන්තරාදිවාදීනං පරෙසං තිත්ථියානං වාදෙසු
සම්පත්තෙසු, නිමිත්තභූතෙසු වා න කම්පති න පවෙධති න චලතීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමො පරිච්ඡෙදො

කාරකපට්ඨෙධවණ්ණනා

නිද්දිට්ඨාති උද්දෙසනිද්දෙසාදිවසෙන දස්සිතා. කුසලාදයොති කුසලාකුසලා.
එතෙසං පන න නිද්දිට්ඨොති සම්බන්ධො. පුබ්බෙ “කාරකො”ති වචනං විය
“වෙදකො”ති අචුත්තෙපි “අත්තා කාරකො වෙදකො”ති අත්තනො ලද්ධිතාය
“තස්ස හි කාරකස්ස වෙදකස්සා”ති චුත්තං. කුසලාකුසලානමහාවොපි සියා,
ඉතරථා අහෙනුකදොසාපත්තිතොති අධිජ්ජායො. තෙසං කුසලාකුසලානං ආයත්තා
චුත්ති එතෙසන්ති තදායත්තචුත්තිතො. තෙසන්ති කුසලාකුසලාදීනං. තස්මාති
කාරකාභාවෙ කුසලාකුසලානං, තබ්බිපාකානඤ්ච අභාවතො. නිරත්ථිකාති
දෙසෙත්වාපි බොධෙතබ්බාභාවතො නිරත්ථිකා. “නායං නිරත්ථිකා”ති වත්වාපි
“සාත්ථිකා”ති වචනං පන පරස්ස දළ්භග්ගාහත්ථං. ලොකෙපි හි එවං වොහාරං
වොහරන්ති, එවමෙව භවති, නාඤ්ඤථාතිආදි. තත්ථාති කාරකාභාවෙපි අත්තා
අත්ථිති ගහණෙ. අනුරොධොති අනුකූලපක්ඛපාතොති අත්ථො. ඉධාති
කාරකාභාවෙපි කුසලාදයො අත්ථිති ගහණෙ. විරොධොති පටිසො.

එවං කාරකාභාවෙපි කුසලාදීනං සබ්භාවං යුත්තිතො සාධෙත්වා ඉදානි ලොකසිද්ධෙන් නිදස්සනෙන සාධෙතුං “අථාපි”තිආදි වුත්තං. අථාපිති කාරකාභාවෙපි. පථවි-ග්ගහණෙන පථවොජං දස්සෙති. තථා ආප-ග්ගහණෙන ආපොජං. තෙජොති සිතුණ්භවසෙන දුට්ඨා තෙජොධාතු. උතුති හෙමන්තාදිඋතු. ආදි-ග්ගහණෙන බ්‍රිජාදිකෙ සඨගණ්භාති. ජනකපච්චයො හෙතු, අනුපාලනකපච්චයො පච්චයො නාමාති ආහ “හෙතුපච්චයසාමග්ගියා”ති. “ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, පච්චයො අනුපාලනකො”ති හි වුත්තං.

එවං කාරකාභාවෙපි කුසලාකුසලජ්ජවත්තිං සාධෙත්වා ඉදානි පරපරිකජ්ජිතං අත්තානමෙව තාව පටික්ඛිපිතුං “අථාපි චෙත්ථා”තිආදි ආරද්ධං. කාමං පඤ්ඤාපරිබාහිරදිට්ඨියා එව අත්තා පරිකජ්ජියති, පරො පන “පඤ්ඤාය පරිකජ්ජෙමි”ති මඤ්ඤතිති තස්ස ලද්ධිවසෙන “පඤ්ඤාය පරිකජ්ජිතො”ති වුත්තං. තං උපපරික්ඛිස්සාම තාවාති තිට්ඨතු තාව චෙසා කාරකාභාවෙපි කුසලාදීනං භාවාභාවවිචාරණා පයමං තමෙව අත්තානං උපපරික්ඛිස්සාමාති අත්ථො. දොසමෙත්ථ චත්තුකාමො පුච්ඡතිති අධිජ්ජායෙන පටිඤ්ඤං අදත්ථාව පුච්ඡන්තො ආහ “ක්ඤ්ඤෙත්ථා”ති. සචෙතනො වා උදාහු අචෙතනො වාති එත්ථ කො දොසොති අත්ථො. ඉතරො උභයථාපි දොසොයෙව. යඤ්ඤි අචෙතනං අත්තානං, න තං කාරකං, චෙදකඤ්ඤ, යථා තං පාකාරතරුආදයො. “අචෙතනොවායං අත්තා”ති අනුමානෙන කාරකචෙදකත්තාභාවසිද්ධිතොති දස්සෙතුං “යදි අචෙතනො”තිආදි වුත්තං. අනඤ්ඤොති අවිනිබ්භොගවසෙන අනඤ්ඤො. ඉතරථා “සචෙතනො”ති වචනමෙව න උපපජ්ජෙය්‍ය. සහභාවී නාම අඤ්ඤො න භොතීති. අත්තනොපි නාසො සියාති අවිනිබ්භොගවුත්තිරුපෙසු එකස්ස නාසෙ ඉතරස්සාපි විනාසො විය. චෙතනායපි නාසො න භවති අවිනිබ්භොගරුපෙසු එකස්ස අවිනාසෙ ඉතරස්සාපි අවිනාසො වියාති අධිජ්ජායො.

“චෙතනාය අනඤ්ඤත්තා”ති කාරණං චත්ථා තමෙව සමත්ථෙතුං “චෙතනත්තාන”න්තිආදි වුත්තං. “අත්තනො අනාසෙ සති චෙතනායපි විනාසො න භවති”ති සුත්ථාපි පරස්ස නිරුත්තරභාවො, චෙතනාය නාසෙ විසෙසකාරණාභාවතොති අධිජ්ජායෙනාහ “අථ චෙතනායයෙවා”තිආදි. අත්තාව නස්සතු, තිට්ඨතු චෙතනා. කො හි විසෙසකාරණාභාවෙ අත්තති අනුරොධො, චෙතනාය විරොධොති අධිජ්ජායො. පටිඤ්ඤා භීනාති පුබ්බෙ දිත්තපටිඤ්ඤා පරිභීනා. අථ න භවති, “පටිඤ්ඤා භීනා”ති යදි අත්තනො විනාසෙ චෙතනාය අවිනාසො න භවති. චෙතනත්තානං අනඤ්ඤභාවෙන චෙතනාය නාසෙ අත්තනොපි විනාසජ්ජසඨගතො අත්තා න නස්සතිති තව පටිඤ්ඤා භීනා. වුත්තජ්ජකාරතො විපරිතං වාති යථාවුත්තජ්ජකාරතො විපරිතං. චෙතනාය විනාසෙපි අත්තා න නස්සති, අත්තනො පන අවිනාසෙපි චෙතනා නස්සතිති එවං වා තව අධිජ්ජායො සියාති අත්ථො. අත්තා නස්සතු, චෙතනා තිට්ඨතු අඤ්ඤභාවෙ උභින්නං සමානායොගක්ඛමතාය භවිතබ්බතොති අධිජ්ජායො. පටිඤ්ඤාභීනො භවසීති චෙතනායෙව නස්සති, අත්තා න නස්සති පටිඤ්ඤාය භීනො භවසි.

ඉධාති අඤ්ඤත්ථ පක්ඛෙ. ලක්ඛණකතන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසෙහි
 හින්තලක්ඛණෙහි කතං. දෙසන්තරකතන්ති හින්තදෙසකතං. ඡාතො වෙදීයති
 ඤායතීති ඡාතවෙදො, අග්ගිස්සෙතං අධිවචනං. ඩය්භමානෙති උද්ධනෙ පක්ඛිපිත්වා
 පච්චමානෙ. එකො පචත්තිපදෙසො ඉමෙසන්ති එකදෙසා, තෙසං භාවොති
 එකදෙසත්තං.

අවිනිබ්භොගතොති ලක්ඛණතො හෙදෙපි යානවසෙන අවිනිබ්භුජ්ජනතො
 අවිසංසට්ඨත්තා “එකදෙසත්තෙ”ති ඉමස්සෙව වෙච්චනවසෙන
 “අවිනිබ්භොගභාවෙපි”ති චුත්තං. තං අයුත්තන්ති තං “උභින්නං එකදෙසතා
 නත්ථි”ති ඉමිනා සහ න යුජ්ජති. පටිඤ්ඤා භීනාති යදි පුබ්බපටිඤ්ඤා පමාණං, අයං
 පටිඤ්ඤා භීනා. යදි වා පන අයං පමාණං, ඉතරා භීනාති අත්ථො. අථ වා චෙතනාය
 අත්තනො පදෙසවසෙන නානත්තෙ අත්තනො අචෙතනත්තභාවජ්ජත්තිතො
 “සචෙතනො අත්තා”ති හෙට්ඨා තයා දින්නපටිඤ්ඤා පරිභීනාති එවමෙත්ථ අත්ථො
 දට්ඨබ්බො.

අචෙතනො අත්තාති අත්තා අචෙතනොති කත්වා. පුබ්බෙ චුත්තදොසතොති
 “යදි අචෙතනො සියා”ති ආදිනා ආදිතො චුත්තදොසතො. තස්මාති යස්මා එවං
 උපපරික්ඛියමානෙ විමද්දනසහො හොති, තස්මා.

779. යදි එවන්ති යදි පරමත්ථතො කුසලාකුසලානං කාරකො,
 තබ්බිපාකානඤ්ච වෙදකො නත්ථි, එවං සන්තෙ අථ කස්මා භගවතා චුත්තන්ති
 සම්බන්ධො.

සන්ධාවතීති සංසරති. අත්තනා කතකුසලාකුසලකම්මපච්චයත්තා විපාකභූතං
 සුබදුක්ඛම්පි අත්තනා කතමෙව නාම හොතීති චුත්තං “සුබදුක්ඛං සයංකත”න්ති.

780. සංසාරමාපන්නොති –

“ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
 අබ්බොවිජින්නං චත්තමානා, ‘සංසාරො’ති පචුච්චතී”ති. (ධ. ස. අට්ඨ.
 නිදානකථා; විසුද්ධි. 2.619) –

එවං චුත්තඛන්ධපටිපාටිආදිවසජ්ජවත්තං සංසාරං පුනස්පුනං පචත්තිවසෙන
 පටිපන්නො. දුක්ඛමස්ස මහබ්භයන්ති අස්ස සංසාරාපන්නස්ස සත්තස්ස
 ඡාතිආදිදුක්ඛං මහබ්භයං මහාභයසංවත්තනකන්ති අත්ථො. ඔපපාතිකොති
 උජ්ජජ්ජමානො.

781. භාරා භවෙ පඤ්චක්ඛන්ධාති රූපාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා භාරභූතා, සීසෙ
 නික්ඛිත්තභාරසදිසාති චුත්තං හොති. භාරභාරො ව පුග්ගලො තස්ස
 පඤ්චක්ඛන්ධභාරස්ස භාරකො. භාරාදානන්ති පටිසන්ධිවසෙන

පඤ්චක්ඛන්ධභාරග්ගහණං. භාරනික්ඛෙපනන්ති පුන අග්ගහෙතඛිබ්බතාපාදනෙන අනුපාදාපරිනිබ්බානවසෙන භාරස්ස නික්ඛිපනං.

782. යන්ති කුසලාකුසලකම්මං. සකන්ති ආයත්තං.

783. එකස්ස පුග්ගලස්සාති සම්බන්ධො. එකෙන කප්පෙනාති එකස්මිං කප්පෙ.

784. අස්සද්ධොතිආදි හෙට්ඨා වුත්තත්ථං.

“තඤ්ච ඛො සම්මුතිවසෙන, න පරමත්ථතො” ති වත්ථා තදෙව පතිට්ඨාපෙනුං “නනු භගවතා” තිආදි වුත්තං. “කිං නු සත්තො” ති ගාථා වජිරාය ටෙරියා වුත්තාපි භගවතො අධිප්පායවසෙනෙව වුත්තත්තා භගවතා වුත්තා නාම භොතීති කත්ථා වුත්තං. “භගවතා ඉදම්පි වුත්ත” න්ති.

785. කිං නු සත්තොති පච්චෙසීති රූපවෙදනාදීසු කිං නාම සත්තො පුග්ගලොති ගණ්භාසි.

786. අඛිගසම්භාරාති චක්කාදිඅවයවසම්භාරෙසු, චක්කාදිඅවයවානං සමොධානෙවාති අත්ථො. සද්දොති වොභාරො.

තස්මාති යස්මා එවං පරමත්ථතො සත්තස්ස අභාවො භගවතා වුත්තො, තස්මා. න චචනමත්තමෙව ආලම්බිතඛිබ්බං අධිප්පායං පභායාති අත්ථො. දළ්භමුල්ලොභා වුත්ථා ගණ්භාතීති දළ්භමුල්ලභග්ගාහී, කාරණෙ දස්සිතෙපි අපරිච්චජනවසෙන ගහණං දළ්භග්ගහණං. කාරණස්සෙව දට්ඨුමසමත්ථතාවසෙන ගහණං මුල්භග්ගහණං. තාදියෙන න භවිතඛිබ්බන්ති ආහ “න ච...පෙ.... භවිතඛිබ්බ” න්ති. සුත්තපදානන්ති නෙය්‍යත්ථතීතත්ථවසෙන උභයථා ධීතානං සුත්තත්තානං.

ද්වෙ සච්චාති වුත්තාති තථා තථා විනෙතඛිබ්බානං පුග්ගලානං වසෙනාති අධිප්පායො. යෙසඤ්ඤි සම්මුතිදෙසනාය විසෙසාධිගමො භොති, තෙසං සම්මුතිසච්චවසෙන දෙසෙති. යෙසඤ්ච පරමත්ථදෙසනාය, තෙසං පරමත්ථවසෙන දෙසෙති. දෙසභාසාකුසලො විය ආචරියො තංතංදෙසවාසිමාණවානං තාය තාය භාසාය. සම්මුතිසච්චං පරමත්ථසච්චඤ්චාති එත්ථ “පුග්ගලො සත්තො ඉත්ථී පුරිසො ඛත්තියො බ්‍රාහ්මණො දෙවො” තිථිවමාදි පරමත්ථතො අවිජ්ජමානම්පි ලොකෙ කතසඬකෙතවසෙන තථත්තා සම්මුතිසච්චං. ඛන්ධධාතුආයතනානි සතිපට්ඨානානිථිවමාදි පරමත්ථවසෙනෙව තථත්ථා පරමත්ථසච්චං. තෙනාහු අට්ඨකථාවරියා –

“සඬකෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණං;
පරමත්ථවචනං සච්චං, ධම්මානං භූතකාරණං. (දී. නි. අට්ඨ. 1.439-443);

“තස්මා වොභාරකුසලස්ස, ලොකනාථස්ස සත්ථුනො;

සම්මුතිං වොහරන්තස්ස, මුසාවාදො න ජායති''ති.

787-8. යො සො ඉමං ගන්ථං අව්චන්තං සතතම්පි චිත්තෙති, තස්ස තතො සිද්ධා පරමා පඤ්ඤා වෙජුල්ලභාවං ගච්ඡති. අධිං චිත්තසන්තාපං නිහරති අපනෙතිති අධිනිහරං. විමනියා විචිකිච්ඡාය, මොහස්ස වා විනාසං කරොති උපනිස්සයභාවතොති විමතිවිනාසකරං. අත්ථබ්‍යාඤ්ජනසම්පදාය මනවඨ්ඨනතො පියකරං. විකසතිති දිබ්බති. ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ, අභිධම්මෙ වා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

කාරකපටිවෙධවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. වුද්දසමො පරිච්ඡෙදො

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

789. එවං පරමත්ථසම්මුතිවසෙන උභයථාපි සබ්බධම්මෙ සඬ්ඛෙපතො දස්සෙත්වා ඉදාති යස්මා තෙසු උග්ගහණපරිච්ඡෙදාදිවසෙන කතපරිචයෙන අත්ථකාමෙන කුලපුත්තෙන එකංසතො භාවනාය අභියොගො කාතබ්බො, තස්මා භාවනානයං සඬ්ඛෙපතො දස්සෙතුමාරහන්තො ආහ “භාවනානය”න්තිආදි. තත්ථ භාවනානයන්ති ලොකියලොකුත්තරභාවනානයං, කුසලධම්මානං වඨ්ඨනක්කමන්ති අත්ථො. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකං භිතං ආනයති උපනෙතිති භිතානයො, තං භිතානයං. මානයන්ති මානෙන්තො. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙහි අනුසාසනතො සත්තානං සුඛං ආනෙතිති සුඛානයො, තං සුඛානයං. පරමං බ්‍යාකරොමි, පරමං භාවනානයන්ති වා යොජනා.

790. මනුස්සානං ධම්මතො උත්තරං ඤාණදස්සනන්ති සම්බන්ධො. තත්ථ මනුස්සානං ධම්මා නාම මනුස්සානං පකතිධම්මභූතා දස කුසලකම්මපථා, තතො උත්තරං ඤාණදස්සනං නාම මහග්ගතලොකුත්තරධම්මා. තෙ හි ජානනට්ඨෙන ඤාණං, පච්චක්ඛතො විය දස්සනට්ඨෙන ව දස්සනන්ති අධිජ්ජෙතා. “උත්තරිමනුස්සාන”න්ති වා යථායීතවසෙනෙව සම්බන්ධො. බාලමනුස්සාදිතො උත්තරිමනුස්සානං ඤායිනඤ්චෙව අරියානඤ්චාති අත්ථො.

791. සඬ්ඛස්සරසමාවාරොතිආදීහි සීලවිසුද්ධියා පයොජනදස්සනං. තත්ථ සඬ්ඛාය සරිතබ්බො සමාවාරො අස්සාති සඬ්ඛස්සරසමාවාරො. යං කිඤ්චි ලාමකකම්මං දිස්වා “ඉදං අසුකෙන කතං භවිස්සති”ති එවං පවත්තෙතබ්බාය සඬ්ඛාය අත්තතො වා පරෙ යංකිඤ්චි මන්තෙන්තෙ දිස්වා “මම ඉදඤ්චිදඤ්ච අසාරූප්පං ජානිත්වා මන්තෙති”ති එවං පවත්තසඬ්ඛාය උපගන්තබ්බසමාවාරොති අත්ථො. දුස්සීලෙති එතදෙව විභාවෙතුං “සීලවජ්ජිතෙ”ති වුත්තං. දුස්සීලෙති වා

දූෂිතසීමෙ බණ්ඩාදිභාවං උපගතසීමෙ. සීමවජ්ජිතෙති සබ්බෙන සබ්බං සීමවිරහිතෙ.
නත්ථි කුමානන්ති ලොකියජ්ඣානම්පි තාව නත්ථි. කුතො මග්ගොති
ලොකුත්තරමග්ගො කුතො, කෙන කාරණෙන ලොකුත්තරධම්මානං හෙතුයෙව
විජ්ජතිති අත්ථො.

792. වරන්ති තස්මිං සීමෙ පරිපූරකාරිතාය පවත්තන්තිති වාරිත්තං. වාරිතං
තායන්ති රක්ඛන්ති තෙන, වාරිතතො වා අත්තානං තායතිති වාරිත්තං. යං භගවතා
“ඉදං කාතබ්බ”න්ති පඤ්ඤත්තිසික්ඛාපදපූරණං, ඉදං වාරිත්තං නාම. යං “න
කාතබ්බ”න්ති පටික්ඛිත්තං, තස්ස අකරණං වාරිත්තං නාම. අවිජ්ජදන්තිආදියු යස්ස
සත්තසු ආපත්තික්ඛන්ධෙසු මජ්ඣෙකෙ සික්ඛාපදං භින්නං, තස්ස සීමං ඡිද්දසාටකො
විය ඡිද්දං නාම හොති, තබ්බිපරිතං අවිජ්ජද්දං. යස්ස ආදිමිහි වා අන්තෙ වා භින්නං,
තස්ස පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො විය බණ්ඩං නාම හොති, තදඤ්ඤං අක්ඛණ්ඩං.
කමස්ස ආදරකරණවසෙන අක්ඛණ්ඩන්ති, කමවිලඬ්ඝනවසෙන
“අක්ඛණ්ඩමච්ඡිද්ද”න්ති වා පායො. අකම්මාස-ග්ගහණෙන අසබ්බන්තම්පි වුත්තං,
සබ්බකම්මාසානං හෙදස්ස අප්පමත්තකභාවතො. එත්තකො හි තෙසං විසෙසො.
යස්ස පටිපාටියා ද්වෙ තිණි සික්ඛාපදානි භින්නානි, තස්ස පිට්ඨියා, කුච්ඡියා වා
උට්ඨිතෙන විසභාගවණ්ණෙන කාළරත්තාදීනං අඤ්ඤතරෙන සබ්බවණ්ණා ගාථී
විය සබ්බං නාම හොති. යස්ස අන්තරන්තරා භින්නානි, තස්ස අන්තරන්තරා
විසභාගවණ්ණනිත්ථුච්ඡුගාථී විය කම්මාසං නාම හොති. යං පන තථාච්චිධං න හොති,
තං “අසබ්බං අකම්මාස”න්ති වුව්වති. අනිත්තීනන්ති ඉමිනා
භුජිස්සවිඤ්ඤාප්පසත්ථඅපරාමට්ඨසමාධිසංවත්තනිකභාවෙ සඬගණ්හාති. තත්ථ
“ඉමිනාහං සීමෙන වා වතෙන වා බ්‍රහ්මවරියෙන වා දෙවො වා භවිස්සාමි
දෙවඤ්ඤතරො වා”ති එවං තණ්හාය අපරාමට්ඨං තණ්හාදාසබ්බාතො මොචිතත්තා
භුජිස්සං නාම. අදාසඤ්චි ලොකෙ භුජිස්සොති වදන්ති. යථාචුත්තගුණපාරිපූරියා
බුද්ධාදීහි විඤ්ඤාහි පසංසිතබ්බන්ති විඤ්ඤාප්පසත්ථං. තණ්හාදිට්ඨිහි අපරාමට්ඨං
ධීතිභාගියං අපරාමට්ඨං නාම. කුමානාදීනං පච්චයො භවිතුං සමත්ථං විසෙසභාගියං
සමාධිසංවත්තනිකං නාම.

793-7. විවෙකසුඛන්ති කායචිත්තූපධිවිවෙකසුඛං. කායචිවෙකසුඛම්පි හි
සම්පන්නසීමස්සෙව දුස්සීමස්ස සුඤ්ඤාගාරාදියු වසතොපි
හෙරවාරම්මණාදිආපාඨගමනෙන දුක්ඛස්සෙව විසෙසතො සම්පජ්ජනතො.
අලඬ්ඝකාරො අනුත්තරොති දෙවබ්‍රහ්මරාජරාජමහාමත්තාදීනං මජ්ඣෙකෙ
අනඤ්ඤසාධාරණසොභාපටිලාභහෙතුතාය නිරුත්තරො අලඬ්ඝකාරවිසෙසො.
රතනන්ති චක්කවත්තීනං චක්කරතනාදිතොපි සවිසෙසං රතිජනනතො අනුත්තරං
රතනං. චක්කරතනාදිකඤ්චි වට්ටනිස්සිතමෙව රතිං ජනෙති, ඉදං පන
විවට්ටනිස්සිතම්පි ජනෙතිති විසෙසතො රතිජනකං හොති. ඉච්ඡිතිච්ඡිතස්ස
සම්පත්තිවිසෙසස්ස නිජ්ජාදනතො චිත්තාමණිසමන්ති චිත්තාමණි. යානන්ති
සංසාරකන්තාරතරණෙ යානං. සිතලන්ති චිත්තසිතිභාවකරණෙන සිතලං.
කිලෙසමලධොවනන්ති ගඬගායමුනාදීහිපි දුබ්බිසොධනීයස්ස කිලෙසකාලුසියස්ස
ධොවනං. ගුණානං මූලභූතන්ති සබ්බෙසම්පි ලොකියලොකුත්තරගුණානං මූලභූතං.

“සිලෙ පතිට්ඨාය (සං. නි. 1.23), කො වාදි කුසලානං ධම්මානං, සිලඤ්ච සුවිසුද්ධ”න්ති (සං. නි. 5.369) ව ආදිවචනඤ්ඤානේථ නිදස්සනං. දොසානං විනික්කමචත්ථුභුතස්ස බලස්ස විනාසනතො දොසානං බලසාති.

තස්මාති යස්මා එවංවිධානිසංසසම්පන්නං සිලං, තස්මා. දුට්ඨලක්ඛණන්ති ඔක්ඛිත්තවක්ඛුඤ්ඤාපසද්දාදිවසෙන කායකම්මාදීනං අවිජ්ජකිණ්ණතාසාධනතො සමාධානලක්ඛණං, කුසලධම්මානං මූලභාවතො පතිට්ඨානලක්ඛණන්ති එවං දුට්ඨලක්ඛණං, වාරිත්තවාරිත්තවසෙන වා දුට්ඨසභාවන්ති අත්ථො. අත්ථානං කාමෙති තස්ස භිතාසීසනවසෙනාති අත්ථකාමො. පියං සිලමස්සාති පියසිලො.

798-9. කාතබ්බො පලිබොධස්සුපච්ඡෙදොති සම්බන්ධො. කතිවිධො පනායං පලිබොධො, කිං සරුපො වාති ආහ “පලිබොධා දසා”තිආදි, “ආහ මහාඅට්ඨකථාය”න්ති අධිජ්ජායො. තත්ථ ආවාසොති එකම්පි ඔවරකං ආදිං කත්වා යාව සකලොපි සච්ඡාරාමො, සො තත්ථ පටිබද්ධචිත්තස්ස පලිබොධො, න ඉතරස්ස. කුලන්ති ඤාතිකුලං වා උපට්ඨාකකුලං වා, තං තෙහි සංසට්ඨවිහරතොව පලිබොධො. ලාභොති චත්තාරො පච්චයා, තෙපි තත්ථ සාපෙක්ඛස්සෙව පලිබොධො. ගණොති සුත්තන්තිකගණො වා ආභිධම්මිකගණො වා. සො උද්දෙසපරිපුච්ඡාදානෙන සමණධම්මස්ස ඔකාසාලාභිතො පලිබොධො. කම්මන්ති නවකම්මං, තං කරොන්තෙන වඩ්ඪකිආදීහි ලද්ධාලද්ධං ජාතිතබ්බං, කතාකතෙ උස්සුක්කං ආපජ්ජිතබ්බන්ති සබ්බථාපි පලිබොධො. අද්ධානන්ති මග්ගමගනචිත්තස්ස දුබ්බිනොදනීයතාය තං සමණධම්මස්ස පලිබොධො. ඤාතීති එත්ථ කුල-ග්ගහණෙන ඤාතිකුලස්සපි ගහිතත්තා එකෙකා ඤාති ඉධ ගහිතාති දට්ඨබ්බො. යෙ පන විහාරෙ ආචරියුපජ්ඣායාදයො, සරෙ මාතාදයො, තෙ ගිලානා පලිබොධො. ආබාධොති යො කොච්ඡ රොගො, සො බාධයමානො පලිබොධො. ගන්ථොති පරියන්තිපරිහරණං, තං සජ්ඣායාදීහි නිව්වඛ්ඛාවටස්සෙව පලිබොධො. ඉද්ධිති පොථුජ්ජනිකඉද්ධි. සා හි දුජ්ජරිභාරා අජ්ජමත්තකෙනෙව භිජ්ජති, අයං පන විජ්ජසනාය පලිබොධො, න සමාධිස්ස සමාධිං පත්වා පටිලභිතබ්බත්තා. තෙති තෙ පලිබොධො.

800-2. පලිබොධස්සුපච්ඡෙදං කත්වාති එත්ථ පයමො තත්ථ නිරපෙක්ඛචිත්තතාය, දුතියො අසංසග්ගෙන, තතියො ලාභසක්කාරුජ්ජත්තිට්ඨානං පහාය අඤ්ඤත්ථ ගමනෙන, චතුත්ථො යථාරද්ධගන්ථසමාපනෙන, අඤ්ඤස්ස සච්ඡාහණෙන වා, පඤ්චමො යථාරද්ධකම්මස්ස නිට්ඨාපනෙන, සච්ඡාදීනං නියාතනෙන වා, ඡට්ඨො ගන්ත්වා කිච්චතීරණෙන, සත්තමො උපට්ඨහිත්වා ඤාතීනං පාකතිකකරණෙන, අට්ඨමො හෙසජ්ජකරණෙන, වීරියාධිට්ඨානෙන වා, නවමදසමා තත්ථ අඛ්ඛාවටතාය උපවිජිත්තබ්බො. උපසඬකම්මිකබ්බොති යත්ථ සො වසති, තත්ථ උපසඬකමනවිධිඤ්ඤෙව උපසඬකමන්තෙන පටිපජ්ජිතබ්බවිධානඤ්ඤව විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. ඉතො පරඤ්ඤා ගන්ථචිත්ථාරපරිහරණත්ථං විසුද්ධිමග්ගෙ ආගතචිත්ථාරං පහාය පදත්ථවණ්ණනමත්තං කරිස්සාම. කම්මට්ඨානස්සාති එත්ථ යොගකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය,

උපරුපරිභාවනාකම්මස්ස කාරණභාවතො ව කම්මට්ඨානං. තං පන සබ්බත්ථකපාරිහාරියවසෙන දුට්ඨං. තත්ථ මෙත්තා, මරණස්සති, අසුභසඤ්ඤා ව සබ්බත්ථ අත්ථයිතබ්බතො ඉච්ඡිතබ්බතො සබ්බත්ථකකම්මට්ඨානං නාම. වරියානුකූලං පන යං කිඤ්චි කම්මට්ඨානං නිව්චං පරිහරිතබ්බත්තා පාරිහාරියකම්මට්ඨානං නාම. ඉමං දුට්ඨං කම්මට්ඨානං යො දෙති, අයං කම්මට්ඨානස්ස දායකො, සොපි ඊදිසො පරියෙසිතබ්බොති දස්සෙතුං “පියො ගරු” තිආදි වුත්තං. පියොති සිලසම්පදාදිහි සත්තානං පියායිතබ්බො. ගරුති තතොයෙව ගරුකාතබ්බො පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුං කත්වා දට්ඨබ්බො. භාවතීයොති සම්භාවතීයො. වත්තාති කිඤ්චි ආලසියම්පි දිස්වා වොදෙත්වා ඔවාදවසෙන වදනසිලො. වචනක්ඛමොති පටිපුච්ඡක්ඛමො, පටිපුච්ඡිතො අසංභීරො හුත්වා සම්භාසනක්ඛමොති වුත්තං හොති. ගම්භීරඤ්ච කථං කත්තාති තිරච්ඡානකථං අකථෙත්වා දසකථාවත්ථුපටිසංයුත්තං ගම්භීරමෙව කථං කත්තා. නො වට්ඨානෙ නියොජකොති අප්පවත්තිතබ්බට්ඨානභූතෙ අහිතෙ න නියොජකො. එවමාදිගුණොපෙතන්ති ආදි-සද්දෙන සද්ධාසම්පදාදිගුණයොගං දස්සෙති. කාලෙනාති අත්තතො, ආවරියස්ස ව සප්පායකාලෙන.

803. වත්තං කත්වාති ආවරියස්ස නවකම්මභල්ලකභාවානුරූපෙන බන්ධකෙ ආගතං ආවරියවත්තං කත්වා. ඉදානි ආවරියෙන පටිපජ්ජිතබ්බට්ඨං දස්සෙතුං “තෙනාපි” තිආදි වුත්තං. තෙනාපිති කම්මට්ඨානදායකෙනපි. වරිතං ඤාත්වා දාතබ්බත්ති වෙතොපරියඤ්ඤාණලාභිනා තස්ස චිත්තාවාරං, හදයලොභිතං වා පස්සිත්වා ඉතරෙන “ත්වං කිංවරිතොසි, කෙ වා පන තෙ ධම්මා බහුලං සමුදාවරන්ති” තිආදිනා පටිපුච්ඡිත්වා තස්ස වරිතං ජානිත්වා තදනුරූපෙන දාතබ්බං.

804. ඉරියාපථාදිතොපි කෙසඤ්චි වරිතං ජානිතුං සක්කා, තං පන න එකන්තිකං, “වරිතං ඤාත්වා” ති වුත්තං, කතමං පන තං, කතිවිධා වාති ආහ “වරිතං පනිදං රාගදොසමොභවසෙනා” තිආදි. උස්සන්තභාවෙන සන්තානෙ වරතීති වරිතං, අසති පටිපක්ඛභාවනායං සන්තානෙ පවත්තනාරහා රාගාදයො.

805. වොම්ඝස්සකනායාති සම්පයොගවසෙන, එකසන්තතිපරියාපන්තතාවසෙන ව නෙසං සංසග්ගහෙදා. චතුසට්ඨි භවන්තීති –

“රාගාදිකෙ තිකෙ සත්ත, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ;
එකද්විතිකමූලමිහි, මිස්සතො සත්තසත්තක” තිති –

එවං වුත්තෙහි නවහි සත්තකෙහි යථාරහං විහජියමානා තෙසට්ඨි දිට්ඨියා සද්ධිං චතුසට්ඨි භවන්ති. තථා හි වුත්තං උපනන්දත්ථෙරෙන –

“රාගො දොසො ව මොහො ව, රාගෙන පටිසොපි ව;
සද්ධිං රාගෙන මොහො ව, මොහොපි පටිසෙන ව.

“රාගාදිත්තයමෙකන්ති, සත්ත රාගාදිකෙ තිකෙ;

සද්ධා බුද්ධි ව තක්කො ව, සද්ධිං සද්ධාය බුද්ධි ව.

“සද්ධාය තක්කනඤ්චෙව, බුද්ධියා තක්කනම්පි ව;
සද්ධාදිත්තයමෙකන්ති, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ.

“රාගාදිකං තිකඤ්චෙක-මෙකද්විතිකහෙදනො;
සද්ධාබුද්ධිවිතක්කෙහි, යථායොගං විමිස්සිය.

“ඵකමුලෙ ද්විමුලෙ ව, පච්චෙකං සත්තකත්තයං;
තිමුලෙ සත්තකඤ්චෙකං, ඤෙය්‍යං තං සත්තසත්තකං.

“සද්ධිං රාගෙන සද්ධා ව, සද්ධිං තෙනෙව බුද්ධි ව;
තෙනෙව තක්කනං තෙන, සද්ධාබුද්ධි ව තෙන ව.

“සද්ධාසඬ්ඤාප්පනං තෙන, බුද්ධිසඬ්ඤාප්පනම්පි ව;
විමිස්සෙත්වාන තෙනෙව, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

“රාගමුලනායෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
සද්ධිං දොසෙන සද්ධා ව, සද්ධිං තෙනෙව බුද්ධි ව.

“තෙනෙව තක්කනං තෙන, සද්ධාබුද්ධි ව තෙන ව;
සද්ධාසඬ්ඤාප්පනං තෙන, බුද්ධිසඬ්ඤාප්පනම්පි ව.

“විමිස්සෙත්වාන තෙනෙව, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං;
දොසමුලනායෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ.

“සද්ධිං මොහෙන සද්ධා ව, සද්ධිං තෙනෙව බුද්ධි ව;
තෙනෙව තක්කනං තෙන, සද්ධාබුද්ධි ව තෙන ව.

“සද්ධාසඬ්ඤාප්පනං තෙන, බුද්ධිසඬ්ඤාප්පනම්පි ව;
විමිස්සෙත්වාන තෙනෙව, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

“මොහමුලනායෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
ඵකමුලෙ නායෙ චෙවං, ඤෙය්‍යං තං සත්තකත්තයං.

“මිස්සෙත්වා රාගදොසෙහි, සද්ධා තෙනෙව බුද්ධි ව;
තෙහි සඬ්ඤාප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ව තෙහි ව.

“සද්ධාසඬ්ඤාප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඬ්ඤාප්පනම්පි ව;
තෙහි ද්විභෙව මිස්සෙත්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

“රාගදොසනායෙ චෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;

මිස්සෙන්වා රාගමොහෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ව.

“තෙහි සඬකප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ව තෙහි ව;
සද්ධාසඬකප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඬකප්පනමපි ව.

“තෙහි ද්විතීතෙව මිස්සෙන්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං;
රාගමොහනගෙ වෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ.

“මිස්සෙන්වා දොසමොහෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ව;
තෙහි සඬකප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ව තෙහි ව.

“සද්ධාසඬකප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඬකප්පනමපි ව;
තෙහි ද්විතීතෙව මිස්සෙන්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

“දොසමොහනගෙ වෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
ද්විමුලමිහි නගෙ වෙවං, ඤෙය්‍යං තං සත්තකත්තයං.

“රාගප්පට්ඨමොහෙහි, සද්ධා තෙහෙව බුද්ධි ව;
තෙහි සඬකප්පනං තෙහි, සද්ධාබුද්ධි ව තෙහි ව.

“සද්ධාසඬකප්පනං තෙහි, බුද්ධිසඬකප්පනමපි ව;
තෙහි තීතෙව මිස්සෙන්වා, සද්ධාබුද්ධිවිතක්කනං.

“තිමුලමිහි නගෙ වෙව-මෙකං සත්තකමුද්දිසෙ;
එවං තෙසට්ඨි භොතීති, විඤ්ඤෙය්‍යං නවසත්තකං;
දිට්ඨියාපි ව භොතෙව, චතුසට්ඨිති කෙවනා” ති.

806-7. නනු ව “වරිතං ඤාත්වා දාතබ්බ” න්ති චුත්තං, කිංවරිතස්ස පන කිං
කම්මට්ඨානං අනුකුලන්ති ඉමං අනුයොගං සන්ධාය තංතංවරිතානුකුලකම්මට්ඨානං
දස්සෙන්වා පුන තස්ස ගණනතො අප්පනාවහතො ක්කානප්පහෙදතො
සමතික්කමතො වඩ්ඪනාවඩ්ඪනතො ආරම්මණතො භූමිතො ගහණතො පච්චයතො
හෙදං දස්සෙතුං “අසුභා වා” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ දස අසුභාති උද්ධුමාතකං
විනිලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං
ලොහිතකං පුළුවකං අට්ඨිකන්ති ඉමෙ දස. තථා කායගතාසති වාති ඉමෙ එකාදස
රාගවික්ඛම්භනස්ස උපායභාවතො රාගවරිතස්ස අනුකුලා. අසුභ-ග්ගහණෙන
වෙත්ථ තදාරම්මණසමාධිපුබ්බධිගමං කම්මට්ඨානං ගතිතං. එවං සෙසෙසුපි යථාරහං
දට්ඨබ්බං. අප්පමාණසත්තාරම්මණත්තා අප්පමඤ්ඤා, මෙත්තා කරුණා මුදිතා
උපෙක්ඛාති චතුත්තං බ්‍රහ්මවිහාරානමෙතං අධිවචනං. තෙ පන සවණ්ණකසිණා
නිලකසිණං පිතකසිණං ලොහිතකසිණං ඔදාතකසිණන්ති ඉමෙහි චතුහි
වණ්ණකසිණෙහි සහිතා අට්ඨ දොසවික්ඛම්භනුපායභාවතො, අප්පට්ඨානවිසයත්තා
ව දොසවරිතස්ස අනුකුලා.

808. තං...පෙ.... පනෙකකන්ති එත්ථ එකකන්ති ඉදං අනුස්සතිඅපෙක්ඛං,
අනුස්සතිසු එකන්ති අත්ථො, න මොහවරිතවිතක්කවරිතාපෙක්ඛං තෙසං
අඤ්ඤස්සාපි අනුකුලස්ස ලබ්භනතො. තං පන මොහවරිතස්ස, විතක්කවරිතස්ස ව
ගණනබලෙන විත්තස්ස පතිට්ඨානතො අනුකුලං.

809-11. පුරිමා...පෙ.... දෙහිනොති “බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති
සඬ්ඝානුස්සති සීලානුස්සති වාගානුස්සති දෙවනානුස්සති” ති ඉදං පාළික්කමෙන
පුරිමං අනුස්සතිඡක්කං සද්ධාවරිතස්ස අතිසප්පායවසෙන අනුකුලං.
මරණුපසමායුත්තා සතීති මරණෙ, උපසමෙ ව යුත්තා සති, මරණානුස්සති,
උපසමානුස්සති වාති වුත්තං හොති. ආභාරනිස්සිතා සඤ්ඤාති ආභාරෙ
පටික්කුලසඤ්ඤා. ධාතුචචත්ථානන්ති චතුර්ධාතුචචත්ථානං. බුද්ධිප්පකතිඡන්තූනොති
බුද්ධිවරිතස්ස සත්තස්ස. සෙසානි කසිණානීති දොසවරිතස්ස අනුකුලෙසු වුත්තෙහි
චතුහි වණ්ණකසිණෙහි අවසෙසානි
පථවීආපොතජොවායොආලොකාකාසකසිණානි, එවං පුරිමානි චත්තාරි, ඉමානි
ජාති දස ඉමස්සෙව උජුච්චවනිකා, ඉමස්ස අසප්පායන්ති ගහෙනබ්බවිසෙසස්ස
අභාවතො රාගාදිසබ්බවරිතානං අනුකුලාති වණ්ණිකා.

812. එකන්තවිපච්චනීකභාවතොති රාගවරිතාදීනං අසුභාදිකම්මට්ඨානස්ස
උජුච්චවනිකතාය. අතිසප්පායතොති සද්ධාවරිතාදීනං
බුද්ධානුස්සතිආදිකම්මට්ඨානස්ස අතිසප්පායතො. එවං උජුච්චවනීකවසෙන,
අතිසප්පායවසෙන ව ඉදං සබ්බං විසුං විසුං තෙසං අනුකුලන්ති වුත්තං, න පන
ඉතරස්ස අනනුකුලභාවතො. න හි රාගාදීනං අවික්ඛම්භිකා, සද්ධාදීනං වා
අනුපකාරිකා කුසලභාවනා නාම අත්ථී. තථා හි මෙඝියසුත්තෙ –

“චත්තාරො ධම්මා උත්තරි භාවෙනබ්බා, අසුභා භාවෙනබ්බා රාගස්ස
පහානාය, මෙත්තා භාවෙනබ්බා ඛ්‍යාපාදස්ස පහානාය, ආනාපානස්සති
භාවෙනබ්බා විතක්කුපච්ඡෙදාය, අනිච්චසඤ්ඤා භාවෙනබ්බා
අස්මිමානසමුග්ගසාතායා” ති (අ. නි. 9.3; උදා. 31) –

එකස්සෙව චත්තාරො ධම්මා භාවෙනබ්බාති වුත්තා. තථා රාහුලොවාදසුත්තෙහි
“මෙත්තං, රාහුල, භාවනං භාවෙහි” තිආදිනා (ම. නි. 2.120) සත්ත කම්මට්ඨානානි
වුත්තානි, න වායස්මතො මෙඝියස්ස චත්තාරිපි වරිතානි සන්ති, නාපි
රාහුලත්ථෙරස්ස සබ්බවරිතානි, තස්මා වචනමත්තෙ අභිනිවෙසං අකත්වා සබ්බත්ථ
අධිප්පායො පරියෙසිතබ්බොති වුත්තං හොති.

813-4. කිඤ්චාපි වුත්තනයෙන කම්මට්ඨානානං ගණනපරිච්ඡෙදොපි සක්කා
ඤාතුං, සඬ්ඝරත්තා පන සුබ්බෙත විඤ්ඤාතුං න සක්කාති තෙසං සාමඤ්ඤතො, විසුං
විසුං ජාතිතො ව ගණනපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං “කම්මට්ඨානානි සබ්බානී” තිආදි
වුත්තං. චත්තාලිසානි නිද්දිසෙති පාළිතො, අට්ඨකථාතො ව සමොධානෙත්වා
“සමචත්තාලිසා” ති නිද්දිසෙය්‍ය. කථං? කසිණානි දස...පෙ.... සඤ්ඤා වාභාරතා

ඉති. අසුභානුස්සති දසාති දස-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො “දස අසුභා, දස අනුස්සති” ති. දස අසුභා හෙට්ඨා කථිතාව. “පුරිමානුස්සතිජක්ක” න්ති එත්ථ චුත්තා ඡ, මරණානුස්සති කායගතාසති ආනාපානස්සති උපසමානුස්සතිති ඉමා දස අනුස්සතියො. චතුර්ධාතුවචත්ථානන්ති පථවාදීනං චතුත්තං ධාතුනං වචත්ථානං. සඤ්ඤා චාභාරතාති ගාථාබන්ධවසෙන ග-කාරස්ස ලොපං කත්වා ආභාරගතා සඤ්ඤා “ආභාරතා සඤ්ඤා” ති චුත්තා. ආභාරොයෙව වා ආභාරතා, තග්ගතා ව සඤ්ඤා උපචාරතො “ආභාරතා” ති චුත්තා, ආභාරෙ පටික්කුලසඤ්ඤාති අත්ථො.

815-6. කිං ඉමෙසු සබ්බෙසුයෙව කම්මට්ඨානෙසු ඤානං නිබ්බත්තති? ආම, නිබ්බත්තති සබ්බෙස්වෙව උපචාරජ්ඣානං, අප්පනාඤානං පන කෙසුපි න නිබ්බත්තති, තස්මා කානිචි උපචාරමෙව නිබ්බත්තෙන්ති, කානිචි අප්පනමිපි. කථං පනෙතං දට්ඨබ්බන්ති ආහ “එතෙසු” තිආදි. උපචාරමෙව ආවහන්තිති උපචාරාවහා “අපෙක්ඛො” තිආදිසු විය හෙත්ථ අවධාරණං දට්ඨබ්බං. තත්ථ ආනාපානස්සතිං, කායගතාසතිඤ්ඤා භිත්වා සෙසා බුද්ධානුස්සතිආදයො අට්ඨ අනුස්සතියො, සඤ්ඤා, වචත්ථානඤ්ඤාති එතෙ දස නානප්පකාරකත්තා, ගම්භීරත්තා, සභාවධම්මත්තා ව අසති භාවනාවිසෙසෙ උපචාරාවහා චුත්තා.

817-8. එවං උපචාරප්පනාවහතො දස්සෙත්වා ඉදානි ඤානප්පහෙදතො දස්සෙතුං “අප්පනායාවහෙසු” තිආදි චුත්තං. චතුක්කජ්ඣානිකාති චතුක්කනායවසෙන චතුබ්බිධරූපාවචරජ්ඣානාවන්තො, තෙසං එකෙකස්සෙව ආරම්මණභූතාති අත්ථො. පඤ්චකනායවසෙන පන “පඤ්චකජ්ඣානිකා” ති චෙදිතබ්බා. පඨමජ්ඣානිකාති පඨමජ්ඣානස්සෙව ආරම්මණභූතා, පටික්කුලභාවතො පන ඉතරෙසං ආරම්මණානි න හොන්ති. පටික්කුලෙපි හි විසයෙ විතක්කබලෙන පඨමජ්ඣානං අප්පෙති චණ්ඩසොතනදියං අරිත්තබලෙන නාවා විය. සෙසානි පන තදභාවතො න තෙසු අප්පෙත්ති.

819. තිකජ්ඣානවහාති චතුක්කනායෙන තිකජ්ඣානවහා, පඤ්චකනායෙන පන චතුක්කජ්ඣානවහා, මෙත්තාකරුණාමුදිතා හි මෙත්තාදීනං සොමනස්සහගතානමෙව ආරම්මණත්තා පඤ්චමජ්ඣානිකා න හොන්ති. අප්පනප්පත්තා හි මෙත්තාදයො සොමනස්සෙන විතා නප්පවත්තන්ති. චතුත්ථොපි බ්‍රහ්මවිහාරොති සම්බන්ධො. බ්‍රහ්මානං උත්තමානං විහාරො, බ්‍රහ්මභූතො වා විහාරොති බ්‍රහ්මවිහාරො, සො උපෙක්ඛාභාවනාවසෙන චතුත්ථජ්ඣානිකො. තත්ථාපි මෙත්තාදිවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානවතුක්කස්සෙවෙනං අප්පෙති, නෙතරස්ස. කස්මා? මෙත්තාදීනං නිස්සන්දත්තා. යථා හි කසිණානං නිස්සන්දා ආරුප්පා, යථා ව සමථවිපස්සනානිස්සන්දා නිරොධසමාපත්ති, එවං මෙත්තාදිනිස්සන්දා උපෙක්ඛා. ආරුප්පා චතුත්ථජ්ඣානිකාති අභිගසමතාවසෙන ආරුප්පාපි චතුත්ථජ්ඣානස්සෙව පහෙදාති කත්වා චුත්තං.

820. එවං ඤානහෙදතො දස්සෙත්වා පුන සමතික්කමතො දස්සෙතුං “වසෙනාරම්මණඛිගාන” තිආදි චුත්තං. ආරම්මණසමතික්කමො

අඩිගසමතික්කමොති අතික්කමිතබ්බානං ආරම්මණානං, අඩිගානඤ්ච වසෙන සමතික්කමො දුට්ඨො. කිං සබ්බෙස්වෙව දුට්ඨො ලබ්භති, නොති ආහ “ගොවරා...පෙ.... තික්කමො”ති. චතුසු හි ආරුප්පෙසු ආරම්මණසමතික්කමොව හොති ආකාසකසිංචප්පිතෙසු නවසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරං සමතික්කමිත්වා ආකාසානඤ්චායතනස්ස, ආකාසානඤ්චායතනාදීනි ව සමතික්කමිත්වා විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීනං පත්තබ්බත්තා, අඩිගාතික්කමො පන අරුපෙ නත්ථි චතුත්තඤ්චාපි අඩිගානං වසෙන සමානත්තා. රූපෙ ඤානඩගතික්කමොති රූපාවචරිකකම්මට්ඨානෙසු විතක්කාදීනං ඤානඩගානං අතික්කමො, ඉදඤ්ච ලබ්භමානකවසෙන චුත්තං. පට්ඨමජ්ඣානිකෙසු දුට්ඨොපි සමතික්කමො නත්ථි, නිවරණසමතික්කමො ඉධ අට්ඨන්තමිපි සමාපත්තීනං සාධාරණත්තා න ගහිතො.

821. එවං සමතික්කමවසෙන දස්සෙත්වා පුන වඩ්ඪනාවඩ්ඪනවසෙන දස්සෙතුං “දසෙව කසිණානි”තිආදිමාහ. ඉමෙසු චත්තාලිසාය කම්මට්ඨානෙසු දස කසිණානෙව වඩ්ඪෙතබ්බාති. න ච...පෙ.... අසුභාදයොති සෙසා අසුභාදයො පන නෙව වඩ්ඪෙතබ්බා. කස්මා? පරිච්ඡින්නාකාරෙතෙව උපට්ඨානතො, ආනිසංසාභාවතො ච. තථා හි දස අසුභානි, කායගතාසති ච අත්තනො ධීතොකාසෙන පරිච්ඡින්නත්තා පරිච්ඡින්නාකාරෙතෙව උපට්ඨහන්ති. වඩ්ඪිතෙසුපි කුණපරාසි එව උපට්ඨානීති න කොචි ආනිසංසො අත්ථි. අවඩ්ඪිතෙසුපි හි තෙසු කාමරාගවික්ඛම්භනා හොතියෙව. යදි එවං, අසුභජ්ඣානානං අප්පමාණාරම්මණතාවචනං විරුප්ඤ්ඤිති? න විරුප්ඤ්ඤිති. එකච්චො හි උද්ධුමාතකෙ වා අට්ඨකෙ වා මහන්තෙ නිමිත්තං ගණ්භාති, එකච්චො අප්පකෙති ඉමිනා පරියායෙන එකච්චස්ස පරිත්තාරම්මණජ්ඣානං හොති, එකච්චස්ස අප්පමාණාරම්මණං. යො වා එතං ආනිසංසාභාවං අපස්සන්තො වඩ්ඪෙය්‍ය, තස්ස වසෙන අප්පමාණාරම්මණතා චුත්තා. ආනාපානනිමිත්තමිපි නාසිකග්ගමුඛනිමිත්තාදිපරිච්ඡින්නං උපට්ඨානි, වඩ්ඪයතොපි ච වාතරාසියෙව වඩ්ඪති. පිචුපිණ්ඩාදිවසෙන උපට්ඨහන්තමිපි හි නිමිත්තං වාතසඬ්ඝාටමත්තමෙව, තථා බුහ්මවිහාරනිමිත්තමිපි වඩ්ඪෙත්තස්ස සත්තරාසියෙව වඩ්ඪෙය්‍ය, න ච තෙන කොචි අත්ථො හොති, තස්මා තදුහයමිපි න වඩ්ඪෙතබ්බං. යං පන චුත්තං “මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති”තිආදි (විහ. 663), තමිපි පරිග්ගහවසෙන චුත්තං, න නිමිත්තවඩ්ඪනවසෙන. කිඤ්චි බුහ්මවිහාරෙ පටිභාගනිමිත්තමෙව නත්ථි, කිමයං වඩ්ඪෙය්‍ය, අප්පමාණාරම්මණතා පනෙත්ථ පරිග්ගහිතමත්තවසෙන චෙදිතබ්බා. ආරුප්පාරම්මණෙසු ආකාසං කසිණුග්ග්ඝාටමත්තත්තා කසිණාපගමවසෙනෙව මනසි කාතබ්බං, තතො පරං වඩ්ඪයතො න කිඤ්චි හොති, විඤ්ඤාණං සභාවධම්මත්තා න සක්කා වඩ්ඪෙතුං, පරිකම්මමෙව හි වඩ්ඪෙතුං සක්කා, විඤ්ඤාණාපගමො තස්ස අභාවමත්තත්තා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනාරම්මණමිපි සභාවධම්මත්තායෙව න සක්කා වඩ්ඪෙතුං, තස්මා තානිපි න වඩ්ඪෙතබ්බාති. අප්පමාණාරම්මණතා ආරුප්පානං විපුලකසිණුග්ග්ඝාටිමාකාසෙ පචත්තියා චෙදිතබ්බා. බුද්ධානුස්සතිආදයො ච අනිමිත්තත්තා න වඩ්ඪෙතබ්බා. පටිභාගනිමිත්තඤ්චි අයං වඩ්ඪෙය්‍ය, තඤ්ච නෙසං

නත්ථී, තස්මා ඉමෙ අසුභාදයො තිංස කම්මට්ඨානානි පරිවර්තනොකාසත්තා,
පයොජනාභාවතො, අවධිස්ථනතො ච න වධිසේතබ්බානි.

822-3. එවං වධිස්ථනාවධිස්ථනතො දස්සෙත්වා පුන ආරම්මණතො දස්සෙතුං
“දසෙව කසිණානි” තිආදි ආරද්ධං. පටිභාගනිමිත්තානි භොන්ති ආරම්මණානිති
ඉමානි ද්වාවිස පටිභාගනිමිත්තභූතානි ආරම්මණානි භොන්ති. සෙසානි අවසෙසා
අට්ඨාරස නෙව පටිභාගනිමිත්තාරම්මණා සිද්ධං.

824-5. ඉදානි භූමිතො දස්සෙතුං “අසුභානි” තිආදි වුත්තං. දෙවෙසු
නප්පච්ඡත්තන්ති තත්ථ අසුභානං, පටික්කුලස්ස ච ආභාරස්ස අභාවතො.
තවපඤ්චකම්පි හි තත්ථ පචත්තමානං දිබ්බානුභාවෙන පටික්කුලාකාරෙන
නොපට්ඨාති. අස්සාසපස්සාසානං බ්‍රහ්මලොකෙ අභාවතො “ආනාපානස්සති
වා” තිආදි වුත්තං. ඤානානුභාවනිබ්බත්තානඤ්ඤි අත්ථස්ස අභාවතො නත්ථී
බ්‍රහ්මලොකෙ අස්සාසපස්සාසා.

827. ඉදානි ගහණතො දස්සෙතුං “චතුත්ථ” තිආදි වුත්තං. තත්ථ
චතුත්ථං...පෙ.... දිට්ඨෙතෙව ගහෙතබ්බාති වායොකසිණං චජ්ජෙත්වා සෙසා නව
කසිණා, දස අසුභානිති ඉමානි එකුනවිසති දිට්ඨෙතෙව චත්ථුනා කරණභූතෙන
ගහෙතබ්බාති උග්ගහෙතබ්බාති. තථා ච වුත්තං අට්ඨකථායං “දිට්ඨෙන
ගහෙතබ්බාති, පුබ්බභාගෙ චක්ඛුනා ඔලොකෙත්වා නිමිත්තං නෙසං ගහෙතබ්බන්ති
අත්ථො” ති (විසුද්ධි. 1.47).

828-31. සතියම්පි ච කායම්භීති කායගතාසතියම්පි. දිට්ඨෙන තවපඤ්චකන්ති
තවපඤ්චකමත්තමෙව දිට්ඨෙන ගහෙතබ්බං. සෙසමෙත්ථ සුතෙනෙවාති එත්ථ
කායගතාසතියං සෙසං චක්කපඤ්චකාදි සුතෙනෙව ගහෙතබ්බං. ඉති කායගතාසති
දිට්ඨසුතෙන ගහෙතබ්බා. උත්තරොට්ඨනාසිකග්ගෙසු ථුට්ඨස්ස අස්සාසපස්සාසස්ස
ගහෙතබ්බතො වුත්තං “ආනාපානස්සති එත්ථ, ථුට්ඨෙන පරිදීපිතා” ති.
උච්ඡ්‍රස්සාදීනං පත්තෙසු වලමානවණ්ණග්ගහණමුඛෙන, සරීරසම්ඵස්සවසෙන ච
වාතස්ස ගහෙතබ්බත්තා වුත්තං “වායොකසිණමෙවෙත්ථ, දිට්ඨථුට්ඨෙන
ගය්හති” ති. ආදිතොව ගහෙතබ්බා න භොන්තිතිආදිකම්මිකෙන භාවනාරම්භවසෙන
න පට්ඨපෙතබ්බානි, හෙට්ඨිමෙ තයො බ්‍රහ්මවිහාරෙ, කසිණෙසු
රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානඤ්ච අනධිගන්ත්වා සම්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා.

832-5. එවං ගහණවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි පච්චයතො දස්සෙතුං
“කම්මට්ඨානෙසු හෙනෙසු” තිආදි වුත්තං. තත්ථ එතෙසු කම්මට්ඨානෙසුති එත්ථ
යථාරහං ආරම්මණානං, ඤානානඤ්ච ගහණං වෙදිතබ්බං. ආකාසකසිණස්ස
උග්ගාටෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං “ආකාසකසිණං විනා” ති.
මෙත්තාදිඑකෙකස්මිං බ්‍රහ්මවිහාරෙ තිණ් තිණ් ඤානානි පටිලභිත්වා ඨිතස්සෙව
උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරවසෙන පඤ්චමජ්ඣානං උප්පජ්ජතිති වුත්තං “තයො
බ්‍රහ්මවිහාරා” තිආදි. ද්වින්තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනප්චනානං සමනන්තරා

නිරොධං ඵ්ඝනීති කත්වා වුත්තං “චතුත්ථමාරුජ්ජ”න්තිආදි.
 විපස්සනාභවසම්පත්තිසුඛානං පච්චයාති විපස්සනාය, භවසම්පත්තියා,
 දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරස්ස ච පච්චයා භොන්තීති අත්ථො.

836-9. එවං පසඬගෙන ආගතං කම්මට්ඨානවිභාගං දස්සෙත්වා පුන ආචරියෙන
 පටිපජ්ජිතබ්බවිධිං දස්සෙතුං “කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා”න්තිආදි වුත්තං. සන්තිකෙ
 වසන්තස්සාති ආචරියෙන සද්ධිං එකගෙහෙ, එකවිහාරෙ වා වසන්තස්ස.
 කථෙතබ්බන්ති පවත්තිං සුත්වා සුත්වා කථෙතබ්බං. ආගතස්සාගතක්ඛණෙති ස-
 කාරො පදසන්ධිමත්තකරො, ආගතාගතක්ඛණෙති අත්ථො. අථ වා ආගතස්ස
 ආගතක්ඛණෙ කථෙතබ්බං. ඊදිසෙසු හි යානෙසු ආමෙඬිතසාමත්ථියතොව ලබ්භති.
 න හි එකවාරමෙව ආගතස්ස තස්මිං ඛණෙ කථෙතබ්බං, තතො පරං න
 කථෙතබ්බන්ති යුජ්ජති.

නාතිසඬබ්බෙපච්ඡත්ථාරන්ති අතිසංඛිත්තං, අතිච්ඡත්ථාරඤ්ච අකත්වා තස්ස සුබ්බෙන
 උග්ගණ්හනජ්ජමාණං කථෙතබ්බං. සචෙ පන සො පකතියාව
 උග්ගහිතකම්මට්ඨානො භොති, සජ්ඣායවසෙන වා මනසිකාරවසෙන වා
 කතපරිවයො, තස්ස එකං, ද්වෙ වා නිසජ්ජා අත්තනො සම්මුඛාව සජ්ඣායං
 කාරෙත්වා දාතබ්බං. එවං ආචරියෙන පටිපජ්ජිතබ්බවිධිං දස්සෙත්වා පුන
 ගහිතකම්මට්ඨානෙන තෙන යොගිනා උත්තරි කාතබ්බවිධානං දස්සෙත්තො ආහ
 “තෙනපි”න්තිආදි. සම්මට්ඨානන්ති යත්ථ පහටො සමති, තං සම්මට්ඨානං, ඉදං
 සම්මට්ඨානං වියාති සම්මට්ඨානං. යථා හි සම්මට්ඨානෙ ගහිතෙ පුග්ගලං අත්තනො
 වෙරි අභිභවිතුං න සක්කොති, එවං කම්මට්ඨානෙ ගහිතෙ මනොභුසඬ්ඛාතො
 කාමරාගො තංසමඬ්ඛිපුග්ගලං අභිභවිත්වා අත්තනො වසෙ කාතුං න සක්කොති.
 තෙන වුත්තං “සම්මට්ඨානං වියාති සම්මට්ඨාන”න්ති. මනො අභිභවතීති මනොභු,
 තස්ස මනොභුතො. අට්ඨාරසහි...පෙ.... විචජ්ජිතෙති –

“මහාවාසං නවාවාසං, ජරාවාසඤ්ච පන්ථනිං;
 සොණ්ඩිං පණ්ණඤ්ච පුජ්චඤ්ච, එලං පත්ථිතමෙව ව.

“නගරං දාරුනා බ්බත්තං, විසභාගෙන පට්ටනං;
 පච්චන්තසීමාසජ්ජායං, යත්ථ මිත්තො න ලබ්භති.

“අට්ඨාරසෙතානි යානානි, ඉති විඤ්ඤාය පණ්ඩිතො;
 ආරකා පරිචජ්ජෙය්‍ය, මග්ගං සජ්ජට්ඨයං යථා”ති. (විසුද්ධි. 1.52) –

එවං වුත්තෙහි අට්ඨාරසහි විහාරදොසෙහි සබ්බකාලවියුත්තෙ. අනුරූපෙති ඉමෙසු
 අට්ඨාරසසු දොසෙසු අඤ්ඤතරෙතපි සමන්තාගතො අනනුරූපො නාම, තදභාවෙන
 අත්තනො යොගකම්මස්ස අනුකූලෙ. මහාවිහාරාදයො හි යොගකම්මස්ස අනුකූලා
 න භොන්ති, තස්මා මහාවිහාරෙ තාව චත්තකරණාදිනා පලිබ්බොධො භොති. යත්ථ
 පන සබ්බං කතමෙව, අවසෙසාපි සඬ්ඝට්ටනා නත්ථි, එවරූපො මහාවිහාරොපි

අනුරූපොව. නවවිහාරෙ බහුං නවකම්මං කාතබ්බං හොති, තස්මා සො අසති අඤ්ඤස්මිං අනුකූලෙ කාරණෙ අනනුරූපො හොති. තථා ජිණ්ණවිහාරොපි බහුපටිපත්තිනිබ්බතාය කම්මට්ඨානන්තරායිකො. පන්ථනිස්සිතකො ආගන්තුකෙනි රත්තින්දිවං සමොකිණ්ණතාය. යත්ථ සොණ්ඩි නාම පාසාණපොක්ඛරණි හොති, සො සොණ්ඩිවිහාරො. තත්ථ බහු පාතියත්ථාය සමොසරන්ති, තථා පණ්ණපුප්ඵලවති විහාරෙ තංතදත්ථාය. පන්ථනියෙ ලොකසම්මතෙ විහාරෙ විහරන්තං ‘අරහා’ති සම්භාවෙන්තා බහු ආගච්ඡන්ති. නගරසන්නිස්සිතෙපි විහාරෙ විසභාගාරම්මණාපාඨගමනාදිති හොන්ති. දාරුසන්නිස්සිතෙ කට්ඨභාරිකාදිති අථාසු හොති. ඛේතසන්නිස්සිතෙ විහාරමජ්ඣෙයෙව බලමණ්ඩලකරණාදිනා අථාසු හොති. විසභාගපුග්ගලාධිවුත්ථෙපි කලහනිවාරණාදිසු තෙ උපවදන්ති. පට්ටනසන්නිස්සිතෙ අභිණ්භං නාචාසත්ථෙහි ආගතමනුස්සෙහි අථාසු හොති. පච්චන්තනිස්සිතෙ මනුස්සා බුද්ධාදිසු අප්පසන්නා හොන්ති. රජ්ජසිමසන්නිස්සිතෙ ද්විත්තං රාජුතං කලහෙ සති ද්විත්තං විජිතෙසු පිණ්ඩාය විවරන්තං හික්ඛුං ‘අයං චරපුරිසො’ති ගහෙත්වා බන්ධනාදිකං පාපෙය්‍යං, අසප්පායෙ අමනුස්සාදිඋපද්දවා හොන්ති. කල්‍යාණමිත්තානධිවුත්ථෙ උප්පන්නකඩ්ඛාය විනොදකෙ අසති මහාදොසොයෙවාති එතෙපි විහාරා අනනුරූපා, තස්මා තාදිසෙ විහාරෙ පරිවජ්ජෙත්වා වුත්තදොසවිරහිතෙ අනුරූපෙ විහාරෙ විහාතබ්බං.

තස්ස පන විහාරස්ස අනුරූපභාවො ඵලං වෙදිතබ්බොති දස්සෙතුං ‘ගාමතො’තිආදි වුත්තං. ගාමතොති ගොවරගාමතො. නාතිදුරෙති ගොවරගාමස්ස අධිස්ථානවුත්තො ඔරභාගතාය න අතිදුරෙ. නච්චාසන්නෙති පච්ජිමෙන පමාණෙන ගොවරගාමතො පඤ්චධනුසතිකතාය න අතිසන්නෙ. ඉමිනා ගමනාගමනසම්පන්නං දස්සෙති. ගොවරගාමස්ස පන උත්තරදිසාය වා දක්ඛිණදිසාය වා නාතිදුරං නච්චාසන්නං සෙනාසනං විසෙසෙන ගමනාගමනසම්පන්නං හොති, නාතිදුරනච්චාසන්නතා චෙත්ථ නිදස්සනමත්තං. පඤ්චධගසංයුතෙති පන වුත්තත්තා නාතිදුරනච්චාසන්නතාය සහ දිවා අප්පකිණ්ණතාදිති චත්තාරි සමොධානෙන්වා පඤ්චධගසංයුත්තතා වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා –

‘කථඤ්ච, හික්ඛෙව, සෙනාසනං පඤ්චධගසමන්නාගතං හොති? ඉධ, හික්ඛෙව, සෙනාසනං නාතිදුරං හොති නච්චාසන්නං ගමනාගමනසම්පන්නං දිවා අප්පකිණ්ණං රත්තිං අප්පසද්දං අප්පනිග්ගොසං අප්පඩංසමකසවාතාතපසරීපසම්ඵස්සං, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරෙනෙව උප්පජ්ජන්ති විවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරා, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ ථෙරා හික්ඛු විහරන්ති බහුස්සුතා ආගතාගමා ධම්මධරා විනයධරා මාතිකාධරා, තෙ කාලෙන කාලං උපසඬකම්ත්වා පරිපුච්ඡති පඤ්භං ‘ඉදං, භන්තෙ, කථං; ඉමස්ස කො අත්ථොති. තස්ස තෙ ආයස්මන්නො අවිච්චඤ්චෙව විවරන්ති, අනුත්තානිකතඤ්ච උත්තානිං කරොන්ති,

අනෙකවිභිතෙසු ව කඬ්ඛාට්ඨානියෙසු ධම්මෙසු කඬ්ඛං පටිච්චනොදෙන්ති. එවං
බො, භික්ඛවෙ, සෙනාසනං පඤ්චඩ්ගසමන්තාගතං හොති”ති (අ. නි. 10.11).

එත්ථ ව නාතිදුරන්චවාසන්තභාවෙන ගමනාගමනසම්පන්නතා පයමං අඩ්ගං,
දිවා මහාජනසංකීණ්ණතභාවෙන, රත්තියං ජනාලාපසද්දාභාවෙන, සබ්බදාපි
ජනසන්තිපාතනිග්ගොසාභාවෙන අප්පකීණ්ණඅප්පසද්දඅප්පනිග්ගොසභාවො
දුතියං, ධංසමකසාදිපරිස්සයාභාවො තතියං, අප්පකසිරන්ත
වීවරපිණ්ඩපාතාදිපච්චයලාභො චතුත්ථං, බහුස්සුතතාදිගුණසමන්තාගතානං
ථෙරානං වසනභාවො පඤ්චමන්ති ඉමෙහි පඤ්චභි අඩ්ගෙහි සංයුත්තෙ
සමන්තාගතෙ විහාරස්මිං විහාතබ්බං.

840-1. පයමං චුත්තආවාසාදිමහාපලිබොධෙ උපාදාය බුද්දකපලිබොධො, ඉදානි
තං පලිබොධං සරුපතො දස්සෙත්වා තස්ස උපච්ඡින්නදනාකාරං ආචි කාතුං “දීඝා
කෙසා”තිආදි චුත්තං. සො පත්තො සුට්ඨු පචිතබ්බොති යොජනා.

842-5. පච්චිත්තෙති ජනවිචිත්තෙ ඔකාසෙ. වජ්ජෙත්වා...පෙ.... ලොභිතන්ති
ඉමෙ චත්තාරො කසිණදොසා, තස්මා එවරුපා මත්තිකා වජ්ජෙත්වා. සණ්භායාති
අපනීතතිණමුලසක්ඛරවාලුකාය සුමද්දිතාය සුබ්බමාය. අරුණවණ්ණායාති
අරුණනිභාය, අරුණවණ්ණප්පභායාති අත්ථො. බහිද්ධා වාපි තාදිසෙති බහිද්ධාපි
විහාරපච්චන්තෙ පටිච්ඡන්තට්ඨානෙ. සංහාරිමන්ති සංහරිතබ්බං ගහෙන්වා
වරණයොග්ගං. තත්ථවිකන්ති යත්ථ කතං, තත්ථෙව තිට්ඨනකං.

847-50. පමාණතොති වක්ඛමානප්පමාණතො. වට්ටං ආකොටෙන්වාති
පරිමණ්ඩලං කත්වා ආකොටෙන්වා. තන්ති තං වම්මං වා කට්ඨාරං වා දුස්සපට්ටං වා.
කණ්ණිකන්ති කණ්ණිකාසදිසං, පරිමණ්ඩලතො පදුමකණ්ණිකාකාරන්ති චුත්තං
හොති. තෙනාහ “සම”න්ති. “කණ්ණිකාසම”න්ති වා පාඨො.
විදන්ථීවතුරඩ්ගුලන්ති චතුරඩ්ගුලාධිකවිදන්ථීප්පමාණං. එතදෙව හි පමාණං සන්ධාය
අට්ඨකථායං “සුප්පමන්තෙ වා සරාවමන්තෙ වා”ති (විසුද්ධි. 1.55) චුත්තං.
වීවට්ටන්ති නිබ්බානං. කසිණපරිකම්මං කරොන්නොපි හි එත්තකෙයෙව අට්ඨන්වා
නිබ්බානත්ථායෙව වායමති. හෙරිතලසමං කත්වාති පාණිකාය සංසෙත්වා
නින්තතුන්තට්ඨානාභාවෙන හෙරිතලං විය සමං කත්වා. සම්මජ්ජිත්වාන තං
යානන්ති යස්මිං යානෙ නිසිදිත්වා තං කසිණං ඔලොකෙති, තං යානං සවෙ උක්ඛාපං
හොති, සම්මජ්ජිත්වා. න්හත්වාති සරීරදරපට්චනොදනත්ථං න්හත්වා.

851-2. තම්භා කසිණමණ්ඩලා හත්ථපාසප්පමාණස්මිං පදෙසෙති තම්භා
කසිණමණ්ඩලස්ස, යපිතට්ඨානම්භා අඩ්ඨතෙය්‍යහත්ථන්තරෙ පදෙසෙ,
කසිණමණ්ඩලස්ස, පීඨස්ස ව මජ්ඣං හත්ථපාසප්පමාණං කත්වා පඤ්ඤත්තෙති
චුත්තං හොති. විදන්ථීවතුරඩ්ගුලෙ උච්චෙති විදන්ථීවතුරඩ්ගුලං හුත්වා උච්චෙ,
විදන්ථීවතුරඩ්ගුලපාදකෙති චුත්තං හොති. දුරෙ නිසින්තස්ස හි කසිණං න උපට්ඨාති,
ආසන්නතරෙ නිසින්තස්ස හත්ථපාණිකාපදාදයො කසිණදොසා පඤ්ඤායන්ති.

උච්චතරෙ නිසින්නෙන ව ගීවං පණාමෙත්වා ඔලොකෙනබ්බං හොති, නීචතරෙ ජණ්ණකානි රුජ්ජන්ති, තස්මා හත්ථපාසප්පමාණෙ පදෙසෙ විදන්ථිවතුරඬගුලපාදකෙ පියෙ නිසිදිතබ්බං. යස්මා චතුස්ස ඉරියාපට්ඨ සයනං කොසප්පකම්බියං, යානචඬකමනානි උද්ධච්චපක්ඛියානි, නිසප්පා පන අලිනුද්ධච්චපක්ඛියා, සන්තො ඉරියාපට්ඨා, තස්මා චුත්තං “නිසිදිත්වා”ති, සමන්තතො උරුබද්ධාසනං පල්ලඬකං ආභුජිත්වාති අත්ථො. යෙනාකාරෙන නිසිදන්තස්ස නිසප්පා සුඛා හොති, තං දස්සෙතුං චුත්තං “උජුං කායං පණ්ඩායා”ති. උපරිමං සරීරං උජුකං යපෙත්වා අට්ඨාරසපිට්ඨිකණ්ටකෙ කොටියා කොටිං පටිපාදෙත්වාති අත්ථො. එවඤ්ඤි නිසින්තස්ස වම්මමංසනභාරුනි න ඔණමන්ති, අට්ඨස්ස යා තෙසං ඔණමනපච්චයා බණෙ බණෙ වෙදනා උප්පජ්ජෙය්‍යං, තා න උප්පජ්ජන්ති. තාස්ස අනුප්පන්නාස්ස චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං න පරිපතති. තතො ච පුබ්බෙනාපරං විසෙසප්පත්තියා වුද්ධිං ඵාති. උපගච්ඡති. ඉදානි ආරම්මණපරිග්ගහුපායං දස්සෙන්නො ආහ “කත්වා පරිමුඛං සති”න්ති, කම්මට්ඨානාහිමුඛං සතිං යපෙත්වාති අත්ථො. අභි-සද්දෙන හි සමානත්ථො ඉධ පරි-සද්දො, අථ වා සමීපත්ථෙන පරි-සද්දෙන මුඛස්ස සමීපෙ සතිං කත්වාති අත්ථො. යථාහ – “අයං සති උපට්ඨිතා හොති සුපට්ඨිතා නාසිකග්ගෙ වා මුඛනිමිත්තෙ වා. තෙන වුවචති පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා”ති (විහ. 537). අථ වා “පරීති පරිග්ගහට්ඨො, මුඛන්ති නිය්‍යානට්ඨො, සතීති උපට්ඨානට්ඨො. තෙන වුවචති ‘පරිමුඛං සති’න්ති (පටි. ම. 1.164) වචනතො ‘පරිණායිකා’තිආදීසු විය පරි-සද්දො පරිග්ගහට්ඨො, ‘සුඤ්ඤතවිමොක්ඛමුඛ’න්තිආදීසු විය මුඛ-සද්දො නිය්‍යානට්ඨොති කත්වා පරිග්ගහිතනිය්‍යානසතිං කත්වා සබ්බථා ගහිතාසම්මොසං පරිච්චත්තසම්මොසං සතිනෙපක්කං උපට්ඨපෙත්වාති චුත්තං හොති.

853-5. කාමෙස්වාදීනවං දිස්වාති “කාමා නාමෙන අට්ඨිකඬලිකූපමා නිරස්සාදට්ඨොනා”තිආදිනා වත්ථුකාමකිලෙසකාමෙසු ආදීනවං පච්චවෙක්ඛිත්වා. නෙක්ඛම්මං දට්ඨු ඛෙමතොති නෙක්ඛම්මං ඛෙමතො දිස්වා කාමනිස්සරණං සබ්බදුක්ඛසමතික්කමස්ස උපායභූතං නෙක්ඛම්මන්ති එවං නෙක්ඛම්මසඬ්ඛාතං සඋපචාරජ්ඣානං, නිබ්බානං, විපස්සනං, සබ්බෙපි වා කුසලධම්මෙ ඛෙමතො නිබ්භයතො දිස්වා, තත්ථ ජාතාහිලාසො හුත්වාති චුත්තං හොති. පරමං...පෙ.... රතනත්තයෙති බුද්ධාදිරතනත්තයෙ රතනත්තයගුණානුස්සරණෙන බලවපිතිපාමොජ්ජං ජනයිත්වා. භාගී...පෙ.... මුත්තමන්ති “අහං ඉමාය සබ්බබුද්ධපච්චෙකබුද්ධඅරියසාවකෙහි පටිපන්නාය නෙක්ඛම්මපටිපත්තියා චිත්තවිචෙකාදිප්පච්චෙකප්පස්ස සුඛස්ස අද්ධා එකන්තෙන භාගී අස්සං, ලාභී භවෙය්‍ය”න්ති එවං පටිපත්තියං ආනිසංසදස්සනෙන තබ්බිසයං උත්තමං මහන්තං උස්සාහං කත්වා. ආකාරෙන සමෙනෙවාති අතිඋමිථිලිතඅතිමන්දාලොචනානි වජ්ජෙත්වා නාතිඋමිථිලිතනාතිමන්දාලොචනසඬ්ඛාතෙන සමෙන ආලොචනාකාරෙන. අතිඋමිථිලයතො හි අතිසුබ්බමං, අවිභූතඤ්ච රූපගතං උපනිජ්ඣායතො විය වක්ඛු කිලමති, අත්තතො සභාවච්චාචනතො ච මණ්ඩලං අතිවිභූතං හොති, තථා වණ්ණතො, ලක්ඛණතො වා උපනිට්ඨෙය්‍ය, තෙනස්ස නිමිත්තං නුප්පජ්ජති. අතිමන්දං උමිථිලයතො ච ගජනිථිලකෙන පෙක්ඛන්තස්ස විය

රූපගතං මණ්ඩලං අවිභූතං හොති. දස්සනෙ මන්දබ්‍යාපාරතාය කොසජ්ජපාතතො විත්තඤ්ච ලීනං හොති, එවමිපි නිමිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්මා යථා නාම ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං ගණ්හන්තො න තත්ථ අතිගාළ්භං උමිථිලති, න අතිමන්දං, අථ බො සමෙන ආකාරෙන ගණ්හාති, එවමෙව නාතිඋමිථිලනාදිනා සමෙන ආකාරෙන ගණ්හන්තෙන භාවෙනබ්බන්ති. නිමිත්තං ගණ්හතාති පථවිකසිණෙ චක්ඛුනා ගහිතං නිමිත්තං මනසා ගණ්හන්තෙන.

856-7. ඉදානි නිමිත්තග්ගහණොපායං දස්සෙතුං “න චණ්ණො පෙක්ඛිතබ්බො”තිආදි චුත්තං. න චණ්ණො පෙක්ඛිතබ්බො සොති යො තත්ථ පථවිකසිණෙ අරුණචණ්ණො, සො න වින්තෙතබ්බො චණ්ණචසෙන මනසිකරොතො චණ්ණකසිණභාවූපගමනතො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පන ගහිතග්ගහණං න සක්කා වාරෙතුං, තෙනෙවෙත්ථ “න ඔලොකෙතබ්බො”ති අවත්වා “මනසානුපෙක්ඛිතා හොති”තිආදිසු විය මනසා වින්තනවසෙන පෙක්ඛිතග්ගහණං කතං. දට්ඨබ්බං න ච ලක්ඛණන්ති යං තත්ථ පථවිධාතුයා ථද්ධලක්ඛණං න මනසිකාතබ්බං තස්ස මනසිකාරො ධාතුකම්මට්ඨානස්ස ගහිතත්තා. චණ්ණං පන අමුඤ්චිත්වාති දිස්වා ගහෙතබ්බත්තා පන චණ්ණං අමුඤ්චිත්වා. උස්සදස්ස වසෙන හි විත්තං පණ්ණත්තිධම්මස්මිත්ති පථවිධාතුයා සත්තිතො අධිකභාවෙන සසම්භාරපථවියා “පථවි”ති වොභාරො, තස්මිං සසම්භාරපථවිං උපාදාය පඤ්ඤත්තෙ පණ්ණත්තිධම්මෙ ආදාසතලගතමුඛනිමිත්තෙ විය විත්තං යපෙත්වා. එකග්ගමානසොති පුන නානාරම්මණෙ විත්තං අවිසාරෙත්වා එකග්ගමානසො හුත්වා. පථවි පථවිච්චෙවං චත්වාති එත්ථ පයමසමන්තාභාරෙ කස්සචි චච්චෙදොපි සියාති චුත්තන්ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරො ආහ.

858. යදි වොභාරමත්තෙ විත්තං යපෙතබ්බං, නාමන්තරවසෙන පථවි මනසිකාතබ්බා භවෙය්‍යාති හොතු, කො දොසොති දස්සෙන්නො ආහ “පථවි මෙදනී”තිආදි. අථ වා කිං පථවිනාමෙයෙව චුත්තෙ භාවනා හොති, උදාහු අඤ්ඤස්මිම්පිති ආහ “පථවි මෙදනී”තිආදි. එකං චත්තුම්පි වට්ඨන්ති එතෙසු යං ඉච්ඡති, තං අත්තතො පගුණතාය වා පවුරතාය වා ආගච්ඡන්තං එකං චත්තුං වට්ඨති. කිඤ්චොපි එවං වට්ඨති, අපිච “පථවි”ති එතදෙව නාමං පාකටං, තස්මා පාකටවසෙනෙව “පථවි පථවි”ති භාවෙතබ්බන්ති ආචරියා.

859-60. උමිථිලිත්වා...පෙ.... තාව සොති යාව චක්ඛමානාකාරෙන උග්ගහනිමිත්තං නුප්පජ්ජති, තාව කිඤ්චි කාලං චක්ඛුං උමිථිලිත්වා නිමිත්තග්ගහණචසෙන පථවිමණ්ඩලං ඔලොකෙත්වා පුන කිඤ්චි කාලං චක්ඛුනි නිමිලිත්වාති එවං වාරසතම්පි වාරසහස්සම්පි තතො හියොයපි උමිථිලිත්වා සො යොගී ආවජ්ජෙය්‍ය, යෙනාකාරෙන ඔලොකෙත්වා ගහිතං, තෙනාකාරෙන තං සමන්තාභරෙය්‍යාති අත්ථො.

861-3. ආපාථං තු යාති චෙති යදි මනොද්වාරිකජවනානං ගොචරභාවං උපගච්ඡති, තං උග්ගහනිමිත්තං තදා උප්පන්නන්ති පවුච්චන්ති යොජනා. යදි

උග්ගහනිමිත්තෙපි පථවීමණ්ඩලං ඔලොකෙත්වා භාවෙති, පටිභාගනිමිත්තුප්පත්ති
න සියා. සමීපටියෙන ච න සක්කා අනොලොකෙතුන්ති චුත්තං. “නිසීදිතබ්බං නො
වෙව”න්තිආදි. යථාසුඛං නිසින්තෙන, යථාසුඛං චා භාවෙතබ්බන්ති සම්බන්ධො.

864-5. පපඤ්ච...පෙ.... ධොවනෙති පස්සාචාදිනා කෙනචි කරණියෙන
නිසින්තට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා පුන ආගමිම නිසීදන්තෙන පාදා
ධොවිතබ්බා භොන්ති. අධොතපාදෙන හි සෙනාසනං අක්කමතො ආපත්ති භොති,
බණ්ණ බණ්ණ පාදධොවනෙ ච පපඤ්චො භොති, තස්මා තස්ස පරිහාරත්ථං ද්වෙ
උපාහනායෙව ඉච්ඡිතබ්බා. තාව බහුතලිකා සද්දමිපි ජනෙය්‍යුං, සද්දො ච
ක්කානකණ්ටකො, තස්මා චුත්තං. “එකතලිකා”ති. තථා “පරිස්සයවිනොදනත්ථං
කත්තරදණ්ඩො ච ඉච්ඡිතබ්බො”ති (විසුද්ධි. 1.57) අට්ඨකථායං චුත්තං.
අසප්පායෙන කෙනචිති චක්ඛමානෙන ආචාසාදිඅසප්පායෙසු කෙනචිදෙව
අසප්පායෙන. තං යානන්ති කසිණමණ්ඩලස්ස ධීතට්ඨානං. ආදාය තං පුනාති
යථාජාතං උග්ගහනිමිත්තං පුන ගහෙත්වා, පුන උප්පාදෙත්වාති චුත්තං භොති.

866-7. පීයෙ සුඛනිසින්තෙනාති පුන චසනට්ඨානං ආගන්ත්වා චුත්තනියාමෙන
පීයෙ සුඛනිසින්තෙන. භාවෙතබ්බන්ති තං නිමිත්තං මනසිකාරවසෙන
චඩ්ඨෙතබ්බං. සමන්තාහරිතබ්බන්ති සම්මා ආචජ්ඡිතබ්බං, සම්මා චා අනු
ආහරිතබ්බං. තක්කාහතන්ති “තක්කනතො තක්කො”ති එවං ලද්ධනාමෙන
භාවනාවිත්තසම්පයුත්තෙන සම්මාසඬකප්පෙන ආහනනපරියාහනනකිච්චෙන
අපරාපරං පචත්තනෙන කම්මට්ඨානං ආහතං, පරියාහතඤ්ච කාතබ්බං,
බලප්පත්තචිතක්කො මනසිකාරො බහුලං පචත්තෙතබ්බොති අත්ථො.

868-70. තං ඉච්ඡන්ති තං නිමිත්තං මනසිකාතුං ඉච්ඡති. එවං කරොන්තස්සාති
එවං කම්මට්ඨානං තක්කාහතං කරොන්තස්ස. යථා භාවනා පුබ්බෙනාපරං විසෙසං
ආවහති, එවං අනුයුඤ්ජන්තස්ස, එවං කරොතො පන යදා සද්ධාදීති ඉන්ද්‍රියාති
සුවිසදාති තික්ඛාති පචත්තන්ති, තදා අස්සද්ධියාදීනං දුරිභාවෙන සාතිසයං
ලාමප්පත්තෙහි සත්තහි බලෙහි ලද්ධුපත්ථමිහාති විතක්කාදීති කාමාවචරානෙව
ක්කානඬගාති බහුති හුත්වා පාතුහවන්ති. තතො ච තෙසං උපුච්චව්වතීකභූතා
කාමච්ඡන්දාදයො සද්ධිං තදෙකටියෙහි පාපධම්මෙහි දුරිභවන්ති. තෙන චුත්තං
“වික්ඛම්හන්ති...පෙ.... පඤ්ච නිවරණානිපි”ති. සමාධියති...පෙ.... යොගිතොති
තස්ස යොගිතො පටිභාගනිමිත්තං ආරබ්භ උප්පන්නඋපචාරසමාධිනා
උපචාරප්ඤ්ඤානෙන විත්තමිපි සමාධියති, පටිභාගනිමිත්තමිපි උප්පජ්ජති
උපචාරප්ඤ්ඤානස්ස තෙන විනා අභාවතො.

871-4. ඉමස්සාති පටිභාගනිමිත්තස්ස. පුරිමස්සාති උග්ගහනිමිත්තස්ස. ථවිකාති
ආදාසථවිකතො. බලාකා විය තොයදෙති මෙසසමීපෙ බලාකා විය. සා හි මෙසස්ස
නිලත්තා සයං අතිපරිසුද්ධා උපට්ඨාති, තදා තං උපට්ඨාතීති සම්බන්ධො. එවං
ආදාසමණ්ඩලුපමාදීහි උග්ගහනිමිත්තතො පටිභාගනිමිත්තස්ස සුවිසුද්ධතං,
සණ්භසුබ්බමඤ්ච දස්සෙති. තෙනාහ “තතොධිකතර”න්ති. උග්ගහනිමිත්තෙ

අඩිගුලිපදපාණිකාපදාදයො කසිණදොසා පඤ්ඤායන්ති, ඉදං පන වුත්තනයෙන තතොපි සතගුණං සහස්සගුණං සුචිසුද්ධං හුත්වා උපට්ඨාතීති අත්ථො. තනුසණ්ඨානවත්තන්තිආදි අපරමත්ථසභාවත්තා වුත්තං. යදි හි තං ඵදිසං භවෙය්‍යා, චක්ඛුචිඤ්ඤෙය්‍යාං සියා, ඔළාරිකං සම්මසනුපගං තිලක්ඛණාහටං, න පනෙන තාදිසන්ති. යදි පනෙන න සණ්ඨානාදිවත්තං, කථං කුමානස්ස ආරම්මණභාවොති ආහ “උපට්ඨා...පෙ.... මය”න්ති. තත්ථ පඤ්ඤාජන්ති භාවනාමයං පඤ්ඤාජනිතං, භාවනාපඤ්ඤාය සඤ්ජානනමත්තන්ති වුත්තං හොති. න හි අසභාවධම්මස්ස කුතොපිසමුට්ඨානං අත්ථි. තෙනාහ “භාවනාමයං උපට්ඨානාකාරමත්ත”න්ති, කෙවලං සමාධිලාභිතො භාවනාවිසෙසජනිතං තම්මයං උපට්ඨානාකාරමත්තමෙව භාවනාවිසෙසානුභාවෙන උපට්ඨාතීති අත්ථො.

875-8. වික්ඛම්භිතානෙව සන්තිසින්නානෙව න පුන තදත්ථං උස්සාහො කාතඛබ්බොති අධිජ්ජායො. පටිභාගනිමිත්තෙ හි උජ්ජප්පමානෙයෙව තංවිසයං උපචාරජ්ඣානං නිවරණෙ වික්ඛම්භෙන්තමෙව උජ්ජප්පති. කිලෙසා සන්තිසින්නාවාති අවසෙසා තදෙකට්ඨකිලෙසා ච සම්මදෙව නිසින්නා, උපසන්නාති අත්ථො. “උපචාරසමාධිනා”ති වුත්තෙ ඉතරොපි සමාධි අත්ථිති අත්ථතො ආපන්නන්ති තම්පි දස්සෙතුං “ආකාරෙහි පන ද්විතී”තිආදි වුත්තං. ද්විතී ආකාරෙහීති කුමානධම්මානං පටිපක්ඛදුරිභාවො, ටීරභාවජ්ජත්ති වාති ඉමෙහි ද්විතී කාරණෙහි. ඉදානි තානි කාරණානි සමාධිඅවත්ථාමුඛෙන දස්සෙතුං “උපචාරක්ඛණෙ”තිආදි වුත්තං. උපචාරක්ඛණෙති උපචාරභූමියං උපචාරාවත්ථායං. තස්ස පටිලාභෙති යදත්ථාය අයං පටිපන්නො, තස්ස අජ්ජනාසමාධිස්ස පටිලාභෙ අධිගමාවත්ථායං. කථං උපචාරභූමියං සමාධියති, කථංඤ්ච අජ්ජනාභූමියන්ති ආහ “නිවාරණජ්ජනානො”තිආදි. උපචාරක්ඛණෙ යදිපි කුමානඤ්චානි පටුතරානි මහග්ගතභාවජ්ජත්තානි න හොන්ති, තෙසං පටිපක්ඛධම්මානං වික්ඛම්භෙන්ත විත්තං සමාධියති, පටිලාභභූමියම්පි අජ්ජනාපත්තානං කුමානඤ්චානං පාතුභාවෙන සමාධියතීති අත්ථො.

879-80. අඩිගානි...පෙ.... න වාති උපචාරක්ඛණෙ අඩිගානි න ච ථාමජාතානි නෙව භාවනාබලජ්ජත්තානි හොන්තිති අත්ථො. අජ්ජනායාති අජ්ජනක්ඛණෙ. තස්මාති යස්මා අඩිගානි ථාමජාතානි ජායරෙ, තස්මා. අජ්ජනාවිත්තං දිවසම්පි පවත්තතීති යථා නාම බලවා පුරිසො ආසනා වුට්ඨාය දිවසම්පි තිට්ඨෙය්‍යා, ඵවමෙවං අජ්ජනාසමාධිම්හි උජ්ජන්නෙ කුමානවිත්තං සකිං භවඤ්චාරං ඡිත්තදිත්වා උජ්ජන්නං කෙවලං රත්තිම්පි දිවසම්පි කුසලජ්ජනපටිපාටිවසෙනෙව පවත්තතීති අත්ථො. “අජ්ජනාපත්තං දිවසම්පි පවත්තතී”ති වදනා උපචාරක්ඛණෙ න තථාති දස්සිතං හොති. තත්ථ හි අඩිගානං අථාමජාතත්තා යථා නාම දහරො කුමාරො උක්ඛිපිත්වා යපියමානො පුනස්පුනං භූමියං පතති, ඵවමෙවං විත්තං කාලෙන නිමිත්තං ආරම්මණං කරොති, කාලෙන භවඤ්චාරං ඔතරති.

881-4. තෙනෙව පල්ලඤ්ඤානාති යස්මිං නිසින්නො පටිභාගනිමිත්තං අධිගච්ඡි, තෙනෙව පල්ලඤ්ඤාන කරණභූතෙන, හෙතුභූතෙන වා තං නිමිත්තං වඩ්ඪෙත්වා.

උපචාරභූමියක්ද නිමිත්තවඩ්ඪනං යුත්තං. චක්කවත්තියගබ්භොවාති චක්කවත්ති
 භවිතුං පුඤ්ඤවා ගබ්භො විය. පරිහානි න විජ්ජති ලද්ධපචාරජ්ඣානස්ස පරිහානි
 න විජ්ජති. නිමිත්තෙ හි අපරිහීනෙ තදාරම්මණං ඥානං අපරිහීනමෙව හොති,
 නිමිත්තෙ පන ආරක්ඛාභාවෙන චිත්තයෙ ලද්ධජ්ඣානම්පි විනස්සති
 තදායත්තවුත්තිත්තා. තෙනාහ “ආරක්ඛණෙ”තිආදි.

885. ආවාසොති යස්මිං ආවාසෙ වසන්තස්ස අනුප්පන්නං නිමිත්තං නුප්පජ්ජති,
 උප්පන්නං වා විනස්සති, අනුපට්ඨිතා ව සති න උපට්ඨාති, අසමාහිතඤ්ච චිත්තං න
 සමාධියති, අයං අසප්පායො ආවාසො, තස්මා යස්මිං විහාරෙ බහු ආවාසා හොන්ති,
 තත්ථ එකෙකස්මිං තිණි තිණි දිවසාති වසිත්වා යත්ථ චිත්තං එකග්ගං න හොති, තං
 පහාය තබ්බිපරිනෙ වසිතබ්බං. ගොවරොති ගොවරගාමො, සො සෙනාසනතො
 අතිදුරෙ අව්වාසන්තො පුබ්බදිසාය වා පච්ඡිමදිසාය වා අසුලභහික්ඛො අසප්පායො.
 භස්සන්ති ද්වත්තිංසතිරච්ඡානකථාපරියාපන්නා අසප්පායකථා. සා හිස්ස
 නිමිත්තන්තරධානාය සංවත්තති. පුග්ගලොති තිරච්ඡානකථිකො,
 සීලාදිගුණවිරහිතො පුග්ගලො, යං නිස්සාය අසමාහිතං වා චිත්තං න සමාධියති,
 සමාහිතං වා ථීරං න හොති, එවරුපො. සො හි තං කද්දමොදකම්ච අච්ඡං උදකං
 මලීනමෙව කරොති. භොජනං පන කස්සචි අම්බිලං, කස්සචි මධුරං අසප්පායං
 හොති. උතුපි කස්සචි සීතො, කස්සචි උණ්හො. තස්මා යං භොජනං වා උතුං වා
 සෙවන්තස්ස ඵාසු න හොති, තං භොජනං සො ච උතු අසප්පායො. ඉරියාපටොති
 යානවඩ්ඪකමනාදීසු යො ඉමස්ස අසමාහිතචිත්තස්ස සමාධානාය, සමාහිතචිත්තස්ස ච
 ථීරභාවාය න හොති, අයං අසප්පායො ඉරියාපටො, තස්මා තම්පි ආවාසං විය තිණි
 දිවසාති උපපරික්ඛිත්වා වජ්ජෙතබ්බං.

886. සප්පායෙ සත්ත සෙවෙය්‍යාති වුත්තවිපරිතවසෙන සප්පායෙ ආවාසාදිකෙ
 සත්ත සෙවෙය්‍යා. තත්ථ භස්සසප්පායං නාම දසකථාවත්ථුසන්තිස්සිතං, තම්පි
 මත්තාය භාසිතබ්බං. එවඤ්ඤි පටිපජ්ජතොති එවං වුත්තප්පකාරෙන සත්ත
 අසප්පායෙ වජ්ජෙත්වා සත්ත සප්පායෙ සෙවනවසෙන පටිපජ්ජන්තස්ස
 නිමිත්තාසෙවනබහුලස්ස.

888-9. යෙන චිතා අප්පනාය කුසලො න හොති, සො දසවිධො විධි,
 අප්පනාකොසල්ලං, තන්තිබ්බත්තං වා ඤාණං ගන්ථචිත්ථාරභයෙන ඉධ න දස්සිතං,
 අත්ථිකෙන පන විසුද්ධිමග්ගතො (විසුද්ධි. 1.60) ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො.
 පටිලද්ධෙ නිමිත්තස්මිං, එවඤ්ඤි සම්පාදයතො අප්පනාකොසල්ලං අප්පනා
 සම්පවත්තති සම්බන්ධො.

890-2. සාති අප්පනා. එවඤ්ඤිති හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො, යස්මා යානමෙතං න
 විජ්ජති, තස්මා චිත්තප්පවත්තිආකාරං භාවනාචිත්තස්ස ලීනුද්ධතාදිවසෙන
 පවත්තිආකාරං සල්ලක්ඛයං උපධාරෙන්තො සමතං වීරියස්සෙව වීරියස්ස සමාධිනා
 සමතංයෙව යොජයෙථ, කථං පන යොජයෙථාති ආහ “ථිසකම්පි”තිආදි. තත්ථ
 ලයන්ති ලීනභාවං, සඬිකොවන්ති අත්ථො. යන්තන්ති ගච්ඡන්තං, පග්ගණ්හෙට්ඨෙව

සමභාවායාති අධිප්පායො. තෙනාහ “අව්චාරද්ධං නිසෙධෙත්වා සමමෙව පවත්තයෙ”ති. තං මානසන්ති සම්බන්ධො.

894-9. එවන්ති චුත්තජ්ජකාරොන විරියසමතායොජනවසෙන, පටිපත්තභාවනාමානසං පටිභාගනිමිත්තෙයෙව ය්පනවසෙන නිමිත්තාහිමුඛං පටිපාදයතො තස්ස යොගිතො. සමිජ්ඣස්සතිති උප්පජ්ජිස්සති. පඨවිකසිණන්ති පඨවීති භාවනාවසෙන උපට්ඨිතං තදෙව පටිභාගනිමිත්තං. ජවනානීති කාමරූපාවචරජවනාති. තෙනාහ “එකං තු රූපාවචරිකං භවෙ”ති. අඤ්ඤෙහිති පාකතිකෙහි කාමාවචරවිත්තෙහි. බලවතරාති භාවනාබලෙන පටුතරභාවජ්ජන්තියා අව්චන්තබලවන්තො. පරිකම්මොපචාරතොති පරිකම්මත්තා, උපචාරත්තා ව. තත්ථ පරිකම්මත්තාති පටිසඬ්ඛරණත්තා. උපචාරත්තාති යථා ගාමාදීනං ආසන්නදෙසො “ගාමුපචාරො, නගරූපචාරො”ති වුව්චති, එවං අප්පනාය ආසන්නත්තා සමිපචාරත්තා. උපචාරාති අප්පනං උපෙව්ච වරන්තිති කත්වා. අප්පනායානුලොමත්තාති නානාවජ්ජනවිටීයං පරිකම්මතොපි ලහුකං අප්පනානිජ්ඣාදකවසෙන, ගුණවසෙන වා අප්පනාය අනුකූලත්තා. එත්ථාති එතෙසු පරිකම්මොපචාරානුලොමසඤ්ඤිතෙසු. සබ්බන්තිමං තතියං, චතුත්ථං වා ගොත්රභූති පවුච්චති පරිත්තගොත්තස්ස අභිභවනතො, මහග්ගතගොත්තස්ස භාවනතො ව.

900-3. අවිසෙසෙන සබ්බෙසං සබ්බා සමඤ්ඤාති පයමෙ නයෙ ගහිතාගහණං හොතීති ආහ “ගහිතාගහණෙනා”තිආදි. එකෙකස්ස ගහිතනාමං ඉතරෙසං අග්ගහණතො, එකෙකනාමවසෙන ගහිතස්ස ඉතරනාමවසෙන අග්ගහණතො වා නානාවජ්ජනපරිකම්මමෙව පරිකම්මන්ති අධිප්පායෙන “පයමං උපචාරං වා”තිආදි චුත්තං. චතුත්ථං පඤ්චමං වාති වා-සද්දො අනියමො, සො පන බිජ්ජාහිඤ්ඤදන්ධාහිඤ්ඤවසෙන වෙදිතබ්බො. බිජ්ජාහිඤ්ඤස්ස හි චතුත්ථං අප්පෙති, දන්ධාහිඤ්ඤස්ස පඤ්චමං. තතො පරන්ති පඤ්චමතො පරං. තෙනාහ “ජට්ඨෙ වා”තිආදි. කස්මා න ජායතීති ආහ “ආසන්නත්තා භවඬ්ගස්සා”ති. විත්තනියාමවසෙන හි උප්පජ්ජිතබ්බෙසු සත්තසු ජවනෙසු ඡට්ඨසත්තමජවනචාරගළනට්ඨානභූතත්තා භවඬ්ගස්ස ආසන්නං ජවනං පතති. තාවදෙති තාවදෙව. ඡට්ඨං, සත්තමං වා ජවනං පතන්තං විය හොති පරික්ඛිණජවනත්තාති අධිප්පායො.

904-6. අථ කිමෙතං වුව්චති “ජට්ඨෙ සත්තමෙ වාපි අප්පනා න ජායතී”ති? ආහිධම්මිකගොදත්තත්ථෙපරො හි “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.12) ඉමං සුත්තං වත්වා යථා අලද්ධාසෙවනං පයමජවනං ගොත්රභූං න උප්පාදෙති, ලද්ධාසෙවනං පන බලවභාවතො දුතියං, තතියං වා ගොත්රභූං උප්පාදෙති, එවං ලද්ධාසෙවනතාය බලවභාවතො ඡට්ඨං, සත්තමම්පි වා අප්පෙතීති ඡට්ඨං, සත්තමම්පි වා අප්පනා හොතීති වදතී”ති ඉමං වොදනං මනසි නිධාය ථෙරස්ස තං මතං පටික්ඛිපිත්වා යථාචුත්තමතමෙව පතිට්ඨාපෙතුං “පුරිමෙහි”තිආදි චුත්තං.

පරියන්තෙ යාතුං නෙව සක්කොතිති පපාතෙ එව පතතිති අධිප්පායො. අප්පෙතුං න සක්කොතිති පතිට්ඨාතුං අප්පනාවසෙන උප්පජ්ජිතුං න සක්කොති. න චෙත්ථ ‘පුරිමා පුරිමා’ තිආදිසුත්තපදං සාධකං ආසෙවනපච්චයලාභස්ස බලවහාවෙ අනෙකන්තිකත්තා. තථා හි අලද්ධාසෙවනාපි පයමචෙනනා දිට්ඨධම්මවෙදනීයා හොති, ලද්ධාසෙවනා දුතියචෙනනා යාව ඡට්ඨචෙනනා අපරාපරියවෙදනීයා, තස්මා ලද්ධාසෙවනෙපි ඡට්ඨසත්තමෙ අප්පනා න හොති ආසන්නභවභිගතාය දුබ්බලත්තාති අධිප්පායො. යදි එවං කථං සත්තමඡවනචෙනනා උපපජ්ජවෙදනීයා ආනන්තරියා හොති? නායං විසෙසො, ආසෙවනපච්චයලාභෙන බලවජ්ජත්තියා, කිඤ්චරහි කිරියාවත්ථාවිසෙසතො. කිරියාවත්ථා හි ආරම්භමජ්ඣපරියොසානාවසෙන තිවිධා. තත්ථ පරියොසානාවත්ථාය සන්නිට්ඨාපකචෙනනාභාවෙන උපපජ්ජවෙදනීයාදිතා හොති, න බලවහාවෙනාති ආවරියා.

907. එක...පෙ.... පනාති අයං අප්පනා එකචිත්තක්ඛණායෙව එකචාරමෙව උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, න සමාපත්තිවීරියං විය යථිච්ඡකං පවත්තති. සත්තසු හි යානෙසු කාලපරිච්ඡේදො නාම නත්ථී, පයමජ්ජනායං, ලොකියාහිඤ්ඤාසු, චතුසු මග්ගෙසු, මග්ගානන්තරෙ එලෙ, රූපාරූපභවෙසු භවභිගට්ඨානෙ නිරොධස්ස පච්චයෙ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස එලසමාපත්තියන්ති. එතෙසු හි කත්ථවි අතිඉත්තරා, කත්ථවි අප්පමාණා චිත්තක්ඛණා හොන්ති, කත්ථවි සම්පුණ්ණජවනවීරී අද්ධා ලබ්භති. තථා හි මග්ගානන්තරං එලං තිණ්ණං උපරි න හොති, නිරොධස්ස පච්චයො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ද්විත්තං උපරි න හොති, රූපාරූපභවෙසු භවභිගස්ස පරිමාණං නත්ථී, සෙසෙසු පන චතුසු යානෙසු එකමෙව චිත්තන්ති තස්මා එකචිත්තක්ඛණකායෙව අප්පනා හොතිති වෙදිතබ්බා.

908. පච්චවෙක්ඛණහෙතුකන්ති පච්චවෙක්ඛණහෙතුං කත්ථා. නනු ච පච්චවෙක්ඛණං ආවජ්ජනාදිහි, න පන තෙන ආවජ්ජනාදි, තස්මා කථං පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං හොතිති යුජ්ජති? නායං දොසො භවනකිරියාය පච්චවෙක්ඛණහෙතුකත්තා. න හි අසති පච්චවෙක්ඛණෙ සා හොති නිරොධස්ස පච්චයභූතඤ්ඤානන්තරමිව, සති පන පච්චවෙක්ඛණෙ සා හොති, තස්මා අන්වයඛ්‍යාතිරෙකවසෙන ලබ්භති. තස්සා පච්චවෙක්ඛණහෙතුකතාති න න යුජ්ජති ‘පච්චවෙක්ඛණහෙතුක’ න්ති වචනං. පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං ආවජ්ජනන්ති වා සම්බන්ධො. ආවජ්ජනඤ්ඤි පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණානං අනන්තරපච්චයභාවෙන කාරණං හොති.

911-3. නානාවිසයලුද්ධස්ස, ඉතො විතො ච භමන්තස්ස චෙතසොති සම්බන්ධො. සමාධානෙවාති සමාධානා එව, සමාධානකරණතොති අත්ථො. පාමොජ්ජභාවතොති පාමොජ්ජෙන සමානායොගක්ඛමතාය තස්සා තබ්භාවචුත්තිත්තා. අථ වා ඛ්‍යාපාදෙන සට්ඨියමානස්ස චිත්තස්ස පමුදිතභාවකරණතො පිතියෙව ‘පාමොජ්ජ’ න්ති වුච්චති, තස්ස භාවො, තස්මා

පාමොජ්ජසභාවත්තාති අත්ථො. සීතලත්තසභාවතොති බ්‍යාපාදග්ගිනා
සන්තාපියමානස්ස චිත්තස්ස නිබ්බාපනවසෙන සීතලත්තසභාවත්තා.

914-6. සවිජ්ජාරිකභාවෙනාති යොනියො සඬ්ඤ්ජපවසෙන කාමචිත්තක්කාදිං
මද්දිත්වා පවත්තනතො සවිජ්ජාරිකසභාවෙන. නෙක්ඛම්මාදිපවත්තිතොති එත්ථ
නෙක්ඛම්ම-ග්ගහණෙන බ්‍රහ්මචිහාරවජ්ජං පට්ඨමජ්ඣානං ගහිතං. ආදි-සද්දෙන තිස්ස
බ්‍රහ්මචිහාරෙසු පට්ඨමජ්ඣානං ගහිතත්ති වදන්ති. අවුපසන්තභාවස්සාති උද්ධච්චස්ස
සරුපකථනෙන තංසභවත්තිතො අනුතාපසභාවස්ස කුක්කුච්චස්සාපි සරුපං
කථිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. තථා සයඤ්චෙවාතිසන්තතොති
උද්ධච්චපටිපක්ඛසභාවවනෙන කුක්කුච්චපටිපක්ඛො පිතිභාවොපි. තෙනාහ “සුඛං
උද්ධච්චකුක්කුච්චද්වයස්සා”ති. මනියා අනුරූපත්තාති පඤ්ඤාය අනුරූපත්තා. තථා
ව චුත්තං ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන “විචාරො විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො
ආරම්මණෙ අනුමජ්ජනවසෙන පඤ්ඤාපතිරූපකසභාවත්තා”ති. පොත්ථකෙසු පන
“පිතියා අනුරූපත්තා”ති පාඨො දිස්සති, තස්ස ව විචාරො
අනුමජ්ජනසභාවවත්තතාය පිති විය ආරම්මණෙ අනිවත්තන්තො ඔගාහෙත්වා
පවත්තතිති පිතියා අනුරූපත්තා සන්දෙහසභාවත්තා ආරම්මණං
අනජ්ඣොගාහෙත්වා පවත්තමානාය විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛොති අත්ථං වදන්ති.

917. තිව්ධකල්‍යාණන්ති ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණතාසඬ්ඛාතාහි
පටිපදාවිසුද්ධිආදීහි තිව්ධකල්‍යාණතාහි යුත්තං. යථාහ “පට්ඨමස්ස ඥානස්ස
පටිපදාවිසුද්ධි ආදි, උපෙක්ඛානුබ්බහනා මජ්ඣෙක, සම්පහංසනා පරියොසාන”න්ති
(පටි. ම. 1.158). තත්ථ පුබ්බහාගපටිපදාවසෙන ඥානස්ස පරිපත්ථතො විසුජ්ඣානං
පටිපදාවිසුද්ධි නාම, සා පන යස්මා ඥානස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ලබ්භති, තස්මා චුත්තං
“පටිපදාවිසුද්ධි ආදි”ති. විසොධෙතබ්බතාදීනං අභාවතො ඥානපරියාපන්තාය
තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චනිජ්ජත්තිතියා අනුබ්බහනා උපෙක්ඛානුබ්බහනා නාම. සා
පනායං විසෙසතො ඥානස්ස ධීතික්ඛණෙ ලබ්භති. තෙන චුත්තං
“උපෙක්ඛානුබ්බහනා මජ්ඣෙක”ති. තත්ථ ධම්මානං අනතිවත්තනාදිසාධකස්ස
ඤාණස්ස කිච්චනිජ්ජත්තිවසෙන පරියොදපනා සම්පහංසනා නාම. සා ඥානස්ස
ඔසානක්ඛණෙ පාකටා හොතිති චුත්තං “සම්පහංසනා පරියොසාන”න්ති.

අභයගිරිවාසීනො “පටිපදාවිසුද්ධි නාම සසම්භාරිකො උපචාරො,
උපෙක්ඛානුබ්බහනා නාම අප්පනා, සම්පහංසනා නාම පච්චචෙක්ඛණා”ති (විසුද්ධි.
1.75) එවං පටිපදාවිසුද්ධිආදිකෙ වණ්ණෙත්ති, තං අයුත්තං. එවඤ්ඤි සති
අඤ්ඤානධම්මෙහි ඥානධම්මස්ස ගුණසංකිත්තනං නාම කතං හොති. න හි භූමන්තරං
භූමන්තරපරියාපන්තං හොති, අන්තොඅප්පනායමෙව ආගමනවසෙන
පටිපදාවිසුද්ධි, තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චනිජ්ජත්තිතියාආදීහි
උපෙක්ඛානුබ්බහනාදයො ව වෙදිතබ්බො. එවඤ්ඤි කත්වා චුත්තං භගවතා
“එකත්තගතං චිත්තං පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්තරඤ්ඤෙව හොති උපෙක්ඛානුබ්බහිතඤ්ඤෙව
ඤාණෙන සම්පහංසිත”න්ති (පටි. ම. 1.158). එත්ථ හි එකත්තගතං චිත්තන්ති
ඉන්ද්‍රියානං එකරසභාවෙන, එකග්ගතාය ව සිඛජ්ජත්තියා තදනුගුණඑකත්තගතං

සසම්පයුත්තමජපනාවිත්තං, තස්සෙව පටිපදාවිසුද්ධිපක්ඛන්දනාදි පක්ඛන්තරං
වුච්චති.

දසලක්ඛණසංයුතන්ති “ආදිමහි තිණි ලක්ඛණානි, මජ්ඣෙකි තිණි, පරියොසානන
චත්තාරි”ති එවං දසපරිමාණෙන අජපනාය ලක්ඛිතබ්බතාවෙන ලක්ඛණසංඛිතානෙන
පරිපන්ථතො විසුද්ධිකාමානාදිහි සංයුත්තං. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“පයමස්ස කාමානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි. ආදිස්ස කති ලක්ඛණානි?
ආදිස්ස තිණි ලක්ඛණානි. යො තස්ස පරිපන්ථො, තතො චිත්තං විසුජ්ඣති,
විසුද්ධත්තා චිත්තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, පටිපන්තත්තා තත්ථ
චිත්තං පක්ඛන්දති, යඤ්ච පරිපන්ථතො චිත්තං විසුජ්ඣති, යඤ්ච විසුද්ධත්තා
චිත්තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති, යඤ්ච පටිපන්තත්තා තත්ථ
චිත්තං පක්ඛන්දති, පයමස්ස කාමානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදි, ආදිස්ස ඉමානි
තිණි ලක්ඛණානි. තෙන වුච්චති පයමං කාමානං ආදිකල්‍යාණඤ්චෙව හොති
ලක්ඛණසම්පන්නඤ්ච.

“පයමස්ස කාමානස්ස උපෙක්ඛානුබුහනා මජ්ඣෙක, මජ්ඣස්ස කති
ලක්ඛණානි? මජ්ඣස්ස තිණි ලක්ඛණානි. විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති,
සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති, එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති, යඤ්ච
විසුද්ධං චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති, යඤ්ච සමථපටිපන්නං අජ්ඣුපෙක්ඛති,
යඤ්ච එකත්තුපට්ඨානං අජ්ඣුපෙක්ඛති, පයමස්ස කාමානස්ස
උපෙක්ඛානුබුහනා මජ්ඣෙක, මජ්ඣස්ස ඉමානි තිණි ලක්ඛණානි. තෙන
වුච්චති පයමං කාමානං මජ්ඣෙකල්‍යාණඤ්චෙව හොති ලක්ඛණසම්පන්නඤ්ච.

“පයමස්ස කාමානස්ස සම්පහංසනා පරියොසානං. පරියොසානස්ස කති
ලක්ඛණානි? පරියොසානස්ස චත්තාරි ලක්ඛණානි. තත්ථ ජාතානං ධම්මානං
අනතිචිත්තනට්ඨෙන සම්පහංසනා, ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන සම්පහංසනා,
තදුපගචීරියවාහනට්ඨෙන සම්පහංසනා, ආසෙවනට්ඨෙන සම්පහංසනා,
පයමස්ස කාමානස්ස සම්පහංසනා පරියොසානං, පරියොසානස්ස ඉමානි
චත්තාරි ලක්ඛණානි. තෙන වුච්චති පයමං කාමානං
පරියොසානකල්‍යාණඤ්චෙව හොති ලක්ඛණසම්පන්නඤ්චා”ති (පටි. ම.
1.158).

එත්ථ ච ගොත්‍රභූතිත්තස්ස නානාවජ්ජනවිටීයං උජ්ජජනාරහපරිපන්ථතො
විසුජ්ඣනතො තදාගමනවසෙන කාමානචිත්තස්ස විසුජ්ඣනාකාරං සන්ධාය “යො
තස්ස පරිපන්ථො, තතො චිත්තං විසුජ්ඣති”ති චුත්තං. ගොත්‍රභූතිත්තස්සෙව තථා
විසුද්ධත්තා ආවරණවිරහිතං හුත්වා එකත්තනායෙන මජ්ඣිමසමථනිමිත්තසංඛිතානං
සමජ්ජවත්තං අජපනාසමාධිපටිපජ්ජනං සන්ධාය “විසුද්ධත්තා චිත්තං
මජ්ඣිමසමථනිමිත්තං පටිපජ්ජති”ති චුත්තං. තථා හි බීරස්සෙව දධිභාවාහාවෙපි
තදෙව බීරං දධිසම්පන්නන්තිආදීසු විය ගොත්‍රභූතිත්තස්ස අජපනාභාවාහාවෙපි

එකසන්නතිපරිණාමප්‍රගමනවසෙන තං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං
 ලීනුද්ධවිවසඬිබ්බානඅත්තද්වයානුපගමනෙන මජ්ඣිමං පච්චනීකවූපසමනතො යථා
 සමථසඬිබ්බානං යොගිතො සුඛවිසෙසානං කාරණභාවතො නිමිත්තභූතං
 අප්පනාසමාධිං පටිපජ්ජති නාම, තථා පටිපන්නත්තා පන සමාහිතභාවූපගමනෙන
 එකත්තනයවසෙනෙව තත්ථ පක්ඛන්දනං සන්ධාය “පටිපන්නත්තා තත්ථ චිත්තං
 පක්ඛන්දනී”ති වුත්තං. එකත්තනයඤ්ඤි විනා ගොත්‍රභුස්ස අප්පනාපක්ඛන්දනං
 නත්ථී. එවං තාව පුරිමචිත්තෙ විජ්ජමානාකාරස්ස ඉධ නිබ්බන්තියා ඤානං
 උප්පාදක්ඛණෙ තිවිධලක්ඛණසම්පන්නං නාම. යථා හි ලොකියවිපස්සනාය
 කිව්චනිජ්ජන්තියා ලොකුත්තරමග්ගො “විපස්සනා”ති වුච්චති, එවං විසුද්ධස්ස පන
 තස්ස පුන විසොධනෙ බ්‍යාපාරාකරණතො තත්‍රමජ්ඣක්තූපෙක්ඛාකිව්චවසෙන
 පුග්ගලස්ස අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනතො වුත්තං “විසුද්ධං චිත්තං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනී”ති.
 අප්පනාසමාධිභාවූපගමනෙන සමථවිජ්ජපටිපන්නස්ස පුන සමාධානෙ
 බ්‍යාපාරාකරණතො වුත්තං “සමථපටිපන්නං චිත්තං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනී”ති.

එවං සමථපටිපන්නභාවතොයෙව පුබ්බෙ “කථං නු බො කිලෙසසංසග්ගං
 පජ්ඣෙය්‍ය”න්ති පටිපන්නස්ස ඉදානි සමථපටිපන්නියා තස්ස පහිනත්තා
 පාපමිත්තසංසග්ගං පහාය එකස්ස විහරතො සප්පුරිසස්ස විය එකත්තෙන
 උපට්ඨිතස්ස ඤානචිත්තස්ස පුන එකත්තූපට්ඨානෙ බ්‍යාපාරාකරණං සන්ධාය
 “එකත්තූපට්ඨානං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනී”ති වුත්තං. එවං තත්‍රමජ්ඣක්තූපෙක්ඛාය
 කිව්චවසෙන ඤානං මජ්ඣෙ තිවිධලක්ඛණසම්පන්නං නාම භොති.
 පුබ්බභාගභජ්ජවත්තපාරිභාරියඤාණෙන චිත්තස්ස සංකිලෙසවොදානකරධම්මෙසු
 ආදීනවානිසංසං දිස්වා යථා තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනං
 භොති, තථා භාවනාය සම්පහංසිතත්තා විසොධිතත්තා තත්‍රමජ්ඣක්තූපෙක්ඛාය
 වසෙන අනුබුභිතෙ චිත්තෙ සමාධිපඤ්ඤාසඬිබ්බාතයුගනද්ධධම්මානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තියා පවත්තනං සන්ධාය වුත්තං “තත්ථ ජාතානං ධම්මානං
 අනතිවත්තනට්ඨෙත සම්පහංසනා”ති. සද්ධාපඤ්චමකානං ඉන්ද්‍රියානං
 නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිවසෙන එකරසනං සන්ධාය වුත්තං
 “ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙත සම්පහංසනා”ති. තෙසං අනතිවත්තනසම්පහංසනානං
 අනුරූපවසෙන අලීනං අනුද්ධනං හුත්වා වීරියස්ස පවත්තිං සන්ධාය
 “තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙත සම්පහංසනා”ති වුත්තං. යා පනස්ස තස්මී ඛණෙ
 පවත්තා ආසෙවනා, උප්පාදතො පට්ඨාය ධීතිපරියොසානානං
 ආසෙවනපච්චයභාවවසෙන පවත්තාකාරො, තං සන්ධාය “ආසෙවනට්ඨෙත
 සම්පහංසනා”ති වුත්තං. එවං ධම්මානං අනතිවත්තනාදිභාවසාධනෙන
 පරියොදාපකස්ස ඤාණස්ස කිව්චවසෙන ඤානපරියොසානෙ චතුභි ලක්ඛණෙහි
 සම්පන්නං නාමාති වෙදිතබ්බං.

919-20. විසොධෙත්වාන පාපකෙති පාරිපන්ථිකෙ ධම්මෙ විසෙසෙන
 සොධෙත්වා සයං පහානමත්තෙ අට්ඨන්වා අතිසයජ්ජහානවසෙන පුන
 සොධෙත්වාති වුත්තං භොති. චිත්තභාවනවෙසුල්ලන්ති සමාධිභාවනාය විපුලභාවං.
 යථා හි භාවනාවසෙන නිමිත්තස්ස උප්පත්ති, එවමස්ස භාවනාවසෙන වඩ්ඪනම්පි,

තස්මා එකඳිගුලාදිවසෙන නිමිත්තං වඩ්ඪයන්තස්ස පුනප්පුනං බහුලීකාරෙන
 ඤානභාවනාපි වුඩ්ඪිං විරුල්හිං, අභිඤ්ඤාවසෙන ච වෙපුල්ලං ආපජ්ජති. තෙන
 චුත්තං “චිත්තභාවනාවෙපුල්ලං...පෙ.... වඩ්ඪෙතඛ්ඛ”න්ති.

921-3. වඩ්ඪනාභූමියො ද්වෙවාති වඩ්ඪනට්ඨානාති ද්වෙයෙව. ද්විසු යානෙසු
 අවස්සං එකත්තං වඩ්ඪෙතඛ්ඛන්ති ආවරියා. තත්ත්වා සාමිඅත්ථෙ භූමිමච්චනං,
 තස්සාති අත්ථො. තත්ත්වා වා ද්විසු භූමිසු. කසිතඛ්ඛං...පෙ.... යථිච්ඡකන්ති යථා
 නාම කස්සකො කසිතඛ්ඛට්ඨානං නඩගලෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිච්ඡෙදඛ්ඛන්තරං
 කසිතුං තං යානං පරිච්ඡින්නදිති, එවමෙව.
 එකඳිගුලද්වඩ්ඪගුලතිවඩ්ඪගුලචතුර්ධගුලමත්තං මනසා පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිච්ඡින්නදිත්වා
 යථාපරිච්ඡෙදං වඩ්ඪෙතඛ්ඛං. තතො විදන්ථීරතනප්පමුඛපරිච්ඡෙදවිහාරසීමානං,
 ගාමනිගමජනපදරජ්ජසමුද්දසීමානඤ්ච පරිච්ඡෙදවසෙන වඩ්ඪයන්තෙන
 චක්කවාලපරිච්ඡෙදං කත්වා වා තතො වාපි උත්තරි පරිච්ඡින්නදිත්වා වඩ්ඪෙතඛ්ඛං.
 තෙන චුත්තං “යථිච්ඡකං වඩ්ඪෙතඛ්ඛ”න්ති. අපරිච්ඡින්නදිත්වා පන න වඩ්ඪෙතඛ්ඛං.
 න හි අපරිච්ඡෙදෙ භාවනා පවත්ති. තථා ච චුත්තං “සන්තකෙ නො
 අනන්තකෙ”ති. එවං වඩ්ඪිතඤ්ච තං නිමිත්තං වඩ්ඪිතවඩ්ඪිතට්ඨානෙ පථවියා
 උක්කුලවිකුලනදිවිදුග්ගපඛ්ඛතවිසමෙසු සඬකුසනසමඛ්ඛාහනං උසභවම්මං විය
 හොති.

924-6. තස්මිං පන නිමිත්තෙ පත්තපයමජ්ඣානෙන ආදිකම්මිකෙන ඉදානෙව
 දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමාය උස්සාහං අකත්වා තස්මිංයෙව පයමජ්ඣානෙ
 පඤ්චභාකාරෙහි සුචිණ්ණවසිනා භවිතඛ්ඛන්ති දස්සෙතුං “පත්තෙහි”තිආදි චුත්තං.
 සුචිණ්ණො වසො වසිභාවො එතෙනාති සුචිණ්ණවසිනා, සුට්ඨ ආසෙවිතවසිනාති
 අත්ථො. කතමා තා වසියො, යාසං වසෙනායං පඤ්චභාකාරෙහි සුචිණ්ණවසිති ආහ
 “ආවජ්ජන”න්තිආදි. තත්ථ ආවජ්ජනන්ති න ආවජ්ජනමත්තමෙව අධිජ්ජෙනං
 ආවජ්ජනවසිතාය අධිජ්ජෙනත්තා. ආවජ්ජනාය පන උජ්ජන්තාය ජවනෙහිපි
 භවිතඛ්ඛං. තාති ච ඛො ආවජ්ජනකප්පරතාය චිත්තාභිනිභාරස්ස යථාවජ්ජිතවසෙන
 හොන්ති. අධිගමෙන සමං, සසම්පයුත්තස්ස ඤානස්ස සම්මා ආපජ්ජනං පටිපජ්ජනං
 සමාපත්ති. අභිභූයා යපනං, අධිට්ඨානං වියාති වා අධිට්ඨානං. වසිතාති එතෙසු
 ආවජ්ජනාදීසු යථාරූපි පවත්තියො, යත්ථිච්ඡකං, යදිච්ඡකං, යාවතිච්ඡකං පවත්තිතුං
 සමත්ථභාවො.

තත්ථ පයමජ්ඣානතො වුට්ඨාය පයමං විතක්කං ආවජ්ජයතො භවඬිගං
 උපච්ඡින්නදිත්වා උජ්ජන්තාවජ්ජනානන්තරං විතක්කාරම්මණානෙව චත්තාරි, පඤ්ච
 වා ජවනාති ජවන්ති, තතො ද්වෙ භවඬිගාති, තතො පුන විචාරාරම්මණං ආවජ්ජනං
 චුත්තනෙයෙනෙව ජවනාතීති එවං පඤ්චසු ඤානඬිගෙසු පටිපාටියා නිරන්තරං චිත්තං
 පෙසෙතුං සමත්ථභාවො, තත්ථ අදන්ධායිතත්තං ආවජ්ජනවසිතා නාම.
 සමාපජ්ජිතුකාමනානන්තරං ද්විසු භවඬිගෙසු උජ්ජන්තෙසු භවඬිගං උපච්ඡින්නදිත්වා
 උජ්ජන්තාවජ්ජනානන්තරං සමාපජ්ජිතුං සමත්ථතා සමාපජ්ජනවසිතා නාම. අයඤ්ච
 මත්ථකප්පත්තා ආවජ්ජනසමාපජ්ජනා සත්ථු යමකපාටිභාරියකාලධම්මදෙසනාදීසු

ලබිහි. ධම්මසෙනාපතිස්ස යක්ඛෙන සීසෙ පහාරදානසමයෙ,
 මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නන්දොපනන්දදමනසමයෙ වා ලබිහි, අඤ්ඤත්ථ
 පන තතො දන්ධායෙව, සෙතු විය සීසසොතාය නදියා ඔසං භවඬගවෙගං
 උපවිජිත්ථිවා යථාපරිවිජිත්තකාලං ඤානං යපෙතුං සමත්ථතා, භවඬගපාතතො
 රක්ඛණයොග්ගතා අධිට්ඨානවසිකා නාම. යථාපරිවිජිත්තකාලං අතික්කමිතුං අදත්ථා
 ඤානතො වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසිකා නාම.

අථ වා යථාපරිවිජිත්තකාලතො උපරි ගන්තුං අදත්ථා යපනසමත්ථතා
 අධිට්ඨානවසිකා නාම. පරිවිජිත්තකාලතො අන්තො අවුට්ඨහිත්ථා
 යථාකාලවසෙනෙව වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසිකා නාම. අථ වා
 වුත්තනසෙනෙව පරිවිජිත්තකාලතො අනුතං කත්ථා සමාපත්තිං යපෙතුං
 සමත්ථතාව අධිට්ඨානවසිකා නාම. කාලපරිච්ඡේදං අතික්කමිත්ථා වුට්ඨිතස්සපි
 නිද්දාලකස්ස පටිබුජ්ඣිත්ථා පුනප්පුනං නිද්දොක්කමනං විය වුට්ඨිතසමාපත්තිමෙව
 පුනප්පුනං අසමාපජ්ජිත්ථා වුට්ඨානසමත්ථතා, තත්ථ ආලයාකරණයොග්ගතා ව
 වුට්ඨානවසිකා නාම.

පච්චවෙක්ඛණවසිකා පන ආවජ්ජනවසිකාය ඵච සඬගහිතා.
 පච්චවෙක්ඛණජවනානෙව හි තෙසං තෙසං ඤානඬගානං ආවජ්ජනානන්තරං
 පවත්තානි, තස්මා යදග්ගෙන ආවජ්ජනවසිකා සිද්ධි, තදග්ගෙන
 පච්චවෙක්ඛණවසිකා සිද්ධාති වෙදිතබ්බං. කෙච් පන ඤානඬගානං අපාකට්ඨාවෙපි
 තෙසු නිරන්තරං ආවජ්ජනාය පවත්තනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසිකා නාම, තෙසං
 යථාසභාවපච්චවෙක්ඛණවසෙන ජවනප්පවත්තනසමත්ථතා පච්චවෙක්ඛණවසිකා
 නාම. අථ වා සතිපි සත්තන්තං ජවනානං පවත්තියං නිරන්තරං ආවජ්ජනසමත්ථතා
 ආවජ්ජනවසිකා නාම, වසිතාබලෙන සත්තමජවනං අප්පත්ථා චතුපඤ්චජවනෙහෙව
 පච්චවෙක්ඛණසමත්ථතා පච්චවෙක්ඛණවසිකා නාම. අථ වා
 ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙහි පච්චවෙක්ඛිතුං අසමත්ථභාවෙපි “පච්චවෙක්ඛිස්සාමී” ති
 උප්පන්නආවජ්ජනානන්තරමෙව භවඬගෙසු කාලං අවිතිනාමෙත්ථා සීසමෙව
 ආවජ්ජිතුං සමත්ථතා ආවජ්ජනවසිකා නාම, වසිතාබලෙන, පච්චවෙක්ඛණබලෙන
 ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙහිපි පච්චවෙක්ඛිතුං සමත්ථතා පච්චවෙක්ඛණවසිකා නාමාති
 වදන්ති. යස්මා පනෙතා යථාචුත්තනියාමෙන පුනප්පුනං ආවජ්ජනාදිනා
 සාධෙතබ්බා, තස්මා චුත්තං “ආවජ්ජිත්ථා” තිආදි.

927. ඉමෙසු පන ආදිකම්මිකෙන සමාපජ්ජනබහුලෙනෙව භවිතබ්බං, න
 පච්චවෙක්ඛණබහුලෙන. පච්චවෙක්ඛණබහුලස්ස හි ඤානඬගානි ථුලානි දුබ්බලානි
 හුත්ථා උපට්ඨහන්ති, අථස්ස තානි ඵච උපට්ඨිතත්තා උපරි උස්සුක්කනාය පච්චයතං
 නාපජ්ජන්ති, සො අප්පගුණෙ ඤානෙ උස්සුක්කමානො පයමජ්ඣානාව පරිභායති,
 න ව සක්කොති දුතියං අධිගන්තුං. තෙන චුත්තං “පයමෙ අවසිප්පත්තෙ” තිආදි.
 උභතො භට්ඨොති පුන පයමජ්ඣානං සමාපජ්ජිතුං න සක්කොතිති අධිප්පායො.
 චුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා –

“ඉඳෙකවුවො භික්ඛු බාලො අබ්‍යන්තො අබෙන්තඤ්ඤ අකුසලො විච්චිවෙව කාමෙහි විච්චිව අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සච්චාරං විවෙකජං පිතිසුඛං පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සො තං නිමිත්තං නාසෙවති, න භාවෙති, න බහුලිං කරොති, න ස්වාධිට්ඨිකං අධිට්ඨාති. තස්ස එවං භොති ‘යංනුනාහං විතක්කච්චාරානං වූපසමා...පෙ.... දුතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍ය’න්ති, සො න සක්කොති විතක්කච්චාරානං වූපසමා...පෙ.... දුතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං. තස්ස එවං භොති ‘යංනුනාහං විච්චිවෙව කාමෙහි...පෙ.... පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍ය’න්ති, සො න සක්කොති විච්චිවෙව කාමෙහි...පෙ.... පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, අයං වූච්චති, භික්ඛවෙ, භික්ඛු උභතො භට්ඨො උභතො පරිභිනො”ති (අ. නි. 9.35).

928-31. කාමස්සහගතා...පෙ.... වරන්තීති ආරම්මණවසෙන කාමසහගතා හුත්වා සඤ්ඤා වෙව මනසිකාරා ව සමුදාවරන්ති. සඤ්ඤාසීසෙන වෙත්ථ තංසහගතො චිත්තුප්පාදො ගහිතො, මනක්කාර-ග්ගහණෙන ආවජ්ජනන්ති දට්ඨබ්බං. කාමානුපක්ඛන්දානං සඤ්ඤාමනසිකාරානං වසෙන භානං පරිභානිං හජ්ජිති භානභාගියං. කෙච් පන “සංකිලෙසන්ති භානභාගියො ධම්මො”ති (විභ. 828) වචනතො භානභාගියා කාමසඤ්ඤාදිකාති තෙහි පරිභාපියමානං ඤානම්පි කාරණුපචාරෙන භානභාගියං නාමා”ති වදන්ති. තදනුධම්මතා සතීති තස්සෙව ඤානස්ස අනුධම්මතා ආරම්මණවසෙන තදනුගතා සතිපතිරූපකා නිකන්ති. අතක්කසහිතාති අවිතක්කං දුතියජ්ඣානං පත්තුකාමස්ස තං සන්තතො, මනසි කරොතො ආරම්මණවසෙන තංසහගතා. විසෙසභාගියන්ති විසෙසභූතස්ස දුතියජ්ඣානස්ස පදට්ඨානතාය තං හජ්ජිති විසෙසභාගියං. නිබ්බිදාසංයුතාති විපස්සනාරම්මණා.

932-5. පගුණතොති වසිතජ්ජත්තතො. ආසන්නාකුසලාරිකාති නිවරණජ්ජහානස්ස තංපයමතාය ආසන්නනිවරණපච්චත්ථිකා. ථූලං නාම විපුලම්පි ඵෙග්ගු විය සුඛහඤ්ජනීයන්ති ආහ “ථූලත්තා...පෙ.... දුබ්බලා”ති. තතොති දුතියජ්ඣානතො. දුබ්බලාති අභිගාති ඉමිස්සාති අභිගදුබ්බලා. සන්තතො චිත්තසිත්ථාති පයමජ්ඣානෙ විය ඔළාරිකභිගානං අභාවතො, සන්තධම්මසමභිගිතාය ව සන්තන්ති එවං සන්තවසෙන මනසි කත්වා. කිඤ්චාපි හි යෙ ධම්මා දුතියජ්ඣානෙ පිතිසුඛාදයො, තෙ පයමජ්ඣානෙපි සන්ති, තෙහි පන තෙ සන්තතරා, පණිතතරා ව භොන්ති. නිකන්තින්ති නිකාමනං අපෙක්ඛන්ති අත්ථො. පරියාදායාති ඛෙපෙත්වා, වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො.

943-4. සම්පසාදනන්ති සම්පසාදනසම්බාතාය සද්ධාය යොගතො ඤානම්පි සම්පසාදනං නිලවණ්ණයොගතො නිලවත්ථං විය. නනු වායං සද්ධා පයමජ්ඣානෙපි අත්ථි, කස්මා ඉදමෙව “සම්පසාදන”න්ති වුත්තන්ති? වූච්චතෙ – පයමජ්ඣානං විතක්කච්චාරක්ඛොහෙන විචිතරභිගසමාකුලම්ච ජලං න සුජ්ජසන්තං භොති, තස්මා සතිපි සද්ධාය තං සම්පසාදනන්ති න වුත්තං. ඉමස්මිං පන

විතක්කවිචාරක්කොභාභාවෙන ලද්දොකාසා බලවති සද්ධා, තස්මා බලවසද්ධාය සමන්තාගතත්තා ඉදමෙව “සම්පසාදන”න්ති වුත්තං. අප්පකුත්තන්ති නියකප්පකුත්තං, අත්තනි ජාතං, අත්තනො සත්තානෙ නිබ්බත්තන්ති අත්ථො. තිණි අඬිගානි ඉමස්සාති තිවඬිගිකං. සෙසන්ති පිතිආදීනං අඤ්ඤෙහි බලවහාවො, තිණිණං චතුත්තං වා ජවනානං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුහාවො, ජට්ඨෙ සත්තමෙ වා අප්පනායානුප්පත්ති එකච්ඡත්තක්කණ්ඨා, තතො භවඬිගපාතො, පුන භවඬිගං විච්ඡන්දිත්වා පච්චවෙක්කණත්ථාය ආවජ්ජනං, තතො කුමානපච්චවෙක්කණන්ති ඉදං සබ්බං වුත්තාවසෙසං හෙට්ඨා පට්ඨමජ්ඣානෙ වුත්තනෙයෙනෙව සමුපලක්ඛිතබ්බං.

948-9. පියතොති කාමයතො. උප්පිලාපනන්ති කාමඤ්චායං පරිග්ගහෙසු අපරිච්චන්තපෙමස්ස අනාදීනවදස්සිනො තණ්හාසහගතාය පිතියා පචන්තිආකාරො, ඉධ ච දුතියජ්ඣානපිති අධිප්පෙතා, තථාපි සබ්බසො පිතියං අවිරත්තස්සාපි අනුබන්ධෙය්‍යාති උප්පිලාපනං ඉධ ආදීනවචසෙන වුත්තං. අථ වා දුතියජ්ඣානස්සෙව තතියජ්ඣානං විය අහුත්වා උප්පිලාපනාකාරෙන පචන්ති උප්පිලාපනං වියාති උප්පිලාපනන්ති වුත්තං. තතියං සත්තතො දිස්වාති සම්බන්ධො.

957-8. සතියා සම්පජ්ඤ්ඤාන සම්පන්නන්ති සරණලක්කණාය සතියා, අසම්මොහලක්කණෙන සම්පජ්ඤ්ඤාන ච සම්පන්නං. කාමං පුරිමජ්ඣානෙසුපි සතිසම්පජ්ඤ්ඤං අත්ථි, න හි මුට්ඨස්සතිස්ස, අසම්පජානතො ච උපචාරමත්තම්පි සම්පජ්ජති, පගෙව අප්පනා, යෙභුයොන පන අවිජ්ජයොගිභාවෙන පචන්තමානෙසු පිතිසුබ්බෙසු පිතිසඬ්ඛාතස්ස ඔළාරිකඬ්ඛිගස්ස පහානෙ සුබ්බමතාය ඉධ සාතිසයො සතිසම්පජ්ඤ්ඤානාපාරොති ඉධෙව සතිසම්පජ්ඤ්ඤානසම්පන්නතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එකඬ්ඛිගහීනන්ති පිතියා පහීනභාවෙන එකඬ්ඛිගවිජ්ජහීනං. සා පනෙසා දුතියජ්ඣානස්ස විතක්කවිචාරා විය අප්පනාක්කණෙයෙව පහීයති. තෙනස්ස සා “පහානඬ්ඛ”න්ති වුච්චති.

972. සොමනස්සස්ස පහීනත්තා ආහ “එකඬ්ඛිගවිජ්ජහීන”න්ති. තඤ්ච පන සොමනස්සං එකච්චියං පුරිමජ්ඣානෙසුයෙව පහීයති.

974. පුරිමජ්ඣානෙසු පරිකම්මාදිවසෙන පචන්තානං කාමාවචරජවනානං එකසදිසත්තා ඉධ ලබ්භමානං කඤ්චි විසෙසං දස්සෙතුං “යස්මා”තිආදි වුත්තං. ආසෙවනං න හොතීති ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො න හොති. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිප්පායො – යස්මා පදන්තරසඬ්ඛිගහීනස්ස අත්තනො සභාවග්ගාභාපනසඬ්ඛාතආසෙවනපච්චයත්තාභාවතො සුඛවෙදනා උපෙක්ඛාවෙදනාය ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො න හොති, චතුත්ථජ්ඣානෙව උපෙක්ඛාවෙදනාය භවිතබ්බං සාතිසයං සුඛවිරාගභාවනත්තා, තස්මා ඉධ අප්පනාවිථියං උපෙක්ඛාසම්පයුත්තජවනෙහෙව භවිතබ්බන්ති.

976. එවං චතුක්කනයවසෙන ඤානප්පහෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි පඤ්චකනයමිපි දස්සෙතුං “යං චතුක්කනයෙ”තිආදි වුත්තං. ද්විධා පන කත්වානාති විතක්කවිචාරානං විසුං විසුං පහානභිගවසෙන ගණනතො ද්විධා කත්වා. දුතියං තතියං කතන්ති අවිතක්කවිචාරමත්තං අවිතක්කඅවිචාරන්ති එවං දුතියජ්ඣානඤ්ඤෙව තතියජ්ඣානඤ්ඤෙව කතං අභිධම්මෙති අධිප්පායො. සුත්තන්තෙසු හි පඤ්චකනයො සරූපතො න ගහිතො, කස්මා පන අභිධම්මෙ ගහිතොති? පුග්ගලජ්ඣාසයතො, සන්තිසින්නදෙවපරිසාය හි යෙසං පයමජ්ඣානෙ විතක්කො එව ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, ඉතරෙ සන්තතො, තෙසං චතුරභිගිකං අවිතක්කවිචාරමත්තං දුතියජ්ඣානං කත්වා පඤ්චකනයෙන දෙසෙසි. යෙසං විතක්කවිචාරා ඔළාරිකතො උපට්ඨිතා, තතො තෙසං අවිතක්කඅවිචාරං තිවච්ඡිගිකං කත්වා චතුක්කනයෙන දෙසෙසි. යෙසං විතක්කොව ඔළාරිකතො උපට්ඨාති, තෙහි තං අතික්කමිත්වා චතුරභිගිකං දුතියජ්ඣානං උප්පාදෙතුං සක්කා. යෙසං විතක්කවිචාරා, තෙහි ද්වෙපි එකතො අතික්කමිත්වා තිවච්ඡිගිකං දුතියජ්ඣානං උප්පාදෙතුං සක්කා.

979. අත්ථබ්බාඤ්ජනවසෙන සුට්ඨු මධුරං, තතොයෙව වරතරං වචනං යස්ස සොයං සුමධුරවරතරවචනො. කං නු ජනං නෙව රඤ්ජයති, න හි එකමිපි න රඤ්ජයති. අතිනිසිත ...පෙ.... නීයොයන්ති අතිතිබ්බොද්ධිප්පසාදෙහි ජනෙහි වෙදනීයො අයං ගන්ථො, පරිච්ඡෙදොති වා අධිප්පායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

රූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පත්තරසමො පරිච්ඡෙදො

අරූපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා

980. එවං පථවිකසිණවසෙන චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි දස්සෙත්වා යස්මා සෙසකසිණවසෙන නිද්දිසියමානෙ ගන්ථගාරවො හොති, තස්මා තං සබ්බං යපෙත්වා අරූපාවචරං විභාවෙතුං “රූපාරූප”න්තිආදි ආරද්ධං. රූපාරූපමතීතෙතාති රූපාරූපභවං අතික්කන්තෙන, පුනානුපපත්තිවසෙන රූපාරූපභවං අතික්කන්තෙන, පගෙව කාමාවචරභවං. රූපාරූපාදිවෙදිනාති රූපාරූපාදිභූමන්තරවෙදිනා.

982-4. යස්මා අයං අරූපාවචරසමාධි නාම රූපවිරාගභාවනා රූපවිරාගවසෙනෙව අභිනිප්පාදෙතබ්බාව, තස්මා තං උප්පාදෙතුකාමස්ස රූපෙ විරජ්ජනාකාරං, විරත්තමානසෙන ච තදත්ථාය පටිපජ්ජනවිධිං දස්සෙතුං “රූපෙ

බො”තිආදි ආරද්ධං. දණ්ඩනටියෙන දණ්ඩො, මුග්ගරාදි, පරපිළනාධිප්පායෙන තස්ස ආදානං දණ්ඩාදානං. ආදි-සද්දෙන සත්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදතුවංතුවංපෙසුඤ්ඤාදීනං, අදින්නාදානාදීනඤ්ච ගහණං. චක්ඛුරොගාදයොති ආදි-සද්දෙන සොතරොගාදීනං. රූපෙ ආදීනවං දිස්වාති කරජරූපාදිඔළාරිකරූපෙ තන්තිදානං දොසං දිස්වා. නිබ්බින්දමානසොති විරත්තමානසො. අරූපන්ති අරූපාවචරභාවනං. තම්භා කසිණරූපාති තම්භා පටිභාගනිමිත්තසඬ්ඛාතා කසිණරූපා. නනු වායං රූපෙ ආදීනවං දිස්වා තං සමතික්කමත්ථාය පටිපජ්ජති, පටිභාගනිමිත්තඤ්ච අරූපං පණ්ණත්තිමත්තත්තාති කථං තස්මා නිබ්බිජ්ජතිති අනුයොගං සන්ධාය ඔපම්මවසෙන තමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “සුකරාභිභතොව සා”ති. යථා හි වනෙ සුකරෙන පහතමත්තො සුනබො තතො භීතො රූපදස්සනවෙලායං භත්තපවනඋක්ඛලිං දුරතො දිස්වා සුකරපටිභාගතාය තස්සං සුකරාසඬ්ඛං උප්පාදෙත්වා උත්රස්තො පලායතෙව, එවමෙව රූපෙ නිබ්බින්දමානසො තං අතික්කමිතුකාමො තප්පටිභාගෙ කසිණරූපෙහි නිබ්බිජ්ජති, සමතික්කමිතුකාමොති අධිප්පායො.

985-6. චතුත්ථෙප පන ක්කානස්මිත්ති ය්පෙත්වා පරිච්ඡින්නාකාසකසිණං නවසු පථවිකසිණාදීසු අඤ්ඤතරස්මිං පටිලද්ධචතුත්ථජ්ඣානෙ. කෙච් පන ආලොකකසිණමිපි ය්පෙත්වා අට්ඨසුති වදන්ති. තස්ස පන ය්පනෙ කාරණං න දිස්සති. සුට්ඨු විණ්ණො වරිතො අතිජ්ජගුණිකතො ආවජ්ජනාදිලක්ඛණො වසිභාවො එතෙනාති සුවිණ්ණවසි. කරොති...පෙ.... යතොති යස්මා ඉදං චතුත්ථජ්ඣානවිත්තං මයා නිබ්බින්දකසිණරූපං ආරම්මණං කරොති. ආසන්නසොමනස්සඤ්චාති යතො තතියජ්ඣානස්ස ආසන්නතාය ආසන්නසොමනස්සපච්චත්ථිකඤ්ච. ථුලසන්නවිමොක්ඛතොති සන්නවිමොක්ඛසඬ්ඛාතඅරූපජ්ඣානතො එතං යතො ථුලං ඔළාරිකං. අරූපජ්ඣානඤ්චි යෙ තෙ සන්නා විමොක්ඛා අතික්කමිම රූපෙ ආරූප්පන්තිආදීසු “සන්නවිමොක්ඛ”න්ති වුවචති, සන්නතාසිද්ධි වස්ස අනුස්සතිතො දට්ඨබ්බා.

987-91. චතුත්ථෙති චතුත්ථජ්ඣානෙ. පය්මාරූප්පඤ්ච සන්නතො දිස්වාති සම්බන්ධො, සන්නවසෙන මනසි කරිත්වාති අත්ථො. සන්නතො මනසිකරණෙනෙව චෙත්ථ පණිතතො, සුබ්බමතො ච මනසිකාරො සිද්ධොව භොතීති න තෙ විසුං ගහිතා. පත්ථරිත්වානාති පගෙව වඩ්ඪිතං, තදා වඩ්ඪනවසෙන වා පත්ථරිත්වා. පුබ්බකාලවසෙන චෙතං වුත්තං. තෙන නං උග්ගාටෙන්වා පච්ඡා න වඩ්ඪිතබ්බන්ති දස්සෙති. න හි තං පච්ඡා වඩ්ඪනත්ථාය වායමියමානමිපි වඩ්ඪතීති. තෙනාති කසිණරූපෙන.

ඉදානිස්ස උග්ගාටනාකාරං දස්සෙතුං “ආකාසො ඉති වා”තිආදිං වත්වා පුන තං සමත්ථෙතුං “උග්ගාටෙන්තො භී”තිආදි වුත්තං. උදයවසෙන, පරිච්ඡෙදඵරණවසෙන ච අන්තාභාවතො අනන්තො. න සංවෙල්ලෙතීති කට්ඨාරකකිලඤ්ජාදයො විය න පටිසංභරති. නාවජ්ජන්තො න පෙක්ඛන්තොති අනාවජ්ජන්තො අනපෙක්ඛන්තො. අඤ්ඤදත්ථු තෙන ථුට්ඨොකාසං වුත්තනයෙන

මනසිකරොත්තොයෙවාති අධිප්පායො. ඉදඤ්භි චුත්තං හොති –
 රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානස්ස ආරම්මණභූතං කසිණරූපං සබ්බෙන සබ්බං
 අමනසිකරොතො, තෙන ච ඵ්ථිඨොකාසං “ආකාසො ආකාසො”ති
 මනසිකරොතො යදා තං භාවනානුභාවෙන ආකාසං හුත්වා උපට්ඨාති, තදා සො
 කසිණං උග්ඝාටෙති නාමාති.

992-5. එවං කසිණුග්ඝාටනවසෙන පටිලද්ධෙ ආකාසනිමිත්තෙ පුන
 පටිපජ්ජනවිධිං, යස්සත්ථාය යෙසං පටිපජ්ජති, තදත්ථසිද්ධඤ්ච දස්සෙතුං
 “කසිණුග්ඝාටිමාකාසං නිමිත්ත”න්තිආදි චුත්තං. ආකාසස්ස අනිමිත්තභාවෙපි
 නිමිත්තෙන ඵ්ථිඨොකාසභාවතො “නිමිත්ත”න්ති චුත්තං. පඤ්ච...පෙ....
 වික්ඛම්භන්තිති නනු රූපාවචරපයමජ්ඣානස්ස උපචාරක්ඛණෙයෙව නිවරණානි
 වික්ඛම්භිතාති, තතො පට්ඨාය ච න තෙසං පරිපුට්ඨානං අත්ථි. යදි සියා, ඥානතො
 පරිභායෙය්‍යාති? සච්චමෙතං, ඉමස්ස පන ඥානස්ස වණ්ණභණ්ණවසෙනෙනං
 චුත්තං යථා අඤ්ඤත්ථාපි හෙට්ඨා පභිනානං උපරි පභානවචනන්ති. යෙ පන
 “සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සබ්බෙසං අකුසලානං පටිපක්ඛාති කත්වා එවං චුත්ත”න්ති
 වදන්ති, තෙහි දුතියජ්ඣානුපචාරාදීසු නිවරණවික්ඛම්භනාවචනස්ස කාරණං
 වත්තබ්බං හොති. යම්පි චෙකෙ වදන්ති “සත්තෙව සුබ්බමාති
 රූපාවචරඅවික්ඛම්භනීයාති, තාති සන්ධායෙනං චුත්ත”න්ති, තං තෙසං මතිමත්තං.
 න හි මහග්ගතකුසලෙසු ලොකුත්තරකුසලං විය ඔධිසො පභානං නාම අත්ථි. යො
 පන රූපාවචරෙහි අරූපානං උළාරඵලතාදිවිසෙසො, සො භාවනාවිසෙසෙන
 සන්තතරජ්ජණිකතරභාවෙන තෙසුයෙව පුරිමපුරිමෙහි පච්ඡිමපච්ඡිමානං වියාති
 දට්ඨබ්බං. ඉධාපීති න කෙවලං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානෙන, “සෙසානි
 කාමාවචරානි”තිආදීසු පන ඉධ යං වත්තබ්බං අචුත්තං, තං
 රූපාවචරජ්ඣානනිද්දෙසෙ චුත්තනායානුසාරෙන චෙදිතබ්බං.

997-1001. “පුන භාවෙතුකාමෙනා”ති චුත්තෙ පයමමෙව පයමාරුජ්ජස්ස
 භාවිතත්තා කිං භාවෙතුකාමෙනාති අනුයොගෙ “දුතියාරුජ්ජමානස”න්ති චුත්තං, න
 පන “දුතියාරුජ්ජමානසං භාවෙතුකාමෙනා”ති ඉමිනා අජ්ඣාසයෙන. න හි පයමං
 දුතියාරුජ්ජං භාවිතන්ති. රූපාවචරජ්ඣානං අනතික්කමිත්වා අනධිගන්තබ්බතො තං
 මනසිකාරසමුදාචාරස්ස භානභාගියභාවාවහනතො රූපාවචරජ්ඣානමෙතස්ස
 පච්චත්ථිකන්ති කත්වා චුත්තං “ආසන්ත...පෙ.... පච්චත්ථිකන්ති වා”ති.
 වීථිපටිපන්නාය භාවනාය උපරුපරිවිසෙසාවහභාවතො, පණිතභාවසිද්ධිතො ච
 පයමාරුජ්ජතො දුතියාරුජ්ජං සන්තතරසභාවන්ති ආහ “දුතියාරුජ්ජ...පෙ....
 පනා”ති. වක්ඛති හි “සුපණිතතරා හොන්ති, පච්ඡිමා පච්ඡිමා ඉධා”ති (අභිධ.
 1040). විඤ්ඤාණමිච්චෙවං මනසා කාතබ්බන්ති විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණං ඉච්චෙවං
 මනසා කාතබ්බං, කෙවලං අනන්තං අනන්තන්ති න මනසි කාතබ්බං. තෙනාහ
 “අනන්තන්ති...පෙ.... මනසා නිධා”ති. අනන්තං විඤ්ඤාණං අනන්තං
 විඤ්ඤාණන්ති පන මනසි කාතුං වට්ටති.

1002-6. තස්මිං පන නිමිත්තස්මිත්ති තස්මිං පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණසංඛාරානෙ
විඤ්ඤාණනිමිත්තෙ. විචාරෙන්තස්ස මානසන්ති භාවනාවිත්තං පචත්තෙන්තස්ස.
ආකාසප්ථවිඤ්ඤාණෙති කසිණුග්ගාටිමාකාසං ඵරිත්වා පචත්තෙ
පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ ආරම්මණභූතෙ. අප්පෙතීති අප්පනාවසෙන පචත්තති.
සභාවධම්මෙපි ආරම්මණසමතික්කමභාවනාවිසෙසභාවතො ඉදං අප්පනාපත්තං
හොති චතුත්ථාරුප්පං විය. අප්පනා...පෙ.... නයොවාති දුතියාරුප්පජ්ඣානෙ
පුරිමභාගෙ තිණි, චත්තාරි වා ජවනාති කාමාවචරාති
උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති. චතුත්ථං, පඤ්චමං වා
ආරුප්පමානසන්තිආදිනා අප්පනානයො පයමාරුප්පජ්ඣානෙ චුත්තනයොව.
ඵරිත්වා පචත්තවිඤ්ඤාණන්ති පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චන්ති චුච්චතීති
රුළුභිසද්දවසෙන චුත්තභාවමෙව පකාසෙතුං “විඤ්ඤාණා...පෙ.... සියා”ති
චුත්තං. පුබ්බෙ අනන්තස්ස ආකාසස්ස ආරම්මණකරණවසෙන අනන්තතාය
“විඤ්ඤාණඤ්ච”න්ති චුත්තන්ති. පුන මනසිකාරවසෙන වා අනන්තතාය තථා
චුත්තන්ති දස්සෙතුං “මනක්කාරවසෙනාපි”තිආදි චුත්තං. දුතියාරුප්පං භාවෙන්තො
හි පයමාරුප්පං අනන්තතො අනවසෙසතො මනසි කරොන්තො අනන්තන්ති මනසි
කරොති.

1010. පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවොති කසිණං උග්ගාටෙන්වා ආකාසො විය
ආකාසානඤ්චායතනං පභාය තස්ස අභාවො මනසි කාතබ්බො. කස්මා පනෙන්ථ
දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවං අමනසිකත්වා පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවො මනසි
කාතබ්බොති? චුච්චතෙ – තයිදං ආරම්මණාතික්කමනවසෙන පත්තබ්බං, න පන
අභිගාතික්කමනවසෙන. තථා ව සති ආරම්මණෙයෙව සාතිසයං දොසදස්සනෙන තං
සමතික්කමිතබ්බං, ආරම්මණඤ්ච දුතියාරුප්පස්ස පයමාරුප්පමෙව, තස්මා කසිණෙ
ආදීනවං දිස්වා තං උග්ගාටෙන්වා තබ්බිවිත්තාකාසස්ස විය පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ
ආදීනවං දිස්වා තං පභාය තදභාවස්සෙව මනසිකරණං යුත්තන්ති. අභයගිරිවාසිනො
පන “විඤ්ඤාණඤ්චායතනාභාවොයෙව මනසි කාතබ්බො”ති වදන්ති, තෙ පන
ඉමෙසං ආරම්මණාතික්කමනවසෙන පත්තබ්බභාවං අසල්ලක්ඛෙන්වා කට්ඨන්ති.
යදි සල්ලක්ඛෙන්ති, අඤ්ඤත්ථ දොසං දිස්වා අඤ්ඤස්ස සමතික්කමෙ
අතිප්පසඨගදොසතො න මුච්චන්ති.

අථාපි වදෙය්‍යං – “විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සතො සමාපජ්ජති, සතො
සමාපජ්ජිත්වා සතො චුට්ඨාති, සතො චුට්ඨන්තිවා තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණං භාවෙතී”ති
වචනතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනාභාවොයෙව මනසි කාතබ්බො”ති, තයිදං
පාළිඅත්ථං විරුප්ඤ්ඤිත්වා ගහණවසෙන විත්තිතං. න හෙත්ථ තඤ්ඤෙව
විඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං අධිප්පෙන. යදි හි තං අධිප්පෙන. සියා,
විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්ති තස්ස පධානභාවෙන නිද්දිට්ඨන්තා තඤ්ඤෙවාවාති
වචනෙනෙව පරියත්තං, කිං විඤ්ඤාණන්ති වචනෙන. අථ සරුපනිද්දෙසත්ථං
විඤ්ඤාණවචනං, ඵචං සති තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්ති චුත්තං සියා, තස්මා
විඤ්ඤාණන්ති වචනෙන යං ආරබ්භ විඤ්ඤාණඤ්චායතනං පචත්තං, තස්සෙව
ආකාසානඤ්චායතනස්ස ගහණං, න ඉතරස්සාති සුට්ඨ චුත්තං.

1011-2. පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවොමනසිකාතබ්බොති චත්වා මනසිකාරවිධිං දස්සෙතුං “තං පනා”තිආදි චුත්තං. අකත්වා මනසාති මනසා ආරම්මණං අකත්වා සබ්බෙන සබ්බං තං අවිත්තෙන්වා. “ආකාසං ආකාස”න්ති මනසි කරොන්තස්ස කසිණවිචිත්තාකාසං විය “නත්ථි නත්ථි”ති, “සුඤ්ඤං සුඤ්ඤ”න්ති වා මනසි කරොන්තස්ස විඤ්ඤාණවිචිත්තං අභාවමත්තමෙව උපට්ඨාතීති ආහ “නත්ථි”තිආදි. වා-සද්දො අනියමත්ථො, තෙන ද්විසු පකාරෙසු එකෙනපි අත්ථසිද්ධි භොතීති දස්සෙති. අචුත්තවිකප්පනත්ථො වා වා-සද්දො, තෙන “විචිත්තං විචිත්ත”න්ති ඉමස්සපි සඬගභො දට්ඨබ්බො. අනියමො පනෙන්ථ තිණ්ණමපි විසුං විසුං පරියායභාවතොව සිද්ධො. පරියායසද්දා හි විසුං විසුංයෙව අත්ථං සාධෙන්තා පරියායාති ලොකෙ නිරුජ්ඣා. යථාහු -

“පරියායෙනෙව තෙ යස්මා, වදන්තත්ථං න සංහතා;
පරියායත්ථං තතො සබ්බං, පරියායෙසු වචන්ථිති”න්ති.

1013-6. තස්මිං නිමිත්තෙති පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස අභාවසඬබාතෙ ඤානුප්පත්තිකාරණභූතෙ නිමිත්තෙ. සති සන්තිට්ඨතීති අභාවනිමිත්තාරම්මණා සති සම්මා සුප්පතිට්ඨිතා හුත්වා තිට්ඨති. සතිසීසෙන චෙන්ථ උපචාරප්ඤ්ඤානානුගුණානං සද්ධාපඤ්චමානං ඉන්ද්‍රියානං සකිච්චයොගං දස්සෙති. උපචාරප්ඤ්ඤානං පන “භියොපි සමාධියති මානස”න්ති ඉමිනා චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. කසිණුග්ගාට්ඨමා...පෙ.... අභාවකෙති එවං පචත්තවිඤ්ඤාණස්ස නත්ථිභාවසඬබාතෙ විනාසාභාවකෙ න පුරෙ අභාවාදිකෙ. අප්පනානයො පනෙන්ථ පථවිකසිණෙ චුත්තනායානුසාරෙන චෙදිතබ්බොති ආහ “අප්පනාය නයො”තිආදි.

1017-9. එවං යං තත්ථ අවසිට්ඨං, තං අතිදිසිත්වා ඉදානි විසෙසං දස්සෙතුං “ආකාසගතවිඤ්ඤාණ”න්තිආදි චුත්තං. පරිකම්මමනක්කාරෙ තස්මිං අන්තර්ගතෙති “නත්ථි නත්ථි”ති පචත්තපරිකම්මමනසිකාරෙ අමනසිකරණෙන අස්මිං පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ අන්තර්ගතෙ, න පන ඛණ්ඩගඬවසෙන, ඤානපරිභානිවසෙන වා අන්තර්ගතෙ. ඛණ්ඩගඬවසෙන හි අන්තර්ධානං ඛණ්ඩ ඛණ්ඩ උපලබ්භති. පරිභානිවසෙන ව අන්තර්ධානෙ පුන තං අනුප්පාදෙන්වා උත්තරි ඤාණාධිගමොයෙව නත්ථිති. තස්සාපගමමත්තංව පස්සන්තො වසතීති තස්ස පයමාරුප්පස්ස අභාවමත්තං පස්සන්තො සො යොගාවචරො විහරති. යථා කථං වියාති ආහ “සන්තිපාත”න්තිආදි. ඉදං චුත්තං භොති - යථා නාම කොචි පුරිසො මණ්ඩලමාළාදීසු කත්ථවි කෙනවිදෙව කරණියෙන සන්තිපතිතං භික්ඛුසඬ්ඨං දිස්වා කත්ථවි ගන්ත්වා සන්තිපාතකිච්චාවසානෙ උට්ඨාය පක්කන්තෙසු භික්ඛුසු පුන තං ධානං ගන්ත්වා ඔලොකෙන්තො සුඤ්ඤමෙව පස්සති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බන්ති. තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං - යථා සො පුරිසො සන්තිපතිතං භික්ඛුසඬ්ඨං දිස්වා ගතො, තතො සබ්බෙසු භික්ඛුසු අපගතෙසු තං ධානං තෙහි සුඤ්ඤමෙව පස්සති, න පන තෙසං කුතොචි අපගතකාරණං, එවමයං යොගාවචරො පුබ්බෙ විඤ්ඤාණඤ්චායනනප්ඤ්ඤානවක්ඛුනා පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණං දිස්වා නත්ථිති

මනසිකාරොන තස්මිං අපගතෙ තතියාරුප්පවක්ඛුනා තස්ස නත්ථිභාවමෙව පස්සති,
න තස්ස අපගතකාරණං වීමංසති ක්කානස්ස තාදිසාභොගාභාවතොති.

1020-4. චතුත්ථා...පෙ.... න ච සන්තන්ති යථා

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තං සඬ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවජ්ජත්තියා සවිසෙසං
සන්තං, එවමයං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්ති න ච සන්තා තදභාවතොති
අධිජ්ජායො. ච-සද්දො පනෙත්ථ අවුත්තසමුච්චයත්ථො. තෙන “සඤ්ඤා රොගො,
සඤ්ඤා ගණ්ඨො, සඤ්ඤා සල්ලං, එතං සන්තං, එතං පණීතං, යදිදං
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන”න්ති ඉමස්සපි සඬ්ගහො වෙදිතඛිඛො. චතුත්ථං
සන්තතොති සඬ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙනෙව සවිසෙසං සන්තතාය,
අසන්තභාවකරොගාදිසරික්ඛකසඤ්ඤාවිරහතො ච සන්තතො දිස්වා. “සන්තං
සන්තමිදං චිත්ත”න්ති ඉමිනා භාවනාකාරං දස්සෙති. විහඬ්ගෙපි හි තංයෙව
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සන්තතො මනසි කරොතිති අයමෙව භාවනාකාරො ගහිතො.
අපරෙ පන “පාළියං ඉමස්ස භාවනාකාරො න ගහිතො”ති වත්ථා තත්ථ කාරණං
වදන්ති, තත්ථ වත්තඛිඛං විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාදිතො ගහෙතඛිඛං.

1027. තතියාරුප්පසඬ්ඛාතක්ඛන්ධෙසු ච චතුසුපි ආරම්මණභූතෙසුති
අධිජ්ජායො.

1029-31. අභාවමත්තමිපිති සුඤ්ඤතමත්තමිපි එවං සුඛුමමිපිති අධිජ්ජායො.
සන්තාරම්මණතායාති සන්තං ආරම්මණං එතස්සාති සන්තාරම්මණං, තඬ්භාවො
සන්තාරම්මණතා, තාය, න ක්කානසන්තතාය. න හි තතියාරුප්පසමාපත්ති
චතුත්ථාරුප්පතො සන්තතරා. වොදකො යං සන්තතො මනසි කරොති, න තත්ථ
ආදීනවදස්සනං භවෙය්‍ය. අසති ච ආදීනවදස්සනෙ න සමතික්කමො එව සියාති
“සන්තතො වෙ මනක්කාරො කථඤ්ච සමතික්කමො”ති ආහ. ඉතරො
“අනාපජ්ජිතුකාමත්තා”තිආදීනා පරිහාරමාහ. තෙන ආදීනවදස්සනමිපි අත්ථෙචාති
දස්සෙති. යස්මිඤ්හි ක්කානෙ අභිරති, තත්ථ ආචජ්ජනසමාපජ්ජනාදිපටිපත්තියා
භවිතඛිඛං. සා පනස්ස තතියාරුප්පෙ සඬ්ඛෙයොව නත්ථි, කෙවලං සුඤ්ඤභාවතො
ආරම්මණකරණමත්තමෙව. තථා හෙස කිඤ්චාපි තං සන්තතො මනසි කරොති, අථ
ඛිචස්ස “අහමෙතං ආචජ්ජස්සාමි, සමාපජ්ජස්සාමි”ති ආභොගො සමන්තාභාරො න
හොති. කස්මා? ආකිඤ්චඤ්ඤායතනතො
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා පණීතතරතාය. යථා හි රාජා මහතා
රාජානුභාවෙන නගරවිජියං වරන්තො දන්තකාරාදයො කම්මකාරෙ ඡෙකෙ
අනෙකාති දන්තවිකතිආදීනි සිජ්ජානි කරොන්තෙ දිස්වා “අහො වත රෙ ඡෙකා
ආවරියා, ඊදිසානි සිජ්ජානි කරිස්සන්ති”ති එවං තෙසං ඡෙකතාය තුස්සති, න වස්ස
එවං හොති “අහො වතාහමිපි රජ්ජං පහාය එවරුපො සිජ්ජිකො භවෙය්‍ය”න්ති. තං
කිස්ස හෙතු? රජ්ජසිරියා මහානිසංසතාය, සො තෙසං ජීවිතං තිණායපි
අමඤ්ඤමානො තෙ සමතික්කමිත්ථා ගච්ඡති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨඛිඛං.

1032. සුබ්බමං පරන්ති උක්කංසතො සුබ්බමං, පයමජ්ඣානුපචාරතො පටියාය හි තච්ඡේන්ති යා විය පවත්තමානාය භාවනාය අනුක්කමෙන සඬබාරා තත්ථ අන්තිමකොට්ඨාසතං පාපිනාති. යදි එවං කථං භාවනා අත්තනො කිච්චං සාධෙති, නනු චෙසා තදවත්ථං පාපිනා ආරම්මණං න සම්මා උපනිජ්ඣායතීති? නයිදමෙව දට්ඨබ්බං. භාවනාබලෙන සුබ්බමභාවං පාපිනාපි චෙසා අත්තනො කිච්චෙ දුබ්බලත්තං න පාපිනා, අථ බො විජ්ජාරිකතාභාවං ගමිනා, තෙන තථා සුබ්බමාපි අත්තනො කිච්චෙ න දුබ්බලා ඵවාති න තත්ථ තස්සා අසාමත්ථියං හොති.

1033-4. යාය සඤ්ඤායාති යාදිසාය සඤ්ඤාය සද්දප්පවත්තිහෙතුභූතාය. සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමඬ්ඨි පුග්ගලො. නෙවසඤ්ඤී ව නාසඤ්ඤී හොති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාසමඬ්ඨි හොති. න කෙවලං තු සඤ්ඤාව ඵදිසි සුබ්බමා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා හොති, අථ බො පන වෙදනාදයොපි සුබ්බමා, වෙදනාපි නෙවවෙදනානාවෙදනා, විත්තම්පි නෙවවිත්තංනාවිත්තං, එස්සොපි නෙවඑස්සොනාවස්සො. එස නයො සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු. සඤ්ඤාසිසෙන පන “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන”න්ති චුත්තං “නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො”තිආදියු (දී. නි. 3.332, 341, 357, 359; අ. නි. 7.44; 9.24) විය. නනු චෙත්ථ යදි සඤ්ඤා අත්ථි, කථං නෙවසඤ්ඤාති වත්තුං වට්ටති. යදි නත්ථි, කථං නාසඤ්ඤාති අනුයොගං සන්ධාය ඉමමත්ථං උපමාහි සාධෙතුං “පත්තමක්ඛනතෙලෙනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ පත්තමක්ඛණතෙලෙනාති අත්තොචුත්ථතාය යාගුයා සද්ධිං අකප්පියට්ඨෙන තෙලං අත්ථිති, නාළිපුරාදීනං වසෙන නත්ථිති ව වත්තබ්බෙන පත්තෙ මක්ඛිතතෙලෙන. මග්ගස්මිං උදකෙන වාති උපාහනතෙමනමත්තට්ඨෙන උදකං අත්ථිති, නහනවසෙන නත්ථිති ව වත්තබ්බෙන මග්ගස්මිං උදකෙන.

1035-7. අයං අත්ථොති කිඤ්චි විසෙසං උපාදාය සභාවතො අත්ථිති වත්තබ්බස්සෙව ධම්මස්ස කිඤ්චි විසෙසං උපාදාය නත්ථිති වත්තබ්බතාසඬබාතො අයමත්ථො. පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය හි නෙවසඤ්ඤානා, සඬබාරාවසෙසසුබ්බමභාවෙන නාසඤ්ඤානා ව හොති. තෙනාහ “පටුසඤ්ඤාය කිච්චස්සා”තිආදි. ආරම්මණසඤ්ජානනඤ්චෙව විපස්සනාය විසයභාවං උපගන්ත්වා නිබ්බිදාජනනඤ්ච පටුසඤ්ඤාකිච්චං කථමයං සඤ්ඤාව සමානා සඤ්ඤාකිච්චං කාතුං න සක්කොතිති ආහ “යථා දහනකිච්ච”න්තිආදි. න්හාතුකාමස්ස උණ්හසිතභාවං අකත්වා සුඛජනනතාය සුබ්බොදකං, තස්මිං. තෙජොධාතු යථා දහනකිච්චං කාතුං න සක්කොති, එවමෙසා අතිසන්තාරම්මණෙ පවත්තත්තා ආරම්මණසඤ්ජානනං කාතුං න සක්කොති, පරමසුබ්බමත්තං ගතාව. තෙනෙව හෙසා අකතාහිනිවෙසස්ස විපස්සනාඤ්ඤාණෙන සුඛග්ගය්හා න හොතිති සෙසසමාපත්තිසු සඤ්ඤා විය විපස්සනාය විසයභාවං උපගන්ත්වා නිබ්බිදාජනනම්පි කාතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙසු හි ඛන්ධෙසු අකතවිපස්සනාහිනිවෙසො හික්ඛු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනක්ඛන්ධෙ සම්මසිත්වා නිබ්බිදං පත්තුං සමත්ථො නාම නත්ථි, අපි ආයස්මා සාරිපුත්තො. පකතිවිපස්සකො පන සාරිපුත්තසදිසො හික්ඛු ඛන්ධාදිමුඛෙන විපස්සනං අහිනිවිසිත්වා ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං.

ද්වාරජපවත්තධම්මානං විපස්සනං ආරභිත්වා යීතො සක්කුණෙය්‍ය තබ්බිසයං
 උදයබ්බයඤ්ඤාණං උප්පාදෙතුං, සොපි කලාපසම්මසනවසෙනෙව, නො
 අනුපදධම්මවිපස්සනාවසෙන. න හි සාරිපුත්තසදිසො හික්ඛු
 චතුත්ථාරුජපපරියාපන්නෙසු එස්සාදිධම්මෙසු විනිබ්භුජිත්වා විසුං විසුං සරුපතො
 ගහෙත්වා අනිච්චාදිවසෙන සම්මසිතුං සක්කොති. කෙවලං පන අවිනිබ්භුජ්ජ
 එකතො ගහෙත්වා කලාපතො සමුහතොයෙව සම්මසිතුං සමත්ථො හොති, එවං
 සුමුමත්තෙනෙසා විජ්ජති.

1038-40. රුපන්ති කසිණරුපසඬානං පටිභාගනිමිත්තං. ආකාසන්ති
 කසිණුග්ගාටිමාකාසං. විඤ්ඤාණන්ති ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණං. තදභාවකන්ති
 තස්ස ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස අභාවකං. කමතොති පඨමාරුජ්ජං
 සමතික්කමිත්වා හොතීතිආදිනා අනුක්කමතො. අත්තනා වුත්තමත්ථං
 අට්ඨකථාවචනං ආහරිත්වා සාධෙන්නො “ආහ වා”තිආදිමාහ. ඉධාති ඉමාසු චතුසු
 අරුපසමාපත්තිසු. පච්ඡිමා පච්ඡිමා සමාපත්තියො හි පුරිමාපුරිමාහි සමාපත්තිහි
 සුපඤ්ඤාතරා සුට්ඨු පඤ්ඤාතරා, සුන්දරපඤ්ඤාතරාති වා අත්ථො. පාසාදතලසාටිකාති
 චතුභූමකපාසාදස්ස හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමතො උපරුපරි සවිසෙසා පඤ්ච කාමගුණා,
 චත්තාරො පාසාදතලා ව පුලසණ්භසණ්භතරසණ්භතමසුත්තෙහි විහිතා
 ආයාමවිත්ථාරතො සමජ්ජමාණා සාටිකා ව.

1042. රුපාරුපභවං අභිභුය්‍ය නිබ්බානං යාති, අථ වා නීවරණෙ අභිභුය්‍ය
 රුපාරුපභවං යාතීති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

අරුපාවචරසමාධිභාවනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. සොළසමො පරිච්ඡෙදො

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

1043-7. පරන්ති විසිට්ඨං කත්වා, විසෙසතොති අත්ථො.
 චතුත්ථජ්ඣානමත්තෙපිති රුපාවචරචතුත්ථජ්ඣානමත්තෙපි, නාවස්සං
 අරුපජ්ඣානෙහිති අධිප්පායො. අරුපාවචරජ්ඣානං අප්පට්ඨිද්ධොපි හි
 කතාධිකාරො හික්ඛු අභිඤ්ඤා සම්පාදෙතුං සමත්ථො හොති. එත්ථ
 චතුත්ථජ්ඣානග්ගහණෙනෙව හෙට්ඨා තීණි ඤානානි ගහිතානි. තෙසු හි
 අවිණ්ණවසි චතුත්ථජ්ඣානං උප්පාදෙතුම්පි න සක්කොති. අභිඤ්ඤාසු අනුයොගං
 කාතුං වට්ටතීති චත්වා තත්ථ පයොජනං දස්සෙතුං “අභිඤ්ඤා නාමා”තිආදි වුත්තං.
 නිට්ඨංගතාති අධිගතානිසංසතාය වෙව භාවනාසුඛතාය ව නිට්ඨං නිජ්ජත්තිං ගතා.

සමාධිභාවනාය හි ලොකියාහිඤ්ඤා උදයඵලභාවෙන පාකටා. සො අහිඤ්ඤාය ව සමාධිනා ව සමන්තාගතො සුබෙනෙව පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙස්සති.

1048-9. දිබ්බානීතිආදි ලොකියාහිඤ්ඤානං සරූපතො උද්දිසනං. දිබ්බානි චක්ඛුසොතානීති දිබ්බචක්ඛුඤ්ඤාණං, දිබ්බසොතඤ්ඤාණඤ්ඤානි දස්සෙති. ඉද්ධිති ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණං. ඉමා පන අහිඤ්ඤායො පත්තුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන යොගිනා යස්මා ඔදාතකසිණපරියන්තෙසු අට්ඨසු කසිණෙසු චතුත්ථජ්ඣානං, තබ්බසෙන ව අරූපසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙන්වා වා න වා කසිණානුලොමතාදීහි වුද්දසහි ආකාරෙහි විත්තං දමෙතබ්බං. න හි එවං අදමෙන්වා පුබ්බෙ අභාවිතභාවතො ආදිකම්මිකො යොගාවචරො පඤ්ච අහිඤ්ඤායො නිජ්ඣාදෙස්සතිති තස්මා තං විත්තපරිදමනං අවස්සං කාතබ්බන්ති දස්සෙතුං “කසිණානුලොමතාදීහි”තිආදි වුත්තං. කසිණානුලොමතාදීහිති කසිණානුලොමතා කසිණපටිලොමතා කසිණානුලොමපටිලොමතා ඤානානුලොමතා ඤානපටිලොමතා ඤානානුලොමපටිලොමතා ඤානුක්කන්තිකතා කසිණුක්කන්තිකතා ඤානකසිණුක්කන්තිකතා අභිගසඨකන්තිකතා ආරම්මණසඨකන්තිකතා අභිගාරම්මණසඨකන්තිකතා අභිගවචන්ථාපනතා ආරම්මණවචන්ථාපනතාති ඉමෙහි වුද්දසහි ආකාරෙහි.

තත්ථ අට්ඨසු කසිණෙසු පටිපාටියා සතක්ඛන්තුං සහස්සක්ඛන්තුම්පි සමාපජ්ජනං, තථෙව උප්පටිපාටියා, පටිපාටිඋප්පටිපාටිවසෙන ව සමාපජ්ජනන්ති ඉමෙසං තිණ්ණං ආකාරානං වසෙන කසිණානුලොමතාදියො වුත්තා. පඨමජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, අයං ඤානානුලොමතා නාම. තෙසං පටිලොමතො ඤානපටිලොමතා නාම. අනුලොමපටිලොමතො ඤානඅනුලොමපටිලොමතා නාම.

පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා තත්ථෙව තතියං සමාපජ්ජති, තතො තදෙව උග්ගාටෙන්වා ආකාසානඤ්ඤායතනං, තතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති එවං කසිණං අනොක්කම්ත්වා ඤානස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං ඤානුක්කන්තිකතා නාම. එවං ආපොකසිණාදිමූලිකාපි යොජනා කාතබ්බා. පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා පුන තදෙව තෙජොකසිණෙ, තතො නීලකසිණෙ, තතො ලොහිතකසිණෙති ඤානං අනුක්කම්ත්වා කසිණස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං කසිණුක්කන්තිකතා නාම. පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා, තෙජොකසිණෙ තතියං, නීලකසිණං උග්ගාටෙන්වා ආකාසානඤ්ඤායතනං, ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ඉමිනා නයෙන ඤානස්ස වෙව කසිණස්ස ව උක්කමනං ඤානකසිණුක්කන්තිකතා නාම.

පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා තත්ථෙව ඉතරෙසම්පි සමාපජ්ජනං අභිගසඨකන්තිකතා නාම. සබ්බකසිණෙසු එකෙකස්සෙව සමාපජ්ජනං ආරම්මණසඨකන්තිකතා නාම. පථවීකසිණෙ පඨමජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා, ආපොකසිණෙ දුතියං, තෙජොකසිණෙ තතියං, වායොකසිණෙ චතුත්ථං, නීලකසිණං

උග්‍යාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, ජිතකසිණතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං,
ලොභිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, ඔදාතකසිණතො
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං අභිගානං, ආරම්මණානඤ්ච සමතික්කමනං
අභිගාරම්මණසච්ඡන්තිකතා නාම.

පයමජ්ඣානං නාම පඤ්චඨගිකන්ති වචන්ථපෙත්වා දුතියං චතුරඨගිකං, තතියං
තිවඨගිකං, චතුත්ථං දුචඨගිකං, ආකාසානඤ්චායතනං...පෙ....
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං ඥානඨගමත්තස්සෙව වචන්ථාපනං
අභිගවචන්ථාපනං නාම. තථා “ඉදං පථවිකසිණං, ඉදං ආපොකසිණං”න්තිආදිනා
ආරම්මණමත්තස්සෙව වචන්ථාපනං ආරම්මණවචන්ථාපනං නාම.
අභිගාරම්මණවචන්ථාපනම්පි එකෙ ඉච්ඡන්තීති. අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා
අද්ධා තං භාවනාසුඛං න භොති. ඉමෙහි පන වුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තපරිදමනං
කාතුං අට්ඨසමාපත්තිලාභිනං සතෙසු, සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති.

1050-1. දන්තෙනි වුද්දසහි ආකාරෙහි දන්තෙ. සමාහිතෙනි
චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ. සුද්ධෙති නිවරණදුර්භාවෙන, පච්චනීකසමනෙපි
අඛ්‍යාවටාය තත්‍රමජ්ඣක්තූපෙක්ඛාය සම්පාදිතසතිපාරිසුද්ධියා සබ්භාවෙන වා
සුපරිසුද්ධෙ. පරියොදාතෙනි සුධන්තසුවණ්ණස්ස නිසංසනෙන විය
පරිසුද්ධත්තායෙව පරියොදාතෙ, පහස්සරෙති වුත්තං භොති. අථ වා
චිතක්කච්චාරක්ඛොභවිරහවසෙන පරියොදාතෙනි වුත්තං භොති. අනඨගණෙති
“මාදිසස්ස සමාධිසම්පන්නස්ස ඊදිසෙන භවිතබ්බ”න්ති එවං.
ඥානපටිලාභපච්චයානං “අහො වත මමෙව සත්ථා පටිපුච්ඡිත්වා පටිපුච්ඡිත්වා
හික්ඛුනං ධම්මං දෙසෙය්‍යා”තිආදිනායජ්ජවත්තානං පාපකානං ඉච්ඡාවචරානං
අභාවෙන අනඨගණෙ. අනුපක්කිලෙසෙති උපගන්ත්වා කිලිස්සනට්ඨෙන
උපක්කිලෙසසඨිබ්බානානං රාගාදීනං, “අභිජ්ඣා චිත්තස්ස උපක්කිලෙසො,
ඛ්‍යාපාදො, කොධො”තිආදිනා ආගතානං චිත්තපක්කිලෙසානං වා විගතත්තා
විගතපක්කිලෙසෙ. මුදුභූතෙති පගුණභාවාපාදනෙන සුභාවිතත්තා මුදුභූතෙ,
වසිභාවජ්ජත්තෙති වුත්තං භොති. වසිභාවජ්ජත්තඤ්චි චිත්තං සුපරිමද්දිතං විය වම්මං.
සුපරිකම්මකතා විය ව ලාබා මුදුති වුවචති. කම්මනීයෙති මුදුත්තායෙව
ඉද්ධිපාදභාවුපගමනෙන කම්මක්ඛමෙ, විකුබ්බනාදිඉද්ධිකම්මයොගොති වුත්තං
භොති. මුදුජාතඤ්චි චිත්තං කම්මක්ඛමං භොති, සුධන්තම්ච සුවණ්ණං, උභයම්පි
වෙතං සුභාවිතත්තායෙව භොති. යථාහ – “නාහං, හික්ඛෙවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි
සමනුපස්සාමි, යං එවං භාවිතං බහුලිකතං මුදුඤ්ච භොති කම්මනීයඤ්ච, යථයිදං,
හික්ඛෙවෙ, චිත්ත”න්ති (අ. නි. 1.47). යිතෙති එතෙසු පරිසුද්ධභාවාදීසු නිව්චලං
අවට්ඨිතෙ, භාවනාපාරිසුරියා වා පණිතභාවං සම්මසිත්වා යිතෙ. අවලෙති
යිතත්තායෙව අකම්පෙ, ආනෙඤ්ජජ්ජත්තෙති වුත්තං භොති. මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙහි
වා අත්තනො වසෙ යිතත්තා යිතෙ, සද්ධාදිහි පරිග්ගහිතත්තා අස්සද්ධියාදිහි
අකම්පනතො අවලෙ.

අට්ඨකථාසම්පන්නෙති යිති අවලංකානං විසුං විසුං අග්ගහණෙන සමාහිතෙති විසුං එකභිගං කත්වා. තාසං පන විසුං විසුං ගහණෙ සුචිසුද්ධතාදීනං සමාහිතවිත්තස්ස අභිගහනත්තා සමාහිතෙති ඉමං අභිගහාවෙන අග්ගහෙත්වා සුචිසුද්ධතාදීහි අට්ඨහි අභිගෙහි සම්පන්නතා වෙදිතබ්බා. ඉද්ධිවිධායාති ඉද්ධිකොට්ඨාසත්ථාය, ඉද්ධිප්පහෙදාය වා. අත්ථතො පන ඉද්ධිවිධා නාම එකස්ස බහුභාවාදිඅනෙකවිධානපච්චයභූතං අභිඤ්ඤාඤාණං. අභිනිහරතිති අභිඤ්ඤාධිගමත්ථාය පරිකම්මවිත්තං කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා අභිඤ්ඤාහිමුඛං පෙසෙති. ඉද්ධිවිකුබ්බනන්ති එත්ථ ඉජ්ඣතිති ඉද්ධි, නිප්පජ්ජති පටිලබ්හතිති වුත්තං හොති. යඤ්භි නිප්පජ්ජති, පටිලබ්හති ව, තං ඉජ්ඣතිති වුවිචති. යථාහ -

“කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස වෙනං සමිජ්ඣති”ති ආදි; (සු. නි. 772; මහානි. 1; නෙත්ති. 5,44);

ඉද්ධියෙව විකුබ්බනං පකතිවණ්ණවිජ්ජනකිරියන්ති ඉද්ධිවිකුබ්බනං, ඉදං ඉද්ධිසු විකුබ්බනිද්ධියා පධානභාවතො වුත්තං, ඉද්ධි ව විකුබ්බනඤ්චාති වා ඉද්ධිවිකුබ්බනං. විසුං ගහණම්පි වුත්තකාරණෙනෙව දට්ඨබ්බං.

1052-4. යථා පන තං නිප්පජ්ජතබ්බං, තං විධිං දස්සෙතුං “අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣාන”න්ති ආදි වුත්තං. එත්ථ ව “අනුපුබ්බෙන වත්තාරි ඤානානි සමාපජ්ජිත්වා චතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨායා”ති කෙවි, තං අයුත්තං. යදිවිජ්ඣං සමාපජ්ජනත්ථඤ්භි විත්තපරිදමනං, චතුත්ථජ්ඣානමෙව ව අභිඤ්ඤාපාදකං, න ඉතරානි. සතං...පෙ.... මානසන්ති සවෙ සතං ඉච්ඡති, “සතං හොමි, සතං හොමි”ති, සවෙ සහස්සං ඉච්ඡති, “සහස්සං හොමි, සහස්සං හොමි”ති එවං පරිකම්මමානසං කත්වා. “පරිකම්මමානස”න්ති ව පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය “සතං හොමි”ති ආදිතා පවත්තිතකාමාවචරවිත්තං, පාදකජ්ඣානඤ්ච. අභි...පෙ.... පුනාති එත්ථ පුබ්බෙ අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං පරිකම්මවිත්තස්ස සමාධානත්ථං, පුන සමාපජ්ජනං අධිට්ඨානවිත්තස්ස බලග්ගහත්ථං. අධිට්ඨානීති සතං ආවජ්ජෙත්වා තතො පරං පවත්තානං තිණ්ණං, චතුත්තං වා පුබ්බභාවගිත්තානං අනන්තරා උප්පන්නෙන සන්තිට්ඨාපනවසෙන අධිට්ඨානන්ති ලද්ධනාමෙන අභිඤ්ඤාඤාණෙන සන්තිට්ඨානං කරොති, සතං නිප්පජ්ජතිති අත්ථො. “අධිට්ඨාන”න්ති හි සබ්බත්ථ අභිඤ්ඤාඤාණං වුවිචති.

1055-7. නිමිත්තාරම්මණන්ති පටිභාගනිමිත්තාරම්මණං. පරිකම්මමානානෙත්ථ සතාරම්මණිකානීති එත්ථ එතෙසු පරිකම්මාධිට්ඨානෙසු පරිකම්මමානසානි “සතං හොමි”ති පවත්තානි කාමාවචරමානසානි සතාරම්මණිකානි එකෙකස්ස විත්තස්ස වසෙන සතාරම්මණිකානි හොන්ති පච්චෙකං. “සතං හොමි”ති පවත්තනතො. සහස්සාරම්මණාදීසුපි එසෙව නයො. තදාධිට්ඨානවිත්තමිපිති තස්ස සතාදිකස්ස අධිට්ඨානවිත්තමිපි. සතාරම්මණිකතා ව පන නෙසං වණ්ණවසෙන, නො සත්තපඤ්ඤත්තිවසෙන. රූපඤ්භි සතං වා සහස්සං වා කත්වා දස්සෙතබ්බං, න

පඤ්ඤත්ති. එත්ථ ච යදි නිලවණ්ණමෙව සතං අභිනිප්ථාදෙනි, වණ්ණස්ස තංතංසන්තානවසෙන නානත්තෙපි නිලවසෙන එකත්තා එකමෙකං පරිකම්මවිත්තං සබ්බං නිලජාතං ආලම්බති.

යදි පන නානාවණ්ණනානාකිරියපරිකම්මවිත්තානම්පි බහුභාවො හොති, එකමෙකං එකෙකවණ්ණං, එකෙකවණ්ණෙසු ච නානාකිරියං ආරම්මණං කරොති. අධිට්ඨානවිත්තං පන වණ්ණසාමඤ්ඤං ගහෙත්වාපි පරිකම්මාරම්මණං නානාවණ්ණවත්තං අභිනිප්ථාදෙනි අවිත්තෙය්‍යානුභාවත්තා ඉද්ධිවිසයස්ස. අප්පනාවිත්තං වියාති විය-ග්ගහණං අභිඤ්ඤාවිත්තස්ස, ක්කානවිත්තස්ස ච පට්ඨප්පත්තියං සදිසභාවතො වුත්තං, න තස්ස අප්පනාභාවතො. තෙනෙව හි පුබ්බෙ වුත්තග්ගහණෙන විසෙසිතත්ති. චතුත්ථජ්ඣානිකත්ති රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානවත්තං, තෙන සම්පයුත්තං. යදි එවං චතුත්ථජ්ඣානස්ස, ඉමස්ස ච කො විසෙසොති ආහ “පරිකම්මවිසෙසොවා”ති. න හෙත්ථ පරිකම්මවිසෙසං විනා අඤ්ඤො විසෙසො අත්ථි. අප්පනාය පුබ්බභාගප්පවත්තානිපි තිණි චත්තාරි ජවනානි ගහිතග්ගහණෙන, අග්ගහිතග්ගහණෙන වා පරිකම්මොපචාරානුලොමානි සබ්බපච්ඡිමං ගොත්‍රභූතාමකත්තිආදි සෙසං සමානමෙව. තෙනාහ “සෙසං පුබ්බසමං ඉධා”ති. ඉද්ධිවිධඤ්ඤාවණ්ණනා.

1058. දිබ්බසොතත්ති දෙවතානං පිත්තසෙම්භාදිහි අපලිබ්බද්ධෙහි දුරෙපි ආරම්මණග්ගහණසමත්ථෙහි දිබ්බසොතපසාදෙහි සමානත්තා, දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා, අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්තිස්සිතත්තා දිබ්බං, සවනට්ඨෙත සොතකිච්චකරණතො, තංසදිසතාය ච සොතං. ඉදන්ති යං උද්දෙසෙ “දිබ්බානි චක්ඛුසොතානි”ති (අභිධ. 1048) දිබ්බසොතං උද්දිට්ඨං, තං ඉදන්ති අත්ථො.

1059-64. පට්ඨමං ඔළාරිකසද්දං ආවජ්ජෙත්වා පච්ඡා සුබ්බමසද්දස්ස ආවජ්ජිතබ්බතො ආහ “මහත්තො සුබ්බමොපි වා”ති. පරිවයකරණත්ථඤ්ඤි පට්ඨමං අරඤ්ඤෙ සීභාදීනං සද්දෙ ආදිං කත්වා සබ්බෙ ඔළාරිකතො පට්ඨාය යථානුක්කමෙන සුබ්බමසද්දා ආවජ්ජිතබ්බා, තථා පුරත්ථිමාදීසු දිසාසු ඔළාරිකානම්පි සුබ්බමානම්පි සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසි කාතබ්බං. තස්ස තෙ සද්දා පකතිවිත්තස්සපි පාකටා හොන්ති, පරිකම්මවිත්තස්ස පන අතිවිය පාකටා. තස්සාති තස්ස යොගිතො. සද්දස්ස නිමිත්තත්ති ඔළාරිකස්ස, සුබ්බමස්ස වා සද්දස්ස යථාවුත්තං උපාදායුපාදාය ලබ්භමානඔළාරිකසුබ්බමාකාරං. මනසි කුබ්බතොති “ඉමිස්සා දිසාය අයං සද්දො ඔළාරිකො, සුබ්බමො වා”ති එවං පරිකම්මවිත්තෙන මනසි කරොන්තස්ස. සද්දෙසුති යෙ පරිකම්මවිත්තස්ස විසයභූතා ඔළාරිකා, සුබ්බමා වා සද්දා, තෙසු. අඤ්ඤතරන්ති යත්ථ පරිකම්මකරණවසෙන අභිණ්භං මනසිකාරො පවත්තො, තං එකං සද්දං. යදි අභිඤ්ඤාවිත්තම්පි පරිකම්මෙන ගහිතමෙව ආරම්මණං කරොති, කො පන තස්ස, ඉමස්ස වා විසෙසොති? වුවිචතෙ – පරිකම්මවිත්තං අසුතස්ස ගහණතො සද්දමත්තං ගණ්භාති, අභිඤ්ඤාවිත්තං පන අසුතම්පි ගණ්භන්තං සවනාකාරෙන ගහණතො අත්ථාවබ්බොධස්ස

පව්වයහාවෙනෙව ගණ්භාතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. සුතකොව්දාති පරියත්තියං ඡෙකා.

1065-6. ථාමජාතන්ති ජාතථාමං, දළ්භභාවජ්ජත්තන්ති අත්ථො. වඩ්ඨෙත්ඛබ්බං පාදකජ්ඣානාරම්මණං කිත්තකන්ති ආහ “එත්ථන්තරගත”න්තිආදි.
පාදකජ්ඣානස්ස හි ආරම්මණභූතං කසිණනිමිත්තං “එත්තකං යානං ඵරතු”ති මනසි කරිත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්තස්ස කසිණනිමිත්තං තත්තකං යානං ඵරිත්වා තිට්ඨති. සො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය පුන පාදකජ්ඣානං අසමාපජ්ජිත්වාපි අනෙකජ්ජහෙදෙපි සද්දෙ ආවජ්ජති සුභාවිතභාවනත්තා. තත්ථ අඤ්ඤතරං සද්දං ආරබ්භ උජ්ජන්තාවජ්ජනානන්තරං චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි උජ්ජජ්ජන්ති, තෙසු පච්ඡිමං ඉද්ධිවිත්තං භොති. එවං යත්තකං සද්දං ඉච්ඡති, තත්තකං තත්ථ ගතං ආවජ්ජිත්වා අභිඤ්ඤාඤාණෙන ජානාති. යෙන පන එවං කසිණනිමිත්තං අවඩ්ඪිතං, තෙන පුනපි පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්ඛබ්බමෙව. සො හි තං යානගතසද්දං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය අභිඤ්ඤාචිත්තෙන සුණාති. තතො එව හි “පාදකාරම්මණෙන...පෙ.... සුණාතීති සාසඬ්ඤං වදතී”ති (විසුද්ධි. මහා. 2.400) වුත්තං. ඉද්ධිවිට්ඨානී පන සෙසාහිඤ්ඤානීතො විය විජ්ජමානසද්දාදිආරම්මණමත්තමෙව අකත්වා ආගන්තුකරූපනිමිමාපනතො සබ්බථාපි ද්වික්ඛත්තුං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තං නිජ්ජාදෙති. එකඬ්ඨලද්වඬ්ඨල-ග්ගභණ්ඩ්ඤ්චෙත්ථ සුමුමසද්දාපෙක්ඛාය කතං.

1068. සුණන්තොති එවං පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිච්ඡින්නදිත්වා සවනෙන වසිකතාහිඤ්ඤො හුත්වා යථාවජ්ජිතෙ සුණන්තො. පාටියෙක්කම්භිති එකජ්ඣං පවත්තමානෙපි යාච ඛුන්මලොකා එකකොලාහලං කත්වා උට්ඨිතෙ සඬ්ඛෙහරිපණවාදිසද්දෙ පව්වෙකං චත්ථුහෙදෙන වචන්ථාපෙතුකාමතාය සති “අයං සඬ්ඛසද්දො, අයං හෙරිසද්දො, අයං පණ්ණසද්දො”තිආදිනා පව්වෙකංයෙව වචන්ථාපෙතුං සක්කොතියෙවාති. දිබ්බසොතඤ්ඤාණවණ්ණනා.

1069-73. චෙතොපරියමානසන්ති පරියාතීති පරියං, සරාගාදිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ ජානාතීති අත්ථො. යෙසඤ්භි ධාතුනං ගති අත්ථො, බුද්ධිපි තෙසං අත්ථො භොතීති. චෙතසො පරියං චෙතොපරියං, මනසි භවන්ති මානසං, ඤාණං, චෙතොපරියඤ්ච තං මානසඤ්චාති චෙතොපරියමානසං. දිබ්බවක්ඛුචසෙනෙවාති දිබ්බවක්ඛුඋපනිස්සයෙනෙව. තඤ්භි එතස්ස උජ්ජාදනෙ පරිකම්මං. තස්මාති යස්මා ඉදං දිබ්බවක්ඛුචසෙනෙව පවත්තති, තස්මා. දිබ්බෙන චක්ඛුනාති දිබ්බසදිසනාදිහි “දිබ්බවක්ඛු”ති ලද්ධවොභාරෙන දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙන දිස්වාති සම්බන්ධො. හදයන්ති න හදයවත්ථු, අථ බො හදයමංසපෙසි. යං බහි කමලමකුළසණ්ඨානං අන්තො කොසාතකීඵලසදිසන්ති වුව්චති. තඤ්භි නිස්සාය ඉදානි වුව්චමානං ලොහිතං තිට්ඨති. හදයවත්ථු පන ඉමං ලොහිතං නිස්සාය පවත්තති. ලොහිතං දිස්වාති ලොහිතස්ස වණ්ණං දිස්වා. දිබ්බවක්ඛුනොපි හි වණ්ණමෙව දිස්සති. තෙනෙව හි තං චක්ඛුසදිසන්තා “චක්ඛු”ති වුව්චති. පරස්සාති අඤ්ඤස්ස. යථා හි යො පරො න භොති, සො අත්තා, එවං යො අත්තා න භොති, සො පරො. කථං පන

දිබ්බවක්ඛුනා ලොහිතස්ස චණ්ණදස්සනෙන පරචිත්තං විඤ්ඤෙය්‍යාන්ති ආහ
 “සොමනස්සයුතෙ”ති ආදි. ලොහිතන්ති රත්තං නිග්‍රොධඵලසමානචණ්ණං.
 කාලකන්ති ජම්බුසදිසචණ්ණං. තිලතෙලුපමන්ති අනෙන පසන්නභාවමාහ.

කථං පන චිත්තෙ සොමනස්ස සහගතාදිමිහි සති කම්මජස්ස ලොහිතස්ස
 විවිධචණ්ණභාවාපත්තිති? කිඤ්ඤාපි හදයචත්ථුසන්නිස්සිතභූතානි කම්මජානෙව, තං
 පන ලොහිතං කම්මජමෙවාති නත්ථි චතුසන්නිරූපස්සපි තත්ථ ලබ්භමානත්තා.
 තෙනෙව හි අට්ඨකථායං “ඉදං රූපං සොමනස්සින්නිද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං
 දොමනස්සින්නිද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං උපෙක්ඛින්නිද්‍රියසමුට්ඨානන්ති පරස්ස
 හදයලොහිතචණ්ණං පස්සිත්වා”ති (විසුද්ධි. 2.401) වුත්තං. එවමපි යං තත්ථ
 අචිත්තජං, තස්ස යථාචුත්තචණ්ණහෙදෙන න හචිතබ්බන්ති? හචිතබ්බං
 සෙසසන්නිරූපානං තදනුවත්තනතො. යථා හි ගමනාදිසු චිත්තජරූපානි
 උතුජකම්මජාභාරජරූපෙහි අනුවත්තියන්ති, අඤ්ඤා කායස්ස
 දෙසන්නරජපත්තියෙව න සියාති, එවමිධාපි චිත්තජරූපං සෙසසන්නිරූපෙහි
 අනුවත්තියති, පසාදකොධවෙලාසු ච චක්ඛුස්ස චණ්ණහෙදාපත්තියෙව තස්සත්ථස්ස
 නිදස්සනං දට්ඨබ්බං, තස්මා සොමනස්සාදියුත්තචිත්තානුරූපං
 උජ්ජන්නචිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන සෙසතිසමුට්ඨානරූපානම්පි නානාචණ්ණතා
 හොතියෙවාති සුට්ඨු වුත්තං “ලොහිතං ලොහිතං සියා”ති ආදි. දිස්වා
 හදයලොහිතන්ති පයමං තාව අනුමානඤ්ඤාණෙන ලොහිතං දිස්වා. කාතබ්බං ථාමතං
 ගතන්ති උජ්ජාදෙත්වා ථාමභාවං ගතං කාතබ්බං.

වෙනොපරියඤ්ඤාණඤ්ඤි උජ්ජාදෙතුකාමෙන යොගිනා දිබ්බවක්ඛුලාහිනා එව
 සතා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං අට්ඨඨිගසමන්නාගතං
 අභිනිභාරක්ඛමං කත්වා ආලොකං වඩ්ඤ්ත්වා දිබ්බෙන චක්ඛුනා පරස්ස
 හදයමංසපෙසිං නිස්සාය චත්තමානස්ස ලොහිතස්ස චණ්ණදස්සනෙන ඉදානි ඉමස්ස
 චිත්තං “සොමනස්සසහගත”න්ති වා “දොමනස්සසහගත”න්ති වා
 “උපෙක්ඛාසහගත”න්ති වා නයග්ගාහවසෙන වචත්ථාපෙත්වා පාදකජ්ඣානං
 සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි”ති පරිකම්මං කාතබ්බං.
 කාලසතම්පි කාලසහස්සම්පි පුනජ්ජුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය
 තථෙව පටිපජ්ජිතබ්බං. තස්සෙව දිබ්බෙන චක්ඛුනා
 හදයලොහිතචණ්ණදස්සනාදිවිධිනා පටිපජ්ජන්නස්ස “ඉදානි වෙනොපරියඤ්ඤාණං
 උජ්ජජ්ජිස්සති”ති යං තදා පචත්තතිති වචත්ථාපිතං චිත්තං, තං ආරම්මණං කත්වා
 මනොද්චාරාවජ්ජනං තිණි චත්තාරි වා ජවනානි කාමාවචරානි ජවන්ති. චතුත්ථං,
 පඤ්චමං වා අභිඤ්ඤාචිත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං තෙන
 අජ්ජනාචිත්තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං, ඉදං වෙනොපරියඤ්ඤාණං. තඤ්ඤි යත්ථ
 අනෙන පරිකම්මං කතං, තං පරස්ස චිත්තං පච්චක්ඛතො පටිවිජ්ඣන්තං
 විභාවෙන්තමෙව හුත්වා පචත්තති, රූපං විය ච දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං, සද්දං විය ච
 දිබ්බසොතඤ්ඤාණං. තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවචත්ථාපනං හොති
 නිලාදිවචත්ථාපනං විය.

1074-5. එවමධිගතස්ස පන වෙනොපරියඤාණස්ස ටාමගමනවිධානම්පි අධිගමවිධානසදිසමෙව, තදෙවෙත්ථ ආවරියෙන දස්සිතං. එවං ටාමගතෙනතිආදි ටාමගමනානිසංසදස්සනං. සබ්බමෙවාති ඉදං “කාමාවචරචිත්තං, රූපාරූපෙසු මානස”න්ති උභයපදෙනපි සම්බන්ධිතබ්බං, චතුපණ්ණාසවිධං කාමාවචරචිත්තං, පඤ්චදසරූපාවචරචිත්තං, ද්වාදසඅරූපාවචරචිත්තන්ති සබ්බමෙව, පච්චෙකං සරාගාදිප්පහෙදකං විජානාතීති අත්ථො. පුටුප්පනස්ස වසෙනායං අභිඤ්ඤාකථාති ලොකුත්තරචිත්තං ඉධ අනුද්ධං. තම්පි හි උපරිමො, සදිසො වා අරියො හෙට්ඨිමස්ස, සදිසස්ස ව චිත්තං ජානාති, හෙට්ඨිමො පන උපරිමස්ස චිත්තං න ජානාති. යථා චෙතං, එවං අරූපාවචරප්ඤානෙ අකතාහිනිවෙසො පුටුප්පනො, සෙබොපි වා අරූපාවචරචිත්තං න ජානාති. අට්ඨසමාපත්තිකස්ස පන වසෙන ඉධාරූපාවචරචිත්තස්සාපි ජානනං වුත්තං. අරහා පන ආරුප්පෙ අකතාහිනිවෙසොපි තප්පට්ඨජාදකඅච්ඡජාය විහතත්තා තම්පි ජානාතියෙව. වෙනොපරියඤාණවණ්ණනා.

1076-7. පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවාසා නිවුත්ථා අත්තනො සන්තානෙ පචත්තා, සපරවිඤ්ඤාණෙහි ගොවරාසෙවනාය ආසෙවිතා ව බන්ධා පුබ්බෙනිවාසා. පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි හි පුබ්බෙ නිවසිංසු එත්ථාති පුබ්බෙනිවාසාති වුවචන්ති, තෙ පන ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු බුද්ධානංයෙව විසයා, පුබ්බෙ නිවාසෙසු සරූපවිභාවකං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසඤාණං. තෙන. තදනුස්සතීති තෙසං පුබ්බෙනිවාසානං අනුස්සති. හෙට්ඨා තීසු ඤානෙසු යථාරහං පිතිසුබ්බෙහි කායචිත්තානං සම්පිණ්ණාය චත්තාරි ඤානානි සමාපජ්ජිතබ්බානීති ආහ “ඤානානි පනා”තිආදි. අඤ්ඤා පාදකප්ඤානං සමාපජ්ජිත්වායෙවාති වුත්තං සියා. යාය නිසජ්ජාය නිසින්තස්ස අනුස්සරණාරම්භො, සා ඉධ සබ්බපච්ඡමා නිසජ්ජා.

1078-80. තතො පභුති...පෙ.... ක්කමාති තස්මිං භවෙ පුරිමභවාදීසු කතං සබ්බමපි සඬිගහෙත්වා සබ්බමාවජ්ජිතබ්බන්තිආදිනා විසුං විසුං රත්තින්දිවාදිවසෙන දස්සෙති. දිවසෙ රත්තියං කතන්ති සබ්බපච්ඡමනිසජ්ජානො පට්ඨාය ආසනපඤ්ඤාපනං සෙනාසනප්පවෙසනන්ති පටිලොමෙන සකලං රත්තින්දිවං කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. කතමාවජ්ජිතබ්බන්ති යං එත්ථන්තරෙ කතකිච්චං, සබ්බං තං පටිලොමක්කමෙනෙව ආවජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. එත්තකං පන පකතිචිත්තස්සපි පාකටං, පරිකම්මචිත්තස්ස පන අතිපාකටමෙව. සචෙ පනෙත්ථ කිඤ්චි න පාකටං හොති, පුන පාදකප්ඤානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආවජ්ජිතබ්බං, එත්තකෙන දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං හොති. පාදකප්ඤානසමාපජ්ජනඤ්චි සත්ථකස්ස විය නිසානසිලා සතිපඤ්ඤානං නිසිතභාවාවහං, තස්මා තා තංසමාපජ්ජනෙන පරමනෙපක්කප්පත්තා හොන්ති. පුරිමස්මිං භවෙති ඉමම්භා භවා අනන්තරෙ පුරිමස්මිං භවෙ.

1081. නිබ්බත්තං නාමරූපඤ්චාති අත්තනො පච්චයෙහි නිබ්බත්තනාමරූපං. සාධුකන්ති සුට්ඨු අපරිභාපෙත්වා ආවජ්ජිතබ්බං. පහොති හි ඉමිස්සා අභිඤ්ඤාය කතාධිකාරො භික්ඛු පඨමචාරෙතෙව පටිසන්ධිං උග්ගාටෙත්වා වුතික්ඛණ්ණෙ

නාමරූපං ආරම්භණං කාතුං, තථා අසක්කොන්තෙනාපි ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා පාදකප්ඤ්ඤානමෙව පුනස්පුනං සමාපජ්ජිතබ්බං, තතො ච චූට්ඨාය පුනස්පුනං ආවජ්ජිතබ්බං. ආවජ්ජන්තෙන ච පන පඨමං රූපං ආවජ්ජිත්වා පච්ඡා නාම ආවජ්ජිතබ්බන්ති ආචරියා. අපරෙ පන විපරියායෙන වදන්ති.

තත්ථ පච්ඡිමනිසප්පාතො පභුති යාව පටිසන්ධිතො ආරම්භණං කත්වා පවත්තඤාණං අතිතජාතීසු නිවුත්ථංගම්මාරම්භණාභාවතො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම න භොති, තං පන පරිකම්මඤාණමෙව. යදා පනස්ස පටිසන්ධිං අතික්කම්ම චුතික්ඛණෙ උප්පන්නං නාමරූපං ආරම්භණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චුත්තනයෙන අප්පනාවිත්තං උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාම. තෙනාහ “යදා පනා”තිආදි.

එත්ථාහ – කිං එකෙනෙව අභිඤ්ඤාවිත්තෙන චුතික්ඛණෙ පවත්තනාමරූපං සබ්බමපි ආරම්භණං කරොති, උදාහු අඤ්ඤෙන අඤ්ඤෙනාති. කිඤ්චෙත්ථ යදි එකෙනෙව, දුරතො චිත්තපටං පෙක්ඛන්තස්ස විය අනිරුපිතරූපෙන වචත්ථානං භොති. යදි ච අඤ්ඤෙන අඤ්ඤෙන, විසුං විසුං පාදකප්ඤ්ඤානසමාපජ්ජනාදිනා භවිතබ්බන්ති? උභයථාපි න දොසො. ඉද්ධිවිසයස්ස හි අවිත්තෙයාත්තා එකෙනපි අභිඤ්ඤාවිත්තෙන නාමරූපෙ පස්සන්තො නිරුපිතරූපෙනෙව පස්සති, න අනිරුපිතරූපෙනෙව පස්සති, අඤ්ඤෙනපි චා පඨමමෙව පාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජිත්වා චූට්ඨාය සමාහිතවිත්තෙන කතපරිකම්මස්ස පවත්තිතත්තා පුන සමාපජ්ජනං විනා ආවජ්ජිත්වා ආරම්භණං කරොතියෙවාවති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණවණ්ණනා.

1086-8. දිබ්බවක්ඛුනාති දිබ්බසදිසත්තා, දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලභිතබ්බන්තා, අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්තිස්සිතත්තා මහාපුත්තිකතාදීහි චා දිබ්බං, රූපදස්සනට්ඨෙන වක්ඛුමිවාති වක්ඛු. යථා හි මංසවක්ඛු විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සම්චිසමං ආවික්ඛන්තං විය පවත්තති, ඉදං පන තතො සාතිසයං වක්ඛුකිච්චකාරීති දිබ්බඤ්ච තං වක්ඛු වාති දිබ්බවක්ඛු, තෙන දිබ්බවක්ඛුනා. කසිණාරම්භණන්ති අට්ඨන්තම්පි කසිණානං වසෙන කසිණාරම්භණං. අභිනීහාරක්ඛමං කත්වාති චුද්දසවිධෙන චිත්තපරිදමනෙන අට්ඨඨිගසම්පන්නතාකරණෙන අභිනීහාරක්ඛමං දිබ්බවක්ඛුඤාණාහිමුඛං පෙසනාරහං පෙසනයොග්ගං කත්වා. “තෙජො...පෙ.... කසිණම්පි චා ආසන්නං කාතබ්බ”න්ති පාඨසෙසො. ආසන්නං කාතබ්බන්ති දිබ්බවක්ඛුඤාණුප්පත්තියා සම්පභූතං කාරණභූතං කාතබ්බං, තත්ථ උපචාරප්ඤ්ඤානං පගුණතරං කත්වා තං වඨ්ථෙත්වා ඉච්ඡිතක්ඛණෙ උපට්ඨානයොග්ගං කත්වා යපෙතබ්බන්ති චුත්තං භොති. එත්ථාති ඉමස්මිං දිබ්බවක්ඛුනා රූපදස්සනවිසයෙ. සෙට්ඨන්ති පරිදීපිතන්ති ආලොකකසිණස්සෙව පභාවිස්සජ්ජනසභාවෙන ආලොකකරණෙන ඉතරෙහි විසිට්ඨත්තා විසිට්ඨන්ති පරිදීපිතං.

1089-90. උප්පාදෙත්වානි පයමජ්ඣානනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන

උප්පාරජ්ඣානුප්පාදනෙන උප්පාදෙත්වා. උප්පාරජ්ඣානුප්පත්තියා හි සද්ධිං පටිභාගනිමිත්තුප්පත්ති. යස්මා පාදකජ්ඣානං විජ්ජමානෙයෙව ආලෝකෙ අප්පනාවසෙන පවත්තිමත්තං විනා අත්තනො ඛලෙන ආලෝකං ඵරිතුං න සක්කොති, නාපි යථාපත්ථං ථාවරං කාතුං, පරිකම්මං පන තදුභයමිපි කාතුං සමත්ථං, තස්මා උප්පාරභූමියංයෙව තං වච්චෙතඛිබ්බන්ති ආහ
“උප්පාරභූමිය”න්තිආදි. උප්පාරභූමීති චෙත්ථ ආලෝකස්ස ථාවරකරණවසප්පවත්තං පරිකම්මවිත්තමෙවානි දට්ඨබ්බං. අප්පනන්ති ඝාතවසෙන අප්පනං. න හි අකතපරිකම්මස්ස අභිඤ්ඤාවසෙන අප්පනා සිජ්ඣති. තෙනාහ “පාදකජ්ඣානනිස්සිත”න්ති. පාදකජ්ඣානනිස්සිතන්ති පාදකජ්ඣානාරම්මණං හොති, න දිබ්බවක්ඛුස්ස පරිකම්මනිස්සිතං පරිකම්මාරම්මණං හොති, තථා ච සති ආලෝකවච්චිනාභාවතො රූපදස්සනං න සියාති අධිප්පායො.

1091-3. අන්තො...පෙ.... භවෙති අන්තොගතමෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං භවෙ,
න බහිද්ධා වික්ඛෙපුප්පත්තිහෙතුභාවතො පස්සිතබ්බං දිබ්බවක්ඛුනාති අධිප්පායො. න හි ආලෝකෙ ඵරිතෙපි මංසවක්ඛුස්ස ආපාථං හොති. පරිකම්මස්ස වාරො හි අතික්කමති තාවදෙනි ඉධ පරිකම්මං නාම යථාවුත්තකසිණාරම්මණං උප්පාරජ්ඣානං, තං රූපගතං පස්සතො න පවත්ති, කසිණාලෝකවසෙන ච රූපගතදස්සනං කසිණාලෝකො ච පරිකම්මවසෙනාති තදුභයමිපි පරිකම්මස්ස අප්පවත්තියා න හොති. තෙනාහ “ආලෝකොපි”තිආදි. තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතමිපි න ච දිස්සති, රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, පරිකම්මපසුතස්ස කසිණාරම්මණඤ්ඤාණං හොතීති රූපගතං දිස්සති, කථං පටිපජ්ජිතඛිබ්බන්ති ආහ “තෙනා”තිආදි.

1094-9. ඵචං අනුක්කමෙනාති පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො
වුට්ඨාය අභිණ්භං ආලෝකඵරණෙන. ආලෝකො ථාමවානි ආලෝකගතො විරට්ඨායී සියා, තථා ච සති තත්ථ සුවිරම්පි රූපගතං පස්සතෙව. තෙන වුත්තං “ආලෝකො ඵත්ථා”තිආදි. ස්වායමත්ථො තිණුක්කූපමාය විභාවෙනඛිබ්බොති දස්සෙන්නො ආහ “තිණුක්කායා”තිආදි. ඵකො කිර රත්තියං තිණුක්කාය මග්ගං පටිපජ්ජි, තස්ස සා තිණුක්කා විජ්ඣායී, අථස්ස සමවිසමානි න පඤ්ඤායිංසු, සො තං තිණුක්කං භූමියං සංසිත්වා පුන උප්පාලෙසි, සා පජ්ජලිත්වා පුරිමාලෝකතො මහන්තරමාලෝකං අකාසි, ඵචං පුනප්පුනං විජ්ඣානං උප්පාලයතො කමෙන සුරියො උට්ඨාසි, සුරියෙ උට්ඨිතෙ “උක්කාය කම්මං නත්ථි”ති තං ඡච්චෙත්වා දිවසමිපි අගමාසි. තත්ථ උක්කාලෝකො විය පරිකම්මකාලෙ කසිණාලෝකො, උක්කාය විජ්ඣානාය සමවිසමානං අදස්සනං විය රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරාතික්කමෙන ආලෝකෙ අන්තරහිතෙ රූපගතානං අදස්සනං, උක්කාය සංසනං විය පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං, උක්කාය පුරිමාලෝකතො මහන්තරාලෝකකරණං විය පුන පරිකම්මං කරොතො ඛලවතරාලෝකඵරණං, සුරියුට්ඨානං විය ථාමගතාලෝකස්ස යථාවච්චිතපරිච්ඡෙදං ඵරිත්වා අවට්ඨානං,

තිණුක්කං ඡඩ්ඛෙත්වා දිවසම්පි ගමනං විය පදිත්තාලොකං වඩ්ඪෙත්වා
 ථාමගතෙනාලොකෙන දිවසම්පි රූපදස්සනං. එත්තාවතා ව දිබ්බවක්ඛුස්ස
 නානාවජ්ජනපරිකම්මඤ්චෙව දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණඤ්ච දස්සිතං, න තස්ස
 උජ්ජත්තික්කමොති තං දස්සෙතුං “උජ්ජාදනක්කමොපි”තිආදි වුත්තං. තං හෙට්ඨා
 වුත්තනයත්තා සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව. තානි වත්තාරි පඤ්ච වානි පොත්ථකෙසු ලිබන්ති.
 “තිණු වත්තාරි වා පනා”ති පායො.

1100. තත්ථ අත්ථසාධකචිත්තන්ති යදත්ථායෙස පටිපන්නො, තස්ස
 තදත්ථසාධනතො අත්ථසාධකභූතං චිත්තං. තස්මිඤ්භි උජ්ජන්නෙ මංසවක්ඛුස්ස
 අනාපාථයොග්‍යං අත්තොකුච්ඡිගතං හදයවත්ථුනිස්සිතං හෙට්ඨාපටචිතලනිස්සිතං
 තිරොකුට්ඨපබ්බතපාකාරගතං පරවක්කවාළගතන්ති ඉදං රූපං ආපාථං ආගච්ඡති,
 මංසවක්ඛුනා දිස්සමානං විය හොති. තදෙව චෙත්ථ රූපං සරූපතො විභාවනසමත්ථං
 වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං විය. න පන ආවජ්ජනපරිකම්මවසෙන පවත්තානි
 පුබ්බභාගචිත්තානි. තානි හි ආරම්මණං කරොන්තානිපි න යාථාවතො තං
 විභාවෙත්වා පවත්තන්ති ආවජ්ජනසම්පට්ච්ඡනාදිචිත්තානි වියාති.

1101-2. නනු ව අනාගතංසඤ්ඤාණං යථාකම්මුපගඤ්ඤාණන්ති ද්වෙ
 අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණානි අත්ථි, කස්මා තානි ඉධ න දස්සිතානීති ආහ
 “අනාගතංසඤ්ඤාණස්සා”තිආදි. ඉජ්ඣන්ති දිබ්බවක්ඛුනාති විසුං පරිකම්මස්ස
 අභාවතො දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණපටිලාභෙනෙව තස්ස පරිවාරානි හුත්වා පටිලද්ධානි
 හොන්ති. තතොයෙව හි තානි තස්ස පරිභණ්ඩඤ්ඤාණානීති වුව්චන්ති. යථා හි
 සිනෙරුස්ස පරිවාරට්ඨානියානි තංසිද්ධියා සිද්ධානි මෙඛලට්ඨානානි පරිභණ්ඩානීති
 වුව්චන්ති, එවං ඉමානිපි දිබ්බවක්ඛුසිද්ධියා සිද්ධානි තස්ස පරිභණ්ඩානීති
 වෙදිතබ්බානි.

හොතු තාව එවමෙනං, චුතුපපාතඤ්ඤාණං පන කිං න දස්සිතන්ති ආහ
 “චුතුපපාතඤ්ඤාණම්පි”තිආදි. දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණමෙව හි වුතියං, උපපත්තියඤ්ච රූපං
 විභාවෙත්තං චුතුපපාතෙ පවත්තත්තා “චුතුපපාතඤ්ඤාණ”න්ති වුව්චති,
 අවසෙසරූපවිභාවනකාලෙ “දිබ්බවක්ඛු”ති වුව්චති, තස්මා පරමත්ථතො
 නාමද්වයෙන ආගතං එකමෙව ඤ්ඤාණං, දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං චුතුපපාතඤ්ඤාණන්ති පන
 බ්‍යඤ්ජනතොයෙව නානන්ති. කත්ථවි මනොමයඤ්ඤාණන්තිපි විසුං අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණං
 ආගතං, තං අත්ථතො ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණමෙව. දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණවණ්ණනා.

1103. ඉධානි ඉමස්මිං සාසනෙ. අනෙන තරෙනාති අනෙන
 අභිධම්මාවතාරනාමකෙන තරෙන.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. සත්තරසමො පරිවිජෙදො

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා

1104-5. පඤ්ච ඉද්ධිවිධාදීනීති –

“ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතං, පරචිත්තවිජානනා;
පුබ්බෙතිවාසානුස්සති, දිබ්බවක්ඛුති පඤ්චධා” ති. –

එවමාගතා පඤ්ච. සත්තාභිඤ්ඤා ඉමා පනාති අතීතංසඤාණස්ස
පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණෙ, මනොමයඤාණස්ස ච ඉද්ධිවිධඤාණෙ
අන්තොගධත්තා වුත්තං. අතීතංසඤාණං නාම පරෙසං පච්චුප්පන්තභවෙ යාව
පටිසන්ධිපරියොසානං පවත්තචිත්තාරම්මණං ඤාණං. මනොමයඤාණම්පි නාම
මනොමයකායාහිනිම්මානාදිවසප්පවත්තං ඉද්ධිවිධඤාණං.

1106. ඉදානි ඉමෙසං අභිඤ්ඤාඤාණානං ආරම්මණවිනිච්ඡයෙ අසම්මොහත්ථං
තං දස්සෙතුමාරහන්තො ආහ “සත්තන්ත”න්තිආදි. චත්තාරො ආරම්මණත්තිකාති
පරිත්තාරම්මණත්තිකො මග්ගාරම්මණත්තිකො අතීතාරම්මණත්තිකො
අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති ඉමෙ චත්තාරො ආරම්මණත්තිකා. එත්ථාති ඉදං
පච්චාමසනං කිං තිකානං, උදාහු ආරම්මණානන්ති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි තිකානං,
තදයුත්තං. න හි තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤාණානි පවත්තන්ති. අථ ආරම්මණානං, තම්පි
අයුත්තං. න හි අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං යුත්තන්ති. යථා ඉච්ඡසි,
තථා භොතු. භවතු තාව තිකානං, නනු වුත්තං “තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤාණානි
නප්පවත්තන්ති”ති? නායං විරොධො තිකවොහාරෙන ආරම්මණානංයෙව
ගස්භමානත්තා. අථ වා පන භොතු ආරම්මණානං, නනු වුත්තං “අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා
අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං අයුත්ත”න්ති. අයම්පි න දොසො
යථාවුත්තකාරණෙනෙවාති.

1107-10. පරිත්තාදීසු සත්තසුති අසතිපි වත්ථුභෙදෙ
භූමිකාලසන්තානභෙදවසෙන හින්තෙසු
පරිත්තමභග්ගතඅතීතානාගතපච්චුප්පන්තඅජ්ඣත්තබ්බිද්ධාරම්මණවසෙන සත්තසු
පරිත්තාදිආරම්මණවිභාගෙසු. ඉද්ධිවිධඤාණස්ස මග්ගාරම්මණනාය අභාවතො ඉධ
මග්ගාරම්මණත්තිකො න ලබ්භති. කායං චිත්තසන්තිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන
කායෙන ගන්තුකාමොති සම්බන්ධො. චිත්තසන්තිස්සිතකරණඤ්ච තං විය කායස්ස
අදිස්සමානසිසගතිකතාවසෙන තග්ගතිකතාපාදනං. යථා චිත්තං න දිස්සති
සිසගමනඤ්ච, එවං කායම්පි අදිස්සමානං, සිසගමනඤ්ච කත්වා යථිච්ඡිතට්ඨානං
ගන්තුකාමොති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. චිත්තවසෙනාති මභග්ගතචිත්තවසෙන
පරිණාමෙතීති පාඨසෙසො. තෙනාහ “තං මභග්ගතෙ ව චිත්තස්මි.
සමාරොපෙති”ති. පාදකජ්ඣානඤ්ඤි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “අයං කායො ඉදං
චිත්තං විය අදිස්සමානො, සිසගමනො ව භොතු”ති පරිකම්මං කරොති, පරිකම්මං.

පන කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුටියාය තට්ථ පරිකම්මං කරොන්තො කායං ගහෙත්වා මහග්ගතෙ පාදකචිත්තෙ සමාරොපෙති, තග්ගතිකං කරොති විය, අදිස්සමානං, සීඝගමනඤ්ච කරොති. තං පන සීඝගමනත්ථං අභාවිතිද්ධිපාදානං විය දන්ධං අප්පචත්තිත්වා කතිපයචිත්තවාරෙහෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්තිවසෙන දට්ඨබ්බං, න එකචිත්තක්ඛණෙනෙව. ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං ලහුපරිවත්තං, යට්ඨිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත’’න්ති (අ. නි. 1.48) හි එත්ථ අඤ්ඤං-ග්ගහණෙනෙව රූපධම්මානං ගහිතත්තා චිත්තක්ඛණවසෙන රූපප්පචත්ති න යුත්තා. යත්ථ යත්ථ ච ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති ච, න ච ඉද්ධිබලෙන ධම්මානං කෙනපි ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං සක්කා කාතුන්ති. චිත්තවසෙන රූපකායං පාදකජ්ඣානෙ සමාරොපෙත්තස්ස කායමෙව ආරම්මණන්ති ආහ ‘‘කායාරම්මණතො’’ති, කායෙ වණ්ණාරම්මණතොති වුත්තං හොති. කායසන්නිස්සිතං කත්වා චිත්තන්ති එත්ථ න චිත්තං කායං විය දන්ධං දිස්සමානං කරොති, කිත්තු දන්ධදිස්සමානගතිකරණමත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

1112-3. අනාගතමතීතඤ්ච කරොති වියයං යදාති මහාධාතුනිධානෙ මහාකස්සපත්ථෙරාදීනං විය අනාගතං අධිට්ඨහන්තානං අනාගතං ආරම්මණං කරොති, කායවසෙන චිත්තපරිණාමනකාලෙ තදෙව චිරනිරුද්ධං පාදකජ්ඣානං ආරම්මණං කරොන්තානං අතීතං ආරම්මණං කරොති, තදා අතීතාරම්මණං, අනාගතගොචරඤ්ච හොති, පච්චුප්පන්තො ගොචරො පච්චුප්පන්තස්ස රූපකායස්ස ආරම්මණකරණතො. හත්ථිආදයො අභිනිමිතින්තස්සාපි හි කිඤ්චාපි පරිකම්මං අනාගතාරම්මණං හොති, අධිට්ඨානචිත්තං පන පච්චුප්පන්තාරම්මණමෙව. උපචාරාරම්මණං විය හි පටිභාගනිමිත්තං තෙන සහ පාතුභූතමෙව තස්සාරම්මණං හොති.

1114-5. කායං ...පෙ.... සියාති අත්තනො කායං චිත්තවසෙන පරිණාමනකාලෙ අප්ඣක්තස්ස කායස්ස ආරම්මණකරණතො, අත්තනො චිත්තං කායවසෙන පරිණාමනකාලෙ චිත්තස්ස ආරම්මණකරණතො. වා-සද්දෙන අවුත්තසමුච්චයත්ථෙත ගහිතෙ අත්තනො කුමාරවණ්ණාදිඅභිනිමිමානකාලෙ කායස්ස ආරම්මණකරණතො ච අප්ඣක්තාරම්මණං සියා. බහිද්ධා රූපදස්සනෙති බහිද්ධා හත්ථිඅස්සාදිරූපදස්සනකාලෙ.

1116-8. පච්චුප්පන්තෙ පරිත්තෙ වාති සරූපවිභාවනමෙතං. දිබ්බසොතස්ස හි පච්චුප්පන්තොව සද්දො ආරම්මණං හොති, සො ච සභාවතො පරිත්තොව. කුච්ඡිසද්දස්සාති කුච්ඡියං වාතසද්දස්ස. තත්ථ පාණකසද්දස්ස පන සවනෙ බහිද්ධාරම්මණමෙව. වසිතාපත්තස්ස අත්තනො විතක්කච්ඡ්ථාරසද්දසවනෙපි අප්ඣක්තාරම්මණන්ති වදන්ති, තං පන එකාදසභවඨගචිත්තතො උපරි භවඨගං පවත්තිතුමදත්වා භවඨගතො වුටියාය ආවජ්ජනසමත්ථතාවසෙන වසිතාපත්තස්සෙව යුජ්ජති. ‘‘පරස්ස ච සද්දස්සා’’ති සම්බන්ධිතබ්බං. න හි පරස්ස කුච්ඡිසද්දසවනෙයෙව බහිද්ධාරම්මණං හොති, අථ බො පරස්ස චිත්තසමුට්ඨානසද්දසවනෙපිති.

1119-22. පරිත්තාදිසුති

පරිත්තමහග්ගන අප්පමාණමග්ග අතීතානාගතපච්චුප්පන්නඛන්ද්ධාරම්මණෙසු.
පරිත්තානන්ති කාමාවචරචිත්තානං. මජ්ඣිමානන්ති පරිත්ත අප්පමාණානං. මජ්ඣෙක
භවත්තා මජ්ඣිමසඬ්ඛානානං රූපාරූපාවචරචිත්තානං. මජ්ඣෙකභවතා ච
දෙසනාවසෙන, න සභාවචසෙන. වෙනොපරියඤාණං පරස්ස චිත්තමෙව ජානාති,
අවසෙසක්ඛන්ධන්තයං පන න ජානාතීති ඉමං මහාඅට්ඨකථාවාදං සන්ධායාහ
“මග්ගචිත්තස්ස ජානනෙ”ති ආදි. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිප්පායො – යස්මා
වෙනොපරියඤාණං චිත්තමෙව ජානාති, තස්මා තං මග්ගාරම්මණං න භොති,
මග්ගසම්පයුත්තචිත්තජානනතො පන පරියායෙන මග්ගාරම්මණතා අට්ඨකථායං
අනුඤ්ඤාතාති. පට්ඨානෙ පන –

“කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස වෙනොපරියඤාණස්ස
පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මුපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස
ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.404) –

චුත්තත්තා චත්තාරොපි ඛන්ධා වෙනොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං භොන්ති, තස්මා
නිප්පරියායෙනෙව මග්ගාරම්මණතා ලබ්භතීති ඉදමෙත්ථ සඬ්ඛහකාරානං
සන්නිට්ඨානං.

1123-5. අතීතසත්තදිවසඛහන්තරෙ, අනාගතසත්තදිවසඛහන්තරෙයෙව ච
පචත්තං පරචිත්තං වෙනොපරියඤාණං ජානාති, තතො පට්ඨාය පන
පටිසන්ධිපරියොසානං, චුතිපරියොසානඤ්ච පචත්තං අතීතංසඤාණස්ස,
අනාගතංසඤාණස්ස ච ගොචරන්ති අධිප්පායෙනාහ “අතීතෙ”ති ආදි. අතීතස්ස,
අනාගතස්ස ච පරචිත්තස්ස ජානනං සම්භවති, පච්චුප්පන්නස්ස පන න සම්භවතීති
පුච්ඡති “කථංඤ්ච පනා”ති ආදි. ඉතරො යත්ථ සම්භවති, තං දස්සෙතුං පච්චුප්පන්නං
තාව විහජිත්වා දස්සෙන්නො “පච්චුප්පන්නං තිධා වුත්ත”න්ති ආදිමාහ.
ඛණසන්නතිඅද්ධතොති ඛණපච්චුප්පන්නං සන්නතිපච්චුප්පන්නං
අද්ධාපච්චුප්පන්නන්ති එවං ඛණසන්නතිඅද්ධාවසෙන තිධා වුත්තං.

1126. තික්ඛණසම්පත්තන්ති උප්පාදට්ඨිතිභඩ්ගවසෙන ඛණත්තයපරියාපන්නං.
පච්චුප්පන්නඛණාදිකන්ති ඛණ-සද්දාදිකං පච්චුප්පන්නං ඛණපච්චුප්පන්නන්ති
වුත්තං භොති. එකද්වෙසන්නතිවාරපරියාපන්නන්ති එත්ථ අන්ධකාරෙ නිසිදිත්වා
ආලොකට්ඨානං ගතස්ස න ච තාව ආරම්මණං පාකටං භොති, යාව පන තං පාකටං
භොති, එත්ථන්තරෙ පචත්තා රූපසන්නති, අරූපසන්නති වා
“එකද්වෙසන්නතිවාරා”ති වෙදිතබ්බා. “ආලොකට්ඨානෙ විචරිත්වා ඔවරකං
පට්ටියස්සාපි න තාව සහසා රූපං පාකටං භොති, යාව තං පාකටං භොති, පුබ්බෙව
තත්ථ නිසින්නස්ස විය එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්නතිවාරා වෙදිතබ්බා. දුරෙ යත්වා
පන රජකාදීනං හත්ථවිකාරං, සණ්ටිභෙරිආදිආකොටනහත්ථවිකාරඤ්ච දිස්වා න
පන තාව සද්දං සුණාති, යාව පන තං සුණාති, එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්නතිවාරා
වෙදිතබ්බා”ති (විසුද්ධි. 2.416) එවං තාව මජ්ඣිමනිකායකත්ථෙරා වදන්ති.

සංයුත්තභාණකා පන “රූපසන්තති අරූපසන්තති ද්වෙ සන්තතියො වත්වා උදකං අක්කමිත්වා ගතස්ස යාව තීරෙ අක්කන්තඋදකලොඛා න විජ්ජෙති, අද්ධානතො ආගතස්ස යාව කායෙ උසුමහාවො න වූපසම්මති, ආතපා ආගන්ත්වා ගබ්භං පට්ටිස්ස යාව අන්ධකාරභාවො න විගච්ඡති, අන්තොගබ්භෙ කම්මට්ඨානං මනසිකත්වා දිවා වාතපානං විවරිත්වා ඔලොකෙන්තස්ස යාව අක්ඛිනං එන්දනභාවො න වූපසම්මති, අයං රූපසන්තති නාම. ද්වෙ තයො ජවනවාරා අරූපසන්තති නාමාති වත්වා තදුභයමිපි සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාමා”ති (විසුද්ධි. 2.416) එවං එකමෙව සන්තතිවාරං වදන්ති. තත්ථ මජ්ඣිමභාණකවාදෙ එකච්චස්ස සීඝමිපි පාකටං භොතීති එකද්වෙසන්තතිවාරාති එක-ග්ගභණමිපි කතං. ආචරියධම්මපාලත්ථෙරො පන “අනිපරිත්තසභාවඋතුආදිසමුට්ඨානා වා එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා”තිපි (විසුද්ධි. මහා. 2.416) ආහ.

1127-8. එකබ්භවපරිච්ඡින්නන්ති එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිචුතිවසෙන පරිච්ඡින්නං එකභවපරියාපන්නං ධම්මජාතං. යං සන්ධාය චුත්තං “යො වාචුසො මනො, යෙ ව ධම්මා, උභයමෙනං පච්චුප්පන්නං, තස්මිං චෙ පච්චුප්පන්නෙ ඡන්දරාගපට්ඨද්ධං භොති විඤ්ඤාණ”න්තිආදි, සන්තතිපච්චුප්පන්නඤ්චෙත්ථ අභිධම්මට්ඨකථාසු ආගතං, අද්ධාපච්චුප්පන්නං සුත්තෙන. කෙච්ඡි අභයගිරිවාසිනො.

1129-30. යථා වාතිආදි එත්ථ තෙසං ඔපම්මදස්සනං. එකපුප්ථං අත්තනො වණ්ඨොන එකස්ස වණ්ඨං විජ්ඣතීති සම්බන්ධො. මහාජනස්සාපි...පෙ.... විජ්ඣතීති “අතීතං චිත්තං, අනාගතං චිත්තං, ඉමස්ස චිත්තං, අසුකස්ස චිත්ත”න්ති එවං විභාගං අකත්වා පරස්ස චිත්තං ජානාමිච්චෙව රාසිවසෙන මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ එකස්ස චිත්තං එකෙන චිත්තෙන උප්පාදක්ඛණෙ වා ධීතික්ඛණෙ වා භඩ්ගක්ඛණෙ වා එකන්තෙන පටිවිජ්ඣතීති අත්ථො.

1131-2. තං පන තෙසං වචනං අයුත්තන්ති දස්සෙතුං “යෙනාවජ්ජති”තිආදි චුත්තං. වස්සසභස්සමිපි හි එවං ආවජ්ජයතො ආවජ්ජනජවනානං එකස්මිං ආරම්මණෙ යානං නත්ථී, අභිඤ්ඤාචිත්තඤ්ච සචෙ ඛණපච්චුප්පන්නං ජානාති, ආවජ්ජනෙන සහ එකාරම්මණෙ වත්තමානමෙව ජානාති, නො අඤ්ඤථා, තස්මා තෙසං ආවජ්ජනජවනානං ද්විත්තං සහ එකස්මිං ආරම්මණෙ අට්ඨානාභාවතො තං න යුජ්ජති. භවතු තාව කො එත්ථ දොසොති චෙ ආහ “ආවජ්ජනජවනාන”න්තිආදි. තත්ථ මග්ගඵලවීරීතො අඤ්ඤං අනිට්ඨට්ඨානං. මග්ගඵලවීරියඤ්ඤි ආවජ්ජනාදීනං සඬබ්බාරම්මණත්තා, ගොත්රභූආදීනඤ්ච නිබ්බානාරම්මණත්තා නානාරම්මණතා ඉට්ඨා, අඤ්ඤත්ථ පන අනිට්ඨා, තස්මා අනිට්ඨෙ යානෙ ජවනාවජ්ජනානං නානාරම්මණතාපත්තිදොසො අයුත්තොති තං තෙසං වචනං අයුත්තන්ති පකාසිතං අට්ඨකථාසුති අධිප්පායො.

1133-4. යදි එවං, කථං චෙතොපරියඤ්ඤාණං පච්චුප්පන්නාරම්මණං භොතීති ආහ “තස්මා”තිආදි. යස්මා එවං අයුත්තන්ති පකාසිතං, තස්මා. ජවනවාරතොති එකජවනවාරවසෙන. ඉදං පන ඛණපච්චුප්පන්නානන්තරං ලහුකං කත්වා

පව්වුප්පන්නදස්සන්නං වුත්තං, යං පන වත්තමානජවනවිථිතො
 අතීතානාගතවසෙන ද්විතිජවනවිථිපරිමාණකාලෙ පවත්තං පරචිත්තං, තං සබ්බමිපි
 ‘සන්නතිපව්වුප්පන්නං නාමා’ති අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.416) වුත්තං, තස්මා
 ජවනවාරතොති ද්විතිජවනවාරවසෙන දීපෙනබ්බං, න සකලෙන
 පව්වුප්පන්නද්ධුනාති අධිප්පායො. නිද්දිට්ඨං සංයුත්තට්ඨකථායං. තත්ත්වායං
 දීපනාතිආදි ජවනවාරස්ස අද්ධාපව්වුප්පන්නභාවදීපනමුඛෙන ඉද්ධිචිත්තස්ස
 පවත්තිආකාරදීපනං.

1139-41. සන්නතිපව්වුප්පන්නමිපි අද්ධාපව්වුප්පන්නෙනෙනෙව සඬගහෙත්වා ආහ
 “අද්ධාවසා...පෙ.... පනා”ති. ආනන්දාවරියො පනෙත්ථ අභිධම්මමාතිකාය
 ආගතස්ස පව්වුප්පන්නපදස්ස අද්ධාසන්නතිපව්වුප්පන්නපදත්ථතා න කත්ථවි
 පාළියං වුත්තා, තස්මා චිත්තසාමඤ්ඤෙන චිත්තං ආවජ්ජයමානං අභිමුඛිභූතං
 විජ්ජමානචිත්තං ආවජ්ජෙති, පරිකම්මානි ච තං තං විජ්ජමානචිත්තං
 චිත්තසාමඤ්ඤෙනෙව ආරම්මණං කත්වා චිත්තජානනපරිකම්මානි හුත්වා
 පවත්තන්ති. වෙතොපරියඤාණං පන විජ්ජමානචිත්තං පටිවිජ්ඣන්තං තෙන සහ
 එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජති. තත්ථ යස්මා සන්නානග්ගහණතො එකත්තවසෙන
 ආවජ්ජනාදීති චිත්තන්තෙව පවත්තාති, තඤ්ච චිත්තමෙව, යං
 වෙතොපරියඤාණෙන විභාවිතං, තස්මා සමානාකාරජ්ජවත්තිතො න අනිට්ඨෙ
 යානෙ නානාරම්මණතා හොතීති ඛණපව්වුප්පන්නවසෙනෙව ඉමස්ස
 පව්වුප්පන්නාරම්මණතං ඉච්ඡති. ඉතරාතීති ආවජ්ජනපරිකම්මචිත්තාති.
 චක්ඛුද්ධාරෙ විඤ්ඤාණන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං.

1143-7. පරිත්තාදීසු අට්ඨසුති වෙතොපරියඤාණස්ස වුත්තෙසු
 පව්වුප්පන්නාරම්මණං භිත්වා නවත්තබ්බාරම්මණඤ්ච පක්ඛිපිත්වා අට්ඨසු
 පරිත්තාදීසු. අතීතෙ...පෙ.... ඵලමිපි වාති එත්ථ අත්තනාති නිදස්සනමත්තං.
 පරෙහිපි භාවිතමග්ගං, සච්ඡිකතඵලඤ්ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන
 සමනුස්සරති. වා-සද්දෙන වා අවුත්තසමුච්චයත්ථෙන අත්තනා භාවිතං මග්ගං,
 ඵලමිපි වා පරෙහි භාවිතං මග්ගං, ඵලමිපි වාති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා ච
 වුත්තං අට්ඨකථායං “අත්තනා, පරෙහි භාවිතමග්ගං, සච්ඡිකතඵලඤ්ච
 අනුස්සරණකාලෙ”ති (විසුද්ධි. 2.417). එව-කාරං පන පදපුරණමත්තමෙව. ඵලමිපි
 වාති එත්ථ “භාවිත”න්ති න සම්බන්ධිතබ්බං. න හි ඵලං භාවෙතබ්බං හොති, අථ
 බො සච්ඡිකාතබ්බමෙවාති. සමනුස්සරතො මග්ගන්ති එත්ථාපි “අත්තනා, පරෙහි වා
 භාවිත”න්ති සම්බන්ධිතබ්බං. එකත්තතොති නියමතො.

1148-50. නනු ච වෙතොපරියඤාණයථාකම්මුපගඤාණානිපි
 අතීතාරම්මණානෙව, කිං පන තෙසං, ඉමස්ස ච ආරම්මණෙ නානාකරණන්ති ආහ
 “වෙතොපරියඤාණමිපි”තිආදි. කිඤ්චාපිති අයං නිපාතසමුදායො, එකො වා
 නිපාතො විසෙසානභිධානනිමිත්තෙ උපගමනෙ දට්ඨබ්බො. අථ බොති
 විසෙසානභිධානසමාරම්භෙ. චිත්තමෙවාති ඉදං පුබ්බෙ විචාරිතමෙව. අතීතෙ
 චෙතනාමත්තන්ති ඉදමිපි පුබ්බෙ විය මහාඅට්ඨකථාවාදං සන්ධායෙව වුත්තං. තත්ථ

හි යථාකම්මුපගඤාණස්ස වෙනනාමත්තමෙව ආරම්මණං හොති, න චිත්තං, නාපි ඉතරෙ ධම්මා, යතො තං යථාකම්මුපගන්ති වුච්චතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන යථාකම්මුපගඤාණං අතීතවෙනනාමත්තමෙව ආරම්මණං කරොතීති වුත්තං, හෙට්ඨා දස්සිතපාළිවසෙන සබ්බෙ චත්තාරොපි ඛන්ධා යථාකම්මුපගඤාණස්ස ආරම්මණන්ති සඛිගහකාරානං සන්නිට්ඨානං. නත්ථි කිඤ්චි අගොචරන්ති කිඤ්චි ඛන්ධං වා ඛන්ධපට්ඨද්ධං නාමගොත්තාදිං වා අගොචරං නාම නත්ථි. තඤ්චි අතීතක්ඛන්ධඛන්ධපට්ඨද්ධෙසු ධම්මෙසු සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණසමානගතිකමෙවාති අධිප්පායො.

1151-2. අත්තක්ඛන්ධානුස්සරණෙනි අත්තනො ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ. සරණෙ...පෙ.... ගොචරන්ති “අතීතෙ විපස්සි හගවා අහොසි, තස්ස මාතා ඛන්ධුමතී, පිතා ඛන්ධුමා” තිආදිනා නයෙන නාමගොත්තාදිං, පට්ඨිතිමිත්තාදිඤ්ච අනුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං හොති. නවත්තබ්බගොචරන්ති හි පරිත්තාරම්මණඅතීතාරම්මණත්තිකවසෙන වුත්තං, අප්ඤ්ඤාතාරම්මණත්තිකවසෙන පන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනප්ඤ්ඤානස්ස ආරම්මණභූතධම්මාරම්මණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං හොති, අවසෙසපඤ්ඤාතාරම්මණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං හොති. නාමගොත්තන්ති වෙත්ථ ඛන්ධපට්ඨද්ධො සම්මුතිසිද්ධො බ්‍යඤ්ජනත්ථො, න බ්‍යඤ්ජනං. බ්‍යඤ්ජනඤ්චි සද්දායතනසඛිගහිතත්තා පරිත්තං හොති. යථාහ “නිරුත්තිපට්ඨසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා” ති (විහ. 749).

1154. දිබ්බසොතසමන්ති යස්මා පච්චුප්පන්තං, පරිත්තඤ්ච රූපං ආරම්මණං කරොති, තස්මා පච්චුප්පන්තාරම්මණං, පරිත්තාරම්මණඤ්ච හොති, අත්තනො කුච්ඡිගතරූපදස්සනෙ, පරස්ස හදයනිස්සිතලොහිතදස්සනාදීසු ව අප්ඤ්ඤාතාරම්මණං, බහිද්ධාරම්මණඤ්ච හොති.

1155-6. පරිත්තාදීසු අට්ඨසුති පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස වුත්තෙසු අතීතාරම්මණං වජ්ජෙත්වා අනාගතාරම්මණං පක්ඛිපිත්වා අට්ඨසු. නිබ්බත්තිස්සති...පෙ.... පජානතොති ඉමිනා නිබ්බත්තක්ඛන්ධජානනමාහ. අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස අනාගතමගොචරං නත්ථි. තම්පි හි අනාගතක්ඛන්ධඛන්ධපට්ඨද්ධෙසු ධම්මෙසු සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණසමානගතිකමෙව.

1163. ජානනෙ නාමගොත්තස්සාති “අනාගතෙ මෙත්තෙයො නාම සම්මාසම්බුද්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සුබ්බමා නාම පිතා හවිස්සති, බ්‍රහ්මචතී නාම මාතා” තිආදිනා නයෙන නාමගොත්තාදිජානනකාලෙ.

1164-5. පරිත්තාදීසු පඤ්චසුති පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅප්ඤ්ඤාතබහිද්ධාරම්මණවසෙන පඤ්චසු. කාමකම්මස්සාති කාමාවචරකම්මස්ස.

1169. විවිධත්ථවණ්ණපදන්ති නානප්පකාරඅත්ථපදෙහි, බ්‍යඤ්ජනපදෙහි ව සම්පන්තං. මධුරත්ථමතිනීහරන්ති මධුරත්ථං අතිනීහරඤ්චාති පදවිජෙදො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

අභිඤ්ඤාරම්මණනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. අට්ඨාරසමො පරිච්ඡේදො

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1170-2. ඉදානි යස්මා එවං අභිඤ්ඤාවසෙන අධිගතානිසංඝාය ථීරතරාය සමාධිභාවනාය සමන්තාගතෙන භික්ඛුනා පඤ්ඤා භාවෙනබ්බා භොති. එවඤ්ඤි සා සබ්බාකාරෙන ථීරතරා සිබ්පත්තා ව භොති, තස්මා තස්සා භාවනානායවිභාවනත්ථමාරහන්තො ආහ “සමාධිං පනා”තිආදි. කා පඤ්ඤාති සරුපප්පච්ඡා. කො චත්ථොති ඉමිස්සා කො අත්ථො. පඤ්ඤාති පදං කං අභිධෙය්‍යත්ථං නිස්සාය චත්තතිති අධිජ්ජායො.

1173-4. පඤ්ඤා විපස්සනාපඤ්ඤාති ඉධාධිජ්ජෙතමෙව පඤ්ඤං දස්සෙති, අඤ්ඤත්ථ පන බහුවිධො පඤ්ඤාපභෙදො භොති. පුඤ්ඤචිත්තසමායුතාති කුසලචිත්තසම්පයුත්තා. එත්ථ ව පුඤ්ඤ-ග්ගහණෙන දුට්ඨමිපි අබ්‍යාකතං නිවත්තෙති, තථා “අත්ථි සංකිලිට්ඨා”ති එවං පචත්තං මිච්ඡාචාදං පටිසෙධෙති. විපස්සනා-ග්ගහණෙන කම්මස්සකතාදිවසජ්ජවත්තං සෙසකුසලපඤ්ඤං. ඡානනා වා පකාරතොති වුත්තෙ “කිමිදං පකාරතො ඡානනං නාමා”ති අනුයොගං මනසි නිධාය සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨං නානජ්ජකාරතො ඡානනන්ති දස්සෙතුං “සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං, කො විසෙසො කිමන්තර”න්ති කථෙතුකමානාපුච්ඡං කත්වා විස්සජ්ජනමාහ “සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤාන”න්තිආදිනා. ඡානනත්තෙ සමෙපි වාති විසයවිජානනාකාරෙ සමානෙපි.

1175. සඤ්ජානනමත්තංවාති “නිලපිත”න්තිආදිකං ආරම්මණෙ විජ්ජමානං, අවිජ්ජමානං වා සඤ්ඤාතිමිත්තං කත්වා ඡානනං. තථා භෙසා පුන සඤ්ජානනපච්චයකරණරසා. මත්ත-සද්දෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථෙන විජානනජ්ජානනාකාරෙ නිවත්තෙති, එව-කාරෙන කදාවිපි ඉමිස්සා තෙ විසෙසා න සන්තියෙවාති අවධාරෙති. තෙනාහ “ලක්ඛණජ්ජට්ඨෙධ”න්තිආදි. “අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා”ති ලක්ඛණජ්ජට්ඨෙධං කාතුං නෙව සක්කොති, විඤ්ඤාණකිච්චමිපි කාතුං න සක්කොති, සඤ්ඤා කුතො පඤ්ඤාකිච්චං කරෙය්‍යාති ලක්ඛණජ්ජට්ඨෙධං කාතුං න සක්කොතිච්චෙව වුත්තං, න වුත්තං “මග්ගං පාපෙතුං න සක්කොති”ති.

1176. විඤ්ඤාණං පන ආරම්මණෙ පචත්තමානං න තත්ථ සඤ්ඤා විය නිලපිතාදිකස්ස සඤ්ජානනවසෙනෙව පචත්තති, අථ බො තං තත්ථ

අනිච්චතාදිවිසෙසං, අඤ්ඤාඤ්ච තාදිසං විසෙසං ජානන්තමෙව පවත්නතීති ආහ
 “විඤ්ඤාණං පනා” තිආදි. කථං පන විඤ්ඤාණං ලක්ඛණපට්ඨෙධං කරොතීති?
 පඤ්ඤාය දස්සිතමග්ගෙන. ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය හි අනෙකචාරං
 ලක්ඛණානි පටිච්ඡ්ඤිත්වා පවත්නමානාය පගුණභාවතො පරිවයවසෙන
 ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙනපි විපස්සනා සම්භවති, යථා තං පගුණස්ස ගත්ථස්ස
 සජ්ඣායනෙ ඤායාගතාපි වාරා න විඤ්ඤායන්ති. ලක්ඛණං පටිච්ඡ්ඤිතුන්ති ච
 ලක්ඛණානං ආරම්මණකරණං සන්ධාය චුත්තං, න පටිච්ඡ්ඤිතං.

1177. උස්සක්කිත්වාති 220 උදයබ්බයාදිඤාණපටිපාටියා ආරහිත්වා මග්ගං
 පාපෙතුමෙව තං විඤ්ඤාණං න සක්කොති අසම්බොධසභාවත්තා. චුත්තනයන්ති
 විඤ්ඤාණෙ චුත්තනයං. සා හි ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණඤ්ච පටිච්ඡ්ඤිති.
 අත්තනො පන අනඤ්ඤසාධාරණෙන ආනුභාවෙන මග්ගං පාපෙතුඤ්ච සක්කොති.
 බාලගාමිකහෙරඤ්ඤිකානං කභාපණජානනම්ච ච නෙසං ආරම්මණජානනං
 වෙදිතබ්බං. යථා හි හෙරඤ්ඤිකඵලකෙ යපිතං කභාපණරාසිං ඵකො
 අසඤ්ජාතවොහාරඛුද්ධි බාලදාරකො, ඵකො ගාමිකපුරිසො, ඵකො
 හෙරඤ්ඤිකොති තීසු ජනෙසු පස්සමානෙසු බාලදාරකො කභාපණානං
 විත්තවිචිත්තදීඝරස්සවතුරස්සපරිමණ්ඩලභාවමත්තමෙව ජානාති, “ඉදං මනුස්සානං
 උපහොගපරිහොගාවහං රතනසම්මත” න්ති න ජානාති. ගාමිකපුරිසො තද්වහයං
 ජානාති, “අයං ඡෙකො මහාසාරො, අයං කුටො, අයං අඛිස්සාරො, අයං
 පාදසාරො” තිආදිකං පන විභාගං න ජානාති. හෙරඤ්ඤිකො සබ්බෙපි තෙ පකාරෙ
 ජානාති, ජානන්තො ච ඔලොකෙන්වාපි ජානාති, ආකොට්ඨසද්දං සුත්වාපි ජානාති,
 ගන්ධං සාගිත්වාපි රසං සාගිත්වාපි හත්ථෙන ධාරගිත්වාපි “අසුකස්මිං ගාමෙ වා
 නිගමෙ වා නගරෙ වා පබ්බතෙ වා නදීතීරෙ වා කතො” තිපි “අසුකආචරියෙන
 කතො” තිපි ජානාති. තත්ථ සඤ්ඤා අසඤ්ජාතවොහාරඛුද්ධිනො බාලදාරකස්ස
 කභාපණදස්සනං විය විභාගං අකත්වා පිණ්ඩවසෙනෙව ආරම්මණං ගණ්හාති
 නීලාදිවසෙන ආරම්මණස්ස උපට්ඨානාකාරග්ගහණතො, විඤ්ඤාණං
 ගාමිකපුරිසස්ස කභාපණදස්සනම්ච ඵකවිච්චිසෙසග්ගහණසමත්ථතාය, පඤ්ඤා
 අනවසෙසග්ගහණසමත්ථතාය හෙරඤ්ඤිකස්ස කභාපණදස්සනම්ච දට්ඨබ්බාති.

1178-80. සභාවපට්ඨෙධනන්ති සකො භාවො, සමානො වා භාවො සභාවො,
 තස්ස පට්ඨෙධනං ඤාතපරිඤ්ඤාතීරණපරිඤ්ඤාවසෙන
 සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණපට්ඨෙධනං. සට්ඨාදිපටිච්ඡාදකස්ස බාහිරන්ධකාරස්ස
 දීපාලොකො විය යථාචුත්තධම්මසභාවපටිච්ඡාදකස්ස විද්ධංසනරසා.
 උජ්ජ්ජමානොයෙව හි ඤාණාලොකො හදයන්ධකාරං විධමෙන්තො උජ්ජ්ජජනීති
 ආහ “සම්මොහනන්ධකාරස්ස, විද්ධංසනරසා මතා” ති. තතොයෙව සබ්බධම්මෙසු
 අසම්මුය්හනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨති, කාරණභූතා වා සයං ඵලභූතං අසම්මොහං
 පච්චුපතිට්ඨාපෙතිති ආහ “අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා” ති. විපස්සනාපඤ්ඤාය
 ඉධාධිජ්ජෙතත්තා සමාධි තස්සා පදට්ඨානං. තථා හි “සමාහිතො යථාභූතං
 පජානාති” ති (සං. නි. 3.5; 4.99; 5.1071; අ. නි. 11.2) සුත්තපදන්ති ආහ
 “සමාධාසන්තකාරණා” ති.

1181-2. ධම්මසභාවපටිවේධො නාම පඤ්ඤාය ආවේණිකො සභාවො, න තෙනස්සා කොචි විභාගො ලබ්භතීති ආහ “ලක්ඛණෙනෙකධා වුත්තා”ති. ලුප්ඡනපලුප්ඡනට්ඨේන ලොකො වුච්චති වට්ටං, තප්පරියාපන්නතාය ලොකෙ නියුත්තා, තත්ථ වා විදිතාති ලොකිකා. තත්ථ අපරියාපන්නත්තා අලොකිකා. කතමා පනෙත්ථ ලොකියා, කතමා ලොකුත්තරා වාති ආහ “ලොකියෙනා”තිආදි. ලොකියකුසලචිත්තුප්පාදෙසු මග්ගසම්පයුත්තා ලොකියෙන මග්ගෙන යුත්තා. විසෙසතො පන දිට්ඨිවිසුද්ධිආදිවිසුද්ධිවතුක්කසඬගහිතමග්ගසංයුත්තා සමුදායෙ පවත්තා පඤ්ඤා තදෙකදෙසෙසුපි පවත්තතීති මග්ග-ග්ගහණං කතං, පටිවේකම්පි වා සම්මාදිට්ඨිආදිනං මග්ගසමඤ්ඤාති කත්වා. ලොකතො උත්තරා උත්තිණ්ණාති ලොකුත්තරා. ලොකුත්තරාපි හි මග්ගසම්පයුත්තා භාවෙනබ්බා, විපස්සනාපරියොසානෙ ලබ්භතෙවාති ලොකුත්තර-ග්ගහණං න විරුජ්ඣති. තෙනාහ “ලොකුත්තරෙනා”තිආදි. සුතමයාදිතොතිආදිග්ගහණෙන භාවනාමයං සඬගණ්හාති.

1183-5. අත්තනොව චිත්තායාති තස්ස තස්ස අනවජ්ජස්ස අත්ථස්ස සාධනෙ පරොපදෙසෙන විනා අත්තනො උපායචිත්තාවසෙනෙව. භූරිපඤ්ඤෙනාති මහාපඤ්ඤෙන, පත්ථට්ඨතාය පථවීසමානපඤ්ඤෙන වාති අත්ථො. පරතො පන සුත්ථානාති පරතො උපදෙසං සුත්ථා. සුතෙනෙව ච නිජ්චන්තාති අන්තොගතහෙත්ථත්ථමිදං විසෙසනං, සුතෙනෙව නිජ්චන්තත්තාති අත්ථො. “නිජ්චන්තත්තා සුතෙන වා”ති වා පාඨො. යථා වාපි තථා වාති පරතො සුත්ථා වා අසුත්ථා වා. අප්පනාපත්තාති ඉදං සිබාපත්තං භාවනාමයං දස්සෙතුං වුත්තං, න පන අප්පනාපත්තාව භාවනාමයාති. තිස්සොපි පනෙතා පඤ්ඤා පාළිවසෙන ඵලං වෙදිතබ්බා –

“තත්ථ කතමා චිත්තාමයා පඤ්ඤා? යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා සිප්පායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා විජ්ජායානෙසු කම්මස්සකතං වා සච්චානුලොමිකං වා රූපං අනිච්චන්ති වා, වෙදනා, සඤ්ඤා, සඬබ්බාරා, විඤ්ඤාණං අනිච්චන්ති වා, යං ඵවරූපං අනුලොමිකං ඛන්තිං දිට්ඨිං රූපිං මුදිං පෙක්ඛං ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිං පරතො අසුත්ථා පටිලහති, අයං වුච්චති චිත්තාමයා පඤ්ඤා. තත්ථ කතමා සුතමයා පඤ්ඤා...පෙ.... සුත්ථා පටිලහති, අයං වුච්චති සුතමයා පඤ්ඤා. සබ්බාපි සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා භාවනාමයා පඤ්ඤා”ති (විහ. 768).

ඵත්ථ ච කිඤ්චාපි කම්මායතනාදිවසෙන චිත්තාමයසුතමයපඤ්ඤා මහග්ගතලොකුත්තරවසෙන භාවනාමයපඤ්ඤා ච වුත්තා, ඉධ පන අන්තිමභවිකානං ද්විත්තං බොධිසත්තානමෙව ලබ්භමානා චිත්තාමයභූතා සච්චානුලොමිකා පඤ්ඤා, සූරිතපාරමිතං අවසෙසමහාපඤ්ඤානං ලබ්භමානා සුතමයා සච්චානුලොමිකා පඤ්ඤා, ලොකුත්තරප්පනාපත්තාපි භාවනාමයපඤ්ඤාව අධිජ්ජෙතා.

1186. පටිසම්භිදාවතුක්කස්සාති අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිභානසඞ්ඛාතස්ස පටිසම්භිදාවතුක්කස්ස වසෙන. නනු චෙත්ථ විපස්සනාපඤ්ඤා අධිප්පෙනා, කස්මා පටිසම්භිදා ආහටාති? විපස්සකානං ඤාණපාටවත්ථං පඤ්ඤාප්පහෙදෙ නිද්දිසියමානෙ පටිසම්භිදාපඤ්ඤාපි චත්තුකාමනාය, පටිසම්භිදාපඤ්ඤාය වා විපස්සනාඵලභුතත්තා ලොකියලොකුත්තරපඤ්ඤාධිකාරෙ වා ලොකුත්තරපඤ්ඤාය සහ පාපුණ්ණිකම්මං පටිසම්භිදාපඤ්ඤම්පි චත්තුකාමනාය ඉධෙව චුත්තාති. අත්ථධම්මනිරුත්තිසු ඤාණන්ති “අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තත්ත්ව ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා” ති (විහ. 718) එවමාගතං අත්ථාදිසු තිසු පහෙදගතං ඤාණන්තයං. තිසුපිති යථාචුත්තෙසු තිසුපි පටිසම්භිදාඤාණෙසු ගොචරක්ඛිව්වලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානභූමිආදිවසෙන තෙ ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ඉමාති ඤාණාති ඉදමත්ථජොතකාතීති එවං පහෙදගතං ඤාණං, පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණවසෙන වා තිසු ඤාණෙසු ඤාණං. පටිසම්භිදාරම්මණම්පි හි පටිභානපටිසම්භිදා හොති. තෙනෙව ච සුත්තන්තභාජනීයපාළියං “ඤාණෙසු ඤාණ”න්ති, අට්ඨකථාය ව “සඛ්ඛත්ථකඤාණං ආරම්මණං කත්වා ඤාණං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පහෙදගතං ඤාණ”න්ති (විහ. අට්ඨ. 718) අවිසෙසෙන චුත්තං. එවඤ්ච කත්වා මහග්ගතපටිසම්භිදාඤාණස්ස අභාවෙපි නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණාති පටිභානපටිසම්භිදාය මහග්ගතාරම්මණනාපි පඤ්ඤාපුච්ඡකපාළියං චුත්තා.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන –

“යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා, යං යං වා පනාරබ්භ, තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අචික්ඛෙපො හොති. යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි අරුපිනො ධම්මා, ඉමෙ ධම්මා කුසලා. තෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. යාය නිරුත්තියා තෙසං ධම්මානං පඤ්ඤත්ති හොති, තත්ත්ව ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා. යෙන ඤාණෙන තාති ඤාණාති ජානාති ‘ඉමාති ඤාණාති ඉදමත්ථජොතකාතී’ති, තෙසු ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා” ති (විහ. 725) –

චිත්තුප්පාදක්කමෙන දෙසනාය පචත්තත්තා සාවසෙසො පාඨො කතො. චිත්තුප්පාදසඞ්ඛගිතෙ අත්ථෙ අසෙසෙත්වා දෙසනා හි අභිධම්මභාජනීයෙ පචත්තා, න සඛ්ඛෙඤ්ඤොයාති යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙන “යෙන ඤාණෙන තාති ඤාණාති ජානාති” ති චුත්තං, න තං අඤ්ඤාරම්මණං පටිසෙධෙති දෙසනාය අතප්පරභාවතො. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ නිබ්බානෙ, අනාගතෙපි අත්ථපටිසම්භිදා සියා න චත්තඛ්ඛා අතීතාරම්මණාතිපි අනාගතාරම්මණාතිපි

පව්වුප්පන්තාරම්මණානිපිති අත්ථපටිසම්භිදාය නිබ්බානාරම්මණතා වුත්තා. එත්ථ ච අත්ථොති සඬ්ඛෙපතො හෙතුඵලස්සෙනං අධිවචනං. හෙතුඵලඤ්ඤි යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන අරියති අධිගමියති සම්පාපුණියති, තස්මා අත්ථොති වුව්චති. ධම්මොතිපි සඬ්ඛෙපතො පච්චයස්සෙනං අධිවචනං. සො හි යස්මා තං තං දහති පචත්තෙති, සම්පාපුණිතං චා ධාරෙති, තස්මා ධම්මොති වුව්චති. නිරුක්තීති සත්තානං මූලභාසාභූතා මාගධිකභාසා, යාය බුද්ධානං දෙසනා හොති. පටිභානන්ති හෙට්ඨා වුත්තං ඤාණත්තයමෙව. වුත්තඤ්ඤෙනං අභිධම්මෙ ‘දුක්ඛෙ ඤාණං...පෙ.... තස්ස විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’තිආදි.

1187. යස්මා පනායං සඬ්ඛෙපත්ථොච, පහෙදවසෙන ච වුව්චමානො පාකටො හොති, තස්මා තං සඬ්ඛහෙත්වා පහෙදතොච අත්ථාදිකෙ දස්සෙතුං “යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්ත”න්තිආදි ආරද්ධං. යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්තන්ති යං කිඤ්චි හෙතාදිපච්චයතො සමුප්පන්තං. තං පන “ඉදං ඉතො නිබ්බත්ත”න්ති ඵලං හෙතුඅනුසාරෙන විඤ්ඤායමානමෙව ඉධ අධිස්සෙනං, තථා කුසලාකුසලඵලභූතා විපාකා අබ්‍යාපාරසන්තිවසෙන විඤ්ඤායමානා, සෙසා අබ්‍යාපාරභූතා කිරියා ධම්මා අවිපාකසන්තිවසෙන, අසඬ්ඛතං නිස්සරණභූතො නිරොධො නිබ්බුතිසන්තිවසෙන, බුද්ධච්චනත්ථභූතො ඛන්ධාදිපරමත්ථධම්මො ඉමාය අයං දීපිතොති ඵලං පාළිඅනුසාරෙන විඤ්ඤායමානොච අත්ථසමඤ්ඤං ලහතීති ආහ “යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්ත”න්තිආදි. තත්ථ හෙතුඵලං, භාසිතත්ථො ච සකසකහෙතුපටිබද්ධො, භාසිතපටිබද්ධො ච විඤ්ඤායතීති පරියායතො, සෙසං සකසකභාවවසෙනෙව විඤ්ඤායතීති නිප්පරියායතොච අත්ථො නාම. තත්ථ පරියායත්ථො සුත්තන්තභාජනීයවසෙන වුත්තො, නිප්පරියායත්ථො අභිධම්මභාජනීයවසෙනාති දට්ඨබ්බං. භාසිතන්ති පාළිධම්මමාහ. සෙසං අත්ථපඤ්චකෙසු වුත්තනයෙන යථාරහං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං.

එත්ථ ච නිබ්බානං පත්තබ්බො අත්ථො, භාසිතත්ථො ඤාපෙනබ්බො අත්ථො, ඉතරො නිබ්බත්තෙතබ්බො අත්ථොති තිවිධො හොති අත්ථො. මග්ගො සම්පාපකො හෙතු, භාසිතං ඤාපකො හෙතු, ඉතරං නිබ්බත්තකො හෙතූති ඵලං තිවිධො හොතීති දට්ඨබ්බං. කිරියාධම්මානඤ්චෙත්ථ අවිපාකතාය ධම්මභාවො න වුත්තො. යදි ඵලං විපාකා න හොන්තීති අත්ථභාවො න චත්තබ්බො? න, පච්චයුප්පන්තභාවතො. ඵලං සති කුසලාකුසලානම්පි පච්චයුප්පන්තත්තා අත්ථභාවො ආපජ්ජති? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටභාවතො ධම්මභාවො ඵල තෙසං වුත්තො, කිරියානං පච්චයභාවා ධම්මභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන හෙතුභාවාභාවතො ධම්මභාවො න යුත්තොති. අපිච “අයං ඉමස්ස පච්චයො, අයං පච්චයුප්පන්තො”ති ඵලං හෙදමකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ විපාකකිරියධම්මෙ ච පච්චචෙක්ඛන්තස්ස ධම්මත්ථපටිසම්භිදා න හොන්තීති තෙසං අත්ථධම්මතා වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

1189. සභාවනිරුක්තීති අවිපරිතනිරුක්ති, අවිපරිතනිරුක්තීති තස්ස තස්ස අත්ථස්ස බොධනෙ සබ්බකාලං පටිනියතසම්බන්ධො අබ්‍යභිචාරවොහාරො

මාගධභාසානි වුත්තං හොති. සා හි සබ්බකාලං පටිනියතසම්බන්ධො, ඉතරා භාසා පන කාලන්තරෙන පරිවත්තන්ති. අත්ථතො පනෙසා නාමපඤ්ඤත්තීති ආවරියා. යථාහු –

“නිරුත්ති මාගධා භාසා, අත්ථතො නාමසම්මුති”ති.

අපරෙ පන – යදි සභාවනිරුත්ති පඤ්ඤත්තිසභාවා, එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා, න වචනන්ති ආපජ්ජති, එවඤ්ඤ සති “තත්ත්ව ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා”ති ඉදං න සක්කා වත්තුං, අභිලපිතබ්බොති අහිලාපො. න හි වචනතො අඤ්ඤං අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථී, අථ එස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං, එවඤ්ඤ සති අත්ථධම්මානම්පි බොධෙතබ්බත්තා තෙසම්පි නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති, අපිච අට්ඨකථායං “එස්සොති ච සභාවනිරුත්ති, එස්සා එස්සන්ති න සභාවනිරුත්ති”ති (විභ. අට්ඨ. 718) වචනතො විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො නිරුත්තිති දස්සිතමෙව, “තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාහිලාපෙ පහෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, එවමයං නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා”ති ච අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 718) වුත්තන්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවීරියා පරතො මනොද්චාරෙ නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තති, එවඤ්ඤ කත්වා “නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා”ති වචනං උපපන්නං හොතීති වදන්ති.

ආවරියජොතිපාලත්ථෙරාදයො පනාහු – “නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්තාරම්මණා”ති වචනං පච්චුප්පන්නං සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡාජානනං සන්ධාය වුත්තං, එවඤ්ඤ සති අඤ්ඤස්මිං පච්චුප්පන්තාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුප්පන්තාරම්මණන්ති වුත්තන්ති ආපජ්ජති, යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාදිසද්දහෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං තංතංසද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුප්පන්නසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තංවිභාවකං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදානි වුවචමානෙ න කොචි පාළිවිරොධො, තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සාති ච පච්චුප්පන්නසද්දාරම්මණපච්චවෙක්ඛණං පවත්තෙන්තස්සාති න න සක්කා වත්තුං. තම්පි හි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තමෙව තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපහෙදනිච්ඡයස්ස හෙතුභාවතො නිරුත්තිං හින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජන්ති ච පහෙදගතම්පි හොතීති.

1190. තිව්ධන්ති ඉදං හෙට්ඨා විභාවිතනයමෙවාති. පච්චවෙක්ඛතොති ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානීති අසම්මොභවසෙන පච්චවෙක්ඛන්තස්ස. නනු ච තීණි ඤාණානිපි අත්ථධම්මසභාවං නාතිවත්තන්තීති ඤාණෙසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මපටිසම්භිදා ච හොති, කස්මා පන “තෙසු...පෙ.... මත”න්ති විසුං වුත්තන්ති? සාරම්මණෙසු තීසු ඤාණෙසු පවත්තඤාණස්ස අධිජ්ජෙතන්තා. යඤ්චි ඤාණාරම්මණං ඤාණං තස්ස ආරම්මණම්පි අසම්මොභවසෙන

පටිච්ඡේදානතමෙව පවත්නති, තං ඉධ පටිභානපටිසම්භිදා නාම. එවඤ්ච කත්වා
 චුත්තං “ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානි”ති. ඤාණමත්තාරම්මණං පන
 ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදායෙව. එත්ථ ච කිඤ්චාපි අයං පටිසම්භිදා සාරම්මණෙසු
 ඤාණෙසු පවත්නති, ආරම්මණානං පන පහෙදං හෙට්ඨා ඤාණත්තයමෙව විභාවෙති.
 යථා කිං? යථා ධම්මදෙසනාය අසමත්ථො ඛුස්සුතො කිඤ්චාපි ධම්මකථිකෙන
 කථෙතඛිබං ධම්මං ජානාති, දෙසනා පන ධම්මකථිකස්සෙව විසයොති,
 එවංසම්පදම්ඨං දට්ඨඛිබං. ඉමාසු පන පච්ඡිමානං තිස්සන්තං
 සෙබ්බසෙබ්බමග්ගක්ඛණෙ අසම්මොභවසෙන පටිවෙධො හොති, අත්ථපටිසම්භිදාය
 ආරම්මණකරණවසෙනපි. තථා හි සා මග්ගඵලසභාවාපි හොති. එවඤ්ච කත්වා සා
 ලොකියලොකුත්තරා, සෙසා තිස්සො ලොකියාව. තෙනාහු පොරාණා –

“ලාභො තාසමසම්මොභා, සෙබ්බසෙබ්බපථක්ඛණෙ;
 අත්ථපඤ්ඤා යථාලම්බා, සා ද්විධාඤ්ඤා තු සාසවා”ති.

1191. ඉමා පන චතස්සො පටිසම්භිදා පඤ්චහි ආකාරෙහි විසදභාවං ගච්ඡන්තීති
 දස්සෙතුං “පරියත්තී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ පරියත්තී නාම බුද්ධචචනස්ස
 පරියාපුණනං, පාළිඅට්ඨකථාසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා පරිපුච්ඡා පරිතො
 සඛිබ්බො ඤාතුං පුච්ඡාති කත්වා. සවනං සක්කච්චං අට්ඨං කත්වා
 සොතවිඤ්ඤාණවසෙන ගහණං, අධිගමො මග්ගුප්පත්ති. අට්ඨකථායං පන
 “අධිගමො නාම අරහත්තමග්ගුප්පත්ති”ති (විහ. අට්ඨ. 718) චුත්තං. තං සෙබ්බමියං
 පහෙදගමනං අප්පට්ඨයං, අසෙබ්බමියං ඛුච්ඡිසයන්ති කත්වා චුත්තං. සාතිසයං වා
 අධිගමනං සන්ධායෙව චුත්තං. සෙබ්බෙන පත්තානම්පි හි ඉමාසං අරහත්තප්පත්තියා
 විසදභාවාධිගමොති. පුඛ්බ්බයොගො විය පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි
 පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතීති පඤ්චන්තම්පි යථායොගං
 සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදතාය කාරණතා යොජෙතඛිබා. පුඛ්බ්බයොගො නාම
 පුඛ්බ්බබුද්ධානං සාසනෙ ගතපච්චාගතිකභාවෙන යාව අනුලොමගොත්රභුසම්පං, තාව
 විපස්සනාහියොගො. අධිගමපුඛ්බ්බයොගො චෙත්ථ අනුප්පන්නං උප්පාදෙන්ති,
 උප්පන්නඤ්ච විසදං කරොන්ති, සෙසානි පන සුච්ඡිසදභාවස්සෙව පච්චයාති දට්ඨඛිබං.

1192-4. එවං එකවිධාදිවසෙන පඤ්ඤාය පහෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි
 භාවනාවිධානං විභාවෙතුං “කථං භාවෙතඛිබා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යස්මා ඉමාය
 පඤ්ඤාය ඛන්ධාදයො ධම්මා භූමි, සීලවිසුද්ධි චෙව චිත්තවිසුද්ධි වානි ඉමා ද්වෙ
 විසුද්ධියො මූලං, දිට්ඨිවිසුද්ධි කඛ්ඛාචිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි
 පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධිති ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො සරීරං,
 තස්මා තෙසු භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිවයං කත්වා
 මූලභූතා ද්වෙ විසුද්ධියො සම්පාදෙන්වා සරීරභූතා පඤ්ච විසුද්ධියො
 සම්පාදෙන්තෙන භාවෙතඛිබාති දස්සෙතුං “ඛන්ධාදීසු”තිආදි ආරද්ධං. ඛන්ධාදීසුති
 ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියපටිච්චසමුප්පාදාදිහෙදෙසු. භූමිභූතෙසු වානි
 ලක්ඛණාදිග්ගහණවසෙන ඤාණස්ස පවත්තිට්ඨානභූතෙසු. සීලං චිත්තවිසුද්ධිත්ති
 මූලභූතං සීලවිසුද්ධිං, චිත්තවිසුද්ධිඤ්ච. සති හි සීලවිසුද්ධියං, චිත්තවිසුද්ධියඤ්ච අයං

පඤ්ඤා මූලජාතා නාම හොති, නාසතීති. දිට්ඨිවිසුද්ධාදයො පඤ්චාති
 උපබ්බහෙතඛිබ්බත්තා සරීරභූතා දිට්ඨිවිසුද්ධිආදයො පඤ්ච. ඉමිස්සා හි පඤ්ඤාය
 සන්තානවසෙන පචත්තමානාය පාදපාණිසිසට්ඨානියා දිට්ඨිවිසුද්ධිආදයො ඉමා
 පඤ්ච විසුද්ධියො අවයවෙන සමුදායුපලක්ඛණනයෙන සරීරන්ති වෙදිතඛිබ්බා. තාය
 පඤ්ඤායාති උග්ගහපරිපුච්ඡාදිවසෙන ඛන්ධාදීසු ධම්මෙසු පචත්තපඤ්ඤාය.
 ජනනාදිකොති ජාතිජරාමරණාදීහි.

1195-6. “භාවෙනඛිබ්බා”ති වත්වා ඉදානි යස්මා ඛන්ධාදිභූමිසු
 සීලවිසුද්ධිචත්තවිසුද්ධිසඛිබ්බාතෙනහි මූලෙහි සුප්පතිට්ඨිතෙන
 පඤ්චවිසුද්ධිසඛිබ්බාතසරීරස්ස වඩ්ඪනෙනෙව පඤ්ඤාවඩ්ඪනා නාම හොති, තස්මා
 විපස්සනාපඤ්ඤාය භූමිභූතෙසු ඛන්ධාදීසු එකදෙසදස්සන්තං “රූපඤ්චා”තිආදි
 චුත්තං. තත්ථාති තෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු. යං කිඤ්චීති අනවසෙසපරියාදානං.
 අතීතානාගතාදිකන්තිආදිනා පන තදෙව එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙති.
 ආදි-ග්ගහණෙන පච්චුප්පන්තස්ස ගහණං.

1197-1200. භීතන්තිආදීසු අකුසලකම්මසමුට්ඨානතාය භීතං,
 කුසලකම්මසමුට්ඨානතාය පණිතං. අකුසලවිපාකුප්පත්තිහෙතුභූතතාය වා භීතං,
 විපරියායෙන පණිතං. දූප්පරිග්ගහභූතසුබ්බමරූපාදිවසෙන දූරං, ඉතරවසෙන
 සන්තිකන්තිආදිනා අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. සඛිබ්බං තං එකතො කත්ථාති
 අතීතාදිවිභාගහින්තං සඛිබ්බං තං රූපරාසිවසෙන බුද්ධියා එකජ්ඣං ගහෙත්වා
 “මහාඋදකක්ඛන්ධො”තිආදීසු විය “රාසට්ඨෙත රූපක්ඛන්ධො”ති චූචිවති.
 සුත්තෙහි හි චුත්තං “තදෙකජ්ඣං අභිසංයුහිත්වා අභිසඬ්ඛිපිත්වා”ති.
 වෙදනාක්ඛන්ධොතිආදීසුපි එසෙව නයො. එකෙකෙසු පන වෙදනාදීසු “සමුද්දො
 මයා දිට්ඨො”තිආදීසු විය සමුදායවොහාරස්ස අවයවෙපි දිස්සන්තො ඛන්ධ-සද්දො
 රුළුභිවසෙන පචත්තතීති දට්ඨඛිබ්බං. යං තං කිඤ්චී වෙදයිතලක්ඛණන්ති
 සම්ඛන්ධො. වෙදනාක්ඛන්ධොයෙව වෙදනාක්ඛන්ධතා. වෙදනාය අතීතාදිවිභාගෙ
 විත්ථාරකථා විසුද්ධිමග්ගතො (විසුද්ධි. 2.497 ආදයො) ගහෙතඛිබ්බා.
 අභිසඬ්ඛාරලක්ඛණන්ති සඬ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස වෙනනාපධානතාය එවං චුත්තං,
 සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ රාසිකරණලක්ඛණං සම්පිණ්ඩනලක්ඛණන්ති චුත්තං
 හොති. අථ වා “සඬ්ඛතමභිසඬ්ඛරොන්ති”ති (සං. නි. 3.79) චුත්තත්තා යථා
 අත්තතො ඵලසඬ්ඛතං සම්මදෙව නිප්පන්නං හොති, එවං අභිසඬ්ඛරණසභාවන්ති
 අත්ථො. අයං පන කුසලාකුසලවෙනනාය වසෙන වට්ටති.

1202-5. එවං විපස්සනාපඤ්ඤාය භූමිභූතෙ ධම්මෙ එකදෙසතො දස්සෙත්වා
 ඉදානි සීලචිත්තවිසුද්ධිතං හෙට්ඨා චුත්තත්තා තා අවත්වා ඉදං පඤ්ඤාභාවනාය
 ආදිභූතං දිට්ඨිවිසුද්ධිං දස්සෙතුං “චත්තාරො ව මහාභූතා”තිආදි ආරද්ධං. තං
 සම්පාදෙතුකාමෙන ච යොගාවචරෙන චතුර්ධාචුච්චත්ථානවසෙන වා
 ද්වාදසායතනවසෙන වා පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන වා උභින්නං සඬ්ඛෙපකොට්ඨාසානං
 වසෙන වා පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන වා නාමරූපස්ස වචත්ථාපෙතඛිබ්බාවෙපි තෙන
 තෙන මුඛෙන වචත්ථානප්පකාසනස්ස අතිපපඤ්චාවහන්තා

යථාධිගතක්ඛන්ධවසෙනෙව ඉධ වචන්ථානං දස්සිතං. එකාසීතියා චිත්තෙනාති එකාසීතියා ලොකියචිත්තෙන. ලොකුත්තරචිත්තාති පන නෙව සුක්ඛවිපස්සකස්ස, න සමථයාතිකස්ස පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති අනධිගතත්තා. චත්තාරොරුපිනො ඛන්ධෙති චත්තාරො අරුපිනො ඛන්ධෙ. සීතුණ්හාදිවිරොධිපච්චයසමවායෙ විකාරාපජ්ජනතො රූපං රුප්පනලක්ඛණං. ආරම්මණාහිමුඛං නමනතො නාමං නමනලක්ඛණං. පරිගණහතීති පරිච්ඡෙදකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිච්ඡින්නදිත්වා ගණ්හාති.

1206-9. තාලස්ස කන්දං තු යමකන්ති ද්විති ඛිපෙහි නිබ්බත්තිතං එකීභුතං යමකතාලකන්දං. තඤ්ඤි යමකං හිත්තසන්නානම්පි අහින්තං විය උපට්ඨාති, එවං රූපාරූපධම්මාති. නාමඤ්ච රූපඤ්චාති එතෙනෙව තස්ස දුට්ඨභාවෙ සිද්ධෙ “ද්විධා වචන්ථපෙනි”ති ඉදං නාමරූපවිනිමුත්තස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ “නාමතො රූපතො”තිආදි. නාමරූපමත්තතාය අවිනිච්ඡිතත්තා, සන්නානාදිසනහෙදස්ස ව අකතත්තා අහිනිවෙසෙන විනා සමුහෙකත්තග්ගහණවසෙන “සත්තො”ති පවත්තො සම්මොහො සත්තසම්මොහො, තස්ස ඝාතත්ථං වික්ඛම්භනත්ථං. බහුසුත්තවසෙනාති “යථා හී”තිආදිනා ඉධ දස්සිතානං, අඤ්ඤෙසඤ්ච “රූපඤ්ච හිදං, මහාලි, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා”ති (මහාව. 20; සං. නි. 3.59) එවමාදීනං සම්බහුලානං සුත්තත්තානං වසෙන. තන්ති තං නාමරූපං.

1210-2. අභිගසම්භාරාති අභිගසම්භාරහෙතු තන්තිමිත්තං අමුඤ්චිත්වා සති එව තස්මිත්ති අත්ථො. සද්දොති වොහාරො. ඛන්ධෙසුති පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සන්නෙසු තෙ අමුඤ්චිත්වාච සත්තොති සම්මුති වොහාරො. ඉදං චුත්තං හොති – යථා අක්ඛවක්කපඤ්ජරර්සාදිසු අභිගසම්භාරෙසු එකෙනාකාරෙන එකජ්ඣං රාසි හුත්වා සණ්ඨිතෙසු “රථො”ති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො පන එකෙකස්මිං අභිගෙ උපපරික්ඛියමානෙ රථො නාම නත්ථි, එවමෙව උපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛාතෙසු රූපාරූපධම්මෙසු සන්නානවසෙන පවත්තමානෙසු “සත්තො”ති වා “පුග්ගලො”ති වා “ජීවො”ති වා වොහාරමත්තං, පරමත්ථතො පන එකෙකස්මිං ධම්මෙ උපපරික්ඛියමානෙ “අස්මි”ති වා “අහ”න්ති වා ගාහස්ස වත්ථුභුතො සත්තො නාම නත්ථි, කෙවලං නාමරූපමත්තමෙව අත්ථිති. එවං පස්සතො හි දස්සනං යථාභූතදස්සනං නාම හොති, යං දිට්ඨිවිසුද්ධිති වුව්වති. සවෙ කොචි සත්තො නාම නත්ථි, කථඤ්චරහි නාමරූපමත්තෙ ගමනාදිඅත්ථකිච්චසිද්ධතා හොතීති අනුයොගං සන්ධායාහ “යථාපි”තිආදි. අයං පනෙත්ථ සඬ්ඛෙපත්ථො – යථා දාරුමයං යන්තං නිජ්ජීවං ජීවවිරහිතං අබ්භන්තරෙ වත්තමානස්ස ජීවස්ස අභාවතො තතොයෙව නිරිහකං නිබ්‍යාපාරං, අථ ව පන දාරුරජ්ජුසමායොගෙ පච්චයවිසෙසවසෙන තං දාරුයන්තං ගච්ඡතිපි තිට්ඨතිපි, සජීවං සබ්‍යාපාරං විය ගමනාදිකිච්චං සාධෙත්තම්ච බායති, තථා ඉදං නාමරූපම්පි කිඤ්චාපි නිජ්ජීවං නිරිහකඤ්ච, අථ ව පන අඤ්ඤමඤ්ඤසඬ්ඛතපච්චයවිසෙසස්ස සමායොගෙ සජීවං සබ්‍යාපාරං ගච්ඡන්තං තිට්ඨන්තඤ්ච බායතිති.

1213. සච්චතොති භූතතො, පරමත්ථතොති චූත්තං හොති. ඉදං නාමරූපං අභිසංඛතං යන්තම්ච සුඤ්ඤං ජීවාදිනා. පච්චයෙහි අභිසංඛතං ඉදං නාමරූපං යන්තම්ච සුඤ්ඤන්ති වා සම්බන්ධො. දුක්ඛස්ස පුඤ්ඤොති නිව්වාතුරතාය දුක්ඛස්ස රාසි. තිණුකට්ඨසාදිසොති අත්තසුඤ්ඤතාය තිණුකට්ඨසමො.

1215. යමකන්ති යුගලං. සො ච යමකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සිතභාවෙනාති ආහ “උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා”ති. තතො ඵච ඵකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං උභො භිජ්ජන්ති. න හි කදාපි පඤ්චවොකාරහවෙ මරණවසෙන රූපෙ නිරුජ්ඣන්තෙ අරූපං අනිරුජ්ඣන්තං, අරූපෙ වා නිරුජ්ඣන්තෙ රූපං අනිරුජ්ඣන්තං අත්ථි. ඵකවොකාරහවචතුචොකාරහවෙසු පන තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනිස්සාය පචත්තියා කාරණං හෙට්ඨා චූත්තමෙවාති. සො පනායං භඬිගො පච්චයවසෙනෙව, පච්චයනිරොධෙනෙව නාමරූපනිරොධොති අත්ථො. පච්චයාති පච්චයභූතා, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයා හොන්තාපි ඵකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං උභො භිජ්ජන්තියෙවාති අත්ථො.

1216-9. නිත්තෙජන්ති තෙජහිතං ආනුභාවවිරහිතං. යත්ථ පන තං නිත්තෙජං, තං දස්සෙතුං “න ඛ්‍යාහරති”තිආදි චූත්තං. න හි අඤ්ඤො සද්දහනුස්සාහනාදිසු නාමං නිත්තෙජන්ති සක්කා වත්තුං, නාපි රූපං සන්ධාරණාබන්ධනාදිසු. තෙනෙව හි “තථා රූපම්පි නිත්තෙජ”න්ති වත්වා “භුඤ්ජාමිති...පෙ.... න විජ්ජති”ති චූත්තං.

1220-1. නාමං නිස්සායාතිආදිනා ඛ්‍යාතිරෙකවසෙනපි නාමරූපානං නිත්තෙජනංයෙව විභාවෙති. රූපඤ්ඤි ගමනාදිකිරියාසු නාමං නිස්සාය පචත්තති, නාමං දස්සනාදිකිරියාසු රූපං නිස්සාය. අඤ්ඤමඤ්ඤං සන්තිස්සාය වස්ස අත්තකිච්චසිද්ධිපි පච්චෙකං අසමත්ථතං විභාවෙති. තථා හි නාමරූපස්ස අත්තසුඤ්ඤතා, නිඛ්‍යාපාරතා ච සුට්ඨතරං පාකටා හොන්තීති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථානං සමුදිතභාවෙ සති සමත්ථතා හොති අසාමග්ගියං අහෙතුනං සාමග්ගියම්පි අහෙතුකභාවාපත්තිතො. න හි පච්චෙකං දට්ඨං අසක්කොන්තානං සතම්පි සහස්සම්පි සමුදිතං දට්ඨං සක්කොතීති වොදනං හදයෙ කත්වා ආහ “ඉමස්ස පනා”තිආදි. උපමායපි හි අසිද්ධො අත්ථො සාධෙනබ්බො. තෙනෙවාහ “උපමං තෙ කර්ස්සාමි, උපමායපි ඉධෙකච්චෙව විඤ්ඤා පුරිසා භාසිතස්ස අත්ථං ජානන්ති”ති (ම. නි. 1.258; අ. නි. 8.8; 10.95; ඡා. 2.19.24). අයං පනෙත්ථ ජච්චන්ධපීඨසජ්ජිතං උපමා – යථා ජච්චන්ධො ච පීඨසජ්ජි ච දිසා පක්කම්තුකාමා අස්සු. ජච්චන්ධො පීඨසජ්ජිං ඵවමාහ “අහං ඛො, හණෙ, සක්කොමි පාදෙහි පාදකරණියං කාතුං, නත්ථි ච මෙ වක්ඛුති, යෙහි සමං විසමං පස්සෙය්‍ය”න්ති. පීඨසජ්ජි ජච්චන්ධං ඵවමාහ “අහං ඛො, හණෙ, සක්කොමි වක්ඛුනා වක්ඛුකරණියං කාතුං, නත්ථි ච මෙ පාදා, යෙහි අභික්කමෙය්‍යං පටික්කමෙය්‍යං වා”ති. සො තුට්ඨහට්ඨො ජච්චන්ධො පීඨසජ්ජිං අංසකුටං ආරොපෙසි, පීඨසජ්ජි ජච්චන්ධස්ස අංසකුටෙ නිසිදිත්වා ඵවමාහ “වාමං මුඤ්ච, දක්ඛිණං ගණ්හ, දක්ඛිණං මුඤ්ච, වාමං ගණ්හා”ති. තත්ථ ජච්චන්ධොපි නිත්තෙජො දුබ්බලො න සකෙන බලෙන ගච්ජති, තථෙව පීඨසජ්ජි න සකෙන බලෙන ගච්ජති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය ගමනං න පචත්තති,

එවමෙව නාමමිපි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්ති, රූපමිපි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්ති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උප්පත්ති වා පවත්ති වා න භොතිති. තෙනාහු පොරාණා –

“න සකෙන බලෙන ජායරෙ,
නොපි සකෙන බලෙන තිට්ඨරෙ;
පරධම්මවසානුවත්තනො,
ජායරෙ සඬබ්බා අත්තදුබ්බලා.

“පරපච්චයතො ච ජායරෙ, පරආරම්මණතො සමුට්ඨිතා;
ආරම්මණපච්චයෙහි ච, පරධම්මෙහි විමෙ පභාවිතා” ති. (විසුද්ධි. 2.677);

1222-3. ඉදානි නාවායන්තිකූපමායපි නාමරූපානං අවසවත්තිතං විභාවෙනුං “යථා හී” තිආදිගාථාද්වයං වුත්තං. තත්ථ නිස්සායාති පතිට්ඨාය. යන්තිති ගච්ඡන්ති. මනුස්සෙ නිස්සායාති නෙතුභූතෙ නියාමකකම්මකරාදිමනුස්සෙ අපස්සාය. න හි තෙසං අරණග්ගහණලඬිකාරසණ්ඨාපනඋදකසිඤ්චනාදිකිරියාය විනා නාවා ඉච්ඡිතදෙසං පාපුණාති, යථා පන උභොපි අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය අණ්ණං ගච්ඡන්ති, එවං නාමඤ්ච රූපඤ්ච උභො අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සිතා පවත්තන්තිති අධිප්පායො.

1224. සත්තසඤ්ඤං විනොදෙන්වාති යථාවුත්තනයෙහි අනාදිකාලභාවිතං බන්ධපඤ්චකෙ සත්තග්ගාහං වික්ඛම්භෙත්වා. නාම...පෙ.... වුවච්ඡිති “ඉදං නාමං, එත්තකං නාමං, න ඉතො හියෙයා. ඉදං රූපං, එත්තකං රූපං, න ඉතො හියෙයා” ති ච එවං සබ්බාකාරෙන තෙසං ලක්ඛණසල්ලක්ඛණමුඛෙන තමත්ථභාවදස්සනං එතං අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධිති වුවච්ඡි බුද්ධාදීහිති අත්ථො. න කෙවලඤ්චෙනං දිට්ඨිවිසුද්ධියෙව වුවච්ඡි, නාමරූපවච්ඡාපනන්තිපි එතස්සෙව අධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං. ජාතිආදිතොති ජාතිපරාධ්‍යාධිආදිතො දුක්ඛතො. යථාහ “ජාතිපි දුක්ඛං, ජරාපි දුක්ඛං, ඛ්‍යාධිපි දුක්ඛං, මරණමිපි දුක්ඛං, යම්පිච්ඡං න ලහති, තම්පි දුක්ඛං, සංඛ්‍යන්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛං” ති (මහාව. 14; සං. නි. 5.1081; පටි. ම. 2.30). අත්තද්වයන්ති සස්සතුව්‍යුත්පදසඬබ්බානං අත්තද්වයං. අථ වා සත්තස්ස අවචන්තං අත්ථිභාවසඬබ්බානං, තස්ස නත්ථිභාවසඬබ්බානඤ්ච අත්තද්වයං. පරමත්ථතො අනුපලබ්භනතො හි සත්තො අත්ථිති වජ්ජිතබ්බමෙව, ලොකසඬකෙතතොව උපලබ්භනතො නත්ථිතිපි වජ්ජිතබ්බමෙවාවාති. සුට්ඨුතරං පරිසුද්ධං කරොතිති සම්බන්ධො. දිට්ඨිගතාති මලානීති දිට්ඨිගතසඬබ්බානාති මලානි. අසෙසං නිස්සෙසතො නාසං විනාසං වික්ඛම්භනං උපෙන්නි. තථා භෙනං දිට්ඨිමලවිසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධිති වුවච්ඡි.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

19. එකුනවියතිමො පරිච්ඡෙදො

කඨිබාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1227. අනන්තරං නිද්දිට්ඨාය දිට්ඨිවිසුද්ධියා විසයභාවෙන දස්සිතත්තා “එතස්සා”ති වුත්තං, න තදඤ්ඤතො විසෙසනත්ථං තදඤ්ඤස්ස ව අභාවතො. අජ්ඣත්තං වා හි විපස්සනාහිනිවෙසො භොතු ඛණ්ද්ධා වා, අත්ථසිද්ධියං පන ලක්ඛණතො සබ්බම්පි නාමරූපං අනවසෙසතො පරිග්ගහිතමෙව භොතීති. ඡානිත්වා හෙතුපච්චයෙති හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හිත්වා, හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හනහෙතුති වුත්තං භොතී. පච්චයපරිග්ගහණහෙතු හිස්ස අද්ධත්තයෙ කඨිබාවිතරණං භොතීති. විතරිත්වාහි අතික්කම්ත්වා, වික්ඛම්භෙත්වාහි අත්ථො. තං පන ඤාණං තථාවිගතං වසිභාවජ්ජත්තං ඤානං විය යොගිතො සන්තානෙ පබන්ධවසෙන පවත්තතීති කත්වා වුත්තං “ධීත”ත්ති.

1229-30. නාමරූපස්ස...පෙ.... ආවජ්ජිත්වාහි යථා නාම කුසලො හිසක්කො රොගං දිස්වා තස්ස සමුට්ඨානං පරියෙසති, යථා වා පන අනුකම්පකො පුරිසො කුමාරං උත්තානසෙය්‍යං රථිකාය නිපන්තං දිස්වා “කස්ස නු ඛො අයං පුත්තකො”ති තස්ස මාතෘපිතරො ආවජ්ජති, එවමෙවං නාමරූපස්ස කො හෙතු, කො වා පච්චයො භවෙ. න තාවෙනං අහෙතුකං සබ්බත්ථ, සබ්බදා, සබ්බෙසඤ්ච එකසදිසභාවාපත්තිතො, න ඉස්සරාදිහෙතුකං නාමරූපතො උද්ධං ඉස්සරාදීනං අභාවතො. යෙපි නාමරූපමත්තමෙව ඉස්සරාදියොති වදන්ති තෙසං ඉස්සරාදිසඨිබාතනාමරූපස්ස අහෙතුභාවාපත්තිතො, තස්මා භවිතබ්බමස්ස හෙතුපච්චයෙහි, “කො නු ඛො”ති නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයෙ ආවජ්ජිත්වාහි අත්ථො. එවං තාව කත්වා ඉමස්ස නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හන්තෙන ඔළාරිකත්තා, සුපාකටත්තා ව රූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති පඨමං තස්ස පච්චයපරිග්ගහො කාතබ්බොති දස්සෙන්නො ආහ “රූපකායස්සා”තිආදි. තත්ථ යථා නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො අහෙතුවිසමහෙතුවාදනිවත්තියා භොතී, එවං නිබ්බිදාවිරාගාවහභාවෙන තත්ථ තත්ථ අභිරතීනිවත්තියාපි ඉච්ඡිතබ්බොති තං ද්වත්තිංසාකාරවසෙන දස්සෙතුං “කෙසා ලොමා”තිආදි වුත්තං.

1232-3. අවිජ්ජා...පෙ.... මතොති අවිජ්ජා තණ්හා උපාදානං කම්මන්ති ඉදං චතුබ්බිධං ධම්මජාතං එතස්ස යථාවුත්තස්ස රූපකායස්ස හෙතු, චතුබ්බිධො ආභාරො පච්චයොති අත්ථො. කස්මා පන පුරිමං හෙතු, ඉතරො පච්චයොති වොදනං සන්ධාය “ජනකො”තිආදිං වත්වා තං ලොකවසෙන සමත්ථෙතුං “හෙත්වඬිකුරස්සා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ජනකොති, අනුපාලකොති ව අන්තොගතහෙත්වත්ථමිදං විසෙසනං, ජනකත්තා, අනුපාලකත්තාහි වුත්තං භොතී.

තත්ථ ජනකත්තාති නිබ්බන්තකත්තා. ඉමිනා බීජං විය අභිකුරස්ස අවිජ්ජාදයො රූපකායස්ස අසාධාරණකාරණතාය හෙතුති දස්සිතං. අනුපාලකත්තාති උපත්ථම්භකත්තා. ඉමිනා පන අභිකුරස්ස පථවීසලිලාදයො විය ආභාරො සාධාරණකාරණතාය පච්චයොති දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං.

1234-7. ඉතිමෙ...පෙ.... ගතාති එවමෙනෙ අවිජ්ජාදයො පඤ්ච ධම්මා යථාරහං හෙතුභාවං, පච්චයභාවඤ්ච ගතා. මාතාව උපනිස්සයාති අවිජ්ජා හවෙසු විජ්ජමානදොසපටිච්ඡාදනභාවෙන, තණ්හා පත්ථනාභාවෙන, උපාදානං දළ්භග්ගාභාවෙනාති එවං සඬ්ඛාරභවානං හෙතුභූතා ජනකසභායතාය භවතිකන්තිතංසහජාතආසන්නකාරණත්තා අභිසඬ්ඛාරිකා, අපස්සයභූතා වාති මාතා විය උපනිස්සයා භොන්ති. යථා පිතුජනිතසුක්කෙ පුත්තස්ස උප්පත්තීති පිතා ජනකො, එවං කම්මං සත්තස්ස උප්පාදකත්තා ජනකන්ති ආහ. යථා ධාතී ජාතස්ස කුමාරස්ස වඬ්ඨිතා සන්ධාරිකා, එවං ආභාරො උප්පන්නස්ස කායස්ස බ්‍රූහෙතා, සන්ධාරකො වාති චුත්තං “ධාතී...පෙ.... හවෙ”ති. කාමඤ්චෙන්ථ අවිජ්ජාදයො නාමකායස්සාපි පච්චයො, පකාරන්තරෙන පන තස්ස පාකටං පච්චයපරිග්ගහවිධිං දස්සෙතුං “චක්ඛුඤ්චා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ චක්ඛුඤ්චාති ච-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන චක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාදිං අජ්ඣත්තං සබ්බං පච්චයජාතං සඬ්ගණ්හාති. රූපමාලොකමෙව වාති පන ච-සද්දෙන යථා බාහිරරූපං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො, යථා ච ආලොකො උපනිස්සයපච්චයො, එවං අඤ්ඤම්පි බාහිරං පච්චයජාතං සඬ්ගණ්හාති. පටිච්චාති පච්චයභූතං ලද්ධාති අත්ථො. තෙන චක්ඛුස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන, රූපාලොකානඤ්ච යථාසම්භවං ආරම්මණඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන, ඉතරෙසඤ්ච සද්දසඬ්ගහිතානං අනන්තරාදිසහජාතාදිවසෙන පච්චයභාවං දස්සෙති. ආදි-සද්දෙන එස්සාදිතං විය සහ පච්චයෙහි සොතව්ඤ්ඤාණාදිතං සඬ්ගහො වෙදිතබ්බො. එවං සම්මසනුපගං සබ්බං නාමං සහ පච්චයෙන සඬ්ගහිතං භොති. තෙනාහ “නාමකායස්ස පච්චයං පරිගණ්හති”ති.

1238-40. දිස්වානාති එතරහි පවත්ති. දිස්වා. තථෙවිදන්ති ඉමිනා න කෙවලං සප්පච්චයනාමත්තමෙව පච්චාමට්ඨං, අථ ඛො යාදිසෙහි එතරහි පවත්ති, තාදිසෙහි අවිජ්ජාදිපච්චයෙහෙව අතීතෙපි පවත්තිත්ථාති පච්චයසහිතතාපි පච්චාමට්ඨාති දට්ඨබ්බං. පුබ්බන්තෙති අතීතඛන්ධජ්ජඛන්ධකොට්ඨාසෙ. පඤ්චධාගතාති –

“අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහොසිං
අහමතීතමද්ධානං, කිං නු ඛො අහොසිං අහමතීතමද්ධානං, කථං නු ඛො
අහොසිං අහමතීතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු ඛො
අහමතීතමද්ධාන”න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) –

පඤ්චහි ආකාරෙහි ආගතා, පවත්තා වා. අපරන්තෙති අනාගතෙ ඛන්ධජ්ජඛන්ධකොට්ඨාසෙ. පඤ්චධා සමුදිරිතාති –

“භවිස්සාමි නු බො අභමනාගතමද්ධානං, න නු බො භවිස්සාමි
අභමනාගතමද්ධානං, කිං නු බො භවිස්සාමි අභමනාගතමද්ධානං, කථං නු
බො භවිස්සාමි අභමනාගතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු බො
අභමනාගතමද්ධානං”න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) –

එවං පඤ්චධා කථිතා.

1241. පච්චුප්පන්නෙපි අද්ධානෙති එතරහි පටිසන්ධිං ආදිං කත්වා
චුතිපරියන්තෙ අද්ධානෙපි. අද්ධාන-ග්ගහණෙන චෙත්ථ
පච්චුප්පන්නන්ධකොට්ඨාසමෙව වදන්ති. න හි තබ්බිනිමුත්තො අඤ්ඤො කොචි
කාලො නාම අත්ථිති. ඡබ්බිධා පරිකිත්තිතාති –

“අහං නු බොස්මි, නො නු බොස්මි, කිං නු බොස්මි, කථං නු බොස්මි,
අයං නු බො සත්තො කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී ච භවිස්සති”න්ති (ම. නි.
1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) –

එවං ඡබ්බිධා චුත්තා. “සබ්බෙ තසන්ති දණ්ඩස්සා”තිආදීසු (ධ. ප. 129-130) විය
පදෙසෙපි සබ්බ-සද්දස්ස පවත්තනතො “සබ්බා”ති වත්වාපි “අනවසෙසා”ති
චුත්තං. නත්ථි එතිස්ස අවසෙසො අවසිට්ඨොති අනවසෙසා, සොළසවිධාපි වෙසා
එකකඬ්ඛාවසෙනාපි අනවසිට්ඨා හුත්වාති චුත්තං හොති. පභියාතිති
වික්ඛම්භනවසෙන පභියාති. කාමං නාමරූපමත්තං විනා සත්තස්ස අදස්සනෙන
දිට්ඨිවිසුද්ධියාව පච්චුප්පන්නෙ කඬ්ඛා පභිනා, අතිතානාගතෙ කඬ්ඛානං පහානෙන
පන පච්චුප්පන්නෙ කඬ්ඛාය අතිසයස්පහානං දස්සෙතුං ඉධෙව සා චුත්තා. අථ වා
පච්චුප්පන්නෙ නිස්සත්තනාමරූපස්ස පච්චයෙසු පවත්තකඬ්ඛාය ඉධෙව තීරණතො
සා ඉධ චුත්තා. වණ්ණහණනං වා එතං ඉධ පච්චුප්පන්නකඬ්ඛාය පහානවචනං යථා
තං සොතාපත්තිමග්ගාදීසු පභිනානම්පි ච පඤ්චන්තං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං
පහානාතිආදිනා අනාගාමිමග්ගාදීසු වචනන්ති.

1242. කම්මච්චාකානං වසෙනාපිති පුරිමකම්මහවස්මිං මොහො අවිජ්ජා,
ආයුහනං සඬ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො ඉති ඉමෙ
පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මහවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා, ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං,
ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ථුට්ඨො එස්සො, වෙදයිතං වෙදනා ඉති
ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධුපපත්තිහවස්මිං පුරෙ කතස්ස කම්මස්ස පච්චයා, ඉධ
පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා...පෙ.... චෙතනා භවො ඉති ඉමෙ
පඤ්ච ධම්මා කම්මහවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයාති එවං චුත්තානං
කම්මච්චට්චිපාකවට්ඨානං වසෙන. කිලෙසවට්ටොපි චෙත්ථ කම්මසභායතාය
කම්මච්චට්ටෙනෙව සඬ්ගහිතොති දට්ඨබ්බං.

1243. දිට්ඨධම්මවෙදනීයන්ති එත්ථ දිට්ඨධම්මො චූච්චති පච්චක්ඛන්තො
පච්චුප්පන්නො අත්තභාවො, තත්ථ වෙදිතබ්බඵලං කම්මං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං.
උපපජ්ජාපරාපරියාහොසිකම්මවසා පනාති

උපපජ්ජවෙදනීයඅපරාපරියවෙදනීයඅභොසිකම්මවසෙන. උත්තරපදලොපවසෙන හි “උපපජ්ජාපරාපරිය” න්ති චුත්තං. තත්ථ පච්චුප්පන්තභවතො අනන්තරං. උපපජ්ජිත්වා වෙදිතඛිබ්ඵලං කම්මං උපපජ්ජවෙදනීයං. අපරෙ අපරෙ දිට්ඨධම්මතො අඤ්ඤස්මිං අඤ්ඤස්මිං යත්ථකත්ථවි අත්තභාවෙ වෙදිතඛිබ්ඵලං කම්මං. අපරාපරියවෙදනීයං. අභොසි ඵච කම්මං, න තස්ස විපාකො අභොසි, අත්ථි, භවිස්සති වාති ඵචං වත්තඛිබ්ඵලං අභොසිකම්මං.

පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ව බලවභාවජ්ජන්තා තාදිසස්ස පුබ්බාභිසඤ්ඤාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා පචත්තා පයමජ්ජවනවෙතනා තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායීනී දිට්ඨධම්මවෙදනීයා නාම. සා හි චුත්තාකාරෙන බලවති ජවනසන්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරානුපකාරවසජ්ජවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අජ්ජවිපාකතාය ව ඉතරද්වයං විය පචත්තසන්තානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ච කම්මං න භොතීති ඉධෙව පුජ්ජමත්තං විය පචත්තිවිපාකමත්තං අභෙතුකඵලං දෙති, සභෙතුකඵලදානෙ පන පටිසන්ධිආකඤ්ඤානම්පි ආපජ්ජෙය්‍ය. තථා අසක්කොන්තන්ති කම්මස්ස විපාකදානං නාම උපධිජ්ජයොගාදිපච්චයන්තරසමවායෙනෙව භොතීති තදභාවතො තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපාකං දාතුං අසක්කොන්තං. අභොසිකම්මං...පෙ.... විපාකොති ඵත්ථ “අභොසි කම්ම” න්ති පදං විසුං විසුං යොජෙතඛිබ් “අභොසි කම්මං නාභොසි කම්මවිපාකො, අභොසි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො, අභොසි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො” ති (පටි. ම. 1.234). තත්ථ සකසකකාලාතික්කන්තස්ස උපපජ්ජවෙදනීයස්ස, දිට්ඨධම්මවෙදනීයස්ස ව වසෙන පුරිමං චුත්තං. තඤ්ඤි කම්මස්ස, විපාකකාලස්ස ව අතීතත්තා තථා වත්තඛිබ්ඵලං ලභති, දුතියං අනාගතෙ අරභත්තං පාපුණන්තස්ස පුරිමභවෙසු කතං අදින්තවිපාකං අපරාපරියවෙදනීයං සන්ධාය චුත්තං, තතියං පන අනන්තරභවෙ කතං උපපජ්ජවෙදනීයං, අරභතො අතීතභවෙසු කතං අපරාපරියවෙදනීයඤ්ච සන්ධාය චුත්තං. අපරෙ පන “ඵකමෙව අතීතං කම්මං අද්ධත්තයෙ විපාකාභාවං සන්ධාය තිධා විභජ්ජිත්වා චුත්ත” න්ති වදන්ති.

අත්ථසාධිකාති දානාදිපාණාතිපානාදිඅත්ථස්ස නිජ්ජාදිකා. කා පන සාති ආභ “සත්තමජ්ජවනවෙතනා” ති. සා හි සන්තිට්ඨාපකවෙතනා චුත්තනායෙන පටිලද්ධවිසෙසා, පටිසන්ධියා අනන්තරපච්චයභාවිනො විපාකසන්තාතස්ස අනන්තරපච්චයභාවෙන වා තථා අභිසඤ්ඤා සමානා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායීනී උපපජ්ජවෙදනීයං නාම. යෙභුය්‍යචුත්තියා චෙත්ථ “සත්තමජ්ජවනවෙතනා” ති චුත්තං. පච්චවෙක්ඛණවසිතාදිපචත්තියං පන පඤ්චමාදිකාපි භොති. විපාකං දෙතීති පටිසන්ධිං දත්වා පචත්තිවිපාකං දෙති, අදින්තපටිසන්ධිකං පන පචත්තිවිපාකං දෙතීති නත්ථි. චුතිඅනන්තරඤ්ඤි උපපජ්ජවෙදනීයස්ස ඔකාසොති ආවරියා. පටිසන්ධියා පන දින්තාය ජාතිසතෙපි පචත්තිවිපාකං දෙති. තෙනාභ භගවා “තිරච්ඡානගතෙ දානං දත්වා සතගුණා පාටිකඤ්ඤිතඛිබ්ඵලං” ති (ම. නි. 3.379). උභින්න...පෙ.... දෙතීති යථාචුත්තකාරණවිරහතො දිට්ඨධම්මප්‍රපජ්ජවෙදනීයභාවං අසම්පත්තා පඤ්ච

වෙනනා විපාකදානසභාවස්ස අනුපවිජින්නත්තා යදා ඔකාසං ලභති, තදා පටිසන්ධිවිපාකං, පවත්තිවිපාකං වා දෙති. සති සංසාරජ්ජවත්තියාති ඉමිනා අසති සංසාරජ්ජවත්තියං අභොසිකම්මපක්ඛෙ තිට්ඨති විපච්චනොකාසස්ස අභාවනොති දිපෙති.

1244. එවං තාව විපාකදානකාලවසෙන චතුබ්බිධං දස්සෙත්වා ඉදානි විපාකදානපරියායනො, කිච්චනො ච චතුබ්බිධතං දස්සෙතුං “ගරුක”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ ගරුකන්ති මහාසාවජ්ජං, මහානුභාවඤ්ච අඤ්ඤෙන කම්මෙන පටිබාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යකම්මං. බහුලන්ති අභිණ්භසො කතං, එකචාරං කත්වාපි අභිණ්භසමාසෙවිතඤ්ච. ආසන්නන්ති මරණාසන්නකාලෙ අනුස්සරිතං, තදා කතඤ්ච. කටත්තාකම්මන්ති ගරුකාදිභාවං අසම්පත්තං කතමත්තනොයෙව කම්මන්ති චත්තබ්බකම්මං. තත්ථ කුසලං වා භොතු අකුසලං වා, ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං මාතුසාතකාදිකම්මං වා මහග්ගතකම්මං වා, තදෙව පයමං විපච්චති. තථා බහුලාබහුලෙසු යං බහුලං සුඝිලායං දුස්ඝිලායං වා, තදෙව පයමං විපච්චති. දුරාසන්නෙසු යං ආසන්නං මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තෙනෙව උපපජ්ජති. ආසන්නකාලෙ කතෙ ච චත්තබ්බමෙව නත්ථීති. කටත්තා පන කම්මං පුනජ්ජුනං ලද්ධාසෙවනං පුරිමානං අභාවෙ පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති. ඉති ගරුකං සබ්බපයමං විපච්චති. තථා හි තං “ගරුක”න්ති චුත්තං. ගරුකෙ අසති බහුලීකතං, තස්මිම්පි අසති ආසන්නං, තස්මිම්පි අසති කටත්තාකම්මන්ති චුත්තං “පුරිමජාතීසු කතකම්මං විපච්චති”ති.

1245. පටිසන්ධිදානාදිවසෙන විපාකසන්නානස්ස නිබ්බත්තකං ජනකං. සුබදුක්ඛසන්නානස්ස, නාමරූපජ්ජබන්ධස්ස වා චිරතරජ්ජත්තිභෙතුභූතං උපත්ථම්භකං. තෙනාහ “සුබදුක්ඛං උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පවත්තෙති”ති. සුබදුක්ඛෙ පවත්තමානෙ බවිහාබාධනාදිපච්චයුපතිපාතනෙන සණිකං සණිකං තස්ස විබාධකං උපපිළකං. තෙනාහ “සුබදුක්ඛං පිළෙති බාධති, අද්ධානං පවත්තිතුං න දෙති”ති. තථා පටිපක්ඛකම්මවිපාකස්ස අජ්ජවත්තිකරණවසෙන උපච්ඡෙදකං පටිබාහකං උපසාදකං. තෙනාහ “තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා”ති.

රූපඤ්ච අරූපවිපාකක්ඛන්ධො වාති රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධො, කම්මජරූපස්සාපි විපාකපරියායො අත්ථීති “රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධො”ති චුත්තං. අඤ්ඤෙන කම්මෙනාති කුසලෙන වා අකුසලෙන වා අඤ්ඤෙන කම්මෙන කත්තුභූතෙන දින්නාය පටිසන්ධියා විපාකෙ ජනිතෙ. තෙනාහ “ජනිතෙ විපාකෙ”ති. පවත්තිවිපාකං සන්ධාය “ජනිතෙ විපාකෙ”ති වදන්ති. උජ්ජප්පනකසුබදුක්ඛං උපත්ථම්භෙතීති උපත්ථම්භකකම්මං කුසලං සමානං අඤ්ඤෙනපි කුසලකම්මෙන උජ්ජප්පමානකං සුඛං තස්ස පටිපක්ඛවිබාධනවසෙන උපත්ථම්භෙති. අකුසලං අඤ්ඤෙන අකුසලකම්මෙන උජ්ජප්පමානං දුක්ඛං තථෙව උපත්ථම්භෙති. එවඤ්ච උපත්ථම්භෙත්තං තං දීඝකාලං පවත්තෙති නාමාති ආහ “අද්ධානං පවත්තෙති”ති. උජ්ජප්පනකසුබදුක්ඛං පිළෙතීති උපපිළකං අකුසලං සමානං සුබ්බිතස්ස රොගාදිඅන්තරායකාරණසම්පාදකභාවෙන සුබසන්නානං

උපවිච්ඡිත්තදන්තං පිළෙති, කුසලඤ්ච රොගාදිනා දුක්ඛිතස්ස
 හෙසජ්ජාදිසුඛාදිකාරණසම්පාදකභාවෙන දුක්ඛසන්තානං විච්ඡිත්තදන්තං පිළෙති.
 කෙවි පන “සුඛදුක්ඛස්ස කාරණං අසම්පාදෙන්තම්පි පටිසන්ධිදායකකම්මස්ස
 පවත්තිවිපාකං පටිබාහිත්වා සයං විපාකදායකකම්මං උපපිළකකම්ම”න්ති වදන්ති.
 එවං සත්තෙ පන පටිසන්ධිදායකමෙව ජනකකම්මන්ති වුත්තං සියා.

අපිව උපසාතකෙන සහ ඉමස්ස විසෙසභාවො ආපජ්ජති, තං පටිසන්ධිවිපාකස්ස
 පටිබාහකන්ති වෙ? තං න, අවිසෙසෙන වුත්තත්තාති. “දුඛිකලං කම්මං
 සාතෙත්වා”ති වුත්තෙ “නනු තස්ස පුබ්බෙයෙව සිද්ධත්තා, නිරුද්ධත්තා ච කථමිදං
 තදුපසාතකං හොති”ති ආපන්නං වොදනං සන්ධාය කම්මස්ස සාතනං නාම තස්ස
 විපාකපටිබාහනමෙවාති දස්සෙන්නො ආහ “තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා”ති.
 තං පටිබාහනඤ්ච අත්තනො විපාකුප්පත්තියා ඔකාසකරණන්ති වුත්තං “අත්තනො
 විපාකස්ස ඔකාසං කරොති”ති. විපච්චනාය කතොකාසං කම්මං විපක්කමෙව නාම
 හොතිති ආහ “එවං...පෙ.... උප්පන්නං නාම හොති”ති.

උපපිළකං අඤ්ඤස්ස විපාකං උපවිච්ඡිත්තදති, න සයං අත්තනො විපාකං දෙති,
 උපසාතකං පන දුඛිකලකම්මං උපවිච්ඡිත්තදිත්වා අත්තනො විපාකං උප්පාදෙතිති
 අයමෙතෙසං විසෙසො. කෙවි පන ආචරියා අපරෙතාපි නයෙන ජනකාදිකම්මං
 ඉච්ඡන්ති. කථං? යස්මිං කම්මෙ කතෙ පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච
 විපාකකථන්තාරූපානං උප්පත්ති හොති, තං ජනකං. යස්මිං පන කතෙ අඤ්ඤෙන
 ජනිතස්ස ඉට්ඨස්ස වා අනිට්ඨස්ස වා එලස්ස විබාධකවිච්ඡේදකපච්චයානුප්පත්තියා,
 උපබුහකපච්චයුප්පත්තියා ච ජනකානුභවානුරූපං පරිපොසකචිරතරප්පබන්ධා
 හොන්ති, තං උපත්ථම්භකං. ජනකෙන නිබ්බත්තිතං කුසලඵලං, අකුසලඵලං වා
 යෙන පච්චනීකභූතෙන රොගධාතුවිසමතාදිනිමිත්තතාය බාධීයති, තං උපපිළකං.
 යෙන පන කම්මුතා ජනකසාමත්ථියවසෙන චිරතරප්පබන්ධාරහම්පි සමානං
 ඵලවිච්ඡේදකපච්චයුප්පත්තියා උපහඤ්ඤති විච්ඡිජ්ජති, තං උපසාතකන්ති.

එත්ථ ච කෙවි අප්පාබාධදීඝායුකතාසංවත්තනවසෙන දුතියස්ස කුසලභාවං,
 බව්භාබාධඅප්පායුකතාසංවත්තනවසෙන පච්ඡිමානං ද්වින්නං අකුසලභාවඤ්ච
 වණ්ණෙන්නි, භූරිදත්තාදීනං පන නාගාදීනං, ඉතො
 අනුප්පදින්නයාපනකපෙතානඤ්ච අපායෙසු අකුසලවිපාකස්ස
 උපත්ථම්භනුපපිළනුපසාතකාති කම්මානි සන්තිති වතුන්නම්පි කුසලාකුසලභාවො
 න විරුජ්ඣති. කිඤ්චාපි කම්මානං කම්මන්තරඤ්චෙව විපාකන්තරඤ්ච බුද්ධානං
 කම්මවිපාකඤ්ඤාණස්සෙව යාථාවසරසතො පාකටං හොති. බුද්ධාවෙණිකඤ්ඤෙන
 අසාධාරණං සාවකෙහි, විපස්සකෙන පන එකදෙසතො ජානිතබ්බං. න හි සබ්බෙන
 සබ්බං අජානන්තස්ස පච්චයපරිග්ගහො පරිපුරති, තස්මා තාදිසං පරිග්ගහං සන්ධාය
 “ඉති ඉම”න්තිආදි වුත්තං. යාදිසෙහි පච්චයෙහි පච්චුප්පන්නෙ අද්ධානෙ
 නාමරූපස්ස පවත්ති, තාදිසෙහෙව ඉතරස්මිම්පි අද්ධද්වයෙහි එවං යථා
 අතීතානාගතෙ නයං නෙති, තං දස්සෙතුං “යථා ඉද්”න්තිආදි වුත්තං. අද්ධත්තයෙහි
 කිරියාකිරියාඵලමත්තතාදස්සනපරත්තා වොදනාය. ඉති කම්මඤ්චෙවාතිආදිනා

වුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනවසෙන වුත්තං. තස්සෙවං...පෙ.... පභියාතිති තස්සෙවං සමනුපස්සතො යා සා පුබ්බන්තාදයො ආරබ්භ “අභොසිං නු ඛො අහ”න්තිආදිනා නයෙන පවත්තා විචිකිච්ඡා පභියාති.

1246-8. පභිනාය පන තාය සබ්බභවයොනිගතිධීතිසත්තාවාසෙසු හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙනෙව පවත්තනාමරූපමත්තමෙව බායති. තෙනෙවාහ “හෙතුඵලස්ස සම්බන්ධවසෙනෙවා”තිආදි. කාරණසාමග්ගියං දානාදීහි සාධිතකිරියාය පවත්තමානාය කාරණමත්තෙ කත්තුචොභාරොති ආහ “කාරණතො උද්ධං කාරණං න ච පස්සති”ති. පාක...පෙ.... පටිච්චෙදකං න පස්සතිති සම්බන්ධො. පාකපටිච්චෙදකන්ති විපාකචින්දකං. එවං අපස්සන්තො පන කාරණෙ සති කාරකොති, විපාකප්පවත්තියා සති පටිසංචෙදකොති සමඤ්ඤාමත්තෙනෙව පණ්ඩිතා චොභරන්ති. ඉච්චෙවං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති. සුද්ධධම්මාති කෙනචි සත්තෙන වා පුග්ගලෙන වා අමිස්සධම්මා. එවෙනන්ති එවංවිධං එතං දස්සනං සම්මදස්සනං, අවිපරිතදස්සනන්ති අත්ථො.

1249. ඛිජරුක්ඛාදිකානං වාති යථා ඛිජතො රුක්ඛො, රුක්ඛතො ඛිජන්ති එවං කාරණපරම්පරගවෙසනෙ අනාදිකාලිකත්තා ඛිජරුක්ඛසන්නානස්ස පුබ්බා කොටි නත්ථි, එවං කම්මපච්චයා විපාකො, විපාකපච්චයා කම්මන්ති පරියෙසනෙ අනාදිකාලිකත්තා කම්මවිපාකසන්නානස්ස පුබ්බා කොටි න පඤ්ඤායති. ආදි-සද්දෙන “කුක්කුටියා අණ්ඩං, අණ්ඩතො කුක්කුටි, පුනපි කුක්කුටියා අණ්ඩ”න්ති එවමාදිං සඬගණ්හාති.

1250-3. අනාගතෙපි සංසාරෙති යථා අතීතෙ, එවං අනාගතෙපි අද්ධානෙ බන්ධානං පටිපාටිතිආදිනා වුත්තසංසාරෙ සති. අප්පවත්ති න දිස්සතිති කම්මතො විපාකො භවිස්සති, විපාකතො කම්මන්ති අනාගතෙ කාරියපරම්පරාය ගවෙසියමානාය අපරික්ඛිණසංයොජනස්ස කම්මවිපාකානං අප්පවත්තනං න දිස්සති, පවත්තති එවාති අත්ථො. හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තමානෙ සංසාරෙ “පුබ්බා කොටි න පඤ්ඤායති”ති වචනෙන කාරණෙ ආදිස්ස අභාවො වුත්තො, “අප්පවත්ති න දිස්සති”ති වචනෙන ඵලස්ස අවසානාභාවො වුත්තොති. එතමත්ථන්ති “කම්මස්ස කාරකො නත්ථි”තිආදිනා වුත්තමත්ථං. අසයංචසීති න සයංචසීතො, මිච්ඡාහිනිවෙසපරවසාති අත්ථො. අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධිතොති ඉතරීතරවිරුද්ධා දිට්ඨියො වා දිට්ඨියා වා අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සහ විරොධිතො. ගම්භිරඤාණගොචරතාය ගම්භිරං. තථා නිපුණං. සත්තසුඤ්ඤතාය, අඤ්ඤමඤ්ඤසභාවසුඤ්ඤතාය ච සුඤ්ඤං. පච්චයන්ති නාමරූපස්ස පච්චයං, තප්පච්චයපටිච්චෙධෙනෙව ච සබ්බං පටිවිද්ධං භොතිති.

1254-6. කම්මං නත්ථි විපාකම්භීති කුට්ටාදිසු රජාදි විය විපාකෙ සන්තිට්ඨමානං කම්මං නත්ථි. පාකො කම්මෙ න විජ්ජතිති තථා කම්මෙ සන්තිට්ඨමානො විපාකො නත්ථි. යථාවුත්තමෙවත්ථං උපමාය විභාවෙතුං “යථා න සුරියෙ”තිආදි වුත්තං. මණ්ඩිති සුරියකන්තමණ්ඩිති. න තෙසං බහි සො අත්ථිති තෙ මුඤ්චිත්වා තෙහි බහි

සො අග්ගි නත්ථි. සම්භාරෙහිති සමඬගිභූතෙහි ආතපාදිහි තිහි කාරණෙහි. න අත්තො කම්මස්සාතිආදි අත්ථතො හෙට්ඨා වුත්තම්පි උපමානිගමනත්ථං පුනපි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

1257-8. යදි හෙතු, ඵලඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤරහිතං, කථං හෙතුතො ඵලං නිබ්බත්තති ආහ “කම්මඤ්ච බො උපාදායා”ති. න කෙවලං කම්මඵලමෙව සුඤ්ඤං කත්තුරහිතං, සබ්බම්පි ධම්මජාතං කාරකරහිතන්ති දස්සෙතුං “න හෙත්ථ දෙවො”තිආදිගාථා වුත්තා. හෙතුසම්භාරපච්චයාති එකෙන හෙතුනා එකස්ස, අනෙකස්ස වා ඵලස්ස අනිබ්බත්තිතො හෙතුසමුහනිමිත්තං, සම්භාරොති වා පච්චයාධිවචනන්ති හෙතුපච්චයනිමිත්තන්ති අත්ථො.

1259. අද්ධාසු තරිත්වා කඬ්ඛන්ති තිසු අද්ධාසු සොළසවිධං කඬ්ඛං විතරිත්වා. න කෙවලමෙතං සොළසවිධමෙව කඬ්ඛං විතරති, අථ බො “සත්ථරි කඬ්ඛති”තිආදිනායජ්ජවත්තං (ධ. ස. 1123; විහ. 915) අට්ඨවිධං කඬ්ඛම්පි පජ්හති. තථා හෙත්ථ බුද්ධො ධම්මො සඬ්ඝො සික්ඛාති කඬ්ඛාය ගොවරභූතා ලොකියා ධම්මා අධිජ්ජෙතා. න හි ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ කිලෙසා පවත්තිතුං සක්කොන්ති. පුබ්බත්තොති අතීතා ඛන්ධායතනධාතුයො, අපරත්තොති අනාගතා, පුබ්බත්තාපරත්තොති තදුභයං, අද්ධාපච්චජ්ජන්තං වා තදුභයභාගයුත්තන්තා. පට්චිවසමුජ්ජන්තධම්මග්ගහණෙන ගහිතො අට්ඨමො කඬ්ඛාවිසයො නාමරූපමත්තං, ඉදජ්ජවිචයනා-ග්ගහණෙන පන තස්ස පච්චයො ගහිතො, තස්මා සොළසවත්ථුකාය පභීනාය අට්ඨවත්ථුකා කඬ්ඛා අජ්ජනිට්ඨාව හොතිති. එතාසඤ්ච පහානෙන ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතානිපි වික්ඛම්භන්ති දිට්ඨෙකට්ඨන්තා විචිකිච්ඡාය. යථා හි දිට්ඨි සමුච්ඡිජ්ජමානා විචිකිච්ඡාය සද්ධිංයෙව සමුච්ඡිජ්ජති, එවං විචිකිච්ඡා වික්ඛම්භියමානා දිට්ඨියා සද්ධිංයෙව වික්ඛම්භියති. අත්තාහිනිවෙසුපනිස්සයා හි “අහොසිං නු බො අහ”න්තිආදිනායජ්ජවත්තා (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20; මහානි. 174) සොළසවත්ථුකා කඬ්ඛා, සා එව ව පුබ්බත්තාදිවත්ථුභාවෙන වුත්තා, අත්තාහිනිවෙසවත්ථුකානි ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි, බුද්ධාදිවත්ථුකා ව තදෙකට්ඨාති. උට්ඨිතන්ති උජ්ජජ්ජිත්වා යිතං.

1260-2. කඬ්ඛාවිතරණං නාමාති යථාවුත්තකඬ්ඛාවිතරණතො කඬ්ඛාවිතරණං නාම. න කෙවලං කඬ්ඛාවිතරණං නාම, ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණන්තිපි යථාභූතඤ්ඤාණන්තිපි සම්මාදස්සනන්තිපි ඉදං සමුදිරිතං. එත්ථ ව ධරියන්ති අත්තතො පච්චයෙහිති ධම්මා, තිට්ඨති එත්ථ ඵලං තදායත්තවුත්තිතායාති යිති, ධම්මානං යිති ධම්මට්ඨිති, පච්චයධම්මා. අථ වා ධම්මොති කාරණං “ධම්මපට්ඨිහිදා”තිආදිසු (විහ. 718-721) විය, ධම්මස්ස යිතිසභාවො, ධම්මතො ව අඤ්ඤො සභාවො නත්ථිති පච්චයධම්මානං පච්චයභාවො, ධම්මට්ඨිතියං ඤාණං ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං. සඬ්ඛාරානං යථාභූතං අනිච්චතාදි යථාභූතං, තත්ථ ඤාණන්ති යථාභූතඤ්ඤාණං. සම්මා පස්සතිති සම්මාදස්සනං. ලද්ධජ්ජනිට්ඨොති සාසනෙ පතිට්ඨා නාම අරියමග්ගො. අයං පන තං අනධිගතොපි තදධිගමුපායපට්ඨන්තියං යිතන්තා ලද්ධජ්ජනිට්ඨො විය හොතිති “ලද්ධජ්ජනිට්ඨො”ති වුත්තො. තතොයෙව වුළුකො සොතාපත්තො, ලොකියාහි

සීලසමාධිපඤ්ඤාහි සමන්තාගතත්තා උත්තරි අප්පට්ඨිජ්ඣන්තො සොතාපන්තො විය නියතො, සුගතිපරායණො ච භොතීති වුළුසොතාපන්තො. සොතාපන්තො හි බිණාපායදුග්ගතිවිනිපාතොති. අථ වා ලද්ධජ්ජනිට්ඨො කඨබ්බාච්ඡරණවිසුද්ධිසමධිගමෙන. සප්පච්චයනාමරූපදස්සනෙන හි සම්මද්දිතදිට්ඨිකණ්ටකො විනිද්ධුතඅහෙනුකච්ඡමහෙනුචාදො යථාසකපච්චයෙහෙව ධම්මජ්ජවත්තිං ඤත්වා සාසනෙ පතිට්ඨිතසද්ධො ලද්ධජ්ජනිට්ඨො නාම භොතීති. නාමරූපච්චත්ථානෙන දුක්ඛසච්චං, ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණෙන සමුදයසච්චං, තස්සෙව අපරහාගෙ අනිච්චතො මනසිකාරාදිවිධිනා මග්ගසච්චඤ්ඤා අභිඤ්ඤාය පවත්තියා දුක්ඛභාවං දිස්වා තස්ස අප්පචත්තෙ නිරොධෙ එකංසෙනෙව නින්තජ්ඣාසයනාය ලොකියෙනෙව ඤාණෙන චතුත්තං අරියසච්චානං අධිගතත්තා අපායෙසු අභබ්බජ්ජත්තිකො, සොතාපන්තභූමියඤ්ඤා භබ්බජ්ජත්තිකො භොතීති වුළුසොතාපන්තො නාමාති වුත්තං “සොතාපන්තො හි වුළුකො”ති. තස්මාති යස්මා එවං මහානිසංසමෙතං ඤාණං, තස්මා සපඤ්ඤො අත්තනො හිතානුපෙක්ඛනපඤ්ඤාය සමන්තාගතො. තෙනාහ “අත්ථකාමො”ති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

කඨබ්බාච්ඡරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. විසතිමො පරිච්ඡෙදො

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1263. ඉදාති කඨබ්බාච්ඡරණවිසුද්ධියා අනන්තරං උද්දිට්ඨාය

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා නිද්දෙසක්කමො අනුජ්ජත්තො, සා පන යස්මා ඔභාසාදිඋපක්කිලෙසසම්භවෙ සති භොති, ඔභාසාදයො ච උදයබ්බයඤ්ඤාණෙ සම්භවත්ති, උදයබ්බයඤ්ඤාණඤ්ඤා නිලක්ඛණවිපස්සනාය සති උප්පජ්ජති, තස්ස ච කලාපසම්මසනං ආදි. තඤ්ඤි අතීතාදිහෙදහින්නානං ධම්මානං සඨබ්චින්වා චචත්ථානවසෙන පවත්තනතො ආදිකම්මිකස්ස සුකරසම්මසනං, තස්මා පයමං තත්ථෙව අභියොගං කරොන්තෙන කමතො තං සම්පාදෙතබ්බන්ති දස්සෙතුං “කලාපසම්මසනෙනෙවා”තිආදි ආරද්ධං. අථ වා ද්විත්තං විසුද්ධිනමන්තරෙ කලාපසම්මසනං භොති, තඤ්ඤා ඛො ද්විසු එකාය විසුද්ධියා සඨගහෙතබ්බං, මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණස්ස ච ආදිභූතත්තා තත්ථෙවස්ස සඨගහො යුත්තොති එත්ථෙව නං සඨගහිතුකාමතාය වුත්තං “කලාපසම්මසනෙනෙවා”තිආදි. කෙච් පන කලාපසම්මසනං නාම එකවිසුද්ධියම්පි න අත්තොගධන්ති තං අනාමසින්වාච විපස්සනාචාරං වණ්ණෙත්ති. කලාපසම්මසනෙනෙවාති අතීතාදිහෙදහින්නානං ධම්මානං සඨබ්චින්වා චචත්ථානවසෙන කලාපතො, කලාපානං වා සම්මසනෙන මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිපස්සනාය යොගො කරණීයො. අථ වා භූමිමත්ථෙ

කරුණිද්දෙසවසෙන කලාපසම්මසනෙ යොගො කරුණියොති අත්ථො.
 “කලාපසම්මසනෙනෙව යොගො කරුණියො”ති වත්වාපි තං පන විසුද්ධිමග්ගකො
 (විසුද්ධි. 2.692) ගහෙතඛිඛන්ති ගන්ථවිත්ථාරපරිහාරත්ථං ඉධ න දස්සිතන්ති.

1264. පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සාති සන්තතිපච්චුප්පන්නස්ස,
 ඛණපච්චුප්පන්නස්ස වා. ආදිතො පන ඛණපච්චුප්පන්නස්ස උදයවයං දුප්පරිග්ගහං,
 තස්මා සන්තතිපච්චුප්පන්නවසෙන පයමං උදයඛිඛයානුපස්සනං කාතඛිඛං.
 නිඛිඛත්තීති ද්වින්නං පච්චුප්පන්නානං වසෙන පයමාහිනිඛිඛත්ති ව ඛණනිඛිඛත්ති
 ව. විපරිණාමොති විනාසො.

1265. අනුපස්සනාපි ඤාණන්ති යා උදයස්ස ව වයස්ස ව අනුපස්සනා, සා
 ඤාණන්ති වරඤාණෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන දෙසිතං. තත්ත්වං පාළි –

“කථං පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා
 උදයඛිඛයානුපස්සනෙ ඤාණං? ජාතං රූපං පච්චුප්පන්නං, තස්ස
 නිඛිඛත්තිලක්ඛණං උදයො. විපරිණාමලක්ඛණං වයො. අනුපස්සනා ඤාණං.
 ජාතා වෙදනා...පෙ.... සඤ්ඤා... සඛ්ඛාරා... විඤ්ඤාණං... ජාතං
 චක්ඛුං...පෙ.... ජාතො භවො පච්චුප්පන්නො, තස්ස නිඛිඛත්තිලක්ඛණං
 උදයො. විපරිණාමලක්ඛණං වයො. අනුපස්සනා ඤාණං”න්ති (පටි. ම. 1.49).

එත්ථ පන උදයදස්සනං යාවදෙව ඛයදස්සනන්ති වයදස්සනස්ස පධානතං
 දස්සෙතුං “විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා”ති වත්වා තං පන වයදස්සනං
 උදයදස්සනපුබ්බකන්ති චුත්තං “උදයඛිඛයානුපස්සනෙ ඤාණං”න්ති.

1266-8. පුබ්බෙ උප්පත්තිකොති ජනනතො පුබ්බෙ අනුප්පන්නස්සාති චුත්තං
 හොති. නිවයො රාසි වා නත්ථී, යතො ආගච්ඡෙය්‍ය උප්පජ්ජමානං
 අලද්ධත්තභාවස්ස සබ්බෙන සබ්බං අවිජ්ජමානත්තා. තෙනාහ “තථා
 උප්පජ්ජතො”තිආදි. යථා අනාගතෙ අද්ධානෙ ඉමෙ ධම්මා සබ්බෙන සබ්බං නත්ථී,
 එවං අතීතෙපි අද්ධානන්ති දස්සෙන්නො “තථා නිරුජ්ඣමානස්සා”තිආදිං වත්වා
 අවිජ්ජමානානංයෙව රූපාරූපධම්මානං හෙතුපච්චයසමවායෙ උප්පාදො,
 උප්පජ්ජිත්වා ව සබ්බසො අභාවුපගමොති ඉමමත්ථං සමුදායගතං තදෙකදෙසභූතාය
 උපමාය විභාවෙතුං ඉමස්මිං යානෙ අට්ඨකථාය (විසුද්ධි. 2.723) විණුපමා ආගතා. සා
 ඉධාපි ආහරිත්වා වත්තඛිඛාති අධිප්පායෙන “එත්ථ විණුපමා”තිආදිමාහ.
 එතස්සත්ථස්සාති අවිජ්ජමානානංයෙව උප්පාදො, උප්පන්නානඤ්ච පරතො
 අභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස පකාසනෙ. විණුපමාති විණාවසෙන ආගතා උපමා. සා
 පනෙවං දට්ඨඛිඛා – යථා විණාය වාදියමානාය උප්පන්නස්ස සද්දස්ස නෙව
 උප්පත්තිකො පුබ්බෙ සන්තිවයො අත්ථී, න උප්පජ්ජමානො සන්තිවයතො
 ආගතො. න නිරුජ්ඣමානස්ස දිසාවිදිසාගමනං අත්ථී, න නිරුද්ධො කත්ථවි
 සන්තිවිතො තිට්ඨති, අථ ඛො විණඤ්ච විණවාදනඤ්ච පුරිසස්ස ව තජ්ජං වායාමං

පටිච්ච අභුත්තවා සම්භොති, භුත්තවා පටිච්චෙති, එවං සබ්බෙපි රූපාරූපධම්මා අභුත්තවා සම්භොත්ති, භුත්තවා පටිච්චන්තිති.

1269-70. එවං සබ්බෙපතො උදයබ්බයමනසිකාරවිධිං දස්සෙත්වා පුන යාති එතස්සෙව උදයබ්බයඤ්ඤාණස්ස විභවිගෙ “අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයටියෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති,
“තණ්හාසමුදයා...පෙ.... කම්මසමුදයා...පෙ.... ආභාරසමුදයා රූපසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයටියෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති,
නිබ්බන්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති. “අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධටියෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, “තණ්හානිරොධා...පෙ.... කම්මනිරොධා...පෙ.... ආභාරනිරොධා රූපනිරොධො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධටියෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති. තථා “අවිජ්ජාසමුදයා වෙදනාසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයටියෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, “තණ්හාසමුදයා...පෙ.... කම්මසමුදයා...පෙ.... එස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයසමුදයටියෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, නිබ්බන්තිලක්ඛණං පස්සන්තො වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති. “අවිජ්ජානිරොධා...පෙ.... තණ්හානිරොධා...පෙ.... කම්මනිරොධා...පෙ.... එස්සනිරොධා වෙදනානිරොධො”ති (පටි. ම. 1.50) පච්චයනිරොධටියෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විය සඤ්ඤාසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං. අයං පන වියෙසො – විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස එස්සටියානෙ “නාමරූපසමුදයා නාමරූපනිරොධො”ති.

එවං එකෙකස්ස ඛන්ධස්ස උදයබ්බයදස්සනෙ දස දස කත්වා සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි චුත්තානි, තෙසං වසෙනපි “එවම්පි රූපසමුදයො, එවම්පි රූපවයො, එවම්පි රූපං උදෙනි, එවම්පි රූපං චෙති”ති පච්චයතො චෙව ඛණතො ච විත්ථාරෙන ච මනසිකාරවිධිං දස්සෙතුං “තස්සෙව ඤ්ඤාණස්සා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අවිජ්ජාසමුදයානි අවිජ්ජාය උප්පාදා, අත්ථිභාවානි අත්ථො. නිරොධවිරුද්ධො හි උප්පාදො අත්ථිභාවො හොති, තස්මා පුරිමභවසිද්ධාය අවිජ්ජාය සති ඉමස්මිං භවෙ රූපසමුදයො රූපස්ස උප්පාදො හොතීති අත්ථො. ආදි-සද්දසඬ්ඛනිතෙසු “තණ්හාසමුදයා රූපසමුදයො, කම්මසමුදයා රූපසමුදයො, ආභාරසමුදයා රූපසමුදයො”ති ව, තථා වයදස්සනෙ “අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො, තණ්හානිරොධා... කම්මනිරොධා... ආභාරනිරොධා රූපනිරොධො”ති ව ආදීසු

අවිජ්ජාදීහි තිහි අතීතකාලිකානි තෙසං සහකාරිකාරණභූතානි උපාදානාදීනිපි ගහිතානෙවාති වෙදිතබ්බං.

පවත්තිපච්චයෙසු කබලිකාරාභාරස්ස බලවතාය සො ඵච ගහිතො “ආභාරසමුදයා”ති. තස්මිං පන ගහිතෙ පවත්තිපච්චයතාසාමඤ්ඤෙන උතුචිත්තානිපි ගහිතානෙව භොන්තීති චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස පච්චයතො උදයදස්සනං විභාවිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජාතණ්හුපනිස්සයසහිතෙනෙව කම්මුනා රූපකායස්ස නිබ්බත්ති, අසති ච අවිජ්ජපනිස්සයාය භවනිකන්තියා ජාතියා අසම්භවොයෙවාති. යථා රූපස්ස අවිජ්ජාතණ්හුපනිස්සයනා, ඵචං වෙදනාදීනමිපි දට්ඨබ්බං. ආභාරො පන උප්පන්නස්ස රූපස්ස පොසකො කබලිකාරාභාරස්ස අධිප්පෙතත්තා, කාමං යථාධිට්ඨානත්තා වා දෙසනාය. උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන වා ආභාරග්ගහණං. අවිජ්ජානිරොධාති අග්ගමග්ගඤ්ඤාණෙන අවිජ්ජාය අනුප්පාදනිරොධතො අනාගතස්ස රූපස්ස අනුප්පාදනිරොධො භොති පච්චයාභාවෙ අභාවතො. “තණ්හානිරොධා කම්මනිරොධො”ති එත්ථාපි එසෙව නයො. ආභාරනිරොධාති පවත්තිපච්චයස්ස කබලිකාරාභාරස්ස අභාවෙ. රූපනිරොධොති තංසමුට්ඨානරූපස්ස අභාවො භොතීති. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – “ථුට්ඨො වෙදෙති, ථුට්ඨො සඤ්ජානාති, ථුට්ඨො චෙතෙතීති (සං. නි. 4.93), එස්සපච්චයා වෙදනා, චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා, සඤ්ඤා චෙතනා”ති වචනතො එස්සො වෙදනාසඤ්ඤාසංඛාරක්ඛන්ධානං. පවත්තිපච්චයො, තත්තිරොධා ච තෙසං නිරොධො, මහාපදානමහානිදානසුත්තෙසු, අහිමම්මෙ ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවාරෙ “නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති (දී. නි. 2.57, 97; කථා. 719) වචනතො නාමරූපං විඤ්ඤාණස්ස පවත්තිපච්චයො, තත්තිරොධා ච තස්ස නිරොධොති චුත්තං “එස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො”තිආදි.

1271. දස දසාති රූපක්ඛන්ධස්ස උදයදස්සනෙ අවිජ්ජා තණ්හා කම්මං. ආභාරොති ඉමෙසං පච්චයානං අත්ථිතාසංඛිතලක්ඛණානි චෙව රූපස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණඤ්ඤාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි, වයදස්සනෙ අවිජ්ජාදීනං චතුත්තං පච්චයානං අනුප්පාදනිරොධො, රූපස්ස ඛණනිරොධො වාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානිති රූපක්ඛන්ධස්ස දස ලක්ඛණානි, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං චතුත්තං චත්තාලීස ලක්ඛණානිති ඵචං සම්පඤ්ඤාස ලක්ඛණානි භොන්ති. තෙනාහ “පඤ්ඤාස ලක්ඛණානි”ති. ලක්ඛණට්ඨො පන තෙසං චතුත්තං පච්චයානං අත්ථිතා, අනුප්පාදනිරොධො වාති අට්ඨ ලක්ඛීයති එතෙහි රූපාදීනං උදයො ච වයො වාති ලක්ඛණානි. චතුත්තඤ්ඤි පච්චයානං අත්ථිතාහි රූපාදිඋදයො ලක්ඛීයති, අනුප්පාදනිරොධඅවිචන්තනිරොධෙහි වයො, නිබ්බත්තිවිපරිණාමානි පන සංඛිතලක්ඛණානෙවාති. ධම්මෙ සමනුපස්සතීති රූපාදිකෙ ධම්මෙ උදයබ්බයවත්තෙ සමනුපස්සති. එත්ථ ච කෙචි තාව ආහු “අරූපක්ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං අද්ධාසන්තතිවසෙන, න ඛණවසෙනා”ති, තෙසං මතෙන ඛණතො උදයබ්බයදස්සනමෙව න සියා. අපරෙ පනාහු “පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙන අතීතාදිවිභාගං අනාමසිත්වා සබ්බසාධාරණතො අවිජ්ජාදිපච්චයා වෙදනාය සම්භවං ලබ්භමානතං පස්සති, න උප්පාදං.

අවිජ්ජාදිඅභාවෙ ච තස්සා අසම්භවං අලබ්භමානතං පස්සති, න භඩ්ගක්ඛණතො. උදයබ්බයස්ස දස්සනෙ පච්චුප්පන්නානං උප්පාදං, භඩ්ගඤ්ච පස්සති” ති, තං අයුත්තං. සත්තතිවසෙන හි රූපාරූපධම්මෙ උදයබ්බයතො මනසි කරොන්තස්ස අනුක්කමෙන භාවනාය බලප්පත්තකාලෙ ඤාණස්ස තික්ඛවිසදභාවප්පත්තියා ඛණතො උදයබ්බයා උපට්ඨහන්තිති.

1272-5. අයඤ්ඞි පඨමං පච්චයතො උදයබ්බයං මනසි කරොන්තො පච්ජා අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයධම්මෙ විස්සජ්ජෙත්වා උදයබ්බයවන්තෙ ඛන්ධෙ ගහෙත්වා තෙසං පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනමුඛෙන ඛණතොපි උදයබ්බයං මනසි කරොති. තස්ස යදා ඤාණං තික්ඛං විසදං හුත්වා පචත්තති, තදා රූපාරූපධම්මා ඛණ ඛණ උප්පජ්ජන්තා, හිජ්ජන්තා ච හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තෙන චුත්තං “එවං රූපුදයො හොති” තිආදි. තත්ථ එවං රූපුදයොති එවං චුත්තනයෙන අවිජ්ජාසමුදයා...පෙ.... තණ්හාසමුදයා...පෙ.... කම්ම...පෙ.... ආහාරසමුදයාපි රූපස්ස සම්භවො. එවමස්ස වයොති එවං චුත්තනයෙනෙව අවිජ්ජානිරොධා...පෙ.... තණ්හානිරොධා...පෙ.... කම්ම...පෙ.... ආහාරනිරොධා රූපස්ස වයො අනුප්පාදොති අයං පච්චයතො විත්ථාරෙන මනසිකාරො. උදෙති එවං රූපමිජිති එවං සමුදයතො කම්මසමුට්ඨානරූපමිජි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපමිජි උදෙති උප්පජ්ජති නිබ්බත්තති. එවං රූපං තු වෙතීති කම්මසමුට්ඨානරූපමිජි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපමිජි එවං වෙති නිරුජ්ඣතිති අයං ඛණතො විත්ථාරෙන මනසිකාරො. තෙන චුත්තං “එවං පච්චයතොපෙත්ථ ඛණතො උදයබ්බය” තිති. සබ්බධම්මා පාකටා හොන්තිති ඉති ඉමෙ ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙත්ති. යථා පච්චුප්පන්නෙ, එවං අතීතානාගතෙපිති නයවසෙන අතීතාදිධම්මානං ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සනො සච්චපට්චිවසමුප්පාදනයලක්ඛණහෙදා පාකටා හොන්ති. තස්සෙවං පාකටීභූතසබ්බධම්මසභාවස්ස “එවං කිර නාමිමෙ ධම්මා අනුප්පන්නපුබ්බා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති” ති නිව්චනවාච හුත්වා සඬ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. න කෙවලඤ්ච නිව්චනවාච, උදකෙ දණ්ඩකෙන කතලෙඛා විය, ආරග්ගෙ යපිතසාසපො විය, විජ්ජුසඤ්චාරො විය ච පරිත්තකාලට්ඨායිනො උපට්ඨහන්ති. තෙනාහ “උදකෙ දණ්ඩරාජීවා” තිආදි. උදකෙ දණ්ඩරාජීආදයොච කිඤ්චාපි උත්තරුත්තරි අතිපරිත්තට්ඨායිභාවනිදස්සනත්ථං දස්සිතා, තථාපි දන්ධනිරොධා එව නිදස්සිතා, තතොපි ලහුතරනිරොධන්තා සඬ්ඛාරානං. තථා හි ගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨපරියෙන පරිමුඛං ධාවන්තානං සිරසි, පාදෙ ච බද්ධබුරධාරාසන්තිපාතතොපි සීඝ්‍රතරො රූපනිරොධො චුත්තො, පගෙව අරූපධම්මානං. න කෙවලං පරිත්තතරකාලට්ඨායිනොච උපට්ඨහන්ති, අථ ඛො අසාරාපි බායන්තිති ආහ “කදලී” තිආදි. තත්ථ මණ්ඩලාකාරෙන ආවිජ්ඣියමානං අලාතමෙව අලාතවක්කං. මන්තොසධප්පභාවිතා ඉන්ද්‍රියාලාදිකා මායා.

1276-7. එත්තාවතානි ය්වායං කලාපසම්මසනනියොජනතො පට්ඨාය යාව උදයබ්බයපටිවෙධාය භාවනා විධි ආරද්ධො, එත්තාවතා භාවනාවිධානෙන කලාපසම්මසනමිජි උදයබ්බයඤාණුප්පාදස්සෙව පරිකම්මන්ති. උදයබ්බයදස්සනං

ඤාණන්ති සම්බන්ධො. ලක්ඛණානි ව...පෙ.... ධීතන්ති වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති,
 උප්පන්නඤ්ච වයං උපෙනීති ඉමිනා ආකාරෙන සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි
 පටිච්ඡික්ඛිත්වා ධීතං. අධුනා උප්පන්නං න තාව බලප්පත්තන්ති ආහ “තරුණ”න්ති.
 කලාපසම්මසනාදිවසෙන පවත්තසම්මසනං නිප්පරියායෙන විපස්සනාසමඤ්ඤං
 ලහති. උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තමෙව ලහතිති ආහ “යස්ස වා”තිආදි.

1278-80. අථස්ස ඉමාය තරුණවිපස්සනාය විපස්සන්තස්ස දස
 විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්තිති දස්සෙන්තො ආහ “විපස්සනායා”තිආදි.
 එතායාති උදයබ්බයානුපස්සනාසඬ්ඛාතාය තරුණවිපස්සනාය, න
 හඬ්ගානුපස්සනාදිසඬ්ඛාතාය තරුණවිපස්සනාය, නාපි
 නිබ්බිදානුපස්සනාදිසඬ්ඛාතාය බලවිපස්සනායාති අත්ථො. න හි තදා
 විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්තිති. විපස්සකස්සාති ව විපස්සකස්සෙවාති එව-
 කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨො. තෙනෙව වක්ඛති “සම්පත්තපට්ඨෙධස්සා”තිආදි.
 දිට්ඨිග්ගාහාදිවත්ථුභාවෙන විපස්සනං උපක්කිලෙසන්තිති උපක්කිලෙසා.
 සම්පත්තො චතුසච්චඵලපට්ඨෙධො යෙන සො සම්පත්තපට්ඨෙධො, සො ච
 සොතාපන්නාදීනං අඤ්ඤතරො හොතිති ආහ “සොතාපන්නාදීනො”ති. අපිචාති
 අයං වක්ඛමානසමුච්චයත්ථො. ඉදඤ්ච උක්කට්ඨනිද්දෙසවසෙන චුත්තං
 බලවිපස්සනාපත්තස්සාපි අනුප්පජ්ජනතො. සම්පත්තපට්ඨෙධස්සාති වා
 බලවිපස්සනාපත්තං සන්ධාය චුත්තං. සොපි හි පට්ඨෙධප්පත්තියා
 ආසන්නාරහදෙසෙ ධීතත්තා සම්පත්තපට්ඨෙධො නාම හොති. එවඤ්ච සති අපිචාති
 චුත්තසමුච්චයත්ථො හොති. අථ වා අපි-සද්දො චුත්තසමුච්චයත්ථො. ව-සද්දො
 අචුත්තසමුච්චයත්ථො. තෙන නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානං සඬ්ගණ්හාති. විපස්සනං
 ආරහිත්වා අන්තරා වොසානං ආපන්නස්සාපි විපස්සනුපක්කිලෙසා න උප්පජ්ජන්ති.
 විජ්ජට්ඨපන්නස්සාති සීලවිපත්තිආදිවසෙන යථා තථා විජ්ජට්ඨපන්නකස්ස,
 ගරහිතබ්බපට්ඨපන්නස්සාති අත්ථො. අථ වා විජ්ජට්ඨපන්නස්සාති
 විපස්සනාභාවනාසඬ්ඛාතාය සම්මාපට්ඨපත්තියා අභාවෙන විරහිතපට්ඨපත්තිකස්ස.

1281. විපස්සනාපට්ඨපත්තියෙව හි සසම්භාරා පුබ්බහාගෙ සම්මාපට්ඨපත්ති,
 තදඤ්ඤා විජ්ජට්ඨපත්ති, තෙනෙවස්ස විසුද්ධිපක්ඛෙ “සම්මාව පට්ඨපන්නස්සා”ති
 චුත්තං. සා ච නික්ඛිත්තධුරස්සාපි හොතිති ඉමස්මිං පක්ඛෙ
 නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානොපි ඉමිනාව සඬ්ගහිතො හොතිති. සම්මාව පට්ඨපන්නස්සාති
 හෙට්ඨා චුත්තවිධානෙන සම්මා එව පට්ඨපන්නස්ස, න විජ්ජට්ඨපන්නස්ස වා
 නික්ඛිත්තධුරස්ස වා. යුත්තයොගස්සාති යුත්තෙන යොගෙන, ඤාණෙන වා
 භාවනාමනුසුඤ්ජනසීලස්ස. සා පන යුත්තයොගිතා සමථවසෙනාපි හොතිති
 තන්තිවත්තනත්ථමාහ “සදා විපස්සකස්සෙවා”ති. උප්පජ්ජන්තිති එත්ථාපි එව-
 කාරො සම්බන්ධිතබ්බො, තෙන න නුප්පජ්ජන්තිති අත්ථො. අඤ්ඤථා
 මග්ගාමග්ගඤාණස්සෙව අසම්භවතො. කීරාති අනුස්සුතියං. සා පනෙසා අනුස්සුති
 පාළිවසෙනෙව ආගතාති දට්ඨබ්බං. යථාහ –

“කථං ධම්මද්ධවිච්චිගිහිතං මානසං හොති? අනිච්චතො මනසිකරොතො ඔභාසො උප්පජ්ජති, ඔභාසො ධම්මොති ඔභාසං ආවජ්ජෙති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධවිචං, තෙන උද්ධවිචෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො...පෙ.... අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. තථා අනිච්චතො මනසිකරොතො ඤාණං උප්පජ්ජති...පෙ.... පීති පස්සද්ධි සුඛං අධිමොක්ඛො පග්ගහො උපට්ඨානං උපෙක්ඛා නිකන්ති උප්පජ්ජති, නිකන්ති ධම්මොති නිකන්ති. ආවජ්ජෙති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධවිචං, තෙන උද්ධවිචෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො...පෙ.... අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති”ති (පටි. ම. 2.6).

1282. ඉදානි තෙසං ඔභාසාදිනං සරූපවිභාවනත්ථං තෙසු උප්පත්තෙසු විපස්සනාය උපක්කිලිස්සනාකාරඤ්ච දස්සෙතුං “විපස්සනායා”තිආදි වුත්තං. විපස්සනාය ඔභාසොති විපස්සනාවිත්තසමුට්ඨිතං, සසන්තතිපතිතඋතුසමුට්ඨානඤ්ච භාසුරං රූපං. තත්ථ විපස්සනාවිත්තසමුට්ඨානං යොගිතො සරීරට්ඨමෙව පහස්සරං හුත්වා තිට්ඨති, ඉතරං සරීරං මුඤ්චිත්වා ඤාණානුභාවානුරූපං සමන්තතො ඵරති, තං තස්සෙව පඤ්ඤායති, තෙන චුට්ඨොදායෙ රූපගතමපි පස්සති. පස්සන්තො ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පස්සති, උදාහු මනොවිඤ්ඤාණෙනාති වීමංසිතබ්බමෙතන්ති වදන්ති. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන “දිබ්බචක්ඛුලාභිතො විය තං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායාමෙවාති යුත්තං විය දිස්සති”ති (විසුද්ධි. මහා. 2.733) වුත්තං.

1283-4. මග්ගප්පත්තො ඵලප්පත්තො, අභමස්මීති ගණ්හතීති “න චත මෙ ඉතො පුබ්බෙ ඵවරූපො ඔභාසො උප්පත්තපුබ්බො, අද්ධා අරියමග්ගං පත්තොස්මි, ඵලං සච්ඡාකාසි”න්ති අමග්ගංයෙව “මග්ගො”ති ගණ්හාති. තස්සෙවං පන ගණ්හතොති තස්ස අමග්ගංයෙව “මග්ගො”ති ගණ්හන්තස්ස. විපස්සනාවීථිති පටිපාටියා පවත්තමානා විපස්සනාව උක්කන්තා නාම හොති, යොගිතො “මග්ගං පත්තොස්මි”ති අධිමානෙන විස්සට්ඨන්තා. විපස්සනාවීථිතිපි පාඨො, තස්සෙවං ගණ්හතො විපස්සනා තතොයෙව වීථිං උක්කන්තා නාම හොතීති අත්ථො. ඔභාසමෙව සො භික්ඛු, අස්සාදෙන්තො නිසීදතීති සො භික්ඛු අත්තනා ආරද්ධං විපස්සනං විස්සජ්ජෙත්වා ඔභාසමෙව ලොභවසෙන වා දිට්ඨිවසෙන වා අස්සාදෙන්තො නිසීදති. සො ඛො පනායං ඔභාසො කස්සවි භික්ඛුනො පල්ලඬ්ඛිකට්ඨානමත්තමෙව ඔභාසෙන්තො උප්පජ්ජති, කස්සවි අත්තොගබ්භං, කස්සවි බහිගබ්භං, කස්සවි සකලවිහාරං ගාචුතං අඬ්ඬයොජනං යොජනං ද්වියොජනං තියොජනං, කස්සවි පථවීතලතො පට්ඨාය යාව අකනිට්ඨබ්බමලොකා ඵකාලොකං කුරුමානො, යථා සමුද්දමිහි යොජනමත්තෙ මච්ඡකච්ඡපා පඤ්ඤායන්ති, ඵචං උප්පජ්ජන්ති. භගවතො පන දසසහස්සිලොකධාතුං ඔභාසෙන්තො උදපාදි.

1285. විපස්සනාපීතීති විපස්සනාවිත්තසම්පයුත්තා පීති. බුද්ධිකාදිකා හෙට්ඨා වණ්ණිකායෙව, අයඤ්ච පඤ්චවිධා පීති උදයබ්බයානුපස්සනාය වීථිපට්ඨන්තාය අනුක්කමෙන උප්පජ්ජති. මත්ථකප්පත්තෙන පන උදයබ්බයඤාණෙන සද්ධිං ඵරණාපීතියෙව හොති. උපචාරප්පනක්ඛණතො අඤ්ඤදාපි හි ඵරණාපීති හොතියෙවාති. තෙන වුත්තං අට්ඨකථායං “සකලසරීරං පුරයමානා උප්පජ්ජති”ති (විසුද්ධි. 2.734; ධ. ස. අට්ඨ. 1.ධම්මුද්දෙසවාර කුමාරකර්මාසිවණ්ණනා).

1286-7. යොගිතො...පෙ.... හොන්ති භීති යස්සායං පස්සද්ධි උප්පන්තා, තස්ස යොගිතො රත්තිට්ඨානෙ වා දිවාට්ඨානෙ වා නිසින්තස්ස කායචිත්තානි පස්සද්ධානෙව හොන්ති, නෙව දරථො හොතීති අත්ථො. පස්සද්ධිආදීනි ඡ යුගලානි අඤ්ඤමඤ්ඤයොගීනිති පස්සද්ධියා උප්පන්තාය ඉතරාපි උප්පන්තායෙව හොන්තීති කිච්චදස්සනමුඛෙන තා සබ්බාපි දස්සෙන්තො “ලහුනි වා”තිආදිමාහ. එත්ථ ව කාය-ග්ගහණෙන රූපකායස්සාපි ගහණං වෙදිතබ්බං, න වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව. කායපස්සද්ධිආදයො හි රූපකායස්සාපි දරථාදීනිමිද්දකාති. කම්මඤ්ඤානෙව හොන්තීති න කෙවලං කම්මඤ්ඤානෙව සුච්චදානි උජුකානියෙව හොන්ති, අවිනාභාවිතාය පන තදුභයං විසුං න වුත්තං. කායචිත්තානං පස්සද්ධාදිභාවො ව තෙසං අපස්සද්ධාදිහෙතුභූතානං උද්ධච්චාදිථිනමිද්ධාදිදිට්ඨිමානාදිසෙසනීවරණාදිඅස්සද්ධියාදිමායාසායෙයාදිසංකි ලෙසධම්මානං විද්ධංසනවසෙනෙව තදා විපස්සනාවිත්තප්පාදස්ස පවත්තනතො.

1288-90. මනුස්සානං අයන්ති මානුසී, මනුස්සයොග්ගකාමසුඛරති. තාදිසෙහි මනුස්සවිසෙසෙහි අනුභවිතබ්බතානනිවත්තනතො දිබ්බරතිපි සඬගහිතා, මානුසීසදිසතාය, කාමසුඛභාවෙන දිබ්බා රති වා මානුසී, තස්සා අතික්කන්තතාය න මානුසීති අමානුසී, තං අමානුසීං. සුඤ්ඤාගාරන්ති යං කිඤ්චි විචිත්තං සෙනාසනං, විපස්සනං එව වා, සාපි හි නිච්චභාවාදිසුඤ්ඤතාය, යොගිතො සුඛසන්තිස්සයතාය ව “සුඤ්ඤාගාර”න්ති වත්තබ්බතං ලහති. චිත්තස්ස අනුපසමකරානං කිලෙසානං විගමෙන සන්තචිත්තස්ස සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛනෙන භික්ඛුනො සම්මා ඤායෙන රූපාරූපධම්මානං උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන තෙ විපස්සතො සම්මසතො සම්මාරද්ධවිපස්සනානං මනුස්සානං විසයතාය අමානුසී විපස්සනාපීතිසුඛසඤ්ඤිතා රති හොතීති අයමෙත්ථ ගාථාය සඬබ්බෙපත්ථො. දුතියගාථා පන උදයබ්බයඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තා. තත්ථ යතො යතොති රූපතො, අරූපතො වා.

1291. ඤාණාදයොති ඤාණසද්ධාදයො සත්ත. වුත්තනයෙනාති “ඤාණන්ති විපස්සනාඤාණං, සද්ධාති විපස්සනාවිත්තසම්පයුත්තා සද්ධා”තිආදිතා වුත්තනායානුසාරෙන විපස්සනාවසෙනෙව ඤෙය්‍යා. තත්ථ ඤාණං රූපාරූපධම්මෙ උදයබ්බයානුපස්සනාවසෙන තුලයන්තස්ස තීරන්තස්ස විස්සට්ඨගුණ්දවජීරම්ච අවිගතවෙගං තිබ්බං සුරං අතිවිසදං උප්පජ්ජති. තථා හි තෙන යොගී “මග්ගං පත්තොස්මී”ති මඤ්ඤති. සද්ධාති කිලෙසකාලුසියාපගමෙන චිත්තවෙතසිකානං අතිසයපසාදභූතා බලවතී සද්ධා, න පන කම්මඵලං, රතනත්තයං වා සද්දහනවසෙන

පවත්නා. සතිපි සුපට්ඨිතා අවලා පබ්බතරාජසදිසා උප්පජ්ජති. ඉමිස්සා ච
 උප්පන්නාය සො යං යං යානං පච්චවෙක්ඛති, තං තං යානමස්ස අනුපවිසිත්වා
 ඔක්ඛන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පරිභණ්ඩභූතස්ස යථාකම්මපගඤාණස්ස
 උපට්ඨන්තො පරලොකවිසයන්තා වණ්ණායතනවිසයමතිත්ති දිබ්බවක්ඛුනො
 පරලොකො විය සතියා උපට්ඨාති. සුඛං පන සකලසරීරං අභිසන්දමානං අතිපණ්ණං
 උප්පජ්ජති. තස්මිඤ්ඤි උප්පන්නෙ තංසමුට්ඨිතෙහි අතිපණ්ණෙහි රූපෙහි සබ්බො
 කායො පරිච්ඡො, පරිවුහිතො ච හොති. උපෙක්ඛා පන විපස්සනුපෙක්ඛා වෙච
 ආවජ්ජනුපෙක්ඛා ච. තත්ථ විචිතිතවිවයන්තා සඬ්ඛාරානං විචිනනෙ
 මජ්ඣන්තභාවෙන ධීතා විපස්සනුපෙක්ඛා. සා පන අත්ථතො තථාපවත්තා
 තත්ත්වමජ්ඣන්තූපෙක්ඛාව. මනොද්චාරාවජ්ජනවිත්තසම්පයුත්තා වෙදනා ආවජ්ජනෙ
 අජ්ඣුපෙක්ඛනවසෙන පවත්තියා ආවජ්ජනුපෙක්ඛාති වුච්චති. දුට්ඨා පනෙසා තදා
 උප්පජ්ජති. තථා හි තස්මිං සමයෙ සබ්බසඬ්ඛාරානං උදයබ්බයෙ මජ්ඣන්තභූතා
 විපස්සනුපෙක්ඛා බලවති උප්පජ්ජති, මනොද්චාරො ආවජ්ජනුපෙක්ඛාපි. සා හිස්ස
 තං තං යානං ආවජ්ජන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්ද්වජීරම්ච, පත්තපුටෙ
 පක්ඛන්දන්තනාරාවො විය ච සුරා තිබ්ණා හුත්වා පවත්ති. වීරියම්පි
 අසිලීලමනවිචාරද්ධං සම්පයුත්තධම්මෙ කිලෙසපක්ඛනො කොසජ්ජපක්ඛනො
 පග්ගණ්හන්තං සුපග්ගහිතමුප්පජ්ජති, නිකන්ති ච ඔභාසාදිපටිමණ්ඩිතාය
 විපස්සනාය ආලයං කුරුමානා භාවනාය සාතිසයජ්ජවත්තියා සුබ්බමා සන්තාකාරා
 උප්පජ්ජති. යා කිලෙසොති පරිග්ගහිතූම්පි න යුත්තා. යථා ච ඔභාසෙ, එවං එතෙසුපි
 අඤ්ඤස්මිං උප්පන්නෙ යොගාවචරො “න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපා පිති
 උප්පන්නපුබ්බා, එවරූපා පස්සද්ධි ඤාණං සද්ධා සති සුඛං උපෙක්ඛා වීරියං
 නිකන්ති උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගඵලජ්ජත්තොස්මි”ති ගණ්හාති, තස්සෙවං
 ගණ්හතො විපස්සනා වීලීඋක්කන්තා නාම හොති. සො තෙයෙව අස්සාදෙන්තො
 නිසීදති. ඉමෙ ච පන විපස්සනුපෙක්ඛිලෙසා යෙභුයොන සමථවිපස්සනාලාභිතො
 උප්පජ්ජන්ති. සො සමාපත්තිවික්ඛම්හිතානං කිලෙසානං අසමුදාචාරතො “අරහා
 අහ”න්ති චිත්තං උප්පාදෙතිති.

1292-3. උපක්කලෙසස්ස චන්දුතොති නිජ්ජරියායතො දිට්ඨිමානතණ්හා ඉධ
 උපක්කිලෙසා තෙසං චන්දුතො උප්පත්තිට්ඨානතාය, න සභාවතො අකුසලත්තා.
 යථා පන ඔභාසාදයො, එවං නිකන්තිපි දිට්ඨිග්ගාභාදීනං යානං හොතිති
 චන්දුභාවොපිස්සා යුජ්ජතෙව. තංතමාවජ්ජමානස්ස, භාවනා පරිභායතීති තං තං
 ඔභාසාදිකං ආවජ්ජමානස්ස දිට්ඨිමානතණ්හාවසෙන “මම ඔභාසො”තිආදිග්ගාහං
 පවත්තෙන්තස්ස භාවනා වීලී. ඔක්කම්ත්වා පරිවට්ටති. අප්පං සුතමෙතස්සාති
 අප්පස්සුතො.

1294-7. බහුස්සුතො පන ඔභාසාදීසු උප්පන්නෙසු “අයං බො මෙ ඔභාසො
 උප්පන්නො, සො බො පනායං අනිච්චො සඬ්ඛනො පටිච්චසමුප්පන්නො
 බයධම්මො වයධම්මො විරාගධම්මො නිරොධධම්මො”ති වා, සචෙ ඔභාසො අත්තා
 භවෙය්, අත්තාති ගහෙතුං වට්ටෙය්, අත්තාති ච පනායං අත්තාති ගහිතො, තස්මා
 “සො අවසවත්තනට්ඨෙයන අත්තා, හුත්වා අභාවට්ඨෙයන අනිච්චො,

උදයබ්බයපටිපිළිනටියෙන දුක්ඛො''තිආදිනා සමනුපස්සති, සො ඵවං සමනුපස්සන්තො උපක්කිලෙසජටං විජටෙන්වා ඔහාසාදයො ධම්මා න මග්ගො, උපක්කිලෙසවිනිමුත්තං පන වීථිපටිපන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගොති මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච වචන්ථපෙති. තෙන චුත්තං “සබ්බොහාසාදයො”තිආදි. මග්ගාමග්ගෙසු ඤාණන්ති මග්ගාමග්ගඤාණං, මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිති චුත්තං හොති. මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිපත්තියා ව තෙන යොගිනා තිණ්ණං සච්චානඤ්ච වචන්ථානං කතං හොති. කථං? දිට්ඨිවිසුද්ධියා තාව නාමරූපවචන්ථාපනෙන දුක්ඛසච්චවචන්ථානං කතං හොති, කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා පච්චයපරිග්ගහෙන සමුදයසච්චස්ස වචන්ථානං. අභිධම්මනයස්මිඤ්ඤි සබ්බකිලෙසා, කම්මඤ්ච සමුදයසච්චං, ඉමිස්සං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධියං සම්මා මග්ගස්ස අවධාරණෙන මග්ගසච්චං. තදුපායභූතස්ස හි මග්ගස්ස අවධාරණෙන තං අවධාරිතමෙවාති ඵවං ලොකියෙනෙව තාව ඤාණෙන තිණ්ණං සච්චානං වචන්ථානං කතං හොති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

21. එකවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1298. අට්ඨඤාණවසෙනෙවාති උදයබ්බයඤාණාදීනං අට්ඨන්තං ඤාණානං වසෙන. විපස්සනාවාරස්ස මත්ථකප්පත්තියා සඬ්ඛාරූපක්ඛාඤාණං සිඛාපත්තා විපස්සනා. සිඛාපත්ති පනස්සා උදයබ්බයඤාණාදීනං අට්ඨඤාණානං වසෙනාති ආහ “අට්ඨඤාණවසෙනා”ති. නවමන්ති සච්චානුලොමිකඤාණං. ඉති උදයබ්බයාදීනි අට්ඨ, ඉදඤ්ච නවමඤාණං පටිපදාඤාණදස්සනන්ති පවුච්චති. පටිපජ්ජති එතාය අරියමග්ගොති පටිපදා, උදයබ්බයාදීනං ජානනටියෙන, පච්චක්ඛතො දස්සනටියෙන ඤාණදස්සනඤ්චාති කත්වා.

1299. තානි පන ඤාණානි සරූපතො දස්සෙතුං “අට්ඨ ඤාණානි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං කිඤ්චාපි තීරණපරිඤ්ඤාය පතිට්ඨං, තථාපි යථාචුත්තටියෙන පටිපදාඤාණදස්සනම්පි හොතියෙවාති තම්පි ඉධ චුත්තං. ඉතරත්ථ පන උප්පන්නමත්තං අප්පගුණං සන්ධාය චුත්තං. අප්පගුණඤ්ඤි නිව්චසඤ්ඤාදිපහානසිද්ධියා පහානපරිඤ්ඤාය අධිට්ඨානභූතං. යතො තදධිගමෙන අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු එකච්චා අධිගතාව හොන්ති. න හි උදයබ්බයානං පච්චක්ඛතො පටිවෙධෙන විනා සාමඤ්ඤාකාරානං තීරණමත්තෙන සාතිසයං පටිපක්ඛප්පහානං සම්භවති. අසති ව පටිපක්ඛප්පහානෙ කුතො ඤාණාදීනං වජිරම්ච

අවිභතවෙගතා තිබිණවිසදාදිතා වා, තස්මා පගුණභාවජ්ජත්තං උදයබ්බයඤාණං පහානපරිඤ්ඤාපක්ඛියමෙව දට්ඨබ්බං.

1300-2. හඬගෙති සඬබාරානං හඬගෙ. යථාභූතදස්සාවී භායති එතස්මාති භයං, තෙභූමකධම්මා, තෙසු භයතො උපතිට්ඨන්තෙසු භායිතබ්බාකාරග්ගාහිඤාණං භයෙඤාණං. තථා හෙතං “භයතුපට්ඨානඤාණං” න්ති වුච්චති. මුච්චිතුං ඉච්ඡතිති මුච්චිතුකමාසං, චිත්තං, පුග්ගලො වා, තස්ස භාවො මුච්චිතුකමාසතා, තං පන ඤාණමෙවාති ආහ “ඤාණං මුච්චිතුකමාසතා” ති. පුන පටිසඬබානාකාරොත පචත්තං ඤාණං පටිසඬබානුපස්සනාඤාණං. නිරපෙක්ඛතාය සඬබාරානං උපෙක්ඛනවසෙන පචත්තං ඤාණං සඬබාරුපෙක්ඛාඤාණං. ගාථාබන්ධන්ථං පන විසන්ධිනිද්දෙසො. ඔළාරිකොළාරිකස්ස සච්චපට්ච්ඡාදකතමස්ස විගමනෙන සච්චපට්චෙධානුකූලත්තා සච්චානුලොමිකං. තං පන ඉදන්ති ආහ “සච්චානුලොමඤාණන්ති, අනුලොමං පවුච්චති” ති.

1303. නනු ව උදයබ්බයඤාණස්ස පගෙව සිද්ධත්තා කිමත්ථං. පුන තත්ථාපි අභියොගොති වෙ? අනිච්චාදිලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථං. උදයබ්බයඤාණඤ්චි හෙට්ඨා දසහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨං හුත්වා යාථාවසරසතො තිලක්ඛණං සල්ලක්ඛෙතුං නාසක්ඛි, උපක්කිලෙසවිනිමුත්තං පන සක්කොති, තස්මා ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථං. පුන තත්ථෙව යොගො කාතබ්බො. ලක්ඛණානි වස්ස උදයබ්බයාදිනං අමනසිකාරා, සන්තතිඉරියාපථසනජන්තතාය ව නොපට්ඨහන්ති, තස්මා උදයබ්බයං මනසි කත්වා සන්තතිං උග්ගාටෙන්වා අනිච්චලක්ඛණං, අභිණ්භපිළනං පරිග්ගහෙත්වා ඉරියාපථං උග්ගාටෙන්වා දුක්ඛලක්ඛණං, ධාතුයො විනිබ්භුජිත්වා සනවිනිබ්භොගං කත්වා අනත්තලක්ඛණඤ්ච සල්ලක්ඛෙත්වා “අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා” ති සඬබාරා පුනස්පුනං සම්මසිතබ්බා. තස්සෙවං තුලයතො තීරයතො යදා සඬබාරගතං අත්තතො ලහුඋපට්ඨානෙන, ඤාණස්ස ව තික්ඛතාය තිරොහිතුප්පාදාදිහෙදං හිජ්ජමානමෙව උපට්ඨාති, හඬගෙයෙව තස්ස ඤාණං සන්තිට්ඨති, තදා හඬගානුපස්සනා නාම විපස්සනාඤාණං අධිගතං හොති. තස්ස තදෙව සඬබාරනිරොධාරම්මණහඬගානුපස්සනං ආසෙවන්තස්ස යදා සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිවාසෙසු සඬබාරා හිජ්ජනසභාවතාය යක්ඛරක්ඛසාදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති, තදාස්ස භයතුපට්ඨානඤාණං අධිගතං හොති. කිං පනිදං ඤාණං භායතීති? න භායති. තඤ්චි “අතීතා සඬබාරා නිරුද්ධා, පච්චුජ්ජන්තා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතා නිරුජ්ඣස්සන්ති” ති තීරණමත්තමෙව හොති, බ්‍යාසනාපන්තානං පන සබ්බසඬබාරානං භයතො උපට්ඨිතානං ගහණෙන භයතුපට්ඨානඤාණන්ති වුච්චති.

තස්ස තං භයතුපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස යදා සබ්බභවගතෙසු සඬබාරෙසු තාණං වා ලෙණං වා පරායණං වා න පඤ්ඤායති, උක්ඛිත්තාසිකො විය පච්චාමිත්තො සාදිනවා එව සඬබාරා උපට්ඨහන්ති, තස්ස සඬබාරානං ආදිනවමෙව පස්සන්තස්ස ආදිනවඤාණං නාම උජ්ජන්තං හොති. තස්සෙවං සබ්බසඬබාරො ආදිනවතො පස්සන්තස්ස යදා තිභවපරියාපන්තෙසු නිබ්බේදො උජ්ජජ්ජති,

උක්කණයා සණයහන්ති, සබ්බසංඛාරවිසංයුත්තෙ සන්තිපදෙ අභිරතිං පටිලහති, තදාස්ස නිබ්බිදානුපස්සනං නාම ඤාණං උප්පන්නං හොති. තස්ස යදා ඉමිනා නිබ්බිදාඤාණෙන සබ්බසංඛාරෙසු නිබ්බින්නන්තස්ස එකසංඛාරෙපි චිත්තං න සප්පති, සබ්බස්මා සංඛාරතො සප්පමුග්ගතස්ස විය මණ්ඩුකස්ස මුච්චිතුකාමතා උප්පජ්ජති, තදා මුච්චිතුකමාසඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තස්සෙවං සබ්බසංඛාරෙහි මුච්චිතුකාමස්ස නිව්වසුබ්බසුභඅත්තාකාරෙන පන උපට්ඨිතුං අසමත්ථං පාපෙත්වා මුච්චිතස්ස උපායසම්පාදනත්ථං අනිවචන්තිකතාදීහි අනිවචලක්ඛණං, අභිණ්හපටිපිලනතාදීහි දුක්ඛලක්ඛණං, අපඤ්ඤකතාදීහි පටික්කුලතං, තුව්ඡතාදීහි අනත්තලක්ඛණඤ්ච ආරොපෙත්වා සබ්බසංඛාරගතං පරිග්ගණ්හන්තස්ස පටිසංඛානුපස්සනාඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තෙන පනෙවං පරිග්ගහිතසංඛාරෙන යා සා “සුඤ්ඤමිදං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා” තිආදිනා ද්විකොට්ඨාදිභෙදා සුඤ්ඤතා වුත්තා, සා පරිග්ගහෙන බ්බා. තස්සෙවං සුඤ්ඤතො දිස්වා තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සම්මසන්නස්ස යදා භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විජ්ජහාය විස්සට්ඨහරියස්ස විය සංඛාරගතෙසු උපෙක්ඛා සන්තිට්ඨති, තිසු භවෙසු චිත්තං න සම්පසාරියති, තදාස්ස සංඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නාම උප්පන්නං හොති. තං පනෙතං යාව නිබ්බානං න පස්සති, තාව දිසාකාකො විය කුපකයට්ඨිං පුනප්පුනං සංඛාරමෙව අනභිමතමිපි නිස්සාය සංඛාරවිචිතනෙපි මජ්ඣත්තමෙව හුත්වා තිට්ඨති. තෙන වුත්තං “එතෙසු පන ඤාණෙසු” තිආදි.

1306. විපස්සනා...පෙ.... වුට්ඨානගාමිනීති සිංඤා උත්තමභාවං පත්තත්තා සිංඤාපත්තා. වුට්ඨානං ගච්ඡතිති වුට්ඨානගාමිනී. “වුට්ඨාන” න්ති හි ඛනිද්ධා නිමිත්තභූතා අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො චෙව අජ්ඣත්තප්පවත්තතො ච වුට්ඨහනතො මග්ගො වුච්චති, තං ගච්ඡතිති වුට්ඨානගාමිනී, මග්ගෙන සද්ධිං සට්ඨතිති අත්ථො.

1307. තත්ති යං සිංඤාපත්තා විපස්සනා සච්චානුලොමඤාණන්ති ච වුච්චති, තං සංඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. ආසෙවන්තස්සාති පුනප්පුනං සම්මසනවසෙන සෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස. තස්ස හි අධිමොක්ඛසද්ධා භාවනාවසෙන බලවතරා නිබ්බන්තිස්සති, වීරියං සුපග්ගහිතං පටිපක්ඛවිධමනසමත්ථං හොති, ආරම්මණාහිමුඛභාවෙන සති සුපතිට්ඨිතා හොති, පස්සද්ධිසුඛානං සාතිසයතාය චිත්තං සුසමාහිතං, තතොව අනුලොමඤාණප්පත්තියා පච්චයො භවිතුං සමත්ථා තික්ඛතමා සංඛාරුපෙක්ඛා උප්පජ්ජති.

1308-12. අනිච්චා...පෙ.... වොතරතෙව සාති අනිච්චාදීසු එකෙන ආකාරෙන සම්මසන්ති සත්තක්ඛන්තුං පවත්තිත්වා භිජ්ජන්ති භවඛගං ඔතිණ්ණා නාම හොති, තතො පරං භවඛගවාරොති කත්වා. සංඛාරුපෙක්ඛාකතනයෙනාති අනිච්චාදිනා ආරම්මණකරණවසෙනෙව සංඛාරුපෙක්ඛාය කතනයෙන, න සම්මසිතනයෙන. තෙනාහ “අනිච්චාදි...පෙ.... කුරුමාන” න්ති. භවඛගාවට්ටනං කත්වාති භවඛගස්ස නිවත්තනං කත්වා චිත්තස්ස භවඛගවසෙන පවත්තිතුං අදන්වා. පරිකම්මන්ති මග්ගස්ස පරිකම්මන්තා පටිසංඛාරකත්තා. උපචාරන්ති මග්ගස්ස ආසන්නත්තා, සම්පචාරිත්තා වා.

1313-6. අනුලොමත්තං සයමෙව වදති “පුරිමාන”න්තිආදිනා. ඉදඤ්භි අනිච්චලක්ඛණාදිවසෙන සඬබ්බා රෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා, “උදයබ්බයවත්තානංයෙව වන ධම්මානං උදයබ්බයඤ්ඤාණං උප්පාදවයෙ අද්දසා”ති ව “භඩ්ගවත්තානංයෙව වන භඩ්ගානුපස්සනං භඩ්ගමද්දසා”ති ව “සභයංයෙව වන භයතුපට්ඨානස්ස භයතො උපට්ඨීත”න්ති ව “සාදීනවෙයෙව වන ආදීනවානුපස්සනං ආදීනවමද්දසා”ති ව “නිබ්බින්නිකබ්බෙයෙව වන නිබ්බිදාඤ්ඤාණං නිබ්බින්නද්”න්ති ව “මුච්චිතබ්බමභියෙව වන මුච්චිතුකමාසාඤ්ඤාණං මුච්චිතුකාමං ජාත”න්ති ව “පටිසඬබ්බාතබ්බමෙව වන පටිසඬබ්බාඤ්ඤාණෙන පටිසඬබ්බාත”න්ති ව “උපෙක්ඛිතබ්බංයෙව වන සඬබ්බාරුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛිත”න්ති ව අත්ථතො වදමානං විය ඉමෙසඤ්ච අට්ඨන්තං ඤාණානං කතකිච්චතාය අනුලොමෙති සබ්බාසංයෙව විපස්සනානං ලක්ඛණත්තයසම්මසනකිච්චත්තා, තථා උපරි ව අරියමග්ගෙ සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං තාය පටිපදාය පත්තබ්බතාය. න භි අනුලොමඤ්ඤාණෙ ථුලථුලසච්චපටිච්ඡාදකසංකිලෙසවික්ඛම්භනවසෙන අප්පවත්තත්තෙ ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, ගොත්‍රභුඤ්ඤාණෙ ව අනුප්පන්නෙ මග්ගඤ්ඤාණං න උප්පජ්ජති, තස්මා පුරිමපච්ඡිමානං භාගානං අනුලොමත්තා “අනුලොමත්ති සඤ්ඤිත”න්ති. තෙනෙවාති හෙට්ඨිමඤ්ඤාණානං අනුලොමමුඛෙන, උපරි බොධිපක්ඛියානං අනුලොමනතො ව. සච්චානුලොමඤ්ඤාණන්ති පච්චවති මග්ගසච්චස්ස අනුලොමිකත්තා. වුට්ඨානගාමිනියාති සඬබ්බාරාරම්මණාය වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය. පරියොසානන්ති පුරිමා කොටි. සඬබ්බාරාරම්මණවිපස්සනාසු භි අයං විසෙසතො වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාති. අසඬබ්බාරාරම්මණං පන සබ්බෙන සබ්බං අරියමග්ගසඬබ්බානං වුට්ඨානං ගච්ඡති උපෙතීති. තතොපි භි විසෙසතො “වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා”ති වත්තබ්බතං ලහතීති ආහ “ඤ්ඤායං සබ්බප්පකාරෙනා”තිආදි.

1317-8. කිත්තිතාති ථොමිතා, අරියමග්ගාධිට්ඨානතාය මහන්තානං සීලක්ඛන්ධාදීනං එසනතො ගවෙසනතො මහෙසිනා සම්මාසම්බුද්ධෙන. සත්තකිලෙසතාය සත්තා. යොගන්ති භාවනං, භාවනාභියොගං වා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22. බාවිසතිමො පරිච්ඡෙදො

ඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

1319-21. ඉදානි ඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා නිද්දෙසෙ අනුප්පන්නෙ සා යස්ස ඤ්ඤාණස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති, තං තාව දස්සෙන්නො “ඉතො පර”න්තිආදිමාහ.

ඉතො පරන්ති ඉතො අනුලොමඤාණතො උපරි. ආවජ්ජනියධානත්තාති
 ආවජ්ජනකිව්චං කරොන්තං කිරියමනොධාතු විය මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ
 ධීතත්තා අබ්බොභාරිකමෙව උභයවිසුද්ධිලක්ඛණාභාවතො. කිඤ්චාපි එවං, තථාපි
 වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය පරියොසානත්තා විපස්සනාපක්ඛියමෙවාති ආහ
 “විපස්සනාය සොතස්මිං, පතිතත්තා විපස්සනා”ති. එතෙනස්ස
 පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිහජනං දස්සෙති.

1322. පුපුජ්ජනෙසු භවං පොපුජ්ජනිකං, තදෙව ගොත්තං අරියෙහි අසම්මිස්සා
 පුපුජ්ජනසමඤ්ඤාති පොපුජ්ජනිකගොත්තං. එකචංසජානඤ්ඤි සමානා සමඤ්ඤා
 “ගොත්ත”න්ති වුව්චති, ගං තායති බුද්ධිං, අභිධානඤ්ච එකංසිකවිසයතාය රක්ඛතීති
 කත්වා. වා-සද්දො වක්ඛමානත්ථවිකජ්ජනෙ. අභිභුයා පවත්තිතො ගොත්‍රභූති
 සම්බන්ධො. ගොත්තං වුව්චති නිබ්බානං. “අරියො”ති බුද්ධියා, අභිධානස්ස ව
 තායනතො පවත්තනතොති අධිජ්ජායො. තතො භවතීති තතො ගොත්තතො
 ආරම්මණපච්චයතො භවති. ඉති-සද්දො චෙත්ථ හෙතුත්ථො දට්ඨබ්බො. තෙන
 යස්මා තතො භවති, තස්මා ගොත්‍රභූති අත්ථො.

1323-5. ඤාණදස්සනවිසුද්ධි එව ඤාණදස්සනසුද්ධිකං. තං සම්පාදෙතුං
 පනිවජ්ජනා තෙන භික්ඛුනා යං අඤ්ඤං කිඤ්චිපි කාතබ්බං, තං නත්ථිති සම්බන්ධො.
 කස්මා නත්ථිති චෙ ආහ “යං භී”තිආදි. “කතමෙවා”ති වුත්තෙ “කථ”න්ති
 අනුයොගස්ස උපට්ඨිතත්තා “අනුලොමාවසානං භී”තිආදිනා තං සමත්ථෙති.

1326-7. එවං උජ්ජන්තඅනුලොමඤාණස්ස පනස්ස එතෙහි තීහිපි
 අනුලොමඤාණෙහි අත්තතො බලානුරූපෙන ථුලථුලෙ සච්චපට්ඨජාදකතමමිහි
 අන්තරධාපිතෙ සබ්බසංඛාරගතෙ චිත්තං න පක්ඛන්දති, න ලග්ගති, පදුමපලාසතො
 උදකං විය පතිකුටති පතිවට්ටති, සබ්බං නිමිත්තාරම්මණමිපි සබ්බං
 පවත්තාරම්මණමිපි පලිබොධතො උපට්ඨාති, අථස්ස සබ්බස්මිං
 නිමිත්තජ්ජවත්තාරම්මණෙ පලිබොධතො උපට්ඨිතෙ දුතියස්ස වා තතියස්ස වා
 අනුලොමඤාණස්ස අනන්තරං ගොත්‍රභූඤාණං උජ්ජජ්ජති. තෙනාහ “තස්සා”තිආදි.
 පට්ඨාවජ්ජනඤ්චෙව පට්ඨාභොගතාපි වාති පට්ඨාවජ්ජනං පට්ඨාභොගභූතං.
 සකත්ථෙ හි අයං තා-පච්චයොති. තත්ථ ආවජ්ජනං චිත්තසන්තානස්ස
 පරිණාමනවසෙන, ආභොගො අත්තතො ආභූජනවසෙන දට්ඨබ්බො.

1328-33. අනන්තරාදීහිති
 අනන්තරසමනන්තරආසෙවනඋපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන ඡහි පච්චයෙහි.
 මුද්ධන්ති මුද්ධභූතං. එකන්තිකතාය එකචාරමෙව ව උජ්ජජ්ජනතො
 පුනරාවත්තාභාවෙන පන අනාවත්තං. අනාවජ්ජනමිපි වාති අනාවජ්ජනමිපිසමානං.
 සඤ්ඤං දත්වා වියාති “එවං උජ්ජජ්ජාහි”ති සඤ්ඤං දත්වා විය. අනිබ්බද්ධපුබ්බන්ති
 අපදාලිතපුබ්බං. විද්ධංසෙන්තොවාති විනාසෙන්තො එව. ඡායතීති නිබ්බන්තති.
 එත්ථ ව ඉමං උපමං ආහරන්ති – එකො කිර ඉස්සාසො අට්ඨඋසහමත්තෙ පදෙසෙ
 එලකසතං යපාපෙත්වා වත්ථෙත මුඛං වෙයෙත්වා සරං සන්තස්සිත්වා

වක්කයන්තෙ අට්ඨාසී, අඤ්ඤා පුරිසො වක්කයන්තං ආවිජ්ඣිත්වා යදා ඉස්සාසස්ස ඵලකං අභිමුඛං හොති, තදා තත්ථ දණ්ඩකෙන සඤ්ඤං දෙති. ඉස්සාසො දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාච සරං බිපිත්වා ඵලකසතනිබ්බිජ්ඣති. තත්ථ දණ්ඩකසඤ්ඤං දෙන්තො විය ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං, ඉස්සාසො විය මග්ගඤ්ඤාණං, දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාච ඵලකසතං නිබ්බිජ්ඣනං විය මග්ගඤ්ඤාණස්ස ගොත්‍රභුඤ්ඤාණෙන දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාච නිබ්බානං ආරම්භං කත්වා අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං අපදාලිතපුබ්බානං ලොභදොසමොහක්ඛන්ධානං නිබ්බිජ්ඣනන්ති.

1335-8. අනාමතග්ග...පෙ.... මහොදධිත්ති අට්ඨමභවතො පට්ඨාය නිබ්බත්තකං අඤ්ඤාතකොට්ඨං සංසාරච්චටදුක්ඛමභාසමුද්දං. පාණාතිපාතාදිපඤ්චවෙරානි වෙච පඤ්චවීසති මහාභයානි වානි සබ්බවෙරභයානි. අනෙකෙපි ආනිසංසෙති රතනත්තයෙ නිවිට්ඨසද්ධාදිකෙ ආනිසංසෙ. ආදිමග්ගෙනානි සොතාපත්තිමග්ගසඬ්ඛානෙන පට්ඨමග්ගෙන. පට්ඨමග්ගඤ්ඤාණවණ්ණනා.

1339. තස්සෙවානන්තරන්ති තස්ස අනන්තරංයෙව. ද්වෙපි තීණි වානි නාතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස ද්වෙ, තික්ඛපඤ්ඤස්ස තීණි ඵලචිත්තානි.

1340-3. “අජානිත්වා වදන්ති තෙ”ති වත්වා තත්ථ කාරණං දස්සෙතුං “ඵකස්සා”තිආදි චුත්තං. පඤ්චමං මග්ගචිත්තන්ති ඉමිනාව ඡට්ඨස්ස අභාවදීපනෙන “ඵකං ඵලචිත්ත”න්ති වදන්තො ගොදත්තත්ථෙරස්ස වාදොපි පටික්ඛිත්තො.

1344. “ඵත්තාවතා”ති පට්ඨමග්ගස්ස උප්පත්තිඅනන්තරං ඵලස්ස උප්පත්තිමත්තෙන. සොතාපන්නොති චූච්චතීති සොතාපන්නො නාම දුතියො අරියපුග්ගලොති චූච්චති. සො දෙවරජ්ජවක්කවත්තිරජ්ජාදිපමාදට්ඨානං ආගම්ම භුසං පමත්තොපි හුත්වා කාමසුගතියං සත්තක්ඛන්තුමෙව සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තකරණසමත්ථො හොති. යථාහ –

“කිඤ්චාපි තෙ හොන්ති භුසං පමත්තා,
ත තෙ භවං අට්ඨමමාදියන්ති”ති. (බු. පා. 6.9; සු. නි. 232; නෙත්ති. 115);

රූපාරූපලොකෙසු පන න තථා නියමොති ආවරියා.

1347. ඵලාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන පහිනකිලෙසාදිකෙ සඬ්ගණ්භානි. තථා ච “ඉමිනා වතාහං මග්ගෙන ආගතො”ති පට්ඨමං මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, තතො “අයං මෙ ආනිසංසො ලද්ධො”ති ඵලං පච්චවෙක්ඛති, තතො “ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහිනා”ති පහිනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, තතො “ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා අවසිට්ඨා”ති උපරිමග්ගත්තයවජ්ඣෙ කිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසානෙ “අයං මෙ ධම්මො ආරම්භංතො පටිවිද්ධො”ති අමතං නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. ඉති සොතාපන්නස්ස පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණානි හොන්ති. යථා ච සොතාපන්නස්ස,

එවං සකදාගාමීඅනාගාමීනම්පි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථි. එවං සබ්බානිපි එකුනවිසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානි. තෙනාහ “පච්චවෙක්ඛණඤාණානි, භවත්තෙකුනවිසති”ති.

1348-50. යාසං පච්චවෙක්ඛණවසෙන ඉමානි ඤාණානි පවත්තන්ති, තා දස්සෙතුං “මග්ගො ඵලඤ්චා”තිආදිමාහ. උක්කට්ඨපරිච්ඡේදොයෙව වෙසො. පභිනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණඤ්භි සෙබ්බානම්පි හොති වා න වා. න හි සබ්බෙව තත්ථ සමත්ථා හොන්ති. තෙනෙව හි මහානාමො භගවත්තං පුච්ඡී “කො සු නාම මෙ ධම්මො අප්ඤ්ඤානං අප්පභිනො, යෙන මෙ එකදා ලොභධම්මාපි චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්ති”තිආදි (ම. නි. 1.175). යොගමාරහතෙති තස්මිංයෙව වා ආසනෙ නිසින්නො, අපරෙත වා සමයෙන කාමරාගඛ්‍යාපාදානං තනුභාවකරාය සකදාගාමීමග්ගසංඛිතාය දුතියාය භූමියා අධිගමත්ථාය විපස්සනායොගං කරොති, දුතියභාවො චස්ස දෙසනාවසෙන, උප්පත්තිවසෙන ච වෙදිතබ්බො. සම්පයුත්තානං පන නිස්සයභාවෙන තෙ ධම්මා භවන්ති එත්ථානි භූමි, යස්මා වා සමානෙපි ලොකුත්තරභාවෙ සයම්පි භවති, න නිබ්බානං විය අපාතුභූතං, තස්මාපි “භූමි”ති වුච්චති. ඤාණෙන පරිමජ්ජන්ති තෙන තෙනාකාරෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛතරතං සම්පාදෙත්වා, බලබොජ්ඣංගිගානඤ්ච පටුතරභාවං සාධෙත්වා ලක්ඛණත්තයං තීරණවසෙන පරිමජ්ජති.

1351-2. තත්ථ අපරාපරං ඤාණං වාරෙන්තො පරිච්ඡන්ති. තෙනාහ “විපස්සනාවිථිං ඕගාහති”ති. භෙට්ඨා වුත්තනයෙනානි උදයබ්බයඤාණාදීනං උප්පාදනෙ වුත්තනයෙනෙව. ගොත්‍රභුස්ස අනන්තරන්ති එත්ථ ගොත්‍රභු විය ගොත්‍රභු. පට්මමග්ගපුරෙවාරිකඤාණඤ්භි පුටුජ්ජනගොත්තාභිභවනතො, අරියගොත්තභවනතො ච නිප්පරියායතො “ගොත්‍රභු”ති වුච්චති, ඉදං පන තංසදිසතාය පරියායතො ගොත්‍රභු. එකච්චසංකිලෙසවිසුද්ධියා, පන අච්චන්තවිසුද්ධියා ආරම්භණකරණතො ච “වොදාන”න්ති වුච්චති. තෙනාහ පට්ඨානෙ “අනුලොමං වොදානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.417). යස්මා පන පටිසම්භිදාමග්ගෙ “උප්පාදාදිඅභිභවනට්ඨං උපාදාය අට්ඨ ගොත්‍රභුධම්මා සමාධිවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති”තිආදීසු (පටි. ම. 1.60) ගොත්‍රභුනාමවසෙනෙව ආගතං, තස්මා ඉධාපි “ගොත්‍රභුස්ස අනන්තර”න්ති වුත්තං ගොත්තසංඛිතානිබ්බානතො භූතන්ති කත්වා. දුතියමග්ගඤාණවණ්ණනා.

1355-7. යන්ති යස්මා. සකිදෙවානි එකචාරමෙව. ඉමං ලොකං ආගන්ත්වානි ඉමිනා පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස චත්තාරො චජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි ඉධ සකදාගාමීඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායතිති ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං චස්සිත්වා ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති, අයමෙකොව ඉධ ගහිතොති. අන්තකරො භවෙති දුක්ඛස්සන්තකරො භවෙය්‍ය, භවෙ

වා අන්තකරො භවස්ස අන්තකරොති අත්ථො. තතියාය භූමියා පත්තියාති සම්බන්ධො. බ්‍යාපාදකාමරාගානං පභානායාති තෙසංයෙව සකදාගාමිමග්ගෙන තනුකරානං සංයොජනානං නිරවසෙසප්පභානාය. තතියමග්ගඤ්ඤාණවණ්ණනා.

1363-7. පටිසන්ධිවසෙන කාමභවස්ස අනාගමනතො අනාගාමී. තෙනාහ “තත්ථෙව පරිනිබ්බාසි”ති. තත්ථෙවාති සුද්ධාවාසෙ වා අඤ්ඤත්ථ වා යත්ථ උප්පන්නො, තත්ථෙව පරිනිබ්බාසි. අනාවත්තිසභාවොති තස්මා ලොකා ඉධ පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන ඉමං ලොකං පුනරාගමනාභාවතො අනාවත්තනසභාවො, බුද්ධදස්සනථෙරදස්සනධම්මස්සවනානං පනත්ථාය ආගමනං හොතියෙව. රූපරාගාදිපභානායාති රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජාසඬ්ඛානානං පඤ්චන්තං උද්ධම්භාගියසංයොජනානං නිරවසෙසප්පභානාය. විද්ධංසායාති විනාසාය. චතුත්ථමග්ගඤ්ඤාණවණ්ණනා.

1371-4. මහාබ්ණාසවොති මහානුභාවතො නිබද්ධපුජාවචනමෙතං, න උපාදායවචනං “යථා මහාමොග්ගල්ලානො”ති. න හි චූළබ්ණාසවො නාම අත්ථි. අනුප්පන්නො සදත්ථො සකත්ථො, පූජත්ථො වා එතෙනාති අනුප්පත්තසදත්ථො, සදත්ථොති ච අරහත්තං වෙදිතබ්බං. තඤ්ඤි අත්තුපනිබන්ධනට්ඨෙත, අත්තානං අවිජ්ජනට්ඨෙත, අත්තනො පරමත්ථට්ඨෙත ච අත්තනො අත්ථත්තා “සදත්ථො”ති චූච්චති. බ්ණාති දසපි භවසංයොජනාති එතස්සාති බ්ණසංයොජනො. දක්ඛිණං අරහතීති දක්ඛිණෙය්‍යා. චතස්සොපිති සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො අරහත්තමග්ගොති චතස්සොපි. විසුද්ධිකාමෙනාති අත්තනො විසුද්ධිං ඉච්ඡන්තෙන. තපොයෙව ධනමස්සාති තපොධනො, තෙන.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

ඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

23. තෙව්සතිමො පරිච්ඡෙදො

කිලෙසප්පභානකථාවණ්ණනා

1375. ඉදානි ඉමිස්සායෙව චතුත්ථඤ්ඤාණාය ඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා ආනුභාවවිජානනත්ථං යෙන යෙ ධම්මා පභාතබ්බා, තෙසං පභානඤ්ච අභිසම්මසකාලෙ පරිඤ්ඤාදිකිච්චාති ච දස්සෙතුං “එතෙසු යෙන යෙ ධම්මා”තිආදි ආරද්ධං. යෙ ධම්මාති යෙ සංකිලෙසධම්මා. සංයොජනාදිසු බන්ධෙහි බන්ධානං, එලෙන කම්මස්ස, දුක්ඛෙන වා සත්තානං සංයොජනට්ඨෙත බන්ධනට්ඨෙත සංයොජනාති. සම්පයුත්තධම්මානං විබාධනට්ඨෙත, උපතාපනට්ඨෙත, සංකිලිට්ඨතාය ච කිලෙසා. අභිනිවෙසාදිවසෙන මිච්ඡාවිපරිතං පවත්තනතො

මිච්ඡාසභාවාති මිච්ඡත්තා. ලොකෙ ධම්මා, ලොකපරියාපන්නා ධම්මා, ලොකජ්ජවත්තියං සති අනුපරමධම්මත්තා වාති ලොකධම්මා. මච්ඡෙරස්ස භාවො, කම්මං වාති මච්ඡරියං. විපරිතට්ඨෙන විපල්ලාසා. නාමකායස්ස ච රූපකායස්ස ච ගන්ථනතො ගන්ථා. අරියෙහි අගන්තබ්බා, අයුත්තා ගතීති වා අගති. ආසවන්තීති ආසවා, ආභවග්ගතො සබ්බමොකාසලොකං, ආගොත්‍රභූතො සබ්බෙ ධම්මෙ ඛ්‍යාපෙත්වා පවත්තන්තීති අත්ථො, ආසවන්ති සංසාරදුක්ඛන්ති වා ආසවා, චක්ඛාදීහි වා සංවරාසංවරද්වාරෙහි සත්තසන්නානෙ ආසවන්ති වණතො යුසානි සන්දන්ති වියාති ආසවා, ආසවන්ති වා එතෙහි චිත්තානි විසයෙසුති ආසවා. සංසාරමහාසාගරජ්ජත්තිහනනතො ඔසා වියාති ඔසා. හෙට්ඨා චුත්තනයෙන යොජනතො යොගා. නිවාරෙන්නි ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසාධිගමන්ති නිවරණානි. අනිච්චාදිධම්මසභාවං අතික්කම්ම පරතො අසභාවතො ආමසන්තීති පරාමාසා. මණ්ඩුකං පන්නගො විය ආරම්මණං භුසං ආදියන්තීති උපාදානානි. අජ්ජනිතභාවෙන සත්තසන්නානෙ අනුසෙන්නි මුසිකවිසං විය අනුරූපකාරණං ලහිත්වා උජ්ජජන්තීති අනුසයා. චිත්තස්ස මලීනභාවකරණට්ඨෙන මලා. අකුසලකම්මානි ව තානි දුග්ගතිනං පථා වාති අකුසලකම්මපථා. ඉධ පන කම්මපථභාවං අජ්ජත්තානං තංසභාවතො ගහණං දට්ඨබ්බං. චිත්තං උජ්ජජන්ති එත්ථාති චිත්තුප්පාදො, චෙතසිකරාසි, අකුසලො ව සො චිත්තුප්පාදො වාති අකුසලචිත්තුප්පාදො.

කාමභවතො උපරිකොට්ඨාසභාවතො තතියමග්ගජ්ජත්තියා උද්ධං භජිතබ්බතො, සෙවිතබ්බතො වාති උද්ධම්භාගා, රූපාරූපභවා, තෙසං භිතානි තත්ථුජ්ජජනන්ධාදියොජනතොති උද්ධම්භාගියානි, තානියෙව සංයොජනානීති උද්ධම්භාගියසංයොජනානි. රූපාරූපභවතො හෙට්ඨිමකොට්ඨාසභාවතො තත්ථුජ්ජපාදකිලෙසානං අජ්ජනිතභාවෙන තතියමග්ගජ්ජත්තියා හෙට්ඨා භජිතබ්බතො වා අධොභාගා, කාමභවා, තෙසං භිතානි සංයොජනානීති අධොභාගියසංයොජනානීති.

ඉමෙසු පන දසසු රූපභවසංයොජනං, අරූපභවසංයොජනං, කාමභවසංයොජනඤ්ච අත්ථතො ලොභොව, සක්කායදිට්ඨිසිලබ්බතපරාමාසාසි දිට්ඨියෙව, තස්මා ධම්මතො සත්ත සංයොජනානි.

මිච්ඡාසඬ්ඤාපො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසමාධිති තථා පවත්තානං විතක්කවීරියසමාධිනමධිවචනං. මිච්ඡාවාදයො තයො තථා පවත්තා චෙතනා. මිච්ඡාසති පන චිත්තුප්පාදො. මිච්ඡාඤාණං තථා පවත්තො මොහො. මිච්ඡාවිමුක්ති ලොකපුපිකාදීසු මොක්ඛොති පවත්තමිච්ඡාගාහො.

කාරණුපවාරෙන්නාති ලාභහෙතුකො ලාභො, අලාභහෙතුකො අලාභොතිආදිනා කාරියස්ස කාරණවසෙන උපවරණෙන. ලොකධම්මග්ගහණන්ති ලොකධම්මග්ගහණෙන ගහණං.

ආවාස මච්ඡරියං, ආවාසහෙතුකං වා මච්ඡරියන්ති ආවාසමච්ඡරියං. එවං
කුලමච්ඡරියාදීනිපි. තත්ථ ආවාසොති විහාරාදි. කුලන්ති උපට්ඨාකකුලං,
ඤාතිකුලඤ්ච. ලාභොති පච්චයලාභොයෙව. වණ්ණොති සරිරවණ්ණො ව
ගුණවණ්ණො ව. ධම්මොති ආගමො, අධිගමො ව.

“තයො” ති වත්ථුං අභිත්ථිත්වා වුත්තං, භිත්ථිත්වා ව පන වුවිච්චානෙ ද්වාදස
භොන්ති.

අභිසජ්ජනුපනය්හනවසෙන පවත්තනතො අභිජ්ඣාබ්‍යාපාදානං කායගන්ථතා
දට්ඨබ්බො. “ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ” න්ති එවං අවත්ථුම්භි පවත්තො
අභිනිවෙසො ඉදංසච්චාභිනිවෙසො. සීලබ්බතපරාමාසඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථා
වෙන්ථ අත්ථතො දිට්ඨියෙව, තස්මා ධම්මතො තයො කායගන්ථා.

“ඡන්දදොසමොභහයානී” ති අගතිකාරණත්තා වුත්තං, ඡන්දාදීහි පන
අකත්තබ්බකරණං, කත්තබ්බාකරණඤ්ච අගති නාම.

ආසවෙසු කාමරාගභවරාගා අත්ථතො ලොභොති ධම්මතො තයො ආසවා.

තෙසමෙවාති කාමරාගාදීනමෙව. තෙ හි ඔසො විය අත්තනි පතිතෙ
අපායසමුද්දං පාපෙන්ති, සංසාරදුක්ඛතො ව සීසං උක්ඛිපිතුං න දෙන්ති, ඛන්ධාදීනි ව
ඛන්ධාදීහි යොජෙන්ති.

කාමුපාදානාදීනීති කාමුපාදානදිට්ඨුපාදානසීලබ්බතුපාදානඅත්තවාදුපාදානානි.
දිට්ඨුපාදානාදීනි වෙන්ථ තථා පවත්තා දිට්ඨියෙව, කාමුපාදානං ලොභොති ධම්මතො
ද්වෙ උපාදානානි.

සත්තානුසයාති එත්ථ යදි අප්පභීනට්ඨෙත සත්තසන්තානෙ අනුසෙන්තීති
අනුසයා. කස්මා සත්තෙව වුත්තා, නනු අඤ්ඤෙසම්පි කිලෙසානං අප්පභීනභාවො
විජ්ජති? න මයං අප්පභීනමත්තෙන අනුසයං වදාම, කින්තු අප්පභීනභාවෙන
ථාමගතකිලෙසා අනුසයාති, ථාමගමනඤ්ච නෙසං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණො සභාවො
දට්ඨබ්බො. තථා හි ධම්මසභාවවෙදිනා තථාගතෙන ඉමෙයෙව අනුසයා වුත්තා,
කාමරාගොයෙව අනුසයො කාමරාගානුසයො. එවං සෙසෙසුපි. අපරෙ පන
“කාමරාගස්ස අනුසයො” තිආදිනිබ්බවනං වත්වා කාමරාගාදීනං බීජභූතා
අත්තභාවස්ස කිලෙසසම්භූතා කිලෙසුප්පාදනසත්ති අනුසයාති වණ්ණෙන්ති, තෙසං
මතපටික්ඛෙපො ඉධ පපඤ්චාවහත්තා අනාහටො.

පාණස්ස අතිපාතො පාණාතිපාතො, පාණොති වොහාරතො සත්තො,
පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං පාණෙ පාණසඤ්ඤිතො
ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො.
පරහණ්ඨෙ තථාසඤ්ඤිතො තදාදායකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා ථෙයාවෙතනා
අදින්නාදානං. අසද්ධම්මකාමතාය කායද්වාරප්පවත්තා

අගන්තබ්බට්ඨානවීතික්කමචෙනනා කාමෙසුථිච්ඡාලාරො. අභූතං චත්ථං භූතතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථා විඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා චෙනනා මුසාවාදො. සො පන පරස්ස අත්ථහෙදකරොව කම්මපථො, ඉතරො කම්මමෙව. සංකිලිට්ඨවිත්තස්ස පරහෙදනකාමතාය, අත්තපියකමායතාය වා පරහෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා චෙනනා පිසුණුවා. සාපි ද්විසු හින්තෙසුයෙව කම්මපථො. පරමමමච්ඡෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා එකන්තඵරුසචෙනනා ඵරුසවා. අනත්ථවිඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨචෙනනා සම්ඵප්පලාපො නාම. සො පන පරෙහි ගහිතෙයෙව කම්මපථො හොති. “අහො චතෙදං මම හොතු” ති ඵලං පරහණ්ඩාහිප්පකායනලක්ඛණා අහිප්පකා. “අහො චතායං සත්තො විනස්සෙය්‍යා” ති ඵලං මනොපදොසලක්ඛණො ඛ්‍යාපාදො. “නත්ථි දිත්ත” ත්තිආදිනා නයෙන විපරිතදස්සනලක්ඛණා මිච්ඡාදිට්ඨි. ඵත්ථ ච නත්ථිකඅහෙතුකඅකිරියදිට්ඨිහියෙව කම්මපථහෙදො.

ඉමෙසු ච පාණාතිපාතාදි තිවිධං කායකම්මමෙව. තං කායච්චිද්වාරෙසුයෙව උප්පජ්ජති, න මනොද්වාරෙ. තථා මුසාවාදාදි චතුබ්බිධං චජිකම්මමෙව. අහිප්පකාදිකං පන තිවිධං මනොකම්මමෙව. තං තිසුපි ද්වාරෙසු පවත්තති. ද්වාරන්තරෙසුපි පවත්තමානස්ස සකසකනාමාපරිච්චාගො චුත්තොයෙව. ධම්මතො චෙත්ථ ආදිතො සත්ත චෙනනාසභවා, ඉතරෙ තයො චෙනනාසම්පයුත්තාති දට්ඨබ්බො. මහාසාවජ්ජඅප්පසාවජ්ජප්පයොගාදිහෙදො පන තත්ථ තත්ථ චුත්තනායෙන චෙදිතබ්බො.

එතානීති ඉමානි මග්ගඤ්ඤාණානි. යථාසම්භවන්ති තංතංමග්ගානුරූපං.

අපායං ගච්ඡන්ති එතෙහීති අපායගමනීයා. සෙසානි න අපායගමනීයා. ඔලාරිකානි තතියමග්ගෙන පහාතබ්බාවත්ථං උපාදාය ඔලාරිකා. තෙනාහ “සුබ්බමා තතියමග්ගඤ්ඤාණවජ්ඣකා” ති. සුබ්බමා කාමරාගපටිඝානි සම්බන්ධො. චතුත්ථමග්ගඤ්ඤාණවජ්ඣකා ඵවානි අවධාරණෙන පඨමමග්ගාදිවජ්ඣකං නිවත්තෙති. න හි රූපරාගාදීනං අපායගාමිනියාවත්ථාපි අත්ථි, යතො තෙ පඨමඤ්ඤාණවජ්ඣකාපි සියුන්ති.

යත්ථ යත්ථ පන ඵල-සද්දෙන අවධාරණං අකත්වා යං යං දුතියඤ්ඤාණවජ්ඣකන්ති වා තතියඤ්ඤාණවජ්ඣකන්ති වා චතුත්ථඤ්ඤාණවජ්ඣකන්ති වා චක්ඛති, තත්ථ තත්ථ සො සො පුරිමඤ්ඤාණෙහි භතාපායගමනීයාදිභාවොව හුත්වා උපරිඤ්ඤාණවජ්ඣකො හොතීති චෙදිතබ්බො. තෙන ලොභ...පෙ.... චතුත්ථඤ්ඤාණවජ්ඣකානීති ඵත්ථ ලොභාදයො හෙට්ඨිමමග්ගවජ්ඣකාපි හොත්තෙව.

යසෙති පරිවාරෙ.

දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසානි සම්බන්ධො.

අගතියො පයමමග්ගඤ්ඤාණවජ්ඣාති කිඤ්ඤාපි ඡන්දාදයො තණ්හාදිසභාවා
උපරිමග්ගවජ්ඣා, තථාපි තම්මුලකස්ස අකත්තබ්බකරණස්ස, කත්තබ්බකරණස්ස
ව අපායගමනීයතාය පයමමග්ගඤ්ඤාණවජ්ඣා.

කතාකතකුසලාකුසලවිසයං යං විජ්ජට්ඨාරභූතං කුක්කුච්චං, තං ඉධ
තතියඤ්ඤාණවජ්ඣාං වුත්තං. යං පන “කුක්කුච්චපකතතාය ආපත්තිං ආපජ්ජති” ති
වුත්තං කුක්කුච්චං, තං සන්ධාය “කුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා සොතාපත්තිමග්ගෙන
පභියන්ති” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1176) ධම්මසඬගණිඅට්ඨකථායං වුත්තං, තස්මා
ද්විත්තං වචනානං අයං අධිජ්ජායො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු යානෙසු
අධිජ්ජායොව පරියෙසිතබ්බො, න විරොධතො පච්චෙතබ්බං.
ඔළාරිකානවසෙසජ්ජහානං වා සන්ධාය කුක්කුච්චස්ස පයමතතියඤ්ඤාණවජ්ඣාතා
වුත්තා. යං පන අරහතො උජ්ජජ්ජමානං “භගවතා පටික්ඛිත්තං අනුවසිත්වා
අනුවසිත්වා ආවසට්ඨිණ්ඩං භුඤ්ජිතුන්ති කුක්කුච්චායන්තො න පටිග්ගහෙසි” ති
(පාටි. 204) ආගතං කුක්කුච්චං, න තං නිවරණං. න හි නිවරණං අරහතො උජ්ජජ්ජති,
නිවරණපතිරූපකං පන කජ්ජතිති විමංසනභූතං විනයකුක්කුච්චං නාම, තං
තථාපවත්තචිත්තුජ්ජාදොව.

කාමරාගපටිඝානුසයා අනුසභගතා තතියඤ්ඤාණවජ්ඣා, ඔළාරිකානං පන
දුතියඤ්ඤාණවජ්ඣාතා හෙට්ඨා වුත්තනායාව.

අකුසලචිත්තුජ්ජාද-ග්ගහණෙන චෙත්ථ
මක්ඛපලාසමායාසායෙය්‍යථම්භසාරම්භාදීනං සඬගහො කතොති දට්ඨබ්බං.

1376. තෙන තෙනාති තෙන තෙන සාතකෙන සද්ධිං. කිං පනෙතාති එතෙ
ධම්මෙ සාතෙත්තාති අතීතානාගතෙ සාතෙත්ති, උදාහු පච්චුජ්ජන්තෙති. කිං
පනෙත්ථ, යදි තාව අතීතානාගතෙ, අඵලො වායාමො ආපජ්ජති. කස්මා?
පහාතබ්බානං තදා නත්ථිතාය. අඵ පච්චුජ්ජන්තෙ, තථාපි අඵලො වායාමෙන සද්ධිං
පහාතබ්බානං අත්ථිතාය. අථාපි කථඤ්ඤි පහානං සියා, සංකිලෙසිකා මග්ගභාවනා
ආපජ්ජති පහාතබ්බජ්ජහායකානං සභාවට්ඨානතො? සච්චමෙතං, යෙ පන මග්ගෙන
අසමුග්ගාටිතත්තා කාරණලාභෙ සති අවස්සං උජ්ජජ්ජනාරහා කිලෙසා, තෙ
අත්තතො උජ්ජජ්ජතියා අනුජ්ජන්තිධම්මතං ආපාදෙන්තාති එතාති තෙ අනාගතෙ
සාතෙත්ති නාම.

1377-82. පරිඤ්ඤාදීනි කිච්චානීති පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාවසෙන
චත්තාරි කිච්චානි. වුත්තානීති “දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍ය” න්තිආදිනා (සං. නි. 5.1099),
“යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති” න්තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) ව වුත්තානි.
සච්චාභිසමයෙති චතුත්තං අරියසච්චානං පටිවිජ්ඣනක්ඛණෙ.

යථාසභාවතොති අවිපරිතසභාවෙන. “ජානිතබ්බානී” ති චත්වා කථං පනෙතං
ජානිතබ්බං, කථං නාම එකකස්ස ඤ්ඤාණස්ස එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි

සම්භවන්නි. න හි තාදිසං කිඤ්චි ලොකෙ දිට්ඨං අත්ථි, න ච වචනං ලබ්භතීති වොදනං මනසි නිධාය තෙසං ජානනවිධිං උපමාවසෙන තාව දස්සෙතුං “පදීපො හී”තිආදි වුත්තං. විදංසෙතීති දස්සෙති. පරියාදියතීති බෙපෙති.

1383-4. පරිඤ්ඤාහිසමයෙනාති අනවසෙසතො පරිච්ඡේද ජානනසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන. අභිසමෙතීති අසම්මොහවසෙන පටිච්ඡේදකි. පහානාහිසමයෙනෙවාති සමුච්ඡේදජ්ජහානසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන අසම්මොහතොව අභිසමෙති. භාවනාවිධිනාති සහජාතාදිපච්චයතාවසෙන භාවනාහිසමයවිධිනා. මග්ගඤ්ඤාණඤ්ඤි සම්මාසංඛිකජ්ජාදිවසෙන මග්ගපුබ්බභාගභාවනාසම්භූතෙන අරියමග්ගභාවනාසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන අභිසමෙතීති අට්ඨංගිකං මග්ගං අසම්මොහතො පටිච්ඡේදකි. තඤ්ඤි සම්පයුත්තධම්මෙසු සම්මොහං විද්ධංසෙත්තං අත්තනිපි සම්මොහං විද්ධංසෙතියෙව. නිරොධන්ති නිබ්බානං. සච්ඡිකරොතීති පච්චක්ඛකරණවසෙන පටිච්ඡේදකි. “නිරොධං සච්ඡිකරොතී”ති නිරොධසච්චමෙකං ආරම්මණපටිච්චෙධෙන චත්තාරිපි සච්චාති අසම්මොහපටිච්චෙධෙන මග්ගඤ්ඤාණං පටිච්ඡේදකි.

එවං යුත්තිවසෙන විභාවිතං එකපටිච්චෙධං ආගමෙනපි සාධෙතුං “වුත්තම්පි චෙත”න්තිආදි වුත්තං. මග්ගසමඬගිස්ස ඤාණන්ති හි “යො නු බො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි, දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදම්පි සො පස්සති”ති (සං. නි. 5.1100) එකසච්චදස්සනසමඬගිතො අඤ්ඤසච්චදස්සනසමඬගිභාවවිචාරණායං තමත්ථං සාධෙතුං ආයස්මතා ගවම්පතිත්ථෙරෙන වුත්තං. අඤ්ඤථා කමාහිසමයෙ සති පුරිමදිට්ඨස්ස පුන අදස්සනතො සමුදයාදිපස්සතො දුක්ඛාදිදස්සනං පුන අවත්තබ්බං සියා. ඉදානි පනෙත්ථ උපමාසංසන්දනං කරොන්තො ආහ “පදීපො”තිආදි. නිස්සයාභාවහෙතුතාය දුක්ඛපරිඤ්ඤාය වට්ටිඡේදාපනසදිසතා, පටිපක්ඛවිද්ධංසනතාය සමුදයජ්ජහානස්ස අන්ධකාරචිනාසනසදිසතා, ඤාණාලොකපරිබුහනතාය මග්ගභාවනාය ආලොකවිදංසනසදිසතා, තෙන තෙන මග්ගෙන යථා යථා නිරොධස්ස සච්ඡිකිරියා, තථා තථා කිලෙසස්තෙනපරියාදානං හොතීති නිරොධසච්ඡිකිරියාය ස්තෙනපරියාදානසදිසතා කාරණූපචාරෙන වුත්තා.

1385-6. අපරායපි උපමාය තමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “උග්ගච්ඡන්තො”තිආදි. ඔභාසෙතීති පකාසෙති. පටිභඤ්ඤතීති පටිජ්ජස්සම්භෙති. එත්ථාපි යථා සූරියො රූපගතානි ඔභාසෙති, එවං මග්ගඤ්ඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා අන්ධකාරං විනාසෙති, එවං සමුදයං පජහති. යථා ආලොකං දස්සෙති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති. යථා සීතං පටිජ්ජස්සම්භෙති, එවං සබ්බකිලෙසදරථපරිලාභපටිජ්ජස්සද්ධිභූතං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති උපමාසංසන්දනං දට්ඨංබ්බං.

1388. අප්පෙතීති පප්පොති. දුක්ඛපරික්ඛාය සක්කායතීරසමතික්කමභාවතො ඔරිමතීරප්පභනසදිසතා, මග්ගභාවනාය සත්තතිංසබොධිපක්ඛියධම්මවහනතාය භණ්ඩවහනසදිසතා, එත්තාවතා පඤ්ඤාභාවනාය නානාකිලෙසවිද්ධංසනවසප්පවත්තො ආනිසංසො දස්සිතො භොතීති.

අරියඵලසමාපත්තිනිරොධසමාපත්තියොපි පනස්සා ආනිසංසාති දට්ඨබ්බං. තා පන සඬ්ඛෙපතො ඵවං දට්ඨබ්බං – “අරියඵලසමාපත්ති” ති හි චතුත්තම්පි ඵලට්ඨානං අත්තතො අත්තතො අරියඵලස්ස දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං නිරොධෙ අප්පනා. චත්තාරොපි හි අරියපුග්ගලා සකං සකං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති. කෙච්චි පන “අනාගාමීඅරහන්තොව සමාපජ්ජන්ති සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතායා” ති වදන්ති, තං අකාරණං අත්තනා පටිලද්ධසමාපත්තිසමාපජ්ජනෙ සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතාය කාතබ්බාභාවතො. සබ්බසො අසමුච්ඡින්නකිලෙසස්ස හි පුටුප්පනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධලොකීයසමාපත්තිසමාපජ්ජනං ලබ්භති, කිමඬ්ඨං පන සමුච්ඡින්නෙකච්චකිලෙසානං අරියානං. උපරිමා පන හෙට්ඨිමං පුබ්බෙ පටිලද්ධම්පි න සමාපජ්ජන්ති පුග්ගලන්තරභාවං උපගතත්තා. සමුග්ගාටිතකම්මකිලෙසනිරොධනෙන හි පුටුප්පනෙහි විය සොතාපන්නස්ස, සොතාපන්නාදිහි සකදාගාමීආදීනං පුග්ගලන්තරභාවූපගමනං අත්ථි, අනන්තරඵලත්තා ව ලොකුත්තරකුසලානං හෙට්ඨිමතො උපරිමො භවන්තරගතො විය භොතීති තස්ස තස්ස අරියස්ස තං තං ඵලං භවඬ්ඨසදිසං භොති, තස්මා පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා නත්ථි උපරිමස්ස හෙට්ඨිමඵලසමාපත්තියා සමාපජ්ජනං, හෙට්ඨිමො පන උපරිමං න සමාපජ්ජති අනධිගතත්තාති චත්තාරොපි පුග්ගලා සකසකඵලමෙව සමාපජ්ජන්ති. තං පන සමාපජ්ජිතුකාමෙන අරියසාවකෙන රහොගතෙන පටිසල්ලිතෙන උදයබ්බයාදිවසෙන සඬ්ඛාරා විපස්සිතබ්බං. තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඬ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤ්ජාණානන්තරං ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙති. ඵලසමාපත්තිනින්නවිත්තතාය චෙත්ථ සෙබස්ස ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. අඤ්ඤො ඵව හි විපස්සනාවාරො අරියමග්ගාවහො, අඤ්ඤො ඵලසමාපත්තිආවහො.

තථා හි අරියමග්ගවීරියං අනුලොමඤ්ජාණානි අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං ථුලථුලලොභක්ඛන්ධාදීනං සාතිසයං පදාලනෙන ලොකීයඤ්ජාණෙසු උක්කංසපාරම්ප්පත්තාති මග්ගානුකූලානි හුත්වා උප්පජ්ජන්ති, ඵලසමාපත්තිවීරියං පන තාති තෙන තෙන මග්ගෙන තෙසං තෙසං කිලෙසානං සමුච්ඡින්නත්තා කිලෙසවික්ඛම්භනෙ නිරුස්සුක්කාති කෙවලං අරියානං. ඵලසමාපත්තිසුඛසමඬ්ඨිභාවස්ස පරිකම්මප්පත්තාති හුත්වා උප්පජ්ජන්තීති න තෙසං කුතොචි වුට්ඨානසම්භවො. යතො තෙසං පච්ඡිමො සඬ්ඛාරනිමිත්තතො වුට්ඨනිත්වා මග්ගස්ස අනන්තරපච්චයො භවෙය්‍ය, තෙනෙව ව ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයභූතං ඤාණං සඬ්ඛාරාරම්මණමෙව භොති, න නිබ්බානාරම්මණන්ති වෙදිතබ්බං. පුබ්බාභිසඬ්ඛාරවසෙන වස්සා පබ්බන්ධවසෙන පවත්තිපරිච්ඡින්නකාලාපගමෙ භවඬ්ඨවසෙන තතො වුට්ඨානඤ්ච වෙදිතබ්බං.

නිරොධසමාපත්ති පන තතියවතුත්ථඵලට්ඨානං අනුපුබ්බනිරොධවසෙන
 විත්තවෙතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති. අනාගාමීඅරහන්තොයෙව හි
 කාමච්ඡන්දාදිසමුච්ඡන්දනෙන සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිත්වය
 සමථඵලසමන්තාගතත්තා නිරොධං සමාපජ්ජන්ති. තථා හෙතං සමථවිපස්සනානං
 යුගනන්ධභාවජ්ජවත්තනවසෙන ද්විති ඛලෙහි සමන්තාගතස්සෙව සම්භවති, තස්මා
 තං සමාපජ්ජිතුකාමෙන අනාගාමිනා, බිණ්ණාසවෙන වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනා
 රහොගතෙන පටිසල්ලිතෙන පටිමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඬබ්බාරා
 අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සිතබ්බා, තතො දුතියං තතියං චතුත්ථං
 ආකාසානඤ්චායතනං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තථෙව තත්ථ
 සඬබ්බාරා සම්මසිතබ්බා, අථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය
 නානාබද්ධාවිකොපනං සඬසපට්ඨානනං සත්ථුපක්කොසනං අද්ධානපරිච්ඡේදොති
 චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කාතබ්බං.

තත්ථ සරිරතො විසංයුත්තා මඤ්චජියාදයො සත්තාහබ්භන්තරෙ යථා න
 නස්සන්ති, තථා අධිට්ඨානං නානාබද්ධාවිකොපනං. සරිරසංයුත්තෙ විසුං
 අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථි. සඬසො පන ඤාත්තිකම්මාදිසු කිඤ්චිදෙව කම්මං
 කත්තුකාමො ‘‘යාව මං න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමි’’ති
 පුබ්බාහොගකරණං සඬසපට්ඨානනං. සත්ථා ච ‘‘සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනාදිසු යාව මං
 න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමි’’ති පුබ්බාහොගකරණං සත්ථුපක්කොසනං.
 සත්තාහබ්භන්තරෙ අත්තතො ආයුසඬබ්බාරස්ස පවත්තනසමත්ථතාවලොකනං
 අද්ධානපරිච්ඡේදො. ඵලං කතපුබ්බකිච්චෙව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං
 සමාපජ්ජිතබ්බං. අථෙකං වා ද්වෙ වා විත්තවාලෙ අතික්කමිත්වා අවිත්තකො හොති,
 නිරොධං ඵුසති, තතො යථාපරිච්ඡේදං තතියවතුත්ථඵලානං අඤ්ඤතරෙන නිරොධා
 වුට්ඨහිස්සති. ඵලමයං දුට්ඨා සමාපත්ති ලොකුත්තරපඤ්ඤාය ආනිසංසො.

1392-4. සදෙවකලොකතො උත්තිණ්ණෙන, උත්තරිතරෙන වාති
 ලොකුත්තරෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන. පඤ්ඤාය භාවනන්ති සම්බන්ධො.
 භික්ඛාවනන්ති ඉධලොකපරලොකහිතවිභාවනං ඉමං පඤ්ඤාභාවනං. සුබසංභිතන්ති
 සිනිද්ධවිජායුදකවන්තතාදිනා සුබසහිතං. භික්ඛන්ති යොගකම්මස්ස භිතං. උත්තමන්ති
 උග්ගතතමං, අවිචුග්ගතං බලවන්තමිති අධිප්පායො. අවිග්ගහකම්පදන්ති
 විග්ගහඤ්ච කම්පඤ්ච න දෙතීති අවිග්ගහකම්පදන්ති අත්ථො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

කිලෙසජ්ජහානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

24. චතුර්විසතිමො පරිච්ඡේදො

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1395. ඉදානි නෙසං පච්චයවිධිං දස්සෙතුං “යෙස”න්තිආදි ආරද්ධං.

පටිච්ච එනං ඵලමෙති පවත්තති, තිට්ඨති, උප්පජ්ජති වානි පච්චයො, හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති හෙනු, අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූල-සද්දො විය පතිට්ඨත්ථො වෙදිතබ්බො, හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අතිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති විරුළ්භිං ආපජ්ජතීති හෙනු, හෙනු ච සො මූලට්ඨෙත, පච්චයො ච උපකාරකට්ඨෙතාති හෙනුපච්චයො, හෙනු හුත්වා පච්චයො හෙනුභාවෙන පච්චයොති අත්ථො.

එවං ආරම්මණපච්චයාදීසු දට්ඨබ්බං. ස්වායං පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, උභයත්ථ සහජාතනාමධම්මානඤ්ච පච්චයො. සබ්බලොකීයලොකුත්තරන්ති ඉමිනා පඤ්ඤත්තියාපි ලොකෙ විදිතභාවෙන ලොකීයපදෙන සඬගහිතත්තා රූපාදිහෙදෙසු ඡබ්බිධෙසු සඬබ්බතාසඬබ්බතපඤ්ඤත්තිධම්මෙසු න කොචි ධම්මො ආරම්මණපච්චයො න භොතීති දස්සෙති. තෙනෙව “යං යං ධම්මං ආරබ්භා”ති අනියතො කතොති. නනු ච “යං යං ධම්මං”න්ති (පට්ඨා. 1.1.2-3) චුත්තත්තා පඤ්ඤත්තියා ගහණං න භොතීති? නායං දොසො ධම්මසද්දස්ස ඤෙය්‍යාවචනත්තා. ආරබ්භාති ආලම්බිත්වා, ගහෙත්වාති අත්ථො. උප්පජ්ජන්තීති ඉදං නිදස්සනමත්තං. තෙ පන තං ආරබ්භ උප්පජ්ජන්ති වෙච තිට්ඨන්ති ච. යථා හි දුබ්බලො පුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වා උට්ඨහති වෙච තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදිආරම්මණං ආලම්බිත්වා උප්පජ්ජන්ති වෙච තිට්ඨන්ති වානි.

ජෙට්ඨකට්ඨෙත උපකාරකො ධම්මො අධිපතිපච්චයො. ජෙට්ඨකට්ඨෙතාති ච පමුඛභාවෙන. අත්තාධිනානඤ්චි පතිභූතො ධම්මො අධිපතීති සො තෙසං පමුඛභාවෙන පවත්තති. “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිවචනතො ඡන්දාදයො චත්තාරො ධම්මා සහජාතනාමරූපානං සහජාතාධිපතීති දස්සෙන්නො ආහ “තත්ථ සහජාතාධිපතී”තිආදි. “ඡන්දවතො කිං නාම කම්මං න සිජ්ඣති”තිආදිකං පුරිමාහිසඬබාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තුප්පාදෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා ජෙට්ඨකභූතා සම්පයුත්තධම්මෙ, තංසමුට්ඨානරූපෙ ච සාධයමානා වසෙ චත්තයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, තෙ ච තෙසං වසෙන චත්තන්ති භීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො. තෙන තෙ අධිපතිපච්චයා භොන්ති, නො ච බො එකතො. යදා හි ඡන්දං ධුරං ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තං පවත්තති, තදා ඡන්දොච අධිපති, න ඉතරෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. අධිපතිභාවොපි හි නෙසං අත්තතො පවත්තිතිවාරකෙ අභිභූයා පවත්තනතො භොති. අවසෙසන්ති යථාචුත්තානං තෙසං ගරුකාතබ්බතාභාවතො, ගරුකතස්සෙච ච ආරම්මණාධිපතිභාවචනතො. චුත්තඤ්ඤෙන “යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.3). තත්ථ ගරුං කත්වාති ගරුකාරචිත්තිකාරවසෙන වා අස්සාදනවසෙන වා ගරුං භාරිකං ලද්ධබ්බං අනවඤ්ඤාතං කත්වා. ගරුකාතබ්බඤ්චි

ආරම්භය. තන්තින්තපොණපබ්භාරානං අස්සාදනපච්චවෙක්ඛණමග්ගඵලානං
අත්තනො වසෙ වත්තයමානං විය පච්චයො හොති, තස්මා අයං අත්තාධිනානං
පතිභාවෙන උපකාරකත්තා අධිපතිපච්චයො දට්ඨබ්බො.

අත්තරයනීති අත්තරං, බ්‍යවධායකත්ති අත්ථො, නාස්ස අත්තරං විජ්ජනීති
අනන්තරො, සොයෙව පච්චයොති අනන්තරපච්චයො, අනන්තරභාවෙන
උපකාරකො ධම්මොති අධිප්පායො. අනන්තරනිරුද්ධාති අත්තනො
නිරොධානන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදස්ස උප්පත්තිපච්චයභාවෙන තස්ස උප්පත්තියා
පූරිමභාගෙ අනන්තරං හුත්වා නිරුද්ධා, රූපධම්මා පන අනන්තරපච්චයා නත්ථි.

සමනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො සමනන්තරපච්චයො, තථා
සමනන්තරපච්චයොපිති යපෙත්වා උපසග්ගමත්තං න එත්ථ කොචි විසෙසො. යො
හි අනන්තරපච්චයො, සොව සමනන්තරපච්චයොති. පූරිමපච්ඡිමානඤ්ඤි
අනන්තරූප්පාදභාවතො නිරන්තරූප්පාදනසමත්ථතා අනන්තරපච්චයතා,
රූපකලාපානං විය සංඝ්ඤානාභාවතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සහට්ඨානාභාවතො
ව “ඉදම්මො උද්ධං හෙට්ඨා තිරිය” න්ති විභාගාභාවා අත්තනො එකත්තම්ච
උපනෙත්වා සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උප්පාදෙතුං සමත්ථතා සමනන්තරපච්චයතා,
තස්මා ධම්මතො අවිසෙසෙපි විනෙය්‍යවසෙන බ්‍යඤ්ජනත්ථමත්තතො විසෙසං
ගහෙත්වා තෙසං විසුං දෙසනා කතා. යම්පි “අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො,
කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො” ති ආචරියානං මතං, තං “නිරොධා
වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං කුසලං ඵලසමාපත්තියා
සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” තිආදීහි (පට්ඨා. 1.1.418) විරුජ්ඣනීතිආදිනා
පටික්ඛිත්තං.

උප්පජ්ජමානොව සහුප්පාදනවසෙන උපකාරකො ධම්මො සහජාතපච්චයො
පකාසස්ස පදීපො විය, සො පනායං “චිත්තවෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං,
සහජාතරූපානඤ්ඤං, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ඤං, පටිසන්ධික්ඛණ
වත්ථුච්චිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤං” න්ති ව තිවිධො හොති, තස්මා වුත්තං
“චිත්තවෙතසිකා” තිආදි. යම්පි හි පාළියං අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙනස්ස ඡබ්බිධතං
වුත්තං, තම්පි එත්ථෙව සඬගහිතං. යො පනෙත්ථ සෙසරූපධම්මානං, උභයත්ථ
වත්ථුනො ව පවත්තියා අරූපධම්මානං, උපාදාරූපානඤ්ඤං අඤ්ඤමඤ්ඤං
මහාභූතානං සහජාතපච්චයත්තාභාවො, සො
පච්චයභාවසාමන්ථියවිසෙසායොගතොති දට්ඨබ්බො.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන අත්තනො උපකාරකස්ස
උපකාරකො ධම්මො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භකතිදණ්ඩකං
විය උපකාරකතා ව අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව දට්ඨබ්බො, න සහජාතාදිවසෙන.
සහජාතාදිපච්චයො හොත්තොයෙව හි කොචි කස්සපි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න
හොති චිත්තවෙතසිකානං චිත්තජරූපෙ සති, මහාභූතානං උපාදාරූපෙ සති
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයත්තාභාවතො. යථාහ “වත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා...පෙ....

ඔක්කන්තික්ඛණ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.7).
ආවරියෙන පන පච්චයුප්පන්නධම්මෙ අපරාමසිත්වා වුච්චමානත්තා අවිසෙසෙන
වුත්තං “තථා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො”ති.

තරුආදීනං පථවී විය අධිට්ඨානාකාරෙන, චිත්තකම්මාදීනං පටාදයො විය ව
නිස්සයාකාරෙන උපකාරකො ධම්මො නිස්සයපච්චයො. වත්ථුරූපානීති සත්තන්තං
විඤ්ඤාණධාතුනං අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයපච්චයභූතානි වත්ථුරූපානි. මහාභූතා
චිත්තචෙතසිකා වානි අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ච තථෙව නිස්සයභූතානි
මහාභූතානි අඤ්ඤමඤ්ඤං, සහජාතරූපානඤ්ච නිස්සයාකාරෙන පච්චයානි
චිත්තචෙතසිකානි, තදධිනවුත්තිතාය අත්තනො එලෙන නිස්සිතො න
පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො.

යථා පන භූසො ආයාසො උපායාසො, එවං භූසො නිස්සයො උපනිස්සයො,
බලවකාරණන්ති අත්ථො, තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො
උපනිස්සයපච්චයොති වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණුපනිස්සයො
අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොති තිවිධොති ආහ “ආරම්මණං”තිආදි.
තත්ථ –

“දානං දත්තං සීලං සමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා
පච්චචෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛති, කුමානා
වුට්ඨහිත්වා කුමානං ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛති, සෙබා ගොත්රභූං ගරුං කත්වා
පච්චචෙක්ඛන්ති, වොදානං ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛන්ති, සෙබා මග්ගා
වුට්ඨහිත්වා මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛන්ති”ති (පටියා. 1.1.423) –

එවමාදිනා නයෙන ආරම්මණුපනිස්සයො තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං
අකත්වාව විභත්තො. තෙනාහ “ආරම්මණුපනිස්සයො ආරම්මණාධිපතියෙවා”ති.
කිඤ්චාපි නානත්තං අකත්වා විභත්තො, තථාපි අයං තෙසං විසෙසො – යං
ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං නියමතො තෙසං
ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං හොති. ඉති ගරුකාතබ්බමත්තට්ඨෙන
ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණුපනිස්සයොති ව එවමෙතෙසං
නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි “පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං
කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා (පටියා. 1.1.423)
නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තොති ආහ
“අනන්තරූපනිස්සයො පන අනන්තරපච්චයෙවා”ති. එවං සත්තෙපි අත්තනො
අනන්තරා අනුරූපචිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන
අනන්තරූපනිස්සයපච්චයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතියා එව පව්වයන්තරරහිතෙන අත්තනො සභාවෙනෙව උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ආරම්මණඅනන්තරෙහි අමිස්සොව පුට්ඨෙව කොච්ඡි උපනිස්සයොති චුත්තං හොති. අථ වා පකතො උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. පකතොති චෙත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තනො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන සන්තානෙ නිප්ඵාදිතභාවං, උපසෙවිතභාවඤ්ච දීපෙනි, තස්මා අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵන්තො වා කායිකසුඛදුක්ඛසද්ධාසීලාදි උපසෙවිතො වා උතුහොජනාදි පකතූපනිස්සයොති අත්ථො. උපසෙවනඤ්චෙත්ථ දුට්ඨං උපයොගොපසෙවනං ආරම්මණුපසෙවනඤ්ච. එවඤ්ච කත්වා අනාගතස්සාපි උපනිස්සයපව්වයතා ලද්ධා හොති. කායිකසුඛ...පෙ.... යො වාති එත්ථ කායිකසුඛදුක්ඛාති රාගසද්ධාදීනං, උතුහොජනාදයො චිත්තසමාධානාදීනං, සද්ධාසීලාදයො සද්ධාසීලාදීනඤ්ච උපනිස්සයා හොන්ති. ආදි-සද්දෙන යං යං උපනිස්සයා යස්ස යස්ස සම්භවො, තං තං තස්ස තස්ස උපනිස්සයපව්වයභූතං සඬගණ්හාති. පව්වයමභාපදෙසො හෙස, යදිදං උපනිස්සයපව්වයොති.

පව්වයුප්පන්නතො පට්ඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා චත්තමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො පුරෙජාතපව්වයො. සො ච රූපධම්මොව සමානො අරූපධම්මස්සෙව හොති. තෙනාහ “චත්ථුපුරෙජාතො නාමා”තිආදි. යථා චෙත්ථ “චත්ථුරූපානි”ති හදයචත්ථුනොපි ගහණං, එවං “රූපාදීනි”තිආදි-ග්ගහණෙන ධම්මාරම්මණස්සාපි ගහණං දට්ඨබ්බං. නනු ච පඤ්චාරම්මණානෙව ආරම්මණපුරෙජාතභාවෙන ආගතානිති? සචං ආගතානි, පඤ්භාවාලෙ පන “සෙඛා වා පුට්ඨජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති”තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.424) අවිසෙසෙන පව්වුප්පන්නචක්ඛාදීනම්පි ගහිතත්තා ධම්මාරම්මණස්ස ආරම්මණපුරෙජාතභාවො න සක්කා පටිබාහිතුං. අත්ථතොපි හෙතං සිද්ධං “යං යං පව්වුප්පන්නං ආරම්මණං ගහෙත්වා මනොද්චාලෙ චිත්තං පචත්තති, තං තස්ස ආරම්මණපුරෙජාතං හොති”ති. එත්ථ ච නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිට්ඨා පුරෙජාතභාවෙන චිතා උපකාරභාවං අගච්ඡන්තානං චත්ථාරම්මණානං පුරෙජාතාකාරෙන උපකාරකතා පුරෙජාතපව්වයතාති අයමස්ස නිස්සයාරම්මණපව්වයතාහි විසෙසො.

ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආභාරාසා චෙතනා විය පුරෙජාතානං රූපානං උපත්ථම්භකභාවෙන උපකාරකො ධම්මො පච්ඡාජාතපව්වයො. මනොසඤ්චෙතනාභාරවසෙන හි පච්ඡාජාතචිත්තචෙතසිකෙහි චිතා සන්තානට්ඨිතිහෙතුභාවං අගච්ඡන්තානං පච්ඡාජාතාකාරෙන චිත්තචෙතසිකානං උපකාරකතා විප්පයුත්තාකාරාදීහි විසිට්ඨා පච්ඡාජාතපව්වයතාති එවං සබ්බපව්වයානං පව්වයන්තරාකාරවිසිට්ඨා උපකාරකතා දට්ඨබ්බා. සො පන “පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපව්වයෙන පව්වයො”ති (පට්ඨා. 1.1.11) ආගතත්තා එකවිධොති ආහ “චිත්තචෙතසිකාවා”ති.

පුරිමපුරිමපරිවිතගන්ථො විය උත්තරුත්තරස්ස ගන්ථස්ස කුසලාදිභාවෙන අත්තසදිසපගුණබලවභාවවිසිට්ඨං අත්තසජාතියතාගාහකං ආසෙවනං, තෙන පච්චයා සජාතියධම්මාව ආසෙවනපච්චයො. භින්නජාතිකා භි භින්නජාතිකානං ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිට්ඨං කුසලාදිභාවසඬ්ඛානං අත්තනො ගතිං ගාභාපෙතුං න සක්කොන්ති, න ච සයං තතො ගණ්හන්ති. තෙ පන අනන්තරාතීතාති ලොකියකුසලාකුසලාති වෙව අනාවජ්ජනකිරියාජවනාති වාති ආහ “යපෙත්වා ආවජ්ජනද්වය”න්තිආදි. “න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ඵක”න්ති (පටියා. 1.1.221) වචනතො අහෙනුකකිරියාසු හසිතුප්පාදස්සෙව ආසෙවනභාවෙන, ආවජ්ජනද්වයං ආසෙවනපච්චයො න භොති, ලොකුත්තරම්පි කුසලං භින්නජාතිකස්සෙව ඵලස්ස පුරෙවරත්තා න තෙන, ආසෙවනගුණං ගණ්හාපෙති, විපාකාඛ්‍යාකතම්පි කම්මවසෙන. විපාකභාවජ්ජත්තං කම්මපරිණාමිතං කම්මවෙගක්ඛිත්තං පතිතං විය හුත්වා පවත්තමානං අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤවිපාකං පවත්තෙති, න ච පුරිමවිපාකානුභාවං ගාහෙත්වා උප්පජ්ජති. ලොකුත්තරවිපාකම්පි භි කිඤ්චාපි ජවනවසෙන උප්පජ්ජති, ආසෙවනගුණං පන ගණ්හාති, න ච අඤ්ඤං ගාභාපෙති. යම්පි “ආසෙවනවිනිමුත්තං ජවනං නත්ථි”ති ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං, තම්පි “යෙහුයාවසෙන චුත්ත”න්ති විඤ්ඤායති, ඉතරො පන ආවරියස්ස අසමපෙක්ඛිතාවිධායකත්තජ්ජසඬ්ගතො. තථා භි චුත්තං පටියානට්ඨකථායං “ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථි”ති (පටියා. අට්ඨ. 1.12). මග්ගො පන ගොත්‍රභුතො ආසෙවනං න ගණ්හාතීති නත්ථි භූමිආදිවසෙන නානාජාතිකතාය අනධිජ්ජෙතත්තා. තථා භි චුත්තං පටියානෙ “ගොත්‍රභු මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, වොදානං මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.426).

විත්තජ්ජයොගසඬ්ඛානආයුහනකිරියාභාවෙන සහජාතානං, නානක්ඛණිකානඤ්ච උපකාරකො ධම්මො කම්මපච්චයො. කම්මන්ති භි චෙතනා චුච්චති, සා ච ආයුහනඛ්‍යාපාරා. පච්චයුජ්ජන්තෙන සහ උප්පන්නා සහජාතා, පච්චයුජ්ජන්තො නානක්ඛණෙ භවා නානක්ඛණිකා. සහජාතා ලොකියලොකුත්තරා චෙතනාති සම්බන්ධො. සා සහජාතනාමානං, තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං පච්චයො, ඉතරා පන විපාකකට්ඨතාරූපානන්ති දට්ඨබ්බං. සාසවකුසලාකුසලචෙතනාති අත්තනො උප්පාදවිසිට්ඨෙය් සන්තානෙ සෙසපච්චයසමාගමෙ පවත්තමානානං විපාකකට්ඨතාරූපානං සන්තානවිසෙසනකිරියාභාවෙන උපකාරිකා කාමරූපාරූපකුසලචෙතනා, අකුසලචෙතනා ච. තස්සා භි තථා කිරියාභාවෙන පවත්තත්තා තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤො. ඉතරා පන සහජාතානං ආයුහනකිරියාභාවෙන පවත්තමානා උපකාරිකාති වත්තබ්බං. අවධාරණෙන පනෙත්ථ චෙතනාසම්පයුත්තං අභිජ්ඣාදිකම්මං පටික්ඛිපති සතිපි විපාකධම්මසභාවෙ චෙතනාවජ්ජානං අතංසභාවත්තා. අනාසව...පෙ.... පච්චයොති ඉමිනා ලොකියකුසලචෙතනාය විසෙසමත්තං දස්සෙති, න නානක්ඛණිකකම්මපච්චයතාභාවං. ඵඤ්ච කත්වා චුත්තං අට්ඨකථායං

“අරුපාවචරවෙනනා, පන ලොකුත්තරවෙනනා ව උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා අත්තනො අත්තනො විපාකක්ඛන්ධානං නානක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො” ති.

අත්තනො නිරුස්සාහසන්තභාවෙන සහජාතනාමරුපානං
නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකා අරුපධම්මාව විපාකපච්චයො. තෙනාහ
“විපාකචිත්තවෙනසිකා” ති. තෙ හි පයොගෙන අසාධෙනබ්බතාය කම්මස්ස
කතත්තා නිප්පජ්ජනමත්තනො නිරුස්සාහසන්තභාවා භොන්ති, න
කිලෙසවුපසමසන්තභාවා. නිරුස්සාහසන්තභාවතො එව හි භවඬගාදයො
දුට්ඨිකොද්ධො. පඤ්චද්වාරෙහි හි ජවනජ්ජවත්තියාව රුපාදීනං ගහිතතා විඤ්ඤායති.
අහිනිපාතසම්පට්ච්ඡනසන්තිරණමත්තා පන විපාකා දුට්ඨිකොද්ධො එව.

රුපාරුපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරො ආභාරපච්චයො. සතිපි හි
ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තමෙව ආභාරස්ස පධානකිච්චං, ජනයන්තොපි ව
ආභාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භෙන්තොව ජනෙතීති උපත්ථම්භනභාවොව
ආභාරභාවොති. තත්ථ කබ්බිකාරො ආභාරො රුපකායස්සෙව උපත්ථම්භකො,
සෙසා තයො රුපාරුපකායස්ස. න කෙවලඤ්ඤි තෙ නාමධම්මානමෙව
අවිච්ඡෙදහෙතුකා, අථ ඛො පටිසන්ධියං කටත්තාරුපානං, පවත්තෙ
චිත්තජරුපානම්පි.

තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පච්චයුජ්ජන්තධම්මෙහි අත්තානං
අනුවත්තාපනකසඬ්ඛාතආධිපච්චට්ඨෙන පච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො.
අධිපතිපච්චයධම්මානඤ්ඤි පවත්තිච්චිචාරකෙ අහිභවිත්වා පවත්තනෙන ගරුභාවො
අධිපතියට්ඨො, ඉන්ද්‍රියානං පන දස්සනාදිකිච්චෙසු චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීහි, ජීවනෙ
කම්මජරුපෙහි, අරුපධම්මෙහි ව ජීවන්තෙහි සුඛිතාදිභාවෙසු සුඛිතාදීහි
අධිමොක්ඛපග්ගහඋපට්ඨානාවික්ඛෙපජ්ජනනෙසු “අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමී” ති
පවත්තියං ආජානනෙ, අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ව සද්ධාදිසහජාතෙහිති එවං තංතංකිච්චෙසු
චක්ඛාදිපච්චයෙහි ධම්මෙහි චක්ඛාදීනං අනුවත්තනියතාමත්තං ඉන්ද්‍රියානං
ආධිපච්චට්ඨොති අයමෙව තෙසං විසෙසො. රුපසත්තක-ග්ගහණෙන චක්ඛාදීනි
පඤ්ච, ඉන්ද්‍රියරිසින්ද්‍රියද්වයඤ්ච දස්සෙති. ජීවිතින්ද්‍රියං පන අරුපජීවිතින්ද්‍රියෙන
සද්ධිං එකතො කත්වා ජීවිත-ග්ගහණෙන ගහිතං. එවඤ්ඤි ද්වාච්චසති ඉන්ද්‍රියානි
භොන්ති. “අනාදිමති සංසාරෙ අනඤ්ඤාතං අසච්ඡිකතං චතුසච්චධම්මං,
නිබ්බානමෙව වා ඤස්සාමී” ති පවත්තස්ස ඉන්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං,
පඨමමග්ගඤ්ඤාණං. ආජානනො පඨමමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්වා
ජානනො ඉන්ද්‍රියං අඤ්ඤිත්තියං, සොතාපත්තිඵලතො යාව අරහත්තමග්ගා ඡසු
ඤ්ඤාණං, අඤ්ඤාතාවිතො චතුසු සච්චෙසු පරිනිට්ඨිතකිච්චස්ස ඉන්ද්‍රියං
අඤ්ඤාතාවිත්තියං, අරහත්තඵලඤ්ඤාණං. පඨමං පරියායතො ඉන්ද්‍රියත්තං සන්ධාය
රුපසත්තක-ග්ගහණෙන ගහෙන්වාපි පුන කථඤ්චි උපකාරකත්තභාවතො
ඉන්ද්‍රියරිසින්ද්‍රියානං එත්ථ අග්ගහණං දස්සෙතුං “තෙසු” තිආදි වුත්තං. තානි හි
යෙතුයොන ලිඬගාදීහි අනුවත්තියමානානිපි පච්චයභාවතො නානුවත්තියන්තිති
වුත්තොවායමත්ථො.

ආරම්භණපනිඡ්ඤානලක්ඛණපනිඡ්ඤානවසෙන උපගන්ත්වා
ආරම්භණනිඡ්ඤානං ඤානපච්චයතා, සො ච චිත්තකාදීනමෙව ආවෙණිකො
සභාවොති ආහ “ඤානපච්චයො”තිආදි. තෙ පන පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං,
පවත්තෙ චිත්තජරූපානං, උභයත්ථ නාමධම්මානඤ්ච පච්චයාති දට්ඨබ්බං.

සුගතීතො, දුග්ගතීතො, කුසලතො, අකුසලතො වා නියානාට්ඨයෙන සහජාතානං
උපකාරකතා මග්ගපච්චයතා, සා ච සම්මාදිට්ඨාදීනන්ති ආහ
“මග්ගපච්චයො”තිආදි. සඤ්ඤාප-ග්ගහණෙන සම්මාසඤ්ඤාපං,
මිච්ඡාසඤ්ඤාපඤ්ච දස්සෙති. එවං සෙසෙසුපි. මිච්ඡාසඤ්ඤාපාදයො හි
අපායමග්ගඤ්ඤා, මිච්ඡාසතිමිච්ඡාවාදයො චෙත්ථ තථාපවත්තචිත්තජපාදා, චෙතනා
ව, අයම්පි ඤානපච්චයෙ චුත්තානමෙව පච්චයුජ්ජන්තානං පච්චයොති දට්ඨබ්බං.

පරමත්ථෙත භිත්තානම්පි එකිභාවගතානං විය
එකුජපාදාදිභාවසඤ්ඤාසම්පයොගලක්ඛණෙන උපකාරකතා සම්පයුත්තපච්චයතා,
සා ච නාමධම්මානමෙව, න රූපධම්මානන්ති ආහ “සම්පයුත්තපච්චයො”තිආදි.

අඤ්ඤාමඤ්ඤාසම්බන්ධතාය යුත්තානම්පි සමානානං විජ්ජයුත්තභාවෙන
විසංසට්ඨතාය නානත්තූපගමනෙන උපකාරකතා විජ්ජයුත්තපච්චයතා, සා ච
චත්ථුතං, චිත්තචෙතසිකානමෙව වාති ආහ “විජ්ජයුත්තපච්චයො”තිආදි. ඡ චත්ථුති
හි සත්තන්තං විඤ්ඤාණානං යථාරහං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ, චිත්තචෙතසිකා
පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච
විජ්ජයුත්තපච්චයො. චත්ථුපුරෙජාතානීති ඉදං චක්ඛාදිචත්ථුවසෙනෙව චුත්තං,
හදයචත්ථු පන පටිසන්ධියම්පි පච්චයභාවතො සහජාතම්පි ලබ්භති. චුත්තම්පි හෙතං
අඛ්‍යාතපදස්ස සහජාතචිහඩ්ගෙ “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාතතා ඛන්ධා
කටත්තාරූපානං, ඛන්ධා චත්ථුස්ස, චත්ථු ඛන්ධානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන
පච්චයො”ති. තථා පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකාති ච චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදිවසෙනෙව
චුත්තං, “සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන
පච්චයො”තිආදිච්චනතො (පට්ඨා. 1.1.434) පන සහජාතාපි ලබ්භන්ති. එවඤ්ච
කත්වා චුත්තං අට්ඨකථායං “විජ්ජයුත්තපච්චයො
සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතවසෙන තිවිධො”ති. අයං පන රූපධම්මො සමානො
රූපධම්මස්ස පච්චයො න හොති සම්පයොගාසඤ්ඤාය අභාවතො.

යෙසඤ්ඤි නාමානං චක්ඛාදීනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තානං විය පවත්ති,
රූපානඤ්ච නාමසන්තිස්සයෙනෙව උජ්ජජ්ජමානානං සම්පයොගාසඤ්ඤා හොති,
තෙසමෙව විජ්ජයුත්තපච්චයතා චුත්තා. රූපානං පන රූපෙහි සාසඤ්ඤා නත්ථී,
චත්ථුසන්තිස්සයෙනෙව ච ජායන්තානං නාමානං විසයමත්තං ආරම්භණන්ති
තෙනාපි තෙසං සම්පයොගාසඤ්ඤා නත්ථී. පච්චුජ්ජන්තසභාවෙන අත්ථිභාවෙන
තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා. සතිපි හි
ජනකත්තෙ ඨිතියංයෙව සාතිසයො අත්ථිපච්චයානං ඛ්‍යාපාරොති උපත්ථම්භකතා
තෙසං ගහිතා, තෙ ච රූපජීවිතින්ද්‍රියාදීනෙවාති ආහ “අත්ථිපච්චයො”තිආදි.

රූපජීවිතින්ද්‍රියඤ්ඤි කටත්තාරූපානං, කබලිකාරාභාරො ඉමස්ස කායස්ස,
ආරම්මණපුරෙජාතානි චිත්තවෙතසිකානං නිස්සයපච්චයෙ චුත්තධම්මා, තත්ථෙව
චුත්තපච්චයුප්පන්නඤ්ඤෙව අත්ථිපච්චයො. නිස්සයපච්චයෙ චුත්තධම්මානි ව
චත්ථුරූපමහාභූතචිත්තවෙතසිකානං ධම්මසාමඤ්ඤෙනෙව ගහණං, න
නිස්සයපච්චයභාවිනංයෙව. පච්ඡාජාතානම්පි චිත්තවෙතසිකානං පුරෙජාතස්ස
කායස්ස පඤ්භාවාරෙ පච්චයභාවෙන නිද්දිට්ඨත්තා. එත්ථ ව අත්ථිභාවාභාවෙන
අනුපකාරකානමෙව අත්ථිභාවෙන උපකාරකතාය අත්ථිපච්චයතාභාවතො නත්ථි
නිබ්බානස්ස සබ්බදා භාවිතො අත්ථිපච්චයතා, උප්පාදාදියුත්තානං වා
නත්ථිභාවොපකාරතාවිරුද්ධො උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයතානි න තස්ස
තප්පච්චයත්තප්පසඬිගො.

නත්ථිපච්චයොතිආදීසු අනන්තරතාමත්තෙන, චිත්තනියාමකභාවෙන වා
උපකාරකතා අනන්තරපච්චයතා. එකස්මිං එස්සාදිධම්මසමුදායෙ පචත්තමානෙ
දුතියස්ස අභාවතො අත්තතො යිනියා ඔකාසමලභන්නානං අනන්තරං
උප්පජ්ජමානකචිත්තවෙතසිකානං ඔකාසදානවසෙන උපකාරකතා නත්ථිපච්චයතා.
අත්තතො සභාවාචිගමෙන අප්පචත්තමානානං විගතභාවෙන උපකාරකතා
විගතපච්චයතා. අත්ථතො පන ද්විත්තම්පි අනන්තරපච්චයභාවිධම්මත්තා
අවිසෙසො චුත්තො. සභාවතාමත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා,
නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකතා අවිගතපච්චයතානි පච්චයවිසෙසො තෙසං
ධම්මාවිසෙසෙපි වෙදිතබ්බො. ධම්මානඤ්ඤි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බාකාරෙන
ඤ්ඤත්වා භගවතා චතුර්විසතිපච්චයා දෙසිතානි භගවති සද්ධාය “එවං විසෙසා එතෙ
ධම්මා”ති සුතමයඤ්ඤාණං උප්පාදෙන්වා චිත්තාභාවනාමයඤ්ඤාණෙනි තදනිසමයාය
යොගො කරණීයො. අවිසෙසෙපි ධම්මසාමත්ථියස්ස තථා තථා
විනෙතබ්බපුග්ගලානං වසෙන හෙට්ඨා චුත්තොපි පච්චයො පුන පකාරන්තරෙන
චුච්චති යථා අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුවිජ්ජයුත්තදුකං වියාති දට්ඨබ්බං.

යස්මා මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, උපාදාරූපානඤ්ඤෙව සහජාතපච්චයා, මහාභූතා
අඤ්ඤමඤ්ඤං අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපච්චයා, උපාදාරූපානං නිස්සයපච්චයාව,
කබලිකාරො ආභාරො ඉමස්ස කායස්ස ආභාරපච්චයො, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං,
උපාදාරූපානඤ්ඤෙව ජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානඤ්ඤෙව අත්ථිඅවිගතඉන්ද්‍රියපච්චයා,
තස්මා චුත්තං “රූපං රූපස්ස...පෙ.... සත්තධා පච්චයො භොති”ති.

රූපං අරූපස්සාතිආදීසුපි හෙට්ඨා චුත්තපච්චයුප්පන්නධම්මෙ සුට්ඨු
උපලක්ඛෙන්වා පච්චයො යොජෙතබ්බො. රූපං රූපාරූපස්සාති නත්ථිති ඉදං
සහජාතපච්චයභූතම්පි රූපං රූපාරූපද්වයස්ස පච්චයභාවෙන අනාගතන්ති කත්වා
චුත්තං.

සබ්බෙසං පච්චයානං ආරම්මණපච්චයෙ උපනිස්සයපච්චයෙ,
සහජාතනානක්ඛණිකවෙතනාය කම්මපච්චයෙ,

සහජාතපුරොජාතපච්ඡාජාතාදිහෙදස්ස අත්ථිපච්චයෙ ව සමොධානතො සබ්බෙපි පච්චයා සඬ්ඛෙපතො චතුබ්බිධායෙවාති දස්සෙත්තො ආහ “සබ්බෙ පනිමෙ”තිආදි.

ඉති අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනාය

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථාවණ්ණනා

1400-2. සබ්බධම්මෙසු අප්පට්ඨනගතිතාය සුන්දරා මති ඉමස්සාති සුමති, තස්ස සුමතිස්ස හගවතො මතිවිවාරං ඤාණවාරං බොධෙතීති සුමතිමතිවිවාරබොධතො. විරුද්ධා මති යෙසං තෙ විමතිනො, විරුද්ධා මතීති ව විරුද්ධදස්සනන්ති අත්ථො. තෙසං විමොහං විනාසෙතීති විමතිවිමොහවිනාසතො. යතො යස්මා නාමතො සුමතිනා භික්ඛුනා මානතො බහුමානෙන ආයාචිතසම්මානතො ආයාචිතො හුත්වා සම්මා අවනතො සදායෙව මතො අයං, තතො තස්මා මයා රවිතො අභිධම්මාවතාරො. තථා හි භාවනා සාධුනං සම්භාවනා භික්ඛුභාවනා භික්ඛුප්පකාසනතො සදා තොසදාති යොජනා.

1403-14. අයුත්තං වා විරුද්ධං වාති එත්ථ “අට්ඨකථාය විමුඛභූතං අයුත්තං නාම, පාළියා විමුඛභූතං විරුද්ධං”න්ති වදන්ති. බ්‍යප්පථානන්ති ව වාචනාමග්ගානන්ති අත්ථො. තිව්ධාති එකො බ්‍යප්පථො සද්දසම්පන්නො, න අත්ථසම්පන්නො, එකො අත්ථසම්පන්නො, න සද්දසම්පන්නො, එකො උභයසම්පන්නොති තිප්පකාරාති අත්ථො. භික්ඛමෙව අත්ථොති භික්ඛත්ථො, තං අත්තතො කාමෙතීති භික්ඛත්ථකාමො. අසංකිණ්ණකුලාකුලෙහි අසම්භින්නකුලෙහි සංකිණ්ණෙ. කෙලාසොයෙව සිබරොති කෙලාසසිබරො, සො හි හිමවතො චතුරාසිනියා කුටසහස්සානං පාමොක්ඛො රජතමයො මහාසිබරො. තදාකාරෙහි සබ්බසෙනෙහි පාසාදෙහි පටිමණ්ඩිතත්තා කෙලාස...පෙ.... මණ්ඩිතො. කණ්හදාසෙනාති එවංනාමකෙන උපාසකෙන. පාචිතපාසාදෙති පාචිතදිසාභාගසන්තිස්සිතෙ පාසාදෙ. අයන්ති අයමභිධම්මාවතාරො.

නිට්ඨිතායං අභිධම්මත්ථවිකාසිනී නාම

අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනා.

නිගමනකථා

1.

රම්මෙ පුලත්ථිනගරෙ නගරාධිරාජෙ,
රඤ්ඤා පරක්කමභූජෙන මහාභූජෙන;

කාරාපිතෙ වසති ජෙතවනෙ විහාරෙ,
යො රම්මහම්මියවරුපවනාභිරාමෙ.

2.

සම්පන්නසීලදමසංයමනොසිතෙහි,
සම්මානිතො වසිගණෙහි ගුණාකරෙහි;
පත්තො මුනින්දවචනාදිසු නෙකගන්ථ-
ජාතෙසු වාවරියතං මහිතං විදුහි.

3..

ඤාණානුභාවමිහ යස්ස ච සුවයන්තී,
සංවණ්ණනා ච විනයට්ඨකථාදිකානං;
සාරත්ථදීපනිමුඛා මධුරත්ථසාර-
සන්දීපනෙන සුජනං පරිතොසයන්තී.

4.

තස්සානුකම්පමචලම්බිය සාරිපුත්ත-
ත්ථෙරස්ස ථාමගතසාරගුණාකරස්ස;
යො සාසනෙ ජීනවරස්ස රතිං උළාරං,
පප්පොති නන්දිපරිවෙණනිවාසවාසී.

5.

ස සාධයං සොතුහිතං අනප්පකං,
සුමඬගලොදිරිතනාමවිස්සුතො;
අකාහිධම්මත්ථවිකාසිනිං ඉමං,
පකාසයන්තිං මධුරත්ථසම්පදන්ති.

අහිධම්මාවතාරට්ඨකා සමත්තා.